INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

Volumul LXI

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2001

vol. LXI

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂȚĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIȚULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare: Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN,
Mihaela PINTICĂ, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”. Reproducerea, fie şi parțială şi pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-237-4 Apărut 2019

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE „COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2001
vol. LXI

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul LXI

PROBLEME ECONOMICE NR. 1/2001 1

GLOBALIZAREA ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ Şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României 3

GLOBALIZAREA ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ. Şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României* 7

I. GLOBALIZAREA ŞI POLITICILE ECONOMICE 7

1. Intensitate şi rapiditate 7

2. Globalizare şi regionalizare 9

3. Reguli globale şi reguli regionale 9

II. PREGĂTIREA ECONOMIEI PENTRU GLOBALIZARE 11

1. Accelerarea reformelor 11

2. Înlocuirea politicilor discreționare cu reguli 11

3. Creşterea coerenței politicilor macroeconomice 13

4. Creşterea competitivității firmelor 13

5. Revizuirea politicilor cursului de schimb 14

6. Creşterea stabilității în timp a regulilor 18

PROBLEME ECONOMICE NR. 2-3/2001 19

SECTORUL BANCAR ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN STRUCTURILE EUROPENE 21

Partea I. EVOLUȚIA REGLEMENTĂRII BANCARE DIN ROMÂNIA ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 25

Introducere 25

Capitolul 1. REGLEMENTĂRILE BANCARE - ASPECTE GENERALE 27

1.1. Definiția şi importanța reglementărilor bancare 27

1.2. Organismele de tutelă în domeniul reglementării bancare 28

1.3. Reglementările bancare: geneză, obiective 30

Capitolul 2. REGLEMENTAREA SISTEMULUI BANCAR EUROPEAN 34

2.1. Etapele reglementării sistemului bancar european în ultimele trei decenii cu caracteristicile lor principale 34

2.2. Procesul de reglementare bancară europeană până la adoptarea Actului Unic (decembrie 1985) ... 35
2.3. Actul European Unic - moment al accelerării procesului de reglementare bancară europeană ... 36
2.3.1. Directive privind liberalizarea mişcărilor la capitaluri ... 36
2.3.2. Directiva privind libera circulație a serviciilor şi produselor financiare şi bancare ... 37
2.3.3. Directive privind armonizarea minimală a reglementărilor bancare ... 38
2.4. Procesul de reglementare bancară europeană a anilor '90 ... 40
Capitolul 3. REGLEMENTAREA BANCARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ... 42
3.1. Piața unică - oportunitate şi provocare pentru România ... 42
3.2. Necesitatea unei reglementări adecvate a activității bancare româneşti, în condițiile integrării europene ... 43
3.3. Unele domenii vizate de armonizarea reglementărilor bancare româneşti, în perioada 1991 - 1999 ... 46
Concluzii ... 56
Bibliografie selectivă ... 57
Partea a II-a. SISTEMUL BANCAR - PREZENT ŞI PERSPECTIVE ... 59
1.1. Definirea conceptelor ... 59
1.2. Componența, domeniile de activitate şi problematica sistemului bancar ... 60
1.3. Starea actuală a sistemului bancar românesc ... 61
1.4. Cerințe ale dezvoltării economice ... 66
1.4.1. Societățile bancare - finanțatori ai diverselor activități economice ... 68
1.4.2. Societățile bancare - utilizatori de fonduri ... 73
1.4.3. Societățile bancare - beneficiari ai dispozițiilor legislative, normative şi de reglementări ... 74
1.4.4. Activități bancare auxiliare ... 74
1.5. Cerințe ale integrării europene ... 75
1.6. Cerințe ale integrării internaționale ... 79
1.7. Concluzii ... 80
Bibliografie ... 81

PROBLEME ECONOMICE NR. 4/2001 ... 83
METODE SI TEHNICI DE CERCETARE ŞI EVALUARE A CERERII ŞI OFERTEI TURISTICE ... 85

INTRODUCERE 89
CEREREA TURISTICĂ..... 90
1. Concepte. Definiții 90
1.2. Metode cantitative de evaluare 90
1.3. Evaluări calitative..... 94
1.4. Studiul de piață..... 96
2. OFERTA TURISTICĂ 97
2.1. Concepte. Definiții 97
2.2. Metode cantitative de evaluare 97
2.3. Evaluări calitative..... 105
3. ZONAREA TURISTICĂ – METODA DE EVALUARE A CERERII ŞI OFERTEI TURISTICE 111
ANEXĂ 114

PROBLEME ECONOMICE NR. 5-6/2001_____ 117

INDUSTRIA CONSTRUCTOARE DE MAŞINI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ - reformă şi restructurare 119
Capitolul 1. TENDINȚE MAJORE ÎN DEZVOLTAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI PE PLAN MONDIAL 123
1.1. Trăsături generale 123
1.2. Tendințe în structura pe firme a industriei constructoare de maşini..... 133
1.3. Strategii adoptate de principalele firme din domeniul industriei constructoare de maşini pe plan mondial..... 138
1.4. Modificări în cadrul internațional de competitivitate..... 141
1.4.1. Industria autovehiculelor 143
1.4.2. Industria tehnologiei informatice şi a telecomunicațiilor..... 147
1.4.3. Perspective în domeniul competitivității pe plan mondial 151
1.5. Dezvoltarea durabilă - obiectiv major al marilor corporații..... 155
Capitolul 2. RESTRUCTURAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI A ROMÂNIEI -OPORTUNITĂȚI ŞI RESTRICȚII 159
2.1. Locul ramurii în economia românească 159
2.2. Oportunități şi restricții pentru reformă şi restructurare în cadrul ramurii..... 163

2.3. Utilizarea investiţiilor străine directe ca factor de creştere a competitivităţii şi de ajustare structurală a ramurii 172
Bibliografie selectivă 179

PROBLEME ECONOMICE NR. 7-8/2001 _____ 181

EVALUAREA TURISMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA 183

1. CIRCULAŢIA TURISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA – PROBLEME ŞI PERSPECTIVE 187

2. POTENŢIALUL TURISTIC 198
2.1. Potenţialul turistic natural 198
2.2. Potenţialul turistic antropic 217
2.3. Zone ale Republicii Moldova cu potenţial turistic şi direcţii de valorificare. Forme de turism 231
Anexe 242

PROBLEME ECONOMICE NR. 9/2001 _____ 251

FONDUL DE MEDIU ŞI INSTRUMENTELE ECONOMICE NECESARE PENTRU BUNA FUNCŢIONARE A ACESTUIA ÎN ROMÂNIA 253

1. DEFINIRE ŞI PRINCIPII CE STAU LA BAZA FUNCŢIONĂRII FONDULUI PENTRU MEDIU 257

2. CARACTERUL PRIORITAR AL ASIGURĂRII FUNCŢIONALITĂŢII FONDULUI DE MEDIU 259

3. RESURSELE FONDULUI DE MEDIU. INSTRUMENTE ECONOMICE 262
3.1. Veniturile Fondului 262
3.2. Instrumente economice 266

4. OBIECTIVELE FINANŢABILE PRIN FONDUL PENTRU MEDIU 270

5. MODUL DE ADMINISTRARE A FONDULUI 274

6. EVALUAREA NIVELULUI RESURSELOR DESTINATE PROTECŢIEI MEDIULUI ÎN PERIOADA 1985-1999 275
6.1. Perioada 1985-1991 275
6.2. Perioada 1992-1999 276

7. OBSERVAŢIILE UE PRIVIND LEGEA FONDULUI PENTRU MEDIU ŞI PROPUNERI DE REMEDIERE A ACESTEIA 281

8. CONCLUZII. PROBLEME DESCHISE 284

Bibliografie 291

PROBLEME ECONOMICE NR. 10/2001 _____ 293

CONTRIBUȚIA FEMEILOR LA DEZVOLTAREA CERCETĂRII ŞTIINȚIFICE. CAZUL ROMÂNIEI 295

Capitolul 1. FEMEILE ŞI CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ 299

1.1. Cerințe prioritare în domeniul cercetării 299

1.2. Forța de muncă feminină - un potențial subutilizat 300

Capitolul 2. STATUTUL COMPLEX AL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A TRANZIȚIEI 303

2.1. Aspectul economic şi profesional 303

2.2. Aspectul familial 306

2.3. Aspectul biodemografic 306

2.4. Aspectul politico-legislativ 307

2.5. Aspectul cultural 308

2.6. Tendințe în evoluția statutului femeii 309

Capitolul 3. FORȚA DE MUNCĂ FEMININĂ DIN CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ ROMÂNEASCĂ - mentalități şi experiențe 310

3.1. Mentalitatea creativă 310

3.2. Mentalități şi conduite disfuncționale 312

3.3. Concluzii 313

PROBLEME ECONOMICE NR. 11-12-13/2001 _____ 315

AGRICULTURA ROMÂNIEI - de la economia de comandă la economia de piață 317

1. INTRODUCERE 321

1.1. Tranziția – conținut şi condiții de realizare 321

1.2.Multifuncționalitatea agriculturii 326

2. AGRICULTURA ROMÂNIEI LA FINELE ANILOR ‘80 331

2.1.Structura de proprietate şi de organizare a producției 331

2.2.Alocarea factorilor de producție 334

2.3. Evoluția producției agricole 338

2.4. Participarea agriculturii la dezvoltarea industriei alimentare, consumului populației şi a comerțului exterior 342

2.5. Aportul agriculturii la crearea venitului național. Eficiența macro şi microeconomică a agriculturii 344

2.6. Impactul agriculturii asupra creşterii economice şi situaţia ţărănimii 347
3. FORMAREA SISTEMULUI AGRAR COMPATIBIL CU ECONOMIA DE PIAŢĂ CONCURENŢIALĂ 352
3.1. Decolectivizarea. Consecinţe pozitive şi negative 352
3.1.1. Reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate asupra pământului 353
3.1.2. Retrocedarea suprafeţelor agricole 358
3.1.3. Retrocedarea terenurilor forestiere 363
3.2. Dezetatizarea şi privatizarea 365
3.3. Formarea unei noi structuri de proprietate 371
3.3.1. Tipurile şi formele de proprietate. Caracteristici principale 371
3.3.2. Evoluţia tipurilor şi formelor de proprietate 374
3.4. Formarea noii structuri de organizare a producţiei agricole 379
4. EXPLOATAŢIA FAMILIALĂ - COMPONENTA PRINCIPALĂ A GOSPODĂRIEI AGRICOLE INDIVIDUALE ŞI A AGRICULTURII ROMÂNIEI 387
4.1. Precizări noţionale 387
4.2. Compatibilitatea exploataţiei familiale cu economia de piaţă modernă 388
4.3. Starea actuală a exploataţiilor familiale. Caracteristici şi tipuri dominante 392
4.3.1. Forţa de muncă 393
4.3.2. Suprafaţa de teren 394
4.3.3. Profilul şi caracterul producţiei 395
4.3.4. Destinaţia produselor şi inserţia în economia de piaţă 396
4.3.5. Venituri, cheltuieli şi consum 396
4.4. Formarea exploataţiilor familiale moderne - obiectiv strategic de interes naţional. Direcţii principale de acţiune 398
4.5. Diminuarea fragmentării suprafeţelor de teren şi creşterea dimensiunii exploataţiilor 399
Bibliografie 405

PROBLEME ECONOMICE NR. 14/2001 _____ 409

VALORIFICAREA PATRIMONIULUI TURISTIC ÎN PROFIL TERITORIAL (Studiu de caz: Judeţul Neamţ) 411
Introducere 415
1. TURISMUL SI PLANIFICAREA TERITORIULUI 417

1.1. Turismul şi factorul spaţiu 417
1.1.1. Condiţii şi consecinţe ale dezvoltării turismului în spaţiu 417
1.1.2. Spaţiul - „materie primă" în dezvoltarea turismului 418
1.2. Legătura între oferta şi cererea turistică 419
1.3. Complexitatea planificării spaţiale a zonelor turistice şi dependenţa sa de alţi factori ai dezvoltării 420
1.4. Tipologii de amenajare turistică 422
1.4.1. Consideraţii conceptuale 422
1.4.2. Tipologii de amenajare turistică 423
2. AMENAJAREA TURISTICĂ ÎN TARA NOASTRĂ 425
2.1. Strategii de amenajare turistică; obiective şi principii 425
2.2. Modele de amenajare turistică 426
2.2.1. Schiţe şi detalii de sistematizare 427
2.2.2. Amenajarea turistică a zonei montane 427
2.2.3. Amenajarea staţiunilor balneoclimaterice 429
2.2.4. Amenajarea turistică a zonei de litoral 430
2.2.5. Alte modele de amenajare turistică 430
3. AMENAJAREA TURISTICĂ A ZONEI NEAMŢ 434
3.1. Evaluarea componentelor ofertei turistice a zonei Neamţ 434
3.2. Evaluarea cererii turistice 436
3.3. Program de amenajare turistică a zonei turistice Neamţ 439

PROBLEME ECONOMICE NR. 15-16/2001 457

FLUXURILE DE CAPITAL ŞI POLITICI PRIVIND INVESTIŢIILE STRĂINE DIRECTE 459
1. FLUXURILE DE INVESTIŢII STRĂINE ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE GLOBALIZARE A ECONOMIEI MONDIALE 465
2. RELAŢII INVESTIŢIONALE ŞI POLITICE ALE ŢĂRILOR CU ECONOMII DEZVOLTATE 470
2.1. Semnificaţia investiţiilor străine directe pentru economiile ţărilor dezvoltate şi contribuţia la dezvoltarea economiei mondiale 470
2.2. Principalii investitori şi distribuţia lor geografică 472
2.3. Distribuţia sectorială a investiţiilor străine directe în economiile ţărilor dezvoltate 475
2.4. Importanţa fuziunilor şi achiziţiilor transnaţionale în creşterea fluxurilor de investiţii directe în străinătate 478

3. RELAŢIILE INVESTIŢIONALE ŞI POLITICE ALE ŢĂRILOR ÎN DEZVOLTARE 479
4. RELAŢII INVESTIŢIONALE ŞI POLITICI ALE ŢĂRILOR CU ECONOMII ÎN TRANZIŢIE 482
Anexe 487
Bibliografie 501

PROBLEME ECONOMICE NR. 17/2001 505
PIAŢA ROMÂNEASCĂ DE CAPITAL ÎN CONTEXT INTERN ŞI INTERNAŢIONAL - trecut, prezent şi perspective 507
1. REPERE ALE DEZVOLTĂRII ISTORICE 511
2. EVOLUŢII ŞI PARTICULARITĂŢI ALE PIEŢELOR DE CAPITAL NAŢIONALE DIN STATE DEZVOLTATE ECONOMIC 517
2.1. Noţiuni teoretice 517
2.2. Piaţa de capital din SUA 521
2.3. Piaţa de capital britanică 524
2.4. Piaţa de capital japoneză 526
2.5. Piaţa de capital germană 528
2.6. O comparaţie între ratele dobânzii pe termen lung, corespunzătoare investiţiilor în titluri financiare americane şi europene 529
2.7. O comparaţie între modelele diverselor pieţe de capital 530
3. EVOLUŢII ŞI PARTICULARITĂŢI ALE PIEŢELOR DE CAPITAL DIN ŢĂRI EUROPENE CU ECONOMIE ÎN CURS DE DEZVOLTARE 533
3.1. Piaţa de capital în Ungaria 533
3.2. Piaţa de capital în Polonia 533
3.3. Piaţa de capital în Croaţia 534
3.4. Piaţa de capital în Slovacia 535
3.5. Piaţa de capital în România 535
3.6. Piaţa de capital în Turcia 536
3.7. Date şi comparaţii privind evoluţia pieţelor de capital naţionale ... 537
4. CERINŢE PRIVIND FUNCŢIONALITATEA PIEŢEI ROMÂNEŞTI DE CAPITAL 539
Bibliografie 543

PROBLEME ECONOMICE NR. 18-19/2001 557

DIALOG SOCIAL ŞI CONCERTARE ÎN ŢĂRILE CANDIDATE: ROMÂNIA ... 559

INTRODUCERE GENERALĂ ... 563

1. DIALOGUL SOCIAL ... 565
   1.1. Aspecte generale ... 566
   1.2. Statul şi dialogul social ... 567
   1.3. Reprezentarea lucrătorilor în întreprinderi ... 569

2. ORGANIZAŢIILE SINDICALE ... 571

3. PATRONATUL ... 586

4. CONTRACTUL COLECTIV. NEGOCIEREA - MECANISM AL CONCERTĂRII SOCIALE ... 607

5. INTEGRAREA ÎN UE ŞI PARTENERIATUL SOCIAL ÎN ROMÂNIA ... 613

6. CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI. VIITORUL TRIPARTITISMULUI ÎN ROMÂNIA ... 615
   Bibliografie ... 619

PROBLEME ECONOMICE NR. 20/2001 621

CONCEPTUL DE SĂRĂCIE - DEZBATERI TEORETICE CONTEMPORANE ... 623

1. CONCEPTUL DE SĂRĂCIE ÎN ECONOMIA BUNĂSTĂRII ... 627

2. INEGALITĂŢILE ECONOMICO-SOCIALE - CAUZĂ SI EFECT ALE SĂRĂCIEI ... 630
   2.1. Abordarea inegalităţilor economice în literatura de specialitate ... 630
   2.2. Inegalităţile din perspectivă sociologică. Conceptul de frustrare relativă ... 632

3. EGALITATE VERSUS EFICIENŢĂ ... 634
   3.1. Egalitatea în statul minimal şi în statul bunăstării ... 634
   3.2. Tipuri de egalitate: egalitatea utilitaristă, egalitatea utilităţii totale, egalitatea rawlsiană ... 637
      3.2.1. Egalitatea utilitaristă ... 637
      3.2.2. Egalitatea utilităţii totale ... 639
      3.2.3. Egalitatea rawlsiană ... 639

4. PROBLEMA SĂRĂCIEI ÎNTRE INDIVIDUALISM SI COLECTIVISM ... 640

5. TEORIA JUSTIȚIEI 644
5.1. Conceptul de dreptate socială în abordările teoretice contemporane 644
5.2. Teorii normative şi pozitive ale redistribuirii 647
6. EFECTE PERVERSE ALE POLITICII DE REDISTRIBUIRE. INVESTIȚIA ÎN CAPITALUL UMAN 650
7. O ABORDARE SOCIOBIOLOGICĂ A SĂRĂCIEI DIN PERSPECTIVA INTERACȚIUNILOR SOCIALE 652
Bibliografie 653

PROBLEME ECONOMICE NR. 21/2001 655
TEORII ŞI STRATEGII ALE INTEGRĂRII EUROPENE 657
1. INTRODUCERE SAU O SCURTĂ FILOZOFIE A ARHITECTURII MONDIALE ACTUALE 661
2. CONCEPTUL DE „INTEGRARE ECONOMICĂ" 663
2.2. „Integrarea" şi „integrarea economică" - abordări conceptuale ... 664
3. TEORII ALE INTEGRĂRII EUROPENE 668
4. STRATEGII ALE INTEGRĂRII EUROPENE 678
4.1. Scurt istoric al retrospectivei ideii europene 678
4.2. Procesul modern al integrării europene 680
Bibliografie selectivă 690

PROBLEME ECONOMICE NR. 22-23-24/2001 695
CAPITALUL UMAN - FACTOR-CHEIE AL CREŞTERII ECONOMICE DURABILE. CONVERGENȚE ŞI DISPARITĂȚI 697
Capitolul 1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE 702
Capitolul 2. DELIMITĂRI CONCEPTUALE. PRECIZĂRI METODOLOGICE 707
2.1. Preliminarii. De ce? 707
2.2. Concepte. Interferențe şi zone de contact 708
Capitolul 3. „CERCUL VICIOS AL RESURSELOR UMANE" TREBUIE SPART 719
3.1. O dilemă: cercul sau cercurile vicioase ale capitalului uman? 720
3.2. Elemente şi factori ai „cercului vicios al resurselor umane" 720
3.3. Trebuie şi poate fi depăşit cercul vicios (cercurile vicioase)? Cum? 728

Capitolul 4. CAPITALUL UMAN ÎN ROMÂNIA. PROGRESE ŞI LIMITE 731
4.1. O moştenire controversată: continuitate şi discontinuitate 732
4.2. Impactul tranziției. Cerințe şi restricții 736
4.2.1. Precizări preliminare 736
4.2.2. Evaluări ale capitalului uman 738
4.3. Învățământul şi educația continuă - factori-cheie ai evoluției capitalului uman. Distorsiuni şi efecte de lungă durată 746
4.3.1. Cererea de învățământ. Unele aspecte relevante 746
4.3.2. Oferta sistemului de învățământ 752
Capitolul 5. INCIDENȚE PE PIAȚA MUNCII: PROFESIONALIZARE *versus* DEPROFESIONALIZARE 756
5.1. Şomaj. Subperformanță. Precarizare a ocupării 756
5.2. Profesionalizare versus deprofesionalizare. Aspecte generale ... 765
5.3. Migrația forței de muncă – profesionalizare şi deprofesionalizare 767
5.3.1. Migrația internă 769
5.3.2. Migrația externă 770
ANEXE 774
Referințe bibliografice 787
ABREVIERI 790

PROBLEME ECONOMICE NR. 25-26/2001 791
RESPECTAREA DREPTURILOR SOCIALE. MENTALITĂȚI ŞI PERCEPȚII LA NIVELUL POPULAȚIEI ROMÂNIEI (1999-2000) 793
ARGUMENT 797
Capitolul 1. DREPTURILE SOCIALE - Definiții. Tipologie - PREMISE TEORETICE 798
1.1 Aspecte generale 798
1.2. Charta socială europeană - document de referință pentru definirea şi promovarea drepturilor economice şi sociale. Principii prioritare 799
1.3. Drepturile sociale şi paradigma dezvoltării umane 804
Capitolul 2. MENTALITĂȚI ŞI PERCEPȚII LA NIVELUL POPULAȚIEI INVESTIGATE 810
2.1. Perspectiva metodologică 810
2.2. Aspecte desprinse din cercetarea sociologică 811
CONSIDERAȚII FINALE 826

Bibliografie 829

PROBLEME ECONOMICE NR. 27/2001 _____ 831

ECONOMIA AGROALIMENTARĂ: CONCEPT ŞI ABORDĂRI METODOLOGICE 833

1. ASPECTE CONCEPTUALE – DEFINIȚII ŞI CLASIFICĂRI 837

1.1. Conceptul de economie agroalimentară în gândirea economică .. 837

1.2. Delimitări conceptuale între complexul agricol şi complexul agroindustrial 841

1.3. Specificitatea conceptului de economie agroalimentară în România 842

2. ECONOMIA AGROALIMENTARĂ ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ 844

2.1. Cadrul conceptual al dezvoltării agricole durabile 844

2.2. Agricultura României şi conceptul dezvoltării durabile 848

3. SURSE INFORMAȚIONALE ŞI METODE STATISTICE UTILIZATE ÎN MĂSURAREA PERFORMANȚEI ŞI COMPETITIVITĂȚII ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI 849

Bibiliografie 854

INDEX DE AUTORI _____ 857

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 1/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE PROGNOZĂ ECONOMICĂ

GLOBALIZAREA ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ
Şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României

Mugur ISĂRESCU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

GLOBALIZAREA ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ. Şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României* 7
I. GLOBALIZAREA ŞI POLITICILE ECONOMICE 7
1. Intensitate şi rapiditate..... 7
2. Globalizare şi regionalizare 9
3. Reguli globale şi reguli regionale..... 9
II. PREGĂTIREA ECONOMIEI PENTRU GLOBALIZARE 11
1. Accelerarea reformelor..... 11
2. Înlocuirea politicilor discreționare cu reguli 11
3. Creşterea coerenței politicilor macroeconomice 13
4. Creşterea competitivității firmelor 13
5. Revizuirea politicilor cursului de schimb 14
6. Creşterea stabilității în timp a regulilor..... 18

GLOBALIZAREA ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ
Şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României*[1]

Globalizarea este un fenomen care a început cu câteva decenii în urmă. Spre deosebire de trecut, astăzi el se extinde cu o viteză crescută. În timp ce unii construiesc cadrul globalizării, alții sunt pur şi simplu surprinşi de efectele acesteia. Pornind de la această constatare, cred că şansele României depind în mod esențial de crearea cadrului care să permită exploatarea beneficiilor aduse de globalizare şi diminuarea efectelor negative.

Crearea acestui cadru la care mă refer necesită eforturi substanțiale din partea autorităților. Pe de o parte, trebuie realizate eforturile de explicare completă a procesului. Dacă, de exemplu, procesul de integrare europeană este explicat în termenii beneficiilor dar nu şi în termenii eforturilor de adaptare există riscul convulsiilor sociale. Pe de altă parte, trebuie făcute eforturile necesare de adaptare a politicilor şi a legislației. Mă voi referi mai pe larg la acest din urmă aspect, sugerând, în secțiunile care urmează, posibile direcții de urmat.

I. GLOBALIZAREA ŞI POLITICILE ECONOMICE

Una din principalele provocări pentru generațiile următoare o constituie procesul de intensificare a globalizării. Ce este esențial astăzi în tendințele de globalizare?

1. Intensitate şi rapiditate

O primă tendință o constituie intensitatea şi rapiditatea cu care se deplasează şocurile externe. Experiența ultimilor ani arată că datorită globalizarii, evenimente produse în diverse locuri pe glob ajung să afecteze în mod rapid evoluțiile economice şi sociale din diferite țări. Iată doar câteva exemple:

- În vara anului 1998, intrarea în incapacitate de plată a Rusiei a provocat, în România ca şi în țările vecine, o retragere masivă a investitorilor străini şi prăbuşirea burselor de valori; pentru țara noastră acest eveniment a dus şi la închiderea pieței externe de capital privat, zădărnicind orice eforturi de finanțare externă;
- În primăvara anului 1999, aparent sub presiunea contribuabililor americani, Fondul Monetar Internațional a decis să aplice procedura de „împărțire a poverii" *(burden-sharing)* între sectorul public şi cel privat, experimentând

[1] *Text suport al Expunerii prezentate la Sesiunea Academiei Române din 30 ianuarie 2001, consacrată lansării oficiale a Programului Prioritar al Academiei Române - Evaluarea Stării Economiei Naționale (E.S.E.N. 2).*

acest nou concept pe un grup de patru țări, printre care şi România. Experimentul a însemnat pentru țara noastră necesitatea unei masive contracții fiscale (deficitul bugetului consolidat s-a redus de la 3,1 la 2,1 la sută din PIB) şi amânarea cu încă un an a reluării creşterii economice;

- În primăvara şi vara anului 2000, evoluția descrescătoare a euro față de dolar a pus o presiune suplimentară asupra balanțelor de plăți pentru țările care exportă cu precădere în Europa (cum este şi cazul României). Aceasta a impus în România o depreciere suplimentară a monedei naționale față de dolar, comparativ cu cea programată şi, pe cale de consecință, o depăşire a țintei de inflație. La acest rezultat a contribuit şi un alt fenomen exogen şi anume evoluția prețului petrolului care, la peste 35 dolari barilul, a atins un maxim istoric absolut, afectând prețurile tuturor produselor energetice;
- creşterea activității economice în țările occidentale a antrenat şi o accelerare a creşterii exporturilor româneşti.

Aceste fenomene a căror propagare a fost favorizată de glo-balizare au avut cauze previzibile sau nu. De exemplu, crizele financiare nu pot fi anticipate, dar alte fenomene pot fi prevăzute. Din această perspectivă, în condițiile globalizării apare o dublă cerință pentru autorități. Prima: trebuie create mecanisme care să asigure protecție împotriva unor şocuri neprevăzute (în secțiunea următoare vom analiza mai îndeaproape această cerință). A doua: în elaborarea politicilor trebuie să crească rolul componentei privind anticiparea evenimentelor externe şi a încorporării deciziilor care să fructifice oportunitățile sau să minimizeze costurile. Asupra acestei cerințe ne vom opri în cele ce urmează în această secțiune.

Voi începe prin a mă referi la anul 2001, şi voi încheia cu câteva considerații şi concluzii din perspectiva integrării României în Uniunea Europeană.

Pentru anul 2001, la nivel global pot fi identificate câteva mari provocări[1]:

i. o recesiune în Statele Unite ale Americii, afectând ratele dobânzilor şi disponibilitatea creditului pe toate piețele;

ii. o scădere dramatică a prețului petrolului, de exemplu spre nivelul de 10 dolari barilul, cu efecte atât asupra importatorilor, cât şi exportatorilor de petrol;

iii. o fugă a capitalului din Japonia;

iv. o criză a Uniunii Monetare Europene, cauzată de un şoc asimetric suferit de unul din membrii săi; aceasta ar putea duce la dobânzi foarte înalte în zona euro, reprezentând un premiu de risc pentru investitori;

v. un atac speculativ asupra Băncii Centrale Europene;

---

[1] *Dresdner Kleinwort Benson - "Risk/Opportunities 2001: Strategies to Profit front SixRiskScenarios", 4 ianuarie 2001.*

vi. un război comercial, cauzat de reputația preşedintelui George W. Bush de a fi mai familiarizat cu problemele interne decât cu cele externe, şi de dorința sa de a da satisfacție aripii „izolaționiste" din Congresul American.

În termenii politicii economice promovate de România, acestor provocări trebuie să li se ataşeze anumite probabilități şi seturile de decizii economice pentru exploatarea eventualelor oportunități sau pentru minimizarea costurilor.

Deja, un prim pas preemptiv a fost făcut, o dată cu redeschiderea timpurie, în ianuarie 2001, a emisiunii de obligațiuni euro pe 5 ani, care a adus României în ianuarie 2001, 150 milioane euro. Experiența istorică (inclusiv cea trăită de noi înşine) arată că, piețele volatile determină optimizări între costuri mai mari ale împrumuturilor şi părăsirea piețelor de capital pentru perioade relativ îndelungate. În acelaşi spirit se înscrie şi intenția Ministerului Finanțelor de a testa cât mai devreme piața americană a obligațiunilor, înainte ca aceasta să sufere evenimente adverse.

2. Globalizare şi regionalizare

O altă caracteristică a globalizării este faptul că ea se suprapune pe o regionalizare accentuată. Unii chiar neagă globalizarea şi subliniază că esențială este regionalizarea. Vorbind despre provocările globalizării, devine din ce în ce mai evident că lumea spre care ne îndreptăm, cel puțin în următoarele decenii, este cea a blocurilor economico-politice regionale, reflectând diferențe de dezvoltare, cultură şi mentalitate: NAFTA în America de Nord şi Centrală, MERCOSUR în America de Sud, ASEAN în Asia de Sud-Est, iar în Europa CSI, Uniunea Europeană, pentru a nu mai vorbi de blocul chinez, indian, musulman, al Africii sub-sahariene etc.

În acest mozaic al integrării regionale, România nu are prea multe alternative: fie ia loc la „masa bogaților", prin afilierea la Uniunea Europeană, fie rămâne în continuare la „masa săracilor", prin includerea sa în alte blocuri, sau prin rămânerea într-o zonă gri, nedeterminată. Scaunul de la „masa bogaților" ne-a fost rezervat şi ne aşteaptă, numai că pentru a accede la el şi la beneficiile pe care le conferă va trebui să rezolvăm o serie de probleme cât se poate de delicate din punct de vedere economic şi politic, probleme pe marginea cărora o adevărată dezbatere serioasă nici nu a început încă la noi. Este vorba de probleme sensibile în cel puțin egală măsură şi pentru țările Uniunii Europene, precum politica agricolă şi libertatea de mişcare a forței de muncă.

3. Reguli globale şi reguli regionale

A treia caracteristică este impunerea rațiunilor globale sau regionale. Noi nu le contestăm în domenii ca aviația, informatica, cu toate că uneori sunt dureroase şi în aceste domenii. Dar aceste rațiuni se extind şi ne afectează domenii noi, sensibile. Voi exemplifica referindu-mă la trei domenii: agricultura, forța de muncă şi elaborarea politicilor economice.

În ceea ce priveşte politica agricolă, având 38 la sută din populație şi 15 la sută din Produsul Intern Brut legate de agricultură, România nu trebuie să cadă în nici una din următoarele două iluzii: că Politica Agricolă Comună a U.E. va continua la infinit sau că fermierii români vor beneficia de sprijin individual la nivelul colegilor lor occidentali. Deja, țări precum Polonia, având o pondere mult mai mică a agriculturii în totalul economiei decât țara noastră, întâmpină dificultăți deosebite la acest dosar, iar timpul nu lucrează în favoarea noastră. În ultimii 11 ani agricultura românească a evoluat în sensul opus celui solicitat de integrarea europeană: sporirea numărului populației ocupate în această ramură (ca un substitut pentru şomaj) şi încurajarea fărâmițării agricole (până la o suprafață medie de 2,5 hectare, total ineficientă din punct de vedere al exploatării). Aceste tendințe vor lua mult timp pentru a fi inversate. Acum este momentul încurajării comasărilor agricole, inclusiv prin politici fiscale care să încurajeze producția eficientă.

Un alt dosar sensibil îl constituie libertatea de mişcare a forței de muncă. Țările membre ale U.E. au făcut deja cunoscut că nu sunt dispuse să o aplice imediat locuitorilor noilor țări admise. România va trebui să securizeze granița de est a țării (ceea ce va crea probleme politice previzibile vizavi de tratamentul aplicat cetățenilor Republicii Moldova) şi, chiar în aceste condiții, va beneficia doar de un drept parțial de mişcare pentru cetățenii săi pe teritoriul U.E.

Referindu-ne strict la domeniul economic, programele şi proiectele de reformă propuse de partea română sunt monitorizate din ce în ce mai îndeaproape de Comisia Europeană. Începând cu anul 1998, când a fost elaborat primul Program Național de Aderare, conținând acțiuni şi termene detaliate pe fiecare capitol, acest exercițiu a avut loc anual, după cum urmează: în anul 1999 s-a prezentat o variantă actualizată a Programului Național de Aderare, iar în anul 2000, Strategia Economică pe Termen Mediu, însoțită de un Plan de Acțiune. Trebuie reliefat faptul că România este singura țară din cele candidate care nu a elaborat o „Apreciere Comună a Priorităților Economice pe termen Mediu"[1], dar cele trei documente prezentate au fost considerate de către Comisia Europeană ca fiind un substitut satisfăcător pentru aceasta.

Începând cu anul 2001, Comisia Europeană intenționează să întărească şi mai mult procesul de monitorizare prin aşa-numita „Procedură de Supraveghere Fiscală pre-Aderare", la care va supune fiecare din țările candidate. Această procedură anuală constă din două părți şi anume: „Notificarea" în cadrul căreia fiecare guvern prezintă progresele înregistrate în domeniul indicatorilor financiari (cum ar fi datoria publică totală, deficitele fiscale, evoluția ratei dobânzii), respectiv „Programul Economic de pre-Aderare", în care pe lângă obiectivele pentru finanțe publice vor fi arătate şi prioritățile de reformă structurală.

---

[1] *Joint Assessment oftheMedium-Term Economic Priorities".*

La data de 1 aprilie 2001 se aşteaptă ca toate țările candidate să înainteze „Notificarea", urmând ca „Programul Economic de pre-Aderare" să fie evaluat în două tranşe, în care țările sunt clasificate în funcție de ordinea alfabetică: un prim grup de şase țări la 1 mai 2001, iar un al doilea grup de şapte țări (printre care şi România) la 1 octombrie 2001. Chiar dacă „Programele" sunt produse de fiecare țară în parte şi țin seama de particularitățile concrete, va fi nevoie de un efort deosebit la nivel național pentru ca România să nu fie din nou singularizată, în mod negativ, în comparația cu celelalte țări candidate.

Dar, „neîndeplinirea temelor" de către noi poate avea consecințe mult mai tangibile decât ştirbirea mândriei naționale. Un exemplu concret în acest sens îl constituie liberalizarea fluxurilor de capital (unul din cele şase dosare recent deschise de către Ministerul Afacerilor Externe în procesul de negociere a aderării). Conform tuturor angajamentelor asumate de România, liberalizarea mişcărilor de capital pe termen lung (precum investițiile directe şi imobiliare ale rezidenților în străinătate) ar urma să se facă în perioada 2001-2002, iar liberalizarea mişcărilor de capital pe termen scurt (credite acordate de nerezidenți, operațiuni în conturi de depozit ale nerezidenților etc.) ar urma să se finalizeze în 2003-2004. Dacă până în prezent orice eşec în politicile economice era limitat între hotarele României, de acum înainte marja de eşec a autorităților scade până la anulare. Într-adevăr, în condițiile liberei circulații a capitalului, există o singură variantă de a opri fuga de capital: o politică economică profesionistă, reformistă şi curajoasă. În lipsa acesteia (şi în prezența deschiderii contului de capital) situația poate uşor să scape de sub control.

II. PREGĂTIREA ECONOMIEI PENTRU GLOBALIZARE

1. Accelerarea reformelor

Din moment ce globalizarea se accelerează, nu avem altă soluție pentru a beneficia de ea decât prin accelerarea reformelor în direcțiile necesare. Cred că în scopul susținerii acestei afirmații, definirea globalizării ca un proces în care lumi diferite se întâlnesc spre a deveni una singură este sugestivă. Datorită globalizării, barierele în calea afacerilor tind să dispară. Diversele piețe tind să se integreze. Cei tari se mențin, cei slabi mor. La această întâlnire trebuie să fim pregătiți. Nimeni nu ne aşteaptă, nimeni nu va fi îngăduitor. Toți vor urma raționalitățile economice regionale şi globale. Procesul de reformă în ansamblu nu trebuie interpretat altfel decât ca singura cale de urmat dacă vrem să beneficiem de pe urma globalizării.

2. Înlocuirea politicilor discreționare cu reguli

Una dintre consecințele globalizării o constituie creşterea transparenței mediului economic şi reducerea costurilor informației. Pe această bază, publicul poate identifica relativ uşor deciziile de politică economică şi poate anticipa

efectele acestora. Din ce în ce mai mult, publicul este atent la modul de elaborare a deciziei de politică economică. Dacă deciziile de politică economică sunt luate pe baze discreționare, publicul ataşează politicilor (guvernului) o credibilitate scăzută. Cu credibilitate scăzută, politicile economice nu pot avea succes. Credibilitatea maximă este ataşată de public politicilor atunci când deciziile sunt luate pe bază de reguli. În țările care înregistrează succese economice, politicile economice discreționare sunt înlocuite cu reguli. Această schimbare în modul de concepere a politicilor pleacă de la acceptarea faptului că numărul instrumentelor de politică economică de care dispun autoritățile este mai mic decât numărul obiectivelor unui guvern.

De aici apare necesitatea renunțării la unele ipoteze în elaborarea modelelor de politică economică şi la adoptarea unora noi. Până la începutul anilor '90, elaborarea politicilor economice pleca de la ipoteza conform căreia numai guvernul cunoaşte „modelul economiei", perturbațiile care intervin în economie, efectele schimbării instrumentelor de politică sau ale decalajelor în politica monetară. Astăzi însă, această ipoteză este tot mai des înlocuită cu ipoteza folosirii regulilor cunoscute atât de guvern, cât şi de public.

De ce credibilitatea autorităților în politica economică presupune reguli şi nu discreționism? O politică discreționară este o politică aleasă optimal într-o anumită perioadă astfel încât obiectivele decidenților în politica economică să fie cât mai bine atinse. Totuşi, politica discreționară este inconsistentă în timp deoarece o politică aleasă astăzi ca fiind optimă pentru mâine s-ar putea să nu mai fie, cu adevărat, optimă, mâine.

Pentru România exemple relevante în acest sens sunt plățile compensatorii acordate lucrătorilor disponibilizați la începutul anului 1997 sau toate măsurile neprotejate împotriva hazardului moral care au țintit, în ultimul deceniu, la diminuarea arieratelor către buget. Nici una dintre aceste opțiuni nu s-a dovedit fericită. Dimpotrivă, ele au mărit hazardul moral din economie şi au încurajat, de multe ori, un comportament irațional al agenților economici. Dimpotrivă, dacă autoritățile îşi respectă, să spunem promisiunea de a executa silit debitorii rău platnici, unele aspecte ale problemei inconsistenței, în timp, ar fi rezolvate. O asemenea politică pare suboptimală şi este dureroasă atunci când afectează veniturile lucrătorilor din întreprinderile cu datorii la buget, dar, dacă managerii majorității întreprinderilor anticipează că autoritățile vor urma o politică suboptimală - însă consistentă cu regula anunțată -nu vor sta nepăsători pe un munte de datorii neachitate. Prin urmare, impunerea regulilor permite realizarea unor politici mai bune decât permite discreționismul.

Mai mult, indivizii sunt interesați să-şi formeze anticipații corecte vizavi de variabilele viitoare relevante controlate de guvern. Agenții economici folosesc toată informația disponibilă pentru a-şi forma anticipațiile. Ei includ în această informație şi politica guvernului. De aceea, autoritățile sunt nevoite să ia în calcul reacția agenților economici vizavi de politicile lor. În condiții ideale, dacă publicul este capabil să intuiască mişcările guvernului, politicile activiste

sunt ineficiente (este vorba despre jocuri non-coo-perative, cu soluție suboptimală). Oamenii raționali trăiesc într-un mediu în care regulile pot fi şi sunt schimbate. De aceea, comportamentul lor ia în considerare aceste posibilități şi depinde de procesul care determină schimbarea regulilor. Discreționismul face mediul economic mai puțin predictibil decât regulile.

Incertitudinea are costuri relativ ridicate.

3. Creşterea coerenței politicilor macroeconomice

Chiar dacă vom avea înțelepciunea să trecem de la politici discreționare la politici bazate pe reguli, problemele nu sunt definitiv rezolvate. Globalizarea ne mai obligă la creşterea coerenței politicilor.

Cu cât gradul de deschidere a economiei creşte, piețele vor sancționa orice incoerență sau relaxare a politicilor macroeconomice nejustificată economic sau orice altă eroare de politică economică. Aşadar, nu ne putem permite să promovăm politici imprudente. De exemplu, se afirmă că reluarea creşterii economice ar putea fi făcută prin simpla promovare a politicilor macroeconomice expansioniste. Eu sunt de acord că astfel de politici macroeconomice ar fi de un anumit folos într-o economie închisă, unde piețele au un rol redus. Totuşi, astăzi, când facem tranziția de la economiile planificate centralizat la economiile de piață noi operăm, concomitent, şi tranziția de la o economie închisă spre o economie din ce în ce mai deschisă. O economie deschisă mică operează sub constrângeri externe şi modificările aduse politicilor macroeconomice sunt răsplătite sau penalizate în funcție de mişcarea capitalurilor. Pe de o parte, ratele mai scăzute ale dobânzii ar facilita accesul la noi credite pentru întreprinderile cu pierderi sau pentru cele fără piețe de desfacere. O astfel de creştere a producției este, fără îndoială, nesustenabilă. Pe de altă parte, ratele scăzute ale dobânzii ar determina ieşiri de capitaluri, care ar duce la o nouă depreciere a monedei. În cele din urmă, politica monetară va fi din nou înăsprită, cu costuri mari în termeni de credibilitate.

Ca alternativă la relaxarea politicii macroeconomice, globa-lizarea cere îmbunătățirea competitivității economice. La nivel macroeconomic trebuie să evităm deficitele fiscale nesustenabile sau supraaprecierea monedei.

4. Creşterea competitivității firmelor

Obiectivele pe care tocmai le-am enunțat nu sunt posibil de atins fără întreprinderi puternice. În condițiile globalizării inevitabile, firmele româneşti trebuie să-şi amelioreze capacitatea de a face față creşterii permanente a concurenței internaționale. Unii politicieni şi chiar economişti români tind să acorde un rol esențial în această privință politicilor industriale. În viziunea lor, politicile industriale ar trebui să joace un rol important în ajutarea întreprinderilor româneşti în competiția internațională. Prea adesea, ajutor înseamnă, în această viziune, protecționism. Cred că trebuie să adoptăm şi o altă optică a politicilor

industriale. În loc să protejeze firmele româneşti împotriva concurenţei străine, măsurile de politică industrială ar trebui să aibă ca obiectiv resuscitarea forţelor pieţei şi protejarea concurenţei corecte. Costurile pe termen lung ale protecţiei vor fi întotdeauna mai mari decât costurile liberalizării concurenţei. Fără firme puternice, competitive, pieţele româneşti de bunuri vor fi invadate de bunuri străine, cu sau fără protecţionism.

A doua schimbare priveşte întărirea disciplinei financiare. Indisciplina financiară are rute foarte clare în România. Acestea sunt deficitul bugetar, deficitele cvasifiscale, arieratele la buget şi încălcarea corelaţiei dintre productivitatea muncii şi salarii. Aceste rute sunt totuşi foarte diferite ca natură dacă avem în vedere în ce măsură unele sunt cauza altora. Astfel, constrângerile bugetare tari impuse prin programarea unui deficit sustenabil şi prin înăsprirea politicilor de limitare a deficitelor cvasifiscale vor determina întreprinderile aflate în proprietatea statului să-şi bazeze creşterile producţiei mai mult pe creşterea productivităţii muncii şi să fie forţate să menţină nivelul salariilor în concordanţă cu productivitatea.

5. Revizuirea politicilor cursului de schimb

În abordarea tradiţională, competitivitatea internaţională este determinată de capacitatea de a reduce sau, cel puţin, de a stabiliza exprimarea în valută a costurilor cu mâna de lucru.

Din această perspectivă, abordarea tradiţională a competitivităţii internaţionale se bazează pe trei criterii. Primul se referă la menţinerea dinamicii salariilor reale în limitele creşterii productivităţii mâinii de lucru. Al doilea criteriu arată necesitatea controlului ratei inflaţiei interne, astfel încât creşterea preţurilor bunurilor necomercializabile (care nu pot face obiectul comerţului internaţional, dar deţin o pondere importantă în coşul mediu de consum) să nu fie sistematic mai mare decât creşterea preţurilor bunurilor comercializabile (care pot face obiectul comerţului internaţional şi sunt, deci, supuse presiunilor concurenţiale din exterior). Al treilea criteriu impune ajustarea cursului nominal de schimb pentru corectarea situaţiilor care nu respectă primele două criterii.

În prezent, politicile economice dominante par să fie inspirate cu precădere de abordarea tradiţională a competitivităţii internaţionale. Politicile pieţei muncii gravitează în jurul corelaţiei dintre productivitatea mâinii de lucru şi salariul real. Obsesia politicilor macroeconomice este controlul inflaţiei. Dacă politicile pieţei muncii sau cele macroeconomice se confruntă cu eşecuri, atunci se apelează la corectarea cursului de schimb pentru a se readuce costul unitar al mâinii de lucru la paritatea internaţională şi a se restabili poziţia competitivă a producţiei interne. Globalizarea ne obligă să luăm în considerare şi alte abordări.

Într-un articol care s-a bucurat de o audienţă largă, Paul Krugman a realizat una dintre cele mai severe critici ale abordării tradiţionale a competitivităţii

internaționale (International Competiti-veness: A Dangerous Obsession, 1994). Conform opiniei lui Krugman, concurența internațională pe piețele bunurilor şi serviciilor se realizează între producători, şi nu între țări. Producătorii concurează în sensul că pierderile unora se pot transforma în câştiguri pentru alții. Concurența îşi pierde însă relevanța la nivelul țărilor. Krugman susține că este lipsit de sens să se vorbească despre rivalitatea comercială a țărilor deoarece toate câştigă din comerțul internațional.

Krugman arată însă că țările concurează în ceea ce priveşte atragerea factorilor internaționali de producție, capital şi mână calificată de lucru. Succesul țărilor în concurența pentru factorii de producție cu mobilitate internațională este determinat de avantajele de locație. Un nivel rațional al impozitării, o ofertă corespunzătoare de infrastructuri, un cadru legislativ stabil şi eficient, o mână de lucru educată şi nu foarte scumpă sunt elemente care compun avantajele de locație. Dacă o țară reuşeşte să ofere avantaje de locație, atunci ea devine atractivă pentru investitori şi pentru dezvoltarea unor firme puternice, competitive pe plan internațional.

Articolul lui Krugman sugerează că politicile economice trebuie să vizeze crearea şi consolidarea avantajelor de locație ca unul dintre factorii esențiali ai succesului firmelor în comerțul internațional. Krugman nu este de acord cu abordările tradiționale ale competitivității internaționale care se limitează la poziția contului curent al balanței de plăți externe şi la indicii cursului de schimb.

Krugman merge mai departe, susținând că poziția contului curent al balanței de plăți externe nu este un indicator relevant al competitivității internaționale. Faptul că o economie cu o monedă națională puternică înregistrează un deficit comercial semnificativ nu indică neapărat o competitivitate redusă. Dimpotrivă, spune Krugman, deficitul comercial extern şi moneda națională puternică se pot datora atractivității economiei respective pentru investitorii străini.

Criticii abordării tradiționale propun o viziune multidimensională a competitivității internaționale, cu o pronunțată orientare spre latura de ofertă a economiei. În cadrul acestor abordări noi, competitivitatea este determinată de avantajele de locație, capacitatea de dezvoltare a produselor şi a proceselor de producție, calificarea mâinii de lucru, stocul de cunoştințe tehnologice şi manageriale, flexibilitatea piețelor şi potențialul acestora de a se ajusta la schimbările structurale. Din perspectiva politicilor economice, adepții abordărilor noi aduc în discuție raționalizarea impozitării, asigurarea ofertei de infrastructuri, minimizarea intervențiilor guvernamentale şi flexibilizarea pieței muncii.

Michael Porter critică orientarea de bază a abordării tradiționale, susținând că obiectivul politicilor macroeconomice trebuie să fie competitivitatea internațională în condițiile unor salarii ridicate, şi nu reduse (The Competitive Advantage of Nations, 1991). În accepțiunea lui Porter, o economie care reuşeşte să-şi controleze deficitul contului curent al balanței de plăți externe la un

nivel redus al salariului real sau la un nivel ridicat al şomajului nu este cu adevărat competitivă.

Porter susține că perseverența în menținerea unor cursuri subevaluate de schimb întârzie ajustările microeconomice. În acest context, subevaluarea monedei naționale acoperă deficitul de competitivitate şi reduce dinamismul la nivelul producătorilor. Porter îşi declară explicit adeziunea pentru o monedă națională puternică, în scopul stimulării interesului producătorilor pentru realizarea unor câştiguri de competitivitate.

Opiniile lui Porter în ceea ce priveşte cursul de schimb par să fie împărtăşite şi de George Soros, care arată că într-o economie deschisă exporturile încorporează un volum semnificativ de importuri (The Alchemy of Finance, 1994). După Soros, deprecierea cursului de schimb înscrie economia într-un cerc vicios. Deprecierea scumpeşte relativ importurile utilizate ca intrări în producția pentru export. Deoarece exporturile sunt descurajate, problemele contului curent al balanței de plăți externe se amplifică, fapt care adaugă presiuni noi asupra cursului de schimb.

Dimpotrivă, dacă moneda națională rămâne puternică, economia intră într-un cerc virtuos. Moneda puternică ajută la controlul inflației. Deoarece conținutul de import al exportului este ridicat, cursul de schimb rămâne mai mult sau mai puțin stabil, iar poziția contului curent al balanței de plăți externe tinde să se îmbunătățească.

Chiar şi adepții abordării tradiționale a competitivității internaționale admit condițiile restrictive în care deprecierea cursului de schimb îmbunătățeşte contul curent al balanței de plăți externe. Piețele bunurilor şi serviciilor reacționează mai lent decât piețele financiare. În aceste condiții, prețurile bunurilor şi ale serviciilor răspund cu o anumită întârziere la modificările de pe piețele financiare. Economiştii spun că prețurile bunurilor şi serviciilor sunt rigide pe termen scurt.

Dacă prețurile interne ale bunurilor şi serviciilor sunt rigide, atunci deprecierea cursului nominal de schimb induce o scumpire relativă a producțiilor externe, în raport cu cele interne; exportul este încurajat, importul este descurajat, iar soldul contului curent extern se îmbunătățeşte. Impactul favorabil al deprecierii nominale asupra contului curent extern este însă temporar, dispărând pe măsura ajustării prețurilor interne ale bunurilor şi serviciilor.

Opiniile teoreticienilor au o influență mai mare sau mai mică asupra decidenților. În fața controverselor de natură teoretică, decidenții nu au altă soluție decât să adopte o poziție de mijloc. În ceea ce priveşte competitivitatea internațională, dominanța abordării tradiționale este atât de covârşitoare încât nici un decident nu îşi poate permite riscul să o abandoneze în totalitate. Pe de altă parte, abordările noi aduc în discuție elemente valoroase care nu pot fi ignorate.

În primul rând, concluziile noilor abordări ridică semne serioase de întrebare asupra posibilității utilizării cursului de schimb ca instrument de politică

economică. Decidenții pot opta în favoarea unui regim al cursului nominal de schimb: curs fix (în cadrul unei uniuni monetare sau al unui consiliu monetar) sau curs flotant. Evoluțiile recente pe piețele financiare internaționale aduc argumente serioase împotriva regimurilor intermediare ale cursului nominal de schimb (cursuri glisante, coridor valutar, spre exemplu).

În ceea ce priveşte salariul real, acesta este un preț relativ care se găseşte în afara influenței directe a politicilor economice ortodoxe.

În al doilea rând, abordările noi sugerează imposibilitatea asigurării competitivității internaționale pe termen lung doar prin deprecierea cursului de schimb şi reducerea exprimării în valută a costurilor cu mâna de lucru. Fideli pregătirii lor profesionale în spiritul abordării tradiționale, economiştii nu ezită să prezinte deprecierea ca soluție indiscutabilă a problemelor contului curent al balanței de plăți externe, minimizând rolul reformelor structurale. Este adevărat că deprecierea oferă un balon de oxigen producătorilor care sunt necompetitivi, în sens fundamental. Tot la fel de adevărat este însă şi faptul că balonul de oxigen acționează doar pe termen scurt.

Excesele în direcția deprecierii din considerentul menținerii sau al măririi competitivității internaționale sunt la fel de dăunătoare ca şi excesele în direcția aprecierii din considerentul controlului inflației. Atât în ceea ce priveşte competitivitatea internațională, cât şi inflația, cursul de schimb nu se poate substitui reformelor structurale. Acesta validează însă o anumită viteză a reformelor structurale. Deprecierea excesivă invită la amânarea efortului fundamental pentru competitivitate. Aprecierea excesivă inițiază distrugerea câştigurilor fundamentale de competitivitate. Cel puțin din această perspectivă, insistența noilor abordări ale competitivității internaționale pentru minimizarea manipulărilor ad-hoc ale cursului de schimb nu reprezintă altceva decât un elementar bun simț economic.

Țintirea cursului de schimb din considerente ce țin de competitivitatea internațională a producției interne şi de echilibrul extern este în conflict cu obiectivul stabilității prețurilor. Sursa conflictului este trendul obiectiv de apreciere a cursului real de schimb.

Politica monetară nu poate fi utilizată decât pentru atingerea unui singur obiectiv. Banca centrală renunță, implicit, la obiectivul stabilității prețurilor, atunci când vizează competitivitatea internațională a producției interne, țintind, în acest scop, deprecierea cursului nominal de schimb. Opinia dominantă a economiştilor susține că, în cazul unei rate relativ ridicate a inflației, cursul nominal de schimb poate fi ales ca țintă intermediară a politicii monetare. În acest cadru, țintirea cursului de schimb nu are însă în vedere competitivitatea internațională a producției interne, ci vizează stabilitatea prețurilor.

Lipsa de consecvență în subordonarea politicii monetare unui singur obiectiv conduce la oscilații între perioadele de control al cursului nominal de schimb, în scopul reducerii inflației şi perioadele de depreciere nominală vizând competitivitatea, cu prețul unor pierderi pe frontul antiinflaționist.

Într-o abordare pe termen mediu, Banca Națională a României trebuie să renunțe la aranjamentul țintirii deprecierii nominale a cursului de schimb în scopul asigurării competitivității internaționale a producției interne şi să-şi asume doar obiectivul inflației.

Logica politicii monetare ar deveni simplă, transparentă, dar şi riguroasă, țintirea directă a inflației sau a unui indicator intermediar fiind utilizată pentru atingerea obiectivului fundamental privind nivelul general al prețurilor. Prin urmărirea stabilității prețurilor pe termen lung în condițiile unui curs liber de schimb, comportamentul Băncii Naționale a României ar dobândi, pe lângă consecvență, şi a doua trăsătură obligatorie pentru orice bancă centrală: credibilitatea. Competitivitatea internațională a producției interne ar putea deveni, de exemplu, obiectivul politicii fiscale, deşi importanța politicilor structurale vizând atât flexibilitatea pieței muncii, cât şi restructurarea utilităților nu trebuie subestimată.

Reducerea inflației este esențială în condițiile în care cursul de schimb este lăsat să floteze liber pentru a absorbi şocurile exogene, fără a induce deviații persistente de la trendurile de creştere economică şi de convergență a prețurilor relative. În caz contrar, România va rămâne doar o ilustrare remarcabilă a faptului că deprecierea cursului nominal de schimb nu constituie o excepție de la regula principială conform căreia în economie nimic nu este gratis.

6. Creşterea stabilității în timp a regulilor

În mod paradoxal, în plin proces de globalizare, investițiile străine directe, care sunt un factor potențial semnificativ al creşterii economice, par să evite România. Trebuie să aflăm de ce se întâmplă acest lucru. Diferite studii dezvăluie o mulțime de cauze ale temerilor investitorilor străini direcți. Sunt sigur că, în cazul României, investitorii străini au nevoie de un cadru legislativ mai stabil, pentru a avea o mai mare încredere în oportunitățile economice şi a-şi extinde operațiunile în țara noastră.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 2-3/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NATIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETĂRI FINANCIARE
ŞI MONETARE - VICTOR SLĂVESCU

SECTORUL BANCAR ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN STRUCTURILE EUROPENE

Floarea IORDACHE
Silviu-Marius ŞEITAN

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

Partea I. EVOLUȚIA REGLEMENTĂRII BANCARE DIN ROMÂNIA ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 25
Introducere 25
Capitolul 1. REGLEMENTĂRILE BANCARE - ASPECTE GENERALE 27
1.1. Definiția şi importanța reglementărilor bancare 27
1.2. Organismele de tutelă în domeniul reglementării bancare 28
1.3. Reglementările bancare: geneză, obiective 30
Capitolul 2. REGLEMENTAREA SISTEMULUI BANCAR EUROPEAN 34
2.1. Etapele reglementării sistemului bancar european în ultimele trei decenii cu caracteristicile lor principale 34
2.2. Procesul de reglementare bancară europeană până la adoptarea Actului Unic (decembrie 1985) 35
2.3. Actul European Unic - moment al accelerării procesului de reglementare bancară europeană 36
2.3.1. Directive privind liberalizarea mişcărilor la capitaluri 36
2.3.2. Directiva privind libera circulație a serviciilor şi produselor financiare şi bancare 37
2.3.3. Directive privind armonizarea minimală a reglementărilor bancare 38
2.4. Procesul de reglementare bancară europeană a anilor '90 40
Capitolul 3. REGLEMENTAREA BANCARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 42
3.1. Piața unică - oportunitate şi provocare pentru România 42
3.2. Necesitatea unei reglementări adecvate a activității bancare româneşti, în condițiile integrării europene 43
3.3. Unele domenii vizate de armonizarea reglementărilor bancare româneşti, în perioada 1991 - 1999 46
Concluzii 56
Bibliografie selectivă 57
Partea a II-a. SISTEMUL BANCAR - PREZENT ŞI PERSPECTIVE 59
1.1. Definirea conceptelor 59
1.2. Componența, domeniile de activitate şi problematica sistemului bancar 60
1.3. Starea actuală a sistemului bancar românesc 61
1.4. Cerințe ale dezvoltării economice 66

1.4.1. Societățile bancare - finanțatori ai diverselor activități economice 68
1.4.2. Societățile bancare - utilizatori de fonduri 73
1.4.3. Societățile bancare - beneficiari ai dispozițiilor legislative, normative şi de reglementări 74
1.4.4. Activități bancare auxiliare 74
1.5. Cerințe ale integrării europene 75
1.6. Cerințe ale integrării internaționale 79
1.7. Concluzii 80
Bibliografie 81

Partea I
EVOLUȚIA REGLEMENTĂRII BANCARE DIN ROMÂNIA ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Introducere

Este unanim recunoscut faptul că sistemul instituțional, cu caracterul său specific, este o componentă de bază a sistemului economic. Prin structura sa, prin modul de funcționare şi trăsăturile sale, el îşi pune puternic amprenta asupra funcționării sistemului economic, putând asigura desfăşurarea normală a proceselor din economia reală şi nominală sau, dimpotrivă, putând frâna funcționarea atingând performanța acestuia. Formând structura acțională a societății, instituțiile pot fi denumite determinantele performanței economice. Problemele instituțiilor au determinat crearea unei teorii economice instituționale aflată în plină ascensiune. Dacă la începutul secolului XX, instituţionalismul clasic avea drept scop, printre altele, de a înlătura teoria economică standard, care ignora mediul instituțional, neoinstituționalismul îşi propune să studieze structura şi comportamentul sistemului instituțional.

Un reprezentant de seamă al neoinstituționalismului sau al teoriei economice neoinstituționale este Douglass C. North, căruia Academia Suedeză îi decerneaza în anul 1993, alături de Robert W. Fogel, Premiul pentru Ştiințe Economice în memoria lui Alfred Nobel, pentru contribuția sa valoroasă în domeniul istoriei economice, aplicând teoria economică şi metodele cantitative cu scopul de a explica schimbările economice şi instituționale. După North, instituțiile sunt constrângerile proiectate de om, incluzând: constrângerile formale folosite de om, ca instrumente (constituții, legi, reguli, contract explicit şi implicit etc); constrângerile informale (convenții şi coduri de conduită autoimpuse, coduri de comportament ca obiceiuri, tradiții, norme morale etc); caracteristicile de impunere efectivă a acestor constrângeri. Potrivit aceleiaşi concepții, organizațiile sunt alcătuite din grupuri de indivizi uniți între ei de scopuri comune pentru a atinge anumite obiective. Instituțiile, ca organizații, includ formațiuni politice (partide politice, Senat, Guvern, Parlament, consiliile orăşeneşti, corpuri legislative), grupurile economice (firme, patronat, sindicate, cooperative), grupurile sociale (cluburi, asociații atletice etc.) şi corpurile educaționale (şcoli, universități, şcoli profesionale, cluburi, biserici etc).

În ultimul timp, se pune tot mai mult accentul pe deosebirea dintre instituții, care definesc regulile jocului, şi organizații, care sunt jucătorii, stabilind obiectivele grupului în cadrul setului de reguli. Prin interacțiunea dintre ele are loc, de fapt, modelarea evoluției instituționale a unei economii.

Aşadar, în sens restrâns, instituțiile cuprind un set de organizații, precum partidele şi formațiuni politice, sindicate, organizații guvernamentale, bănci,

burse etc. Existența şi funcționarea lor sunt stipulate, în cele mai multe cazuri, prin legi şi au un caracter mai stabil decât instrumentele economice (bani, impozite, profit etc).

Sistemul instituțional bancar este o componentă principală a sistemului instituțional din cadrul unei economii. Cum schimbarea economică este un proces în evoluție continuă, este de înțeles transformarea permanentă a sistemului instituțional, în general, a celui bancar, ca parte componentă, în special.

Actualmente, în întreaga lume, au loc schimbări importante în multe domenii, printre care şi în domeniul bancar, care se extinde până la ceea ce se numeşte sistemul financiar internațional. Globalizarea este procesul care determină aceste transformări ce sunt stimulate de schimbările ample din domeniul computerizării, telecomunicațiilor şi al tehnicilor bancare. Societățile care nu se „împotmolesc" dețin sisteme de credințe şi instituții care nu eşuează în rezolvarea noilor probleme ale complexității societale. În aceste condiții, pentru a face față noilor realități mondiale (unele bănci centrale aparțin țărilor din Uniunea Europeană şi Monetară, altele sunt implicate în procesul de pregătire pentru intrarea în Sistemul Monetar European şi de colaborare cu alte bănci centrale, îndeosebi Banca Centrală Europeană etc.) se schimbă rolul băncilor centrale şi au loc transformări endogene în domeniile lor de activitate. Aceste transformări se produc atât în țările dezvoltate, în țările în curs de dezvoltare ca şi în țările aflate în tranziție. În condițiile în care multe țări est-euro-pene, state latino-americane şi Rusia (1998) au fost cuprinse de puternice crize financiare, este impetuos necesar a sublinia importanța reținerii deschiderii piețelor fără a avea instituțiile bancare corespunzătoare, eficiente.

Transformările care se produc în cadrul sistemelor instituționale bancare, privesc, în mod deosebit, reglementarea organizării şi funcționării băncilor comerciale.

Capitolul 1
REGLEMENTĂRILE BANCARE - ASPECTE GENERALE

1.1. Definiția şi importanța reglementărilor bancare

Se ştie că structura instituțională de care dispune un sistem economic contribuie, prin componentele sale, la funcționarea acestuia. Economia mondială, aşa cum se prezintă la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI, este rezultatul unei evoluții asimetrice a sistemelor economice. În această perioadă, tot mai multe „voci" arată cum că modelul industrial occidental de dezvoltare, care a dominat în ultimele două secole, atâta timp cât covârşeşte sistemele naturale ale Terrei, cât are consecințe dintre cele mai grave, cât crizele financiare au marcat tot mai multe țări, nu mai este viabil, impunându-se găsirea unui nou model economic, care să permită continuarea progresului economic şi să fie durabil sub aspect ambiental.

Pentru susținerea creşterii economice este nevoie, la nivel macroeconomic, de existența unui climat de stabilitate. Apoi, ceea ce se stabileşte la nivel macroeconomic se traduce la nivel microeconomic, acolo unde fiecare „actor" microeconomic îşi are viața lui, unde activitățile economice se desfăşoară neîncetat. Pe măsură ce viața economică devine tot mai complexă, activitățile microeconomice nu pot fi lăsate să se desfăşoare la voia întâmplării, ci, dimpotrivă, în interiorul unui cadru de reguli legale. Aici, activitățile la nivel microeconomic trebuie să fie bine fundamentate, bine reglementate şi supravegheate.

După George J. Stigler, care în 1982 primeşte Premiul pentru Ştiințe Economice în memoria lui Alfred Nobel, reglementarea îşi are originea în procesele economice, este forță „endogenă" a sistemului propriu-zis. El este creatorul a ceea.ce numeşte „economia reglementării", domeniu vital de cercetare în ştiințele economice. Astăzi, teoria economică a reglementării este pe cale să ajungă la un înalt nivel ştiințific.

Băncile, definite ca fiind entități economice de stat sau particulare, care de la primele apariții (sec. XVI în Veneția, Milano, Genova), până în zilele noastre, s-au extins, diferențiat şi dezvoltat treptat, prin obligațiile față de clienții lor şi față de întreaga societate, nu trebuie lăsate, nici ele să-şi desfăşoare activitatea la voia întâmplării, ci, dimpotrivă, trebuie supuse reglementării. Toate băncile, ținând cont de ampla implicare a lor în viața economico-socială şi de faptul că trebuie să fie administrate în funcție de obiectivele de maximizare a profiturilor şi de minimizare a riscurilor, îşi dobândesc puterile, pe de o parte, din reglementările bancare. Pe de o parte, reglementările la care sunt supuse băncile, le limitează în mod specific puterile, constituind restricții de gestionare, pentru că ele reprezintă norme ce trebuie respectate.

În conformitate cu Legea bancară nr. 58/1998, în țara noastră, reglementarea reprezintă „un act normativ - emis de Banca Națională a României, în aplicarea prezentei legi şi care este obligatoriu pentru toate băncile. În această calitate se includ: regulamente, norme, circulare şi alte acte cu caracter general emise de BNR.

Referitor la reglementările bancare, atât în țările dezvoltate, cât şi în cele în curs de dezvoltare sau cele aflate în „noua" tranziție spre economia de piață, este deosebit de importantă menținerea unui anumit raport între aspectul cantitativ (o suprareglementare poate sufoca activitatea bancară prin creşterea blocajelor birocratice; de asemenea, după unii autori, sistemele foarte reglementate - spre exemplu, în Italia, sau Franța anilor 70 - erau puțin concurențiale; de aici s-a născut întrebarea dacă o reglementare liberă poate antrena, în mod necesar, o concurență puternică) şi aspectul calitativ (necesitatea revizuirii şi perfecționării periodice a reglementărilor).

1.2. Organismele de tutelă în domeniul reglementării bancare

Indiferent de gradul de dezvoltare a unei țări, activitățile de decizie, reglementare şi control bancar sunt, în general, atribuite unor instituții cu activități specifice ce poartă denumiri diferite. Astfel, aceste activități sunt încredințate, fie direct Băncii Centrale, ca în cazul SUA, Angliei, României, fie unor instituții specializate, ca în cazul Franței, Germaniei etc. O dată emise normele de către autoritatea monetară, organisme speciale în general, acestea trebuie să supravegheze şi să controleze atent respectarea lor de către bănci.

Că o completare a celor spuse mai sus, prezentăm câteva exemple.

În SUA, până în anul 1913, când s-a înființat Banca Centrală - Sistemul Rezervelor Federale (FED), băncile private îşi desfăşurau activitatea în absența unui control atent din partea autorităților publice. Dar, marea criză economică din anii 1929-1933 duce la un număr mare de falimente bancare. Acest fapt, alături de frecvența abuzurilor, determină statul să-şi reconsidere poziția în domeniul reglementării, în privința supravegherii bancare ca şi în ceea ce priveşte garantarea şi asigurarea depozitelor bancare, astfel că, în prezent, FED, împreună cu Consiliul Guvernatorilor au un rol foarte mare în acest domeniu de activitate. Consiliul Guvernatorilor, care-şi centralizează puterea prin Actul Bancar din 1935, prin reducerea puterii celor 12 Bănci ale Rezervei Federale (în 1913 de fapt, prin actul de înființare, în locul unei bănci centrale unice, s-a stipulat înființarea acestora prin amplasarea lor în diferite părți ale țării, cu un Consiliu al Rezervelor Federale la Washington, care să le coordoneze şi supravegheze activitatea), are, de altfel, un rol important în supravegherea admiterii băncilor în statele care doresc să aibă aceste calități, ca şi în orientarea aplicării reglementărilor respective. În prezent, toate băncile trebuie să fie membre FED, să-şi creeze rezerve şi să-şi asigure depozitele la Corporația de Asigurare Federală a Depozitelor (F D I C).

La sfârşitul anilor '80, ţinând cont de rolul istoric al băncilor, manifestat în cadrul sistemului de plăţi ca şi în contextul acordării de credite, atât pentru agenţii economici cât şi pentru populaţie, specialiştii în materie evidenţiază dificultăţile serioase cu care se confruntă băncile comerciale, mai ales, în domeniul reglementării acestor activităţi. În această direcţie, se impunea efectuarea unor transformări endogene, subliniindu-se rezolvarea unor probleme precum:

- necesitatea şi posibilitatea reglementării cât mai omogene şi depline a activităţii băncilor comerciale, ca intermediar financiar, al garantării hârtiilor de valoare a societăţilor comerciale;
- necesitatea şi posibilitatea reglementării extinderii activităţilor băncilor comerciale din SUA, pe tot teritoriul naţional;
- necesitatea şi posibilitatea reglementării falimentului financiar bancar al băncilor comerciale, indiferent de puterea financiară şi mărimea acestora;
- necesitatea şi posibilitatea reglementării disponibilităţii băncilor comerciale de a oferi produse şi servicii bancare (de exemplu, în domeniul asigurărilor, precum şi în domeniul investiţiilor imobiliare) în scopuri investiţionale.

În Anglia, Legea bancară din 1987 dă competenţă Băncii Angliei, o dată pentru a promulga reglementările necesare şi pentru punerea în practică a legii, apoi, pentru sarcina tradiţională de autorizare şi exercitare a supravegherii prudenţiale. În materie de punere în practică a reglementării, Banca Angliei precizează dispoziţiile legii şi ghidează interpretarea pe care o pot face societăţile bancare.

În Franţa, Legea bancară din 29 ianuarie 1984, a încredinţat Comitetului de reglementare bancară sarcina de a fixa, în cadrul orientărilor definite de Guvern, prescripţii de ordin general aplicabile instituţiilor de credit. Acest comitet, încă de la creare, a adoptat un număr foarte mare de dispoziţii, care fie au modificat reglementările anterioare, fie le-au suprimat sau au instituit altele noi.

În ţara noastră, organismul de tutelă este BNR care, începând cu anul 1991, adoptă o politică de impunere graduală a reglementărilor bancare. Această politică asigură administrarea de către circuitele bancare a riscurilor specifice activităţilor lor şi este un răspuns la necesitatea existenţei unui sistem bancar care trebuie să fie sigur şi receptiv la problemele economiei şi ale populaţiei. De precizat că impunerea graduală a reglementărilor s-a impus ţinând seama de dificultăţile de asumare a acestora de către bănci.

Organigrama BNR arată că această instituţie este condusă de un consiliul de administraţie, numit de Parlament şi compus din: guvernator (în calitate de preşedinte), un prim-viceguverna-tor (în calitate de vicepreşedinte), doi viceguvernatori şi alţi cinci membri. De asemenea, în cadrul BNR există mai multe direcţii.

Până în anul 1998 în cadrul BNR funcționa Direcția Generală Autorizare, Reglementare şi Supraveghere Prudențială a Societăților Bancare a cărei activitate avea o dublă menire: pe de o parte, asigurarea stabilității şi viabilității întregului sistem bancar prin stabilirea unor norme şi indicatori de prudență bancară şi urmărirea respectării acestora, iar pe de altă parte asigurarea integrării în Uniunea Europeană. Din 1999, an care încă de la debut a fost nefavorabil pentru sistemul bancar, având în vedere influența mediului economic neprielnic, pentru a preîntâmpina declanşarea unei crize sistemice a sectorului bancar, pentru a readuce sănătatea şi viabilitatea acestuia, BNR are o nouă organigramă care include Comitetul de Supraveghere (alături de cel de Politică Monetară) care la rându-i cuprinde: Direcția Politici Financiar-Bancare (care cuprinde: Serviciul analize şi strategii, Serviciul reglementare, Serviciul autorizare, Serviciul riscuri bancare); Direcția Supraveghere (cuprinde la rându-i patru servicii) şi Direcția Logistică (cu şase servicii).

Se cuvine a se face şi precizarea că, în conformitate cu Legea nr. 101/1998 - „Legea privind statutul Băncii Naționale a României" (publicată în M.O., 1 iunie 1998), BNR este singura instituție din România abilitată să:

- autorizeze funcționarea băncilor, respectiv să le acorde licență de funcționare, în funcție de încadrarea acestora în criteriile stabilite de aceasta;
- să emită reglementări, să ia măsurile necesare pentru impunerea respectării acestora de către bănci în particular şi de sistemul bancar în general, şi să aplice sancțiunile legale în cazul nerespectării lor;
- să realizeze supravegherea prudențială a băncilor autorizate, respectiv, să urmărească aplicarea în practică a normelor prin controale bazate pe raportări primite dar şi prin inspecții la fața locului.

Pentru a da curs acestor funcții, în special pentru buna desfăşurare a activității în general, având în vedere că BNR răspunde de activitatea bancară în plan macroeconomic, o contribuție indispensabilă este deplina independență politică. Prin lege, BNR a căpătat autonomie față de puterea executivă şi are personalitate juridică. Având în vedere independența totală a BNR, ca de altfel, a oricărei bănci centrale, ca şi faptul că este singura care cunoaşte foarte bine specificul activității bancare, pe care o reglementează, orice altă alternativă (Ministerul Finanțelor sau alte instituții) în reglementarea, supravegherea şi controlul sistemului bancar, nu este demnă de luat în seamă.

1.3. Reglementările bancare: geneză, obiective

În general, asupra mediului bancar acționează două categorii de factori:

- **politica economică** a statului, respectiv care se realizează prin intermediul politicii financiare, monetare, fiscale, de credit şi valutare, în scopul realizării obiectivelor propuse de executiv şi

- reglementările bancare.

Reglementările bancare, ca formă de intervenție directă a autorităților bancare, îmbracă mai multe trăsături a căror apreciere trece prin analiza obiectivelor urmărite de către acestea şi efectele acestora asupra strategiei bancare. Se poate aprecia că obiectivele autorităților monetare reprezintă logica reglementării/dereglementării bancare. Dereglementarea trebuie înțeleasă doar ca o perioadă de tranziție către o altă reglementare. În literatura de specialitate, dereglementările bancare, întocmai ca şi cele financiare, îşi au originea la sfârşitul deceniului 8 şi începutul deceniului 9 şi ele au început relativ în acelaşi timp, în principalele țări occidentale. Dar, ca efecte şi intensitate, fenomenele dereglementării au fost foarte diferite pe țări. Întotdeauna, ele au însemnat de fapt, instaurarea unui cadru mai suplu, mai bine adaptat contradicțiilor internaționale, fiind destinate să favorizeze libera circulație între diferite organisme pe plan intern şi internațional. Pe plan internațional, reglementările bancare îşi au originea în criza mondială din anii 1929-1933, criză hotărâtoare pentru timpurile noastre.

În principal, în domeniul reglementării bancare din țara noastră, ca şi din alte țări, trebuie avute în vedere mai multe obiective fundamentale.

- **Asigurarea siguranței şi stabilității instituțiilor cărora li se adresează aceste reglementări, ca şi siguranța şi stabilitatea instrumentelor financiare**

În cadrul acestui obiectiv se are în vedere ca prin aplicarea reglementărilor bancare (unele dintre acestea având un caracter restrictiv, indicând băncilor activitățile necorespunzătoare, care au un grad ridicat de risc, iar altele, fiind permisive, indicând tocmai activitățile bune pe care băncile au voie să le facă), instituțiile respective să dea dovadă de suficientă soliditate pentru exercitarea, în mod normal, a tuturor funcțiunilor sale. Se are în vedere evitarea de către bănci a unor serii de riscuri cu care acestea se confruntă la angajarea resurselor lor. Băncile, în principal, trebuie să rămână în acelaşi timp solvabile (prin evitarea riscului insolvabilității sau a neplății la scadență) şi cu un grad suficient de lichiditate; să evite, deci, riscul imobilizării sau al lipsei de lichiditate. Conceptul de lichiditate se adresează şi instrumentelor financiare, prin aceasta înțelegând calitatea unui activ de a fi transformat rapid şi fără pierderi în bani (banii fiind singura formă de activ total lichidă). Soliditatea băncilor duce la menținerea credibilității şi a încrederii în ele, pe plan intern şi internațional. În felul acesta, creşte numărul depunătorilor, persoane fizice şi juridice, cărora trebuie să li se ofere protecția necesară. Restricțiile reglementare, care emană de la activitatea tutelară, sunt destinate tocmai să asigure, printre altele, securitatea depunerilor. În acest caz, se are în vedere faptul că agenții economici nu pot face o analiză economică corespunzătoare a funcționării în bune condiții a unei bănci. Cu atât mai mult, persoanele fizice, în calitate de depunători ai sistemului bancar nu pot emite judecăți de valoare asupra eficienței şi pro-

fitabilității băncilor. În ultimă instanță, se are în vedere protecția contribuabililor fiscali şi menținerea stabilității financiare.

Nu în ultimul rând, un sistem bancar care beneficiază de siguranță şi stabilitate, de un sistem de plăți credibil, duce la apariția premiselor pentru alocare eficientă a resurselor limitate ale unei țări.

Băncile sunt organismele financiare de bază care pot pune în mişcare mecanismul economic al unei țări. Ele pot accelera procesul de creditare a beneficiarilor interni, ceea ce poate duce la o creştere economică. Pentru ca acest obiectiv să poată fi îndeplinit, pentru a se încuraja în mod direct eficiența în domeniul activității bancare, este nevoie de o supraveghere puternică, de raportări periodice, de implicații la fața locului, ca şi de indicații colective adecvate din partea supraveghetorului.

- **Protecția sistemului bancar în ansamblu**

Acest obiectiv se traduce prin faptul că o funcționare eficientă a băncilor poate fi pusă în pericol prin ceea ce se numeşte „riscul de sistem", această noțiune care implică sistemul financiar în ansamblul său. Riscul de sistem este forma extremă de manifestare a instabilității financiare care afectează soliditatea sistemelor financiare, capacitatea acestora de alocare a capitalului. Este, de fapt, un „macrorisc" care implică economia în ansamblul ei. Din această cauză, trebuie să se acorde o atenție deosebită reglementărilor care vizează problemele limitării acestui risc. Eforturile vizează îmbunătățirea sistemelor de plăți ca şi îmbunătățirea reglementărilor prin implementarea dispozitivelor de compensație, în cazul derivatelor şi titlurilor necotate.

- **Asigurarea stabilității monetare; asigurarea transpunerii în viață a politicii monetare şi valutare**

Se cunoaşte că politica monetară regrupează ansamblul acțiunilor luate de banca centrală sau autoritățile monetare (organismele care exercită un control şi afirmă o responsabilitate asupra agenților economici care utilizează moneda) pentru a exercita anumită influență asupra dezvoltării economiei, a asigurării şi menținerii stabilității puterii de cumpărare a monedei naționale, atât pe plan intern (sub ținerea sub control a inflației), cât şi pe plan extern (prin realizarea stabilității cursului de schimb față de alte valute). Ca şi politica bugetară, politica monetară poate fi considerată ca un instrument al „gestiunii cererii". În această funcție, ea determină nivelul cererii globale, regularizând masa monetară în economie pentru a modela cererea în funcție de variațiile ofertei. Obiectivul mai sus menționat este ilustrat tocmai prin intermediul eforturilor întreprinse pentru a controla creşterea masei monetare naționale (oferta de bani), precum şi prin menținerea funcționării eficiente a sistemului de plăți. Unele bănci centrale mai folosesc oferta de bani ca instrument al politicii monetare. Alte țări (de exemplu, SUA) urmăresc masa monetară, dar au renunțat treptat la utilizarea ei ca obiectiv intermediar al politicii monetare.

În România, în perspectiva aderării la UE, trebuie să existe stabilitate monetară, iar politica monetară trebuie să servească creşterii economice. Aşa se explică de ce reglementările bancare constituie o serie de reguli care trebuie respectate de către toate băncile pentru transpunerea în practică a politicii monetare şi valutare a BNR. Controlul bazei monetare a reprezentat mijlocul cel mai bun de aducere a ofertei de monedă la nivelul cererii de monedă, şi astfel, de a asigura controlul asupra inflației.

- **Asigurarea unui sistem financiar stabil, eficient şi competitiv**

Acest obiectiv s-ar traduce, pe de o parte, prin aceea că reglementarea trebuie să împiedice formarea de concentrări nepotrivite a resurselor bancare, care le-ar oferi băncilor o poziție dominantă pe piața monetară şi le-ar da posibilitatea să dicteze politicile comerciale din sectorul bancar. Formarea unor astfel de concentrări este indezirabilă, pentru că acestea ar putea deveni anticoncurențiale, or băncile nu trebuie să se angajeze într-o concurență neloială. Acest obiectiv poate fi realizat prin introducerea de restricții la fuziuni şi achiziții care reduc numărul şi autoritatea pe piața a instituțiilor concurente.

Pe de altă parte, băncile din lumea întreagă se confruntă cu pierderea unei părți bune a monopolurilor ce le aparținea în exclusivitate, deci şi a avantajelor relative. Ele primesc o concurență tot mai puternică din partea pieței de capitaluri, a instituțiilor bancare nonfinanciare, a instituțiilor financiare nonbancare. În fața acestei concurențe tot mai acerbe, băncile sunt forțate a-şi diversifica activitatea în domenii noi, precum asigurări, fonduri mutuale şi alte servicii. Din această cauză, în orice țară trebuie să se acorde o importanță mare reglementărilor pentru menținerea şi promovarea unui sistem financiar sănătos şi competitiv. La noi în țară, construcția instituțională trebuie să reglementeze cu claritate diferitele subsisteme ale sectorului financiar şi legăturile dintre ele (reglementările piețelor financiare, ale fondurilor mutuale şi ale fondurilor de investiții). Întârzierea în reglementarea unor subsisteme ale sectorului financiar, reglementările incomplete în alte domenii (fonduri mutuale, fonduri de investiții), lipsa unor reglementări prudențiale pentru instituțiile financiare nebancare pot provoca riscuri foarte mari, ce se pot propaga cu rapiditate în întreg sistemul financiar.

- **Protejarea consumatorilor de eventualele abuzuri săvârşite de către bănci**

Este vorba aici de oportunități şi şanse egale în ceea ce priveşte obținerea de credite, fără ca băncile să facă discriminări de rasă, sex, vârstă, zone geografice etc. În cazul în care băncile, în calitate de creditori, resping un împrumut, atunci ele ar trebui să fie obligate a-şi enunța motivele reale.

Capitolul 2
REGLEMENTAREA SISTEMULUI BANCAR EUROPEAN

2.1. Etapele reglementării sistemului bancar european în ultimele trei decenii cu caracteristicile lor principale

Referitor la reglementarea sectorului bancar european din ultimele trei decenii, se pot identifica trei etape, cu caracteristici distincte:

Perioada anilor 70, identificată a fi o primă etapă, se caracterizează prin impunerea unor reglementări stricte, instituite ca răspuns la marile crize financiar-bancare mondiale ale anilor '30. Această vagă dereglementare bancară şi financiară atinge punctul maxim la sfârşitul anilor 70. Se impunea tot mai mult convingerea potrivit căreia, dacă sistemele foarte reglementate sunt puțin concurențiale, atunci, o scădere lentă a constrângerilor asupra operațiunilor instituțiilor financiare va favoriza inovația şi va fi purtătoare de eficiență.

Acestei prime etape îi urmează o a doua, cea a anilor '80 - liberalizarea în domeniul reglementărilor - în care au loc profunde mutații ale condițiilor de concurență pe piețele bancare şi financiare. Indiferent că în unele țări (Italia, Franța etc.) această dereglementare a fost dezvoltată de autoritățile publice, sau dacă în altele (Anglia, spre exemplu), s-a dezvoltat spontan ca urmare a deciziilor celor ce intervin în sfera financiară, în această perioadă se intensifică concurența care incită intermediarii financiari, deci, şi băncile, să se organizeze, să-şi sporească gradul de cointeresare. Dereglementările concurențiale ale acestei etape au încurajat despecializarea activităților financiare, iar concentrarea este pentru bănci un mijloc „de a reduce rivalitățile cu alți intermediari financiari. Aşadar, cu toată diversitatea situațiilor naționale, concurența, concentrarea şi despecializarea constituie o primă tendință comună care permite şi schițarea marilor trăsături ale viitorului spațiu financiar european pe cale de desăvârşire. Altă tendință comună ar fi amploarea fenomenului de internaționalizare, dezvoltarea fluxurilor internaționale de capital ca şi dezvoltarea pieților care se pot realiza doar dacă piețele financiare sunt suficient de deschise. Ca o caracteristică a celei de a doua etape este dezvoltarea reglementărilor în sfera financiar-bancară din țările europene, într-un cadru juridic „bipolar". Aceasta se traduce prin aceea că, pe de o parte, există reglementările naționale diverse, iar pe de altă parte, ansamblul reglementărilor europene, puse în practică prin recomandări şi directive. Dacă recomandările solicită cooperarea statelor membre, nefiind obligatorii, în schimb directivele reprezintă cadrul general determinant al principiilor de bază şi al rezultatelor de atins, având un caracter obligatoriu.

Cea de a treia etapă a reglementării sectorului bancar european este cea a anilor '90, când are loc corelarea instituțio-nalizării operațiunilor financiar-bancare cu accentuarea supravegherii prudențiale.

2.2. Procesul de reglementare bancară europeană până la adoptarea Actului Unic (decembrie 1985)

Până în anul 1985, când Consiliul Comunității adoptă Actul Unic, al cărui obiectiv era de a deschide pentru Europa o nouă etapă - a liberalizării în cele patru domenii şi anume: libera circulație a mărfurilor, serviciilor, persoanelor şi capitalurilor, în spiritul Tratatului de la Roma, opera legislativă a Comunității, în materie bancară, era foarte modestă. De altfel, primele texte comunitare cuprindeau o reflexie cu privire la liberalizarea mişcărilor de capitaluri. În acest sens, directivele adoptate la 11 mai 1960 şi 18 decembrie 1962, preced o primă liberalizare a capitalurilor dar rămân în acelaşi timp foarte incomplete.

Opera legislativă s-a îmbogățit continuu şi toate directivele elaborate de-a lungul timpului, care şi-au păstrat relevanța pentru prezent şi viitor, au fost cuprinse în aşa-zisul *acquis comunitar.*

Pentru țara noastră, care şi-a afirmat opțiunea sa strategică fundamentală de integrare deplină şi rapidă în Uniunea Europeană, opțiune ce exprimă un consens național, media-tizarea cât mai largă, pe diferite căi, în societatea românească, a reglementărilor, procedurilor şi practicilor comunitare, ca şi a obligațiilor care decurg pentru România din Acordul de asociere şi alte acte juridice ce definesc relațiile României cu Uniunea Europeană ("Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană", Snagov, iunie, 1995), reprezintă un element de primă importanță. Este cu atât mai important cu cât de la 1 ianuarie 1993 s-a cerut, pentru toate țările membre şi cele care aspiră la Uniunea Europeană, implementarea națională a acestor obiective.

Trei domenii au făcut, în mod deosebit, obiectul acestor reglementări în eşantionul european şi anume: exercitarea activității bancare, controlul şi supravegherea activității şi securitatea instituțiilor de credit.

În prima etapă a reglementărilor din eşalonul european, identificată ca fiind a anilor 70, referitor la exercitarea activității bancare, autoritățile de tutelă sunt acelea care eliberează autorizația de funcționare. Acum, reglementarea europeană a instituit un consimțământ obligatoriu, care cu timpul a devenit unic. Şi anume, consimțământul obligatoriu de funcționare a instituțiilor de credit înainte ca acestea să-şi înceapă activitatea, este prevăzut de Directiva nr. 77/80/CEE din 12 decembrie 1977, cunoscută în mod obişnuit sub denumirea de „prima directivă bancară". În afară de faptul că această directivă fixează condițiile necesare pentru acordarea autorizării, ea pune accent, printre altele, şi pe definirea conceptului de „instituție de credit", definirea sucursalei, definirea fondurilor proprii şi definirea scopului şi a câtorva aspecte privind activitatea acestor instituții. Această directivă pune piatra de temelie pentru asigurarea libertății de stabilire, în orice loc din Uniunea Europeană, de a întreprinde activități bancare în oricare din țările Comunității, în condițiile identice stabilite de statul respectiv pentru oricare din cetățenii săi. Se prevăd condițiile

de desprindere de sucursale într-un alt stat membru şi de aprobare a investiţiilor de credit deja existente.

În ceea ce priveşte controlul şi supravegherea activităţii bancare, Directiva nr. 83/350/CEE, din 23 iunie 1983, obligă statele membre să controleze băncile pe baza conturilor consolidate şi pe calea consecvenţei.

Din prima directivă bancară se desprinde preocuparea de a permite o supraveghere globală a instituţiilor de credit de către autorităţile competente ale statului de origine în cooperare cu acelea ale statului de primire. Aportul acestor directive este relativ limitat, îndreptându-se, în mod esenţial, pe dreptul instituţiei şi nu pe libera prestaţie a serviciilor.

Realizarea unei Europe bancare presupune o armonizare a diverselor controale naţionale şi de asemenea, posibilitatea, pentru bănci, de a beneficia de dreptul de stabilire, şi mai mult încă, de libera prestaţie de servicii.

2.3. Actul European Unic - moment al accelerării procesului de reglementare bancară europeană

Adoptarea Actului European Unic, în 1985, marchează începutul unei noi faze, a construcţiei pieţei bancare europene. Această mare piaţă unificată a Comunităţii, fără frontiere, în special în materie bancară şi financiară, urma să fie desăvârşită la sfârşitul anului 1992. Obiectivul urmărit era acela de a permite băncilor libera prestaţie de servicii, adică posibilitatea de a efectua toate operaţiunile de intermediere oriunde în cadrul Comunităţii Europene, fără a fi necesar ca ţara în cauză să dispună de unităţi proprii. Doar pe baza autorizaţiei de funcţionare (recunoaşterea reciprocă a autorizaţiei) din ţara de origine, fără alte formalităţi, o bancă putea să-şi desfăşoare activitatea în celelalte ţări, banca fiind supusă numai reglementărilor autorităţilor de control din ţara de origine.

În ideea integrării financiare europene Comunitatea a decis, după 1985, să promoveze în acelaşi timp libera prestaţie a serviciilor financiare şi bancare transfrontaliere, libertatea de mişcare a capitalurilor şi armonizarea minimală a reglementărilor care se aplică activităţii financiar-bancare. Aceste elemente complementare, prevăzute în Actul Unic, aveau scopul principal de refacere a Sistemului Monetar European (SME).

2.3.1. Directive privind liberalizarea mişcărilor la capitaluri

În ceea ce priveşte acest element esenţial al prevederilor Actului Unic - liberalizarea mişcărilor de capitaluri - directiva adoptată la 17 noiembrie 1986, introduce o nouă clasificare a operaţiunilor de capitaluri, care prelungeşte lista mişcărilor eliberate necondiţionat. Cu toate acestea, în domeniul bancar, rămân foarte numeroase operaţiunile care nu erau liberalizate. În această direcţie, o nouă directivă a Consiliului a fost adoptată la 24 iunie 1988, deşi ea a intrat în vigoare la 1 iulie 1990. Directiva reglementează toate mişcările de capitaluri încă neliberalizate până atunci. Permite instituţiilor bancare, în felul acesta, să benefi-

cieze de o libertate totală în activitatea lor internațională. Încă din 1997, caracteristicile naționale ale piețelor monetare, decurgând, mai ales, din nivelul inflației, constituiau frâne în armonizarea deplină a pieței capitalurilor.

2.3.2. Directiva privind libera circulație a serviciilor şi produselor financiare şi bancare

Eforturile de armonizare, în această direcție, sunt continuate prin directiva din 15 decembrie 1989, cunoscută şi ca „a doua directivă de coordonare bancară". Ea are ca obiectiv instaurarea de la 1 ianuarie 1993 a unei piețe unificate în care băncile aveau dreptul de a furniza servicii, prin intermediul unor sucursale înființate de ea în mod liber, fără să ceară consimțământul țării primitoare şi fiind supuse supravegherii autorităților de tutelă din țara de origine. Altfel spus, directiva statuează o inovație spectaculoasă şi anume, principiul recunoaşterii reciproce a autorizațiilor bancare şi legislației bancare, în virtutea cărora statele membre renunță să impună propriile condiții de acces la activitatea bancară şi financiară a sucursalelor unei bănci din altă țară instalate pe teritoriul lor. Sucursalele băncilor străine sunt, deci, supuse numai reglementărilor din țările lor de origine. Acest principiu unic este un aspect fundamental al pieței comune a capitalurilor.

Directiva detaliază condițiile care trebuie îndeplinite pentru acordarea autorizației. Astfel, o prevedere se referă la capitalul inițial minim care nu poate să fie inferior a 5 milioane de ECU (cu unele excepții, totuşi). Instituțiile de credit care solicită autorizație trebuie să mențină această sumă pe tot timpul activității. Sunt astfel definite regulile prudențiale comune şi procedurile de control minimale. De asemenea, trebuie cunoscută identitatea acționarilor care dețin peste 10% din capitalul social, pentru a fi verificate credibilitatea acestora şi acceptarea lor de către autoritățile de control.

Directiva stabileşte şi activitățile pe care instituțiile de credit, beneficiare de recunoaştere mutuală, pot să le exercite într-un stat membru primitor. Astfel, s-a subliniat că numai societățile bancare ("instituțiile de credit") au dreptul să atragă fonduri de la public sub forma depozitelor. Cât priveşte celelalte operațiuni susceptibile de a fi desfăşurate de către aceste instituții de credit, acestea se referă, printre altele, la: acordarea de credite ce include credit de consum, credit ipotecar, factoring şi credit privind tranzacțiile comerciale; servicii de transfer a banilor, leasing financiar, participări la emisiuni de acțiuni şi furnizarea de servicii privind asemenea servicii, cecurile de călătorie etc. Prin stabilirea acestor activități, directiva nu va face altceva decât să promoveze conceptul băncii universale, potrivit căruia a fost organizat sistemul bancar german. Aceste operațiuni prevăzute în „a doua directivă bancară" sunt reglementate de banca centrală din țara de origine a fiecărei țări.

De asemenea, în cadrul directivei, sunt enumerate, limitativ, participările băncilor sau a altor investiții de credit la întreprinderile cu caracter nonfinanciar (15% din totalul fondurilor proprii şi pentru ansamblul participațiilor nu se poate

depăşi 60% din totalul fondurilor proprii), aceasta fiind de fapt, stabilirea unei reguli prudenţiale foarte importante.

Se poate concluziona că aportul primei directive bancare şi mai ales, aportul celei de a doua directive bancare se îndreaptă, în mod esenţial, spre iniţierea procesului legislativ cu privire la „Regimul licenţei unice şi principiului controlului în ţara de origine". Se pune astfel piatra de temelie pentru reglementările legate de gama de servicii pe care instituţiile de credit, în libertatea lor de stabilire în orice parte din Uniunea Europeană, le poate efectua. Dar a doua directivă bancară menţionează expres că implementarea ei se poate face numai simultan cu aplicarea unei legislaţii comunitare specifice care să trateze şi problemele legate de fondurile proprii şi indicatorii de solvabilitate.

2.3.3. Directive privind armonizarea minimală a reglementărilor bancare

Menţiunea din a doua directivă bancară, referitoare la tratarea simultană a problemelor legate de fondurile proprii şi a cerinţelor privind rata de solvabilitate, are menirea de a se asigura stabilitatea sistemului bancar în cadrul pieţei unice europene.

Autorităţile europene, având în vedere creşterea riscurilor bancare, sunt determinate să se gândească la problema securităţii întreprinderilor bancare şi să adopte mai multe dispoziţii în acest sens. Unele din aceste dispoziţii privesc supravegherea băncilor pe o bază consolidată. Este vorba de Directiva nr. 83/350/CEE, care a mai fost amintită, şi al cărui principiu de bază, pus după publicarea celui de-al doilea „Concordat de la Bale", este acela al competenţei autorităţilor din statul de origine, pentru a exercita o supraveghere pe o bază consolidată activităţilor continuate de către societatea mamă şi filialele sale în alte state membre. Acest control global, care nu prejudiciază controalele instituite de statele primitoare, permite statului de origine să aibă o viziune de ansamblu asupra instituţiilor sale de credit.

Alte două directive şi anume: *Directiva fondurilor proprii* nr. 89/299/CEE din 17 aprilie 1989 şi *Directiva ratei de solvabilitate* nr. 89/647/CEE din 18 decembrie 1989, tratând Piaţa Unică Europeană, include problemele legate de Armonizarea Tehnicilor de Supraveghere în toată Uniunea Europeană, precum şi cadrul Reglementărilor Comune pentru exercitarea libertăţii economice. Procesul de elaborare al ambelor directive s-a desfăşurat în paralel cu lucrările Comitetului de la Basel cu privire la supravegherea bancară, când se stabileşte rata de solvabilitate de 8% (Norma Cooke) ca un raport minimal între fondurile proprii şi activele ponderate în funcţie de risc plus elementele extrabilanţiere care, asemănător activelor, sunt considerate potrivit unei scări de expunere la risc proprii.

Astfel, formula ratei de solvabilitate s-ar putea scrie:

$$\frac{\text{Fonduri proprii}}{\text{Active ajustate în funcție de risc} + \text{Elementele extrabilanțiere}} = 8\%$$

Se cuvine menţiunea că Directiva fondurilor proprii armonizează aspectele legate de numărătorul raportului, iar Directiva ratei de solvabilitate armonizează aspectele legate de numitorul acestuia.

Directiva nr. 89/299/CEE vizează să constituie un instrument de măsură comun al fondurilor proprii, a căror importanţă, ce li se acordă, rezultă, desigur, din faptul că de ele depinde stabilitatea oricărui sistem bancar. Suficienţa lor permite să se asigure continuitatea, în caz de criză financiară. De asemenea, nu trebuie evitat rolul lor important în protecţia depunătorilor. Potrivit Directivei fondurilor proprii, acestea pot servi la acoperirea pierderilor care depăşesc profitul, la stabilirea gradului de solvabilitate a instituţiilor de credit şi pentru alte scopuri pru-denţiale. Volumul lor afectează direct condiţiile concurenţei între instituţiile de credit. De aceea directiva mai sus-menţionată, le dă o definiţie comună considerându-le ca o sumă de „elemente interne" (capital social subscris şi vărsat, rezervele plus celelalte fonduri care, indiferent de denumire - profituri nedistribuite, profituri intermediare, acţiuni proprii, active intangibile etc. - pot fi „liber utilizate" pentru a acoperi riscurile bancare) şi de „elemente externe". „Elementele interne" constituie fondurile proprii originale sau capitalul primar şi ele constituie elementul de bază, iar „elementele externe" formează fondurile proprii adiţionale, fiind puse la dispoziţia unei instituţii de credit, nefiind proprietatea sa deplină sau sunt puse la dispoziţia sa pe o perioadă limitată sau nu pot fi utilizate în toată libertatea. Din această cauză, au luat naştere, cum era de aşteptat, unele controverse, iar Directiva fondurilor proprii are prevederi clare în acest scop.

Merită făcută precizarea că singurul element comun în toate sistemele bancare ale ţărilor membre, elementul-cheie, considerat de Comitetul de la Basel demn de a fi luat în considerare, este capitalul acoperit de acţiuni emise şi plătite în întregime. Acest element are un impact foarte mare asupra marjei de profit şi asupra puterii băncilor de a face faţă concurenţei. Adoptarea acestei directive marchează un progres important, căci definiţia şi regulile comune în acest sens, permit comparaţii mai semnificative între instituţiile de credit şi întăreşte transparenţa sectorului bancar şi eficacitatea controalelor.

În ceea ce priveşte numitorul din formula ratei de solvabilitate, acesta introduce supravegherea armonizată a solvabilităţii. Se ştie faptul că menţinerea solvabilităţii băncilor constituie prioritatea tuturor autorităţilor de supraveghere bancară, deoarece falimentul unei instituţii de credit este un fenomen deosebit de grav. În această cauză se impune reguli comune de.supraveghere a instituţiilor de credit. Armonizarea sistemelor naţionale de supraveghere a băncilor face obiectul Directivei ratei de solvabilitate (nr. 89/647/CEE din 18 decembrie 1989) care impune un grad minim de 8% şi armonizează astfel metodele de calcul al numitorului. Directiva conţine astfel axul central al regulilor bancare armonizate. Norma de solvabilitate permite să se aprecieze soliditatea unei bănci, capacitatea ei de a face faţă pierderilor datorate activităţii bancare înce-

când cu riscul de credit. Deoarece riscurile expuse pentru o bancă nu aveau aceeaşi intensitate, s-a simţit nevoia instituirii a patru coeficienţi de pondere:

a) 0% risc: - cash bănci centrale şi guverne din zona A (care cuprinde ţările membre din Uniunea Europeană, ţările membre OECD şi ţările care au încheiat acorduri speciale de împrumut cu FMI), organismele Comunităţii Europene, active acoperite cu colaterale de către parteneri cu risc O;

b) 20% risc: Banca Europeană de Investiţii, guverne regionale sau autorităţi locale din zona A, instituţii de credit din zona A, active colaterizate de către partenerii cu 20% risc;

c) 50% risc: credite colaterizate prin ipoteca asupra unei proprietăţi ocupate sau închiriate împrumutătorului;

d) 100% risc: sectorul nebancar, alte active cu excepţia celor deduse din fondurile proprii.

De precizat că, Directiva prevede reduceri ale gradului de risc în anumite situaţii. De asemenea, instrumentele şi tehnicile în afara bilanţului au fost şi ele divizate pe patru categorii. O dată ponderate aceste riscuri şi convertite într-o unitate de măsură comună, băncile va trebui să atingă norma de solvabilitate de 8%, pe care autoritățile naționale de supraveghere va trebui s-o facă să fie respectată. Această normă-obiectiv standard nu este proprie numai instituţiilor de credit comunitar, ci ea se va extinde tuturor băncilor „Grupului celor 10".

2.4. Procesul de reglementare bancară europeană a anilor '90

Toate directivele enumerate mai sus, sunt cuprinse în aşa-zisul *acquis comunitar* cu rol esenţial în realizarea zonei Economice Europene. După 1990 el se îmbogăţeşte cu directive noi, alte directive sunt înlocuite cu unele mai recente, toate păstrându-şi relevanţa pentru prezent şi viitor.

În anul 1991, spre exemplu, el s-a îmbogăţit cu Directiva privind spălarea banilor (nr. 91/308/CEE), care stabileşte modalităţile de interzicere şi prevenire a acestei practici ilegale şi precizează modul ei de identificare a clienţilor şi de informare a autorităţilor în cazuri suspecte.

Mai precis, această directivă, aplicabilă din 1993, vizează clienţi care derulează tranzacţii de peste 15000 de ECU. De aceea, operaţiunile desfăşurate de bănci sunt de mare responsabilitate şi foarte laborioase. Importanţa acestei directive rezultă din faptul că ţările europene acordă o mare atenţie procesului de igienă economică.

În 1992, Directiva nr. 83/350/CEE este înlocuită cu Directiva nr. 92/30/CEE (6 aprilie 1992) privind supravegherea de ansamblu sau supravegherea instituţiilor de credit pe o bază consolidată. Un element principal, luat în considerare de *Directiva supravegherii consolidate,* este baza supravegherii, adică supravegherea se bazează pe situaţia financiară consolidată. De asemenea, supravegherea poate cere consolidare totală sau proporţională şi se aplică instituţiilor de credit, instituţiilor financiare şi holdingurilor financiare apar-

ținând grupului în cauză, adică este extinsă ansamblului instituțiilor financiar-bancare. În ceea ce priveşte scopul supravegherii aceasta este de a acoperi solvabilitatea tuturor categoriilor de incluşi în directivă.

O directivă complexă a fost adoptată la 21 decembrie 1992 *Directivă expunerii mari* (nr. 92/121/CEE) în scopul evitării unei concentrări excesive a riscurilor aferente unui client. Concentrarea excesivă a riscurilor de credit asupra unui client sau grup poate să devină un factor periculos chiar pentru bancă, falimentul uneia riscând să antreneze pe altul. Pentru a realiza diversificarea riscului de credit, directiva impune cerințe de raportare şi limite ale expunerii mari către un singur client sau grupuri de clienți cu legături între ele. Regula generală care se aplică potrivit acestei directive este aceea că se admite ca limită maximă a creditului acordat:

- 80% pentru ansamblul persoanelor creditate considerate de mare risc şi
- 25% din fondurile proprii pentru o singură persoană considerată de mare risc.

Directiva poate fi considerată drept o acțiune complementară necesară pentru supravegherea solvabilității instituțiilor de credit.

Recomandarea nr. 87/63/CEE, cu privire la instaurarea în Comunitate a unor sisteme de garantare a depozitelor, constatând că există inegalități de protecție între sistemele naționale, preconiza să elaboreze sau să armonizeze sistemele de garantare a depozitelor în Europa. La început, doar 6 țări membre au instaurat un sistem de garantare a depozitelor şi anume: Germania, Belgia, Spania, Franța, Țările de Jos şi Anglia. Au urmat apoi, Irlanda, Italia, Portugalia. De precizat că propunerea de directivă incită țările să facă acest lucru pentru a spori încrederea depunătorilor într-un sistem bancar comunitar. Parlamentul şi Consiliul Uniunii Europene au adoptat la 30 mai 1994 o *Directivă privind sistemele de garantare a depozitelor.* Toate instituțiile de credit ale Uniunii Europene va trebui să adere, conform Directivei cu privire la sistemul de garantare a depozitelor, la un sistem de garantare public sau privat începând cu 1 iulie 1995. Directiva prelungeşte principiul general din „a doua directivă bancară", adică supraveghere prin țara de origine a sucursalelor unei instituții de credit implantate de alte state membre.

În prezent, tendința de accentuare a conglomeratelor financiare, cuprinzând bănci, societăți de asigurare, fonduri de investiții şi apoi firmele (companii), impune un nou tip de supraveghere. Comitetul Consultativ Bancar şi Comitetul Asigurărilor au însărcinat un grup de experți pentru a redacta un raport privind problemele prudențiale puse de aceste conglomerate financiare, de a analiza riscurile proprii ale acestora şi a determina metodele care să permită asigurarea bazei financiare reale a conglomeratelor.

Capitolul 3
REGLEMENTAREA BANCARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN CONDIȚIILE INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

3.1. Piața unică - oportunitate şi provocare pentru România

În prezent, când lumea este angajată într-o fază a globali-zării care cuprinde activitățile economico-financiare în ansamblu, piața unică reprezintă ultima probă înaintea saltului final spre făurirea *Statelor Unite ale Europei.* Cu realizarea Uniunii Economice şi Monetare şi lansarea monedei unice la 1 ianuarie 1999 se trece la o etapă nouă şi în acelaşi timp decisivă, piața unică devenind, în sfârşit, o realitate cu dimensiuni comparabile aceleia ale pieței americane. Pentru țările est-europene care se pregătesc să adere la Uniunea Europeană, deci, şi pentru țara noastră, piața unică reprezintă o oportunitate şi o provocare în acelaşi timp. În anul 1995, la numai doi ani de când Comunitatea Europeană devine o piață unică (de precizat că până la 1.01.1993 aceasta a fost din punct de vedere economic o uniune vamală) în România s-a elaborat „Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană" (Snagov, 1995), în care se menționează că aderarea țării noastre la structurile Comunității Europene, în perspectiva sfârşitului de mileniu, este un obiectiv strategic de cea mai mare importanță. România alegea unica posibilitate, ținând seama de cerințele de idei şi istorice predominante în epocă, pentru a nu se izola de restul țărilor şi deci, pentru a nu atrage implicit, stagnarea, sinuciderea ei.

Pentru a nu obține o încetinire şi o amânare a procesului de integrare în perioada următoare, trebuie să se acorde prioritate direcțiilor de dezvoltare prevăzute în Strategia de la Snagov. Realitatea este că nu s-a acordat această prioritate (în multe domenii şi în cel financiar-bancar), iar procesul de restructurare a cunoscut în perioada 1995-2000 un ritm lent, ne-atingându-se nivelurile optime ale dezvoltării economico-sociale pe care le presupunea aderarea, neputând să fie înlăturate decalajele existente față de țările comunitare.

În România trebuie să se cunoască faptul că înființarea „Marii Piețe Integrate", clădită pe două principii democratice fundamentale şi anume: dreptul de a înființa instituții financiare şi dreptul de a oferii servicii financiare, va modifica considerabil datele în materie de exercitare a activităților bancare şi financiare.

Piața unică şi euro vor conduce la o integrare crescândă, iar concurența va avea de acum înainte un rol important, nu numai între caracteristicile operațiunilor sau între strategiile întreprinderilor, dar şi între condițiile de exercitare propuse de fiecare stat membru. Această nouă situație repune în cauză condițiile de elaborare a reglementărilor naționale.

În cadrul „Strategiei de dezvoltare a României pe termen mediu", un rol important revine procesului de ajustare a politicii monetare şi valutare a BNR care, din perspectiva integrării în structurile europene, are responsabilitatea îndeplinirii, în principal, a două obiective majore:

- ajungerea la o rată a inflației cât mai scăzută;
- realizarea stabilității relative a cursului de schimb.

Implementarea politicii monetare şi valutare va promova adaptarea economiei româneşti, a sistemului financiar bancar la exigențele pieților concurențiale din țările comunitare.

Pentru pregătirea acestui proces complex, evolutiv, de integrare europeană a României este necesară continuarea perfecționării legislației monetare şi bancare, conform prevederilor din Uniunea Europeană, privind consolidarea poziției financiare a băncilor.

De asemenea, un accent crescând trebuie să se pună asupra managementului bancar, de cuantificare mai riguroasă şi de prevenire a riscurilor bancare, ca şi asupra folosirii adecvate a instrumentelor de politică monetară. Un rol important trebuie acordat reglementărilor bancare şi întăririi supravegherii bancare în vederea armonizării pentru obținerea şi menținerea unui sistem bancar sănătos şi competitiv, comparabil cu nivelul standardelor comunitare. Aşadar, procesul de adaptare a reglementărilor bancare la regimul existent în Comunitatea Europeană, proces declanşat şi sprijinit de FMI şi Banca Mondială, poate fi considerat, în domeniul bancar, o piatră de hotar.

3.2. Necesitatea unei reglementări adecvate a activității bancare româneşti, în condițiile integrării europene

În țara noastră, reorganizarea activității bancare a început teoretic în decembrie 1990, dar practic din aprilie 1991, când Parlamentul României adoptă *Legea privind activitatea bancară* - Legea nr. 33/1991 (înlocuită ulterior cu Legea nr. 58/1998) şi a *Legii privind statutul BNR* - Legea nr. 34/1991 (înlocuită ulterior cu Legea nr. 101/1998), reglementarea acesteia este încredințată Băncii Naționale a României (BNR). De mai bine de nouă ani, BNR ca bancă centrală, în prezent cu un grad mare de independență, se străduieşte să pună bazele unui cadru reglementar bancar autoritar, în conformitate cu regulile Uniunii Europene, aliniat la standardele internaționale în materie. Eforturile sale n-au fost nici puține, nici uşoare, pentru că orice început este greu, plin de dificultate.

Încă din primii ani de la reorganizarea activității bancare, în domeniul reglementării bancare s-au înregistrat probleme, pentru că ansamblul reglementărilor avea să aibă un caracter deosebit, pornindu-se de la o abordare a rolului BNR total diferit de cel practicat în economia centralizată. Băncii Naționale a României, în calitatea sa de bancă a băncilor, îi revenea sarcina de a crea toa-

te premisele necesare funcționării sistemului bancar în condiții bune, pe baze eficiente şi în conformitate cu principiile relațiilor de piață concurențiale.

Se poate spune că până în anul 1994, unele reglementări au fost întârziate, altele au avut un caracter insuficient de explicit, în timp ce altele au suportat modificări frecvente şi, toate la un loc, au contribuit la amplificarea stării de incertitudine, la menținerea neîncadrării publicului la sporirea criticilor aduse BNR. S-a creat o criză de imagine a sistemului bancar, legată de neajunsurile reglementării prudențiale.

Aşadar, o reglementare insuficientă sau incorectă, negândită în profunzimea implicațiilor posibile, precum şi/sau o supraveghere superficială nu pot reprezenta altceva decât terenul cel mai bun pentru desfăşurarea defectuoasă a activității bancare, pentru o proastă administrare a lor. O reglementare bancară şi o supraveghere necorespunzătoare pot crea mari probleme băncilor (de solvabilitate, chiar de lichiditate), iar consecințele lor negative se pot propaga în tot sistemul bancar mergând până la pierderea încrederii în aceasta, afectând stabilitatea lui. Subminarea încrederii - acest pilon de bază în desfăşurarea oricărei activități bancare este percepută atât de agenții economici, cât şi de publicul deponent.

În ultimă analiză, efectele de propagare negative se răsfrâng asupra economiei naționale în ansamblu:

a) atât agenții economici cât şi publicul deponent încep retragerea depozitelor din cadrul băncilor considerate nesigure. Cum zvonurile şi informațiile, care nu mai pot fi verificate, se răspândesc cu uşurință, „panica" se extinde în tot sistemul bancar. Se poate merge până la afectarea ideii de economisire la bănci;

b) va fi afectată activitatea de creditare a economiei naționale. Unele bănci vor adopta o poziție defensivă, înăsprind regimul de creditare prin scumpirea creditelor sau chiar prin abținerea de la acordarea de noi credite. Se doreşte astfel, reducerea gradului de risc asumat de bănci în desfăşurarea activității lor. Alte bănci, în speranța compensării riscului asumat, vor ajunge să accepte la creditare fie proiecte incerte ca eficiente, fie proiecte care vin din partea unor parteneri dubioşi. Prin aceasta, ele riscă în viitor, până la nerecuperarea creditului acordat. Pe lângă alocarea greşită a resurselor, un alt eveniment nedorit şi păgubitor pentru întreaga economie este înflorirea corupției;

c) un efect în lanț imediat de stopare a retragerilor este tentația unor bănci de a mări ratele dobânzilor pasive, crescând astfel costul resurselor atrase pentru bănci, tocmai pentru a stăvili acest impuls de retragere;

d) în calitatea sa de ultim împrumutător, BNR, care prin lege urmăreşte funcționarea normală a sistemului bancar, participând la promovarea unui sistem financiar specific economiei de piață, prin consultări cu celelalte autorități economico-financiare ale statului, poate trece la sprijinirea unor bănci, considerate de mare importanță, pentru economia națională, cu credite de refinanțare. Pentru țara noastră, exemplele cu băncile Dacia Felix, Credit Bank, Banca

Agricolă, Bancorex etc, sunt semnificative. Asemenea acțiuni de intervenție a BNR au dus la creşterea costurilor pentru băncile în cauză şi la momentul acordării la creşterea riscului nerambursării lor, afectând indirect bugetul statului. Ca cel mai simplu e-xemplu poate fi menționat faptul că, la finele anului 1995, în contul a numai două bănci aflate în criză de lichiditate, soldul creditelor de refinanțare era de 862,7 miliarde lei;

e) în cazul în care creditele neperformante se extind la un număr mare de bănci, acesta este un semnal negativ pentru societate, afectând climatul general de moralitate al afacerilor economice şi financiare;

f) nu în ultimul rând, extinderea numărului de bănci aflate în dificultate arată că politica monetară şi valutară a BNR nu mai este implementată adecvat şi ca atare, aceasta este nevoită să apeleze la mijloace administrative restrictive.

În cazul apariției unor asemenea probleme, datorate, aşa cum s-a mai spus, fie unei reglementări insuficiente sau incorecte/fie unei relaxări premature a ei, ca şi încălcării cu bună ştiință a acestora, se impune atât localizarea cât şi rezolvarea de urgență a lor, căci, orice mascare sau prelungire a lor duce la consecințe tot mai grele, la mărirea costului salvării băncilor în cauză, la prăbuşirea lor, la atingerea imaginii şi a altor bănci „inocente", chiar a întregului sistem bancar şi a economiei naționale în ansamblu.

La noi, şi rezolvarea problemelor sistemului bancar cerea finalizarea cât mai rapidă a activității de reglementare pruden-țială, prin elaborarea unor reglementări care să conțină măsuri clare şi forme de prevenire a apariției unor asemenea probleme. Practic, în anul 1995 este finalizată activitatea de reglementare prudențială, dar BNR urmăreşte în continuare îmbunătățirea reglementărilor existente, în conformitate cu regulile, cu elementele noi ce apar în cadrul Uniunii Europene şi aceasta, pentru a uşura integrarea europeană a țării noastre. Adoptarea de către BNR a unei politici de impunere graduală a reglementărilor bancare s-a făcut ținându-se seama de dificultățile de asumare a acestor prevederi de către bănci. Aşadar, s-a avut în vedere repartiția profitului, provizioanele, nivelul relativ şi absolut al capitalului etc, ca şi impactul fiscal al aplicării acestor reglementări. Întârzierea armonizării legislative şi a reglementării prudențiale în sectorul financiar-bancar, recunoscută şi de autorități, şi-a pus amprenta asupra sănătății sistemului bancar. Apoi, au fost unele bănci (Dacia Felix, Credit Bank) care au ocolit prevederile prudențiale, au înregistrat încălcări flagrante ale legii de funcționare a sistemului bancar.

În afara acestei prime categorii de limite, care a creat probleme sistemului bancar românesc, există şi o a doua categorie dată de nivelul scăzut al competiției în sistemul bancar. Mediul concurențial, care influențează performanțele bancare, şi care este dat, în afară de concurența dintre bănci, şi de concurența altor instituții de depozitare, instituții financiare nedepozitare, societăți de asigurare, fondurile private etc. nu s-a intensificat în această perioadă de tranziție la economia de piață, cel puțin din două motive:

- lipsa de diferențiere a produselor şi serviciilor bancare;
- lipsa de flexibilitate a managementului bancar în a se confrunta atât cu variabilele economice (inflație, ratele dobânzilor etc.) date de conjunctura economjcă, cât şi cu reglementările prudențiale impuse de BNR.,,

Se poate spune că reglementările prudențiale eînise de BNR preconizează tocmai încurajarea competiției în sistemul bancar, pentru obținerea unei eficiente cât mai mari, ca un obiectiv al reformei bancare. În consecință, ele urmăresc reducerea costurilor fixe ale intermedierii bancare şi deschiderea sistemului bancar. În acest sens, BNR, ca autoritate de reglementare, a promovat sistemul băncilor de tip universal. Cu toate a-cestea, se poate afirma că pentru sistemul bancar românesc s-a creat acea concurență cerută de mediul concurențial tot mai puternic de pe plan internațional. De asemenea, în prezent, în România, comparativ cu alte sisteme bancare, în primul rând cu cele din țările din UE, activitatea bancară este insuficient reglementată.

Indiferent de factorii subiectivi sau obiectivi care-şi pun amprenta asupra criteriilor de reglementare şi supraveghere bancară, se impune necesitatea întăririi regimului de reglementare, a înțelegerii mai bine a acestuia de către entitățile bancare, agenții economici şi de publicul larg, a sporirii fermității BNR în impunerea respectării lui. În nici un caz nu se poate pune problema relaxării criteriilor de reglementare şi supraveghere, deoarece ar atrage după sine consecințele enumerate mai sus. De asemenea, ținând cont de situația economico-financiară grea a României, s-ar putea crede că un exces de reglementare şi supraveghere ar fi binevenit. Acesta ar duce, prin impunerea unor criterii prudențiale prea restrictive, tot la consecințe negative, prin sufocarea sistemului bancar. Amintim de autorii Colin Mayer şi D. Neven (1991) care au arătat că sistemele foarte reglementate (de exemplu Italia şi Franța anilor 70 şi începutul anilor '80) au fost puțin concurențiale. Or, trebuie să se țină seama de schimbările intervenite în cursul deceniilor '80 şi '90 în domeniul reglementar, care au antrenat profunde mutații ale condițiilor de concurență pe piețele bancare şi financiare, contribuind la favorizarea acesteia, la uniformizarea regulilor la care sunt supuşi cei ce intervin în sfera financiară, la alternarea diferențelor instituționale între ei.

3.3. Unele domenii vizate de armonizarea reglementărilor bancare româneşti, în perioada 1991 - 1999

Adoptarea reglementărilor bancare româneşti la regimul existent în țările europene, reprezintă paşi remarcabili ai pregătirii României în vederea participării la spațiul financiar unic al UE. Proces declanşat şi sprijinit de organismele internaționale (FMI şi Banca Mondială), acesta are menirea formării acelui cadru de reglementări necesar menținerii stabilității şi viabilității sistemului bancar. Acesta este şi obiectivul central al activității de autorizare, reglementare şi supraveghere prudențială a băncilor din cadrul BNR.

Reglementările bancare emise până în prezent de BNR vizează o serie de funcții legate de constituirea, funcționarea şi lichidarea băncilor comerciale. Mai precis, reglementările bancare privesc în principal, următoarele aspecte:

- constituirea societăților bancare;
- protejarea monedei naționale;
- activitatea băncilor comerciale;
- falimentul băncilor comerciale;
- fondatorii, administratorii, cenzorii şi personalul băncilor comerciale;
- protejarea depozitelor şi limitarea riscului de risc;
- prudența bancară;
- disciplina financiară;
- controlul periodic al băncilor şi cerința ca managementul bancar să acționeze pentru a corecta starea nesatisfăcătoare sau nesigură;
- aspecte prohibitive legate de activitatea bancară.

Cadrul general al reglementărilor este supus completării şi îmbunătățirii permanente, în concordanță cu elementele noi ce apar pe plan internațional.

A. Reglementări de autorizare a constituirii de noi societăți bancare

Constituirea unei bănci sub formă juridică de societate comercială pe acțiuni, în conformitate cu *Legea bancară nr. 58/1998,* este supusă autorizării prealabile, vizând agrearea acesteia de către autoritatea monetară. Autorizația, în accepțiunea prezentei legi bancare, reprezintă „actul emis de BNR care acordă dreptul de a desfăşura activitățile specificate de aceasta". Pentru acest fapt, trebuie satisfăcute reglementările BNR, referitoare la cererea de autorizare şi documentația însoțitoare, termenele şi procedura de autorizare. Condițiile de autorizare, reglementate de BNR se referă la:

a) calificarea şi experiența profesională a conducătorilor băncii;

b) nivelul minim al capitalului social care trebuie vărsat, în formă bănească, în totalitate, la momentul constituirii;

c) studiul de fezabilitate al băncii;

d) acționarii semnificativi şi fondatorii băncii;

e) structura acționariatului;

f) sediul băncii;

g) auditoriul independent care, potrivit Legii bancare, este o societate de expertiză contabilă şi care în desfăşurarea activității sale asupra băncii (de asistență în ținerea evidenței contabile, de întocmire a raportului anual al băncii, de analiză a practicilor şi procedurilor controlului intern financiar şi al cenzorilor şi de informare BNR cu privire la orice act fraudulos al unui administrator sau angajat, care nu respectă reglementările BNR.

Condițiile şi procedura de autorizare de către BNR sunt reglementate în prezent, de către Normele nr. 2/1999 (publicate în M.O., nr. 58/1999), care în-

locuiesc Normele nr. 6/1995 şi care la rândul lor au înlocuit Normele nr. 14/1994 privind autorizarea societăților bancare. Apariția acestor ultime norme se înscrie pe linia adoptată de BNR de completare şi îmbunătățire permanentă a reglementărilor bancare existente, în funcție de ultimele elemente apărute pe plan internațional. De asemenea, îmbunătățirea normelor în acest domeniu arată că BNR este preocupată de accelerarea procesului de privatizare reală şi de necesitatea stimulării pătrunderii capitalului proaspăt în industria bancară. Aceste ultime norme dovedesc şi că s-a pus un accent din ce în ce mai mare pe latura calitativă, astfel încât să obțină autorizația numai acele bănci care îndeplinesc toate exigențele impuse de BNRJcare au o bază de capital solidă şi anume, 100 miliarde de lei conform normelor BNR nr. 5/1999 privind capitalul minim al băncilor şi care au un management performant capabil să răspundă specificului activității şi cadrului concurențial din domeniul bancar). În felul acesta s-a dorit, încă de la început, apariția unui număr relativ mic de bănci, dar cu soliditate financiară şi forță de pătrundere în mediul de afaceri, bănci care să păstreze stabilitatea sistemului bancar în ansamblu. Prin politica prudentă, în domeniul autorizării, în cursul anului 1998, au fost autorizate de exemplu numai trei bănci, persoane juridice române (cu capital integral străin) şi o sucursală a unei bănci străine.

Normele nr. 2/1999 cuprind, deci, secțiuni distincte referitoare la băncile, persoane juridice române şi sucursalele băncilor străine şi pentru fiecare în parte este prevăzută documentația ce trebuie prezentată la BNR, în vederea obținerii aprobării de constituire, respectiv de înființare. Aceasta este prima etapă a procesului de autorizare a băncilor, şi în cazul obținerii aprobării de constituire a băncii se trece la etapa a doua, de obținere a autorizației de funcționare.

Acordarea autorizației de funcționare unei bănci, ținându-se cont de îndeplinirea criteriilor minimale stabilite de actele normative, inclusiv acelea privind capitalul, ca şi de rezultatele analizei aprofundate a documentației depuse la solicitarea înființării unei bănci care trebui să includă şi capitalul uman (şi anume, criterii de evaluare a experienței profesionale pentru conducătorii şi cenzorii băncilor în conformitate cu cerințele stabilite de Legea nr. 58/1998, ca şi criterii referitoare la calitatea morală a viitoarei conduceri a băncii), vine să întărească măsurile de prevenire din partea BNR în apariția şi propagarea unor efecte negative în sistemul bancar.

Desigur, comparativ cu sistemele bancare europene, metodologia de acordare a autorizației, precum şi cea de retragere pentru băncile aflate în stare de încetare de plăți, poate fi îmbunătățită în viitor. Întrucât la noi în țară (chiar de la început, după promulgarea de către Parlament a *Legii nr. 33* respectiv a *Legii nr. 34/1991)* BNR a considerat domeniul autorizării constituirii de noi societăți, un domeniu principal şi prioritar în emiterea de norme prudențiale, Normele nr. 3/1999 privind modificările în situația băncilor vin să întregească acele măsuri luate pentru asigurarea stabilității financiare a noilor bănci.

Ele reglementează condițiile în care pot fi operate modificări în situația băncilor persoane juridice române şi a sucursalelor băncilor străine. Modificările supuse aprobării prealabile se referă la: denumirea băncii, a sediului social al băncii persoană juridică română sau a sediului sucursalei băncii străine, la nivelul capitalului social (majorarea sau micşorarea lui), acționarii semnificativi, conducătorii băncii (în sensul desemnării unor noi persoane), auditoriul independent şi deschiderea de către băncile persoane juridice române de reprezentanțe şi sucursale în străinătate.

Aceste norme reprezintă un exemplu semnificativ al strădaniei BNR de armonizare a reglementărilor sale cu cele europene şi de îmbunătățire permanentă a lor, prin care să crească fermitatea băncii centrale pentru respectarea lor. Ele înlocuiesc Normele nr. 2/1992 privind modificarea situației societăților bancare şi Normele nr. 7/1992 privind deschiderea de unități teritoriale de către societățile bancare, norme emise într-o perioadă plină de riscuri, de greutăți şi încercări pentru reconstruirea unui sistem bancar solid, necesar intensificării activității economice. Pentru a face o legătură cu reglementarea franceză, se poate spune că inclusiv prevederile primelor norme (nr. 2/1992) se regăsesc în Reglementarea nr. 90-11/25 iulie 1990 şi amândouă sunt adaptate necesităților de armonizare europeană.

În ceea ce priveşte sucursalele societăților bancare cu sediul în străinătate, ca şi în reglementarea franceză, dispozițiile din Normele nr. 2/1992 sunt mai lejere, pentru că sunt expuse autorizației doar denumirea societăților bancare străine şi sediul acesteia şi al sucursalei. Normele nr. 3/1999 privind modificările în situația băncilor, vin cu multe şi ferme adăugiri care fac să crească rolul BNR, dar şi să se întărească convingerea băncilor de a lua măsurile prudențiale care se impun pentru limitarea riscurilor implicate de extinderea rețelei de sucursale şi de alte s-dii secundare. Astfel, în prezent, în cazul deschiderii unui sediu secundar, se vor comunica BNR următoarele: statutul sediului secundar, adresa completă şi numărul de telefon, identitatea persoanei desemnate să asigure conducerea sediului secundar, însoțit de *Curriculum vitae* şi certificatul de cazier judiciar (persoana trebuie să aibă onorabilitatea corespunzătoare, studii superioare şi vechimea de cel puțin un an în domeniu financiar-bancar) şi copia de pe certificatul de înmatriculare.

Pentru a permite ținerea evidenței societăților bancare române şi a sucursalelor societăților bancare străine, BNR a emis încă din 1992, Normele nr. 4 privind registrul societăților bancare. Registrul cuprinde rubrici precum: număr curent, denumirea societății bancare, sediul central, forma juridică, capitalul social, numărul şi data înmatriculării în registrul comerțului, data autorizării, data radierii înregistrării, observații.

În anul 1999, în noul cadru legislativ, BNR a elaborat şi a pus în aplicare Normele nr. 1/1999 privind registrul bancar, care prevăd că acesta să fie ținut în sistem computerizat. În aceste condiții, se precizează că activitatea de introducere şi de actualizare a datelor va fi efectuată numai de Direcția de Autori-

zare, Reglementare şi Supraveghere Prudentială a Societăților Bancare, care funcționează în cadrul BNR.

Concluzionând, în perioada 1992-1999, BNR a dus o politică prudentă de autorizare, elaborând reglementări care au influențat structura sistemului bancar, urmărind consolidarea lui.

B. Reglementarea prudentială a activității bancare

Elaborarea de către BNR a normelor necesare instituirii prudenței bancare este necesară atât pentru activitatea băncilor, cât şi pentru activitatea de supraveghere a lor. În perioada 1992-1999, BNR a adoptat, a perfecționat continuu şi a completat, ținând cont de principiile stabilite de Comitetul de la Basel şi de Uniunea Europeană şi corespunzător specificului şi cadrului economico-financiar caracteristice țării noastre, reglementările prudențiale referitoare la: capital şi adecvarea lui, expunerile mari, expunerea valutară, participarea unei societăți bancare la capitalul social al societăților nebancare, participarea unei societăți bancare la capitalul altei bănci, clasificarea împrumuturilor acordate, rezerva generală pentru riscul de credit şi provizioanele specifice de risc, împrumuturile acordate debitorilor aflați în relații speciale cu societățile bancare, regulile privind pregătirea şi experiența profesională necesare asigurării calității şi eficienței activității conducătorului de bancă.

B1. Reglementările prudențiale privind capitalul bancar şi adecvarea capitalului (solvabilitatea)

Capitalul şi menținerea mărimii adecvate a lui, prin rolul foarte mare pe care-l joacă, începând de la constituirea băncii şi continuând cu perioada de funcționare până la lichidare, reprezintă domenii de interes major în sistemul bancar românesc, punct esențial al managementului bancar, în conformitate cu importanța acordată de directivele europene în materie. Acest lucru este cu atât mai mult justificat de contextul economic actual foarte complex, dat de internaționalizarea crescândă a piețelor de capital, răspândirea rapidă a inovațiilor financiar-bancare, tendința globală împotriva reglementării excesive a piețelor de capital, adâncirea crizei economico-financiare globale. În aceste condiții creşte gradul de instabilitate a piețelor financiare internaționale care-şi pun amprenta asupra stabilității economiilor naționale. În acelaşi timp, creşte gradul sistemic, prin apariția uneia sau a mai multor disfuncționalități în sistemul bancar şi financiar. Având în vedere aceste lucruri, în condițiile uniformizării problemelor naționale şi în țara noastră s-a pus un accent deosebit pe reglementările prudențiale în aceste domenii şi pe creşterea eficienței supravegherii prudențiale a lor, având în vedere menirea lor privind siguranța băncilor, stabilitatea pieței financiare, viabilitatea fondurilor. Pe de altă parte, băncile româneşti, expuse sectoarelor economiei româneşti, în curs de restructurare, trebuie să fie bine capitalizate.

Structura fondurilor proprii ca şi modul de determinare a nivelului lor necesar calculării normei de solvabilitate au fost prevăzute inițial în Normele nr. 2/1994, înlocuite ulterior cu Normele nr. 16/1995 privind fondurile proprii ale societăților bancare. Acestora li se adaugă Circulara BNR nr. 10/1997, privind unele reglementări referitoare la determinarea fondurilor proprii de către societățile bancare şi Circulara BNR nr. 14/1997 de altfel, abrogate în iunie 1999 o dată cu apariția în M.O. a Normelor nr. 8/1999 privind limitarea riscului de credit.

În sensul prezentelor reglementări, fondurile proprii sunt formate din capitalul propriu şi capitalul suplimentar. Urmărind modul de respectare de către societățile bancare a metodologiei de determinare a fondurilor proprii, organele de supraveghere bancară analizează atât componența capitalului propriu (şi anume capitalul social vărsat, primele legate de capital vărsate, rezultatul reportat reprezentând profitul nerepartizat din execuțiile financiare precedente, rezultatul net al exercițiului financiar curent reprezentând profit, fondul de rezervă constituit conform legii privind activitatea bancară, fondul imobilizărilor corporale, fondul de dezvoltare, alte rezerve), cât şi pe cea a capitalului suplimentar (rezerva generală pentru riscul de credit, sumele legal înregistrate în contul „Alte rezerve", sumele legal înregistrate în contul „Alte fonduri", împrumuturile subordonate primite).

Pentru a înțelege importanța respectării acestor reglementări de către managementul bancar şi necesitatea armonizării lor cu normele europene, trebuie făcută precizarea că resurselor proprii ale băncilor li se adaugă resursele atrase care constituie partea cea mai activă a resurselor băncii. Pe seama resurselor atrase, banca îşi îndeplineşte într-o pondere foarte mare funcția de investiții în economie. Cu cât ponderea resurselor atrase în structura pasivelor băncii este mai mare, cu atât creşte răspunderea şi onorabilitatea băncii. Din această cauză întrunirea consensului pentru aprecierea gradului de adecvare a capitalului în mediile bancare din Europa este binevenit. Această limită impusă (Norma Cooke) pentru expansiunea nejustificată a activelor bancare este funcția cea mai rezonabilă, din punct de vedere teoretic, a capitalului bancar. Limitarea activelor duce la limitarea creşterii unei bănci peste posibilitatea ei de management. De asemenea, se pot îmbunătăți calitățile activelor bancare ducând la creşterea rentabilității lor.

Prin alte două funcții majore - acoperirea pierderilor şi finanțarea activității instituției - se permite determinarea unor criterii de bază în supravegherea fondurilor proprii referitoare la gradul de disponibilitate durabilitate, dacă sunt evidențiate şi pot acoperi pierderile şi dacă sting debite în cazul falimentului. Se cuvine a se face observația că nu mărimea capitalului scapă băncile de faliment. Mai degrabă, falimentul băncilor (de exemplu Dacia Felix, Credit Bank, Columna etc.) a fost consecința unui management defectuos, a încălcării cu bună ştiință a regulilor de prudență bancară. Cei care se ocupă de emiterea

normelor bancare, preocupați de credibilitatea fondurilor şi de siguranța băncilor, preferă mai mult capital.

Conform Normelor BNR nr. 16/1995, capitalul propriu va fi influențat, după caz, în sensul adăugării aprecierii sau scăderii deprecierii capitalului social vărsat în valută şi primelor legate de capital vărsate în valută.

Încă din 1995, BNR - impunând atât băncilor aflate în funcțiune, cât şi celor în curs de organizare, un nivel minim de capital social (8 milioane de lei la început, apoi 12 milioane de lei, 25 milioane de lei, iar conform ultimelor norme în materie, şi anume Normelor nr. 8/1997, 50 milioane de lei) - a dorit alinierea la standardele Uniunii Europene. De asemenea, s-a dorit evitarea proliferării unor bănci slabe, cu o bază de capital insuficientă, care ar putea să pună în pericol credibilitatea de ansamblu a sistemului bancar. Această măsură trebuie luată concomitent cu evaluarea calității portofoliului de credite şi a managementului din bănci, scopul fiind preîntâmpinarea pătrunderii capitalului în băncile care generează risipa de fonduri. În prezent, dintre băncile mari, BCR, care are cea mai mare expunere la sectorul industrial, are un portofoliu diversificat şi este bine capitalizată. Apoi, BRD şi Banc Post au fost privatizate, iar Banca Agricolă, după problemele acute datorate împrumuturilor subvenționate de Guvern şi creditelor către clienții neperformanți din agricultură, a trecut printr-un proces de refacere, după ce a fost recapitalizată de Guvern.

Dacă mărimea capitalului nu scapă băncile de faliment, controlul lui vizează protejarea micilor depozitari, în eventualitatea insolvabilității şi lichidității băncii, a fondului de garantare a depozitelor. În acelaşi timp, controlul capitalului bancar prin gradul de adecvare permite evaluarea proporțiilor fondurilor proprii ale băncii în raport cu calitatea portofoliului de active. Altfel spus, indicatorul de solvabilitate, determinat la noi, conform normelor în vigoare stabileşte raportul minimal între fondurile proprii ale unei bănci şi suma elementelor din activul şi din afara bilanțului (expunerea netă) ponderate în funcție de gradul lor de risc de credit pentru că în cazul în care clienții nu-şi rambursează creditele, banca să poată să-şi plătească datoriile.

Conform Normelor nr. 4/1994, privind solvabilitatea societăților bancare, raportul minim de solvabilitate a fost de 8% până în a doua jumătate a anului 1999. Reglementarea a avut rolul de a stimula băncile în îmbunătățirea situației financiare prin modificarea structurii activelor, în sensul majorării elementelor de activ cu gradul redus de risc. Din a doua jumătate a anului 1999, au intrat în vigoare Normele BNR nr. 8/1999, potrivit cărora rata a-decvării capitalului a fost majorată la 12%. De asemenea, s-a stabilit o limită minimă a indicatorului de solvabilitate calculat ca raport între nivelul capitalului propriu şi expunerea netă şi anume 8%.

Referitor la nivelul optim de capitalizare a unei bănci, în prezent, chiar în țările occidentale, cu tradiție în domeniul inovației bancare, încă se poartă încă discuții, chiar dacă Banca Reglementărilor Internaționale a adoptat reglementările Comitetului Cooke.

B2. Reglementările prudențiale privind calitatea şi structura activelor

Viabilitatea sistemului bancar depinde nu numai de mărimea şi de gradul de adecvare a capitalului, ci şi de calitatea şi de structura activelor, precum şi de siguranța investițiilor. În a-ceastă privință, până în 1999, se poate spune că BNR n-a construit acel cadru unitar de reglementări prudențiale care să permită urmărirea realizării unitare a funcțiilor bancare şi asigurarea supravegherii şi a controlului băncilor pe baze eficiente. Cum tergiversarea restructurării şi privatizării sectoarelor mari ale economiei româneşti au un impact major asupra portofoliului de credite al băncilor, se impunea o reglementare completă în acest sens. În realitate, activitatea bancară din România este încă insuficient reglementată, în special în ceea ce priveşte principiile şi regulile de acordare a creditelor, de urmărire şi recuperare a lor. Or, dacă creditele acordate statului sau altor instituții garantate de stat nu pun problema de siguranță, statul fiind considerat „cel mai sigur debitor", nu acelaşi lucru se întâmplă în cazul împrumuturilor pe care banca le acordă întreprinderilor şi particularilor. Datorită unor multiple cauze (situația financiară grea a debitorului sau a ramurii din care aceasta face parte, criza generală care afectează întreaga economie națională, managementul defectuos al băncii) creditele acordate acestora sunt. expuse riscului nerambursării la scadență. Totuşi, pentru securitatea creditelor, băncile sunt obligate, încă din 1994, potrivit Normelor BNR nr. 4/1999, să-şi clasifice de două ori pe an (iunie şi decembrie) portofoliul de credite şi să-şi constituie provizioane specifice de risc. Din 1995, paralel cu creşterea solvabilității societăților bancare trebuia să crească şi volumul provizioanelor specifice de risc constituite de acestea, cu scopul de a se acoperi riscul de credit aferent creditelor neperformante. Apoi, normele n-au permis construirea cu exonerare fiscală a volumului acoperitor de provizioane de risc pentru aceste credite specifice perioadei de tranziție. Lucrul acesta a avut un impact negativ în procesul refacerii întregii structuri bancare, reconstruirii unui sistem bancar care să aibă capacitatea de a răspunde deplin cerințelor economice de piață. Unele bănci, cum este cazul Băncii Columna, deşi au elaborat clasificarea creditelor pe categorii de risc, n-au construit provizioanele de risc aferente creditelor acordate, încălcând cu bună ştiință reglementările de prudență bancară. Şi la alte bănci principale (Bancorex, Banca Agricolă, spre exemplificare) se constată în 1998 o erodare a calității portofoliului de active, o previzionare neadecvată a riscului nerambursării creditelor neperformante, o acutizare a problemelor de lichiditate, într-un cuvânt, o situație precară şi în continuă deteriorare a bilanțurilor lor. Aceasta nu înseamnă că reglementarea introdusă în acest sens nu a fost necesară şi destul de eficientă pentru alte bănci. Ea a instrumentat, în conformitate cu standardele internaționale, gradele de risc ale fiecărui credit acordat de bănci şi constituirea, pe această bază, a provizioanelor de risc, astfel încât dobânzile trecute pe venituri şi neîncasate, pentru a nu afecta profitul băncilor, au fost trecute pe cheltuieli, iar creditele nerecuperate au fost privite ca pierdere

pentru bancă. Din 1995, societățile bancare au clasificat cu mai multă exigență portofoliul de credite pe categoriile de riscuri: „îndoielnic", „pierdere".

În procesul armonizării cu reglementările prudențiale europene, BNR a completat şi a îmbunătățit Normele nr. 3/1994 cu Normele nr. 14/1995 privind utilizarea provizioanelor specifice de risc către societățile bancare.

Conform reglementărilor de prudență bancară în vigoare, în România, se constată o creştere a deficitului de provizioane de la 26,9%, la sfârşitul anului 1997, la 27,9%, la sfârşitul anului 1998. Deficitul se localizează în cea mai mare parte la băncile problemă.

Tot în anul 1995, au fost emise Normele nr. 10 referitoare la constituirea şi utilizarea rezervei generale pentru riscul de credit, în limita de 2% din soldul creditelor acordate, existent la sfârşitul anului.

În activitatea organelor de supraveghere bancară, în perioada 1992-1999 intra în analiza respectării prevederilor din Normele BNR nr. 5/1992 (de la 1 iunie 1999, atât Normele nr. 5/1992, cât şi Normele nr. 10/1992 sunt abrogate o dată cu intrarea în vigoare a Normelor nr. 8/1999 privind limitarea riscurilor de credit al băncilor) referitoare la împrumuturile mari acordate clienților de către societățile bancare. Concentrarea împrumuturilor mari (în sensul prezentelor norme înseamnă că suma tuturor împrumuturilor acordate unui singur debitor, inclusiv a garanțiilor şi a altor angajamente asumate în numele acestora, depăşeşte 10% din capitalul propriu al societății bancare), în favoarea unor acționari sau a unor firme ai căror acționari sunt membri în Consiliul de Administrație ale băncilor sau ca urmare a presiunilor politice asupra conducerii, nu reprezintă decât un factor în plus de expunere nejustificată a băncilor la riscuri foarte mari. În perioada scursă de la apariția acestor reglementări, destule bănci „problemă" n-au respectat aceste prevederi, nedeclarând BNR depăşirea la suma totală a împrumuturilor acordate debitorilor. Conform normelor de prudență bancară, limita maximă se ridică la 8% din fondurile proprii. În cazul Credit Bank şi Dacia Felix, spre exemplu, acordarea în condiții preferențiale a creditelor, fără o analiză financiară riguroasă, s-a materializat în eşecul lor. Pe aceeaşi linie a creditării, Normele nr. 5/1992 obligă băncile comerciale să limiteze volumul creditelor ce sunt acordate unui singur debitor. Astfel, ele nu pot depăşi 20% din capitalul propriu al unei societăți bancare.

Fenomenele exprimate mai sus nu sunt specifice numai României sau țărilor din Europa Centrală şi de Est, ci ele stau şi la baza crizelor financiar-bancare din Asia de Sud - Est şi Rusia.

Prin *Legea bancară nr. 58/1998* li se impune băncilor şi respectarea unor cerințe prudentiale privind valoarea creditelor acordate persoanelor aflate în relații speciale cu banca sau personalului acesteia, inclusiv familiilor acestora, care nu pot depăşi 20% din valoarea fondurilor proprii ale băncii. Respectarea de către societățile bancare a prevederilor Normelor nr. 10/1992 a BNR, referitoare la împrumuturile acordate debitorilor aflați în relații speciale cu banca, reprezintă respectarea în fond unor principii fundamentale care stau la baza

deciziilor manageriale privind siguranța investițiilor în scopul atingerii obiectivului fundamental.

Un alt domeniu, aflat în centrul atenției BNR, este cel valutar, iar normele menite să reglementeze acest sector au fost modificate pe parcurs. Astfel, Normele nr. 15/1995 privind supravegherea pozițiilor valutare ale societăților bancare au înlocuit Normele nr. 12/1994. Atât Normele nr. 15/1995, cât şi Normele nr. 10/1996 privind lichiditatea valutară sunt două acte normative prin care se reglementează atât piața valutară din România, cât şi relațiile de încasări şi plăți în valută ale României cu exteriorul.

O altă categorie a reglementării prudentiale se referă la participarea unei bănci la capitalul social al societăților nebancare, aceasta neputând depăşi cota de 20% din capitalul social al societății respective şi 10% din fondurile proprii ale băncii.

În cazul în care participarea unei bănci este la capitalul altei bănci, nivelul este de până la 5% din capitalul acesteia, cu condiția participării şi a altei societăți bancare persoană juridică străină sau a unei instituții financiare internaționale.

Ca o trăsătură comună a reglementărilor prudențiale bancare româneşti până în prezent, fie că acestea se referă la managementul pasivelor sau la managementul activelor unei bănci, este că acestea reprezintă încercări de apropiere ale BNR de regulile stabilite pe plan extern în domeniul bancar. Totuşi, în perioada 1992-1999, sistemul bancar este supus încă unui sistem lax de reglementări prudențiale ca şi unei supravegheri efective precare, chiar şi în raport cu legislația în vigoare. Acest fapt, a permis să-şi îndrepte creditele interne şi externe spre proiecte îndoielnice de investiții, având drept consecințe, fie nerambursa-rea lor, fie o presiune sporită asupra plăților guvernamentale, depăşind chiar fondurile de risc constituite. Având în vedere că sistemul bancar este implicat în multe categorii de riscuri (riscul de credit reprezentând pierderea rezultată din nerecuperarea, totală sau parțială, de către bancă a fondurilor investite şi/sau a dobânzii aferente acestora, şi riscul de dobândă reprezentând pierderea rezultată din evoluția, contrar aşteptărilor, a ratei dobânzii, pierdere care afectează profitul sau costurile băncii - sunt cele două principale categorii de risc), dar cadrul reglementărilor de prudență bancară solicită provizioane numai față de riscul de credit şi impune completarea lui în acest sens. Astfel, Direcția de Autorizare, Reglementare şi Supraveghere Prudentială din BNR trebuie să țină cont şi de expunerea băncilor la riscul ratei dobânzii, risc care se datorează fluctuațiilor în nivelul ratei dobânzii, atât la activele cât şi la pasivele din portofoliul unei bănci. Chiar Norma Cooke ia în calcul doar riscul de creditare al băncilor. Comitetul de la Basel (Elveția) creat în 1974 şi devenit cu timpul un forum pentru cooperarea dintre băncile centrale, având în vedere supravegherea bancară, urmează să pună la punct o reglementare care vizează respectarea unui raport minim între valoarea pierderilor generate de riscul de dobândă şi valoarea fondurilor proprii ale băncii. De asemenea, la elaborarea

reglementărilor prudențiale trebuie să se țină seama mai mult, de gradul de lichiditate a activelor ca şi de gradul de lichiditate a garanțiilor aferente creditelor.

Pentru evitarea riscului de lichiditate, ce se poate produce ca urmare a devierii proporției dintre creditele pe termen lung şi cele pe termen scurt şi a necorelării cu structura pasivelor băncii, li se impune băncilor respectarea unui raport de lichiditate.

În Franța, spre exemplu, pentru a preveni riscul insolvabilității, se acordă o mai mare încredere eficienței garanțiilor juridice (ipoteci) sau celor personale (cauțiuni), decât analizei economice a situației celui care primeşte creditul.

Alte două norme emise de BNR în 1996, şi anume Normele nr. 2/24.01.1996 privind procedura decăderii din calitatea de fondator, administrator, director sau cenzor al societăților bancare şi Normele nr. 3/1996, privind procedura reorganizării şi lichidării judiciare a societăților au completat cadrul necesar aplicării de către BNR a unei politici coerente în domeniul reglementării şi supravegherii prudențiale a băncilor comerciale.

Concluzii

În perioada 1990-1999, BNR s-a străduit să pună bazele unui cadru reglementar bancar, în conformitate cu regulile Uniunii Europene. Cu toate greutățile inerente oricărui început şi cu toate neajunsurile BNR s-a preocupat de îmbunătățirea permanentă a reglementărilor bancare, în conformitate cu elementele noi ce au apărut în cadrul Uniunii Europene. De asemenea, BNR urmăreşte în continuare armonizarea reglementărilor româneşti cu cele ale Uniunii Europene şi aceasta pentru a uşura integrarea europeană a țării noastre. Reglementările BNR, având la bază prevederile legale, au vizat atât activitățile curente, cât şi domenii distincte ale activității bancare.

Privind retrospectiv lucrurile şi având în față realitatea anului 2001, se poate spune că falimentul unor bănci, precum Dacia Felix, Credit Banc, Albina, Bancorex, Bancoop, se datorează, desigur, unor activități necorespunzătoare (acordarea de credite fără garanții şi fără posibilități de recuperare a lor). De asemenea, se poate afirma că BNR nu a folosit instrumentarul de prudențialitate în mod activ, n-a desfăşurat o supraveghere preventivă a lor, iar după ce a luat cunoştință de procesul de insolvabilitate a băncilor, procesul de lichidare a durat şi durează foarte mult, ceea ce a creat şi creează greutăți populației şi clienților băncilor. Aşadar, BNR n-a manifestat fermitate în luarea deciziei de introducere în faliment a unei bănci (de exemplu Dacia Felix şi Credit Banc). Aceste bănci, sesizând anumite neajunsuri în legea bancară, au acționat BNR în justiție, fapt ce a condus ca deciziile BNR cu privire la falimentul lor să nu fie operante.

În prezent, activitatea bancară este încă insuficient reglementată mai ales în ceea ce priveşte principiile şi regulile de acordare, urmărire şi mai ales

de recuperare a creditelor. BNR ar trebui să acorde credite băncilor comerciale aflate în dificultate (în măsura în care acest lucru se justifică) şi să le sprijine.

În ceea ce priveşte activitatea de supraveghere, în perioada analizată, se poate spune că aceasta a fost necorespunzătoare. Ca urmare a deficiențelor pe această linie, BNR a luat anumite măsuri precum: toți clienții rău-platnici sunt monitorizați la BNR şi orice bancă comercială poate lua relații despre bonitatea clienților; pentru orice depunere sau retragere a unei sume mai mari decât echivalentul a 10000 de dolari de la o bancă comercială, aceasta are obligația să comunice confidențial la BNR; obligația băncilor comerciale de a-şi majora capitalul social etc.

De asemenea, se impune ca supravegherea bancară a băncilor comerciale, când acestea intră în „atenția" BNR, să fie mai discretă, pentru a nu crea panică între depunători şi clienți şi a nu a accentua procesul de falimentare.

O altă direcție căreia BNR i-a acordat o atenție sporită este aceea privind rezervele minime obligatorii, pe care băncile comerciale, prin Legea bancară trebuie să le constituie la BNR, ca şi dobânda plătită la BNR. Se cunoaşte că rezervele minime obligatorii, care au drept scop asigurarea acoperirii oricărui risc bancar, au înregistrat o tendință de creştere. Apoi, dobânda pe care o încasează băncile comerciale de la BNR este cu mult mai mică decât dobânda pe care acestea o plătesc la depozitele clienților. Acest fapt poate conduce la decapitalizarea băncilor comerciale, deci, la nemulțumirea acestora. Din această cauză se impune ca reglementările bancare româneşti să țină cont de această diferență de dobândă şi să aibă în vedere încurajarea sistemului bancar.

O altă direcție în care trebuie să acționeze BNR vizează actualul plan de conturi pentru băncile comerciale, pe baza principiilor contabile şi uzanțelor internaționale. În general el se încadrează în normele contabile europene, având în vedere că şi în cadrul Uniunii Europene încă mai este în discuție problema unei contabilități unitare. Cu toate că BNR a emis Normele nr. 3/1994 privind clasificarea creditelor şi constituirea provizioanelor specifice de risc, se întârzie reglementarea contabilă a problemei provizioanelor pe anumite categorii de riscuri în ceea ce priveşte utilizarea lor efectivă.

Cu toată insuficiența reglementărilor bancare româneşti, BNR s-a înscris pe un drum fără întoarcere, acela al armonizării cu reglementările europene, pentru integrarea țării noastre în Uniunea Europeană.

Bibliografie selectivă

1. Bal, Ana, Economii în tranziții, Europa Centrală şi de Est, Editura Oscar Prinț, Bucureşti, 1997.
2. Basno, Cezar, Dardac, N., Integrarea monetar-bancară europeană, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1999.

3. Basno, C, Dardac, N., Floricel, C, Monedă, credit, bănci, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.
4. Berea, O. Aurel, Berea, A. Octavian, Orientări în activitatea bancară contemporană, Editura Expert, Bucureşti, 1999.
5. Berea, A. Octavian, Supravegherea prudențială exercitată de BNR asupra unei bănci, CIDE, Bucureşti, 1999.
6. Cassou, Pierre-Henri, Les reglementations nationales face â l'integration europeenne, Banque nr. 594, 1998.
7. Brociner, Andrew, Europa monetară, Institutul European, 1999.
8. Chiappari, Pierre Andre, Yanelle, Marie-Odile, Le risque bancaire, Problâmes e'conomiques, nr. 2506, 1997.
9. Dănilă, Nicolae," Euro- şi polarizare monetară, Editura Economică, 1999.
10. Firescu, Victoria, Integrarea economică europeană, Economistul nr. 52, 2000.
11. Orăscu, Alexandru, Importanța independenței şi autorității BNR pentru dezvoltarea sistemului bancar din România, Economistul, 1999.
12. Rotaru, Constantin, Sistemul bancar românesc şi integrarea europeană, Editura Expert, 2000.
13. Stoica, Maricica, Management bancar, Editura economică, 1999.
14. Association Belye des banques, Les banques et U.M.E., 1994.
15. Rapport adresse â monsieur le president de la Republique et au Parlament, par M. Jean-Claude Trichet, Banque de France, 1994.
16. Legea bancară nr. 58/1998.
17. Legea privind statutul BNR (M.O. nr. 203/1998).
18. BNR Raport anual 1996-1999.
19. Normele BNR privind reglementarea bancară, 1991-1999.

Partea a II-a
SISTEMUL BANCAR - PREZENT ŞI PERSPECTIVE

În cadrul prezentei lucrări, capitolul destinat sistemului bancar îşi propune să evidenţieze câteva dintre principalele aspecte ale integrării activităţii bancare româneşti în sistemul financiar-bancar mondial.

Subcapitolele componente vor lua în discuţie stadiul actual al sistemului bancar românesc şi cerinţele de dezvoltare ale acestui sistem pentru a realiza trei obiective: funcţionalitatea unei economii de piaţă în România, integrarea sistemului bancar românesc în cadrul celui financiar-bancar european şi în cel internaţional.

1.1. Definirea conceptelor

Pentru a da cursivitate discuţiei, câteva definiţii, ale conceptelor de bază, sunt necesare.

Sistemul bancar reprezintă cadrul organizat, din punct de vedere instituţional, legislativ, normativ, al supravegherii şi politicilor bancare, în care îşi desfăşoară activitatea societăţi bancare.

Politicile bancare sunt compuse din politicile de creditare, politici investiţionale, politici valutare, politici monetare, politici de marketing şi dezvoltare produse bancare şi politici de participare la competiţia pentru fonduri. Aceste politici sunt, în general, proprii fiecărei societăţi bancare şi sunt elaborate în limite stabilite de banca centrală a sistemului. Necesitatea elaborării acestor politici ca şi aceea de respectare a unor limite (conţinute în acte juridice cu caracter de lege, normă sau reglementare) decurge din obiectivul esenţial al fiecărei societăţi bancare şi anume acela de a evolua în condiţii de profit şi risc acceptabile, dat fiind faptul că societăţile bancare acţionează, în cea mai mare măsură, cu fonduri atrase. Principalul factor determinant al dimensiunii politicilor bancare îl reprezintă condiţiile economice de pe pieţele unde acţionează societăţile bancare, condiţii care sunt, în general, instabile pe termen mediu şi lung. De aici decurge necesitatea adaptării permanente a măsurilor de politică bancară la condiţiile pieţei.

Societăţile bancare sunt cele constituite în scopul desfăşurării unei activităţi bancare şi anume de creditare, de investiţii sau mixte. Pe parcursul prezentului capitol, activitatea bancară va fi discutată separat pe cele două componente de bază ale acesteia şi anume şi activităţi de creditare şi activităţi de investiţii.

Activitatea bancară este activitatea desfăşurată de o societate bancară. Această activitate se împarte în activităţi bancare de bază (creditarea şi investiţiile) şi activităţi bancare auxiliare (acordarea de consultanţă, garantarea, analize economice etc.).

Piața monetară reprezintă spațiul în care se formează şi se utilizează sumele de bani, precum şi locul unde se definesc unitățile monetare în context internațional. Pe piața monetară, în mod concret, se derulează întregul fenomen valutar. Piața monetară, sau piața creditului - cum mai este denumită, are drept obiect formarea şi dirijarea capitalurilor disponibile pe termen scurt, iar piața valutară este un compartiment obligatoriu al pieței monetare, în care se derulează mişcările transfrontaliere de capital.

Piața capitalurilor - sau piața financiară - are drept obiect activitatea de investiții bancare şi de tranzacții cu titluri financiare.

Piața bancară este reprezentată de spațiul activității unei bănci, din punct de vedere al plasamentului fondurilor acesteia sub formă de credite, investiții bancare, depozite. Piața bancară este formată din totalitatea spațiilor de activitate ale băncilor, fiecare componentă astfel delimitată fiind proprie unei societăți bancare (componentă ce poate fi denumită ca piață a băncii respective). Piața băncii diferă, de la o societate bancară la alta, în funcție de tipul şi dimensiunea acesteia. Generic vorbind, piața bancară este reprezentată de totalitatea obiectivelor de plasament ale băncilor şi de relațiile care apar în cadrul acestor activități.

Piața interbancară este reprezentată de relațiile interbancare ce apar ca necesitate a fructificării unei părți a fondurilor disponibile, prin plasament, la celelalte bănci. În majoritatea cazurilor, aceste plasamente iau forma creditelor pe termen foarte scurt, uzual pentru 24 ore sau pentru o noapte, dar există şi cazuri când băncile constituie depozite domiciliate la societăți bancare mai puternice sau la băncile centrale, aceste posibilități având rolul de asigurare a lichidității pe termen foarte scurt şi respectiv scurt.

Piața interbancară, piața capitalului, piața creditului şi alte piețe, care nu fac obiectul discuției prezentului capitol, sunt părți integrante ale pieței bancare.

1.2. Componența, domeniile de activitate şi problematica sistemului bancar

Sistemul bancar este compus din totalitatea societăților care prestează activități bancare. Cele mai importante asemenea societăți sunt: băncile comerciale, băncile de investiții, băncile universale, băncile de afaceri, băncile populare, casele de depozite, casele de credit, societățile financiare de plasament, fondurile de investiții, fondurile de garantare etc. Dat fiind scopul prezentei lucrări, discuțiile ce vor urma vor fi concentrate asupra celor două tipuri definitorii ale activității bancare şi anume: societățile bancare comerciale şi societățile bancare de investiții.

Domeniile de bază ale activității bancare sunt creditarea şi investițiile. Ulterior, ca necesitate strictă a dezvoltării acestor două activități, pe lângă o altă activitate de bază, constând în atragerea de fonduri, au apărut şi domeniile au-

xiliare ale activității bancare, dintre care cele mai importante sunt: consultanța, garantarea şi analizele economico-financiare. În etapa actuală, dezvoltarea activității bancare a cunoscut o astfel de amploare încât clasificarea activităților bancare a devenit imposibil de cuprins în câteva pagini. Aceste activități s-au diversificat în funcție de tipologia piețelor, termenele de plasament, condițiile contractuale, instrumentele financiare abordate şi multe alte aspecte, toate acestea fiind în continuă schimbare atât datorită interesului permanent al băncilor de a-şi majora profiturile, în condițiile unui nivel acceptabil de risc, cât şi ca urmare a modificării permanente a condițiilor economice ale piețelor.

Problematica sistemului bancar este, de asemenea, vastă, pornind de la activitatea internă a băncii către exterior, spre politicile de intervenție pe diverse piețe şi spre modul de abordare al feluritelor tipuri de relații cu partenerii de afaceri. De asemenea, pentru concentrarea discuției asupra scopului prezentei lucrări, capitolul consacrat sistemului bancar va lua în analiză următoarele probleme: management, risc, piață, gestiune, acțiune pe diverse piețe.

Toate discuțiile, ce vor urma vor fi structurate pe cele două activități de bază: creditarea şi investițiile.

1.3. Starea actuală a sistemului bancar românesc

Sistemul bancar românesc actual este reprezentat de cea 57 bănci cu activități preponderent comerciale, de câteva fonduri de investiții, fonduri de garantare, societăți financiare de plasament, case de depozit, bănci populare. De menționat este faptul că, în cadrul prezentei lucrări, sistemul bancar este considerat în varianta extinsă, cuprinzând şi fondurile de investiții şi societățile financiare de plasament, dat fiind faptul că acestea, din punct de vedere al managementului portofoliului de investiții, funcționează în mod similar cu băncile de investiții, dar şi datorită faptului că necesitatea dezvoltării mediului investițional şi a activităților de plasament de fonduri este comună tuturor acestor societăți.

Activitatea tuturor acestor societăți este, deocamdată, restrânsă de dimensiunile mici ale pieței bancare interne, de lipsa de atractivitate a posibilităților existente de plasament al fondurilor - ca rezultat al situației economice neperformante în care se află țara dar şi de posibilitățile, extrem de restrânse, de participare, a băncilor româneşti, pe diverse piețe internaționale, ca rezultat al lipsei de competitivitate a acestora.

Activitatea bancară comercială este foarte restrânsă, dat fiind numărul relativ mic al agenților economici care reuşesc să desfăşoare o activitate profitabilă, ceea ce conduce la menținerea unui nivel scăzut al cererii de credite, situație generic proprie recesiunilor economice. Cererea scăzută de credite este un rezultat şi al constrângerii activității de creditare, datorită actualelor reglementări şi norme bancare în domeniu, dar şi datorită managementului activităților de creditare. De asemenea, băncile comerciale resimt efectul dezastruos

al puterii slabe de cumpărare şi respectiv de economisire, privite ca factori ai scăderii depozitelor populației la bănci. Mediul investițional, aproape inexistent, obligă băncile comerciale la funcționarea cu organigrame reduse, în condiții de nivel scăzut al lichidităților şi de folosirea taxelor şi spezelor bancare ca principală sursă a veniturilor. Veniturile astfel obținute sunt net inferioare celor ce s-ar putea obține în condițiile unui mediu economic în creştere, ceea ce duce la menținerea unor situații financiare slabe ale băncilor comerciale şi la lipsa lor de competitivitate ce le-ar fi necesară intervenției pe piețele monetare internaționale.

Activitatea de bancă de investiții este, de asemenea, foarte restrânsă, dat fiind faptul că stadiul incipient al pieței de capital din România nu acordă oportunități investiționale pentru bănci, numărul infim al instrumentelor financiare tranzacționate nu este reprezentativ pentru obiectivele de profit şi risc ale băncilor, iar piața românească de capital nu este suficient de bine organizată pentru a îndeplini următoarele condiții: cotațiile titlurilor şi interesul pentru acestea să reprezinte cât mai bine emitentul, sistemul de formare a prețurilor să corespundă realităților economice şi să existe factorii necesari materializării profitabile a relației dintre cererea şi oferta de fonduri.

De menționat este faptul că, datorită situației economice defavorabile actuale, activitatea de investiții bancare este, în Câteva din caracteristicile actuale, ale activității bancare interne, vor fi prezentate în cele ce urmează:

Rata medie a depozitelor la bănci comerciale, clienți nebancari (% anual)

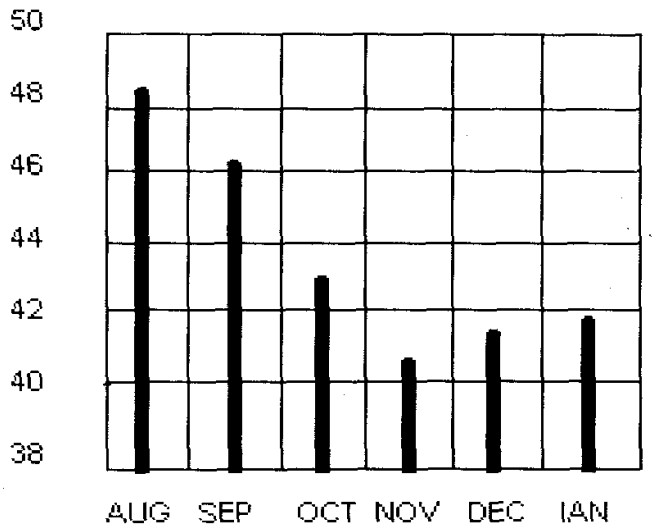

Sursa: Piața financiară, nr. 3, 2000.

Rata medie a dobânzilor pasive, pentru clienții nebancari, între august 1999 şi ianuarie 2000, se majorează nesemnificativ, cu 0,5 puncte procentuale. Din punct de vedere al nivelului ratei dobânzii, putem afirma că acesta este încă mare, mai ales având în vedere normele impuse prin Tratatul privind Uniunea Europeană, încheiat la Maastricht în decembrie 1991. Aceasta este atât o consecință a lipsei de performanță şi a riscului ridicat al investițiilor băncilor româneşti, pe piața internă, cât şi un rezultat al faptului că băncile, pentru a obține un profit mulțumitor, în lipsa altor surse substanțiale de venit, optează pentru majorarea veniturilor din dobânzi, taxe şi speze bancare.

Pe piața interbancară internă, băncile îşi plasează resursele în depozite remunerate cu o dobândă în scădere cu 1,5 puncte procentuale față de sfârşitul anului trecut. Nivelul dobânzii este totuşi ridicat, în primul rând datorită unei piețe bancare foarte restrânse, care oferă puține posibilități de plasament, adică o piață cu ofertă mică şi cerere mare. Scăderea dobânzii, în ultima perioadă, poate fi, de asemenea, sursa ieşirii de pe piață a unor societăți bancare, fie datorită situației financiare dificile, fie datorită scăderii fondurilor disponibile.

Rata medie a dobânzilor pe piața interbancară (% anual)

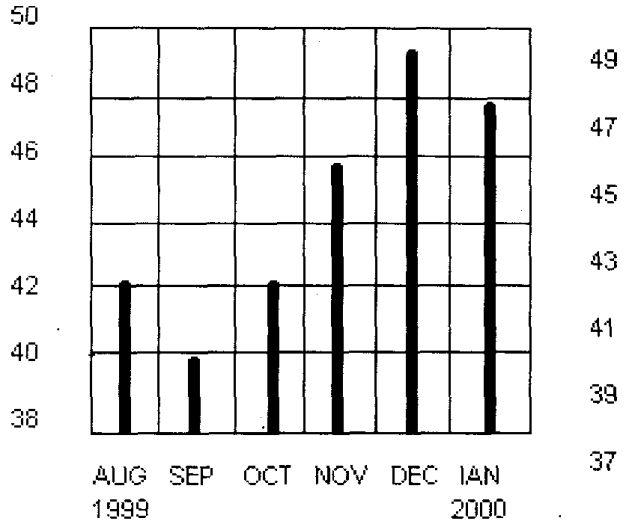

Sursa**:** Piața financiară, nr. 3, 2000.

Rata medie a dobânzilor active, pentru creditarea clienților nebancari (% anual)

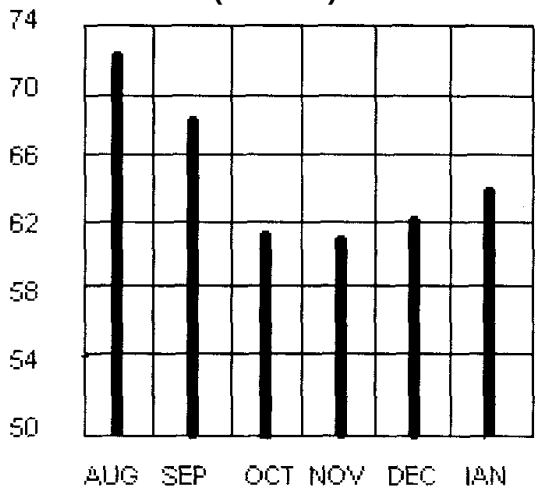

Sursa**:** Piața financiară, nr. 3, 2000.

Rata medie a dobânzilor active pentru operațiuni interbancare (% anual)

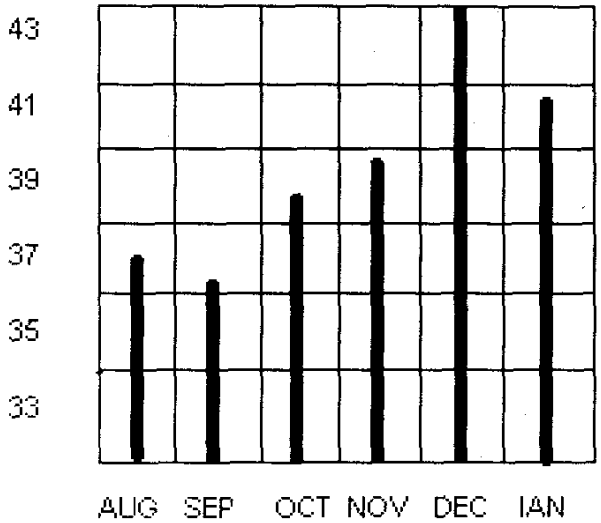

Sursa**:** Piața financiară, nr. 3, 2000.

Dacă în luna decembrie a anului 1999 am asistat la o scădere generală a dobânzilor active, luna ianuarie a anului 2000 debutează cu o majorare de 1,4 puncte procentuale a costului creditului pentru clienții nebancari.

Pentru operațiunile interbancare, băncile se împrumută reciproc la costuri cu 3,5% mai scăzute, în ianuarie 2000, față de sfârşitul anului trecut. Dacă managementul ratei dobânzii ar fi cel corect, această tendință este binevenită atât pentru atenuarea nivelului general al ratei dobânzii cât şi pentru mărirea cererii de credite pentru clienții nebancari.

Un alt aspect important este cel al nivelului economiilor populației, indicator prezentat grafic şi analizat în cele ce urmează.

Economiile populației, în lei şi valută (miliarde lei)

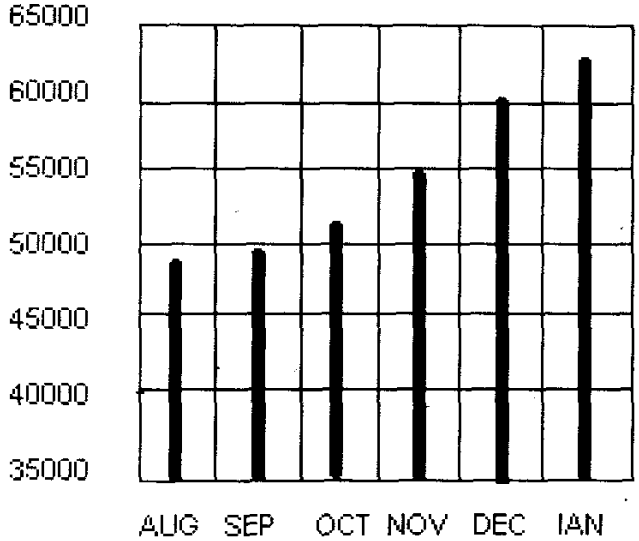

Sursa: Piața financiară, nr. 3, 2000.

Creşterea economiilor populației este o sursă potențială pentru atragerea de fonduri în bănci, cu condiția atractivității produselor bancare şi, bineînțeles, a posibilității băncilor de plasament.

Din punct de vedere managerial intern, băncile funcționează cu organigrame reduse, funcțional şi numeric, în conformitate cu realitățile economice actuale. Aici se disting mai multe formule de management, în funcție de obiectivele şi stadiul fiecărei societăți bancare şi anume: există bănci cu un grad destul de mare al deteriorării activelor bancare şi ale căror conduceri, sub stricta supraveghere a Băncii Naționale a României, acționează în direcția restructurării în vederea privatizării (exemple fiind Banca Agricolă şi Banca Comercială Română); există bănci, foste proprietăți ale statului, actual privatizate, prin vânzarea unor pachete de acțiuni unor societăți bancare străine şi care au depăşit faza restructurării şi beneficiază acum de un sistem modern de management, în dezvoltare şi bineînțeles, actual, restrâns şi adaptat realităților economice din România (aici avem ca exemple Banca Română pentru Dezvoltare -

actual membră a Grupului Societe Generale şi exemplul Banc Post - societate parțial cumpărată de un grup bancar de investiții din Portugalia); există societăți bancare ale statului, având activități specifice (Casa de Economii şi Consemnațiuni, Banca de Export Import a României - Eximbank); există societăți bancare private, care adoptă o politică a rezistenței față de rigorile economice actuale, preferând activități restrânse şi pregătirea strategiilor pentru eventuale etape viitoare favorabile; nu în ultimul rând, este de semnalat prezența în România a unor reprezentanțe de grupuri bancare străine de prestigiu (ING Barings, ABN Amro, Creditanstalt, Citibank etc.) care, pe baza unui sistem modern de management, specific economiei de piață, preferă o prezență adaptată la condițiile economice interne actuale, dar în beneficiul elaborării strategiilor ce vor fi folosite într-un viitor pe care îl dorim cât mai apropiat.

1.4. Cerințe ale dezvoltării economice

O realitate care, desigur, este cunoscută, dar care nu a fost cuantificată conform dimensiunii şi, mai ales, efectelor ei reale, este aceea că, începând cu anul 1990, viața economică a României este marcată de debutul relațiilor economice de piață. În această situație, dat fiind faptul că numărul şi tipologia agenților economici sunt semnificativ mai cuprinzătoare, din partea factorilor de decizie asupra managementului financiar-bancar, la scară națională, se solicită o abordare de o complexitate care trebuie să răspundă, în permanență, problemelor apărute în derularea mecanismului financiar şi, în general, economic. La acest capitol, încă deficitar, al mediului financiar-bancar intern, elaborarea legilor, a procedurilor şi a normelor financiare reprezintă cheia descleştării economiei naționale din blocajul financiar şi din lipsa de performanță. Considerăm astfel că responsabilitatea Executivului ar trebui să presupună, în primul rând, reforma instituțională strict necesară pentru rezolvarea problemelor din economia reală şi apoi, pe baza programelor naționale de dezvoltarea economică şi în regim de monitorizare permanentă a activităților economice, este strict necesar un debut conştient şi profesional al activității de management macroeconomic.

Scopul prezentului subcapitol este de a evidenția cerințele pe care necesitatea dezvoltării economice a României le impune sectorului bancar. Aceste cerințe se transformă, din punctul de vedere al societății bancare, în adaptarea, dar de această dată în sensul evoluției, a activității la transformările economice. În acest moment, economia românească nu se află în faza, nici măcar incipientă, a creşterii economice, dar, mai ales având în vedere contextul economic şi politic intern şi internațional, se pot previziona, fără a intra pe tărâmul imaginației, unele transformări care vor avea loc sau care se impun, cu necesitate, în viitorul apropiat. Acest aspect este esențial pentru analiza proprie prezentului subcapitol şi reprezintă punctul de pornire al discuției.

Pentru complexitatea analizei, toţi participanţii la viaţa economică a ţării vor fi priviţi, atât din punct de vedere al consumatorului, cât şi al ofertantului, conform relaţiilor deja existente.

În sens restrâns, participanţii la viaţa economică a ţării sunt: agenţii economici, societăţile bancare, persoanele fizice şi instituţiile guvernamentale, cu menţiunea că o astfel de clasificare este suficientă prezentului subcapitol.

Societăţile bancare participă, la viaţa economică internă, sub cinci roluri şi anume:

- finanţatori ai activităţilor economice;
- utilizatori de fonduri - depozitari ai disponibilităţilor agenţilor economici şi persoanelor fizice;
- finanţatori ai activităţilor bugetare;
- beneficiari ai dispoziţiilor legislative, normative şi de reglementare;
- contribuabili.

Toate aceste forme de participare a societăţilor bancare la viaţa economică internă sunt strâns legate între ele, corelaţiile dintre activităţile astfel definite reprezentând, de fapt, lanţurile cinematice ale unui veritabil mecanism financiar cu dublă funcţionalitate:

- o funcţionalitate internă, proprie societăţii bancare, asi-gurându-i acesteia fluxurile financiare de intrări şi ieşiri, în urma cărora rezultatul obţinut trebuie să fie cel al respectării, cu rigurozitate, a obiectivelor de profit şi risc impuse prin strategia băncii;
- o funcţionalitate externă societăţii bancare şi care reprezintă baza desfăşurării activităţii economice generale a ţării, societăţile bancare fiind nodurile principale ale fluxurilor economice financiare necesare economiei naţionale,

În cele ce urmează, se vor lua în discuţie, pe rând, ipostazele în care societăţile bancare pot şi trebuie să contribuie la dezvoltarea economiei naţionale, necesitate impusă, în aceeaşi măsură, şi de obiectivele lor proprii de dezvoltare. De subliniat este faptul că societăţile bancare nu trebuie privite pe post de fac-totum al activităţii economice generale interne. Băncile pot fi veritabili furnizori ai produselor şi serviciilor bancare, atât de necesare dezvoltării economice, doar în cazul în care ele sunt susţinute legislativ, normativ şi procedural să facă acest lucru, activităţi care implică şi celelalte entităţi, de maximă importanţă, ale mecanismului financiar intern şi anume: Banca Naţională a României, Ministerul Finanţelor, Comisia Naţională a Valorilor Mobiliare.

Aceste sublinieri au scopul de a jalona comentariul asupra funcţiilor societăţilor bancare în economie, prezentat, în continuare, din punct de vedere al cerinţelor dezvoltării economice.

1.4.1. Societățile bancare - finanțatori ai diverselor activități economice

În multitudinea de produse şi servicii bancare, un loc deosebit de important îl ocupă activitățile bancare de finanțare a agenților economici, a sectoarelor bugetare şi a persoanelor fizice.

Finanțarea este deopotrivă importantă pentru bănci, în calitatea lor de finanțatori, dar şi pentru utilizatorul fondurilor, rolul ei de factor de producție şi implicit al creşterii economice având, astfel, o dublă ipostază:

- pentru bănci, finanțarea reprezintă posibilitatea de plasament generator de profit;
- pentru utilizatorii de fonduri, finanțarea reprezintă factorul indispensabil al creşterii economice, reprezentând liantul unic utilizabil pentru realizarea joncțiunii între proiect şi baza materială.

Teoretic, această finanțare cunoaşte două forme contractuale, fiecare din aceste forme fiind proprie unui anumit gen de activitate bancară şi anume activității de bancă comercială şi activității de bancă de investiții.

Cerințele dezvoltării economice a României impun o astfel de extindere a activității bancare şi de multiplicare a numărului de servicii şi produse specifice oferite încât cele două forme ale finanțării bancare să fie curând posibile.

Din punct de vedere al societăților bancare comerciale precum şi al celor de investiții, finanțarea diverselor activități economice nu reprezintă decât plasamente de fonduri care trebuie să îndeplinească obiectivele de profit şi risc ale băncii, condiție fără de care înseşi societățile finanțatoare nu ar exista. Deci, rolul celor trei entități importante, ale vieții financiare interne, amintite anterior, este, pe scurt, de creator al pieței bancare interne. Mai detaliat, acest rol este de creare a unei structuri legislative, instituționale şi organizatorice funcționale şi care să răspundă atât obiectivelor de dezvoltare a economiei naționale cât şi celor de integrare internațională, după cum vom vedea în subcapitolele următoare.

În cazul societăților bancare cu activitate comercială, plasamentul de fonduri are forma preponderentă a creditării pe termen scurt, mediu şi lung, adică forma finanțării indirecte.

Creditul are un rol esențial în dezvoltarea activităților economice, rol ce presupune analize economico-financiare riguroase, atât din partea solicitantului cât şi din partea ofertantului şi, de asemenea, presupune o monitorizare permanentă a activității utilizatorului fondurilor, pe toată durata creditului.

Pentru a face posibilă funcționarea unui asemenea mecanism, este necesară, în primul rând, organizarea activităților economice, pe baza unor norme legislative şi procedurale, care să acorde atât facilități funcționării mecanismului financiar cât şi posibilitatea unui control complex, sigur, eficient şi uşor de realizat.

Astfel, normele de creditare, elaborate de Banca Națională a României, trebuie să acorde băncilor o posibilitate mai mare de decizie în ceea ce priveşte oportunitățile de creditare, activitatea esențială a băncii centrale rămânând, în această situație, cea de supraveghere bancară.

La rândul lor, băncile comerciale, singurii factori de decizie privind oportunitățile de creditare, va trebui să intensifice activitatea de cuantificare a rezultatelor periodice ale eficienței creditării, activități ce vor cădea în sarcina direcțiilor de gestiune credite şi respectiv de analiză credite ale băncii.

O activitate importantă, pentru autoritățile statului, este şi aceea de obținere a creditelor bancare pentru îmbunătățirea performanțelor, în anumite situații, a activităților bugetare. Față de creditarea agenților economici, creditarea autorităților guvernamentale prezintă un risc mult diminuat pentru bănci (dată fiind existența garanției de stat asociate contractelor de creditare), dar, în majoritatea cazurilor, şi un profit mai mic.

Decizia, cu privire la componența portofoliului de credite ale băncii, format din credite către agenții economici şi credite către autoritățile guvernamentale, trebuie să devină o strategie a băncii, flexibilă pe termen mediu, conform modificărilor con-juncturale ale economiei, strategie care, pe cale ierarhică, va trebui să aibă trei trepte de analiză: administratorul portofoliului de credite, managerul de credite şi Comitetul de Administrare a Activelor şi Pasivelor (CAAP). Aceste decizii se iau pe baza obiectivelor de risc şi profit ale băncii, de asemenea, corelate cu modificările conjuncturale ale mediului economic.

O altă verigă importantă a economiei naționale este Ministerul Finanțelor, care trebuie să intervină, în activitatea de creditare a economiei naționale în două forme:

elaborarea unor norme care să interzică agentului economic rulajul cu numerar obținut din credit, toate operațiunile de decontări şi plăți urmând a fi efectuate de către bancă, agentul economic având obligația prezentării, către banca creditoare, a documentelor justificative (la această din urmă activitate contribuind, în mare măsură, operațiunea de monitorizare efectuată de către direcția de gestiune credite a băncii finanțatoare);

- elaborarea unui sistem flexibil de facilități fiscale, pentru băncile creditoare, în sensul influențării deciziilor şi strategiilor de creditare ale acestora şi astfel al dirijării creditelor către sectoare de interes conjunctural ale economiei sau către activitățile autorităților guvernamentale.

În prezenta analiză nu s-a tratat activitatea bancară de creditare a persoanelor fizice, considerând că, din punctul de vedere al managementului creditelor, atât cât îşi propune prezenta lucrare să analizeze, aceasta poate fi asimilată activității de creditare a agenților economici.

Pentru buna desfăşurare a activității de creditare, la nivelul economiei naționale, este necesară înființarea unor societăți cu activitate conexă creditării, ceea ce presupune, în primul rând, elaborarea cadrului legislativ, normativ şi procedural pe care le solicită funcționarea unor asemenea societăți.

Considerând, ca exemplu, modelul economiei americane, vom lua în discuție, în cele ce urmează, necesitatea înființării unor societăți cu activitate auxiliară creditării. Ni se pare relevant acest model şi totodată eficient de luat în discuție, dat fiind faptul că stadiul de dezvoltare a economiei americane permite observarea şi analizarea diverselor sectoare de activitate, implicate în mecanismul economic, la un nivel funcțional superior. Menționăm faptul că exemplul economiei americane a fost ales datorită complexității sale, dar, în cele ce urmează, propunerile de dezvoltare a sistemului financiar-bancar românesc sunt adaptări ale cazului american, considerat general.

Astfel, activitatea de creditare a agenților economici implică următoarele riscuri:

- de întârziere a plăților ratelor creditului;
- de scădere a ratei dobânzii pe piață, banca înregistrând o pierdere, în cazul în care creditul a fost contractat cu dobândă fixă;
- de incapacitate de plată a agentului economic.

Corespunzător fiecărui caz semnalat, se simte necesară prezența unor societăți financiare/agenții guvernamentale care să preia riscurile creditorilor. Prezența unor astfel de societăți, respectiv agenții are următoarele avantaje:

- diminuarea nivelului de risc al băncii creditoare cu incidență directă asupra constituirii provizioanelor şi implicit asupra gradului de adecvare a capitalului, dând astfel băncii posibilități sporite de investiții;
- Înlesnirea activității viitoare a băncii creditoare;
- fluidizarea circulației fondurilor în economie;
- creşterea calității funcționale a sistemului bancar intern;
- atragerea unor investitori străini cu activitate specifică, de prestigiu.

O descriere succintă a unor astfel de societăți, respectiv agenții ar fi următoarea:

- de garantare a creditelor;
- de scontare a creanțelor;
- activitățile constând din depunerea unor garanții (de obicei valori mobiliare cu grad mare de lichiditate) asociate creditelor bancare şi respectiv posibilitatea de scontare, la un moment dat, a creanței băncii, în cazul în care aceasta are nevoie de lichidități a căror valoare depăşeşte pe cea a fondurilor proprii constituite în acest scop;
- de asigurare a riscurilor financiare, activitatea constând din preluarea, de către societatea sau agenția respectivă, a riscurilor proprii activității de creditare.

Astfel de societăți pot lucra în nume propriu sau pot fi intermediari pentru atragerea de fonduri de pe piețele financiare internaționale şi respectiv agenții de transfer al riscurilor către societăți internaționale puternice.

Bineînțeles, o astfel de dezvoltare a activității bancare de creditare, presupunând atât restructurarea internă a societăților bancare cu activitate comercială, cât şi concursul activităților legislative, procedurale, de supraveghere şi control asupra părților implicate, înseamnă, de fapt, o organizare a pieței interne a creditului. O astfel de organizare este considerată a se realiza în etape, în strictă concordanță cu necesarul de dezvoltare a economiei naționale, cu mențiunea că demararea unui asemenea proces este imperios necesară, în viitorul apropiat, constituind unul din motoarele creşterii economice interne.

În **cazul societăților bancare cu activitate de investiții,** plasamentul de fonduri ocupă forma preponderentă a investiției în titluri financiare, ale diverşilor emitenți - persoane juridice, cum sunt: agenți economici, agenții guvernamentale, autorități administrative.

Pentru a da posibilitatea dezvoltării unei asemenea activități bancare, sunt necesare următoarele:

- organizarea complexă, cuprinzătoare şi eficientă a pieței interne de capital, astfel încât numărul şi diversitatea emitenților, mărimea şi numărul de investitori şi intermediari atraşi să transforme, cu adevărat, această piață într-un loc de întâlnire a cererii şi ofertei de capital, în beneficiul atât al solicitanților şi ofertanților de fonduri cât şi al economiei naționale;
- participarea, ca operatori direcți, a băncilor pe piața internă de capital, de pe care să preia prețurile formate ca rezultat al cererii şi ofertei de fonduri;
- Înființarea unor societăți financiare, respectiv agenții guvernamentale cu activitate colaterală celei de investiții, aici referirea fiind, în primul rând, la activități de: garantare, preluare a riscului de neplată;
- crearea cadrului legal, procedural şi organizatoric necesar.

Pentru a face posibilă, în cele ce urmează, o analiză succintă a acestor activități ce se impun, trebuie plecat de la ideea că mecanismul de bază, al pieței de capital, îl reprezintă emisiunea de active financiare şi introducerea acestora în circuitul economic (finanțare directă).

Avantajele finanțării directe sunt următoarele:

- pentru societățile cotate, avantajul competitiv, față de societățile necotate;
- este net dat fiind faptul că finanțarea directă are costuri incomparabil mai mici decât finanțarea indirectă;
- este o formă de circulație dirijată a fondurilor în economie, care, pe lângă finanțarea indirectă, contribuie la alimentarea, cu capital, a sectoarelor economice în dezvoltare;
- față de finanțarea indirectă, permite participarea la piață a unui număr şi a unei varietăți mai mari de investitori, ceea ce creează un mediu competițional mai intens şi respectiv o calitate crescută a tranzacțiilor;

- În forma unei piețe de capital organizate, contribuie atât la cuantificarea stării economiei naționale, la un moment dat, cât şi la elaborarea de previziuni.

Un aspect de maximă importanță este acela că piața românească de capital, pe care o dorim puternică şi atractivă, necesită prezența, în mare măsură, a capitalului străin, prezență care să asigure, pe lângă calitatea, numărul şi diversitatea emitenților, atât lichiditatea necesară a pieței cât şi un *know-how* modern şi eficient.

Primul pas în demararea acestui important sector al economiei româneşti trebuie făcut de cele trei entități majore ale activității financiar-bancare interne şi anume: Comisia Națională a Valorilor Mobiliare, Banca Națională a României şi Ministerul Finanțelor.

Pe scurt, primele trei etape ale intensificării activității de investiții interne, ar fi următoarele:

- Comisia Națională a Valorilor Mobiliare trebuie să emită norme cu privire la calitatea şi diversitatea necesară a participanților la piața de capital ca şi cu privire la instrumentele financiare utilizate;
- Banca Națională a României trebuie să acorde băncilor posibilitatea de operare directă pe piața de capital, aceasta fiind atât o necesitate a organizării activității directe de investiții cât şi o cerință a integrării României în sistemul financiar internațional;
- dirijarea fondurilor investite, către diverse sectoare ale activității economice, va putea fi coordonată printr-un sistem de facilități fiscale şi de tratament contabil elaborat de Ministerul Finanțelor.

Pentru societățile bancare cu activitate de investiții, se pune problema componenței portofoliului de titluri financiare, din punct de vedere al tratamentului fiscal al acestora, în strictă concordanță cu obiectivele de risc şi profit ale băncii.

De menționat este faptul că activitatea de investiții bancare poate avea loc atât în cadrul băncilor de investiții, al societăților financiare de investiții, al fondurilor mutuale, al fondurilor private de pensii - ca activitate de bază, cât şi în cadrul băncilor comerciale, al societăților de asigurări, al caselor de credit - ca activitate auxiliară şi anume cu scopul de asigurare a gradului necesar de lichiditate.

Generic, în cele ce urmează vom vorbi despre societățile bancare cu activitate de investiții. Astfel de societăți,' pentru a presta o activitate profitabilă în condițiile unui risc acceptabil, conform obiectivelor propuse, necesită o restructurare internă a departamentului de investiții, constând din înființarea serviciului de monitorizarea şi analiză, a serviciului operativ şi a serviciului de previziune, conduse de administratorul portofoliului de investiții, care se supune managerului de investiții ce pune în practică deciziile CAAP al băncii.

O altă problemă ce apare, în cazul activității bancare de investiții, o reprezintă managementul contabil şi de strategie financiară. Dat fiind faptul că un specific al acestei activități, de investiții bancare, este sensibilitatea mare a activelor deținute, în raport cu modificările conjuncturale apărute în mediul economic, legislația fiscală şi contabilă trebuie să-i acorde posibilitatea, managerului contabil şi de strategie financiară, al băncii, să apeleze la următoarele pârghii:

- atragerea, în mod flexibil, de venit neimpozabil;
- deducerea unor cheltuieli de achiziție a activelor;
- posibilitatea de îndreptare a fondurilor către investiții neimpozabile,

toate acestea în interesul băncii, de fapt, al proprietarilor fondurilor cu care aceasta lucrează, în interesul solicitanților de fonduri şi - nu în ultimul rând - în sprijinul sectoarelor economice în dezvoltare şi al bugetului statului.

Utilizând acelaşi model al economiei americane, pentru buna desfăşurare a activităților bancare de investiții este necesară înființarea unor societăți financiare, respectiv agenții guvernamentale cu următoarele domenii de activitate:

- garantarea diverselor tipuri de investiții;
- analiză financiară şi de rating;
- mediatizarea specializată a informațiilor specifice pieței de capital.

1.4.2. Societățile bancare - utilizatori de fonduri

O altă ipostază, în care băncile participă la viața economică internă, este aceea de utilizatori de fonduri. Aceasta dat fiind faptul că majoritatea fondurilor cu care banca lucrează sunt fonduri atrase. Raportul fonduri atrase/fonduri proprii este cu atât mai mare cu cât activitatea economică, la nivel național, este mai intensă şi mai performantă şi invers, raportul este cu atât mai mic cu cât posibilitățile de atragere a fondurilor şi respectiv de plasare a lor sunt mai mici, adică în cazul unei economii naționale aflate în recesiune.

Spre deosebire de activitățile bancare comercială şi de investiții, îmbunătățirea acestui raport nu reprezintă un factor de impulsionare a progresului economic, el fiind doar o consecință a stadiului în care se află economia națională.

Raportul fonduri atrase/fonduri proprii poate fi, însă, îmbunătățit prin:

- lărgirea cadrului de operare al societăților bancare;
- diversificarea produselor şi serviciilor bancare oferite;
- În contextul unei restructurări specifice a activităților de supraveghere şi control ale Băncii Naționale a României.

1.4.3. Societățile bancare - beneficiari ai dispozițiilor legislative, normative şi de reglementări

Datorită implicării complexe a unei bănci în funcționarea economiei naționale, dispozițiile actelor legislative, de care depinde activitatea bancară, sunt extrem de numeroase.

Dat fiind titlul lucrării şi scopul prezentului capitol, în cele ce urmează, se vor lua în discuție doar prevederi legislative necesare, din punct de vedere tehnic, desfăşurării activităților bancare.

Astfel, din partea Băncii Naționale a României, societățile bancare au nevoie, într-o primă fază, de prevederi normative referitoare la:

- extinderea posibilităților de acordare a creditelor;
- acordarea posibilității de operare directă, atât pe piața internă de capital cât şi pe piețele internaționale;
- scontarea şi acceptarea instrumentelor financiare de debit;
- derularea contractelor de leasing.

Din partea Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare, băncile cu activitate de investiții aşteaptă reglementări menite să perfecționeze cadrul organizatoric al pieței interne de capital.

Din partea Ministerului Finanțelor, băncile au nevoie de prevederi legislative şi normative în domeniile:

- tratamentului contabil al diferitelor tipuri de plasamente;
- facilităților fiscale acordate diverselor investiții;
- tratamentului contabil general, al contului de profit şi pierderi, în diverse situații ale performanțelor bancare, prevederi la care este necesar şi concursul specialiştilor din Banca Națională a României.

De menționat este faptul ca atât deciziile autorităților fi-nanciar-bancare, privind asemenea reglementări, cât şi perioadele de valabilitate ale diverselor prevederi, să fie flexibile şi permanent receptive la modificările ce apar în mediul economic.

1.4.4. Activități bancare auxiliare

O cerință a dezvoltării economice o constituie existența unor activități bancare auxiliare, care să susțină activitatea de bază a băncii.

O astfel de activitate este cea de consultanță în domeniile creditării şi investițiilor bancare, consultanță acordată clienților băncii în scopul facilitării comunicării în relația bancă-client.

O altă activitate auxiliară este aceea de marketing şi dezvoltare produse bancare, constituind atât o activitate de dezvoltare a activității băncii cât şi o activitate de căutare a noi forme de plasament al fondurilor.

Aceste două activități au o importanță deosebită în cadrul conjunctural al dezvoltării economice, reprezentând, de fapt, interfața bancă-client. Practic,

cele două activități reprezintă materializarea eforturilor băncii de a răspunde cererii clienților, cerere care, pe măsură ce economia națională se va dezvolta, va fi din ce în ce mai complexă.

1.5. Cerințe ale integrării europene

Începutul realizării uniunii economice şi monetare a avut loc la 1 ianuarie 1993, prin intrarea în funcțiune a pieței unice interne a Comunității Economice Europene (conform documentului „Cartea albă a CEE", adoptat de țările comunitare în iulie 1985), printre ale cărei obiective se numără şi libera circulație a capitalurilor între țările membre.

Până la 1 ianuarie 1993, era recunoscută libertatea de stabilire şi de a întreprinde activități bancare, în cadrul comunității, în condiții identice stabilite de statul respectiv pentru societățile bancare ale sale. Începând cu această dată, se urmărea însă libertatea băncilor de a desfăşura operațiuni bancare, oriunde în cadrul comunității, fără a fi necesar să aibă unități proprii în țara unde acționează. Cu alte cuvinte, băncile sunt supuse numai reglementărilor autorităților de control din țara de origine. Altfel spus, fiecare bancă dintr-un stat membru al Comunității are posibilitatea de a acționa, pe baza autorizației de funcționare din țara de origine, în oricare din statele membre, fără nici o autorizație suplimentară. Deci, țările membre ale Uniunii Europene au convenit astfel o recunoaştere reciprocă a autorizațiilor privind funcționarea băncilor în cadrul Uniunii.

Aplicarea acestor prevederi are la bază trei elemente:

- libera mişcare a capitalurilor;
- libera prestație a serviciilor financiare şi bancare transfrontaliere;
- o armonizarea minimă a reglementărilor aplicabile activității financiar-bancare.

Pentru continuarea discuției este necesar să amintim criteriile de convergență ce trebuie îndeplinite de către țările candidate la aderare în Uniunea Europeană, conform prevederilor Tratatului asupra Uniunii Europene, încheiat în decembrie 1991 la Maastricht. Aceste criterii şi domeniile cărora le sunt aplicate sunt:

- stabilitatea prețurilor
- *inflația* din țările candidate nu trebuie să fie mai mare de 1,5% față de media celor mai performante trei state comunitare în materie de inflație;
- finanțele publice
- *deficitul bugetar* nu trebuie să fie mai mare de 3% din PIB-ul țării candidate;
- *datoria publică* a țării candidate nu trebuie să fie mai mare de 60% din PIB-ul acesteia;

- **ratele de schimb** nu trebuie să depăşească marjele normale, de +/- 2,25% față de ECU, conform prevederilor Sistemului Monetar European;
- **rata dobânzii** nu trebuie să fie mai mare de două puncte procentuale față de media, pe termen lung, a primelor trei state comunitare performante în acest domeniu.

Trei dintre cele patru domenii la care se referă criteriile de convergență şi anume: stabilitatea prețurilor, ratele de schimb şi rata dobânzii au o importanță deosebită pentru formarea pieței bancare unice europene - parte a pieței unice europene -fiind condiții strict necesare pentru derularea, în bune condiții, a relațiilor interbancare sau a celor de tip bancă-client, cu accent deosebit pe protejarea băncilor față de modificarea inerentă a condițiilor economice conjuncturale, limitând astfel expunerea la riscuri a societăților bancare.

De fapt, problema cea mai importantă, din punct de vedere al societăților bancare, pentru participarea, în bune condiții, la piața bancară comună europeană, este identificarea riscurilor potențiale şi prevenirea acestora. Acesta este subiectul principal al analizei ce se va face în continuare.

Din momentul în care România va atinge criteriile de convergență amintite, de va fi pregătită să se integreze în Uniunea Europeană, implicit piața bancară europeană îşi va extinde granițele, cuprinzând şi societățile bancare româneşti. În acest moment, aşa cum s-a afirmat în paragraful anterior, băncile româneşti se vor confrunta cu riscuri suplimentare. Aceste riscuri nu sunt altele decât cele prevăzute în teoria riscurilor bancare şi deja luate în calcul de comitetele de risc ale băncilor. Problema este însă că respectivele riscuri îşi măresc complexitatea corespunzător noului cadru de desfăşurare al operațiunilor bancare. La această problemă îşi propune actualul subcapitol să găsească răspunsuri, fără a intra în amănuntele proprii unei lucrări de specialitate.

Din punct de vedere al managementului unei bănci româneşti, problema se reduce la următoarea situație: respectiva bancă, având interesul permanent de a căuta noi posibilități de plasare a fondurilor, urmărind obiectivele de profit şi risc propuse, are posibilitatea de a opera în cadrul pieței bancare unice europene, fără a avea obligația de a-şi constitui unități de lucru în diversele state comunitare, beneficiind de toate drepturile şi având toate obligațiile (este vorba numai de obligațiile presupuse de relațiile interbancare sau bancă-client) pe care le au societățile bancare față de țara de desfăşurare a activității, dar supunându-se reglementărilor şi supravegherii Băncii Naționale a României.

Această situație implică dimensiuni specifice pentru fiecare gen de activitate şi anume pentru activitatea de bancă comercială şi respectiv cea de bancă de investiții. Prima va cunoaşte noi valențe ale pieței interbancare a creditului şi ale cererii de credite, iar activitatea bancară de investiții se va confrunta cu probleme suplimentare ale extinderii pieței de operare.

Cu toate că unul din principalele obiective implicite ale pieței unice europene este acela de a atenua diferențele de conjunctură economică dintre state-

le membre, astfel încât modificările inerente şi de obicei ciclice, apărute în mediile economice naționale, să fie, pe cât posibil, concertate, pentru a se putea vorbi de o minimă concordanță între factorii economici naționali, care să-şi găsească un numitor comun şi un corespondent în factorii economici europeni, acest lucru, din păcate, nu se va întâmpla prea curând şi va fi un proces în etape, care, probabil, va dura mai multe decenii. Aceasta deoarece diferențele de dezvoltare economică şi de bază legislativă dintre statele membre au fost, în multe cazuri, considerabile încă din momentul debutului unificării şi aceste diferențe nu se vor atenua prea curând. Aici se poate da exemplul Statelor Unite ale Americii unde, şi acum, după aproape un secol de dezvoltare economică şi mai bine de două secole de la unificare, încă există diferențe de potențial economic între diverse zone, diferențe de care investitorii trebuie să țină seama. Bineînțeles, crearea Uniunii Europene este substanțial diferită, în primul rând datorită nivelului economic de pornire, propriu fiecărui stat, dar totuşi problema dificilă a armonizării legislative, procedurale, normative şi instituționale va fi un proces de durată tocmai datorită efectelor pe care aceasta le induce la nivel de stat.

Cu alte cuvinte, cele trei activități principale care conduc la fundamentarea deciziei de plasament şi anume: analizarea situației economice actuale, identificarea şi dimensionarea riscurilor şi elaborarea de previziuni, cunosc, la nivel de bancă, o complexitate specifică trăsăturilor bivalente, cel puțin la nivel economic, ale Uniunii Europene şi anume:

- există o conjunctură economică a comunității care, corespunzător, are factori de influență şi tendințe proprii;
- există conjuncturi economice naționale, ale statelor membre, care, similar, au factori de influență şi tendințe specifice.

Acest cadru de desfăşurare a activităților economice, cu trecerea timpului, mai mult ca sigur se va modifica în avantajul amplificării conjuncturii comunitare şi în dezavantajul conjuncturilor economice naționale. Totuşi, nu trebuie pierdut din vedere faptul că, pentru mult timp de acum înainte, conjuncturile economice naționale vor avea un cuvânt greu de spus în procesul decizional propriu plasamentelor de fonduri.

Acest lucru, la nivel de bancă, se transpune în necesitatea creării unor servicii specifice activității de monitorizare permanentă a evoluției diverselor piețe comunitare, considerate ca potențiale debuşee de fonduri şi în amplificarea serviciilor de analiză economică, analiză de risc şi previziune care să răspundă cerințelor băncii de operare, în condiții de rentabilitate şi siguranță, într-un mediu economic în permanentă schimbare. De subliniat este faptul că această permanentă schimbare a mediului economic, creat prin înfăptuirea Uniunii Europene, va fi, din punct de vedere geografic şi/sau al *acquis-u\u* comunitar, o permanentă evoluție, iar din punct de vedere al performanțelor economice, ca orice mediu economic, va avea o evoluție ciclică.

Pe lângă modificările organizatorice menționate, pe care băncile trebuie să le pună, treptat, în practică, pe măsura apariției şi dezvoltării posibilităților de operare pe piața bancară europeană, pentru fiecare bancă va fi necesar să-şi modifice, în mod corespunzător, procedurile de lucru, documente care va trebui să conțină atât elemente specifice, proprii fiecărei societăți bancare şi fiecărui tip de activitate, cât şi elemente comune, în viziune comunitară, obținute ca urmare a armonizării legislative, normative, procedurale şi instituționale.

O altă cerință, pentru băncile româneşti, în contextul participării la piața unică europeană, este diversificarea şi dezvoltarea produselor şi serviciilor oferite. Aceasta este o necesitate de prim ordin, pentru societățile bancare româneşti, impusă de însăşi intenția de integrare în sistemul bancar european, dar, mai important, de intrarea implicită, o dată cu integrarea, în competiție pentru fonduri, cu societăți bancare ale statelor dezvoltate, în multe cazuri puternice şi cu experiență.

Astfel, băncile româneşti trebuie să-şi extindă mult cadrul de operare, fiind obligate să facă, într-un termen nu foarte lung, saltul de la starea inerțială la care sunt obligate, datorită stadiului actual al economiei româneşti, către starea de funcționalitate proprie unei bănci din cadrul structurilor economice de piață, stadiu economic ale cărui cele mai importante trăsături sunt: competiția şi permanenta schimbare a factorilor economici care influențează indicatorii definitori ai diverselor activități. Aceasta presupune schimbarea managementului bancar românesc prin adoptarea unor metode manageriale moderne, pentru țara noastră, normale, pentru țările cărora dorim să ne alăturăm, management care, prin flexibilitatea lui, trebuie să răspundă la cerințele unui mediu economic în permanentă evoluție.

Participarea băncilor româneşti, fie acestea cu activitate comercială sau de investiții, la competiția europeană pentru fonduri, presupune, în afară de cele anterior menționate, şi o armonizare a reglementărilor bancare şi a legislației interne, îndeosebi a celei fiscale. Aceasta deoarece, pentru o participare corectă şi eficientă, din punct de vedere competițional, a băncilor româneşti pe piața europeană, unde beneficiază de aceleaşi drepturi şi au aceleaşi obligații cu băncile europene, este necesar şi un tratament fiscal intern, similar celui pe care îl conferă statele europene băncilor originare, necesitatea acestei afirmații decurgând din dorința de a nu se crea avantaje, respectiv dezavantaje competiționale, dar şi din importanța actualei consolidări a societăților bancare româneşti.

Prin participarea băncilor româneşti la piața europeană, acestea vin, implicit, în contact cu societăți bancare sau comerciale din alte state, legături ce se materializează, printre altele, prin decontări şi plăți care presupun schimbul valutar. În acest context, apar două tipuri de risc, ce trebuie previzionate, şi anume: riscul cursului valutar şi riscul operațional.

Definiția generală a *riscului cursului valutar* şi anume riscul de a înregistra pierderi din evoluția cursului de schimb, în practică se traduce ca risc al

unei tranzacții valutare în care o bancă îşi asumă obligația de a efectua o plată, într-o anumită monedă, înainte de a primi o plată în altă monedă.

Banca Reglementelor Internaționale a estimat o cifră medie zilnică a tranzacțiilor pe piața valutară mondială de 1,2-1,3 mii miliarde USD.

Riscul băncilor ce operează pe piețe valutare creşte în perioade de volatilitate crescută, atunci când lichiditățile băncilor sunt plasate sub presiunea tranzacțiilor valutare încă nedecontate.

În cadrul Uniunii Europene, adoptarea monedei unice este şi un mijloc de reducere a schimbului valutar.

Totuşi, rămâne preocuparea de reducere a riscului valutar. Pe plan comunitar, acestei probleme i s-au găsit rezolvări parțiale, cum sunt: utilizarea aceloraşi metode şi mijloace, folosite în cadrul monitorizării riscului valutar; abordarea unui nou sistem valutar, de tip *netting,* pentru raționalizarea fluxurilor de fonduri, considerată a fi cea mai bună metodă de reducere a riscului valutar.

În ceea ce priveşte eliminarea totală a riscului valutar, este universal acceptată ideea că nu va fi posibilă decât reducerea acestui tip de risc, prin cuantificarea, gestionarea şi limitarea efectelor.

Acestea sunt câteva din punctele cele mai importante pe care băncile româneşti, ce vor dori să opereze pe piața europeană, va trebui să-şi bazeze strategia de risc valutar.

Un alt risc major, de care băncile româneşti trebuie să țină seama, în contextul integrării europene, este *riscul operațional* determinat, în special, de calitatea activelor băncii şi a compartimentelor ce îndeplinesc funcțiile sale de bază. Riscurile fundamentale, în acest domeniu, se manifestă legat de sistemul de transfer al fondurilor şi de modul de operare al instrumentelor de plată.

Cele două tipuri de risc detaliate nu sunt cu nimic mai importante sau mai amenințătoare decât riscurile obişnuite, cu care sistemul bancar românesc se confruntă şi la ora actuală. Totuşi, s-a pus accent pe ele pentru faptul că sunt induse, în mod special, de integrarea bancară europeană, privită ca posibilitate de operare a băncilor româneşti pe piața comunitară.

În ceea ce priveşte riscurile, problema esențială se reduce la ridicarea calității managementului din sistemul bancar românesc până la punctul în care aceste riscuri pot fi controlate.

Astfel, pentru societățile bancare româneşti, cerințele integrării europene se pot prezenta ca necesitatea adoptării unui sistem de măsuri manageriale care să le confere postura necesară participării la piața europeană.

1.6. Cerințe ale integrării internaționale

O dată ce băncile româneşti vor reuşi să pătrundă pe piața europeană şi să beneficieze de facilitățile proprii apartenenței României la Uniune, vor opera

într-un mediu concurențial în care un aspect important este cel al competiției pentru fonduri şi pentru plasamente.

În multe situații, mai ales în cale reprezentate prin oportunități sporite de plasamente şi/sau atragere de fonduri de pe alte piețe internaționale, comparativ cu piața europeană, instituțiile bancare vor fi obligate, datorită necesității obținerii de profituri mai mari în condițiile unor riscuri cât mai scăzute, să opereze şi pe alte piețe decât cea europeană.

Astfel intervine, ca o necesitate, integrarea sistemului bancar românesc în circuitul financiar internațional.

Majoritatea problemelor de management bancar, pe care acest pas le ridică, sunt asemănătoare cu cele proprii integrării europene, cu mențiunea că, aşa cum este şi firesc, amploarea problematicii este mai mare, corespunzător complexității sporite a cadrului de desfăşurare a activității. Există, însă, şi unele diferențe care vor fi analizate în continuare.

Spre deosebire de condițiile formării pieței bancare europene, pentru a opera în alte zone extraeuropene, băncile româneşti trebuie, în primul rând, să înființeze reprezentanțe în țările respective, reprezentanțe ce se vor supune legilor şi reglementărilor țării în care operează.

A doua deosebire este cea a riscului valutar care, în comparație cu cel corespunzător pieței bancare europene, este mai mare, dat fiind faptul că nu există o monedă unică şi de asemenea nu există reglementări comune, iar numărul devizelor este mult mai mare.

De asemenea, un element de majorare atât a riscului valutar, cât şi a celorlalte riscuri este eterogenitatea crescută a condițiilor economice din diverse zone.

Cu toate aceste aparente dezavantaje, care pot fi mult diminuate prin abordarea unui management calitativ corespunzător, prezența băncilor româneşti pe piețele internaționale ar avea avantajul cert dat de faptul că, în condițiile unei recesiuni economice zonale, banca îşi poate transfera, periodic şi cu costuri minime, operațiunile în zone în care recesiunea are efecte mai mici sau nu există.

Pentru a fi însă pregătite să facă aceşti paşi, băncile româneşti, pe lângă îndeplinirea cerințelor deja enunțate, au nevoie de o consolidare financiară serioasă şi în termen relativ scurt, ceea ce nu poate fi realizat decât prin atragere de capital străin.

Mai trebuie subliniat că, în paralel cu pregătirea sistemului bancar intern, în vederea integrării în sistemul financiar intern şi internațional, economia românească trebuie să devină atractivă pentru investițiile străine de capital, domeniu ce va fi analizat în cadrul altor capitole ale prezentei lucrări.

1.7. Concluzii

Integrarea bancară europeană şi internațională este, pentru băncile româneşti, o necesitate existențială, nicidecum o obligație.

Procesul de integrare economică europeană are doi factori motori, care acționează în paralel:

- adoptarea *acquis-u\u* comunitar;
- dezvoltarea economiei româneşti,
- proces etapizat care, printre multe alte sectoare cărora li se adresează, acordă şi băncilor posibilitatea de integrare.

Trebuie însă specificat că acționarii băncii sunt cei care, în final, iau decizii cu privire la dimensiunile afacerii.

Totuşi, de subliniat este faptul că o bancă ce nu va aborda o linie managerială internațională, flexibilă şi sensibilă la modificările permanente ale mediului economic, nu va putea supraviețui competiției în domeniu.

Bibliografie

1. Alexa, Constantin, Ciurel, Violeta, Asigurări şi reasigurări în comerțul internațional, Editura ALL, Bucureşti, 1992.
2. Basno, Cezar, Dardac, Nicolae, Integrarea monetar-banca-ră europeană, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1999.
3. Basno, Cezar, Dardac, Nicolae, Floricel, Constantin, Monedă, credit, bănci, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1994.
4. Basno, Cezar, Dardac, Nicolae, Riscurile bancare. Cerințe prudențiale. Monitorizare. Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1999.
5. Bran, Paul, Relații valutar-financiare internaționale, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1990.
6. Diaconescu, Mariana, Bănci. Sisteme de plăți. Riscuri. Editura Economică, Bucureşti, 1999.
7. Floricel, Constantin, Relații valutar-financiare internaționale, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1996.
8. Gaftoniuc, Simona, Practici bancare internaționale, Editura Economică, Bucureşti, 1995.
9. Koch, W. Timothy, Bank management, University of South Carolina, 1993.
10. Roxin, Luminița, Gestiunea riscurilor bancare, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1997.
11. Stoica, Maricica, Management bancar, Editura Economică, Bucureşti, 1999.
12. Sută, Nicolae şi colectiv, Comerț internațional şi politici comerciale contemporane, Editura ALL, Bucureşti, 1992.
13. ***, European Focus 1997, Forex Publications Ltd, London, 1997.
14. ***, Piața financiară nr. 2, februarie 1999.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 4/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

METODE SI TEHNICI DE CERCETARE ŞI EVALUARE A CERERII ŞI OFERTEI TURISTICE

Conf. univ. Nicolae NEACŞU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

INTRODUCERE 89
CEREREA TURISTICĂ..... 90
1. Concepte. Definiții 90
1.2. Metode cantitative de evaluare 90
1.3. Evaluări calitative..... 94
1.4. Studiul de piață..... 96
2. OFERTA TURISTICĂ 97
2.1. Concepte. Definiții 97
2.2. Metode cantitative de evaluare 97
2.3. Evaluări calitative..... 105
3. ZONAREA TURISTICĂ – METODA DE EVALUARE A CERERII ŞI OFERTEI TURISTICE 111
ANEXĂ 114

INTRODUCERE

În viziunea de marketing, activitatea de turism se desfăşoară nemijlocit în corelație cu elementele componente şi caracteristicile pieței. Iar „piața turistică reprezintă sfera economică de interferență a ofertei turistice, materializată prin producția turistică, şi cererea turistică, materializată prin consum". Dar, întrucât locui ofertei coincide cu locul consumului, interferența se transformă în suprapunere, în timp şi spațiu, a celor doi factori, prin intermediul consumului turistic. Participanții la cumpărare (segmente ale cererii turistice) se manifestă pe. piața turistică influențând plata (tariful) consumului turistic. Ca urmare, ofertanții se confruntă cu o suită de incertitudini şi de riscuri, lată de ce este necesară o aprofundare a conceptelor specifice pieței turistice, precum şi folosirea unor tehnici de prevenire sau chiar de micşorare a riscurilor de piață.

În plan sectorial, este necesar să se cunoască, în cele mai mici detalii, atât cererea, cât şi oferta turistică, respectiv metodele si tehnicile de cercetare şi evaluare ale acestora, pe ansamblu şi în structură.

În esență, metoda este o structură[1] de ordine, un program după care se reglează acțiunile teoretice şi practice, în vederea atingerii unui anumit scop. Orice metodă are un caracter instrumental, ce apare ca o modalitate de informare, de interpretare, de intervenție şi acțiune. Metoda, în general, recurge ia o combinare de relații, la tehnici proprii sau împrumutate din alte domenii, la modele ipotetice, în scopul descoperirii adevărului, a realității unui fenomen şi pentru a-i stabili tendințele evolutive, dimensiunile, interrelațiile,

[1] I*on Petrescu, Management, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1991.*

CEREREA TURISTICĂ

1. Concepte. Definiţii

Cererea reprezintă cantitatea de produse sau servicii pe care consumatorii le doresc şi sunt capabili să le cumpere la un preţ determinat, într-o perioadă dată. Cumpărarea depinde de preferinţele consumatorilor pentru produse sau servicii alternative, de aşteptările acestora în privinţa produsului şi preţului.

Cererea turistică prezintă anumite particularităţi. Principalele trăsături ale cererii turistice se referă la caracterul dinamic, la concentrarea ei în ţările şi regiunile dezvoltate din punct de vedere economic, la diversitatea, eterogenitatea şi labilitatea în motivaţie, la sezonalitatea accentuată, ca urmare a unor factori psiho-sociali, culturali, climatici etc.

În terminologia de marketing turistic operează şi un alt concept, respectiv *nevoia,* care nu exprimă limitativ necesităţile subzistenţiale, dar adnotează lipsa unui „ceva" necesar.

În esenţă, cererea turistică este formată din ansamblul persoanelor care îşi manifestă dorinţa de a se deplasa periodic şi temporar în afara reşedinţei proprii pentru alte motive decât prestarea unor activităţi lucrative la locul de destinaţie. Ea se formează la locul de reşedinţă a turistului, strâns legat de caracteristicile economice naţionale, politice ale teritoriului căruia îi aparţine.

În schimb, consumul turistic este format din cheltuielile efectuate de către diverse segmente ale cererii turistice pentru achiziţionarea unor servicii şi bunuri legate de motivaţia (nevoia) turistică.

Aşadar, în raport cu consumul şi nevoia, cererea turistică prezintă unele particularităţi:

- caracter dinamic, influenţabil de amploarea unor variabile endogene şi exogene;
- concentrare masivă în ţările şi regiunile dezvoltate economic;
- diversitate şi eterogenitate în motivaţie;
- sezonalitate accentuată, determinată de o suită de factori psiho-sociali, culturali, naturali etc.
- Problema principală care se pune în cazul cererii este aceea de a găsi cele mai adecvate metode de evaluare cantitativă şi calitativă.

1.2. Metode cantitative de evaluare

1.2.1. Bănci de date. Urmărirea, raportarea şi analiza rezultatelor activităţii turistice, cerinţele unei cercetări ştiinţifice intense în domeniul turismului reclamă informaţii obiective din ce în ce mai diverse şi structurate de aşa manieră încât să poată fi utilizate operativ (în timp util) în procesul de decizie şi în diverse aplicaţii prin care se scontează obţinerea unor proiecţii imediate sau de perspectivă.

Forma de constituire a unei colecții de date specifice activității turistice poate fi aceea a unei bănci de date[1], fiecărui domeniu al activității turistice corespunzându-i o componentă a băncii. Domeniile vizate sunt:

- turismul internațional;
- turismul intern;
- baza materială a turismului;
- obiectivele turistice naturale şi antropice;
- rezultatele economico-financiare ale turismului.

Acest mod de abordare corespunde scopurilor propuse, şi anume acelora privitoare la informarea rapidă pe baza grupelor de date conținute în modulele constituante ale băncii.

Totodată, trebuie avută în vedere creşterea operativității, reducerea spațiului periferic necesar, simplificarea manevrelor de salvare, restaurare, interclasare, cu efecte importante asupra micşorării timpului de răspuns la diverse cereri de informare şi asupra cheltuielilor aferente prelucrării automate.

Principala problemă referitoare la concepția de realizare a băncii de date este aceea a găsirii unui cod cu structură unică, valabilă pentru orice aspect al activității de turism (obiective turistice. bază materială, rezultate economico-financiare, organizare etc.). Structura corespunzătoare cerințelor expuse mai sus este de tip arborescent, activitatea de turism fiind privită din patru puncte de vedere: organizatoric, al ofertei turistice, al cererii turistice, al rezultatelor.

Informațiile corespunzătoare celor patru dimensiuni nominalizate sunt integrate în timp (serii dinamice) şi spațiu - elemente implicate în structura codului, care conține:

- gruparea de bază a datelor;
- grupele de date;
- grupele de indicatori;
- indicatorii din cadrul fiecărei grupe;
- timpul înregistrării indicatorilor;
- locul (nivelul) înregistrării județ, zonă, țară).

Această structură complexă a codului încearcă să surprindă toate, componentele activității de turism şi oglindeşte întreaga problematică specifică la nivel de țară, județ, zonă sau agent economic din turism, permițând abordarea în timp şi spațiu a tuturor corelațiilor dintre elementele ofertei şi cererii.

Câteva din avantajele constituirii unei bănci de date turistice au fost enumerate deja, dar mai sunt şi altele, dacă ne gândim la finalitatea cercetării ştiințifice în domeniul turismului. O bancă de date corespunzător structurată,

[1] *Banca de date este definită aici ca o mulțime de date, organizată în scopul optimizării procesului de inserare, eliminare, căutare şi modificare a datelor sau a relațiilor dintre acestea independent de o anumită aplicație informatică. Spre deosebire de aceasta, baza de date se defineşte ca o mulțime centralizată de date, organizată în scopul optimizării prelucrării aces tora în contextul unui set de aplicații*

oferă suportul informațional necesar pentru elaborarea şi dezvoltarea unor modele economico-matematice care, la rândul lor, pot furniza beneficiarilor direct interesați elemente valoroase pentru fundamentarea deciziilor şi planurilor curente şi de perspectivă. Avem în vedere posibilitatea utilizării modelelor de prognoză, a modelelor de distribuție spațială a cererii turistice, a modelelor pentru simularea structurii de ocupare a unităților de cazare turistică etc.

Se constituie astfel premisele abordării sistemice a întregii activități de turism printr-un efort integrat, interdisciplinar, date fiind proprietățile de ierarhizare[1] specifice sistemelor în general. Problemele majore ale turismului românesc interferează cu problemele specifice alimentației umane, energiei, resurselor, transporturilor, echilibrului natural şi conservării mediului.

O astfel de metodologie, adecvată unui asemenea scop, ar putea fi metodologia sistemelor, cu tot ceea ce implică ea: structurarea şi clasificarea logică a informațiilor (elementelor), cuantificarea, modelarea relațiilor dintre elementele specifice etc.

Şi în domeniul turismului abordarea sistemică prezintă avantaje evidente în raport cu alte metodologii, întrucât surprinde mai bine complexitatea proceselor reale, permite o reprezentare concisă a fiecărei componente, împreună cu interacțiunile specifice acesteia, „leagă" factorul ofertă de cerere, făcând din al doilea un factor determinant al primului, stabileşte pragul maxim de dezvoltare a ofertei, determinând concomitent nivelul maxim al absorbției turistice.

1.2.2. Analiza statistică a cererii turistice este metoda ce urmăreşte evoluția unor indicatori ce exprimă cererea satisfăcută (număr de turişti, încasări, sejur mediu, număr de înnoptări). Pe baza acestor indicatori şi cu ajutorul unor procedee de analiză pot fi desprinse o serie de caracteristici ale cererii, ca, de exemplu, volumul şi structura, repartizarea în timp şi în spațiu, tendințele şi mutațiile sesizate. În cadrul acestei ample analize se foloseşte analiza dinamică, analiza cu ajutorul unor modele statistice-matematice, calculul elasticității, analiza coeficientului de utilizare a capacităților de cazare, analiza bugetelor de familie ş.a.

1.2.3. Sondajul statistic este metoda de cercetare selectivă cea mai frecvent practicată, stând la baza numeroaselor studii de piață. Se efectuează în vederea determinării unui obiectiv precis, la un moment dat, fără a avea, cu necesitate, un caracter repetativ. Furnizează informații asupra situației şi „fizionomiei" pieței la o anumită dată, respectiv cea a efectuării sondajului. Neajunsul acestei metode este că studiile respective nu pot reda, în mod riguros, evoluția unor piețe - cum este cea turistică - caracterizate printr-o anumită mobilitate.

---

[1] *Proprietatea de ierarhizare a unui sistem vizează capacitatea acestuia de a fi, concomitent, sistem pentru părțile sale şi subsistem în componența altor sisteme economice, sociale, ecologice etc.*

1.2.4. Panelurile de turişti sunt folosite pentru a permite urmărirea, pas cu pas, a politicii adoptate, printr-o cunoaştere rapidă, continuă şi permanentă - „la zi". Deoarece sondajele statistice dau o imagine statică, de moment, a unor caracteristici ale pieței, ale căror particularități nu sunt extrapolabile în timp, panelurile elimină aceste neajunsuri, convertind imaginea statică a sondajului într-un „film" alcătuit dintr-o succesiune de imagini, fiecare dintre acestea corespunzând unui anumit moment al perioadei de investigare. *Panelul de turişti* este folosit pentru stabilirea variațiilor de opinie referitoare la cererea turistică. Dificultatea principală a acestei tehnici este de a regăsi aceleaşi persoane în cursul timpului, în cazul în care observația durează câțiva ani, dar are avantajul că prin repetarea aceloraşi întrebări la intervale de timp se poate măsura stabilitatea sau mutațiile intervenite în nevoile şi cerințele turiştilor.

1.2.5. Metode de estimare (prognoză) a cererii turistice. Estimarea sau previziunea cererii în turism apreciază, în perspectivă, evoluția circulației turistice globale, pe forme de turism, spre anumite destinații turistice sau în cadrul anumitor categorii ale populației[1].

Metoda coeficienților de elasticitate, aplicată în scop previzional, ia în calcul mai multe variabile şi comportă două etape:

- prima etapă constă în elaborarea tabelului de variabile a căror contribuție la evoluția cererii turistice este certă şi importantă;
- etapa a doua constă în cuantificarea, prin coeficienți de elasticitate, a contribuției fiecărei variabile la evoluția cererii consumului de turism.

Între factorii care se iau în considerare la calcularea coeficientului de elasticitate sunt de amintit: venitul net pe locuitor, numărul total al populației, procentul populației urbane, timpul liber, numărul de autoturisme la 100 sau 1000 de locuitori sau pe familie.

- Procedura de calcul este următoarea:
- folosind datele reale privind perioada luată ca bază de calcul şi previziunile pentru intervalul de prognoză, se calculează procentele de creştere anuală a fiecărei variabile (factor);
- legătura dintre fiecare factor şi cheltuielile turistice este exprimată prin coeficientul de elasticitate, obținându-se efecte anuale parțiale;
- cumularea efectelor parțiale conduce la obținerea ratei medii anuale de creştere a cheltuielilor turiştilor, cu ajutorul căreia se calculează procentele de creştere parțială şi totală pentru anul sau perioada prognozată.

Alte metode de prognoză sunt: proiecția cotei de piață; proiecția puterii de cumpărare; proiecția pe baza unei mărci cunoscute; corelația simplă şi multiplă; regresia lineară sau regresia multiplă; extrapolarea tendințelor actuale; metoda PERT ş.a.

---

[1] *Cristiana Cristureanu, Economia şi politica turismului internațional, Editura ABEONA, Bucureşti, 1992.*

1.2.6. Analiza efectului multiplicator este metoda utilizată în scopul evidenţierii incidenţei globale a cheltuielilor efectuate de turişti asupra întreprinderilor implicate, direct sau indirect, în servirea turiştilor şi reprezintă, totodată, o cale sigură de comensurare globală a incidenţelor turismului asupra economiei naţionale. Un exemplu, în acest sens, este modelul lui Harry G. Clement1.

Folosind formula

$$R = \frac{1}{1 - \Delta a}$$

În care: R - efectul multiplicator;

Aa = coeficientul de elasticitate a consumului turistic, autorul elaborează un model pentru determinarea multiplicatorului cheltuielilor turistice în zona Pacificului şi Orientului îndepărtat.

1.3. Evaluări calitative

Metodele cantitative nu pot surprinde latura psihologică a turiştilor, mobilurile şi motivele lor de cumpărare, raţiunile de comportament ale acestora faţă de produsele turistice existente pe piaţă. Aşa, de exemplu, diversificarea gamei de produse turistice şi creşterea veniturilor unor categorii de populaţie duc la variate opţiuni de cumpărare. Cunoaşterea cererii şi mai ales a opţiunilor populaţiei înainte de cumpărarea produsului este de mare importanţă pentru ofertantul de produse turistice, deoarece numai cunoaşterea complexităţii variabilelor psiho-sociologice ale cererii permite elaborarea unei strategii de marketing turistic. Între altele, cercetarea calitativă îşi propune:

- cunoaşterea motivaţiei (motivaţiilor) ce determină consumul turistic;
- determinarea comportamentului cumpărătorilor potenţiali în procesul cumpărării produselor turistice;
- cunoaşterea raţionamentelor pe care le fac cumpărătorii cu privire la prestaţia turistică;
- cunoaşterea mobilelor sau frânelor exercitate asupra ofertei turistice.

Toate acestea, ca şi multe altele mai detaliate, nu pot fi cercetate decât prin descoperirea şi cunoaşterea individului sau colectivităţii din care face parte. Dar, aceasta fiind singura sursă de informare la dispoziţia cercetării, trebuie luate toate măsurile necesare pentru garantarea obiectivitătii cercetării. Ca urmare, se face apel la o serie de tehnici şi metode mai mult sau mai puţin specifice.

1.3.1. Investigaţia sociologică sau metoda introspecţiei sugerate constă în transpunerea subiectului (sau subiecţilor) într-o stare de analiză introspectivă, care-i va permite să se autoexamineze şi să-şi exprime propriile-i păreri asupra celor constatate. Această metodă urmăreşte, pe de o parte, capacitatea

[1] *H.G. Clement, The Future of Tourism in the Pacific and Far East, New York, 1970.*

de autoexaminare a subiectului, iar pe de alta, corectitudinea afirmațiilor acestuia.

În cadrul metodei se desprind mai multe tehnici de investigare:

- interviurile libere sau deschise, în care subiectul are o libertate totală de introspecție, având la dispoziție timpul de reflecție pe care îl consideră necesar şi alegând, din temele sugerate, pe cele care îi vin spontan în minte; interviurile libere pot fi luate fie individual, fie în grup;
- interviurile tematice, în care subiectul urmează să se limiteze doar la anumite teme propuse de operator (anchetator). Ele pot fi libere (lăsând ca succesiunea temelor propuse să fie aleasă de subiect) şi ordonate (succesiunea temelor e fixată dinainte şi impusă dezbaterii);
- *interviuri declanşate,* care sunt produse de unii stimuli exteriori, vizuali sau auditivi, ca momente de declanşare a unei discuții libere sau pe baza unei tematici. Acest gen de interviuri constituie un mijloc rapid de cunoaştere a raționamentelor asupra alegerii produselor turistice.

1.3.2. Metodele asociative urmăresc subiecții din punctul de vedere al capacității asociative, studiind reacțiile lor la apariția unor stimuli auditivi, vizuali sau de altă natură. Se obțin deci informații rapide de la subiecții dinainte aleşi. Tehnicile asociative pot folosi asociația liberă sau limitată. Prin aceste tehnici se urmăreşte clasificarea atitudinilor şi raționamentelor consumatorilor de prestații turistice, fiind utilizate mai ales pentru cunoaşterea celor mai bune mijloace de promovare.

1.3.3. Metodele proiective sunt cele în care subiectul este pus în situația de a descrie raționamentele şi motivațiile altor persoane. Şi acestea pot prezenta protecții libere şi proiecții limitate. Tehnicile proiective, urmărind proiecția în viitor a comportamentului subiecților, angajează mai puțin subiectul pus în discuție, acestea făcând apel mai mult la experiența sa; în acest fel, proiecția va avea o bază veridică, reală.

1.3.4. Metoda observării constă în urmărirea şi observarea directă a reacțiilor turistului potențial în momentul contactului său cu oferta turistică. Observarea se poate face fie în timpul călătoriei sau al sejurului, la locul prestației turistice, fie la expozițiile turistice sau la birourile de informații turistice. Această metodă este deosebit de importantă întrucât permite completarea celorlalte metode, verificarea rezultatelor obținute şi reconstituirea ansamblului de relații ce se stabilesc între cererea şi oferta turistică.

1.4. Studiul de piață

Metodologia de cercetare se referă la cercetarea caracteristicilor cererii şi ofertei, în principal, iar în subsidiar, la cercetarea mediului de piață, a oportunității şi eşalonării proiectului, la costuri etc. Studiul pieței este axat pe o strategie de anchetare a pieței, având drept scop să testeze diferitele ipoteze pentru a le selecționa pe cele mai realiste. Anchetele sociologice se efectuează pe bază de chestionar, pe eşantioane din populația studiată. Informațiile, atât de ordin calitativ, cât şi cantitativ, pe care le furnizează aceste anchete sunt apoi înglobate într-un studiu coerent asupra motivațiilor, preferințelor, atitudinii consumatorilor față de diverse destinații turistice. Aspectele urmărite sunt cele referitoare la dimensiunea şi componența eşantionului (de regulă, alcătuit pe criterii socio-profesionale şi geografice), la natura informațiilor necesare, la tehnicile de anchetare (prin intermediul chestionarului sau telefonic).

2. OFERTA TURISTICĂ

2.1. Concepte. Definiții

Oferta reprezintă cantitatea de bunuri şi servicii care există pe piață într-o perioadă determinată, la un preț dat. Punctul de pornire pentru orice activitate de marketing îl constituie cunoaşterea pieței. Aceasta este o condiție indispensabilă pentru definirea corectă a ofertei ce se vrea prezentată clienților potențiali pentru a atinge, în măsura realizării actului de cumpărare, obiectivele fixate. Această cunoaştere se poate realiza fie prin contactul direct cu clientul, fie printr-o analiză a datelor calitative şi cantitative privitoare la piața-obiectiv a vânzării serviciilor sau produselor noastre.

2.2. Metode cantitative de evaluare

2.2.1. Banca de date. Aşa cum s-a arătat, banca sau băncile de date sunt instrumente care stochează informații referitoare la resursele turistice naturale şi antropice, ierarhizate şi evaluate cantitativ şi calitativ pe baza unor criterii bine conturate. Aceste informații stau la baza elaborării strategiilor de restructurare şi de dezvoltare a turismului, a amenajării turistice a teritoriului, a zonării turistice. Metodologia de alcătuire şi utilizare a băncilor de date a fost prezentată în capitolul referitor la cererea turistică.

2.2.2. Cercetarea monografică a ofertei turistice reprezintă o metodă de studiu care urmăreşte să furnizeze informații detaliate referitoare la ansamblul ofertei turistice, la structura acesteia, la concentrarea sau dispersia teritorială, la gradul de valorificare a patrimoniului turistic, în scopul desprinderii concluziilor necesare pentru fundamentarea politicii de dezvoltare viitoare. Realizarea unor cercetări monografice complete şi amănunțite presupune participarea unor specialişti din domenii variate (geografi, istorici, etnografi, arhitecți, urbanişti, economişti ş.a.) sau chiar a unor instituții specializate pe fiecare dintre profilurile enunțate.

2.2.3. Panelul de unități turistice (de cazare, alimentație publică etc.) prezintă avantajul că locul de observație este unitatea turistică, unitate care oferă posibilitatea să se cunoască preferințele şi cerințele turiştilor pe genuri de prestații turistice. Observațiile se limitează la un eşantion de unități reprezentative pentru zona turistică. În schimb, tehnicile de eşantionare sunt aceleaşi ca şi în cazul panelului de turişti.

2.2.4. Analiza-diagnostic în esență, analiza-diagnostic a ofertei turistice evidențiază factorii favorizanți pentru turism într-o zonă, precum şi pe cei restrictivi, indicând, totodată, măsurile necesare pentru asigurarea optimului în

dezvoltare. Din literatura de specialitate[1], ca şi din experiența cercetării, s-au conturat câteva elemente ce trebuie luate în considerare în cadrul analizei-diagnostic; acestea sunt următoarele:

- accesibilitate - aşezare geografică, căi de acces, mijloace de transport, legături cu alte subsisteme;
- condiții de relief - trepte de relief, râuri, lacuri, monumente ale naturii, rezervații şi parcuri naționale;
- condiții meteorologice - climatul şi sezonalitatea, precipitații, vânturi, puritatea aerului, frecvența zilelor însorite, durata şi grosimea stratului de zăpadă etc.;
- frumusețea peisajului natural;
- valoarea terapeutică şi volumul unor elemente naturale - izvoare de ape minerale şi termale, nămoluri terapeutice, microclimat şi topoclimat;
- patrimoniul cultural istoric, vestigii şi locuri istorice, monumente istorice, de artă, de arhitectură, etnografie şi folclor, tradiții, obiceiuri etc.;
- condiții demografice - numărul, structura şi dinamica populației, forța de muncă, migrații etc.;
- condiții social-economice şi influența lor asupra activității de turism (interdependența între turism şi celelalte ramuri social-economice);
- condiții politice;
- calitatea şi protecția mediului.

"Materia primă" abordată prioritar în acțiunea de analiză-diagnostic este formată din resursele turistice, iar acestea sunt evaluate calitativ şi cantitativ, ierarhizate şi comparate cu resurse similare din alte zone din țară sau de peste hotare.

Resursele turistice au rol diferit în acțiunea de amenajare turistică, în funcție de calitatea, structura şi complexitatea lor. Oricare dintre componentele resurselor (naturale sau antropice), singure sau în asociere, poate determina dezvoltarea uneia sau a mai multor forme de turism.

O problemă deosebit de dificilă este evaluarea calitativă şi cantitativă a componentelor resurselor turistice, dificultate rezultând atât din complexitatea lor tipologică (peste 150 de componente), cât şi din lipsa parametrilor cuantificabili. Mai mult, este necesar ca această evaluare să fie coroborată şi cu cererea turistică potențială. Pentru aceasta, în literatura de specialitate şi în practică s-a pornit de la varianta unui model de tip gravitațional, folosit cu bune rezultate şi în alte țări, model ce caracterizează fluxurile turistice dintr-o zonă emițătoare spre una receptoare.

---

[1] *x x x, Economia şi organizarea activității de turism în România, ASSP, Bucureşti, 1987.*

Formula utilizată este:

$$\phi_{ij} = \frac{\gamma\left(q_u \cdot P_u^i + q_o \cdot P_o^i\right) + \delta\left(\alpha_u \cdot P_u^i + \alpha_o \cdot P_o^i\right) + \varepsilon\left(\beta_u \cdot P_u^i + \beta_o P_o^i\right)}{d_{ij}} \cdot K_j \cdot I_{aj}$$

ϕ_{ij} = fluxul de turiști din zona "i" spre zona "j", în persoane;

P'_u = populația *urbană* a zonei emițătoare „i";
P'_0 = populația *ocupată* a zonei emițătoare T;
q_u = ponderea în populația *urbană* a persoanelor care alocă o parte din venituri în scopuri turistice;
q_0 = ponderea în populația *ocupată* a persoanelor care alocă o parte din venituri în scopuri turistice;
α_u = ponderea în populația *urbană* a persoanelor posesoare de autoturisme;
α_0 = ponderea în populația *ocupată* a persoanelor posesoare de autoturisme;
βu = ponderea în populația *urbană* a persoanelor care efectuează (real sau potențial) activități de turism (rezultată din investigații sociologice);
βo = ponderea în populația *ocupată* a persoanelor care efectuează (real sau potențial) activități de turism (rezultată din investigații sociologice);
Y = coeficient de importanță acordat componentei *venituri;*
ς = coeficient de importanță acordat componentei *autoturisme;*
ε = coeficient de importată acordat *rezultatelor din investigația sociologică: y* y + ς + ε = 1;
y, ς ε€, [0, 1];
Kj = coeficient de importanță acordat *atractivităților turistice;*
I_{ai} = indicele de atractivitate turistică al *zonei receptoare* „j";
dy = *distanța* (în km) dintre zona i şi j.

În funcție de cererea turistică potențială şi în scopul dimensionării zonelor turistice, se poate determina capacitatea optimă de primire a unei zone, indicator ce reprezintă „frecventarea turistică pe care un sistem socio-economic regional o poate suporta în mod permanent, fără a se produce schimbări ireparabile ale structurilor sale economice şi sociale"[1]1, sau determinarea numărului maxim de turist! care pot fi găzduiți simultan în timpul unei zile pline din sezon, cu condiția ca aceştia să poată beneficia de tot agrementul oferit, fără să prejudicieze mediul ambiant sau organizarea vieții pe teritoriul respectiv[2].

Formula de calcul este următoarea:

$$K = \frac{S \cdot K_o}{N}$$

K = capacitatea optimă de primire a zonei;

[1] O.M.T., Etude sur la saturation des destinations touristiques, Madrid, 1981.
[2] Cristiana Cristureanu, op.cit.

S = suprafața totală a zonei;

K0= coeficientul a cărui valoare variază între 0,5 şi 1 în funcție de particularitățile naturale ale zonei;

N = norma de spațiu pentru o persoană.

În practica internațională şi în lucrările de specialitate sunt indicate diverse norme privind utilizarea resurselor turistice, la noi în țară fiind folosite următoarele:

Norme de utilizare a resurselor turistice

Activitatea turistică	Nr. maxim de persoane	Coeficient" de utilizare la ora de vârf (0-2)
Picnic	50 pers./ha	1
Pescuit sportiv	10 m^2 pers.	0,5
Plimbări, drumeții -pădure amenajată	200 pers./ha	1,25
Plimbări, drumeții -pădure ne-amenajată	100 pers./ha	1,25
Sporturi de vară	150-200 pers./ha	1,25
Plajă	2 m.p.nisip + 8 m.p.teren	1,50
Vizitare grădină botanică	150pers./ha	1
Vizitare grădină zoologică	500 pers./ha	1
Plimbări prin parc	100 pers./ha	0,25
Sporturi de iarnă (schi)	1100 pers./ha	1,25

* Coeficientul de utilizare la ora de vârf ia valon de la 0 la 2, determinate în urma unor studii de specialitate.

Indicele de atractivitate, rezultat al influenței existente între ponderea fiecărui element component al resurselor (de exemplu: atracții naturale - 0,35, atracții cultural-istorice - 0,30, dotări turistice - 0,25, acces - 0,1)[1] şi nivelul său calitativ (1 - nivel scăzut, 2 -nivel mediu, 3 - nivel înalt), se poate calcula după formula:

$$I_a = \sum_{i=1}^{n} q_i \cdot C_i, \quad i = 1,2,3...n \text{ elemente},$$

În care: Ia = indicele de atractivitate %;

q(= ponderea fiecărui element (qi =1);

Cj = nivelul calitativ al elementului.

Desigur, pot fi luate în calcul foarte multe elemente, însă evaluarea lor calitativă şi cantitativă rămâne totuşi relativă, un rol însemnat revenind experienței specialistului sau specialiştilor care alcătuiesc colectivul de analiză turistică.

[1] Stabilite pe baza tehnicii judecăților de valoare în urma unor studii de amenajare teritorială; ele pot varia de la o zonă la alta.

2.2.5. Bilanțul teritorial. Practica a demonstrat că, pentru elaborarea unei strategii de amenajare turistică, punctul de pornire în cadrul unei cercetări ştiinţifice trebuie să-l constituie realitatea teritorială, bilanțul teritorial sau, cu alte cuvinte, rezultatele evaluărilor calitative şi cantitative ale resurselor turistice. Pe baza acestora, direcțiile de cercetare sunt orientate spre identificarea căilor de utilizare intensivă a resurselor şi spre desprinderea formelor de turism adecvate. O dată stabilite aceste direcții şi formele de turism (cu identificarea obiectivelor prioritare pentru turismul internațional), metoda permite elaborarea, strategiei de amenajare turistică, strategie care priveşte următoarele elemente:

- integrarea dotărilor de bază materială în peisajul zonei (centrului turistic sau stațiunii), cu accent pe acel optim spațial design[1], şi a zonei în contextul național;
- diversificarea serviciilor, în general, şi asigurarea unei variate game de servicii suplimentare, corespunzătoare structurii cererii şi formelor de turism specifice;
- crearea unei oferte cu nuanțat caracter de specificitate şi originalitate, care să includă caracteristicile cadrului natural, ale culturii şi civilizației localităților din zonă;
- la amplasarea noilor construcții este necesară aplicarea principiului concentrării, evitându-se însă fenomenul aglomerării turistice sau al dispersiei, în funcție de caracteristicile reliefului, în scopul creării unui mediu ambiant de mare atractivitate;
- folosirea intensivă a nucleelor istorice, a monumentelor de artă şi arhitectură din sate şi oraşe prin integrarea lor originală în peisajul turistic, fără a-i altera însă specificul sau valoarea prin restaurări neinspirate;
- rețeaua căilor de acces, modernă şi funcțională, este necesar să se integreze organic în ansamblul turistic general, cu respectarea limitelor impuse de poluare sau de forma de turism dominantă;
- integrarea deplină a activității turistice în ansamblul economico-social al zonei, care să asigure funcționalitatea optimă a acesteia, cu deschideri largi în ce priveşte dezvoltarea în perspectivă a fiecărei activități în parte şi a ansamblului.

Problemă de mare însemnătate, amenajarea zonelor turistice implică un efort interdisciplinar din partea specialiştilor în marketing, a economiştilor, arhitecților, geografilor, ecologilor, geologilor, sociologilor, matematicienilor etc.; de regulă, începe cu analiza-diagnostic, bilanțul teritorial, apoi cu studii de marketing turistic, continuă cu simularea parametrilor şi funcționalității spațiului turistic de amenajat şi se încheie cu decizia de amenajare.

2.2.6. Modelarea. Proiectarea şi dezvoltarea unor modele economico-matematice care surprind evoluția unui (sub)sistem turistic au ca rezultat obți-

[1] Proiectarea estetică a ansamblurilor arhitecturale, integrarea organică a *mediului construit în mediul natural.*

nerea unui echilibru actual dezirabil şi conturarea comportării în viitor, prin evoluțiile paralele ale componentelor (elementelor) sistemului în conexiunea lor şi prin proiecția acestora la un orizont temporal dat.

Modelarea este o fază deosebit de importantă a cercetării şi se foloseşte ca mijloc al investigării, al cunoaşterii, ca procedeu de intensificare a aptitudinii omului de ştiință de a descifra probleme complexe. Această metodă[1] a cunoscut în ultimul timp o extindere remarcabilă, în toate domeniile vieții social-economice, datorită progreselor înregistrate în folosirea metodelor statistico-mate-matice şi a tehnicii moderne de calcul.

Prin model, în accepția ştiințifică a cuvântului, înțelegem un sistem teoretic sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate indirect proprietățile şi transformările unui alt sistem mai complex (sistemul original) cu care modelul prezintă o anumită analogie.

Modelul nu este întru totul identic cu originalul. El poate oglindi numai o parte, de exemplu, o caracteristică a originalului, sau poate constitui o reprezentare lărgită a originalului, în sensul că sugerează şi proprietăți încă necunoscute ale acestuia. Modelul este bun dacă între însuşirea cercetată a originalului şi a modelului există corespondență biunivocă, dacă schimbările în timp ale ambelor caracteristici urmează aceeaşi legitate.

Funcția fundamentală a modelului este aceea de verigă intermediară între cunoaşterea teoretică şi original. Această funcție se manifestă în dublu sens: de la original spre teorie şi de la teorie spre original.

Nu trebuie să se uite însă că o teorie dată poate să fie studiată prin intermediul mai multor modele. Un exemplu în acest sens îl constituie aplicațiile matematicii în economie, unde unul şi acelaşi fenomen poate fi modelat cu ajutorul mai multor teorii matematice, uneori neavând o legătură strânsă între ele. Aspectul unitar al acestor metode constă doar în faptul că se aplică aceleiaşi categorii de fenomene.

Caracterul rezultatelor obținute este determinat, pe de o parte, de caracterul ştiințific al teoriei ce stă la baza elaborării modelului: iar pe de altă parte, de gradul de izolare în care un fenomen este supus cercetării.

Pentru ca un model să fie corect elaborat, astfel încât pe baza lui să se poată obține cu cheltuieli reduse informații privind comportamentul unui sistem real, trebuie ca subiectul să cunoască trăsăturile esențiale ale sistemului analizat, legitățile sale de dezvoltare. Deoarece modelarea în esență este bazată pe folosirea analogiei dinamice dintre model şi original, eficiența unui model de-

[1] *Metoda modelării a fost folosită pentru prima dată în 1862 de matematicianul Beltrami, care a construit modelul euclidian al geometriei neeuclidiene. Utilizarea metodei modelării sau a metodei modelelor reprezintă o trăsătură de bază a perfecționării sistemului metodologic al cercetării. Scopul modelării este îmbogățirea cunoştințelor despre obiectele modelate, aplicând modelelor metode de cercetare inaplicabile obiectelor.*

pinde de tăria acestei analogii, ca şi de posibilitățile pe care construcția modelului le oferă dorinței de informare a subiectului.

Proprietățile analogice ale modelului (care se referă la faptul că trebuie să posede însuşiri asemănătoare cu cele ale sistemului analizat) trebuie să ofere subiectului un asemenea grad de informare despre sistemul analizat încât acesta să poată prognostica rezultatul acțiunii sale asupra originalului. În felul acesta se poate imita activitatea sistemului, ceea ce face posibilă experimentarea şi verificarea anumitor ipoteze pentru adoptarea soluțiilor preliminare relative la optimizarea diferitelor caracteristici în vederea luării deciziilor.

O etapă importantă în construcția unui model o constituie evidențierea tuturor factorilor care ar putea servi la alcătuirea ulterioară a acestuia. Deoarece factorii externi şi interni ce pot acționa asupra sistemului sunt numeroşi, dintre aceştia se vor selecta cei mai importanți, astfel încât în model să se includă numai acele variabile care au o influență de bază asupra caracteristicilor de lucru ale sistemului real.

În procesul elaborării modelelor, din cauza complexității fenomenelor şi proceselor din natură şi societate, investigarea realității devine posibilă numai prin simplificarea ei, prin scoaterea în evidență a acelor aspecte ale realității care sunt importante pentru obiectul cercetării. Modelul reprezintă tocmai forma simplificată a realității: deşi reflectă laturi esențiale ale originalului, nu poate fi identic cu originalul pe care-l modelează, pentru că în acest caz nu şi-ar mai avea rostul.

Aici se evidențiază contradicția fundamentală a modelării: modelul serveşte la cunoaşterea originalului tocmai pentru că nu este identic cu acesta. De aceea, la elaborarea oricărui model apar două pericole foarte sugestiv caracterizate de R. Bellman: „capcana suprasimplificării şi mlaştina supracomplicării".

Într-adevăr, pentru a obține o caracterizare cât mai completă a originalului, pentru a înregistra cât mai mult din ceea ce este esențial în fenomenul respectiv, modelul trebuie să fie cât mai complex, cât mai cuprinzător. Pe măsura sporirii complexității modelului, creşte, pe de o parte, capacitatea lui de reflectare, de caracterizare judicioasă din punct de vedere cantitativ a laturilor principale ale problemei studiate, iar pe de altă parte, determinarea legăturilor şi dependențelor reciproce dintre diferitele elemente ale problemei.

În acelaşi timp însă, creşterea complexității modelului sporeşte dificultățile de realizare a lui (în cazul modelelor materiale) sau d® rezolvare a lui (în cazul celor matematice).

Aşadar, pentru ca modelul să fie abordabil mult mai uşor ca originalul şi mai ales pentru ca studiul modelului să poată fi efectuat cu metodele şi mijloacele existente într-o etapă istorică dată, se impune ca modelul să fie mai simplu decât originalul.

Contradicția dintre complexitate şi simplitate, ambele laturi necesare, se rezolvă în cadrul concret-istoric determinat de progresul tehnic, de stadiul la care a ajuns aparatul matematic, de posibilitățile tehnicii de calcul etc.

Modelarea activității de turism nu reprezintă altceva decât reflectarea în limbaj matematic a unei activități turistice, redusă la trăsăturile ei esențiale, la o formă abstractă schematizată.

Având în vedere marea complexitate a activității turistice, ca şi necesitatea studierii sale detaliate, nu poate fi vorba de alcătuirea unui singur model, care să cuprindă toate aspectele. Ansamblul previziunilor este înglobat Într-un model iterativ de flux de marş dimensiune, a cărui convergență finală traduce într-un anumit fel coerența sistemului. Acest model circular final este, de fapt, rezultatul unei asamblări de modele parțiale sau al unui sistem de modele corespunzătoare unor subsisteme mai mult sau mai puțin autonome ale activității turistice.

2.2.7. Simulare şi optimizam. Amenajarea turistică, într-o concepție sistemică, are avantajul de a fi realistă, întrucât leagă „cererea" de „ofertă", făcând din prima determinantul celei de-a doua şi stabilind nivelul maxim a! absorbției turistice, pragul maxim de dezvoltare a ofertei, peste care dacă se trece este afectată calitatea produsului turistic.

Multitudinea de obiective şi complexitatea problemelor rezultate în urma amenajării turistice, dimensiunile efortului financiar, ca şi condițiile concrete din teritoriu impun o verificare a comportamentului parametrilor proiectați, cu atât mai mult cu cât modelul este perfectibil în timp şi spațiu. Tehnicile de simulare şi optimizare utilizate sau utilizabile sunt variate.

În esență, simularea reprezintă experimentarea, pe un calculator electronic, cu ajutorul unui model matematic, a funcționării unui spațiu turistic de amenajat. Pentru aceasta, în model sunt introduşi parametrii proiectați ai sistemului sau subsistemului proiectat. Optimizarea este faza următoare simulării, când intervine procesul de dirijare şi de conducere, pe baza unei funcții-obiectiv stabilindu-se şi criteriul sau criteriile de optimizare[1].

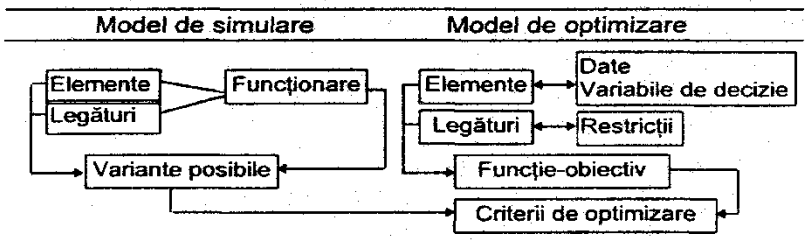

Schematic, legătura între cele două etape ale procesului „simulare-optimizare" se poate observa în schema de mai jos (prelucrare după I. Berbecaru, M. Botez, 1977):

Din cele prezentate se desprinde concluzia că simularea amenajării turistice a teritoriului, ca modalitate de organizare ştiințifică a spațiului turistic,

[1] *I. Berbecaru, M. Botez, Teoria şi practica amenajării turistice. Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977.*

este folosită în scopul găsirii celor mai bune condiții de recreere şi odihnă, paralel cu obținerea unei eficiente economice şi sociale ridicate. Pe linie managerială, aceasta presupune mai multe etape, organic legate între ele, culminând cu decizia de trecere la acțiune, de implementare a soluțiilor, studiilor şi proiectelor.

În *etapa întâi,* analitică, se studiază cererea motivațională, resursele, prin prisma funcționalității lor în turism şi a rentabilității în exploatare, conturându-se structurile organizatorice.

În *etapa a doua,* sintetică, viziunea sistemică permite stabilirea obiectivelor şi problemelor de soluționat, rezolvarea lor ducând la desprinderea unor variante şi scheme opționale. În general, acestea conturează, programul de dezvoltare a zonei, iar simularea la calculator permite alegerea variantei optime; apoi se stabileşte ordinea logică a priorităților şi eşalonarea lor în timp, prin decizii intermediare.

În *ultima etapă,* analitico-sintetică, se stabilesc instrumentele operaționale (sistemul de indicatori, metodologia de calcul etc.), se dimensionează programul de investiții şi nivelul indicatorilor de eficiență, trecându-se la conturarea precisă a liniilor de acțiune.

2.3. Evaluări calitative

2.3.1. Metoda comparației. Este metoda cea mai frecvent folosită, îndeosebi în evaluarea calitativă a resurselor turistice dintr-un teritoriu (țară, zonă, județ, stațiune, localitate), a bazei materiale sau a gradului de valorificare a acestora. Compararea calității componentelor acestora conduce la depistarea unor noi rezerve în dezvoltarea propriei oferte, cu repercusiuni pozitive pe linia rezultatelor economice. În sprijinul acestei metode vin o serie de tehnici, între care analizele conjuncturale, testele de produs, ca şi cercetările de tip Delphi. Aşa, de exemplu, calitatea domeniului schiabil din principalele stațiuni de sporturi de iarnă din România -Poiana Braşov, Sinaia, Predeal - se desprinde uşor în urma comparării principalilor indicatori ai acestor stațiuni (lungimea pârtiilor de schi, numărul şi lungimea instalațiilor de transport cu cablu, capacitatea orară de transport a acestora, metri pârtie/loc cazare, numărul instalațiilor mecanice de urcat/loc cazare, capacitatea instalațiilor mecanice/numărul locurilor de cazare etc.) cu cei din stațiuni similare din țările alpine (Italia, Franța, Elveția, Austria, Germania), din țările nordice {Norvegia, Suedia, Finlanda) sau din țări foste socialiste (Cehia şi Slovacia, Polonia, Bulgaria, Iugoslavia). Aceeaşi metodă poate fi folosită şi în cazul litoralului românesc al Mării Negre, precum şi în cel al altor zone turistice.

2.3.2. *Evaluarea elementelor de funcționalitate turistică.* În cea mai largă accepțiune, un subsistem economic se defineşte printr-un ansamblu de entități (elemente) supuse unui complex de relații (de influențare, determinare, condiționare etc.). În subsistemul respectiv au loc, în general, anumite activități. Este natural să considerăm că desfăşurarea corespunzătoare a acestor activități

necesită anumite condiții pe care trebuie să le îndeplinească entitățile componente. Dacă ne referim, în mod concret, la subsistemul hotelurilor (H) dintr-o stațiune turistică, se constată o mare diversitate funcțională şi stilistica. Fiecare hotel constituie o entitate specifică, exceptând situația când, din diverse motive, s-a impus tipizarea; însă şi în condițiile tipizării pot diferi substanțial elementele de funcționalitate turistică ambientale.

Totodată, mulțimea turiştilor este caracterizată de un înalt grad de variabilitate la nivelul indivizilor (turişti pe cont propriu sau în grup organizat, familişti cu copii sau fără, cu diverse disponibilități financiare etc.). În aceste condiții, trebuie rezolvată problema concordanței între tipul de turist (potențial) şi capacitatea hotelieră cea mai adecvată tipului de turist respectiv.

În urma investigațiilor întreprinse în stațiunile turistice de pe litoralul românesc, au fost evidențiate un număr maximal de 80 de elemente de funcționalitate turistică, aferente hotelurilor şi ambientului. Cele 80 de elemente au fost împărțite în trei categorii, în funcție de specificul acestora. Un hotel ales la întâmplare posedă, în general, un număr mai mic de elemente decât numărul maxim.

Mulțimea elementelor de funcționalitate turistică (F) este evaluată după următoarele grupe de criterii (g_i): mod[1], vârstă, transport, deplasare, sejur, naționalitate (grupe de țări), matricea evaluărilor fiind de fapt o matrice de note (de la 0 la 10): N_1q, unde:

N_1 = numărul maxim al elementelor din F;

$$q = \sum_{i=1}^{m} n_{gi},$$

unde n_{gi} = numărul de componente ale grupei de criterii g_i (i = 1,.....,6).

Dacă T = t_j, i = 1,... n_t, semnifică mulțimea tipologiilor turistice şi H = hj, j = 1.....n_h, semnifică mulțimea hotelurilor (dintr-o stațiune sau de pe întregul litoral), atunci fiind dat hotelul hj - (H), ne propunem să determinăm un tip de turist (potențial) t_{io} - (T), care să fie „concordant" cu rv Semnificația termenului „concordant" introdus aici se impune a fi precizată: hotelul h_{io} trebuie să posede acele elemente de funcționalitate care sunt specifice (sau cât mai apropiate) exigențelor tipului de turist t_{j0}.

Din punctul de vedere metodologic, elementele de funcționalitate turistici (reprezentative) se stabilesc prin investigații de teren amănunțite asupra bazei de cazare şi asupra ambientului în care este implantată aceasta. Totodată, gradul de reprezentativitate corespunzător fiecărui element de funcționalitate se stabileşte, în iterații.succesive, cu ajutorul referințelor din literatura de specialitate şi prin investigații în rândul specialiştilor în domeniu. Aceste precizări

[1] *Termenul "mod" se referă la forma de turism: organizat, pe cont propriu sau semiorganizat.*

sunt valabile şi în ceea ce priveşte stabilirea caracteristicilor tipologiilor turistice. Din motive practice, datorită numărului mare de elemente de funcționalitate şi complexității tipologiilor turistice, se impune restrângerea sferei acestora la dimensiuni acceptabile, abordabile în procesul de calcul şi decizie.

Dimensiunile mari ale sistemului real (chiar în urma reducerii numărului de, elemente de funcționalitate, funcție de gradul de reprezentativitate al acestora) şi numărul uriaş de operații aritmetice şi logice necesare a fi efectuate au necesitat proiectarea unor programe de calculator specializate, scrise în limbajul FORTRAN IV şi rulate pe sistemul de calcul UNIVAC, sistem de operare VS-9 (memorie virtuală) sau pe sistemele de calcul din familia FELIX.

Pentru toate hotelurile de pe litoralul românesc, timpul de calcul necesar obținerii tuturor listelor de ieşire este de aproximativ 500 secunde unitate centrală. Menționăm că acelaşi sistem de programe (uşor adaptat) a fost utilizat cu succes şi pentru studiul elementelor de funcționalitate turistică specifice plajelor.

Studiul elementelor de funcționalitate turistică a hotelurilor de pe litoral a condus la rezultate concrete, care pot fundamenta strategiile de ocupare a bazei de cazare, îndeosebi din procesul de contractare cu firmele partenere străine. În acelaşi timp, analiza detaliată a fiecărei unități hoteliere în parte a evidențiat asemănări şi deosebiri funcționate, constituind premisa unei clasificări riguroase a hotelurilor (şi în perspectivă, a stațiunilor), din punctul de vedere al potențialului funcțional.

Remarcă: metodologia şi modul de rezolvare a problemei enunțate la începutul acestui paragraf se pretează şi la abordarea problemelor de alt tip, dar cu structură asemănătoare, cum ar fi, de pildă, selecționarea unor variante practice de amenajare turistică a unei zone date - în concordanță cu unele criterii socio-economice - dintr-o mulțime de variante posibile din punct de vedere teoretic. Prin analogie cu problema tratată mai sus, mulțimea elementelor de funcționalitate turistică propriu-zisă reunită cu mulțimea elementelor specifice mediului natural şi antropic (elemente reprezentative!) va constitui mulțimea elementelor sistemului zonal, iar tipologia turistică va deveni, pentru noua problemă, tipologie de amenajare, desigur, cu componentele specifice ei. Complexitatea şi varietatea tipologiilor de amenajare depind de numărul şi, respectiv, domeniul de valori al componentelor specifice. O dată acceptate câteva variante de amenajare, se poate alege în final - eventual cu luarea în considerare a unor criterii de eliminare suplimentare, chiar necuantificate - o unică variantă de amenajare, despre care se poate afirma ci este cea mai „potrivită" zonei turistice date.

Întrucât spațiul afectat nu permite o dezvoltare a conceptelor şi metodologiei redate succint mai sus şi cu atât mai puțin includerea unor scheme funcționale şi/sau logice şi a unor secvențe de program pentru ordinator, ne vom mărgini la descrierea sumară a următoarelor fişe: de evaluare a elementelor de funcționalitate turistică generală pe litoralul românesc (FTG I, II, III) şi pe unele

litoraluri străine (FTG IV), de evaluare a elementelor de funcționalitate turistică specifică unei anumite unități hoteliere (FTH I, II, IU, deci structurate pe trei categorii) şi a fişei rezultate (FRH) care conține informațiile esențiale despre potențialul funcțional şi motivațional de care dispune hotelul respectiv. Menționăm că fişele FTG I, II, III, IV şi FTH l, II, III au fost elaborate pe calculator la dimensiuni de imprimantă, dar din cauza întinderii lor, care ar fi condus la dificultăți grafice, am renunțat la a le include în text. Am optat pentru prelucrarea şi redarea doar a fişei sintetice rezultative FRH. Vom comenta operativ câteva aspecte referitoare la aceste trei tipuri de fişe.

Fişe FTG I se referă la elementele turistice generale de categorial şi conține *42 de elemente de funcționalitate turistică* de pe litoralul românesc. Aceste elemente sunt cotate drept principale, de prim ordin, pentru satisfacerea intereselor şi preferințelor de vacanță ale turiştilor în general (hotel în zonă nepoluată, în poziție centrală, în apropiere de plajă, de dispensar, cu piscină, camere cu vedere la mare etc.) sau a unor categorii de turişti în special (parcajele pentru turiştii automobilişti sau pentru VIP şi cont propriu, de regulă dispuşi să solicite serviciile „rent-a-car", apropierea de discotecă sau de terenurile de sport, dorită de tineretul provenit în special din țările germanice şi angiosaxone, ascensor în hotel, necesar turiştilor de vârsta a treia şi familiilor cu copii mici etc.). În această categorie sunt cuprinse pe primul plan elementele care pot condiționa confirmări motivaționale esențiale, de natură să ducă - în caz de absență - până la anularea deciziei de vacanță din partea turistului în cauză.

Fişa FTG II cuprinde elementele turistice generale de categoria a ll-a şi conține *21 de elemente* de funcționalitate turistică de pe litoralul românesc. Aceste elemente pot condiționa satisfacerea unor interese complementare de ordin motivațional din partea turiştilor care intră în contact cu ele. În această categorie s-a mai apreciat ca oportună şi includerea unor elemente funcționale principale, interesând însă - în mod exclusiv - o singură categorie de turişti (de exemplu: baza de agrement pentru copii, service-ul de întreținere a autovehiculelor care interesează numai pe turiştii automobilişti etc.).

Fişa FTG III se referă la elementele turistice generale de categoria a lll-a şi conține *17 elemente* de funcționalitate turistică de pe litoralul românesc. Respectivele elemente, prin conținutul şi natura lor funcțională, satisfac în genere interese opționale de ordin motivațional, constituind de regulă servicii suplimentare, a căror absență nu deranjează în mod decisiv calitatea sejurului petrecut de turist (stil arhitectonic deosebit, estetică agreabilă în hotel, telefon în cameră etc.).

Suma elementelor cuprinse în cele trei categorii menționate (respectiv 80) reprezintă totalitatea elementelor de funcționalitate cu semnificații motivaționale existente în hotelurile de pe litoralul românesc.

Fişa FTG IV se referă la elementele turistice de categoria a IV-a, care pot fi întâlnite în oferta bazei materiale turistice a unor litoraluri străine concurente, şi conține *32 de elemente* cu certă semnificație motivațională, corespun-

zătoare ca valoare celor din categoria I, precum şi elemente de mai mică importanță, corespunzătoare celor cuprinse în categoria a II-a.

Din descrierea clasificării efectuate pe baza importanței funcționale şi semnificației motivaționale, concretizată prin confirmarea de către turiştii interesați, rezultă că, în mod practic, categoria I se deosebeşte calitativ în mai mare măsură de categoria a II-a, decât aceasta de categoria a III-a, situație care a fost evidențiată prin acordarea unor punctaje (note) pentru valoarea potențială de funcționalitate, care marchează aceste decalaje calitative.

În afară de această valoare funcțională la care ne-am referit, elementele clasificate în cele patru categorii menționate întrunesc şi un punctaj motivațional, care exprimă aprecierile asupra fiecărui element de către diferitele categorii de turişti (cuprinse în capul tabelelor de evaluare) şi exprimate prin note, care reflectă gradul de confirmare motivaţtonalâ a elementelor funcționale respective.

Ca rezultantă a celor două criterii de calificare şi notare (funcțional şi motivațional) se obține o imagine cuantificată sugestivă a valorii funcționale pe care o dețin aceste categorii față de totalitatea elementelor funcționale luate în considerație pentru litoralul românesc şi, respectiv, pe plan mondial. Menționăm că acelaşi sistem s-a aplicat şi la prelucrarea pe calculator a fişelor opțiunilor motivaționale pentru fiecare unitate hotelieră, servind pentru o ierarhizare a acestor unități pe baza estimării valorii funcționale a elementelor cu confirmare motivațională.

Trecând la cazul concret al hotelului SILVIA din stațiunea VENUS» precizăm că în fişa FTH I numărul elementelor de funcționalitate turistică de categoria i ale acestui hotel este 18, elementele ffind extrase din fişa generală FTG I, împreună cu notele lor. În fişa FTH II, care conține elementele de categoria a II-a prezente în hotel, apar 14 elemente axtrase din fişa generală FTG II, împreună cu notele lor. Elementele de categoria a III-a existente la hotelul SILVIA sunt în număr de 8, extrase, alături de notele aferente, din fişa generali FTG III. În total deci, hotelul exemplificat posedă 40 de elemente de funcționalitate turistică din totalul de 80 prezente, în general, pe litoralul nostru (anexa).

Fişele FTH I, II, III constituie baza de caicul (deci setul de informații de intrare) pentru fişa sintetică (rezultativa) FRH a hotelului SILVIA. Tipul de turist adecvat unității hoteliere analizate este definit de 6 caracteristici, după cum urmează:

- mod (organizat, semiorganizat, cont propriu, VIP - „very important persons");
- vârstă (tineret, medie, a treia);
- transport (automobil, autocar, tren, avion);
- deplasare (neînsoțit, grup, perechi, cu copii);
- sejur (circuit, grupuri, perechi, cu copii);
- țări (socialiste, latine, germanice, anglo-saxone, altele).

Valorile componentelor caracteristicilor apar în penultima coloană a fişei FRH, de unde se vor extrage valorile maxime în cadrul fiecărei caracteristici. Astfel, după mod, se impune turismul *organizat* (cu ponderea 65,9); după vârstă, se impune *tineretul* (cu ponderea 78,6); după transport, se impune *autocarul* (cu ponderea 63,6); după deplasare, sunt de preferat turiştii neînsoţiţi (cu ponderea 68,7); după sejur, forma adecvată se dovedeşte a fi *circuitul* (cu.ponderea 86,5); în fine, după ţară se impune turistul provenit din *ţările foste socialiste.* Se observă că, după caracteristica deplasare, am fi putut alege, la fel de bine, grupurile (cu ponderea 68,6, foarte apropiată de cea maximă - preferată). Ca urmare a acestor precizări, „portretul" turistului adecvat hotelului SILVIA din staţiunea VENUS este următorul: *turist sosit într-un mod organizat, tânăr, călătorind cu autocarul, neînsoţit (sau chiar în grup), în circuit turistic, provenit tot din ţările foste socialiste.*

Informaţiile din ultimele linii ale fişei FRH (după rubrica „ţări", anexa) constituie statistici importante care evidenţiază situaţia „dotării" hotelului analizat în raport cu dotarea întregului litoral şi chiar cu dotarea pe plan mondial (rubricile „litoral", respectiv „suplimentar posibile"). Aceste informaţii pot constitui repere ale unor strategii de acţiune vizând ridicarea standardului de funcţionalitate turistică a unităţilor hoteliere.

Trebuie să precizăm că o prelucrare elementară (cu mijloace manuale, chiar asistată de un microcalculator) a unui singur studiu de caz este greu de realizat, iar prelucrarea în acest mod a informaţiilor referitoare la toate unităţile hoteliere devine de-a dreptul imposibilă.

Fişele de funcţionalitate turistică prezentate şi comentate mai sus constituie aşadar rezultatele elaborate ale unui întreg lanţ de rutine de calcul automat, care înglobează în totalitate metodologia de calcul şi determinare a adecvării tipologiilor turistice în conformitate cu potenţialul specific al hotelurilor existente[1].

[1] *Pentru detalii se poate consulta: Dr. Petre Baron, Liviu Cristea, Stelian Bordeanu (coordonator), Studiu privind posibilităţile şi căile de dezvoltare a bazei hoteliere, de alimentaţie publică, tratament, cură heliomarină şi agrement pe litoralul Mării Negre, în concordanţă cu cerinţele crescânde ale turismului în România, IECIT, in 1980.*

3. ZONAREA TURISTICĂ – METODA DE EVALUARE A CERERII SI OFERTEI TURISTICE

În urma unor ample cercetări de teren întreprinse în ultimii ani, a reieşit necesitatea elaborării unor modele teoretico-aplicative de amenajare turistică a teritoriului, în vederea valorificării superioare a patrimoniului turistic național.

Un prim pas, la scara întregii țări, concepând turismul ca sistem, fusese făcut o dată cu elaborarea studiului de zonare turistică a teritoriului României[1]. În fapt, studiul a urmărit stabilirea unui model de evaluare, ierarhizare, valorificare şi amenajare prioritară a patrimoniului turistic, la nivel național şi pe zone turistice. Cercetarea s-a înscris ca o importantă metodă de analiză unitară a relațiilor existente între turism şi teritoriu, în vederea dezvoltării armonioase, optime, a turismului, conform exigențelor ridicate de competiția turismului internațional.

Cercetările complexe prilejuite de elaborarea modelului au permis precizarea principiilor şi criteriilor de zonare turistică (însumând peste 150 de elemente ce caracterizează trăsături cantitative şi calitative ale fenomenelor), concentrate în următoarele 9 grupe de criterii:

1. patrimoniul turistic natural;
2. patrimoniul cultural-istoric;
3. căi şi mijloace de comunicație; - 4. baza materială a turismului;
5. activitatea turistică;
6. potențialul demografic;
7. potențialul economic;
8. gradul de poluare şi de degradare a mediului înconjurător;
9. clasificarea turistică a localităților.

În concordanță cu complexitatea resurselor turistice şi cu funcționalitatea acestora, au fost stabilite: conceptul de zonă turistică şi unitățile taxonomice subordonate (subzona sau arealul turistic, centrul turistic, localitatea turistică, punctul turistic). *Zona turistică* a fost definită drept cea mai mare unitate teritorială, conturată prin elementele caracteristice şi unitară în ansamblul general (unitate în diversitate datorită complexității sale naturale, socio-economice etc.); zona se înscrie ca o omogenitate geografică relativă a teritoriului, suficientă pentru a impune forma principală sau dominantă de turism şi amenajarea corespunzătoare, menită să susțină concepția de dezvoltare integrată, şi nu pe unități administrative.

La delimitarea zonelor turistice, acțiune ce s-a dovedit de o sensibilă dificultate datorită complexității elementelor care o definesc precum şi faptului că

---

[1] x x x, Zonarea *turistică a României în vederea stabilirii priorităților de* valforificare *în turism a* diverselor zone, *IECIT, Buoursşti, 1975-1978.*

factorii care concură la aceasta nu se circumscriu riguros în anumite perimetre, s-a ținut seama, între altele, de volumul, calitatea şi gruparea în teritoriu a patrimoniului turistic şi$_f$ înainte de toate, a condițiilor naturale, de specificitatea şi omogenitatea relativă a componentelor sale, de posibilitățile de valorificare în turism, de gradul de echipare turistică, precum şi de relațiile existente între dezvoltarea turismului şi alte sectoare şi ramuri ale economiei naționale.

În final, au fost delimitate *32 de zone turistice,* repartizate în trei grupe:

- o grupă care cuprinde zone cu potențial turistic complex, situate în arealul lanțului carpatic şi al dealurilor limitrofe *(23 de zone);*
- o grupă de zone care se disting prin specificul lor deosebit (Bucureşti, Delta Dunării şi litoralul românesc al Mării Negre - *3 zone);*
- o grupă de zone cu resurse turistice nediversificate, în care predominante sunt relieful de şes şi dealurile joase *(6 zone).*

În cadrul fiecărei grupe au fost stabilite, pe baza evaluării cantitative şi calitative a resurselor prin folosirea metodelor statistico-matematice, ierarhii şi priorități de valorificare şi dezvoltare. Rezultatele cercetării, analizate cu factorii de decizie la nivel central, au fost larg dezbătute cu un mare număr de specialişti în cadrul unor consfătuiri interjudețene, stabilindu-se sarcini şi direcții de acțiune pentru fiecare unitate administrativ-teritorială.

Studiul a fost apoi continuat şi adâncit, acțiune ce se continuă la nivel de zone, județe şi la nivel local, respectiv stațiuni de litoral, stațiuni balneoclimaterice, stațiuni de munte, trasee şi localități, în funcție de specificul şi resursele fiecăreia.

Aşa, de exemplu, a fost analizată zona montană Bucegi-Prahova, suprapusă pe teritoriile a trei județe - Braşov, Dâmbovița şi Prahova -, apoi Moldova de Nord ş.a.

Pentru conturarea precisă a concepției de dezvoltare a unităților taxonomice sau administrative ca modele de amenajare turistică în profil teritorial, este necesar să se aibă în vedere următoarele:

- rezultatele evaluărilor calitative şi cantitative ale componentelor patrimoniului turistic natural şi cultural-istoric, gradul !or de valorificare actuală;
- analiza cererii turistice potențiale interne şi internaționale (volum, dinamică, structură), precum şi a circulației turistice înregistrate pe o perioadă de.a 5 la 10 ani;
- detaliile schițelor de sistematizare a teritoriului (ale județelor, ale localităților sau stațiunilor);
- perspectivele economico-sociale ale unităților teritoriale;
- mutațiile posibile în motivațiile cererii interne şi internaționale, ca şi opțiunile turistice ale populației, opțiuni cunoscute prin investigații sociologice.

Pornind de ia aceste elemente, în ansamblu s-au conturat câteva direcții os acțiune ce stau ia baza concepției de dezvoltare a turismului în profil teritorial:

- diversificarea profilului turistic, crearea unui produs turistic cu valențe multiple, cu posibilități de practicare a formelor de turism ce dispun de suport material, suport concretizat în resursele turistice naturale şi cultural-istorice ale județului, stațiunii sau localității;
- valorificarea superioară a tuturor resurselor turistice;
- satisfacerea unui larg evantai de motivații turistice;
- modernizarea bazei materiale şi a infrastructurii existente pentru a putea răspunde solicitărilor turismului intern şi exigențelor turismului internațional competitiv;
- crearea unei baze de agrement moderne, care să vizeze atât viitorul imediat, cât şi perspectiva, ideea centrală fiind aceea de a realiza o dotare completă, însă elastică, rezistentă la uzura fizică şi morală;
- coordonarea dezvoltării unităților administrativ-teritoriale cu acțiunea de amenajare a teritoriului şi localităților şi de conservare a potențialului turistic şi a mediului în general;
- obținerea unei eficiente economice şi sociale ridicate.

STAȚIUNEA VENUS

ANEXĂ

HOTELUL SILVIA

EVALUAREA ELEMENTELOR DE FUNCȚIONALITATE TURISTICĂ

Forme de turism	Categoria de elemente				Pondere față de total existent				Pondere în total
	I	II	III	TOTAL	I	II	III	TOTAL	
Organizat	189,0	98,0	43,0	330,0	63,2	73,1	63,2	65,0	45,0
Semior-ganizat	168,0	89,0	38,0	295,0	61,1	70,6	65,5	64,3	42,4
Cont propriu	165,0	100,0	48,0	313,0	50,3	77,5	64,0	58,6	39,4
VIP	154,0	50,0	33,0	273,0	49,8	74,8	47,8	55,4	35,9
Tineret	166,0	64,0	43,0	293,0	75,5	80,0	89,6	78,6	48,7
Medie	172,0	94,0	40,0	306,0	53,9	72,9	57,1	59,1	39,9
A treia	185,0	91,0	42,0	318,0	63,6	70,0	81,2	63,2	43,0
Automobil	175,0	83,0	28,0	286,0	59,5	69,7	50,9	61,1	40,0
Autocar	184,0	94,0	37,0	315,0	62,6	72,9	51,4	63,0	42,4
Tren	170,0	92,0	43,0	305,0	69,2	72,4	58,1	62,5	41,5
Avion	173,0	94,0	38,0	315,0	57,7	72,9	55,9	61,6	41,3
Neînsoțit	173,0	91,0	34,0	298,0	68,8	88,7	51,5	68,7	43,8
Grupuri	168,0	101,0	46,0	312,0	60,2	77,7	90,2	68,6	45,3
Perechi	191,0	89,0	39,0	319,0	68,0	70,0	69,1	67,4	45,0
Cu copii	137,0	103,0	42,0	232,0	50,4	69,1	61,8	57,7	38,1
Circuit	121,0	24,0	28,0	173,0	100,8	60,0	70,0	86,5	59,0
Scurt	179,0	94,0	40,0	313,0	74,0	87,0	72,7	77,7	53,3
Mediu	168,0	86,0	35,0	299,0	56,8	73,1	60,0	60,3	40,1
Lung	145,0	101,0	42,0	288,0	48,7	72,7	52,5	53,7	36,3
Tratament	98,0	72,0	36,0	206,0	35,6	68,8	47,4	44,8	31,4
Foste socialiste	136,0	72,0	40,0	248,0	57,6	72,0	72,7	63,4	39,5
Latine	174,0	99,0	41,0	314,0	55,4	76,7	55,4	60,7	41,0
Germanice	184,0	92,0	40,0	316,0	56,6	66,7	48,8	58,0	39,5
Anglo-saxone	175,0	97,0	44,0	316,0	55,0	72,4	57,1	59,7	49,3

Forme de turism	Categoria de elemente				Pondere față de total existent				Pondere în total
	I	II	III	TOTAL	I	II	III	TOTAL	
Alte	171,0	98,0	37,0	306,0	63,1	77,8	54,4	59,3	40,0
Total elemente	52,0	35,0	17,0	104,0					
- Litoral	36,0	20,0	17,0	73,0					
- Supl. posibile	16,0	16,0		31,0					
- Hotel	18,0	14,0	8,0	40,0	50,0	70,0	47,1	54,8	38,5
Evaluare elemente	208,0	70,0	17,0	295,0					
- Litoral	144,0	40,0	17,0	201,0					
- Supl. posibile	64,0	30,0		94,0					
- Hotel	72,0	28,0	8,0	108,0	50,0	70,0	47,1	53,7	36,6

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 5-6/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE MONDIALĂ „COSTIN MURGESCU"

INDUSTRIA CONSTRUCTOARE DE MAŞINI ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ
- reformă şi restructurare -

dr. Maria CARTAŞ

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

Capitolul 1. TENDINȚE MAJORE ÎN DEZVOLTAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI PE PLAN MONDIAL 123
1.1. Trăsături generale 123
1.2. Tendințe în structura pe firme a industriei constructoare de maşini..... 133
1.3. Strategii adoptate de principalele firme din domeniul industriei constructoare de maşini pe plan mondial..... 138
1.4. Modificări în cadrul internațional de competitivitate..... 141
1.4.1. Industria autovehiculelor 143
1.4.2. Industria tehnologiei informatice şi a telecomunicațiilor..... 147
1.4.3. Perspective în domeniul competitivității pe plan mondial 151
1.5. Dezvoltarea durabilă - obiectiv major al marilor corporații..... 155
Capitolul 2. RESTRUCTURAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI A ROMÂNIEI -OPORTUNITĂȚI ŞI RESTRICȚII 159
2.1. Locul ramurii în economia românească 159
2.2. Oportunități şi restricții pentru reformă şi restructurare în cadrul ramurii..... 163
2.3. Utilizarea investițiilor străine directe ca factor de creştere a competitivității şi de ajustare structurală a ramurii..... 172
Bibliografie selectivă..... 179

Capitolul 1
TENDINȚE MAJORE ÎN DEZVOLTAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI PE PLAN MONDIAL

1.1. Trăsături generale

1. Locul şi rolul ramurii în economia mondială

Industria constructoare de maşini deține un loc important în cadrul economiei mondiale, reprezentând sâmburele industriei prelucrătoare. În majoritatea țărilor industrializate, industria constructoare de maşini contribuie cu ponderi cuprinse între 30-50% din totalul pe ansamblul industriei prelucrătoare la:

- producția brută totală;
- valoarea adăugată totală;
- formarea capitalului fix;
- utilizarea forței de muncă ocupate.

Această ramură deține ponderi ridicate în exportul de mărfuri al țărilor menționate: 30-50% în majoritatea țărilor vest-europene, 51% în Suedia, 53% în SUA, 55% în Germania, 78% în Japonia.

Ea se află în fruntea progresului tehnic şi tehnologic, fiind furnizorul de echipamente moderne, înalt productive pentru toate sectoarele economiei. În cadrul ramurii se înregistrează cel mai înalt nivel al cheltuielilor de cercetare-dezvoltare, depăşind cu mult nivelul din celelalte sectoare ale industriei.

2. Principalele regiuni producătoare

Distribuția regională a valorii adăugate în industria constructoare de maşini, pe principalele subsectoare, relevă concentrarea acesteia, în proporție de 86-92% din total, în țările industrializate (inclusiv Europa de Est şi fosta URSS), diferența de 8-14% înregistrându-se în țările în curs de dezvoltare şi revenind, în principal, țărilor recent industrializate.

Piața mondială a maşinilor şi utilajelor este dominată de cele trei centre de putere economică ale lumii: UE, SUA şi Japonia. Acestea concentrează:

- circa 75% din valoarea producției mondiale;
- circa 65% din consumul mondial;
- circa 85% din exportul mondial de produse ale construcției de maşini.

3. Dinamica ramurii

Producția mondială a industriei constructoare de maşini a înregistrat, pe termen lung, o tendință generală de creştere, ajungând la un volum valoric de peste 1,05 trilioane dolari.

Evoluția volumului valoric al producției de maşini şi utilaje a principalelor regiuni producătoare s-a caracterizat printr-o tendință generală de creştere în intervalul 1985-1997, printr-o încetinire a creşterii (în SUA) şi o inversare clară de

tendință (în special în Japonia) în intervalul 1990-1997. În ceea ce priveşte Uniunea Europeană, în perioada 1990-1992 tendința a fost de declin, iar din 1993 - de creştere, pe ansamblul intervalului nerecuperându-se însă nivelul din 1990.

Tabelul nr. 1

Evoluția volumului valoric al producției

	1995-1997	1990-1997	1997	
	- modificare procentuală -		milioane dolari	pondere (%) în total mondial
SUA	+60	+42	271	26,1
UE	+22	-1	306	29,4
Japonia	+10	-14	208	20,0

Sursa: estimări VDMA.

Evoluția diferențiată a producției sectorului pe principalele regiuni producătoare în anii '90 a reflectat tendințele diferite de evoluție economică a acestora pe fondul recesiunii de la începutul anilor '90.

4. Structura ramurii

Potrivit statisticilor ONU, industria constructoare de maşini cuprinde cinci mari sectoare: produse din metal, maşini neelectrice, maşini electrice, mijloace de transport, instrumente de precizie.

În toate țările care au înregistrat o înviorare economică începând din 1994, toate cele cinci sectoare ale industriei constructoare de maşini au cunoscut ritmuri de creştere înalte, diferențiate însă de la un sector la altul şi de la o țară la alta.

Astfel, analizând situația dintr-un număr de 23 de țări raportoare la ONU (SUA, Japonia şi țări europene), se constată că producția industriei de maşini electrice a evoluat în general mai bine decât producția celorlalte sectoare.

În ceea ce priveşte dinamica sectoarelor în diverse țări, cel mai înalt ritm de creştere a fost înregistrat de:

- industria de maşini electrice - în 8 din 23 de țări;
- industria mijloacelor de transport - în 5 țări;
- industria produselor din metal - în 4 țări.

5. Activitatea de cercetare-dezvoltare

Dintre toate sectoarele industriale, industria constructoare de maşini înregistrează, în majoritatea țărilor industrializate, de departe cel mai mare volum de cheltuieli pentru activitatea de cercetare-dezvoltare. În cazul UE, de exemplu, această ramură concentrează peste 50% din cheltuielile de cercetare-dezvoltare totale din industria prelucrătoare; ea concentrează circa 60% în Norvegia, Finlanda, Irlanda sau Olanda, ajungând la cea. 70% în țări ca Germania, Franța, SUA, Marea Britanie, Polonia, Suedia, Cehia, Japonia, Italia, Canada, Spania.

În anii 70, în multe țări vest-europene investițiile industriale reale raportate la valoarea adăugată, au scăzut sau în cel mai bun caz, au stagnat, ceea ce a produs îngrijorare în rândul unor specialişti.

O analiză mai atentă a comportamentului investițional evidențiază însă producerea unor schimbări structurale în repartizarea cheltuielilor respective pe cele două categorii majore:

- investiții materiale (maşini si utilaje, clădiri);
- investiții nemateriale (cheltuieli pentru cercetare-dez-voltare, marketing, educație şi formare profesională, programe de calculator, sisteme de dezvoltare etc).

Evoluția celor două categorii a fost diferențiată. Astfel, în timp ce investițiile materiale s-au caracterizat printr-o tendință de scădere sau de stagnare în decursul anilor 70 şi începutul anilor '80, investițiile nemateriale au înregistrat o tendință continuă de creştere. Efectul combinat al celor două tendințe sugerează o imagine de ansamblu pozitivă.

Raportate la valoarea adăugată, cheltuielile de cercetare-dezvoltare au înregistrat, în ultimele două decenii, o tendință în general ascendentă în majoritatea țărilor industrializate. Aceasta sugerează că ramura construcțiilor de maşini devine tot mai intensivă în cunoştințe tehnice şi ştiințifice, rezultate din activitatea de cercetare-dezvoltare, ceea ce reprezintă una dintre principalele caracteristici actuale ale sectorului.

În ceea ce priveşte repartizarea pe sectoare a cheltuielilor de cercetare-dezvoltare totale efectuate la nivelul ramurii, analiza comparativă a situației dintr-un număr de 23 de țări relevă următoarele sectoare prioritare:

- în 6 țări - R. Cehă, Franța, Italia, SUA, Marea Britanie, Spania - pe primul loc se plasează grupa *mijloace de transport,* cu ponderi cuprinse între 56% din totalul pe ramură (R. Cehă) şi 37% (Spania), iar pe locul doi grupa de *maşini electrice* - cu ponderi cuprinse între 21% (Franța) - 36% (Italia). Face excepție R. Cehă, în cazul căreia pe locul doi se află grupa de *maşini şi echipamente* cu circa 23% din total;
- în alte 7 țări - Suedia, Germania, Canada, Japonia, Grecia, Australia, Israel - pe primul loc se situează grupa de *maşini electrice,* cu ponderi cuprinse între 36% (Australia) si 82% (Israel), urmată de *mijloace de transport* - cu ponderi între 13% (Israel) - 36% (Australia);
- în ceea ce priveşte grupa *maşini şi echipamente,* aceasta se plasează pe primul loc din punct de vedere al mărimii ponderii în cheltuielile de cercetare-dezvoltare totale din cadrul ramurii într-o singură țară - Danemarca, şi pe locul doi (după *mijloace de transport)* în R. Cehă (cu 23%). În 10 din cele 23 țări - Austria, Belgia, Norvegia, Finlanda, Ungaria, Irlanda, Portugalia, Slovenia, Turcia, Noua Zeelandă - această grupă se plasează pe locul doi, după grupa *maşini electrice.*

Potrivit unui raport întocmit recent de experţii OCDE cu privire la cheltuielile destinate activităţii inovaţionale înregistrate în ţările industriale avansate, la modul în care sunt stimulate, în aceste ţări, sectoarele economice bazate pe un înalt nivel tehnologic - în frunte cu industria aviacosmică, electronica, producţia de calculatoare, telecomunicaţiile - în perioada 1984 -1997 circa 25% din creşterea PIB în G7 s-a realizat pe seama sectoarelor menţionate, care s-au remarcat prin contribuţia lor la creşterea productivităţii muncii în aceste ţări.

Contribuţia setoarelor de înalt nivel tehnologic la creşterea productivităţii muncii a fost de 50% în SUA, peste 30% în Marea Britanie, Canada şi Japonia, 30% în Germania şi Franţa, 25% în Italia.

Un stimulent important pentru dezvoltarea economiei îl reprezintă nu atât invenţiile şi inovaţiile, cât rapiditatea şi scara la care sunt aplicate acestea în producţie. Din acest punct de vedere, dintr-un număr de 13 ţări industriale avansate analizate în raport, cel mai înalt calificativ a fost acordat Marii Britanii. Din volumul total al fondurilor cheltuite în această ţară pentru inovaţie, numai 32,6% (cel mai scăzut nivel dintre cele 13 ţări) reprezintă cheltuieli de cercetare-dezvoltare, în timp ce lucrările de design reprezintă 28,4%, iar activitatea de marketing 8,9%, depăşind nivelul mediu al cheltuielilor respective înregistrate pe total în cele 13 ţări.

Tabelul nr. 2

Structura cheltuielilor destinate activităţii inovaţionale în principalele ţări ale lumii - în% din volumul total al cheltuielilor destinate activităţii inovaţionale

	Cercetare-dezvoltare	Patente şi brevete	Design	Marketing	Colaborare cu alte firme
Danemarca	40,1	5,3	15,8	8,2	9,0
Germania	27,1	3,4	27,8	6,1	29,2
Irlanda	22,2	4,3	22,0	38,5	20,4
Italia	35,8	1,2	7,4	1,6	47,2
Olanda	45,6	6,1	7,6	19,8	20,2
Norvegia	32,8	4,2	14,2	5,5	17,6
Spania	36,4	8,0	-	8,8	6,3
Marea Britanie	32,6	2,7	28,4	8,9	15,9
Media	33,5	4,6	24,0	6,6	22,4

Sursa: OCDE.

6. Sectoare în ascensiune, sectoare stagnante, sectoare în declin

Perioada postbelică şi în special anii care au urmat crizei petroliere din 1973 se caracterizează prin ample procese de restructurare industrială, care au cuprins, practic, toate ţările lumii.

Modificările înregistrate în structurile industriale pe plan mondial reflectă, în principal, accelerarea progresului tehnic, ca factor de creştere a productivită-

ții muncii şi de sporire a competitivității produselor pe piețele internaționale, dar şi nevoia de adaptare la constrângerile impuse de caracterul limitat al resurselor naturale şi/sau financiare din diverse țări, la cerințele crescânde de protecție a mediului şi a persoanelor, la înăsprirea concurenței, pe fondul intensificării tendinței de internaționalizare a producției şi globalizare a piețelor.

Structura producției industriale se caracterizează, în general, printr-o creştere evidentă a ponderii industriilor de înalt nivel tehnologic, concomitent cu diminuarea ponderilor deținute de industriile bazate pe tehnologii de nivel mediu şi, mai ales, scăzut.

În țările dezvoltate (SUA, Japonia, Germania, Franța, Marea Britanie, Canada, Australia), în cadrul industriilor în ascensiune se remarcă gruparea spre vârful topului a următoarelor sectoare:

- calculatoare şi echipamente de birou;
- echipamente pentru telecomunicații;
- semiconductori;
- industria aerospațială.

De la o țară la alta apar însă şi ramuri specifice, reflectând existența avantajului comparativ.

Între sectoarele în declin, se numără, în special, navele şi alte echipamente de transport (trenuri, motociclete, echipament de transport specializat).

Deşi industriile în ascensiune şi cele în regres sunt, în general, aceleaşi, amploarea şi natura tendinței de schimbare diferă substanțial de la o țară la alta.

Tabelul nr. 3

Ordinea sectoarelor construcției de maşini după ritmul mediu anual de creştere a volumului producției înregistrat în perioada 1990-1998 în Uniunea Europeană, SUA şi Japonia

Locul	Sectorul	Ritmul mediu anual de creştere (%)					
		-5-0	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25
1.	Maşini de birou şi calculatoare		3.Japonia	2.UE			1.SUA
2.	Echipamente radio, TV, comunicații		3.UE	2.Japonia	1.SUA		
3.	Maşini şi aparate electrice		1.Japonia 2.SUA 3.UE				
4.	Industria autovehiculelor		1.SUA 2.UE 3.Japonia				

Locul	Sectorul	Ritmul mediu anual de creştere (%)					
		-5-0	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25
5.	Industria prelucrătoare		1.SUA 2.Japonia 3.UE				
6.	Instrumente medicale, de precizie, optică si ceasuri	2.UE 3. Japonia	1.SUA				
7.	Maşini şi echipamente	3.UE	1.SUA 2.Japonia				
8.	Produse din metal	3.UE	1.SUA 2.Japonia				
9.	Alte mijloace de transport	2.UE 3.SUA	1. Japonia				

Imaginea de ansamblu a schimbărilor structurale intervenite în industriile țărilor dezvoltate atestă că fiecare țară reprezintă o experiență unică.

Mărimea gradului de schimbare structurală în sine nu are prea mare relevanță. Practica demonstrează că o modificare structurală amplă ar putea avea ca obiectiv recuperarea decalajelor, valorificarea oportunităților de creştere globală. În acelaşi timp, ea ar putea fi de nedorit în cazul în care nu corespunde tendințelor globale de expansiune sau contracție industrială. Micropiețele sau „nişele" pot, totuşi, să asigure oportunități de afaceri pentru industriile în regres.

În ceea ce priveşte perspectivele evoluției structurii producției industriale a țărilor analizate se poate anticipa că industriile de înalt nivel tehnologic, moderne vor continua să înregistreze ponderi în creştere şi cele mai rapide ritmuri de creştere în principalele țări industrializate ale lumii, dar şi în alte țări (țările recent industrializate, țările central şi est-europene).

7. Specializarea industrială

Analiza comparativă a specializării sectoriale la export relevă preponderența sectoarelor cu înaltă specializare la export (rata de specializare la export mai mare de 1,5) în SUA (tehnică informatică şi birotică; alte mijloace de transport) şi în Japonia (instrumente de precizie; maşini electrice; tehnică informatică şi birotică; autovehicule şi componente). În UE nu se remarcă această tendință.

Urmează sectoarele cu specializare moderată (rata de specializare la export între 1,2 - 1,5): maşini şi echipamente -în UE; maşini electrice - în SUA; în Japonia - nici un sector. (vezi tabelul nr. 4).

Analiza comparativă a ponderilor deținute în totalul forței de muncă şi al producției principalelor sectoare ale ramurii în UE relevă poziția dominantă a Germaniei, cu ponderi cuprinse între 35 şi peste 40% în sectoarele fabricației de maşini şi echipamente, echipamente electrice şi electronică, mijloace de transport.

Pe locurile următoare se situează:

- la maşini şi echipamente: Italia, Marea Britanie şi Franța, cu ponderi cuprinse între 10-15% (Italia depăşeşte 15% în cazul producției);
- la echipamente electrice şi electronică: Marea Britanie, Franța şi Italia, cu ponderi cuprinse între 13-17% (primele două) şi circa 12% cea de a treia;
- la mijloace de transport: Franța (17-23%), Marea Britanie (13-16%), Italia (8-12%) şi Spania (5-10%).

Restul țărilor UE înregistrează ponderi de sub 5%.

Tabelul nr. 4

Specializarea la export a țărilor dezvoltate pe grupe de produse ale construcțiilor de maşini

	Ponderea în exportul total de produse manufactu-rate	**Ponderea în importul total de produse manufactu-rate**	**Specializa-re la export (1)**	**Rata de acoperire corelată (2)**
Produse metalice: UE SUA Japonia	3,6 2,4 1,5	2,8 2,4 1,7	1,15 0,75 0,47	1,29 0,99 0,89
Maşini şi echipamente: UE SUA Japonia	17,5 14,0 15,6	8,5 8,7 5,2	1,27 1,02 1,14	2,07 1,61 3,01
Tehnică informatică şi de birou: 'UE SUA Japonia	3,0 7,9 7,8	7,0 8,4 5,2	0,66 1,72 1,69	0,43 0,94 1,49
Maşini electrice: UE SUA Japonia	12,5 19,6 25,6	15,3 17,5 14,0	0,84 1,32 1,72	0,82 1,13 1,84
Autovehicule şi com- ponente: UE SUA	9,6 11,3	5,9 17,2	0,73 0,85	1,63 0,65
Japonia	21,4	4,9	1,63	4,37
Alte mijloace de Transport: UE SUA aponia	5,7 8,2 5,1	5,4 2,3 3,0	1,11 1,62 0,99	1,06 3,55 1,69

	Ponderea în exportul total de produse manufactu-rate	Ponderea în importul total de produse manufactu-rate	Specializa-re la export (1)	Rata de acoperire corelată (2)
Instrumente:				
UE	2,5	3,4	0,88	0,75
SUA	3,2	2,9	1,11	1,10
Japonia	5,2	3,3	1,78	1,55
Total: UE	54,4	48,3		
SUA	66,6	54,4		
Japonia	82,2	37,3		

(1) Ponderea sectorului în ansamblul exporturilor de produse manufacturate ale UE împărțită la ponderea corespunzătoare, calculată pentru OCDE.
(2) Rata de acoperire sectorială (export/import) corectată cu rata de acoperire totală a industriei manufacturiere.
Sursa: elaborat pe baza datelor din „Panorama de /'industrie communautaire", 1997.

8. Concentrarea producției

Situația structurii pe firme a producției în majoritatea sectoarelor construcției de maşini se caracterizează prin concentrarea acesteia în proporții importante în mâinile unor mari grupuri industriale. Între primele 200 grupuri industriale din lume, cele care activează în domeniul construcției de maşini dețin peste 48% din cifra de afaceri agregată, situația pe sectoare fiind următoarea (în procente din cifra de afaceri agregată):

Tabelul nr. 5

Structura pe firme a producției sectoarelor construcției de maşini

	1988	1994
Autovehicule şi componente	20,3	21,4
Maşini electrice	14,7	15,7
Tehnică informatică	5,5	5,9
Industria aerospațială	3,9	3,0
Maşini şi echipamente	2,3	2,7
Total ramură	46,7	48,7

Repartiția lor pe țări este următoarea (după contribuția la cifra de afaceri agregată a principalelor 200 de grupuri industriale ale lumii, în procente):

Tabelul nr. 6

Repartiția pe țări a principalelor firme producătoare

	1988	1994
Autovehicule si componente: 1.SUA	38,4	35,7
2. Japonia	33,3	30,9
3. Europa	28,4	32,2
4. Alte țări		1,2
Maşini electrice şi electronică:	33,9	37,2
1. Japonia	32,9	28,1
2. Europa	23,7	18,9
3. SUA	9,4	15,8
4. Alte țări		
Tehnică informatică si birotică: 1.SUA	54,5	51,2
2. Japonia	41,8	48,8
3. Europa	3,7	
Industria aerospatială: 1.SUA 2. Europa	86 14	86 14

În contextul internaționalizării crescânde a producției şi al globalizării pieților, al intensificării concurenței, inclusiv sub presiunea ofensivei producătorilor asiatici, se accentuează nevoia de restructurare şi raționalizare a activității la majoritatea firmelor.

Principalele obiective ale strategiilor de restructurare şi dezvoltare ale marilor firme sunt: creşterea productivității muncii, reducerea costurilor de fabricație, reducerea forței de muncă ocupate, intensificarea activității de cercetare-dezvoltare, raționalizarea activității, creşterea competitivității.

Un exemplu recent îl reprezintă schimbarea anunțată de grupul german de construcții de maşini electrice şi electronică Siemens, considerată a fi una dintre cele mai mari operații de restructurare din cei 150 de ani de istorie corporatistă germană şi cea mai mare restructurare din Germania, după transformarea grupului Daimler-Benz de la începutul anilor '90. Siemens se va retrage din afacerile cu componente electronice în totalitate, inclusiv la semiconductori, tuburi electronice şi componente electromecanice şi îşi va spori activitatea în domeniul calculatoarelor personale şi al telefoanelor mobile, orientându-se prioritar către sectoarele cele mai rentabile.

În mod similar, grupul japonez Toshiba se regrupează, abandonând treptat sectoarele nerentabile, iar grupul suedez Sandvik renunță la minerit.

Ca expresie a accentuării competiției pentru piețe de desfacere, ultimele două decenii s-au caracterizat prin intensificarea valului de fuziuni, achiziții şi alianțe strategice între firme.

Volumul total al tranzacțiilor în domeniul fuzionării de firme şi achizițiilor (prețul de achiziție şi valorile reunite prin fuziune) s-a cifrat, în 1997, în Euro-

pa, la peste 500 miliarde dolari (din care 33% în Marea Britanie şi 14% în Franța).

Un exemplu remarcabil de fuziune îl reprezintă cea realizată în prima jumătate a anului 1998 între Chrysler şi Daimler-Benz, care va schimba peisajul industriei mondiale de autovehicule.

9. Relocalizarea producției, investiții străine şi transferul de tehnologie

Angrenate în cursa pentru sporirea competitivității, în procesul raționalizării activității lor, principalele firme constructoare de maşini transferă adesea unele sectoare, devenite nerentabile în țara gazdă, către alte țări, care oferă o serie de avantaje, cum ar fi existența de resurse materiale şi de forță de muncă comparativ mai ieftină, ca şi apropierea de noi piețe de desfacere.

Experiența țărilor recent industrializate confirmă orientarea crescândă către sectoare moderne, bazate pe industria electronică.

Dezvoltarea industriei electronice în aceste țări s-a bazat, în bună măsură, pe relocalizarea producției din țările industrializate, investiții străine şi transfer de tehnologie şi management. Pe lângă avantajele de necontestat pe care le implică această legătură, nu trebuie să fie ignorate unele aspecte inerente mai puțin favorabile. Astfel, conform unui studiu bazat pe experiența unui număr de 110 companii producătoare de maşini şi aparate electrice, electronică şi maşini, elaborat în 1992 de Asociația Economică Coreeano-Japoneză, peste 90% dintre tehnologiile vândute de firmele japoneze celor coreene erau fie depăşite, fie utilizate pe scară largă în țările avansate, iar circa 70% dintre companiile cumpărătoare de tehnologii japoneze erau nemulțumite; 97,5% dintre firmele coreene au declarat că au plătit pentru tehnologie japoneză care nu era nici'nouă, nici novatoare; 85,5% au declarat că nu au obținut rezultate palpabile prin utilizarea tehnologiilor importate. Pentru motivele de mai sus, 78,7% dintre firmele chestionate au fost de părere că firmele japoneze au rețineri în transferarea de tehnologii adecvate către firmele coreene, de teama efectului de „bumerang", iar 70,8% au afirmat că adesea că concernele japoneze duc o politică de neproliferare a tehnologiilor pe care le dețin.

În țările din Europa centrală şi de est, care au păşit în procesul de tranziție către economia de piață cu structuri industriale în general necompetitive, procesele de reformă se desfăşoară mai mult sau mai puțin anevoios. Până în prezent, forțele de piață nu par să evolueze aşa cum ar trebui şi nici aşa cum s-a crezut, nefiind în măsură să genereze automat libera inițiativă şi modernizarea industriei, cel puțin pentru viitorul apropiat. În această primă etapă de transformare, vizând crearea unor structuri de producție competitive, în esență extrem de complexe, într-adevăr nu se produce nimic în mod automat.

Pe de altă parte, piețele est-europene sunt atractive pentru multe firme vest-europene, confruntate cu acumularea unor capacități de producție excedentare, cu o creştere a gradului de saturare a piețelor interne şi ofensiva crescândă a exportatorilor din țările cu costuri salariale joase. Aceste firme îşi

intensifică exporturile în regiune, pătrunzând tot mai activ şi pe calea relocalizării unor activități de producție, în scopul folosirii avantajelor legate de cost, a achizițiilor de firme locale, care, ulterior, în unele cazuri, sunt reprofilate pe activități de asamblare a componentelor din import sau pe lucrări de reparații şi întreținere sau sunt,pur şi simplu, închise, în cadrul programelor de raționalizare a activității firmei occidentale.

Un exemplu grăitor de implantare a marilor producători pe piața țărilor în tranziție îl oferă sectorul construcției auto şi anume: în primii 7 ani de tranziție, patru mari investitori -Volkswagen (Germania), Adam Opel (subsidiara germană a General Motors), Fiat (Italia) şi Daewoo (Coreea de Sud) au cheltuit circa 8,9 miliarde dolari pentru facilitățile construite în Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria şi fosta Germanie Democrată. Acestora li se adaugă Suzuki şi Ford, cu investiții mai puțin ambițioase, destinate, în special, asamblării. Firmele respective s-au orientat prioritar către piața central şi est-euro-peană într-o perioadă în care competiția pe piața occidentală este deosebit de acerbă.

10. Evoluția previzibilă a cererii pentru principalele produse ale ramurii în orizontul anului 2000

Produsele industriei constructoare de maşini sunt produse de folosință îndelungată şi se adresează la două mari categorii de clienți: unități productive şi utilizatori casnici.

În primul caz se înregistrează un consum de maşini şi echipamente destinate desfăşurării diverselor procese de producție. Acestea reprezintă bunuri de investiții şi cererea cunoaşte, în general, o evoluție ciclică. În mod normal, în perioadele de recesiune, aşa cum s-a întâmplat în 1990-1994, industria constructoare de maşini înregistrează rezultate mai slabe, comparativ cu cele pe ansamblul industriei prelucrătoare, dar în fazele de înviorare se dezvoltă mult mai rapid decât restul industriei prelucrătoare.

În al doilea caz, este vorba de diverse maşini şi aparate destinate uzului populației. Acestea sunt bunuri industriale de larg consum, cererea pentru asemenea produse depinzând de factorii care țin de nivelul şi calitatea puterii de cumpărare a populației.

Un rol important în evoluția cererii produselor ramurii îl are evoluția tehnico-constructivă şi nivelul de performanță a produselor, ca şi ciclul de viață al acestora.

1.2. Tendințe în structura pe firme a industriei constructoare de maşini

O privire de ansamblu asupra structurii pe firme în diverse sectoare de activitate din cadrul ramurii relevă, în general, existența unor firme mari, care concentrează ponderi importante din forța de muncă ocupată şi activitatea în domeniu, coexistând cu un număr însemnat de întreprinderi mijlocii şi mici (cu un număr de sub 20 de angajați). În funcție de specificul sectorului, acestea din

urmă sunt adesea angrenate în activități de reparații şi întreținere, dar şi de producție (în principal piese de schimb), şi tind, în frecvente cazuri, să se grupeze în jurul unor firme mari.

În diverse sectoare şi subsectoare ale ramurii se înregistrează următoarele tendințe:

Tabelul nr. 7

Evoluția previzibilă pe termen scurt şi mediu a cererii pe principalele produse ale ramurii

Produsele	**Tend**		**intele-cererii**		
	descendentă	**slabă, stagnantă**	**revenire**	**creştere moderată**	**creştere**
Produse metalice				**X**	
- construcții metalice, cazane, piese forjate		**X**			
- ambalaje metalice uşoare, recipienti din otel					**X**
Maşini şi echipamente					**X** pe termen lung
- maşini agricole şi tractoare	x				
- maşini unelte			**X**		
- maşini textile				**X**	
- utilaj alimentar				**X**	
- aparatură electrocasnică	**X** relocalizare				
- pompe industriale pentru lichide					**X** Extrem Orient, Coasta Pacificului
Aparatură electronică					**X**
- telecomunicații					**X** cel mai favorabil subsector
- prelucrarea datelor					**X**

Produsele	Tend		intele-cererii		
	descendentă	**slabă, stagnantă**	**revenire**	**creştere moderată**	**creştere**
- aparatură electronică pentru public				X	
- componente electronice					X
Maşini şi aparate electrice				X	
- motoare, generatoare, transformatoare				X UE	X Asia SE Europa de Est
- fire şi cabluri izolate		X			
- baterii portabile şi reşar-jabile					X
- corpuri de iluminat				X produsele standard	X produsele de vârf
Instrumente de precizie, optică etc.					X produse competitive
- aparatură chirurgicală şi ortopedică					X
-AMC			X		
- aparatură optică şi fotografică					X
- ceasuri					X
Mijloace de transport				X	
- autoturisme				X	X
- componente					X
- nave				X	X după 2000
-mrcf				X	X

Unul dintre grupurile de industrii cu cel mai scăzut grad de concentrare îl reprezintă fabricaţia de **maşini şi echipamente de uz industrial** (bunuri de investiţii).

În Uniunea Europeană, industria de maşini numără peste 140.000 firme producătoare, din care circa 85% cu mai puțin de 20 de angajați şi având ca obiect de activitate, în principal, producția de piese de schimb şi lucrări de reparații. Fimele cu cel puțin 20 de angajați, nivel considerat ca limită minimă necesară în acest sector pentru fabricarea de produse cu grad sporit de complexitate, sunt în număr de circa 20.000. În cadrul lor predomină, de asemenea, unitățile foarte mici, numai circa 20% având peste 100 de angajați (din care doar 800 unități sau 4% din total au cel puțin 500 de angajați).

Preponderența întreprinderilor mici şi mijlocii în fabricația de maşini în UE este o trăsătură derivată din caracteristica producției sectorului: produsul „maşină" se pretează numai în cazuri excepționale la fabricația în serii mari, iar specializarea extremă cerută pe piață poate fi obținută mai repede în firme mici. Ea prezintă avantajul că favorizează o ajustare structurală permanentă, sectorul oferind o slabă motivație pentru subvenții, care de regulă perpetuează o anumită structură. În acelaşi timp, aceste unități sunt mai uşor adaptabile la fluctuațiile ciclice ale cererii.

Firmele mari, relativ puține, operează în special în domenii în care soluțiile standard oferă economii de scară sau în care este necesar un volum important de resurse financiare şi de muncă (exemplu construcția de uzine complete).

Fabricația de **aparatură de uz casnic** se caracterizează, prin contrast, printr-un grad înalt de concentrare a producției, prin predominarea firmelor mari producătoare.

Aparatura de uz casnic se caracterizează printr-un grad mare de standardizare, pretându-se la producția de serie, care permite mai buna utilizare a resurselor şi reducerea costurilor. Prin urmare, pe piața produselor respective se înregistrează o competiție de preț severă, care pune adesea în dificultate firmele mici.

Ca în multe alte sectoare industriale, în sectorul de maşini şi echipamente se manifestă o tendință de globalizare a piețelor. Marii producători se întrec în a-şi spori prezența, cu uzine proprii, în America de Nord şi Asia de Est. Numeroase firme mici din cadrul sectorului nu sunt pregătite să facă față acestei tendințe. Pentru a se menține pe piață, multe dintre ele se asociază în cadrul diverselor aranjamente de cooperare, asigurând asistența tehnică pentru maşinile produse de uzinele înființate de marile firme.

Structura pe firme a sectorului fabricației de **maşini electrice** se caracterizează printr-un grad de concetrare foarte înalt. Circa 4% din totalul întreprinderilor care funcționează în cadrul sectorului concentrează aproape 80% din totalul forței de muncă şi asigură peste 80% din cifra de afaceri globală.

De remarcat faptul că talia întreprinderilor este foarte asemănătoare în toate țările industrializate.

Firmele mari care activează în cadrul fabricației de maşini electrice, dar şi firme de talie mai mică, operează şi în alte sectoare industriale. Firme de ta-

lie foarte mare activează pe scară mondială în practic toate segmentele de produse, alături de un număr mare de întreprinderi mici şi mijlocii.

Structura pe firme a sectorului de **echipamente electronice** este dominată de grupuri industriale foarte mari, alături de care operează un număr mare de întreprinderi de talie mică.

În fiecare subsector al industriei electronice între primele 20 de mari firme producătoare la nivel mondial se numără cel puțin trei firme europene. Pe ansamblul sectorului, primele trei locuri în ierarhia producătorilor din industria electronică europeană sunt ocupate de Siemens, Philips şi Alcatel.

Cel mai bine reprezentat este sectorul telecomunicațiilor, unde producătorii europeni s-au menținut timp de cinci ani pe 8-10 poziții din primele 20 din clasamentul mondial al ramurii. Firmele Alcatel (Franța), Siemens (RFG) şi Ericsson (Suedia) şi-au disputat mulți ani la rând între ele trei din primele 10 locuri în ierarhia mondială a producătorilor.

Datorită exploziei cererii pentru telefoane mobile, firma finlandeză Nokia urcă în prezent spre vârful clasamentului.

În schimb, în celelalte trei segmente ale sectorului, europenii dețin poziții comparativ mai slabe: SNI (Siemens Nixdorf, RFG), Olivetti (Italia) şi Bull (Franța) în sectorul echipamentelor informatice; Thomson (Franța), Philips (Olanda) şi Nokia (Finlanda) în domeniul electronicii pentru public; şi Philips (Olanda), SGS-Thomson (Franța/Italia) şi Siemens (RFG) în domeniul componentelor.

Alături de marile firme, în industria electronică activează numeroase întreprinderi mici. În Europa de Vest, de exemplu, acestea numără circa 100.000 unități, având sub 20 de angajați fiecare şi 180.000 împreună.

Structura pe firme a industriei producătoare de **mijloace de transport** evidențiază existența unui număr mare de unități cu mai puțin de 20 de angajați, alături de mari firme care concentrează cea mai mare parte a producției sectorului.

Astfel, în UE, circa 94% din întreprinderile ramurii au sub 100 angajați (83% - sub 20 de angajați), în timp ce 91% din forța de muncă ocupată în cadrul ramurii lucrează în numai 6,1% din numărul total al firmelor, care au un număr de angajați de peste 100. Aceste companii mari asigură şi cea mai mare parte din cifra de afaceri pe ansamblul sectorului (circa 95%). Primele 10 companii din cadrul sectorului - Daimler-Benz şi Volkswagen (Germania), Fiat (Italia), Renault şi Peugeot (Franța), BMW (Germania), Volvo (Suedia), Ford-Werke şi MAN (Germania) şi Cofide (Italia) sunt în majoritatea lor cunoscute, în principal, ca producători de autovehicule, dar unele dintre ele activează şi în alte sectoare ale ramurii.

Structura pe firme în industria producătoare de **material rulant de cale ferată** are un caracter „piramidal". În vârful piramidei se află câteva mari firme furnizoare de sisteme complete, care iau asupra lor realizarea conceptuală, asigurarea livrărilor de subsisteme şi lucrările de reparații şi asistență tehnică

pe toată perioada utilizării echipamentelor (a căror valoare poate ajunge până la jumătate din preț).

La mijlocul piramidei se află furnizorii de subsisteme, a căror activitate se distinge printr-un grad înalt de specializare, iar la baza piramidei se află întreprinderile care concurează pentru obținerea de comenzi din partea furnizorilor de subsisteme.

În procesul colaborării de durată dintre un număr relativ limitat de clienți - care în majoritatea lor îşi racordează comenzile la obiectivele programelor pe termen lung - şi de furnizori - obligați să țină seama în detaliu de cerințele specifice ale societăților de transport şi să respecte cu rigurozitate termenele de livrare - în sectorul industriei producătoare de m.r.c.f. din UE s-au format excedente ale capacităților de producție, care pot fi utilizate numai parțial pentru realizarea comenzilor provenite din țările terțe. În opinia multor specialişti, acest fenomen amenință cu dispariția unor producători naționali, în condițiile în care clienții din statele membre UE, care au producătorii lor proprii, rareori lansează comenzi către alți producători.

În ciuda intensificării procesului de concentrare care a avut loc în cadrul sectorului spre sfârşitul anilor '80 şi care a cuprins, în principal, furnizorii specializați, numărul firmelor producătoare de material rulant de cale ferată continuă şi în prezent să fie mare. Structura lor după mărimea personalului este foarte diversificată, cuprinzând de la întreprinderi cu sub 100 de salariați până la unități cu câteva mii de salariați.

Producția de locomotive se realizează adesea de către compartimente ale marilor grupuri industriale, în timp ce vagoanele de marfă şi cele de călători sunt produse de firme de talie mai mică.

1.3. Strategii adoptate de principalele firme din domeniul industriei constructoare de maşini pe plan mondial

O caracteristică importantă a evoluției piețelor produselor construcției de maşini constă în schimbarea fundamentală a mediului de afaceri în care activează firmele, acesta devenind tot mai complex şi competitiv.

La baza acestei schimbări stă o serie de tendințe de lungă durată, cum sunt:

- se înregistrează o încetinire a creşterii cererii, într-o serie de sectoare, ca urmare a atingerii maturității piețelor în țările industriale avansate;
- liberalizarea piețelor - măsurile de liberalizare au avut ca efect reducerea barierelor în calea pătrunderii pe diverse piețe, favorizând accesul în sectoare rezervate anterior întreprinderilor de stat;
- globalizarea activității de afaceri şi competiția globală exercită o presiune importantă asupra firmelor. Companiile transnaționale, de exemplu, îşi optimizează performanțele activității (în cercetare-dezvoltare, producție,

administrație şi marketing) pe baze globale. Pe de altă parte, firmele europene sunt confruntate cu o concurență crescândă din partea firmelor din țările cu salarii joase (în sectoarele cu consum intensiv de forță de muncă) şi din partea firmelor americane şi japoneze (în sectoare cu consum intensiv de tehnologie).

Perfecționarea continuă a proceselor tehnologice şi a produselor reprezintă, de asemenea, o tendință de durată cu impact important asupra capacității firmelor de a desfăşura o activitate eficientă într-un mediu din ce în ce mai concurențial. Dezvoltarea tehnologiilor în domeniul comunicațiilor şi informaticii, de exemplu, deschid noi orizonturi atât în domeniul fabricației bunurilor şi serviciilor, cât şi în modalitățile de satisfacere a cererii şi a exigențelor concrete ale clienților. Pe de altă parte, companiile din fruntea eşalonului explorează şi pun în aplicare noi forme de organizare a muncii, vizând stabilirea de noi standarde de cost, calitate, satisfacere a cerințelor clienților.

Confruntate cu o piață din ce în ce mai dificilă, numeroase firme din cadrul ramurii s-au angrenat în ample programe de adaptare a activității la complexitatea crescândă a mediului de afaceri, de pregătire a structurilor lor organizatorice şi tehnico-productive în vederea asigurării continuității activității lor în condiții de eficiență sporită şi competitivitate.

În literatura de specialitate, competitivitatea firmelor individuale este definită ca fiind capacitatea unei companii de a satisface în mod continuu cerințele clienților săi în condiții mai bune decât concurența, oferindu-le mărfuri şi servicii în condiții de preț şi alți factori care nu țin de preț, mai bune comparativ cu concurența.

În general, strategiile de producție, comercializare şi dezvoltare adoptate de firmele constructoare de maşini pentru îmbunătățirea performanțelor lor se orientează către:

- concentrarea activității în firme mai bine adaptate noilor cerințe ale pieței, prin realizarea de alianțe, fuziuni, preluări, renunțarea la unele filiale vulnerabile etc;
- ajustarea domeniului de activitate prin axarea pe producția de bază şi restrângerea sau renunțarea la unele activități de producție auxiliare, în cazul producătorilor cu gamă de fabricație complexă sau diversificarea activității prin reorientarea parțială a capacităților sau extinderea activității în alte sectoare de producție etc;
- regândirea volumului producției, al echilibrului structurii ei pe tipuri şi modele de produse şi a programelor de fabricație;
- raționalizarea producției, reducerea costurilor, reducerea şi reorientarea personalului;
- creşterea competitivității prin intensificarea activității de cercetare-dezvoltare, prin îmbunătățirea continuă a parametrilor tehnici, funcționali, estetici şi de mentenabilitate ai produselor, modernizarea şi înnoirea

permanentă a gamei prin lansarea de modele noi, înglobând un volum sporit de inteligenţă tehnică, creşterea continuă a calităţii produsului, adaptarea lui la cerinţele clienţilor cu scopul declarat al atingerii „calităţii totale" şi al „satisfacerii totale a nevoilor clienţilor";

- organizarea unei activităţi susţinute de marketing -operaţional şi strategic şi promovarea unei politici susţinute de promovare a produsului şi de comercializare pe pieţele externe;
- studierea atentă a pieţei, depistarea şi selectarea segmentelor cu potenţial de creştere şi a eventualelor „nişe" (micropieţe), care pot fi valorificate prin prezenţa cu „produsul potrivit" pe „segmentul de piaţă potrivit";
- dezvoltarea unei politici de marketing adecvate, bazată pe apropierea maximă dintre producător şi piaţă;
- promovarea de politici manageriale moderne, asigurarea unui management eficient, care să asigure valorificarea optimă a resurselor companiei;
- adoptarea de noi formule organizaţionale.

Un factor hotărâtor pentru succesul unei companii în condiţiile actualului mediu de afaceri, din ce în ce mai concurenţial, îl constituie cultivarea activităţii de inovaţie, ceea ce se poate realiza prin:

- capacitatea de a acţiona prompt, la momentul potrivit, flexibilitate organizaţională, abilitatea de a analiza, coordona şi prelucra rapid informaţiile;
- eficienţa în orientarea şi mobilizarea personalului cu calificare şi experienţă profesională către realizarea obiectivelor şi atingerea rezultatelor scontate;
- atenţia acordată şi abilitatea de a integra diversele activităţi ale companiei;
- interpretarea corectă şi înţelegerea pretenţiilor clienţilor;
- preocuparea continuă pentru permanenta îmbunătăţire a serviciilor firmei;
- perfecţionarea profesională a lucrătorilor, motivarea şi responsabilitatea lor, conducerea activităţii cu asumarea riscurilor, în funcţie de resursele disponibile.

Producţia modernă se bazează în prezent pe o formă de marketing care este din ce în ce mai apropiată de client decât de produs. Nevoia de segmentare a pieţei şi de depistare de noi oportunităţi este în prezent foarte acută.

Pentru a face faţă provocărilor mediului de afaceri concurenţial, firmele urmăresc evoluţia pieţei produselor lor, definind şi analizând diversele segmente ale acesteia, pe care le selectează în funcţie de potenţialul de creştere, stabilind pe această bază priorităţile de acţiune. Se ajunge tot mai frecvent la realizarea de produse făcute - mai mult sau mai puţin - „la comandă", care reuşesc să satisfacă cerinţele specifice ale clienţilor.

1.4. Modificări în cadrul internațional de competitivitate

O trăsătură importantă a evoluției în cadrul ramurii o reprezintă, aşa cum arătam mai sus, concentrarea activității în mâinile unui număr tot mai mic de firme din ce în ce mai mari.

Ultimele decenii s-au caracterizat prin intensificarea valului de fuziuni, achiziții şi alianțe strategice între firme şi prin creşterea numărului de megatranzactii (tranzacții în valoare de peste un miliard de dolari), concomitent cu expansiunea parteneriatelor tehnologice.

Pentru o mai bună înțelegere a situației din cadrul ramurii este necesar să ne raportăm la contextul general.

Astfel, pe ansamblul său, activitatea de **fuziuni şi achiziții transfrontaliere** de firme pe plan mondial s-a caracterizat prin următoarele tendințe majore:

Volumul total al tranzacțiilor de fuziuni şi achiziții transfrontaliere realizate la nivel mondial s-a majorat aproape continuu în perioada 1990-1998, înregistrând o creştere de 3,4 ori pe ansamblul perioadei, de la 160 miliarde dolari în 1990 la 544 miliarde dolari în 1998 (WIR1999);

Ponderea fuziunilor şi achizițiilor transfrontaliere în totalul fuziunilor şi achizițiilor realizate pe plan mondial s-a menținut la circa un sfert din numărul şi din valoarea totală a tranzacțiilor, în condițiile în care fuziunile şi achizițiile realizate între firme din aceeaşi țară au înregistrat o tendință de asemenea ascendentă în ultimii ani;

Țările dezvoltate continuă să dețină ponderea majoritară în totalul fuziunilor şi achizițiilor transfrontaliere, cu o tendință de scădere, mai accentuată în cazul tranzacțiilor de vânzare (de la 83% în 1990 la 69% în 1998) şi mai lentă în cazul tranzacțiilor de cumpărare (de la 95% în 1990 la 89% în 1998).' Concomitent tinde să crească ponderea țărilor în dezvoltare, în special în cazul tranzacțiilor de vânzare (de la 11,4% în 1990 la peste 28% în 1998), dar şi în" cazul tranzacțiilor de cumpărare (de la 4,7% la peste 12% în acelaşi interval). Țările din Europa Centrală şi de Est dețin ponderi încă modeste în valoarea totală a fuziunilor şi achizițiilor transfrontaliere de firme înregistrate la nivel mondial, mai semnificative în cazul tranzacțiilor de vânzare (sub 3% în 1997 comparativ cu cea. 5% în 1990) si neglijabile în cazul tranzacțiilor de cumpărare (0,5% în 1997);

- Creşterea volumului valoric al fuziunilor şi achizițiilor transfrontaliere s-a realizat, în principal, pe seama megatranzacțiilor: numărul acestora crescând de la 35 în 1995 la 45 în 1996 şi la 58 în 1997, iar valoarea lor totală de la 59 miliarde dolari, la 86 miliarde dolari şi la 161 miliarde dolari în aceiaşi ani (WIR 99). Un aspect semnificativ îl reprezintă creşterea mărimii medii a megafuziunilor şi achizițiilor transfrontaliere, respectiv de la 1,7 miliarde dolari la 2,8 miliarde dolari în 1995-1997. De asemenea,

ponderea megatranzacțiilor în valoarea totală a fuziunilor şi achizițiilor a ajuns la aproape jumătate în 1997, comparativ cu o pătrime în 1995;

- Analiza structurii sectoriale a megatranzacțiilor arată că acestea sunt concentrate în sectoarele în care companiile sunt supuse unei severe presiuni sub raportul competitivității pe piețe globale, între care se numără, de exemplu, **industria autovehiculelor şi industria telecomunicațiilor şi a mijloacelor de informare în masă;**
- O caracteristică importantă a valului de fuziuni şi achiziții din ultimii ani o reprezintă faptul că multe dintre megatranzacțiile transfrontaliere încetează să mai implice plăți monetare efective, realizându-se tot mai mult prin transfer de acțiuni între firma cumpărătoare şi cea cumpărată, şi deci necesită fonduri minime, ceea ce, de altfel, este normal şi necesar, având în vedere valoarea deosebit de mare a tranzacțiilor, care în multe din cazuri ar face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, realizarea lor pe baze băneşti. De exemplu, în 1998 s-a utilizat metoda transferului de acțiuni în circa 100 de cazuri de fuziuni şi achiziții transfrontaliere realizate de firme străine cu firme din SUA (reprezentând circa o cincime din numărul total şi două treimi din valoarea totală a tranzacțiilor de fuziuni şi achiziții transfrontaliere), în timp ce în 1990 tranzacțiile cu plata în numerar dețineau ponderi de 90% din numărul total şi trei pătrimi din valoarea totală a tranzacțiilor de fuziuni şi achiziții transfrontaliere.

Ca o remarcă generală, în ultimul deceniu, fuziunile şi achizițiile s-au concentrat în industrii confruntate cu diverse aspecte majore, cum ar fi:

- slăbirea avantajelor comparative;
- existența de capacități de producție excedentare sau scăderea cererii;
- amploarea cheltuielilor necesare pentru activitatea de cercetare-dezvoltare;
- schimbarea raportului de forțe în mediul de competiție, ca efect al impactului noilor orientări tehnologice asupra criteriilor de competitivitate;
- liberalizarea şi dereglementarea piețelor etc.
- În cadrul structurii sectoriale a fuziunilor şi achizițiilor, după mărimea volumului valoric total al tranzacțiilor realizate în 1998, pe primul loc s$_r$a situat industria petrolului (14% din total), urmată de **industria autovehiculelor,** sectorul bancar şi **industria telecomunicațiilor.**

Parteneriatele tehnologice se realizează pe calea acordurilor interfirme, acorduri pe care firmele le încheie între ele cu privire la activitatea de cercetare-dezvoltare, dar şi la producția şi distribuția de bunuri şi servicii.

În cadrul acestei varietăți de acorduri, un loc important îl ocupă acordurile din domeniul tehnologiei. Numărul acestor acorduri cunoaşte o creştere impresionantă - de la o medie anuală de mai puțin de 300 la începutul anilor '80

la peste 600 la sfârşitul anilor '90, cifrându-se la 8260 pe ansamblul perioadei 1980-1997.

Acestea cunosc o adevărată explozie la nivelul întregii industrii, ca rezultat al modificărilor survenite în modelele de producție şi competiție în ultimele două decenii. Producția a devenit tot mai intensivă în cunoştințe ştiințifice într-un număr tot mai mare de sectoare industriale, reflectând şi în acelaşi timp, determinând expansiunea cheltuielilor de cercetare -dezvoltare şi accelerarea vitezei de înnoire a ofertei de produse pe piață. Se constată, ca efect, scurtarea ciclurilor de viață ale produselor, concomitent cu creşterea riscurilor şi incertitudinilor asociate cu efortul pe care îl implică menținerea sau chiar devansarea avansului tehnologic. Pentru a răspunde cerințelor tot mai severe ale mediului actual de competitivitate, firmele apelează tot mai mult la acordurile inter-firme, ca o cale de echilibrare a efortului investițional în domeniul cercetării-dezvoltării.

- Practica firmelor occidentale demonstrează că acordurile tehnologice inter-firme rămân un mijloc important de menținere a flexibilității, de creştere a accesului la o serie de tehnologii din alte sectoare şi de stabilire de noi standarde în prima etapă de dezvoltare a unor produse noi, asigurându-se astfel o mai rapidă pătrundere pe piață. Acestea pot deveni, în frecvente cazuri (de exemplu acordurile între firme rivale), mijloace de control asupra direcției schimbării tehnologice, firmele respective consolidându-şi forța de piață pentru viitor.

În contextul dinamicii accelerate a fuziunilor şi achizițiilor, pe de o parte, şi a intensificării parteneriatelor tehnologice, pe de altă parte, care caracterizează atât relațiile dintre firme naționale, cât şi relațiile dintre firme din diverse țări, devine tot mai necesară şi mai importantă studierea implicațiilor acestor fenomene asupra mediului de competitivitate pe plan mondial.

- În studiile elaborate pe această temă de către UNCTAD, s-a acordat o atenție deosebită **tehnologiei informatice şi a comunicațiilor, construcțiilor auto şi industriei farmaceutice,** dat fiind caracterul global al acestor sectoare şi rolul pe care inovațiile tehnologice şi organizaționale îl joacă în modelarea regulilor de competiție în cadrul lor.

În cele ce urmează, vom analiza pe scurt tendințele majore conturate în primele două sectoare.

1.4.1. Industria autovehiculelor

Industria construcțiilor auto este confruntată cu existența de capacități de producție excedentare. Conform ultimelor estimări ale DRI, producția mondială de autoturisme a fost estimată la 14 milioane bucăți în anul 2000. În Europa se produc în prezent cu 20% mai multe autoturisme în raport cu cererea, iar numărul producătorilor continuă să fie prea mare.

Constructorii auto se confruntă cu tendințe noi. Companiile auto tind să se reorienteze către alte activități, inclusiv operațiuni de întreținere-reparații, reciclarea autovehiculelor ieşite din folosință, operațiuni de finanțare-asigurare etc, preferând ca asamblarea finală a produsului să o transfere subcontractanților.

Pe acest fundal, companiile se străduiesc să-şi consolideze pozițiile, să „crească" prin **achiziții, fuziuni sau alianțe strategice.**

Spre mijlocul anilor '80, industria auto globală dădea semne de mare stabilitate şi de concentrare crescândă. Primele patru firme din ierarhia producătorilor au fost aproape aceleaşi de la mijlocul anilor '80, cu o schimbare de locuri între „Nissan" şi „Volkswagen" în 1991. În ceea ce priveşte gradul de concentrare în cadrul ramurii, ponderea primilor patru producători s-a majorat de la 40,9% la 44,6%, iar ponderea primilor zece de la 63,9% la 71,2% în intervalul 1985-1995.

Toți marii constructori de autovehicule au recurs la fuziuni şi achiziții pentru a se transforma în „generalişti" şi a-şi asigura astfel prezența pe piețele de produse cele mai dinamice.

În contextul în care fiecare producător era preocupat să acopere întreaga gamă de produse, constructorii de modele de masă au cumpărat companiile din amonte: „Volkswagen" a achiziționat „Audi" şi „Porsche"; „Ford" a preluat „Aston Martin" şi „Jaguar". În acelaşi timp, constructorii de autoturisme de lux şi-au extins gamele de fabricație către modelele din partea inferioară a gamei comercializate pe piață: „BMW" a cumpărat „Rover", iar „Daimler-Benz" a fuzionat cu „Chrysler" şi a realizat o societate mixtă cu „Swatch". O dată cu cumpărarea „Rolls-Royce" de către „VW" în 1998 nu a mai rămas nici un constructor important de autoturisme de lux independent.

Fuziunile şi achizițiile transfrontaliere din acest sector au înregistrat cea mai puternică ascensiune în 1998, când procesul de consolidare a producției în cadrul ramurii s-a accelerat, culminând cu fuziunea dintre „Daimler-Benz AG" (Germania) şi „Chrysler Corp" (SUA). Cu o valoare de 40,5 miliarde de dolari, această tranzacție a fost a doua ca mărime în anul respectiv, după cea dintre „British Petroleum Co PLC" (Marea Britanie) şi „Amoco Corp" (SUA) din industria petrolului, care s-a cifrat la 55 miliarde de dolari. Între alte tranzacții importante încheiate în 1998 în industria auto menționăm:

- "Daewoo" a achiziționat „Samsung" şi „Ssyangyong";
- "Hyundai" a cumpărat „Kia";
- "GM" şi-a sporit participarea la „Suzuki" la 10%;
- "Toyota" şi-a majorat participarea la „Daihatsu" la 51%.

Ca efect al fuziunilor şi achizițiilor care au loc în cadrul sectorului, implicând multe dintre firmele mari sau dominante, asistăm la o schimbare a structurii pe firme a acestuia. Conform prognozelor UNCTAD, care atestă concluzia menționată, numărul marilor constructori auto s-ar putea reduce la 5-10 până

în 2010, față de 15 în 1997 (în 1998 erau deja 14, ca urmare a fuziunii dintre „Daimler-Benz" şi „Chrysler").

Valul de tranzacții importante pentru acest sector a continuat până în 1999:

- "Renault" (Franța) a achiziționat 34% din pachetul de acțiuni al companiei „Nissan Motor", unul dintre cei mai mari constructori auto ai lumii;
- "Volvo" achiziționează „Scania", această megatran-zacție, în valoare de 7,3 miliarde de dolari, având ca rezultat apariția celui de-al doilea mare producător mondial de autocamioane grele;
- în octombrie 1999, se încheie alianța strategică dintre „Mitsubishi Motors" şi „Volvo" (prin deținere încrucişată de acțiuni). Se preconizează ca, în 2001, „Mitsubishi" să-şi separe activitatea de fabricație de autocamioane şi autobuze, care va deveni obiectul unei firme-fiice specializate, în capitalul căreia compania „Volvo" va deține o pondere de 19%.

Potrivit previziunilor Economist Intelligence Unit (EIU), procesul de consolidare în industria auto va continua. La orizontul anului 2005, ierarhia producătorilor mondiali de autoturisme va avea următoarea configurație (după mărimea producției, în milioane unități):

1. General Motors - 5,1
2. Volkswagen - 4,5
3. Ford/Mazda/Volvo - 4,4
4. Toyota/Daihatsu - 4,3
5. Renault/Nissan - 3,8

Un rol important îl au şi **parteneriatele tehnologice,** acordurile inter-firme în domeniul tehnologiei.

În raport cu tehnologia informatică, de departe principalul sector în care s-au încheiat acorduri tehnologice (deținând o pondere de 37% din totalul acordurilor menționate), sau cu industria produselor farmaceutice şi, îndeosebi, biofarmaceu-tice (a cărei pondere în totalul acordurilor s-a dublat în 15 ani, la circa 28% în 1996), industria auto este mai puțin intensivă în cunoştințe ştiințifice, deşi activitățile de cercetare-dezvoltare, design, engineering şi marketing reprezintă inputuri tot mai importante în dezvoltarea de noi produse.

Numărul de acorduri inter-firme în industria auto a atins vârful maxim la mijlocul anilor '80, iar la începutul anilor '90 s-a instalat o tendință asendentă de lungă durată, în condițiile în care principalii constructori auto se străduiau să dezvolte o nouă generație de autoturisme pentru a face față noilor standarde, mai severe, de performanță şi protecția mediului.

Cercetarea în domeniul utilizării materialelor ceramice şi dezvoltarea pilelor de combustie, a sistemelor de navigație şi a altor tehnologii a dus la realizarea unei varietăți de parteneriate cu furnizori de piese şi componente, ca şi cu alți constructori de autovehicule.

Industria auto este sectorul care ilustrează cel mai bine importanța pe care o au modelele de competiție şi structurile industriale specific-sectoriale în modelarea strategiilor de parteneriat între firme. Ca efect al intrării companiilor japoneze în ierarhia mondială a producătorilor de autovehicule, în industria globală a avut loc, în anii '60 şi 70, o restructurare fundamentală. Strategiile de dezintegrare verticală şi utilizarea noilor forme ale raportului furnizor-client au reprezentat o veritabilă provocare pentru cultura organizațională a firmelor din SUA şi Europa, care se bazau pe producția de mare volum, de produse standardizate şi integrare verticală. În ultimii ani numai companiile „Ford" şi „Volvo" mai continuau să producă la intern cea mai mare parte a componentelor utilizate în procesul de fabricație (peste 60% în 1996), în timp ce furniturile de componente realizate de unități integrate vertical reprezentau, în acelaşi an:

- 43% pentru Volkswagen;
- 38% pentru Mercedes-Benz;
- 37% pentru General Motors;
- 33% pentru BMW, Renault şi Peugeot;
- 30% pentru Fiat;
- 25% pentru Honda, Nissan şi Toyota.

Treptat au apărut şi s-au dezvoltat noi forme de parteneriat pentru proiectarea componentelor şi subsistemelor principale. O dată cu avansarea procesului de automatizare a fabricației au devenit, de asemenea, importante acordurile mixte de dezvoltare încheiate cu furnizorii de tehnologie de fabricație.

Natura schimbătoare a competiției în cadrul industriei auto contribuie la accelerarea ritmului de concentrare în cadrul fiecăruia din cele două segmente orizontale principale ale acesteia - producția de componente auto şi activitatea de asamblare - şi duce la apariția de noi forme de parteneriat între acestea.

Ca efect al schimărilor produse, pe principalele piețe ale lumii şi-au făcut apariția noile firme integratoare de sisteme de componente auto, care promovează strategii de expansiune agresive, dând un nou impuls globalizării în cadrul ramurii şi modificării în continuare a mediului de competitivitate.

Competiția în cadrul ramurii se bazează din ce în ce mai mult pe inovație, iar diferențierea produsului se realizează ca efect al unui proces continuu de inovație, ca şi prin fuziuni şi achiziții ce permit firmelor cu activitate de montaj să se poziționeze strategic în cadrul unui spectru larg de produse finale (autovehicule asamblate).

În anii '90 s-au creat parteneriate strategice cu furnizori din „prima linie" având ca scop divizarea riscurilor şi a costurilor aferente proiectării principalelor componente şi subsisteme. Ca efect s-a înregistrat o reducere a numărului de furnizori, concomitent cu restrângerea numărului de componente şi piese auto. Stabilirea de platforme în comun, producția modularizată şi contractele pe termen lung cu un obiectiv global, concomitent cu atragerea furnizo-

rilor de prim rang la realizarea activității din uzina proprie a firmei de montaj, au contribuit la reducerea în continuare a costurilor şi riscurilor schimbării.

Activitatea de fuziuni şi achiziții a înregistrat o tendință de accelerare şi în cadrul **industriei producătoare de componente auto.** Dintr-un total de 620 tranzacții realizate în sectorul auto în 1998, 320 au implicat furnizori de componente. Acestea au îmbrăcat două forme: s-a accentuat concentrarea capitalului în cadrul categoriilor de produs şi au apărut noi segmente orizontale, pe măsură ce „furnizorii de sisteme" (firmele integratoare de piese şi componente în subsisteme şi module de fabricație) îşi extind producția la întregi subansamble. În fiecare din aceste segmente modularizate consolidarea are ca urmare menținerea unui număr relativ mic de firme în fruntea eşalonului. Primul subansamblu subcontractat l-au format interioarele de autoturisme (panouri de bord, căptuşeli interioare de uşi, scaune şi sisteme de scaune, aparatură de bord etc), firmele care domină acest sector fiind „Lear Seating", „Jonson Controls" şi „Forecia" (fiecare dintre ele fiind rezultatul unor multiple fuziuni şi achiziții cu diverşi furnizori), „Delphi" (GM) şi „Visteon" (Ford). În sectorul activității de engineering, piața a înregistrat de asemenea o consolidare, firmele „Bosch", „Denso", „Dana", „Magna" şi „TRW" fiind principalii independenți alături de „Delphi" şi „Visteon", în fabricația de osii şi sisteme de conducere şi de frânare pentru autovehicule.

Prin operațiuni de fuziuni şi achiziții, constructorii de componente auto şi-au mărit dimensiunile, devenind astfel capabili să preia o mare parte din procesele de proiectare şi de fabricație şi să-şi extindă aria geografică de activitate. S-a înregistrat, ca urmare, o nouă intensificare a legăturilor dintre furnizorii de prim rang şi clienții acestora. În acest context, pătrunderea pe piață a „noilor veniți", ca şi supraviețuirea furnizorilor independenți locali la scară planetară întâmpină bariere formidabile, şi anume barierele de mărime implicite în modularizare şi în volumul achizițiilor, barierele tehnologice rezultate din transferul activității de proiectare către constructorii de componente auto şi natura globală şi pe termen lung a contractelor acestora cu firmele de montaj auto.

1.4.2. Industria tehnologiei informatice şi a telecomunicațiilor

Inițial toți producătorii de calculatoare erau firme integrate vertical: ei îşi produceau singuri hard-ul, sistemele de operare (soft) şi semiconductorii necesari. Domeniul era dominat de compania americană „IBM".

Când compania „Digital Equipment Corporations" (DEC) a vândut primul său minicalculator fără software, tradiția a fost ruptă şi pentru producătorii de soft s-a creat oportunitatea de a pătrunde pe acest nou segment orizontal. S-a deschis astfel o nouă nişă de piață pentru alternative la computerele mainframe.

De-a lungul deceniului următor, producătorii de semi-conductori au format un al doilea segment de piață orizontal în industria de prelucrare a datelor, iar introducerea calculatorului personal (PC) de către „Apple" a dus la o nouă

diferențiere între produsele finale în industria de prelucrare a datelor. Dezvoltarea stațiilor de lucru şi a noilor microprocesoare bazate pe modele computerizate cu set redus de instrucțiuni (risc) a extins şi mai mult sfera de competiție în industria tehnologiei informatice, în ansamblul său. În cadrul ei au început, totuşi, să se formeze diverse oligopoluri în rețea bazate pe cunoaştere, pe conținutul de inteligență încorporată. Conform experților UNCTAD (WIR 99), acestea au următoarele caracteristici:

- Sunt bazate pe cunoaştere ştiințifică, implicând prin urmare colaborarea specialiştilor în cadrul aceleiaşi generații şi utilizarea sau controlul asupra evoluției procesului cunoaşterii şi cunoştințelor noi apărute în domeniu. Ca urmare, oligopolurile respective sunt dinamice, preocupate de organizarea, managementul şi monitorizarea schimbării, opuse ideii de păstrare a status quo.

Ele se concentrează mai puțin pe crearea de bariere de mărime statică în calea intrării pe piață şi, mai degrabă, pe modelarea viitoarelor granițe ale industriei şi a viitoarelor orientări tehnologice, standarde şi reguli de competitivitate, ele însele fiind o sursă de bariere dinamice de intrare. În anii '90, aceste noi reguli includeau: competiția bazată pe inovație; asigurarea creşterii volumului producției şi a nivelului productivității cu costuri reduse; rapiditate şi flexibilitate în trecerea la noi generații de produs; utilizarea crescândă a fuziunilor şi achizițiilor în scopul lărgirii gamei de produse, asigurării recunoaşterii numelor de marcă ale produselor cu aceeaşi funcție de bază şi câştigarea unei cote de piață pe principalele piețele ale produselor; utilizarea crescândă a parteneriatului strategic ca modalitate de reducere a costurilor şi a riscurilor ridicate pe care le implică activitatea de cercetare-dezvoltare; menținerea în rândul firmelor din prima linie, care contribuie la modelarea treptată a viitorului ramurii.

Sunt formate, de regulă, din rețele de firme, alianțele formând structura de bază şi blocurile în formare ale oligopolului global.

Noile oligopoluri pot lua naştere în cadrul unei industrii sau în plan intersectorial, existând în practică şi cazuri de suprapunere a celor două planuri. Ele evoluează şi se remodelează pentru a putea îngloba noi actori, atunci când aceştia dispun de active complementare pe care le pot aduce în rețea, şi elimină producătorii ale căror resurse nu mai sunt importante pentru funcționarea oligopolului.

Industria echipamentelor de prelucrare a datelor reprezintă un exemplu sugestiv de funcționare a lanțului global de parteneri şi folosire complementară a fuziunilor şi achizițiilor şi a parteneriatelor tehnologice strategice. Diversele noduri din cadrul acestora s-au constituit în jurul marilor producători tradiționali, asigurându-se astfel supraviețuirea şi dominația lor în cadrul configurației tradiționale a industriei de echipamente de prelucrare a datelor, şi s-au format, în principal, prin conexiuni între producătorii de hard, soft şi semiconductori.

De la mijlocul anilor '80, răspândirea centralelor digitale în industria telecomunicațiilor a făcut posibilă o fuziune a industriilor producătoare de tehnologie pentru informatică şi pentru comunicații.

La început, firmele mai mari din cadrul celor două sectoare s-au preocupat fiecare să-şi creeze o platformă în cadrul celuilalt sector. Astfel, compania „AT&T" a intrat în domeniul calculatoarelor prin cumpărarea de acțiuni la compania „Olivetti" şi cumpărarea „NCR". „IBM" a cumpărat „Rolm", iar în Marea Britanie, compania „STC", producătoare de echipamente pentru telecomunicații, a preluat „ICL", cel mai mare producător britanic de calculatoare. Ulterior, „IBM" şi-a vândut acțiunile deținute la „Rolm" companiei „Siemens", producătoare de echipamente pentru telecomunicații, „STC" a abandonat „ICL" în favoarea companiei japoneze „Fujitsu", iar „AT&T" s-a retras din „Olivetti" şi a abandonat „NCR". Dar această strategie nu a permis depăşirea a unei serii de obstacole izvorâte din natura specifică a funcțiilor echipamentelor de calcul şi de telecomunicații, precum şi din modurile de interacțiune cu utilizatorii lor.

Pe parcursul următorului deceniu, ținta industriilor de tehnologie informatică şi telecomunicații s-a estompat, iar competiția s-a intensificat pe măsură ce domeniul a început să fie populat cu noi „veniți" care operau pe segmente complet noi, mulți dintre aceştia concentrându-se asupra Internetului. Între aceştia se numărau companii de sisteme în rețea, cum sunt „Cisco", „3 COM" şi „Bay Networks", „Internet Portals", „AOL", „Compuserve" şi „Yahoo" şi firme specializate în software, cum este „Netscape". De atunci, cele două industrii sunt legate între ele prin furnizorii de echipamente şi servicii din alte sectoare, reprezentând o provocare pentru foştii „actori" principali, lansați în perioada de început a industriei informatice şi a industriei comunicațiilor.

Această intensificare a competiției s-a datorat în mare măsură multitudinii de modalități în care pot fi combinate tehnologiile necesare pentru accesul la Internet, pentru transmiterea datelor cu viteză foarte mare şi pentru interfețe-utilizator (care poate fi, de exemplu, un calculator, un receptor TV echipat pentru prelucrarea serviciilor interactive sau chiar o maşină de jocuri electronice). Fuziunile şi achizițiile ce pot avea loc în fiecare dintre segmentele de piață (producători de interfețe, de sisteme de transmisie, de programe de calculator) întăresc poziția firmelor din vârful ierarhiei, sporind totodată capacitatea acestora de a furniza soluții multiple pentru fiecare variantă de combinație.

Fuziunile şi achizițiile contribuie la întărirea poziției firmelor celor mai dinamice, în cadrul fiecăruia dintre segmentele menționate. De exemplu „AOL" a achiziționat compania rivală „Compuserve", apoi a preluat „Netscape". La rândul ei, compania „Cisco" a cumpărat 25 de firme mai mici în perioada 1993-1996 şi circa 10 pe an în următorii doi ani, în efortul de a supraviețui în cadrul segmentului său orizontal ca firmă independentă, aşa cum „Intel" şi „Microsoft" au făcut în cazul microprocesoarelor şi al sistemelor de operare.

Dar noile reguli de competiție cereau firmelor din cadrul ramurii să inoveze continuu, să extindă varietatea de produse şi să ofere soluții complete pen-

tru operatorii de telecomunicații, ceea ce a determinat principalele firme producătoare de echipamente de telecomunicații din lume să se orienteze rapid către încorporarea segmentului sistemelor de rețea. „Lucent Technologies" a achiziționat „Livingstone" şi mai târziu „Ascend Communications", „Alcatel" a cumpărat „DSC Communications", iar „Northern Telecom" a fuzionat cu „Bay Networks".

Fuziunea dintre „Northern Telecom Ltd" (BCE Inc) (Canada) şi „Bay Networks Inc" (SUA) se înscrie pe lista primelor 10 megafuziuni realizate în lume în 1998, plasându-se pe locul nouă ca mărime a valorii de tranzacție, de 9 miliarde de dolari.

În 1999, industria telecomunicațiilor devine cap de afiş în lumea megafuziunilor, prin fuziunea dintre „Air Touch Communications" (SUA) şi „Vodafone Group PLC" (Marea Britanie), cu cea mai mare valoare de tranzacție anunțată în 1999, respectiv, 65,9 miliarde de dolari. Această megatran-zacție a avut ca rezultat crearea numărului 1 mondial în domeniul telefoniei mobile.

Anul 1999 în ansamblul lui a fost deosebit de bogat în fuziuni şi alianțe, multe reprezentând adevărate lovituri de teatru. Dar ajunul Crăciunului va rămâne o dată istorică pentru industria europeană a telecomunicațiilor. În cadrul unei politici ofensive de expansiune pe piață, gigantul britanic „Vodafone Air Touch" şi-a lansat atunci oferta de achiziție a companiei „Mannesmann" (Germania), oferind acționarilor acesteia fabuloasa sumă de circa 145 miliarde de dolari, cea mai importantă sumă lansată vreodată, apreciată de specialişti ca un „atac ostil", semnificativ pentru duritatea bătăliei pentru supremație, care caracterizează valul de fuziuni şi achiziții din domeniul telecomunicațiilor. Ca urmare, a luat naştere gigantul „Vidafone-Mannesmann", a patra capitalizare bursieră după „Microsoft", „General Electric" şi „Cisco" (toate din SUA) şi, totodată, principalul operator european de telecomunicații prezent pe majoritatea piețelor vest-europene. El deserveşte peste 42 milioane de clienți din sectorul telefoniei mobile, acoperind totodată un segment important de utilizatori ai telefoniei fixe şi Internatului.

Fuziunile şi achizițiile nu au putut, totuşi, să definească, singure, frontierele noii industrii emergente, iar lupta pentru putere şi supremație a continuat. Atât pentru participanții la oligopolurile tradiționale, cât şi pentru noii veniți, estomparea granițelor între telecomunicații, tehnologia informatică şi mijloacele de informare în masă creează noi dificultăți în identificarea pieței reprezentative pe care aceştia trebuie să intre în competiție. În acest proces, parteneriatele strategice îndeplinesc un rol esențial prin crearea de rețele de firme bazate pe cunoaştere, care intersectează aceste industrii, altădată distincte, şi se poziționează în contextul oportunităților oferite de piețe la nivel global.

Practica demonstrează că opțiunile strategice ale firmelor în privința acordurilor inter-firme în. domeniul tehnologic sunt modelate în mare măsură în conformitate cu trăsăturile specifice de ramură şi că cel mai mare număr de astfel de acorduri se înregistrează în industriile cu un grad înalt de intensivitate

în utilizarea cunoştinţelor ştiinţifice. Datele pentru intervalul 1980-1996 demonstrează că tehnologia informatică rămâne principalul sector în care s-au încheiat acorduri tehnologice, cu o pondere de 37% din totalul acordurilor menţionate. Semnificativ este şi faptul că numărul lor a crescut considerabil în timp, de la o medie anuală de 74 în perioada 1980-1983, la 248 între 1992-1995 şi 254 în 1996.

În cadrul fiecăreia dintre reţelele de firme care iau naştere, firmele mai mari încearcă să modeleze graniţele noilor pieţe prin fixarea de standarde, selectarea de tehnologii care să joace un rol central şi stabilirea de noi reguli de competiţie în cadrul lor.

Analiza de mai sus privind evoluţia din două industrii deosebit de dinamice şi cu un efect puternic de antrenare pentru celelalte ramuri, respectiv construcţia de autovehicule şi tehnologia informatică şi a comunicaţiilor, evidenţiază cu claritate o reinstalare a barierelor tradiţionale de mărime, cu precizarea că în prezent acestea nu mai au un caracter static, ci devin bariere dinamice, cu două atribute esenţiale: producţia bazată pe cunoaştere şi capacitatea crescândă de asumare a unui proces continuu de inovare.

Rezultă, aşadar, că fuziunile şi achiziţiile au ca efect, pe lângă extinderea gamei de produse şi a numărului de pieţe la care acces o firmă, crearea unui avantaj mult mai important şi anume, prin inducerea în interiorul firmei de noi capabilităţi în domeniul cercetării-dezvoltării, proiectării şi proceselor de fabricaţie, sporeşte flexibilitatea producţiei, respectiv, capacitatea firmei de a oferi noi soluţii pentru clienţii acestora, pe termen lung.

În acelaşi timp, cele de mai sus evidenţiază dinamismul fără precedent al noului context global, în care corporaţiile transnaţionale şi activităţile lor s-au dezvoltat nu numai în termeni cantitativi, ci şi calitativi, devenind un factor major al evoluţiei economiei mondiale.

Accelerarea ritmului inovaţiei şi al lansării de noi tehnologii, în concordanţă cu exigenţele pieţei devine vital. Totodată, în condiţiile proceselor de liberalizare, de reducere a barierelor în calea fluxurilor internaţionale de mărfuri, servicii şi factori de producţie, ea sporeşte nevoia de specializare internaţională, determinând totodată o expansiune deosebită a tranzacţiilor economice internaţionale.

1.4.3. Perspective în domeniul competitivităţii pe plan mondial

Până nu de mult, factorii hotărâtori în concurenţa globală au fost calitatea produselor şi eficienţa producţiei. În prezent la aceştia se adaugă un al treilea factor, şi anume, activitatea de inovaţie. În lupta de concurenţă câştigă cel care are capacitatea să ofere pe piaţă produse sau servicii noi mai repede decât concurenţa.

Procesul de înnoire a producţiei se înscrie într-o tendinţă continuă de intensificare. Cu două decenii în urmă, de exemplu, numeroase firme produceau

doar o parte din produsele care intrau în gama lor actuală de fabricație. Într-o serie de sectoare tradiționale ale ramurii producția se înnoieşte cu 60% şi chiar mai mult într-un interval de numai câțiva ani. O anchetă care a cuprins 500 de firme din diverse ramuri ale industriei prelucrătoare din Japonia scotea în evidență faptul că, încă la mijlocul anilor '80, produsele noi lansate pe piață în interval de cinci ani reprezentau între 16% şi 31% din vânzările totale din diverse sectoare, sectoarele de vârf (electronica industrială) situându-se în fruntea eşalonului.

O trăsătură caracteristică a dezvoltării în etapa actuală o reprezintă creşterea rapidă a cheltuielilor destinate realizării de. noi tipuri de maşini şi utilaje, cu performanțe tehnico-constructive şi economice îmbunătățite, de produse noi, inclusiv produse conceptual noi, care pot înlocui cu succes produsele tradiționale.

Până în anii '80, în domeniul activității inovaționale s-au impus Elveția şi SUA, cărora li s-au alăturat, la începutul anilor '80, Germania, Japonia şi Suedia. După acea dată situația s-a menținut neschimbată mulți ani. Eşalonul următor a cuprins țările scandinave, Franța, Canada şi Olanda. Lista se închide cu Italia, Spania şi Noua Zeelandă.

În prezent această ierarhie începe să se modifice. Potrivit unui studiu elaborat la mijlocul anului 1999 de către profesorul M. Porter de la Universitatea Harvard şi dl. S.Stern, principalul colaborator al Institutului Tehnologic din Massachussetts, privind perspectivele competitivității statelor lumii, studiu realizat la solicitarea Consiliului pentru Competitivitate de la Washington, SUA şi Germania se tem de o rămânere în urmă în cadrul concurenței globale în domeniul activității de inovație, care ar putea afecta bunăstarea acestor țări. Este posibil ca la începutul secolului XXI pe primele locuri în acest domeniu să se situeze Japonia şi țările scandinave.

Țările scandinave şi Japonia s-au remarcat, în ultimii ani, printr-o consecvență tot mai mare, comparativ cu alte state ale lumii, în domeniul efectuării de investiții în activitatea de inovații. Dacă toate țările îşi vor menține cheltuielile în activitatea de cercetare-dezvoltare la nivelul actual, conform prognozelor profesorului american M. Porter, în anul 2005 SUA vor trece în domeniul inovational de pe locul 1 pe locul 6, iar Germania de pe locul 5 pe locul 7. Pe primul loc deja se situează Japonia, după care se vor plasa, în următorii ani, Finlanda, Elveția, Danemarca şi Suedia.

Autorii studiului menționat au conceput un indicator cu ajutorul căruia determină poziția țărilor în ierarhia de competitivitate şi capacitatea lor de a inova, care se manifestă cel mai evident în numărul de patente internaționale deținute de fiecare dintre țări. Între factorii care influențează această capacitate menționăm: numărul cercetătorilor şi al inginerilor, cheltuielile pentru activitatea de cercetare-dezvoltare, deschiderea pieței pentru comerțul internațional şi investiții, protecția proprietății intelectuale, cheltuielile bugetare pentru învățământul

superior, volumul PIB pe locuitor, finanțarea cercetării ştiințifice, activitatea de cercetare ştiințifică în învățământul superior.

Indicele de inovație arată cât de mari sunt diferențele în ce priveşte potențialul de inovare în rândul țărilor OCDE. Indicele grupului conducător este de 5 ori mai înalt decât cel al țărilor care încheie lista. Țări rămase mai în urmă din punct de vedere al acestui indicator, Spania şi Noua Zeelandă, deja sunt depăşite de țări asiatice care înregistrează ritmuri rapide de dezvoltare, cum sunt Singapore, R.Coreea sau insula Taiwan. Aceste țări asiatice, care investesc sume mari în activitatea de cercetare-dezvoltare, pot continua să înainteze în următorii ani în ierarhia mondială a competitivității.

În cazul Germaniei, după unificare aceasta a regresat de pe poziția 3 în 1980 pe poziția 5 în 1995, dar ea a reuşit să creeze, în câțiva ani, în landurile estice, un potențial de inovație pe locuitor comparabil cu cel din landurile vestice.

SUA au pus bazele pentru creşterea potențialului inovational în anii '80, investind sume considerabile în activitatea de cercetare-dezvoltare. Indicele de inovație pentru SUA în acea perioadă depăşea 180 de puncte, fiind cel mai înalt. În ultima vreme însă această țară investeşte ceva mai puțin în viitorul său. Specialiştii Porter şi Stern au extrapolat în viitor indicele de investire, pornind de la ipoteza că țările îşi vor menține neschimbat cursul în domeniul activității ştiințifice, la nivelul din ultimii ani.

Prognoza elaborată de aceştia pentru SUA nu este prea optimistă. Indicele de inovație calculat pentru SUA, care se cifra în 1995 la 145 de puncte, va scădea la 106 puncte. Cauza acestui declin rezidă, în opinia celor doi specialişti, în încetarea confruntării între Est şi Vest. O dată cu terminarea războiului rece au fost reduse substanțial fondurile destinate activității de cercetare-dezvoltare alocate Ministerului Apărării. Dacă la începutul anilor 70, circa 60% din fondurile alocate pentru cercetare în SUA erau asigurate de Guvern, în 1997 Guvernul mai finanța doar 30% din fondurile respective. În acelaşi interval, ponderea cercetării ştiințifice fundamentale în PIB s-a redus de la 0,45% la 0,39%. Micşorarea investițiilor în ştiință şi învățământ sunt de natură să afecteze bunăstarea în SUA pe termen lung, în opinia dlui. Porter.

La rândul ei, Germania ar putea şi ea, la scară mai redusă, să se supună aceleiaşi amenințări. După unificarea țării, s-a redus ponderea angajaților din sectorul cercetare-dezvoltare în totalul forței de muncă ocupate, au scăzut cheltuielile în domeniul învățământului, iar în industrie a scăzut importanța acordată activității de cercetare-experimentare, comparativ cu perioada anterioară. Dacă se va continua pe această cale, la nivelul anului 2005 R.F. Germania va putea doar să-şi mențină nivelul indicelui de inovație, dar acesta nu va fi suficient pentru ca ea să se încadreze în grupul țărilor din fruntea eşalonului.

Dorim totuşi să subliniem faptul că principalul factor care asigură succesul întreprinderilor constructoare de maşini germane pe piață îl reprezintă preocuparea continuă pentru realizarea de produse noi. Firmele germane şi-au

însuşit pe deplin acest principiu, cu atât mai mult cu cât ponderea cheltuielilor legate de plata salariilor, în totalul cheltuielilor lor de producție depăşeşte 50%. În acest context, prima condiție necesară pentru „supraviețuire" în lupta de concurență constă, pentru firmele germane, în înnoirea continuă a gamei de fabricație. Rezultatele unui sondaj cuprinzând un număr de 422 firme constructoare de maşini din Germania arată că, în intervalul 1992 - 1997, un număr de şapte din zece firme şi-au înnoit în proporție majoră sau complet gama fabricației de utilaje. Din totalul firmelor menționate, pentru 43% această preocupare reprezintă un obiectiv permanent. Şi numai circa 10% din firme nu şi-au înnoit nomenclatorul de produse în perioada analizată. Organizatorii sondajului au tras concluzia că poate fi formulată o legitate evidentă, şi anume, o dată cu creşterea numărului de angajați într-o firmă, ritmul de înnoire a producției acesteia creşte.

Tabelul nr. 8

Dependența ritmului de înnoire a producției de numărul de angajați

Număr de angajați	Ponderea firmelor care şi-au înnoit producția în 1992 -1996 (%)
Până la 49	58
50-99	70
100-199	83
Peste 200	85
În medie	69

Sursa: date rezultate din sondajul menționat în text.

În cazul firmelor mici (cu un număr de până la 50 de angajați) producția s-a înnoit în medie în aproximativ 60% din total, în timp ce în cazul firmelor mari (cu peste 200 de angajați) procentul respectiv ajunge la 85%. Procesul de înnoire a gamei de fabricație este neîntrerupt în 27% din totalul firmelor mici intervievate şi în peste 60% din cele mari. Cauza acestui decalaj constă în faptul că majoritatea firmelor mici nu dispun de suficiente fonduri pentru a adesfăşura lucrări de cercetare de amploare, care presupun costuri mari. Dacă firma îşi oferă produsele la prețuri competitive, nu are garanția că va primi comenzi pentru aceste produse.

O caracteristică actuală a pieței constă în aceea că se pretind nu numai produse de calitate superioară la prețuri rezonabile, dar şi livrarea cât mai rapidă a acestora, precum şi respectarea termenului de livrare. Ceea ce reclamă o organizare a muncii flexibilă. Firmele germane stau bine şi la acest capitol: în 1996, peste 54% din firme introduseseră programe flexibile pentru timpul de lucru în domeniul prelucrării mecanice, iar la aproape jumătate din numărul firmelor intervalul de compensare al muncii prestate peste orele de program re-

prezintă un an sau mai mult. Numai un număr mic de firme nu înregistrează compensații pentru ore suplimentare prestate în timpul săptămânii de lucru.

Ar mai trebui să menționăm faptul că între firmele din fosta RFG şi cele din fosta RDG se înregistrează deosebiri esențiale. Şi anume, în timp ce firmele vest-germane îşi concentrează, de regulă, eforturile în domeniul asimilării noutăților şi al realizării de produse cu parametri şi caracteristici principial noi, firmele est-germane îşi asumă mult mai rar acest risc, concentrându-şi întregul potențial în direcția consolidării poziției lor pe piețele deja existente.

Am considerat necesar să facem cele câteva precizări referitoare la Germania pentru a sublinia, de fapt, dinamica şi mobilitatea criteriilor de competitivitate, a mediului internațional de afaceri.

Revenind la analiza ierarhiei de competitivitate, studiul menționat relevă faptul că state care, deşi au deja o serie de probleme structurale, preluând inițiativa, îşi sporesc permanent activitatea de finanțare a ştiinței şi tehnicii. Astfel, Finlanda a creat mari centre de inovație pentru realizarea tehnologiilor viitorului, în special în domeniul biotehnologiei, conservării şi protecției mediului, dezvoltării mijloacelor de comunicații.

Japonia acordă o atenție deosebită activității de cercetare. În ciuda faptului că parcurge deja de opt ani o etapă de stagnare, principala putere economică a Asiei nu îşi micşorează volumul resurselor investite în activitatea de cercetare şi în învățământ, creându-şi astfel premise frumoase pentru viitorul dezvoltării economiei sale, aşa cum subliniază însuşi preşedintele Comitetului pentru Problemele Concurenței, de la Washington.

În concluzie la studiul menționat, profesorul american M. Porter susține că pentru creşterea competitivității unei țări, în sfera activității de cercetare-dezvoltare este necesar să fie sprijinită cercetarea fundamentală, întrucât aceasta depinde în măsură importantă de finanțarea de către stat. De asemenea, este necesar să fie stimulate investițiile, în sectorul cercetării, provenind de la firmele particulare (între stimulentele posibile numărându-se, de exemplu, reducerile de impozit pentru lucrări de cercetare ştiințifică elaborate de către companiile particulare). Se subliniază, totodată, importanța asigurării pregătirii de către instituțiile de învățământ a unui număr suficient de specialişti cu pregătire tehnică şi ştiințifică superioară.

1.5. Dezvoltarea durabilă - obiectiv major al marilor corporații

Deşi nu ne propunem să insistăm pe acest subiect, nu putem să vorbim despre tendințele majore conturate în dezvoltarea industriei constructoare de maşini pe plan mondial fără să evidențiem faptul că dezvoltarea durabilă reprezintă un obiectiv major al strategiilor promovate de marile corporații din țările avansate.

Transpunerea în practică a conceptului dezvoltării durabile conține trei aspecte majore: protecția mediului, eficiența bazată pe costuri şi responsabili-

tatea socială. Nimeni nu are dreptul şi nu-şi poate permite ca, prin activitățile pe care le desfăşoară, să aducă prejudicii acestui capital prețios pe care îl reprezintă resursele naturale ale globului pământesc, în detrimentul generațiilor viitoare. Cheia transformării dezideratului dezvoltării durabile în realitate constă în menținerea celor trei factori menționați în stare de echilibru.

Durabilitatea dezvoltării reclamă o utilizare eficientă, inteligentă şi responsabilă a resurselor. Prin urmare, ea este legată inseparabil de competența tehnologică şi de capacitatea de a anticipa evoluția viitoare, de a adapta continuu obiectivele dezvoltării la tendințele de perspectivă.

Protecția mediului reclamă o nouă orientare. În prezent, în cercurile responsabile, discursul pe această temă este centrat pe cerința de reducere continuă ("less and less"), an de an, a consumului de resurse şi a volumului de emisii poluante. Adesea succesul sau eşecul firmelor se măsoară prin rezultatele obținute în aceste domenii. În ultimii ani au fost însă obținute deja progrese substanțiale în această direcție în multe sectoare, îngustându-se considerabil marja de reducere obtenabilă prin noi măsuri de optimizare. Consumul unor resurse substanțiale pentru a obține noi reduceri începe în multe cazuri să devină fără sens. Prin urmare, paralel cu continuarea preocupărilor pentru optimizarea celor doi indicatori, se simte nevoia trecerii la abordări complet noi, bazate pe resurse alternative şi pe produse principial noi.

Marile corporații depun eforturi considerabile în vederea proiectării produselor şi a proceselor lor de fabricație de o manieră care să asigure o relație cât mai prietenoasă cu mediul înconjurător.

Pentru a da un exemplu concret în sensul celor de mai sus, ni se pare semnificativă experiența grupului „Daimler-Chrysler", pentru care protecția mediului reprezintă unul dintre obiectivele fundamentale ale strategiei corporatiste şi un domeniu în care s-au înregistrat continuu progrese pe linia îmbunătățirii performanței, ca parte integrantă a activităților grupului la nivel global.

Activitățile de protecție a mediului preocupă fiecare salariat din cadrul grupului. Atenția pe care angajații o acordă problemelor de mediu şi asumarea sarcinii de soluționare a acestora oferă premisele necesare pentru instituirea unor procese de afaceri compatibile cu protecția mediului în toate sectoarele şi la toate nivelurile companiei. „DaimlerChrysler" acordă o mare atenție informării lucrătorilor săi cu privire la problemele de protecție a mediului, pregătirii lor pentru soluționarea acestor probleme, ca şi stimulării angajaților în vederea asumării unui rol activ în acest domeniu.

Urmărind obiective concrete pe segmente de fabricație, „Daimler Chrysler" este preocupat de îmbunătățirea performanțelor produselor sale, străduindu-se să dezvolte noi tehnologii avansate, în scopul minimizării oricărui impact potențial pe care produsele companiei l-ar putea avea asupra mediului.

Astfel, în intervalul 1978 - 1996, compania a reuşit să reducă nivelul mediu al consumului de carburant, pe ansamblul companiei, la toate tipurile de limuzină şi station Mercedes-Benz înregistrate în Germania cu 30%, de la circa

12 litri la 8,3 litri / 100 kilometri (9,5 litri / 100 kilometri, conform revizuirii procedeului de măsurare efectuată în 1996). Între 1996 - 1999 s-a obținut o îmbunătățire de 14,7% față de nivelul revizuit, ajungându-se la 8,1 litri. Pe piața SUA, consumul de carburant la autoturismele grupului „Chrysler" s-a îmbunătățit în perioada 1978 -1999, realizându-se o creştere a economiei de carburant de la 18,4 mile / gallon la 27,2 mile / gallon (aproape 50%).

În 1998, „DaimlerChrysler" a lansat primul său autoturism cu un consum de 5 litri de benzină la 100 de kilometri.

În calitatea sa de membru al Asociației Constructorilor de Autovehicule din Europa, „DaimlerChrysler" s-a angajat să-şi reducă consumul mediu al parcului său european cu 25% în intervalul 1995 - 2008. Aceasta înseamnă că noile vehicule europene vor produce, în medie, numai 140 g bioxid de carbon pe kilometru, față de nivelul actual de 184 g.

În anul 1999, „DaimlerChrysler" a investit, în calitate de constructor de atovehicule, circa 70,5 milioane de euro în măsuri de protecția mediului sau cu 7% mai puțin ca în anul precedent (DaimlerChrysler, „Environmental Report" 2000). Şi această cifră nu spune tot. În condițiile în care procesul integral de protecție a mediului capătă o importanță fără precedent, devine din ce în ce mai dificil să se poată delimita suma investițiilor efectuate în scopul ecologizării fabricației şi a produselor. Această complicație este relativ nouă. În trecut, majoritatea fondurilor respective se îndreptau spre echiparea țevii de eşapament, cu filtre sau convertoare catalitice, de exemplu, ceea ce reprezenta în mod evident investiții efectuate din rațiuni de protecție a mediului. În prezent, se urmăreşte prevenirea factorilor poluanți şi impactul lor asupra mediului, şi aceasta, în primul rând, prin transformarea protecției mediului într-o componentă inseparabilă a procesului de fabricație.

Cerințele de protecție a mediului încep să ofere impulsul inițial pentru revizuirea şi, în unele cazuri, transformarea completă a proceselor şi a procedeelor de fabricație. Ca regulă generală, astfel de modificări radicale în tehnologia de producție sunt răsplătite în termeni economici, deoarece ele pregătesc terenul pentru metode noi, mai eficiente. Totuşi, economiile efective de materii prime, materiale, servicii, apă şi energie care rezultă de pe urma ameliorărilor în plan ecologic sunt, de regulă, dificil de determinat în detaliu.

Menționăm că fabricația autovehiculelor reprezintă 86% din vânzările consolidate ale grupului „DaimlerChrysler", acesta activând şi în alte sectoare, cum sunt: servicii financiare, de comunicații şi consultanță, aviația civilă şi militară, sisteme feroviare, sisteme electronice etc. La nivelul întregului grup, cheltuielile destinate măsurilor de protecție a mediului s-au cifrat în anul 1999 la 570 milioane de euro. Această creştere substanțială (481 milioane de euro) față de 1998 reflectă includerea, pentru prima dată, a datelor pentru „MCC", „Adtranz" şi „Chrysler Group". Cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare în domeniul protecției mediului s-au cifrat, în acelaşi an, la 892 milioane de euro, depăşind cu 14% nivelul anului precedent.

În concluzie la această primă parte, dorim să subliniem faptul că schimbările profunde intervenite în cererea de bunuri şi servicii, şi mai ales, în procesul de realizare a acestora în ultimele decenii, au influenţat substanţial mersul economiei mondiale, generând noi provocări pentru procesul de creştere pe termen lung în plan naţional.

Între tendinţele majore care caracterizează economia mondială, se remarcă transferul centrului de greutate din sfera producţiei în cea a serviciilor, de la producţia de masă la cea orientată spre client, de la integrarea producţiei pe verticală la extinderea şi intensificarea legăturilor orizontale între întreprinderi.

Noua economie se bazează pe cunoaştere, pe integrarea crescândă a ştiinţei şi tehnologiei avansate în procesul de producţie, asociată cu un accent sporit pe pregătirea forţei de muncă, pe utilizarea de tehnici profesionale, organizaţionale şi manageriale avansate, pe combinarea eficientă a factorilor de producţie.

Economia informaţională cunoaşte o dezvoltare explozivă, influenţând hotărâtor întreaga activitate economică şi de afaceri.

Noul context mondoeconomic al dezvoltării generează provocări extraordinare pentru toate statele lumii şi, în special, pentru cele aflate pe paliere inferioare de dezvoltare, care nu dispun de suficiente resurse ştiinţifice, tehnologice şi investiţionale şi pentru care, în acest „vârtej" extraordinar care cuprinde mersul înainte al economiei mondiale, sub influenţa accelerării progresului tehnic şi ştiinţific şi a intensificării şi răspândirii efectului lui de antrenare,devine vitală găsirea de modalităţi eficiente de valorificare a resurselor interne, concomitent cu atragerea de resurse externe, în scopul menţinerii lor în competiţia mondială. Acest obiectiv a devenit deja o ţintă mobilă, ca efect al creşterii importanţei cunoaşterii, ştiinţei şi tehnologiei în procesele economice şi de afaceri.

Pe acest fundal trebuie abordată întreaga concepţie de restructurare a economiei româneşti în perioada actuală, cu reconsiderarea importanţei ramurilor sale componente în consens cu tendinţele de dezvoltare şi de integrare ce se manifestă în plan regional şi mondial, precum şi cu nevoia de poziţionare strategică a ţării în ansamblul economiei mondiale, ca o garanţie a creşterii nivelului de trai al populaţiei, al integrării ei demne în viitor.

În acest context, industria construcţiilor de maşini, electrotehnicii, electronicii şi mecanicii fine merită o atenţie specială.

Capitolul 2
RESTRUCTURAREA INDUSTRIEI CONSTRUCTOARE DE MAŞINI A ROMÂNIEI - OPORTUNITĂȚI ŞI RESTRICȚII

2.1. Locul ramurii în economia românească

Industria în ansamblul său deține un rol important în cadrul economiei naționale, concentrând 27,1% din totalul populației ocupate a țării şi contribuind cu 35,5% la totalul PIB.

Tabelul nr. 9

Ponderea principalelor activități ale economiei naționale în PIB şi în populația ocupată

	Pondere (%) în	
	PIB	**populația ocupată**
Agricultură şi silvicultură	18,1[x]	37,5 27,1 4,9 10,3
Industrie	35,5	
Construcții	5,2	
Comerţ si turism	33,2[xx]	

x) inclusiv vânătoare şi pescuit.
xx) total servicii.
Sursa: Anuarul Statistic al României, 1998, p. 1013, 1016.

Din punct de vedere al mărimii ponderii deținute în totalul populației ocupate, industria se plasează pe locul doi între principalele activități ale economiei naționale, după agricultură. Comparativ cu alte țări, România se plasează între țările cu cel mai ridicat nivel al ponderii ramurii în populația ocupată (circa 27%), fiind depăşită doar de R. Cehă (32%), Slovacia (circa 29%), Belarus (circa 28%), Belgia şi Bulgaria (cu câte peste 27%).

Din punct de vedere al contribuției la produsul intern brut al României, industria se situează în fruntea celorlalte ramuri ale economiei naționale, fiind urmată de sectorul servicii şi depăşind cu mult agricultura. Comparativ cu alte țări, România se plasează pe locul doi din punct de vedere al mărimii ponderii industriei în PIB (35%), după Federația Rusă (circa 37%).

Industria prelucrătoare continuă să dețină cea mai mare pondere în totalul producției industriale a țării. În anii '90, ponderea ei a înregistrat o serie de fluctuații, tendința de ansamblu fiind de scădere uşoară (de la 83,5% în 1991 la 78,9% în 1997).

O ramură importantă a industriei prelucrătoare o reprezintă prelucrarea metalelor şi construcția de maşini, echipamente, aparatură şi mijloace de transport.

În anii '90, această ramură s-a înscris în continuarea tendinței de declin începută încă din deceniul anterior. Astfel:

- Ponderea ramurii în producția totală a industriei României s-a redus aproape continuu de-a lungul ultimelor două decenii, de la 35,2% în 1980, la 29,7% în 1985, 25,8% în 1990 şi 16,1% în 1997.
- Ponderea ramurii în industria prelucrătoare a țării s-a redus şi ea, numai în anii '90 diminuându-se de la 25% în 1991 la 20,3% în 1997.
- Capacitățile de producție pentru toate produsele au înregistrat o tendință descrescătoare, reflectând uzura fizică a dotărilor tehnologice, reducerile masive de personal, decapitalizarea societăților, funcționarea mecanismelor de piață, a jocului cererii şi ofertei.
- Numărul mediu al salariaților s-a redus mai rapid în sectorul prelucrării metalelor şi construcțiilor de maşini (în 1997/1991 numărul total al salariaților reprezenta 53,5%, iar cel al muncitorilor 51,2%) comparativ cu scăderea înregistrată pe ansamblul industriei (la 67,1% şi, respectiv, 64,5%). Concomitent s-a redus şi ponderea sectorului în numărul mediu de salariați pe ansamblul industriei (de la 33% în 1991 la 26,6% în 1997), ca şi pe ansamblul industriei prelucrătoare (de la 37,8% în 1991 la 32% în 1997). Ramura prelucrării metalelor şi construcțiilor de maşini contribuie cu puțin peste 20% la valoarea adăugată brută realizată pe total industrie şi cu circa 23-24% la VAB pe total industrie prelucrătoare.

Raportul dintre VAB şi producție se situează atât peste nivelul înregistrat pe ansamblul industriei, cât şi peste nivelul înregistrat pe ansamblul industriei prelucrătoare şi a înregistrat o tendință de creştere mai susținută decât cea înregistrată la cele două nivele menționate, asa cum ilustrează tabelul următor.

Tabelul nr. 10

Ponderea VAB în producție

	1992	1996	1996/1992
Total industrie	27,2	30,6	+3,4
Industria prelucrătoare	27,4	31,5	+4,1
Prelucrarea metalelor şi construcții de maşini	29,8	36,8	+7,0

Sursa: Calculat de autor după datele din Anuarul statistic al României, 1998.

Analiza structurii ramurii „Prelucrarea metalelor şi construcții de maşini" evidențiază mai multe aspecte, importante pentru caracterizarea competitivității şi pentru evidențierea direcțiilor de acțiune în procesul de restructurare şi reformă. Astfel:

- în intervalul 1991-1997, ponderea ramurii analizate în totalul producției industriale a tării s-a diminuat, de la 20,8% la 16,1%.

- Majoritatea sectoarelor (6 din 8) a înregistrat scăderea ponderilor deținute în producția industrială.

Tabelul nr. 11

Structura ramurii „Prelucrarea metalelor şi construcții de maşini"

- în % din total -

	Ponderea în producția industrială totală				Ponderea VAB în producția sectorului			
	1991	1997		1997/	1991	1997		1997/
			loc	1991			loc	1991
Total ramură din care:	20,8	16,1			29,8	36,8		
Maşini şi echipamente	7,8	4,6	1	-3,2	31,6	37,8	5	+6,2
Mijloace de transport rutier	3,5	3,3	2	-0,2	23,8	29,5	7	+5,7
Construcții metalice şi produse din metal	3,3	2,5	3	-0,8	30,7	38,9	4	+8,1
Maşini şi aparate electrice	2,4	2,1	4	-0,3	24,4	39,4	3	+15,0
Alte mijloace de transport	2,1	1,7	5	-0,4	29,1	33,8	6	+4,7
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	0,9	0,4	6	-0,5	40,0	49,1	1	+9,1
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicații	0,7	1,0	7	+0,3	34,1	46,8	2	+12,7
Mijloace ale tehnicii de calcul si de birou	0,1	0,4	8	+0,3	20,0	25,8	8	+5,8

Sursa: Calculat de autor după datele din Anuarul statistic al României, 1998.

Cea mai mare scădere a înregistrat-o grupa de „maşini şi echipamente" (-3,2 puncte procentuale), în cazul celorlalte grupe scăderile fiind cuprinse între -0,2 - -0,8 puncte procentuale.

- Singurele grupe cu ponderi în ascensiune au fost: „echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicații" şi „mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou". Ponderile acestor produse, aparținând industriilor aflate pe plan mondial în ascensiune, sunt însă extrem de joase (1,0 şi, respectiv, 0,4% în 1997), iar creşterile au fost şi ele foarte mici (+0,3%).
- Toate grupele au înregistrat o creştere a ponderii valorii adăugate brute în totalul producției.

Cinci din cele opt grupe înregistrează un nivel al acestui indicator superior mediei pe ansamblul ramurii; ponderea lor cumulată în producția industrială totală a țării s-a redus cu 1/3 în intervalul 1991-1997.

Celelalte trei grupe, la care nivelul indicatorului se situează sub media pe ansamblul ramurii, şi-au menținut ponderea cumulată în ansamblul producției industriale a țării la aproximativ acelaşi nivel în cadrul intervalului.

- Comparativ cu tendințele înregistrate în anii '90 în cadrul ramurii în principalele țări producătoare ale lumii - SUA, Japonia şi UE, rezultă că structura industriei româneşti se bazează pe grupele de produse cu creştere relativ joasă (0-5%) sau negativă (-5-0%) a producției față de țările menționate. În timp ce produse ca maşinile de birou şi calculatoarele, a căror producție a crescut în ritmuri de 20-25% în SUA şi 5-10% în UE, reprezintă doar 0,4% din producția industrială a României, sau echipamentele radio, TV, comunicații, care au crescut în ritmuri de 10-15% în SUA şi 5-10% în Japonia, reprezintă doar 1% din producția industrială a României.

România ocupă poziții în general modeste în producția şi comerțul mondial cu produse ale ramurii „Prelucrarea metalelor şi construcții de maşini".

Ea deține o pondere de sub 1% în producția totală de maşini şi echipamente a lumii, participarea sa la activitatea mondială de producție a ramurii înscriindu-se pe o curbă continuu descendentă după 1990, ca efect al cauzelor bine cunoscute: abandonarea bruscă a mecanismelor şi instituțiilor economiei centralizate, fără a se asigura mecanisme şi instituții specifice economiei de piață, dezechilibrele moştenite din perioada economiei supercentralizate, pierderea pieților externe tradiționale, reducerea drastică a investițiilor, criza managerială la nivel macro şi microeconomic etc.

Ponderea României în comerțul mondial cu maşini şi utilaje este, de asemenea, subunitară. Exportul de maşini, echipamente şi mijloace de transport al României şi-a redus ponderea în exportul total al țării, de la circa 28% în 1991 la 14% în 1997 (în exportul către UE, exportul analizat şi-a majorat ponderea de la 9% la 11%).

La import, maşinile, utilajele şi mijloacele de transport şi-au majorat ponderea de la circa 17% din importul total în 1991 la circa 30% (în cazul importului din UE, de la 28% la 31%).

Tabelul nr. 12

Tendințe în evoluția structurii ramurii în România comparativ cu principalii producători mondiali

	Ritm mediu anual de creştere (%) 1990-1996 în SUA, Japonia, UE		**Ponderea grupei în producția industrială a României (%)**	
			1991	**1997**
Maşini de birou şi calculatoare	SUA UE Japonia	20-25 5-10 0-5	0,1	0,4
Echipamente radio, TV, comunicații	SUA Japonia UE	10-15 5-10 0-5	0,7	1,0

	Ritm mediu anual de creştere (%) 1990-1996 în SUA, Japonia, UE		Ponderea grupei în producția industrială a României (%)	
			1991	1997
Maşini şi aparate electrice	Japonia SUA UE	0-5 0-5 0-5	2,4	2,1
Industria autovehiculelor	SUA UE Japonia	0-5 0-5 0-5	3,5	3,3
Instrumente medicale, de precizie, optică, ceasuri	SUA UE	0-5 5-0	0,9	0,4
	Japonia	-5-0		
Maşini şi echipamente	SUA Japonia UE	0-5 0-5 -5-0	7,8	4,6
Produse din metal	SUA Japonia UE	0-5 0-5 5-0	3,3	2,5
Alte mijloace de transport	Japonia UE SUA	0-5 -5-0 -5-0	2,1	1,7

Sursa: elaborat de autor.

2.2. Oportunități şi restricții pentru reformă şi restructurare în cadrul ramurii

De mai bine de 10 ani, industria constructoare de maşini a României trece printr-un proces anevoios de dezetatizare, descentralizare, ajustare, parcurgând un proces convulsiv de ajustare la nivelul pieților accesibile, potrivit competitivității proprii şi de creştere a nivelului de competitivitate pentru lărgirea accesului la piețe mai avansate. În acest context, ramura înregistrează reduceri anuale ale volumului producției, investițiilor şi personalului, caracterizându-se prin numeroase dezechilibre şi un nivel scăzut de performanță economică. Produsele industriei româneşti constructoare de maşini nu mai sunt competitive pe piețele externe, din lipsa tehnologiilor moderne. Se mai pot exporta, în special, componente şi subansamble (în principal, piese turnate şi forjate), care încorporează multă manoperă şi care implică adesea procese tehnologice poluante.

Întârzierea restructurării scade mereu atractivitatea industriei româneşti pentru investitorii străini.

Lipsa unei politici coerente de susținere şi orientare a transformărilor profunde produse în structura industriei româneşti în ansamblul ei, ca şi la nivel sectorial întârzie transformarea ei într-o ramură viabilă, capabilă să contribuie la însănătoşirea economiei naționale.

Industria construcțiilor de maşini, electrotehnică, electronică şi de mecanică fină sunt, în esență, industrii producătoare de bunuri de investiții. Ele produc, de asemenea, bunuri industriale de folosință îndelungată, destinate echipării gospodăriilor populației.

Produsele ramurii asigură un grad ridicat de valorificare a materiei prime şi materialelor (de 6-7 ori).

Prin urmare, gradul de dezvoltare a sectoarelor ramurii, nivelul lor tehnologic, capacitatea lor de a contribui la echiparea economiei naționale cu maşini, echipamente, aparatură, mijloace de transport la standarde de performanță comparabile cu cele comercializate pe plan internațional, cât şi la schimburile internaționale în domeniu sunt probleme care trebuie să preocupe atât specialiştii şi autoritățile din cadrul ramurii, cât şi forurile de decizie la nivel superior.

De asemenea, potențialul tehnic şi uman, încă existent în diverse sectoare ale ramurii, nu poate fi ignorat, oferind premisele necesare asigurării unei părți însemnate din suportul tehnic al restructurării celorlalte sectoare ale economiei naționale. În acelaşi timp, întreprinderile din cadrul ramurii pot contribui la acoperirea în proporție crescândă a cererii interne de bunuri de folosință îndelungată. Pe de altă parte, ramura poate şi trebuie să-şi majoreze contribuția la oferta de export a țării, ca factor de creştere cantitativă şi calitativă a potențialului economic național.

Redresarea industriei de profil, în cadrul unui proces mai amplu de redefinire a rolului ramurii şi de reconfigurare în contextul schimbărilor dinamice ce au loc în economia mondială şi al aspirațiilor țării noastre de integrare în UE, ar putea reprezenta un vector de seamă al relansării economiei româneşti.

Industria construcțiilor de maşini, a electrotehnicii, electronicii şi mecanicii fine reprezintă motorul dezvoltării industriale şi economice al unei țări, şi România trebuie să-şi valorifice potențialul, tradiția şi experiența dobândită în acest domeniu. Opiniile şi argumentele exprimate în favoarea industriei de-a lungul timpului de economişti de marcă îşi păstrează actualitatea şi importanța. M. Manoiiescu a susținut necesitatea dezvoltării industriei şi a creşterii productivității muncii în acest sector, demonstrând că în comerțul internațional câştigă numai țările puternic industrializate, cu o productivitate medie națională ridicată, în timp ce țările cu un profil economic preponderent agrar, având o productivitate medie națională mai scăzută decât primele, pierd în tranzacțiile internaționale, şi când vând produse primare, şi când cumpără produse industriale. La rândul său, Virgil N. Madgearu, militând pentru o agricultură intensivă, capabilă să permită acumularea de capital, recunoaşte imperativul industrializării țărilor cu profil agrar, în contextul general al economiei mondiale. Un susținător al industriei a fost şi Şt. Zeletin, care oferea soluția de a se proteja industria natio-

nală, concomitent cu facilitarea pătrunderii capitalului străin pe piața românească (pe principiul concretizat prin sintagma „porți închise pentru mărfurile străine, dar porți deschise pentru capitalurile străine). Desigur, condițiile de dezvoltare s-au complicat, dar ele nu infirmă adevărul teoriilor menționate şi nici nu recomandă sărirea peste etape.

Restructurarea şi modernizarea industriei, în general, şi a industriei construcțiilor de maşini, electrotehnicii, electronicii şi mecanicii fine, în special, conțin în sine un uriaş potențial pentru ieşirea din criză a economiei româneşti, pentru reaşezarea țării în contextul economiei mondiale, o economie care se globalizează şi în care cuvântul de ordine este competitivitatea.

În condițiile negocierilor privind aderarea țării noastre la Uniunea Europeană, însănătoşirea grabnică a industriei româneşti şi, în special, a industriei constructoare de maşini reprezintă o cerință vitală, această ramură având potențialul să redevină una dintre principalele creatoare de PIB, concomitent cu alinierea produselor ei la cerințele de competitivitate extrem de severe ale pieței UE.

Pentru aceasta este însă necesar ca restructurarea şi modernizarea ramurii să permită integrarea ei în tendințele de evoluție din țările avansate, concomitent cu valorificarea avantajelor locale.

Restructurarea industriei româneşti trebuie să țină seama de caracteristicile pieței mondiale a produselor ramurii, de exigențele sporite impuse de dinamica accelerată a progresului tehnic contemporan, cu toate implicațiile pe care aceasta le induce în contextul internaționalizării şi al globalizării proceselor economice, fără a ignora însă particularitățile şi nevoile economiei naționale.

Restructurarea ramurii necesită o abordare de ansamblu şi sectorială, orientată către o mai bună poziționare a acesteia din punct de vedere al nivelului tehnologic şi de competitivitate, în concordanță cu direcțiile strategice pe care le reclamă pregătirea structurii economico-productive a țării, în vederea integrării în UE, a racordării la tendințele majore înregistrate în dezvoltarea ramurii pe plan mondial.

Acest proces trebuie să cuprindă, alături de schimbări, adaptări şi ajustări la nivel de ramură, la nivel sectorial şi intersectorial, şi acele transformări - mai sensibile - care vizează comportamentul agenților economici, adaptarea acestora la mediul de afaceri concurențial, motivația pentru dezvoltare, capacitatea de a-şi asuma riscurile dezvoltării. El trebuie să includă, de asemenea, modernizarea organizării şi conducerii proceselor de producție, promovarea unor tehnici de management performante, dezvoltarea unei activități de marketing care să asigure încadrarea optimă în dinamica exigențelor pieței.

Restructurarea presupune operarea pe mai multe paliere şi anume:

a. Poziționarea ansamblului industriilor construcțiilor de maşini, electrotehnicii, electronicii şi mecanicii fine în contextul economiei naționale şi preci-

zarea importanței şi a rolului acestora pentru atingerea obiectivelor de dezvoltare a țării pe termen lung, în perspectiva integrării României în viziunea de dezvoltare europeană şi mondială.

Această ramură reprezintă motorul dezvoltării economice, furnizând suportul material, ştiințific, experimental etc, pentru avansul tehnologic, pentru recuperarea decalajelor care ne despart de țările avansate şi creşterea forței economice a țării.

b. Regândirea şi reconfigurarea echilibrului în cadrul ramurii, prin redimensionarea şi repoziționarea subramu-rilor şi a sectoarelor, în raport cu potențialul lor de dezvoltare şi progres, precum şi în raport cu evoluția şi exigențele pieței interne şi cu deosebire a celei externe, cu dinamica mediului de afaceri, a contextului mondoeconomic actual şi a noilor provocări în calea dezvoltării.

Reconfigurarea structurii sectoriale a ramurii reclamă acțiuni coerente pe mai multe direcții:

- sprijinirea sectoarelor considerate strategice şi a celor pentru care potențialul de absorbție al pieței interne prezintă tendința de a rămâne ridicat şi/sau beneficiază în continuare de cerere din partea pieței externe;
- renunțarea la sectoare slab performante sau producții fără cerere;
- redimensionarea sectoarelor la nivelul pieței (cerere internă şi posibilități de export);
- impulsionarea sectoarelor de vârf şi a celor cu avantaje competitive.

c. Restructurarea la nivel de întreprindere prin redimensionarea şi reorientarea întreprinderilor, restructurarea tehnică, tehnologică şi managerială, racordarea lor la mecanismele de piață şi criteriile de performanță şi viabilitate ale pieței.

Structura pe firme la nivel de ramură, subramură, sector de activitate trebuie să țină seama de tendințele înregistrate în țările avansate şi să valorifice, totodată, experiențele pozitive înregistrate pe plan intern.

În multe domenii de activitate, experiența țărilor dezvoltate demonstrează că succesul se datorează în bună măsură întreprinderilor de talie mare, acestea deținând ponderi majoritare în ocuparea forței de muncă, volumul producției, mărimea valorii adăugate, cheltuieli de cercetare-dezvoltare, export etc.

Deşi se observă o creştere substanțială a numărului de întreprinderi mici şi mijlocii, cu avantajele lor de necontestat şi de neignorat, întreprinderile de talie mare continuă să reprezinte motorul industriei moderne.

În legătură cu talia întreprinderilor româneşti, ni se pare semnificativă opinia dlui Tom Jorning, vicepreşedintele companiei „Volvo Trucks Corporation". Vizitând uzina de autocamioane „Roman" de la Braşov, care în zilele sale cele mai bune producea 2000 de camioane pe an, acesta a declarat următoarele: „Nu poți <alergaâ cu o companie care produce 2000 de camioane pe

an. Este prea mică." De asemenea, a precizat că „firmele fuzionează şi cooperează pentru a fi mai mari şi a putea face faţă evoluţiei economice... Trebuie să fii mare ca să supravieţuieşti... trebuie să fii la un nivel tehnic înalt şi la standarde ecologice similare". Referindu-se la ţările est-euro-pene în general, domnia sa a precizat că în domeniul autovehiculelor nici una dintre operaţiunile de fuziuni şi achiziţii nu a avut succes, cu excepţia Volkswagen - Skoda, care este însă în domeniul autoturismelor. Şi pentru că am prezentat acest exemplu, considerăm important să semnalăm, totodată, şi o altă remarcă, semnificativă, în opinia noastră, pentru modelarea strategiilor de dezvoltare în consens cu aspiraţiile noastre de integrare în Uniunea Europeană. Astfel, apreciind că numărul de producători de camioane ar putea fi prea mare, pe de o parte, şi având în vedere că ţările est-central europene se îndreaptă şi ele spre integrare în UE, pe de altă parte, vicepreşedintele „Volvo Trucks Corporation" sugerează că o soluţie posibilă pentru uzina „Roman" ar fi ca aceasta să devină furnizor de componente, şi nu doar în domeniul camioanelor, ci al maşinilor, în general.

Revenind la problema importanţei întreprinderilor de talie mare, trebuie spus că aceasta este confirmată, de altfel, de intensificarea activităţii de fuziuni şi achiziţii de firme pe plan mondial. Valul globalizării determină tot mai multe companii să-şi unească forţele pentru a-şi reduce costurile, pentru a-şi întări poziţia pe pieţele ţintă, inclusiv prin eliminarea concurenţei, şi nu în ultimul rând, pentru a putea deveni unul din viitoarele şi puţinele nuclee dure din sectorul lor de activitate, la nivel european şi chiar mondial.

În acelaşi timp, asistăm la o creştere a importanţei întreprinderilor mici şi mijlocii, care activează frecvent în calitate de subfurnizori ai întreprinderilor mari şi care asigură ocuparea unui procent însemnat din totalul forţei de muncă la nivelul ramurii. În cazul României, întreprinderile mici şi mijlocii reprezintă o soluţie viabilă pentru sectoarele construcţiei de maşini, ele putând asigura o mai mare flexibilitate şi o capacitate sporită de adaptare la procesele specifice pe care le implică ajustarea şi modernizarea structurilor de producţie. Progresele pe care industria românească începe să le facă în domeniul automatizării şi informatizării proceselor de proiectare şi de fabricaţie, inclusiv pe calea dezvoltării contactelor de afaceri cu firme de prestigiu care operează pe pieţele produselor analizate, amplifică posibilităţile de producţie atât pentru firmele mari constructoare de maşini, cât şi pentru firmele mici, concomitent cu crearea unui cadru adecvat pentru dezvoltarea unor elemente noi în caracterul relaţiilor de producţie, inclusiv în domeniul cooperării, între aceste două categorii de firme. Totodată, trebuie să avem în vedere faptul că în etapa actuală multe întreprinderi mici şi mijlocii provin din dezintegrarea întreprinderilor mari, care nu au reuşit să depăşească greutăţile tranziţiei sau care, pur şi simplu, nu au mai corespuns noilor cerinţe ale dezvoltării, alături de care au apărut şi continuă să apară întreprinderi noi, unele create cu ajutorul investiţiilor străine, în-

treprinderi care aduc un suflu nou în procesul de restructurare şi modernizare a procesului de fabricaţie în industria analizată.

Produsele ramurii sunt solicitate atât pe piaţa internă, unde utilizatorii industriali şi cei neindustriali manifestă o cerere sporită de produse, cât şi pe pieţele tradiţionale de export, ca şi pe alte pieţe. Numai că acum, o dată cu deschiderea pieţelor, concurenţa este foarte mare şi problema principală este să te adaptezi la cerinţele pieţei, la termenele impuse şi la preţuri uneori puţin convenabile pentru producătorul român. Acest lucru este valabil atât la intern, unde utilizatorii se orientează rapid spre produse cu caracteristici tehnico-funcţionale şi performanţe superioare, dar mai ales la extern, unde oferta este extrem de generoasă, ca diversitate şi ritm de înnoire. Între concurenţi se numără şi societăţile mici private formate de unii specialişti care au părăsit fostele întreprinderi mari, societăţi care au un număr mic de angajaţi, sunt foarte mobile şi produc adesea cu costuri mai mici.

Este de aşteptat o schimbare a caracterului relaţiilor care intervin între unele firme mari şi firme mici, în calitatea lor de furnizori şi subfurnizori în cadrul ramurii. Acest lucru se întâmplă deja pe plan mondial. Potrivit practicii de până în ultimii ani, firmele subfurnizoare produceau, la comandă, componente care apoi erau asamblate de către firmele mari, care obţineau astfel produsele finale. În prezent, în fabricaţia unor produse, firmele mari şi cele mici încep săşi schimbe rolul în procesul de cooperare în producţie: primele încep să producă subansamble, piese, dispozitive, repere, pe care firmele mici şi mijlocii le asamblează în produse finale. Această tendinţă reflectă, de fapt, concentrarea activităţii de cercetare la nivelul firmei mari, care este interesată în modernizarea produselor, prin dezvoltarea şi, inclusiv, modularizarea componentelor, aceasta din urmă contribuind la simplificarea şi ieftinirea operaţiunilor de montaj. În opinia specialiştilor occidentali, în noile condiţii, firmele mici au prilejul „să dea un al doilea suflu" dezvoltării şi perfecţionării producţiei, în măsura în care ele însele se mobilizează în procesul inovaţional.

Principalele **obiective** ale restructurării la nivel de ramură, subramură, produs ar trebui să includă următoarele:

- ajustarea structurală şi retehnologizarea selectivă a fabricaţiei;
- reorganizarea fluxurilor de producţie pe centre de profit, pentru eficientizarea activităţii şi extinderea privatizării;
- creşterea calităţii şi competitivităţii produselor pentru promovarea exportului şi facilitarea integrării industriei româneşti în noul context european şi mondial.

Între **orientările** posibile avem în vedere susţinerea procesului de ajustare structurală şi de rentabilizare a sectoarelor care au ponderi mari în producţie şi pentru care există potenţial de absorbţie ridicat pe piaţa internă şi posibilităţi de export, concomitent cu creşterea ponderii sectoarelor cu nivel tehnologic mediu şi ridicat. Menţionăm în principal, fabricaţia de rulmenţi, maşini unelte,

tractoare şi maşini agricole, utilaje pentru construcţii şi lucrări de drumuri, utilaj petrolier, autoturisme, autobuze şi troleibuze, vagoane de călători şi de mărfuri, construcţii şi reparaţii de nave, motoare electrice sub 0,25 kw, precum şi fabricaţia de utilaj petrolier, utilaj metalurgic, generatoare de aburi şi apă fierbinte, maşini şi aparate de uz casnic (în special, produse albe). Sectorul care cuprinde fabricaţia maşinilor şi aparatelor de uz casnic (aparate electrocasnice şi articole neelectrice), chiar dacă înregistrează un decalaj tehnologic adesea evident comparativ cu produsele oferite de firmele occidentale, motiv pentru care au şi pierdut semnificativ în competiţia pentru pieţe, în special la export, dar şi pe piaţa internă, păstrează încă şanse de creştere în măsura în care se adresează categoriilor de populaţie cu venituri modeste, dar şi ca efect al eforturilor depuse în direcţia alinierii la cerinţele pieţei, prin modernizarea fabricaţiei, inclusiv pe calea cooperării cu firme străine de prestigiu prezente pe piaţa românească.

O atenţie importantă se impune a fi acordată dezvoltării susţinute a sectorului electronicii şi, în primul rând, a echipamentelor pentru informatică (în special, produse de soft), birotică şi a sectorului echipamentelor pentru telecomunicaţii cu fir, în contextul extinderii reţelelor telefonice, a transmisiilor digitale şi a telefoniei mobile, promovate de societăţile mixte create în domeniu prin colaborare cu firme străine de prestigiu, cum sunt „Alcatel", „Siemens", „Ericsson". Este de asemenea oportună dezvoltarea selectivă a produselor mecanicii fine şi opticii, a instrumentelor de precizie, aparaturii de măsură şi control.

Acţiunile de restructurare realizate până în prezent, în general lente şi cu efecte pe măsură, s-au bazat, în principal, pe eforturi proprii, limitate de epuizarea resurselor de autofinanţare a operatorilor economici, care totodată s-au confruntat cu o concurenţă aprigă, din partea firmelor străine, inclusiv pe piaţa românească. De altfel, pentru numeroşi producători autohtoni de aparatură şi, în general, de maşini şi utilaje, o cerinţă majoră o reprezintă **recucerirea** pieţei interne, lucru posibil prin oferirea de produse competitive, la niveluri de preţ şi performanţe ridicate, şi care ar permite în acelaşi timp revenirea pe pieţe tradiţionale de export şi chiar pătrunderea pe noi pieţe.

Politicile de ajustare structurală a ramurii trebuie să ţină seama de principiile stabilite în Schiţa strategiei naţionale de dezvoltare economică a României, după cum urmează:

- utilizarea unui set coerent de măsuri corective, funcţionale şi stimulative, corelate cu reglementările comunitare actuale şi capabile să suporte adaptări pe parcursul implementării lor, în funcţie de tendinţele de evoluţie din spaţiul Uniunii Europene şi pe plan mondial;
- restructurarea sectorului în scopul asigurării şi menţinerii în permanenţă a compatibilităţii şi complementarităţii structurilor intrasectoriale cu cele ale Uniunii Europene;

- ajustarea şi consolidarea structurilor economice pentru apropierea progresivă de nivelurile de competitivitate din Uniunea Europeană şi asigurarea capacității produselor româneşti de a se încadra mai bine în condițiile de acces pe piața Uniunii Europene.

În vederea asigurării unui mediu de afaceri propice economiei de piață, în consens cu ansamblul măsurilor necesare pentru întreaga industrie, în cadrul ramurii trebuie să se acționeze în următoarele direcții:

- dezvoltarea unui mediu economic concurențial, bazat pe competitivitate, în conformitate cu reglementările comunitare, care să permită libera circulație a mărfurilor şi serviciilor specifice ramurii;
- îmbunătățirea managementului întreprinderilor, de natură să asigure mai buna valorificare a resurselor materiale, financiare, umane etc. interne şi atragerea sporită de resurse externe, inclusiv prin activități de cooperare, fuziuni, achiziții etc.
- creşterea numărului de întreprinderi mici şi mijlocii şi dezvoltarea relațiilor economice dintre acestea şi dintre ele şi întreprinderile mari, în scopul asigurării unei structuri pe firme a ramurii uşor adaptabilă la noile cerințe ale pieței şi la tendințele prezente şi viitoare ale dezvoltării ramurii pe plan regional şi mondial;
- redimensionarea şi reorientarea forței de muncă intra şi extra-ramură şi asigurarea structurii optime pe profesiuni, concomitent cu o mai bună motivare a personalului şi o responsabilizare sporită a acestuia, în măsură să dinamizeze participarea şi implicarea lui crescândă la strategiile de dezvoltare ale întreprinderilor.

Politica dezvoltării ramurii, ca parte componentă a sectorului industrial pe ansamblul său, trebuie să asigure îmbunătățirea productivității interne concomitent cu creşterea competitivității externe.

Politicile sectoriale promovate în cadrul ramurii trebuie să vizeze o serie de obiective cum sunt:

- reconfigurarea structurii sectoriale şi de fabricație în consens cu criteriile de performanță economică şi competitivitate derivate din strategiile de consolidare a economiei de piață în România şi de integrare a economiei româneşti în tendințele de dezvoltare regionale şi mondiale, dar şi cu nevoia de satisfacere a cererii interne, în dinamica sa şi de sporire a volumului şi eficienței exportului;
- selectarea şi redimensionarea întreprinderilor, finalizarea procesului de privatizare, întărirea disciplinei legislative în domeniul concurenței;
- sporirea potențialului concurențial al firmelor româneşti pe calea alianțelor strategice şi a structurilor de tip holding, în scopul adaptări industriei româneşti la tendințele de globalizare;

- valorificarea potențialului național de cercetare şi racordarea crescândă a obiectivelor cercetării la noile cerințe ale integrării eforturilor de modernizare şi dezvoltare a economiei româneşti în tendințele regionale şi mondiale, stimulând totodată cooperarea cu parteneri din Uniunea Europeană;
- îmbunătățirea indicatorilor de performanță tehnico-constructivi şi creşterea nivelului tehnic şi calitativ al produselor la nivelul standardelor recunoscute în Uniunea Europeană şi în alte țări avansate ale lumii, inclusiv cu respectarea cerințelor de protecție a mediului şi economisire a resurselor, în vederea asigurării dezvoltării durabile, urmărindu-se reducerea progresivă până la eliminare a decalajelor ce ne despart de țările dezvoltate;
- intensificarea exportului de produse din cadrul ramurii, concomitent cu îmbunătățirea structurii pe produse prin sporirea ponderii produselor de nivel tehnic ridicat şi al celor cu grad ridicat de prelucrare şi valoare adăugată mare, urmărindu-se, în principal, poziționarea strategică a României pe piața Uniunii Europene, cât şi expansiunea exportului pe piețe tradiționale sau alte piețe de viitor;
- sporirea contribuției ramurii la accelerarea procesului de informatizare a economiei româneşti, ca obiectiv major în cadrul politicilor de ajustare şi modernizare structurală a economiei țării în ansamblul său.

În orice tentativă de reconfigurare a structurii industriale a economiei româneşti este necesar să se pornească de la **nevoia de competitivitate,** principalul criteriu practic de selectare a activităților economice în contextul globalizării. Un sector este viabil dacă se dovedeşte capabil să asigure creştere într-un mediu deschis, concurențial. Prin urmare, în procesul actual de modernizare şi dezvoltare a economiei româneşti, industria trebuie abordată selectiv, prin prisma segmentelor sale viabile, ca şi a capacității sale de modernizare.

În legătură cu aceasta, considerăm necesare câteva remarci cu privire la rolul care revine **cercetării ştiințifice** şi la contribuția actuală a acesteia la evoluția ramurii, la succesele şi insuccesele ei în cursa pentru competitivitate pe piețele globale.

Sfera cercetării ştiințifice este cuprinsă şi ea de amplul şi complicatul proces de reformă şi restructurare pe care şi l-a asumat România în mersul ei spre economia de piață. Deşi în sectorul activității de cercetare în România a existat şi încă mai există un potențial uman important, acesta este insuficient utilizat şi chiar marginalizat în cadrul acțiunilor care vizează relansarea industriei româneşti şi atingerea standardelor din țările avansate, ca premise esențiale pentru înscrierea firmelor industriale româneşti în competiția pentru piețe, pentru recucerirea sau menținerea poziției lor atât pe piața internă, cât şi pe piața externă. Acest fenomen are deopotrivă cauze obiective şi cauze subiective, între acestea numărându-se în primul rând lipsa de resurse financiare, dar

şi carenţele organizatorice şi manageriale, lipsa motivaţiei şi criteriile nerealiste de evaluare a realizărilor etc, care adesea inhibă puterea şi dorinţa de creaţie până la „alungarea" specialiştilor către alte sectoare de activitate sau chiar către alte ţări.

Nevoia susţinerii unei activităţi riguroase în domeniul cercetării ştiinţifice, fundamentale şi aplicative, nu a fost niciodată mai mare ca în prezent, acest sector de activitate fiind chemat să ajute la depăşirea decalajelor şi la înscrierea cu sorţi de izbândă a industriei româneşti în tendinţele de dezvoltare care se manifestă pe plan regional şi pe plan mondial, concomitent cu asigurarea unei dezvoltări durabile, bazată pe utilizarea eficientă şi responsabilă a resurselor naturale şi pe protecţia mediului, pe crearea unui ambient prietenos pentru fiinţa umană, în dubla sa calitate, de creator şi utilizator de produse.

Dar pentru relansarea cercetării este necesară însănătoşirea economiei, care să asigure cerere şi finanţare pentru activitatea de cercetare. O importanţă deosebită o au şi structurile instituţionale, precum şi susţinerea socială generală a procesului de reformă din acest domeniu.

2.3. Utilizarea investiţiilor străine directe ca factor de creştere a competitivităţii şi de ajustare structurală a ramurii

Nu putem să vorbim despre modernizarea industriei româneşti fără să avem în vedere rolul important care revine investiţiilor străine, măsurilor întreprinse pentru atragerea investiţiilor de capital străin privat, pe baza unui cadru legislativ favorabil creării de societăţi mixte în toate ramurile de activitate, a facilităţilor fiscale asigurate cu privire la impozitul pe profit şi cumpărarea de acţiuni de către salariaţii întreprinderilor, a posibilităţii de vânzare prin licitaţii a mijloacelor fixe disponibile, precum şi prin stabilirea unor liste de întreprinderi rentabile pentru privatizare prin ofertă publică.

Investiţiile străine au un rol major în susţinerea dezvoltării economice a ţărilor în curs de dezvoltare în general şi a ţărilor în tranziţie, în special. Ele contribuie la schimbarea dinamică a factorilor determinanţi ai creşterii economice, între care se numără: capacitatea de a economisi şi de a investi în activităţi productive; dezvoltarea, achiziţionarea şi utilizarea tehnologiilor; creşterea productivităţii muncii; dezvoltarea comerţului exterior; protecţia mediului înconjurător.

Utilizarea investiţiilor străine directe poate reprezenta un factor de creştere a competitivităţii şi de ajustare structurală a industriei româneşti. În legătură cu aceasta, considerăm necesar să facem unele referiri de ansamblu, precum şi unele prezentări de cazuri de investiţii, inclusiv din alte sectoare (utilizatoare de maşini şi echipamente), cu scopul de a evidenţia aspecte generale şi particulare ale impactului investiţiilor străine directe asupra procesului de transformare a structurilor de producţie existente, de modernizare a producţiei la nivel sectorial şi chiar la nivel de firmă.

Procesul amplu de transformare şi modernizare pe care şi l-a asumat România în mersul ei către economia de piață, capabil să asigure integrarea țării în economia europeană şi mondială, s-a dovedit a fi un obiectiv extrem de complex şi dificil de atins, date fiind particularitățile contextului global în care se desfăşoară procesul de restructurare şi modernizare a ansamblului economiei şi a fiecărei ramuri în parte, industria constructoare de maşini reprezentând un sector deosebit sub aspectul problemelor pe care le ridică o transformare de asemenea amploare.

Astfel, cadrul mondoeconomic actual, marcat de liberalizarea şi globalizarea crescândă a pieţelor de mărfuri, generează noi provocări pentru strategiile de reformă şi restructurare ale tuturor țărilor în tranziție, obligându-le să conceapă şi să pună în aplicare programe de dezvoltare capabile să imprime economiilor lor un comportament adecvat mobilității condițiilor de competitivitate a pieței.

Ca țară în tranziție, România - confruntată după 1990 cu o criză structurală de proporții şi cu o nevoie acută de modernizare a economiei naționale - resimte din plin impactul noilor provocări în calea dezvoltării. Pe de o parte, creşterea competitivității devine o prioritate în cadrul strategiilor de dezvoltare, a căror viabilitate se traduce în capacitatea de a susține creşterea economică într-un mediu deschis, concurențial. Pe de altă parte, înfăptuirea proceselor de reformă şi restructurare necesită existența unor resurse financiare, tehnologice, manageriale etc. imense, de care țara nu dispunea imediat după 1989 şi de care încă nu dispune în suficientă măsură nici în prezent, sau nu este capabilă să asigure gestionarea eficientă a potențialului propriu de dezvoltare.

În aceste împrejurări, România şi-a pus mari speranțe în atragerea de investiții străine directe.

Atragerea de investiții străine directe reprezintă o necesitate obiectivă pentru creşterea competitivității şi ajustarea structurală a industriei româneşti, prin potențialul pe care îl oferă pentru creşterea nivelului tehnic şi calitativ al producției, prin îmbunătățirea managementului firmelor şi creşterea performanței lor economice.

Această necesitate este cu atât mai mare cu cât industria românească a acumulat mari decalaje din acest punct de vedere, comparativ cu statele avansate, dar şi cu unele țări în tranziție, în special în anii '80, când - ca efect al eforturilor de lichidare a datoriei externe - au fost reduse brutal investițiile în echipamente şi tehnologii moderne, concomitent cu renunțarea la importuri esențiale pentru modernizarea produselor (inclusiv importurile de completare), privând astfel economia țării de produse de înalt nivel tehnologic şi componente vitale pentru fabricația de produse industriale româneşti la standarde comparabile celor uzuale pe pieţele internaționale. Pierderea pieţelor tradiționale din est, subcapitalizarea cronică, starea de recesiune prelungită au slăbit şi mai mult capacitatea multor întreprinderi româneşti de a rezista concurenței furnizorilor străini, atât pe pieţele externe, cât şi pe piața internă.

Producția internațională şi investițiile străine directe pot juca un rol important în reconfigurarea şi completarea eforturilor de dezvoltare şi progres ale firmelor naționale. Cele mai importante surse ale investițiilor străine directe sunt societățile transnaționale, principalii actori ai pieței mondiale, care concentrează o mare putere economică, deținând cote importante din producție, vânzări, cheltuieli de cercetare-dezvoltare etc. pe plan mondial.

Investițiile străine directe reprezintă o cale importantă de acces la resurse esențiale pentru dezvoltare, respectiv capital, tehnologii şi tehnici profesionale şi manageriale avansate, precum şi de acces la piețe de desfacere, stimulând totodată protecția resurselor şi a mediului natural şi contribuind la „dezvoltarea durabilă" a țării receptoare.

Transformările fundamentale produse în economia românească prin modificarea sistemului economic, deschiderea pieței şi crearea climatului investițional au reprezentat un semnal pozitiv pentru capitalul străin, atras la rândul său de avantajele potențiale oferite de piețele emergente din întreaga Europă Centrală şi de Est, inclusiv de piața României.

Volumul total de investiții străine intrate în România în perioada decembrie 1990 - decembrie 1999 s-a ridicat, conform datelor Agenției Române de Dezvoltare, la circa 6 miliarde de dolari, din care cea. 4,3 miliarde de dolari investiții străine directe şi cea. 1,7 miliarde de dolari investiții în cadrul acordurilor de privatizare încheiate de Fondul Proprietății de Stat în perioada 1993-1999.

În analiza trendului investițiilor străine anuale în România este interesant de menționat faptul că valoarea investițiilor în valută, considerată a fi un veritabil barometru al credibilității unei țări în mediul de afaceri internațional, a cunoscut în 1998 cel mai scăzut nivel de după anul 1990, pe fondul unei involuții generale a economiei româneşti, situația menținându-se nefavorabilă în perioada următoare. Pe ansamblul perioadei decembrie 1990 - iunie 2000, valoarea totală a investiției directe în valută a fost de numai 4,716 miliarde de dolari, sumă apreciată a fi mai mult decât modestă, provenind de la un număr de 75.506 societăți cu participare străină la capital. Conform datelor Oficiului Național al Registrului Comerțului, în luna iunie 2000 au fost înmatriculate în total 752 de societăți comerciale cu participare străină la capital, reprezentând aproape un sfert din numărul total de înmatriculări, iar capitalul subscris în valută a însumat doar 3,53 milioane de dolari. În aceeaşi lună, valoarea medie a capitalului investit în valută pe o societate a fost de numai 4.696 de dolari.

În ciuda avantajelor incontestabile pe care le oferă - o piață internă importantă, o poziție geografică interesantă, acces la o gamă variată de resurse naturale, forță de muncă de bună calitate şi relativ ieftină în majoritatea sectoarelor de bază ale economiei, o infrastructură în plin proces de modernizare, care se desfăşoară atât în domeniul transporturilor, cât şi în domeniul telecomunicațiilor - România ocupă un loc modest din punct de vedere al fluxului de investiții străine directe.

Comparativ cu alte ţări din Europa Centrală şi de Est, conform datelor prezentate de Iniţiativa Central-Europeană, România se situează pe locul patru între ţările candidate la aderarea la Uniunea Europeană/din punct de vedere al volumului investiţiilor străine intrate, la mare distanţă de ocupantele primelor.trei locuri, respectiv Ungaria, Polonia şi Cehia.

O analiză sumară a domeniilor de activitate preferate de investitorii străini relevă faptul că în perioada decembrie 1990 -martie 2000, investiţiile străine s-au orientat în proporţie de două treimi către sectoarele productive, pe primele locuri situându-se industria şi serviciile. Jumătate din capitalul subscris în valută a fost orientat către industria extractivă, prelucrătoare, construcţii de maşini, utilaje şi echipamente (27,3%) şi servicii profesionale (22,6%). Analizând structura sectorială a firmelor româneşti cu capital străin în anii '90, remarcăm că industria deţine o pondere de circa 45% din total sub raportul mărimii capitalului investit şi 15,7% din total sub raportul numărului de firme. În cadrul ramurii se constată preponderenţa industriei miniere şi a construcţiilor de maşini, utilaje şi echipamente (27,3% şi, respectiv, 8,1%), care este urmată de industria alimentară (13% şi, respectiv, 4,9%) şi industria uşoară (3,8% şi, respectiv, 2,7%).

Distribuţia sectorială a investiţiilor străine directe în majoritatea ţărilor în tranziţie relevă faptul că cel mai mare volum de investiţii s-a orientat către sectoarele caracterizate prin volume mari de producţie sau vânzări, sectoare în care investitorii străini deţin poziţii puternice pe piaţă. Câteva industrii tradiţionale au atras un volum mic de investiţii. Între ramurile din industria prelucrătoare, cea mai mare frecvenţă a investiţiilor s-a înregistrat în producţia de alimente şi băuturi, produse nemetalice, produse chimice, motoare, maşini textile şi aparate electrice. Cele mai mari investiţii s-au făcut în industriile producătoare de autovehicule, aparate electrice, produse alimentare. Investiţiile în telecomunicaţii şi energie au început să apară după privatizarea monopolurilor din sectoarele respective.

În România, sectoarele tradiţionale au atras circa 50% din iniţiativele de investiţii străine directe, comparativ cu 57-100% în Croaţia, Lituania, Bulgaria, Letonia, Albania.

Investiţiile străine directe orientate către sectoarele specializate sau de înaltă tehnologie sunt nesemnificative în cazul României, ele înregistrând niveluri reprezentative doar în R. Cehă, Ungaria şi Polonia.

O succintă radiografie a prezenţei investitorilor străini în unele sectoare ale industriei româneşti scoate în evidenţă aspecte importante ale impactului investiţiilor străine din punct de vedere al creşterii competitivităţii şi al ajustării structurale în cadrul ramurii.

Astfel, „General Motors", lider mondial în proiectarea şi producerea de locomotive diesel-electrice, contribuie la modernizarea industriei şi produselor româneşti în domeniul componentelor şi al echipamentelor de transport feroviar şi rutier, prin investiţiile şi colaborările cu uzinele „Turbomecanica", UCM

Reşița, SC „Electroputere" Craiova etc, care implică transfer de tehnologie şi know-how. Grupul american intenționează să desemneze uzina de la Craiova ca partener strategic asociat pentru oportunități regionale pe continentul european.

Grupul franco-britanic „Alstom", lider mondial, prezent de mai mulți ani în sectorul energetic şi al transportului feroviar din România, participă la reabilitarea şi modernizarea termocentralelor de la Deva şi Brăila, colaborează cu CFR, uzinele „Faur" şi „Astra" (Arad) pentru modernizarea de locomotive, vagoane de călători, precum şi a tronsonului feroviar Bucureşti-Braşov.

Grupul suedez „Electrolux AB", cel mai mare producător de aparatură electrocasnică din lume, a intrat pe piața românească de articole electrocasnice în anul 1995. Volumul total al investițiilor făcute de „Electrolux" în aceşti ani în România se ridică la peste 20 milioane de dolari, dintre care aproximativ 2,7 milioane de dolari în retehnologizarea fabricii „Samus SA". Ca rezultat al fuziunii fabricii „Electrolux Samus SA" din Satu Mare cu societatea „Electrolux România SRL" din Bucureşti, care a avut loc prin absorbția acesteia din urmă de către prima, a luat naştere societatea pe acțiuni „Electrolux România SA", o societate mai puternică din punct de vedere comercial, cu un management mai eficient, înregistrându-se totodată o îmbunătățire a serviciilor funcționale şi a circuitului informațiilor în domeniul cunoaşterii pieței şi al tehnicilor de vânzare. „Electrolux România SA" va avea două divizii: una de producție, la Satu Mare, şi una de vânzări, la Bucureşti. La numai doi ani de la achiziție, Electrolux a reuşit performanța producerii primei game de maşini de gătit cu gaze Zanussi în România.

Pe piața telecomunicațiilor, grupurile „Siemens", „Alcatel" şi „Ericsson" sunt implicate în modernizarea rețelei telefonice fixe şi. respectiv, dezvoltarea telefoniei mobile, promovând transferul tehnologic şi de know-how. O realizare importantă o reprezintă crearea de către concernul „Ericsson" în România a departamentului de software, pentru centrale telefonice destinate exportului.

Şi lista exemplelor poate continua.

Ca în majoritatea țărilor în tranziție, intrările de investiții străine directe în România sunt legate, în primul rând, de programele de privatizare, contribuind astfel la creşterea competitivității produselor, dar şi la reorientarea activităților de producție şi export, în cadrul strategiilor globale ale investitorilor străini.

Semnificativ ni se pare din acest punct de vedere exemplul grupului „Lafarge", din industria cimentului, sector utilizator de produse ale construcției de maşini, care a venit în România în condițiile în care piețele sale tradiționale erau saturate, atras de potențialul pieței interne (consumul de ciment pe locuitor în țara noastră este de numai 150 kg/locuitor, față de 250-300 kg în Cehia şi Polonia sau 600 kg în Spania). În cadrul activității sale pe piața românească, aflată în stagnare, „Lafarge" a luat decizia de concentrare a întregii activități de export la fabrica de la Medgidia, dată fiind apropierea acesteia de portul Constanța, şi de redimensionare a producției (avându-se în vedere inclusiv posibili-

tatea de aliniere a capacităților existente în industria românească a cimentului la nivelul cererii).După restructurare şi modernizare, capacitatea totală de producție a celor şase fabrici ale societății „Romcim" se va situa la aproape 5 milioane tone pe an, față de 17 milioane tone în trecut. Având în vedere viziunea globală de investiții şi afaceri a grupului Lafarge, pentru ca societatea „Romcim" să reziste, este foarte important să-şi îmbunătățească indicatorii de performanță şi, în primul rând, să reducă costul de fabricație. Şi acest lucru reiese, indirect şi dintr-un comunicat recent al investitorului francez, în care se face aprecierea că „majoritatea pieților, cu excepția României şi a Turciei, sunt orientate favorabil". O eventuală renunțare la capacitățile din România ar însemna transformarea țării din producător şi exportator în importator.

În industria rulmenților, strategia investitorului american „Timken", lider mondial în producția de rulmenți şi oțeluri aliate, care a preluat pachetul majoritar de acțiuni al SC „Rulmenți Grei" SA din Ploieşti, cuprinde retehnologizarea uzinei, pregătirea personalului, acordarea de asistență tehnică de specialitate şi înființarea unui centru tehnologic pentru industria de rulmenți, destinat Europei Centrale şi de Est. Investitorul străin aduce un' suport financiar extraordinar, cercetare şi piață de desfacere. Purtând marca Timken, rulmenții româneşti vor putea pătrunde, prin rețeaua de distribuție mondială a companiei, pe piața europeană şi mondială. De asemenea, investitorul american îşi propune dezvoltarea unei noi „culturi de afaceri", prin îmbinarea celei a companiei, cu cea locală. Subliniind faptul că „excesul de capacități industriale în întreaga lume şi continua presiune asupra prețurilor reclamă cu necesitate schimbare", preşedintele companiei americane a anunțat, recent, accelerarea procesului de restructurare globală a acesteia, care va implica desființarea a circa 600 de locuri de muncă în întreaga lume. Prin urmare, evoluția retehnologizării, modernizării şi performanței obtenabile în uzina de la Ploieşti este decisivă pentru viitorul său.

Un exemplu semnificativ îl reprezintă experiența IMGB. Confruntat cu probleme financiare după criza asiatică din 1998, investitorul norvegiano-britanic „Kvaerner", aflat în plină restructurare, în cadrul strategiei sale de restructurare pe plan internațional a decis să renunțe la capacitățile de producție din industria navală, metalurgică, energetică etc. şi, în acest context, să se retragă din România.

Interesantă este şi poziția vicepreşedintelui companiei suedeze „Volvo Trucks Corporation" care, vizitând uzina „Roman" de la Braşov, şi-a exprimat opinia că ar fi oportun ca aceasta „să fie transformată în furnizor de componente, şi nu doar în domeniul camioanelor, ci al maşinilor, în general". În legătură cu aceasta a precizat, aşa cum am mai menționat, că „dacă vrei să supraviețuieşti" în lumea producătorilor de camioane „trebuie să fii mare, să fii la un nivel tehnic înalt şi la standarde ecologice similare". Totodată, având în vedere că țările est-cen-tral-europene se îndreaptă spre UE, a făcut sublinierea că „într-o piață unică nu este nevoie să deschizi fabrici în fiecare țară".

Exemplele menționate furnizează suficiente argumente care probează că intrările de investiții străine determină adesea reorientarea activităților locale de producție şi export în cadrul strategiilor globale ale companiilor investitoare. Ca o concluzie la cele de mai sus, putem afirma că, atunci când achiziționează active ale firmelor locale, investitorii pot decide procese de restructurare în dezacord cu strategiile locale de dezvoltare.

Piața internațională a investițiilor străine directe, cele care asigură locuri de muncă, retehnologizarea şi modernizarea producției, este o piață cu un net dezechilibru între cerere şi ofertă. Ea este o piață a vânzătorului deci a firmelor investitoare. Prin urmare, decizia de a investi în străinătate este subordonată intereselor şi strategiilor de dezvoltare proprii ale firmelor investitoare. În contextul globalizării, investitorii străini, mari companii internaționale, urmăresc în cadrul strategiilor de intensificare a activităților desfăşurate peste graniță să-şi întărească poziția pe piețe la nivel global sau să-şi sporească avantajul competitiv la nivel internațional. În consecință, implicarea capitalului străin în economia țărilor gazdă este frecvent asociată cu unele aspecte adverse pentru aceasta, lucru firesc în bună măsură, dacă ne gândim că marile companii fac afaceri şi nu acte de caritate.

Direcționarea investițiilor străine directe către piețele emergente din Europa Centrală şi de Est, inclusiv România, se înscrie în strategiile globale de investiții şi afaceri ale investitorilor, în căutare de noi oportunități de afaceri şi atraşi de avantajele potențiale oferite de piețele respective.

Gradul de implicare pe diversele piețe din cadrul regiunii diferă în funcție de raportul dintre potențial şi situația reală, în contextul viziunii globale de dezvoltare a fiecărei companii investitoare.

Într-un mediu economic bazat pe competiție, supus schimbărilor rapide, investițiile străine directe pot juca un rol semnificativ în confruntarea cu noile provocări pe care le ridică dezvoltarea industriei româneşti. Acestea pot contribui la modernizarea şi dezvoltarea bazei tehnologice a ramurii şi a produselor, pot impulsiona competitivitatea exporturilor, pot ameliora nivelul şi structura ocupării forței de muncă.

Pentru a putea beneficia de aceste resurse este însă necesară capacitatea de a opta între diferite obiective ale dezvoltării, aplicarea unor politici eficiente, care să facă distincție între beneficiile pe termen scurt şi cele pe termen lung.

O utilizare eficientă a investițiilor străine directe ca factor de creştere a competitivității şi de ajustare structurală a industriei româneşti necesită abordarea întregii problematici a investițiilor, incluzând deopotrivă efectele dorite, obtenabile, dar şi pe cele adverse, în contextul mai amplu al strategiei de ansamblu privind poziționarea viitoare a României în economia europeană şi mondială.

Practica demonstrează că nu există o strategie ideală universală în ceea ce priveşte utilizarea investițiilor străine directe. Dar pentru a fi viabilă, orice

strategie trebuie să corespundă condițiilor specifice existente în țara receptoare la un anumit moment şi să evolueze în pas cu nevoile țării respective şi cu modificările înregistrate în poziția acesteia în ierarhia mondială a competitivității.

Bibliografie selectivă

1. Prof. Mugur Constantin Isărescu; prof. Tudorel Postolache, Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu, Documente, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, 2000.
2. UNCTAD, „Foreign Direct Investment and the Challenge of Development", *World Investment Report 1999,* United Nations, New York and Geneva, 1999.
3. Economic Commission for Europe, Geneva - *World Engineering Industries And Automation - Performance and Prospects 1994 - 1996,* UNO, New York and Geneva, 1996.
4. UNIDO, *Survey of Selected World Industries,* Vienna, 1996.
5. European Commission, *EUROSTAT, Panorama Of European Industry 1996,* Bruxelles, 1997.
6. European Commission, *EUROSTAT, Monthly Panorama of European Business,* Theme 4, Industry, trade and services, 2000 (colecție).
7. BIKI, buletin editat de Institutul pentru Studierea Conjuncturii din Moscova, 1999 - 2000 (colecție).
8. Le Figaro economie, 1999 - 2000 (colecție).
9. Financial Times, 1999 - 2000 (colecție).
10. Tribuna economică, 1999-2000 (colecție).
11. Studii sectoriale şi articole publicate de autor, 1999 - 2000.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 7-8/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

EVALUAREA TURISMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Elena TURCOVA

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. CIRCULAȚIA TURISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA – PROBLEME ŞI PERSPECTIVE 187
2. POTENȚIALUL TURISTIC 198
2.1. Potențialul turistic natural 198
2.2. Potențialul turistic antropic 217
2.3. Zone ale Republicii Moldova cu potențial turistic şi direcții de valorificare. Forme de turism 231
Anexe 242

1. CIRCULAȚIA TURISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA – PROBLEME ŞI PERSPECTIVE

Ca **fenomen social** – **economic** şi **cultural**, turismul depinde în evoluția sa de aproape toate domeniile de activitate ale societății.

Circulația turistică internațională se integrează în structura circuitului economic mondial al comerțului cu servicii internaționale, care mai este numit şi „comerț invizibil".

În funcție de locul prestației serviciului, există două categorii distincte de servicii internaționale: serviciile prestate dincolo de frontiera vamală a țării prestatorului, cum ar fi, de exemplu, transporturile internaționale de călători şi mărfuri, telecomunicațiile internaționale ş.a. şi cele prestate pe teritoriul vamal al țării prestatorului, cum ar fi, de exemplu, turismul internațional, tranzitul, serviciile portuare ş.a.

Serviciul turistic este valorificat prin potențialul turistic, pe teritoriul țării ofertante, unde are loc consumul.

Aceasta generează venituri în valută egale cu valoarea prestațiilor turistice vândute. Volumul valoric al circulației turistice este înregistrat, atât pentru țările importatoare, cât şi pentru cele exportatoare, în balanța de plăți, în cadrul balanței turistice. Volumul fizic al circulației turistice internaționale este valorificat prin înregistrările de la frontiera țărilor respective, sub forma „sosirilor" şi „plecărilor" de turişti.

Aceste informații statistice sunt completate prin înregistrările hoteliere ale numărului de „înnoptări" generate de către turiştii străini.

Acest indicator arată totodată şi calitatea ofertei turistice, fiind o bază pentru calcularea duratei medii de sejur.

Astfel, circulația turistică reflectă manifestarea efectivă a cererii turistice, care de fapt poate fi caracterizată prin două concepte de bază:

- cererea turistică propriu-zisă;
- consumul turistic.

Cererea turistică se formează din ansamblul persoanelor care îşi manifestă dorința de a călători în afara reşedinței proprii pentru alte motive decât efectuarea unor activități remunerate la locul de destinație, iar **consumul turistic** este măsurat prin prisma cheltuielilor efectuate de cererea turistică pentru achiziționarea unor servicii şi bunuri legate de motivația turistică.

Principalii indicatori ai circulației turistice sunt: număr de turişti, număr de zile turist şi grad de ocupare sau coeficientul de utilizare a capacității de cazare.

Situația actuală a turismului în Republica Moldova se datorează neglijării activităților din sfera serviciilor şi absenței unei politici argumentate în problemele creării infrastructurilor turistice. O problemă importantă rămâne utilizarea

insuficientă a capacităților existente. Nivelul calitativ al capacităților de cazare şi venitul obținut din activitatea turistică plasează Republica Moldova printre țările cu un turism nedezvoltat.

În ultimii şase ani evoluția circulației turistice în Republica Moldova manifestă o tendință relativ constantă de scădere, ca rezultat al efectelor negative din sfera economico-socială a țării (diagrama 1)

Diagrama 1

Circulația turistică în Republica Moldova, în perioada 1993-1999*

- mii persoane -

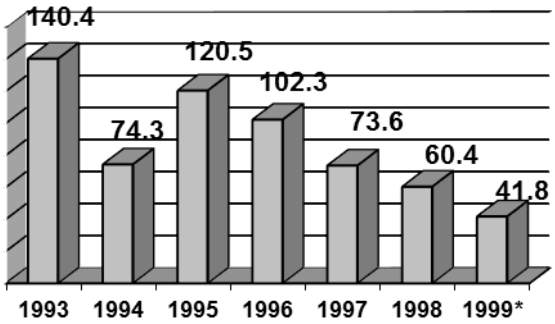

** Datele au în vedere doar turiştii înregistrați în primele nouă luni ale anului 1999.*
Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Astfel, numărul total al turiştilor s-a redus de la 140,4 mii persoane în anul 1993 până la 60,4 mii persoane în 1998, respectiv 41,8 mii persoane pentru perioada ianuarie-septembrie 1999.

Evoluția circulației turistice pe forme de turism reflectă aceeaşi tendință. De remarcat, că în perioada 1995-1998, în structura turismului internațional atât sosirile cât şi plecările de turişti sunt în descreştere (diagrama 2).

Diagrama 2

Evaluarea circulației turistice în cadrul turismului internațional al Republicii Moldova, în perioada 1995 – 1998

- mii persoane -

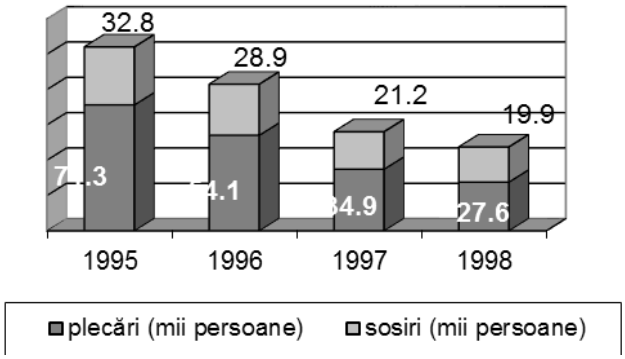

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

După cum se observă din diagrama 2, în cadrul turismului internațional Republica Moldova se manifestă ca o țară importatoare de turism, cu o ponderе mai mare a turismului internațional emitent în comparație cu turismul internațional receptor.

În totalul activităților de turism o parte modestă îi revine turismului intern: de la 13,6% în 1995 până la 21,1% în 1998 şi 26,5% în perioada ianuarie – septembrie 1999.

Datele din diagrama 3, de asemenea, reflectă o scădere constantă şi a numărului de vizitatori interni, deşi în structura totală turismul intern în perioada ianuarie – septembrie 1999 manifestă o uşoară creştere, care de fapt se datorează reducerii totale a numărului de vizitatori.

Diagrama 3

Turiştii înregistraţi în Republica Moldova, inclusiv în turismul intern, în perioada 1995–1999*

- mii persoane -

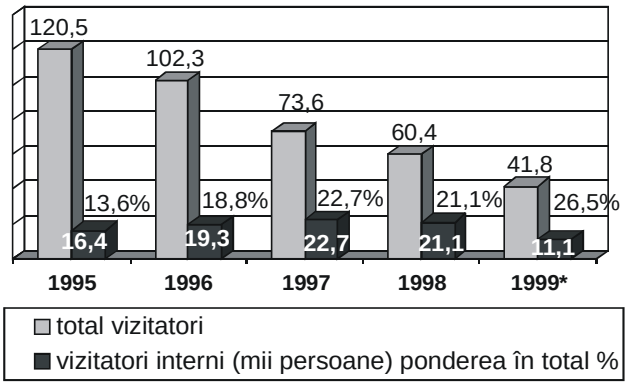

** Datele au în vedere doar turiştii înregistraţi în primele luni ale anului 1999.*
Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Analizând evoluţia sosirilor vizitatorilor străini, după scopul vizitelor, putem constata o pondere considerabilă a persoanelor care întreprind călătorii în Republica Moldova fie pentru afaceri, fie din motive profesionale: de la 75,3% în 1995 până la 79,3% în 1998 (diagrama 4).

Diagrama 4

Evoluţia sosirilor vizitatorilor străini în Republica Moldova după scopul vizitelor, în perioada 1995–1998

- % -

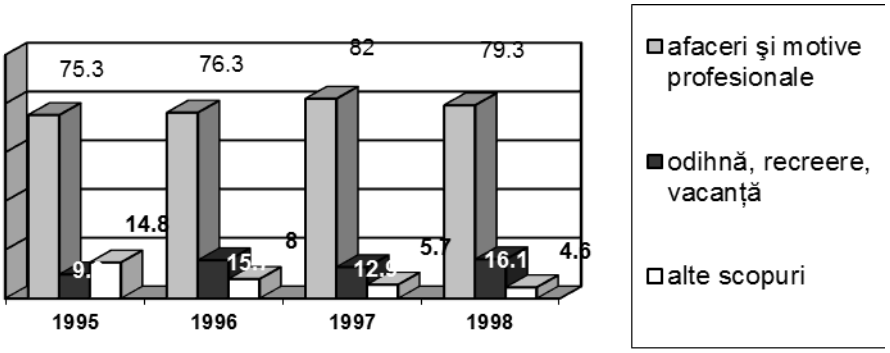

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Este evident că sosirile vizitatorilor străini cu scopuri de odihnă şi recreere sunt foarte modeste şi variază între 10% şi 16%.

Mijloacele de transport mai mult utilizate de turişti în anul 1998 au fost cel rutier (69%) şi aerian (21%), iar utilizarea transportului feroviar a constituit 10% (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Mijloace de transport utilizate în scopuri turistice în Republica Moldova, în perioada 1995–1998

- % -

Mijloace de transport	1995	1996	1997	1998
Transport aerian	22	12	17	21
Rutier	56	69	72	69
Feroviar	22	18	11	10
Naval	-	1	-	-
TOTAL	100	100	100	100

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

De remarcat că în perioada ianuarie – septembrie 1999 utilizarea transportului aerian în scopuri turistice a constituit 19,9% în comparaţie cu 25% din perioada respectivă a anului precedent (1998), iar ponderea transportului rutier a atins cifra de 71,4% cu o reducere uşoară a utilizării transportului feroviar până la 8,2%.

În perioada ianuarie – septembrie 1999 se înregistrează o utilizare neînsemnată a transportului naval în scopuri turistice (0,3%).

Evoluţia structurilor de cazare din Republica Moldova pentru perioada 1995–1998 reflectă o reducere atât a numărului de unităţi de cazare cât şi utilizarea insuficientă a unităţilor existente (tabelul nr. 2).

Se constată o scădere esenţială (35%) a capacităţii de cazare unică de la 9032 locuri în 1995 până la 5868 locuri în 1998.

Indicele de utilizare a capacităţii de cazare rămâne relativ constant (de la 18,4% în 1995 până la 19% în 1998), şi reflectă o utilizare foarte modestă, care nu poate garanta o activitate profitabilă.

Tabelul nr. 2

Evoluţia unităţilor de cazare din Republica Moldova, în perioada 1995–1998

(hoteluri, moteluri şi case pentru vizitatori)[1]

	1995	1996	1997	1998
Numărul unităţilor de cazare	84	83	73	61
Total camere, unităţi	4370	4060	3500	3170
Capacitatea de cazare unică, locuri	9032	8174	6708	5868
Pat – zile oferite în decursul anului, mii	600,8	541,3	496,6	402,9
Indicii de utilizare a capacităţii de cazare, %	18,4	18,3	20,5	19,0
Numărul de salariaţi, mii	1,8	1,7	1,6	1,3

[1] *Nu au fost luate în calcul societăţile cu răspundere limitată.*

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Această scădere a fost determinată, în principal, de intrarea în reparații capitale a unor hoteluri şi moteluri, de reducerea numărului de locuri de cazare turistică în taberele de elevi şi studenți, precum şi de schimbarea destinației de utilizare ale unor moteluri şi case de odihnă.

Cuantificarea circulației turistice se bazează pe diverse metode, cu grade diferite de complexitate, şi utilizează o gamă largă de indicatori.

Indicatorii cei mai reprezentativi şi frecvent utilizați pentru exprimarea principalelor caracteristici ale circulației turistice sunt numărul mediu de turişti care se exprimă prin raportul dintre numărul turiştilor înregistrați într-o perioadă dată (ΣT) şi numărul zilelor din perioada respectivă (n) şi arată intensitatea circulației turistice într-un anumit interval de timp (calendaristic sau sezon turistic).

$$N_{tm} = \frac{\Sigma T}{n}, \text{(pers/zi)}$$

Pe parcursul anilor 1995-1998 intensitatea circulației turistice în Republica Moldova manifestă o tendință continuă de scădere, situându-se în anul 1998 la nivelul de 78% față de anul precedent şi la nivelul de 47,6% în raport cu anul 1995. Aceeaşi tendință de scădere se menține pentru toate formele de turism – internațional emitent şi receptor şi pentru turismul intern (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Intensitatea circulației turistice după formele de turism, în perioada 1993–1998

- pers./zi -

Forme de turism	1993	1994	1995	1996	1997	1998
TOTAL	384,7	203,5	330,2	280,3	201,6	157,2
Turismul emitent	89,4	100,8	195,3	148,3	95,9	68,0
Turismul receptor	295,3	71,4	89,9	79,2	58,0	54,5
Turismul intern	-	31,3	45,0	52,9	47,8	34,7

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Analizând evoluția încasărilor turistice obținute de Republica Moldova în ultimii cinci ani, putem urmări aceeaşi tendință de scădere, care se menține constant după anul 1995, iar în anul 1998 acest indicator s-a redus cu 354,4 mii lei în comparație cu anul 1997 (tabelul nr. 4).

Tendința scăderii volumului încasărilor din turism devine şi mai pronunțată datorită deprecierii valutei naționale pentru perioada respectivă. Tendința structurală a încasărilor turistice în funcție de formele de turism este reflectată în tabelul nr. 5.

Tabelul nr. 4

Evaluarea încasărilor, provenite din activitatea turistică în Republica Moldova, în perioada 1994-1998

- mii lei -

An	Volumul total al încasărilor	În % față de perioada precedentă
1994	9262,8	
1995	18919,7	104,3
1996	18625,9	- 1,6
1997	18529,8	- 0,5
1998	18175,4	- 1,9

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Tabelul nr. 5

Evoluția structurală a încasărilor turistice pe forme de turism, în perioada 1994-1998

- în % -

Forme de turism	1994	1995	1996	1997	1998
Turism intern	3,4	2,9	6,8	10,1	8,8
Turism receptor	34,3	18,5	23,6	29,1	44,3
Turism emitent	62,3	78,6	69,6	60,8	46,9
TOTAL	100	100	100	100	100

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Analiza încasărilor turistice în Republica Moldova în perioada ianuarie – septembrie 1999 evidențiază o creştere de 42% în comparație cu perioada corespunzătoare a anului precedent (tabelul nr. 6.).

Tabelul nr. 6

Volumul încasărilor turistice în Republica Moldova, în perioada ianuarie – septembrie 1998/1999

	Încasări, mii lei		
Categoria de turism	9 luni 1999	9 luni 1998	În % față de perioada corespunzătoare anului precedent
Turism intern	2275,9	1361,8	+ 67
Turism internațional total, din care:	16401,1	11704,4	+ 40
– receptor	9441,1	5547,7	+ 70
– emitent	6960,0	6156,7	+ 13
TOTAL	18677	13066,2	+ 42

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Tendința de creştere este caracteristică pentru toate categoriile de turism: cea mai mare fiind pentru turismul internațional receptor: 70%, urmat de turismul intern cu 67%. Sporirea valorii absolute a acestui indicator în perioada ianuarie – septembrie 1999 în comparație cu perioada corespunzătoare a anului precedent se datorează mai mult efectelor inflaționiste negative, care au afectat Republica Moldova după perioada august – septembrie 1998, şi de fapt nu reflectă o creştere reală în sectorul activităților turistice.

În perioada ianuarie – septembrie 1999 numărul total al turiştilor care au călătorit în Republica Moldova a fost de 41876 persoane în comparație cu 41572 persoane în perioada corespunzătoare a anului 1998.

Evaluarea indicatorilor privind circulația turistică în Republica Moldova se efectuează de către Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova. Selectarea informației se realizează în baza rapoartelor statistice, prezentate de către agenții economici din turismul Moldovei. Astfel, este valorificat numai turismul organizat, iar evidența persoanelor ce călătoresc în scop turistic, dar pe cont propriu, nu este cuantificată.

Este evident că în materie de statistică turistică primul lucru care devine absolut necesar este de a se cunoaşte numărul turiştilor (vizitatorilor) care intră într-o țară. Practica statistică a pus în evidență o serie de posibilități, folosite de majoritatea statelor.

1. **Numărul înnoptărilor** se referă la numărul de nopți petrecute de turişti în unitățile de cazare.
2. **Metoda de înregistrare a turiştilor la frontieră** prezintă avantajul că numărul persoanelor care trec frontiera pe jos şi cu orice mijloc de transport, poate fi stabilit cu o siguranță aproape absolută.
3. **Metoda înregistrărilor bancare** este bazată pe datele furnizate de băncile comerciale privind încasările în valută din operațiile de schimb, legate de activitatea turistică. Este frecvent utilizată, dar nu totdeauna oferă date exacte.
4. **Metoda sondajelor** este bazată pe tehnica eşantioanelor şi pe metode probabilistice de prelucrare a datelor. Este o metodă de exactitate redusă.
5. **Metoda bugetelor de familie** este utilizată pentru a urmări circulația turistică internă. Această metodă furnizează date privind volumul cheltuielilor turistice şi nu reflectă numărul turiştilor care călătoresc.
6. **Metoda balanței de plăți** reflectă veniturile şi cheltuielile provenite din activitatea turistică. Urmărirea circulației turistice prin balanța de plăți se efectuează prin valorificarea exactă a structurii cheltuielilor vizitatorilor străini legate de prestarea serviciilor turistice (cazare, alimentație, transport în interiorul țării vizitate, tururi, servicii de ghizi şi interpreți, suvenire ş.a.). Este o metodă dificil de realizat din punct de vedere tehnic.

Aplicarea raţională şi complexă a acestor metode de măsurare turistică ne poate oferi informaţii statistice care pot caracteriza amploarea fluxului turistic la nivel de ţară, zonă sau staţiune turistică.

Valorificarea indicatorilor circulaţiei turistice în cadrul turismului internaţional în Republica Moldova se efectuează de Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova de asemenea în baza rapoartelor statistice ale agenţiilor de turism. Această practică le oferă agenţilor economici o libertate totală în ceea ce priveşte reflectarea datelor referitoare la numărul plecărilor şi sosirilor în turismul internaţional al Moldovei, şi implicit la volumul încasărilor din turism.

Din tabelul nr. 7 putem urmări destinaţiile străine preferate de vizitatorii moldoveni în ultimii patru ani. Astfel, cea mai vizitată ţară rămâne România cu 78,4% din totalul plecărilor în 1995, cu 72% în 1996, cu 57% în 1997 şi 46% în 1998.

Tabelul nr. 7

Evaluarea plecărilor vizitatorilor din Republica Moldova în străinătate, în perioada 1995–1998

Denumirea ţării	Numărul plecărilor (persoane)			
	1995	1996	1997	1998
Total	71298	54112	34990	27646
din care, în				
Austria	103	165	118	347
Bulgaria	4198	6582	4785	2777
Republica Cehă	200	197	139	477
Emiratele Arabe Unite	177	83	51	177
Franţa	636	65	250	150
Germania	1116	990	1103	1445
Grecia	470	961	991	673
Italia	428	411	406	1212
Polonia	3614	1561	2022	1396
România	55900	39004	20026	12928
Turcia	345	329	649	326
Ucraina	1675	1192	3235	3957
Ungaria	1140	426	199	786
Alte ţări	1296	2146	1016	995

Sursa*: Departamentul Analize Statistice şi Sociologice al Republicii Moldova.*

Evidenţa circulaţiei turistice în România, efectuată prin înregistrări la frontiere, ne arată complet alte cifre, privind sosirile vizitatorilor moldoveni în România. Astfel, conform estimărilor Comisiei Naţionale pentru Statistică a României, în anul 1998 numărul turiştilor străini sosiţi în România a fost de 4800000, dintre care, după ponderea numărului de sosiri pe ţări de origine pe

primul loc se plasează Republica Moldova cu 1119000 sosiri, ceea ce reprezintă 24,8% din volumul total al turismului internațional receptor al României.

Cu scop de odihnă şi recreere şi în călătorii de vacanță în 1998 au vizitat România 924570 turişti moldoveni, adică 77,5% din numărul total al vizitatorilor moldoveni.

În primul semestru al anului 1999 România a fost vizitată de 2195,3 mii turişti străini, iar după ponderea numărului de sosiri pe țări de origine, în numărul total de sosiri, primele cinci țări sunt următoarele: Republica Moldova (26,9%), Ungaria (21,5%), Bulgaria (12,2%), Ucraina (5,9%) şi Turcia (5,2%).

Astfel, conform estimărilor Comisiei Naționale pentru Statistică a României, numărul vizitatorilor moldoveni în primul semestru al anului 1999 a fost de 590699 persoane, cu o creştere de 21% în comparație cu perioada similară din anul 1998.

Analiza comparativă a circulației turistice între Republica Moldova şi România ne demonstrează necesitatea evidenței circulației turistice la frontierele Republicii Moldova, confirmată şi de Legea turismului Republicii Moldova, unde, în articolul 18 (cap. IV), este reflectat mecanismul evidenței circulației turistice prin înregistrări efectuate la frontieră.

Pentru cuantificarea mai complexă a activităților turistice în Republica Moldova este necesar de valorificat următorii indicatori:

- încasări valutare din turism ($);
- plăți valutare în turism ($);
- exportul de servicii ($);
- exportul de bunuri şi servicii ($);
- ponderea încasărilor valutare din turism în exportul de bunuri şi servicii (%);
- ponderea încasărilor valutare din turism în exportul de servicii (%);
- importul de bunuri şi servicii ($);
- importul de servicii ($);
- ponderea plăților valutare din turism în importul de bunuri şi servicii (%);
- ponderea plăților valutare din turism în importul de servicii (%);
- încasări valutare din turism/ locuitor;
- Încasările valutare din turism sunt calculate, pe bază de:
- sosiri la frontieră;
- sosiri în unitățile de cazare;
- populația ocupată în hoteluri şi restaurante (mii persoane);
- ponderea populației din hoteluri şi restaurante în totalul populației ocupată (%);
- numărul mediu de salariați din agențiile de turism (mii persoane);
- numărul mediu de salariați din turism (mii persoane);
- venituri din total servicii (mil. lei);
- venituri din activitatea hotelurilor şi restaurantelor (mil. lei);

- venituri din activitatea agenţiilor de turism (mil. lei);
- ponderea veniturilor din activitatea agenţiilor de turism în total venituri din turism (%);
- venituri din turism (mil. lei), din care în sectorul privat;
- ponderea sectorului hotelier şi al restaurantelor în PIB (în valoarea adăugată %);
- total investiţii (mil. lei, preţuri curente);
- investiţii în hoteluri şi restaurante (mil. lei, preţuri curente);
- ponderea investiţiilor din hoteluri şi restaurante în totalul investiţiilor (%).

2. POTENȚIALUL TURISTIC

2.1. Potențialul turistic natural

Potențialul turistic natural reprezintă totalitatea resurselor turistice pe care le oferă cadrul natural al Republicii Moldova prin componentele sale: relief şi structură geologică, condiții climatice, ape, vegetație şi faună etc. (figura 1).

Figura 1

STRUCTURA POTENȚIALULUI TURISTIC

(dr. Vasile Glăvan, 1987)

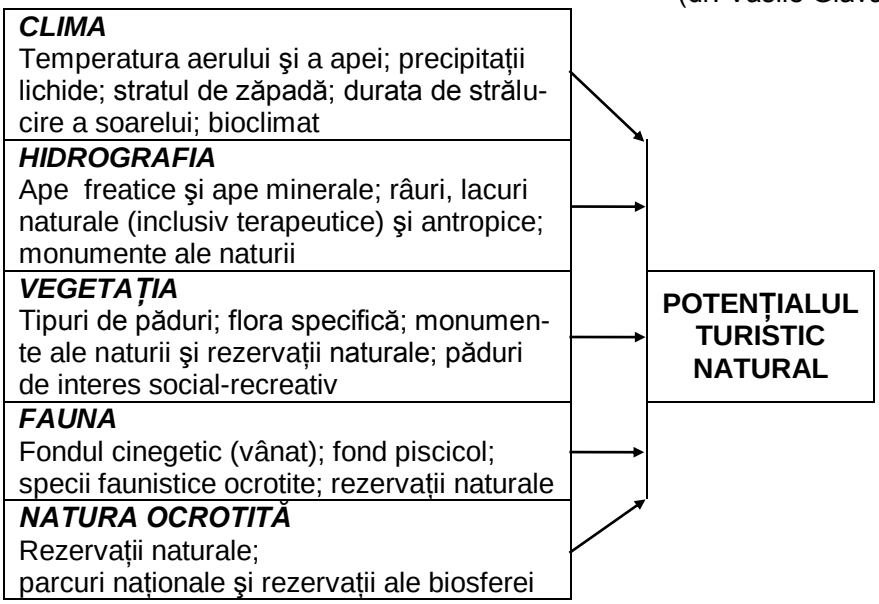

În structura acestui capitol vor fi reflectate numai cele mai valoroase componente ale potențialului turistic natural al Republicii Moldova.

1) Pădurile

În Republica Moldova, terenurile silvice reprezintă circa 9% din suprafața ei totală. Este o cifră mică dacă se are în vedere menținerea unui echilibru natural. Pentru comparație, procentul mediu de împădurire pe glob este de 29% (în Canada 45%, în Estonia 48%, în SUA 32%, în România 27%).

Republica Moldova are un fond forestier de 379,1 mii ha, inclusiv 317,6 mii ha păduri. Cu acest fond de pădure Republica Moldova este una dintre cele mai puțin împădurite țări din Europa. Fondul forestier național cuprinde circa 800 tipuri de pădure, cu suprafața de la 5 ha la 1500 ha, repartizate neuniform

pe teritoriul republicii. Pădurile fondului forestier sunt gestionate în proporție de 85% de organele autoadministrării locale (primării) şi de unități agricole.

Repartizarea fondului forestier al Republicii Moldova pe zone geografice şi pe unități administrative este foarte neuniformă. Procentul mediu de împădurire al zonei de nord a republicii este de 7,2%. O mai bună situație se constată în zona de centru cu un procent mediu de împădurire de 13,5%. Cea mai dezavantajată este zona de sud cu 6,7%. Privitor la procentul de împădurire a municipiilor cel mai înverzit municipiu este Bălți cu 5,9%, urmat de municipiul Chişinău cu 3,3%.

Din cele expuse mai sus se impune de urgență elaborarea unor strategii de stat privind ameliorarea fondului forestier şi dezvoltarea durabilă a acestuia. Aceste strategii trebuie să aibă în vedere printre multe altele şi următoarele mențiuni importante:

- pădurea este patrimoniu național şi planetar, care trebuie conservat şi protejat prin măsuri coerente şi permanente de către toate organele de stat;
- procesul de producție în silvicultură durează, de regulă, mai mult de 80-100 ani, fapt ce obligă la stabilirea unor obiective pe termen lung, care să nu fie schimbate de la un an la altul;
- pădurile sunt principalul element ce formează carcasa verde a republicii; ele reprezintă componenta de valoare privind stabilitatea ecologică a acestui spațiu geografic. De aici se impune rolul hotărâtor şi dominant al funcțiilor de protecție a pădurilor Republicii Moldova;
- conservarea şi extinderea suprafeței ocupate de păduri este o problemă de interes național care trebuie să fie pilonul strategiei dezvoltării fondului forestier al țării pe viitor;
- conservarea resurselor genetice forestiere;
- crearea bazei naționale de date forestiere;
- elaborarea unui program național de cercetare a ecosistemelor forestiere;
- adoptarea în comun a unor programe de amenajare pentru turism a zonelor împădurite ale Republicii Moldova (prin colaborarea dintre Departamentul „Moldsilva” şi Agenția Națională pentru Turism);
- elaborarea unor programe comune privind posibilitățile de dezvoltare a turismului ecologic în Republica Moldova;
- elaborarea în comun a unor programe şi măsuri privind ameliorarea potențialului forestier al Republicii Moldova: atragerea la aceste acțiuni a agenților economici din turism, din silvicultură, a organizațiilor nonguvernamentale, a administrațiilor publice locale, a instituțiilor de învățământ etc.

Rezervațiile şi parcurile naturale
Arii protejate

Ariile protejate reprezintă spații naturale, care sunt desemnate în scopul protecției şi conservării. În prezent ariile protejate constituie 1,42% din teritoriul Republicii Moldova, indice net inferior comparativ cu cel al suprafețelor aflate sub protecție în alte țări europene. O asemenea pondere a teritoriilor cu statut special de protecție este insuficientă pentru a contribui temeinic la menținerea echilibrului ecologic. Suprafața menționată cuprinde următoarele categorii de arii naturale protejate:

- rezervații naturale de stat 0,58%;
- branişti 0,08%;
- sectoare reprezentative de landşaft 0,65%;
- monumente ale naturii 0,1%;
- monumente de artă horticolă, grădini botanice, parcuri dendrologice, parcuri zoologice 0,017%.

Conform principiilor şi tipurilor elaborate de Uniunea Mondială a Conservării Mediului, în Republica Moldova au fost evidențiate următoarele categorii de arii protejate:

Rezervații ştiințifice

Reprezintă spații naturale (terestre sau acvatice) de importanță națională cu statut de instituție de cercetări ştiințifice, destinate menținerii intacte a obiectivelor şi complexelor naturale. În interiorul lor se exclude orice activitate antropică. Ele au un rol important în protecția şi restabilirea speciilor de animale şi plante rare, a ecosistemelor cu valoare de unicat. Până în prezent în Republica Moldova au fost organizate cinci rezervații ştiințifice (tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Rezervații ştiințifice

Nr. crt.	Denumirea	Suprafața (ha)	Localizarea	Deținătorul funciar
1.	Codru	5177	Jud. Chişinău, com. Lozova	Autoritatea centrală pentru mediu
2.	Iagorlâc	836	Jud. Dubăsari, com. Goian	Autoritatea centrală pentru mediu
3.	Prutul de Jos	1691	Jud. Cahul, com. Slobozia Mare	Autoritatea centrală pentru mediu
4.	Plaiul Fagului	5642	Jud. Ungheni, com. Rădenii Vechi	Autoritatea centrală pentru mediu
5.	Pădurea Domnească	6032	Jud. Bălți	Autoritatea centrală pentru mediu
	TOTAL	19378		

Sursa**:** *Legislația ecologică a Republicii Moldova (selecție), Editura Cartier, Chişinău, 1997. Rezervația ştiințifică „Codrul”*

Rezervație silvică, organizată în 1971, în baza ocolului silvic Lozova, Străşeni (azi județul Ungheni). Suprafața totală a rezervației este de 5177 ha. Are scopul de a prezerva pădurile de tipul celor din Europa Centrală. Este situată la o distanță de 49 km de Chişinău.

Relieful este accidentat şi puternic fragmentat. Vegetația silvică este reprezentată de păduri de foioase (de gorun, stejar şi fag) de tipul pădurilor central-europene, care se află la limita estică a arealului lor.

Covorul ierbos este format din peste 750 specii de plante. Sunt numeroase speciile rare ocrotite de stat: pentru unele specii relictare rezervația este unicul loc, în spațiul pruto-nistrean, unde ele mai pot fi văzute.

Bogată este şi fauna rezervației, care este constituită din 34 specii de mamifere, peste 100 specii de păsări, 7 specii de amfibii, 6 specii reptile şi peste 8000 specii de insecte. Aici putem admira cerbul nobil, căprioara, mai rar pisica sălbatică, bursucul, jderul de pădure, nevăstuica. Dintre păsările ocrotite, întâlnim buha mare, acvila țipătoare mare, ciuful de pădure, şorecarul etc.

Rezervația „Codru" este un veritabil laborator ştiințific, dar şi un tezaur național ce păstrează un valoros genofond floristic şi faunistic.

Rezervația ştiințifică „Plaiul Fagului"

Rezervație silvică ce a fost organizată în 1991 în scopul ocrotirii făgetelor cu valoare de unicat. Suprafața totală este de 5642 ha. Se desfăşoară în partea de nord-vest a Codrilor Centrali (jud. Ungheni). Vegetația rezervației este reprezentată de păduri de foioase (de fag, gorun, carpen, frasin, arțar) de tip central-european. Sunt foarte valoroşi copacii de fag, care ating vârsta de 80-150 ani.

Rezervația ştiințifică „Pădurea Domnească"

A fost instituită în 1993. Suprafața totală este de 6032 ha. A fost organizată în scopul prezervării celor mai reprezentative păduri de luncă şi a comunităților de plante şi animale rare. Întinderea silvică îmbracă valea Prutului în haină verde pe o distanță de aproximativ 40 km (jud. Bălți). Este cea mai bătrână din ținut şi una dintre cele mai vechi păduri de luncă din Europa.

O valoare deosebită îi conferă parcela cu stejari seculari, ce depăşesc vârsta de 200-250 de ani, unii dintre ei atingând şi recorduri la înălțime: 30-35m.

Rezervația ştiințifică „Prutul de Jos"

Rezervația a fost organizată în 1991, pe o suprafață de 1691 ha. Este situată în bălțile din Lunca Prutului Inferior (jud. Cahul) şi include în hotarele sale lacul Beleu şi lunca din jur. Aproape 2/3 din suprafața rezervației este ocupată de lacul Beleu. Suprafața lacului este de circa 1500 ha, însă ea variază semnificativ, în funcție de nivelul apelor în Prut şi Dunăre. Lacul Beleu este un sistem foarte valoros, ce păstrează un important genofond de plante acvatice relicte.

Fiind situate aproximativ la paralela de 45^0 lat. nord, deci la jumătatea distanței dintre Ecuator şi Polul Nord, aceste bălți reprezintă un loc important de pasaj pentru păsările migratoare. Dintre păsările rare pot fi întâlnite: egretele, lebăda, lopătarul, pelicanul, cormoranul mic, huliganul-pescar, călifarul alb, țigănuşul, rața-cu-cap-alb, rața-sulițar, pescarul albastru, barza albă, cătăliga, cocostârcul, buhaiul-de-baltă, stârcul galben etc.

Rezervația „Prutul de Jos" are o valoare deosebită şi pentru stabilitatea unui echilibru în zona Prutului Inferior.

Specialiştii în protecția mediului propun să se extindă suprafața rezervației, încadrând în limitele ei toate bălțile Prutului Inferior, până la Cahul. Această nouă rezervație poate fi inclusă în rezervația biosferei Delta Dunării.

Rezervația ştiințifică „Iagorlâc"

A fost înființată în 1988. Este situată la gura râului Iagorlâc, pe malul stâng al Nistrului, în împrejurimile golfului Goieni (jud. Dubăsari). Teritoriul rezervației se desfăşoară pe o suprafață de 877 ha de teren uscat şi 720 ha de suprafață acvatică. Rezervația a fost organizată în scopul conservării şi studierii condițiilor ecologice caracteristice bazinelor de apă din apropierea Nistrului.

Sub aspectul geografic valorificarea optimă a rezervațiilor naturale ştiințifice şi a rezervațiilor peisagistice este efectuată de Ministerul Mediului şi este reflectată în sistemul „Conservarea biodiversității" (anexa 1).

Parcuri naturale

În 1818, la Chişinău a fost amenajat primul parc orăşenesc care înfrumusețează centrul capitalei şi poartă numele marelui voievod Ştefan cel Mare. Iar în deceniul trei al secolului trecut, simultan cu înălțarea în oraş a Catedralei, în jurul acesteia a apărut un alt parc, Scuarul Catedralei. Ambele parcuri sunt amenajate după acelaşi principiu: o rețea de alei în raze duce de la intrări spre centru.

În secolul al XIX-lea prin sate, pe lângă conacurile boiereşti au început să apară parcuri, a căror planificare liberă le imprima trăsăturile unor rezervații naturale. În republică sunt aproape 20 de parcuri naturale vechi. Din păcate, puține şi-au păstrat aspectul inițial şi sunt accesibile vizitării.

Parcul de lângă comuna Drochia

Este prima realizare în ceea ce priveşte amenajarea parcurilor. În 1812 Demianovici a primit un lot de pământ în apropierea comunei Drochia (jud. Soroca), unde a construit un conac, a sădit livezi şi a amenajat un parc.

Aşezat pe un loc puțin ridicat, care în trecut era înconjurat de o alee cu nuci, această insulă verde se vede bine de pe şoseaua Leadoveni-Drochia.

Valoarea acestui complex de livadă-parc se manifestă prin particularitățile planificării şi rezolvarea reuşită a compoziției de landşaft, prin prezența speciilor rare şi unicate, şi prin faptul că după acest model au fost amenajate şi alte ansambluri similare.

Parcul din Mândâc

Parcul a fost amenajat în 1896 nu departe de satul Livădeni (actuala comună Mândâc, jud. Edineț) pe lângă reşedința de vară a moşierului Oganovici, numită de el „Vila Mândâc”, şi ocupă partea de nord-vest a teritoriului vilei pe o suprafață de 10 ha. La răsărit şi la sud se învecinează cu livezi.

Dendroflora în parc e prezentată prin mai mult de 30 de specii, unele dintre ele fiind rare.

Parcul din Mileşti

Acest parc a fost amenajat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea pe o pantă lină lângă comuna Mileşti (jud. Ungheni). Parcul ocupă suprafața de aproximativ 1 ha.

Reprezintă un interes deosebit prin cele două exemplare de *ginkgo*, din care s-a păstrat numai o singură specie, ce creşte în munții Chinei. În Republica Moldova ginkgo de la Mileşti sunt cei mai bătrâni – au peste 100 de ani. Urmaşii arborilor ginkgo de la Mileşti acum cresc în multe parcuri din Republica Moldova, precum şi în grădinile botanice din țară.

Parcul din Brânzeni

Un original complex de livadă-parc a fost amenajat la mijlocul secolului trecut la marginea comunei Brânzeni (jud. Edineț). El se întindea pe panta de sud şi cuprindea livezi, bunuri agricole, plantații de alei. S-a păstrat bine porțiunea de parc de lângă clădirea fostului conac moşieresc.

Prin cele 30 de specii de copaci, Parcul din Brânzeni prezintă interes atât pentru specialişti, cât şi pentru cei ce iubesc natura.

Parcul din Ivancea

În anul 1880 la marginea comunei Ivancea (jud. Orhei) s-a amenajat un parc cu o suprafață de 5 ha.

Parcul din Ivancea e considerat unul dintre cele mai frumoase din republică.

Parcul din Hâncăuți

La sfârşitul secolului trecut lângă comuna Hâncăuți (jud. Edineț) pe o colină, parțial ocupată de pădurea de stejar, a fost amenajat un parc pe o suprafață de 5 ha. În prezent parcul ocupă 27 ha.

Parcul din Bălăbăneşti

Acest parc este unul dintre cele mai interesante din Republica Moldova. El a fost amenajat la hotarul dintre sec. al XIX-lea – XX-lea şi se întinde pe o pantă în apropierea comunei Bălăbăneşti (jud. Chişinău), pe o suprafață de 5 ha.

Dendroflora numără peste 44 de specii şi forme de arbori şi arbuşti, cei mai mulți fiind exotici.

Parcul din Țaul

În anul 1901 în apropierea comunei Țaul (jud. Soroca) pe pământurile cumpărate de la moşierii mici, bogătaşul din Petersburg, A.I. Pomer, a început construcția conacului său. Alături a fost sădită viță de vie, livezi de nucari, pomi fructiferi.

Parcul cu livezile şi viile, cuprinse în hotarele lui, ocupă aproape 60 ha, pe când suprafața parcului propriu-zis e de 46 ha. Dintre bătrânele parcuri din Republica Moldova cel din Țaul este cel mai mare şi mai interesant.

Totuşi, acest parc nu e numai un monument al arhitecturii peisagistice, ci şi una dintre valoroasele comori dendrologice în partea de nord-est a Moldovei. În parc sunt 128 de specii şi 24 de unicate de arbori şi arbuşti, 99 de specii reprezintă flora continentului euroasiatic, iar 29 de specii reprezintă flora Americii de Nord.

Parcul din Lipcani

După mărturiile băştinaşilor, parcul a fost amenajat în 1900 în apropiere de oraşul Lipcani (jud. Edineț) şi ocupă o suprafață de aproximativ 18 ha.

În parc sunt numeroase specii rare de arbori. Aici cresc 66 de specii şi forme de arbori şi arbuşti, 33 dintre acestea fiind de provenienţă străină.

Parcul din Rediul Mare

A fost amenajat între anii 1912-1914 lângă satul Rediul Mare (jud. Edineț). Parcul ocupă o suprafață de 10 ha. Plantațiile de bază ale parcului se întind de-a lungul granițelor, iar partea centrală e ocupată de poiene.

Plantațiile acestui landşaft numără 26 de specii şi forme de arbori şi arbuşti.

REȚEAUA HIDROGRAFICĂ

Toate râurile Republicii Moldova fac parte din bazinul Mării Negre şi curg de la nord-vest spre sud-est. Rețeaua hidrografică a republicii constă din sistemele fluviilor Nistru, Prut şi râurile ce se varsă în lacurile dunărene şi lacurile din apropierea Mării Negre (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Caracteristicile de bază ale râurilor Republicii Moldova

Denumirea râului	Lungimea, km	Suprafața de acumulare, km^2	Scurgerea medie anuală, mil m^3	Consumul mediu, m^3/sec.
Râuri de tranzit				
Nistru	1352 (630)	72100 (19070)	10700	339
Prut	976 (695)	27500 (7990)	2906	92
Dunărea	2850 (1)	817000 (3)	203000	6430

Denumirea râului	Lungimea, km	Suprafața de acumulare, km^2	Scurgerea medie anuală, mil m^3	Consumul mediu, m^3/sec.
Râurile mici				
Răut	286	7760	313	9,9
Ichel	101	814	20,5	0,7
Bâc	155	2150	91,3	2,9
Botna	152	1540	33,6	1,1
Cogârlic (Cunduc)	243 (125)	3910 (1030)	59,1	1,9
Ialpug	142 (135)	3180 (3165)	91,3	2,9
Cahul	39	605	9,2	0,3
Ciuhur	97	724	21,8	0,7

Sursa**:** *preluat din Programul național strategic de acțiuni în domeniul protecției mediului înconjurător, (Ministerul Mediului).*

Lacuri şi rezervoare de apă

Pe teritoriu Republicii Moldova sunt 57 de lacuri cu suprafața totală a oglinzii apei de 62,2 km^2. Predomină lacuri mici cu o suprafață de circa 0,2 km^2.

Cele mai mari lacuri de luncă se află pe cursul inferior al râului Prut (Beleu – 6,26 km^2, Dracele – 2,65 km^2, Rotunda – 2,08 km^2, Fontan – 1,16 km^2). În valea Nistrului o parte din lacuri au fost lichidate în procesul lucrărilor de ameliorare. S-au păstrat lacul Bâc (în valea râului Bâc) – 3,72 km^2 şi lacul Crasnoe (Roş) – 1,6 km^2. În cursul inferior al râului din dreapta văii Nistrului se află „Nistrul Vechi” 1,86 km^2, albie ocrotită de stat.

Afară de lacuri naturale, Republica Moldova are circa 3 mii de iazuri şi rezervoare de acumulare cu un volum de 1,8 km^3 şi suprafața oglinzii de apă – 333 km^2.

Cele mai mari rezervoare de apă sunt construite pe râul Prut în sectorul Stâncă-Costeşti şi pe râul Nistru lângă municipiul Dubăsari. Există 82 de rezervoare de apă, din care 75 au o capacitate de la 1 până la 5 milioane m^3.

Ca urmare a folosirii intensive a apei în scopuri gospodăreşti, râurile de tranzit Nistru şi Prut, inclusiv râurile mici ale Republicii Moldova, în decursul ultimilor 50 de ani au suferit schimbări ireversibile.

Albiile unor râuri au fost modificate şi îndreptate, practic transformate în canale de scurgere. Controlul ecologic şi întreținerea lor nu se face în măsura cuvenită. Problema curățării râurilor este actuală şi în vederea utilizării resurselor de apă în scopuri turistice.

RESURSELE ACVATICE ALE REPUBLICII MOLDOVA

Fluviul Nistru

Botezat de romani Tiras (ceea ce în traducere înseamnă „apă repede”), de turci Turla, iar de greci Dinastris, a rămas pentru români Nistru – fluviu cu

semnificații deosebite în istoria acestui popor. Mai mult de jumătate din pământul republicii e situat în bazinul acestei artere fluviale.

Nistru îşi are obârşia în munții Carpați, la poalele vârfului Razluci, la o altitudine de 759 m. Îşi poartă apele pe pământ ucrainean pe o distanță de circa 700 km, intrând în spațiul nostru în aval de Hotin, lângă comuna Naslavcea, de unde, şerpuind printre stânci şi holde mănoase, pe o distanță de 660 km, se varsă în Marea Neagră, lângă Cetatea Albă. La vărsare formează un liman mare. Îşi adună apele pe o suprafață de 72100 km^2. Cei mai mari afluenți ai Nistrului, în limitele Republicii Moldova sunt: Răut, Ichel, Botna, Ciorna, Bâc (din partea dreaptă), Ocnița, Camenca, Beloci, Molochiş, Râbnița, Iagorlâc (din partea stângă).

Peisajele naturale sunt de un pitoresc deosebit. Îmbinarea dintre stâncile enorme, cioplite de-a lungul mileniilor de apă curgătoare, de ploaie şi vânt, defileurile împădurite, prin care trec râulețe grăbite, formând cascade de apă zgomotoase, au creat configurații geografice irepetabile. Departe de hotarele țării sunt cunoscute peisajele de la Rudi-Arioneşti, Saharna, Țipova, Raşcov, Valea Adâncă, (Calaraşovca), „La 33 de vaduri”, Climăuți etc.

După proprietățile fizico-chimice şi bacteriologice, apa Nistrului este în general de clasa a 2-a a calității: „poluare moderată”, – iar în segmentele din zona centrelor industriale apa este de clasa a 3-a: „poluată”.

În condițiile deficitului de apă din ținut, unde aproape jumătate din populație consumă, într-o formă sau alta, apa Nistrului, este strict necesar controlul asupra deversărilor ce se produc în ea, folosirea aparatelor moderne şi eficiente de filtrare şi epurare a apelor ce revin în râu după utilizarea lor în economie, plantarea fâşiilor forestiere de protecție de o lățime de cel puțin 500 m pe ambele maluri ale râului.

Râul Prut

A fost numit de Ptolemeu Gerasus, iar de vechii greci Pyretus. Este al doilea râu mare ce străbate pământurile noastre. Îşi are obârşia în Carpați, la poalele vârfului Hoverla (masivul Cernogora), la o altitudine de 1600 m şi se varsă în Dunăre lângă comuna Giurgiuleşti, jud. Cahul. Din lungimea totală de 976 km, pe teritoriul Republicii Moldova străbate o distanță de 695 km, intrând în spațiul nostru lângă comuna Criva, jud. Edineț. Suprafața bazinului în limitele republicii este de 7990 km^2, ceea ce constituie 24% din teritoriu. Debitul mediu anual este de 2,4 km^3, debitul mediu la Leova: 73,2 m^3/sec.

Masivul calcaros prin care Prutul îşi croieşte calea, este intersectat de văile adânci ale afluenților, care ornează defileurile sălbatice, cu adâncimi de până la 150-180 m. Râulețele Larga, Vilia, Lopatnic, Camenca, Ciuhur, Racovăț, Draghişte şi-au tăiat calea printre stânci enorme, formând peisaje pitoreşti.

Apa râului Prut este în general de clasa a 2-a de calitate: „poluare moderată”, în localitatea Valea Mare de clasa a 4-a: „poluare puternică” şi la vărsare în Dunăre de clasa a 3-a: „poluată”.

Dunărea

Dunărea, al doilea fluviu european, după Volga, ca lungime (2860 km) izvorăşte din masivul Kandel al munților Pădurea Neagră, situat pe teritoriul Germaniei. Pe teritoriul Republicii Moldova fluviul parcurge circa un 1 km în care este inclus şi punctul de confluență cu râul Prut.

Exercitându-şi o puternică influență asupra întregii populații din teritoriile pe care le scaldă, Dunărea a fost tratată încă din antichitate ca „fluviu sfânt" al dacilor.

Segmentul aflat pe teritoriul Republicii Moldova prezintă o importanță ştiințifică deosebită, practic de aici începând rezervația biosferei Delta Dunării.

Râul Răut

Este cel mai mare afluent al Nistrului şi al treilea râu ca lungime în spațiul dintre Nistru şi Prut. Izvorăşte lângă localitatea Rediul Mare, jud.Edineț, ducându-şi apele pe o distanță de 286 km până la vărsarea în Nistru, lângă localitatea Ustia, jud. Chişinău. Bazinul râului atinge o suprafață de 7760 km^2.

După gradul de poluare apa din râul Răut se situează în grupa apelor „poluate" şi „puternic poluate".

Râul Cogâlnic

Izvorăşte de lângă satele Iurceni şi Bursuc din jud. Ungheni din apropierea pădurilor ce împresoară mănăstirea Hâncu.

De numele său sunt legate şi originile numelui de familie Kogâlniceanu şi al satului Cogâlnicean din jud.Orhei.

Râul Bâc

Este al doilea afluent al Nistrului ca lungime (115 km) şi al şaselea în ierarhia râurilor ce scaldă pământurile Republicii Moldova.

În valea râului sunt două lacuri naturale: Bâcovăț şi Calfa, iar în 1963 lângă Ghidighici a fost construit un lac de acumulare. Pe malurile Bâcului este situată capitala Republicii Moldova, municipiul Chişinău.

Râul Ialpug

Râu din sudul Republicii Moldova şi regiunea Odessa (Ucraina). Are o lungime de 142 km, iar suprafața bazinului e de 3289 km^2. Izvorăşte în partea de nord a comunei Javgur, jud. Lapuşna, şi se varsă în lacul Ialpug.

LACURI NATURALE

Cele mai mari suprafețe acvatice naturale se află în lunca Prutului inferior.

Lacul Manta

S-a format în urma contopirii fostelor lacuri naturale din această zonă. În prezent are o întindere de la Crihana Veche până la Vadul lui Isac, ambele în jud. Cahul.

Lacul Beleu

Lacul Beleu este situat în lunca Prutului Inferior, lângă comuna Slobozia Mare, jud. Cahul. Este un relict al fostului liman pruto-dunărean. Nivelul apei în lac depinde de nivelul apei în Dunăre şi, respectiv, în Prut. Ecosistemul acvatic al lacului reprezintă o parte integrantă a rezervației naturale „Prutul de Jos”.

Lacul Antoneşti

Se află lângă comuna Antoneşti, jud. Cahul. Lacul este mic, are o suprafață de circa 50 ha şi o adâncime maximă de 2 m.

Limanul Cuciurgan

Reprezintă un lac nu prea mare care s-a separat în trecut de limanul Nistrului. Lungimea lui este de 12 km şi lățimea maximă de 4 km. Este foarte valoros din punct de vedere floristic şi faunistic: aici a fost atestată prezența a numeroase specii de plante acvatice, rare în flora Republicii Moldova, ca şi a unor specii de animale pe cale de dispariție.

Albia veche a Nistrului

În categoria lacurilor naturale poate fi inclusă şi vechea albie a Nistrului, care acum câteva secole şi-a format o altă albie pe o cale mai scurtă. Îşi are începutul în partea de nord a comunei Copanca (jud. Tighina). Înconjurând trei comune – Copanca, Leuntea şi Talmaza – şi având configurația unei potcoave, după ce formează cinci coturi bruşte, se sfârşeşte în partea de nord-est a comunei Talmaza (jud. Tighina), nu departe de albia minoră a Nistrului. Localnicii numesc această albie „Nistrul vechi”.

Lacuri artificiale

În scopul compensării deficitului de apă din republică, au fost construite peste 1600 de lacuri artificiale şi iazuri, cu o suprafață totală de 160 km^2 şi un volum mediu de circa 1,8 km^3. Cele mai mari sunt lacul de la Stânca-Costeşti (Prut), Dubăsari (Nistru), Ghidighici (Bâc).

Izvoarele

În Republica Moldova sunt peste 3000 de izvoare. Sunt renumite izvoarele cu apă minerală de la Onițcani, Hârjăuca, Corneşti etc. Unele izvoare se remarcă prin debite considerabile: Cotova, Horodişte, Bursuc, Codreni, Vărăncău, Jeloboc etc.

APELE MINERALE CURATIVE

Republica Moldova dispune de ape minerale de o compoziție chimică variată, care pot fi folosite la tratarea multor afecțiuni. Resursele totale ale apelor sulfuroase constituie 8 766,0 m^3 de apă în 24 ore, însă ele sunt utilizate extrem de limitat. Județul Ungheni dispune de rezervele cele mai mari, unde funcționează o clinică de hidroterapie care foloseşte ape cu hidrogen sulfurat din sonde. Mari rezerve de ape puternic mineralizate au fost depistate în sudul republicii în județul Cahul. Ele conțin iod, brom, hidrogen şi alți compuşi importanți din punct de vedere balneologic. În acest scop la Cahul a fost amenajată o stațiune balneologică.

În partea de sud a republicii, în limitele Depresiunii Predobrogene, de regulă, se găsesc ape iodate-bromate. Ele se diferențiază printr-o mineralizație importantă (mai mult de 40 mg/l) şi un conținut ridicat de brom şi iod. Complexul acvifer sondat în satul Ciumai (comuna Vinogradovca, județul Cahul) reprezintă un interes balneologic. Apele conțin până la 300 mg/l de brom şi 57 mg/l de iod. Printr-o concentrație ridicată de brom sunt caracterizate mai ales apele din sondele comunei Goteşti (jud. Cahul) (132 mg/l) şi cele din municipiul Ungheni (mai mult de 25 mg/l). Apele de salină pot fi folosite pentru băi, iar unele (prin diluare) şi pentru uz intern. Ele sunt utile la tratarea hipertoniei, aterosclerozei şi a altor afecțiuni.

Pe teritoriul Republicii Moldova se găsesc următoarele grupe de ape minerale (tabelele nr. 10–15),[1] cercetate de savanții Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova.

Tabelul nr. 10

Ape hidrosulfuroase cu compoziиoie de clor-hidrocarbonat-sodiu єi hidrocarbonat-clor-sodiu

Nr.	Localizarea sondelor	Conținutul de hidrogen sulfurat, mg/l	pH	0C
1	Satul Semeni (com. Zagarancea, jud. Ungheni) – sonda nr. 9	163 - 210	7,8	-
2	Satul Elizavetovca (com. Zagarancea, jud. Ungheni) – sonda nr. 17	66	7,7	16
3	Satul Elizavetovca (com. Zagarancea, jud. Ungheni) – sonda nr. 44	92 - 123	7,6	19 – 20
4	Mun. Ungheni (jud. Ungheni) – sonda spitalului municipal	49,3	7,8	21
5	Satul Zagarancea (com. Zagarancea, jud. Ungheni)	103,8 - 130	7,2	-

[1] Informație preluată după Samaritnaia V. “Mineralinîie vodî Moldavii”, Editura Ştiința, Chişinău, 1973.

Nr.	Localizarea sondelor	Conținutul de hidrogen sulfurat, mg/l	pH	0C
6	Com. Cetireni (jud. Ungheni)	54 - 55	8,2	22
7	Satul Paşcani (com. Manta, jud. Cahul)	104	7,2	-
8	Mun. Cahul (jud. Cahul) – sonda nr. 511	102	7,2	36
9	Mun. Dubăsari (jud. Dubăsari)	53,9 - 73	-	-
10	Mun. Dubăsari (jud. Dubăsari)	103,8 – 112,4	-	-

Tabelul nr. 11

Ape hidrocarbonatate sodice

Localizare	Debit, l/s
1. mun. Chişinău – sonda nr.8	-
2. com. Cioara (jud. Lăpuşna)	6,1
3. oraşul Glodeni (jud. Bălți)	0,67
4. com. Iabloana (jud. Bălți)	0,63
5. com. Negurenii Vechi (jud. Ungheni)	1,94
6. com. Rădenii Vechi (jud. Ungheni)	1,66
7. satul Hânceşti (com. Călineşti, jud. Bălți)	11,9
8. com. Călineşti (jud. Bălți)	2,8
9. oraşul Străşeni (jud. Chişinău)	0,8
10. oraşul Corneşti (jud. Ungheni)	1,44
11. com. Pârlița (jud. Ungheni) – la 4 km în sud	-
12. com. Albinețul Vechi (jud. Bălți)	-

Tabelul nr. 12

Ape hidrocarbonatate clorurate sodice şi clorurate hidrocarbonatate sodice

Localizare	Debit, l/s
1. com. Şamalia (jud. Cahul)	0,66
2. oraşul Camenca (jud. Dubăsari) – SBC „Nistru”	-
3. mun. Comrat (U. T. A. Găgăuzia)	2,4
4. oraşul Ceadâr - Lunga (U. T. A. Găgăuzia)	5
5. com. Beşalma (U. T. A. Găgăuzia)	7
6. com. Copanca (jud. Tighina)	4,7
7. com. Slobozia – Cremene (jud. Soroca)	0,8
8. oraşul Taraclia (jud. Cahul)	3,3
9. com. Holoşnița (jud. Soroca)	1,4
10. com. Goteşti (jud. Cahul)	30

Localizare	Debit, l/s
11. com. Congaz (U.T.A.G.)	5,5
12. com. Ucrainca (Cărbuna, Sturzeni), (jud. Tighina)	5

Tabelul nr. 13

Ape hidrocarbonatate sulfuroase sodice şi sulfuroase hidrocarbonatate sodice

Localizare	Debit, l/s
1. com. Şofrâncani (jud. Edineț)	5
2. com. Hârjauca (jud. Ungheni) – SBC „Codru”	0,84
3.com. Balatina (jud. Bălți)	1,1
4. com. Danu (jud. Bălți)	0,94
5. com. Hârceşti (jud. Ungheni)	3
6. com. Onițcani (jud. Chişinău)	-
7. com. Alexăndreni (jud. Bălți)	7
8. com. Prepelița (jud. Bălți)	3
9. com. Gordinești (jud. Edineț)	-
10. com. Recea (jud. Bălți)	1,3
11. mun. Chişinău	-

Tabelul nr. 14

Ape sulfuroase hidrocarbonatate sodice calcice magnezice

Localizare	Debit, l/s
1. com. Varnița (jud. Chişinău)	2
2. com. Izvoare (jud. Soroca)	0,8
3.com. Horodişte (jud. Soroca)	1,24
4. com. Prajila (jud. Soroca)	1,5
5. com. Criva (jud. Edineț)	280
6. mun. Chişinău	11,9
7. com. Butor (jud. Dubăsari)	1,7

Tabelul nr. 15

Ape alcaline cu siliciu

Nr.	Localizarea sondelor	Conținutul de H_2SiO_2, mg/l	PH
1	oraşul Floreşti (jud. Soroca)	62,4	-
2	oraşul Drochia (jud. Soroca)	51,5	-
3	com. Pârlița (jud. Ungheni)	69,9	8
4	mun. Hânceşti (jud. Lăpuşna)	63,2	-
5	com. Văsieni (jud. Chişinău)	56,6	-
6	mun. Chişinău	62,4	7,6
7	mun. Bender (jud. Tighina)	300,6	-
8	mun. Bender (jud. Tighina)	209	-
9	com. Varnița (jud. Chişinău)	137,3	-
10	oraşul Cimişlia (jud. Lăpuşna)	91	-
11	oraşul Basarabeasca (jud. Lăpuşna)	183,9	7,7
12	oraşul Iargara (jud. Lăpuşna)	140,9	7,8
13	mun. Dubăsari (jud. Dubăsari)	486	-

1. Apele sulfuroase-clorurate-sodice sunt rrspвndite on partea de sud-est a republicii; sondele sunt forate on municipiul Tighina (mineralizaюia (M) = 5,4 g/l), comuna Varniюa (jud. Chiєinru, on apropierea Tighinei) (M=5,4 g/l), comuna Chircrieєti (jud. Tighina) (M=2,6 g/l).
2. Apele sulfuroase-sodice-magnezice (calcice) cu o mineralizare redusr (4-4,2 g/l) sunt sondate on omprejurimile com. Prodrneєti (jud. Soroca) єi on com. Brrtuєeni (jud. Edineю).
3. Apele sulfuroase-hidrocarbonatate-sodice-calcice-magnezice au fost depistate on multe sonde, cu un debit destul de ridicat (de la 0,8 până la 280 l/s), dar puține din ele având o mineralizație ce depăşeşte 2,0 g/l: sondele din com. Varnița (jud. Chişinău) (M=3,0), din com. Izvoare (jud. Soroca) (M=2,4), din com. Horodişte (jud. Soroca) (M=2,2), din com. Criva (jud. Edineț) (M=3,0) etc. Debitul cel mai mare (280 l/s) îl au apele din comuna Criva, care sunt drenate din rocile carstice ale peşterii carstice cu o lungime de 50 km.
4. Apele hidrocarbonatate-sulfuroase-sodice şi sulfuroase-hidrocarbonatate-sodice sunt răspândite în regiunea Prutului de Jos. După compoziția chimică ele sunt comparabile cu izvoarele din Karlovy Vary (Cehia). O atenție deosebită merită apa sondei din com. Recea (jud. Bălți) (M=3,3 g/l), care conține o cantitate semnificativă de sulfat-ion şi ion-magneziu. Astfel de ape sunt utilizate pe scară largă la tratarea afecțiunilor cronice ale tractului intestinal, ficatului sau a altor organe.

5. Apele clorurate-sodice sunt depistate în comuna Moscovei (jud. Cahul) (M=11,8 g/l) cu un debit destul de ridicat (0,38 l/s), la fel şi în com. Holoşnița (jud. Soroca) (M=7,9-8,9 g/l), oraşul Leova (jud. Lăpuşna) (M=5,9 g/l). După compoziția chimică apa din aceste sonde poate fi comparată cu cea din stațiunile balneologice Sergheevka (Ucraina).
6. Apele hidrocarbonatate-clorurate-sodice şi clorurate-hidrocarbonatate-sodice sunt depistate în oraşul Camenca (jud. Dubăsari) (stațiunea „Nistru”), în comunele Şamalia (jud. Cahul), Copanca (jud. Tighina), în municipiul Comrat şi oraşul Ceadâr-Lunga. Mineralizația lor totală reprezintă 1,2-5,0 g/l.
7. Apele minerale hidrocarbonatate-sodice sunt răspândite în județele centrale şi cele riverane râului Prut. Mineralizația totală a apelor reprezintă 2,1-3,8 g/l la un debit al sondelor de la 0,63 la 11,9 l/s. După compoziția chimică apa din oraşul Corneşti (jud. Ungheni) şi din municipiul Hânceşti (jud. Lăpuşna) este comparabilă cu cea din stațiunea Borjomi (Georgia), care este cu succes folosită la tratarea afecțiunilor tractului gastro-intestinal, precum şi ale ficatului.

APELE TERMALE

În procesul explorărilor apelor subterane şi în rezultatul prospecțiunilor de petrol şi gaz, au fost obținute unele date despre ape termale în regiunea Nistrului inferior şi de mijloc. Astfel, în județul Ungheni la adâncimea de 1020-1028 m a fost extrasă apă la o temperatură de 46°C, debitul la pompare a constituit 20 m^{3} în 24 ore. În sudul republicii, în regiunea comunei Chioselia din județul Cahul, la adâncimea de 850-1100 m au fost explorate ape subterane la o temperatură de 35-41°C, debitul nu depăşea 20 m^{3} în 24 ore. În regiunea comunei Valea Perjei din județul Cahul a fost obținută apă de la adâncimea de 1300-1400 m la o temperatură de până la 40°C.

Toate aceste sonde de apă termală sunt cu perspectivă pentru dezvoltarea turismului balnear şi de tratament.

MONUMENTE ALE NATURII

Reprezintă obiective naturale unice, cu o reală valoare ecologică, ştiințifică, culturală, istorică şi estetică.

- *geologice şi paleontologice:* peşteri, grote, denudații, stânci, râpe, recife, falii, cratere, pâlnii carstice şi alte obiective unice sau reprezentative din punct de vedere geologic şi paleontologic. În republică sunt protejate de stat 86 de monumente din această categorie, cu o suprafață totală de 2681,8 ha.

Peştera „Emil Racoviță”

Este situată lângă comuna Criva (jud. Edineț), în nordul republicii, şi ocupă locul trei în Europa şi locul şapte în lume printre peşterile în ghips. A fost descoperită în anul 1959, iar cercetările ştiințifice au început în anul 1977. La

ora actuală sunt cunoscute şi cercetate circa 90 km de labirinturi şi tuneluri, situate pe 3-4 niveluri. Tunelurile se lărgesc pe alocuri, formând săli mari. Cele mai remarcabile sunt: „Sala celor o sută de metri", „Sala aşteptării", „Soborul", care ating lungimi de 60-100 m, lățimi ce variază între 30 m şi 40 m, şi înălțimi de până la 11 m. Plafoanele se sprijină pe coloane impresionante. În golurile carstice se află peste 20 de lacuri.

Aerul din golurile carstice are proprietăți ionizante. Această calitate deosebită poate fi utilizată în scopuri turistice şi balneoclimaterice cu condiția unor amenajări corespunzătoare.

Complexul Raşcov

Include partea de vest a Dealului Roşu din împrejurimile comunei Raşcov, județul Dubăsari, cu o suprafață de 123 ha. Este un exponent clasic al fenomenelor carstice din ținutul nostru.

Cheile Buteşti

Se situează la sud de satul Buteşti (com. Camenca, jud. Bălți), pe o suprafață de 110 ha. Râulețul Camenca sapă un defileu pitoresc prin corpul şirului de recife calcaroase din zona Prutului. Reciful uriaş, înconjurat din două părți de apele râulețului, atinge dimensiuni impunătoare: peste 2 km în lungime, şi peste 125 m în lățime. Calcarele acestei formațiuni unice sunt străpunse de o sumedenie de grote şi peşteri mai mari şi mai mici, ce au servit drept adăpost pentru animale în perioada glaciară şi pentru om în perioada preistorică.

Defileul Duruitoarea

La est de comuna cu acelaşi nume (jud. Edineț), râulețul Duruitoarea a săpat prin şirul de toltre un defileu adânc. Grota Duruitoarea Veche este cunoscută în întreaga lume, ca o renumită aşezare umană din epoca pietrei cioplite. Grota este formată din trei camere şi are o lungime totală de 49 m şi o lățime de 5-9 m.

Reciful „Stânca Mare"

Este cel mai sudic recif din şirul de toltre ale Prutului. E situat lângă comuna Cobani, jud. Bălți. Reciful are o lungime de 1000 m şi o lățime relativă de peste 20 m.

- *monumente hidrologice:* lacuri, râuri, izvoare, albii vechi şi alte obiective unice sau reprezentative din punct de vedere hidrologic. În total sunt declarate monumente ale naturii 31 de obiective hidrologice, cu o suprafață de circa 100 ha izvoarele de la Cotova, izvorul din satul Horodişte, izvorul din satul Plop, izvoarele din Mândâc, izvorul din satul Bursuc.
- *monumente botanice*.

Sunt protejate de lege 13 sectoare de pădure – monumente ale naturii, cu o suprafață de 125,2 ha. Cele mai remarcabile sunt: Pădurea Lipnic, Hârjauca-Şipoteni, Cuhureşti, Caracuşeni, Rudi ş.a. Tot în categoria monumentelor

naturii sunt incluse şi speciile de plante şi animale rare, arborii seculari. În total, în Republica Moldova, 158 de arbori, de o vârstă considerabilă, sunt declarați monumente ale naturii. Mulți dintre aceştia au o valoare sentimentală, fiind legați prin legende de anumite evenimente istorice, ca: „Stejarul lui Ştefan cel Mare şi Sfânt” din satul Cobâlnea şi din pădurea Căpriana, „Stejarul lui Petru” din pădurea Petruşeni, județul Bălți. Dar este incontestabil şi rolul lor în purificarea aerului. S-a calculat că un stejar în vârstă de 100 ani dă în atmosferă 1,7 kg de oxigen pur, ceea ce reprezintă rația zilnică de oxigen pentru trei persoane.

REZERVAȚII NATURALE

Reprezintă spații naturale, valoroase din punct de vedere ştiințific, destinate păstrării şi restabilirii unuia sau a mai multor componente ale naturii, pentru menținerea echilibrului ecologic. Rezervațiile naturale sunt de trei categorii: silvice, de plante medicinale şi mixte.

În lista ariilor protejate se numără 51 de rezervații naturale silvice (cu o suprafață de 5001 ha). Din acestea vom nominaliza rezervațiile: Sadova, Seliş-te-Leu, Climăuți, Stânca, Copanca, Leuntea, Flămânda, Condrița, Şaptebani, Vadul lui Isac. Alte 9 sectoare naturale sunt rezervații de plante medicinale: pădurea Rosoşeni, Cernoleuca, Logăneşti, Sărata Galbenă, Selişte ş.a. Au fost organizate trei rezervații mixte: lunca inundabilă a Prutului la sud de oraşul Cantemir, ecosistemul acvatic „Lebăda albă” la nord-vest de oraşul Leova, mlaştina Togai, în lunca Nistrului lângă comuna Crocmaz (jud. Tighina).

REZERVAȚII PEISAGISTE

Printre rezervațiile peisagiste ale Republicii Moldova se consideră mai reprezentative:

Rudi-Arioneşti

Peisaj geografic de un farmec deosebit. E situat la 10-15 km de oraşul Otaci (jud. Edineț), pe malul drept al Nistrului şi include în limitele sale trei defileuri împădurite: Rudi, Arioneşti şi Tătărăuca, cu o suprafață totală de 916 ha. Cel mai impresionant este canionul Rudi. Are o lungime de 5 km şi o adâncime de până la 250 m. Aici, pe una din terasele naturale ale povârnişului stâng, ascunsă de verdele abundent al arborilor seculari, se înalță mănăstirea Rudi. Biserica Sfânta Treime, datată cu anul 1777 este unul dintre cele mai interesante edificii ale arhitecturii moldoveneşti de cult, înălțată în stil bucovinean, unică de acest fel în spațiul dintre Prut şi Nistru.

Numai la un kilometru de mănăstire se vede „Farfuria turcului”, monument arheologic, ce se prezintă ca o ridicătură rotundă, puțin înclinată, având circa 60-70 m în diametru şi care este împrejmuită de un şanț. Arheologii afirmă că în sec. al VIII-lea – al IX-lea aici a fost o horodişte, întărită ulterior de un şanț şi un val de pământ.

Valea Adâncă

Această configurație geografică, situată în partea de nord-est a comunei Raşcov, județul Dubăsari, pe o suprafață de 214 ha, include trei defileuri cu maluri stâncoase, pe alocuri greu accesibile.

Saharna

Rezervația este situată în valea Nistrului, la o distanță de 6 km în aval de oraşul Rezina (jud. Orhei). De-a lungul defileului râulețului Saharna, ce-şi varsă apa în fluviu, aflată la o distanță de 100 km de la Chişinău, suprafața rezervației este de 674 ha. Defileul îşi datorează renumele mănăstirii Troița, întemeiată în anul 1776. Pe panta din dreapta defileului se deschid „uşile" unei mănăstiri rupestre (sec. al XIV-lea – al XV -lea).

Țipova

Rezervația peisagistică Țipova se evidențiază ca o strălucitoare perlă a naturii de pe meleagurile nistrene. Este situată pe malul drept al bătrânului Tiras, între comuna Horodişte şi satul Țipova (com. Lalova), ambele în județul Orhei. Cuprinde în arealul său malul de piatră abrupt al Nistrului împreună cu defileul râulețului Țipova, desfăşurându-se pe o suprafață totală de 306 ha. O valoare deosebită prezintă mănăstirea în stâncă. Chiliile şi încăperile mănăstirii au fost săpate pe trei niveluri. Se afirmă că mănăstirea ar fi fost înființată în sec. al XI-lea.

La Castel

Printre peisajele din zona recifelor calcaroase din bazinul Prutului de mijloc se distinge printr-un pitoresc, aproape misterios, defileul râulețului Racovăț. Denumirea misterioasă e determinată de o legendă. Se spune că pe una dintre stâncile greu accesibile, cândva se înălța un castel. Locurile din împrejurimi – poteca ce ducea spre castel, peştera, defileul pitoresc al Racovățului – păstrează peste ani frumoasa denumire „La Castel". Suprafața totală a ariei protejate este de 746 ha (Gordineşti, jud. Edineț).

Feteşti

Rezervația include în limitele ei defileul râulețului Draghişte, cu o suprafață de 555 ha, şi este situată la nord-est de satul cu acelaşi nume (jud. Edineț).

Complexul geologic şi paleontologic din bazinul râului Lopatnic

Râulețul Lopatnic, ca şi ceilalți afluenți din bazinul Prutului de mijloc, taie aproape oblic masivul de recife calcaroase. Între comunele Caracuşenii Vechi şi Corjeuți (jud. Edineț) formează câteva defileuri şi chei adânci şi înguste, de

un farmec aparte. Acest segment a fost luat sub protecția statului, constituind actuala rezervație peisagistică, cu o suprafață totală de 452 ha.

Suta de Movile

Rezervația peisagistică „Sută de Movile” reprezintă un fenomen unic în spațiul dintre Nistru şi Prut. Prima atestare documentară a acestui obiectiv natural o găsim în cunoscuta lucrare a lui Dimitrie Cantemir „Descrierea Moldovei”, care îl numeşte „*Centum monticulli*”.

Situat în valea Prutului de Mijloc, la est de comunele Branişte şi Cobani (ambele în jud. Bălți), peisajul natural este o expresie şi o consecință a alunecărilor masive ce s-au produs în neolitic. Peisajul natural Suta de Movile este reprezentat prin movile ovale sau alungite de diferite mărimi şi înălțimi: de la 1-3 m până la 30 de metri.

Rezervația „Suta de Movile” prezintă o reală valoare ştiințifică nu numai ca fenomen geologic deosebit, dar şi din punct de vedere floristic.

Trebujeni

Este un peisaj unic, inegalabil ca frumusețe şi valoare ştiințifică, fiind o adevărată carte de vizită a naturii meleagului nostru. Se desfăşoară în valea râului Râut, între satul Furceni (com. Ivancea) şi comuna Trebujeni (ambele în jud. Orhei), pe o suprafață de 500 ha şi cuprinde două sectoare naturale: „Jeloboc-Furceni” şi „Trebujeni”.

În zona satului Trebujeni, râul şerpuieşte foarte puternic, malurile sunt abrupte, atingând pe alocuri o înălțime de peste 100 m. Aici rezervația naturală se învecinează cu renumitul monument istoric şi arheologic Orheiul Vechi. Sectoarele naturale constituie doar 10% din teritoriul Republicii Moldova, însă majoritatea lor sunt dispersate în parcele mici, fiind supuse intens antropizării. Ariile protejate reprezintă doar o parte neînsemnată din fondul natural primar. Protecția lor se impune ca un imperativ major. Rezervațiile, monumentele naturii, fondul forestier național reprezintă un eventual potențial pentru dezvoltarea turismului în Republica Moldova. Punerea acestor zone în circuitul turistic planificat ar contribui la o valorificare şi o protejare mai complexă a potențialului turistic natural.

2.2. Potențialul turistic antropic

Potențialul turistic antropic cuprinde elementele cultural–istorice, tehnico–economice şi social-demografice ale țării, care prin valoarea lor interesează activitatea de turism şi pot genera anumite fluxuri turistice.

Deoarece componentele potențialului turistic antropic al Republicii Moldova sunt numeroase, în acest capitol vor fi analizate numai cele mai valoroase, care prezintă interes ca atractivități turistice.

1. SITURI ŞI VESTIGII ARHEOLOGICE

Descoperirile arheologice ne demonstrează că primii oameni au apărut pe teritoriul Republicii Moldova aproximativ 300 mii de ani în urmă.

Astăzi, în Republica Moldova sunt cunoscute circa 300 de situri paleolitice şi mezolitice. Unul dintre cele mai vechi situri paleolitice timpurii din Republica Moldova, situat sub cerul liber, se află lângă comuna Brânzeni, judeţul Edineţ, în partea de apus, pe malul stâng al râului Racovăţ.

Un alt sit paleolitic timpuriu, aproximativ din aceeaşi perioadă ca şi cel de lângă Brânzeni, se află pe un vârf de deal, situat pe şesul Răutului între comunele Bobuleşti şi Gura Camencii (jud. Soroca).

În văile Nistrului, Prutului, Răutului şi ale altor ape curgătoare din Republica Moldova au fost descoperite zeci de situri paleolitice şi mezolitice, aflate sub cerul liber, dar cunoaştem şi situri situate în peşteri.

Siturile paleolitice şi mezolitice, situate în peşteri, sunt o raritate în Republica Moldova. Astăzi cunoaştem numai 9 peşteri, în care au trăit oameni în paleolitic şi mai târziu. Cea mai veche aşezare umană paleolitică din Republica Moldova de acest tip, cunoscută astăzi specialiştilor, se află în peştera de lângă comuna Ofatinţi, judeţul Dubăsari. Această grotă se află pe versantul de est al văii Nistrului, la marginea de nord-est a comunei Ofatinţi, în locul numit *Râpa lui Maftei.*

Un sit paleolitic, cam tot atât de vechi ca şi cel de la Ofatinţi, a fost descoperit în grota de lângă comuna Duruitoarea, judeţul Edineţ. Peştera se află la marginea de răsărit a comunei, în cursul de jos a Ciuhurului. Suprafaţa totală a grotei este de aproximativ 300 m^2.

Afară de siturile enumerate mai pot fi menţionate aşezările paleolitice mai târzii, situate în grotele de lângă satul Buteşti (comuna Camenca, jud. Bălţi), satele Brânzeni, Buzdugeni, Trinca, Horodişte (jud. Edineţ).

Valurile lui Traian. Opiniei publice, cât şi a specialiştilor în istorie veche le sunt bine cunoscute două valuri mari de pământ cu şanţuri adânci lângă ele, aflate pe teritoriul dintre Marea Neagră, Nistru şi Prut. Aceste fortificaţii mari şi vechi sunt cunoscute în popor şi în literatura de specialitate cu denumirea de *Valurile lui Traian, „de Sus"* şi *„de Jos".*

Valul lui Traian de Sus străbate teritoriul Republicii Moldova de la Prut până la Nistru şi are o lungime de circa 120 km.

Valul lui Traian de Jos sau inferior se află mult mai la sud de primul, aproape de gurile Dunării. El îşi are începutul la Prut lângă satul Vadul lui Isac, străbate meleagurile Republicii Moldova din jud. Cahul spre răsărit până la graniţa cu Ucraina mai la nord de Bolgrad şi se prelungeşte spre est până lângă satul Sasâc, mai la sud de Tatarbunar (toate în Ucraina).

Cercetările de teren au permis specialiştilor să conchidă că valul şi şanţul au fost făcute de către români în sec. al IV-lea, pentru a apăra gurile Dunării şi oraşele române din această parte a imperiului de năvălirile triburilor „barbare", după ce pierduseră provincia Dacia.

2. CETĂȚUI ANTICE ŞI MEDIEVALE

O „cetate” naturală, transformată de către oameni în cetate adevărată, este promontoriul înconjurat de malurile priporoase ale Râutului de lângă comuna Trebujeni (jud. Orhei).

Prima cetățuie a fost ridicată de populația veche locală în sec. al X-lea – al XIII-lea, apoi a fost refăcută de către cotropitorii tătăro-mongoli, care în sec. al XIV-lea au înființat aici un oraş, pe ruinele căruia a luat naştere oraşul-cetate Orhei.

Horodişti ridicate pe creste de promontorii au fost evidențiate şi lângă comunele Rudi, Slobozia-Cremene, Redi-Cereşnovăț, Vertiujeni, Năpadova (jud. Soroca), Raşcov, Caterinovca (jud. Dubăsari), Hansca (jud. Chişinău), Oliştcani, Rezina, Saharna, Țareuca (jud. Orhei) şi lângă alte localități. Toate aceste vestigii, pe lângă trăsăturile comune, au şi elemente caracteristice, individuale.

Lângă comuna Saharna, pe malul drept al Nistrului, puțin mai sus de fosta mănăstire veche, specialiştii au depistat două cetăți, construite pe promontorii de către populația getică în sec. al IV-lea – al III-lea î.e.n., adică cu 2300 – 2400 ani în urmă. Una din horodişti este numită în literatura de specialitate *Horodiştea cea Mare de la Saharna.*

Cetăți mari şi bine păstrate, construite pe promontorii cu maluri priporoase, sunt lângă comunele: Parcani (în locul numit *La Scaune*), Hligeni (în locul numit *La Şanț*), Horodişte din județul Orhei. Aceste fortărețe au fost ridicate de către populația getică în sec. al IV-lea – al III-lea î.e.n.

Oraşe vechi părăsite. Sunt două oraşe, înființate de către tătaro-mongoli în sec. al XIV-lea, şi două târguri, inițiate cu puncte vamale: *Tighina* şi *Lăpuşna.*

- Oraşul medieval Tighina sau, mai bine zis, rămăşițele lui se află sub cetatea actuală a Benderului. Din izvoarele istorice scrise este cunoscut că Tighina a fost cucerită de către turci în anul 1538 şi pe ruinele ei a fost fundat oraşul-cetate turcesc Bender.
- Târgul Lăpuşna este unul dintre cele mai vechi centre moldoveneşti, atestat documentar din 1429. Începând cu anul 1454, Lăpuşna este pomenit ca punct vamal, iar din 1489 e atestat ca târg.

În Republica Moldova există puține monumente arheologice bine cunoscute de tip orăşenesc, care pot fi studiate ca documente ale epocii. Acestea sunt: Orheiul Vechi, Tighina, Lăpuşna şi Raşcov. Dacă în Orheiul Vechi se mai fac cercetări arheologice, celelalte oraşe sunt date uitării.

- Orheiul Vechi (jud. Orhei). Străveche aşezare pe malul drept al Răutului, situată în apropierea satelor Trebujeni şi Butuceni (comuna Trebujeni), la aproximativ 17 km de actualul municipiu Orhei. Pe parcursul Evului Mediu, aici se situează două oraşe medievale: primul, ce ocupă aproape integral teritoriul aşezării (de 268 ha), are un aspect oriental şi aparține Hoardei de Aur (sec. al XIV-lea); cel de al doilea este vechiul târg mol-

dovenesc Orhei, ce a existat aici pe parcursul sec. al XV-lea – al XVI-lea. Până astăzi s-au păstrat fundamentele moscheii, mihrabului, minaretului, caravanseraiului şi ale celor trei băi din perioada Hoardei de Aur.

Până la data părăsirii sale în sec. al XVI-lea, Orheiul Vechi a jucat un important rol economic şi militar-administrativ în partea răsăriteană a Moldovei.

În sec. al XV-lea în Moldova medievală un rol important îl joacă sistemul de fortificații amplasat pe malurile Nistrului, fortificații ce serveau drept linie defensivă împotriva năvălirilor din afara granițelor estice: Hotin, Soroca, Tighina şi Cetatea Albă.

- Printre cele mai vechi fortărețe ce făceau parte din acest sistem este considerată Cetatea Tighina.
- Cetatea Soroca. O importanță aparte în sistemul defensiv al Moldovei medievale a avut-o Cetatea Sorocii, situată în centrul istoric al oraşului, la 160 km de Chişinău.
- Cetatea Sorocii este situată pe malul drept al Nistrului, în mijlocul unui platou natural.

În timpul săpăturilor arheologice au fost descoperite vestigiile vechii cetăți de lemn cu plan pătrat ce se înscrie perfect în perimetrul fortificației existente.

3. BISERICI DE LEMN

- Biserica „Sf. Mihail” din Târnova (jud. Edineț). Biserica de lemn din Târnova, exemplu elocvent al arhitecturii rurale, aparține după particularitățile sale stilistice sec. al XVIII-lea.
- Biserica de lemn „Adormirea Maicii Domnului” din Vorniceni (jud. Chişinău). Către sfârşitul sec. al XVIII-lea, în arhitectura bisericilor de lemn pătrund primele influențe stilistice specifice edificiilor de cult realizate în piatră. Biserica din Vorniceni, este construită în 1839. Biserica a fost restaurată în anii ‘70 ai sec. al XX-lea, pereții de lemn fiind acoperiți cu tencuială.
- Biserica de lemn „Sf. Nicolae” din Horodişte (jud. Ungheni). De acelaşi tip ca şi biserica din Vorniceni este şi biserica din Horodişte, construită în 1797.

Lucrările de restaurare efectuate în anii,70 ai sec. al XX-lea au permis păstrarea aproape intactă a unui monument ce reflectă evoluția tipologică a bisericilor de lemn din Republica Moldova.

- Biserica de lemn „Acoperământul Maicii Domnului” din Palanca (jud. Soroca). Biserica din Palanca, construită la trecerea dintre sec. al XVIII-lea – al XIX-lea, este situată în nordul Republicii Moldova, tipologic fiind apropiată de bisericile de lemn din Vorniceni şi Horodişte.

Ca rezultat al unor refaceri în anii,60 ai sec. al XX-lea, acoperişul de şindrilă al bisericii a fost înlocuit cu unul din tablă de zinc.

Biserica de lemn din Palanca aparține tipului de arhitectură caracteristic pentru bisericile din nordul Moldovei şi Bucovinei.

- Biserica de lemn „Sf. Treime” din Larga (jud. Edineț). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea intervin schimbări radicale în dezvoltarea arhitecturii bisericilor de lemn din Basarabia. Spre deosebire de sec. al XVII-lea – al XVIII-lea, edificiile de lemn din această epocă vădesc o elocventă influență a arhitecturii de piatră.

Un exemplu caracteristic în această privință este biserica din Larga, construită în centrul aşezării în 1897.

În construcțiile bisericii de la Larga domină tradițiile arhitecturii medievale moldoveneşti în prelucrarea lemnului, eclectismul edificiului atestând epoca finală de dezvoltare a stilisticii bisericilor de lemn din Basarabia.

4. SCHITURI ŞI MĂNĂSTIRI RUPESTRE

- Schitul de la Butuceni (jud. Orhei). Alături de bisericile şi mănăstirile de pe teritoriul Republicii Moldova, o importanță deosebită au avut-o schiturile şi mănăstirile rupestre, care se întâlnesc pe malurile Nistrului şi Răutului. De regulă, au jucat un rol important în arhitectura medievală.

Unul dintre cele mai vechi monumente rupestre – schitul din satul Butuceni (comuna Trebujeni, jud. Orhei) (împrejurimile Orheiului Vechi) se află în apropierea satului Butuceni, la aproximativ 17 km de municipiul Orhei, fiind înființat în sec. al XV-lea.

Săpat în calcar la înălțime considerabilă, în vârful stâncii, schitul din Butuceni pe timpuri a avut intrarea dinspre Răut, care s-a surpat, posibil, în sec. al XVIII-lea. Din pisaniile păstrate aflăm că pârcălabul Orheiului, Bosie, a întemeiat aici o mănăstire în anul 1675.

În prezent schitul de la Butuceni face parte din rezervația istoric-naturală „Orheiul Vechi”.

- Schitul „Adormirea Maicii Domnului” din Țipova (jud. Orhei). Un interes deosebit îl prezintă şi schiturile-mănăstiri, situate pe malurile abrupte ale Nistrului şi Răutului.

Schitul se află în apropierea satului Țipova (comuna Lalova). Constituit pe parcursul sec. al XVI-lea – XVII-lea, schitul cu înălțimea de circa 100 m altitudine, capătă amploarea unui ansamblu arhitectonic complex, alcătuit din mai multe compartimente amplasate pe trei niveluri.

5. BISERICI DE PIATRĂ

- Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Căuşeni (jud. Tighina). Datarea acestei biserici este incertă, invocându-se diferite versiuni ale construcției inițiale: epoca lui Petru Aron (1454-1457), a lui Vasile Lupu (1634-1653) şi a lui Grigore Calimache (1761-1764; 1767-1769).
- Catedrala „Sf. Dumitru” din Orhei (jud. Orhei). Pe o colină din apropierea municipiului Orhei se află una dintre ctitoriile domnitorului moldovean

Vasile Lupu (1634-1653), construită în 1636. În apropierea bisericii se înalță monumentul lui Vasile Lupu (sculptor Oscar Han, arhitect Robert Kurt, 1938).

- Biserica „Naşterea Maicii Domnului” (Mazarache) din Chişinău. Printre cele mai vechi monumente ecleziastice, păstrate până azi în centrul istoric al oraşului, biserica Mazarache este situată nu departe de râul Bâc, pe una dintre cele trei coline, în jurul cărora s-a constituit Chişinăul medieval.
- Biserica „Sfinții Împărați Constantin şi Elena” din Chişinău. Un important reper în sistemul urbanistic al Chişinăului medieval, alături de bisericile Mazarache şi Buna-Vestire, biserica „Sfinții Împărați Constantin şi Elena”, situată pe strada Circului, este una dintre cele trei dominante ale vechiului centru istoric al capitalei. Conform pisaniei, ctitorul bisericii, spătarul Constantin Râşcanu, a zidit acest locaş în 1777, urmând în linii generale tradițiile medievale moldoveneşti.
- Biserica „Sf. Nicolae” din Bălți (jud. Bălți). Cel mai timpuriu monument de arhitectură din municipiul Bălți este biserica „Sf. Nicolae”, construită în anii 1791-1795 de către arhitectul austriac Weisman, după tipul de edificii romano-catolice.
- Catedrala „Naşterea Domnului” din Chişinău. Una dintre construcțiile de importanță majoră în ansamblul arhitectural al centrului capitalei şi punct de reper în dezvoltarea urbană este Catedrala din Chişinău. Ideea construcției unei catedrale a apărut încă în 1812, o dată cu anexarea Basarabiei de către Rusia şi acordarea oraşului Chişinău statut de oraş principal al noii gubernii.
- Catedrala „Schimbarea la față” din Tighina. Cea mai timpurie biserică din Tighina, apărută, probabil, concomitent cu cetatea de lemn (sec. al XV-lea), a fost „Adormirea Maicii Domnului”. Conform legendei, aici, în 1482, s-a rugat Ştefan cel Mare, oprindu-se în drum spre Cetatea Albă.
- Biserica „Sf. Panteleimon” din Chişinău. La intersecția străzilor Vlaicu Pârcălab şi 31 August 1989 din centrul Chişinăului se află biserica „Sf. Panteleimon”, ctitorie a grecilor Victor şi Ion Sinadino (“Biserica grecească”), construită după proiectul, arhitectului A. Bernardazzi în 1891.
- Paraclisul „Alexandru Nevski” din Ungheni. La limita dintre secolele al XIX-lea – al XX-lea un rol aparte în dezvoltarea arhitecturii locale l-a jucat A. Bernardazzi. După proiectele sale şi cu participarea sa nemijlocită, în Basarabia au fost construite mai mult de 30 de edificii, unde au fost utilizate pe larg procedee şi elemente împrumutate din arhitecturile italiană, bizantină şi rusă.

Construcțiile elaborate de către arhitect la Chişinău şi în alte localități poartă amprenta distinctă a eclectismului. Unul dintre ultimele sale edificii – paraclisul (capela) „Alexandru Nevski”, construit în anul 1905, se află în centrul municipiului Ungheni.

- Capela gimnaziului de fete din Chişinău (actuală biserică „Sfânta Cuvioasa Parascovia de la Sihla”). În centrul Chişinăului, aproape de intersecția străzilor Puşkin şi 31 August 1989, se află două edificii construite de cunoscu-

tul arhitect A. Bernardazzi: Capela şi clădirea gimnaziului de fete „Dadiani” (1900).

6. MĂNĂSTIRI BASARABENE

- Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” din Căpriana (jud. Chişinău). Mănăstirea Căpriana, situată în judeţul Chişinău, a fost fundată în sec. al XV-lea, pe timpul lui Alexandru cel Bun, reconstruită de Ştefan cel Mare înainte de 1470. Ansamblul include *bisericile* „Adormirea Maicii Domnului” (1545), „Sf. Nicolae” (1840) şi „Sf. Gheorghe” (1907), cărora li se alătură casa starețului, trapeza şi chiliile.
- Mănăstirea „Sfânta Treime” din Saharna (jud. Orhei). Complexul monastic este situat într-unul din defileurile pitoreşti din apropierea comunei Saharna, la 8 km de oraşul Rezina şi la 14 km de stația de cale ferată Râbnița. Nucleul istoric al mănăstirii îl constituie un vechi schit rupestru, care-şi are originile în sec. al XVI-lea – al XVII-lea.

La o depărtare de 200 m mai jos, pe trei terase ce se succed, se află construcțiile mănăstirii „Sfânta Treime”, întemeiată în 1777 de schimonahul Vartolomeu.

- Mănăstirea „Înălțarea Domnului” din Hârjauca (jud. Ungheni). Fondată în 1740, într-o vale din apropierea comunei Hârjauca din centrul Republicii Moldova, mănăstirea este înconjurată de stânci abrupte, având o singură cale de acces, spre nord.

Biserica „Înălțarea Domnului” poartă amprentele stilului clasicist având plan cruciform cu cupolă, absidă circulară la răsărit şi fațade de dimensiuni mici, dreptunghiulare.

- Mănăstirea „Naşterea Maicii Domnului” din Curchi (jud. Orhei). Ansamblul monastic din satul Curchi (comuna Vatici), conform izvoarelor documentare, a fost înființată în 1773. Potrivit însă legendelor existente, ar avea legătură cu epoca lui Ştefan cel Mare.
- Mănăstirea „Sfânta Treime” din Rudi (jud. Soroca). Într-o vale pitorească din nordul Republicii Moldova, pe teritoriul rezervației naturale Rudi-Arioneşti, se află ansamblul monastic „Sfânta Treime”, construit în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. În complexul arhitectural dominanta aparține bisericii, construită în 1772, care poartă acelaşi nume ca şi mănăstirea.
- Mănăstirea „Înălțarea Domnului” din Japca (jud. Soroca). Mănăstirea din Japca, întemeiată ca schit pe la mijlocul sec. al XVI-lea de către călugării de la Deleni, care au părăsit schitul din cauza năvălirilor tătare, este situată în nord-estul Republicii Moldova, pe malul Nistrului. Biserica inițială cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci”, săpată în stâncă, are dimensiunile de 4,5 x 4,5 m (naosul), 3 x 4 m (altarul).
- Mănăstirea „Noul Neamț” din Chițcani (jud. Tighina). Complexul monastic de la Chițcani este unul dintre cele mai vaste şi impunătoare de pe teritoriul

Basarabiei. Este situat în apropierea Tighinei, pe malul drept al Nistrului. Istoria fundării sale e strâns legată de mănăstirea Neamț (sec. al XIV-lea) – vestit centru de cultură a Moldovei medievale.

7. CARACTERISTICA MUZEELOR ŞI CASELOR MEMORIALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

- Muzeul de Arheologie şi Etnografie al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova. Este fondat în 1977, având la bază expoziția arheologică organizată la 1958. Subdiviziune a Institutului de Arheologie şi Istorie al Academiei de Ştiințe a fost deschis pentru public în 1986. În prezent se află într-o clădire construită la sfârşitul secolului al XIX-lea după proiectul arhitectului A. Bernardazzi (str. Mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni 35).
- Muzeul Național de Arte Plastice. Este fondat în 1939 de către sculptorul şi pictorul Alexandru Plămădeală şi de alți artişti basarabeni. Fondurile se formează în baza colecției personale ale fondatorilor şi donațiilor. În vara anului 1941 muzeul este evacuat la Harkov (azi Harkiv, Ucraina) şi dispare aproape în întregime.
- Muzeul Național de Etnografie şi Istorie Naturală. Organizat în octombrie 1889 în baza colecției de exponate a primei expoziții agricole din Basarabia, din inițiativa obştimii progresiste şi a magistrului în zoologie, membru, iar mai târziu şi preşedinte al Upravei Guberniale de Zemstvă, baronul A. Stuart. Fondat ca muzeu agricol, iar peste puțin timp Muzeu Zoologic, Agricol şi de Meşteşuguri Populare al Zemstvei Guberniale, pe parcursul activității sale a fost de mai multe ori reorganizat.

Patrimoniul Muzeului îl constituie numeroase colecții geologice, paleontologice, zoologice, entomologice, arheologice, etnografice, numismatice, multe dintre ele fiind foarte valoroase şi chiar unicate. Cu valoare de unicat sunt scheletul unui *dinoterium gigantisimus*, tezaurele arheologice Lărguța (jud. Cahul), Cărbuna, Dărățcaia (jud. Chişinău), colecția de covoare basarabene ş.a. Piese din colecțiile Muzeului au fost expuse la diverse expoziții organizate în multe țări din Europa, America, Africa, Asia. Patrimoniul lui serveşte drept bază ştiințifică pentru cercetătorii din diverse domenii, pentru oamenii de creație. Muzeul dispune de o importantă bibliotecă ştiințifică, de săli de expoziții permanente şi temporare.

Patrimoniul Muzeului numără peste 135 mii exponate.

- Muzeul Național de Istorie a Moldovei. A fost inaugurat în 1987, în sediul reconstruit al fostului Liceu Regional. Muzeul gestionează şi păstrează peste 263 mii de exponate. Secțiile Arheologie şi Istorie antică, Istorie medievală, Istoria Basarabiei, Istoria contemporană reprezintă nucleul ştiințific al muzeului.

În anul 1991 a fost organizată prima expoziție istorică de anvergură „Pagini de istorie multimilenară”.

Se realizează un important volum de lucru expozițional, de câte 20 expoziții tematice anual.

Pe lângă sediul cultural al Muzeului, străjuit simbolic de lupoaica cu frații Romulus şi Remus, tot în structura Muzeului se mai află Casa memorială *Şciusev,* Casa memorială *C.Stamati* din Ocnița (jud. Edineț), Conacul familiei *Lazo* din Piatra (jud. Orhei) şi Casa-muzeu *Carol II* din Varnița (jud. Chişinău).

- Muzeul Pedagogic Republican (str. M. Kogălniceanu 60, Chişinău). Colecție de monumente ale culturii spirituale şi materiale ce reflectă dezvoltarea învățământului public în Republica Moldova. Fondat în 1974, inițial ca expoziție a Institutului de Cercetări Ştiințifice în Domeniul Pedagogiei, s-a organizat cu contribuția personală a unor entuziaşti, precum şi a profesorilor şi studenților de la Facultatea de Arhitectură a Institutului Politehnic.

Dispune de cinci săli de expoziție şi un fond de circa 10 mii de exponate.

Muzeul organizează expoziții ambulante: Limba noastră, Mănăstirile şi bisericile Moldovei – centre şi focare de cultură, Cărți rare, Învățământul în Basarabia (1918-1940), conferințe, întâlniri cu cadre didactice, studenți, elevi.

- Muzeul Satului. Muzeul etnografic sub cerul liber, ce constituie satul basarabean din sec. al XVIII-lea – al XIX-lea. Problema creării unui astfel de muzeu s-a pus încă la începutul sec. al XX-lea de renumiți savanți şi oameni de cultură. Prima încercare de edificare a muzeului se face în anii 1942 – 1943, în cadrul expoziției Dezrobire din Grădina Publică, fiind expuse o casă şi o moară de vânt din Purcari, jud. Cetatea Albă, o casă din Ignăței, jud. Orhei, biserica veche din Cornova, jud. Orhei. Actualul Muzeu al Satului a fost inaugurat în 18 mai 1995. Se situează la porțile oraşului (sectorul Botanica). Pe o suprafață de 150 ha, se prevede a prezenta 6 zone etnografice, 165 monumente: mori de vânt, mori de apă, biserici de lemn, case de locuit, anexe gospodăreşti, crucifixe, un han, o crâşmă etc.
- Muzeul-Memorial al Voluntarilor Bulgari (str. Dimo 6, Chişinău). Filială a Muzeului Național, este inaugurat în 1969 în incinta unei capele construite în memoria victoriei Rusiei în războiul ruso-turc din 1877-1878. Muzeul găzduieşte documente, obiecte, gravuri, mostre de armament, numeroase fotografii ale participanților la luptele pentru eliberarea Bulgariei, originari din Chişinău.
- Casa-Muzeu „A.S.Puşkin” (str. Anton Pann 19, Chişinău). În casa negustorului rus Naumov, unde timp de două luni (septembrie-noiembrie 1820) a locuit poetul, la 10 februarie 1948 a fost inaugurată Casa-muzeu „A.S.Puşkin”. Astăzi muzeul are două săli de expoziție.

Fondurile muzeului numără peste 30 mii unități de păstrare: obiecte unice de epocă, pânze, gravuri, obiecte de artă plastică decorativă şi de uz casnic, podoabe, cărți, ex-librisuri din sec. al XVIII-lea – al XIX-lea.

- Muzeul Etnografic al Meşteşugurilor Artistice Populare din Republica Moldova. Înființat (filială a *Muzeului de Stat de Studiere a Ținutului din RSSM,* actualul *Muzeu Național de Etnografie şi Istorie Naturală*) în octombrie 1984 în comuna Ivancea, județul Orhei, într-un fost conac boieresc, el însuşi monument de arhitectură din sec. al XIX-lea. Cuprinde valoroase colecții de obiecte originale ale artei autohtone.

8. ARTIZANATUL ŞI MEŞTEŞUGURILE POPULARE

Procesul de creație a obiectelor de artizanat are la bază tradițiile artei populare.

Printre cele mai vechi îndeletniciri şi meşteşuguri în Republica Moldova sunt cunoscute *olăritul, broderia, împletitul, țesutul, arta prelucrării lemnului, metalelor, pietrei, osului* ş.a. În sec. al XII-lea – al XIV-lea apar premisele meşteşugurilor moldoveneşti.

Unul din cele mai dezvoltate meşteşuguri moldoveneşti a fost olăritul. În Republica Moldova pe parcursul secolelor s-a format un şir de centre de ceramică: Cinişeuți, Hogineşti, Iurceni, Țigăneşti, Comrat, Cristeşti ş.a. La Cinişeuți şi Hogineşti se confecționa ceramică neagră. La Orheiul Vechi a existat un centru de meseriaşi, care pregăteau detalii arhitecturale, cahle pentru sobe.

De mare succes se bucurau covoarele moldoveneşti. La numeroase expoziții covoarele din Tabăra şi Răciula au fost premiate cu medalii de aur şi argint (Petersburg 1913).

Un loc însemnat în artizanatul Moldovei l-a ocupat broderia, care servea la înfrumusețarea îmbrăcămintei, a țesăturilor decorative pentru interiorul casei, folosite la anumite ceremonii familiale.

Artizanatul din Republica Moldova este reprezentat de un şir de meşteşuguri artistice tradiționale. Au devenit cunoscute centrele de confecționare a covoarelor (județele Orhei, Soroca, Bălți, Edineț, Tighina), a prosoapelor (județele Ungheni, Lăpuşna, Orhei), de împletire a horboțelelor (jud. Ungheni şi Orhei), de împletire din lozie (jud. Soroca şi Ungheni), de pielărie şi cojocărie (jud. Cahul, Lăpuşna şi Ungheni), de prelucrare artistică a lemnului (jud. Ungheni şi Lăpuşna), de sculptură în piatră (com. Cosăuți, jud.Soroca şi com. Branişte, jud. Bălți), de olărit (com. Cinişeuți, jud. Orhei; com. Hogineşti şi Iurceni, jud. Ungheni; com. Țigăneşti, jud. Chişinău). Totodată au apărut noi genuri de artizanat: prelucrarea metalelor (jud. Edineț), zugrăvirea în ciment (se întâlneşte pe întreg teritoriul republicii).

9. ARHITECTURA POPULARĂ MOLDOVENEASCĂ

Cele mai vechi şi originale sate s-au păstrat în partea centrală a Republicii Moldova. Particularitățile lor arhitectural-artistice îşi au obârşia în arhitectura populară medievală. În nord, însă, aspectul caselor de locuit s-a format şi sub influența arhitecturii populare învecinate.

Regiunile din centrul Republicii Moldova se caracterizează printr-o sistematizare neregulată a satelor, iar cele din nord şi sud, printr-o sistematizare cu ulițe drepte.

Pe durata construcției casei țărăneşti o atenție deosebită este acordată artei decorative. Prelucrarea artistică a lemnului, folosită la decorarea locuinței, a căpătat o răspândire largă, mai ales în satele din centrul şi nordul Republicii Moldova, puternic împădurite. Chiar şi astăzi această tradiție recapătă viață: în satele situate în zona Codrilor (Vorniceni, Lozova, Căpriana (toate în jud. Chi-

şinău), Iurceni, Horodişte (ambele în jud.Ungheni) etc.) poți întâlni case decorate cu sculpturi în lemn.

Prelucrarea artistică a pietrei reprezintă un capitol deosebit în istoria Republicii Moldova. Exemplarele cele mai interesante ale sculpturii în piatră s-au păstrat în satele situate în văile Răutului: la mijlocul sec. al XIX-lea aici s-au pus bazele stilului arhitectonic specific moldovenesc. Exemple elocvente de arhitectură populară pot fi găsite în sate ca: Branişte, Ivancea, Furceni, Jeloboc şi Piatra (toate în jud. Orhei) şi Măşcăuți, Jevreni şi Hârtopul Mare (toate în jud. Chişinău) etc.

10. SCULPTURA POPULARĂ

O atenție deosebită prezintă operele de sculptură populară ale Republicii Moldova. Reprezentativă este comuna Sănătăuca, situată la 4 km la nord de comuna Japca (ambele în jud. Soroca). În cimitirul satului, îngrădit cu un zid de piatră, sunt concentrate sculpturi funerare, care ar putea deveni un veritabil muzeu în aer liber al sculpturii populare.

Unul din centrele artei cioplitului în piatră este comuna Cosăuți (jud. Soroca). Tradițiile artei respective s-au păstrat în comuna Gordinieşti (jud. Edineț) şi în satul Jeloboc (com. Piatra, jud. Orhei).

11. ARHITECTURA PUBLICĂ

Un compartiment important al potențialului turistic antropic al Republicii Moldova este reprezentat prin **arhitectura publică**. În calitate de model caracteristic al constricțiilor oraşului moldovenesc din a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea poate servi capitala Republicii Moldova, municipiul Chişinău, unde s-au mai păstrat cartiere vechi. Printre monumentele de arhitectură ale Republicii Moldova pot fi valorificate un şir de clădiri publice: Judecătoria de circumscripție (1887) – astăzi sediul Direcției Căilor Ferate, clădirea fostei Bănci orăşeneşti – astăzi Sala cu orgă; clădirea Dumei orăşeneşti (1902) – astăzi Primăria municipiului Chişinău, clădirea Muzeului Național de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei (1906), clădirea fostului gimnaziu de fete Dadiani (1900) – în prezent sediul secundar al Muzeului Național de Arte Plastice etc.

12. POTENȚIALUL ANTROPIC PENTRU DEZVOLTAREA TURISMULUI VITICOL

O parte integrantă a potențialului turistic antropic o constituie întreprinderile producătoare de vinuri, şampanie şi coniacuri din Republica Moldova. Valorificarea acestui potențial ar putea oferi o imagine impunătoare țării în turismul internațional şi ar contribui la dezvoltarea turismului viticol prin realizarea de amenajări corespunzătoare, necesare pentru primirea şi deservirea vizitatorilor străini şi locali. Astfel, în circuitul turistic viticol pot fi valorificate mai multe întreprinderi.

COMBINATUL DE VINURI DE MARCĂ ŞI ŞAMPANIE "CRICOVA"

Combinatul de vinuri de marcă şi şampanie „Cricova" este una din întreprinderile de bază ale complexului viticol al Republicii Moldova. Este situat în oraşul Cricova, 10 km depărtare de municipiul Chişinău. Combinatul a fost fondat în anul 1952. În 1953 – turnarea vinurilor în butoaie, 1954 – turnarea primelor tiraje de şampanie clasică, 1957 – vânzarea primei partide de şampanie clasică, 1988 – îmbutelierea primelor sticle de vin din subsolurile Cricova.

Din volumul totalul al producției numai 10% este realizat pentru piața Moldovei, 60–70% se exportă Rusia şi în țările CSI, iar 20–30% se exportă în SUA, Germania, Belgia, Japonia, Mexic, Suedia ş.a. În general vinurile de marcă şi spumante, cu etichetele întreprinderii „Cricova", sunt cunoscute în 27 de țări ale lumii. Apreciind beciurile de la Cricova recunoscutul vinificator cu faimă mondială, profesorul M.A.Gherasimov a menționat: „În ceea ce priveşte microclima, beciurile de la Cricova nu au un rival egal nu numai în republică, ci şi peste hotare". Aceste labirinturi se întind pe mai bine de 60 km la o mare adâncime sub pământ, unde pe tot anul se menține o temperatură constantă de +12°C şi o umiditate de 97%, care sunt regimurile optime pentru maturația vinurilor de calitate superioară şi pentru producerea vinurilor de şampanie. Pe data de 2 februarie 1999 pe lângă Combinatul de vinuri de marcă şi şampanie „Cricova" s-a format Centrul de Business şi Turism „Cricova - vin". În total la Cricova există 5 săli de degustare: Sala Mare – amenajată la nivel european, aici este reprezentat întreg sortimentul de produse; sala „Casa Mare" – amenajată în stilul casei mari moldoveneşti cu mobilier din lemn; sala „La fundul mării" –spectaculos amenajată pentru a crea senzația că ne aflăm pe fundul mării. „Sala lui Gagarin" – a fost numită în cinstea cosmonautului, care a vizitat subsolurile din Cricova la data de 8 octombrie 1962. Prima sală a fost constuită în 1964, altele fiind amenajate în 1979, când a avut loc simpozionul mondial de viticultură şi vinificație, la care au participat peste 80 de țări ale lumii. Aici există toate condițiile pentru primirea vizitatorilor.

MILEŞTII MICI

Fabrica de vinuri „Mileştii Mici" este una din cele mai mari întreprinderi vinicole din Republica Moldova. Ea este renumită prin vinurile sale de colecție, care concurează cu vinurile franceze. Fabrica de vinuri „Mileştii Mici" a fost fundată în anul 1967 în subsoluri din care anterior s-a scos piatra. Acesta este unul din puținele subsoluri de acest gen din întreaga lume. În Moldova astfel de subsoluri există doar trei: Mileştii Mici, Cricova şi Brăneşti. Fabrica produce un sortiment bogat de vinuri de calitate superioară: Aligote, Sauvignon, Fetească, Riesling, Pinot, Cabernet, Codru ş.a. Primele vinuri au fost puse la păstrare în colecție în 1970,

astfel astăzi cele mai vechi vinuri au vârsta de 29 de ani. Capacitatea colecției este de 2 mil. de sticle, dar în prezent dispune doar de 1 mil. de sticle (mai mult de 20 de tipuri de vinuri). Fabrica de vinuri „Mileştii Mici" reprezintă un punct atractiv pentru vizitatori. „Mileştii Mici" se află la o distanță de 22 km de Chişinău.

S.A. „VINURI IALOVENI"

Este o întreprindere cu un ciclu deplin al producerii. Nivelul de dotare tehnică corespunde standardelor europene. Dispune de un sortiment bogat de vinuri de tip Xeres. Vinul „Ialoveni" concurează cu mult succes cu vinul clasic Xeresul spaniol. Ca dovadă a acestui fapt sunt cele peste 30 medalii de aur şi argint obținute la concursurile mondiale. Colecția de medalii este înfrumusețată şi de Medalia Mare, câştigată la prestigiosul concurs internațional de la Istanbul din 1991. Fabrica se află la o distanță de 13 km de Chişinău.

ROMĂNEŞTI

Fabrica de vinuri „Romăneşti" este situată la o distanță de 40 km la nord de oraşul Chişinău, fiind una din cele mai vechi fabrici vinicole din Moldova. Aici a fost situat unul din domeniile viticole ale dinastiei Romanov (100 ha). În memoria lui a fost numită şi localitatea Romăneşti. Suprafața teritoriului din Romăneşti este sădită cu viță de vie pe un teren de 586 ha. Vinul cel mai cunoscut produs la fabrica de vinuri „Romăneşti" este unul care îi poartă numele - „Romăneşti". Acest vin se produce din soiurile de struguri Cabernet, Merlot şi Malbec.

PURCARI

Fabrica de vinuri „Purcari" este amplasată în zona de sud a Republicii Moldova, la o distanță de 100 km sud-est de oraşul Chişinău. Suma temperaturilor active foarte înaltă permite cultivarea strugurilor care acumulează cantitatea mare de zahăr, condiție necesară pentru producerea vinurilor dulci. Această regiune este cunoscută în Moldova şi peste hotare prin vinurile faimoase produse aici: Negru de Purcari, Purpuriu de Purcari şi Roşu de Purcari.

S.A. „VINURILE COMRAT"

Este situată în partea de sud a Moldovei şi este specializată în producerea vinurilor albe şi roşii naturale. Pentru producerea vinurilor se folosesc soiurile de struguri care se cultivă în regiunea Comrat: soiurile albe de bază Aligote, Sauvignon, Chardonnay, Traminer, Pinot, Feteasca şi soiurile roşii Cabernet, Merlot şi Pinot Noir. Fabrica are un asortiment specific de vinuri: „Comratskoie", „Ciornâi Monah", „Roza Comrata", „Portvein", „Prometeu", „Cahor".

TARACLIA

Fabrica de vinuri Taraclia este situată în zona de sud a Republicii Moldova. Condițiile climaterice favorizează obținerea vinurilor roşii de calitate superioară. Aici se obțin vinuri excepționale din soiurile de struguri: Cabernet,

Merlot, Feteasca, Riesling. Este o întreprindere mare formată din mai multe secții. Fabrica produce un sortiment bogat de vinuri: „Taracliiscoe”, „Cabernet de Taraclia”, „Merlot”, „Codru”, „Chardonnay”, „Aligote”, „Feteasca”, „Riesling”.

CIUMAI

Fabrica de vinuri Ciumai este situată în sudul Moldovei. Temperaturile înalte permit cultivarea strugurilor folosiți pentru producerea vinurilor dulci. Ea este renumită prin producerea vinului care se bucură de o mare popularitate şi care-i poartă numele „Ciumai”. Acest vin este inclus în lista vinurilor de clasă.

BĂLȚI

Combinatul de vinuri şi coniacuri din Bălți este amplasat în zona de nord a Republicii Moldova la o distanță de 140 km de Chişinău. A fost fondat în anul 1947. Combinatul este unul dintre cei mai mari producători de vinuri şi coniacuri din Republica Moldova. Combinatul este unicul din Moldova căruia i s-a oferit dreptul exclusiv de a produce coniacul „Belâi Aist”. Oferă consumatorilor un sortiment bogat de divinuri de 3 – 4 stele, brandy, băuturi spirtoase şi vinuri de calitate superioară. În anul 1974 vinificatorii bălțeni au creat o băutură excepțională – divinul „Codru” cu vechimea de 20 ani. În anul 1981 la degustarea de la Paris a obținut marele premiu „Grand Prix”.

STĂUCENI

Este amplasată în suburbia oraşului Chişinău, Stăuceni. Fabrica de vinuri de la Stăuceni este printre cele mai mari fabrici producătoare de vinuri din Moldova. Sortimentul: Aligote, Sauvignon, Feteasca, Reisling, Cabernet, Pinot; vinuri dulci: Auriu, Nectar, Izvoraş, Noroc şi Primăvara, vinul aromatizat alb şi roşu „Felicia” ş.a.

BRĂNEŞTI

Pivnițele de la Brăneşti sunt printre puținele din Moldova care s-au pregătit în mod special din fostele cariere de piatră. Galeriile se întind pe o lungime de 30 km. Aici sunt condiții optime pentru păstrarea vinului. Întreprinderea dispune de secții de maturare şi îmbuteliere a vinurilor.

S.A. „COJUŞNA”

Este situată în zona centrală a Moldovei. Soiurile de struguri folosiți la producerea vinului sunt: Aligote, Feteasca, Chardonnay, Sauvignon (se cultivă numai soiuri albe). Capacitatea totală de prelucrare a strugurilor este de circa 12 mii tone pe sezon, iar capacitatea de îmbuteliere este de 1,5 mii dal anual.

S.A. „CHIRSOVA”

Fabrica de vinuri S.A.“Chirsova” este situată în partea de sud a Republicii Moldova. Ea este specializată în producerea vinurilor albe şi roşii. Principa-

lele soiuri de struguri care se cultivă în această zonă sunt: Aligote, Feteasca, Sauvignon, Cabernet, Merlot.

S.A. „CĂRPINENI”

S.A. „Cărpineni” este amplasată în zona Codrilor. Societatea dispune de 11 mii ha de terenuri agricole, unde plantațiile de viță de vie constituie peste 1000 ha de soiuri prețioase de struguri. Sortimentul: „Cărpineni”, „Alb de Cărpineni”, „Roşu de Cărpineni”, „Roz de Cărpineni”, „Merlot”, „Vin bisericesc” ş.a.

2.3. Zone ale Republicii Moldova cu potențial turistic şi direcții de valorificare. Forme de turism

O importanță deosebită la elaborarea şi promovarea strategiei de dezvoltare a turismului şi la efectuarea amenajărilor turistice o are zonarea turistică.

Zonarea turistică se manifestă prin delimitarea unui teritoriu sau a unei piețe turistice în zone care conțin elemente omogene din punctul de vedere al activității turistice.

În practica amenajărilor turistice s-au conturat mai multe elemente ale structurii unui teritoriu.

1. Punctul turistic reprezintă un obiectiv turistic de mică amploare, dar care generează motivații pentru a fi vizitat. Punctul turistic reprezintă unitatea de bază a industriei turismului, care poate avea un minimum de amenajări pentru servirea mesei sau cazare temporară.
2. Localitatea turistică este o aşezare de tip urban sau rural care posedă mai multe obiective (puncte) de interes turistic, care pot promova o atractivitate turistică permanentă sau sezonieră. O localitate turistică poate avea un profil exclusiv turistic, fapt ce îi oferă localității calificarea de stațiune turistică.
3. Arealul turistic reprezintă un complex alcătuit din mai multe puncte şi localități turistice, dispuse pe un anumit teritoriu, în care elementele de atracție au o relativă omogenitate.
4. Zona turistică este alcătuită din mai multe areale, localități şi puncte turistice.
5. Regiunea turistică reprezintă un teritoriu mai mare, şi poate contura câteva zone turistice.

În funcție de volumul şi valoarea potențialului turistic, teritoriul Republicii Moldova este delimitat în câteva zone turistice. Delimitarea zonelor turistice poate fi efectuată pe baza caracteristicilor comune ale unor elemente turistice sau după criteriul geografic. Delimitarea zonelor turistice ale Moldovei a fost efectuată de mai mulți cercetători. Aşa, de exemplu, după criteriul geografic a efectuat delimitarea dr. V.Efros[1]. Un studiu de delimitare turistică în baza unor elemente dominante de potențial turistic a fost efectuat de o grupă de cercetători din cadrul Institutului de Cercetări în Turism din Bucureşti (dr. Vasile

[1] Efros V. *Resursele recreative ale Republicii Moldova*, Editura “Ştiința”, 1991.

Glăvan, dr. Ioan Istrate şi arhitect Victor Timotin)[1].

În baza evaluării criteriilor de zonare turistică se pot afirma următoarele:

- criteriul geografic generează o delimitare desfăşurată chiar şi în cazul unor teritorii cu potențial turistic omogen;
- criteriul dominantelor potențialului turistic permite sistematizarea mai complexă a potențialului turistic şi valorificarea acestuia în urma dezvoltării diferitelor forme de turism. Astfel, devine optimală zonarea turistică a Republicii Moldova în funcție de valoarea potențialului turistic natural şi antropic.

La baza acestei zonări au stat o serie de factori, precum atractivitatea peisagistică, structura, volumul, concentrarea şi valoarea turistică a resurselor, ca şi posibilitățile de valorificare a acestora în turism (funcționalitatea pentru turism).

În delimitarea zonelor turistice trebuie să se țină seama de omogenitatea relativă (pe teritoriul dat), a tuturor componentelor potențialului natural şi antropic, de condițiile asemănătoare de utilizare în turism cât şi de relațiile ce se stabilesc între dezvoltarea turismului şi celelalte elemente social-economice.

Unitățile teritoriale, indiferent de mărimea lor, trebuie considerate ca părți integrante ale ansamblului teritorial căruia îi aparțin (zona la teritoriul țării, subzona la zonă etc.). În acest sens criteriile de zonare turistică trebuie să fie unitare pe întreg teritoriul țării şi la nivelul fiecărei diviziuni teritoriale.

Ținând seama de aceste considerente (criterii unitare, integralitate teritorială, funcționalitate, coordonare de ansamblu) delimitarea turistică a teritoriului poate să nu coincidă cu granițele administrative şi naturale ale raioanelor teritoriale. Conturarea mai clară a potențialului turistic contribuie la o amenajare şi valorificare turistică eficientă.

În funcție de valoarea şi concentrarea resurselor turistice, dezvoltarea căilor de comunicații şi posibilitățile de valorificare în turism se delimitează în teritoriu opt zone turistice, în cadrul cărora se disting centre, localități şi puncte turistice şi stațiuni balneoclimaterice (anexa 2).

1. Zona turistică Edineț-Ocnița

Dispune de resurse turistice variate naturale şi antropice, căi de comunicație (magistrala rutieră europeană Cernăuți-Odessa, alte drumuri, cale ferată), centrul vamal Costeşti. În structura zonei se evidențiază trei subzone.

a) **Subzona turistică Edineț** se impune prin resursele turistice naturale (toltrele Prutene) şi obiective cultural-istorice:

– aspecte peisagistice carstice (peşteri, defileuri, chei carstice): Feteşti, Caracuşeni, Horodişte, Brânzeni, Criva, Buteşti etc.;

[1] *Evaluarea potențialului turistic al Republicii Moldova şi posibilități de valorificare*, Bucureşti, 1992.

- lacul Costeşti;
- păduri de stejar şi mesteacăn: Caracuşeni, Zăbriceni, Petruşeni, Brânzeni (stejari seculari);
- ape minerale bicarbonatate, sulfuroase, sodice: Edineț, Criva, Zăbriceni;
- rezervații ştiințifice: geologice: Pererita; forestiere: Feteşti, Gordineşti, Tețcani; parc dendrologic: Caracuşeni;
- fond cinegetic şi piscicol: lacul Costeşti;
- obiective cultural-istorice precum: biserici-monumente istorice şi de artă Larga (sec. XIX), Lipcani (sec. XIX), Pererita (sec. XVIII), Corjeuți, Criva (sec. XIX), Petruşeni (sec. XVIII), Hiliuți (sec. XIX); monumente de arhitectură Lipcani (sec. XIX), Criva (sec. XIX), Corjeuți (sec. XIX), Şofrâncani (sec. XIX), Brânzeni, Pavlovca (sec. XIX), Edineț etc; puncte arheologice (Duruitoarea, Horodişte, Buteşti, Trinca, Buzdugeni); vestigii medievale Pererita (sec. VII-IX); daco-romane (Lipcani); muzee (Edineț).
  Forme de turism:
  - *itinerant cu valențe culturale;*
  - *de tranzit;*
  - *de odihnă şi recreere;*
  - *de odihnă şi tratament balnear;*
  - *ştiințific şi profesional;*
  - *pentru pescuit sportiv;*
  - *rural;*
  - *ecologic.*

b) **Subzona turistică Ocnița** ocupă partea nord-estică a zonei şi se impune prin atracții naturale de-a lungul Nistrului şi unele obiective cultural-istorice dispersate în teritoriu:

- aspectele peisagistice calcaroase, îndeosebi în apropierea Nistrului;
- stânci recifale spectaculoase;
- defileul Nistrului, cu structuri geologice şi forme de relief spectaculoase, cataracte (cu praguri de până la 10 m înălțime), stânci bizare, pereți stâncoşi colorați divers, profiluri geologice cu stratificații litologice şi paleontologice de interes ştiințific, sectoare de canioane adânci de 130-240 m etc.;
- pădurile de interes peisagistic şi recreativ: Gârbova, Ocnița;
- fond piscicol;
- rezervațiile geologice: Naslavcea, Mereşeuca;
- apele minerale bicarbonatate de la Ocnița-sat şi Otaci;
- obiective cultural-istorice interesante sub aspect turistic ca: biserici – monumente istorice şi de artă: Mărcăuți (sec. XIX), Otaci (sec. XVIII), Nădărăuți (sec. XIX), Gârbova (sec. XVIII), Codreanca (sec. XVIII) etc; monumente de arhitectură: Poiana (sec. X-XIII); case memoriale: Cernoleuca; puncte arheologice: Naslavcea (sec. III-IV î.e.n.); locuri istorice:

Lipnic, 1470, Ştefan cel Mare; monumente de artă plastică: Ocnița, Lipnic, Otaci; tehnică populară: Naslavcea, Cernoleuca; muzeu: Ocnița.
Forme de turism:
- *turism itinerant cu valențe culturale;*
- *odihnă şi tratament balnear;*
- *odihnă şi recreere;*
- *ştiințific;*
- *tranzit.*

c) **Subzona Donduşeni** închide partea de sud-est a zonei prezentate şi are aceleaşi trăsături naturale (platou uşor vălurit şi forme accidentate spre Nistru).
- aspectele peisagistice colinare şi ale Defileului Nistrului;
- parcuri dendrologice: Țaul (sec. XX), Mândâc (sec. XIX);
- forme carstice (peşteri, în unele au fost aşezări rupestre neolitice);
- ape minerale bicarbonatate, sulfuroase, magneziene, calcice (ape de masă) la Crişcăuți;
- obiective cultural-istorice, unele de mare valoare cultural-istorică şi turistică: mănăstirele de la Rudi (sec. XVIII-XIX) şi Călărăşăuca (sec. XVII); biserici Târnova (sec. XVIII-XIX), Frasin (sec. XIX), Sudarca (sec. XVIII); conace şi castele Țaul (sec. XX), Mândâc (sec. XIX), Târnova (sec. XIX), Rediul Mare (sec. XX); ruine de cetăți şi situri arheologice: Tolocăneşti, Rudi; muzeu: Ocnița.
Forme de turism:
- *turism itinerant cu valențe culturale;*
- *odihnă şi recreere;*
- *odihnă şi tratament balnear;*
- *tranzit.*

2. Zona turistică Bălți

Se suprapune Câmpiei Moldovei de Nord, cu un relief colinar, ce nu depăşeşte 230-250 m. Zona dispune de o densă rețea rutieră. Între arterele rutiere se impune magistrala europeană Cernăuți-Odessa şi drumul republican ce leagă România de Ucraina prin Râbnița şi Soroca.

Potențialul turistic al acestei zone este reprezentat prin următoarele componente:
- aspecte peisagistice, îndeosebi, legate de râurile şi lacurile din zonă, ca şi câmpia colinară;
- ape minerale bicarbonatate, sulfuroase, calcice, sodice, magneziene (Bălți, Mihăileni);
- obiective cultural-istorice: biserici; monumente istorice şi de artă: Cubolta (sec. XIX), Ciuciulea (sec. XIX), Floreşti (sec. XIX), Sculeni (sec. XIX), Ciripcău (sec. XIX); conace şi casteluri: Cubolta (sec. XIX), Sofia (sec. XIX), Ciuciulea (sec. XIX); muzee şi case memoriale: Bălți, Făleşti, Floreşti.
Forme de turism:

- *itinerant cu valenţe culturale şi de tranzit;*
- *odihnă şi tratament balnear.*
- *Centre turistice: Bălţi, Floreşti, Făleşti, Glodeni, Drochia, Râşcani.*

3. Zona turistică „Codru”

Cuprinde podişul Moldovei Centrale, respectiv, Dealurile Codrului. Zona este străbătută de magistralele europene Cernăuţi-Odessa şi Leuşeni-Chişinău-Dubăsari.

Este cea mai reprezentativă zonă prin varietatea şi complexitatea resurselor turistice, între care, un loc important îl ocupă cele naturale.

a) **Subzona turistică Orhei** ocupă partea nord-estică a zonei, cuprinde arealul deluros al Orheiului şi prezintă obiective cultural-istorice de valoare naţională:

– ruinele cetăţii şi oraşului medieval Orhei (sec. XV) la Butuceni; mănăstire şi chilii săpate în calcar recifal (sec. XV-XVIII) la Butuceni; biserici-monumente istorice: Orhei (sec. XVII-XVIII), Butuceni (sec. XVII), Curchi (sec. XVIII), Ţigăneşti (sec. XVIII), Piatra (sec. XVIII), Peresecina (sec. XVIII), Jeloboc (XIX) etc.; conace şi palate: Ivancea (sec. XIX), Orhei (sec. XIX); arhitectură şi tehnică populară: Jeloboc, Brăneşti, Trebujeni, Furceni, Codreanca; muzeu de etnografie şi folclor: Ivancea; case memoriale: Donici, Piatra;
– peisaje spectaculoase calcaroase cu stânci recifale, cheile Răutului: Trebujeni, Butuceni, Furceni;
– păduri de interes peisagistic şi social-recreativ: Curchi, Ivancea, Trebujeni;
– ape minerale bicarbonatate: Orhei.

Forme de turism:

- *turism itinerant cu valenţe culturale;*
- *odihnă şi recreere;*
- *pescuit sportiv;*
- *turism rural.*

b) **Subzona turistică Teleneşti** cuprinde nordul zonei. Dispune de un potenţial turistic cu precădere cultural-istoric, dar şi cu unele componente naturale:

– obiective cultural-istorice: biserici de lemn: Burghelea; biserici-monumente istorice: Copăceni (sec. XIX), Cubolta (sec. XIX); meşteşuguri populare: Rădoaia, Biliceni, Piatra; conac: Cubolta (sec. XIX); muzeu: Sângerei.

Forme de turism:

- *turism itinerant cu valenţe culturale;*
- *tranzit;*
- *pescuit sportiv.*

Centre turistice: Teleneşti, Sângerei.

c) **Subzona turistică Călăraşi** se află în partea central-vestică a zonei:

– păduri de interes peisagistic, ştiinţific şi recreativ: Sadova, Pârjolteni, Hârjauca;
– ape minerale;
– fond cinegetic (cerb, căprior, mistreţ);
– fond piscicol în iazurile locale;
– rezervaţii naturale: Codru, Hârjauca;
– rezervaţie de vânătoare: Rădeni;
– parc dendrologic: Mileşti - sec. XIX;
– obiective cultural-istorice: biserici-monumente istorice: Horodişte (sec. XVIII), Răciula (sec. XVII), Nisporeni (sec. XIX), Vărzăreşti (sec. XV); mănăstire: Hârjauca (sec. XVIII); puncte arheologice şi ruine de cetate: Răciula (sec. VIII-XIX); conace şi castele: Bahmut (sec. XIX), Dolna (sec. XIX), Sadova (sec. XIX), Zberoaia (sec. XIX), Mileşti (sec. XIX); etnografie şi folclor; arhitectură populară; meşteşuguri: Hogineşti, Horodişte, Mileşti, Sadova, Pârjolteni, Iurceni etc.; muzee: Ungheni, Dolna, Nisporeni, Horodişte.

Forme de turism:

- *turism itinerant cu valenţe culturale;*
- *odihnă şi tratament balnear;*
- *turism pentru vânătoare şi pescuit sportiv;*
- *tranzit;*
- *turism ştiinţific;*
- *turism rural;*
- *ecologic.*

Centre turistice: Călăraşi, Nisporeni, Ungheni, staţiune balneoclimaterică Hârjauca.

d) **Subzona turistică Hânceşti** ocupă sectorul de sud al zonei:

– păduri de interes ştiinţific şi peisagistic (Hânceşti; Lăpuşna);
– rezervaţii forestiere: Hânceşti;
– fond cinegetic şi piscicol;
– obiective cultural-istorice: biserici monumente istorice: Lăpuşna (sec. XIX), Bujor (sec. XIX); vestigii de fortificaţii romane: Tomai, Beştemac; conace: Hânceşti (sec. XIX); etnografie şi folclor: Hânceşti, Lăpuşna, Stolniceni, Bujor; muzeu: Hânceşti.

Forme de turism:

- *turism itinerant cu valenţe culturale;*
- *odihnă şi recreere;*
- *turism pentru vânătoare şi pescuit sportiv;*
- *turism ştiinţific;*

Centru turistic: Hânceşti.

4. Zona turistică Chişinău

Ocupă zona periurbană a capitalei Moldovei. Dispune de:

- păduri de interes peisagistic, ştiinţific şi recreativ: Căpriana, Scorţeni;
- lacuri şi iazuri: Ghidighici, Ulmu, cele de pe valea Ialoveni;
- fond cinegetic şi piscicol;
- podgorii şi crame vestite: Ialoveni, Romăneşti, Cricova, Căpriana;
- ape minerale: Speia, Chişinău, Onițcani;
- obiective cultural-istorice: mănăstire: Căpriana (sec. XVIII); biserici-monumente istorice: Chişinău, Pănăşeşti (sec. XIX), Condrița (sec. XIX); catedrală Chişinău (sec. XIX); clădiri şi monumente de artă; muzee şi case memoriale: Chişinău, Coşnița; etnografie şi folclor: Căpriana, Condrița;

Forme de turism:

- *turism itinerar cu valenţe culturale de tranzit;*
- *odihnă şi recreere;*
- *turism ştiinţific;*
- *turism rural;*
- *pescuit sportiv;*
- *turism de afaceri.*

Centru turistic: Chişinău.

Baze de odihnă şi recreere: Vadul lui Vodă, Străşeni.

5. Zona turistică Soroca-Dubăsari

Ocupă aria colinară a Dealurilor Nistrului şi Dealurilor Podolice.

a) **Subzona turistică Soroca** ocupă partea de nord a zonei:

- păduri de interes peisagistic şi ştiinţific: Cosăuţi, Holoşnița;
- ape minerale clorurate-sodice: Soroca, Coşernița;
- fond piscicol;
- obiective cultural-istorice: biserici de lemn: Zastânca, Ocolina (sec. XVIII); biserică din piatră: Tătărăuca (sec. XIX); vestigii de cetăţi medievale: Soroca (sec. XVII); muzee: (Soroca); prelucrarea pietrei: Cosăuţi; etnografie şi folclor: Pârlița, Bădiceni, Vărăncău.

Forme de turism:

- *turism itinerant cu valenţe culturale;*
- *tranzit;*
- *odihnă şi tratament balnear;*
- *turism ştiinţific;*
- *rural.*

Centru turistic: Soroca.

b) **Subzona turistică Camenca** cuprinde partea centrală a zonei:

- peşteri şi abrupturile defileului; în unele grote s-au amenajat schituri şi chilii rupestre: lângă Japca;
- recife calcaroase: Japca;

- lacul hidroenergetic din defileu;
- păduri de interes ştiinţific şi peisagistic: Cotiujeni, Onişcani, Dobruşa, Cuzmin;
- rezervaţii ştiinţifice: Vadul Râşcov, Valea Adâncă; Saharna;
- parc dendrologice: Temeleuţi;
- obiective cultural-istorice: mănăstire: Japca (sec. XVII); biserici: Vadul Râşcov (sec. XIX), Dobruşa (sec. XVIII), Cobâlnea (sec. XIX); muzee: Camenca, Cuzmin, Cobâlnea; etnografie şi folclor: Beloci, Stroieşti, Cotiujeni, Vadul Râşcov.

  Forme de turism:
  - *odihnă şi tratament balnear;*
  - *itinerant cu valenţe culturale;*
  - *tranzit;*
  - *turism ştiinţific;*
  - *pescuit sportiv.*

  Centru turistic: Camenca, Râbniţa şi Rezina.

c) **Subzona turistică Dubăsari** cuprinde partea de sud a zonei şi ultimul sector de defileu al Nistrului:

- rezervaţie ştiinţifică: Iagorlâc;
- păduri de interes ştiinţific şi peisagistic: Ţipova, Oxentea;
- obiective cultural-istorice: biserică şi mănăstire - monument istoric: Roghi (sec. XVIII); muzee şi case memoriale: Dubăsari, Goian.

  Forme de turism:
  - *itinerant cu valenţe culturale;*
  - *tranzit;*
  - *odihnă şi recreere;*
  - *odihnă şi tratament balnear.*

  Centru turistic: Dubăsari.

  Bază de odihnă şi recreere: Holercani.

6. Zona turistică Cahul

Cuprinde Dealurile Tigheciului:

- lacuri şi lunca Prutului cu vegetaţia de stufăriş;
- ape minerale clorurate, sodice, sulfuroase, termale: Cahul, mezotermale: Goteşti şi reci Cantemir, Enichioi, Baimaclia;
- fond piscicol în lacurile prutene: Manta, Dracele, Rotunda;
- fond de vânătoare (păsări, mistreţ);
- rezervaţii ştiinţifice: Lacul Manta;
- obiective cultural-istorice: biserici – monumente istorice: Colibaşi (sec. XIX), Brânza (sec. XIX), Cahul (sec. XIX); etnografie şi folclor: Colibaşi, Vadul lui Isac, Brânza.

Zona este străbătută de artere rutiere modernizate, de tranzit spre România (punct vamal: Giurgiuleşti) şi Ucraina.

Forme de turism:
- *odihnă şi tratament balnear;*
- *itinerant cu valenţe culturale;*
- *de tranzit;*
- *ştiinţific;*
- *pentru vânătoare şi pescuit sportiv;*
- *turism rural.*

Centre turistice: Cahul, Leova.

7. Zona turistică Vulcăneşti – Căinari

Se suprapune câmpiei Moldovei de sud. Zona beneficiază de o reţea densă de drumuri modernizate (noduri rutiere: Vulcăneşti, Comrat, Cimişlia, Căuşeni) şi de o linie ferată ce o leagă de Tiraspol şi Chişinău.

Din obiectivele turistice mai importante sunt:
- apele minerale bicarbonatate, sodice, sulfuroase: Congaz, Comrat, Vulcăneşti;
- lacuri şi iazuri: lacul Beleu;
- rezervaţie ştiinţifică: Lacul Beleu
- fon piscicol şi de vânătoare;
- obiective cultural-istorice: biserici: Beşalma (sec. XIX), Ferapontievca (sec. XIX); catedrală Comrat (sec. XIX).

Forme de turism:
- *itinerant cu valenţe culturale;*
- *de tranzit;*
- *odihnă şi recreere;*
- *de vânătoare şi pescuit sportiv;*
- *ştiinţific;*
- *turism rural.*

Centre turistice: Comrat, Congaz.

8. Zona turistică Nistrul Inferior

Se suprapune bazinului inferior al Nistrului şi cuprinde resurse turistice, îndeosebi, cultural-istorice:
- obiective cultural-istorice: biserici Căuşeni (sec. XVIII), Taşlâc (sec. XIX), Grigoriopol (sec. XIX); cetăţi medievale (Tighina, Tiraspol); muzee şi case memoriale (Tighina, Tiraspol; Caragaş); etnografie şi folclor (Ursoaia, Olăneşti).

Forme de turism:
- *itinerant cu valenţe culturale;*
- *odihnă şi recreere;*
- *odihnă şi tratament balnear.*

Centre turistice: Tiraspol, Tighina, Grigoriopol.

Localități turistice: Căuşeni.

Ca elemente relativ constante ale ofertei turistice, resursele turistice determină forța de atracție pentru turism a fiecărei zone în parte şi a țării în ansamblul său, cât şi valoarea funcțională pentru utilizarea anumitor forme de turism. Evaluarea zonelor turistice ale Republicii Moldova cuprinde principalele resurse ale potențialului natural şi cultural-istoric din fiecare zonă şi anume: aspectele peisagistice, ape minerale, râuri şi lacuri, păduri, fond cinegetic şi piscicol, rezervații, monumente istorice şi de artă religioasă, monumente istorice şi de arhitectură, vestigii de cetăți, muzee şi case memoriale, etnografie şi folclor etc., precum şi poziția geografică şi legătura acestor zone cu capitala țării, gradul de accesibilitate, dotările din infrastructura tehnică generală.

Rezumând evaluarea comparativă a resurselor turistice, zonele turistice ale Republicii Moldova pot fi diferențiate în modul următor.

Conform estimărilor tuturor cercetătorilor, pe primul loc după valoarea resurselor turistice şi după funcționalitatea turistică se poziționează zona turistică Codru, unde în perspectiva unor amenajări turistice adecvate se pot dezvolta următoarele forme de turism (anexa 3):

- odihnă şi tratament;
- vânătoare şi pescuit sportiv;
- turism ştiințific;
- turism ecologic;
- turism rural.

Pe locul doi se poziționează zona turistică Chişinău cu perspective pentru turismul:

- de tranzit;
- itinerant cu valențe culturale;
- odihnă şi recreere;
- de afaceri.

Zona turistică Soroca-Dubăsari se înscrie pe locul al treilea prin resursele sale pentru turism şi funcționalitatea turistică. Ca forme de turism pot fi dezvoltate:

- odihnă şi de tratament;
- cultural;
- ştiințific;
- nautic;
- rural.

Zona Edineț-Ocnița ocupă o poziție mediană datorită în primul rând poziției mai îndepărtate față de Capitală. În zona dată pot fi realizate următoarele forme de turism:

- itinerant cu valențe culturale;
- ştiințific;
- odihnă şi recreere;

– rural.

Zona Bălți dispune de resurse turistice mai modeste, dar este optimă pentru dezvoltarea turismului:

– de odihnă şi recreere;
– itinerant cu valențe culturale.

Zona Cahul cu resurse mai modeste, în general, dar cu resurse foarte importante pentru dezvoltarea turismului balnear şi rural. Zona este urmată după valori de zonele Vulcăneşti-Căinari şi Nistrul inferior, unde poate fi valorificat turismul de odihnă şi recreere şi itinerant cu valențe culturale.

Valorificarea zonelor cu potențial turistic al Republicii Moldova oferă posibilități de dezvoltare şi promovare pentru diferite forme de turism:

– turism viticol (anexa 4);
– turism religios (anexa 5);
– turism rural (anexa 6);
– turism balnear (anexa 7);
– turism ecologic (anexa 8);
– turism ştiințific (anexa 9).

Totodată, toate zonele turistice ale Republicii Moldova pot fi valorificate şi în cadrul turismului itinerant cu valențe culturale.

O dezvoltare de perspectivă o are turismul de afaceri şi turismul urban care poate avea o concentrare în centrele urbane ale Republicii (Chişinău, Bălți, Soroca, Ocnița, Ungheni, Tighina, Comrat, Cahul).

ANEXE

Anexa 1

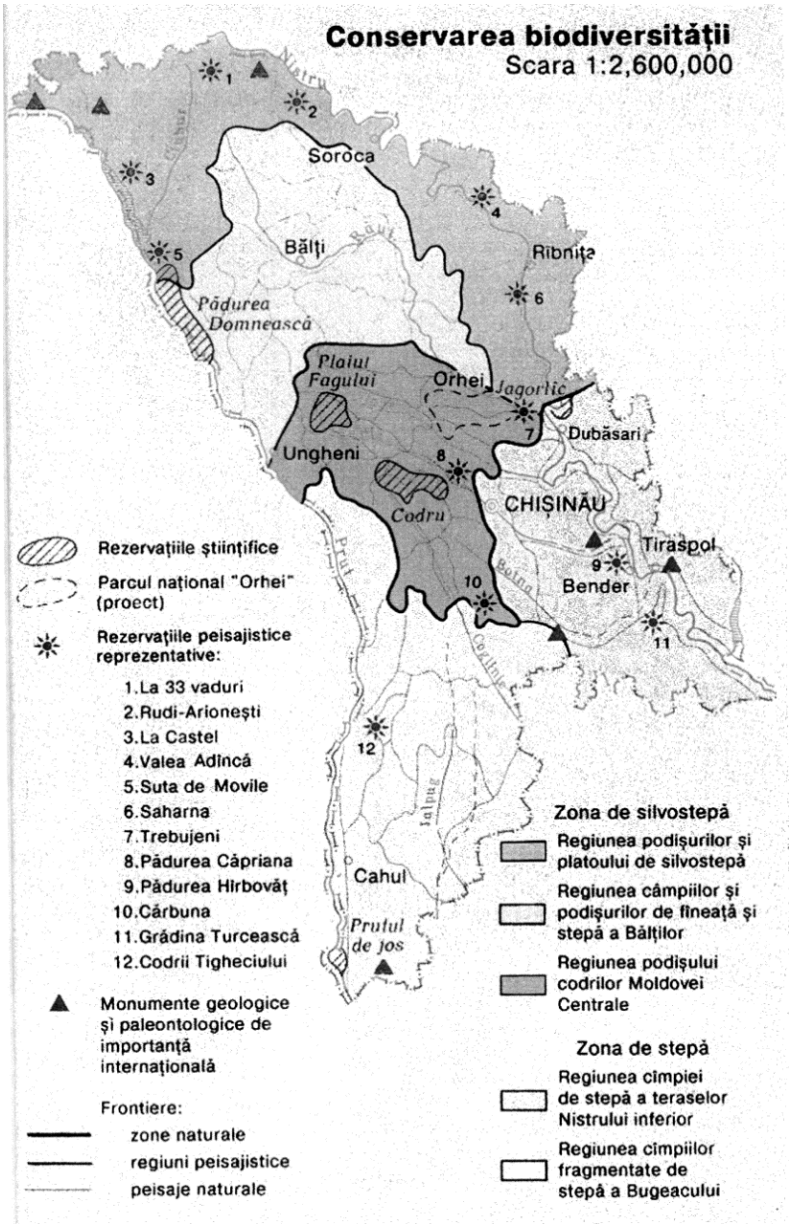

Anexa 2

Zonele turistice ale
Republicii Moldova

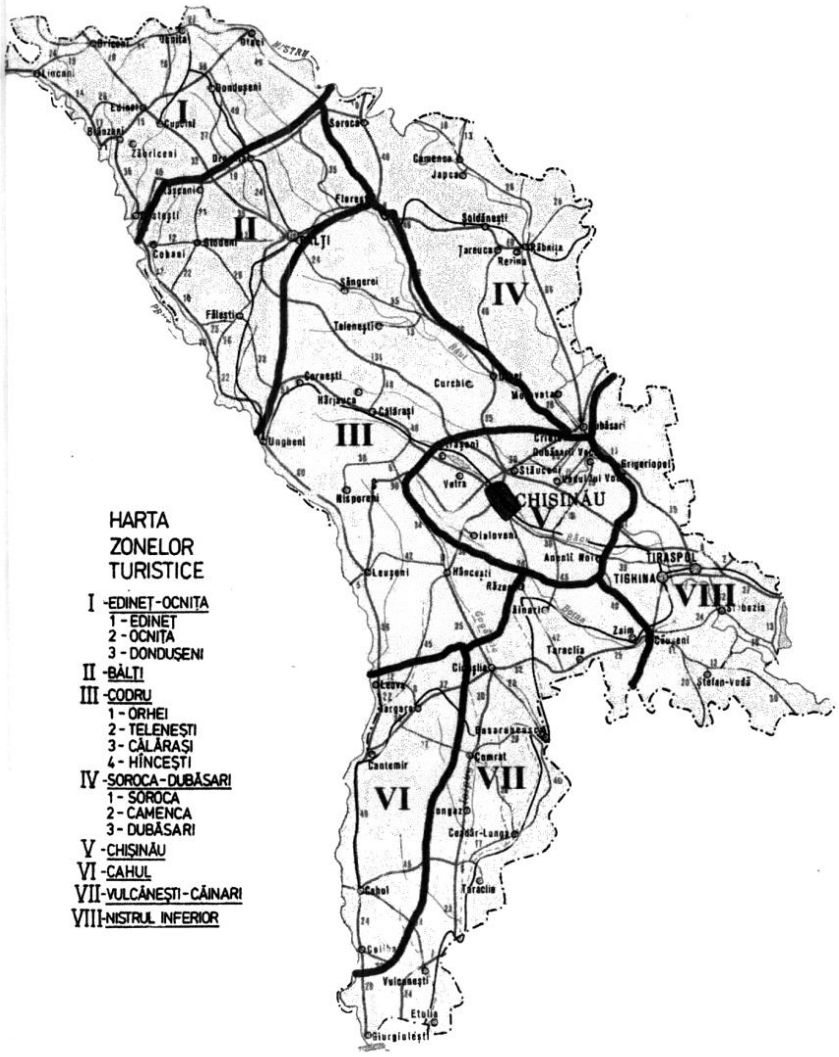

Anexa 3

Gradul de concentrare a resurselor turistice pe zone turistice ale Republicii Moldova

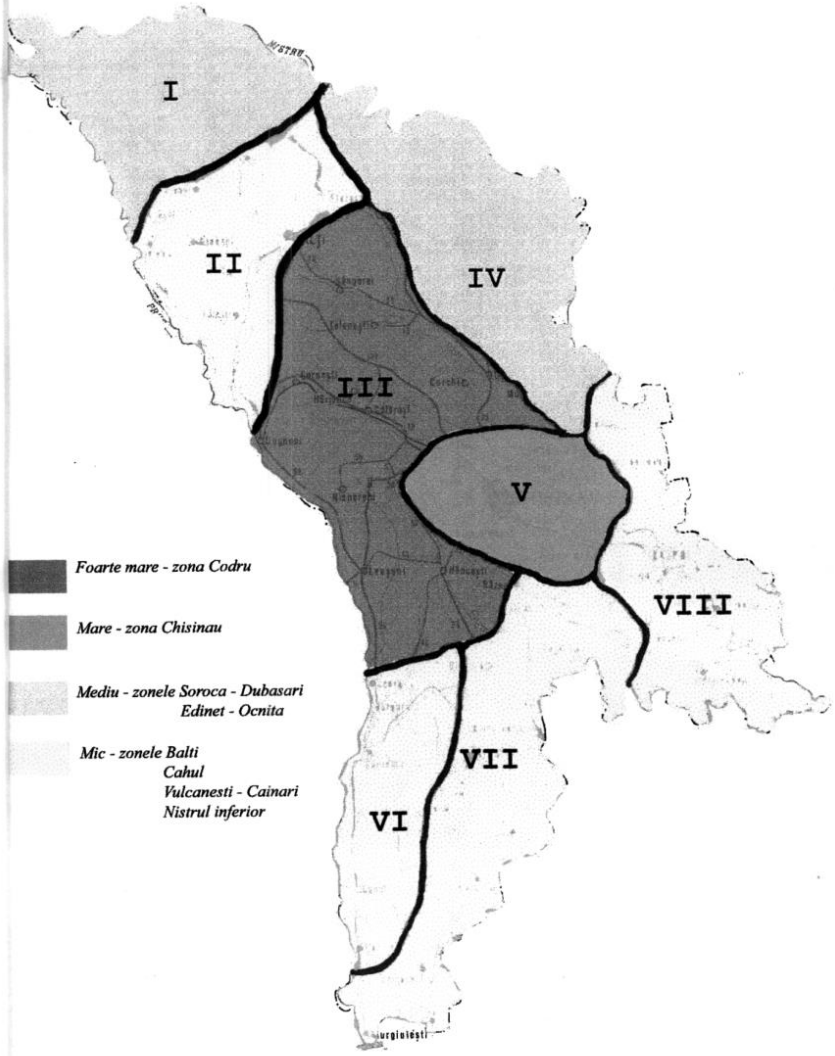

Anexa 4

Harta obiectivelor turistice pentru dezvoltarea si promovarea turismului viticol in Republica Moldova

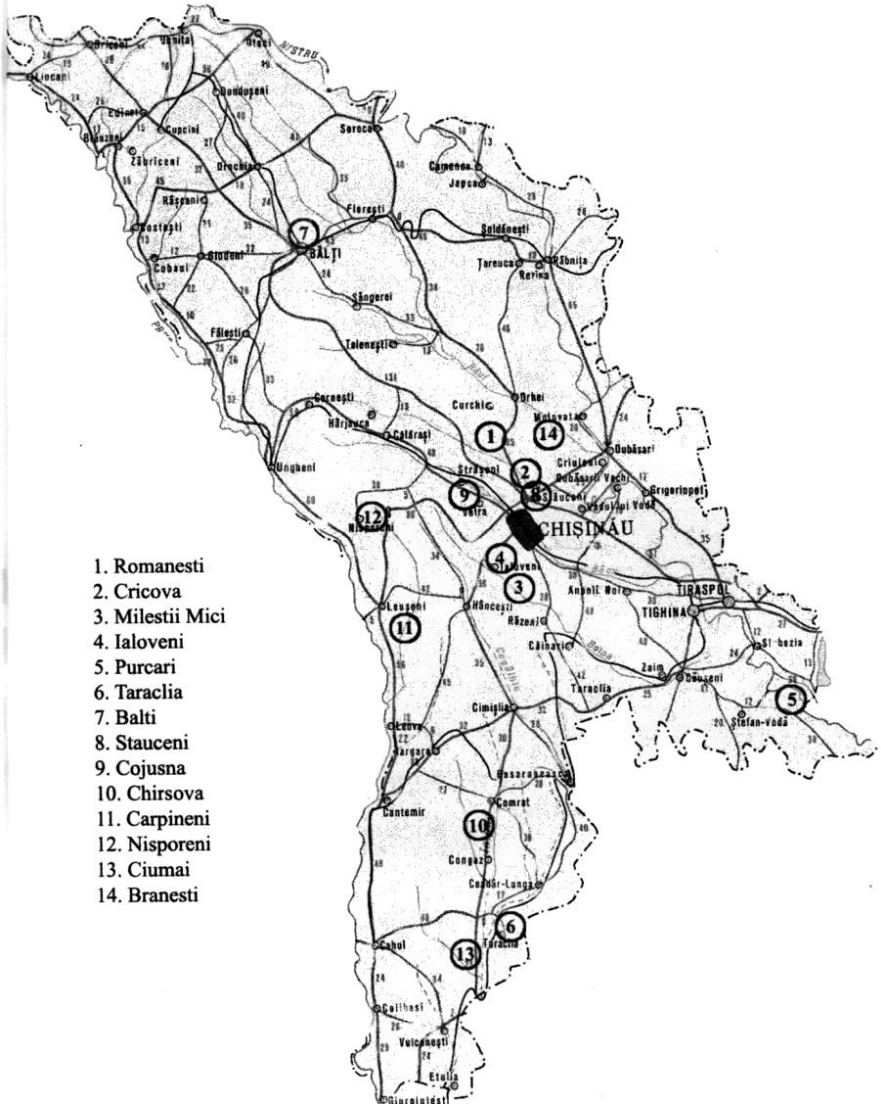

Anexa 5

Harta obiectivelor turistice pentru dezvoltarea si promovarea turismului religios in Republica Moldova

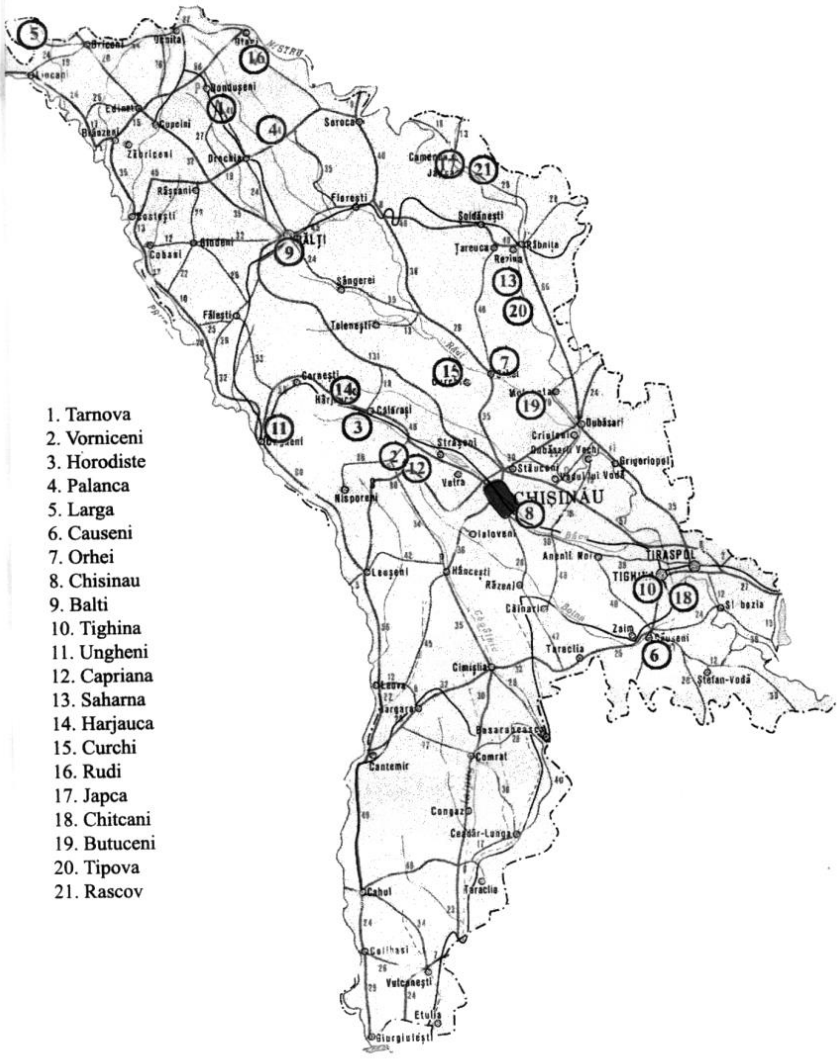

Anexa 6

Harta localitatilor pentru dezvoltarea si promovarea turismului rural in Republica Moldova

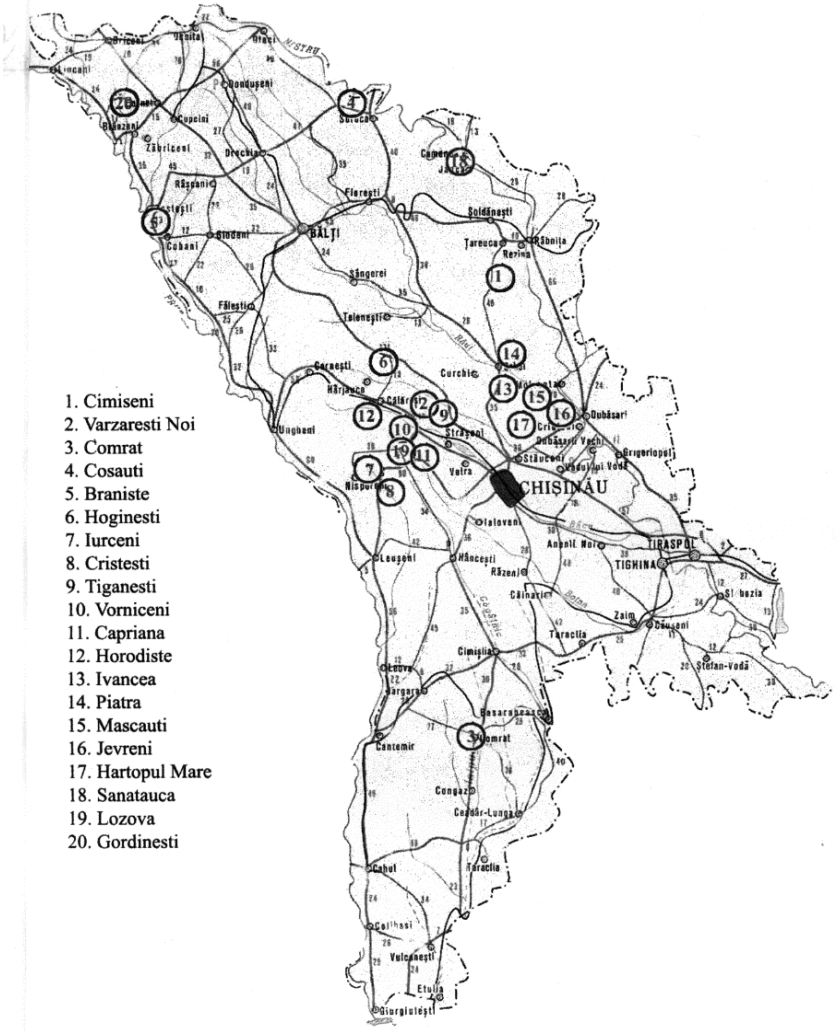

Anexa 7

"Turism balnear"
Harta statiunilor turistice pentru
odihna, recreere si tratament.

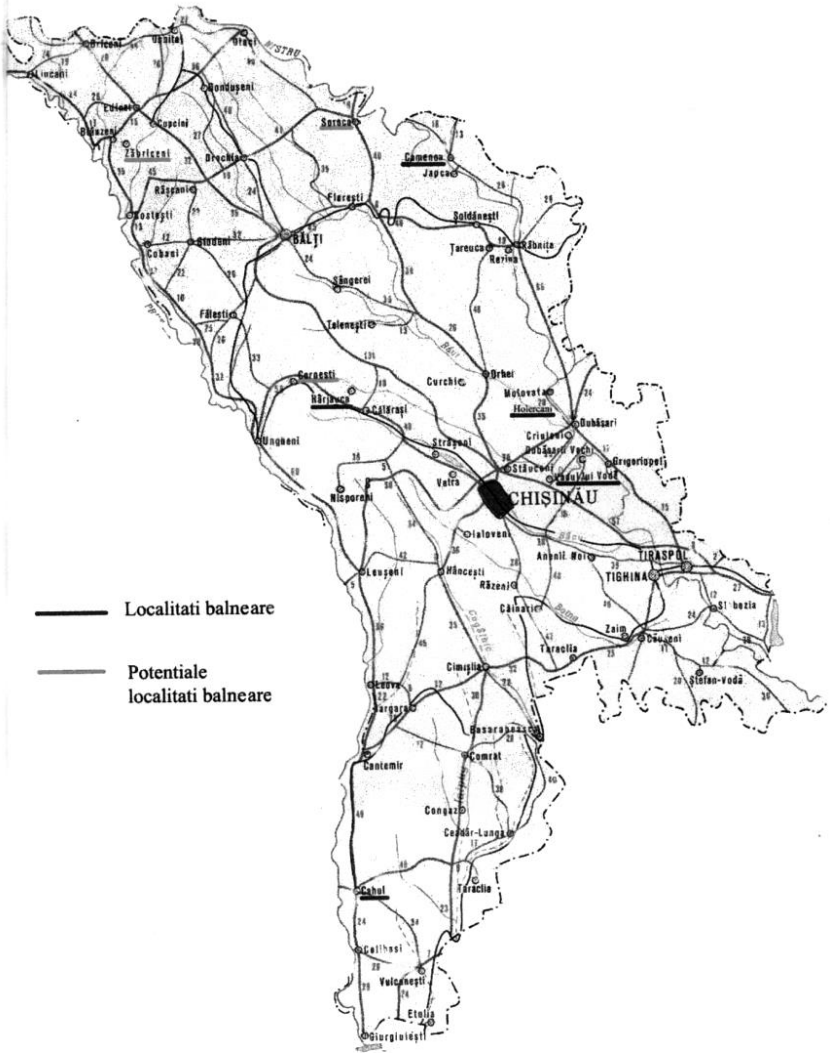

Anexa 8

Harta obiectivelor turistice pentru dezvoltarea si promovarea turismului ecologic in Republica Moldova

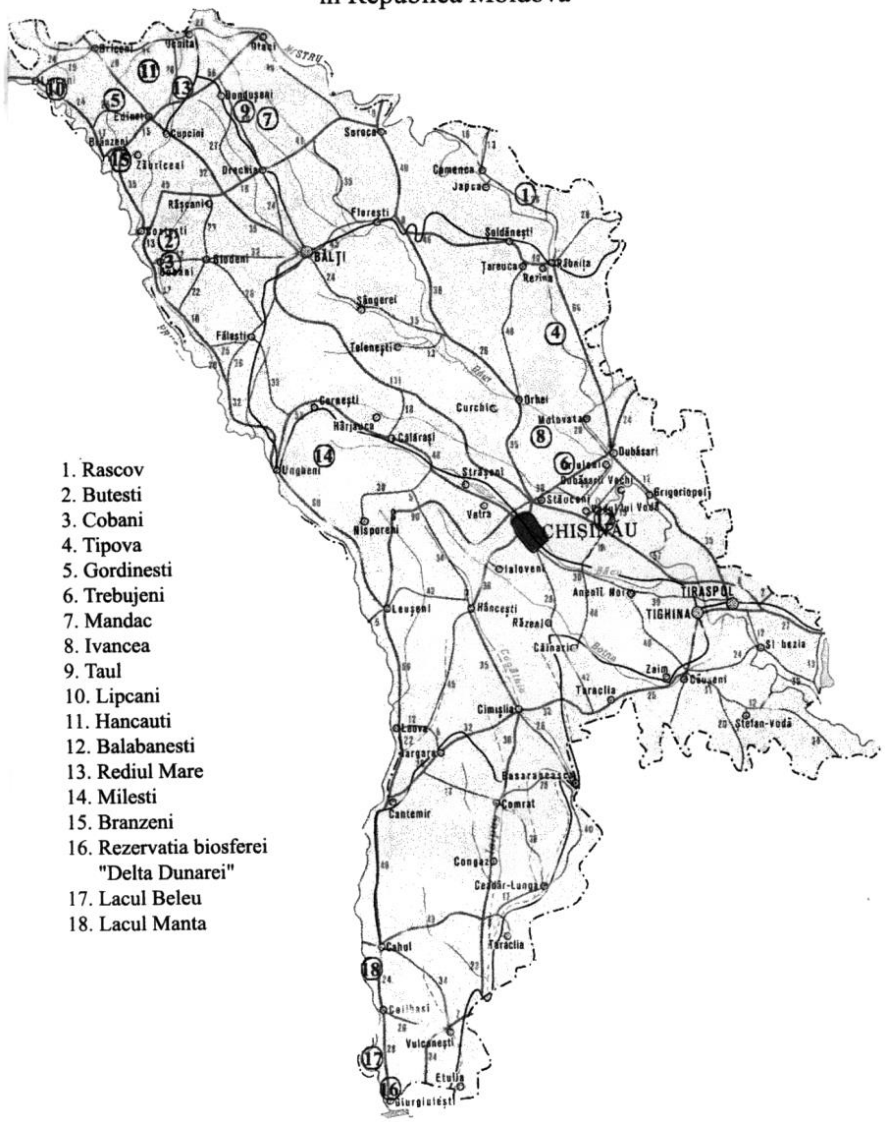

Anexa 9

Harta obiectivelor turistice pentru dezvoltarea si promovarea turismului stiintific in Republica Moldova

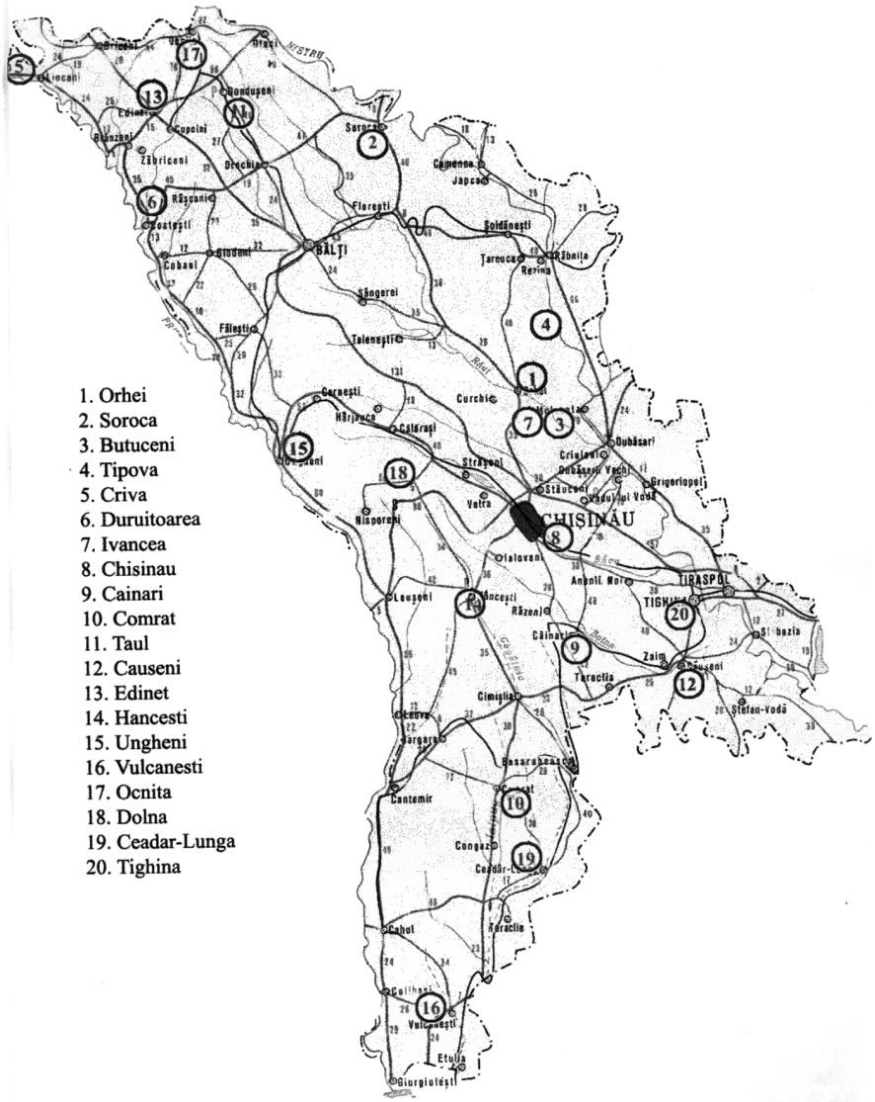

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 9/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

FONDUL DE MEDIU ŞI INSTRUMENTELE ECONOMICE NECESARE PENTRU BUNA FUNCȚIONARE A ACESTUIA ÎN ROMÂNIA

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

Dr. Constantin CIUTACU
Dr. Victor PLATON
Drd. Luminița CHIVU

CUPRINS

1. DEFINIRE ŞI PRINCIPII CE STAU LA BAZA FUNCȚIONĂRII FONDULUI PENTRU MEDIU 257
2. CARACTERUL PRIORITAR AL ASIGURĂRII FUNCȚIONALITĂȚII FONDULUI DE MEDIU 259
3. RESURSELE FONDULUI DE MEDIU. INSTRUMENTE ECONOMICE 262
3.1. Veniturile Fondului..... 262
3.2. Instrumente economice 266
4. OBIECTIVELE FINANȚABILE PRIN FONDUL PENTRU MEDIU 270
5. MODUL DE ADMINISTRARE A FONDULUI 274
6. EVALUAREA NIVELULUI RESURSELOR DESTINATE PROTECȚIEI MEDIULUI ÎN PERIOADA 1985-1999..... 275
6.1. Perioada 1985-1991..... 275
6.2. Perioada 1992-1999..... 276
7. OBSERVAȚIILE UE PRIVIND LEGEA FONDULUI PENTRU MEDIU ŞI PROPUNERI DE REMEDIERE A ACESTEIA 281
8. CONCLUZII. PROBLEME DESCHISE..... 284
Bibliografie 291

1. DEFINIRE ŞI PRINCIPII CE STAU LA BAZA FUNCŢIONĂRII FONDULUI PENTRU MEDIU

Conform Legii nr. 73/11.05.2000, Fondul pentru mediu este un **instrument economico-financiar** destinat susţinerii şi realizării obiectivelor prioritare, de interes public major, din Planul naţional de acţiune pentru protecţia mediului, în conformitate cu normele şi standardele de mediu naţionale şi internaţionale (art. 1), având un caracter de **fond special, extrabugetar** (art. 2).

Prin intermediul acestuia se oferă finanţare pentru proiecte care reduc poluarea, îmbunătăţesc performanţele de mediu sau aduc beneficii de orice fel mediului înconjurător.

I) Principiile care stau la baza oricărei politici de mediu sunt:

- principiul „precauţiunii";
- principiul „cel care poluează plăteşte";
- principiul „corectării cu prioritate la sursă" a daunelor produse mediului.

II) în cadrul Uniunii Europene, la 1 februarie 1993, Consiliul a adoptat al cincilea program de acţiune referitor la mediu şi la dezvoltarea durabilă sub egida „**Către o dezvoltare care poate fi susţinută".**

Principiile directoare ale acestui program de acţiune sunt: „**împărţirea responsabilităţilor",** adică o participare cât mai largă, „**participarea activă" şi „integrarea"** în toate politicile a tuturor agenţilor economici şi sociali, inclusiv a administraţiilor locale, regionale şi naţionale. Abordarea integrată remarcă **dependenţa politicilor de mediu de caracterul durabil al politicilor din industrie, energie, transporturi, sectoare a căror existenţă depinde la rândul ei de mediu.**

III) în România, prin Legea nr. 137/29.12.1995 privind protecţia mediului, sunt stabilite următoarele **principii şi elemente strategice** ce vor fi urmărite, în scopul asigurării unei dezvoltări durabile:

a) principiul precauţiei în luarea deciziei;
b) principiul prevenirii riscurilor ecologice şi a producerii daunelor;
c) principiul conservării biodiversităţii şi a ecosistemelor specifice cadrului biogeografic natural;
d) principiul poluatorul plăteşte;
e) înlăturarea cu prioritate a poluanţilor care periclitează nemijlocit şi grav sănătatea oamenilor;
f) crearea sistemului naţional de monitorizare integrată a mediului;
g) utilizarea durabilă, respectiv folosirea resurselor regenerabile într-un mod şi cu o rată care să nu conducă la declinul pe termen lung al

acestora, menținând potențialul lor, în acord cu necesitățile şi aspirațiile generațiilor prezente şi viitoare;

h) menținerea, ameliorarea calității mediului şi reconstrucția zonelor deteriorate;

i) crearea unui cadru de participare a organizațiilor neguvernamentale şi a populației la elaborarea şi aplicarea deciziilor;

j) dezvoltarea colaborării internaționale pentru asigurarea calității mediului.

Remarcăm **concordanța dintre principiile** ce stau la baza politicilor de mediu din România şi cele din Uniunea Europeană şi existența din acest punct de vedere a unui cadru general favorabil funcționării Fondului pentru mediu.

2. CARACTERUL PRIORITAR AL ASIGURĂRII FUNCȚIONALITĂȚII FONDULUI DE MEDIU

Asigurarea funcționalității Fondului pentru mediu reprezintă o **prioritate majoră** în contextul general al dezvoltării durabile, relevată în majoritatea strategiilor şi programelor naționale de dezvoltare elaborate în ultimii ani.

În acest context, vom prezenta sintetic **argumente** privind urgența şi importanța existenței unui Fond pentru mediu funcțional:

i) Dimensiunea transeuropeană, fără frontiere, a problemelor de mediu, fapt ce impune ca acestea să fie studiate în etapa de preaderare, adică încă de la începutul perioadei de integrare economică şi comercială a țărilor asociate din Europa Centrală şi de Est. Acest lucru este clar exprimat în Acordurile Europene, în care, în legătură cu cooperarea economică, se spune că: „politicile şi alte măsuri trebuie să **fie ghidate de principiul dezvoltării durabile.** Aceste politici trebuie să cuprindă problemele de mediu **încă din stadiul de elaborare."**

Cu ocazia întâlnirii comune a Consiliului miniştrilor mediului din Uniune şi a miniştrilor mediului din țările asociate din Europa Centrală şi de Est - din anul 1994 - s-a recomandat: „evaluarea priorităților pentru elaborarea unui program care să aibă ca obiectiv convergența politicilor şi apropierea legislațiilor țărilor asociate din Europa Centrală şi de Est privind mediul."

II) Existența Legii privind Fondul pentru mediu nr. 73/ 11.05. 2000, care, deşi prezintă unele deficiențe şi neajunsuri asupra cărora vom reveni ulterior, asigură cadrul general pentru buna funcționare a Fondului de mediu.

Legea Fondului pentru mediu este o măsură importantă, un punct de pornire pentru crearea instrumentelor financiare necesare implementării politicii de mediu.

În scopul managementului cât mai adecvat al acestui fond, se impune **crearea structurii instituționale** corespunzătoare, astfel încât Fondul de mediu să devină operațional începând cu anul 2002.

În acest context, pe termen scurt, se pot reține şi următoarele priorități:

- pregătirea unei **strategii financiare,** precum şi a unor **planuri detaliate de finanțare,** în special pentru **directivele „costisitoare"** din Programul de aderare la UE, bazate pe estimarea realistă a surselor de finanțare anuale, publice şi private;
- crearea unei structuri cu personalitate juridică care să coordoneze Fondul de mediu, precum şi a unui mecanism viabil de finanțare a investițiilor de mediu.

III) Recomandările şi prioritățile stabilite de Programul național de dezvoltare durabilă, care solicită imperativ existența unui asemenea instrument pentru soluționarea dificultăților în administrarea problemelor de mediu.

IV) Prioritățile stabilite de Planul național de dezvoltare - România - 2000-2002 (ANDR, mai 2000) în domeniul protecției şi ameliorării calității mediului, respectiv:

- necesitatea definitivării sistemului de monitoring integrat al mediului;
- crearea unei baze de date ataşate sistemului informațional de mediu;
- crearea de instrumente economice bazate pe principiile economiei de piață şi stimularea, prin intermediul lor, a producătorilor interni, în vederea creşterii competitivității industriei de reciclare;
- organizarea de cursuri de scurtă durată în vederea îmbunătățirii pregătirii specialiştilor în domeniul protecției mediului;

V) Concluziile şi prevederile Programului național de aderare la UE, mai 2000 (Guvernul României).

În capitolul VI - Protecția mediului, amenajarea teritoriului şi dezvoltarea regională, subpunctul A - Protecția mediului, se arată faptul că, potrivit evaluărilor Comisiei Europene, României i-ar fi necesare **cheltuieli anuale pentru protecția mediului** de circa 60-70 de dolari SUA pe locuitor. Aceasta ar reprezenta un total de aproximativ 1,5 mld. de dolari, respectiv 3-4% din PIB actual.

Tot aici este prevăzută necesitatea şi urgența introducerii şi utilizării instrumentelor economice pentru protecția mediului.

Alinierea politicii şi practicii de mediu la directivele Uniunii Europene, în perioada 2000-2004, are drept obiectiv prioritar constituirea Fondului de mediu ca principal instrument în realizarea obiectivelor prioritare din Planul național de acțiuni pentru protecția mediului şi din Planul național de aderare la Uniunea Europeană.

În acest context, se urmăreşte ca **accentul politicii de mediu** să se deplaseze dinspre măsurile şi acțiunile curative spre cele **preventive.**

Necesitatea unui Fond de mediu funcțional este subliniată şi de o altă concluzie a acestui program, conform căreia, „în ceea ce priveşte standardele de mediu, între România şi Uniunea Europeană se înregistrează **decalaje care se datorează nivelului investițional scăzut** din punct de vedere cantitativ şi calitativ pentru reabilitarea şi dezvoltarea infrastructurii de mediu, precum şi **ignorării** în mare măsură a **standardelor impuse de legislația națională."**

Un rol important revine acestui fond şi în domeniul sprijinirii şi încurajării posibilităților de cofinanțare a activităților în domeniul mediului.

VI) Costurile ridicate ale adoptării acquis-ului comunitar de mediu.

Fondului pentru mediu îi vor reveni sarcini importante în atragerea şi gestionarea sumelor necesare acoperirii acestor costuri.

În cadrul acquis-ului comunitar de mediu există directive specifice „costisitoare", a căror implementare presupune, pe lângă o evaluare realistă a costurilor, şi o planificare coerentă a investițiilor.

Este importantă elaborarea unei strategii financiare care să identifice sursele financiare şi modul de utilizare a acestora în mod adecvat, în scopul implementării efective a prevederilor acestor directive.

Conform estimărilor realizate în cadrul Programului național de aderare la UE (mai 2000), costurile necesare atingerii standardelor de mediu pentru accesul în Uniunea Europeană ar fi de **20 miliarde de euro,** repartizate astfel: pentru sectorul apă 50%, iar pentru sectoarele aer şi deşeuri câte 25%. Sumele se preconizează a fi cheltuite **în următorii 20 de ani,** furnizând un punct de referință şi o indicație asupra urgenței problemelor de mediu cu care se confruntă România.

VII) Concluziile desprinse prin recentul „Rapport regulier 2000 de la Commission sur les progres realises par la Roumanie sur la voie de l'adhesion, 8 nov. 2000, Bruxelles".

Acesta subliniază, între altele, **progresele foarte modeste** înregistrate de România până în anul 2000 în domeniul mediului şi **slaba sa capacitate de administrare a acestui tip de probleme.**

Dacă **la nivel local** s-au înregistrat unele progrese prin punerea în practică a **unui nou mecanism de autofinanțare,** care asigură agenţiilor locale de protecție a mediului surse suplimentare de venituri care pot fi utilizate pentru achiziționarea de noi echipamente de control şi pentru ameliorarea capacității lor de inspecție şi de punere în practică a propriilor măsuri, la nivel național capacitatea administrativă rămâne slabă şi resursele alocate pentru măsurile de aderare la UE în acest domeniu sunt insuficiente.

Acelaşi raport subliniază faptul că **accidentele ecologice** care s-au produs în anul 2000 au confirmat atât gravitatea problemelor ecologice din România, cât şi slaba capacitate admi nistrativa în acest sector. Este evident că este necesar să se sporească de manieră substanțială resursele consacrate protecției mediului.

În acest sens, este foarte urgentă realizarea unei **evaluări realiste a costurilor şi elaborarea unui plan de investiții** pentru a pune în practică directivele în sectoarele apă, deşeuri şi aer.

O utilizare rațională a tuturor resurselor financiare disponibile este la fel de imperativă ca şi promovarea instrumentelor financiare necesare pentru utilizarea eficace a resurselor naturale, pornind de la principiul „**poluatorul plăteşte".**

În acest context, crearea unui Fond de mediu operațional este necesar să fie considerată ca o prioritate de prim rang.

3. RESURSELE FONDULUI DE MEDIU. INSTRUMENTE ECONOMICE

3.1. Veniturile Fondului

Veniturile fondului provin, în primul rând, din tarife şi taxe de poluare, pe baza principiului „poluatorul plăteşte", conform căruia entitățile care poluează contribuie la suportarea costurilor de prevenire şi control al poluării.

Unele fonduri obțin resurse semnificative din acordarea de împrumuturi din veniturile realizate din privatizare, taxe şi accize, taxe pentru înmatricularea autovehiculelor, profituri din tranzacțiile financiare proprii şi rambursarea împrumuturilor.

Uneori, fondurile obțin finanțare din partea donatorilor internaționali sau a instituțiilor financiare pentru proiecte pe care fondurile le identifică. În unele cazuri, donatorii internaționali şi instituțiile financiare derulează resurse pentru proiecte specifice printr-un fond de mediu.

Analiza mecanismelor de venit a zece fonduri pentru mediu din țări din Europa Centrală şi de Est şi din Egipt a relevat următoarele:

- cea mai frecvent întâlnită sursă de venit (la nouă din cele zece fonduri) o reprezintă profitul obținut din activitățile financiare, respectiv sumele rezultate din rambursarea creditelor acordate de fonduri şi a dobânzilor aferente acestora, precum şi profitul obținut din investiții decapitai (tabelul 1)
- * - Legea stipulează asistență financiară, dar nu specifică dacă se referă numai la granturi sau şi la credite.
- şapte din cele zece fonduri analizate au ca surse de venit amenzile şi taxele de mediu, respectiv taxe pe poluare şi deşeuri menajere, amenzi pentru nerespec-tarea condițiilor de autorizare, compensații pentru utilizarea resurselor naturale;
- numai patru din cele zece fonduri primesc alocații de la buget, respectiv din veniturile generale şi cele rezultate din privatizare;
- tot cu o frecvență ridicată se întâlnesc ca surse şi sumele rezultate din granturi şi credite de la instituții financiare (în cazul a cinci şi, respectiv, trei din fondurile analizate).
- Aceste surse sunt completate, în cazul Fondului de investiții pentru mediu din Letonia, cu impozite pe resurse naturale, taxe pe produse (taxe pe combustibili, materiale de ambalaje, produse greu de eliminat); în cazul Fondului național pentru protecția mediului din Bulgaria, cu taxe administrative (taxe de autorizare, avizare); în cel al Fondului pentru protecția mediului din Egipt, cu donații, şi în cazul Ecofondului trust național din Bulgaria şi Ecofondului polonez, cu venituri din operațiuni legate de schimbul de datorii (plăți anuale sau unice, de obicei negociate cu moratorii).

Tabelul 1

Mecanismele de asigurare a veniturilor aferente fondurilor de mediu din Europa Centrală şi de Est şi din Egipt

Mecanismul de asigurare a veniturilor	Acoperit de legislația română?	Utilizare de către alte fonduri	Observații
Buget	Da	1,3,9,10	Include venituri generale, venituri din privatizare.
Amenzi şi taxe de mediu	Da	1,2,3,4,6,7,9	Include taxe pe poluare şi deşeuri menajere, amenzi pentru nerespectarea condițiilor de autorizare, compensații pentru resursele naturale.
Impozite pe Resurse naturale	Da	5	
Taxe pe produse	Da	1	Include taxe pe combustibili, materiale de ambalaje, produse greu de eliminat.
Taxe administrative	Da	1	Include taxe de autorizare, avizare.
Schimb de datorii	Da	2,8	Schimbul de datorii pentru mediu se poate realiza prin plăți anuale sau plăți unice, de obicei negociate împreună cu moratorii.
Profit din activități financiare	Nu	1,2,3,5,6,7, 8,9,10	Include rambursarea creditului, dobânda şi profitul din investiții de capital.
Granturi de la donatori/instituții financiare internaționale	Da*	2,5,6,7,8	De obicei, grant unic pentru capitalizarea Fondului.
Credite de la donatori/instituții financiare internaționale	Da*	5,7,10	De obicei, credit unic pentru capitalizarea Fondului.
Donații	Da	4	

Sursa: Working Party on Economic and Environmental Policy Integration, Economic instruments for pollution control and natural resources management în OECD countries: a survey, Cancels & replaces the same document: distributed 24 September 1999.

Notă tabel:

Numerele din tabel corespund următoarelor fonduri:

1 - Fondul național pentru protecția mediului din Bulgaria;
2 - Ecofondul trust național din Bulgaria;
3 - Fondul de stat pentru mediu din Republica Cehă;
4 - Fondul pentru protecția mediului din Egipt;
5 - Fondul de investiții pentru mediu din Letonia;
6 - Fondul de investiții pentru mediu din Lituania;
7 - Fondul național polonez pentru protecția mediului şi gospodărirea apelor;
8 - Ecofondul polonez;
9 - Fondul de stat pentru mediu din Republica Slovacă; 10 - Fondul de dezvoltare a mediului din Slovenia.

În România, conform Legii nr. 73/11.05.2000 privind Fondul pentru mediu, capitolul III, art. 9, principalele surse de constituire a Fondului de mediu sunt:

a) sumele încasate cu titlu de taxe de autoritatea centrală şi de autoritățile teritoriale pentru protecția mediului, pentru emiterea acordurilor şi autorizațiilor de mediu;
b) sumele încasate cu titlu de taxe pentru exploatarea resurselor naturale, altele decât cele care se percep pentru a alimenta fondurile speciale existente legal;
c) sumele încasate din următoarele taxe de poluare a atmosferei, a apelor de suprafață şi subterane, a solului şi a vegetației, potrivit principiului „poluatorul plăteşte":
   - taxe pentru utilizarea unor combustibili cu conținut ridicat de elemente nocive;
   - taxe pentru comercializarea pe piața internă a substanțelor periculoase şi a produselor cu potențial toxicologic ridicat şi care influențează sănătatea populației şi a mediului, indiferent de provenienta acestora;
   - taxe pentru nerecuperarea de către comercianții de produse a ambalajelor recuperabile;
   - taxe pentru ocuparea cu deşeuri a terenurilor;
   - taxe pentru nerecuperarea uleiurilor minerale uzate;
   - taxe pentru comercializarea produselor finite cu ciclu scurt de viață;
   - taxe pentru neasigurarea de către furnizor a pieselor de schimb pentru funcționarea unor produse în conformitate cu durata normată de funcționare;
   - taxe pentru activități generatoare de poluare sonoră;
d) sumele încasate cu titlu de taxe pentru comercializarea pe piața internă sau la export a unor resurse naturale, biologice sau minerale, incluzând bunurile provenite din flora şi fauna sălbatică, terestră şi acvatică;
e) sumele încasate la manifestările organizate în beneficiul Fondului de mediu;
f) alocații de la bugetul de stat şi, după caz, de la bugetele locale, vărsăminte, donații, asistență financiară din partea unor instituții şi organizații publice sau private, persoane particulare sau organizații şi organisme internaționale, precum şi din partea unor guverne şi agenții guvernamentale;
g) sponsorizări, precum şi alte surse care se pot stabili de către guvern, la propunerea autorității centrale pentru protecția mediului, în condițiile legii.

Tot conform prevederilor acestei legi, regimul de taxare şi de tarifare, cuantumul tarifelor şi modalitățile de colectare a acestora vor fi stabilite prin hotărâre a guvernului, în termen de 90 de zile de la data intrării în vigoare a legii, la propunerea autorității centrale pentru protecția mediului.

De comun acord cu autoritatea centrală pentru protecția mediului se vor stabili modalitățile în care vor fi administrate şi sumele rezultate din aplicarea prevederilor Legii nr. 137/ 29.12.1995 privind protecția mediului, capitolul V.

În acest context, menționăm, de exemplu, statutul neclar în Legea Fondului pentru mediu al sancțiunilor pe linie finan ciară aplicate angajaților autorităților locale şi autorității centrale pentru mediu în cazul nerespectării prevederilor acestei legi. Tot aici putem menționa statutul sancțiunilor pe linie financiară aplicate agenților economici pentru furnizarea de date eronate autorităților centrale şi locale pentru protecția mediului.

O analiză mai atentă a prevederilor din Legea Fondului pentru mediu arată faptul că acesta este practic inoperabil. În afară de o seamă de prevederi organizatorice şi funcționale, care nu sunt corelate cu alte instrumente, cum ar fi Planul național de acțiune, se pune problema constituirii surselor fondului. Sursele propuse sunt greu de colectat sau foarte ambigue; în această categorie se pot menționa: taxe pentru nerecuperarea (??) uleiurilor minerale uzate; taxe pentru comercializarea produselor finite cu ciclu scurt de viață (??); taxa pentru neasigurarea de către furnizor a pieselor de schimb pentru funcționarea unor produse în conformitate cu durata normată de funcționare (??); taxe pentru activități generatoare de poluare sonoră (??).

Valoarea totală a sumelor necesare acțiunilor de protecție a mediului este greu de evaluat. Nevoile de finanțare ale acțiunilor de protecția mediului pentru România sunt relativ ridicate în comparație cu posibilitățile actuale ale economiei; aşa cum s-a arătat şi anterior, potrivit unor evaluări superficiale, acestea s-ar ridica la 1,5-1,6 mld. de euro/an sau aproximativ 3-4% din PIB actual.

În realitate, potrivit datelor furnizate de INSSE, cheltuielile totale pentru protecția mediului reprezentau numai 1,5% din PIB în 1999 şi, respectiv, 489,8 mii. de euro.

Analiza bugetelor anuale ale unor fonduri pentru mediu din Europa Centrală şi de Est relevă o plajă destul de largă de variație a dimensiunii acestora. În medie, în Lituania, în anul 1997 reveneau aproximativ 0,94 dolari fonduri pentru protecția mediului pe locuitor, față de 11,70 dolari/locuitor în Polonia, 14,48 dolari în Bulgaria şi 16,22 dolari în Republica Cehă (tabelul 2).

Dacă în România s-ar realiza în medie aceleaşi cheltuieli anuale pentru protecția mediului pe locuitor ca în Bulgaria (respectiv 14,48 dolari), dimensiunea bugetului mediu anual al Fondului pentru mediu ar trebui să fie de aproximativ 325,8 mii. de dolari. Similar, în cazul unor cheltuieli medii anuale egale cu cele din Republica Cehă, bugetul ar trebui să fie de aproximativ 345,0 mii. de dolari.

Tabelul 2

Variante posibile privind dimensiunea bugetului Fondului pentru mediu din România, comparativ cu alte fonduri din Europa Centrală şi de Est

Țara	Valoarea medie anuală a fondurilor pentru protecția mediului pe locuitor (dolari/locuitor)	Dimensiunea bugetului Fondului pentru mediu din România, în condițiile unor fonduri medii pe locuitor similare (mii. dolari)
Bulgaria	14,48	325,8
Rep. Cehă	16,22	365,0
Letonia	1,04	23,4
Lituania	0,94	21,2
Polonia	11,70	263,3
Rep. Slovacă	5,76	129,6
Slovenia	10,27	231,1

Sursa: Working Party on Economic and Environmental Policy Integration, Economic instruments for pollution control and natural resources management în OECD countries: a survey, Cancels & replaces the same document: distributed 24 September 1999.

Fără a intra prea mult în detalii, pornind de la premisa suplimentării surselor de venit aferente activității de protecția mediului şi de la nivelul realizat anterior al sumelor destinate acestor activități, bugetul Fondului de mediu nu poate fi mai mic de 500 mii. de dolari, respectiv aproximativ 22 de dolari/locuitor.`

3.2. Instrumente economice

Una din definițiile instrumentelor economice, frecvent utilizată în literatura de specialitate, este următoarea:

"Orice măsură necoercitivă care urmăreşte să inducă o schimbare în comportamentul agenților economici prin internalizarea costurilor de mediu sau de epuizare a resurselor naturale, prin intermediul unor schimbări în structura de stimulente cu care se confruntă aceşti agenți este calificată ca instrument economic (Panayoutou, 1998)."

În cadrul dezbaterii realizate sub egida OCDE (6 octombrie 1999) cu tema: „Economic instruments for pollution control and natural resources management în OECD countries: a sur-vey", instrumentele economice din domeniul protecției mediului au fost clasificate astfel:

- taxe pe emisie;
- taxe de utilizare;
- taxe pe produse;

- permise (negociabile/transferabile), licențe sau cote;
- sisteme de depozit-garanție;
- taxe şi amenzi de nonconformare;
- plăți obligatorii;
- subvenții;
- impozite.

În continuare, vom prezenta modul în care sunt definite aceste instrumente.

Taxele de emisie - reprezintă plăți directe având la bază cuantificarea sau estimarea cantității şi calității poluării.

Taxele de utilizare - reprezintă plățile pentru utilizarea resurselor colective. La început au fost folosite ca mecanism de finanțare de către autoritățile locale, de exemplu, pentru colectarea şi tratarea gunoaielor solide şi a apei menajere. În cazul managementului resurselor naturale, taxa de utilizare se practică cu precădere pentru accesul la diverse facilități, cum ar fi pescuit, vânătoare sau accesul în parcuri.

Taxe pe produs - se aplică produselor care generează poluare, indiferent dacă aceasta este generată în faza de producere, consum sau depozitare a lor (de exemplu: fertilizatori, pesticide sau baterii auto).

Taxele pe produs au drept scop modificarea prețului relativ al produsului şi/sau finanțarea sistemelor de colectare şi tratare a acestora.

Permise (negociabile/transferabile), licențe, cote - se bazează pe principiul că orice creştere a emisiei sau a gradului de utilizare a resurselor naturale trebuie să fie însoțită de o reducere echivalentă sau uneori mai mare a cantității.

În prezent sunt utilizate două tipuri de sisteme de permise negociabile: cele bazate pe creditele pentru reducerea emisiilor (ERC) şi cele bazate pe alocările *ex ante* ("cap and trade").

Sisteme de depozit-garanție - generează plăți percepute la cumpărarea unor produse. Plata (depozitul) este total sau parțial rambursabil când produsul este returnat la furnizor sau i se aplică un tratament special.

Taxe/amenzi de nonconformare - sunt impuse prin prevederile legii civile poluatorilor care nu respectă cerințele şi reglementările privind mediul şi managementul resurselor naturale. Acestea sunt, de regulă, proporționale cu unele variabile selectate, cum ar fi: pagubele produse de nonconformare, profiturile generate de reducerea costurilor de conformare.

Premii de performanță - sunt percepute pentru a garanta respectarea cerințelor de mediu sau a celor privind resursele naturale; poluatorii sau utilizatorii trebuie să asigure un depozit sub formă de obligațiune. Obligațiunea este refinanțată dacă se constată conformarea.

Plăți obligatorii - sunt plăți în conformitate cu prevederile legii civile, efectuate pentru a compensa pagubele produse prin activitatea de poluare.

Aceste plăți pot fi destinate direct „victi melor" sau guvernului şi pot opera în contextul unor reguli specifice şi scheme de compensare sau prin fonduri de compensare finanțate prin contribuția potențialilor poluatori.

Subvenții - toate formele de asistență financiară explicită asigurată poluatorilor sau utilizatorilor de resurse naturale, de exemplu: granturi, facilități la împrumuturi, scutiri de taxe etc. pentru protecția mediului.

Cea mai mare parte a țărilor dezvoltate aplică instrumente economice pentru controlul poluării. De exemplu, taxele de mediu se regăsesc în majoritatea țărilor, în timp ce permisele negociabile se regăsesc în şapte dintre statele analizate: Australia, Canada, Danemarca, Franța, Polonia, Elveția şi SUA. Un număr însemnat din membrii OCDE utilizează sisteme de depozite de refinanțare (tabelul 3).

Taxele de nonconformare se regăsesc în nouă din cazurile analizate: Canada, Republica Cehă, Grecia, Ungaria, Coreea, Norvegia, Polonia, Suedia şi Turcia.

În opt state - respectiv Canada, Danemarca, Finlanda, Germania, Japonia, Suedia, Turcia şi SUA - se utilizează plățile obligatorii.

Subvențiile pentru controlul poluării se regăsesc, de asemenea, sub diverse forme, în multe țări.

Se remarcă, de asemenea, în rândul unor membri OCDE, tendința de creştere a gradului de utilizare a impozitelor legate de mediu. Veniturile din impozitele pentru mediu în statele analizate reprezentau 2,5% din PIB în 1995 sau mai puțin de 7% din totalul veniturilor din impozite din aceste țări.

Tabelul 3

Instrumente economice utilizate pentru controlul poluării în diverse țări (fără impozite)

Țara	Taxe	Permise negociabile	Sisteme de depozite-garantie	Taxe de noncon-formare	Plăți obliga-torii	Sub-venții *
Australia	X	X	X	-	-	X
Austria	X	-	X	-	-	X
Belgia	X	-	-	-	-	-
Canada	X	X	X	X	X	X
Rep. Cehă	X	-	X	X	X	X
Danemarca	X	X	X	-	X	X
Finlanda	X	-	X	-	X	X
Franța	X	X	X	-	-	X
Germania	X	-	X	X	X	X
Grecia	X	-	-	X	-	-
Ungaria	X	-	X	X	-	-
Islanda	X	-	X	-	-	-
Irlanda	-	-	-	-	-	-

Țara	Taxe	Permise negociabile	Sisteme de depozite-garantie	Taxe de noncon-formare	Plăți obliga-torii	Sub-venții *
Italia	X	-	X	-	-	-
Japonia	X	-	-	-	X	X
Coreea	X	-	X	X	-	-
Luxemburg	-	-	-	-	-	-
Olanda	X	-	X	-	X	X
Noua Zeelandă	-	-	-	-	-	-
Norvegia	X	-	X	X	-	X
Polonia	X	X	X	X	-	X
Portugalia	-	-	-	-	-	-
Spania	-	-	-	-	-	-
Suedia	X	-	X	X	X	X
Elveția	X	-	X	X	X	X
Turcia	X	-	X	X	X	X
Regatul Unit	-	-	-	-	-	-
SUA	X	X	X	-	X	X

Sursa: Working Party on Economic and Environmental Policy Integration, Economic instruments for pollution control and natural resources management în OECD countries: a survey, Cancels & replaces the same document: distributed 24 September 1999.

Politica de mediu pe termen lung a României prevede creşterea graduaiă a ponderii instrumentelor economice în detrimentul instrumentelor administrative de comandă şi control.

În acest sens, se va avea în vedere restructurarea subvențiilor bugetare, prin reducerea sprijinului acordat activităților cu impact negativ asupra mediului şi stimularea activităților care reduc evacuările de poluanți în mediu sau contribuie la reconstrucția şi conservarea ecologică, introducerea unor taxe pe emisiile de poluanți în mediu, promovarea unor acte negociabile de reglementare.

Este important de accentuat faptul că instrumentele economice nu sunt soluția^ miraculoasă pentru rezolvarea oricărei probleme de mediu. În schimb, eficacitatea şi eficiența lor depind major de măsurile specifice de acompaniere.

În conformitate cu prevederile Protocolului de la Kyoto, România **va sprijini totodată aplicarea instrumentelor economice la nivel internațional** (taxele internaționale sau taxele naționale armonizate, cotele părți negociabile ale emisiilor de gaze cu efect de seră, implementarea în asociere).

4. OBIECTIVELE FINANȚABILE PRIN FONDUL PENTRU MEDIU

Fondurile de mediu bine administrate pot veni în sprijinul unor proiecte calificate - care respectă prioritățile pentru obținerea unor beneficii de mediu, sunt eficiente din punct de vedere al costurilor şi, în cazurile în care fondurile sunt împrumutate, sunt garantate de către o instituție solvabilă.

În principal, fondurile pentru mediu din alte țări oferă finanțare sub formă de împrumuturi sau „finanțare uşoară". Finanțarea uşoară este acordată în condiții mult mai favorabile decât cele oferite de către băncile comerciale, respectiv cu dobândă zero sau foarte scăzută, perioade de rambursare şi perioade de grație mai lungi.

Analiza modului de alocare a sumelor din bugetul fondurilor de mediu pentru zece țări ale Europei Centrale şi de Est şi din Egipt a relevat următoarele:

- cea mai des întâlnită formă de utilizare a fondurilor o reprezintă acordarea de granturi (nouă din cele zece fonduri). Acestea sunt orientate în special spre domeniul cercetării, educației, organizațiilor nonguvernamentale, sectorului public (tabelul 4);
- şase din cele zece fonduri acordă credite cu facilități, numai trei dintre ele acordă credite fără dobândă şi trei cu dobândă subvenționată în diverse proporții;
- gama de facilități acordate este completată cu aco-darea de garanții la credite (fondurile din Cehia, Egipt şi Letonia) şi cu investițiile în capitalul social (fondurile din Bulgaria, Letonia şi Polonia).

Dacă unele din fondurile analizate asigură aproape întreaga gamă de facilități menționate anterior - spre exemplu, Fondul de stat pentru mediu din Republica Cehă - altele, respectiv Fondul de investiții pentru mediu din Lituania, asigură numai un număr restrâns din aceste facilități (granturi şi credite cu facilități). În unele țări, cum este cazul Bulgariei şi Poloniei, există mai multe fonduri care asigură fiecare o gamă specifică de facilități.

Fondul de stat pentru mediu din Republica Cehă - altele, respectiv Fondul de investiții pentru mediu din Lituania, asigură numai un număr restrâns din aceste facilități (granturi şi credite cu facilități). În unele țări, cum este cazul Bulgariei şi Poloniei, există mai multe fonduri care asigură fiecare o gamă specifică de facilități.

Tipurile de facilități acordate de fondurile de mediu din unele țări ale Europei Centrale şi de Est şi Egipt

Tipul de facilitate	Există în legislația română?	Folosit de alte fonduri	Atrage alte resurse	Caracter de fond de rulment?	Observații
Granturi	Nu	1,2,3,4, 6,7,8,9	Nu	Nu	Indicate pentru cercetare, educație, ONG, sector public.
Credite fără dobândă	Nu	1,2,3	Nu	Da	
Credite cu facilități	Nu	3,4,5, 6,7	Nu	Da	Credite cu dobândă cu clauze mai atractive decât cele practicate pentru creditele comerciale (dobândă mai mică, perioade de grație, perioadă mai lungă de rambursare).
Subvenționarea ratei dobânzii	Da	3,4,7	Da	Nu	Reduceri ale ratei dobânzii sub rata pieței.
Garanții la credite	Da	3,4,5	Da	Nu	Necesită păstrarea u-nor rezerve în Fond (ex.: ponderе din masa creditului), poate implica taxe inițiale (transferate debitorului).

Tabelul 4

Tipurile de facilități acordate de fondurile de mediu din unele țări ale Europei Centrale şi de Est şi Egipt

Tipul de facilitate	Există în legislația română?	Folosit de alte fonduri	Atrage alte resurse	Caracter de fond de rulment?	Observații
Granturi	Nu	1,2,3,4, 6,7,8,9	Nu	Nu	Indicate pentru cercetare, educație, ONG, sector public.
Credite fără dobândă	Nu	1,2,3	Nu	Da	
Credite cu facilități	Nu	3,4,5, 6,7	Nu	Da	Credite cu dobândă cu clauze mai atractive decât cele practicate pentru creditele

Tipul de facilitate	Există în legislația română?	Folosit de alte fonduri	Atrage alte resurse	Caracter de fond de rulment?	Observații
					comerciale (dobândă mai mică, perioade de grație, perioadă mai lungă de rambursare).
Subvenționarea ratei dobânzii	Da	3,4,7	Da	Nu	Reduceri ale ratei dobânzii sub rata pieței.
Garanții la credite	Da	3,4,5	Da	Nu	Necesită păstrarea u-nor rezerve în Fond (ex.: pondere din masa creditului), poate implica taxe inițiale (transferate debitorului).

Tabelul 5

Cerințele de cofinanțare impuse solicitanților de finanțări pentru proiecte de mediu, de către fondurile de mediu din diverse țări

Denumirea fondului de mediu	Cerințele de cofinanțare
Fondul național pentru protecția mediului din Bulgaria	Până la 70%
Ecofondul trust național din Bulgaria	Până la 30% (de obicei 20%)
Fondul de stat pentru mediu din Republica Cehă	Până la 80% (50% sectorul privat)
Fondul pentru protecția mediului din Egipt	Procentul variază în funcție de sumă şi tipul de mecanism
Fondul de investiții pentru mediu din Letonia	Intre 20% şi 80%
Fondul de investiții pentru mediu din Lituania	Până la 80% pentru credite, 40% pentru granturi
Fondul național polonez pentru protecția mediului şi gospodărirea apelor	Până la 70% pentru credite (50% pentru sectorul privat), 30% pentru granturi
Ecofondul polonez	Până la 80% pentru protecția naturii, până la 50% pentru alte proiecte (de obicei 10-30%)
Fondul de stat pentru mediu din Republica Slovacă	Până la 100%
Fondul de dezvoltare a mediului din Slovenia	Până la 50%

Sursa: Working Party on Economic and Environmentai Poiicy Integration, Economic instruments for pollution control and natural resources management în OECD countries: a survey, Cancels & replaces the same document: distributed 24 September 1999.

În aprecierea proiectelor, unele fonduri acordă prioritate, de exemplu, celor care solicită sume mai mici din Fond.

De asemenea, pe măsură ce fondurile de mediu se maturizează şi devin disponibile alte surse de finanțare, ele au tendința de a reduce subvențiile şi pot acorda prioritate tendința de a reduce subvențiile şi pot acorda prioritate împrumuturilor comerciale şi altor mecanisme, înaintea creditelor nerambursabile.

În România, prin Legea nr. 73/11.05.2000 privind Fondul pentru mediu, capitolul IV, destinația Fondului de mediu este reglementată astfel:

"Art. 10 - (1) Fondul pentru mediu se utilizează pentru susținerea şi realizarea obiectivelor prioritare, de interes public major, din Planul național de acțiune pentru protecția mediului, care vizează:

a) sprijinirea şi încurajarea măsurilor concertate pentru reducerea sau eliminarea deşeurilor şi surselor majore de poluare de pe teritoriul țării;
b) realizarea proiectelor de refacere ecologică a zonelor deteriorate, a măsurilor destinate conservării diversității biologice, salvării unor specii amenințate cu dispariția şi buna administrare a zonelor naturale cu regim de protecție sau cu valoare peisagistică deosebită, în conformitate cu dispozițiile legii;
c) alte activități ale căror efecte directe contribuie la ameliorarea calității mediului şi a vieții în zonele locuite.

(2) Modalitățile prin care Fondul pentru mediu sprijină activitățile prevăzute la alin. (1) sunt:

a) subvenționarea unor dobânzi la creditele acordate de bănci;
b) garantarea unor credite pentru lucrări publice la care guvernul este angajat;
c) garantarea unor credite contractate de firme româneşti şi credite pentru transfer de tehnologii curate;
d) premieri stimulative pentru realizările deosebite ale unor întreprinderi/organizații.

Art. 11 - Administrația Fondului nu sprijină pe cei care nu şi-au achitat taxele sau penalitățile aplicate anterior, în activități cu efect negativ asupra mediului."

Conform prevederilor legii, modurile de cheltuire a surselor potențiale sunt limitate şi riscante. De fapt, principalele mecanisme de finanțare sunt subvenționarea dobânzilor şi garantarea creditelor acordate de băncile comerciale. Această din urmă prevedere a dus la falimentul câtorva fonduri de mediu din Europa Centrală şi nu se mai foloseşte în nici o țară care are un astfel de fond.

Menționăm aici, de asemenea, faptul că una din prioritățile stabilite în Programul național de dezvoltare 2000-2002 şi Programul național de dezvoltare durabilă, prezentă şi în concluziile CE privind progresele înregistrate de România în contextul integrării, dar neinclusă însă în destinațiile stabilite prin lege, o reprezintă realizarea unui sistem național de monitoring al mediului.

5. MODUL DE ADMINISTRARE A FONDULUI

Conform Legii privind Fondul pentru mediu, unitatea care răspunde de gestionarea generală a Fondului pentru mediu este **Administrația Fondului,** instituție publică, cu personalitate juridică, în subordinea autorității centrale pentru protecția mediului, având sediul în municipiul Bucureşti.

În legătură cu modul în care este reglementată în continuare activitatea Administrației Fondului pentru mediu prin lege, considerăm necesare următoarele:

- redefinirea componenței Comitetului de avizare al Administrației, dat fiind faptul că s-au înregistrat modificări importante în structura ministerelor;
- regândirea modului în care sunt alocate fondurile aferente cheltuielilor de personal şi celor materiale ale Administrației; prin lege, această problemă este reglementată astfel în art. 7, alin. (2): „Cheltuielile de personal şi materiale ale Administrației Fondului se asigură din fondurile bugetare alocate Ministerului Apelor, Pădurilor şi Protecției Mediului pentru înființarea şi dotarea acesteia şi, ulterior, din resursele Fondului pentru mediu, în limita a cel mult 5% în primii 2 ani de la constituire şi a cel mult 2% în anii următori";
- regândirea atribuțiilor privind modul de administrare şi gestionare a Fondului de mediu; prin lege, respectiv art. 8, se stipulează că: „Operațiunile financiare ale Fondului pentru mediu, care privesc constituirea, gestionarea şi utilizarea resurselor financiare, se vor derula printr-o instituție bancară selectată de Administrația Fondului, pe bază de licitație, cu respectarea dispozițiilor legale.

Necesitatea unei bune gestionări a sumelor destinate protecției mediului şi, implicit, a unui Fond de mediu funcțional este subliniată şi de una din concluziile Programului național de aderare la UE (Guvernul României), conform căreia, „în ceea ce priveşte standardele de mediu, între România şi Uniunea Europeană se înregistrează decalaje care se datorează nivelului investitional scăzut din punct de vedere cantitativ şi calitativ pentru reabilitarea şi dezvoltarea infrastructurii de mediu, precum şi ignorării în mare măsură a standardelor impuse de legislația națională."

Datorită sumelor necesare pentru investiții, etapa de implementare şi control al aplicării prevederilor noii legislații depinde de dezvoltarea economică a societății.

6. EVALUAREA NIVELULUI RESURSELOR DESTINATE PROTECȚIEI MEDIULUI ÎN PERIOADA 1985-1999

6.1. Perioada 1985-1991

La nivelul anului 1985, **cheltuielile totale efectuate de agenții economici pentru protecția mediului** reprezentau aproximativ 1,3% din PIB. După o creştere continuă a ponderii acestora în perioada 1985-1989, până la aproximativ 2,2% din PIB, acestea se reduc la numai 1,0% din PIB în anii 1990 şi, respectiv, 1991 (graficul 1 şi anexa 1).

Graficul 1

Evoluția ponderii în PIB a cheltuielilor cu protecția mediului efectuate de agenții economici, în perioada 1985-1991 (%)

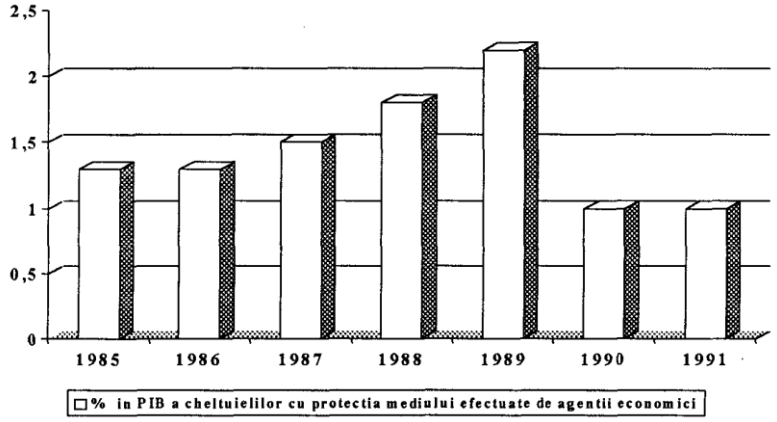

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti, 1992.

Respectivele evoluții s-au înregistrat pe fondul unor modificări importante în structura cheltuielilor (graficul 2):

- reducerea la aproximativ jumătate a ponderii sumelor destinate **investițiilor:** de la 72,2% în anul 1985 la numai 38,5% în anul 1991;
- creşterea ponderii cheltuielilor incluse în costurile de producție: de la 25,9% în anul 1985 la 33,7% în anul 1989 şi, respectiv, 57,9% în anul 1991;
- apariția unei noi categorii de cheltuieli, începând cu anul 1990, respectiv cheltuielile destinate activităților de cercetare în domeniu; ponderea acestor cheltuieli a fost de 2,3% în anul 1990 şi, respectiv, 1,8% în anul 1991.

Graficul 2

Evoluția structurii cheltuielilor efectuate pentru protecția mediului de agenții economici, în perioada 1985-1991 (%)

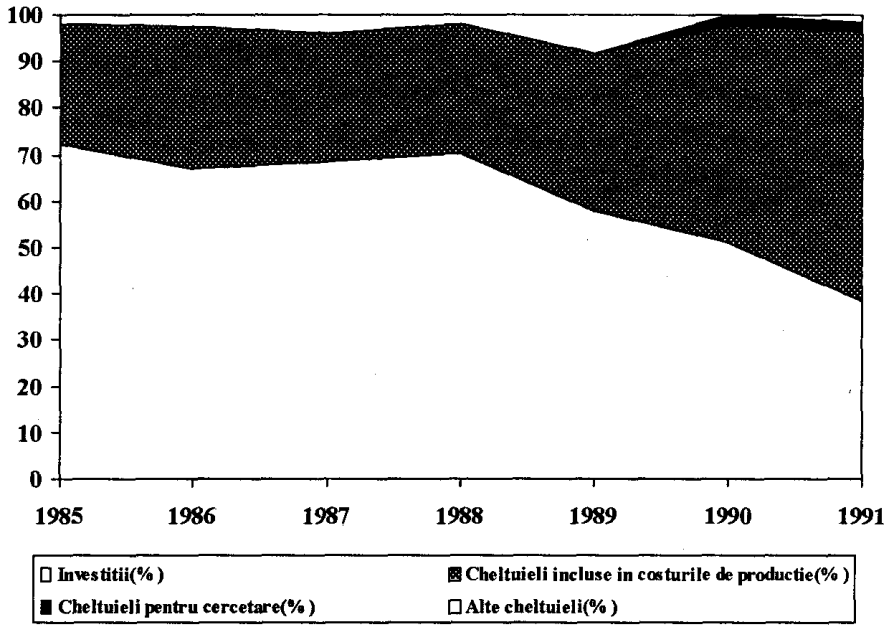

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti, 1992.

Exprimate în euro, în anul 1991, cheltuielile totale efectuate pentru protecția mediului de către agenții economici reprezentau aproximativ 230,3 milioane, revenind circa 10 euro/locuitor anual.

6.2. Perioada 1992-1999

Ponderea în PIB a cheltuielilor totale pentru protecția mediului a crescut continuu în perioada 1992-1998: de la 1,1% la 1,6%, reducându-se apoi, la nivelul anului 1999, la 1,5% (anexa 2 şi graficul 3).

Exprimate în euro, acestea au evoluat de la 169,1 mii. În anul 1992 la 571,7 în anul 1998 şi 489,8 mii. În anul 1999 (anexa 3).

În medie s-au cheltuit pentru protecția mediului 7,4 euro/locuitorîn 1992, 25,9 euro în 1998 şi 22,3 euro în 1999.

Ponderea cea mai mare de-a lungul întregului interval analizat au deținut-o **cheltuielile curente** - aproximativ 70,0% - **investițiile** depăşind numai în anii 1998 şi 1999 cu puțin 30,0% (anexa 4 şi graficul 4).

Graficul 3

Evoluția ponderii în PIB a cheltuielilor totale pentru protecția mediului, în perioada 1992-1999 (%)

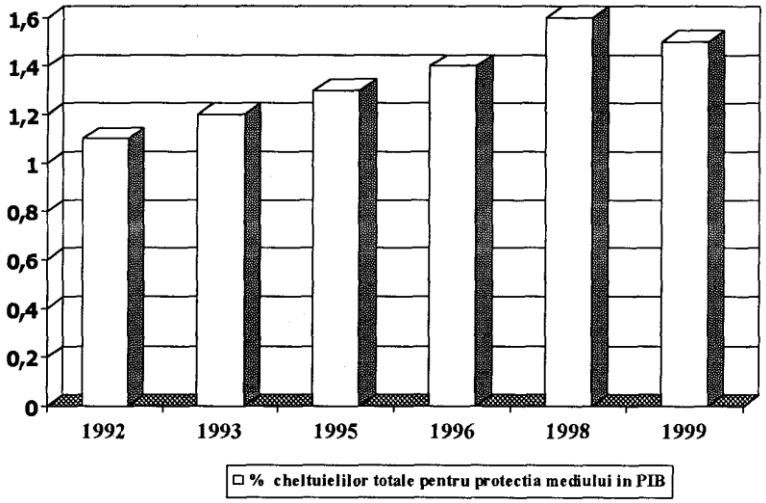

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti; **Mediul înconjurător în România,** ediția 2000, INSSE.

Graficul 4

Evoluția structurii pe categorii a cheltuielilor totale pentru protecția mediului, în perioada 1992-1999

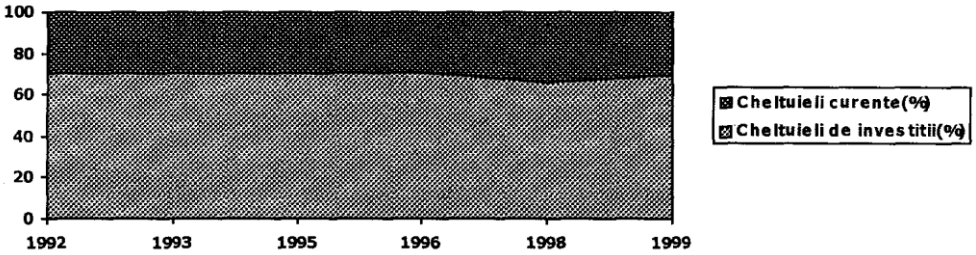

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti; **Mediul înconjurător în România,** ediția 2000, INSSE.

Reducerea accentuată a ponderii investițiilor în cheltuielile totale pentru mediu, cumulată cu gradul ridicat de uzură avansată a instalațiilor şi sistemelor de protecția mediului achiziționate în anii anteriori şi lipsa resurselor financiare necesare realizării reparațiilor corespunzătoare acestora, indică existența unor riscuri ridicate de poluare.

Analiza modului de repartizare a cheltuielilor totale pentru protecția mediului pe tipuri de măsuri şi categorii, în perioada 1992-1999, relevă următoarele tendințe:

- menținerea ponderii majoritare de-a lungul întregului interval analizat a cheltuielilor destinate **prevenirii şi combaterii poluării:** 84,6% în anul 1992 si, respectiv, 89,8% în anul 1999;
- reducerea la aproximativ o treime a ponderii cheltuielilor destinate administrării generale a mediului: 9,1% în anul 1992 şi, respectiv, 2,5% în anul 1999;
- tendința de reducere a ponderii cheltuielilor destinate activităților de cercetare, dezvoltare, instruire: de la 3,3% în anul 1992 la 1,9% în anul 1999;
- evoluția oscilantă, dar cu tendință generală de creştere a ponderii cheltuielilor destinate protecției mediului natural (anexa 5B şi graficul 5).

Graficul 5

Modul de repartizare a cheltuielilor totale pentru protecția mediului pe tipuri de măsuri, în perioada 1992-1999 (%)

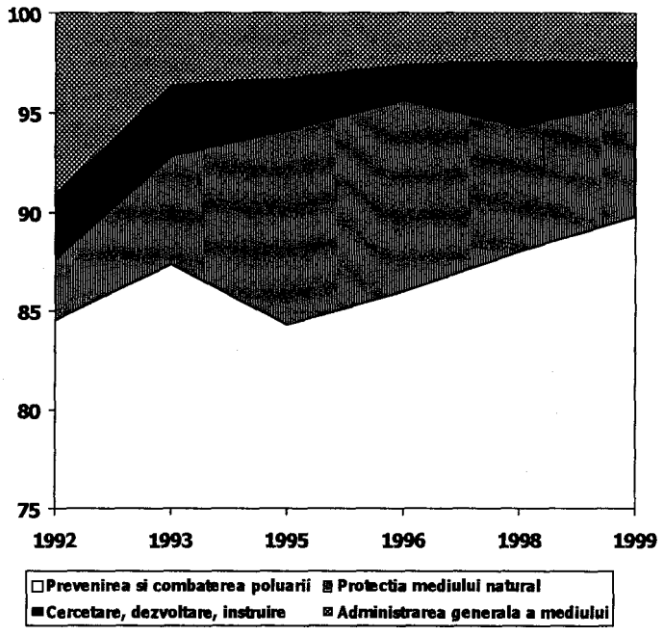

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti; **Mediul înconjurător în România,** ediția 2000, INSSE.

În ceea ce priveşte modul de repartizare pe diferite măsuri a cheltuielilor pentru protecția mediului, se pot remarca următoarele:

- direcționarea sumelor destinate prevenirii şi combaterii poluării şi a celor alocate administrării generale a mediului în special pentru capitolul **cheltuieli curente;**
- tendința de reorientare a cheltuielilor pentru cercetare, dezvoltare, instruire, de la cele curente (aproximativ 95,2% în anul 1992) **spre cele de investiții** (86,1% în anul 1999);
- tendința de creştere a ponderii **cheltuielilor curente** în cadrul sumelor destinate protecției mediului natural (de la 45,0% în anul 1992 la 63,7% în anul 1999) (anexa 5A)

Imaginea oferită de structurile prezentate anterior poate fi completată şi cu analiza destinației pe sectoare a acestor categorii de cheltuieli.

Din această perspectivă, în intervalul analizat, putem remarca următoarele:

- creşterea însemnată înregistrată de proporția cheltuielilor cu protecția mediului destinate sectorului **energie electrică şi termică:** de la 8,7% în anul 1992 la 46,2% în anul 1999;
- tendința de **reducere a proporției industriei prelucrătoare** în total cheltuieli: de la 48,7% în anul 1992 la 19,1% în anul 1999;
- diminuarea la aproximativ jumătate a proporției cheltuielilor pentru protecția mediului realizate în **sectorul gospodăririi comunale:** de la 23,4% în anul 1992 la 11,1% în anul 1999;
- micşorarea la aproximativ jumătate a ponderii cheltuielilor cu aceeaşi destinație din **agricultură:** de la **1,9%** la **0,8%;**
- tendința de creştere a ponderii cheltuielilor **destinate recuperării deşeurilor:** 6,8% în anul 1996 şi 7,6% în anul 1999 (graficul 6 şi anexa 6).

Graficul 6

Evoluția modului de repartizare a cheltuielilor destinate protecției mediului, pe sectoare, în intervalul 1992-1999

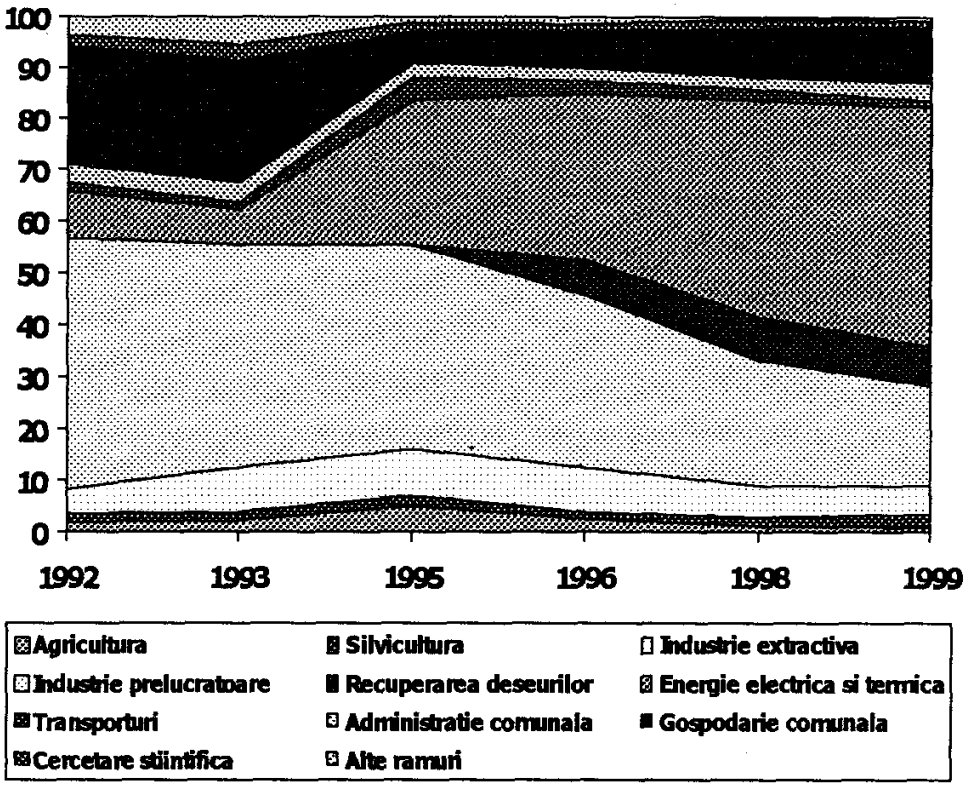

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti; **Mediul înconjurător în România,** ediția 2000, INSSE.

7. OBSERVAȚIILE UE PRIVIND LEGEA FONDULUI PENTRU MEDIU ŞI PROPUNERI DE REMEDIERE A ACESTEIA

Proiectul Legii privind Fondul pentru mediu a fost supus analizei si dezbaterii experților din domeniu, atât din tară, cât si din UE.

Pe marginea acestui proiect, specialiştii UE au făcut o serie de observații importante şi pertinente.

O bună parte din aceste observații, precum şi modalitățile de soluționare sugerate se regăsesc în tabelul de mai jos.

Tabelul 6

Principalele observații la Legea Fondului pentru mediu din România

Problema ridicată de experții UE	Modalitate de rezolvare sugerată
Lipsa unui mandat clar. a) în acest sens, sunt amintite prevederile art. 1 din lege conform cărora obiectivele Fondului sunt prezentate foarte general, respectiv „susținerea şi realizarea obiectivelor prioritare, de interes public major, din Planul național de acțiune pentru protecția mediului, în conformitate cu normele şi standardele de mediu naționale şi internaționale". totodată, art. 10 oferă Fondului posibilitatea efectuării unei largi game de cheltuieli. Lipsa unui program de cheltuieli clar reprezintă, de fapt, „călcâiul lui Achile" pentru toate fondurile	a) Utilizarea unor programe anuale de acțiuni şi definirea în detaliu a categoriilor de cheltuieli acceptabile pentru dirijare spre domenii prioritare şi proiecte „optime" sunt preferabile restrângerii prin lege a numărului de posibilități b) în conformitate cu „principiul poluatorul" plăteşte şi cu art. 87 din Tratatul Uniunii Europene, Legea Fondului pentru mediu trebuie să urmărească cel puțin următoarele aspecte: - stabilirea obiectivelor-țintă specifice ce trebuie atinse de Fond; - specificarea intervalului de timp
de mediu din Europa Centrală si de Est. Lipsa unor obiective clare face imposibilă asigurarea unei evidențe serioase a rezultatelor şi resurselor utilizate şi implicit îngreunează evaluarea performanțelor Fondului. b) Aşa cum este precizat în capitolul IV, Fondul va asigura subvenții care prin definiție încalcă principiul „poluatorul plăteşte" promovat de OCDE şi sunt incompatibile cu art. 87 din Tratatul Uniunii Europene privind ajutoarele de stat.	în care se vor atinge aceste o-biective şi după care instrumentele de subvenționare cu caracter excepțional nu vor mai fi utilizate; - realizarea unei descrieri detaliate a beneficiarilor eligibili, a termenilor, condițiilor şi ratei maxime de asistență ce poate fi acordată; -stabilirea unei definiții clare pentru proiectele eligibile.
Lipsa unui statut juridic clar. - Legea nu specifică ce legislație şi ce standarde vor reglementa procedurile contabile	Se poate cere unui specialist în drept să analizeze limbajul juridic pentru a asigura claritatea şi consecvența statutului juridic

Problema ridicată de experții UE	Modalitate de rezolvare sugerată
şi de audit ale Fondului pentru mediu. -Baza legală pentru contractele încheiate de Fond nu este clar specificată şi poate să contravi-nă legilor existente (vor fi reglementate de Codul civil, de Codul administrativ). Ca rezultat, partenerii şi clienții Fondului pot fi justificat îngrijorați de credibilitatea obligațiilor contractuale şi siguranța instituției. -Definiția Fondului cuprinsă în articolul 2 este, de asemenea, o sursă de confuzie şi îngrijorare. Conform textului, Fondul pentru mediu este unul extrabugetar. Problema-cheie în acest context este aceea că în lege nu sunt incluse precauții pentru riscurile fiscale specifice fondurilor extrabugetare.	al Fondului. În acest context, este necesară şi delimitarea clară a problemelor reglementate numai prin această lege şi a celor ce vor fi ulterior reglementate prin hotărâre de guvern.
Neclaritatea definirii răspunderilor organelor de lucru ale Fondului. Legea nu realizează o delimitare clară între organele de lucru privind responsabilitățile de management, supervizare şi control.	Amendarea legii în sensul specificării răspunderilor, altele urmând a fi definite prin ROF.
Prevederi neclare cu privire la răspundere şi transparență.	Regulamentul va prevedea proceduri de audit, toate informațiile legate de criteriile de selecție, iar proiectele propuse vor fi făcute publice.
Acordarea de subvenții contravine principiului „poluatorul plăteşte" şi chiar Tratatului european.	Părerile sunt diferite asupra a-cestui subiect (ONU-ECE); nu cunoaştem nici un caz în care un fond de mediu din ECE să fi fost acuzat în acest sens. Dar în alegerea tipurilor de subvenții, Fondul va trebui să justifice utilizarea acestora pentru situații speciale şi să planifice reducerea lor pe parcurs.
Unii termeni referitori la mecanismele de efectuare a plăților nu sunt clari.	Terminologia referitoare la tipurile de mecanisme poate fi clarificată, urmând a fi modificată şi traducerea din engleză a unor termeni.
Nu este clar cine se ocupă de aprecierea şi selecția proiectelor.	Legea stipulează: Comitetul director supune spre aprobare Consiliului. Procedura trebuie descrisă mai detaliat în amendamentul legii, urmând a fi precizată şi prin regulament.
Nu este foarte clar definit rolul Consiliului de avizare.	Amendamentele la lege aduc informații esențiale privitoare la rolul Consiliului, care va fi precizat mai pe larg în ROF.

Problema ridicată de experții UE	Modalitate de rezolvare sugerată
Nivelul de secretar de stat este prea înalt pentru ca cei implicați să aibă timp pentru participarea necesară.	Amendamentele la lege se cuvin a specifica „reprezentanții" ce vor fi numiți de ministere.
Trebuie specificate mandatele membrilor Consiliului de avizare.	Modificarea legii.
Cerințele şi standardele de raportare sunt vagi.	Modificarea legii şi detalierea lor în regulament şi tn manualul de procedură.
Referirea la instituția bancară este vagă şi ar trebui incluse mai multe bănci.	Modificarea legii pentru a permite cooperarea cu mai multe bănci.
Eficiența economică ar trebui să reprezinte o cerință legală în aprecierea proiectelor, a activității Fondului şi în evaluarea personalului.	Modificarea legii pentru a include criteriile de evaluare a proiectelor.
Sursele de venit nu specifică cine colectează şi ce cotă revine Fondului.	Modificarea legii; se va specifica în regulamentul privind sursele de venit ce va fi întocmit conform legii în 180 de zile.
Sursele de venit ar trebui să cuprindă şi recuperarea capitalului şi dobânzii din credite, pe lângă dobânda la depunerile în bancă.	Modificarea legii pentru completarea surselor de venit.
Principiul „poluatorul plăteşte" ar putea să nu fie motivația corectă pentru toate instrumentele de venit din art. 9.	Modificarea legii pentru a se elimina referirea la principiul „poluatorul plăteşte".
Lista mecanismelor de finanțare a proiectelor este foarte generală şi nu poate fi contestabilă.	Trebuie incluse treptat instrumente mai sofisticate pe măsură ce Fondul se stabilizează şi poate fi asistat de bănci.
Nu este clar dacă Fondul plăteşte sau nu impozit pe profit sau TVA.	Modificarea legii pentru a se include astfel de prevederi.
Experiența legată de garantarea împrumuturilor nu a fost încununată de succes.	Modificarea legii pentru a fi eliminate aceste prevederi.

Sursa: Dr. Victor Platon - Fondul de mediu - instrument de alocare a resurselor în țările în tranziție, Bucureşti, 2001.

Aşa cum putem observa şi din tabelul anterior, Legea privind Fondul pentru mediu are o serie întreagă de deficiențe, a căror soluționare reprezintă o condiție pentru a putea fi aplicată.

8. CONCLUZII. PROBLEME DESCHISE

Din cele prezentate pe parcursul analizelor noastre, problematica protecției mediului reprezintă un capitol prioritar al eforturilor necesare pentru integrarea României în Uniunea Europeană.

Înlăturarea decalajelor în domeniul infrastructurilor de mediu, pasajul de la acțiunile curative la cele preventive, evitarea accidentelor ecologice şi a continuării proceselor înalt entropice impun cu prioritate câteva urgențe de ordin administrativ-instituțional:

1. Funcționalitatea şi operaționalitatea Fondului pentru mediu

Înainte de orice, este necesară asigurarea **funcționalității şi operaționalității Fondului de mediu;** pentru un asemenea demers se impune promovarea urgentă a unei **hotărâri de guvern** şi elaborarea **regulamentului de organizare şi funcționare** a Administrației Fondului.

În discuție rămâne şi structura instituțională teritorială a Administrației Fondului, relațiile dintre agențiile județene pentru protecția mediului şi Fond, relațiile dintre această administrație şi comunitățile locale (primării) în legătură atât cu încasarea propriu-zisă a taxelor din teritoriu, cât şi cu promovarea unor proiecte, acțiuni etc; raporturile dintre Administrația Fondului, agenții economici şi populație, în legătură cu operațiunile pro-priu-zise de încasări şi plăți ale taxelor, amenzilor, contribuțiilor etc; modul de transfer al sumelor încasate din teritoriu şi de la agenți; relațiile cu bugetul de stat şi cu bugetele administrațiilor locale (județe, municipii, oraşe, comune); competențele locale pentru administrarea Fondului etc.

2. Managementul strategic

O dată reglementate asemenea aspecte ale relațiilor şi structurilor instituționale ale Fondului, problemele de **management strategic** trec pe primplan:

Aşa cum am arătat, acquis-ul comunitar conține directive costisitoare, care presupun, pe lângă **evaluarea realistă, şi planificarea coerentă** a investițiilor; nevoia unei strategii financiare bidirecționate pe **resurse şi cheltuieli** este iminentă.

Această strategie va include şi mecanismele de selecție, evaluare, eligibilitate, finanțare, respectiv cofinanțare a proiectelor.

Elaborarea - pe baza evaluării priorităților - a unui **program anual** al destinației bugetului Fondului este extrem de binevenită, chiar dacă nu se poate spune încă dacă acest program şi strategia în ansamblu să fie atributul Administrației Fondului. De regulă, strategia şi politica de protecție a mediului intră în sarcina Ministerului, iar Administrația ar putea fi organul executiv.

În acest sens, prin ROF, se cuvine a se stabili mai clar atribuțiile Comitetului de direcție şi ale unor comisii de selecție a proiectelor etc.

Elaborarea **criteriilor de eligibilitate** (cote şi condiții de cofinanțare, modalități de organizare a licitațiilor, transparența şi publicitatea, condițiile de acces, inclusiv accesul prioritar al unor firme româneşti la anumite proiecte, pentru a nu fi scoase din start din competiție, bonitatea financiară şi credibilitatea acestora exprimată prin situația bilanțului şi a activității anterioare, competența profesională a personalului etc.) impune elaborarea unui **manual de operare.**

3. Sursele de finanțare

În legătură cu **sursele** Fondului pentru mediu există numeroase semne de întrebare şi probleme deschise.

Nivelul acestora rămâne încă o necunoscută, iar modul de colectare necesită analize atente. De pildă, se poate pune întrebarea dacă Fondul de mediu este necesar să fie independent de bugetul de stat sau de cel al Ministerului Apelor şi Protecției Mediului. Fondurile speciale sunt de regulă entități independente de bugetul statului; modul de colectare a surselor se poate, de asemenea, organiza în mai multe variante, dar aceste surse nu ar fi indicat să aibă soarta fondurilor de pensii, de şomaj, de sănătate etc; ne gândim, de pildă, la amenzile pentru circulația auto care intră în bugetul Ministerului Ordinii Publice şi poate ceva similar s-ar putea organiza şi pentru Fondul de mediu.

4. Costurile mari ale acțiunilor de protecție a mediului

Nevoile de finanțare ale acțiunilor de protecție a mediului pentru România sunt relativ ridicate în comparație cu posibilitățile actuale ale economiei; aşa cum s-a arătat, potrivit unor evaluări superficiale, acestea s-ar ridica la 1,5-1,6 miliarde de euro/an sau 3-4% din PIB actual; din aceste sume, apele ar consuma 0,75 mld. de euro, iar aerul şi deşeurile, fiecare câte 0,37-0,40 mld. de euro.

5. Scutirea de impozite şi taxe a Fondului

Despre o **piață** a investițiilor pentru mediu nu se poate vorbi, pentru că aceasta nu există; **investițiile efectuate** nu au practic şanse de a fi recuperate prin **valoarea adăugată** sau **profitul obținut.**

Prin urmare, sumele cheltuite din Fondul pentru mediu nu sunt generatoare de valoare adăugată şi este normal **să fie libere de TVA sau alte impozite** care le-ar diminua şi mai mult.

Stimularea participării la cofinanțarea unor proiecte de investiții în domeniu necesită, de asemenea, un tratament deosebit, respectiv acordarea unor facilități pentru participanți, **inclusiv scutirea de TVA, de anumite taxe.** Dacă investitorii din domeniile industriale (inclusiv fabricarea de țigarete, băuturi alcoolice, materiale plastice care pot deveni apoi deşeuri etc.) sunt stimulați

prin facilităţi fiscale, cu atât mai mult investiţiile pentru protecţia mediului şi deci a vieţii oamenilor, plantelor şi animalelor se cuvin a fi stimulate cu prioritate. Acelaşi regim s-ar cere să fie **practicat şi pentru cofinanţarea externă.** Protecţia mediului nu este o afacere comercială şi de aceea este necesar să fie tratată în mod deosebit.

6. Dimensiunea Fondului pentru mediu

Fondul pentru mediu contează cu atât mai mult cu cât dimensiunea sa va fi mai substanţială. În cadrul analizelor anterioare am făcut aprecieri privind dimensiunea acestuia.

Vom mai preciza aici numai faptul că participarea activă, integrarea şi responsabilizarea generală a societăţii româneşti în acest domeniu sunt o necesitate care nu se poate impune spontan. Este nevoie de educaţie, de o cultură naţională pentru un asemenea demers. Acestea vor crea externalităţi pozitive transgeneraţionale naţionale şi, de ce nu, şi transnaţionale.

Administrarea Fondului de mediu nu poate pierde din vedere elemente care, este drept, sunt greu de cuantificat prin cifre şi date faptice.

7. Gestiunea riscurilor

Buna gestionare şi administrare a Fondului nu poate exclude **riscurile,** inclusiv cele **de ordin financiar.**

Managementul financiar al Fondului trebuie de aceea să-şi propună **minimizarea acestor riscuri,** inclusiv printr-o atentă **selectare a instituţiei sau instituţiilor bancare** cu care se operează. Întrucât derularea operaţiunilor printr-o singură bancă poate crea anumite suspiciuni şi probleme, este recomandabilă **partajarea riscului** prin utilizarea a două-trei instituţii cât mai sigure (poate inclusiv şi prin Trezoreria statului).

Tot în acest context sugerăm eliminarea responsabilităţilor Fondului pentru mediu în domeniul garantării creditelor, experienţa fondurilor similare din alte ţări evidenţiind riscurile mari ale acestor operaţiuni.

8. Transparenţa activităţii Fondului pentru mediu

În fine, importanţa enormă a Fondului presupune o **transparenţă totală,** valabilă atât pentru **selectarea proiectelor,** cât şi pentru **realizarea practică** a acestora. Pe lângă programul anual de buget şi, respectiv, de acţiuni, **raportul naţional public al realizărilor** anuale este necesar să devină un element periodic de bilanţ al Administraţiei.

Anexa 1

Structura cheltuielilor pentru protecția mediului şi ponderea acestora în PIB, în intervalul 1985-1991

	1985	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**
Total cheltuieli cu protecția mediului efectuate de agenții economici (mld. lei prețuri curente)	**10,8**	**11,2**	**12,7**	**15,1**	17,8	**8,8**	**21,8**
- Pondere în PIB (%), din care:	**1,3**	**1,3**	**1,5**	**1,8**	2,2	**1,0**	**1,0**
- Investiții (%)	**72,2**	**67,0**	68,5	70,2	57,9	**51,1**	38,5
- Cheltuieli incluse în costurile de producție (%)	25,9	**30,4**	27,6	27,8	33,7	**46,6**	57,9
- Cheltuieli pentru cercetare (%)						**2,3**	**1,8**
- Alte cheltuieli (%)	**1,9**	**2,6**	**3,9**	**2,0**	**8,4**	**-**	**1,8**

Sursa: Calculat pe baza datelor din **Anuarul statistic al României,** CNS, Bucureşti, 1992.

Anexa 2

Evoluția cheltuielilor pentru protecția mediului şi a ponderii în PIB a acestora, în perioada 1992-1999

- mld. lei prețuri curente -

	1992	**1993**	**1995**	**1996**	**1998**	**1999**
PIB	5.982,3	19.737,5	72.559,7	108.390,9	368.260,7	521.736,0
Cheltuieli totale pentru protecția mediului	67,6	238,8	956,2	1.496,6	5.709,9	7.982,0
- % cheltuieli totale pentru protecția mediului în PIB	1.1	1,2	1,3	1,4	1,6	1,5
Cheltuieli curente	47,4	168,7	673,1	1.067,5	3.780,6	5.533,8
Cheltuieli de investiții	20,2	70,1	283,1	429,1	1.929,3	2.448,2

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediții, şi Mediul înconjurător în România, ediția 2000, INSSE.

Anexa 3

Evoluția cheltuielilor totale pentru protecția mediului şi a principalelor componente ale acestora, în perioada 1992-1999

- mii. euro -

	1992	1993	1995	1996	1998	1999
Cheltuieli totale pentru protecția mediului	169,1	270,0	363,6	387,4	571,7	489,8
Cheltuieli curente	118,6	190,7	256,0	276,3	378,5	339,6
Cheltuieli de investiții	50,5	79,3	107,6	111,1	193,2	150,2

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, Mediul înconjurător în România, ediția 2000, INSSE, şi Raportul BNR, diverse ediții.

Anexa 4

Evoluția structurii cheltuielilor totale pentru protecția mediului, în perioada 1992-1999

-%-

	1992	1993	1995	1996	1998	1999
Cheltuieli totale pentru protecția mediului	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Cheltuieli curente	70,1	70,6	70,4	71,3	66,2	69,3
Cheltuieli de investiții	29,9	29,4	29,6	28,7	33,8	30,7

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediții, şi Mediul înconjurător în România, ediția 2000, INSSE.

Anexa 5

Modul de repartizare a cheltuielilor pentru protecţia mediului pe tipuri de măsuri şi categorii

A)

-%-

	1992			1993			1995			1996			1998			1999		
	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii	Tota-le	Cu-rente	Inves-tiţii
Cheltuieli totale:	100,0	70,1	29,9	100,0	70,6	29,4	100,0	70,4	29,6	100,0	71,3	28,7	100,0	66,2	33,8	100,0	69,3	30,7
- Prevenirea şi combaterea poluării	100,0	67,5	32,5	100,0	72,8	27,2	100,0	74,0	26,0	100,0	**74,1**	25,9	100,0	69,5	30,5	100,0	70,5	29,5
- Protecţia mediului natural	100,0	45,0	55,0	100,0	36,7	63,3	100,0	33,2	66,8	100,0	40,3	59,7	100,0	40,8	59,2	100,0	63,7	36,3
- Cercetare, dezvoltare, instruire	100,0	90,9	8,1	100,0	89,7	10,3	100,0	75,2	24,8	100,0	88,6	11,4	100,0	14,0	86,0	100,0	8,8	91,2
- Administrarea generală a mediului	100,0	95,2	4,8	100,0	48,8	51,2	100,0	83,7	16,3	100,0	82,7	17,3	100,0	85,6	14,4	100,0	86,1	13,9

B)

	1992			**1993**			**1995**			**1996**			**1998**			**1999**		
	Tota-le	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**	**Tota-le**	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**	**Tota-le**	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**	**Tota-le**	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**	**Tota-le**	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**	**Tota-le**	**Cu-rente**	**Inves-tiţii**
Cheltuieli totale:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- Prevenirea şi combaterea poluării	84,6	81,4	92,1	87,4	90,1	81,0	84,3	88,6	73,9	86,0	89,3	77,7	88,0	92,4	79,6	89,8	91,3	86,4
- Protecţia mediului natural	3,0	1,9	5,4	5,4	2,8	11,6	9,8	**4,6**	22,0	9,6	5,4	20,0	**6,3**	3,9	11,0	**5,8**	**5,3**	6,8
- Cercetare, dezvoltare, instruire	3,3	4,2	1,0	3,6	4,6	1,3	2,6	**2,8**	2,2	1,8	2,2	**0,7**	**3,3**	0,7	8,5	**1,9**	**0,2**	**5,7**
- Administrarea generală a mediului	9,1	12,4	1,5	3,6	2,5	6,1	3,3	**4,0**	1,9	2,6	3,0	1,6	**2,4**	3,1	1,0	**2,5**	**3,2**	1,1

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediţii, şi Mediul înconjurător în România, ediţia 2000, INSSE.

Anexa 6

Structura cheltuielilor pentru protecţia mediului pe sectoare de activitate, în perioada 1992-1996

	1992			1993			1995			1996			1998			1999		
	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii	Totale	Cu-rente	Inves-tiţii
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	**100,0**	100,0	100,0	100,0
Agricultura	1,9	1,9	2,0	**2,3**	2,1	**2,7**	**4,9**	5,5	3,4	2,4	3,1	0,6	1,2	1,5	**0,7**	0,8	1,1	0,3
Silvicultura	1,8	1,3	3,0	**1,7**	1,0	3,4	2,2	2,1	2,5	1,7	1,6	2,0	1,6	1,9	0,9	2,6	2,4	2,9
Industria extractivă	7,5	6,1	10,9	8,5	7,0	12,0	**9,0**	5,1	18,2	8,4	5,3	16,2	6,2	4,9	8,9	5,7	6,3	4,4
Industria prelucră-toare	48,7	51,2	42,1	42.8	50,1	25,1	39,2	44,8	25,8	33,3	36,2	26,3	24,1	24,2	23,7	19,1	17,1	23,6
Recuperarea deşeurilor										6,8	9,1	1,3	8,4	11,7	2,0	7,6	10,3	1,4
Energie electrică şi :ermică	8,7	4,2	19,3	6,8	4,0	13,7	28,4	23,0	41,3	32,5	26,6	46,9	41,9	37,7	50,1	46,2	42,0	55,9
franspor-uri	1,9	2,5	0,5	1,5	1,5	1,6	**4,6**	5,6	2,0	2,4	**2,5**	**2,0**	2,2	0,9	4,9	1,5	1,4	1,6
\dministra-ie publică	3,4	4,2	1,5	3,9	2,8	6,4	2,9	2,6	4,0	2,5	2,3	3,0	2,5	2,9	**1,7**	3,5	4,0	2,3
Gospodăie comulală	23,4	24,3	20,8	24,0	22,5	28,0	6,1	7,8	1,9	7,3	**9,7**	1,4	9,6	13,4	**2,0**	11,1	14,9	2,5
Cercetare ştiinţifică	**2,2**	**3,1**		**3,3**	**4,4**	**0,6**	**1.5**	**2,1**	**0,1**	**1.3**	**1.7**	**0,1**	**1,8**	**0,4**	**4,7**	**1,3**	**0,3**	**3,6**
Alte ramuri	**0,4**	**0,6**	**-**	**5,2**	**4,6**	**6,7**	**1.1**	**1.3**	**0,8**	**1,4**	**1,8**	**0,3**	**0,5**	**0,5**	**0,5**	**0,6**	**0,3**	**1.5**

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediţii, şi Mediul înconjurător în România, ediţia 2000, INSSE.

Bibliografie

1. Alder et others - Environmental Standards and Legisla-tion în Western and Eastern Europe towards Harmoni-sation: Economic Costs and Benefits of Harmonisation, IFO, Munich, 1994
2. Amann and others - Cost-Effective Control of Acidifi-cation and Ground Le vel Ozone (second interim report), MASA, forthe UE, DG XI, December 1996
3. Buckland, Zabel - Environmental Standards and Legisla-tion în Western and Eastern Europe towards Harmonisation, Water Sector Case, EBRD and UE
4. Peszko, Grzegorz, Petkova, Nelly - Comments on the Environment Fund Law Adopted by the Parliament of România upon the Request of the European Commission, EAP Task Force Secretariat, Environment Directorate -OECD, 6 iunie 1999
5. Platon, Victor - Fondul de mediu - instrument de alocare a resurselor în țările în tranziție, Bucureşti, 2001
6. xxx- Legea privind protecția mediului nr. 137/29.12.1995
7. xxx - Legea privind Fondul pentru mediu nr. 73/11.05. 2000
8. xxx - Planul național de dezvoltare - România (2000-2002), ANDR, mai 2000
9. xxx - Programul național de aderare la UE, Guvernul României, mai 2000
10. xxx - Rapport regulier 2000 de la Commission sur les progres realises par la Roumanie sur la voie de l'adhesion, Bruxelles, 8 noiembrie 2000
11. xxx - Poilution abatement and control expenditure în OECD countries, OECD, 1996
12. xxx - Designing a Programme of Compliance Schedules for Polluters, final report by ERM, 1994
13. xxx - Scenarios for Economy and Environment în Central and Eastern Europe, Report No. 48 1505002, RIVM, 1996
14. xxx -Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediții
15. xxx - Mediul înconjurător în România, ediția 2000, INSSE
16. xxx - Scenarios for Economy and Environment în Central and Eastern Europe, Report No. 48 1505002, RIVM, 1996
17. xxx-Anuarul statistic al României, CNS, Bucureşti, diverse ediții
18. xxx - Mediul înconjurător în România, ediția 2000, INSSE

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 10/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

CONTRIBUȚIA FEMEILOR LA DEZVOLTAREA CERCETĂRII ŞTIINȚIFICE. CAZUL ROMÂNIEI

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

Maria Moldoveanu - coordonator
Georgeta GHEBREA,
Alexandru DUMA,
Valeriu IOAN-FRANC,
Aida SARCHIZIAN,
Valentina VASILE

În numărul de față al P.E. se prezintă prima parte a Raportului sintetic cu tema „**Contribuția femeilor la dezvoltarea cercetării ştiințifice. Cazul României**", cercetare efectuată în cadrul grantului ANSTI nr. 6214/2000.
Partea a doua a Raportului, va fi prezentată într-un număr viitor, grantul fiind proiectat pentru anii 2000-2001.

CUPRINS

Capitolul 1. FEMEILE ŞI CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ 299
1.1. Cerințe prioritare în domeniul cercetării 299
1.2. Forța de muncă feminină - un potențial subutilizat..... 300
Capitolul 2. STATUTUL COMPLEX AL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A TRANZIȚIEI..... 303
2.1. Aspectul economic şi profesional 303
2.2. Aspectul familial 306
2.3. Aspectul biodemografic 306
2.4. Aspectul politico-legislativ..... 307
2.5. Aspectul cultural 308
2.6. Tendințe în evoluția statutului femeii..... 309
Capitolul 3. FORȚA DE MUNCĂ FEMININĂ DIN CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ ROMÂNEASCĂ - mentalități şi experiențe..... 310
3.1. Mentalitatea creativă 310
3.2. Mentalități şi conduite disfuncționale 312
3.3. Concluzii..... 313

Capitolul 1
FEMEILE ŞI CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ

1.1. Cerințe prioritare în domeniul cercetării

În ultimii ani, în domeniul cercetării ştiinţifice s-au produs o serie de schimbări care au impus sistemul ştiinţei ca un factor de bază al procesului de dezvoltare economică şi socială. În acest context, țările dezvoltate şi-au reformulat strategiile şi obiectivele în domeniu[1], urmărind cu prioritate:

- intensificarea producției de cunoştințe ştiinţifice;
- finanțarea din fonduri publice a personalului ocupat în cercetarea ştiinţifică şi a echipamentelor necesare obținerii rezultatelor preconizate;
- stimularea, prin diverse facilități, a agenților economici implicați în contracte de colaborare cu institutele publice de cercetare ştiinţifică sau cu universități;
- diseminarea rapidă a noilor cunoştințe ştiinţifice şi tehnologii în rândul consumatorilor-țintă;
- transferul noutăților ştiinţifice către sistemul de formare continuă a specialiştilor din diverse domenii;
- promovarea rezultatelor cercetării prin toate canalele de comunicare eficientă, pentru asigurarea vizibilității ştiinței şi a relevanței ei sociale.

Pentru statele membre ale Uniunii Europene, **strategia modernă** în domeniul cercetării ştiinţifice presupune regândirea „obiectului" însuşi în sensul că, pe lângă tehnologiile materiale, se urmăresc şi aspecte instituționale, organizaționale, culturale.

Abordarea cercetării ştiinţifice din perspectivă sistemică pune în evidență principalele elemente de input:

1. **cheltuieli** pentru cercetare, evaluate în funcție de:

- sursa de finanțare
- natura cheltuielilor
- tipul de cercetare
- sectorul de activitate
- domeniul ştiinței
- finalități preconizate etc.;

2. **potențialul ştiinţific uman**, reprezentând personalul calificat să realizeze activități de concepție şi creație ştiinţifică.

Atât cercetarea teoretică, dar şi cea aplicativă presupun ineluctabil **creația** – înțeleasă ca „activitate sau proces care duce la un produs caracterizat

---

[1] *The European Report on Science and Technology Indicators*, European Commission, - Science, Research, Development, 1994, p.124.

prin **noutate** sau **originalitate** şi **valoare** pentru societate"[2]. Cercetarea ştiinţifică este un domeniu de activitate în care performanţele depind, mai ales, de creativitatea resurselor umane. Fără însuşirile specifice personalităţii creative nu se pot asigura standardele intelectuale necesare progresului ştiinţei. În acest sens, strategiile ţărilor membre ale UE în domeniile cercetării ştiinţifice vizează cu prioritate „dezvoltarea formării şi mobilităţii cercetătorilor".

La nivel mondial, se contată însă decalaje semnificative în privinţa **numărului de cercetători** – cei mai mulţi şi mai productivi fiind concentraţi în câteva ţări dezvoltate: SUA, Franţa, Canada, Japonia, Italia, Germania ş.a.

Fenomenul brain-drain, care în ultimele decenii a înregistrat o creştere accentuată, potenţează această forţă umană. Ţările din Europa de Est, inclusiv România, „alimentează cu specialişti comunitatea cercetătorilor din ţările dezvoltate". De pildă, la Conferinţa organizată de Consiliul Europei (13-15 octombrie 1993) pe tema „exodului creierelor" din ţările est-europene, s-a arătat că pentru această zonă a muncii, fenomenul determină o pierdere importantă de capital ştiinţific[3]. La începutul deceniului al X-lea, într-un interval de numai 2-3 ani, din Rusia a emigrat peste 37% din personalul de cercetare, din Lituania circa o treime dintre cercetători, iar în ţări din Europa Centrală – Republica Cehă, Slovacia, Ungaria numărul cadrelor din cercetarea ştiinţifică s-a redus la aproape jumătate. În cazul României, exodul specialiştilor, inclusiv din cercetare, se aproxima nu demult la 3000 de persoane.

Din păcate, în publicaţiile UNESCO şi OECD nu există date suficiente care să evidenţieze dimensiunile migraţiei competenţelor. Criteriile de clasificare a personalului din cercetare nu include indicatori referitori la ţara de origine a cercetătorilor. Dar mulţi dintre indicatorii utilizaţi în statisticile internaţionale, constituie instrumente utile elaborării politicilor în domeniul ştiinţei. Ei se referă, în principal, la:

- numărul de cercetători existenţi la nivel mondial într-o perioadă determinată de timp;
- concentrarea cercetătorilor pe continente şi tipuri de ţări;
- numărul de cercetători la un milion de locuitori;
- evoluţia costurilor pe un cercetător;
- structura forţei de muncă din cercetarea ştiinţifică, pe categorii de personal (cercetători, tehnicieni, altele).

1.2. Forţa de muncă feminină - un potenţial subutilizat

Pe baza datelor cuprinse în Anuarul statistic UNESCO (1989), s-a putut calcula **ponderea femeilor în totalul cercetătorilor** din unele ţări, evoluţii la

---

[2] Roşca, Al. – *Creativitatea generală şi ştiinţifică*, Buc., Editura Academiei, 1981, p.17.

[3] Bati, Iosif – *Exodul creierelor din universităţile Europene*, în „Muncă şi progres social" nr.3-4, 1993, p.85.

nivelul deceniului al IX-lea[4]. Potrivit sursei citate, cotele cele mai ridicate se înregistrează în: URSS (54,5), Finlanda (47,0), Polonia (44,2), Spania (40,0), Italia (36,0), Canada (35,0), Olanda (34,0) etc., România neregăsindu-se între țările analizate.

De asemenea, în Anuarul Statistic al SUA (1989), sunt consemnate creşterile şi descreşterile numărului de femei cercetător din diverse domenii ştiințifice[5].

Tabelul nr.1

Ponderea forței de muncă feminine ocupate în cercetarea ştiințifică din SUA (%)

Domenii	Anii	
de cercetare	1980	1986
Biologie	19,2	26,1
Psihologie	39,4	45,5
Ştiințe economice	15,9	19,2
Fizică	10,3	13,9
Ştiințe sociale	29,5	31,7
Informatică	28,7	29,7
Matematică	29,6	26,9

Disponibilitatea pentru absorbția forței de muncă feminine, mai ales în domenii ca: medicina, ştiințele naturale, ştiințele sociale ş.a., s-a manifestat şi în Japonia, Spania, Ungaria, Bulgaria.

Toți indicatorii statistici demonstrează că ştiința este un „absorbant" important al forței de muncă înalt calificate, inclusiv al celei de sex feminin.

Cu toate acestea, la nivel mondial, conform unor studii recente[6], cercetarea ştiințifică a rămas un domeniu de activitate în care femeile sunt **subreprezentate**. În pofida rezultatelor meritorii obținute în timpul studiilor şi a unor schimbări de mentalitate în materie de egalitate a sexelor, ponderea femeilor ocupate în domeniul ştiinței este nesatisfăcătoare.

Cauzele acestei stări de lucruri sunt multiple. Unele țin de sistemul educativ care, inclusiv în țările membre ale UE, nu le asigură candidatelor la cariera ştiințifică pregătirea solicitată de ştiințele de avangardă sau de noile tehnologii. De asemenea, **întreruperile de carieră**, determinate de obligații familiale, le aduc femeilor din cercetare mari prejudicii în ce priveşte statutul lor ştiințific.

---

[4] Sandu, Steliana – *Dimensiuni şi modificări structurale ale ocupării forței de muncă*, în Zaman, Gh. şi colab. – *Economia cercetării ştiințifice şi a difuzării progresului tehnic*, Buc., CIDE, Studii şi cercetări economice, nr.10/1991, p.115.

[5] Idem, p.121.

[6] *The Rising Tide, a report on Women in Science*, Engineering and Technology, 1995. World Science Report, UNESCO, 1996.

Raportul UNESCO din 1996 demonstrează că femeile sunt mai afectate decât colegii lor cercetători, în legătură cu **insecuritatea locurilor de muncă**, iar **subvențiile** pentru programele de cercetare pe care le inițiază ele sunt **mult mai scăzute**. În plus, majoritatea cercetătoarelor din instituțiile publice şi din universități se confruntă cu **atitudini descurajante** din partea managerilor de la diverse niveluri, studiile coordonate de ele fiind subevaluate în mod sistematic. De aceea, pentru remediarea statutului ştiințific şi social al femeilor ocupate în domeniul cercetării, Parlamentul european s-a angajat să susțină demersurile statelor interesate să valorifice, în mai mare măsură, contribuția lor la progresul ştiinței contemporane – la sporirea patrimoniului de cunoştințe, teorii şi opere ştiințifice.

În acest sens, s-au inițiat două **Programe – cadru de Cercetare şi Dezvoltare Tehnologică (PCDRT)**, urmărindu-se printre alte obiective aplicarea măsurilor şi acțiunilor inițiate în favoarea **femeilor subreprezentate** în domeniul ştiinței şi tehnologiei.

Statelor comunitare, dar şi celor candidate la integrarea în Uniunea Europeană, li s-a recomandat: să sporească numărul burselor şi a subvențiilor pentru persoanele de sex feminin, să elaboreze programe de informare asupra studiilor, carierelor şi promovărilor la care pot avea ele acces, să inițieze diverse măsuri care să compatibilizeze statutul de cercetător cu responsabilitățile familiale ale femeilor.

La rândul lor, comunitățile femeilor de ştiință, din țările amintite mai sus, trebuie să participe la procesul decizional (şi politic), în plan european şi național, să ocupe un loc vizibil în structurile care elaborează politicile de cercetare, cele ce selectează proiectele şi gestionează procesul de aplicare a rezultatelor cercetării.

Ca țară ce candidează la integrarea în UE, România nu-şi poate permite să subutilizeze în continuare potențialul ştiințific feminin, fără a renunța la unul din atú-urile sale incontestabile şi anume atú-ul creierelor. „Creierele nu au sex" este unul din sloganele cele mai înțelepte şi mai eficiente în materie de progres ştiințific şi egalitate a sexelor.

Capitolul 2
STATUTUL COMPLEX AL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A TRANZIȚIEI

Statutul social al femeii a suferit numeroase şi importante modificări în decursul secolului al XX-lea. În cazul României, peste procesele de modernizare şi liberalizare (oarecum în pas cu cele similare din societățile occidentale), s-au adăugat consecințele sociale ale regimului comunist iar acum, ale tranziției la economia de piață.

Tranziția a afectat statutul social al femeii pe multiple planuri, prin costuri sociale dar şi prin noi oportunități de afirmare. În continuare, vom încerca să sintetizăm care sunt cele mai importante consecințe, considerând şase aspecte ale statutului femeii: aspectul economic şi profesional; aspectul familial; aspectul bio-demografic; aspectul politico-legislativ; aspectul cultural; tendințe în evoluția statutului femeii.

2.1. Aspectul economic şi profesional

În cadrul acestui aspect, femeile se confruntă cu numeroase probleme, în principal, din următoarele puncte de vedere:

- Scăderea indicilor feminini de activitate şi ocupare.

Astfel, femeile reprezintă doar 45,3% din populația activă[7]. Scăderea indicilor de activitate şi de ocupare a fost mult mai rapidă în cazul femeilor decât al bărbaților (vezi tabelul 2).

Tabelul 2

Ratele (%)de activitate şi de ocupare în funcție de sex (1995-1998)

Rate	Sex	1995	1996	1997	1998
Rata de activitate	M	73	72,7	72,5	71,4
	F	59,4	57,4	57,7	56,3
Rata de ocupare	M	67,5	68,1	68,3	66,7
	F	54,3	53,2	54	53
Rata şomajului	M	7,5	6,3	5,7	6,5
	F	8,6	7,3	6,4	6,1

Sursa*: Anuarul statistic al României, 1999.*

[7] *National Human Development Report, Romania*, 1997, Editura Expert, Bucureşti.

- Rata mai scăzută de ocupare a femeilor se explică prin următorii factori:
  - rata mai mare a şomajului
  - pensionarea la vârste mai timpurii
  - proporția mai mare a casnicelor şi a persoanelor fără ocupație, în rândurile femeilor
- Poziția dezavantajată a femeilor pe piața muncii

Nu numai rata foarte ridicată a şomajului feminin este îngrijorătoare, dar şi faptul că multe femei sunt excluse de pe piața muncii, fiind descurajate în acțiunile de căutare a unui loc de muncă. Astfel, 58% dintre aceste persoane descurajate sunt femei[8].

În ceea ce priveşte structura populației ocupate feminine, se constată o pondere foarte mare a lucrătorilor familiali neremunerați (cu aproape 20 de puncte procentuale mai mare decât a bărbaților), în schimb o pondere mai redusă a persoanelor salariate, a patronilor şi a lucrătorilor pe cont propriu[9]. Această structură reflectă o poziție de gravă inferioritate, o treime din femeile ocupate muncind fără să primească un venit propriu, deci, rămânând într-o gravă poziție de dependență economică.

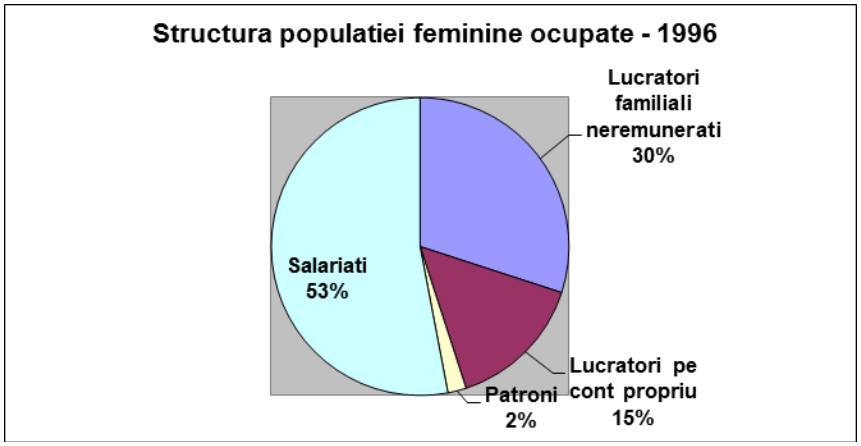

Datele statistice ilustrează, de asemenea, şi faptul că sectoarele de activitate unde majoritatea persoanelor sunt femei înregistrează cele mai mici venituri lunare medii. Exemple de astfel de sectoare „feminizate" – agricultură, educație, sănătate, asistență socială, industria textilă. Astfel, există o slabă diversificare a domeniilor de ocupare, femeile continuând să fie concentrate într-o gamă restrânsă de activități şi ocupații. Deşi femeile contribuie la dezvoltarea sectorului privat, 54,3% din populația ocupată feminină fiind atrasă în sfera pri-

[8] *Comisia Națională de Statistică*, ancheta forței de muncă AMIGO, 1996.
[9] Idem.

vată, persistă unele discriminări, în sensul că multe femei sunt angajate temporar, uneori fără contract de muncă şi cu salarii sub minimul pe economie.

- **Corespondența slabă dintre nivelul de educație şi de instrucție al femeilor şi poziția lor.**

Deşi bărbații nu au un nivel de educație superior femeilor (vezi tabelul 3), totuşi, ei au reuşit să acapareze cele mai importante poziții în economie, societate şi politică. Chiar dacă femeile au un nivel de educație şi pregătire profesională comparabil cu cel al bărbaților, ele ocupă, în general, poziții în care capacitățile lor sunt subutilizate. Astfel, negăsind alternative adecvate de ocupare, 14% dintre femei sunt nevoite sa accepte locuri de muncă cu timp redus, deşi ele ar dori o ocupare completă[10].

Tabelul 3

Nivelul de educație pe sexe

	Bărbați	**Femei**
Rata înrolării în diferite forme şi niveluri de învățământ	62,5 %	62%
Rata înrolării în învățământul secundar	68,9%	69,3%
Rata înrolării în învățământul superior	21%	23,4%
Rata alfabetizării	98,6%	95,45

Sursa*: Raportul dezvoltării umane, România, 1997.*

Foarte îngrijorător este faptul că, deşi accesul femeii la educație se credea că este un bun câştigat în societatea românească, noile evoluții din învățământ încep să ne facă să ne îndoim de acest lucru: reducerea duratei carierei şcolare a femeilor, numeroase cazuri de abandon şcolar, o selecție negativă a femeilor pentru forme, tipuri şi niveluri de învățământ mai puțin cerute pe piața muncii. În ultimii ani, rata înrolării femeilor în învățământul secundar a scăzut de la 98% la 70%[11].

- **Disparități în nivelul veniturilor**

Veniturile femeilor reprezintă, în medie, doar 75% din veniturile medii ale bărbaților şi această tendință este pe cale de a se accentua[12]. Referindu-ne la ultima decilă de venituri – cei 10% mai bine plătiți se împart astfel: 7,6% bărbați şi 2,4% femei[13].

Alte probleme legate de acest prim aspect al statutului femeii în Româ-

[10] *Comisia Națională de Statistică*, ancheta forței de muncă AMIGO,1994.
[11] *National Human Development Report, Romania*, 1997, Editura Expert, Bucureşti.
[12] Idem.
[13] *National Human Development Report, Romania*, 1997, Editura Expert, Bucureşti.

nia:

- Dificultăți în dezvoltarea carierei profesionale.
- Obstacole în parcurgerea ierarhiei economice, sociale şi politice.
- Câştigarea independenței economice.
- Un risc crescut al şomajului.
- Feminizarea sărăciei. Dintre grupurile cele mai expuse acestui risc fac parte: bătrânele singure, mamele cu mulți copii, femeile singure.

2.2. Aspectul familial

Deşi în societatea românească este considerat „normal" ca femeia să muncească cot la cot cu bărbatul şi să contribuie în mod esențial la veniturile gospodăriei, în planul familial persistă încă un mod tradițional de gândire, care face din femeie principala prestatoare a activităților domestice: şi aici ne referim nu numai la munca gospodărească, dar şi la îngrijirea şi educația copiilor şi la îngrijirea altor membri ai familiei.

Această structurare inechitabilă a rolurilor şi a autorității în familia românească are următoarele consecințe asupra femeii:

- Un buget de timp supraaglomerat.
- Supraîncărcarea femeii, oricât de intelectuală ar fi, cu munci fizice.
- Un nivel relativ scăzut al aspirațiilor legate de: viața de cuplu, satisfacția maritală şi familială.
- Un nivel ridicat al stresului domestic, cu consecințe nefaste asupra performanțelor profesionale ale femeii, nevoită să pună de multe ori cariera la coada listei de priorități.

Familia şi sfera domestică trebuie inclusă ca o arie crucială a schimbărilor, pentru că aici începe educația şi modelarea timpurie a personalității şi de aici trebuie să înceapă transformarea.

2.3. Aspectul biodemografic

Tocmai datorită faptului că, în actuala situație, căsătoria şi familia sunt percepute ca obstacole în carieră, s-au conturat noi tendințe de evoluție demografică, în sensul reducerii căsătoriilor şi a naşterilor, al creşterii vârstei la prima căsătorie şi la prima naştere. (Tabelul 4)

Modelul românesc al nupțialității, încă foarte puternic până acum câțiva ani, începe să se erodeze. Există în mod cert, pentru femeile cu un nivel ridicat de şcolaritate, tendința de a practica un celibat mai îndelungat înaintea primei căsătorii. Nu de puține ori, în perioada dinaintea căsătoriei, relațiile de dragoste şi cele sexuale se desfăşoară în cadrul informal al uniunilor consensuale. Amânarea căsătoriei nu duce însă la o mai mare stabilitate. Divorțurile şi recăsătoririle încep să fie mai frecvente.

Tabelul 4

Evoluția demografică a României – 1989 în raport cu 1998

Rate (la 1000 de locuitori)	1989	1998
Naşteri vii	16	10.5
Sporul natural	5,3	-1,5
Căsătorii	7,7	6,5
Divorțuri	1,5	1,8

Sursa*: Anuarul Statistic al României, 1999.*

Alături de aceste evoluții noi în planul căsătoriei, se manifestă şi o lipsă de interes pentru maternitate, probată de prăbuşirea ratelor de fertilitate şi natalitate înregistrate în ultimii ani. Dacă totuşi se hotărăsc să facă copii, femeile din România (şi în special cele cu studii superioare), au tendința de a favoriza modelul copilului unic. Controlul naşterilor începe să se extindă pe o scară din ce în ce mai mare; este adevărat că tehnica cea mai frecventă rămâne totuşi avortul, cu consecințe dezastruoase asupra sănătății fizice şi psihice a femeii. În prezent, la fiecare naştere vie, există cel puțin două avorturi provocate.

2.4. Aspectul politico-legislativ

Societatea românească, şi chiar femeile din România, nu văd încă politica drept o arenă unde femeile ar trebui să aibă o contribuție extinsă. Deşi feminismul, ca discurs politic şi principiu organizator, este respins există unele tentative de formare a unor grupuri coezive şi puternice pentru a apăra aspirațiile specifice.

Deşi femeile reprezintă 51% din populația României, ele sunt subreprezentate în domeniul politic şi administrativ. Astfel, ele reprezintă numai[14]:

- 4% dintre parlamentari
- 14% dintre primari
- 28% dintre administratori şi manageri
- 46% dintre specialişti şi experți
- 41% dintre salariați
- 23% dintre patroni

Cele mai importante probleme legate de aspectul politico-legislativ sunt următoarele:

- Eficiența legislației muncii, cu referire la prevederile anti-discriminatorii.
- Gradul de sprijin pentru femei venit din partea legislației familiei, în special referirile la protecția mamei şi copilului şi la suportul în urma divorțului.

[14] *National Human Development Report, Romania*, 1997, Editura Expert, Bucureşti.

- Promovarea drepturilor femeii.
- Dezvoltarea serviciilor sociale, în special a celor menite să concilieze obligațiile familiale cu cele profesionale.
- Accesul femeilor în instituțiile politico-administrative, în politica națională şi locală.
- Contribuția sectorului neguvernamental.

Femeile reprezintă o parte importantă a membrilor de sindicat şi ai organizațiilor neguvernamentale. Deşi acest sector este în plină expansiune, având, uneori, şi sprijin internațional, nu am putea spune că activitatea lui este deosebit de eficientă în ceea ce priveşte promovarea drepturilor femeii. ONG-urile care activează în acest domeniu sunt, de regulă, divizate, nu se adresează problemelor reale ale femeilor din România ci mai degrabă unor aspecte marginale, nu au fonduri suficiente şi nu au un suport corespunzător din partea comunității.

2.5. Aspectul cultural

Acest aspect ia în considerare valorile, mentalitățile, stereotipurile culturale existente în societate, cu referire la femei. Există în acest moment în societatea românească o confruntare între viziunea tradiționalistă şi cea liberală; în viziunea tradiționalistă, femeia este văzută predominant ca soție şi mamă, iar activitatea ei profesională are doar rolul de a contribui la veniturile familiei, fără a putea fi un scop în sine; în viziunea liberală, femeia este considerată ca o persoană cu libertăți şi drepturi egale, cu aptitudini şi capacități egale cu ale bărbatului; ea are dreptul şi capacitatea de a se afirma în toate domeniile de activitate, de a deveni un lider sau un specialist la fel de eficient ca bărbații, de a duce o viață la fel de independentă, din toate punctele de vedere.

Credința unei diferențe în inferioritate a femeii este inculcată de la cele mai fragede vârste. Acest parcurs educațional începe în familie, unde fetele sunt socializate diferit în raport cu băieții: ele se bucură de o autonomie mai redusă, sunt supuse unui control mai strict, sunt obligate să fie mai conformiste şi să-şi exerseze imaginația şi creativitatea într-o măsură mai redusă; jocurile către care sunt îndrumate simulează rolurile sociale pe care vor trebui sa le joace mai târziu, evitându-se jocurile bazate pe competiție sau agresivitate. În timpul şcolii aceste tipare culturale sunt consolidate, majoritatea manualelor acreditând ideea unor roluri sociale limitate pe care femeia ar putea să le joace. Mass-media are, de asemenea, o mare contribuție, promovând în general imagini stereotipe, negative, dezechilibrate şi chiar degradante asupra femeii, prezentată ca obiect, că gospodină, ca ființă superficială şi ahtiată după distracții facile.

Nu este de mirare că, ajunsă la vârsta începerii carierii profesionale, femeia trebuie să înfrunte, pentru a se afirma, toate stereotipurile din mintea celorlalți, dar şi propriile stereotipuri. Din această cauză, multe femei, cu rezultate

excelente în planul reuşitei şcolare, ajung în plan profesional doar la reuşite mediocre.

2.6. Tendințe în evoluția statutului femeii

Cea mai periculoasă tendință ni se pare a fi devalorizarea statutului economic şi social al femeii, ca urmare a fenomenelor legate de tranziție. În România, tranziția s-a manifestat mai degrabă ca o criză decât ca o deschidere de posibilități de afirmare. Majoritatea femeilor nu au fost pregătite pentru o astfel de criză, cu atât mai mult cu cât o mare parte din costurile sociale ale tranziției le-a lovit în mod direct şi masiv (şomajul, sărăcia, degradarea serviciilor sociale etc.). În multe contexte, femeia este împinsă cu putere către un statut arhaic, cum este, de pildă, cazul agriculturii şi al mediului rural, în general. Reducerea indicilor de ocupare feminină are drept urmare faptul că tot mai multe femei rămân fără un venit propriu, capabil să le asigure independența economică.

În ciuda acestor evoluții negative, nu trebuie subestimată capacitatea tranziției de a se transforma într-o resursă a schimbării. Femeile pot folosi o situație socială mai fluidă, cum este cea a tranziției, pentru a se impune cu mai multă uşurință şi cu mai multă eficiență, pentru dezvoltarea generală a societății. Alături de: şanse de promovare individuală, mobilitate profesională, inițiativă privată – a început să prindă contur şi o nouă reprezentare asupra feminității şi masculinității, asupra funcționării cuplului şi familiei, asupra libertăților şi drepturilor civice.

Capitolul 3
FORȚA DE MUNCĂ FEMININĂ DIN CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ ROMÂNEASCĂ
- mentalități şi experiențe -

Pentru a identifica problemele cu care se confruntă cercetătoarele din România, performanțele lor ştiințifice, cauzele eşecurilor, motivele marginalizării, aspirațiile lor profesionale, am întreprins o **anchetă exploratorie pe bază de interviu aprofundat**, cu următoarele categorii de subiecți:

1. personalități din domeniul cercetării fundamentale;
2. cercetătoare din institute cu profil tehnologic;
3. manageri (inclusiv de sex masculin) care au experiență îndelungată în gestionarea ştiinței.

Cercetarea unor materiale de presă (cotidiane naționale) a completat informațiile obținute prin interviuri, cu idei şi opinii interesante ale unor personalități din cultură, artă, afaceri, politică, mass-media, organizații neguvernamentale.

3.1. Mentalitatea creativă

- **Nevoia de nou**

Înțelegând prin mentalitate „ansamblul predispozițiilor, atitudinilor, deprinderilor, orientărilor intelectuale şi morale, cognitive şi efective, comune membrilor unei colectivități"[15], am identificat la subiecții investigați mentalitatea comună privind creativitatea ştiințifică.

În concepția lor, creativitatea este o însuşire caracteristică ființei umane - „fiecare om este creator în felul lui" – numai că, în cele mai multe cazuri, această zestre genetică se diminuează, se pierde sau nu este utilizată

În domeniul cercetării ştiințifice, aptitudinea inovativă este cerută de complexitatea problemelor – alternativa creativității fiind blazarea, mediocritatea, plafonarea.

Capacitatea de a crea ceva nou şi original este o trăsătură definitorie a cercetătorului, cercetătoarele pe care le-am investigat au situat-o printre cele mai importante însuşiri, alături de: imaginație, spirit sintetic, tenacitate, cultură, sete de adevăr, responsabilitate, capacitate de autoorganizare etc.

Receptivitatea față de nou este una din **calitățile** pe care şi managerii din cercetare le asociază colegelor lor. După opinia managerilor de sex masculin, femeile, în general, se caracterizează prin: originalitate, spirit de observație, capacitate de comunicare, intuiție, perseverență, curiozitate ş.a. Multe din în-

[15] *Larousse – Dicționar de sociologie*, Buc., Editura Univers enciclopedic, 1996, p.163.

suşirile citate mai sus reprezintă premisa activității performante la nivelul comunităților ştiințifice.

- **Realizări semnificative ale femeilor din cercetarea ştiințifică**

În contextul interviurilor aprofundate s-au evidențiat performanțe ale cercetătoarelor apreciate din perspectiva valorii lor teoretice şi a efectelor în plan practic.

Persoanele de sex feminin din institutele publice de cercetare fundamentală, s-au referit la:

- prioritatea unor teme de cercetare şi analize originale asupra tranziției, culturii, religiei, valorilor etc.;
- inovații de natură metodologică;
- prognoze economice;
- experimente psihosociale;
- publicații (cărți, studii, articole);
- comunicări ştiințifice.

Cercetătoarele din institutele cu profil tehnologic au menționat:

- brevete de invenții şi inovație; construcții de instalații tehnice bazate pe proiecte originale;
- experiențe de laborator care au dus la reelaborări teoretice;
- studii ştiințifice, articole;
- comunicări şi referate.

Toate aceste realizări confirmă modelul elaborat de acad. Ştefan Milcu, potrivit căruia creativitatea umană se manifestă în următoarele domenii:

1. domeniul gândirii abstracte, al generalizării ştiințifice;
2. domeniul ştiințelor experimentale;
3. domeniul metodelor, al modului de abordare a fenomenelor investigate;
4. gândirea inovatoare a constructorului din domeniul tehnic – invenții, descoperiri ş.a.

- **Criterii de evaluare a producției ştiințifice**

În viziunea persoanelor investigate, criteriile de evaluare a cercetătorilor trebuie să se constituie într-un sistem coerent şi complex care să identifice, în mod realist, valorile autentice. S-au propus următoarele criterii:

- noutatea temei abordate
- originalitatea tratării
- pluridisciplinaritatea discursului
- bogăția ideilor şi a ipotezelor
- inovații metodologice
- relevanța exemplelor

- finalizarea prin publicare sau aplicații practice
- alte criterii: inventivitatea, erudiția, probitatea şi responsabilitatea autorilor.

În institutele cu profil tehnologic sunt necesare criterii suplimentare ca:

- dificultatea experimentelor
- pertinența bazei de date
- acuratețea formulărilor
- aplicabilitatea concluziilor.

În practică, însă evaluarea producției ştiințifice nu se bazează în totalitate pe criteriile menționate mai sus sau le utilizează în mod parțial, subiectiv, conjunctural.

De aceea, subiecții consideră că în institutele de cercetare se manifestă o lipsă acută de receptivitate a conduitelor creative. În lipsa mediului competitiv, a recompenselor materiale şi morale (recunoaşterea competenței), a altor factori stimulativi, personalul din cercetare resimte tot mai accentuat discriminările de toate tipurile.

3.2. Mentalități şi conduite disfuncționale

Discriminarea de gen – un fenomen omniprezent

Discriminarea desemnează, de regulă, deosebirile între diverse grupuri şi categorii sociale. Sexul este un criteriu de discriminare. Termenul gen – gender - este utilizat „pentru a desemna un atribut al diferențierii sociale dintre cele două sexe. Față de noțiunea de sex, el are avantajul de a sublinia necesitatea disocierii diferenței sociale de diferențele biologice"16.

În esență, discriminarea de gen constă în tratarea inegală a indivizilor (egali) în funcție de apartenența la gen.

J.E.Williams şi D.L.Bert, studiind însuşirile atribuite bărbaților şi femeilor din 25 de țări, „au găsit că stereotipul legat de sex este universal"17.

Interviurile realizate de noi în contextul acestui studiu şi multe produse din presa scrisă arată că discriminarea de gen se manifestă şi în România în aproape toate domeniile de activitate.

Plecând de la premisa că femeile reprezintă un capital social subutilizat, se afirmă că asupra femeilor se fac diverse presiuni sistematice pentru a nu interfera domeniile în care predomină bărbații, că femeile sunt marginalizate atât în viața politică, dar şi în cea ştiințifică şi culturală.

Ca şi în domeniul ştiinței, discriminarea valorică din mass-media este subtilă.

Nu există o recunoaştere explicită a faptului că femeile sunt subutilizate şi subreprezentate în raport cu inteligența şi creativitatea lor, deşi unii manageri de sex masculin constată că femeile din România sunt valoroase, dar „nu

sunt suficient de vizibile la nivelurile de decizie", şi au dificultăți în a promova pe scară ierarhică[18].

Personalități de sex feminin recunosc în mod deschis că politicile româneşti nu răspund cum ar trebui problemelor particulare ale femeilor, că principiile internaționale asumate de România privind egalitatea prin diferență de sex nu sunt aplicate în toate domeniile, că în general, nu avem acțiuni coerente care să se adreseze femeilor.

- **Percepția discriminărilor**

Cu prilejul anchetei exploratorii, personalul de sex feminin a fost solicitat să răspundă dacă la promovarea în diverse funcții manageriale se ține seama de performanțele ştiințifice ale cercetătorilor. Majoritatea a răspuns negativ. S-a subliniat că de regulă, se adoptă clişee, stereotipuri depăşite, că înseşi criteriile sunt neprofesionale, subiective, relaționale.

În opinia unor persoane intervievate, practicile selective sunt discriminatorii, inclusiv pe criterii de sex. Performanțele femeilor sunt relevate la modul impersonal.

Există o tendință vizibilă de relativizare şi de minimalizare a rezultatelor lor, cu efecte descurajante pentru aspirantele la cariera ştiințifică. Tinerele, mai ales, care nu au încă un sistem de valori consolidat, şi nici capacitatea de luptă cu un mediu insensibil şi dezinteresat de evoluția lor, se izolează, demobilizează, adoptă poziții imprevizibile: „Faptul că nu ştii exact care le sunt reperele, te înnebuneşte. Te întrebi atunci de ce te-au mai angajat" (cercet. 27 ani).

3.3. Concluzii

În general, climatul valoric ambiguu, generat de discriminări şi lipsă de transparență are efecte negative, dezolante, uneori devastatoare, asupra creatorilor.

În opinia cercetătoarelor, efortul individual, oricât ar fi de remarcabil, nu este suficient.

Se impune o egalizare a oportunităților care să le ofere femeilor şansa manifestării capacităților de care dispun. Ele trebuie să acceadă la toate nivelurile de decizie şi să-şi asume un rol activ în promovarea cercetării ştiințifice.

Pentru atingerea acestor obiective se impune:

- modernizarea managementului ştiinței;
- schimbarea criteriilor axiologice;
- excluderea birocrației;
- reducerea sarcinilor extraştiințifice;
- comunicarea fără prejudecăți;

[18] Dordea, Tereza – *37% dintre societățile comerciale sunt conduse de femei,* în „Național", 13.XI.2000, p.7.

- normalizarea relațiilor interumane;
- organizarea flexibilă a institutelor;
- promovarea modelelor de succes;
- stimularea concurenței reale potrivit standardelor asociate comunității ştiințifice.

Pentru susținerea cercetării ştiințifice şi asigurarea „vizibilității" ei, se impune utilizarea deplină a potențialului de profesionalism şi creativitate reprezentat de femeile din România.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 11-12-13/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

AGRICULTURA ROMÂNIEI
- de la economia de comandă la economia de piață -

Prof. univ. dr. Marin POPESCU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. INTRODUCERE 321
1.1. Tranziția – conținut şi condiții de realizare 321
1.2.Multifuncționalitatea agriculturii 326
2. AGRICULTURA ROMÂNIEI LA FINELE ANILOR ‘80 331
2.1.Structura de proprietate şi de organizare a producției 331
2.2.Alocarea factorilor de producție 334
2.3. Evoluția producției agricole 338
2.4. Participarea agriculturii la dezvoltarea industriei alimentare, consumului populației şi a comerțului exterior 342
2.5. Aportul agriculturii la crearea venitului național. Eficiența macro şi microeconomică a agriculturii 344
2.6. Impactul agriculturii asupra creşterii economice şi situația țărănimii 347
3. FORMAREA SISTEMULUI AGRAR COMPATIBIL CU ECONOMIA DE PIAȚĂ CONCURENȚIALĂ 352
3.1. Decolectivizarea. Consecințe pozitive şi negative 352
3.1.1. Reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate asupra pământului 353
3.1.2. Retrocedarea suprafețelor agricole 358
3.1.3. Retrocedarea terenurilor forestiere 363
3.2. Dezetatizarea şi privatizarea 365
3.3. Formarea unei noi structuri de proprietate 371
3.3.1. Tipurile şi formele de proprietate. Caracteristici principale 371
3.3.2. Evoluția tipurilor şi formelor de proprietate 374
3.4. Formarea noii structuri de organizare a producției agricole 379
4. EXPLOATAȚIA FAMILIALĂ - COMPONENTA PRINCIPALĂ A GOSPODĂRIEI AGRICOLE INDIVIDUALE ŞI A AGRICULTURII ROMÂNIEI 387
4.1. Precizări noționale 387
4.2. Compatibilitatea exploatației familiale cu economia de piață modernă 388
4.3. Starea actuală a exploatațiilor familiale. Caracteristici şi tipuri dominante 392
4.3.1. Forța de muncă 393
4.3.2. Suprafața de teren 394
4.3.3. Profilul şi caracterul producției 395

4.3.4. Destinația produselor şi inserția în economia de piață 396
4.3.5. Venituri, cheltuieli şi consum..... 396
4.4. Formarea exploatațiilor familiale moderne - obiectiv strategic de interes național. Direcții principale de acțiune 398
4.5. Diminuarea fragmentării suprafețelor de teren şi creşterea dimensiunii exploatațiilor 399
Bibliografie 405

1. INTRODUCERE

1.1. Tranziția – conținut şi condiții de realizare

Tranziția în economie şi în societate, în general, implică o perioadă de schimbări profunde între stări de relativă stabilitate, diferite în timp şi în conținut. Ea nu este o caracteristică a epocii contemporane. Agricultura, ca şi economia, în ansamblul ei, a parcurs diferite perioade de tranziție de la o anumită stare la alta[1]. Secolul care s-a încheiat, de pildă, a fost marcat de două expe-

---

[1] Apariția agriculturii, cu aproximativ zece milenii în urmă, este considerată prima mare revoluție economică în istoria omenirii. Odată cu ea începe o nouă istorie, total schimbată de cea care a precedat-o. Înaintarea ei pe glob a modificat raporturile dintre om şi natură. Prin invenția agriculturii, omul a trecut la crearea produselor alimentare de care avea nevoie sporindu-şi considerabil eficiența efortului depus şi reducând hazardul care-i marca existența; au apărut şi s-au înmulțit aşezările umane, terenurile cultivate, animalele domestice, şi pe această bază s-a trecut la un nou mod de viață.

Agricultura a reprezentat forma dominantă de activitate până la revoluția industrială din secolul al XVIII-lea e.n. care a atins punctul culminant în deceniile care au urmat celui de al doilea război mondial. Detronând agricultura de pe primul loc, industria va fi ea însăşi detronată ca urmare a noii revoluții ştiințifico-tehnice, a microprocesoarelor care a început în SUA şi s-a extins în majoritatea țărilor industriale.

În decursul existenței sale multimilenare, agricultura a fost într-un continuu proces de transformare, căpătând determinări caracteristice acestor transformări. Succedându-se în timp şi/sau coexistând se disting:

- în raport de nivelul tehnic şi tehnologic: agricultura primitivă, agricultura tradițională, agricultura convențională;
- în raport de destinația principală a producției: agricultura de subsistență şi agricultura pentru piață. Agricultura de subsistență a fost preponderentă o perioadă îndelungată din istoria omenirii; ea are şi astăzi o pondere importantă în special în Asia, Africa şi America de Sud; agricultura pentru piață s-a extins pe măsura formării şi dezvoltării economiei de piață, devenind preponderentă în țările capitaliste dezvoltate cu deosebire din Europa şi America de Nord;
- în raport de tipul de proprietate: agricultura bazată pe proprietatea comună, agricultura bazată pe proprietatea particulară - scalvagistă, feudală, capitalistă şi agricultura bazată pe proprietatea socialistă, cooperatistă, asociativă. Fiecare din aceste tipuri şi forme de agricultură se particularizează prin existența unor clase sociale şi relații de producție distincte, generatoare de interese şi stimulente specifice. Un loc aparte pe diferitele trepte de dezvoltare a societății l-a avut şi, în unele țări îl are şi astăzi, agricultura țărănească, bazată pe proprietatea individuală asupra pământului şi celorlalte mijloace de producție şi pe munca proprie;
- în raport de căile de lărgire a producției se disting: agricultura extensivă şi agricultura intensivă. Caracteristic agriculturii extensive este creşterea producției prin extinderea suprafețelor de teren şi a celorlalte mijloace de producție de un anumit fel; iar celei intensive – sporirea producției pe baza progresului calitativ al factorilor de producție. În diferite etape ale dezvoltării agriculturii cele două căi au coexistat predominând una sau alta. Între ele nu există granițe rigide; în anumite situații unul şi acelaşi factor de producție exprimă dezvoltarea atât extensivă cât şi intensivă a agriculturii;

rimente economice la care a fost antrenată şi economia României. Primul experiment se referă la tranziția de la economia de piață la economia socialistă de comandă, început în România după al doilea război mondial şi încheiat în 1989, iar al doilea experiment are drept conținut tranziția, de la o economie socialistă, de comandă către o economie de piață. Acest experiment este apreciat ca fiind „...unul dintre cele mai importante experimente ce au avut loc vreodată în domeniul economic – o schimbare masivă şi relativ bruscă a „regulilor jocului"[1]. Începută în 1989, această tranziție se dovedeşte a fi deosebit de complexă. Ea presupune „... un ansamblu coerent de procese distructive-constructive şi transformatoare care se desfăşoară concomitent, interdependent şi succesiv în timp şi spațiu prin intermediul cărora are loc distrugerea, desființarea anumitor elemente structurale şi mecanisme funcționale ale vechii societăți, prefacerea altora şi crearea de noi structuri anatomo-morfologice şi a unor mecanisme funcționale adecvate noii societăți. În acelaşi timp tranziția desemnează o perioadă, în decursul şi în interiorul căreia au loc toate procesele care îi dau conținut. În sfârşit, conceptul desemnează o formă intermediară, sau mai exact, o stare intermediară de existență, funcționare şi evoluție a societății"[2].

La complexitatea tranziției ca atare se adaugă împrejurările interne şi internaționale în care se desfăşoară.

Tranziția de la economia de comandă la economia de piață constituie o premieră mondială, o noutate absolută atât în plan teoretic cât şi în cel practic. Lipsa teoriei şi a experienței practice a ridicat probleme deosebite nu numai pentru România, ci pentru toate țările angajate în această operă, fapt care explică în bună măsură întârzierile, incoerența şi chiar eşecul unor acțiuni.

Toate țările foste socialiste au început tranziția aproximativ în acelaşi timp şi au avut de rezolvat aceleaşi obiective, dar au pornit de la situații diferite ceea ce a redus posibilitatea valorificării reciproce a experiențelor naționale. Starea în care se afla economia României, a făcut ca startul tranziției să fie mult mai dificil decât în alte țări exsocialiste central-europene[3].

- în raport de tipul de progres tehnic: agricultură bazată în principal pe resurse neregenerabile, costisitoare şi poluante şi agricultură care pune accent pe biotehnologii şi informatizare, agricultura "organică", "ecologică" în plin proces de afirmare.

Fiecare din aceste transformări marchează progresul agriculturii de la o etapă istorică la alta.

[1] Joseph E.Stiglitz, *Reforma încotro? Zece ani de tranziție*. Oeconomica nr.1/2000 p. 206.

[2] Aurel Negucioiu, *Ştiința una din prioritățile priorităților strategice ale României*, Economistul nr.203/2000.

[3] Economia era aproape integral etatizată; în formarea produsului intern brut, aportul sectorului privat era în 1989 de numai 12,8%. Sistemul de conducere, hipercentralizat şi în conflict cu criteriile de raționalitate, devenit complet inert la semnalele realității. Realizarea producției în unități supradimensionate conferea economiei un grad ridicat de rigiditate. In-

Tranziția a fost marcată de criza moştenită de la regimul anterior, amplificată după 1989. Din tranziția prin criză rezultă necesitatea fundamentării a două categorii de orientări: a) una cu caracter de anticriză, care cere politici specifice pe termene, de regulă, mai scurte şi b) alta de relansare a creşterii economice a agriculturii, concepute pe termene mai lungi. Fireşte, cele două orientări se întrepătrund[1]. Faptul că tranziția a demarat nu în condiții normale de stabilitate şi creştere economică, ci în condiții de criză, a sporit gradul de complexitate a proceselor de restructurare, privatizare şi constituire a mediului economic de piață.

Concomitent cu tranziția la economia de piață, țara noastră este antrenată în tranziția spre o economie cultural-informațională, în care capitalul educațional să reprezinte cheia de boltă a dezvoltării economice şi sociale şi în tranziția de la stadiul de asociat la cel de membru al Uniunii Europene. Aceste forme ale tranziției care se desfăşoară simultan sunt relativ autonome; au obiective specifice şi timpi istorici diferiți de realizare; mersul tranziției nu este univoc, linear, ci poate fi marcat de regrese, de devieri, de obstacole; între cele trei forme ale tranziției există o strânsă legătură, ele influențându-se reciproc.

În realizarea tranziției, țara noastră se află în competiție cu celelalte țări şi cu deosebire cu cele central şi est-europene pentru atingerea standardelor integrării în Uniunea Europeană. Factorul timp în mersul tranziției capătă o importanță deosebită.

În aceeaşi ordine de idei menționăm tendința care se manifestă pe plan mondial de globalizare, care generează o mai mare liberalizare a forțelor pieței, a circulației capitalului, forței de muncă, bunurilor şi serviciilor. Dar pentru ca globalizarea să fie benefică pentru țara noastră şi nu distructivă, să conducă la diminuarea sărăciei şi nu la creşterea ei, este nevoie de un anumit nivel de dezvoltare a economiei şi societății care la rândul său presupune o anumită viteză a transformărilor către economia de piață şi societatea cultural-informațională, precum şi de o anumită abilitate în corectarea eventualelor excese pe care le-ar putea provoca. Globalizarea nu generează automat o explozie universală de pros-

eficiența acesteia a fost agravată în anii ’80 atât de continuarea investițiilor în ramuri puternic energointensive, cât şi de stoparea influxului tehnologic occidental ca efect al politicii de rambursare anticipată a datoriei externe. Slaba motivație a muncii, dublată de politica artificială a “ocupării depline”, altera şi mai mult competitivitatea producției naționale. Efectul cumulat al acestor factori l-a constituit deteriorarea standardului de viață al populației, blocarea României într-un perimetru de subdezvoltare, compromiterea şanselor sale de a se racorda la noile evoluții ale civilizației. Demontarea bruscă, după decembrie 1989, a sistemului de comandă s-a soldat într-o primă etapă cu adâncirea efectelor perturbatoare ale dezechilibrelor structurale exacerbate de insuficienta pregătire a clasei politice, a managerilor şi în general a populației pentru a acționa în condițiile democrației şi mecanismului de piață. (Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, 2000).

[1] Dumitru, D., Popescu, M., Belli, N., Toderoiu, F., *Evoluția prospectivă a agriculturii*, IEA, 1995, p.8

peritate şi de bunăstare, ci are beneficiari şi perdanți, în rândul celor din urmă numărându-se țările care întârzie în transformările economice şi sociale, România fiind una din ele.

În linii generale, tranziția agriculturii se desfăşoară în coordonatele tranziției economiei naționale. În acelaşi timp, agricultura are, în raport cu celelalte ramuri, o anumită autonomie în dezvoltare, bazată pe existența unor factori de producție propri, dar şi de constrângeri determinate de dependența producției de condițiile naturale, biologice, sau de specificul pieței ş.a. În funcție de nivelul ei de dezvoltare şi de atenția care i se acordă, agricultura poate grăbi sau frâna tranziția economiei naționale sub cele trei ipostaze menționate.

România dispune de condiții apreciabile pentru agricultură. Suprafața agricolă este de 14,7% milioane de ha, revenind 0,65 ha pe locuitor. 63,1% din această suprafață o formează terenurile arabile, 3,8% terenurile ocupate cu plantații viti-pomicole, iar 33,0% - cele de păşuni şi fânețe. De menționat este şi varietatea formelor de relief şi proporționalitatea repartizării suprafețelor de teren între diferitele zone: 33% se află în zonele de câmpie şi lunci, 36% în zonele de dealuri şi podişuri şi 31% în cele de munte. O parte însemnată din suprafețele de terenuri agricole sunt situate în zone climatice relativ puțin favorabile, fie cu deficit de umiditate – mai ales, terenurile arabile -, fie cu deficite termice, neajunsuri care adesea diminuează recoltele. Din cauza reliefului fragmentat, terenurile situate pe pante au suferit procese de eroziune şi alunecări care micşorează capacitatea lor productivă. Ca urmare, suprafețele de teren care necesită lucrări de irigații, desecări, ameliorări, tehnologii antierozionale sunt considerabile. Efectuarea lor presupune mari eforturi investiționale şi acțiuni de amploare care depăşesc posibilitățile financiare şi organizatorice ale exploatațiilor agricole. Este domeniul în care se impune cel mai mult implicarea statului. Altfel, aşa cum au arătat-o calamitățile din ultimii ani, agricultura va induce stări de nesiguranță în realizarea securității alimentare a țării[1].

În agricultură îşi desfăşoară activitatea peste 3,2 milioane de persoane.

Prin mărimea suprafeței agricole, structura de folosință şi marea diversitate a condițiilor pedoclimatice, prin numărul relativ mare al populației ocupate

[1] "Un paradox important ce trebuie luat în considerație în contextul unei examinări a tendințelor în sfera resurselor naturale este faptul că aşa-zisele resurse neregenerabile – precum cărbunele, țițeiul şi minereurile feroase – sunt de fapt inepuizabile în vreme ce aşa-zisele resurse regenerabile pot avea un caracter finit. În cazul unei resurse neregenerabile, odată ce oferta se diminuează pregnant şi devine foarte costisitoare, cererea scade şi apar înlocuitori şi tehnologii care oferă alternative. Din acest motiv nu va sosi niciodată ziua extragerii ultimului baril de țiței terestru şi nici nu ne vom apropia de o asemenea zi. Pe de altă parte,... solul pierdut prin eroziune nu poate fi înlocuit într-un cadru temporal imaginabil. Aşadar, în cazul resurselor regenerabile, există efecte de prag care contestă denumirea lor, fapt care are consecințe nefericite în sfera politicii" (Jessica Tuehman Mathews, *Redefinirea securității*, în Sinteza nr.83/1990).

în agricultură, nivelul de pregătire şi experienţa acumulată, la care se adaugă reţeaua de forme de pregătire în domeniu şi de institute şi staţiuni de cercetare ştiinţifică, România este considerată între ţările europene cu mare potenţial agricol.

Agricultura reprezintă una din ramurile cele mai importante ale economiei României.

Tabelul nr. 1

Locul agriculturii în economia României,1989 - 1999

- % -

	1989	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**
Ponderea agriculturii în PIB	13,7	21,2	18,3	18,6	20,6
Ponderea agriculturii în populaţia ocupată	27,5	29,0	29,7	32,1	35,2
Ponderea agriculturii în investiţiile de capital	16,8	17,1	9,6	10,2	6,6
Ponderea agriculturii în mijloacele fixe	10,9	8,8	7,8	8,4	8,3
Ponderea comerţului agroalimentar în comerţul exterior - Export	5,0	1,5	6,1	6,7	6,7
- Import	4,4	13,1	13,6	16,0	14,8

	1994	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
Ponderea agriculturii în PIB	19,4	19,3	18,8	17,7	15,6	13,6[x)]
Ponderea agriculturii în populaţia ocupată	35,6	33,7	34,6	36,8	37,4	
Ponderea agriculturii în investiţiile de capital	18,7	10,7	11,2	6,3	16,0	
Ponderea agriculturii în mijloacele fixe	8,5	11,4	10,4	7,6	5,0	
Ponderea comerţului agroalimentar în comerţul exterior - Export	6,5	6,7	8,7	7,1	5,2	5,7
- Import	9,3	8,7	7,5	6,2	8,6	7,6

x) Date estimate

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1990, 1995, 1999, Breviar statistic, CNS, 2000.

Comparativ cu toate ţările Uniunii Europene precum şi cu cele central şi est-europene, exceptând Albania, principalii indicatori arată că agricultura ocupă un loc relativ mai important în economia naţională, că dezvoltarea acesteia depinde în mai mare măsură de agricultură. Caracterul agrar mai pronunţat al economiei noastre naţionale pune în evidenţă nivelul de dezvoltare mai redus al acesteia.

Nici ponderea relativ mare a agriculturii în PIB nu este expresia unei agriculturi cu un nivel ridicat de dezvoltare, ci dimpotrivă, fapt relevat de ponderea agriculturii în populaţia ocupată, în investiţiile de capital şi în mijloacele fixe. Mai mult, tendinţa descrescătoare a ponderii agriculturii în PIB, începând cu

anul 1994 (chiar şi în anii în care PIB s-a redus) şi tendința crescătoare a ponderii agriculturii în populația ocupată (care reprezintă un caz particular al României, o tendință atipică) arată scăderea continuă a productivității muncii din agricultură care a coborât la 42% din productivitatea națională a muncii (în 1998) şi ea foarte redusă. Ponderea agriculturii în investițiile de capital şi în mijloacele fixe dezvăluie înzestrarea tehnică precară şi caracterul extensiv al producției.

În competiție cu celelalte țări central şi est europene pentru integrarea în Uniunea Europeană, caracterul mai pronunțat agrar al economiei naționale şi evoluția descrescătoare a agriculturii reprezintă un mare şi greu de depăşit handicap.

Complexitatea proceselor şi fenomenelor pe care le implică tranziția pentru formarea unei agriculturi performante şi competitive exclude lăsarea acestei evoluții numai pe seama forțelor pieței, cu inevitabila lor orientare spre rezultate pe termen scurt şi presupune trecerea la un sistem de planificare propriu economiei de piață avansate, la elaborarea şi aplicarea unor programe concrete şi coerente cuprinzând obiective, acțiuni şi măsuri pentru diferite orizonturi de timp, care să țină seama de starea agriculturii şi a economiei noastre, de experiența internațională, de tendințele care se prefigurează pe plan european şi mondial, de reperele Uniunii Europene.

Pe lângă problemele specifice fiecărei forme a tranziției există probleme comune cum sunt: schimbarea sistemului legislativ şi instituțional; ajustarea structurală a proprietății, formelor de organizare şi producției agricole; formarea mediului economiei de piață moderne, crearea condițiilor pentru concurența loială; deplasarea accentului de la determinantele clasice - pământ, muncă şi capital - spre capacitatea de a le utiliza cu eficiență maximă prin antrenarea neofactorilor; integrarea agriculturii cu activitățile din amontele şi avalul ei şi formarea economiei agroalimentare, sau, mai larg, agroindustriale, cu forme corespunzătoare la nivel micro, mezo şi macroeconomic; trecerea de la „era economică" la „era ecologică"; internaționalizarea relațiilor de producție şi de schimb, adaptarea la tendințele de globalizare, în toate cazurile asigurându-se prevalența interesului național.

Prin amploarea acestor schimbări, tranziția este mai mult decât o reformă economică întrucât presupune transformarea radicală a sistemului agrar existent, respectiv construirea unui sistem agrar diferit de cel anterior în toate componentele sale.

1.2. Multifuncționalitatea agriculturii

Agricultura îndeplineşte o serie de funcții vitale pentru economia națională. Funcția ei principală o constituie producerea mijloacelor de subsistență ne-

cesare populației umane,[1] asigurarea securității alimentare înțeleasă ca posibilitate pentru locuitorii țării de a dispune în permanență de o cantitate de alimen-

[1] Cercetarea raportului dintre mijloacele de subsistență oferite de agricultură şi populație s-a impus cu deosebire în ultimele secole, găsindu-şi expresia în diferite teorii şi politici agroalimentare. Cu aproape două secole în urmă, Th. R.Malthus afirma că puterea de populare este infinit mai mare decât puterea pământului de a produce mijloacele de subsistență necesare omului. Atunci când nu întâmpină obstacole, populația creşte în proporție geometrică pe când mijloacele de subsistență cresc numai în proporție aritmetică. "Presupunând actuala populație egală cu o mie de milioane – aprecia Malthus – specia umană ar creşte astfel: 1, 2, 4, 16, 32, 64, 128, 256, iar mijloacele de subsistență: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. În două secole populația ar fi, față de mijloacele de subsistență, în proporție de 256 față de 9, în trei secole de 4096 față de 13 şi în două mii de ani, diferența ar fi aproape incalculabilă". Creşterea în progresie geometrică a populației este explicată prin tendința care se manifestă la toate ființele vii de a spori mai mult decât cantitatea de hrană pe care o au, deci prin instinctul de reproducere, în timp ce creşterea numai în progresie aritmetică a producției este pusă pe seama caracterului limitat al suprafețelor de teren şi randamentelor descrescânde. Înmulțirea speciei umane poate fi menținută la nivelul mijloacelor de subsistență numai prin acțiunea unor obstacole preventive şi obstacole pozitive, care în ultimă linie se reduc la reținere morală, vicii şi mizerie. Teoria malthusiană a influențat ştiințele economice şi demografice având adepți şi adversari din rândul cărora n-au lipsit asemenea personalități ale ştiinței ca David Ricardo, James Mill, Jhon Stuard Mill, Jean Baptiste Say, Charles Darwin, John Maynard Kaynes, Karl Marx.

Comentând teza susținută de Malthus cu privire la creşterea populației în progresie geometrică, prof.american Paul Samuelson arată că aceasta pare să demonstreze că "totul se petrece ca şi cum dimensiunile globului s-ar reduce la jumătate, la sfert, etc. şi apoi, în final, se concentrează într-o astfel de măsură încât mijloacele de subsistență, în special produsele alimentare, nu mai permit satisfacerea nevoilor vitale, ale populației". Referindu-se la previziunile pesimiste ale lui Malthus, renumitul economist american arată că "... în perioada celor peste 150 de ani de la moartea lui Malthus, rata accentuată a natalității a început să scadă, unele națiuni occidentale – fiind expuse depopulării în timp ce progresele tehnicii industriale au neutralizat şi mai mult efectele randamentului descrescând ". Pe baza seriilor statistice seculare Simion Kuznets a arătat că ritmul de creştere a populației țărilor europene a fost, practic, inferior ritmului creşterii economice şi, respectiv, al creşterii mijloacelor de subsistență. Producția agricolă a cunoscut o importantă creştere în perioada postbelică, ajungând la un considerabil surplus mondial. În 1987 se estima că producția alimentară mondială era suficientă ca să furnizeze fiecărei persoane de pe glob cu 19% mai multe calorii decât cere o dietă rațională (Alexander King, Bertrand Schneider). Cu toate acestea, foametea şi malnutriția au continuat să fie răspândite în regiuni vaste. "Explozia demografică" a populației înregistrată în țările în curs de dezvoltare în perioada postbelică, a agravat situația alimentară în majoritatea acestor țări, menținând pe prim plan problema îmbunătățirii corelației agricultură-populație atât la scară mondială cât şi la nivel național.

Îmbunătățirea corelației menționate din perspectiva agriculturii presupune acțiuni care exclud automatisme, soluțiile simplificatoare, unilaterale, impunând măsuri pe multiple planuri, diferențiat în raport de marea varietate a condițiilor concrete.

Agricultura dispune de mari resurse de dezvoltare. Pe glob există importante suprafețe de teren care ar putea fi atrase în circuitul economic. Suprafața potențial cultivabilă a globului se estimează la aproximativ 3,2 miliarde ha, adică la 24% din suprafața totală a uscatului (13,5 miliarde hectare). În prezent se află sub cultură doar 1,5 miliarde ha reprezentând

te suficientă pentru a duce o viață activă şi sănătoasă. Noțiunea de securitate alimentară la nivel național nu este sinonimă cu autosatisfacerea alimentară. Ea presupune să se producă în țară suficiente mărfuri alimentare pentru a satisface propriile necesități în creştere sau, dacă avantajul său comparativ se găseşte în alt domeniu, ca încasările sale în valută să fie suficiente pentru a-i permite să importe cantități de produse agroalimentare necesare. Pentru țara noastră, asigurarea securității alimentare presupune în mod obligatoriu partici-

numai cca 11% din terenurile neacoperite cu apă. Cele mai întinse suprafețe potențial cultivabile se află în Africa şi America de Sud. Procentele de utilizare a terenurilor din potențial sunt pentru America Latină de 17,8%, iar pentru Africa tropicală de 27,1%. În țările în curs de dezvoltare se foloseşte doar o treime din suprafața cultivabilă față de 53% în țările industriale dezvoltate. Studiile Organizației Națiunilor Unite arată că la nivelul anului 2000, este fizic posibil să se sporească suprafața cultivabilă în regiunile în curs de dezvoltare cu economie de piață, luate pe ansamblu, cu aproximativ 229 milioane de hectare sau cu 30% în comparație cu totalul suprafeței arabile din anul 1970. Dar pentru a transpune în fapt această posibilitate fizică, vor trebui luate importante măsuri de politică de stat în domeniul ameliorărilor funciare şi irigațiilor, investițiilor publice şi private, înlesnirilor în domeniul creditelor, aprovizionării cu maşini şi utilaje necesare redistribuirii forței de muncă şi altele (Anne P.Carter, Wassily Lecontief, Peter Petri). În acelaşi timp, atragerea în cultură a noi suprafețe impune prudență şi chibzuință pentru a se evita perturbări ecologice şi sociale de genul celor care au avut loc prin despăduriri în bazinele Amazonului şi Congoului, din Napal, din sudul Saharei etc.

Expansiunea agricolă în țările în curs de dezvoltare poate avea loc şi printr-o frecvență mai mare a culturilor pe aceeaşi suprafață. Sistemele agricole din aceste țări variază de la cazul extrem al pământului care nu este niciodată utilizat pentru culturi până la cealaltă extremă în care pământul este semănat imediat ce este strânsă recolta anterioară. Față de țările cu densități mai mici de populație – din Africa şi America Latină, în care se practică pe suprafețe întinse sisteme cu pârloagă lungă sau scurtă, în țările cu densități foarte mari de populație, incluzând multe țări asiatice, o parte a pământului este semănat de două sau trei ori în fiecare an fără perioade de pârloagă. Acest tip de expansiune agricolă, s-a extins ca răspuns la creşterea populației în întreaga Europă şi în alte zone ale lumii contribuind la sporirea ofertei de produse agricole. O mai mare frecvență a culturilor în țările în care se mai practică sisteme de pârloagă constituie aşadar o cale importantă de creştere a producției agricole în aceste țări.

Există, de asemenea, imense posibilități de a spori producțiile pe suprafețele deja cultivate prin aplicarea cuceririlor ştiinței materializate în progresul factorilor de producție, al mijloacelor tehnice şi tehnologiilor de producție, al cunoştințelor producătorilor agricoli. De regulă, concepțiile pesimiste care au fost exprimate în legătură cu raportul – agricultură - populație – alimentație au supraestimat caracterul limitat al suprafețelor agricole şi au subestimat factorul ştiință, al cărui progres este nelimitat. Ştiința poate înainta şi ea în progresie geometrică în împrejurările cele mai obişnuite. În ultimele decenii ştiințele pe care se bazează producția agricolă au făcut mari progrese, rezultatele obținute reflectându-se în îmbunătățirea materialului biologic, în perfecționarea mijloacelor tehnice, a tehnologiilor de producție, a modului de organizare şi de conducere a fermelor etc. Pe baza descoperirilor ştiinței şi aplicării lor în producție, într-o serie de țări producția agricolă a atins niveluri greu de conceput cu câteva decenii în urmă, ajungându-se la surplusuri masive şi la măsuri restrictive în producția vegetală şi animală. În prezent omenirea dispune de un stoc de realizări ale ştiinței insuficient valorificate, fiind aplicate într-un număr restrâns de țări, deci pe o suprafață relativ mică.

parea agriculturii la schimburile economice internaționale. Nivelul minim al exporturilor ar trebui să-l constituie obținerea de devize necesare pentru acoperirea integrală a importurilor de factori de producție pentru agricultură şi de produse agricole. Securitatea alimentară la nivel național este o condiție necesară, dar nu şi suficientă pentru securitatea alimentară a populației. Aceasta din urmă mai depinde pe de o parte de nivelul veniturilor, iar pe de altă parte de puterea de cumpărare a populației, ambele mărimi fiind condiționate de dimensiunile produsului intern brut, de distribuirea acestuia şi de costul alimentar.

Concomitent cu producerea de mijloace de subsistență, agricultura contribuie la creşterea economică sub diferite forme şi cu intensitate diferită de la o perioadă la alta şi de la un sistem agrar la altul. Ea contribuie la creşterea economică prin propria ei creştere, respectiv, prin sporirea producției vegetale şi animale în concordanță cu nevoile economiei naționale. Datorită multiplelor relații dintre agricultură şi celelalte ramuri, o rată înaltă a creşterii producției agricole sau o scădere a acesteia poate grăbi sau încetini creşterea economică generală. Într-o țară ca România, cu o suprapopulație agricolă, agricultura participă la creşterea economică generală şi prin transferul de forță de muncă din agricultură în ramuri neagricole cu condiția ca acest transfer să aibă loc pe baza creşterii productivității muncii în agricultură şi asigurării unui nivel superior de productivitate în ramurile în care se deplasează.

Agricultura este ramura care în mod tradițional transferă venit pentru dezvoltarea celorlalte ramuri şi activități, a economiei naționale în ansamblu, printr-o serie de canale dintre care pe primul plan se situează mecanismele pieței, sistemul de prețuri, diferitele impozite şi taxe, dobânzile la capitalul împrumut, renta, arenda şi redevența, plătite pentru suprafețele de teren arendate, închiriate, concesionate, costurile suportate de agricultură în perioada de creştere biologică şi de instruire a persoanelor care se deplasează în alte ramuri şi activități neagricole ş.a.

De asemenea, agricultura participă la creşterea economică prin asigurarea materiilor prime pentru dezvoltarea industriilor de procesare a acestora precum şi prin cererea de mijloace de producție, de bunuri de consum şi de servicii. Ea reprezintă nucleul în jurul căruia se formează şi se dezvoltă o serie de ramuri, subramuri şi activități legate între ele printr-un sistem de relații tehnico-economice şi economico-sociale care concură la producerea bunurilor de consum pe baza materiilor prime agricole. Ansamblul acestora şi-a găsit exprimarea într-o serie de categorii ca agribusiness, complex agroalimentar, complex agroindustrial ş.a. În cadrul economiei naționale, agricultura şi activitățile din amonte şi aval pe care le antrenează dețin o pondere ridicată în totalul populației ocupate, resurselor alocate şi produsului final, fapt care evidențiază rolul ei în creşterea economică în calitate de solicitant şi furnizor de produse şi servicii. Agricultura participă la creşterea economică şi prin exportul produselor sale, ca atare sau procesate, în condițiile în care acesta depăşeşte im-

portul. Venitul în valută din exportul net reprezintă sursă pentru dezvoltarea şi modernizarea economiei naționale, inclusiv a agriculturii.

O importanță deosebită are funcția agriculturii de a crea surplus economic necesar atât pentru propria-i dezvoltare cât şi pentru participarea la dezvoltarea societății în ansamblu, pentru asigurarea de venituri producătorilor agricoli comparabile cu ale altor categorii socioeconomice. Supraapreciată de către fiziocrați care considerau agricultura ca singura sursă de avuție şi subapreciată în ultimele decenii când s-a emis teza potrivit căreia agricultura ar fi o ramură „compensată" care se dezvoltă pe baza transferului de surplus economic din alte ramuri şi sectoare de activitate, această funcție devine de mare actualitate în condițiile în care se iau măsuri pentru diminuarea subvenționării agriculturii sub orice formă şi eliminarea ei în perspectivă.

În ultimul timp, capătă un loc tot mai important, o nouă funcție a agriculturii şi a economiei în ansamblu care constă în satisfacerea cerințelor actuale fără compromiterea capacității generațiilor viitoare de a răspunde propriilor lor cerințe. O astfel de dezvoltare durabilă a agriculturii are ca principală trăsătură îmbunătățirea mediului înconjurător şi a bazei de resurse naturale, utilizarea cu maximă eficiență economică şi ecologică a resurselor nereînoibile, o atitudine „prietenoasă" față de natură.

2. AGRICULTURA ROMÂNIEI LA FINELE ANILOR ‘80

Punctul de plecare pentru transformările care au avut loc după decembrie 1989 îl constituie agricultura moştenită de la regimul socialist. Prezintă interes, în principal, structura de proprietate şi de organizare a producției, evoluția producției agricole în perioada economiei de comandă şi nivelul existent la finele anilor ’80.

2.1.Structura de proprietate şi de organizare a producției

În perioada economiei de comandă s-a realizat dominația proprietății socialiste de stat şi cooperatiste şi a formelor de organizare a producției corespunzătoare acestora, luându-se drept model experimentul stalinist din Uniunea Sovietică. Proprietatea particulară şi forma de organizare a producției corespunzătoare acesteia ocupau o pondere relativ redusă.

Organizarea sectorului de stat a început odată cu Reforma agrară din 1945. Aproximativ un sfert din suprafețele de teren expropriate (359.384 ha) s-au adăugat celor care erau deja în proprietatea statului formându-se ferme experimentale model. Concomitent, în toamna anului 1945, s-au înființat 271 de centre de maşini agricole ale statului, care grupau tractoarele şi maşinile agricole ale camerelor de agricultură cu cele expropriate. Pentru o mai bună utilizare a suprafețelor de teren şi a bazei tehnice, în 1946 a fost înființată Regia exploatațiilor agricole, zootehnice, industriale şi maşinilor agricole (REAZIM), transformată în 1947 în Administrația fermelor de stat şi a stațiunilor de maşini (AFSM). Odată cu trecerea la colectivizarea agriculturii, activitatea fermelor de stat a fost separată de activitatea stațiunilor de maşini, organizându-se gospodării agricole de stat (GAS) şi stațiuni de maşini agricole (SMT) devenite ulterior întreprinderi agricole de stat (IAS) şi stațiuni pentru mecanizarea agriculturii (SMA).

Rolul atribuit IAS-urilor era de a sprijini trecerea de la agricultura parcelară la marea agricultură cooperatist-socialistă; ele trebuiau să devină unități model ale producției agricole în care să se aplice pe scară largă ştiința, tehnica şi tehnologiile moderne şi totodată să participe la formarea fondului central de produse agricole. În 1989, numărul de IAS era de 411 unități, şi dispunea de o suprafață agricolă de 2.055,5 mii ha[1], fiecărei unități revenindu-i în medie peste 5.000 ha. Față de 1960 producția acestor unități a crescut de 3,6 ori.

---

[1] Creşterea suprafeței agricolă a IAS s-a realizat din următoarele surse:

- 534 mii ha terenuri rezervă de stat, aflate în administrarea consiliilor populare, ca urmare a aplicării reformei agrare din perioada 1921-1945, precum şi pe baza Decretului 111/1951, HCM 299/1956, DCM 156/1957 şi HCM 1676/1955;

SMA avea rolul de a executa mecanizat lucrările agricole pentru cooperativele agricole de producție şi pentru alte categorii de agricultori, de a contribui la creşterea producției şi productivității muncii în aceste unități. În 1989, numărul SMA

ajunsese la 573. Ele dispuneau de 116.653 tractoare fizice, respectiv de 76,9% din tractoarele existente în agricultură precum şi de alte maşini agricole. În 1989, volumul de lucrări executate a fost de 5,7 ori mai mare decât în 1960.

Pe baza Programului Plenarei CC al PCR din 3-5 martie 1949 s-a început colectivizarea agriculturii, respectiv trecerea micilor producători agricoli la gospodăria agricolă colectivă. Întrucât ulterior termenul de colectivizare a fost înlocuit cu cel de cooperativizare, iar cel de gospodărie agricolă colectivă (GAC) cu cel de cooperativă agricolă de producție (CAP), în materialul de față vom folosi ultimii termeni.

Începută în 1949, cooperativizarea agriculturii s-a încheiat în 1962. Deşi s-a statuat ca la baza cooperativizării să stea liberul consimțământ, în practică s-au folosit şi mijloace extraeconomice, de constrângere şi forțare a asocierii țărănimii în astfel de forme, fapt care a denaturat atât conținutul procesului ca atare cât şi al proprietății cooperatiste. O parte din țăranii mijlocaşi au fost încadrați în categoria țăranilor înstăriți față de care s-a aplicat o politică de îngrădire a capacității lor productive şi de eliminare treptată. Dacă în 1949, gospodăriile țăranilor înstăriți au reprezentat 5,5% din totalul gospodăriilor țărăneşti, în 1955 ponderea lor a scăzut la 2,0%, iar în 1958 la 0,7%. Neputând să facă față politicii aplicate, mulți țărani înstăriți au fost judecați şi condamnați pentru neachitarea obligațiilor împovărătoare față de stat. Pierderile pentru agricultură n-au constat numai în distrugerea celor mai productive şi eficiente gospodării ci şi în diminuarea capacității productive a tuturor gospodăriilor țărăneşti care îşi limitau activitatea la lotul de teren primit în folosință (până la 0,30 ha de familie), condiționat de participarea la muncă în CAP, şi la numărul de animale permis de statutul cooperativei.

Conținutul proprietății cooperatiste a fost afectat nu numai de folosirea mijloacelor extraeconomice pentru formarea ei ci şi de încălcarea altor principii

- 250 mii ha terenuri rezultate în plus, în urma efectuării lucrărilor de evidență funciară, prin aplicarea Decretului 281/1955;
- 300 mii ha provenite din suprafețele ce depăşeau posibilitățile de lucru ale unor categorii sociale de țărani, ca urmare a intrării în vigoare a Decretului 115/1959;
- 400 mii ha teren amenajate prin lucrări hidroameliorative în Lunca Dunării pe baza Ordinului CSA nr.5/1957, DCM 1050/1962 şi HCM 1030/1996;
- 100 mii ha terenuri MapN, care depăşeau nevoile de instruire militară şi activitățile de zbor, în conformitate cu Hotărârea fostului Birou Politic al CC al PCR;
- 52 mii ha terenuri amenajate în Delta Dunării, prin aplicarea Decretului 92/1963; întrucât terenurile preluate din diferite surse erau dispersate în trupuri mici, la distanțe mari, neeconomic de exploatat, a fost necesară o continuă acțiune de comasare în conformitate cu prevederile Decretului 151/1950 şi ale Legii 59/1974.

ale cooperației ca: autonomia în stabilirea scopurilor, în luarea deciziilor şi în management; conducerea şi controlul democratic; distribuirea corectă şi echitabilă a câştigurilor provenite din activitatea desfăşurată în cadrul cooperativei prin neluarea în considerare a pământului şi inventarului agricol adus în cooperativă la repartizarea veniturilor, retribuția făcându-se numai după muncă şi la nivel redus.

Primele CAP - 56 - au luat ființă în 1949 cu o suprafață agricolă de 14,3 mii ha şi 4 mii de familii.

În 1962, la încheierea cooperativizării, existau 5398 de unități cu o suprafață agricolă de 9084,7 mii ha şi 3294,8 mii de familii. După 1962 numărul de CAP s-a redus în vederea concentrării producției, iar începând din 1969 s-au constituit asociații economice intercooperatiste (AEI), îndeosebi cu profil zootehnic. În 1989, față de 1962 producția agricolă a unităților cooperatiste a fost de 1,7 ori mai mare.

Ca rezultat al dezvoltării agriculturii de stat şi cooperatiste, sectorul particular, reprezentat de gospodăriile agricole individuale, s-a restrâns considerabil, menținându-se îndeosebi în zonele de deal şi munte.

Structura de proprietate la care s-a ajuns în perioada agriculturii socialiste rezultă din structura de proprietate a fondului funciar, efectivelor de animale şi fondurilor fixe.

Tabelul nr. 2

Fondul funciar pe categorii de folosință şi forme de proprietate în anul 1989 (- % -)

	Agricol	**Arabil**	**Păşuni**	**Fânețe**	**Vii şi pepiniere viticole**	**Livezi şi pepiniere pomicole**
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Unități agricole de stat	29,7	22,7	63,2	8,5	28,0	30,0
Din care: Întreprinderi de stat	(13,6)	(16,5)	0,7	(4,2)	(20,7)	(18,6)
Unități agricole cooperatiste	60,8	72,3	29,3	46,8	68,3	53,5
Gospodării ale producătorilor particulari	9,5	5,0	7,5	44,7	3,7	16,5

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

Proprietatea cooperatistă era predominantă la toate categoriilor de folosință a terenului agricol, cu excepția păşunilor; în cadrul proprietății de stat ponderile cele mai mari erau la categoriile superioare de folosință - vii şi livezi, precum şi la păşuni, iar în cadrul proprietății producătorilor particulari - pajiştile naturale.

Unităţile de stat deţineau peste 50% din efectivele de porcine şi păsări; în unităţile cooperatiste ponderea cea mai mare o aveau bovinele - 48,7% iar în gospodăriile populaţiei - ovinele şi caprinele (46,6%) şi cabalinele (64,6%).

O componentă esenţială a proprietăţii o reprezentau fondurile fixe. Din totalul fondurilor fixe ale agriculturii existente în 1989 IAS deţineau 31,7%, SMA - 20,8% iar CAP - 22,0%, diferenţa până la 100 de procente revenind altor unităţi de stat şi gospodăriilor populaţiei. Unităţile de stat deţineau ponderea principală la factorii de producţie cu rol decisiv în întreaga agricultură - maşini, tractoare şi instalaţii, utilaje energetice, construcţii speciale şi mijloace de transport. În unităţile cooperatiste cea mai mare pondere revenea plantaţiilor de pomi şi vii, animalelor şi construcţiilor agrozootehnice, principalele mijloace tehnice folosite aflându-se în unităţile de mecanizare a agriculturii. În gospodăriile populaţiei fondurile fixe erau reprezentate în principal de construcţii, animale, de unelte şi inventar gospodăresc.

Fiind considerată forma superioară de proprietate comparativ cu cea cooperatistă, proprietatea de stat a avut permanent un regim preferenţial în alocarea resurselor naturale, materiale, financiare şi umane, fapt care în condiţiile unor resurse limitate, a dezavantajat sectorul cooperatist şi ţărănimea care constituia majoritatea populaţiei ocupate în agricultură.

2.2.Alocarea factorilor de producţie

În agricultură principalul factor de producţie este pământul, respectiv suprafaţa de teren alocată producţiei acestei ramuri. Suprafaţa agricolă a României reprezintă aproape 2/3 din teritoriul ţării. În perioada 1950-1989 ea s-a menţinut relativ la acelaşi nivel.

Tabelul nr. 3

Suprafaţa agricolă după modul de folosinţă în 1950 şi 1989
- la sfârşitul anului -

- mii hectare-

	1950	**1989**
Suprafaţa agricolă (a-e)	14.324,0	14.759,0
a) arabil	9.377,9	9.458,3
b) păşuni	2.852,4	3.256,9
c) fâneţe	1.682,2	1.448,9
d) vii şi pepiniere viticole	227,3	277,5
e) livezi şi pepiniere pomicole	184,2	318,0
Suprafaţă agricolă amenajată pentru irigat	42,5	3.066,6
din care: arabilă	42,5	2.907,9

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1980, p.220-221 şi Anuarul statistic al României,CNS, 1990, p.265.

S-a îmbunătățit însă modul de folosință a terenului agricol în sensul creşterii suprafeței categoriilor superioare şi anume a terenului arabil, viticol şi pomicol care împreună au deținut peste 68% din suprafața agricolă.

Un obiectiv prioritar al politicii agricole l-a constituit dezvoltarea bazei tehnico-materiale în vederea ridicării potențialului productiv al pământului şi intensificării agriculturii. În acest scop *au sporit investițiile în agricultură* de 30 de ori în anii 1986-1990 față de 1951-1955. Până în 1970 cea mai mare parte a investițiilor a fost orientată pentru dezvoltarea mecanizării şi înzestrarea energetică a muncii, iar după 1970 pentru realizarea lucrărilor de hidroameliorații. Au sporit, de asemenea, investițiile pentru dezvoltarea zootehniei, şi culturilor de câmp şi pentru extinderea plantațiilor de pomi şi vii în sisteme intensive şi superintensive.

Pe baza investițiilor alocate *s-a dezvoltat parcul de tractoare şi maşini agricole* (tabel nr. 3). De la 13.713 tractoare fizice în 1950 s-a ajuns în 1989 la 151.745 tractoare, suprafața arabilă pe tractor reducându-se de la 684 de ha la 62 de ha.

Tabelul nr. 4

Evoluția parcului de tractoare şi maşini agricole

- unități –

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Tractoare	13.713	44.194	107.290	146.592	151.745
Semănători mecanice	6.350	33.948	54.527	48.970	43.608
Cultivatoare mecanice	1.343	20.667	29.343	40.198	35.386
Combine autopropulsate pentru recoltat cereale păioase	44	1.582	1.325	35.201	44.799
Combine autopropulsate pentru recoltat porumb	-	-	-	3.793	17.195
Suprafața arabilă ce revine pe un tractor fizic-ha	684	222	91	67	62

Sursa*: Anuarul statistic al României, CNS, 1990, p.272-273.*

A sporit numărul tipurilor de tractoare, s-a diversificat sistema de maşini agricole, s-a schimbat structura bazei energetice în sensul creşterii forței de tracțiune mecanică de la 20% în 1950 la peste 90% în 1970 şi în anii următori, a crescut gradul de mecanizare a lucrărilor agricole. Înzestrarea tehnică a agriculturii a fost susținută de crearea şi dezvoltarea unor fabrici şi uzine ca „Semănătoarea" din Bucureşti, „Tractorul" din Braşov,
"7 Noiembrie" din Craiova şi altele.

Au fost, de asemenea, create şi dezvoltate combinate de mare capacitate pentru producerea de îngrăşăminte şi alte substanțe chimice pentru *chimiza-*

rea agriculturii ca cele de la Craiova, Turnu-Măgurele, Târgu-Mureş, Valea Călugărească, Năvodari, Râmnicu-Vâlcea, Slobozia, Făgăraş ş.a.

Tabelul nr. 5

Îngrăşăminte chimice folosite în agricultură

- mii tone-

	1950	1960	1970	1980	1989
Îngrăşăminte chimice - total (substanţă activă)	5,9	74,5	594,3	1.113,5	1.158,8
Azotoase	2,6	24,7	366,9	646,3	665,3
Fosfatice	1,6	46,8	203,2	389,4	329,3
Potasice	1,7	3,0	24,2	77,8	164,2
Îngrăşăminte chimice	21.645,0	33.100,0	19.864,0	25.023,4	41.603,0

Sursa*: Anuarul statistic al României,CNS, 1990, p.272-273.*

Ca urmare, cantitatea de îngrăşăminte chimice folosită în agricultură a sporit de la 5,9 mii tone în 1950 la 1158,8 mii tone în 1989. O evoluţie similară a avut loc şi în domeniul pesticidelor, insecticidelor şi fungicidelor, precum şi în producerea şi utilizarea substanţelor chimice de uz furajer şi a medicamentelor de uz veterinar.

Pentru creşterea capacităţii de producţie a pământului au fost executate importante lucrări de îmbunătăţiri funciare pe bază de programe naţionale. *Suprafaţa amenajată pentru irigat* s-a extins de la 42,4 mii ha în 1950 la 3.168,9 mii ha în 1989, România situându-se printre ţările europene cu cea mai mare suprafaţă amenajată pentru irigat. În aceeaşi perioadă s-au efectuat lucrări de desecări, pe o suprafaţă de 3.259,5 mii ha şi antierozionale pe o suprafaţă de 2.349 mii ha precum şi de amenajare complexă a teritoriului.

În concordanţă cu cerinţele activităţii productive din agricultură s-a dezvoltat *cercetarea ştiinţifică şi învăţământul agricol*. Pentru cercetarea ştiinţifică, coordonată de Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice, s-a creat o reţea de institute şi staţiuni amplasate pe întreg teritoriul ţării. În anii ‘80 existau 19 institute de cercetări şi 91 de staţiuni de cercetare în care lucrau peste 12500 de cadre din care aproximativ 3.600 cu studii superioare; la activitatea de cercetare participau, de asemenea, cele şase institute de învăţământ superior cu cele peste 4000 de cadre didactice. Unităţile de cercetare şi învăţământ dispuneau de o suprafaţă agricolă de peste 170000 hectare precum şi de laboratoare, instalaţii, mijloace mecanice şi aparatură de cercetare. Cercetarea ştiinţifică a furnizat producţiei peste 100 de soiuri, linii şi hibrizi de cereale păioase, floarea soarelui, sfecla de zahăr, soia, aproape 100 de soiuri de pomi fructiferi, noi soiuri de tomate, noi rase, linii şi hibrizi la toate speciile de animale, împreună cu tehnologiile corespunzătoare. Pentru pregătirea cadrelor de specialişti s-a dezvoltat învăţământul liceal, profesional şi superior.

Tabelul nr. 6

Învățământul agricol

	1950/1951	1970/1971	1980/1981	1989/1990
Licee agroindustriale				
- număr de licee	...	59	139	150[x)]
- elevi înscrişi	...	27.934	88.746	258.121
Şcoli profesionale[x)]				
- număr de şcoli	72	94	61	153
- elevi înscrişi	6.377	21.367	4.589	56.258
Învățământ superior[xx)]				
- număr de facultăți	15	17	13	6
- studenți înscrişi	6.913	8.288	9.555	6.380

x) inclusiv pentru silvicultură; xx) inclusiv medicină veterinară.
Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1971 şi Anuarul statistic al României, CNS, 1991.

Ca urmare, numărul de specialişti agricoli a fost în 1989 de aproape 5,8 ori mai mare decât în 1960, cel de specialişti cu studii superioare de 6,3 ori, iar cel cu studii medii de 5,4 ori.

Tabelul nr. 7

Specialişti agricoli

	1960	1970	1980	1989
Specialişti agricoli – total	11.220	29.252	47.322	65.577
Din care: cu studii superioare	5.327	16.442	26.426	33.639
Cu studii medii	5.893	12.803	20.896	31.948
Din care:				
- agronomi	3.719	3.949	7.259	11.480
- zootehnişti	621	978	2.424	5.059
- veterinari	470	2.233	2.890	4.107

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

La factorii de producție menționați adăugăm *populația ocupată în agricultură.* Agricultura ocupă locul principal în cadrul economiei naționale sub aspectul populației ocupate.

Deşi s-a redus la mai puțin de jumătate în 1989 față de 1950, populația ocupată în agricultură a rămas relativ mare. În cadrul ei au avut loc schimbări care, pe de o parte au favorizat dezvoltarea agriculturii – creşterea numărului persoanelor cu pregătire medie şi superioară, a specialiştilor, iar pe de altă parte, au creat dificultăți – creşterea ponderii persoanelor în vârstă şi a femeilor, disparități teritoriale ş.a.

Tabelul nr. 8

Populația ocupată în agricultură,
1950 – 1989

		1950	1960	1970	1980	1989
Populația ocupată	Mii pers.	6.208,7	6.233,1	4.848,6	3.048,1	3.012,3
În procente față de total	%	74,1	65,4	49,1	29,4	27,5

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

2.3. Evoluția producției agricole

Efectul de scală, coroborat cu progresul tehnologic, s-a reflectat în evoluția şi nivelul producției agricole. În perioada 1950-1989 producția agricolă a înregistrat o creştere semnificativă, fiind în 1989 de 3,5 ori mai mare decât în 1950. Creşterea producției agricole s-a obținut în condițiile reducerii populației ocupate în agricultură de la 6.208,7 mii persoane în 1950 la 3.012,3 mii persoane în 1989, fapt care echivalează cu sporirea eficienței muncii din agricultură. Pornindu-se de la varietatea condițiilor naturale, materiale şi umane agricultura a fost orientată spre o dezvoltare complexă la scară națională concomitent cu concentrarea producției în zonele favorabile fiecărei ramuri şi profilarea şi specializarea unităților de producție în raport de condițiile zonale specifice. O expresie a dezvoltării complexe este devansarea producției vegetale de către producția animală. Ca urmare, în structura producției agricole, ponderea producției animale a crescut de la 29,1% în perioada 1951-1955 la 46,7% în anii 1986-1990. S-a diminuat astfel caracterul cerealist al agriculturii şi a crescut gradul de valorificare a resurselor furajere naturale sau cultivate.

Tabelul nr. 9

Structura producției globale

- media anilor -

Anii	Producția globală totală	din care:	
		Vegetală	Animală
1951-1955	100,0	70,9	29,1
1961-1965	100,0	66,6	33,4
1971-1975	100,0	61,6	38,4
1981-1985	100,0	57,0	43,0
1986-1990	100,0	53,3	46,7

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1996.

Producția agricolă vegetală a cunoscut mutații structurale dintre care cea mai importantă se referă la diversificarea plantelor cultivate, prin creşterea suprafețelor alocate culturilor industriale, plantelor uleioase, cartofilor, legumelor şi leguminoaselor.

Tabelul nr. 10

Producția totală şi producția medie la hectar la principalele culturi

- media anilor -

	1951-1955	1971-1975	1981-1985	1986-1990
Producția totală - mii tone				
Cereale pentru boabe din care:	8.232,3	14.813,7	21.702,9	18.286,4
• grâu şi secară	3.338,3	5.449,7	6.087,9	7.402,5
• orz şi orzoaică	497,2	845,1	2.422,6	2.787,9
• porumb	3.934,9	8.348,9	13.001,3	7.836,3
Leguminoase pentru boabe	183,6	159,8	224,1	227,4
Floarea-soarelui	265,7	761,1	783,6	705,3
Sfeclă de zahăr	1.293,1	4.757,8	6.074,2	5.086,3
Cartofi	2.351,5	3.386,8	5.869,5	4.111,0
Legume	1.590,1	2.675,3	5.101,4	3.589,1
Producția medie – chintale				
Grâu şi secară	11,3	22,1	26,8	30,8
Orz şi orzoaică	10,5	23,3	30,6	38,4
Porumb	12,9	26,8	41,4	29,2
Floarea-soarelui	7,4	14,5	16,1	15,8
Sfeclă de zahăr	116,7	221,4	222,8	212,9
Cartofi	94,6	114,1	184,0	127,4

x) Floarea-soarelui în cultură pură.

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, DCS, 1986, Anuarul statistic al României, CNS, 1990 şi 1996;

Datorită importanței lor, cerealele au ocupat locul principal în producția agricolă. Deşi suprafața lor s-a redus de la 6.970,6 mii ha în perioada 1951-1955 la 5.965,2 mii ha în anii 1986-1990, producția de cereale a crescut de 2,2 ori pe seama sporirii randamentelor la hectar la grâu şi secară de 2,7 ori, la orz şi orzoaică de 3,6 ori, iar la porumb de aproape 3 ori. În structura suprafețelor ocupate cu cereale a crescut ponderea porumbului şi a celorlalte culturi furajere şi s-a redus ponderea grâului. La leguminoase pentru boabe, din rândul cărora pe primul plan se situează fasolea boabe şi mazărea, suprafața cultivată a sporit de 1,6 ori. Dacă producția de fasole n-a cunoscut modificări însemnate, producția de mazăre a crescut de 3-4 ori în anii 1960-1970 după care a înregistrat o tendință de reducere. Culturile tehnice au înregistrat ritmuri înalte de creştere. Au sporit suprafețele cultivate cu sfeclă de zahăr şi floarea soarelui. Cultura tehnică cea mai dinamică a fost soia, România devenind în anii ‘70 şi ‘80 cea mai mare cultivatoare de soia din Europa. Evoluții asemănătoare s-au înregistrat şi la inul pentru ulei, la inul şi cânepa pentru fibră, precum şi la ricin. Paralel cu sporirea suprafețelor cultivate au crescut producțiile medii la hectar determinând dublarea, şi la unele culturi tehnice triplarea producțiilor totale. La cultura cartofului, suprafața alocată a oscilat în jurul a 300 mii ha, iar producția

totală s-a dublat pe seama creşterii producţiei medii. Producţia legumicolă s-a extins în majoritatea zonelor ţării, formându-se bazine mari legumicole specializate; s-a lărgit numărul de specii care se cultivă; de aproape trei decenii suprafaţa cultivată depăşeşte 200 mii ha; s-a extins cultura legumelor în sere şi solarii pentru asigurarea unor cantităţi sporite de legume timpurii; până în 1985 producţia legu-micolă a crescut constant, cea mai mare producţie realizându-se în anii 1981-1985. Pentru producţia viticolă suprafaţa de teren a oscilat între 250 şi 300 mii ha, având tendinţa de scădere în anii '70 şi '80; producţia medie de struguri la ha s-a dublat, pe această bază realizându-se creşterea producţiei totale. La obţinerea sporului de producţie au contribuit: modernizarea plantaţiilor existente, înfiinţarea de noi plantaţii intensive şi superintensive, ameliorarea materialului săditor, specializarea bazinelor viticole, diferenţierea tehnologiilor de cultură pe zone, direcţii de producţie şi soiuri. S-a urmărit dezvoltarea producţiei de struguri de masă din soiuri de mare randament şi cu perioade diferite de maturizare, care să permită prelungirea perioadei de consum în stare proaspătă în cursul anului.

Tabelul nr. 11

Suprafaţa viilor pe rod şi producţia de struguri

- media anilor –

	UM	**1951-1955**	**1961-1965**	**1971-1975**	**1981-1985**	**1986-1989**
Suprafaţa	mii ha	220,5	257,4	298,1	253,8	223,1
Producţia totală	mii tone	793,1	907,8	1.202,4	1.664,8	1.186,7
Producţia medie	chintale	36,0	35,3	40,1	64,4	53,2

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, DCS, 1996 şi Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

Producţia pomicolă a fost orientată în direcţia îmbunătăţirii structurii patrimoniului prin înfiinţarea de plantaţii intensive şi superintensive, cu prioritate din soiuri valoroase - cireş, vişin, piersic, cais, nuc. Suprafaţa ocupată cu livezi s-a menţinut relativ constantă, creşterea producţiei totale realizându-se pe seama sporirii producţiei medii.

Tabelul nr. 12

Producţia totală de fructe

- media anilor –

	1951-1955	**1961-1965**	**1971-1975**	**1981-1985**	**1986-1989**
Mii tone	590,0	918,5	1.096,4	1.913,9	1643,1

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1986 şi Anuarul statistic al României, 1990.

În perioada analizată s-a manifestat un intens proces de zootehnicizare a agriculturii. Efectivele de animale au crescut în perioada 1951-1989 cu 42% la bovine şi 59% la ovine iar la porcine şi păsări de 6,5 ori şi, respectiv, de 7,2 ori; s-au adus îmbunătățiri raselor de animale şi organizării producției îndeosebi la porcine şi păsări prin concentrarea lor în ferme şi complexe specializate de tip industrial construite cu credite acordate de BIRD şi BERD (Banca Internațională, respectiv Banca Europeană de Reconstrucție şi Dezvoltare). A crescut producția de carne, nivelul maxim atingându-se în anii 1981-1985. Cel mai rapid a sporit producția de carne de porc şi de pasăre datorită extinderii sistemelor de creştere industrială la aceste specii. Producția de lapte a sporit atât pe seama creşterii efectivelor cât şi a producției medii. Producția de ouă a crescut de 5,7 ori până la finele anilor '80.

Tabelul nr. 13

Numărul animalelor

	1951	1971	1989
Bovine	4.502	5.216	6.416
Porcine	2.197	6.359	14.351
Ovine	10.222	13.818	16.210
Caprine	498	536	1.078
Cabaline	1.002	668	702
Păsări	17.610	54.333	127.561
Animale ce revin la 100 ha teren[1)]			
Bovine	32,4	36,9	44,4
Porcine	23,4	65,3	142,2
Ovine şi caprine	77,1	101,4	119,5

1) Efectivele de bovine, ovine şi caprine s-au raportat la suprafața arabilă + păşuni + fânețe, iar efectivul de porcine la suprafața arabilă.
Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1991.

Tabelul nr. 14

Producția animală

- media anilor -

	1951-1955	1961-1965	1971-1975	1981-1985	1986-1990
Carne - total (mii tone greutate vie)	1.751	1.044	1.853	2.437	2.276
- bovine	312	391	551	526	419
- porcine	282	415	875	1.097	1.049
- păsări	49	104	276	603	544
Lapte (mii hl)	23.476	31.636	42.328	51.527	48.526
- vacă şi bivoliță		27.970	38.653	47.912	44.484
Lână (tone)	18.218	23.998	30.559	39.968	38.047
Ouă (mil. bucăți)	1.338	2.502	4.644	7.377	7.672

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, DCS, 1986 şi Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

Deşi în perioada analizată populația României a sporit cu peste 7 milioane locuitori, producția agricolă pe locuitor a fost mai mare în 1989 față de 1950 de 2,5 ori la cereale boabe, de 2,2 ori la floarea soarelui, de 8 ori la sfecla de zahăr, de 1,9 ori la cartofi, de 2,1 ori la carne, de 1,4 ori la lapte şi de 4,5 ori la ouă.

Creşterile producțiilor totale la diferite culturi şi specii de animale şi a producțiilor medii sunt evidente dar nu şi suficiente pentru a ne apropia de nivelurile realizate în țările vest şi central europene. Astfel, în timp ce în România se obținea în 1989 o producție medie de grâu la hectar de 33,6 chintale, Belgia - Luxemburg realiza 67,5 chintale, Danemarca 72,2, Franța 63,5, Germania (vest) 62,1, Olanda 76,0 şi Regatul Unit 66,0. Randamente superioare au obținut şi țările vecine, cu acelaşi tip de exploatații: Bulgaria - 47,4 chintale la ha, Cehoslovacia 51,3 şi Ungaria 52,4. La porumb, producția medie la ha a fost în România de 27,7 chintale față de 76,8 chintale în Austria, 67,3 în Franța, 75,3 în Germania (vest), 79,4 în Italia, 62,5 în Spania şi de 42,9 în Bulgaria, 53,0 în Cehoslovacia şi 62,2 în Ungaria. Producții medii de 2-3 ori mai mici s-au obținut şi la alte culturi precum şi în zootehnie. Asemenea decalaje au avut drept cauze principale neajunsurile managementului agriculturii şi al exploatațiilor agricole, alocarea relativ mai redusă de factori de producție şi eficiența utilizării lor. În 1989, agricultura României era de 3-4 ori mai slab dotată cu tractoare decât țări ca Belgia, Franța, Germania (vest), Italia, Olanda, Regatul Unit şi utiliza cantități de îngrăşăminte chimice la hectar de 4-5 ori mai mici.

2.4. Participarea agriculturii la dezvoltarea industriei alimentare, consumului populației şi a comerțului exterior

Dezvoltarea producției agricole, vegetale şi animale, s-a reflectat în evoluția industriei alimentare şi a altor subramuri ale industriei, a consumului alimentar al populației şi a comerțului exterior. Pe baza materiilor prime furnizate de agricultură, producția alimentară a sporit de 17 ori în perioada 1950-1985 şi cu 12,5% în 1989 față de 1985.

Consumul mediu pe locuitor la principalele produse alimentare s-a îmbunătățit cantitativ şi structural până la începutul anilor ‘80. În 1980 comparativ cu anul 1950 consumul de carne a crescut de 3,7 ori, cel de zahăr de 4,1 ori, cel de lapte de 1,5 ori, cel de ouă de 3,9 ori. După 1980 urmează o reducere şi depreciere structurală a consumului alimentar, cauzate de declinul producției coroborat cu „forțarea" exportului pentru plata datoriei externe. Ca urmare a reducerii ofertei, pentru o serie de produse alimentare consumul a fost raționalizat.

Tabelul nr. 15

Consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare în perioada 1950-1989

	U.M.	1950	1970	1985	1989
Carne şi produse din carne (în echivalent carne proaspătă)	kg	16,7	31,2	55,1	50,2
Grăsimi-total (greutate brută)	kg	5,35	14,11	17,65	16,74
Lapte şi produse din lapte, în echivalent lapte (exclusiv untul)	l	107,6	110,7	170,6	135,9
O u ă	buc.	59	142	254	229
Zahăr şi produse din zahăr (în echivalent zahăr)	kg	6,9	19,3	26,3	24,7
Produse din cereale (în echivalent făină)	kg	130,5	196,0	143,0	157,3
Cartofi	kg	50,3	62,3	78,4	71,7
Legume şi produse din legume (în echivalent legume)	kg	65,6	86,7	169,8	135,6
Fructe şi produse din fructe (în echivalent fructe)	kg	20,7	34,6	71,0	53,9

Sursa: Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

Exprimat în calorii şi factori nutritivi, în medie zilnic, pe un locuitor, consumul alimentar s-a caracterizat printr-o proporție ridicată a caloriilor şi factorilor nutritivi din producția vegetală, cu deosebire din cereale şi o participare redusă a celor de origine animală.

Agricultura a contribuit la dezvoltarea comerțului exterior al României direct cu animale vii şi produse ale regnului vegetal şi animal şi, indirect, prin produsele procesate.

Tabelul nr. 16

Comerțul exterior cu produse agroalimentare în perioada 1950-1989

	Mii lei la curs oficial				Mii lei la curs comercial	
	1950	1960	1970	1980	1985	1989
Total mărfuri agroalimentare						
Export	328,5	914,4	1848,3	10659,8	13743,7	8127,5
Import	14,5	163,3	642,3	5281,3	7141,5	4315,6
Sold ±	+314,0	+751,1	+1.206,0	+5.378,5	+6.602,2	+3.811,9

	Mii lei la curs oficial				Mii lei la curs comercial	
	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1989**
din care:						
Animale vii						
Export	-	0,3	4,2	15,6	18,8	25,4
Import	0,3	11,6	18,9	36,5	30,2	13,0
Sold ±	-0,3	-11,3	-14,7	-20,9	-11,4	+12,4
Materii prime pentru producția mărfurilor alimentare						
Export	147,8	392,8	501,4	2.115,8	2.736,4	939,5
Import	9,3	85,9	265,8	3.374,1	4.311,4	2.322,1
Sold ±	+138,5	+306,9	+235,6	-1.258,3	-1.575,0	-1.382,6
Mărfuri alimentare						
Export	180,7	518,3	1342,7	8.344,4	10.988,5	7.162,6
Import	4,9	98,9	357,6	1.880,7	2.799,9	1.980,5
Sold ±	+175,8	+419,5	+985,1	+2.463,7	+8.188,6	+5.182,1

Sursa: Anuarul statistic al României, 1991.

Principalele caracteristici ale comerțului exterior cu produse agroalimentare sunt: devansarea importurilor de către exporturi, România fiind un exportator net de astfel de produse (la animale vii soldul a fost însă permanent negativ, exceptând anul 1989), iar la materiile prime pentru producția mărfurilor alimentare, soldul a devenit negativ din 1980); schimbarea structurii exportului în favoarea mărfurilor procesate; declinul exportului de produse agroalimentare în a doua jumătate a anilor ‘80 în condițiile evoluției descrescătoare a producției agricole. Menținerea unui excedent al soldului comercial al produselor agroalimentare în aceste condiții s-a realizat cu prețul reducerii consumului populației. Ponderea exportului de mărfuri agroalimentare în totalul exportului României s-a redus de la 25,8% în 1950 la 4,8% în 1989 în favoarea exportului produselor industriale.

2.5. Aportul agriculturii la crearea venitului național. Eficiența macro şi microeconomică a agriculturii

În perioada economiei socialiste, venitul național, respectiv valoarea nou creată în sfera productivă a economiei, a reprezentat indicatorul cel mai sintetic al gradului de dezvoltare socio-economică a țării. Agricultura a ocupat locul secund, după industrie în crearea venitului național. Contribuția ei a sporit de 10 ori în perioada 1950-1989, (de la 9,5 la 96,9 miliarde lei).

Pentru eficiența macroeconomică a agriculturii este relevant raportul dintre venitul național şi cheltuielile materiale comparativ cu situația din economia națională şi industrie.

Tabelul nr.17

Raportul[x)] dintre venitul național şi cheltuielile materiale în economia națională, industrie şi agricultură în perioada 1950-1989

Anii	Economia națională	Industrie	Agricultură
1950	0,51	0,94	1,25
1960	0,94	0,69	1,88
1970	0,68	0,61	0,97
1980	0,69	0,63	0,76
1989	0,49	0,40	0,79

x) lei venit național la 1 leu cheltuieli materiale
Sursa: calcule pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, 1990.

Atât în agricultură cât şi în economia națională şi în industrie, venitul național la 1 leu cheltuieli materiale a fost în scădere, situație determinată de schimbarea raportului dintre muncă şi capital în favoarea capitalului. Comparativ cu situația din economia națională şi din industrie, în agricultură cu o unitate de cheltuieli materiale s-a obținut în toți anii mai mult venit național, deci o eficiență mai mare.

Un indicator care exprimă, de asemenea, eficiența macroeconomică a agriculturii este raportul dintre venitul național şi populația ocupată, respectiv productivitatea muncii.

Tabelul nr. 18

Raportul[x)] dintre venitul național şi populația ocupată în agricultură şi industrie în perioada 1950-1989

Anii	Agricultură	Industrie
1950	1.530	16.099
1960	5.014	43.258
1970	8.456	90.609
1980	23.227	132.809
1989	32.160	221.156

x) lei venit național la o persoană ocupată
Sursa: calcule pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, 1990, p. 02-103.

Deşi productivitatea muncii în agricultură a sporit de 21 ori, ea a fost mai mică decât productivitatea muncii din industrie de 10,5 ori în 1950 şi de 6,9 ori în 1989. Această situație s-a datorat în bună măsură dependenței producției agricole de factori naturali şi biologici, caracteristicilor tehnico-economice şi sociale specifice, gradului mai redus de ocupare a populației şi de înzestrare tehnică.

În ansamblul economiei naționale s-au redus sensibil atât ponderea venitului național creat în agricultură cât şi ponderea populației ocupate.

Tabelul nr. 19

Ponderea agriculturii în venitul național şi în populația ocupată în perioada 1950-1989

- procente -

Anii	Ponderea în venitul național	Ponderea în populația ocupată
1950	27,8	74,1
1960	33,0	65,4
1970	19,5	49,1
1980	13,8	29,4
1989	15,2	27,4

Sursa: calcule pe baza datelor din Anuarul statistic al României, CNS, 1990, p.102-103 şi 232.

Raportul dintre cei doi indicatori manifestă o tendință de îmbunătățire ca rezultat al creşterii productivității muncii. Faptul că față de țările dezvoltate, în România ponderea agriculturii în venitul național şi în populația ocupată la sfârşitul anilor ‘80 a fost mai mare este expresia nivelului mai scăzut de dezvoltare nu numai al agriculturii, ci şi al economiei naționale în ansamblu.

La nivel microeconomic, pe fondul descreşterii producției agricole în anii ‘80 şi al înrăutățirii mediului economic, gradul de rentabilitate şi de eficiență a fost redus şi a înregistrat o tendință de scădere.

Tabelul nr. 20

Situația financiară a unităților agricole de stat şi cooperatiste în anul 1989

	Beneficii		**Pierderi**	
	Număr unități	**Milioane lei**	**Număr unități**	**Milioane lei**
Unități agricole de stat total	259	2504	1.125	36.332
Din care:				
întreprinderi agricole de stat	29	464	384	20.665
unități pentru mecanizarea agriculturii	77	573	514	7.777
Unități agricole cooperatiste total	540	1.245	3.339	20.974
cooperative agricole de producție	372	858	2799	15.448
asociații economice intercooperatiste	64	145	540	5.526
Total	799	3.749	4.462	57.306

Sursa: Ministerul Agriculturii, dări de seamă anuale.

În 1989, din dările de seamă anuale ale unităților agricole a rezultat că şi-au încheiat activitatea cu pierderi 93% din întreprinderile agricole de stat, 87% din unitățile pentru mecanizarea agriculturii, 88% din cooperativele agricole de producție şi 89% din asociațiile economice intercooperatiste cu profil agricol. Din numărul total de 5261 de unități agricole de stat şi cooperatiste existente la sfârşitul anului 1989, 4462 au înregistrat pierderi de 57,3 miliarde de lei şi numai 799 au înregistrat beneficii de 3,7 miliarde de lei. Datorită acestei situații, unitățile agricole în majoritatea lor erau nevoite să solicite credite pe care nu puteau să le ramburseze, acumulând datorii, care, în numeroase cooperative de producție, depăşeau nu numai valoarea producției agricole, ci şi averea obştească[1].

2.6. Impactul agriculturii asupra creşterii economice şi situația țărănimii

Agricultura a contribuit substanțial la creşterea economică realizată în perioada economiei de comandă.

Din datele deja prezentate rezultă că această contribuție a constat în:

a) creşterea şi diversificarea producției fizice vegetale şi animale;
b) sporirea valorii nou create, parte componentă a venitului național total şi pe locuitor;
c) transferul masiv de forță de muncă în ramurile şi activitățile neagricole, cu productivitate superioară celei din agricultură;
d) dezvoltarea relațiilor de schimb cu ramurile din amonte şi aval, a pieței interne;
e) amplificarea comerțului exterior cu produse agroalimentare, în condițiile realizării unui sold permanent pozitiv;
f) caracteristic perioadei analizate este şi transferul masiv de venit din agricultură în bugetul statului şi, direct sau indirect, la agenții economici din amonte şi aval. Acest transfer a stat la baza demarării şi susținerii politicii de industrializare a țării. El s-a realizat prin mecanismul prețurilor produselor agricole, uneori simbolice, ca în cazul cotelor obligatorii, administrate de stat (necorelate cu costurile de producție şi cu prețurile de producție furnizate agriculturii) şi prin alte canale – taxe, tarife pentru servicii, asigurări de risc ş.a.

O evaluare a acestui transfer este dificil de realizat dar faptul că cea mai mare parte a producției agricole era concentrată prin cote obligatorii, contractări, achiziții, plata în natură a unor servicii ş.a. la fondul centralizat al statului arată că acest transfer era de mari dimensiuni.

---

[1] Dumitru, D., Popescu, M., *Economia agriculturii, economia agroalimentară, economia rurală*, IEA, 1991.

O parte din venitul transferat a fost utilizat în folosul agriculturii – pentru cercetare şi învățământ, pentru lucrări de îmbunătățiri funciare, pentru construirea industriilor care furnizează factori de producție agriculturii ca şi pentru dezvoltarea activităților postrecoltată şi de comercializare a acestora. Pe această bază s-au făcut progrese în agricultura României, în creşterea gradului de intensificare precum şi a producției.

În privința țărănimii, care a nutrit speranța îmbunătățirii veniturilor şi a nivelului de trai, datele statistice arată că veniturile ei au fost reduse şi s-au aflat permanent sub media națională.

Tabelul nr. 21

Date comparative privind veniturile salariaților şi țărănimii

- lei lunar –

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Salariu mediu net total salariați	337	802	1289	2238	3063
Venituri nominale nete ale țără-nimii provenite din munca în agricultură pe o persoană activă[x)]	167	402	571	1.373	1.920
2:1 (%)	49,5	50,1	44,3	61,3	62,6
1 – 2	170	400	718	865	1.143
Pensie medie lunară (asigurări sociale)	127	450	647	970	1.420
Pensie medie lunară efectiv plătită membrilor CAP	-	-	61	159	215
5:4 (%)	-	-	9,4	16,4	14,8
5 – 6	-	-	886	821	1.209
Pensie medie lunară pentru țăranii cu gospodărie individuală[xx)]	-	-	-	100	127

x) veniturile nominale nete provenite din munca în agricultură, pe o persoană activă, caracterizează totalitatea încasărilor băneşti şi contravaloarea produselor obținute de țărănime din munca în agricultură în cursul unui an calendaristic, calculate, în medie, pe o persoană activă.

xx) numărul pensionarilor era redus şi în descreştere: 55,0 mii persoane în 1980 şi 23,9 mii persoane în 1989

Sursa: Anuarul statistic al României, Bucureşti, 1990, p.123-127.

Astfel, veniturile nominale nete ale țărănimii provenite din munca în agricultură pe o persoană activă au reprezentat, în 1989, 62,0% din salariul mediu net (total salariați), iar pensia medie lunară efectiv plătită membrilor CAP doar

14,8% din pensia medie lunară de asigurări sociale[1]. De menționat este şi faptul că diferența absolută în veniturile provenite din muncă şi din pensii a crescut. Situația nu a fost mai bună dacă avem în vedere şi alte categorii de venituri ale populației cum sunt:

- alocațiile pentru copii;
- indemnizațiile şi ajutoarele pentru concedii de maternitate, pentru incapacitate temporară de muncă şi alte ajutoare;
- contravaloarea serviciilor obținute gratuit din fondurile sociale de consum.

Chiar dacă activitatea economică nu ar fi justificat veniturile egale (productivitatea muncii în agricultură fiind mai scăzută față de cea realizată în industrie) diferența existentă în venituri a fost mult prea mare.

Decalajul în venituri s-a reflectat în structura cheltuielilor totale de consum. Astfel, din bugetele de familie rezultă că în cheltuielile totale de consum, consumul alimentar şi de băuturi al familiilor de țărani a reprezentat, în 1989, 69,9% față de 51,1% la familiile de salariați (cu 18,8 puncte procentuale mai mult). În schimb, cheltuielile pentru cultură, învățământ şi educație reprezentau 2,5% la familiile de țărani față de 4,5% la familiile de salariați.

Decalajul în venituri, în nivelul şi structura consumului, în modul de viață dintre țărani şi celelalte categorii sociale este expresia unei politici discriminatorii care s-a aplicat față de țărănime.

*

* *

În concluzie, rezultă că sistemul agrar bazat pe proprietatea de stat şi cooperatistă şi pe exploatații de mari dimensiuni a favorizat în primele decenii dezvoltarea intensivă şi complexă a agriculturii şi creşterea producției vegetale şi animale. În acelaşi timp au apărut şi s-au acutizat o serie de necorelări şi contradicții atât între agricultură şi activitățile din amonte şi aval cât şi în interiorul agriculturii care au condus la frânarea dezvoltării agriculturii, iar în anii ’80 la declinul producției agricole şi la evidente fenomene de criză economică de sistem.

Considerarea agriculturii ca sursă de acumulare pentru industrializarea țării şi pentru susținerea altor cheltuieli ale statului s-a dovedit dăunătoare pentru agricultură. La începutul anilor ’80 Nicolae Ceauşescu recunoştea că teza privind prioritatea industrializării a dus la neglijarea importanței creşterii producției agricole şi că menținerea acestei orientări a determinat disproporții în dezvoltarea economico-socială generală şi a influențat negativ nivelul de trai al poporului.

---

[1] Dumitru, D., Popescu, M., *Economia agriculturii, economia agroalimentară, economia rurală*, IEA, 1991

Sistemul rigid, excesiv centralizat de planificare şi conducere, a îngrădit iniţiativa producătorilor agricoli. Unităţilor agricole le erau stabilite anual creşteri de producţie nefundamentate pe posibilităţile reale ale acestora. Producţiile medii planificate erau, de regulă, cu mult peste cele realizate în anii anteriori şi uneori chiar peste posibilităţile materialului biologic; în acelaşi mod se stabileau destinaţiile produselor, formarea diferitelor fonduri de dezvoltare, de retribuţie ş.a. Un asemenea sistem:

- a indus elemente de forţare a exploataţiilor agricole în alocarea suprafeţelor de teren pentru diferite culturi şi în stabilirea efectivelor de animale;
- a determinat apariţia unor necorelări între producţia vegetală şi animală, între efectivele de animale şi baza furajeră care s-au reflectat în nivelul scăzut al producţiilor obţinute şi în costurile ridicate ale acestora;
- a dus la dezechilibre între cerinţele privind progresul tehnologic sub diferitele sale forme şi posibilităţile existente: au devenit frecvente în anii ’80 lipsa combustibililor şi energiei pentru executarea lucrărilor agricole inclusiv de irigaţii, precum şi a pieselor de schimb pentru tractoare şi maşini agricole, cu deosebire în campaniile agricole, a substanţelor chimice, a materialelor fitosanitare ş.a.;
- a generat apariţia unor neconcordanţe între obligaţiile contractuale supradimensionate ale unităţilor (stabilite pe baza producţiilor planificate) şi producţiile efectiv realizate fapt care a afectat, de regulă, producţia destinată retribuţiei în natură a membrilor cooperatori.

Procesul de migrare a forţei de muncă din mediul rural a determinat mari diferenţieri pe zone şi judeţe, în ponderea populaţiei ocupate în agricultură şi în numărul de persoane ce revin la 100 ha teren arabil sau agricol. Un fenomen cu consecinţe de lungă durată l-a constituit îmbătrânirea şi feminizarea forţei de muncă în agricultură. Ca urmare a acestei situaţii, multe unităţi au întâmpinat mari greutăţi în asigurarea forţei de muncă pentru efectuarea lucrărilor în campaniile agricole, fiind necesară participarea unor forţe de muncă din afara agriculturii (militari, lucrători din fabrici, elevi şi studenţi). Pe de altă parte, gradul de ocupare s-a redus ca rezultat al mecanizării lucrărilor agricole fapt care a influenţat nivelul veniturilor.

Tendinţa spre gigantomanie, care s-a accentuat în ultimii ani ai regimului socialist, prin unificarea mai multor cooperative agricole, prin formarea asociaţiilor economice intercooperatiste şi prin construirea complexelor agrozootehnice de tip industrial, unele dintre cele mai mari din Europa, a dus la discrepanţe între dimensiunea acestor unităţi şi capacitatea managerială a personalului existent; a complicat activitatea de aprovizionare cu factori de producţie şi de desfacere a produselor mai ales la marile complexe agrozootehnice; a generat fenomene de deteriorare a mediului.

Toate aceste fenomene şi procese din agricultura României au făcut ca rezultatele obţinute, deşi superioare celor din perioada interbelică, să nu fie pe măsura celor obţinute în alte ţări cu condiţii asemănătoare. Mai mult, în dece-

niul al 8-lea, agricultura, ca şi economia în ansamblu, a dat evidente semne de încetinire a dezvoltării şi chiar de regres în anumite compartimente, manifestări ale crizei economiei de comandă.

Eşecul experimentului socialist în agricultură nu anulează realizările obținute în dezvoltarea industriilor din amonte şi aval şi a bazei tehnico-materiale a agriculturii, în organizarea teritoriului şi în înfăptuirea unor ample lucrări de îmbunătățiri funciare, în dezvoltarea învățământului agricol şi a cercetării ştiințifice şi în aplicarea rezultatelor acestuia în producție. Aceste realizări sunt acumulări de avuție națională atât sub formă materială cât şi sub forma stocului de cunoştințe şi constituie premise favorabile pentru ceea ce urmează să se creeze după 1989, elemente de continuitate între cele două experimente – cel al economiei de comandă şi cel al economiei de piață.

3. FORMAREA SISTEMULUI AGRAR COMPATIBIL CU ECONOMIA DE PIAȚĂ CONCURENȚIALĂ

Sistemul agrar este un subsistem al economiei naționale. El cuprinde în esență „setul de reguli şi instituții" istoriceşte determinate, care se referă la existența şi funcționarea agriculturii.

Nucleul dur al sistemului agrar îl reprezintă cadrul legislativ şi instituțional, drepturile şi raporturile de proprietate din agricultură, formele de organizare socială a producției agricole şi de management care se dezvoltă sub influența acestor drepturi, mijloacele, pârghiile şi mecanismele prin care se asigură antrenarea agenților economici în realizarea obiectivelor dezirabile.[1]

Tranziția de la economia de comandă la economia de piață presupune schimbarea unui sistem agrar cu altul, complet diferit, capabil să asigure dezvoltarea agriculturii pe termen lung, participarea acestei ramuri la progresul economiei naționale şi la ridicarea standardului de viață al populației.

Pentru agricultură principalul proces care a avut loc după 1989 îl constituie trecerea la decolectivizarea şi dezetatizarea agriculturii, la privatizare, condiție esențială pentru schimbarea tipurilor şi formelor de proprietate şi de organizare a producției agricole şi a întregului sistem agrar.

3.1. Decolectivizarea. Consecințe pozitive şi negative

Începutul acestui proces a fost declanşat de Decretul Lege nr.42/1990 care a permis majorarea loturilor în folosință personală de la 30 ari cât revenea pe familie, la 50 ari pentru fiecare cooperator. Ca urmare, ponderea sectorului privat în total suprafață cultivată s-a majorat la 2,7 milioane ha (față de 1,2 milioane în 1989), reprezentând 28,6% din total (față de 12% în 1989).

În februarie 1991 a intrat în vigoare Legea fondului funciar nr.18/1991, una dintre primele legi ale tranziției şi dintre cele mai importante prin amploarea schimbărilor pe care le genera. Timpul scurt în care a fost elaborată această lege cu caracter de coloană vertebrală a restructurării agriculturii noastre, arată urgența schimbărilor care se impuneau în agricultură şi dorința puterii instalate după 1989 de a trece la înfăptuirea lor. Pe de altă parte, graba cu care a fost elaborată, a făcut ca ea să conțină, pe lângă prevederi care s-au bucurat de o largă susținere în rândul populației şi în Parlamentul țării şi unele prevederi contestate nu numai în perioada respectivă ci şi ulterior, sau care au

[1] În optica Băncii Mondiale tranziția presupune trei grupe de reforme: liberalizarea prețurilor, comerțului şi accesului pe piață prin eliminarea măsurilor de control de către stat concomitent cu stabilizarea economiei; clarificarea drepturilor de proprietate şi privatizarea lor acolo unde este nevoie; reforma serviciilor şi a sistemului de protecție socială pentru a uşura durerile tranziției, împingând în acelaşi timp procesul înainte (De la plan la piață. Raportul pe 1996 privind dezvoltarea în lume, Washington, DC, 1996).

condus la fenomene cu urmări negative pentru agricultură şi pentru economia națională.

Ca urmare, Legii fondului funciar nr.18/1991 i s-au adus modificări şi completări, în principal prin Legea nr.169/1997[1] şi prin Legea nr.1/2000[2]. Decalajul în timp dintre prima şi ultima dintre cele trei legi referitoare la constituirea şi reconstituirea dreptului de proprietate asupra pământului arată că ceea ce se considera realizabil în câteva luni de zile nu s-a putut termina nici într-un deceniu. În acest caz particular al tranziției economiei noastre nu este vorba de a fi fost aleasă „terapia de şoc" sau „gradualismul" ci de lipsa unei concepții clare în privința obiectivelor dezirabile, complexității realizării lor, greutăților inerente şi mijloacelor de a le depăşi. Dintre țările centrale şi est europene, aflate în tranziție la economia de piață, țara noastră a fost prima care a elaborat o lege a privatizării fondului funciar şi ultima în privința înfăptuirii obiectivului urmărit. În procesul elaborării ei au fost exprimate opinii dintre cele mai diferite oglindind pozițiile şi interesele forțelor politice şi categoriilor sociale implicate dar a lipsit răbdarea şi voința politică pentru atingerea consensului.

În continuare, ne referim la principalele caracteristici ale Legii fondului funciar şi la modificările şi completările care i s-au adus.

3.1.1. Reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate asupra pământului

- Legea fondului funciar se distinge prin prevalența criteriilor social, politic şi ideologic care au stat la baza elaborării ei. Considerând cooperativele agricole de producție produsul unei politici şi a unei ideologii de care doreau să se debaraseze, noii guvernanți n-au urmărit identificarea a ceea ce a fost rău în agricultura cooperatistă şi trebuia să fie înlăturat şi ceea ce era pozitiv şi merita păstrat ca premisă pentru dezvoltarea unei agriculturi durabile şi competitive, ci au trecut la decolectivizarea agriculturii prin *lichidarea* cooperativelor agricole[3]. Într-o perioadă relativ scurtă, fără să se asigure condițiile necesare pentru o acțiune de asemenea proporții şi să se aprecieze consecințele pe care le poate genera graba, au fost lichidate 4260 cooperative de producție care deținеau o suprafață de 9064 mii ha[4]. Însăşi termenul de cooperativă de pro-

[1] Legea nr.69/1997 pentru modificarea şi completarea Legii fondului funciar nr.18/1991 a fost publicată în Monitorul Oficial din 4 noiembrie 1997.

[2] Legea nr.1/2000 pentru reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole şi celor forestiere, solicitate potrivit prevederilor Legii fondului funciar nr.18/1991 şi ale Legii nr.169/1997 a fost publicată în Monitorul Oficial din 12 ianuarie 2000.

[3] Dintre celelalte țări central şi est europene, numai Albania a lichidat cooperativele agricole. În celelalte țări dominantă a fost politica de transformare.

[4] Din cele 617 asociații intercooperatiste (AEI) existente în 1990, 66 au fost reorganizate în societăți comerciale cu capital integral de stat, deşi proprietatea era intercooperatistă; 421 au fost reorganizate în societăți comerciale în care CAP-urile fondatoare şi salariații AEI au devenit acționari; 80 au fost desființate (MAA, Buletin Informativ nr.9/1994, p.18).

ducție n-a mai fost folosit în reglementările ulterioare. Ruptura dintre agricultura cooperatistă şi agricultura privată n-a constat numai în pierderea avantajelor concentrării atât de necesară pentru realizarea unei agriculturi performante, ci şi în diminuarea şi deprecierea patrimoniului cooperativelor prin vânzarea elementelor componente la prețuri derizorii, sustrageri sau în cel mai bun caz divizarea lor în părți sociale cuvenite foştilor membrii cooperatori.

Politizarea actelor decizionale, lipsa de continuitate în politica agricolă, şi nota predominant distructivă sunt prezente, în grade diferite, în toate guvernările.

- Legea fondului funciar a urmărit reconstituirea[1] dreptului de proprietate al membrilor cooperatori care au adus pământ în cooperativă sau cărora li s-a preluat în orice mod teren de către aceasta, precum şi moştenitorilor lor şi altor persoane anume stabilite. De prevederile legii au beneficiat şi membrii cooperatori care, după caz, au părăsit cooperativa, nu au muncit în cooperativă sau nu mai locuiau în localitatea respectivă, precum şi moştenitorii acestora; persoanele ale căror terenuri au trecut, cu sau fără titlu, în patrimoniul cooperativei, fără ca ele să fi dobândit calitatea de cooperatori, precum şi moştenitorii acestora; proprietarii particulari ale căror terenuri au fost comasate în pământul unor cooperative agricole de producție fără să fi primit în compensație alte terenuri şi moştenitorii acestora; cetățenii români aparținând minorității germane sau alte persoane care au fost deportate sau strămutate, deposedate de terenuri prin acte normative intervenite după anul 1944 sau moştenitorii acestora. Legea fondului funciar a avut *caracter reparatoriu*. Ca urmare, a rezultat un mare număr de solicitanți de pământ dintre care aproximativ 1/3 nu locuiesc în mediul rural şi nu au legătură cu agricultura. Prin această prevedere, reforma agrară se deosebeşte de cele precedente care au asigurat pământ numai celor care munceau în agricultură. Ponderea mare a proprietarilor neagricultori va greva asupra veniturilor utilizatorilor prin plata rentei şi va induce elemente de frânare a procesului de redresare a agriculturii. Pământul proprietarilor neagricultori este şi cel mai expus la necultivare.

O dată cu reconstituirea dreptului de proprietate, Legea fondului funciar a prevăzut şi împroprietărirea altor persoane. Din această categorie de beneficiari fac parte: persoanele deținătoare ale titlurilor de Cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul" şi „Mihai Viteazul cu spadă" şi moştenitorii lor care nu aveau în proprietate alte terenuri; persoanele care şi-au pierdut total sau parțial capacitatea de muncă şi moştenitorii celor care au decedat – ca urmare a participării la lupta pentru victoria Revoluției din decembrie 1989; membrii cooperatori activi care nu au adus teren în cooperative sau au adus teren mai puțin de 5000 mp; persoane care, neavând calitatea de cooperatori, au lucrat în orice mod ca

[1] Utilizarea în unele materiale publicate a termenilor de împroprietărire sau reîmproprietărire este improprie întrucât terenurile respective n-au fost în prealabil expropriate printr-o reformă agrară, ci aduse în gospodăria agricolă colectivă prin cererea de înscriere, care nu constituia un act juridic de transmitere a dreptului de proprietate.

angajați în ultimii 3 ani în cooperativă sau asociații cooperatiste dacă erau stabiliți sau urmau să se stabilească în localitate şi nu deținеau teren în proprietate în alte localități; familiile din localitățile cu excedent de suprafață agricolă, cu deficit de forță de muncă care solicitau să lucreze suprafețe din terenurile neatribuite, rămase la dispoziția comisiei; familiile cu pământ puțin din alte localități, cu obligația de a-şi stabili domiciliul în comună, oraş sau municipiu, după caz, şi de a cultiva pământ, renunțând la proprietatea avută în localitatea lor, în extravilan.

- Reconstituirea dreptului de proprietate sau constituirea acestui drept s-a stabilit să se facă în limita unei suprafețe minime de 0,5 ha pentru fiecare persoană îndreptățită şi de maximum 10 ha de familie, în echivalent arabil, considerându-se că în acest fel se pot satisface solicitările unui număr mai mare de îndreptățiți şi se evită formarea unor decalaje pronunțate între proprietarii funciari. Această prevedere echivalează cu exproprierea suprafețelor care depăşeau 10 ha[1].

- Persoanele ale căror terenuri agricole au fost trecute în proprietatea de stat, ca urmare a unor legi speciale, altele decât cele de expropriere şi care se află în administrarea unităților agricole de stat, au devenit la cerere acționari la societățile comerciale înființate în baza Legii nr.15/1990, numărul de acțiuni cuvenite fiind proporțional cu suprafața de teren în echivalent arabil trecută în patrimoniul statului fără a putea depăşi valoarea a 10 ha de familie; de această prevedere nu au beneficiat persoanele ale căror terenuri au fost confiscate sau trecute în proprietatea statului ca efect al Decretului nr.83/1949 şi al altor legi speciale. Aceste categorii de foşti proprietari de pământ s-au considerat nedreptățite în primul caz pentru că nu li s-a reconstituit în natură dreptul de proprietate, aşa cum s-a procedat cu cei care au avut pământul în CAP, iar în al doilea caz, pentru că au fost excluşi de la reconstituirea acestui drept. Şi aceasta în condițiile în care s-a acordat pământ unor categorii de persoane care nu avuseseră înainte pământ.

- Pământul – proprietate particulară - a fost divizat la un număr mare de proprietari rezultând o suprafață medie pe solicitant de sub 2 ha, fapt care ne plasează pe unul din ultimele locuri din Europa din acest punct de vedere. Evident, suprafața medie este diferită de la un județ, la altul, în raport de cei doi parametrii care o determină, fiind mai mare în zonele de câmpie şi mai mică în cele colinare şi periurbane. La rândul ei, suprafața de teren ce revine unui soli-

[1] Limitarea reconstituirii dreptului de proprietate la maximum 10 ha a constituit un punct central al criticilor aduse Legii fondului funciar. “Prin conținutul ei această lege nu reconstituie dreptul de proprietate, ci instituie exproprierea producătorului agricol mic şi mijlociu”, fapt care contravine Constituției potrivit căreia “Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită prin lege, cu dreaptă şi prealabilă despăgubire” (Constantin Ionete, *Evoluția structurii de proprietate în 10 ani de tranziție la economia de piață în România*, Adevărul economic nr.46/1999).

citant este fragmentată în mai multe parcele în raport de configurația terenului, fertilitate, aşezarea în câmp a culturilor etc. Numărul de parcele ce rezultă în urma aplicării Legii fondului funciar se estimează la peste 25-30 de milioane. Se poate spune că pe baza aplicării Legii fondului funciar a avut loc trecerea de la o concentrare excesivă a proprietății asupra pământului la fărâmițarea exagerată a acesteia şi de la exploatațiile de mari dimensiuni la mici gospodării familiale de tip țărănesc. Această atomizare a proprietății funciare şi exploatațiilor agricole va constitui o piedică serioasă pentru multă vreme în dezvoltarea unei agriculturi moderne şi competitive, comparabilă cu cea din țările dezvoltate. Situația menționată ar fi putut fi evitată în cazul în care Legea fondului funciar n-ar fi redus decolectivizarea la lichidarea cooperativelor existente fără să prevadă şi posibilitatea transformării lor în unități organizate pe principii cooperatiste şi n-ar fi redus reconstituirea dreptului de proprietate asupra suprafețelor de teren din CAP la o formă particulară a acesteia, la restituirea fizică a pământului[1].

Prin reconstituirea dreptului de proprietate existent cu peste 40-45 de ani înainte s-a reconstituit agricultura în cadrul căreia preponderente erau gospodăriile foarte mici şi mici care nu asigurau condițiile necesare nici pentru ocuparea forței de muncă şi aplicarea tehnologiilor moderne de producție, nici pentru obținerea de venituri corespunzătoare unui nivel de trai decent[2].

- Reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate s-a realizat în condițiile în care noii proprietari n-au dispus de mijloace de producție proprii pentru efectuarea lucrărilor agricole (tractoare şi maşini agricole) sau de resurse băneşti pentru a le procura la prețurile exagerat de mari impuse de industrie, şi nici de construcții agrozootehnice, exceptând pe cele care s-au mai păstrat după patru-cinci decenii. Această situație a creat o serie de dificultăți în organizarea şi desfăşurarea activităților agricole în gospodăriile familiale. Numărul mare al acestor gospodării a făcut greoaie şi uneori nerealizabilă cooperarea cu agromec-urile, fie din cauza neadecvării mijloacelor mecanice la dimen-

[1] Într-o comunicare prezentată la Conferința internațională a economiştilor agrarieni de la Tokyo din 1991, Karen Brooks şi Avisshay Braverman, analizând transformările agrare din țările din Europa de Est şi URSS ajung la concluzia că "problemele de împărțire a pământului în practică sunt diverse şi nu sunt ceea ce aşteptau majoritatea oamenilor din afara regiunii. În analizarea opțiunilor economice, puțini economişti din afară ar fi ales restituirea fizică a drepturilor foştilor proprietari ca soluție preferată. Dificultățile economice sunt evidente". În aceeaşi lucrare se apreciază că "Fragmentarea în gospodării foarte mici implicată în metoda românească ar putea dăuna agriculturii în viitor". Karen Brooks, Avisshay Braverman, *Decolectivization in Est-Central Europe*, în: "International Conference of Agricultural Economists", Tokyo, Japan, august 22-29, 1991.

[2] Gheorghe Ionescu Şişeşti aprecia că fărâmițarea excesivă a proprietății agricole particulare are ca rezultat formarea de unități mici de subsistență a căror valoare este redusă pentru că, după opinia lui, "Proprietatea este ca diamantul: cu cât o tai în parcele mai mici, cu atât valoarea ei este mai mică"(Discursuri parlamentare, Bucureşti, 1990, p.7).

siunile mici ale suprafeţelor pe care trebuiau executate lucrările agricole, fie din cauza tarifelor mari în raport cu posibilităţile de plată ale producătorilor agricoli. Ruptura care exista în perioada economiei de comandă între om, pământ şi mijloacele tehnice, s-a agravat în noile condiţii. Ca urmare, s-a recurs în numeroase cazuri la folosirea unor mijloace tehnice şi tehnologii tradiţionale, care coroborate cu folosirea unor cantităţi reduse de îngrăşăminte şi alte substanţe chimice şi de material biologic de calitate, a influenţat negativ producţia şi costurile la care se obţin, veniturile gospodăriilor familiale şi posibilităţile de dezvoltare şi, în ultimă instanţă, nivelul aprovizionării populaţiei şi costul acesteia, nivelul de trai.

- Aplicarea Legii fondului funciar s-a realizat în bună măsură în mod spontan, încălcându-se în numeroase cazuri prevederile ei; organele puterii publice s-au implicat prea puţin în organizarea şi controlul aplicării legii respective, precum şi în respectarea celorlalte legi. Aşa se explică distrugerea sau deteriorarea unor mari capacităţi de producţie (construcţii agrozootehnice, plantaţii de vii şi pomi, sisteme de irigaţii etc.) care au fost realizate cu imense eforturi financiare, materiale, umane în decursul unei perioade de peste patru decenii de către ţărănime şi nu numai de ea.

Din cele de mai sus rezultă că Legea fondului funciar, urmărind să înlăture nedreptatea care li s-a făcut ţăranilor prin etatizarea şi colectivizarea agriculturii şi prin sistemul de muncă şi de repartiţie a rezultatelor acesteia, a generat şi unele inechităţi şi dificultăţi cel puţin pentru perioada imediat următoare, care se reflectă atât în domeniul producţiei şi productivităţii muncii cât şi în cel al relaţiilor agrare, cu urmări asupra întregii economii naţionale.

- La 10 ani de la demararea procesului de decolectivizare a agriculturii, prevederile Legii nr.18/1991 n-au fost integral realizate.

Stadiul aplicării Legii fondului funciar nr.18/1991
(la 31 decembrie 2000)

Suprafaţa totală ce trebuie pusă în posesie	Ha	9.425.248
Suprafaţa totală care a fost pusă în posesie	Ha	8.231.712
	%	87,3
Număr total de persoane de pus în posesie		4.716.069
Număr total de persoane puse în posesie		3.958.428
	%	83,9
Titluri de proprietate de eliberat		4.341.057
Titluri de proprietate eliberate		3.462.751
	%	79,8
Suprafaţa solicitată de acţionari pentru validare	Ha	701.088
Număr de acţionari		260.678

Suprafața aprobată după validarea acționarilor	Ha	633.656
Număr de acționari		247.910
Decizii eliberate acționarilor		217.406
Suprafața	Ha	590.564

Peste 878 mii persoane (20%) n-au primit titluri de proprietate, iar suprafața de teren care n-a fost pusă în posesia celor îndreptățiți se ridică la peste 1193 mii ha (13%). Aplicarea Legii fondului funciar nr.18/1991 a generat peste jumătate de milion de litigii.

Modificările şi completările care s-au adus Legii fondului funciar nr.18/1991 (prin Legea nr.169/1997 şi Legea nr.1/2000) au avut în vedere, în principal:

- ridicarea limitei până la care se poate reconstitui dreptul de proprietate asupra terenurilor agricole şi forestiere şi anume de la 10 ha teren agricol de familie, în echivalent arabil, din care până la 1 ha teren forestier la 50 ha teren agricol de proprietar deposedat şi 10 ha teren forestier;
- înlăturarea nedreptăților care s-au făcut unor categorii de persoane fizice şi juridice, prin excluderea lor de la dreptul de a-şi redobândi proprietatea funciară.

Principiul de bază de la care s-a pornit a fost principiul *restitutio în integrum.* Prin promovarea acestui principiu s-a urmărit asigurarea echității, a justiției sociale. Dar aplicarea lui este limitată la retrocedarea suprafețelor de terenuri agricole şi forestiere peste limitele stabilite prin Legea nr.18/1991 care priveşte un număr relativ mic de proprietari; el nu se aplică şi la animalele de muncă şi inventarul agricol al milioanelor de țărani pentru care aceste bunuri nu sunt mai puțin importante decât suprafețele de teren. Faptul că asemenea bunuri nu mai există nu este un argument plauzibil; nici unele suprafețe de teren nu mai există dar proprietarii lor vor primi suprafețe de teren echivalente sau vor fi despăgubiți.

3.1.2. Retrocedarea suprafețelor agricole

Legea nr.1/2000 prevede atribuirea către persoanele care au formulat cereri de reconstituire a dreptului de proprietate, a diferenței dintre suprafața de 10 ha de familie dobândită pe baza Legii nr.18/1991 şi cea adusă în cooperativa agricolă sau preluată în orice mod de aceasta, dar nu mai mult de 50 ha de proprietar deposedat. Reconstituirea dreptului de proprietate se face:

- pe vechile amplasamente, dacă acestea sunt libere;
- din suprafețele de teren constituite ca rezerve la dispoziția comisiilor comunale;

- din suprafețele de teren agricol trecute în proprietatea comunei, a oraşului sau a municipiului;
- din terenurile agricole care trec în proprietatea privată a statului în baza unor hotărâri judecătoreşti care constată nulitatea absolută a unor titluri de proprietate.

În cazul în care nu se poate face reconstituirea dreptului de proprietate integral din sursele menționate, se vor acorda despăgubiri pentru diferența de teren neretrocedată, începând cu suprafețele cele mai mici care nu pot fi retrocedate.

În legătură cu prevederile reconstituirii dreptului de proprietate pe fostele amplasamente sunt de menționat două situații:

- prima situație: drepturile dobândite cu respectarea Legii fondului funciar nr.18/1991, pentru care au fost eliberate adeverințe de proprietate, proces-verbal de punere în posesie sau titlu de proprietate, rămân valabile fără nici o altă confirmare
- a doua situație: în cazul în care anumite suprafețe de teren sunt revendicate de doi cetățeni, dintre care unul este fostul proprietar căruia i s-a luat terenul prin măsurile abuzive aplicate în perioada 1953-1959 şi cel de al doilea, persoana căreia i s-a atribuit teren din cel preluat de la fostul proprietar, dacă resursele de teren existente, inclusiv rezervele create, sunt insuficiente pentru restituirea terenurilor în natură ambilor solicitanți, se va atribui terenul persoanei care deține actele de proprietate, iar cei care au fost împroprietăriți cu asemenea terenuri vor fi despăgubiți în condițiile legii. Ca urmare, în situația menționată, cei care au fost împroprietăriți prin Legea nr.18/1991 vor fi expropriați prin Legea nr.1/2000.

În ambele situații, prevederea privind reconstituirea dreptului de proprietate pe vechile amplasamente este generatoare de conflicte. Ea face parte din categoria prevederilor care conduc la parcelarea suprafețelor de teren potrivit situației existente înainte de 1948.

Persoanelor fizice cărora li s-a stabilit calitatea de acționar la societățile comerciale pe acțiuni cu profil agricol sau piscicol pe baza Legii fondului funciar nr.18/1991, precum şi persoanelor fizice care au încheiat contracte de locațiune în condițiile prevăzute de Legea arendării nr.16/1994 li se restituie în natură suprafețele de teren în perimetrul acestor societăți inclusiv diferența dintre suprafața de 10 ha şi cea avută în proprietate dar nu mai mult de 50 ha de proprietar deposedat.

Persoanelor ale căror terenuri agricole au fost trecute în proprietatea statului prin efectul Decretului 83/1949 şi al altor acte normative de expropriere[1], sau după caz, moştenitorilor acestora, li se reconstituie dreptul de proprietate în natură, în limita suprafeței de teren trecute în proprietatea statului, dar nu mai mult de 50 ha de proprietar deposedat, din suprafețele de teren aflate în patrimoniul societăților comerciale pe acțiuni cu profil agricol sau al altor societăți comerciale care au în patrimoniu terenuri agricole, după caz, aflate în administrarea regiilor autonome şi a societăților naționale cu profil agricol, care îşi au sediul în localitatea sau în localitățile în care s-a aflat terenul agricol trecut în proprietatea statului.

[1] "Legile speciale", respectiv actele normative de trecere în proprietatea statului a unor terenuri sunt: Decretul nr.83/1949 pentru completarea unor dispoziții din Legea nr.187/1945; Decretul nr.111/1951 privind reglementarea situației bunurilor de orice fel supuse confiscării, confiscate, fără moştenitori sau fără stăpân, precum şi a unor bunuri care nu mai folosesc instituțiilor bugetare; Decretul nr.224/1951 privitor la urmărirea imobiliară pentru realizarea creanțelor statului; Decretul nr. 70/1953 pentru trecerea în patrimoniul statului a unor terenuri agricole; H.C.M. nr.308/1953 cu privire la terenurile pentru care s-au făcut cereri de trecere în proprietatea statului, precum şi la terenurile părăsite;

Decretul nr.494/1956 privind lichidarea unor datorii față de banca de stat (articol unic) care prevedea trecerea în proprietatea statului, pe data preluării, a viilor împreună cu întregul inventar, construcțiile şi produsele care au fost preluate de Bancă în anul 1952; Decretul nr.1/1957 privind reglementarea situației juridice a unor terenuri trecute în proprietatea statului în baza Decretului nr.111/1951; Decretul nr.417/1958 pentru luarea unor măsuri în vederea recuperării pagubelor organizațiilor socialiste prin infracțiuni, precum şi pentru executarea pedepsei confiscării averii; cuprinde prevederi similare cu cele ale Decretului nr.224/1951 în sensul că, dacă vânzarea nu se poate face din lipsă de cumpărători, terenurile vor fi predate fără plată comitetului executiv al sfatului popular pe teritoriul căruia sunt situate; Decretul nr.115/1959 pentru lichidarea rămăşițelor oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură, în scopul ridicării continue a nivelului de trai material şi cultural al țărănimii muncitoare şi al dezvoltării construcției socialiste (potrivit acestui act normativ, terenurile au fost trecute "în folosința" unor unități de stat şi a altor organizații. dar prin adoptarea unor reglementări ulterioare, ele au fost considerate ca fiind terenuri în proprietatea statului şi în administrarea acestor unități); Decretul nr.218/1960 pentru modificarea Decretului nr.167/1958 privitor la prescripția extinctivă; Decretul nr.221/1960 cu privire la executarea silită împotriva persoanelor fizice a plății impozitelor şi taxelor neachitate în termen şi a creanțelor băneşti ale organizațiilor socialiste, precum şi executarea confiscării. La art.31 se prevede că terenurile agricole se valorifică prin predarea lor fără plată, comitetelor executive ale sfaturilor populare, care le vor transmite apoi unor organizații din agricultură; Decretul nr.712/1966 cu privire la bunurile ce se încadrează în prevederile art.III din Decretul nr.218/1960 pentru modificarea Decretului nr.167/1958 privitor la prescripția extinctivă.

Terenurile agricole la care se referă actele normative menționate au făcut obiectul stabilirii dreptului de proprietate conform prevederilor art.16, 30, 34, 35, 36, 37, 38 şi 41 din Legea fondului funciar nr.18/1991 şi urmează să facă obiectul reconstituirii dreptului de proprietate şi în conformitate cu prevederile Legii nr.1/2000 (art.8, art.10, art.15 alin.1, art.34 şi art.37) (Fl.Scrieciu, *Drept agrar şi drept funciar*, Lumina Lex 2000, p.401-403).

În cazul în care terenurile agricole care fac obiectul reconstituirii dreptului de proprietate se află în administrarea institutelor şi staţiunilor de cercetare şi producţie agricolă, restituirea în natură se va face din suprafeţele de teren agricol care vor fi delimitate pentru producţie din terenurile proprietate privată a statului, prin hotărâre a guvernului.

În toate cazurile care privesc pe acţionari şi locatori, şi persoanele ale căror terenuri agricole au fost trecute în proprietatea statului prin efectul Decretului 83/1949 şi al altor acte normative de expropriere, dacă nu există suprafeţe de teren agricol pentru reconstituirea integrală a proprietăţii, se vor acorda despăgubiri pentru diferenţa de teren neretrocedată.

Terenurile agricole aflate în patrimoniul societăţilor comerciale cu profil agricol şi în administrarea regiilor autonome şi societăţilor naţionale cu profil agricol, după restituirea în natură pentru cazurile menţionate, rămân proprietatea privată a statului.

Organele reprezentative ale unităţilor de cult, dobândesc prin reconstituire suprafeţe de teren agricol din fondul bisericesc al cultului căruia îi aparţin.

Liceelor cu profil agricol sau silvic şi instituţiilor publice de ocrotire a copiilor, li se restituie suprafeţele de teren pe care le-au avut în proprietate.

Unităţile de învăţământ preuniversitar dobândesc, prin reconstituire, suprafeţe de teren agricol în limita celor pe care le-au avut în proprietate, iar cele care nu au deţinut în proprietate terenuri agricole primesc în folosinţă suprafeţe de teren până la 5 ha, din rezerva consiliilor locale.

Legea nr.1/2000 pentru reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole şi a celor forestiere solicitate potrivit prevederilor Legii fondului funciar nr.18/1991 şi ale Legii nr.169/1997 este în curs de aplicare[1]. Efectul scontat este creşterea suprafeţelor de teren ce revin în proprietate unei familii cu aproximativ 10%; va spori cu deosebire suprafaţa deţinută de familiile cu peste 10 ha de teren agricol.

Din datele centralizate la MAA rezultă că numărul solicitanţilor de terenuri a fost de 864.848 persoane fizice şi juridice, iar suprafaţa solicitată se ridică la 1829799 ha, reprezentând 12,4% din suprafaţa agricolă a ţării. Balanţa terenurilor agricole existente şi a celor solicitate indică un deficit de 599670 ha.

Atât numărul persoanelor fizice şi juridice care au solicitat retrocedarea de terenuri agricole cât şi suprafaţa totală solicitată sunt exagerat de mari, la aceasta contribuind solicitarea unor suprafeţe mai mari şi neverificarea actelor doveditoare de cei în drept s-o facă. Mai aproape de realitate sunt datele oferite de recensământul din ianuarie 1948 din care rezultă că numărul proprietarilor cu 10 ha şi peste se ridica la 127203 proprietari agricoli din care: 88335 proprietari deţineau între 10-20 ha, 26698 între 20-50 ha şi 15170 peste 50 ha.

[1] Termenul de retrocedare a terenurilor agricole şi forestiere a fost prelungit până la 31 decembrie 2001.

Tabelul nr. 22

Numărul total al proprietarilor cu peste 10 ha şi al suprafeţei minime estimată la 25 ianuarie 1948

	Numărul total al proprietarilor	Suprafaţa minimă estimată[x)]
Proprietari între 10-20 ha	88.335	97.1685
Proprietari între 20-50 ha	23.698	497.658
Proprietari cu peste 50 ha	15.170	773.670
Total	127.203	2.243.013

x) Cifrele sunt aproximate în minus luându-se ca factor de ponderare: 11 ha pentru suprafeţele între 10-20 ha; 21 ha pentru 20-50 ha şi 51 ha peste 50 ha.

Sursa: Gheorghe Zaman: Evaluări patrimoniale pentru reconstituirea dreptului de proprietate şi/sau plata terenurilor expropriate sub regimul comunist, în Oeconomica nr.1/2000.

Dacă se consideră că cei 127.203 proprietari, până la limita de 10 ha, şi-au reconstituit dreptul de proprietate potrivit Legii fondului funciar nr.18/1991, ceea ce ar reprezenta 1.272.030 ha, atunci înseamnă că ar mai fi rămas de retrocedat o suprafaţă minimă totală de 970.983 ha. Tot din datele centralizate la MAA rezultă că numai în 12 judeţe se poate asigura suprafaţa solicitată iar la un număr de 30 de judeţe, suprafaţa agricolă solicitată nu este acoperită în întregime[1]. Solicitările cele mai mari de suprafeţe agricole vizează societăţile comerciale pe acţiuni (foste IAS) şi anume 804.372 ha reprezentând 49% din suprafaţa existentă în aceste societăţi şi 44% din întreaga suprafaţă solicitată. Solicitări relativ mari vizează şi diferitele institute şi staţiuni de cercetări ştiinţifice agricole. Reducerea la jumătate a suprafeţelor de teren existent în fostele IAS (care în multe cazuri va conduce la lichidarea lor) va constitui pentru agricultură un regres sub aspectul concentrării producţiei şi integrării diferitelor activităţi, condiţii indispensabile pentru progresul agriculturii. Ca şi în cazul lichidării cooperativelor, suprafeţele retrocedate prin aplicarea Legii nr.1/2000 vor fi şi ele fragmentate, parcelate şi preluate de aceleaşi categorii de solicitanţi, în principal agricultori vârstnici sau neagricultori, agricultorii fiind lipsiţi în majoritatea cazurilor de mijloace de producţie şi de capital, iar neagricultorii fiind interesaţi de rentă sau de valorificarea prin vânzare. Acordarea dreptului de a opta pentru retrocedarea terenului sau pentru despăgubiri sub diferite forme – bani,

[1] În cele 12 judeţe suprafaţa disponibilă este mai mare decât cea solicitată cu 162.431 ha, cel mai mare excedent aflându-se în judeţele Călăraşi (41.731 ha), Giurgiu (19.656 ha), Sibiu (21.225 ha), Olt (15.311 ha), Dolj (13.209 ha) şi Galaţi (13.148 ha). În celelalte 30 judeţe deficitul se ridică la 599.670 ha, pe primele locuri situându-se judeţele Constanţa (75.543 ha), Iaşi (40.850 ha), Bacău (41.900 ha), Covasna (38.836 ha), Buzău (35.737 ha) şi Mureş (30.715 ha) (Gheorghe Zaman).

acțiuni, inventar agricol ş.a. ar fi dus la departajarea celor care vor pământ ca să facă agricultură de alte categorii de solicitanți. Principiul echității, al justiției sociale n-ar fi fost încălcat.

Care este numărul real al celor îndreptățiți la retrocedarea de suprafețe agricole şi suprafața reală, cât anume se poate retroceda ținând seama de neconcordanța pe județe între suprafața existentă şi cea solicitată (şi, în cadrul județelor, pe comune) ca şi de prevederile legii cu privire la reconstituirea dreptului de proprietate pe vechile amplasamente sunt probleme care urmează să se rezolve de către comisiile comunale şi județene. O problemă aparte care va face obiectul unei legi speciale o reprezintă stabilirea nivelului despăgubirilor pentru suprafețele neretrocedate şi sursele din care vor fi asigurate[1]. Toate acestea arată complexitatea acțiunii de retrocedare a suprafețelor de teren potrivit prevederilor Legii 1/2000. Clarificarea problemelor menționate înainte de trecerea la aplicarea în practică a prevederilor legii ar fi uşurat această importantă acțiune şi ar fi scurtat timpul necesar pentru realizarea ei. În plus, ar fi dat posibilitatea aprecierii efectelor pe care le generează şi evitarea erorilor.

3.1.3. Retrocedarea terenurilor forestiere

Reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor forestiere pentru diferența dintre suprafața de un ha de proprietar deposedat şi cea avută în proprietate, persoanelor fizice sau, după caz, moştenitorilor care au formulat cereri, se face pe vechile amplasamente. De la această regulă generală se exceptează: terenurile atribuite foştilor proprietari pentru care s-au eliberat titluri de proprietate sau procese-verbale de punere în posesie; terenurile pe care se află sau sunt în curs de realizare construcții sau amenajări silvice, drumuri forestiere ş.a.; terenurile pe care sunt instalate culturi forestiere experimentale; rezervațiile forestiere de semințe de importanță deosebită; rezervațiile ştiințifice, pădurile – monumente ale naturii şi alte arii strict protejate, constituite şi declarate astfel potrivit legii; pădurile cu rol de protecție deosebită antierozională şi hidrologică; terenurile defrişate total sau parțial după data de 1 ianuarie 1990. Pentru aceste cazuri, punerea în posesie se va face pe alte terenuri, în apropierea vechilor amplasamente. Potrivit legii, gospodărirea şi exploatarea terenurilor forestiere atribuite se face în regim silvic.

O categorie aparte o formează foştii membri ai formelor asociative de proprietate asupra terenurilor cu vegetație forestieră, composesorat, obşti de moşneni în devălmăşie, obşti răzeşeşti nedivizate, păduri grănicereşti şi alte forme asociative care au formulat cereri de reconstituire a dreptului de proprietate pe baza art.46 din Legea fondului funciar nr.18/1991, republicată. Pentru această categorie de solicitanți Legea prevede: eliberarea unui singur titlu de

[1] Declanşarea procesului de retrocedare a terenurilor agricole fără stabilirea nivelului despăgubirilor pentru terenurile neretrocedate generează neîncredere şi nesiguranță în rândul solicitanților.

proprietate cu mențiunea la titular a formei asociative şi cu precizarea localității; suprafața restituită nu poate depăşi suprafața rezultată din aplicarea reformei agrare din 1921; exploatarea terenurilor forestiere se face în conformitate cu statutele formelor asociative admise de legislația statului român în perioada anilor 1921-1940; în vederea organizării exploatării terenurilor forestiere, persoanele îndreptățite se vor constitui în formele asociative inițiale de composesorate, păduri grănicereşti etc. care prin hotărâre judecătorească, dobândesc calitatea de persoană juridică. Suprafețele forestiere aflate în proprietate comună, conform naturii acestora rămân în proprietate indiviză pe toată durata existenței lor.

Pentru parohii, schituri, mănăstiri, instituții de învățământ se reconstituie dreptul de proprietate în limita suprafețelor forestiere pe care le-au avut, dar nu mai mult de 30 ha, şi se eliberează titluri de proprietate pe numele acestora.

Comunele, oraşele şi municipiile, care au deținut în proprietate terenuri cu vegetație forestieră, păduri, zăvoaie, tufărişuri, fânețe şi păşuni împădurite, redobândesc, la cerere, proprietatea acestora, în limitele probate cu acte care atestă suprafețele solicitate. Titlurile de proprietate se eliberează pe numele comunei, oraşului sau municipiului.

Solicitările de suprafețe forestiere s-au ridicat la 2,988 milioane ha. Această suprafață depăşeşte excedentul de suprafață forestieră, de 1,462 milioane ha, calculat ca diferență a suprafeței de pădure deținută de stat în 1948 şi 1997, cauza principală constituind-o solicitările fără acoperire[1]. În totalul suprafeței solicitate, persoanele fizice dețin 30,2%, foştii composesori, moşneni sau răzeşi 24,3% consiliile locale ale comunelor, oraşelor şi municipiilor 42,9% parohiile, schiturile, mănăstirile şi instituțiile de învățământ 2,1%, iar cetățenii români cu domiciliul în străinătate 0,5%. Cele mai mari suprafețe forestiere solicitate se află în Județele Harghita (211554 ha), Hunedoara (185169 ha), Suceava (169798 ha), Covasna (156490 ha), Vâlcea (155567 ha), Sibiu (139185 ha), Maramureş (134024 ha) şi Gorj (134024 ha) (Gh.Zaman).

[1] Cele mai multe dificultăți, se apreciază că vin din partea composesoratelor. În multe cazuri două sau trei persoane revendică întreaga suprafață a acestora. Pe raza Direcției Silvice Târgu-Jiu, de exemplu, o singură persoană revendică nu mai puțin de 2700 de hectare de pădure iar alta 950 ha – suprafață pe care au avut-o inițial 657 de membri; în cadrul Direcției Silvice Piteşti, pentru obştea Câmpulung, aceleaşi cereri au fost depuse la patru comune şi trei ocoale silvice; la comisia Cugir s-a solicitat reconstituirea dreptului de proprietate pentru 1284,07 ha pădure, fiecare din cele 129 de persoane solicitând toată suprafața fostului Composesorat Grăniceresc Cugir fără să facă dovada că sunt foşti composesori sau moştenitori ai acestora. Alte cazuri: suprafețele solicitate de unele primării sunt exagerat de mari comparativ cu extrasele din cartea funciară; în multe cazuri pentru suprafețele solicitate lipsesc actele doveditoare; unele documente pe baza cărora s-au făcut revendicările sunt în limba maghiară ş.a.

Aplicarea Legii nr.1/2000 privind retrocedarea terenurilor agricole şi a celor forestiere (aşa-numita Lege Lupu) se desfăşoară extrem de lent[1]. Cauzele ritmului lent de retrocedare a terenurilor agricole şi silvice țin, pe de o parte de amploarea şi complexitatea acțiunii respective, iar pe de altă parte de deficiențele organizatorice şi de funcționare a comisiilor şi de lipsa unor precondiții de ordin legislativ (cum ar fi lipsa legii pentru stabilirea nivelului despăgubirilor pentru terenurile neretrocedate şi a legii fondului forestier).

3.2. Dezetatizarea şi privatizarea

Concomitent cu decolectivizarea a demarat procesul de privatizare, respectiv, de trecere a proprietății de stat la agenții economici particulari. Acest proces a cunoscut mai multe etape. Prima etapă s-a realizat pe baza dispozițiilor Legii nr.15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome şi societăți comerciale. Fostele IAS au fost transformate în societăți comerciale pe acțiuni. Potrivit dispozițiilor acestei legi (art.20), bunurile din patrimoniul societăților comerciale din care făceau parte şi terenurile, inclusiv cele agricole, au devenit proprietatea acestora, iar statul, inițial, ca unic acționar, a devenit proprietarul acțiunilor deținute la aceste societăți comerciale.

Prin transformarea în societăți comerciale, IAS (ca şi unitățile prestatoare de servicii) au devenit (relativ) autonome, au scăpat de chingile planului de stat, au fost debugetizate, încercându-se astfel adaptarea lor la cerințele economiei de piață.

A doua etapă este marcată de transferul gratuit către populație a unei părți din acțiunile societăților comerciale cu capital de stat pentru a asigura o anumită echitate sau recompensă pentru contribuția populației la formarea acestei proprietăți. Această operațiune a fost reglementată prin Legea nr.58/1991 – denumită şi legea privatizării în masă, care a stabilit transferul acțiunilor societăților comerciale de stat în proprietatea a două tipuri de instituții: 70% din acțiuni către Fondul Proprietății de Stat (FPS) şi 30% către unul din cele cinci fonduri ale proprietății private (FPP). FPS urma să vândă anual cca 10% din portofoliul său de acțiuni, ceea ce însemna că după 7 ani trebuia să se auto-desființeze; FPP-urile, după 5 ani de funcționare în conformitate cu prevederile Legii nr. 58/1991, urmau să se transforme în fonduri mutuale. Ele au emis „certificate de proprietate" pe care le-au distribuit în mod gratuit, tuturor cetățenilor în vârstă de peste 18 ani, la data de 31 decembrie 1990. Ca ur-

[1] Până la 1 septembrie 2000 din cele aproape 2 mil. ha terenuri agricole solicitate au fost puse în posesia celor îndreptățiți numai 16244 ha; în privința terenurilor forestiere, până la sfârşitul lunii octombrie 2000, suprafața propusă spre validare de către comisiile locale era de 876.317 ha, suprafața validată a fost de 476.438 ha, suprafața pusă la dispoziția comisiilor locale pentru retrocedare a fost de 124.576 ha, iar suprafața pusă în posesie a reprezentat 72 ha pentru persoanele fizice, 337 ha pentru fostele forme asociative şi 50.501 ha pentru comune. Pentru ambele categorii de terenuri, până la datele menționate, au fost eliberate numai 3359 de titluri de proprietate.

mare, toţi cetăţenii care au avut vârsta respectivă au devenit acţionari la FPP. Certificatele de proprietate erau la purtător şi puteau fi vândute altor cetăţeni români, schimbate contra acţiuni la societăţile comerciale oferite spre privatizare sau la FPP, în momentul transformării acestora în fonduri mutuale.

Întrucât scopul urmărit prin distribuirea gratuită a certificatelor de proprietate era în pericol de a fi compromis datorită cumpărării acestora la preţuri derizorii de cei care doreau să-şi asigure cât mai multe acţiuni la întreprinderile cu capital de stat s-a elaborat o nouă lege a privatizării, Legea nr.55/1995 – numită de accelerare a privatizării, care a stabilit valoarea unui certificat de proprietate la un nivel simbolic de 25.000 lei şi a emis „cupoane de privatizare" evaluate la 975.000 de lei fiecare; cupoanele erau nominative şi nu puteau fi vândute şi cumpărate; cu sau fără certificate de proprietate cupoanele puteau fi preschimbate pe acţiuni la întreprinderile stabilite să fie privatizate. Această acţiune a început în toamna anului 1995 şi s-a încheiat în primăvara anului 1996.

De la această acţiune au fost exceptate societăţile comerciale agricole care administrează terenurile din proprietatea privată a statului. Trecerea la privatizarea lor a fost condiţionată de clarificarea statutului juridic al pământului[1].

---

[1] Legislaţia existentă cuprindea prevederi contradictorii care au generat interpretări diferite, confuzii, rezolvări incomplete, amânări în soluţionarea problemelor proprietăţii asupra pământului. Astfel, aşa cum am menţionat, potrivit prevederilor Legii 15/1990, terenurile agricole constituiau proprietatea societăţilor comerciale agricole, statul devenind (iniţial) acţionarul unic, deci proprietarul acţiunilor acestor societăţi. Legea fondului funciar nr.18/1991 nu a făcut precizări exprese cu privire la schimbarea naturii juridice a proprietăţii asupra terenurilor agricole, deţinute de societăţile comerciale agricole, stabilită de Legea nr.15/1990; ea conţine însă prevederi care au fost interpretate ca temei legal pentru considerarea acestor terenuri ca fiind proprietatea privată a statului (art.34, alin.1). Această interpretare nu s-a reflectat în hotărârea guvernului care a stabilit valoarea de patrimoniu a terenurilor agricole "aflate în proprietatea societăţilor comerciale agricole înfiinţate potrivit prevederilor Legii nr.15/1990" (HG nr.746/1991, art.1 modificată prin HG nr.59/1994). Stabilirea valorii de patrimoniu a terenurilor agricole a fost necesară pentru calcularea valorii acţiunilor cuvenite foştilor proprietari individuali care nu şi-au primit înapoi pământul, ci au devenit acţionari în temeiul art.36 din Legea 18/1991. Acţiunile atribuite nu puteau depăşi valoarea a 10 ha teren – în echivalent arabil, de familie. HG precizează că valoarea de patrimoniu a terenurilor "nu este supusă amortizării şi nu se poate folosi în tranzacţiile privind cumpărarea şi vânzarea de terenuri".

Proiectul Legii privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Agenţiei pentru Dezvoltare şi Amenajare Rurală (ADAR) a propus pentru prima oară modificarea dispoziţiilor art.20 din Legea nr.15/1990, în sensul declarării terenurilor agricole din patrimoniul societăţilor agricole, care rămân după restituirea celor cuvenite persoanelor fizice cu statut de acţionari în baza art.36 din Legea nr.18/1990 ca fiind proprietate privată a statului. Proiectul de lege a propus, de asemenea, organul care ar urma să administreze, din partea statului, aceste terenuri, respectiv ADAR. Potrivit proiectului de lege ADAR "înstrăinarea cu orice titlu a terenurilor agricole din proprietatea privată a statului, administrate de ADAR, aflate în folosinţa societăţilor comerciale este interzisă", aceste terenuri urmând să fie înstrăinate numai prin legi de împroprietărire. Un asemenea regim juridic era opus principiului liberei circulaţii a terenurilor proprietate privată, indiferent cine este titularul lor, astfel cum acesta a

Preocuparea pentru clarificarea regimului juridic al terenurilor agricole deținute de societățile comerciale agricole s-a intensificat la finele anilor'90. Această problemă a generat ample şi aprige dezbateri atât în Parlamentul României cât şi în afara lui.

Au fost elaborate două proiecte de legi. Primul proiect care prevedea înființarea şi funcționarea Agenției Naționale a Fermelor Agricole (inițiator Triță Făniță) a fost adoptat în Senat în februarie 1999 şi depus la Camera Deputaților spre examinare[1].

---

fost stabilit de Legea nr.18/1991, fapt care însemna scoaterea lor din circuitul civil. Dar proiectul de lege n-a fost aprobat de Parlament şi ADAR n-a luat ființă (la această situație ajungându-se cu contribuția specialiştilor Fondului Monetar Internațional şi Băncii Mondiale care n-au agreat înființarea unei asemenea instituții).

Lipsa de claritate privind regimul juridic al proprietății asupra terenurilor agricole din societățile comerciale agricole – foste IAS, este pusă în evidență şi de prevederile Legii arendării nr.16/1994. Legea arendării a dat posibilitatea acționarilor persoane fizice în temeiul art.36 din Legea nr.18/1990 de a opta în termen de un an, respectiv până la data de 7 aprilie 1995, pentru calitatea de locator; termenul de opțiune a fost ulterior prelungit până la data de 1 octombrie 1995. Contractul de locațiune urma să se încheie pentru perioada minimă de arendare de 5 ani, începând cu anul agricol ulterior înregistrării opțiunii. Legea mai prevedea ca până la expirarea perioadei de 5 ani să fie emis titlul de proprietate asupra terenului în echivalent arabil şi persoanele îndreptățite să fie puse în posesie. Din momentul expirării perioadei de arendare (cel mai devreme la 31 decembrie 1999 şi cel mai târziu la 31 decembrie 2001), aceste persoane "vor exploata terenurile în mod liber, în calitate de proprietar" (art.25, al.5). În felul acesta, Legea arendării a amânat punerea în posesia terenurilor a foştilor proprietari.

Potrivit Legii arendării, arendatorul poate fi proprietar, uzufructuar sau deținător legal de bunuri agricole. Acționarii care devin locatori, devin în acelaşi timp şi proprietari asupra terenurilor agricole la care sunt îndreptățiți. Această proprietate este însă fictivă deoarece:

- când li s-a recunoscut calitatea de acționar în temeiul art.36 din Legea nr.18/1990 nu li s-a recunoscut şi dreptul de proprietate asupra terenului deținut de societatea comercială;
- prin Legea arendării nu s-a dispus asupra individualizării acestor terenuri şi punerea în posesia acționarilor, ci s-a creat numai cadrul legal de a încheia un contract de arendare fără însă ca locatorul – proprietar să poată dispune de proprietatea sa;
- contractul de locațiune (arendare) se încheie în mod obligatoriu cu societatea comercială care deține terenul, în calitate de locator (arendaş). Deşi condițiile contractuale, conform dispozițiilor Legii arendării, se negociază liber de către părți, negocierea nu poate fi cu adevărat liberă atâta timp cât una din părți nu poate dispune asupra bunului său şi nici nu poate face alegerea partenerului contractual.

[1] În principal proiectul de lege prevedea: privatizarea şi/sau concesionarea să se facă la nivelul întregii unități, astfel încât să se păstreze structurile integrate de producție, şi să se evite fărâmițarea – în continuare – a suprafețelor agricole; concesionarea terenurilor să se facă, înainte de toate, în funcție de criteriul competenței solicitanților, acordându-se prioritate specialiştilor şi practicienilor din unitatea respectivă şi din alte sectoare ale producției agricole; privatizarea şi concesionarea să fie făcute, de regulă, de aceeaşi persoană fizică şi juridică pentru a se asigura coerența deciziei în valorificarea potențialului unității; restituirea către proprietari şi locatori a terenurilor proprietate privată care fuseseră încorporate

Al doilea proiect (inițiator Ion Avram Mureşan) care prevedea înființarea Agenției Domeniilor Statului şi a Fondului de dezvoltare a agriculturii, a fost adoptat de Camera Deputaților în iunie 1999 şi a fost depus spre examinare la Senat. Înainte de a se trece la armonizarea celor două proiecte de lege, în decembrie 1999 guvernul a emis, Ordonanța de Urgență nr.198 privind privatizarea societăților comerciale ce dețin în administrare terenuri agricole sau terenuri aflate permanent sub luciu de apă, al cărui conținut îl reprezintă prevederile celui de al doilea proiect. Ca urmare, deşi potrivit Constituției, regimul juridic al proprietății face obiectul legilor organice, în cazul societăților menționate el se reglementează printr-o ordonanță de urgență emisă de guvern. Potrivit Ordonanței, privatizarea societăților comerciale se face, în numele statului, de Ministerul Agriculturii şi Alimentației, în colaborare cu Fondul Proprietății de Stat prin vânzarea de acțiuni, vânzare de active şi prin privatizarea managementului, către: a) asociații constituite pe baza reglementărilor în vigoare şi b) persoane fizice sau juridice române ori străine. Ordonanța prevede înființarea Agenției Domeniilor Statului (ADS) în subordinea MAA având ca scop: a) exercitarea în numele statului a prerogativelor privind dreptul de proprietate asupra terenurilor agricole şi terenurilor aflate sub luciul de apă, aparținând domeniului privat al statului; b) concesionarea bunurilor, activităților şi serviciilor aparținând domeniului public sau privat, aflat în administrarea institutelor şi stațiunilor de cercetare ştiințifică, a unităților de învățământ agricol şi silvic, a companiilor şi societăților naționale din domeniul de activitate al MAA.

Procesul privatizării societăților comerciale agricole (fostele IAS) a fost demarat imediat după apariția ordonanței şi înființarea ADS şi se desfăşoară în strânsă legătură cu acordarea împrumutului de 150 milioane de dolari de către Banca Mondială[1]. Concesionarea terenurilor se face concomitent cu privatizarea activelor. Până la finele anului 2000 s-a prevăzut încheierea procesului de privatizare – concesionare la 200 de societăți. În majoritatea cazurilor (80-90%) terenurile au fost concesionate de către asociațiile salariaților care beneficiază de anumite facilități; de asemenea, au câştigat licitațiile şi unele asociații agricole constituite conform Legii 36/1990 care beneficiază de aceleaşi facilități ca şi asociațiile salariaților. Într-un număr redus de cazuri concesionarea s-a făcut către alți investitori privați. Nivelul minim al redevenței de la care au pornit negocierile s-a stabilit la 250-600 kg grâu/ha, în echivalent şi se definitivează în raport de cerere şi ofertă. Plata redevenței se face trimestrial: 5% în primul trimestru, 15% în al doilea, 30% în al treilea şi 50% în al patrulea. Redevențele

în fostele IAS-uri; valoarea capitalului social privatizabil să fie stabilită numai de către persoane juridice autorizate; să nu se accepte vânzarea de active prin negociere directă.

[1] Suma de 150 de milioane de dolari a fost împărțită în două părți: 100 de milioane a fost deja disponibilizată, iar 50 de milioane va fi disponibilizată în decembrie 2000, dacă se va realiza angajamentul asumat de MAA de concesionare până la finele anului 2000 a unei suprafețe de 250.000 ha.

încasate reprezintă sursa de alimentare a Fondului pentru dezvoltarea agriculturii destinat pentru programe de finanțare a agriculturii.

Deşi procesul de privatizare a fostelor IAS este la început, se fac simțite unele probleme:

- Neconcordanța în timp între aplicarea prevederilor Legii nr.1/2000 şi a Ordonanței de Urgență a Guvernului privind privatizarea societăților comerciale ce dețin în administrare terenuri agricole sau terenuri aflate permanent sub luciu de apă. Până la acordarea titlurilor de proprietate ca efect al aplicării Legii nr.1/2000, concesionarea se face pentru întreaga suprafață a fostelor IAS. Deşi în contracte se prevede o clauză potrivit căreia caietul de sarcini se va reface dacă terenul va fi retrocedat, situațiile care se vor crea vor perturba activitatea unităților concesionate. De menționat este şi faptul că ADS concesionează şi suprafețele pe care le au în arendă de la foştii acționari în locul retrocedării lor.
- Neconcordanța între prevederile Legii nr.1/2000 şi ordonanța de urgență a guvernului cu privire la administrarea terenurilor aflate în perimetrele stațiunilor de cercetare agricolă în sensul că atât ADS cât şi stațiunile de cercetare revendică administrarea terenurilor respective pe baza celor două acte legislative. ADS pretinde redevența de la stațiunile de cercetare pentru terenurile destinate producției şi chiar trecerea stațiunilor de cercetare din subordinea ASAS în subordinea MAA ceea ce ar fi în detrimentul cercetării.
- Principalii pretendenți pentru concesionarea de terenuri şi cumpărarea de active sunt asociațiile salariaților care, de regulă, nu dispun de capitaluri suficiente pentru restructurarea şi modernizarea producției.
- Ceea ce urmăreşte ADS prin concesionarea şi vânzarea de active este câştigul concretizat în redevențe şi încasări din vânzările de active. Ca rezultat al acestui proces de privatizare, statul, prin ADS, se transformă în cel mai mare „rentier" din agricultura României, care concesionează aproximativ un milion de hectare. Dacă privatizarea se reduce la obținerea de redevențe se pune problema oportunității menținerii în proprietatea statului a terenurilor respective. Considerăm că pe lângă redevențe, cei care concesionează terenurile trebuie să răspundă unor comenzi ale statului cum ar fi producerea de material biologic, obținerea unor produse deficitare, de interes național, formarea rezervelor de stat de produse agricole ş.a.

Prin prevederile sale, Ordonanța de urgență generează efecte asemănătoare celor create de Legea 18/1991 (care ne-a pus în stare de inferioritate competițională față de marea majoritate a statelor europene pentru multe decenii), respectiv: diminuarea gradului de concentrare şi integrare a producției, pulverizarea componentelor care condiționează existența exploatațiilor, separarea pământului care se concesionează de alte active ale societăților comerciale care se pot vinde altor investitori. Privatizarea acestor societăți ar trebui

realizată astfel încât să se păstreze concentrarea la dimensiuni raționale a factorilor de producție şi integrarea diferitelor activități care concurează la obținerea produselor agricole vegetale şi animale.

Privatizarea societăților comerciale de creştere a păsărilor şi porcilor s-a realizat mai rapid decât a fostelor IAS. Din cele 114 societăți (din care 58 de societăți de creştere a păsărilor şi 56 de societăți de creştere a porcilor), până în iulie 1999 fuseseră privatizate 43 şi lichidate 65. O astfel de „privatizare" s-a realizat în concordanță cu obligațiile cuprinse în Programul ASAL. N-a contat locul ocupat de aceste societăți în aprovizionarea populației cu produsele lor, randamentele superioare comparativ cu producția realizată în sistem gospodăresc, nivelul mai înalt de competitivitate pe piața internă şi externă, incapacitatea sectorului particular de a contracara reducerea producției acestor societăți, ci faptul că erau cu capital de stat şi acumulaseră datorii care însă au fost generate în mare măsură de factori exogeni – prețuri exagerat de mari la input-uri şi controlate de stat la produsele proprii, dobânzi mari la credite, taxe şi impozite împovărătoare, concurența neloială a produselor străine, blocajul financiar ş.a. O parte din aceste societăți au fost lichidate. Lichidarea s-a dovedit şi în acest caz cuvântul cheie care a particularizat reforma din agricultura şi economia noastră în anii ’90.

Tabelul nr. 23

Stadiul privatizării serviciilor pentru agricultură (1999)

	Număr total	**Privatizare**	**În lichidare juridică**	**În lichidare administrativă**
Servicii de ecranizare şi transport	1813	1625	45	2
RAIF	1	0	0	0
UNISEM	1	0	0	0
SEMROM	5	1	0	0
COMCEREAL şi CEREALCOM	71	46	4	0
Alte activități	429	179	46	8

Sursa: FPS 1999. Preluat din Economia Agroalimentară, coordonatori: Dinu Gavrilescu, Daniela Giurcă.

Societățile comerciale prestatoare de servicii de mecanizare de tipul AGROMEC, SERVAGROMEC, AGROSERICE, de comercializare a semințelor – SEMROM (pentru cereale, plante tehnice, furaje) şi UNISEM (pentru legume şi flori), ca şi cele de depozitare şi comercializare a cerealelor au fost în majoritatea lor privatizate pe baza celor două legi ale privatizării menționate şi a altor reglementări ulterioare.

3.3. Formarea unei noi structuri de proprietate

3.3.1. Tipurile şi formele de proprietate. Caracteristici principale

În perioada de tranziție are loc trecerea de la tipurile şi formele de proprietate existente în perioada economiei de comandă la tipuri şi forme de proprietate caracteristice economiei de piață. În perioada economiei de comandă dominant era tipul de proprietate socialistă având ca forme proprietatea socialistă de stat, proprietatea cooperatistă, proprietatea intercooperatistă, proprietatea mixtă - de stat şi cooperatistă.

În perioada tranziției, potrivit Constituției României din 1991, în raport de titular, proprietatea poate fi publică şi privată.

Proprietatea publică aparține statului sau unităților administrativ-terioriale – comune, oraşe, municipii şi județe.

Proprietatea publică poate fi de domeniul public sau de domeniul privat al statului, iar fiecare din aceste domenii poate fi de interes național sau de interes local (județean, municipal, orăşenesc sau comunal). Referitor la terenuri Legea fondului funciar nr.18/1991 precizează că terenurile din domeniul public sunt „cele afectate unei utilități publice" sau cele care „prin natura lor sunt de uz sau de interes public"[1].

În privința terenurilor agricole care fac parte din domeniul public, acestea sunt: terenurile care au aparținut domeniului public al statului înainte de 6 martie 1945; terenurile obținute prin lucrări de îndiguiri, de desecări şi de combatere a eroziunii solului; terenurile proprietate de stat administrate de instituțiile şi stațiunile de cercetări ştiințifice agricole şi silvice, destinate cercetării şi producerii de semințe şi material săditor din categoriile biologice şi animalelor de rasă, precum şi din administrarea Institutului pentru Testarea şi Înregistrarea Soiurilor de Plante de Cultură şi a centrelor sale teritoriale. Celelalte terenuri din administrarea institutelor de cercetare ştiințifică sunt terenuri destinate producției agricole vegetale şi deci nu au regimul juridic al proprietății publice, ci regimul juridic de drept comun corespunzător. Aceste terenuri, în baza dispozițiilor Legii nr. 1/2000 pot face obiectul restituirii în proprietate privată persoanelor fizice ale căror terenuri se află în administrarea institutelor şi stațiunilor de cercetare agricolă[2].

---

[1] Potrivit Legii fondului funciar nr.18/1991 aparțin domeniului public "terenurile pe care sunt amplasate construcții de interes public, piețe, căi de comunicații, rețele stradale şi parcuri publice, porturi şi aeroporturi, terenurile cu destinație forestieră, albiile râurilor, fluviilor, cuvetelor lacurilor de interes public, fundul apelor maritime interioare şi al mării teritoriale, țărmurile Mării Negre, inclusiv plajele, terenurile pentru rezervații naturale şi parcuri naționale, monumentele, ansamblurile şi siturile arheologice şi istorice, monumentele naturii, terenurile pentru nevoile apărării sau pentru alte folosințe care, potrivit legii, sunt de domeniul public ori care prin natura lor sunt de uz sau de interes public" (Legea fondului funciar nr.18/1991, art.5).

[2] Aceste persoane au fost excluse de la stabilirea dreptului de proprietate prin Legea nr.18/1991 şi nu li s-a aplicat nici art.36 din aceeaşi lege (dreptul la acțiuni) întrucât aceste

Bunurile (inclusiv terenurile) din domeniul public sunt inalienabile[1], insesizabile[2] şi imprescriptibile[3].

Subiecții dreptului de proprietate publică sunt statul şi unitățile administrativ-teritoriale – comune, oraşe, municipii, județe. Distincția dintre bunurile aparținând domeniului public de interes național şi cele aparținând domeniului public de interes local este făcută prin lege avându-se în vedere uzul şi interesul pe care-l reprezintă bunurile respective.

- Proprietatea publică ce ține de domeniul privat al statului cuprinde bunurile pe care statul sau unitățile sale administrativ-teritoriale le au ca orice particular şi care constituie patrimoniul lor privat. Această formă de proprietate are comun cu proprietatea care ține de domeniul public faptul că subiectul proprietății este acelaşi – statul sau unitățile administrativ-teritoriale; ceea ce o deosebeşte este atât obiectul acesteia cât şi regimul juridic. Obiectul acestei proprietăți îl constituie bunurile statului sau unităților sale administrativ teritoriale aflate sau intrate în proprietatea lor prin căile şi modurile prevăzute de lege, bunuri care sunt altele decât cele care aparțin domeniului public. Bunurile respective sunt, de fapt, obiecte ale proprietății private dar care aparțin statului sau unităților administrativ-teritoriale, adică persoanelor juridice de drept public[4]. Aceste bunuri se găsesc în circuitul civil, pot fi dobândite de către particulari, se pot dobândi pe cale de prescripție. Delimitarea dintre cele două forme ale proprietății publice nu este rigidă, nu exclude posibilitatea trecerii unor bunuri dintr-o formă de proprietate în alta. Referitor la regimul juridic, în timp ce bunurile ce fac parte din domeniul public sunt inalienabile, imprescriptibile şi insesizabile, bunurile ce fac parte din domeniul privat al statului sunt şi rămân în circuitul civil. „Ele pot fi dobândite şi înstrăinate prin oricare din modurile stabilite de legislația civilă". Cu alte cuvinte dreptul de proprietate asupra bunurilor din domeniul privat al statului este

unități agricole nu s-au reorganizat în societăți comerciale pe acțiuni conform Legii nr.15/1990. Ulterior, prin Legea nr.46/1992 s-au stabilit drepturi şi acestor persoane fizice dar de creanță şi nu de reconstituirea dreptului în natură (fizică) a terenurilor. Abia Legea nr.1/2000 prevede restituirea terenurilor agricole din patrimoniul şi administrarea institutelor şi stațiunilor de cercetare în proprietatea privată a persoanelor îndreptățite.

[1] Bunurile care fac obiectul dreptului de proprietate publică sunt scoase din circuitul civil, nu pot fi înstrăinate pe cale voluntară, prin acte juridice, civile, şi nici pe cale forțată, prin expropiere, nu pot fi gajate şi ipotecate. Deşi inalienabile, aceste bunuri, potrivit Constituției, pot fi date în administrarea regiilor autonome ori a instituțiilor publice sau pot fi concesionate sau închiriate.

[2] Bunurile din domeniul public nu pot fi dobândite de către alte persoane prin uzucapiune sau prin efectul posesiei de bună-credință asupra bunurilor mobile.

[3] Bunurile proprietate publică nu pot fi supuse executării silite şi asupra lor nu se pot constitui garanții reale.

[4] I.P.Filipescu, Drept Civil. *Dreptul de proprietate şi alte drepturi reale*, Editura Actami, Bucureşti, 1994, p.83

supus dispozițiilor de drept comun, dacă prin lege nu se prevede altfel. Astfel, terenurile agricole din fostele IAS care, după retrocedarea de terenuri pe baza Legii nr.1/2000, rămân în proprietatea statului şi în administrarea ADS, nu pot fi înstrăinate (vândute), ci doar concesionate în condițiile legii.

Potrivit Legii fondului funciar nr.18/1991, terenurile care au regimul juridic al proprietății private a statului sau unităților administrativ-teritoriale sunt:

- Terenurile agricole neatribuite, rămase la dispoziția comisiilor locale care au trecut în domeniul privat al comunei, oraşului sau municipiului, urmând a fi puse la dispoziția celor care doresc să întemeieze sau să dezvolte exploatații agricole prin închiriere, concesionare sau vânzare în condițiile legii;
- Terenurile agricole provenite din fostele izlazuri comunale care au trecut în proprietatea privată a comunelor, oraşelor sau municipiilor pentru a fi folosite ca păşuni comunale şi pentru producerea de furaje şi semințe pentru culturi furajere;
- Terenurile agricole din exploatarea societăților comerciale pe acțiuni cu profil agricol provenite din fostele unități agricole de stat înființate conform Legii nr.15/1990, care rămân după delimitarea acestora conform art.12 din Legea nr.1/2000, şi după retrocedarea în natură a suprafețelor cuvenite acționarilor, locatorilor şi altor persoane îndreptățite în condițiile prevăzute de aceeaşi lege; suprafețele rămase trec în administrarea Agenției Domeniilor Statului conform art.7 din Ordonanța de Urgență nr.198/1999;
- Terenurile agricole din administrarea regiilor autonome şi a societăților naționale cu profil agricol rămase după retrocedarea în natură a suprafețelor persoanelor îndreptățite conform art.10 şi art.15 din Legea nr.1/2000;
- Terenurile din intravilanul localităților trecute conform art.36 alin.1 din Legea fondului funciar nr.18/1991, republicată, în proprietatea comunelor, oraşelor sau municipiilor;
- Terenurile agricole care au fost trecute în proprietatea privată a comunei, oraşului sau municipiului, prin ordinul prefectului, de la persoanele cărora li s-a constituit dreptul de proprietate în cazurile în care acestea n-au realizat condițiile prevăzute în lege (Fl. Scrieciu, Drept agrar şi drept funciar, p.371-372).

Suprafața categoriilor de teren menționate va suferi modificări în cursul aplicării prevederilor Legii nr.1/2000.

Proprietatea privată este aceea care aparține persoanelor fizice şi persoanelor juridice private (asociativă), funcționează în regim de drept comun şi are ca obiect orice bun care nu este scos, prin lege, din circuitul civil. În sens larg, proprietatea privată cuprinde şi bunurile şi terenurile care fac parte din

domeniul privat al statului sau unităților administrativ–teritoriale, ca persoane juridice de drept privat, acțiunile şi părțile sociale cu care statul participă la formarea capitalului social în societățile comerciale cu capital, total sau parțial, de stat.

Inițial, proprietatea privată s-a format: prin reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate asupra pământului în temeiul Legii fondului funciar nr.18/1991, prin transferul gratuit a 30% din capitalul social al societăților agricole – fostele IAS (exceptând suprafețele agricole) şi prin retrocedarea unor suprafețe de teren celor îndreptățiți în limitele prevăzute de Legea nr.1/2000. Concomitent cu acest proces de redistribuire a proprietății existente în sectorul cooperatist şi de stat din agricultură, moştenit din perioada economiei de comandă, a început procesul de creştere a proprietății private pe baza surplusului economic şi capitalizarea unei părți din acest surplus. De extinderea acestui proces şi de vigoarea cu care se va manifesta va depinde în mare măsură redresarea şi progresul agriculturii României.

3.3.2. Evoluția tipurilor şi formelor de proprietate

Ca rezultat al decolectivizării, dezetatizării şi privatizării, inclusiv prin crearea de noi exploatații bazate pe proprietatea privată, s-au produs schimbări în dimensiunea tipurilor şi formelor de proprietate, în locul şi rolul lor în dezvoltarea agriculturii. Principala schimbare, concordantă cu tranziția la economia de piață, o constituie extinderea proprietății private şi restrângerea proprietății din domeniul public şi din domeniul privat al statului care constituie conținutul sectoarelor privat şi, respectiv, public şi mixt din agricultură.

Proprietatea privată a devenit dominantă atât în privința principalilor factori de producție cât şi în producția realizată. Din suprafața agricolă a țării, proprietatea privată reprezintă 78%, iar din cea arabilă, 86%. Prin retrocedarea unor suprafețe de teren persoanelor fizice şi juridice îndreptățite în conformitate cu prevederile Legii nr. 1/2000, acțiune care este în curs de realizare, ponderea proprietății private în suprafața agricolă va creşte cu încă aproximativ 10 puncte procentuale.

În domeniul bazei tehnico-materiale, ridicarea ponderii proprietății private s-a realizat în condițiile unei creşteri lente a parcului de tractoare şi maşini agricole, un rol important avându-l privatizarea agromecurilor. Deşi nivelul înzestrării tehnice a sectorului privat se apropie de cel existent în sectorul public şi privat al statului, în ambele sectoare există un mare decalaj – cantitativ şi calitativ – față de necesitățile practicării unei agriculturi moderne, competitive.

În creşterea animalelor, ponderea proprietății private este între 90% şi 100% la bovine, ovine, caprine şi cabaline; numai la porcine şi păsări ponderea proprietății private este mai redusă dar cu tendință de creştere rapidă. Această schimbare în domeniul proprietății s-a realizat în condițiile reducerii substanția-

le a efectivelor de animale la toate speciile (cu excepția cabalinelor)[1]. Ea a avut loc înainte de toate la complexele de creştere a animalelor din domeniul privat al statului, ca rezultat al unei politici de privatizare cu orice preț, inclusiv cu prețul lichidării lor şi de neglijare a sectorului privat ale cărei urmări nefaste se fac tot mai mult simțite sub forma incapacității aprovizionării populației cu produse din producția proprie, recurgerii la importuri masive şi costisitoare, valorificării scăzute a resurselor interne, naturale, materiale şi umane, de care dispune agricultura noastră (tabel nr. 24).

Sectorul privat şi-a sporit ponderea în producția agricolă la peste 90%. Datorită ponderii ridicate a sectorului privat încă din primii ani postdecembrişti, producția agricolă a înregistrat o cădere inferioară celei din industrie şi în unii ani s-a apropiat de nivelul realizat în 1989. Privatizarea s-a dovedit însă insuficientă pentru demararea procesului de dezvoltare a agriculturii. Cauza nu ține de privatizare ca proces obiectiv, indispensabil tranziției la economia de piață, ci de modul în care s-a înfăptuit, de tipul şi formele proprietății private, respectiv, de întoarcerea la proprietatea privată, excesiv de fărâmițată, caracteristică gospodăriei țărăneşti, de întârzierea acordării titlurilor de proprietate, de tergiversarea rezolvării problemelor legate de proprietatea din domeniul public şi din domeniul privat al statului şi de tendința distructivă care a însoțit tranziția agriculturii la economia de piață la care se adaugă regresul tehnologic, managementul defectuos şi starea generală a economiei naționale.

Agricultura a devansat celelalte ramuri în tranziția la economia de piață şi se situează pe primul loc în privința ponderii sectorului privat în valoarea adăugată brută care depăşeşte 97% față de 49% în industrie, 78% în construcții şi 73% în servicii – în 1999 (tabelul nr. 25). În acelaşi an ponderea sectorului privat în PIB a reprezentat 62%. În aceste condiții, agenții economici din agricultură, în mare lor majoritate mici producători, şi-au desfăşurat activitatea într-un mediu puțin favorabil unei concurențe loiale. În timp ce milioanele de producători agricoli particulari au puteri economice limitate care nu pot influența hotărâtor nici condițiile de vânzare a produselor agricole şi nici pe cele de cumpărare a factorilor de producție, furnizării lor sunt, de regulă, mari întreprinderi, cu capital de stat sau majoritar de stat, cu tendințe monopoliste. Piața factorilor de producție este dominată de un număr restrâns de producători-vânzători. Relațiile cu asemenea furnizori sunt de gen oligopol, iar în unele cazuri de duopol sau monopol. În această situație, condițiile de vânzare –cumpărare a factorilor de producție, inclusiv prețurile, sunt stabilite de furnizori, producătorii agricoli, dovedindu-se neputincioşi să le influențeze.

---

[1] După unele calcule, pierderile agriculturii noastre suferite de sectorul său zootehnic doar prin diminuarea drastică a efectivelor de animale s-au ridicat pe perioada 1990-1999 la uriaşa sumă de 19,319 miliarde dolari
(N. Belli, *Tranziția la economia de piață mai rea decât un război*, Economistul, 7 septembrie 2000).

Tabelul nr. 24

Evoluţia sectorului public[X)] şi mixt şi a sectorului privat în agricultură

	U.M.	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Suprafaţa agricolă	mil.ha	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,8	14,7
- sector public şi mixt	mil.ha	4,1	4,2	4,5	4,4	4,5	4,4	4,1	4,1	4,4	4,3	3,3
	%	2,8	28,3	30,6	29,7	30,4	29,7	27,7	27,7	29,7	29,1	22,4
- sector privat	mil.ha	2,6	1,9	10,3	10,4	10,3	10,4	10,7	10,7	10,4	10,5	11,4
	%	17,6	12,6	69,6	70,3	69,1	70,3	72,3	72,3	70,3	70,9	77,6
Arabil	mil.ha	9,5	9,5	9,5	9,4	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,4	9,4
- sector public şi mixt	mil.ha			2,1	1,9	1,8	1,8	1,5	1,5	1,8	1,8	1,3
	%			22,1	20,2	19,4	19,4	16,1	16,1	19,4	19,4	13,8
- sector privat	mil.ha	...	0,8	7,4	7,5	7,5	7,5	7,8	7,8	7,5	7,6	8,1
	%	...	8,2	77,9	79,8	81,6	81,6	83,9	83,9	81,6	80,9	86,2
Păşuni şi fâneţe	mil.ha	4,7	4,7	4,7	4,8	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,8
- sector public şi mixt	mil.ha			2,2	2,3	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	1,9
	%				47,9	51,0	49,0	49,0	49,0	49,0	49,0	40,0
- sector privat	mil.ha	...	1,0	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,9
	%	...	21,3	53,2	52,1	49,0	51,0	51,0	51,0	51,0	51,0	60,0
Vii şi livezi	mil.ha	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
- sector public şi mixt	mil.ha				0,2	0,2	,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
	%				33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3	20,0	20,0
- sector privat	mil.ha	...	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	%	16,7	66,7	66,4	66,4	66,4	66,4	66,4	66,4	66,4	80,0	80,0
Tractoare fizice	mii buc.	152	127	133	47	158	161	163	165	163	165	166
- sector public şi mixt	mii buc.	...	121	111	108	102	85	73	68	50	41	24
	%	...	95,3	83,5	73,5	64,6	52,8	44,8	41,2	30,7	24,8	14,5
- sector privat	mii buc.	...	6	22	39	56	76	90	97	113	124	142
	%	...	4,7	16,5	26, 5	35,4	47,2	55,2	58,8	69,3	75,2	85,5
Combine autopropulsate	mii buc.	68	46	43	43	42	43	42	41	39	36	30
- sector public şi mixt	mii buc.	63	45,7	42,7	42,3	40	36	30	28	20	15	13
	%	100,0	99,9	99,3	98,4	95,2	83,7	71,4	68,3	51,3	41,7	43,3
- sector privat	mii buc.											

	U.M.	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
		...	0,03	0,3	0,7	2	7	12	13	19	21	27
	%	...	0.1	0.7	1,6	4,8	16,3	28,6	41,7	48,7	58,3	56,7
Bovine	mii cap.	6416	6291	5381	4355	3683	3597	3481	3496	3435	3235	3143
- sector public şi mixt	mii cap.	...	4209	2992	853	673	547	425	364	333	238	205
	%	...	66,9	55,6	19,6	18,3	15,2	12,2	10,4	9,7	7,4	6,5
- sector privat	mii cap.	...	2082	2389	3502	3010	3050	3056	3132	3102	2907	2938
	%	...	33,1	44,4	80,4	81,7	84,8	87,8	89,6	90,3	92,6	93,5
Porcine	mii cap.	4351	11671	12003	10954	9852	9622	7758	7960	8235	7097	7194
- sector public şi mixt	mii cap.	...	8337	8532	5498	4470	4711	3545	3348	3470	2429	2309
	%	...	71,4	71,1	50,2	45,4	49,0	45,7	42,1	42,1	34,2	32,1
- sector privat	mii cap.	...	3334	3471	5456	5382	4911	4415	4612	4765	4668	4885
	%	...	28,6	28,9	49,8	54,6	51,0	54,3	57,9	57,9	65,8	67,9
Ovine	mii cap.	16210	15435	14062	13879	12079	11499	10897	10381	9663	8937	8409
- sector public şi mixt	mii cap.						943	914	914	728	471	357
	%	...	53,4				8,2	8,4	8,8	7,5	5,3	4,2
- sector privat	mii cap.	...	7189				10256	9818	9467	8935	8466	8052
	%	...	46,6				91,8	91,6	91,2	92,5	94,7	95,8
Păsări	mii cap.	127561	113968	121379	106032	87725	76532	70157	80524	78478	66620	69480
- sector public şi mixt	mii cap.		72586	78320	53114	41528	32526	23817	29657	24192	12399	11627
	%					47,3	42,5	33,9	36,8	30,8	18,6	16,7
- sector privat	mii cap.	...	41382	43059	52918	46197	44006	46340	50867	54286	54221	57853
	%	...	36,3	35,5	49,9	52,7	57,5	66,1	63,2	69,2	81,4	83,7
Producţia agricolă	mild. lei	170	266	751	2104	7371	16589	23571	35730	78512	99167	128656
- sector public şi mixt	mild. lei	83	117	155	405	1143	2253	3276	4890	8222	9504	8542
	%	48,9	43,9	18,7	19,2	15,5	13,6	13,9	13,7	10,5	9,6	6,6
- sector privat	mild.lei	87	149	596	1699	6228	14336	20295	30840	70240	89663	120114
	%	51,1	56,1	79,3	80,8	84,5	86,1	86,3	89,5	89,5	90,4	93,4
Producţia vegetală	mild. lei	107	141	495	1219	9637	10092	14046	21361	49399	53414	81632
- sector public şi mixt	mild.lei	68	62	91	232	5611	1272	1682	2644	4847	5257	6149
	%	63,8	44,0	19,4	19,0	13,2	12,6	12,0	12,4	9,8	9,8	7,5
- sector privat	mild. lei	39	79	404	987	4026	8820	12364	18717	44552	48157	75483
	%	36,2	56,0	81,6	81,0	86,8	87,4	88,0	87,6	90,2	90,2	92,5

	U.M.	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Producţia animală	mild. lei	90	125	256	885	2734	6497	9525	14369	29113	45753	47024
- sector public şi mixt	mild.lei	28	55	65	173	532	981	1599	2246	3425	4247	2393
	%	31,2	43,7	25,5	19,5	19,5	15,1	16,8	15,6	11,8	9,3	5,1
- sector privat	mild.lei	62	70	191	712	2202	5516	7926	12123	25688	41506	44631
	%	68,8	56,3	74,8	80,5	80,6	84,9	83,2	84,4	88,2	90,7	94,9

x) sectorul public include unităţi de cercetare şi producţie subordonate MAA, staţiuni didactice experimentale ale instituţiilor agronomice subordonate Ministerului Educaţiei Naţionale, gospodării anexe din unităţi cu activitate neagricolă, precum şi unele societăţi comerciale agricole cu capital public integral. Sectorul mixt este reprezentat de societăţile agricole pe acţiuni.

***Sursa**: Agricultura României în perioada 1990-1994, CNS, 1995, Anuarul Statistic al României, CNS, 1990-1999; Breviarul statistic, CNS,2000, calcule proprii.*

Tabelul nr. 25

Ponderea sectorului privat în produsul intern brut şi în valoarea adăugată brută a activităţilor din economia naţională

- % -

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Produsul intern brut total	16,4	23,6	26,2	34,8	38,9	45,3	54,9	60,6	61,0	1,5
Valoarea adăuga-tă brută în:										
- agricultură	32,1	75,5	81,7	83,5	89,3	89,0	90,1	96,8	95,9	97,2
- industrie	5,7	9,2	11,8	17,4	23,3	29,9	38,5	42,1	45,6	48,7
- construcţii	0,7	16,1	21,0	26,5	51,6	57,8	69,3	76,6	77,9	78,0
- servicii	2,0	16,8	18,8	29,3	39,1	58,1	66,7	71,5	72,7	73,0

Sursa: Agricultura României în perioada 1990-1994, CNS, 1995, Anuarul statistic al României, CNS, 1990-1999; Breviarul statistic, CNS, 2000, calcule personale.

Situația este asemănătoare la vânzarea produselor agricole. Cu excepția pieței țărăneşti, piața produselor agricole este dominată de un număr restrâns de cumpărători, angrosişti, societăți comerciale de achiziție a produselor agricole (Comcereal sau Cerealcom), fabrici de morărit, de ulei, de tutun etc. Relațiile cu asemenea clienți sunt de tip monopson, duopson sau oligopson, producătorii agricoli neputându-le influența.

3.4. Formarea noii structuri de organizare a producției agricole

Organizarea producției şi formarea agenților economici interesați şi capabili să obțină performanțe, a „actorilor" care trebuie să pună în operă transformările pe care le impune tranziția la economia de piață, la societatea cultural - informațională şi la integrarea în Uniunea Europeană, reprezintă una din cele mai „fierbinți" probleme ale schimbării sistemului agrar din țara noastră.

Tabelul nr. 26

Forme de organizare a producției agricole la finele anului 1999

Forme	Număr	% din total	Suprafața agricolă (mii ha)	% din suprafața agricolă a României	Suprafața medie (ha)
Gospodării agricole individuale	4.119.631	99,75	9.377.299	63,4	2,28
Societăți agricole cu personalitate juridică	3.573	0,09	1.415.539	9,6	396
Asociații familiale	6.264	0,15	868.809	5,9	139
Societăți agricole comerciale pe acțiuni (fostele IAS)	490	0,01	1.658.338[x)]	11,2	3384
Total	4.129.958	100,00	13.319.985	90,1	3,23

x) 566,6 mii ha aparțin acționarilor şi locatorilor

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentației

Notă: N-au fost luate în calcul datele referitoare la institute şi stațiuni de cercetare ştiințifică, ferme didactice, regii autonome (societăți naționale), primării şi ministere.

Răspunsurile trebuie să pornească de la situația creată prin aplicarea Legii fondului funciar, altor reglementări şi de la imperativele tranziției în cele trei ipostaze. La sfârşitul anilor ’90 în agricultura noastră coexistă: gospodăria agricolă individuală, preponderent țărănească, exploatația bazată pe munca membrilor asociați şi exploatația bazată pe muncă angajată, salariată, care

poate fi cu capital privat, de stat, majoritar de stat sau cu capital mixt (respectiv cu participarea capitalului străin)[1].

Care vor fi formele de organizare a producţiei şi dimensiunea lor dezirabilă, în ce măsură acestea vor fi rezultatul desfăşurării nedirijate a tranziţiei sau vor fi influenţate de acţiuni guvernamentale, care va fi eficienţa economică, socială, ecologică pe care o generează, sunt întrebări de ale căror răspunsuri depind în mare măsură mersul şi reuşita tranziţiei[2].

---

[1] Ţinând seama de numărul mare de exploataţii agricole, de procesul de diferenţiere a acestora precum şi de situaţia generală a agriculturii s-ar impune organizarea unui recensământ agricol.

[2] Tranziţia agriculturii din fostele ţări socialiste la economia de piaţă a readus în discuţie dilema multiseculară privitoare la superioritatea marii sau micii producţii agricole, a exploataţiilor de dimensiuni mici sau mari. Judecata acestei probleme a variat de la o şcoală la alta. În raport de punctul de vedere îmbrăţişat se disting mai multe grupe de economişti: prima grupă o formează mercantiliştii care au fost partizanii exploataţiei mici considerând-o capabilă de maximum de intensitate; a doua grupă îi cuprinde pe fiziocraţi, pe unii din clasicii englezi şi pe marxişti care au susţinut superioritatea marii exploataţii, singura în stare să obţină surplus economic, necesar pentru existenţa societăţii; a treia grupă o reprezintă economiştii care consideră că cea mai bună situaţie este cea de mijloc. După opinia acestora, de pildă, într-un stat sănătos trebuie să predomine exploataţiile mijlocii. Exploataţiile foarte mari ca şi cele foarte mici, trebuie să fie o excepţie. În ultimele decenii, în ţările dezvoltate din Europa se observă o îmbinare a exploataţiilor mici, mijlocii şi mari cu o tendinţă de deplasare spre exploataţii mari.

Strâns legat de dimensiunea exploataţiilor este tipul exploataţiilor – familial sau nefamilial, capitalist, bazat pe muncă angajată şi, cel socialist, asociativ, cooperatist. De regulă exploataţiile familiale au fost asimilate cu exploataţiile mici şi foarte mici, iar cele capitaliste şi socialiste – cu exploataţiile mari şi foarte mari. Dacă analizăm situaţia din ţările capitaliste dezvoltate, această judecată este tot mai mult contrazisă de realitate. În aceste ţări prevalente sunt exploataţiile familiale care nu mai pot fi considerate în totalitate exploataţii mici şi foarte mici. Tendinţa dominantă din aceste ţări este deplasarea exploataţiilor familiale, atât după mărimea suprafeţei cât mai ales după puterea lor economică spre niveluri superioare-medii, mari şi foarte mari. Este cazul SUA (şi nu numai) în care exploataţiile familiale ajung la sute de ha, iar cifra de afaceri – la sute de mii de dolari.

Fiecare tip de exploataţie are avantaje şi dezavantaje. De aceea, discuţia despre superioritatea absolută a unuia sau a altuia are în bună măsură caracter dogmatic. În practică trebuie ţinut seama nu numai de criteriul economic, ci şi de cel social şi ecologic, nu numai de interesul economic privat, ci şi de interesul economic naţional, de "abundenţa" sau "raritatea" factorului de producţie natural, de numărul populaţiei care trebuie hrănită, de tradiţii, etc. Absolutizarea unui tip de exploataţii sau a altuia pe baza unui anumit criteriu este contraproductivă. Mica producţie în agricultură a supravieţuit în decursul multor secole, în ciuda schimbării modurilor de producţie şi formei dominante de organizare a agriculturii; ea a supravieţuit şi în economia socialistă, de comandă, şi în economia capitalistă, de piaţă. În aceeaşi ordine de idei, există în prezent în lume o mare varietate de forme şi tipuri de exploataţii: în Japonia exploataţiile sunt de dimensiuni foarte mici în timp ce în Brazilia exploataţiile sunt de dimensiuni foarte mari. (În Japonia, suprafaţa agricolă utilizată pe exploataţie a fost în 1997 de 1,5 ha, iar în SUA de 206,7 ha. În Brazilia, în 1995, proprietăţile mai mici de 100 ha deţineau 16,69% din suprafaţa totală, cele între 100 şi 1000 ha – 35,21%, iar cele de 1000 ha şi peste 45,10%. În China, exploataţiile agricole se bazează pe proprietatea comună a localităţilor, iar în Israel – pe proprietatea publică, de stat. Tendinţa istorică mondială nu este de simplificare, de aducere la acelaşi numitor a tipurilor şi formelor exploataţiei, ci, dimpotrivă, de diversificare ca şi proprietatea, de altfel.

Unele forme de organizare sunt reconstituiri ale unor „modele" din trecutul mai îndepărtat (gospodăriile agricole individuale); altele conțin reminiscențe din trecutul mai apropiat (formele asociative şi societățile agricole comerciale cu capital integral sau majoritar de stat).

Gospodăriile agricole individuale, societățile agricole cu personalitate juridică şi asociațiile familiale formează sectorul privat al agriculturii. Împreună ele utilizează 80% din suprafața agricolă a țării.

Gospodăriile agricole individuale reprezintă principalul rezultat al reconstituirii şi constituirii dreptului de proprietate asupra pământului pe baza Legii nr.18/1991 şi forma dominantă de organizare a producției agricole.

Societățile agricole şi asociațiile familiale au luat naştere pe baza Legii nr.36/1991. Societățile agricole sunt societăți de tip privat cu capital variabil şi un număr nelimitat de asociați având ca obiect de activitate exploatarea agricolă a pământului, animalelor şi altor mijloace aduse în societate, precum şi realizarea de investiții de interes agricol. Ele au personalitate juridică. Asociațiile familiale sunt forme simple de asociere, de cooperare, fără personalitate juridică.

Analiza celor trei forme de organizare a agriculturii private conduce la o serie de concluzii. Prima concluzie se referă la locul primordial ocupat de gospodăriile agricole individuale în utilizarea suprafeței agricole şi la suprafața medie redusă.

Din categoria gospodăriilor agricole individuale fac parte gospodăriile țărăneşti, exploatațiile familiale cu caracter comercial precum şi exploatații nefamiliale, de tip capitalist. Cele mai multe din aceste gospodării sunt de autoconsum, au o pondere redusă în producția marfă şi posibilități de investire insuficiente (analiza gospodăriilor individuale va face obiectul unui capitol distinct).

Formele asociative sunt relativ puțin dezvoltate. Comparativ cu alte țări central şi est-europene, ele dețin o pondere mult mai mică din suprafața agricolă - 15,5% (față de 28% în Ungaria, 43% în Republica Cehă, 42% în Bulgaria şi 60% în Slovacia, mărimea medie fiind de 833 ha în Ungaria, 1447 ha în Republica Cehă, 637 ha în Bulgaria şi 1509 ha în Slovacia[1]. Decalajul este şi mai mare dacă avem în vedere numai societățile agricole cu personalitate juridică, unități comparabile cu cooperativele din țările menționate. Această situație se datorează în principal politicii adoptate față de cooperativele agricole din perioada tranziției – de lichidare în cazul României şi de transformare în cazul celorlalte țări.

A doua concluzie vizează distribuția celor trei forme de organizare a producției agricole pe teritoriul României. Gospodăriile agricole individuale sunt dominante în toate județele, dar au o pondere mai mare în județele de deal şi

[1] *Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern Countries*, June, 1998, p.19.

munte[1]. Societățile agricole s-au creat şi există în principal în județele de şes în care au existat cooperative agricole şi dețin o pondere relativ mare din suprafața agricolă a județelor respective[2].

Pe de o parte creşte numărul gospodăriilor agricole individuale şi suprafața de teren de care dispun, iar pe de altă parte, se reduce numărul formelor asociative concomitent cu suprafața de teren pe care o utilizează.

Tabelul nr. 27

Evoluția formelor de organizare a agriculturii private la sfârşitul anului

Anii	Gospodării agricole individuale		
	Număr	**Suprafață mii ha**	**Suprafață medie ha**
1993	3.419.736	7.333	2,11
1994	3.578.234	7.905	2,21
1995	35.973.814	8.053	2,24
1996	3.625.758	8.348	2,30
1997	3.973.329	8.897	2,24
1998	3.946.121	9.182	2,33
1999	4.119.611	9.377	2,28
Anii	**Societăți agricole cu personalitate juridică**		
	Număr	**Suprafață mii ha**	**Suprafață medie ha**
1993	4.265	1.910	448
1994	3.970	1.771	446
1995	3.973	1.734	446
1996	3.759	1.752	446
1997	3.913	1.714	438
1998	3.578	1.558	435
1999	3.573	1.416	396

[1] Gospodăriile individuale au cea mai mare pondere în suprafața agricolă în județele Caraş-Severin, Maramureş, Suceava, Bistrița-Năsăud, Sălaj şi Hunedoara, iar cea mai mică în județele Constanța, Ialomița, Brăila şi Călăraşi.

[2] O ierarhizare a județelor după suprafața deținută de societățile agricole arată că pe primele locuri cu peste 100.000 ha se situează județele Teleorman, Ialomița şi Călăraşi, iar la polul opus, cu mai puțin de 10.000 ha se află județele Maramureş, Bistrița-Năsăud, Covasna, Gorj, Caraş-Severin, Hunedoara, Vâlcea, Suceava, Sălaj, Mehedinți, Bacău şi Sibiu. Ponderea deținută de aceste societăți în suprafața agricolă a sectorului privat se ridică (în 1999) la 45% în Ialomița, 39% în Călăraşi, 36% în Teleorman, 28% în Tulcea, 26% în Brăila, 25% în Ilfov şi 23% în Olt; în schimb în județele Caraş-Severin, Covasna, Gorj şi Maramureş, societățile agricole dețin sub 1% din suprafața agricolă; o răspândire asemănătoare au şi asociațiile familiale.

Anii	Asociații familiale		
	Număr	Suprafață mii ha	Suprafață medie ha
1993	13.772	1.763	128
1994	13.741	1.537	112
1995	15.915	1.517	100
1996	15.107	1.440	95
1997	9.489	1.000	105
1998	7.175	950	132
1999	6.264	869	139

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentației.

Această evoluție exprimă un proces de deteriorare a structurii formelor de organizare a producției agricole. Creşterea numărului de gospodării agricole individuale este în principal rezultatul împărțirii suprafețelor de teren între moştenitorii titularului certificatelor de proprietate iar declinul formelor asociative are la bază greutățile cu care se confruntă aceste unități. Astfel, în unele societăți agricole nu a fost dusă până la capăt problema proprietății asupra pământului. Asocierea s-a făcut pe bază de adeverințe în care s-a menționat numai suprafața, sub aspect cantitativ. Membrii asociați au transferat societăților agricole dreptul de folosință şi dreptul de posesie asupra unor terenuri pentru care nu au titluri de proprietate cu indicarea locului unde se află şi a vecinilor. Această situație reprezintă un obstacol în cazul retragerii din societatea respectivă, realizării dreptului de a arenda, vinde, dona, lăsa moştenire terenurile respective. Legea nr. 169/1997 prevede rezolvarea acestei probleme într-o perioadă de 12 luni (care a fost depăşită), nerealizarea acestei prevederi atrăgând după sine desființarea, de drept, a societăților agricole în cauză. Alte greutăți sunt generate de înzestrarea tehnică modestă[1], slaba pregătire managerială a conducătorilor societăților agricole, penuria de capital bănesc pentru dezvoltarea producției, de unele măsuri de politică agricolă, discriminatorii, precum şi de moştenirea unor practici şi comportamente din perioada agriculturii socialiste.

Alte concluzii decurg din analiza structurii unităților agricole după clasa de mărime.

- Astfel, ponderea unităților mici, cu până la 5 ha reprezintă aproape 89% în cazul în care se iau în calcul unitățile de până la 1 ha şi 81% dacă aceste unități sunt excluse, iar ponderea lor în suprafață agricolă este de 48% în primul caz şi 44% în al doilea.
- Ponderea unităților de dimensiuni mici spre mijlocii, cuprinse între 5 şi 10 ha reprezintă 11% din total în primul caz şi 17% în al doilea şi exploatează 21% şi, respectiv, 23% din suprafața agricolă.

[1] La 31 decembrie 1997, societățile agricole dispuneau de 11.357 de tractoare fizice (revenind peste 150 ha/tractor) şi de 2.394 de combine autopropulsate, provenind în mare parte din fostele cooperative agricole şi având un grad avansat de uzură fizică şi morală.

- Unităţile de dimensiune mijlocie, care deţin între 10 şi 50 ha sunt aproape inexistente, ponderea lor fiind în ambele variante mai mică de 0,50 % din numărul unităţilor şi sub 1,50% din suprafaţa agricolă.
- Unităţile mari şi foarte mari, cu o suprafaţă de 50 ha şi peste, reprezintă sub 0,50% din număr dar exploatează aproape 1/3 din suprafaţa agricolă.

Tabelul nr. 28

Structura exploataţiilor agricole după clasa de mărime la finele anului 1999

Clasa de mărime ha	Număr	% din total	Suprafaţa ha	% din total	Suprafaţa medie ha
< 1 ha	1619482	39,21	962427	7,23	0,59
1 – 5	2037471	49,32	5448334	40,90	2,67
5 – 10	448147	10,86	2801778	21,03	6,25
10-20	14741	0,36	176325	1,32	11,96
20-50	229	0,01	7,542	0,06	32,93
≥ 50	9886	0,24	3923579	29,46	396,88
Total	4129956	100,00	13319985	100,00	3,22

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentaţiei şi calcule proprii.

Notă: N-au fost luate în calcul datele referitoare la institute şi staţiuni de cercetare ştiinţifică, ferme didactice, regii autonome (societăţi naţionale), primării şi ministere.

În agricultura României structura de organizare este bimodală, caracterizată prin exploataţiile mici (predominant ţărăneşti) la un pol şi exploataţii mari şi foarte mari (societăţi agricole cu capital majoritar de stat şi asociaţii cu personalitate juridică la celălalt pol. În prezent, în ambele componente ale structurii bimodale eficienţa economiei este redusă la aceasta contribuind atât factori comuni cât şi specifici.

Ca urmare a procesului de retrocedare a terenurilor agricole pe baza Legii nr.1/2000 şi de privatizare a societăţilor agricole comerciale pe acţiuni pe baza Ordonanţei Guvernului nr.198/1999, structura de organizare a producţiei agricole va suferi unele modificări în sensul apropierii extremelor şi creşterii ponderii exploataţiilor de dimensiuni mijlocii.

Structura de organizare a producţiei agricole este în formare şi neconsolidată. Ceea ce se impune este elaborarea unei politici de ajustare structurală, promovarea formelor de organizare a producţiei agricole nu ca reminescenţe ale trecutului, ci ca „modele" deschise spre economia de piaţă, capabile să inducă progres tehnologic şi să asigure reducerea marilor decalaje care ne despart de ţările din Uniunea Europeană.

Tabelul nr. 29

Structura exploatațiilor agricole după clasa de mărime la finele anului 1999

Clasa de mărime – ha -	Număr	% din total	Suprafața ha	% din total	Suprafața medie ha
1 – 5	2.037.471	81,16	5.448.334	44,09	2,67
5 – 10	448.147	17,85	2.801.778	22,67	6,25
10-20	14.741	0,59	176.325	1,43	11,96
20-50	229	0,01	7.542	0,06	32,93
≥ 50	9.886	0,39	3.923.579	31,75	396,88
Total	2.510.474	100,00	12.357.558	100,00	4,92

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentației şi calcule proprii

Notă: N-au fost luate în calcul unitățile sub 1 ha (1.619.482) şi suprafețele de teren corespunzătoare (962.427 ha) precum şi datele referitoare la institute şi stațiuni de cercetare ştiințifică, ferme didactice, regii autonome (societăți naționale), primării şi ministere.

Aceste decalaje referitoare la structura exploatațiilor agricole pe clase de mărime sunt puse în evidență de datele din tabelul nr. 30.

Tabelul nr. 30

Structura exploatațiilor agricole pe clase de mărime în Uniunea Europeană şi România

Clasa de mărime (ha)	Uniunea Europeană (15) 1997			România - 1999 -		
	Nr. de exploatații (mii)	% din total ex- ploat-ații	*% din suprafața agricolă utilizată*	Nr. de ex-ploa-tații (mii)	% din total exploa-tații	% din suprafața agricolă utilizată
1-5	3.866,9	55,8	5,4	2037,5	81,2	44,1
5-10	929,2	13,3	5,1	448,1	17,9	22,7
10-20	757,7	10,8	8,3	14,7	0,5	1,4
20-50	802,0	11,5	19,8	0,2	X	0,1
≥ 50	598,5	8,6	61,4	9,9	0,4	31,7
Total	6.989,1	100,0	100,0	2510,5	100,0	100,0

x) sub 0,01

Sursa: Commission Européenne. La situation de l'agriculture dans l'union européenne, Rapport 1998, Bruxelles-Luxembourg, 1999; Czech, Slavak, Polish, Slovenian, Romanian, Latvian and Hungarian Agriculture în Comparison with EU Countries, Prague, 2000; Ministerul Agriculturii şi Alimentației şi calcule proprii.

- Numărul de exploatații agricole din România reprezintă 36% din numărul de exploatații existent în toate țările din Uniunea Europeană, iar suprafața medie pe exploatație – 4,92 ha față de 18,43 ha.
- Ponderea exploatațiilor cu 1-5 ha reprezintă în Uniunea Europeană 55% din total şi utilizează 5% din suprafața agricolă, iar în România – 81% şi, respectiv, 44%.

Exploatațiile cu 50 ha şi peste reprezintă în Uniunea Europeană 7,9% din total şi exploatează 61,4% din suprafață, iar în România 0,4% şi respectiv, 31,7%.

Aceste decalaje sunt incomparabil mai mari dacă se au în vedere puterea economică a exploatațiilor, randamentele şi capacitatea competițională. În lipsa datelor pe clase de mărime, prezentăm decalajul dintre România şi UE pe baza unor indicatori sintetici relevanți.

Tabelul nr. 31

Date comparative România –Uniunea Europeană (1998)

	U/M	Uniunea Europeană	România	România/ Uniunea Europeană - % -
Suprafața agricolă utilizată	Mii ha	128.691	14.802	11,50
Număr de persoane (agricultură, silvicultură, vânat, pescuit)	i pers.	7.083	3.349	47,28
Producția agricolă finală	Mil.ECU	213.467	9.927	4,65
Valoarea adăugată brută la prețul pieței	Mil.ECU	111.655	5.087	4,56
Producția vegetală	Mil.ECU	107.201	5.347	4,99
Producția animală	Mil.ECU	105.609	4.580	4,34

Sursa: Czech, Slavak, Polish, Slovenian, Romanian, Latvian and Hungarian Agriculture în Comparison With EU Countries, Prague, 2000.

Astfel, randamentul la ha, în expresie valorică, este mai redus în România de 2,5 ori, iar randamentul utilizării forței de muncă (productivitatea muncii) de 10,2 ori; mai redus este şi randamentul capitalului utilizat exprimat prin valoarea adăugată brută obținută la 1 ECU consumuri intermediare.

Reducerea acestor decalaje impune diminuarea bulversării proprietății, fragmentării pământului şi atomizării exploatațiilor, concentrarea producției, concomitent cu ridicarea nivelului tehnologic şi a gradului de integrare verticală şi orizontală. Analiza acestor probleme va face obiectul unor capitole aparte.

4. EXPLOATAȚIA FAMILIALĂ - COMPONENTA PRINCIPALĂ A GOSPODĂRIEI AGRICOLE INDIVIDUALE ŞI A AGRICULTURII ROMÂNIEI

4.1. Precizări noționale

Gospodăria agricolă individuală nu este sinonimă cu exploatația (ferma) familială[1]. Ea are un conținut mai larg reprezentând o unitate agricolă bazată pe proprietatea privată, ai cărei membrii lucrează împreună pământul propriu, sau deținut sub orice formă, unelte, maşini sau animale de tracțiune proprii sau închiriate, cu forțe de muncă proprii sau angajate, salariate. Gospodăria agricolă individuală cuprinde: exploatația familială şi exploatația care foloseşte forță de muncă angajată.

La rândul ei, exploatația familială este de tip țărănesc sau de tip comercial. Acestea au elemente comune dar şi caracteristici proprii. În ambele entități se desfăşoară activitate gospodărească şi activitate agricolă. Managementul şi munca, integral sau în cea mai mare parte, se exercită de familie şi, ca urmare, rezultatele îi aparțin. Ceea ce le deosebeşte sunt obiectivele dominante. În

---

[1] S-a scris mult despre ferma (exploatația) familială, formulându-se diferite opinii privind conținutul acesteia. Luc Christiaensen şi Jo Swinnen definesc ferma familială prin următoarele caracteristici considerate puncte de consens: ferma este condusă de familie; cea mai mare parte din forța de muncă este oferită de familie; majoritatea capitalului purtător de risc provine din familie; producția agricolă este cea mai importantă activitate şi sursă de venit pentru familie. Conform acestor puncte de consens, ferma familială se caracterizează prin două aspecte principale: primul, o fermă familială este o entitate unde rolurile de antreprenor, manager şi muncitor se combină în cadrul aceleiaşi familii; al doilea, în cadrul aceleiaşi familii, activitatea gospodărească şi exploatarea agricolă sunt numai în mod teoretic separate (Luc Christiaensen and Jo Svinnen, *Economic Institutional and Political Determinants of Agricultural Production Structures in Western Europe*, 1994)

Potrivit opiniei formulate de Berkeley Hill, clasificarea fermelor ca familiale ar fi bazată pe câteva criterii: în cazul în care criteriul ar fi proprietatea asupra averii, a activelor folosite în agricultură, atunci aproape toate fermele din Comunitatea Europeană ar fi considerate ca ferme familiale. Pe de altă parte, dacă fermele familiale ar fi considerate acelea în care toată munca fizică şi managerială pentru activitățile de producție ar fi depusă de familie, atunci prea puține ferme ar intra în grupa celor familiale. Chiar ferme foarte mici pot să nu corespundă acestui criteriu dacă ele angajează muncă nefamilială pentru a face față cerințelor perioadelor de vârf ale anului. O abordare mai realistă este clasificarea fermelor în funcție de raportul dintre munca provenită de la forța de muncă angajată şi cea efectuată de muncitori neangajați. O clasificare plauzibilă s-ar putea face în trei grupe: 1) ferme familiale în care munca neplătită contribuie aproape în întregime la munca totală din fermă (peste 95%); 2) ferme intermediare în care munca familiei este suplimentată de munca plătită, dar încă participă cu mai mult de jumătate din munca totală (â50-95%); ferme nefamiliale în care munca angajată este majoritară (peste 50%) (Berkeley Hill, "The numerical importance of family farming in the European Community". În: *Crisis an the family farms: etics or economics*, Carrthers, SP Miller, FA, 1996).

timp ce în gospodăria țărănească este dominantă producția pentru autoconsum, în exploatația familială cu caracter comercial este dominantă producția pentru piață. Gospodăria țărănească pune accent pe valoarea de întrebuințare, pe utilitatea produselor pentru consumul propriu; prețurile şi piața joacă rol minor; puțini producători fac calcule în termeni de costuri şi randamente şi chiar dacă fac acest lucru, nu sunt principalii determinanți ai comportamentului lor. Exploatația familială cu caracter comercial urmăreşte cu deosebire valoarea de întrebuințare pentru alții, în vederea obținerii unei valori de schimb, a unui preț şi a unui venit net cât mai mare. Pentru asemenea producători piețele şi prețurile joacă un rol hotărâtor; calcularea costurilor şi a randamentelor este o condiție esențială pentru evitarea riscului, pentru supraviețuire şi dezvoltare. Asemenea împrejurări le determină un comportament economic distinct, subordonat obținerii de venit care se manifestă în preocuparea pentru alocarea cât mai rațională a resurselor şi în utilizarea lor, în valorificarea produselor, în dorința de a face față concurenței[1].

Spre deosebire de exploatația familială, gospodăria individuală nefamilială are ca trăsături caracteristice principale: desfăşurarea activității agricole cu forță de muncă angajată, exercitarea managementului de către proprietar sau de persoane distincte, specializate în acest domeniu, orientarea producției pentru piață, scopul urmărit fiind obținerea de profit.

4.2. Compatibilitatea exploatației familiale cu economia de piață modernă

În legătură cu perspectivele exploatației familiale se exprimă opinii diferite. La un pol se află cele care o idealizează iar la celălalt cele care o privesc cu rezervă ca alternativă pentru viitor. Primele au în vedere unele realizări din perioada interbelică şi faptul că reprezintă forma dominantă în țările dezvoltate. Celelalte, cosiderând-o de mici dimensiuni, pun accent pe limitele acesteia în inducerea progresului tehnologic şi obținerea de performanțe comparabile cu exploatațiile de mari dimensiuni.

În aprecierea exploatației familiale considerăm că trebuie depăşite atât romantismul agrar cât şi subevaluarea posibilităților ei de a contribui la revigorarea agriculturii. Fără a subaprecia efectele pozitive ale economiei de scală,

[1] Datorită acestor caracteristici, în Franța, Belgia şi în alte țări vest-europene, exploatațiile cu caracter comercial poartă şi denumirea de exploatații profesionale. Inițial, în Franța, o exploatație agricolă era considerată profesională dacă comercializa mai mult de jumătate din producția finală şi permitea existența a cel puțin unei unități de muncă anuală (UMA). (1 UMA=2200 ore). Odată cu evoluția agriculturii, a structurilor şi tehnicilor, s-au adus noi precizări pentru definirea exploatației profesionale. Astfel, o exploatație se numeşte profesională când dimensiunea sa economică este mai mare de 9600 unități de cont europene (UCE), adică de 8 unități de dimensiune economică (UDE) şi când numărul de UMA este mai mare de 0,75. Pragul de 8 UDE corespunde aproximativ unui număr de 12 hectare echivalent grâu.

generate de exploatațiile de mai mari dimensiuni care le justifică prezența în configurația viitoarei agriculturi a României, menționăm o serie de avantaje ale exploatațiilor familiale şi împrejurări de care trebuie să se țină seama în politica agricolă:

a) temperează exodul populației rurale spre centrele urbane şi evită „deşertificarea" care s-a produs în alte țări cu efecte nedorite din multe puncte de vedere;
b) evită polarizarea producătorilor agricoli, favorizând formarea clasei mijlocii;
c) exploatațiile familiale ar putea cel mai bine să acționeze ca agenți socio-economici care să mențină aşezările umane pe întreg teritoriul național, să stimuleze dinamismul socio-economic al comunităților rurale, să modeleze şi să dezvolte peisajul rural;
d) în exploatațiile familiale sunt scăzute aşa-numitele costuri de tranzacție, respectiv cele provocate de angajarea forței de muncă, de supravegherea şi controlul ei etc. Acesta este un avantaj față de exploatațiile mari bazate pe muncă salariată şi chiar asociativă care se reflectă pozitiv în costurile totale, diminuând sau anihilând avantajul de scală;
e) exploatațiile familiale desfăşoară o activitate mai „prietenoasă" cu natura, cu mediul înconjurător, la aceasta contribuind mai strânsa legătură a agricultorului cu pământul care îi aparține, inclusiv sentimentală, ceea ce contribuie la realizarea unei agriculturi durabile;
f) exploatațiile familiale au o mare capacitate de rezistență şi de adaptare la diferite conjuncturi economice, sociale, politice. Această particularitate este favorizată de tripla identitate a agricultorului - de proprietar de pământ, de manager şi de om de afaceri care conduce activitatea exploatației investind capital şi de muncitor, din care rezultă celei trei forme de venit: rentă pentru pământ, profit pentru capitalul investit şi salariu pentru munca prestată. În împrejurări dificile, pentru a rămâne în agricultură, el poate renunța la rentă, se poate resemna cu o rată a profitului sub cea medie şi cu un salariu minim, suficient pentru a-şi satisface nevoile sale de bază. O asemenea rezistență este mai greu de realizat de exploatațiile nefamiliale mari, fapt dovedit şi de experiența țării noastre;
g) în aceeaşi ordine de idei, menționăm şi posibilitățile mai mari de reprofilare a producției exploatațiilor familiale în funcție de semnalele pieței, flexibilitatea, capacitatea de restructurare şi de adaptare la schimbările produse în mediul ambiant;
h) în favoarea exploatațiilor familiale pledează şi infirmarea unor teze cu largă circulație în anumite perioade şi țări. Teza potrivit căreia inovațiile tehnologice, considerate a fi motorul cel mai important al producției, ar fi posibile numai în exploatațiile mari, este infirmată de datele statistice care arată că ferma familială este forma dominantă de organizare agricolă în SUA şi în celelalte țări dezvoltate; faptul că exploatațiile familiale din aceste țări şi-au

sporit dimensiunile pe măsura inducerii progresului tehnologic, continuând să-şi păstreze caracterul familial în marea majoritate a cazurilor, infirmă teza cu privire la apariția spontană şi în proporție de masă a capitalismului în agricultură din mica producție, teză care a ocupat un loc important în fundamentarea colectivizării agriculturii şi politicii de îngrădire şi eliminare a țărănimii înstărite. Aşadar, exploatațiile familiale nu sunt refractare la progresul tehnologic, se adaptează la cerințele economiei de piață moderne fără să-şi schimbe natura social-economică.

În Uniunea Europeană, spre exemplu, fermele „nefamiliale" reprezentau în 1989 doar 6,8 % din totalul fermelor, celelalte fiind ferme care foloseau numai munca familiei (70,4 %) sau în completare muncă angajată dar sub 50 % din totalul unităților de muncă/an (22,9 %). Fermele „nefamiliale" reprezentau 1,6 % în Luxemburg, 2,1% în Grecia, 2,5 % în Irlanda, 2,9 % în Italia, 3,0 % în Belgia, 4,1 % în Franța, 4,4 % în Germania, 7,7 % în Danemarca, 9,1 % în Portugalia, 10,6 % în Olanda, 16,5 % în Spania şi 23,6 % în Regatul Unit (grafic nr. 1).

Grafic nr. 1

Clasificarea fermelor agricole în Uniunea Europeană în 1989

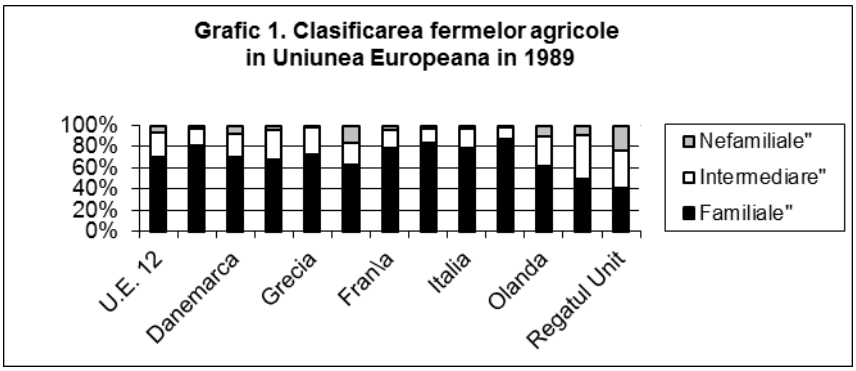

Sursa: Berkeley Hill, „The numerical importance of family farming în the European Community" în: Crisis on the family farms: etics or economics?, Edited by SP Caruthers, SP & Miller FA, 1996.

Nota: Ferme familiale: Unitatea de muncă familială/unitatea de muncă anualăâ0,95
Ferme intermediare UMF/UMAâ0,5-0,95
Ferme nefamiliale UMF/UMA<0,5

În Uniunea Europeană în 1987, munca provenită de la muncitorii care nu erau membrii ai familiilor fermierilor a reprezentat 19,5% din munca totală exprimată în unități de muncă/an (U.M.A). Cel mai redus procent a fost în Belgia (5,2%), iar cel mai ridicat în Regatul Unit (40,3%). În SUA, forța de muncă sala-

riată din agricultură reprezenta în 1988, 32,4% iar cea familială 71,6% (grafic nr. 2).

Grafic nr. 2

Structura resurselor de muncă în agricultura SUA

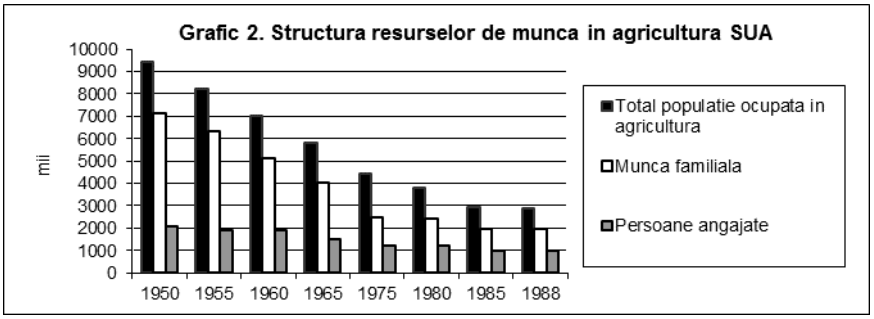

Sursa: Agricultural Statistics, United States Department of Agriculture, 1992.

Aceste date evidențiază faptul că agricultura din cele mai dezvoltate țări este reprezentată de unități în marea lor majoritate familiale, necapitaliste.[1] Dintre factorii care determină această situație menționăm: specificul agriculturii în care posibilitățile de concentrare şi specializare sunt mai reduse comparativ cu alte ramuri; faptul că munca salariată este mai puțin concordantă cu cerințele producției agricole; marea forță de adaptare la exigențele pieței concurențiale a exploatațiilor familiale şi interesul economic şi politic al statelor respective exprimat în politicile agricole.[2]

---

[1] În timp, în structura acestor ferme au loc anumite modificări. Astfel, în perioada 1981-1989, în țările Uniunii Europene, în care aproape toate fermele sunt familiale, s-a manifestat o uşoară tendință de deplasare spre fermele nefamiliale sau intermediare, care n-a modificat însă predominanța celor familiale. Cea mai mare deplasare, de 6 puncte procentuale a avut loc în Olanda. În aceeaşi perioadă, în Anglia, creşte ponderea fermelor familiale cu 10 puncte procentuale pe seama celor nefamiliale. Această tendință se explică prin schimbările în sistemul de agricultură care includ creşterea capitalului astfel încât sporeşte numărul fermelor capabile să opereze cu munca familială (Berkeley Hill, *The numerical importance of family farming in the European Community*).

[2] Supraviețuirea exploatațiilor familiale într-o economie capitalistă a fost explicată fie prin factori de rezistență a exploatațiilor familiale la pătrunderea capitalismului în agricultură, fie prin caracterul specific al proceselor de producție agricole. După Virgil Madgearu "Secretul este că exploatația familială țărănească are o accepțiune deosebită despre modul de calculațiune şi o întreagă psihologie economică cu totul deosebită decât aceea a organizațiilor capitaliste. Prin aceasta exploatarea familială țărănească are întrânsa o serie întreagă de însuşiri care fac să răzbească, să pătrundă şi să biruie..." (V.Madgearu, *Curs de Economie Agrară*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită). Potrivit opiniei lui Nicholas Georgescu Roegen "... agricultura şi industria nu pot fi subordonate aceloraşi legi"; Nu există nici o paralelă între legea scării producției din agricultură şi cea din industrie; rolul factorului timp este cu totul diferit în cele două activități; activitatea agricolă este legată de un ritm neîn-

Dar dacă agricultura nu se capitalizează în structurile sale, care rămân fundamentate pe raporturile de producție familiale, aceasta nu înseamnă că ea nu este din ce în ce mai mult integrată în sistemul capitalist de producție. Această „capitalizare" indirectă se realizează prin: a) inserția crescândă a economiei agricole în economia de piață oglindită în creşterea consumurilor intermediare, în ritmuri superioare creşterii valorii adăugate în agricultură, în reducerea autoconsumului etc.; b) creşterea intensității capitalului concomitent cu reducerea populației agricole active; c) dezvoltarea complexelor agroindustriale care deplasează puterea de decizie a exploatanților agricoli către „polii integratori" capitalişti ş.a.

4.3. Starea actuală a exploatațiilor familiale. Caracteristici şi tipuri dominante

Exploatațiile familiale poartă amprenta modului în care s-au realizat decolectivizarea şi dezetatizarea în agricultură şi a mersului reformei economiei naționale.

Trăsăturile principale şi tipurile dominante ale exploatațiilor familiale rezultă din analiza forței de muncă şi a suprafeței de teren de care dispun, profilul şi caracterul producției, destinația produselor şi inserția în economia de piață.

---

trerupt în timp ce în fabrică se poate face mâine ce nu s-a făcut astăzi; pentru utilizări industriale omul a fost capabil să folosească o sursă de energie după alta, de la vânt la atom, dar pentru tipul de energie necesar vieții însăşi nu s-a schimbat nimic, el este încă în întregime dependent de cea mai "primitivă" sursă, animalele şi plantele din jurul său. Pe baza acestor observații, Georgescu Roegen arată "de ce nu numai filozofia omului ocupat cu agricultura diferă de cea a orăşeanului dar şi de ce agricultura şi industria nu pot fi subordonate aceloraşi legi... Probabil că nici o altă aberație teoretică nu a fost mai dezmințită de evoluția istorică atât de prompt şi categoric ca legea marxistă a concentrării în agricultură. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea un recensământ după altul au dat la iveală faptul că în agricultură concentrarea a scăzut continuu în timp ce țăranii în loc să fie proletarizați au devenit în număr tot mai mare proprietari de pământ" (Nicholas Georgescu Roegen, *Teoria economică şi economia agrară*, 1966).

Analiza evoluției agriculturii din țările dezvoltate conduce la concluzia că în ultimele decenii a avut loc o concentrare semnificativă a producției într-un număr mai mic de exploatații. În perioada 1980-1993, exceptând Grecia, Italia şi Spania, în toate celelalte țări din Uniunea Europeană a scăzut numărul de exploatații şi a crescut suprafața medie. În 1993 în Uniunea Europeană (12), exploatațiile cu 50 ha şi peste au reprezentat numai 7,4% din totalul exploatațiilor dar au utilizat 58,6% din suprafața agricolă. (*The Agricultural Situation in the European Union*, 1996 Report, Brusseles, Luxembourg, 1997). Exploatațiile din clasele superioare de mărime sunt cele care au rolul hotărâtor în producția marfă agricolă, în aprovizionarea industriilor de procesare şi a populației cu produse agricole şi agroalimentare. Exploatațiile din clasele inferioare de mărime, prin numărul lor mare şi răspândirea spațială, contribuie la aprovizionarea piețelor locale, şi ceea ce este foarte important, la valorificarea resurselor existente pe întreg cuprinsul țării şi la conservarea mediului.

4.3.1. Forța de muncă

Forța de muncă, inclusiv managerială, este asigurată de familia agricultorului. Unirea forței de muncă cu ceilalți factori de producție este directă, fără mijlocirea pieței. În anumite perioade şi în anumite limite, exploatațiile familiale pot recurge la angajarea de forță de muncă fără să-şi modifice trăsătura lor distinctivă de exploatații familiale.

Forța de muncă din exploatațiile familiale prezintă o serie de caracteristici:

- vârsta ridicată a conducătorului exploatației: din totalul persoanelor cap de gospodărie numai 6,3% au vârsta până la 30 ani, 41,9% între 30 şi 49 ani, iar 51,8% au 50 ani şi peste – structură care reflectă tendința de îmbătrânire a populației ocupate în agricultură;[1]
- activitatea agricolă este asigurată preponderent de persoane în vârstă, în timp ce grupele mai tinere se orientează într-o proporție mai mare spre industrie, construcții şi alte activități neagricole;
- în populația ocupată în activitatea agricolă, femeile dețin o pondere majoritară;
- nivelul de pregătire şcolară este mai scăzut comparativ cu al altor categorii sociale; în gospodăriile de țărani majoritatea persoanelor (circa 55% din total) au urmat numai învățământul primar şi gimnazial, absolvenții învățământului profesional sau liceal fiind în proporție de 24%, iar cei cu studii postliceale sau superioare sub 1%[2]
- gradul de utilizare a timpului de lucru este relativ scăzut: 44 % din populația care lucrează în agricultură ocupă parțial timpul în activitatea agricolă. Pentru o parte din populația agricolă - 20% (cu deosebire tânără), agricultura reprezintă a doua ocupație. O altă parte a populației agricole - 24% (în special cu o medie de vârstă de aproximativ 60 de ani) lucrează timp parțial fără a doua ocupație[3]. În exploatațiile familiale există importante resurse de muncă insuficient utilizate, o formă ascunsă de şomaj cu implicații negative asupra productivității, veniturilor, nivelului de trai şi calității vieții.
- mobilitatea forței de muncă este relativ limitată: pentru majoritatea familiilor agricole, gospodăria (ferma) este atât casă cât şi loc de muncă; în lipsa unei alternative pe plan local, decizia de a renunța la agricultură presupune deplasarea în alte zone şi localități; deplasarea forței de muncă din agricultură spre alte ocupații şi localități este limitată şi de existența şomajului în economie;
- imobilitatea relativă a forței de muncă influențează prețul acesteia.

---

[1] *Veniturile, cheltuielile şi consumul populației*, nr. 1/2000, CNS

[2] Idem

[3] *Agricultura privată în România. Sondaj în gospodării*, Bucureşti, 1997.

4.3.2. Suprafața de teren

După dimensiunea lor, exprimată prin suprafața de teren, prevalente sunt exploatațiile de dimensiuni foarte mici şi mici. Pe țară, suprafața medie a gospodăriilor agricole individuale este de 2,3 ha (exclusiv suprafața din societățile agricole). Această medie ascunde diferențieri sensibile între județe - de la 1 ha în județul Prahova la 6 ha în județul Caraş-Severin, diferențieri determinate de densitatea populației agricole; „raritatea" sau „abundența" suprafețelor de teren; condiții zonale; gradul de asociere în societăți agricole sau asociații familiale; existența sau absența unor factori de producție ş.a.

Analiza gospodăriilor agricole individuale pe categorii de mărime conduce la o serie de concluzii: gospodăriile cu până la 5 ha reprezintă 88,5 % din total, cele între 5 ha şi 10 ha - 11,0%, iar cele cu peste 10 ha doar 0,5%. Față de Uniunea Europeană exploatațiile cu mai puțin de 5 ha au o pondere mai mare cu peste 30 de puncte procentuale; în timp ce în Uniunea Europeană are loc un proces de concentrare reflectat prin reducerea numărului de exploatații şi creşterea suprafeței medii, în țara noastră se continuă procesul de fărâmițare: creşte numărul total de gospodării şi cu deosebire al celor sub 0,50 ha a căror pondere a ajuns la 13,1 % în 1999 față de 4,6 % în 1993.

Tabelul nr. 32

Gospodăriile agricole individuale pe categorii de mărime

Categoria de mărime	31.12.1993		31.12.2000		31.12.2000	
	nr.	%	nr.	%	Supraf. ha	%
Sub 0,5 ha	115.077	4,59	558.704	13,1	139.676	1,4
De la 0,5 la 1 ha	1.154.712	33,76	1.145.870	26,9	859.402	8,6
De la 1 la 3 ha	1.289.420	37,70	1.374.951	32,3	2.749.902	27,4
De la 3 la 5 ha	529.264	15,47	691.619	16,2	2.766.474	27,5
De la 5 la 7 ha	227.352	7,11	296.723	7,0	1.780.338	17,7
De la 7 la 10 ha	103.012	3,01	171.461	4,0	1.457.418	14,6
Peste 10 ha	899	0,02	20.605	0,5	300.893	3,0
Număr total de gosp. agricole individuale	3.419.736	100,0	4.259.933	100,0	10.054.384	100,0

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentației

Notă: Suprafața agricolă totală deținută de gospodăriile agricole individuale a fost de: 7.333.290 ha în 1993; 10.054.384 ha în 2000, iar suprafața medie - de 2,14 ha în 1993; 2,36 în 2000.

Cea mai mare parte a gospodăriilor agricole individuale intră în categoria celor despre care Virgil Madgearu scria că

"... agricultorul cu familia sa nu găsesc un câmp îndestulător pentru activitatea forțelor lor de muncă pe care o depun pe întinderile lor de pământ... Aceste

exploatații mici nu sunt în stare să dea o asigurare a existenței celor ce muncesc (Madgearu V., 1932). Existența lor, aprecia şi Victor Slăvescu, are ca rezultat „... degradarea progresivă a omului, principalul factor de producție nevoit să se mulțumească cu un nivel de trai inferior nevoilor de reconstrucție fiziologică" (Slăvescu V., 1933).

4.3.3. Profilul şi caracterul producției

În majoritatea exploatațiilor familiale profilul producției este mixt cu unele diferențieri zonale: culturile cerealiere, plantele tehnice şi horticultura dețin o pondere mai mare în zonele de câmpie, iar creşterea animalelor şi cultura cartofilor în cele colinare.

Producția (şi reproducția) este predominant extensivă. Principalele forme de manifestare ale caracterului extensiv al producției sunt:

- volumul ridicat al muncii productive: populația ocupată în agricultură reprezintă peste 35 % din populația ocupată în economia națională;
- intensitatea relativ redusă a capitalului amplificată de tendința de diminuare a folosirii unor factori de producție cu rol decisiv cum sunt irigațiile, substanțele chimice, materialul biologic cu valoare ridicată;
- diminuarea numărului de animale la toate speciile şi a densității lor la unitatea de suprafață. Față de 1992, efectivele de animale la 100 ha în sectorul privat au scăzut la bovine de la 32,3 capete la 26,3, la porcine de la 73,8 capete la 60,7 iar la ovine de la 115,2 capete la 85,4[1];
- diminuarea suprafețelor ocupate cu plante textile, sfecla de zahăr, soia ş.a. şi a suprafețelor ocupate cu vii altoite şi creşterea suprafețelor ocupate cu vii hibride;
- nivelul scăzut al producțiilor medii atât în producția vegetală cât şi în cea animală care ne plasează pe unul din ultimele locuri din Europa;
- amploarea oscilațiilor producției agricole de la un an la altul în raport de condițiile naturale: în 1996, spre exemplu, producția de cereale boabe în sectorul privat s-a redus față de 1995 cu 14%, din care la grâu şi secară cu 46%, pentru ca în 1997 să se înregistreze o creştere sensibilă față de 1996 după care urmează în 1998 şi 2000 o reducere apreciabilă; „stăpânirea" naturii de către producătorul agricol este foarte limitată atât de stocul de cunoştințe ştiințifice cât şi de mijloacele şi tehnologiile utilizate;

[1] Caracterul extensiv al producției rezultă şi din numărul redus de animale care revine pe o gospodărie. Potrivit anchetei realizată de Comisia Națională pentru Statistică împreună cu Ministerul Agriculturii şi Alimentației în mai 1998, în medie pe o gospodărie a populației, înscrisă în registrul agricol, revin 0,73 bovine, 0,41 vaci şi bivolițe şi 0,04 juninci. În privința porcinelor, în medie pe o gospodărie revin 1,15 porcine şi 0,08 scroafe de prăsilă. Atât la bovine cât şi la porcine, principalele cauze ale situației menționate sunt: lipsa surselor de furajare, costul prea mare al furajelor, lipsa mijloacelor băneşti, lipsa forței de muncă, insuficiența spațiilor pentru adăpostire şi prețul de vânzare nestimulativ.

- reducerea ponderii producţiei animale în totalul producţiei agricole şi situarea constantă a acesteia sub 40% în ultimii ani.

Privatizarea realizată în agricultură se dovedeşte insuficientă pentru relansarea producţiei agricole pe baza factorilor intensivi.

4.3.4. Destinaţia produselor şi inserţia în economia de piaţă

După destinaţia produselor, dominante sunt exploataţiile care produc pentru autoconsum. Din veniturile totale nominale ale familiilor de ţărani 55,9% reprezintă contravaloarea consumului de produse agricole (alimentare şi nealimentare) din resurse proprii şi numai 17,75% reprezintă veniturile din vânzări de produse agricole, animale şi păsări[1]. Producţia pentru piaţă apare ca funcţie secundară a exploataţiilor familiale[2] comparativ cu satisfacerea cerinţelor de consum direct, din producţia proprie.

4.3.5. Venituri, cheltuieli şi consum

Reconstituirea proprietăţii particulare asupra pământului a avut ca rezultat o îmbunătăţire a situaţiei economice a producătorilor agricoli individuali comparativ cu perioada anterioară sub aspectul creşterii cantităţii de produse de care dispun pentru consumul propriu şi vânzări. Cu toate acestea din cauza predominanţei gospodăriilor familiale foarte mici şi mici care practică o agricultură extensivă, folosind parţial timpul de muncă şi au un grad redus de integrare în economia de piaţă nivelul veniturilor, cheltuielilor şi consumului este încă scăzut.

Veniturile gospodăriilor de ţărani sunt mai reduse decât ale celor neagricole din mediul urban şi rural[3]. Veniturile gospodăriilor de ţărani reprezentau în

---

[1] *Veniturile, cheltuielile şi consumul populaţiei* nr.1/2000, CNS. Datele se referă la anul 1999,

[2] Sondajul în gospodării organizat de Banca Mondială şi co-sponsorizat de Uniunea Europeană arată că veniturile din vânzarea produselor agricole reprezintă 26 % din totalul veniturilor la nivelul gospodăriilor individuale. Din totalul celor 1650 de gospodării individuale, 51 % nu au vândut nici un produs agricol. Tendinţa scăzută a gospodăriilor individuale de a vinde produse agricole ar putea fi explicată prin folosirea produselor agricole pentru consumul propriu al gospodăriei, practicarea unui sistem de preţuri (de achiziţie) controlat şi nestimulativ pentru producătorii agricoli, lipsa unei infrastructuri bine puse la punct în ce priveşte valorificarea produselor agricole.(*Agricultura privată în România, Sondaj în gospodării*,1997, p.5-7).

[3] În toate ţările, inclusiv în SUA, venitul mediu al gospodăriilor agricole este mai mic decât al gospodăriilor neagricole. Această situaţie este determinată de un complex de factori dintre care pe primul plan se situează: nivelul inferior al productivităţii muncii din sectorul agricol (ponderea forţei de muncă din agricultură este mai mare decât a produsului intern brut creat în această ramură); tendinţa de scădere, în termeni reali, a preţurilor produselor agricole în comparaţie cu ansamblul preţurilor (în Comunitatea Europeană a celor 12 state între 1973 şi 1993, preţurile medii la producător pentru produsele agricole au scăzut cu circa 55% în termeni reali); imobilitatea relativă a forţei de muncă agricole; rigiditatea fondurilor fixe din această ramură. Ceea ce ne deosebeşte de aceste ţări nu este faptul că venitul mediu al gospodăriilor agricole este mai redus decât al celor neagricole ci nivelul incomparabil mai mic al veniturilor gospodăriilor din ţara noastră şi structura lor.

1999 numai 65% din veniturile gospodăriilor de salariați. În acelaşi an, veniturile băneşti ale gospodăriilor de țărani au reprezentat 73% din veniturile gospodăriilor de şomeri şi 78% din veniturile gospodăriilor de pensionari, situație care reflectă starea precară a acestor gospodării, capacitatea lor redusă de investiții, lipsa surselor proprii de dezvoltare[1].

Ca şi veniturile, cheltuielile totale ale gospodăriilor de țărani sunt mai reduse decât ale gospodăriilor neagricole din mediul urban şi rural. Din cheltuielile totale cele băneşti reprezintă mai puțin de 58%. Cheltuielile băneşti au fost destinate în proporție de 79% pentru consum, 7,9% pentru impozite şi taxe şi alte plăți obligatorii şi numai 5,5% rămân pentru cumpărări de animale, păsări, furaje, terenuri etc., respectiv pentru dezvoltarea producției.

Consumul alimentar zilnic al unei persoane din gospodăriile de țărani este de 2580 calorii, din care 78,4% de proveniență vegetală şi 21,6% de proveniență animală.

Din cauza dimensiunii reduse a exploatațiilor şi a puterii lor economice precare, poziția țăranilor față de pragul sărăciei este îngrijorătoare. Investigațiile Institutului de Cercetări pentru Calitatea Vieții au arătat că 44 % din țărani se situează sub nivelul de subzistență, 37% între nivelul de subzistență şi nivelul decent şi numai 18% peste nivelul decent. Potrivit acestor date, țăranii sunt mai defavorizați decât celelalte categorii socioprofesionale din mediul rural. Gradul de extindere a sărăciei în mediul rural şi cu deosebire gospodăriile de țărani este relevat şi de cercetările mai recente.[2]

---

[1] *Veniturile, cheltuielile şi consumul populației* nr.1/2000, CNS.

[2] Maria Molnar, "Coordonate ale sărăciei în România", CIDE, *Probleme economice* nr.21-22, 1998. Într-o altă lucrare, "De la sărăcie, la dezvoltarea rurală", elaborată sub egida Băncii Mondiale şi a Comisiei Naționale pentru Statistică, se arată că în România anului 1998 în mediul rural, 4 persoane din 10 trăiau în sărăcie. Majoritatea populației sărace locuieşte în zonele rurale. Din cei 7,5 milioane de săraci câți existau în 1998, 4,2 milioane – adică 54,5% - locuiesc în mediul rural. Rata sărăciei, care măsoară incidența fenomenului, este cu circa 50% mai mare în rural decât în urban. Analizând raportul dintre sărăcie şi proprietatea funciară, autorii ajung la concluzia că proprietatea funciară reduce într-o măsură semnificativă riscul sărăciei. Pentru gospodăriile fără pământ, care reprezintă 16% din populația rurală, probabilitatea de a fi sărace este de 55% în 1998. În schimb, probabilitatea de a fi sărace a gospodăriilor care posedă 3 ha sau mai mult şi care alcătuiesc 8% din populație este de numai 22%.

Sărăcia rurală şi proprietatea funciară

Categorii de gospodării	***Rata sărăciei***		***Distribuția săracilor***	
	1995	***1998***	***1995***	***1998***
Gospodării fără pământ agricol	*37,8*	*54,8*	*15,8*	*16,4*
Cu teren agricol:				
Sub 0,5 ha	*41,2*	*50,6*	*29,5*	*33,2*
0,51 – 1,00 ha	*31,6*	*50,6*	*29,5*	*33,2*
1,01 – 2,00 ha	*33,4*	*38,6*	*22,8*	*20,1*
2,01 – 3,00 ha	*29,9*	*30,7*	*12,6*	*10,8*
Peste 3 ha	*18,2*	*21,7*	*8,3*	*8,1*

4.4. Formarea exploatațiilor familiale moderne - obiectiv strategic de interes național. Direcții principale de acțiune

Situația actuală a exploatațiilor familiale nu este favorabilă realizării unei producții agricole performante şi competitive pe piața internă şi externă şi asigurării unui nivel decent de trai producătorilor agricoli. Depăşirea acestei situații presupune conversia exploatațiilor familiale de tip țărănesc în exploatații familiale cu caracter comercial, moderne, capabile să inducă progres tehnologic şi să pună în valoare bogatele resurse naturale, de muncă şi materiale de care dispune țara noastră.

Conținutul activității pentru formarea unor astfel de exploatații îl constituie ridicarea capacității lor economice şi puterii competiționale în concordanță cu cerințele agriculturii viitoarei societăți cultural-informaționale şi ale integrării în Uniunea Europeană. Realizarea unui asemenea obiectiv necesită acțiuni şi măsuri de politică agricolă corelate între ele şi persistente în timp care să îmbine interesul privat economic cu cel național economic.

În primul rând, avem în vedere ajustarea dimensiunii şi mărimii economice a exploatațiilor în sensul creşterii acestora[1].

În prezenta lucrare avem în vedere suprafața agricolă pe exploatație. Ținând seama de situația existentă în agricultura noastră, considerăm sporirea acestei suprafețe în exploatațiile familiale o condiție esențială pentru ca acestea să fie viabile. Întinderea minimă din punct de vedere economic a suprafeței agricole a exploatației familiale viabile ar putea fi considerată cea care asigură

Deşi contribuie la reducerea riscului sărăciei, proprietatea asupra pământului nu este, pentru majoritatea proprietarilor rurali cu foarte puțin pământ, suficientă pentru a-i scoate din sărăcie. (Adevărul Economic nr.33/1999). În lucrarea "Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu" editată de prof.univ. Mugur Constantin Isărescu şi acad.Tudorel Postolache se estimează că gradul de extindere a sărăciei (pragul acesteia fiind echivalent cu 60% din cheltuielile medii lunare de consum pentru un adult) a atins 33,8% din totalul populației (28,2% în mediul urban, respectiv 40,5% în mediul rural). Lucrarea citată, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, 2000.

[1] Dimensiunea şi mărimea exploatațiilor pot fi apreciate în raport de mai multe criterii: a) suprafața agricolă utilizată pe exploatație; b) "Marja brută standard" (MBS) care reprezintă diferența dintre expresia bănească a producției globale şi a anumitor costuri (directe). MBS se calculează în Uniunea Europeană pentru fiecare stat membru şi se exprimă în unități monetare europene (ECU); c) Unitatea de dimensiune europeană (UDE), se foloseşte pentru exprimarea dimensiunii economice a unei exploatații. UDE corespunde "Marjei brute standard" pentru o perioadă de referință dată. O UDE este egală cu 1000 ECU pentru situațiile anterioare anului 1985, 1100 ECU pentru 1985 şi 1200 ECU pentru perioadele de referință următoare; d) Unitatea de muncă/an (UMA). Ea este unitatea de timp/an convenită pentru convertirea timpului de muncă al diferitelor persoane ocupate în agricultură pentru o perioadă de referință dată. În țările Uniunii Europene o UMA corespunde unui număr de 2200 ore de muncă pe an până în 1987 şi de 1800 ore de muncă pe an pentru perioada următoare; e) volumul valoric al vânzărilor de produse, respectiv cifra de afaceri a exploatației.

o activitate rentabilă şi venituri acceptabile pentru fermier şi membrii activi ai familiei sale ocupaţi în agricultură, iar limita maximă - cea care poate fi lucrată cu munca familială şi ocazional, în completare, cu muncă salariată dar care să nu depăşească 50 % din totalul de muncă prestată în exploataţie. Limitele minimă şi maximă ale suprafeţei de teren variază în funcţie de relief, calitatea solului, profilul producţiei, dotarea tehnică, gradul de intensivitate ş.a.[1]

Principalele căi prin care se poate realiza creşterea dimensiunii exploataţiilor sunt liberalizarea pieţei funciare, asocierea producătorilor agricoli, acordarea de rente viagere proprietarilor vârstnici sau celor care acceptă să părăsească agricultura.

În al doilea rând, se impun acţiuni ferme pentru deplasarea centrului de greutate de la factorii tradiţionali, extensivi, la cei calitativi ai creşterii economice în rândul cărora un rol hotărâtor îl au cunoştinţele, pregătirea managerială, noile tehnologii, informatizarea, asigurându-se pe această bază un avantaj concurenţial durabil.

În al treilea rând, progresul exploataţiilor familiale este condiţionat de amplificarea surselor proprii de dezvoltare, de capacitatea de a atrage surse exogene precum şi de posibilităţile de susţinere de către puterea publică.

În al patrulea rând, o direcţie de acţiune o constituie formarea polilor de antrenare a exploataţiilor agricole, integrarea verticală şi orizontală a acestora.

În al cincilea rând, ţinând seama de dimensiunile pe care le are agricultura cu timp parţial în ţara noastră se cer create alternative pentru ocuparea timpului disponibil, creşterea productivităţii muncii şi a veniturilor agricultorilor.

În al şaselea rând, o atenţie deosebită se cere acordată formării mediului concurenţial şi al concurenţei loiale, îmbinării forţelor pieţei cu intervenţiile raţionale ale puterii publice.

Direcţiile de acţiune menţionate constituie conţinutul unor capitole distincte publicate în Studii şi cercetări economice nr. 8-9/2000 „Producţia agricolă a României sub impactul tranziţiei".

4.5. Diminuarea fragmentării suprafeţelor de teren şi creşterea dimensiunii exploataţiilor

Există o mare diversitate de căi prin care se poate acţiona în direcţia creşterii gradului de concentrare în agricultură. Pe primul plan se situează *di-*

[1] V.Madgearu considera că o gospodărie sub 10 ha în ţara noastră nu se justifică economic. Ca remediu, el propunea încurajarea cooperaţiei (V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940). G.Garoflid susţinea să se formeze mica proprietate a cărei suprafaţă unitară să varieze între întinderea minimă compatibilă cu traiul independent al proprietarului şi întinderea maximă pe care el poate să o lucreze cu familia lui fără a plăti salarii. După opinia lui această limită era cuprinsă între 7 şi 16 ha (G.Garoflid, *Structura proprietăţii rurale în România şi influenţa ei asupra producţiei agricole*, 1940). Evident, în condiţiile progresului tehnic contemporan această limită poate fi mult mai mare aşa cum o arată experienţa ţărilor vest-europene şi SUA.

minuarea fragmentării suprafețelor de teren în parcele de mici dimensiuni care generează mari pierderi de timp şi cheltuieli cu deplasarea de la o parcelă la alta. În acest scop s-ar putea acționa prin:

- stimularea schimbului de terenuri, de parcele, simplificarea operațiunilor necesare, acordarea de facilități privind înregistrarea cadastrală;
- evitarea fragmentării cu prilejul retrocedării terenurilor pe baza Legii nr. 1/2000;
- modificarea legislației referitoare la moştenire astfel încât să se evite divizarea suprafețelor de teren între mai mulți moştenitori;
- elaborarea unor reglementări care să interzică micşorarea loturilor sub anumite limite;
- stimularea cumpărării micilor parcele şi înglobarea lor, prin comasare, în parcele mai mari.

Prin diminuarea fragmentării suprafețelor de teren în parcele dispersate se realizează:

- economii de muncă, respectiv, creşterea productivității muncii;
- posibilități sporite pentru folosirea tehnologiilor avansate, inclusiv a maşinismului în cultivarea pământului;
- economii de combustibili şi alte materii prime şi materiale ocazionate de deplasarea mijloacelor tehnice de la o parcelă la alta;
- creşterea randamentului utilizării mijloacelor tehnice;
- reducerea, în final, a cheltuielilor de producție şi creşterea eficienței economice.

Ținând seama că gospodăriile de dimensiuni mici sunt incapabile să practice o agricultură performantă şi competitivă, concentrarea suprafețelor de teren şi, în general, a capitalului şi producției în exploatații de dimensiuni mai mari trebuie să constituie un obiectiv principal al politicii agricole.

Un rol important în realizarea acestui obiectiv îl are *funcționarea pieței funciare,* în principal, prin arendarea şi vânzarea-cumpărarea de terenuri, cadrul juridic fiind asigurat de Legea arendării nr. 16/1994 modificată şi completată în 1998 şi de Legea nr. 54/1998 privind circulația juridică a pământului precum şi de alte reglementări[1]. Ambele segmente ale pieței funciare întâmpină o serie de obstacole. În privința arendării avem în vedere numărul redus de întreprinzători dispuşi să-şi asume riscul formării unei exploatații pe baza pământului arendat; lipsa de capital propriu şi dificultățile obținerii de credite în condiții avantajoase; parcelele mici de teren oferite spre arendare şi dispersarea lor în spațiu ş.a. La rândul ei, vânzarea-cumpărarea de terenuri întâmpină dificultăți determinante de neclaritățile care continuă să existe în legătură cu drepturile de proprietate asupra terenurilor agricole, de întârzieri în eliberarea titlurilor de

[1] Abordarea acestor probleme a făcut obiectul *Caietului de Studii şi cercetări economice* nr.3-4/2000: "Piața funciară în România – Formare şi funcționalitate".

proprietate şi în aplicarea prevederilor legii privind cadastrul general şi publicitatea imobiliară, de nesoluționarea problemelor pe care le ridică acordarea de credite pentru cumpărarea de terenuri şi folosirea pământului ca garanție ş.a. Ca urmare, suprafața exploatată în arendă pe bază de contracte nu depăşeşte 10% din suprafața agricolă la care se adaugă suprafețele lucrate fără contracte sau în sistemul dijmei. Şi mai redusă este ponderea suprafețelor de teren vândute şi, respectiv, cumpărate: 12119 ha teren agricol în extravilan în 1998 şi 31859 ha în 1999. Prin asemenea tranzacții funciare, schimbări sensibile în sensul creşterii dimensiunii exploatațiilor necesită o perioadă lungă de timp.

La cele două segmente ale pieței funciare menționate, se adaugă concesionarea suprafețelor de teren din domeniul privat al statului pe baza Ordonanței de Urgență a Guvernului 198/1999, care însă are o sferă de extindere limitată şi în unele situații poate conduce la diminuarea gradului de concentrare a suprafețelor de teren.

Ca urmare, atât arendarea cât şi vânzarea-cumpărarea de terenuri şi concesionarea determină schimbări lente în dimensiunea exploatațiilor. Vor fi necesari mai mulți ani pentru a spori cu 2-3 hectare suprafața medie a exploatațiilor agricole. Fără stimularea acestor schimbări agricultura României este condamnată să rămână la periferia țărilor europene.

O alternativă la situația menționată o reprezintă *dezvoltarea formelor de asociere.* Cadrul legislativ îl constituie Legea nr. 36/1991 pe baza căreia s-au format societăți agricole şi asociații familiale.

Avantajele potențiale ale dezvoltării societăților şi asociațiilor agricole constau în principal în următoarele: reprezintă cea mai rapidă cale de concentrare a suprafețelor de teren şi a producției şi pe această bază, de diminuare a efectelor negative ale atomizării proprietății şi exploatațiilor producătorilor individuali; se realizează în condițiile păstrării proprietății particulare a membrilor asociați asupra pământului; nu solicită bani nici pentru arendarea sau cumpărarea de pământ, nici pentru angajarea de forță de muncă; pregătirea managerială a conducătorilor societăților agricole se poate realiza mai uşor şi într-un interval de timp mai scurt comparativ cu a milioanelor de exploatanți particulari; în aceste exploatații se poate realiza producția de scară, fără costuri de tranzacție, sau cu costuri de tranziție inferioare celor din exploatațiile bazate pe angajarea forței de muncă; având suprafețe mai mari de teren, comparativ cu exploatațiile familiale, aceste exploatații dispun de condiții favorabile pentru aplicarea de tehnologii avansate, pentru creşterea producției, productivității şi eficienței, pentru sporirea forței concurențiale, pentru evitarea sau frânarea şomajului; producția poate atinge mai uşor standardele de calitate cerute de piața concurențială; prin renta pentru pământ pe care o plătesc membrilor asociați, prin plata muncilor prestate de către aceştia, şi prin participarea la împărțirea surplusurilor, a beneficiilor, după constituirea unor fonduri statutare, formele asociative contribuie la dezvoltarea gospodăriilor individuale ale membrilor asociați.

Sondajul în gospodării, organizat de Banca Mondială şi co-sponsorizat de Uniunea Europeană conduce la o serie de concluzii care pledează în favoarea asocierii producătorilor agricoli.

Comparativ cu gospodăriile individuale, societățile agricole manifestă o preocupare mai mare pentru investiții. Astfel, în 1995-1996 au investit în echipamente agricole 4% din gospodăriile individuale şi 40% din societățile agricole. Pentru achiziționarea de echipamente agricole, societățile agricole au folosit 80% din totalul sumelor investite față de 26% cât au folosit gospodăriile individuale; gospodăriile individuale au investit mai mult în animale, 24% față de 3%.

În privința surselor de investiții, 86% din societățile agricole au apelat la bănci de stat, procent incomparabil mai mare decât al gospodăriilor individuale, ceea ce denotă atât un comportament diferit al celor două categorii de agenți economici față de credite de la bănci cât şi accesul diferit al acestora la creditele bancare.

O preocupare mai mare manifestă societățile agricole comparativ cu gospodăriile individuale şi pentru achiziționarea de semințe, îngrăşăminte chimice, insecticide şi pesticide. La semințe au apelat 93% din societățile agricole față de 42% din gospodăriile populației, la îngrăşăminte chimice – 66% față de 32%, iar la insecticide şi pesticide – 72% față de 21%. Diferențele sunt şi mai mari la combustibili, piese de schimb pentru maşini agricole, servicii pentru reparații de maşini agricole. Solicitarea de servicii mecanice este aproximativ egală - 72% şi 70%.

Tabelul nr. 33

Producția medie pe culturi, sectoare şi tipuri de exploatații în 1997

- kg/ha –

	Grâu şi secară	**Orz şi orzoaică**	**Porumb boabe**
Total agricultură	3.003	3.047	4.211
Sector public şi mixt, din care	3.842	3.794	4.655
- Societăți comerciale agricole cu capital majoritar de stat	4.037	4.086	5.377
Sector privat, din care	2.826	2.624	4.185
- Societăți şi asociații agricole	2.982	2.952	4.520
Gospodării ale populației	2.735	2.424	4.127

Sursa: Ministerul Agriculturii şi Alimentației.

Dacă pentru societățile agricole contractele cu integratorii joacă un rol important în procurarea de input-uri – semințe, îngrăşăminte, substanțe chimice pentru protecția plantelor, pentru gospodăriile individuale acest rol este minor. Numai 2% din gospodăriile individuale care au cumpărat asemenea produse s-au folosit de contracte (şi credite); la societățile agricole ponderea celor

care au cumpărat semințe pe bază de contracte a fost de 51%, iar la îngrăşăminte chimice – 28%[1].

Avantajele pe care le generează concentrarea suprafețelor de teren în societățile şi asociațiile agricole, coroborate cu deschiderea mai mare spre investiții şi folosirea de mijloace tehnice şi tehnologice avansate se reflectă în producții medii mai mari la hectar comparativ cu gospodăriile individuale.

Astfel, societățile şi asociațiile agricole obțin un spor de producție la hectar față de gospodăriile populației de 247 kg la grâu şi secară, 528 kg la orz şi orzoaică şi 393 kg la porumb boabe. Aceste date infirmă opiniile unor specialişti, potrivit cărora aceste societăți agricole ar fi fără viitor, şi ca atare, o politică de stimulare a lor ca formă de producție primară ar fi contraproductivă, precum şi previziunile acestora că ele în viitor vor abandona activitățile de producție şi vor deveni organizații de servicii sau se vor dizolva.

Avantajele concentrării producției rezultă şi din compararea producțiilor medii ale sectorului public şi mixt cu cele obținute de sectorul privat. Sporul la ha realizat de societățile comerciale agricole cu capital majoritar de stat, față de sectorul particular a fost în 1997 de 1211 kg la grâu şi secară, de 1462 kg la orz şi orzoaică şi de 1192 kg la porumb. Sporurile sunt şi mai mari față de gospodăriile populației. Ele pledează în favoarea adoptării de soluții de privatizare şi restructurare, inclusiv de realizare a prevederilor Legii 1/2000 care să evite parcelarea care a însoțit decolectivizarea şi să mențină concentrarea producției în limite raționale. Cei care au dreptul să primească suprafețe de teren mai mari de 10 ha ar trebui să poată alege şi alte variante – primirea de acțiuni, de compensații băneşti, de compensații în maşini şi utilaje agricole etc. Atribuirea de terenuri s-ar putea limita la cei care practică efectiv agricultura, ceilalți primind contravaloarea lor. O astfel de rezolvare în favoarea păstrării concentrării producției este menită să diminueze decalajul care s-a creat între țara noastră şi alte țări inclusiv central şi est europene privind dimensiunea exploatațiilor agricole care se reflectă în nivelurile randamentelor, costurile de producție, eficiență şi competitivitate.

Creşterea gradului de concentrare a producției agricole prin dezvoltarea formelor asociative este necesară şi posibilă. În acest scop se impun: a) rezolvarea problemelor proprietății asupra pământului; b) îmbunătățirea cadrului legislativ şi instituțional cu deosebire în direcțiile recunoaşterii naturii cooperatiste a societăților agricole şi promovării principiilor cooperației moderne; lărgirii obiectului de activitate prin includerea unor operațiuni de aprovizionare cu factori de producție, procesare şi desfacere a produselor agricole proprii şi ale membrilor asociați; unirii lor în organizații la nivel județean şi național, care să le reprezinte interesele la aceste niveluri, să participe la elaborarea politicii agricole; c) stimularea asocierii producătorilor agricoli prin acordarea unor facilități; d) susținerea financiară a înzestrării tehnice cu tractoare, maşini agricole,

[1] *Agricultura privată în România, Sondaj în gospodării*, 1997

dispozitive şi mecanisme pentru monitorizarea proceselor de producție şi distribuție a produselor, procurarea de îngrăşăminte, material biologic de valoare ridicată, extensia tehnologiilor performante, a rezultatelor cercetărilor ştiințifice; e) pregătirea managerială şi profesională a personalului cu funcții de conducere, acordarea de consultanță în luarea deciziilor privind alocarea resurselor şi eficientizarea activității. În condițiile actuale, preocuparea pentru asocierea producătorilor agricoli individuali şi pentru consolidarea fermelor create, ar trebui să constituie un punct nodal al politicii agricole a statului, şi aceasta cu atât mai mult cu cât ne situăm în urma celorlalte țări din Europa centrală şi de est în folosirea cooperației agricole pentru demararea procesului de dezvoltare a agriculturii.

Prin pledoaria pentru formele cooperatiste în producția primară nu subapreciem dezvoltarea cooperației în sfera aprovizionării cu material biologic, furaje, produse chimice ş.a., în sfera procesării materiilor prime agricole, în domeniul depozitării şi comercializării cerealelor, fructelor, legumelor, produselor animaliere, în domeniul serviciilor pentru mecanizarea lucrărilor agricole, construcții gospodăreşti şi locuințe, în sfera financiar-bancară, a asigurărilor de risc şi protecție socială. Dimpotrivă, considerăm că principiul cooperatist ar trebui să ocupe un loc mult mai important atât în organizarea producției agricole, cât şi în dezvoltarea diferitelor servicii ante şi post recoltă. Prin dezvoltarea cooperației în domeniile menționate, exploatațiile agricole mici şi mijlocii, inclusiv cele cooperatiste, ar putea „capta" avantajele de scară din aprovizionarea cu factori de producție, prelucrarea, depozitarea şi comercializarea produselor, sporindu-şi forța concurențială şi posibilitățile de câştig, de supraviețuire şi de progres.

Un rol hotărâtor în această direcție îl constituie adoptarea unei legislații corespunzătoare, crearea unui mecanism de parteneriat care să îmbrace diferite forme de organizare la nivel național, regional şi local, în funcție de nivelul de luare a deciziilor, parteneri fiind, după caz, administrația publică centrală, regională sau locală, organizații neguvernamentale, uniunii patronale, federații ale cooperativelor rurale, uniunii sindicale, agenți economici specializați pe produse sau grupe de produse.

La concentrarea suprafețelor de teren şi creşterea dimensiunii exploatațiilor agricole un rol important l-ar putea avea *instituționalizarea unui sistem de stimulare a renunțării la cultivarea pământului* de către deținătorii de terenuri agricole vârstnici sau absenteişti al căror număr este considerabil de mare.

Bibliografie

1. * * * – *Agricultura privată în România, Sondaj în gospodărie*, Banca Mondială, Comisia Europeană, Ministerul Agriculturii şi Alimentației, 1996.
2. * * * – *Agriculture and Agricultural Policy în Japan*, Tokyo, 1991.
3. Axenciuc, V. - *Evoluția economică a României, cercetări statistico-istorice 1959-1997*, vol.II, Agricultura, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996.
4. Belli, N. – *Dreptul de proprietate şi mediul economic*, CIDE, 1996.
5. Belli, N. – *Tranziția la economia de piață mai rea decât un război*, Economistul nr.7/2000.
6. Bold, I., Crăciun, A. – *Exploatația agricolă*, Editura Mitron, Timişoara, 1996.
7. Berkeley Hill - „The numerical importance of family farming în the European Community". În: *Crisis on the family farms: ethics or economics?,* Edited by Carruthers, SP & Miller FA, 1996.
8. Bousard, J.M. – „Economie de l'agriculture", *Economica*, Paris, 1987.
9. Bruno, J.- *The modern family farm: a survival from past or a model for the future?,* 1995.
10. Bublot, G. – „L'exploation agricole", *Economie-Gestion-Analyse*, Lourain, 1994.
11. Carter, A.P., Leontief, W., Petri, P. – *Viitorul economiei mondiale*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1997.
12. * * * - Comisia Națională pentru Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1990-1999.
13. Christiaensen, L., Swinnen, J. – *Economic Institutional and Political Determinants of Agricultural Production Structures în Western Europe*, LICOS, Leuven, 1994.
14. Csaki, C., Lerman, Z. – „Land Reform and Farm Restructuring în East and Central Europe and CIS în 1990's". În: *European Review of Agricultural Economics*, 1997.
15. * * * - *De la plan la piață*, Raportul pe 1996 privind dezvoltarea în lume, Banca Mondială, Oxford University Press, 1996.
16. Dumitru, D., Popescu, M. – *Economia agriculturii, economia agroalimentară*, *economia rurală*, IEA, Ex Terra Auru, 1991.
17. Dumitru, D., Ionescu, L., Popescu, M., Toderoiu, F. – Agricultura României – *Tendințe pe termen mediu şi lung*, Editura Expert, Bucureşti, 1997
18. Dumitru, D., Popescu, M., Belli, N., Toderoiu, F. – *Evoluția prospectivă a agriculturii. Formarea agriculturii durabile şi competitive prin forțele pieței*, IEA-INCE, Bucureşti, 1995.

19. * * * – *European Commission: Agricultural Situation and Prospects în the Central and Eastern European Countries*, Summary Report, 1998.
20. * * * - *European Commission: Agricultural Situation and Prospects în the Central and Eastern European Countries*, Romania, 1998.
21. Florian, V., Toderoiu, F., Popescu, M., Rusu, M., Ştefănescu, C. – *Legislația pământului şi instituțiile legale pentru sprijinirea piețelor funciare şi restructurarea fermelor în România*, IEA-INCE, Bucureşti, 1999.
22. Filipescu, I.P. – *Drept Civil. Dreptul de proprietate şi alte drepturi*, Editura Actami, Bucureşti, 1994
23. Gavrilescu, D., Giurcă, D. (coordonatori) - *Economia agroalimentară*, Editura Expert, 2000.
24. Georgescu-Roegen, N. – „Avuția Națională", în *Enciclopedia României*, vol. IV, 1943.
25. Grigorescu, C. (coordonator) - *Dezvoltarea agriculturii în corelație cu industria*, Editura Politică, Bucureşti, 1984.
26. Ionescu, Gh., Siseşti - *Discursuri parlamentare*, Bucureşti, 1940.
27. King, A., Schneider, B. – *Prima revoluție globală şi o strategie pentru supraviețuirea lumii*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1993.
28. * * * – *Legea fondului funciar nr. 18/1991*.
29. * * * – *Legea arendării nr.16/1994*.
30. * * * – *Legea cadastrului şi a publicității imobiliare nr.7/1996*.
31. * * * – *Legea nr.169/1997 pentru modificarea şi completarea Legii fondului funciar nr.18/1991.*
32. * * * – *Legea circulației juridice a pământului nr.54/1998.*
33. * * * – *Legea pentru reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole şi a celor forestiere nr.1/2000*.
34. Madgearu, V. – *Curs de economie agrară*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1930.
35. Malassis, L., Gérard, Gh. – *Initiation ŕ l'economie agro-alimentaire*, Hatier, 1992.
36. Mounier, A. – „Les théories economiques de la croissance agricole", *Economica*, Paris, 1992.
37. Neven, A. - *Agriculture*, Paris, 1991.
38. Negucioiu, A. – „Una din prioritățile priorităților strategice ale României", *Economistul* nr.203/2000.
39. * * * - *OECD. Agricultural Policies în Emerging and Transition Economies*, vol.I şi II, 1999.
40. * * * – *OECD. Evaluarea politicilor agricole. România, Agricultură şi alimentație*, 2000.

41. Popescu, M. – *Piața funciară în România – formare şi funcționalitate*, CIDE, 2000.
42. Popescu, M. – *Producția agricolă a României sub impactul tranziției*, CIDE, 2000.
43. Postolache, T. (coordonator) - *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, Comisia guvernamentală pentru elaborarea programului de tranziție la economia de piață.
44. Samuelson, P. – *Economique*, Librairie Armand Colier, Paris.
45. Sarris, A., Doucha, T., Mathijs – „Agricultural restructuring în Central and Eastern Europe. Implication for competitiveness and rural development". În: *European Review of Agricultural Economics*, Oxford University Press, Volume 26, 1999.
46. Scrieciu, F. – *Comentarii la Legea nr.169/1997 pentru modificarea şi completarea Legii fondului funciar nr.18/1991*, Ed.Wegafor SRL, 1998.
47. Scrieciu, F. – „Drept agrar şi drept funciar", *Lumina*, Lex, 2000.
48. Slăvescu, V. – *La situation economique de la Roumanie et sa capacité de payement*, Bucureşti, 1933.
49. Schmitt, G. – „Theory of resource allocation by farm household: the role of off–farm employment, household production and costs". În *XXI International Conference of Agricultural Economics*, Tokyo, 1991.
50. Stiglitz, J. – „Reforma încotro? Zece ani de tranziție". În *Oeconomica* nr.1/2000.
51. * * * - *Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu,* Centrul Român de dezvoltare comparată şi consensuală, 2000.
52. Thiele, H., Bradersen, C. – „Differences în farm efficiency în market and transition economies: empirical evidence from West and East Germany". În *European Review of Agricultural Economics*, Oxford University Press, Volume 26, 1999.
53. Toderoiu, F. – *Optimizarea utilizării resurselor materiale şi umane în agricultură*, teză de doctorat, ASE, Bucureşti, 1999.
54. Zahiu, L. – *Managementul agricol*, Editura Economică, 1999.
55. Zahiu, L., Lazăr, T., - *Agricultura României în procesul de integrare agricolă europeană*, Ex Ponto, Constanța, 2000.
56. Zaman, Gh. – „Dimensiunea economică a agriculturii durabile, creatoare de surplus economic", *Revista română de economie* nr.1-2/1995.
57. Zaman, Gh. – „Evaluări patrimoniale pentru reconstituirea dreptului de proprietate şi/sau plata terenurilor experimentate sub regimul comunist", *Oeconomica* nr.1/2000.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 14/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE PROGNOZĂ ECONOMICĂ

VALORIFICAREA PATRIMONIULUI TURISTIC ÎN PROFIL TERITORIAL

(Studiu de caz: Județul Neamț)

Nicole NEACŞU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

Introducere 415
1. TURISMUL SI PLANIFICAREA TERITORIULUI 417
1.1. Turismul şi factorul spaţiu 417
1.1.1. Condiţii şi consecinţe ale dezvoltării turismului în spaţiu 417
1.1.2. Spaţiul - „materie primă" în dezvoltarea turismului 418
1.2. Legătura între oferta şi cererea turistică 419
1.3. Complexitatea planificării spaţiale a zonelor turistice şi dependenţa sa de alţi factori ai dezvoltării 420
1.4. Tipologii de amenajare turistică 422
1.4.1. Consideraţii conceptuale 422
1.4.2. Tipologii de amenajare turistică 423
2. AMENAJAREA TURISTICĂ ÎN TARA NOASTRĂ 425
2.1. Strategii de amenajare turistică; obiective şi principii 425
2.2. Modele de amenajare turistică 426
2.2.1. Schiţe şi detalii de sistematizare 427
2.2.2. Amenajarea turistică a zonei montane 427
2.2.3. Amenajarea staţiunilor balneoclimaterice 429
2.2.4. Amenajarea turistică a zonei de litoral 430
2.2.5. Alte modele de amenajare turistică 430
3. AMENAJAREA TURISTICĂ A ZONEI NEAMŢ 434
3.1. Evaluarea componentelor ofertei turistice a zonei Neamţ 434
3.2. Evaluarea cererii turistice 436
3.3. Program de amenajare turistică a zonei turistice Neamţ 439

INTRODUCERE

Necesitatea planificării spațiului, care a fost avansată pe primul plan în ultimul timp, este aplicabilă, în principiu, tuturor sferelor de activitate socială, afectând, în acelaşi timp, în mod riguros, planificarea turistică. Spațiul şi conținutul său reprezintă „materia primă de bază" în turism şi de la an la an devine, în regiunile mediteraneene în special, unul dintre factorii din ce în ce mai critici.

În ultimii 10-15 ani, lipsa unor concepții unitare ştiințific stabilite privind amenajarea spațiului şi obiectivate ca factor al economiei şi dezvoltării este în contradicție cu dezvoltarea generală a ştiințelor economice şi a politicii economice. Examinată îndeosebi în sectorul turismului, această lipsă este în decalaj față de conceptele moderne privind rolul unităților spațiale în dezvoltarea generală.

Planificarea dezvoltării turismului în profil teritorial, strâns legată de planificarea spațiului necesar dezvoltării turismului, se dovedeşte a fi de o importanță deosebită pentru regiunile şi țările în curs de dezvoltare şi de tranziție la economia de piață, dat fiind faptul că, în asemenea regiuni, în asemenea țări, turismul pare să fie un important factor al dezvoltării, care determină demararea şi a celorlalte ramuri şi sectoare ale economiei naționale.

Această posibilitate a devenit evidentă mai ales o dată cu dezvoltarea automobilismului şi a traficului aerian, permițând integrarea în dezvoltarea turistică şi în dezvoltare, în general, a unor regiuni subdezvoltate care nu au legături permanente, prin infrastructura transporturilor, cu țările emițătoare de turişti, ceea ce indică incontestabil că dezvoltarea turismului la scară mondială poate deveni un element sigur în strategia dezvoltării țărilor.

Planificarea dezvoltării turismului într-o regiune poate să servească în mod util ca bază de lucru, de pornire a planificărilor ştiințifice ale dezvoltării turismului în țările în curs de dezvoltare şi nu numai.

Pentru a putea stabili conexiuni între implicațiile spațiale şi economice ale fenomenului turistic, în momentul planificării dezvoltării trebuie să se țină seama că turismul se manifestă, în principiu, ca factor de dezvoltare şi ca fenomen în sfera cererii, iar din partea ofertei, trebuie să fie satisfăcut prin condițiile naturale, spațiul, factorii creați de om şi activitățile economice şi noneconomice. Oferta turistică apare ca inițiator al satisfacerii cererii şi ca realizator al efectelor economice care se degajă din sfera ofertă-cerere în activitățile turistice.

Caracteristicile turismului sunt următoarele: el apare, pe primul loc, în sfera cererii; rezultă în schimbul fizic temporar al locului de rezidență al populației; transferul puterii de cumpărare dintr-un loc în altul acționează asupra acestuia ca o extensie a pieței.

Este vorba de o piață cu exigențe specifice, față de care se situează oferta, rezultat al unei întregi suite de fenomene şi de acțiuni, fie condiții natu-

rale ale regiunii (climat, plajă, relief, peisaj, vegetație etc), fie fondul monumentelor culturale, infrastructura (transporturi, aprovizionare cu apă etc.) ori întreprinderile hoteliere, timpul liber, circulația şi comerțul, prin intermediul cărora se traduce oferta ansamblului potențialului economic al țării (agricultură şi industrie).

Ajustarea şi adaptarea ofertei la cererea turistică, cu puternice influențe una asupra celeilalte, sunt condiții esențiale ale planificării turismului.

Într-un asemenea context, turismul devine creatorul noilor locuri de muncă într-o serie de activități, în special în hotelărie, transformând serviciile sociale în activități economice. În urma unor asemenea transformări, aceste activități, mult lărgite prin turism, pot fi tratate în sens economic ca activități secundare (industrie turistică).

1. TURISMUL SI PLANIFICAREA TERITORIULUI

1.1. Turismul şi factorul spaţiu

1.1.1. Condiţii şi consecinţe ale dezvoltării turismului în spaţiu

Spaţiul, cu toate resursele sale naturale, este parte integrantă a ofertei turistice şi exercită o influenţă esenţială, nu doar asupra direcţiilor şi mărimii, ci şi asupra structurii calitative a traficului turistic. Spaţiul este considerat ca bază de pornire pentru formarea concepţiei de dezvoltare a turismului, pentru că, prin studiul pieţei, se procedează în continuare la structurarea cantitativă şi calitativă a ofertei turistice, pentru a determina, în final, influenţa şi rolul posibil al turismului în planul de ansamblu al dezvoltării socio-economice a regiunii.

Turismul, ca fenomen social şi natural, are exigenţe deosebite în privinţa spaţiului. Ca activitate care exercită influenţe complexe asupra economiei şi societăţii, turismul a câştigat în importanţă, ţinând cont de efectele sale benefice asupra sănătăţii şi capacităţii de muncă a indivizilor şi a naţiunii în ansamblu, de ridicarea standingului social la noi şi în lume, în timp ce progresul tehnic îi va asigura un loc durabil în petrecerea timpului liber al omului. Alături de creşterea nivelului de trai economic şi de reducerea orelor de muncă, aceasta se va produce sub efectul nevoilor de odihnă şi de recreere, mai ales. Recreerea şi turismul, ca parte integrantă a sa, devin un imperativ în viaţa curentă a indivizilor şi a societăţii. Migraţiile masive provocate de turism în intervale anuale aproape regulate, ocuparea turistică masivă, temporară sau de durată, a locurilor, mai ales a locurilor atrăgătoare, impune consideraţii teoretice şi economice şi soluţii la diverse probleme, din punct de vedere al spaţiului, al folosirii şi amenajării sale.

Calitatea turistică a unui spaţiu este determinată de numărul de factori, chiar dacă valoarea spaţiului de exploatare turistică este cu atât mai mare cu cât sunt mai puternic pronunţate frecvenţa, diapazonul, aspectul complementar şi concentraţia acestor factori.

Factorii naturali determină valoarea turistică a unui spaţiu, nu doar din punct de vedere al condiţiilor de viaţă turistică, ci şi din punct de vedere al oportunităţii amenajării turistice.

Dezvoltarea turismului presupune, în consecinţă, integrarea spaţială şi funcţională a elementelor determinate ale caracterului natural, a preconditiilor reunite (infrastructură, stabilimente construite) şi o suită de activităţi organizaţionale (agenţii, forme sociale ale promovării turismului, intervenţia statului etc).

Într-o astfel de structură integrată, turismul are toate premisele de a deveni un factor iniţial dominant al dezvoltării fiecărei ţări sau regiuni, implicând în această integrare funcţională legăturile dintre regiunile mai vaste situate la di-

verse grade de dezvoltare, ca şi legăturile dintre sectoare de activități economice şi noneconomice.

Efectele economice ale turismului au rolul de multiplicatori economici, în timp ce de gradul de organizare a unei astfel de regiuni va depinde măsura în care aceste rezultate vor rămâne în regiunea receptoare sau vor fi transferate în alte regiuni sau chiar în afara țării.

Prin crearea de noi utilizări şi realizarea ofertei turistice, turismul exercită o influență esențială asupra creşterii produsului intern brut (P.I.B.). Această creştere nu este independentă şi nu poate, în caz de exclusivitate şi de acțiune monoeconomică, să acționeze durabil în sensul creşterii echilibrate. Turismul acționează, direct şi indirect, mai mult sau mai puțin, asupra dezvoltării tuturor activităților economice şi noneconomice:

- acționează asupra migrării sezoniere a turiştilor şi asupra migrării durabile a populației rezidențiale, schimbând astfel structura şi funcția oraşelor şi aglomerărilor;
- acționează inițial asupra dezvoltării regiunilor mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic;
- intensifică acțiunile pentru construirea de drumuri şi servicii tehnice comunale;
- schimbă modul de viață şi nivelul de trai al populației.

1.1.2. Spațiul - „materie primă" în dezvoltarea turismului

Turismul nu are nevoie de spațiu în sensul clasic al cuvântului, ca bază a activității sale şi a producției, el are nevoie de un spațiu de calitate. În caz de amenajare neplanificată, turismul poate deveni utilizatorul cel mai „periculos" al spațiului, în sensul că acțiuni eronate pot duce la devastări considerabile ale peisajelor şi pot cauza enorme cheltuieli în ce priveşte construirea ulterioară sau asanarea.

Condițiile naturale pot fi considerate ca factori relativ constanți în oferta turistică, deci ca factori care pot fi adaptați şi lărgiți cu dificultate şi până la o anumită limită.

Posibilitatea receptoare a spațiului se bazează pe condițiile naturale şi are o limită determinată, care se desfăşoară până la un număr determinat de utilizatori, iar construcția care este legată de acest spațiu nu va degrada ambianța naturală. Această limită depinde de alegerea structurii planificării şi designului. De altfel, planificarea şi alegerea structurilor funcționale şi designul lor nu sunt doar o exigență estetică, ci şi o cerință economică.

În turism, spațiul apare în acelaşi timp ca factor şi mijloc de acoperire a distanțelor între țări şi punctele emițătoare şi receptoare.

Dezvoltarea automobilismului şi aviației, infrastructura transportului deja construită, dezvoltarea mijloacelor de transport, mai ales în traficul aerian, au dus la:

- reducerea sensibilă a distanțelor temporale,
- reducerea sensibilă a cheltuielilor de călătorie,
- posibilitatea accesului şi utilizării în masă a serviciilor turistice complete dus-întors (servicii turistice în „pachet") şi au legat astfel funcțional oferta de cererea turistică.

1.2. Legătura între oferta şi cererea turistică

Dacă luăm în considerare că baza formării ofertei turistice şi a elementului său relativ constant şi reflexibil este constituită din condițiile naturale, atunci putem vorbi despre oferta turistică ca despre un fenomen nontransferabil, care obligă pe utilizatori să se deplaseze din centrele în care oferta s-a făcut simțită către regiunile în care oferta s-a format.

Oferta apare ca o succesiune de obiective care trebuie să satisfacă motivațiile ce au suscitat cererea. Cererea devine din ce în ce mai eterogenă, dinamică şi penetrantă, nu se mai menține în regiuni restrânse, ci se deschide către alte regiuni şi ocupă întinderi din ce în ce mai mari.

Dacă această puternică pătrundere a cererii şi a masei de turişti nu este primită de o ofertă organizată, spațiul nu este exploatat de o manieră adecvată, se pot produce deteriorări, pot fi oprite întreprinderile infrastructurii, ceea ce, luat în ansamblu, frânează dezvoltarea ulterioară, acest lucru neputând fi rezolvat fără corecții costisitoare.

O cerere organizată bazată pe dispuneri spațiale raționale, pe planificarea spațiului şi construcției este în măsură să furnizeze, în diapozonul calității cererii, o ofertă adecvată. Diversitatea cererii antrenează, de asemenea, diversitatea ofertei, ceea ce, pentru o cerere masivă, poate fi realizat în mod esențial prin organizarea ofertei pe suprafețe mai vaste, în cadrul cărora ea se poate forma astfel încât să atragă cererea care, pentru o suprafață şi investiții determinate, produce efecte economice concrete.

Unitatea teritorială cea mai propice pentru acest gen de organizare a ofertei este zona, care trebuie să reprezinte o entitate economică şi funcțională, să fie destul de reprezentativă pentru a-i putea proiecta elementele şi rezultatele complexe ale analizei pieței şi destul de concretă pentru a putea examina în cadrul său toate elementele necesare spațiului şi calității sale. Apropierea regională de planificarea dezvoltării turismului şi a spațiului oferă posibilități favorabile, permițând, pe de o parte, ca infrastructura să ajungă la raporturi optime în cadrul unor zone şi, pe de altă parte, la raporturi între diverse zone ce fac parte din regiuni - a se vedea macroregiunile.

Luarea în considerare a turismului pe plan regional asigură într-adevăr o politică mult mai eficace, posibilitatea de a o fonda pe factori în întregime concreți, pe mărimi diverse, pe calități şi specificități ale spațiului şi ale operațiunilor considerate, pe aplicarea directă a măsurilor şi efectelor lor în diversele cadre regionale, zonale etc.

Conturarea zonelor turistice şi a altor unităţi spaţiale pornind de la planuri spaţiale comune poate servi ca indicaţie sigură şi obiectivă pentru valorificarea spaţiului prin intermediul construcţiilor turistice corespunzătoare, pentru alegerea sistemului de finanţare şi a metodelor de investire. De asemenea, permite să se discearnă clar nu doar în problema cadrelor, ci şi în cea a măsurilor ce se pretează la soluţii generale, care nu pot fi eficace decât dacă se bazează pe soluţii regionale; zonarea poate reprezenta un important indicator al formulelor organizatorice, mai ales dacă se propune asigurarea prin acestea a fundamentelor economice şi tehnologice moderne şi orientarea lor către cooperarea şi gradarea acesteia în sensul formelor superioare de integrare. În acest sens, zonarea poate servi, în acelaşi timp, ca fundament pentru punerea la punct a unei publicităţi raţionale, economice şi eficace. În consecinţă, sistematizarea şi clasificarea zonelor turistice, care se efectuează prin delimitarea ştiinţifică a unităţilor teritoriale, oferă baze multiple politicii turistice, locale, regionale şi intraregionale şi, în sfârşit, politicii turistice naţionale.

1.3. Complexitatea planificării spaţiale a zonelor turistice şi dependenţa sa de alţi factori ai dezvoltării

Spaţiul este un fenomen unic şi independent de măsura în care trebuie să satisfacă nevoia de spaţiu pe care turismul o are, el trebuie să satisfacă în egală măsură şi alte activităţi economice şi noneconomice. Aceasta obligă ca în cazul planificării activităţilor specifice, ale turismului în speţă, să se planifice, de asemenea, amenajarea spaţiului în ansamblu, pentru a satisface într-o manieră optimală necesităţile tuturor factorilor. Întreaga activitate are exigenţele sale specifice privind spaţiul şi comportamentul în spaţiu, care pot fi în contradicţie.

Industria impune concentrarea. În principiu, ar trebui să ne interesăm de regiuni care prezintă avantaje privind amplasa mentul; totuşi, adesea, localizarea unei industrii tinde la o dispersie, chiar dacă aceasta nu este în întregime justificată.

Construirea aglomerărilor urbane impune o concentrare determinată, chiar dacă zicala „construcţie împrăştiată" şi anumite planuri urbanistice neglijează această revendicare, justificată economic. Agricultura şi economia forestieră sunt relativ puţin flexibile în punerea în valoare a spaţiului, deci ele apar acolo unde au fost îndeplinite condiţii naturale şi economice determinate.

Faptul că toate fenomenele şi toate activităţile se limitează la un spaţiu impune să se cunoască şi să se respecte cerinţele tuturor forţelor de producţie din regiunea dată, tot aşa cum se dovedeşte necesar să se compare, să se ajusteze şi chiar, în caz de conflict, să se treacă la selectarea lor. Apoi, se cuvine să ţinem cont de toţi factorii care concură la dezvoltarea şi viaţa societăţii şi să prevedem raporturile dintre aceştia şi turism. O asemenea apropiere impune ca pentru fiecare sector al vieţii economico-sociale demn de luat în con-

siderare într-o regiune dată să se procedeze la o elaborare prealabilă pentru ca o analiză minuțioasă să producă rezultanta optimală a planului. Procedând astfel, acțiunea şi criteriul decisiv trebuie să reprezinte forța finală a unei asemenea rezultante, să se transpună în devenirea cea mai favorabilă a unei zone date, ținând cont de zonă în ansamblul său, ca şi de interesele complexe interregionale şi, adesea, de interesele naționale.

O asemenea constatare ne permite să concluzionăm că planificarea, prin aceasta înțelegând planificarea regională a zonelor turistice, nu se poate efectua decât pornind de la analiza tuturor fenomenelor şi activităților economice, sociale şi culturale.

Orice altă abordare a planificării dezvoltării turismului conține în sine pericolul ca dezvoltarea unei zone să fie orientată în sensul formării unei monoeconomii, cu repercusiuni pe linia dezvoltării țării sau zonei, având în vedere dependența sa de schimbările conjuncturale. În consecință, chiar în condițiile cele mai favorabile pentru dezvoltarea exclusivă a turismului într-o regiune mai vastă, această dezvoltare trebuie să fie mereu echilibrată cu dezvoltarea altor activități, de producție şi de servicii.

În cadrul unei dezvoltări echilibrate, pornind de la activitățile economice multiple ale regiunilor mai vaste, este permis, fără riscuri importante, ca dezvoltarea unor zone mai restrânse să se bazeze, în esență sau chiar exclusiv, pe turism. În planificarea amenajării zonelor turistice acest lucru devine chiar indispensabil.

În anumite zone, activitățile stabilite îşi asumă caracteristici de factori de dezvoltare. În economia modernă, industria a fost cea care a însoțit în mod tradițional agricultura, ca un factor de dezvoltare, implicând modernizarea agriculturii. În anumite cazuri particulare, factorii de dezvoltare pot fi, în funcție de poziția şi de resursele unei zone sau ale unei țări, alte activități, ca economia maritimă sau turismul.

Experiența acumulată până în prezent în planificarea complexă a dezvoltării anumitor regiuni turistice indică faptul că turismul devine cu uşurință factorul inițial al dezvoltării unei zone subdezvoltate. Problema este de a şti cum s-ar putea transfera dezvoltarea turistică în acțiuni de dezvoltare a industriei, a agriculturii, a transporturilor şi a societății, în general, în scopul atingerii unei dezvoltări optimale echilibrate.

Infrastructura transporturilor şi aprovizionării unei regiuni (drumurile naționale şi regionale, căile ferate şi instalațiile aferente, porturile şi instalațiile portuare, liniile de înaltă tensiune etc.) apare în prima fază ca factor de dezvoltare, dacă este planificată în sensul de a îngloba necesitățile viitoare, de a deveni mai târziu funcția sa.

Rețeaua urbană (oraşe, aglomerări urbane) apare ea însăşi ca factor de dezvoltare (pozitiv sau negativ) pentru a exista permanent şi în conformitate cu funcția sa. Formarea unei puternice armături urbane, a unei rețele de oraşe şi aglomerări urbane este una din sarcinile esențiale ale planificării şi, în special,

ale planificării spațiale. În lipsa unor puternice centre ale vieții urbane, a unui climat cultural, nu se poate pune problema dezvoltării aşa cum a dovedit-o istoria. Importanța legăturii dezvoltării turismului cu centrele urbane care trebuie să asigure funcții determinate în dezvoltarea turismului (de tranzit, culturale, atractive) este considerabilă.

Experiența care rezultă din planificarea dezvoltării țărilor ce nu sunt încă dezvoltate, experiența acumulată pe planul planificării dezvoltării turistice a unor regiuni din Europa indică faptul că politica de dezvoltare care se bazează pe întreprinderi izolate sau chiar pe sectoare (lucrări industriale izolate, dezvoltarea oraşelor relativ izolate etc.) nu a fost o reuşită în ce priveşte principalele obiective, fiind în măsură să activeze numai un număr determinat de efecte ale dezvoltării într-o regiune limitată, şi nu a ajuns sau a ajuns cu o întârziere considerabilă (de la 10 la 20 de ani) la dezvoltarea generală a regiunii în cauză sau la legătura sa funcțională cu economia întregii țări.

Un plan complex economic şi spațial al dezvoltării unei zone turistice, elaborat pe baza cunoaşterii condițiilor politice şi culturale, este o nouă modalitate de apropiere a stadiilor de dezvoltare a regiunilor turistice ale unei țări în curs de dezvoltare. Numai o asemenea apropiere va permite fixarea tuturor elementelor necesare activării simultane a unui număr destul de mare de variabile, care sunt singurele în măsură să constituie o bază în vederea demarării procesului de dezvoltare susținută şi eficientă.

1.4. Tipologii de amenajare turistică

1.4.1. Considerații conceptuale

În literatura de specialitate, de-a lungul anilor s-au conturat mai multe puncte de vedere cu privire la amenajarea teritoriului. Astfel, F. Prikvil consideră că amenajarea teritoriului reprezintă „un efort de dezvoltare planificată aplicată la diferite sectoare ale economiei naționale, în vederea realizării unor soluții optime pentru dezvoltarea coordonată a unei zone, într-un ansamblu complet"[1]. În lucrările seminarului interregional O.N.U. asupra planificării şi dezvoltării regionale a teritoriului (Dubrovnik, 1970) se arată că amenajarea teritoriului în zonele turistice reprezintă un proces dinamic şi complex de organizare ştiințifică a spațiului turistic, luând în considerare relațiile dintre mediu şi colectivitățile umane, toți factorii care influențează aceste relații. I. Berbecaru şi M. Botez arată că, într-o viziune de marketing turistic, amenajarea unei zone sau stațiuni turistice, ca decizie privind produsul turistic, este de o importanță capitală, deoarece utilizarea celorlalte instrumente de marketing (politica de preț, de distribuție, promoțională) este condiționată de funda-

1 *F. Prikvil, "Methode de travail du plan d'amenagement du territoire d'une region de tourisme", în Revue de tourisme, nr. 2/1967.*

mentarea ştiinţifică a acestor decizii[1]. Înglobată în politica de sistematizare a teritoriului, amenajarea turistică urmăreşte valorificarea resurselor specifice, asigură armonizarea dezvoltării zonelor ţării, stimulează creşterea echilibrată şi în ritmuri superioare a ansamblului economiei naţionale[2].

Într-o accepţiune modernă, amenajarea turistică se cere a fi coordonată într-o viziune sistematică, unitatea taxonomică de amenajat (de regulă, zona sau regiunea turistică) fiind considerată ca sistem recreativ socio-spaţial. La conturarea sa concură atât propriile structuri - poziţia în teritoriu, căile de acces, valoarea resurselor turistice, dotările de bază materială etc. -, cât şi elementele definitorii ale cererii turistice din zone emitente: populaţie, venituri, structuri socio-economice. „Combinarea" informaţiilor referitoare la cele două grupe de componente conduce la desprinderea următoarelor elemente definitorii pentru conceptul de amenajare turistică:

- amenajarea turistică, parte a sistematizării, se integrează în ansamblul sistemic al turismului naţional, înglobând o serie de subsisteme (de exemplu, zone, localităţi, obiective şi puncte turistice);
- în vederea creşterii eficienţei economice şi sociale a investiţiilor, între subsistemele (subzone) aceluiaşi sistem sau între diferite sisteme (zone) se stabilesc legături funcţionale ce pot lua forma cooperării;
- structura zonelor turistice trebuie concepută ca un sistem transformabil, polifuncţional, care să permită dezvoltări continue şi adaptări în funcţie de mutaţiile intervenite în structura cererii;
- prin dotări şi echipări corespunzătoare, prin repartiţia funcţională optimă a acestora în teritoriu, se asigură conservarea calităţii mediului înconjurător;
- amplasarea în teritoriu a dotărilor se realizează prin menţinerea unor proporţii corespunzătoare, astfel încât acestea să nu producă degradarea perimetrelor cu resurse turistice valoroase;
- evitarea amplasării unor obiective economice (industriale, agricole etc.) în apropierea arealelor turistice, obiective ce pot stânjeni derularea activităţii turistice.

1.4.2. Tipologii de amenajare turistică

În funcţie de trăsăturile caracteristice ale unei zone, precum şi de corelaţiile posibile între acestea, pot fi stabilite următoarele **tipologii de amenajare turistică:**

---

[1] I. *Berbecaru, M. Botez, Teoria şi practica amenajării turistice, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977.*

[2] *Cristiana Cristureanu, Economia şi politica turismului internaţional, Editura Abeona, Bucureşti, 1992.*

a) amenajarea bazată pe unicitatea prestației, determinată, de regulă, de caracterul limitat al resurselor turistice;
b) localizarea la „sursă"[1], în care amenajarea se realizează în ambientul unor resurse turistice naturale sau antropice, respectiv la locul „materiei prime" (izvoare de ape minerale, plajă, munte etc);
c) o amenajare complexă[2], cu o infrastructură dezvoltată şi o diversitate de unități turistice, îndepărtată de piața cumpărătorului;
d) amenajarea turistică polivalentă, cu o diversitate de servicii oferite turiştilor, adică unei diversități a segmentelor cererii;
e) amenajarea suprastructurală, specifică zonelor ce au atins un nivel mai ridicat de dezvoltare economică, turismul integrându-se în aşa-numita „expansiune a terțiarului".

În funcție de aceste corelări şi tipologii, stațiunile turistice cu particularitățile lor, considerate puncte-cheie sau „puncte de cristalizare" în amenajarea unor zone turistice, determină fluxurile turistice între zona de origine şi cea de recepție, constituind, totodată, premise în fundamentarea ştiințifică a amenajării turistice.

[1] *P Defert, La localisation touristique, Edition Gurten, Berne, 1966.*
[2] I. *P Defert, La localisation touristique, Edition Gurten, Berne, 1966.*

2. AMENAJAREA TURISTICĂ ÎN TARA NOASTRĂ

2.1. Strategii de amenajare turistică; obiective şi principii

Elaborarea unei strategii româneşti de amenajare turistică depinde de mai mulți factori, între care: resursele turistice naturale şi antropice ale țării noastre şi gradul lor de valorificare; resursele materiale, umane şi financiare din domeniul turismului; obiectivele politice şi economice pe termen scurt, mediu şi lung; realizările din activitatea turistică în ce priveşte baza materială, circulația turistică şi efectele economico-sociale.

Ținând seama de aceşti factori, **obiectivele principale ale unei strategii de amenajare turistică** sunt următoarele: valorificarea superioară a potențialului turistic al țării noastre; diminuarea sezonalității, respectiv extinderea sezonului turistic prin echiparea teritoriului cu dotări exploatabile şi funcționale tot timpul anului; atragerea, pe această bază, a unui număr sporit de turişti români şi străini în diverse zone; lărgirea ariei geografice de proveniență a turiştilor străini; sporirea eficienței economice şi sociale a activității de turism; dezvoltarea tuturor formelor de turism posibile şi pretabile în teritoriul amenajat; păstrarea şi conservarea mediului înconjurător şi a obiectivelor turistice.

În literatura de specialitate, în elaborarea şi aplicarea strategiilor de amenajare turistică s-au conturat următoarele **principii**[1]**:**

- **principiul integrării armonioase** a condițiilor naturale cu suprafețele construite, cu structura edilitară şi baza materială turistică; de fapt, construcțiile turistice este necesar să fie realizate cu elemente ale arhitecturii locale şi armonios integrate în mediul geografic;
- **principiul structurilor evolutive** potrivit căruia structura unei zone turistice este necesar să reprezinte un sistem multifuncțional şi transformabil, care să permită dezvoltări continue şi adaptări în funcție de cerințele turistice;
- **principiul realizării serviciilor turistice de bază** (cazare, alimentație publică, transport) şi a celor suplimentare care pun accentul pe elementul recreativ, dinamic al unei zone, subzone, centru sau punct turistic, pe diversificare;
- **principiul rețelelor interdependente** între construcțiile şi activitățile turistice şi populația autohtonă, cu activitățile ei social-economice;

---

1 *M. Botez, I. Berbecaru, Teoria şi practica amenajării turistice, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977; Cl. Sauer, Principiile planificării spațiale ale înzestrării turistice; G. Schonland, "Principii fundamentale ale planificării turistice" în Comunicări la Seminarul interregional al ONU de la Dubrovnik, 1970; Cristiana Cristureanu, P. Baron, Economia turismului, ASE, Bucureşti, 1987.*

- **principiul funcționalității optime** a întregului sistem turistic; orice dereglare în funcționarea uneia dintre componente antrenează efecte în lanț, cu consecințe necontrolabile asupra teritoriului şi asupra activității turistice, în general;
- **principiul rentabilității directe şi indirecte** sau, după aprecierea specialiştilor, orice amenajare turistică a teritoriului care nu generează efecte economice şi sociale favorabile, substanțiale chiar, nu se justifică, teoretic şi practic, ca soluție de dezvoltare în profil teritorial.

În funcție de obiectivele şi principiile amintite, dar luând în calcul şi factorul timp, strategiile de amenajare turistică pot fi: pe termen scurt (1-2 ani), ca o reacție de moment la tendințele cererii turistice sau ale unor segmente ale cererii, cu efecte economice scontate; pe termen mediu (3-5 ani), cu dezvoltări şi modernizări ale spațiului deja amenajat; pe termen lung (6-10 ani), ce vizează amenajarea unor noi puncte, stațiuni, centre, subzone sau zone turistice moderne, menite să răspundă unor necesități şi motivații ale cererii pe o perioadă îndelungată.

Într-o altă viziune, de marketing, strategiile de amenajare turistică se diferențiază în: a) **strategia de flexibilitate** sau a structurilor evolutive, ce presupune o permanentă adaptare la cerințele turiştilor, zona turistică fiind amenajată polifuncțional, cu efecte pe linia creşterii eficienței valorificării şi dezvoltării ofertei turistice; b) **strategia de diferențiere,** cu accent pe originalitate în construcțiile turistice (specific arhitectonic) şi în produsele şi serviciile oferite; c) **strategia de diversificare,** cu accent pe amplificarea dotărilor şi echipărilor legate în special de serviciile suplimentare (forme şi mijloace de agrement cât mai diverse, rețeaua comercială modernă şi diversificată, circuite atractive, excursii variate etc).

Amenajarea turistică a unui teritoriu este o acțiune interdisciplinară - la care contribuie marketingul, economia şi organizarea turismului, ecologia, geografia, arhitectura, ştiințele naturii, geologia, sociologia, psihologia ş.a. - care porneşte de la studiile de marketing şi se încheie cu retroacțiunea exploatării turistice. Modelarea diferitelor aspecte ale turismului întâmpină reale dificultăți, datorită complexității fenomenului, precum şi numeroşilor factori, subiectivi şi obiectivi, stimulatori sau restrictivi, dificil de estimat, de cuantificat şi de măsurat. De aceea, uneori se simte nevoia unei aproximații destul de largi, se impune chiar acceptarea unor valori medii, care însă pot avea o mare influență asupra concordanței dintre model şi realitate.

2.2. Modele de amenajare turistică

În studiile şi proiectele de sistematizare, în funcție de condițiile specifice fiecărui teritoriu, diferitele faze sau etape se stabilesc de la caz la caz, cu precizarea că succesiunea abordării de la general la particular este universal valabilă. Subordonat sistematizării teritoriului național se realizează şi proiectele

sau modelele de amenajare turistică, iar acestea creează condițiile pentru elaborarea, îmbogățirea sau reactualizarea schițelor de sistematizare.

2.2.1. Schițe şi detalii de sistematizare

Obiectivele generale ale sistematizării teritoriale se înfăptuiesc treptat, eşalonat, în strânsă legătură cu atingerea unei serii mai largi de obiective, denumite obiective componente[1]. Aşadar, atingerea obiectivelor generale - valorificarea optimă a resurselor naturale, economice şi umane; organizarea spațiului; creşterea nivelului de trai; dirijarea investițiilor - implică urmărirea repartizării raționale a forțelor de producție în teritoriu, zonificarea funcțională a teritoriului, organizarea rețelei de aşezări, echiparea tehnică a teritoriului, asigurarea dotărilor superioare de nivel zonal, ca şi protecția şi conservarea mediului.

Alături de individualizările privind industria, agricultura, transporturile, în schițele de sistematizare sunt distinct marcate propunerile de amenajare turistică, concretizate în unități de cazare, alimentație publică, agrement, tratament. De regulă, în schițele de sistematizare sunt prevăzute şi capacități totale, de cazare sau alimentație publică, precum şi unele capacități pe unități reprezentative, în două-trei variante. O atenție deosebită este acordată dotărilor care ocupă spații mai mari, ca de pildă, pârtii de schi şi instalații de transport pe cablu, terenuri de sport diverse, parcuri şi locuri de distracții etc.

2.2.2. Amenajarea turistică a zonei montane

Amenajarea turistică a zonei montane a început, practic, în secolul trecut. Fără excepție, toate grupările, asociațiile şi societățile turistice care au funcționat până în anul **1936 - anul înființării Oficiului Național de Turism** - au avut contribuții remarcabile la echiparea turistică a Carpaților româneşti. De activitatea acestor societăți se leagă propagarea şi dezvoltarea turismului de munte, ca şi primele acțiuni concrete de creare a obiectivelor de bază materială (case de adăpost, cabane, refugii, apoi drumuri, şosele, marcaje), a posturilor de prim-ajutor. De cea mai mare atenție s-au bucurat masivele **Bucegi, Piatra-Craiului, Ciucaş, Postăvarul, Făgăraş, Ceahlău, Parâng şi Cindrel,** de acesta din urmă fiind legată apariția primei stațiuni de munte din România, **Păltiniş.** O.N.T. a avut remarcabile contribuții la promovarea turismului de munte; sub coordonarea sa s-au dezvoltat stațiunile **Sinaia, Buşteni, Predeal, Păltiniş,** s-au construit noi cabane, hoteluri, vile şi căi de acces.

Alături de stațiunile existente, care dobândiseră deja tradiție în perioada interbelică, în deceniile 7-9 (sec XX), se impun altele noi, cum sunt **Poiana Braşov, Borşa, Semenic, Stâna de Vale, Durau** ş.a. Ulterior, eforturile investiționale se concentrează în direcția dezvoltării intensive a turismului de munte, în scopul creşterii competitivității pe piața internațională. Prioritar s-au dezvoltat

---

[1] I. *Bold, Mioara Matei, P. Săbădeanu,* ***Sistematizarea rurală. Sistematizare şi urbanism,*** *Editura Tehnică, Bucureşti, 1974.*

dotările pentru practicarea sporturilor de iarnă, în special în arealul **Valea Prahovei-Braşov, staţiunile Poiana Braşov, Sinaia şi Predeal** fiind intens echipate cu pârtii pentru schi alpin şi schi fond, pârtii de bob, săniuş, patinoare, mijloace de transport cu cablu ş.a.

În funcţie de tradiţiile existente şi de potenţialul turistic al Carpaţilor româneşti, de realizările noastre de până acum în domeniul turismului montan şi pentru practicarea sporturilor de iarnă, de utilizarea resurselor materiale şi umane în profil teritorial, de cerinţele economiei de piaţă, se pot desprinde principalele obiective ale strategiei dezvoltării turismului montan în România, după cum urmează:

- valorificarea superioară, ştiinţifică, a potenţialului turistic al întregului lanţ carpatic;
- dezvoltarea staţiunilor existente şi crearea altora noi, echiparea lor cu dotări de bază materială de cazare, alimentaţie publică şi agrement în scopul desfăşurării activităţii turistice în tot cursul anului;
- extinderea colaborării şi cooperării cu firme specializate din ţările vecine şi din ţările alpine pentru realizarea în comun a unor dotări de bază materială şi atragerea de noi segmente ale cererii turistice; includerea României în circuite turistice mondiale;
- diversificarea ofertei de programe turistice în scopul creşterii încasărilor; atenuarea sezonalităţii activităţii de turism;
- - creşterea volumului încasărilor valutare, sporirea eficienţei economice a turismului montan.

În scopul valorificării superioare a potenţialului turistic montan de care dispune ţara noastră, cercetările de specialitate au evidenţiat următoarele direcţii de acţiune:

- având în vedere experienţa internaţională în domeniul amenajării muntelui şi dezvoltării sporturilor de iarnă (în special în ţări europene ca, de exemplu, Iugoslavia, Bulgaria, Cehia şi Slovacia, Franţa, Austria etc), se impune amenajarea şi dotarea staţiunilor **Poiana Braşov, Sinaia şi Predeal** cu unităţi de cazare, alimentaţie publică, agrement, mijloace de transport cu cablu şi pârtii de schi la nivelul exigenţelor turismului internaţional competitiv şi lansarea lor în circuitul staţiunilor organizatoare de concursuri de schi cu participare internaţională;
- amenajarea, dotarea şi lansarea unor noi staţiuni competitive în turismul montan internaţional (Durau, Păltiniş, Semenic, Stâna de Vale, Bârlea, Capra, Lacul Roşu ş.a.);
- diversificarea unităţilor de cazare şi alimentaţie publică din staţiunile montane, apropierea unităţilor de desfacere de pârtiile de schi;

- diversificarea agrementului, de iarnă şi de vară, în scopul transformării staţiunilor montane în staţiuni bivalente, cu program non-stop, şi reducerea, şi în acest fel, a curbei sezonalităţii;
- optimizarea activităţii cabanelor turistice şi transformarea lor în nuclee ale unui turism montan intensiv şi de calitate.

2.2.3. Amenajarea staţiunilor balneoclimaterice

Amenajarea staţiunilor balneoclimaterice a constituit, în fapt, acţiunea de valorificare a bogatului şi variatului potenţial de factori naturali terapeutici: apa minerală, apa şi nămolul unor lacuri, gaze cu efecte curative (mofete) etc. Prezenţa lor a permis ca aceştia să fie folosiţi pentru tratament încă de pe vremea dacilor şi romanilor, de-a lungul întregii istorii a ţării noastre, dezvoltându-se treptat staţiunile de cură, îndeosebi după anii 1880-1890. Ulterior, baza materială a staţiunilor a fost modernizată, extinzându-se şi diversificându-se într-un ritm vertiginos, mai ales în ultimele decenii. Ţara noastră dispune azi de peste 160 de staţiuni şi localităţi cu factori naturali de cură. În multe dintre ele s-au construit unităţi moderne, de tipul hotelurilor de cură şi complexelor sanatoriale, în care serviciile de cazare, masă şi tratament sunt oferite „sub acelaşi acoperiş" (Băile Felix, Băile Herculane, Sovăta, Băile Tuşnad, Covasna, Căciulata, Călimăneşti, Amara, Sângeorz-Băi, Mangalia, Slănic-Moldova, Vatra Dornei, Eforie Nord ş.a.).

Pentru buna organizare şi amenajare a staţiunilor s-au avut şi se au în vedere următoarele: a) sistematizarea şi definirea zonelor funcţionale (perimetrul balnear), care coroborează datele privind exploatarea optimă a factorilor naturali de cură, amplasamentele cele mai favorabile, măsuri de materializare a perimetrelor de protecţie geologică şi sanitară; b) dimensionarea construcţiilor balneare şi de altă natură cu volumul, capacitatea şi calităţile factorilor naturali de cură; c) amenajarea unor spaţii libere şi utilizarea lor în scopuri terapeutice; d) utilizarea judicioasă şi economică a factorilor naturali de cură, prin gospodărirea, înmagazinarea şi transportul raţional, cu evitarea alterărilor şi a pierderilor nejustificate; e) utilizarea unor utilaje balneare complexe şi de înaltă tehnicitate etc.

- În perspectivă, se impune o atentă examinare şi corectare a decalajelor şi neconcordanţelor produse în timp între potenţialul substanţelor minerale balneare şi spaţiile construite (ex., Băile Felix, Vatra Dornei ş.a.). De asemenea, implementarea progresului tehnic în activitatea balneară este de mare actualitate, eforturi deosebite fiind necesare pentru modernizarea instalaţiilor şi aparaturii medicale din bazele de tratament. Dată fiind amploarea turismului balnear în ţara noastră, este necesară implicarea mai largă a industriei româneşti în rezolvarea acestei probleme complexe, de interes naţional. Legat de baza materială, se impune structurarea

ei ştiinţifică, pe baza unei concepţii unitare, premisă a desfăşurării unei activităţi turistice de calitate şi cu eficienţă sporită.

2.2.4. Amenajarea turistică a zonei de litoral

Primele stabilimente balneare au fost amenajate pe litoralul românesc al Mării Negre la sfârşitul secolului trecut, în **Techirghiol, Eforie şi Mangalia,** iar în primii ani ai secolului XX, la **Mamaia şi Constanţa.** La baza dezvoltării litoralului a stat un plan general de sistematizare care a împletit în mod firesc dezvoltarea turistică cu cea economică şi socială. Organizarea fiecărei staţiuni în parte a fost, desigur, influenţată de relieful şi microclimatul specific, de configuraţia ţărmului mării, de dimensiunea plajelor naturale sau a celor nou create, precum şi de reţeaua de circulaţie. Datorită acestor condiţii diverse, structura de ansamblu a fiecărei staţiuni este deosebită; totuşi, se pot desluşi unele principii de bază comune tuturor.

Cele mai importante succese arhitecturale de pe litoral sunt noile ansambluri hoteliere, realizate prin gruparea unităţilor de cazare, cu capacităţi variind între 1000 şi 1500 de locuri, şi prin organizarea comună a unor teritorii mai mici, prin echiparea şi dotarea lor completă. Concepţia generală, simplitatea volumelor, precum şi practica de ansamblu şi de detaliu ale primelor construcţii au marcat începuturile unei orientări spre arhitectura modernă. Organizarea staţiunilor pe bază de mari ansambluri hoteliere a prezentat multe avantaje de ordin funcţional, dând bune rezultate din punct de vedere tehnic şi economic. Aceasta a permis soluţii cât mai corespunzătoare pentru diversele funcţiuni (cazare, alimentaţie publică, servicii diverse etc). Realizarea unei atmosfere de destindere şi recreere, prin evitarea unor mari concentraţii de tip urban, a fost obiectivul cel mai important urmărit atât în sistematizarea de ansamblu a staţiunilor, cât şi în concepţia arhitecturală de detaliu.

2.2.5. Alte modele de amenajare turistică

În ultimii ani s-au amplificat acţiunile de amenajare a unor spaţii de agrement, dimensionate în raport cu numărul populaţiei beneficiare, cu facilităţile de transport, cu posibilităţile tehnice de valorificare a cadrului natural. În marea majoritate a oraşelor României, primele amenajări recreative au fost amplasate în centrul sau în apropierea vetrei, în spaţii ocupate de fortificaţii medievale, şanţuri de apărare, locuri de popas la intrarea în cetate, vechi zone comerciale etc. (Oradea, Braşov, Timişoara ş.a.). O dată cu creşterea demografică şi edilitară, atenţia edililor s-a îndreptat spre alte perimetre, de regulă cu poziţii periferice în vatră, prin utilizarea şi amenajarea unor terenuri împădurite aflate la limita intravilanului (pădurea Hoia pentru Cluj-Napoca, pădurea Crihala pentru Drobeta-Turnu Severin, pădurea Cozla pentru Piatra-Neamţ, Pădurea Verde pentru Timişoara etc). Amenajări de amploare, cu transformări mai profunde ale peisajului natural, impuse de nevoile mereu crescânde ale populaţiei, s-au concretizat în jurul capitalei, amenajările începând în deceniul

al patrulea al secolului nostru şi se continuă în zilele noastre. Amenajările hidrotehnice au înmulțit posibilitățile de diversificare a agrementului urban, în jurul oglinzilor de apă dezvoltându-se capacități de cazare, alimentație publică şi sporturi nautice (lacul Belci din apropierea oraşului Oneşti, lacurile de pe Bistrița din perimetrul oraşului Bacău, cele de pe Argeş pentru Piteşti, de pe Olt pentru Râmnicu-Vâlcea şi Slatina).

Se poate aprecia că zonele recreative, amenajate în ultimele decenii, au introdus un anumit element de echilibru în bilanțul teritorial spațial al acestor zone funcționale urbane. Baza de agrement „Noua" din sud-estul Braşovului şi-a diversificat dotările turistice, dispunând de ştrand, teren sportiv, restaurant, instalații pentru sporturi nautice, spații pentru manifestări culturale în aer liber, grădină zoologică. Consolidarea acestei baze a influențat, cel puțin pentru sezonul cald al anului, tradiționalul turism de agrement al braşovenilor (Poiana Braşov fiind preferată de numeroşi locuitori). În cazul municipiului Iaşi, Dealul Copoului (din nord-vest) este „concurat" de zona Ciric (nord-est) cu amenajări importante în ultimul deceniu (bază nautică, plajă, spații de cazare şi divertisment). În alte cazuri, în special în oraşele cu un ridicat grad de poluare industrială, în afara spațiilor verzi intraurbane menite să atenueze impactul noxelor industriale asupra calității mediului urban, în spațiul periurban s-au amenajat baze de recreere, cu deosebire pentru sfârşitul de săptămână. Sunt de amintit, în acest sens, amenajările complexe ale râurilor Cerna (hunedoreană, cu acumularea de la Cinciş), cu dotări turistice pentru agrement, odihnă, sport etc, şi Bârzava (cu acumulările Văliug, Secu), cu spații de recreere şi sport. Apropierea munților Semenic, cu un potențial ridicat pentru sporturi de iarnă, a mărit semnificația turistică a ariei periurbane a Reşiței, transformând-o în principala bază a turismului hibernal din vestul țării.

Oraşele mici şi mijlocii, care au beneficiat de importante fonduri de dezvoltare economică (industrială mai ales) în deceniile 7 şi 8, dispuneau, inițial, de mici zone verzi, dimensionate în raport cu cerințele recreative ale unei populații care creştea numeric, mai ales pe calea sporului natural. O dată cu accentuarea sporului migratoriu pozitiv, cu creşterea demografică, s-au redimensionat spațiile de agrement. Multe din noile zone rezidențiale dispun în prezent de baze recreative.

Un rol deosebit în amenajarea zonelor recreative periurbane îl are cadrul natural; suprafețele împădurite, râurile, lacurile, topoclimatul sunt între cele mai însemnate elemente naturale luate în considerare în definirea ariilor turistice periurbane. Punerea în valoare a izvoarelor de ape minerale şi termale, a nămolurilor terapeutice din jurul marilor oraşe întăreşte funcția turistică a zonelor periurbane. În afara celor de lângă Oradea (Băile Felix, Băile 1 Mai), se remarcă amenajările de la Someşeni şi Cojocna (lângă Cluj-Napoca), Nicolina (Iaşi), Sărata Monteoru (Buzău), Lacul Sărat (Brăila), Călacea (Timişoara), Ocna Sibiului (Sibiu) ş.a.

Pornind de la potențialul turistic natural şi de la gradul de amenajare a spațiului periurban, se diferențiază mai multe modele de amenajări turistice periurbane[1]:

a) **amenajări cu un ridicat potențial natural** pentru turism şi în care factorul tradiție (a mişcării turistice) are un rol însemnat. În această categorie se includ zonele periurbane Braşov, Sibiu, Reşița, Piatra Neamț, cu stațiuni de odihnă şi sport renumite pe plan național şi internațional (Poiana Braşov, Păltiniş, Semenic-Văliug). Nivelul dotărilor, capacitatea de primire sunt superioare necesităților populației centrelor urbane polarizatoare, zonele funcționând ca şi centre receptoare pentru un mare număr de turişti din alte județe, dar şi străini. Turismul de sfârşit de săptămână - practicat în tot cursul anului - este completat, aşadar, de turismul cu sejur prelungit (concedii, vacanțe);

b) **amenajări cu ridicat potențial balnear,** bine valorificat, cu dotări la nivel internațional: Constanța şi Oradea. Cele două arii periurbane includ stațiuni renumite pe plan național şi internațional: Eforie Nord, Carmen Silva, Techirghiol, Mangalia, Mamaia şi, respectiv, Băile Felix şi Băile 1 Mai. În aceste stațiuni, turismul de sfârşit de săptămână este subsidiar turismului de tratament şi odihnă;

c) **amenajări cu însemnat potențial natural şi dotări satisfăcătoare,** servind predominant turismului de sfârşit de săptămână: Cluj-Napoca, Iaşi, Arad, Timişoara, Baia-Mare, Ploieşti şi, mai ales, Bucureşti. Zona periurbană a capitalei se remarcă prin mulțimea bazelor de agrement, relativa varietate a peisajelor, amenajări corespunzătoare printr-o diversificată infrastructură de căi de comunicație. Terenurile împădurite - sectoare ale vechilor codrii ai Vlăsiei - se extind pe cea 54 000 ha, lacurile, în parte amenajate pentru practicarea sporturilor nautice, monumentele istorice, dotările de cazare şi agrement permit accesul a 500 000 de turişti pe zi. Afluența maximă se înregistrează în perioada estivală, la sfârşit de săptămână şi cu prilejul diferitelor sărbători. Principalele arii turistice din jurul capitalei sunt Snagov (dotări complexe, lacuri, monumente istorice şi de arhitectură, artizanat etc), Pustnicul, Cernica (lacuri, monumente istorice, locuri de agrement), Buftea-Mogoşoaia (monumente istorice, spații de agrement), pădurea Căldăruşani, lunca Argeşului şi a Neajlovului (Duda, Dumitrana, Comana, Herăşti) şi, desigur, pădurea Băneasa, care prin extinderea teritorială a capitalei a devenit şi o zonă recreativă urbană (grădină zoologică, dotări comerciale,
camping etc);

d) zone periurbane cu un potențial natural relativ limitat şi dotări turistice modeste: Târgu Mureş, Satu Mare, Galați, Craiova, Bacău, Buzău, Brăila. Cele mai multe se află în regiuni cu un relief relativ monoton, iar factorul tradiție în deplasările de sfârşit de săptămână este şi el limitat. Valorificarea elementelor

[1] *XXX, Geografia României, voi. II, "Geografia economică şi umană", Editura Academiei Române, Bucureşti, 1984.*

naturale specifice, cum este cursul Dunării în cazul oraşelor Brăila şi Galați, nu se ridică la nivelul potențialului natural.

Deplasările de sfârşit de săptămână se realizează dincolo de zona periurbană, cu deosebire de turiştii automobilisti, îndeosebi spre regiunile montane cele mai apropiate. Un rol crescând îl joacă bazele proprii de agrement ale oraşelor respective, cele mai multe beneficiind de prezența unui curs important de apă (Someş, Bistrița, Mureş, Buzău, Dunărea), zonele periurbane îndeplinind un redus rol în agrementul populației oraşelor respective.

- Amenajările periurbane ale oraşelor mijlocii au dezvoltat şi ele, diferențiat, funcția turistică, cu deosebire cele din arealul montan şi pericarpatic. Şi în cazul acestora, rolul decisiv l-a avut şi îl are potențialul natural, peisagistic şi de cură: Călăraşi, Oltenița, Tulcea, Corabia, Drobeta-Turnu Severin, Orşova, Moldova Nouă, Turnu Măgurele, Sighişoara ş.a.

3. AMENAJAREA TURISTICĂ A ZONEI NEAMȚ

În țara noastră, zonarea, ca metodă de cercetare a cererii şi ofertei turistice, s-a dovedit şi o importantă modalitate de analiză unitară, la scara întregii țări, a relațiilor existente între turism şi teritoriu, în vederea dezvoltării armonioase, optime, a turismului, la nivelul standardelor internaționale.

În concordanță cu complexitatea resurselor turistice, cu funcționalitatea lor, au fost stabilite următoarele unități taxonomice: **zona, subzona** (arealul), **centrul turistic, localitatea şi punctul turistic.**

Între zonele turistice, delimitate pe baza unui evantai larg de criterii, s-a înscris şi zona Neamț, care, în ansamblul României, în urma unor analize complexe, a ocupat următoarele locuri: 9 la potențial şi resurse turistice naturale şi 17 la potențial şi resurse cultural-istorice. Aceste resurse, destul de complexe şi variate în structură, volum, valoare şi repartiție spațială, se concentrează în cinci subzone sau areale turistice: 1. Ceahlău-Bicaz, 2. Târgu Neamț-Bălțăteşti, 3. Piatra Neamț-Bistrița, 4. Roman, 5. Tazlău-Roznov.

3.1. Evaluarea componentelor ofertei turistice a zonei Neamț

În scopul elaborării unui program coerent şi integrat de amenajare turistică şi de valorificare a resurselor zonei, a fost necesară o analiză cantitativă şi calitativă a principalelor resurse turistice din fiecare areal conturat, analiză care a condus la o ierarhizare valorică a acestora.

Analiza a cuprins principalele componente ale potențialului natural şi cultural-istoric din fiecare areal, şi anume: peisajul geografic (ca expresie sintetică a cadrului natural şi antropic), domeniul schiabil, bioclimatul şi topoclimatul, resursele de ape minerale şi alți factori naturali de cură, râuri şi oglinzi de apă, vegetație şi faună, monumente ale naturii şi rezervații ştiințifice, potențial cinegetic şi piscicol, monumente istorice şi de artă, etnografie şi folclor, muzee şi case memoriale, poziția în teritoriu, baza materială şi infrastructura tehnică (anexa 1). Pentru fiecare componentă s-a făcut o ierarhizare a arealelor turistice pe patru niveluri, după complexitatea, structura, volumul şi importanța pentru turism a acesteia. De asemenea, fiecărei resurse turistice i s-a acordat un coeficient de importanță (între 0,5 şi 1), având în vedere că ele nu sunt la fel de valoroase, realizându-se în acest fel o departajare între areale.

S-a putut astfel obține rangul unic parțial al arealelor pe baza formulei:

$$\bar{r}_i = \frac{\sum_1^n - r_{ij}}{n},$$

În care: r = rang; i = numărul de ordine al resursei turistice analizate; n = numărul indicatorilor consideraţi.

Pe baza acestor calcule s-a ajuns la o ierarhizare a arealelor turistice după potenţialul turistic şi infrastructura tehnică (anexa 2a), din care se desprind următoarele aspecte:

- **Arealul Ceahlău-Bicaz,** prin structura şi volumul resurselor turistice, se situează pe primul loc, prezentând cea mai mare complexitate de potenţial turistic. Aici se concentrează peisaje naturale de foarte mare interes turistic (masivul Ceahlău, Cheile Bicazului, valea Bistriţei etc), un întins domeniu schiabil, bioclimat tonic, stimulator, resurse de ape minerale clorosodice şi sulfuroase, imense oglinzi de apă ş.a., la care se adaugă şi elemente cultural-istorice de valoare mai redusă. Arealul deţine cele mai multe resurse turistice de mare atracţie pentru turismul internaţional (şase componente).
- **Arealul Târgu Neamţ-Bălţăteşti** ocupă locul doi, situare legată în primul rând de resursele cultural-istorice, de recunoaşterea internaţională şi apoi cele naturale, între care se evidenţiază apele minerale (cu însuşiri fizico-chimice şi terapeutice de valoare internaţională), aspectele peisagistice şi de topoclimat (tonic, sedativ).

Beneficiază de o bună infrastructură şi se află în apropierea unor importante artere de circulaţie internaţională. Deţine cinci dintre componentele de interes turistic internaţional.

- **Arealul Piatra Neamţ-Bistriţa,** situat pe locul trei după complexitatea şi valoarea resurselor turistice, dispune de unele elemente cultural-istorice de valoare naţională. Se află la o oarecare distanţă de E 85 (arteră de circulaţie turistică internaţională) şi de obiectivele turistice de mare interes.
- **Arealul Tazlău-Roznov şi Roman** ocupă ultimele locuri, având un potenţial turistic mai redus ca structură şi volum, precum şi o complexitate şi valoare reduse.

Folosind aceeaşi metodă, s-a putut desprinde pretabilitatea pentru turism a fiecărui areal turistic, respectiv **firmele de turism** care se pot consolida sau dezvolta în perspectivă (anexa 2b).

Făcând o ierarhizare de ansamblu a arealelor turistice după complexitatea de potenţial turistic şi formele de turism posibile a se dezvolta, s-a calculat rangul unic general (valoarea medie a rangurilor unice parţiale), după formula:

$$\bar{r}_i = \frac{\sum_{k=1}^{2} r_{i,k}}{2}$$

În care k = 1 reprezintă indicele cu care s-a notat potențialul turistic şi infrastructura generală, iar k = 2 formele de turism sau pretabilitatea pentru turism (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Ierarhizarea arealelor turistice după potențialul turistic şi funcționalitatea pentru turism

Nr. crt.	Arealul turistic	Rang unic parțial		Rang unic general	Locul arealului după rangul unic general
		Potențial şi infrastructură	Funcționa-litate		
1.	Ceahlău-Bicaz	1,66	0,89	1,27	1
2.	Piatra-Neamț-Bistrita	1,88	1,60	1,74	3
3.	Târgu-Neamț-Bălțăteşti	1,80	1,54	1,67	2
4.	Roman	2,70	2,50	2,60	5
5.	Tazlău-Roznov	2,70	2,10	2,40	4

Analiza datelor din tabelul nr. 1 permite următoarele constatări:

- arealele Ceahlău-Bicaz şi Târgu Neamț-Bălțăteşti se impun atât prin complexitatea potențialului turistic, cât şi prin multiplele posibilități de valorificare turistică;
- poziția mediană a arealului Piatra Neamț-Bistrița, al cărui potențial permite totuşi o diversificare a ofertei şi a formelor de turism, impune introducerea în circuitul turistic de noi obiective şi noi puncte turistice, ca şi unele amenajări pentru reținerea fluxurilor turistice pe o durată mai mare;
- poziția modestă a arealelor Tazlău-Roznov şi Roman, care dispun de resurse turistice limitate; se impune valorificarea surselor de ape minerale, a cadrului natural şi a obiectivelor cultural-istorice.

3.2. Evaluarea cererii turistice

Din datele statistice se desprinde faptul că, la nivelul județului Neamț, circulația turistică (număr turişti) a cunoscut o evoluție oscilantă în perioada 1980-1989, cu un maxim în 1982 (374 951 de turişti) şi un minim în 1983 (242 144 de turişti), crescând în 10 ani cu 107,6% (tabelul nr. 2). Ponderea turiştilor străini s-a menținut la valorile medii de 10-12% (figura nr. 1).

Din analiza datelor statistice privind numărul de zile-turist se constată tendințe asemănătoare (tabelul nr. 3), creşterea medie în intervalul 1980-1989 fiind de 125,7% (figura nr. 2).

Tabelul nr. 2

Circulația turistică în perioada 1980-1989, în județul Neamț

Număr turişti -

Anul	Total	Români	Străini
1980	304 264	270 648	33 616
1981	312411	282 073	30 338
1982	374 951	354 641	20 310
1983	242 144	225 746	16 898
1984	252 440	228 237	24 203
1985	252 183	232 826	19 357
1986	272 097	259 080	13017
1987	309 301	275 331	33 970
1988	306 743	286 718	20 025
1989	326 835	296 542	30 293

Sursa: Ministerul Comerțului şi Turismului, 1992.

Figura nr. 1

Județul Neamț, număr turişti - total județ

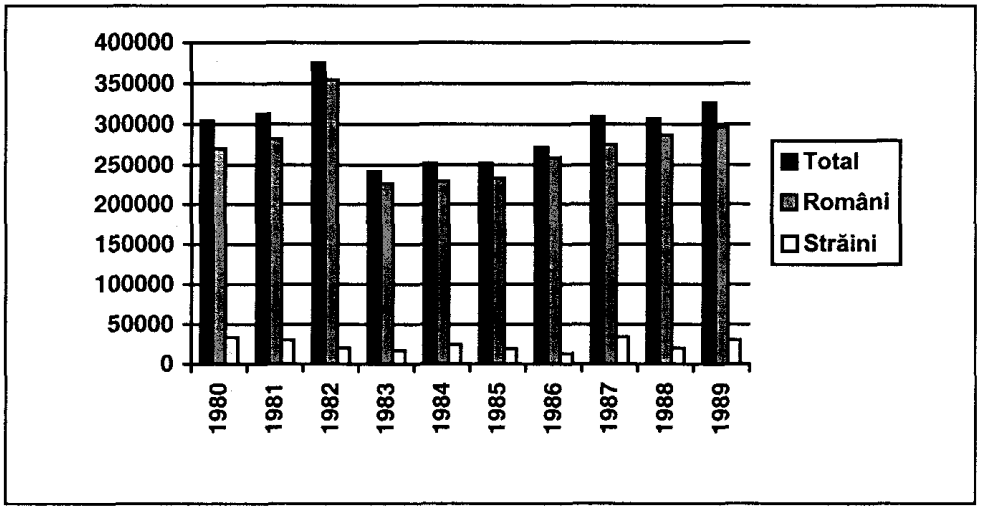

Tabelul nr. 3

Circulația turistică în perioada 1980-1989, în județul Neamț

- Număr de zile-turist -

Anul	Total	Români	Străini
1980	524 053	476 464	47 589
1981	552 141	505 314	46 827
1982	537 677	507 763	29 914
1983	436 110	411 073	25 037
1984	437 918	405 970	31 948
1985	468 317	441 804	26 513
1986	509 586	492 755	16 831
1987	590 814	522 091	68 723
1988	608 798	578 309	30 489
1989	658 908	601 772	57 136

Sursa: Ministerul Comerțului şi Turismului, 1992.

Figura nr. 2

Județul Neamț, număr de zile/turist - total județ

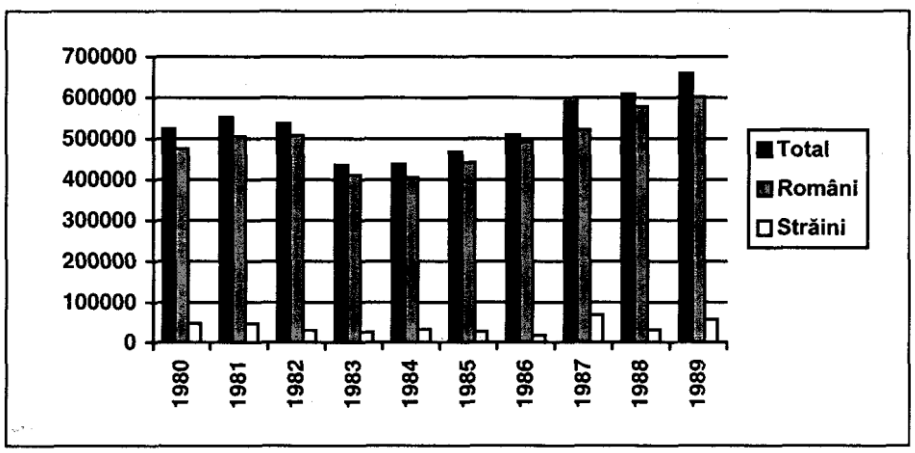

În aceste condiții, **sejurul mediu** a oscilat între 1,74 în 1980 şi 2,13 în 1982, înregistrând 2,11 în 1989. **Coeficientul de utilizare** a capacității de cazare a atins valoarea medie de 55,0%, oscilând între 44,5% în anul 1985 şi 59,7% în 1981 şi 1987.

Extrapolarea tendințelor evoluției circulației turistice (număr zile-turist) evidențiază o creştere a fluxurilor turistice cu 123,5% în 1995 şi cu 184,8% în anul 2000 (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Evoluția circulației turistice în județul Neamț, în perioada 1980-1989

Număr zile-turist - total Total județ -1980 = 100%

Anul	Valoarea observată	Creşteri
1980	524 053	100,0
1981	552 141	105,4
1982	537 677	102,6
1983	436 110	83,2
1984	437 918	83,6
1985	468 317	89,4
1986	509 586	97,2
1987	590 814	112,7
1988	608 798	116,2
1989	658 908	125,7

Extrapolarea tendinței seriei de date - prognoză

(număr de zile-turist)

Anul	Nivelul prognozat	Creşteri
1992	603 325,7	115,1
1993	816 215,5	117,6
1994	829 105,2	120,0
1995	641 994,9	122,5
1996	654 884,7	125,0
1997	661 114,4	127,4
1998	680 664,1	129,9
1999	693 553,9	132,3
2000	706 448,6	134,8

3.3. Program de amenajare turistică a zonei turistice Neamț

La elaborarea programului de amenajare turistică, a strategiei de valorificare în turism a resurselor naturale şi cultural+ istorice şi de dezvoltare a activității de turism în zona Neamț s-a ținut seama de următoarele:

- complexitatea şi valoarea potențialului turistic, pretabilitatea pentru turism a resurselor turistice, respectiv formele de turism posibile a se dezvolta;
- perspectivele economico-sociale;
- cererea turistică potențială;
- infrastructura generală;
- dimensiunile privatizării în turism, la orizontul anului 2000. Programul de amenajare turistică a prevăzut două etape:

- **Etapa 1993-1995** a avut în vedere reconsolidarea, diversificarea şi ridicarea calitativă a ofertei turistice existente cu precădere în staţiunea Durau (vezi anexa 3), în staţiunea balneoclimaterică Bălţăteşti, în zonele periurbane ale municipiului Piatra Neamţ şi oraşului Târgu Neamţ, precum şi refacerea vechilor băi de la Negulesti. În această etapă, elementele de amenajare şi dotare vor fi, în mare măsură, cele destinate agrementului sportiv şi divertismentului cultural, dar şi creşterii funcţiei de tratament şi odihnă (anexa 4). La realizarea dotărilor vor fi atraşi cu precădere investitori particulari din ţară şi din străinătate.
- în **etapa a doua,** 1996-2000, propunerile au vizat includerea în circuitul turistic a noi resurse, prin realizarea unor amenajări turistice şi programe care să conducă la îmbogăţirea produselor turistice, astfel ca, în final, zona Neamţ să dispună de o ofertă turistică diversificată şi competitivă. S-a avut în vedere, între altele, dezvoltarea staţiunii Oglinzi, modernizarea şi dezvoltarea staţiunii Bălţăteşti, echiparea centrelor turistice cu noi spaţii de cazare, realizarea unor dotări de agrement etc.

La stabilirea capacităţii viitoare de cazare s-au luat în calcul rezultatele prognozei circulaţiei turistice (număr zile-turist - tabelul nr. 4). Aplicând formula de determinare a dimensiunilor spaţiului de cazare pe mai multe grade de ocupare - 70%, 75%, 80%, 85% -, respectiv:

$$N_1 = \frac{T_z}{Du \cdot \frac{x\%}{100}}, \text{ unde}$$

Ni = numărul de locuri necesar a fi construite;
T_z = numărul total de zile-turist prognozat;
Du = durata utilizării (exploatării) spaţiilor de cazare în cursul unui an (cu luarea în calcul a sezonalităţii); x % = coeficientul de utilizare luat în calcul (0,70, 0,75, 0,80, 0,85).

În funcţie de aceste elemente, din calcule au reieşit următoarele propuneri de echipare turistică a zonei Neamţ, până în anul 2000 (tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Propuneri de dotări de interes turistic

1. Cazare şi alimentaţie publică

Nr. crt.	Localitatea	Necesar			
		Total	Existent	Propus	
				etapa I	etapa II
Cazare:					
1.	Piatra Neamţ	1 263	963	modernizarea Hanului Ceahlău	300
2.	Bicaz	475	395	-	80
3.	Tg. Neamţ	206	126	-	80

Nr. crt.	Localitatea	Necesar			
		Total	Existent	Propus	
				etapa I	etapa II
4.	Tupilați	226	76	150	-
5.	Tarcău-Ardeluta	99	29	-	70
6.	Roman	396	196	modernizarea Hanului Ancutei	200
7.	Izvoru Muntelui	178	78	-	100
Alimentație publică:					
1.	Roman	952	552	200	200
2.	Durau	1 362	1 162	-	200
3.	Bicaz	380	260	-	120
4.	Izvoru Muntelui	190	40	-	150
	Total	2 884	2 014	200	670

2. Agrement

- Stațiunea Durau:
  - telecabină;
  - pârtie de schi;
  - babyschi;
  - pârtie de săniuş, schi;
  - complex multifuncțional: sală sport, sală modulară pentru spectacol, videotecă, simpozioane etc;
  - parc de distracție;
  - terenuri de sport.
- Lacul Izvoru Muntelui (Bicaz), Poiana Teiului şi Poiana Sârgului:
  - bază nautică: bărci cu rame, hidrobiciclete;
  - puncte de pescuit sportiv;
  - pârtie uşoară;
  - terenuri de sport şi platforme pentru belvedere (pe platou);
  - organizarea plutăritului turistic.
- Stațiunea Bălțăteşti:
  - club;
  - terenuri de sport multifuncționale;
  - parc de distracție.
- Stațiunea Oglinzi:
  - terenuri de sport multifuncționale;
  - bazin de înot cu apă minerală;
  - plajă, vestiare, popicărie, tenis de masă;
  - loc de joacă pentru copii;
  - parc recreativ şi terapeutic.

- Piatra Neamț:
  - pârtie de schi;
  - patinoar artificial, legat de fabrica de gheață;
  - sală polivalentă de sport;
  - centru de echitație;
  - bază de agrement nautic (lacul Bâtca Doamnei);
  - terenuri de sport;
  - parc de distracții;
  - alte dotări cultural-sportive urbane;
  - amenajarea pentru vizitare a obiectivelor turistice.
- Roman:
  - piscină, videodiscotecă, bar de noapte;
  - parc de distracții;
  - dotări cultural-sportive urbane;
  - săli de agrement.
- Tg. Neamț:
  - dotări cultural-sportive urbane;
  - amenajări pentru vizitarea cetății Neamțului (telescaun etc).

3. Baza de tratament

- Stațiunea Durau:
  - utilizarea bazei de tratament existente pentru cura externă cu ape clorosodice presupune realizarea unui rezervor de stocare;
  - transportul apei minerale clorosodice şi sulfuroase;
  - realizarea unui pavilion cu buvete pentru apă minerală sulfuroasă;
  - amenajarea unor cabinete medicale şi farmacii;
  - construirea unor foişoare pe pantele însorite (aeroheliote-rapie);
  - amenajarea unei baze de tratament complexe.

Stațiunea Bălțăteşti:

- modernizarea bazei de tratament;
- realizarea unei noi instalații de alimentare cu apă minerală;
- amenajarea unui staționar Plantavorel şi a unui cabinet medical pentru tratarea nevrozelor etc;
- amenajarea unei policlinici balneare.

Stațiunea Oglinzi:

- baza de tratament proprie;
- amenajarea instalațiilor pentru producerea „sării de Oglinzi".

Neguleşti:

- amenajarea unui complex balnear şi a unei baze de tratament.

4. Infrastructura şi alte măsuri

- alimentări cu apă la: cabanele Fântânele, Bâtca Doamnei, Almaş şi motelul Potoci;
- construirea şi modernizarea DJ 155 F Durău-Izvorul Muntelui-Bicaz;
- amenajarea drumului Durău-cabana Fântânele;
- modernizarea DJ Neguleşti-Chintinici-Roznov (DN 15, cea 10 km);
- modernizarea DJ 156 G Turcău-cabana Ardeluța (22 km);
- instalarea unei linii telefonice la cabana Izvoru Muntelui;
- modernizarea DJ 155 FE, Bicaz-Durău;
- deviere DN 15 C în afara stațiunii Bălțăteşti;
- modernizarea cabanelor Ardeluța, Fântânele;
- refacerea potecilor turistice şi a marcajelor în masivul Ceahlău;
- amenajarea şi marcarea potecilor turistice în masivele Bistriței, Stânişoarei şi Tarcău;
- construirea şi modernizarea drumului Agapia-schitu Sihăstria;
- modernizarea drumului mănăstirea Secu-schitu Sihăstria;
- modernizarea drumului Agapia-mănăstirea Văratec;
- modernizarea drumului Crăcăoanei (mănăstirea Horoița)-Negreşti-Dobreni;
- amenajarea de poteci în Cheile Bicăjelului şi ale Sugăşului;
- construirea de refugii pentru vânătoare şi pescuit pe văile Tarcăului, Borcăi, Sabaşei;
- amenajarea pentru vizitare a obiectivelor turistice menționate.

Anexa 1

BAZA MATERIALĂ DE INTERES TURISTIC DIN ZONA NEAMȚ

1. Cazare

Nr. crt.	Local itatea/u n itatea	Nr. lo-curi	Nr. stele	Funcțiunea
1.	Piatra Neamț - total	963	-	
	- H. Ceahlău	248	2	T. itinerant
	- H. Central	264	2	"
	- H. Bulevard	114	-	"
	- H. Neamț	144	-	"
	- H. Prefectură Neamț	42	-	"
	- Cab. Bâtca Doamnei	18	III	T. sf. săptămână
	- Popas Bâtca Doamnei	68	III	"
	- Locuințe cetățeni	65	-	T. itinerant
2.	Durau - total	646		
	- H. Durau	213	2	T. odihnă
	- H. Bradu	143	2	T. odihnă
	- H. Cascada	148	2	T. odihnă
	- Vile Durau	60	-	T. odihnă
	- Cabana Bistrița	44	I	T. odihnă
	- Cabana Brânduşa	38	I	T. odihnă
3.	Bicaz - total	395		
	- H. Bicaz	51	-	T. itinerant
	- Motel Cristina	60	2	"
	- Cabana Izvoru Muntelui	78	-	T. sf. săptămână
	- Cabana Baraj	206	-	T. sf. săptămână
4.	Târgu Neamț - total	126		
	- Motel Plăiesu	88	1	T. itinerant
	- Hanul Casa Arcaşului	38	1	T. itinerant
5.	Com.Potoci - total	96		
	- Popas Potoci	96	-	T. itinerant
6.	Agapia - total	108	-	T. itinerant
	- Hanul Agapia	108	-	T. itinerant
7.	Tupilați - total	76		
	- Hanul Ancutei	76	-	T. itinerant
8.	Bălțăteşti - total	556	-	T. balnear

Nr. crt.	Local itatea/u n itatea	Nr. lo-curi	Nr. stele	Funcțiunea
	- Vile Bălțăteşti	556	-	T. balnear
9.	Tarcău - total	29		
	- Cabana Ardeluta	29	-	T. sf. săptămână
10.	M.Ceahlău - total	369		
	- Cabana Durau Nou	141	-	Drumeție
	- Cabana Dochia	116	-	Drumeție
	- Cabana Fântânele	112	III	Drumeție
11.	Poiana Largului - total	20	-	
	- Popasul Poiana Teilor	20	-	T. itinerant
12.	Vânători-Neamț - total	42		
	- Popas Branişe	42	-	T. itinerant
13.	Oglinzi - total	96		
	- H. Oglinzi	96	-	T. balnear
14.	Roman - total	164	-	T. itinerant
	- H. Roman	164		
	Total general	3686		

2. Alimentație publică

Nr. crt.	Unitatea	Nr. de locuri	Categoria
1.	Piatra Neamț - Total	2 432	
	- Rest. Ceahlău	1 608	I
	- Rest. Central	616	I
	- Bufet Bulevard	44	I/II
	- Bar de zi Piscina	24	I
	- Bufet Bâtca Doamnei	60	II
	- Rest. Zahana Central	80	II
2.	Roman - total	552	
	- Restaurant Roman	552	I
3.	Tg. Neamț - total	800	
	- Restaurant Plăieşu	350	I
	- Rest. Casa Arcaşului	450	I
4.	Corn. Potoci - total	48	
	- Bufet Potoci	48	II

Nr. crt.	Unitatea	Nr. de locuri	Categoria
5.	Stațiunea Durau - total	1 162	
	- Rest. Durau	402	I
	- Rest. Bradul	230	I
	- Rest. Bistrița	80	II
	- Bufet Durau	120	II
	- Bufet Fântânele	120	I
	- Rest. Cascada	210	I
6.	M. Ceahlău - total	40	
	- Bufet Dochia	40	
7.	Bicaz - total	260	
	- Bufet Terasa Pescăruş	180	II
	- Bufet Baraj Bicaz	80	II
8.	Corn. Izvoru Muntelui - total	40	
	- Bufet	40	II
9.	Corn. Tarcău - total	54	
	- Bufet Ardeluta	54	II
10.	Agapia - total	180	
	- Restaurant	180	I
11.	Tupiiați - total	280	
	- Rest. Hanul Ancutei	280	I
12.	Vânători Neamț - total	360	
	- Rest. popas Branişe	360	I
13.	Poiana Teiului - total	100	
	- Bufet popas P. Teiului	100	II
14.	Oglinzi - total	100	
	- Cantină pensiune	100	
15.	Bălțăteşti - total	200	
	- Cantină pensiune	200	II
	Total general	6 608	

3. Baza de agrement Stațiunea Durau:

- amenajări pentru tenis, bowling, natație, tir cu arma sau cu arcul, călărie, golf, minigolf etc;
  - club;

- trei terenuri de sport multifuncționale;
- o popicărie mecanică cu două piste;
- o masă de ping-pong.

- Piatra Neamț:
  - dotări cultural-sportive urbane;
  - ştrand;
  - podium pentru serbările câmpeneşti;
  - pârtie de schi cu un teleschi rudimentar;
  - o popicărie manuală cu două piste.
- Târgu Neamț:
  - cinematograf;
  - ştrand cu două bazine (pentru adulți şi pentru copii).
- Roman:
  - dotări cultural-sportive urbane;
  - două bazine de înot;
  - plajă amenajată;
  - un cartodrom neîntreținut.
- Stațiunea Bălțăteşti:
  - club cu jocuri de ping-pong, şah, remi, şubah, biblioteci;
  - cinematograf cu 300 de locuri;
  - sală de spectacole şi de dans.

4. Baza de tratament

- Stațiunea Bălțăteşti:
  - modernizarea bazei de tratament;
  - instalații pentru băi calde cu apă minerală (85 de căzi);
  - instalație pentru electro şi hidroterapie;
  - două bazine cu apă minerală pentru kinetoterapie;
  - o sală C.F.M.;
  - un bazin în aer liber.

Anexa 2 a, b

IERARHIZAREA AREALELOR TURISTICE DIN ZONA NEAMȚ

a) după resursele turistice și infrastructură

Nr. crt.	Arealul turistic	Rangul arealelor după:													
		peisaj natural	domeniu schiabil	bioclimat	ape minerale	râuri și oglinzi de ape	veget. și rezerv. naturale	potențial cinegetic	monum. istorice și de artă	etnogr. și folclor, artă trad.	muzee și case memoriale	poziție geogr. accesib.	infra-struc-tură	rang parțial	poziția arealului turistic
	Coeficient de importanță	1	1	0,8	1	0,8	0,5	0,5	1	0,8	0,5	1	1	-	-
1.	Ceahlău-Bicaz	1	1	1	2	1	1	1	3	3	4	3	3	1,66	1
2.	Piatra Neamț-Bistrița	2	2	4	4	1	1	2	2	2	1	2	3	1,88	3
3.	Tg. Neamț-Bălțătești	3	4	2	1	4	3	3	1	1	2	2	1	1,80	2
4.	Roman	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	1	2	2,705	5
5.	Tazlău-Roznov	3	3	3	3	3	2	1	4	4	4	4	4	2,703	4

b) după funcționalitatea pentru turism

Nr. crt.	Arealul turistic	Forme de turism:												
		odihnă	tratament	cultural-cunoaștere	tranzit	drumeție	turism congrese	sporturi de iarnă	sport și agrement nautic	turism în sate turistice	vânăt. și pescuit	interna-țional	rangul parțial	poziția arealului turistic
	Coeficient de importanță	1	1	0,8	0,6	0,6	0,8	0,8	0,6	0,5	0,5	1	-	-
1.	Ceahlău-Bicaz	1	1	1	1	1	2	1	2	2	1	1	0,89	1
2.	Piatra Neamț-Bistrița	3	4	1	1	3	1	3	1	3	1	2	1,60	3
3.	Tg. Neamț-Bălțătești	1	1	1	1	3	3	4	4	1	2	1	1,54	2
4.	Roman	4	4	3	1	4	3	4	4	4	4	3	2,50	5
5.	Tazlău-Roznov	3	2	3	3	2	4	3	4	3	2	4	2,10	4

Anexa 3

ARBORE DE POSIBILITĂȚI

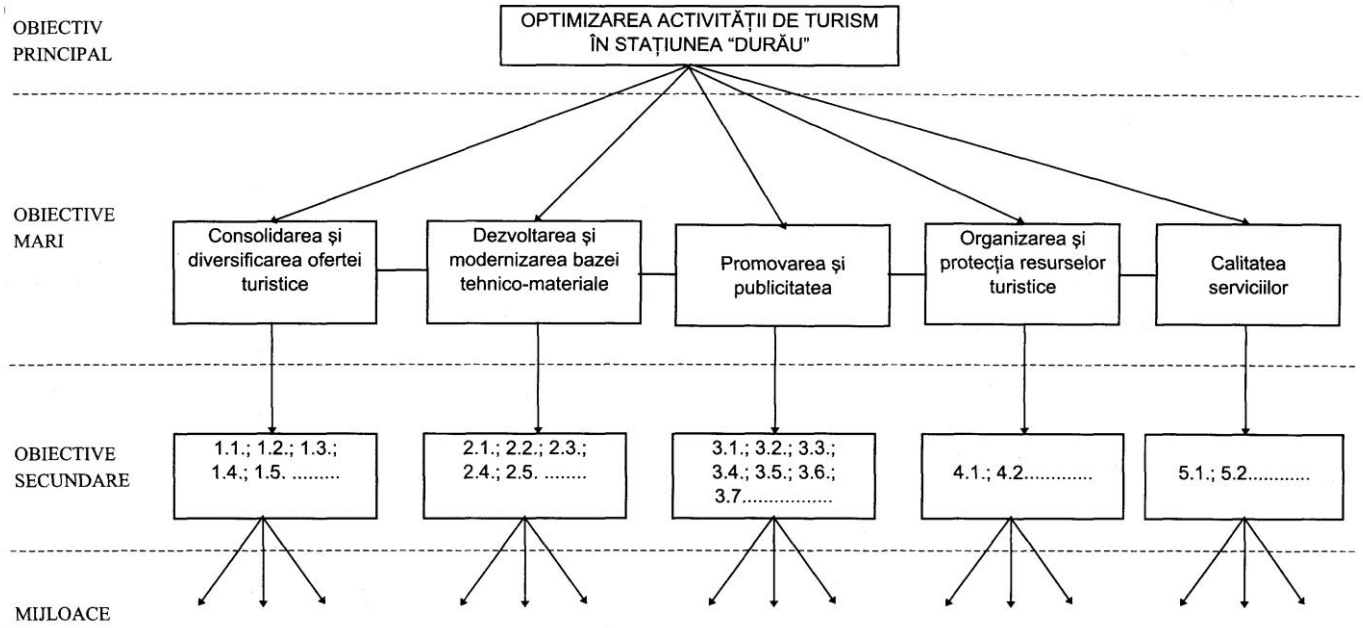

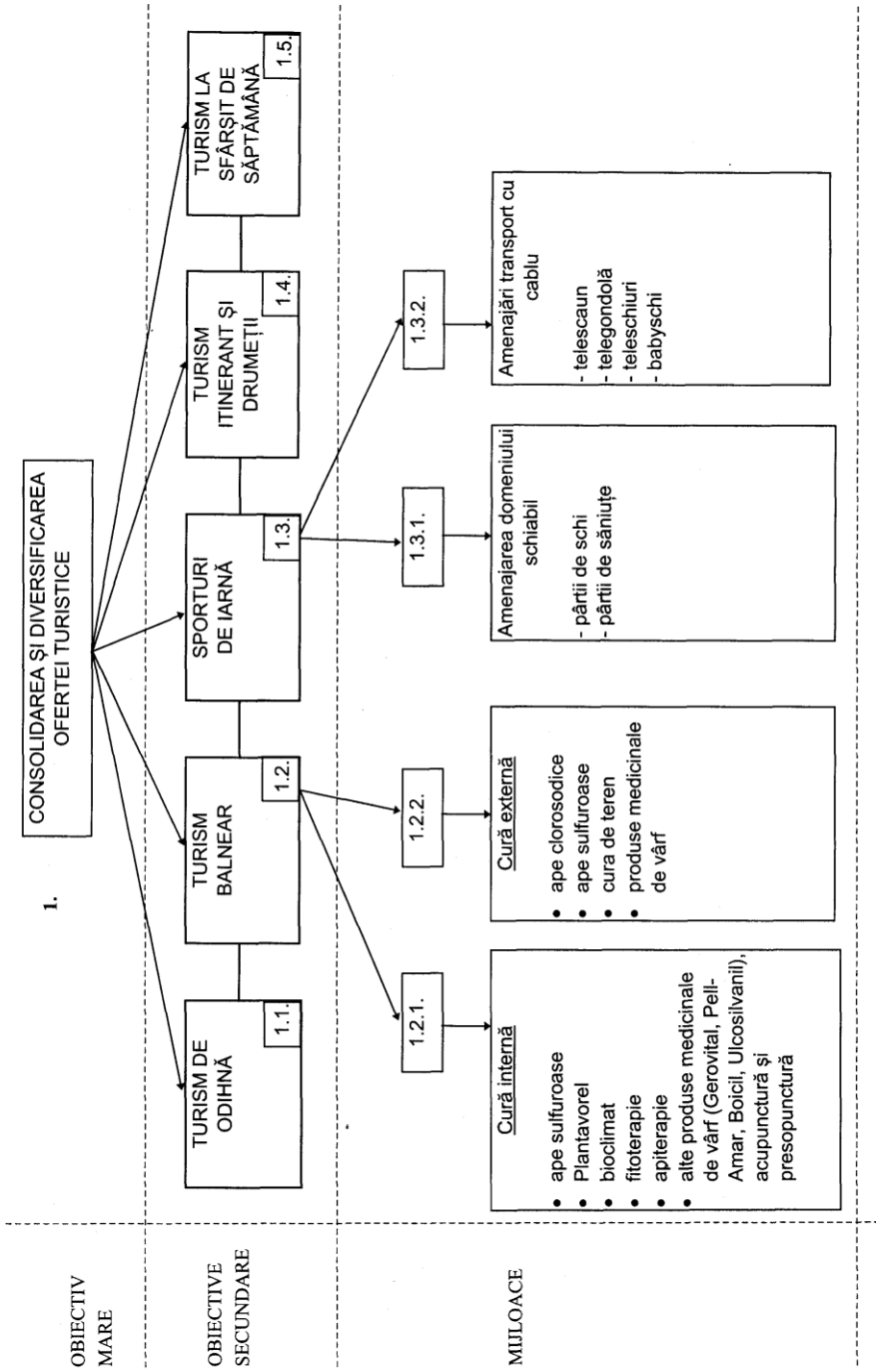
OBIECTIV MARE
1.
CONSOLIDAREA ȘI DIVERSIFICAREA OFERTEI TURISTICE
OBIECTIVE SECUNDARE
TURISM DE ODIHNĂ
1.1.
TURISM BALNEAR
1.2.
SPORTURI DE IARNĂ
1.3.
TURISM ITINERANT ȘI DRUMEȚII
1.4.
TURISM LA SFÂRȘIT DE SĂPTĂMÂNĂ
1.5.
MIJLOACE
1.2.1.
Cură internă
• ape sulfuroase
• Plantavorel
• bioclimat
• fitoterapie
• apiterapie
• alte produse medicinale de vârf (Gerovital, Pell-Amar, Boicil, Ulcosilvanil), acupunctură și presopunctură
1.2.2.
Cură externă
• ape clorosodice
• ape sulfuroase
• cura de teren
• produse medicinale de vârf
1.3.1.
Amenajarea domeniului schiabil
- pârtii de schi
- pârtii de săniuțe
1.3.2.
Amenajări transport cu cablu
- telescaun
- telegondolă
- teleschiuri
- babyschi

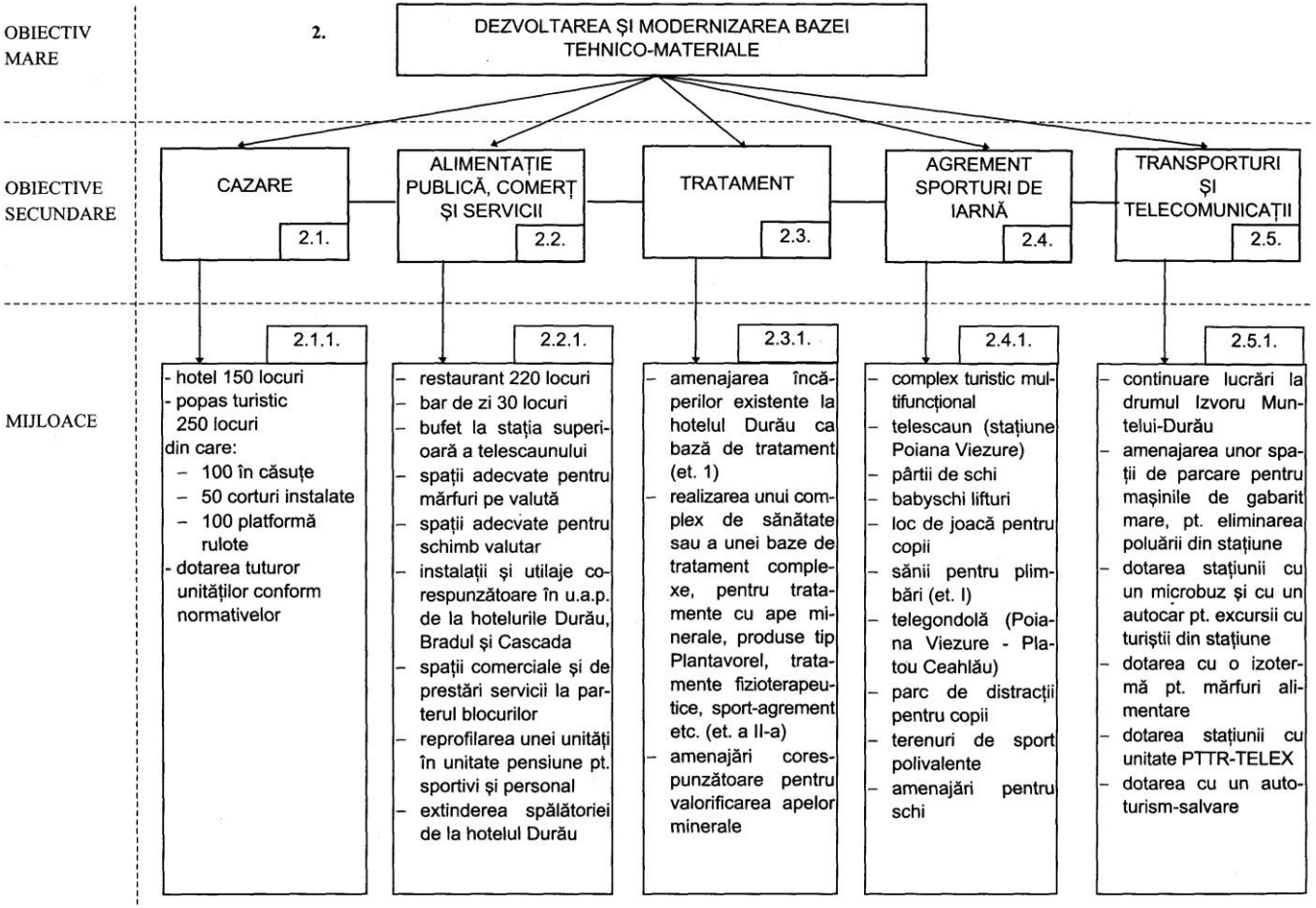
OBIECTIV MARE
2.
DEZVOLTAREA ŞI MODERNIZAREA BAZEI TEHNICO-MATERIALE
OBIECTIVE SECUNDARE
CAZARE
2.1.
ALIMENTAŢIE PUBLICĂ, COMERŢ ŞI SERVICII
2.2.
TRATAMENT
2.3.
AGREMENT SPORTURI DE IARNĂ
2.4.
TRANSPORTURI ŞI TELECOMUNICAŢII
2.5.
MIJLOACE
2.1.1.
- hotel 150 locuri
- popas turistic 250 locuri
din care:
– 100 în căsuţe
– 50 corturi instalate
– 100 platformă rulote
- dotarea tuturor unităţilor conform normativelor
2.2.1.
– restaurant 220 locuri
– bar de zi 30 locuri
– bufet la staţia superioară a telescaunului
– spaţii adecvate pentru mărfuri pe valută
– spaţii adecvate pentru schimb valutar
– instalaţii şi utilaje corespunzătoare în u.a.p. de la hotelurile Durău, Bradul şi Cascada
– spaţii comerciale şi de prestări servicii la parterul blocurilor
– reprofilarea unei unităţi în unitate pensiune pt. sportivi şi personal
– extinderea spălătoriei de la hotelul Durău
2.3.1.
– amenajarea încăperilor existente la hotelul Durău ca bază de tratament (et. 1)
– realizarea unui complex de sănătate sau a unei baze de tratament complexe, pentru tratamente cu ape minerale, produse tip Plantavorel, tratamente fizioterapeutice, sport-agrement etc. (et. a II-a)
– amenajări corespunzătoare pentru valorificarea apelor minerale
2.4.1.
– complex turistic multifuncţional
– telescaun (staţiune Poiana Viezure)
– pârtii de schi
– babyschi lifturi
– loc de joacă pentru copii
– sănii pentru plimbări (et. I)
– telegondolă (Poiana Viezure - Platou Ceahlău)
– parc de distracţii pentru copii
– terenuri de sport polivalente
– amenajări pentru schi
2.5.1.
– continuare lucrări la drumul Izvoru Muntelui-Durău
– amenajarea unor spaţii de parcare pentru maşinile de gabarit mare, pt. eliminarea poluării din staţiune
– dotarea staţiunii cu un microbuz şi cu un autocar pt. excursii cu turiştii din staţiune
– dotarea cu o izotermă pt. mărfuri alimentare
– dotarea staţiunii cu unitate PTTR-TELEX
– dotarea cu un autoturism-salvare

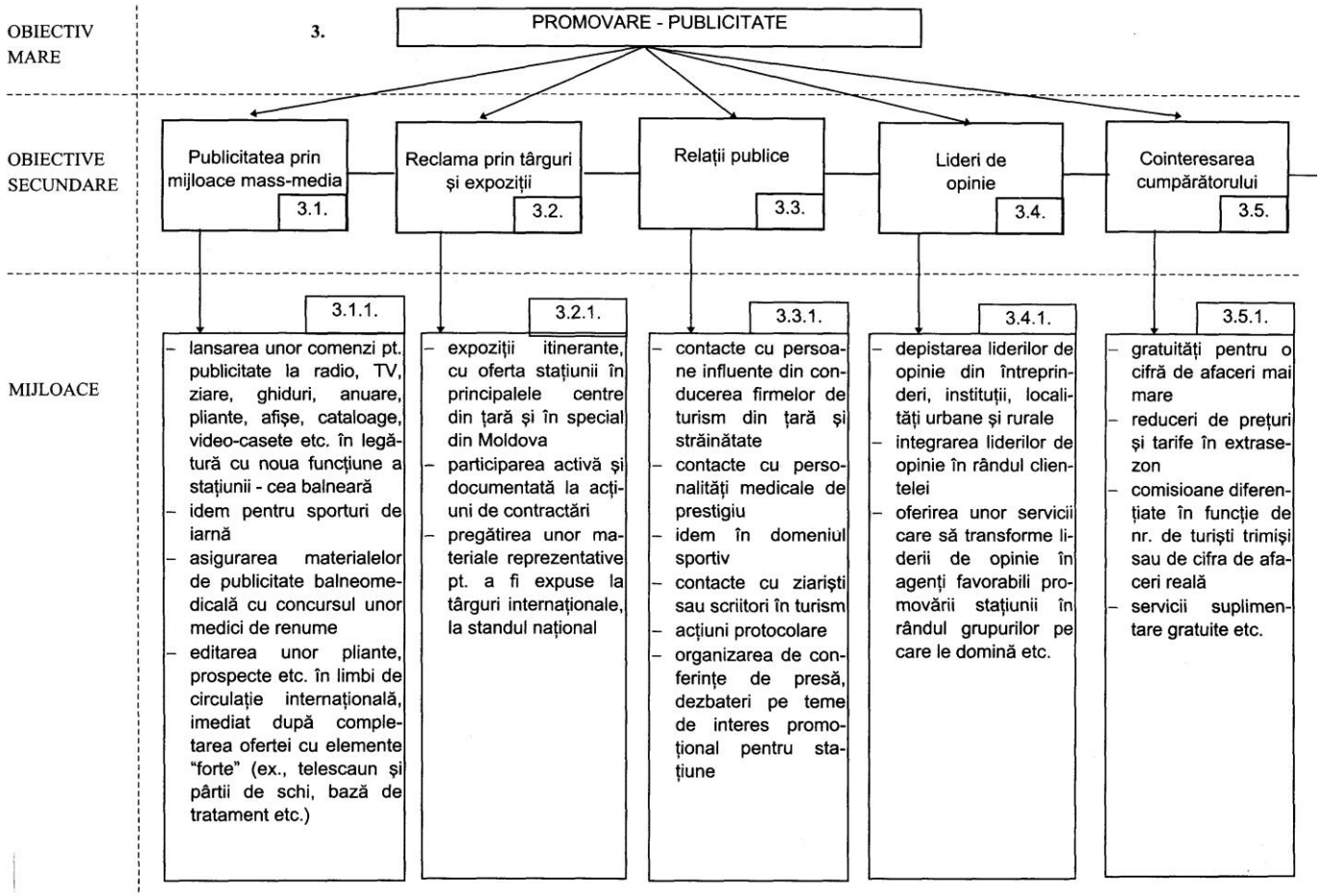
OBIECTIV MARE
3.
PROMOVARE - PUBLICITATE
OBIECTIVE SECUNDARE
Publicitatea prin mijloace mass-media
3.1.
Reclama prin târguri și expoziții
3.2.
Relații publice
3.3.
Lideri de opinie
3.4.
Cointeresarea cumpărătorului
3.5.
MIJLOACE
3.1.1.
– lansarea unor comenzi pt. publicitate la radio, TV, ziare, ghiduri, anuare, pliante, afișe, cataloage, video-casete etc. în legătură cu noua funcțiune a stațiunii - cea balneară
– idem pentru sporturi de iarnă
– asigurarea materialelor de publicitate balneomedicală cu concursul unor medici de renume
– editarea unor pliante, prospecte etc. în limbi de circulație internațională, imediat după completarea ofertei cu elemente "forte" (ex., telescaun și pârtii de schi, bază de tratament etc.)
3.2.1.
– expoziții itinerante, cu oferta stațiunii în principalele centre din țară și în special din Moldova
– participarea activă și documentată la acțiuni de contractări
– pregătirea unor materiale reprezentative pt. a fi expuse la târguri internaționale, la standul național
3.3.1.
– contacte cu persoane influente din conducerea firmelor de turism din țară și străinătate
– contacte cu personalități medicale de prestigiu
– idem în domeniul sportiv
– contacte cu ziariști sau scriitori în turism
– acțiuni protocolare
– organizarea de conferințe de presă, dezbateri pe teme de interes promoțional pentru stațiune
3.4.1.
– depistarea liderilor de opinie din întreprinderi, instituții, localități urbane și rurale
– integrarea liderilor de opinie în rândul clientelei
– oferirea unor servicii care să transforme liderii de opinie în agenți favorabili promovării stațiunii în rândul grupurilor pe care le domină etc.
3.5.1.
– gratuități pentru o cifră de afaceri mai mare
– reduceri de prețuri și tarife în extrasezon
– comisioane diferențiate în funcție de nr. de turiști trimiși sau de cifra de afaceri reală
– servicii suplimentare gratuite etc.

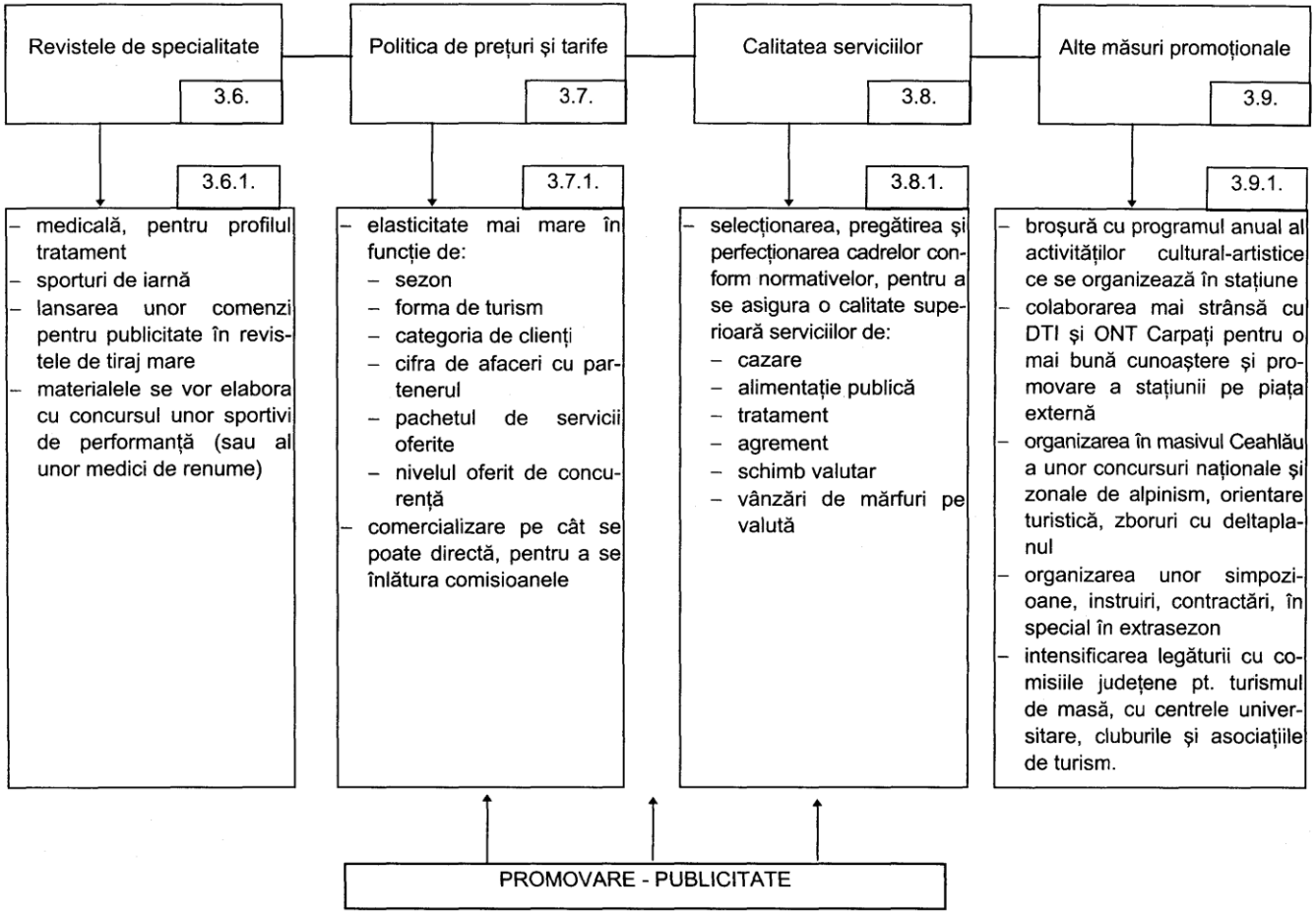
Revistele de specialitate
3.6.
3.6.1.
– medicală, pentru profilul tratament
– sporturi de iarnă
– lansarea unor comenzi pentru publicitate în revistele de tiraj mare
– materialele se vor elabora cu concursul unor sportivi de performanță (sau al unor medici de renume)
Politica de prețuri și tarife
3.7.
3.7.1.
– elasticitate mai mare în funcție de:
– sezon
– forma de turism
– categoria de clienți
– cifra de afaceri cu partenerul
– pachetul de servicii oferite
– nivelul oferit de concurență
– comercializare pe cât se poate directă, pentru a se înlătura comisioanele
Calitatea serviciilor
3.8.
3.8.1.
– selecționarea, pregătirea și perfecționarea cadrelor conform normativelor, pentru a se asigura o calitate superioară serviciilor de:
– cazare
– alimentație publică
– tratament
– agrement
– schimb valutar
– vânzări de mărfuri pe valută
Alte măsuri promoționale
3.9.
3.9.1.
– broșură cu programul anual al activităților cultural-artistice ce se organizează în stațiune
– colaborarea mai strânsă cu DTI și ONT Carpați pentru o mai bună cunoaștere și promovare a stațiunii pe piața externă
– organizarea în masivul Ceahlău a unor concursuri naționale și zonale de alpinism, orientare turistică, zboruri cu deltaplanul
– organizarea unor simpozioane, instruiri, contractări, în special în extrasezon
– intensificarea legăturii cu comisiile județene pt. turismul de masă, cu centrele universitare, cluburile și asociațiile de turism.
PROMOVARE - PUBLICITATE

OBIECTIV MARE **4.** ORGANIZARE, PROTECȚIA RESURSELOR TURISTICE

MIJLOACE

4.1.

- obținerea aprobării de la Ministerul Sănătății pt. acordarea asistenței medicale balneare și repartizarea cadrelor medico-sanitare, procurarea aparaturii și dotărilor medicale
- continuarea cercetărilor și studiilor vizând factorii naturali de cură
- asigurarea transportului turiștilor sosiți cu bilete în gările Piatra Neamț și Târgu Neamț cu mijloace ITA sau ITTA
- deschiderea de stații PECO în stațiuni
- acoperirea tuturor locurilor de muncă cu forță de muncă calificată conform normativelor de personal

4.2.

- asigurarea condițiilor optime de muncă și viață pt. toți oamenii muncii din stațiune
- asigurarea produselor de bază (carne, lapte, unt, brânzeturi, ulei, făină etc.) în concordanță cu nevoile reale ale stațiunii
- dotarea cabanei ITTA - Piatra Neamț cu mijloace de transport corespunzătoare
- încheierea unor contracte cu inspectoratul silvic pt. produse specifice zonei, în vederea diversificării ofertei
- extinderea gospodăriei anexe și crearea unor microferme care să acopere o parte mai mare din necesarul de carne, lapte, ouă, legume etc.

4.3.

- delimitarea și realizarea unor perimetre de protecție:
  - hidrogeologică
  - sanitară
- înfrumusețarea și buna gospodărire a stațiunii
  - alei, parcaje, refugii
  - bănci, plantare arbuști și plante ornamentale
  - amenajarea malurilor pârâurilor Nican și Durău
  - realizarea unor oglinzi de apă pe aceste pârâuri
  - împrejmuiri, panouri indicatoare sau de avertizare
- organizarea unui nucleu "SALVAMONT" și dotarea sa corespunzătoare

OBIECTIV MARE 5. CALITATEA SERVICIILOR

MIJLOACE

informare	transport	primire-cazare	masă	tratament	agrement, servicii suplimentare
– asigurarea unei foarte bune informări a clienților la locul de reședință, la locul de sejur, în timpul transportului – crearea unor posturi de animatori în stațiune care să informeze despre totalitatea acțiunilor și să atragă turiștii în aceste acțiuni	– asigurarea mijloacelor de transport necesare deplasării tuturor turiștilor în și din stațiune – asigurarea mijloacelor de transport necesare aprovizionării operative a unităților – calitatea cadrelor	– realizarea unui dispecerat în stațiune – încadrarea acestuia cu personal pregătit, amabil – primirea protocolară a grupului de turiști – menținerea unității de cazare în stare perfectă de curățenie și funcționare a instalațiilor, asigurarea unei ambiențe intime – servicii de calitate superioară, asigurarea de cadre cu pregătire corespunzătoare – dotarea unităților de cazare conform normativelor	– dotarea cu utilaje, instalații și mobilier conform normativelor – personal în structură și pregătire corespunzătoare – aprovizionarea cu mărfuri de calitate – asigurarea unei diversificări a meniurilor – organizarea unor mese festive la plecarea grupurilor – calitate corespunzătoare a repertoriului orchestrelor în restaurante – calitatea cadrelor	– dotarea corespunzătoare cu utilaje, instalații, aparatură medicală – asigurarea cadrelor medicale corespunzătoare – asigurarea medicamentelor – asigurarea rezervelor de factori naturali de cură – urmărirea în timp a efectelor tratamentului și publicarea rezultatelor – calitatea cadrelor	– realizarea mijloacelor de agrement propuse în studiu – încadrarea cu personal corespunzător, inclusiv cu un animator pe probleme de agrement – diversificarea serviciilor suplimentare oferite și în special a excursiilor și a acțiunilor organizate în hoteluri – servicii corespunzătoare de schimb valutar și vânzarea mărfurilor pe valută – calitatea cadrelor

Anexa 4

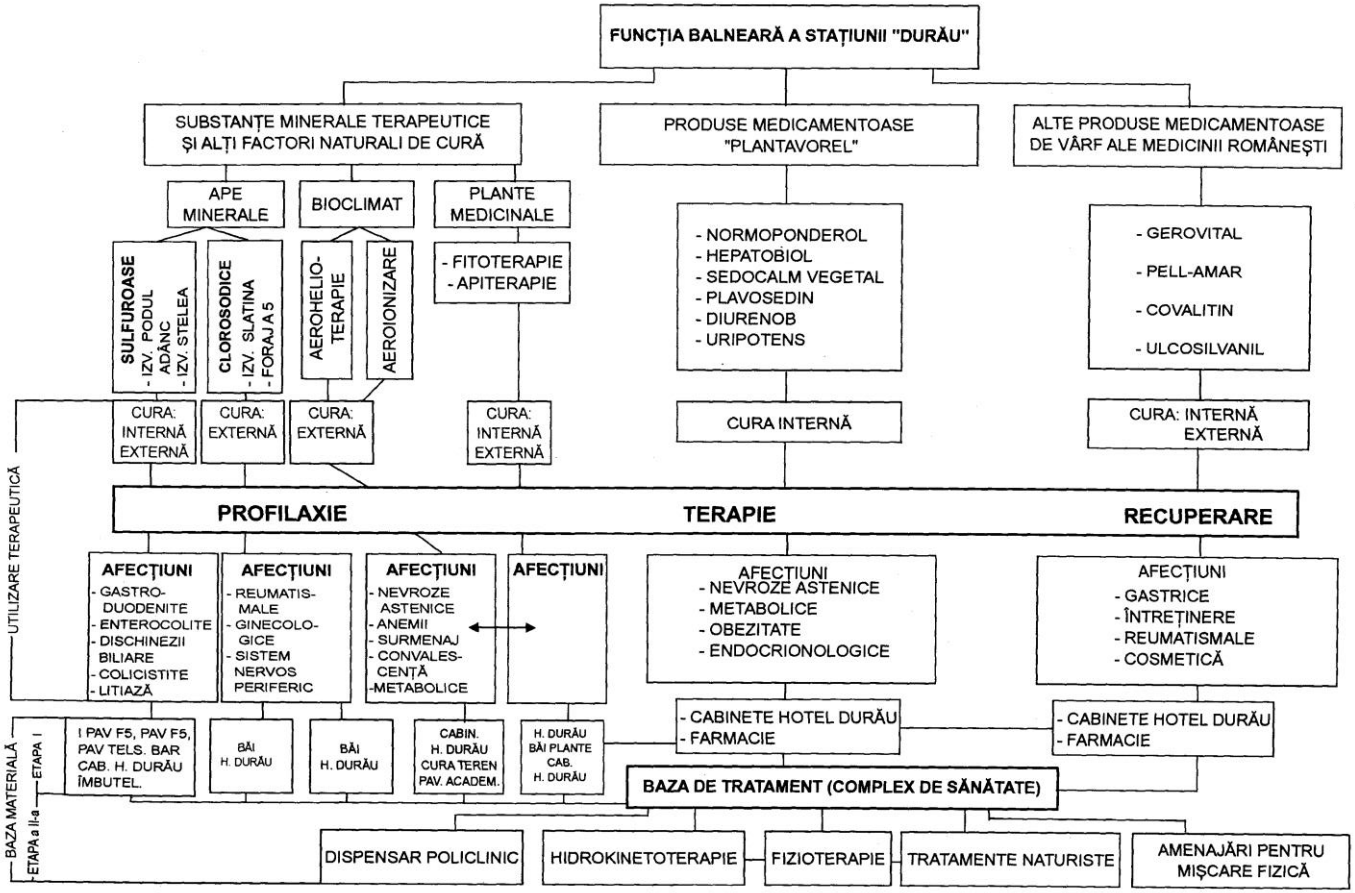
FUNCȚIA BALNEARĂ A STAȚIUNII "DURĂU"
SUBSTANȚE MINERALE TERAPEUTICE ȘI ALȚI FACTORI NATURALI DE CURĂ
PRODUSE MEDICAMENTOASE "PLANTAVOREL"
ALTE PRODUSE MEDICAMENTOASE DE VÂRF ALE MEDICINII ROMÂNEȘTI
APE MINERALE
BIOCLIMAT
PLANTE MEDICINALE
SULFUROASE - IZV. PODUL ADÂNC - IZV. STELEA
CLOROSODICE - IZV. SLATINA - FORAJ A 5
AEROHELIO-TERAPIE
AEROIONIZARE
- FITOTERAPIE - APITERAPIE
- NORMOPONDEROL - HEPATOBIOL - SEDOCALM VEGETAL - PLAVOSEDIN - DIURENOB - URIPOTENS
- GEROVITAL - PELL-AMAR - COVALITIN - ULCOSILVANIL
CURA: INTERNĂ EXTERNĂ
CURA: EXTERNĂ
CURA: EXTERNĂ
CURA: INTERNĂ EXTERNĂ
CURA INTERNĂ
CURA: INTERNĂ EXTERNĂ
UTILIZARE TERAPEUTICĂ
PROFILAXIE
TERAPIE
RECUPERARE
AFECȚIUNI - GASTRO-DUODENITE - ENTEROCOLITE - DISCHINEZII BILIARE - COLICISTITE - LITIAZĂ
AFECȚIUNI - REUMATIS-MALE - GINECOLO-GICE - SISTEM NERVOS PERIFERIC
AFECȚIUNI - NEVROZE ASTENICE - ANEMII - SURMENAJ - CONVALES-CENȚĂ -METABOLICE
AFECȚIUNI
AFECȚIUNI - NEVROZE ASTENICE - METABOLICE - OBEZITATE - ENDOCRIONOLOGICE
AFECȚIUNI - GASTRICE - ÎNTREȚINERE - REUMATISMALE - COSMETICĂ
BAZA MATERIALĂ
ETAPA I
ETAPA a II-a
I PAV F5, PAV F5, PAV TELS. BAR CAB. H. DURĂU ÎMBUTEL.
BĂI H. DURĂU
BĂI H. DURĂU
CABIN. H. DURĂU CURA TEREN PAV. ACADEM.
H. DURĂU BĂI PLANTE CAB. H. DURĂU
- CABINETE HOTEL DURĂU - FARMACIE
- CABINETE HOTEL DURĂU - FARMACIE
BAZA DE TRATAMENT (COMPLEX DE SĂNĂTATE)
DISPENSAR POLICLINIC
HIDROKINETOTERAPIE
FIZIOTERAPIE
TRATAMENTE NATURISTE
AMENAJĂRI PENTRU MIȘCARE FIZICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 15-16/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

FLUXURILE DE CAPITAL ŞI POLITICI PRIVIND INVESTIȚIILE STRĂINE DIRECTE

Anghel ION

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. FLUXURILE DE INVESTIȚII STRĂINE ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE GLOBALIZARE A ECONOMIEI MONDIALE 465
2. RELAȚII INVESTIȚIONALE ŞI POLITICE ALE ȚĂRILOR CU ECONOMII DEZVOLTATE 470
2.1. Semnificația investițiilor străine directe pentru economiile țărilor dezvoltate şi contribuția la dezvoltarea economiei mondiale 470
2.2. Principalii investitori şi distribuția lor geografică 472
2.3. Distribuția sectorială a investițiilor străine directe în economiile țărilor dezvoltate 475
2.4. Importanța fuziunilor şi achizițiilor transnaționale în creşterea fluxurilor de investiții directe în străinătate 478
3. RELAȚIILE INVESTIȚIONALE ŞI POLITICE ALE ȚĂRILOR ÎN DEZVOLTARE..... 479
4. RELAȚII INVESTIȚIONALE ŞI POLITICI ALE ȚĂRILOR CU ECONOMII ÎN TRANZIȚIE..... 482
Anexe..... 487
Bibliografie 501

Fizionomia sfârşitului de mileniu şi începutul altuia nou este determinată, în mare măsură, de ritmul rapid în care progresează integrarea la scară mondială a pieţelor de bunuri, servicii şi capitaluri.

Este în plină desfăşurare procesul deosebit de dinamic al globalizării economiei mondiale, caracterizat prin creşterea interdependenţelor dintre statele naţionale ca urmare a extinderii şi adâncirii legăturilor transnaţionale în sferele vieţii economice, politice, sociale şi culturale.

Acest proces al globalizării este strâns legat de expansiunea explozivă a investiţiilor străine, atât cele directe cât şi cele de portofoliu care începând cu anii '80, au devenit componente importante ale circuitului economic mondial.

Potrivit studiilor şi raportului UNCTAD efectuate asupra investiţiilor străine directe pe plan mondial, (World Investment Raport 1999) se asistă la o dezvoltare rapidă a unui sistem internaţional de producţie, al cărui element central îl constituie investiţiile străine directe (ISD) şi societăţile transnaţionale (STN).

Acest sistem înglobează circa 60000 de societăţi transnaţionale şi în plus 500000 de filiale străine, care reprezintă, după toate estimările, 25% din producţia mondială. Primele o sută de societăţi transnaţionale dimensionate prin activităţile lor externe ocupă o proporţie dominantă în noul sistem internaţional de producţie. De fapt ele totalizează în prezent o cifră de afaceri de circa 4000 mld. de dolari, active peste 4200 mld. de dolari, un număr de peste 11,6 mil. de angajaţi iar indicele mediu al transnaţionalităţii este de 53,4%.

În ceea ce priveşte fluxurile mondiale de investiţii străine directe, în această perioadă, se disting cel puţin trei trăsături:

- *intensificarea într-un ritm accelerat a fluxurilor de investiţii străine directe;*
- *cristalizarea unor relaţii noi, complexe între comerţul internaţional şi investiţiile străine directe;*
- *reglementarea multilaterală a fluxurilor de investiţii străine directe.*

Tabelul nr. 1

Sinteză cu privire la cele 100 mari societăți transnaționale

(mld. de dolari, nr. angajați, %)

Variabile	*1997*	*1996*	*Variație*
Active			
- străine	*1793*	*1808*	*-0,8*
- totale	*4212*	*4200*	*0,3*
Vânzări			
- străine	*2133*	*2149*	*-0,7*
- totale	*3984*	*4128*	*-3,5*
Angajați			
- străini	*5980740*	*5939470*	*0,7*
- total	*11621032*	*11796300*	*-1,5*
Indicele mediu de transnaționalitate	*55,4*	*54,8*	*0,6*

Sursa*: baza de date UNCTAD/Erasmus University.*

Pe fondul considerentelor prezentate se doreşte, ca în acest studiu, să se analizeze fluxurile de investiții străine în contextul procesului de globalizare a economiei mondiale, relațiile investiționale şi politice ale țărilor cu economii dezvoltate, ale celor în curs de dezvoltare şi a țărilor cu economii în tranziție.

1. FLUXURILE DE INVESTIȚII STRĂINE ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE GLOBALIZARE A ECONOMIEI MONDIALE

Fluxurile de investiții străine directe constituie o componentă principală a fenomenelor de transnaționalizare şi globalizare ale economiei mondiale contemporane, ele reprezentând resurse financiare orientate spre o anumită zonă investițională, care permite celor care investesc să dezvolte operațiuni asupra cărora dețin controlul şi puterea de decizie. Aceste fluxuri investiționale directe între țări şi grupe de țări se formează în funcție de anumite obiective concrete, care diferă de la țară la țară în raport cu nivelul de dezvoltare economică şi tehnologică, de structura economiei şi de înzestrarea cu factori. Nu trebuie neglijată influența progreselor rapide înregistrate în domeniul informaticii, telecomunicațiilor, al materialelor noi, internaționalizarea piețelor financiare, extinderea cooperării la nivel de corporații (fuzionări de companii, societăți mixte, alianțe strategice), expansiunea turismului internațional etc. Aşadar, se disting următoarele obiective concrete în raport cu care se formează fluxurile investiționale directe:

a) pentru țările investitoare:

- aprovizionarea cu materii prime şi resurse energetice din țările gazdă;
- fructificarea unor factori de producție disponibili în țările gazdă;
- exploatarea posibilităților de desfacere a produselor pe piețele țărilor gazdă.

b) pentru țările gazdă:

- obținerea unor tehnologii de vârf;
- retehnologizarea, cu efecte asupra modernizării structurii producției şi asupra generării de progres tehnic;
- crearea de noi locuri de muncă;
- dezvoltarea unor noi ramuri;
- management performant.

De altfel, Dunning (1977) considera că fluxurile de investiții străine directe nu sunt determinate de o singură cauză, cum ar fi abundența de factori sau decalajul tehnologic; fluxurile de investiții străine directe se explică printr-o combinație de motivații:

- avantaje specifice țării gazdă;
- avantaje specifice proprietarului întreprinderii investitoare;
- capacitatea celui din urmă de a internaliza aceste avantaje.

Evoluția fluxurilor investițiilor străine directe formate în funcție de obiectivele menționate, materializează organizarea şi expansiunea activităților economice transfrontaliere, reflectând procesul de integrare progresivă a economiei mondiale după 1950 şi puternic accelerat în ultimul sfert de secol. De fapt, se asistă la un proces marcat de o deschidere economică tot mai mare, o interdependență economică tot mai puternică şi o integrare în economia mondială din ce în ce mai profundă.[1]

În tabelul nr. 2 sunt reprezentați principalii indicatori privind investițiile străine directe şi producția mondială, în perioada 1986-1998. Datele arată creşterea explozivă a investițiilor străine directe din ultimul deceniu al acestui secol, comparativ cu evoluția celorlalți indicatori economici care caracterizează în parte mersul economiei mondiale în aceeaşi perioadă.

Graficul nr. 1

Indicatori privind investițiile străine directe şi producția mondială

(valori în prețuri curente, mld. dolari)

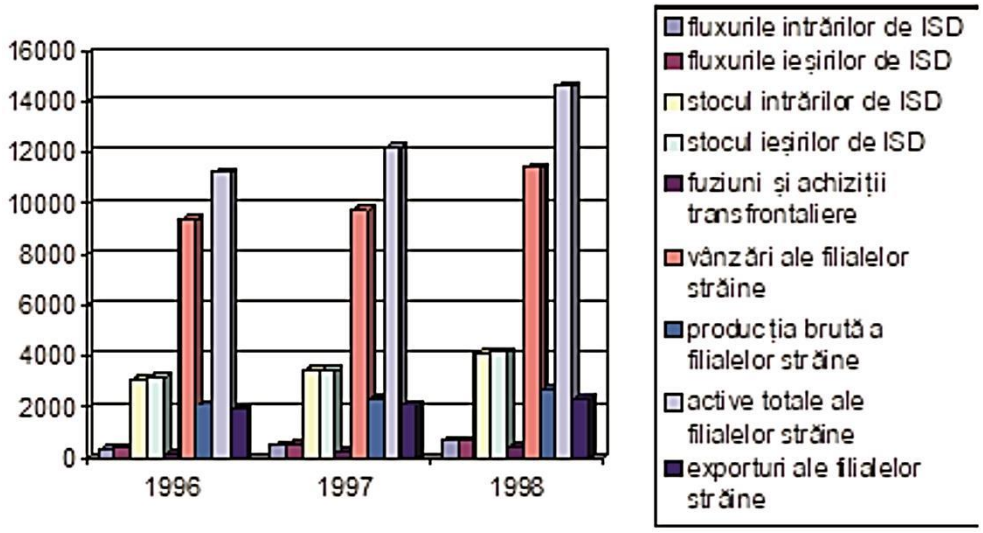

[1] Mondialisation et Stratégies de développement, Deepak Nayyer (doc. UNCTD,-TD(X)RT1/4).

Tabelul nr. 2

Indicatori privind investiţiile străine directe şi producţia mondială, 1986-1998

	Valori în preţuri curente mld. dolari				Rata de creştere anuală %			
	1996	1997	1998	'86-'90	'91-'95	1996	1997	1998
Fluxurile intrărilor de ISD	359	464	644	24,3	19,6	9,1	29,4	38,7
Fluxurile ieşirilor de ISD	380	475	649	27,3	15,9	5,9	25,1	36,6
Stocul intrărilor ISD	3086	3437	4088	17,9	9,6	10,6	11,4	19
Stocul ieşirilor ISD	3145	3423	4117	21,3	10,5	10,7	8,9	20,3
Fuziuni şi achiziţii trans-frontaliere	163	236	411	21,0	30,2	15,5	45,2	73,9
Vânzări ale filialelor străine	9372	9728	11427	16,6	10,7	11,7	3,8	17,5
Producţia brută a filialelor străine	2026	2286	2677	16,8	7,3	6,7	12,8	17,1
Active totale ale filialelor străine	11246	12211	14620	18,5	13,8	8,8	8,6	19,7
Exporturi ale filialelor străine	1841	2035	2338	13,5	13,1	-5,8	10,5	14,9
Angajaţi ai filialelor străine	30941	31630	35074	5,9	5,6	4,9	2,2	10,9

Sursa: UNCTAD, World Investment Raport, 1999, p. 9.

Graficul nr. 2

Indicatori privind investiţiile străine directe
(rata de creştere anuală %)

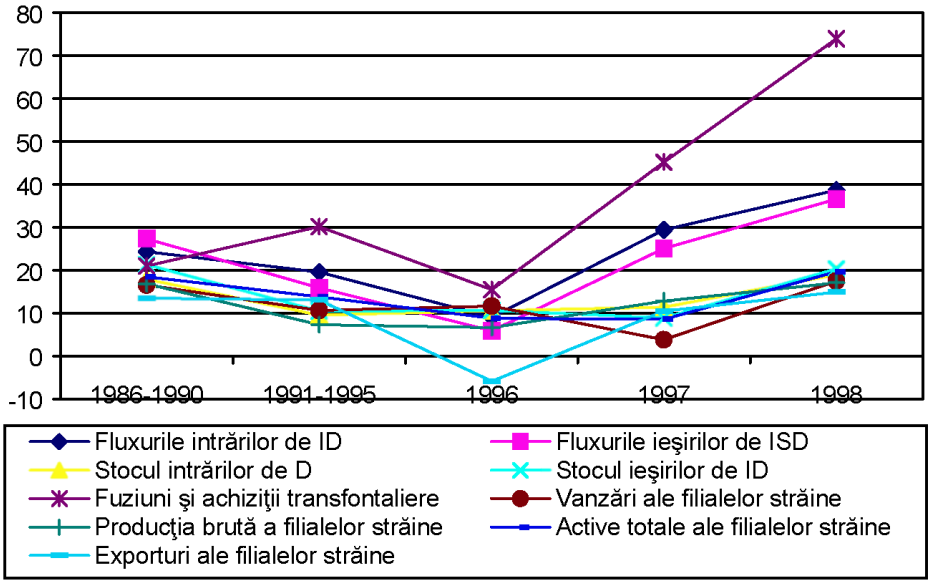

Investiţiile străine directe au continuat să crească şi în anul 1998 mai rapid decât alţi indicatori macroeconomici (produsul intern brut, exporturile, investiţiile interne etc.). Creşterea investiţiilor străine directe, mult mai rapidă în anul 1998, reprezintă continuarea unei tendinţe începute în anii 1978-1981, când s-a realizat o rată medie anuală de creştere de 11%, urmată de o adevărată explozie între anii 1986-1990, (cu o medie anuală de 24,3% a afluxurilor privind intrările de investiţii străine directe şi de 27,3% pentru fluxurile privind ieşirile de investiţii străine directe). A urmat o perioadă (1991-1996) de scădere a ratei anuale a fluxurilor investiţiilor străine directe, ca începând cu anul 1997 să crească din nou exploziv ajungându-se ca în anul 1998 să se înregistreze cele mai înalte rate de creştere a acestor fluxuri, respectiv 38,7% pentru fluxul intrărilor şi 36,6% pentru fluxul ieşirilor de investiţii străine directe.

În expansiunea investiţiilor străine directe un rol important îl au fuziunile şi achiziţiile transfrontaliere, care au avut loc în mod deosebit între Japonia, America de Nord şi Europa Occidentală fără să fie neglijate ţările în curs de dezvoltare. Fuziunile şi achiziţiile transfrontaliere, deţinătoare a intereselor majoritare, în anul 1998, au atins nivelul de 411 mld. de dolari înregistrând o creştere anuală de 74% faţă de creşterea de 45% înregistrată în anul 1997.

Multiplicarea fuziunilor şi achiziţiilor transfrontaliere este dată de mai mulţi factori: deschiderea pieţelor, urmată de liberalizare şi de reglementare, accentuarea concurenţei între întreprinderi, mondializarea şi intensificarea evoluţiilor tehnologice, importanţa potenţialului şi disponibilitatea de a crea sinergii, de a face economii de scară şi de a urma ritmurile evoluţiilor tehnologice, dorinţa de a consolida poziţionarea pe piaţă şi de a realiza câştiguri financiare imediate.

Aceste tendinţe fundamentează afirmaţia potrivit căreia investiţiile străine directe reprezintă unul dintre principalele elemente prin care se materializează procesul de globalizare. De asemenea este de remarcat faptul că fluxurile de investiţii străine directe sprijină din plin expansiunea producţiei mondiale. În anul 1998, valoarea producţiei internaţionale, realizată de societăţile transnaţionale şi filialele străine ale acestora a fost de circa 4100 mld. de dolari exprimată prin stocul de investiţii străine directe şi de 11400 mld. de dolari, realizată prin volumul vânzărilor filialelor transnaţionale. Ceilalţi indicatori economici reliefează, şi ei, fenomenul intens de globalizare a producţiei. Astfel, exporturile filialelor din străinătate ale societăţilor transnaţionale au atins în anul 1998 cca 2300 mld. de dolari, iar activele lor totale 14600 mld. de dolari. Aceste date sunt deosebit de relevante prin raportare la mărimea celor care evidenţiază economia mondială, respectiv: raportul dintre stocul cumulat de investiţii străine directe intrări şi ieşiri şi produsul intern brut global (de peste 21%); raportul dintre exporturile filialelor străine ale societăţilor transnaţionale şi exporturile mondiale (33,4%); raportul dintre produsul intern brut creat de filialele străine şi produsul intern brut global (7%) etc.

Ritmurile accelerate ale acestor indicatori şi ponderile volumului investiţiilor străine directe, comparativ cu ponderea comerţului mondial în produsul intern brut global s-a menţinut relativ constantă, ceea ce demonstrează că aceste investiţii au dus la intensificarea procesului de globalizare.

Globalizarea economică se dovedeşte a fi o forţă potenţială dinamică de creştere şi dezvoltare, care dă naştere unor noi debuşee pentru exporturi, încurajează transferul de informaţii, de competenţe şi tehnologii, amplifică resursele financiare disponibile pentru investiţii. Totuşi, potrivit opiniei experţilor UNCTAD exprimate la sesiunea a X-a, până în prezent efectele globalizării au fost contrastante. Dacă unele ţări au avut de câştigat ca urmare a acestui proces şi, în special, prin strategiile bazate pe export şi atragerea investiţiilor străine, alte ţări, cele mai puţin avansate, n-au reuşit să profite de globalizare. Există, astfel, riscul de marginalizare a ţărilor sărace şi a grupurilor cele mai vulnerabile generând instabilitate economică şi social-politică (de exemplu, criza financiară şi economică din Asia de Est).

2. RELAȚII INVESTIȚIONALE ŞI POLITICE ALE ȚĂRILOR CU ECONOMII DEZVOLTATE

În prezent fluxurile de investiții străine directe sunt caracterizate de o mare concentrare, respectiv 80% din totalul acestor investiții sunt realizate de primele zece țări. În țările dezvoltate, creşterea economică a urmat un drum ascendent nefiind afectate de recesiunea din Japonia şi de criza financiară.

Fluxurile de intrare în aceste țări au atins în anul 1998 un nivel de 460,4 mld. de dolari, iar cele de ieşire 594,7 mld. de dolari.[2]

Pornind de la aceste considerațiuni, scopul acestui capitol este de a determina şi prezenta ceea ce reprezintă şi caracterizează fluxurile de investiții directe şi relațiile investiționale dintre țările cu economii dezvoltate.

2.1. Semnificația investițiilor străine directe pentru economiile țărilor dezvoltate şi contribuția la dezvoltarea economiei mondiale

Investițiile străine directe reprezintă denumirea pentru procesul, prin care activități de producție din diferite țări sunt controlate de o singură întreprindere.

Esența acestui fenomen nu este investiția străină, care este un transfer de capital în străinătate, ci controlul managerial şi coordonarea mai multor activități desfăşurate în diferite țări de către o întreprindere multinațională.[3]

Evoluția proceselor economice în ultimele decenii demonstrează că principali generatori ai fluxurilor de investiții directe, în străinătate, sunt țările dezvoltate. Afirmația este fundamentată de faptul că aceste țări realizează acumulări însemnate şi dispun de mijloace materiale, tehnice şi umane necesare investițiilor în străinătate şi cu atât mai mult de tehnologii şi experiență managerială. Rolul şi importanța acestora în angrenajul economic este pus în evidență prin:

a) ponderea lor în produsul intern brut;
b) raportul dintre investiția directă în străinătate şi volumul exportului de mărfuri.

Datele statistice prezentate (anexa 1, anexa 2) conduc la următoarele concluzii:

- o creştere continuă şi accelerată a stocurilor de investiții străine directe (atât la intrări cât şi la ieşiri); în decurs de două decenii, stocul investițiilor străine directe al țărilor dezvoltate a crescut de cca 10 ori la ieşiri şi de 13,1 ori la intrări;

---

[2] World Investment Report 1999.

[3] Mc Manus, John: *The Theory of the International Firm. The Multinational Firm and Nation States,* Callier Macmillan, Toronto, 1972.

- ponderea investiţiilor străine directe, în produsul intern brut al ţărilor capitaliste dezvoltate a crescut de la 4,8% la 8% la ieşiri şi de la 3,2% la 6,9% la intrări.
-

Graficul nr. 3

Stocurile ieşirilor de investiţii străine directe pe principalele ţări de origine (ţările dezvoltate) şi ponderea acestora în produsul intern brut (vezi şi anexa 1)

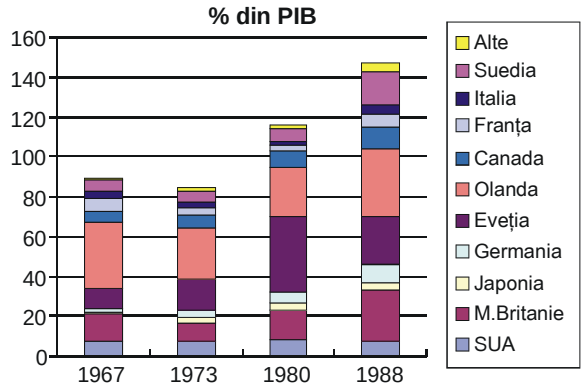

Graficul nr. 4

Stocurile intrărilor de investiţii străine directe pe principalele ţari de origine şi ponderea acestora în PIB (vezi şi anexa 2)

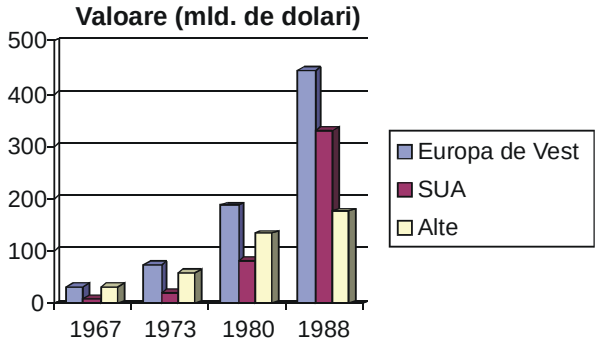

Prin urmare se atestă corelaţia strânsă care există între creşterea investiţiilor străine directe şi creşterea ponderii acestora în PIB, în consecinţă, rolul acestora în dezvoltarea economică.

Graficul nr. 5

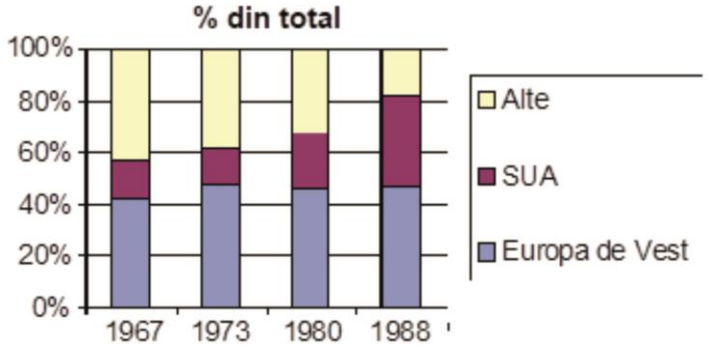

Graficul nr. 6

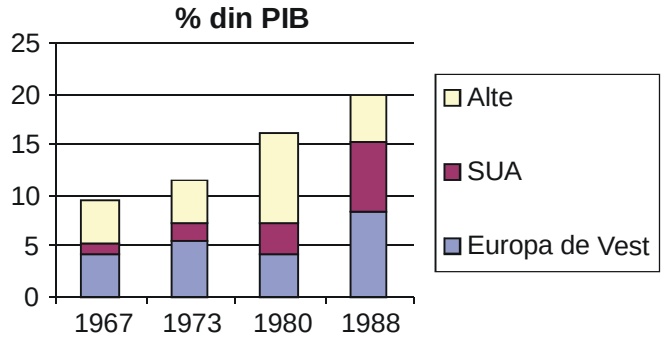

De asemenea, pentru evidențierea fluxurilor investițiior în general, şi în special a relațiilor investiționale între țările capitaliste dezvoltate, mai trebuie avute în vedere şi alte aspecte foarte importante cum sunt: tradiția în domeniul exportului şi importului de capital, nivelul de dezvoltare a relațiilor economice cu alte țări, nivelul tehnologic, experiența în domeniul managementului etc.[4]

2.2. Principalii investitori şi distribuția lor geografică

Fluxurile de investiții străine se caracterizează printr-o concentrare accentuată la nivelul statelor dezvoltate. În cursul anului 1998, ieşirile de investiții străine directe din țările cu economie dezvoltată reprezintă 91,6% din totalul pe plan mondial, iar intrările 71,5%.

Gradul ridicat de concentrare al fluxurilor investiționale atât la intrări cât şi la ieşiri se manifestă, în principal în interiorul grupărilor: Uniunea Europeană, Statele Unite şi Japonia.

[4] Aurel Iancu: ***Schimburile economice internaționale,*** Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Graficul nr. 7

Fluxurile intrărilor de investiții străine directe pe plan mondial şi țări cu economii dezvoltate (vezi şi anexa 3)

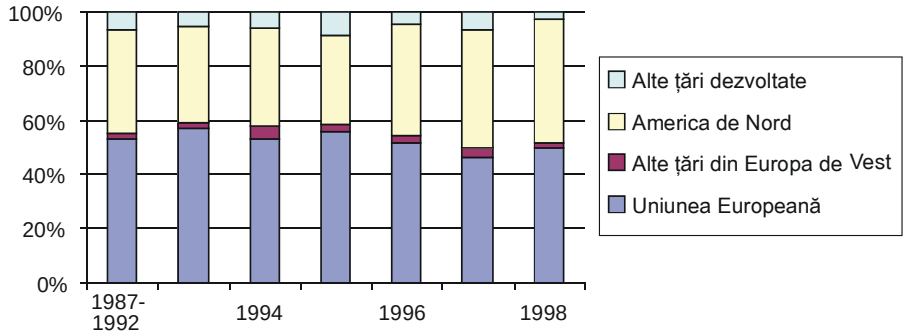

Graficul nr. 8

Fluxurile ieşirilor de investiții străine directe pe plan mondial şi țări cu economie dezvoltată (vezi şi anexa 4)

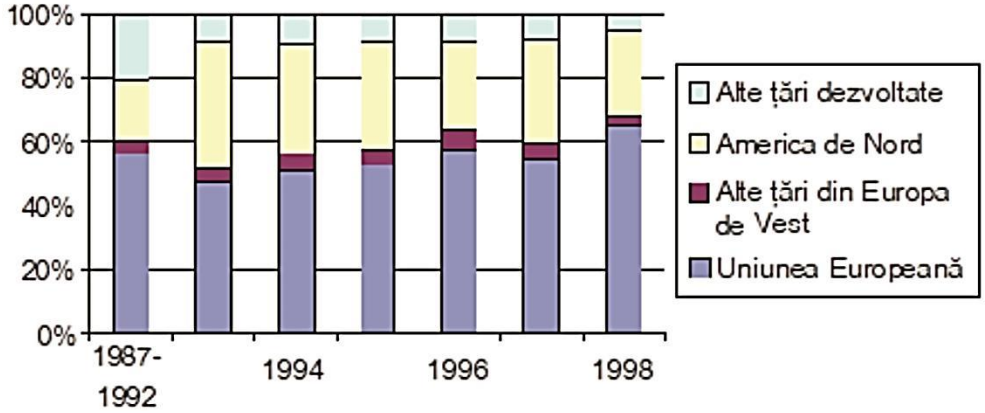

Economiile acestor țări, pe de o parte, receptează 84% din fluxurile internaționale de investiții străine directe, iar, pe de altă parte, sunt generatoare de investiții străine directe, în proporție de 87%. Fluxurile cele mai mari de investiții străine directe au loc la nivelul țărilor dezvoltate (vezi anexele 3 şi 4), dar trebuie subliniat că şi între acestea există diferențe determinate de mărimea țărilor, de puterea lor economică şi tehnologică, de structura factorilor de producție, de evoluția relațiilor economice internaționale, de experiența tehnologică şi managerială. Astfel, în anul 1998, SUA au efectuat peste graniță investiții străine directe în valoare de 132829 mil. de dolari, Marea Britanie numai

114.195 mil. de dolari, Germania 86.591 mil. de dolari, Franța 40.587 mil. de dolari, Olanda 38.310 mil. de dolari, iar Japonia 24.152 mil. de dolari. Datele statistice furnizează, de asemenea, o imagine corectă a fluctuațiilor investițiilor străine care sunt în concordanță cu fluctuațiile economice în general.

Centrul de greutate al fluxurilor de investiții străine directe al țărilor dezvoltate şi totodată pe plan mondial, este în continuare spațiul transatlantic în cadrul căruia principalii actori sunt: SUA, Uniunea Europeană şi Canada.

Graficul nr. 9

Stocurile de investiții străine directe intrate pe regiuni şi țări gazdă, cu economie dezvoltată (vezi şi anexa 5)

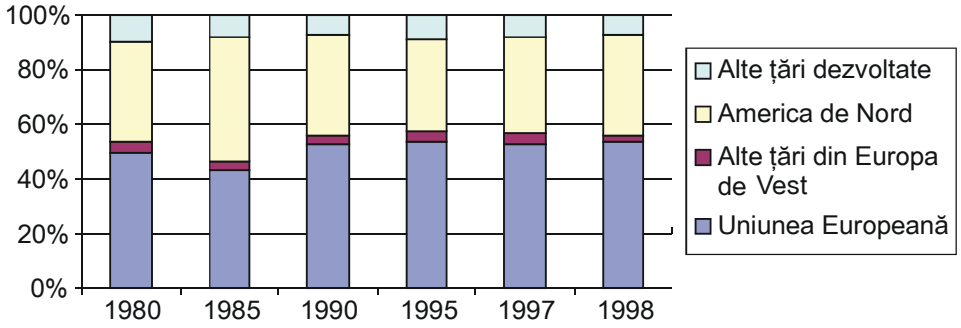

Graficul nr. 10

Stocurile de investiții străine directe ieşite, pe regiuni şi țări de origine, cu economie dezvoltată (vezi şi anexa 6)

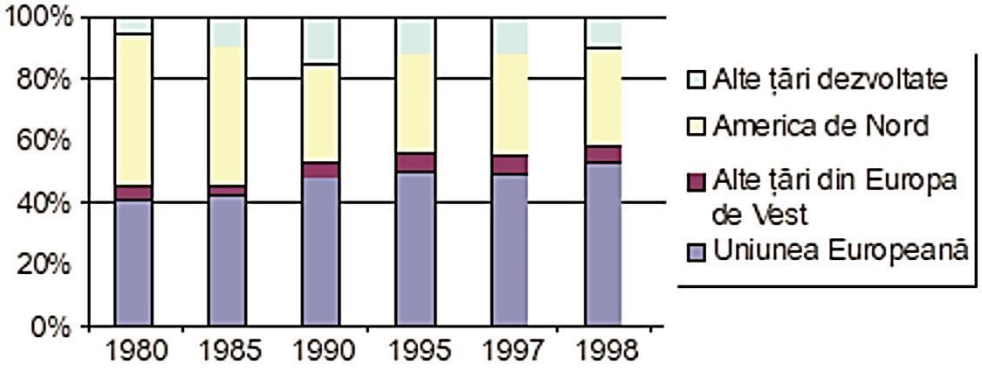

La finele anului 1998, spațiul transatlantic continuă să aibă o pondere predominantă de 75,4%, ca sursă de proveniență pentru stocul mondial de investiții directe în străinătate. Totuşi, se remarcă un recul față de ponderea de

87,9 % din 1980, în condițiile unei evoluții explozive a investițiilor directe provenind din Japonia (7,2%).De asemenea, aceste țări continuă să fie gazdă pentru cea mai mare parte a investițiilor străine directe. În anul 1998, circa 61,2% din stocul mondial de investiții erau amplasate în acest spațiu. Ca şi fluxurile comerciale reciproce, fluxurile de investiții directe accentuează interdependențele dintre economiile spațiului transatlantic. De pildă, în anul 1995, din totalul investițiilor străine directe de 560 mld. de dolari amplasate în S.U.A., circa 58% reveneau din Uniunea Europeană. Potrivit Camerei de Comerț Europeano-Americană, investițiile străine directe asigură 12% din locurile de muncă din industria Statelor Unite ale Americii. În acelaşi timp, țările din Uniunea Europeană constituie principala destinație a investițiilor străine directe în străinătate ale firmelor americane, cu o pondere de 44% în stocul total de investiții străine americane.

Importante fluxuri de investiții se realizează, de asemenea, între Uniunea Europeană şi Canada. Astfel, la sfârşitul anului 1995, investițiile directe ale țărilor Uniunea Europeană în Canada reprezentau 21,5% din totalul investițiilor directe în această țară. SUA dețineau primul loc ca investitor în Canada, cu o pondere de 67% în stocul total de investiții.

În ceea ce priveşte investițiile directe ale Canadei în străinătate, Uniunea Europeană constituie o a doua destinație cu o pondere de 19,1%, în timp ce, pe primul loc se află SUA cu 52%.

În concluzie, creşterea accelerată din anii ’90 a fluxurilor de investiții străine directe în țările dezvoltate ale spațiului transatlantic (UE, SUA şi Canada) a depăşit considerabil evoluția fluxurilor reciproce ale schimburilor de mărfuri. Totodată, investițiile străine directe constituie centre de atracție şi puncte de plecare pentru o parte importantă a schimburilor reciproce de mărfuri. Se apreciază, că filialele europene ale fluxurilor americane preiau circa 30% din exporturile SUA, spre țările Uniunii Europene şi realizează totodată 15% din exporturile țărilor UE către SUA. De asemenea, filialele americane ale firmelor europene preiau 37% din importurile SUA din UE. Şi realizează 12% din exporturile SUA către UE.

O altă țară cu economie dezvoltată care, prin politica economică promovată, demonstrează că investițiile străine directe au un rol esențial pentru constituirea unei structuri socioeconomice dinamice şi deschise spre lume, este Japonia. Cu toate acestea, fluxurile de ieşire ale investițiilor din Japonia s-au redus de la 26 mld. de dolari în 1997 la 24,2 mld. de dolari în anul 1998, iar intrările au rămas la acelaşi nivel de circa 3,2 mld. de dolari.

2.3. Distribuția sectorială a investițiilor străine directe în economiile țărilor dezvoltate

Analiza structurii pe sectoare şi pe ramuri a afluxului investițiilor străine directe în străinătate arată, că la nivelul anului 1997 cea mai mare parte din

volumul destinat țărilor dezvoltate au fost îndreptate astfel: în sectorul primar 4,3 %, industria prelucrătoare 35,4%, iar în sectorul serviciilor 53%.

Tabelul nr. 3

Afluxul investițiilor străine directe pe sectoare şi industrii în țările dezvoltate economic

	1988		1997	
Sectorul/Industria	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%
Total industrie	**93170**	**100**	**198513**	**100**
Sectorul primar	**8577**	**9,2**	**8591**	**4,3**
- extracție, zăcăminte şi petrol	8576	9,2	8218	4,1
Sectorul industriilor de prelucrare	**34974**	**37,5**	**70281**	**35,4**
- ind. alim. băuturilor şi tutunului	5502	5,9	4495	2,3
- ind. textilă, îmbrăcăm. şi pielărie	2638	2,8	2975	1,5
- publicații, tipărituri şi mij. de reprod. şi imprimare	5510	5,9	889	0,4
- ind. chimică şi produse chim.	5721	6,1	19368	9,8
- ind. pt. maşini şi echipamente	4255	4,6	8078	4,1
- ind. pt. maşini electrice	2785	3,0	3922	2,0
Sectorul serviciilor	**39999**	**42,9**	**105241**	**53,0**
- comerț	7376	7,9	24119	12,2
- financiar-bancar şi asig.	12639	13,6	38908	19,6
- hoteluri şi restaurante	2656	2,9	-75	-
- transporturi şi comunicații	878	0,9	5349	2,7

Sursa*: baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Analizând evoluția acestor afluxuri de investiții străine directe în țările dezvoltate se constată:

- menținerea volumului afluxurilor investițiilor străine în sectorul primar, cu toate că în totalul investițiilor ponderea acestora scade de la 9,2% la 4,3%;
- creşterea volumului afluxurilor investițiilor străine în sectorul industriilor de prelucrare de la 34.974 mil. de dolari la 70.281 mil. de dolari, în timp ce ponderea acestora în afluxul total scade de la 37,5% la 35,4%;
- creşterea afluxului investițiilor străine directe în sectorul serviciilor de la 39.999 mil. de dolari la 105.241 mil de dolari, iar ponderea în volumul total al acestor investiții a crescut de la 42,9% la 53%.

Aceleaşi concluzii se desprind şi din analiza stocurilor privind intrările de investiții străine directe pe sectoare şi industrii.

Tabelul nr. 4

Stocurile privind intrările de investiții străine directe pe sectoare şi industrii

Sectorul/Industria	1988		1997	
	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%
Total industrie	**726.966**	**100**	**1.849.909**	**100**
Sectorul primar	**86.443**	**11,9**	**141.169**	**7,6**
- extracție, zăcământ şi petrol	84.599	11,6	138.147	7,5
Sectorul industriilor de prelucrare	**277.763**	**38,2**	**617.691**	**33,4**
- ind. alim. băuturilor şi tutunului	24.654	3,4	65.747	3,6
- ind. textilă, îmbrăcăm şi pielărie	11.068	1,5	23.314	1,3
- publicații, tipărituri şi mij. de reprod. şi imprimare	9.597	1,3	18.896	1,0
- cocs, produse din petrol	45.308	6,2	58.220	3,1
- ind. chimică şi produse chim.	36.358	5,0	126.929	6,9
- ind. pt. maşini şi echipamente	30.038	4,1	55.078	3,0
- ind. pt. maşini electrice	26.856	3,7	54.733	3,0
Sectorul serviciilor	**324.226**	**44,6**	**1.033.389**	**55,9**
- comerț	100.913	13,9	254.385	13,8
- financiar-bancar şi asig.	119.714	16,5	393.298	21,3
- hoteluri şi restaurante	4.302	0,6	21.562	1,2
- transporturi şi comunicații	3.615	0,5	26.621	1,4

Sursa*: baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Aşa cum am mai arătat, în rândul statelor cu economie dezvoltată volumul cel mai mare de investiții în străinătate este deținut de SUA, Japonia, Marea Britanie şi Germania.

- Analiza structurii pe ramuri a investițiilor străine directe în străinătate ale **SUA** arată că, în anul 1997, cea mai mare parte dintre acestea au fost îndreptate astfel: în industria extractivă a zăcămintelor şi petrolului 73%, în industria prelucrătoare 34,5% şi în servicii 58,1%. O remarcă este necesară a se face, şi anume dacă în anii ’80 cea mai mare parte a investițiilor străine efectuate de către SUA în străinătate se cantonau în domeniul extracției petrolului şi în industriile prelucrătoare, în ultimul deceniu a avut loc o deplasare accentuată a capitalului investit în străinătate spre sectorul serviciilor şi îndeosebi în domeniul financiar-bancar, asigurări şi comerț.
- Investițiile directe efectuate de **Japonia** în străinătate sunt structurate astfel: în industria extractivă de zăcăminte şi petrol 5,5%, industriile prelucrătoare 29,7%, iar în sectorul serviciilor 62,2%.
- Stocurile de investiții străine directe efectuate de către **Marea Britanie** în străinătate, sunt orientate astfel: în extracția petrolului şi zăcămintelor 15,4%, în sectorul industriilor de prelucrare 38,2%, iar în servicii 46,3%.

- În **Germania**, cea mai mare parte a investițiilor directe în străinătate este orientată spre servicii 55,7%, în sectorul industriilor de prelucrare 43,6% şi numai 0,6% spre extracția petrolului şi zăcămintelor.

2.4. Importanța fuziunilor şi achizițiilor transnaționale în creşterea fluxurilor de investiții directe în străinătate

Încă din deceniul al optulea al acestui secol apar noi orientări în domeniul investițiilor directe în străinătate, efectuate de societățile multinaționale, caracterizate ca având aptitudini deosebite de a transfera rapid capitalurile lor spre acele regiuni şi țări, care oferă eficiență sporită şi perspective mai bune de creştere a economiei.

Creşterea impresionantă a investițiilor străine directe în străinătate este datorată în mare parte expansiunii fuziunilor şi achizițiilor transnaționale, care avantajează în primul rând economiile puternice din America de Nord şi Europa. În cursul anului 1999, această tendință a fost stimulată de alianțele transfrontaliere în sectorul bancar, al asigurărilor şi în domeniile tehnologiilor de informare, produse chimice, farmaceutice şi automobilelor. În anul 1998, valoarea fuziunilor a crescut cu 73,9% (410,7 mil. de dolari). Aceste operațiuni au avut loc, cu deosebire, între firme din Japonia, America de Nord şi Europa Occidentală. Numai dacă se exemplifică investițiile directe în SUA, se poate constata că intrările de investiții directe în această țară au crescut de la 109,3 mld. de dolari în anul 1997 la 193,4 mld. de dolari în anul 1998, în principal ca urmare a marilor fuziuni şi achiziții, de genul Chrysler-Daimler-Benz şi Acco-BP. Din punctul de vedere al activelor străine, General Electric deține primul loc (97 mld. de dolari), după care urmează Ford (72 mld. de dolari) şi Shell (70 mld. de dolari).

O caracteristică definitorie în ultimii ani, este aceea a megafuziunilor transfrontaliere cu valori de tranzacție de peste 3 mld. de dolari. Astfel, în anul 1998 numărul tranzacțiilor din această categorie a ajuns la 32 mld. de dolari, față de 15 mld. de dolari în 1997 şi 8 mld. de dolari în 1996.

Prin urmare, se concluzionează că în condițiile creşterii complexității mediului de afaceri internațional, accentuate de liberalizarea comerțului şi globalizarea piețelor, de gradul înalt de satisfacere a cererii la o serie de produse industriale, de accelerarea progresului tehnic şi tehnologic etc., societățile transnaționale îşi intensifică politicile de restructurare şi raționalizare a activităților, în scopul creşterii competitivității şi al poziționării lor strategice în cadrul sectorului, ramurii şi pe piață.

În scopul atingerii acestor obiective, societățile transnaționale recurg la redimensionare, la achiziții şi fuziuni de firme, şi la realizarea de acorduri şi aranjamente între firme care implicit duc la creşterea afluxurilor investiționale în străinătate, în special pentru țările dezvoltate economic.

3. RELAȚIILE INVESTIȚIONALE ŞI POLITICE ALE ȚĂRILOR ÎN DEZVOLTARE

Fluxurile investiționale ale acestor țări sunt direcționate în cea mai mare parte, de la țările cu economie dezvoltată spre țările în curs de dezvoltare.

Analizând evoluția fluxurilor investițiilor străine directe spre țările în dezvoltare rezultă că:

- în primele decenii după cel de-al doilea război mondial acestea au fost la un nivel foarte scăzut;
- începând cu anii ’70 investițiile directe cu capital străin au început să cunoască o anumită creştere, dar nu suficientă ca să fie în măsură să conducă la reducerea substanțială a decalajelor față de țările dezvoltate.

Orientarea fluxurilor investiționale în cadrul acestui grup de țări are loc în funcție de factorii naturali, gradul de risc al investițiilor, nivelul de dezvoltare a infrastructurii industriale în fiecare țară gazdă, mediul economic şi regimul juridic, existența unor factori de producție (calificarea forței de muncă, nivelul tehnic al producției etc.). La factorii menționați se adaugă evoluția proceselor de privatizare şi liberalizare a regimului investițiilor străine. Performanțele slabe ale întreprinderilor de stat, creşterea datoriei publice şi a deficitelor bugetare înregistrate de economiile țărilor în dezvoltare în anii ’80 au condus la instaurarea unui climat economic influențat de piață, la accelerarea proceselor de privatizare şi implicit la necesitatea atragerii de investiții străine directe şi liberalizarea regimului acestora.

Fuziunile şi achizițiile sunt de asemenea un factor important de influențare a investițiilor străine directe, care urmăreşte dezvoltarea producției industriale a societăților multinaționale prin preluarea unor întreprinderi inclusiv din țările dezvoltate.

Ținând seama de factorii menționați, de evoluția şi formele de manifestare a diferitelor fenomene economice pe plan mondial în ultimele decenii, fluxurile de investiții străine directe în cadrul țărilor aflate în dezvoltare au manifestat următoarele tendințe (anexele 7-12):

- fluxurile de investiții străine directe către țările în dezvoltare au atins în anul 1998 nivelul de 166 mld. de dolari față de 172,5 mld. de dolari în 1997 şi 35,3 mld. de dolari media anilor 1987-1992. Ponderea țărilor în curs de dezvoltare în destinațiile investițiilor străine directe a crescut de la 20,4% în anii 1987-1992 la circa 30,5% în 1997-1998. Se remarcă faptul că fluxurile de investiții străine către țările în curs de dezvoltare sunt concentrate în circa 10 țări din Asia (China, Coreea, Malayesia, Singapore, Tailanda etc.) şi America Latină (Brazilia, Argentina, Chile, Venezuela, Mexic etc);

- țările Asiei de Sud, Est şi Sud-Est au primit circa 47% din fluxurile de investiții străine către țările în dezvoltare. China este principala țară receptoare de investiții străine directe, cu 27,4% din totalul investițiilor străine către țările în dezvoltare. Cu toate acestea China a înregistrat o reducere a interesului din partea investitorilor străini, în parte datorată măsurilor de eliminare a stimulentelor cum ar fi: scutirea de taxe vamale a aportului în natură la capital, ca de altfel şi situația financiară din zonă. Crizele economice, financiare, iar în unele cazuri regimurile politice au efecte negative asupra fluxurilor investiționale către unele țări din zonă. Se apreciază că India este o altă țară receptoare de investiții din zonă care cunoaşte o creştere substanțială a interesului din partea investițiilor străine, în special datorită pieței sale interne şi dezvoltării clasei de mijloc;
- țările Americii Latine şi Caraibelor constituie o altă zonă de atracție pentru investitorii străini, care în anul 1998 a atins un nivel al investițiilor străine de 71,7 mld. de dolari în creştere cu circa 5% față de anul precedent. Evoluția cea mai dinamică este cea înregistrată de Brazilia care a atins în anul 1998 un nivel al investițiilor străine de 28,7 mld. de dolari. Țările Americii Latine şi Caraibelor constituie zona de atracție pentru investitorii străini ca urmare a accelerării proceselor de privatizare, liberalizare accentuată a economiilor, implicarea comunităților de afaceri locale în stimularea comerțului şi investițiilor. Creşterea economică şi stabilitatea economică în zonă atrag prin ele însele investitori străini. Argentina este a doua piață ca mărime în Mercosur, dar, nu a ținut pasul cu Brazilia, ca urmare a refuzului de a acorda stimulenți investitorilor străini. De asemenea, o evoluție defavorabilă se înregistrează în Chile, nefăcând încă parte din Mercosur şi Nafta, ea este puțin atractivă pentru investitorii străini chiar dacă, este stabilă din punct de vedere economic;
- Africa continuă să dețină o pondere redusă în orientarea fluxurilor internaționale de investiții străine directe, cu toate că tot mai multe țări africane au inițiat politici specifice care vizează atragerea investițiilor străine.

Analizate din punct de vedere structural (pe ramuri), fluxurile şi stocurile de investiții străine directe către țările în dezvoltare evidențiază faptul că acestea se concentrează în sectorul de prelucrare spre deosebire de țările dezvoltate unde ponderea o dețin serviciile. Totuşi, şi pentru țările în dezvoltare există tendința de deplasare a acestor fluxuri spre sectorul serviciilor (anexele 9 şi 10). Astfel, nivelul investițiilor străine spre țările în dezvoltare a scăzut de la 66,8% în 1988 la 50,1% în 1997, iar în sectorul serviciilor a crescut de la 25% în anul 1988 la 41,3% în 1997. Aceeaşi tendință este reflectată şi în cazul stocurilor.

Fluxurile investiționale sunt din ce în ce mai mult influențate de procesele de liberalizare a regimului investițiilor străine directe, prin operarea unor modificări în sensul creării de condiții cât mai favorabile pentru acestea; de exem-

plu, numai în anul 1998, 60 de ţări au operat 145 de modificări, din acestea circa 94% sunt în sensul cererii de condiţii favorabile. De asemenea, numărul acordurilor bilaterale în domeniul investiţiilor a crescut, ajungând la 1726 în anul 1998, dintre care 434 s-au încheiat între ţări în dezvoltare. Cea mai mare parte a investiţiilor străine directe în cadrul ţărilor în dezvoltare o deţin societăţile multinaţionale care acţionează prin intermediul filialelor.

Chiar dacă multă vreme ţările în dezvoltare au manifestat reţineri faţă de investiţiile străine directe, noul context în care se derulează fluxurile acestor investiţii (evoluţii rapide ale cunoaşterii, comprimarea spaţiului economic, schimbarea rapidă a condiţiilor de competitivitate, atitudini şi politici în schimbare, actori economici mai activi şi mai influenţi) au condus în ultimele decenii la găsirea de forme avantajoase nu numai pentru investitori, ci şi pentru ţările gazdă. În principal acestea vizează:

- trecerea treptată de la proprietatea exclusivă a firmelor investitoare străine asupra mijloacelor de producţie, cu toate drepturile şi implicaţiile ce decurg din aceasta;
- accesul deopotrivă la credite pe pieţele financiare;
- folosirea în paralel a livrării pe credit a mijloacelor de producţie;
- trecerea de la controlul direct şi total de către firma investitoare străină asupra managementului unei filiale, la participarea firmelor din ţara gazdă la controlul managementului şi luarea deciziilor, la participarea în ceea ce priveşte asistenţa tehnică, producţia, marketingul etc.

Astfel, am punctat cum evoluează procesele economice, sociale şi politice într-o lume caracterizată de liberalizare şi de fenomenul globalizării, care nu poate şi nici nu trebuie oprit, creşterea economică poate fi susţinută doar de ţările care pot genera activităţi noi, cu valoare adăugată mai mare, de ţările care pot produce bunuri şi servicii competitive pe piaţă.

Ţările cu economie în dezvoltare nu pot rămâne în afara acestui amplu fenomen (al globalizării) şi ca urmare investiţiile străine şi fluxurile acestora au rolul de a contribui la schimbarea dinamică în ceea ce priveşte:

a) capacitatea unei ţări de a economisi şi investi în activităţi productive;
b) dezvoltarea, achiziţionarea şi utilizarea tehnologiilor cât mai performante;
c) creşterea productivităţii capitalului uman;
d) dezvoltarea comerţului exterior;
e) protecţia mediului înconjurător.

4. RELAȚII INVESTIȚIONALE ŞI POLITICI ALE ȚĂRILOR CU ECONOMII ÎN TRANZIȚIE

Grupul țărilor central şi est-europene continuă să dețină o pondere extrem de redusă în cadrul fluxurilor mondiale de investiții străine directe, respectiv la nivelul anului 1998 (cca. 17,5 mld. de dolari). În ceea ce priveşte stocurile intrărilor de investiții străine directe nivelul acestora este de 83,3 mld. de dolari, reprezentând 2% din stocurile mondiale.

Totuşi, începând cu anul 1993, investițiile străine directe în țările central şi est-europene cunosc o tendință de creştere accelerată. Astfel, dacă în anul 1990 stocul de investiții direcționate către țările din Europa Centrală şi de Est era circa 3 mld. de dolari, în anul 1998 acesta a ajuns la nivelul de 83,3 mld. de dolari. Desigur că fenomenele economice de criză, distorsiune care se manifestă în mod ciclic pe plan mondial influențează corespunzător şi fluxurile de investiții spre aceste țări. Aşa se explică scăderea nivelului fluxurilor de la 14,3 mld. de dolari în anul 1997 la 17,5 mld. de dolari în anul 1998.

Intre țările central şi est-europene aflate în tranziție, se poate afirma că Polonia, Ungaria şi Cehia sunt țările cele mai atractive pentru investitorii de capital străin direct.

Volumul investițiilor străine directe către **Polonia** a atins în anul 1998 nivelul de 21,7 mld. de dolari devansând Ungaria care până în anul 1995 deținea supremația în cadrul acestui grup de țări.

Graficul nr. 11

Fluxurile intrărilor de investiții străine directe în țările central şi est-europene la nivelul anului 1998 (vezi şi anexa 13)

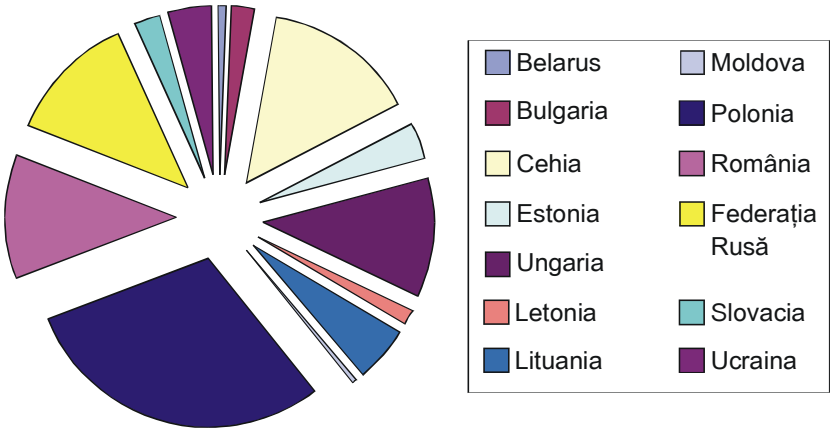

Graficul nr. 12

Fluxurile ieşirilor de investiţii străine directe în ţările central şi est-europene la nivelul anului 1998 (vezi şi anexa 14)

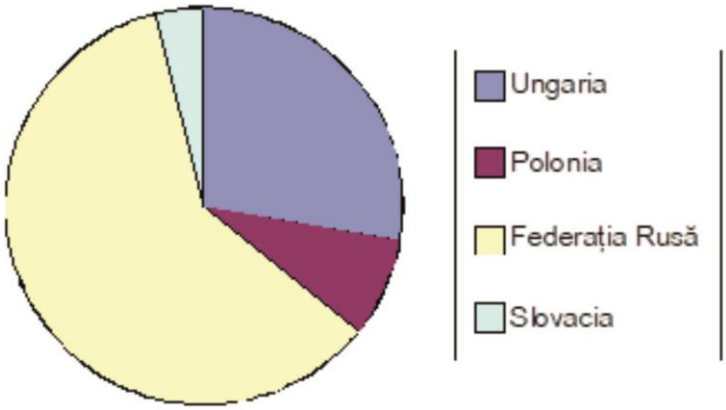

Creşterea interesului investitorilor străini pentru Polonia este determinată de politica de stimulente practicate şi crearea unui mediu economic propice pentru acestea.

Stimulentele care se acordă se referă la:

- scutiri de impozite pentru 10 ani şi posibilitatea reducerii cu 50% a impozitului pe profit în următorii 10 ani;
- deduceri din impozitul pe profit (până la 50%) pentru investiţiile în zone cu şomaj ridicat şi (până la 75%) pentru firmele mici;
- reduceri de impozit pe profit cu până la 35% în cazul firmelor care realizează un volum ridicat de export;
- reducerea treptată a impozitului pe profit de la 35% în anul 1998 până la 25% în anul 2000.

În **Ungaria**, volumul investiţiilor străine directe, în anul 1998 a atins nivelul de circa 18,3 mld. de dolari. Setul de măsuri stimulative pentru investiţii străine cuprinde:

- scutiri de impozite pe profit între 5-10 ani în funcţie de mărimea investiţiei;
- scutirea cu 100% de impozit pe profit pe timp de 5 ani pentru investiţiile făcute în activităţile de cercetare-dezvoltare, pentru investiţii în capacităţi de producţie din zonele prioritare;
- acordarea de credite nerambursabile de până la 25% din valoarea investiţiei precum şi credite fără dobândă;
- nivelul impozitului pe profit (în general) este de 18%.

Nivelul volumului de investiții străine directe spre **Cehia,** atins în anul 1998, a fost de 13,5 mld. de dolari. Pentru a nu mai pierde investitori, Cehia a recurs în cele din urmă la introducerea de stimulente pentru investitorii din domeniul investițiilor industriale noi, cu o valoare de cel puțin 25 milioane de dolari într-o perioadă de 5 ani; ulterior limita a fost redusă la 10 milioane de dolari.

Graficul nr. 13
Stocurile de investiții străine directe ieşite din țări din Europa Centrală şi de Est în anul 1998 (vezi şi anexa 16)

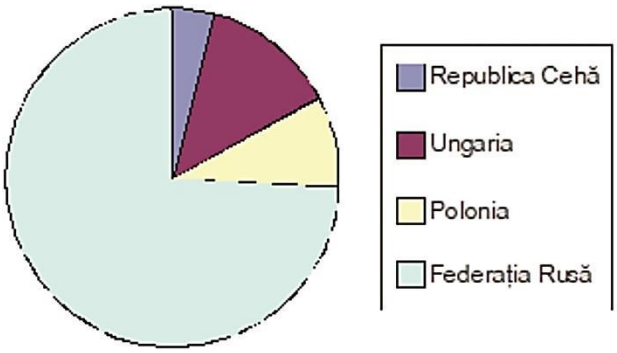

Graficul nr. 14
Stocurile de investiții străine directe intrate în țările central şi est-europene la nivelul anului 1998 (vezi şi anexa 15)

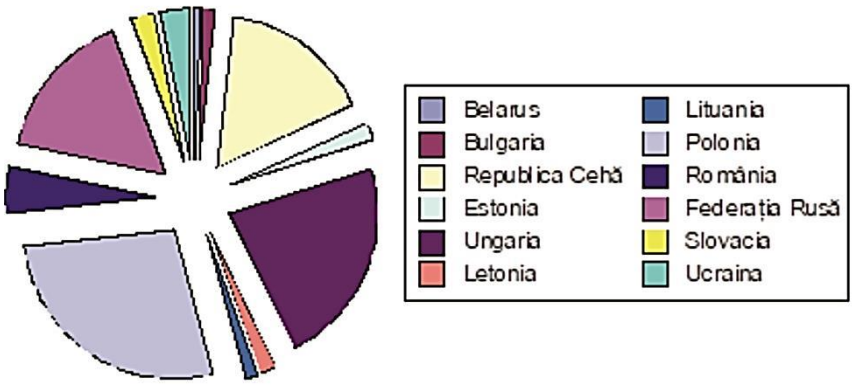

În principal, aceste stimulente se referă la:

- scutiri de impozit pe profit şi deduceri din impozitul pe profit pentru următorii 5 ani a unei sume egale cu aceasta;

- scutiri de taxe vamale pentru echipamente importate;
- crearea unor zone speciale la cerere, pentru investitorii importanți:
- acordarea de subvenții (2470 de dolari/loc de muncă) pentru crearea de locuri de muncă în zone cu probleme economice;
- acordarea de terenuri cu prețuri reduse şi acces la facilități.

Nu se face discriminare între investitorii cehi şi cei străini, aceste stimulente se acordă deopotrivă. Facilitățile nu au în vedere şi achizițiile de firme. De asemenea şi Cehia urmăreşte în politica sa economică reducerea impozitului pe profit (în general).

Țările sursă de investiții pentru grupul țărilor central şi est-europene (țări cu economie în tranziție) sunt țările din Europa Occidentală – țări membre ale Uniunii Europene (Austria, Marea Britanie, Germania, Olanda, Franța, Italia, etc.), Statele Unite ale Americii şi destul de redus Japonia. De pildă, participarea statelor membre ale Uniunii Europene la formarea capitalului străin (la nivelul anului 1996) a fost cea mai constantă în Polonia, Slovacia, Slovenia, Lituania şi Belarus (60% – 80%), în Bulgaria şi Ungaria (72%-74%), Macedonia (83%) etc. În România ponderea investițiilor străine din statele Uniunii Europene a fost de circa 50% – 54%.

Statele Unite ale Americii constituie, de asemenea, o prezență destul de serioasă în acest spațiu al țărilor din Europa Centrală şi de Est. Participarea acestui stat la totalul investițiilor străine era cuprins între 23% şi 25% în Federația Rusă, 19% în Polonia, 66% în Cazahstan, între 11% şi 17% în Ungaria, Cehia, Slovacia, între 3% şi 7% în România.

Este de remarcat că țările care sunt avansate pe calea reformelor pentru edificarea economiei de piață liberă constituie şi principalii beneficiari de investiții străine directe, fiind totodată un suport considerabil pentru acest proces complex şi dificil. În anul 1998, Polonia, Cehia şi Ungaria dețineau 64,1% din volumul (stocul) investițiilor de care a beneficiat întreaga zonă.

Volumul de investiții străine directe pe cap de locuitor exprimă destul de elocvent inferioritatea, țărilor aflate în acest spațiu comparativ cu țările dezvoltate. În timp ce volumul de investiții străine directe pe locuitor se situează la un nivel de 2.000 – 3.000 de dolari, în țările dezvoltate economic din Europa Occidentală şi circa 1800 de dolari în SUA, în țările central şi est europene acest nivel este sub 1.000 de dolari, excepție face Ungaria cu 145,5 de dolari pe locuitor (în anul 1996).

Din punctul de vedere al structurii pe ramuri se observă că investițiile străine directe se cantonează astfel:

- în majoritatea țărilor central şi est-europene, industria este sectorul care beneficiază de cele mai importante influxuri de capital (exemplu: în anul 1996, investițiile străine directe în industrie au reprezentat 63% în Polonia, 56% în Belarus, Cehia, Estonia şi Slovenia circa 50%, Ungaria, Slovacia, Ucraina, Lituania şi România 40% – 45%);

- activitățile comerciale constituie un alt pol de atracție pentru investitorii străini (Slovenia, Lituania, Estonia, Ucraina şi Bulgaria între 23% şi 32%; România, Belarus şi Rusia între 19%-28%; în celelalte țări din regiune 5%-15%);
- influxurile de capital străin în serviciile financiar-bancare şi asigurări, capătă contur în mod diferențiat de la țară la țară (Lituania 22% din totalul capitalului străin; Polonia, Slovacia, Federația Rusă şi Bulgaria 11%-16%; iar în celelalte țări central şi est-europene 5%-10%);
- sporeşte activitatea pentru investitorii străini în sectorul de transporturi şi comunicații în multe țări din regiune (Letonia 43%, Cehia 24%, Bulgaria 17%, iar în celelalte state între 7% şi 12%).

*

* *

În concluzie, fluxurile de investiții străine directe către țările central şi est-europene (țări cu economie în tranziție) se caracterizează prin următoarele trăsături:

- o creştere mai rapidă după 1990. Volumul total cumulat al investițiilor străine directe în aceste țări a crescut de cca 2,2 ori în perioada 1995–1998;
- nivelul investițiilor străine directe pe cap de locuitor este redus (mult sub 1.000 de dolari) față de valori cuprinse între 1.800 şi 3.000 de dolari în țările dezvoltate din Europa Occidentală şi SUA. Face excepție Ungaria, care se apropie de nivelul țărilor dezvoltate din Europa Occidentală;
- principalele sectoare către care s-au direcționat investițiile străine directe au fost sectorul industrial (40%-60%) şi comercial (12%-25%);

circa 64% din volumul (stocul) de investiții străine directe de care a beneficiat întreaga zonă - în anul 1998 - s-a concentrat în Polonia, Cehia şi Ungaria.

Anexa 1

Stocurile ieşirilor de investiţii străine directe pe principalele ţări de origine (ţările dezvoltate) şi ponderea acestora în produsul intern brut

		1967			1973			1980			1988	
Ţara	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB
SUA	56,6	51,8	7,1	101,3	49,4	7,7	220,3	41,2	8,2	345,4	31,1	7,1
Marea Britanie	15,8	14,5	14,5	15,8	7,7	9,1	81,4	15,2	15,2	183,6	16,5	26,1
Japonia	1,5	1,4	0,9	10,3	5,0	2,5	36,5	6,8	3,4	110,8	10,0	3,9
Germania (RFG)	3,0	2,7	1,6	11,9	5,8	3,4	43,1	8,0	5,3	103,4	9,3	8,6
Elvetia	2,5	2,3	10,0	7,1	3,5	16,2	38,5	7,2	37,9	44,1	4,0	23,9
Olanda	11,0	10,1	33,1	15,8	7,7	25,8	41,9	7,8	24,7	77,5	7,0	34,0
Canada	3,7	3,4	5,3	7,8	3,8	6,1	21,6	4,0	8,2	50,7	4,6	11,6
Franţa	6,0	5,5	7,0	8,8	4,3	3,8	3,8	0,7	3,2	56,2	5,1	5,9
Italia	2,1	1,9	2,8	3,2	1,6	2,4	7,0	1,3	1,8	39,9	3,6	4,8
Suedia	1,7	1,6	5,7	3,0	1,5	6,1	7,2	1,4	5,8	26,2	2,4	16,4
Alte[1]	5,4	4,8	0,8	20,0	9,7	1,7	34,4	6,4	1,9	71,0	6,4	4,7
Total	109,3	100	4,8	205,0	100	5,1	535,7	100	6,2	1108,8	100	8,0

Sursa: *United Nations Centre on Transnational Corporations, based on J.H.Dunning and J.Cantwell, The IRM Directory of Statistics of International Investment and Production, N.Y., Macmillan, 1987.*

[1] Australia, Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Grecia, Irlanda, Noua Zeelandă, Norvegia, Portugalia, America de Sud.

Anexa 2

Structurile intrărilor de investiţii străine directe pe principalele ţări gazdă (ţările dezvoltate) şi ponderea acestora în produsul intern brut

Ţara	1967			1973			1980			1988		
	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB	Valoare mld. dolari	% din total	% din PIB
Europa de Vest din care:	**31,4**	**42,9**	**4,2**	**73,8**	**48,0**	**5,6**	**186,9**	**46,3**	**4,2**	**444,5**	**46,3**	**8,4**
Marea Britanie	7,9	10,8	7,2	24,1	15,7	13,9	63,0	15,6	12,0	119,6	12,5	17,0
Germania	3,6	4,9	1,9	13,1	8,5	3,8	47,9	11,9	5,8	83,5	8,7	6,9
Elveţia	2,1	2,9	8,4	4,3	2,8	9,8	14,3	3,5	14,1	23,2	2,4	12,6
SUA	**9,9**	**13,5**	**1,2**	**20,6**	**13,4**	**1,6**	**83,0**	**20,6**	**3,2**	**328,9**	**34,3**	**6,8**
Alte din care:	**31,9**	**43,6**	**4,2**	**59,3**	**38,6**	**4,2**	**133,5**	**33,1**	**8,7**	**175,7**	**18,3**	**4,8**
Japonia	0,6	0,8	0,3	1,6	1,0	0,4	3,3	0,8	0,3	10,4	1,1	0,4
Total	**73,2**	**100**	**3,2**	**153,7**	**100**	**3,8**	**403,4**	**100**	**4,7**	**959,5**	**100**	**6,9**

Sursa: *United Nations Centre on Transnational Corporations, based on J.H.Dunning and J.Cantwell, The IRM Directory of Statistics of international Investment and Production, N.Y., Macmillan, 1987.*

Anexa 3

Fluxurile intrărilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţări cu economie dezvoltată

Ţara gazdă	1987-1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	173530	100	219421	100	253506	100	328862	100	358869	100	464341	100	643879	100
Ţări dezvoltate	136628	78,7	133850	60,9	146379	57,7	208372	63,4	211120	58,8	273276	58,9	460431	71,5
Europa de Vest	75507	43,5	78684	35,8	84345	33,3	121522	37,0	115346	32,1	134915	29,1	237425	36,9
UE din care:	72651	41,9	76754	35,0	77504	30,6	115516	35,1	108922	30,4	126194	27,2	230009	35,7
Belgia şi Luxem-burg	7214	4,2	10750	4,9	8514	3,4	10811	3,3	14060	3,9	12452	2,7	20889	3,2
Finlanda	377	0,2	864	0,4	1496	0,6	1044	0,3	1109	0,3	2114	0,5	11115	1,7
Franţa	12092	7,0	16439	7,5	15580	6,1	23681	7,2	21960	6,1	23178	2,8	28039	4,4
Germania	2560	1,5	368	0,2	7134	2,8	12026	3,7	5636	1,6	9606	2,1	19877	3,1
Italia	4317	2,5	4383	2,0	2163	0,9	4878	1,5	3523	1,0	3700	0,8	2611	0,4
Olanda	7147	4,1	8549	3,9	7326	2,9	12151	3,7	14763	4,1	9416	2,0	31859	4,9
Spania	9943	5,7	9605	4,4	9384	3,7	6839	2,1	6732	1,9	6388	1,4	11307	1,8
Suedia	2070	1,2	3842	1,8	6350	2,5	14454	4,4	5070	1,4	10910	2,3	19358	3,0
Marea Britanie	22156	12,8	15481	7,1	9346	3,7	20404	6,2	25825	7,2	36990	8,0	63124	9,8
Alte ţări din Europa de Vest	2856	1,6	1929	0,9	6841	2,7	6006	1,8	6424	1,8	8720	1,9	7417	1,2
America de Nord	52110	30,0	48283	22,0	53299	21,0	680,31	20,7	85864	23,9	120729	26,0	209875	32,6
Canada	5899	3,4	4749	2,2	8204	3,2	9259	2,8	9411	2,6	11465	2,5	16500	2,6
SUA	46211	26,6	43534	19,8	45095	19,8	58772	17,9	76453	21,3	109264	23,5	193375	30,0
Alte ţări dezvoltate	9011	5,2	6884	3,1	8735	3,1	18819	5,7	9910	2,8	17632	3,8	13130	2,0
Din care: Japonia	911	0,5	119	0,1	908	0,1	41	0,01	228	0,06	3224	0,7	3192	0,5

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 4

Fluxurile ieşirilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţări cu economie dezvoltată

Ţara de origine	1987-1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	MiL.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	198670	100	247425	100	284915	100	358573	100	379872	100	475125	100	648920	100
Ţări dezvoltate	184680	92,9	207378	83,8	242029	84,9	306025	85,3	319820	84,2	406668	85,6	594699	91,6
Europa de Vest	110957	55,8	108295	43,8	136018	47,7	175511	48,9	203942	53,7	240238	50,6	406220	62,6
UE din care:	103758	52,2	98799	39,9	123036	43,2	160411	44,7	181817	47,9	218428	46,0	386161	59,5
Belgia şi Luxem-burg	6174	3,1	4904	2,0	1371	0,5	11712	3,3	8067	2,1	7741	1,6	23111	3,6
Finlanda	1440	0,7	1401	0,6	4354	1,5	1494	0,4	3595	0,9	5288	1,1	19812	3,1
Franta	22492	11,3	19732	8,0	24381	8,6	15760	4,4	30419	8,0	35591	7,5	40587	6,3
Germania	17112	8,6	17200	7,0	18857	6,6	39052	10,9	50819	13,4	40288	8,5	86591	13,3
Italia	4964	2,5	9271	3,7	5638	2,0	6925	1,9	6049	1,6	10225	2,2	12076	1,9
Olanda	12317	6,2	12141	4,9	17726	6,2	20022	5,6	31638	8,3	21474	4,5	38310	5,9
Spania	2249	1,1	3046	1,2	3947	1,4	4131	1,1	5520	1,5	12466	2,6	18387	2,8
Suedia	7442	3,7	1362	0,6	6700	2,4	11215	3,1	4667	1,2	12639	2,7	22465	3,5
Marea Britanie	26393	13,3	26829	10,8	34009	11,9	44424	12,4	35114	9,2	63630	13,4	114195	17,6
Alte ţări din Europa de Vest	7199	36,6	9496	3,8	12982	4,6	15100	4,2	22125	5,8	21810	4,6	20059	3,1
America de Nord	35384	17,8	80548	32,6	82545	29,0	103540	28,9	87718	23,1	131999	27,8	159406	24,6
Canada	5545	2,8	5711	2,3	9293	3,3	11466	3,2	12885	3,4	22044	4,6	26577	4,1
SUA	29839	15,0	74837	30,2	73252	25,7	92074	25,7	74833	19,7	109955	23,1	132829	20,5
Alte ţări dezvoltate	38340	19,3	18534	7,5	23465	8,2	26974	7,5	28161	7,4	34432	7,2	29073	4,5
Din care: Japonia	33549	16,9	13834	5,6	18521	6,5	22630	6,3	23428	6,2	25993	5,5	24152	3,7

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 5

Stocurile de investiţii străine directe intrate pe regiuni ţări gazdă, cu economie dezvoltată

Regiuni şi ţări gazdă	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil. $	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	506602	100	782298	100	1768456	100	2789585	100	3436651	100	4088068	100
Ţări dezvoltate	373658	73,8	545060	69,7	1394853	78,9	1982346	71,0	2312383	67,3	2785449	68,1
Europa de Vest	200410	39,6	253824	32,4	784371	44,4	1144001	41,0	1308040	38,1	1571427	38,4
Uniunea Europeană din care:	185336	36,6	236228	30,2	737932	41,7	1066934	38,2	1230247	35,8	1486237	36,3
Belgia şi Luxemburg	7306	1,4	18447	2,4	58388	3,3	116692	4,2	143204	4,2	164093	4,0
Finlanda	540	0,1	1339	0,2	5132	0,3	8465	0,3	9530	0,3	15523	0,4
Franţa	22862	4,5	33636	4,3	86508	4,9	143670	5,2	141135	4,1	179186	4,4
Germania	36630	7,2	36926	4,7	111232	6,3	165914	5,9	208917	6,1	228794	5,6
Italia	8892	1,8	18976	2,4	57985	3,3	63456	2,3	81145	2,4	105397	2,6
Olanda	19167	3,8	25071	3,2	73567	4,2	123896	4,4	127426	3,7	169522	4,1
Spania	5141	1,0	8939	1,1	65916	3,7	112136	4,0	100805	2,9	118926	2,9
Suedia	3626	0,7	5071	0,6	12461	0,7	31089	1,1	42402	1,2	53790	1,3
Marea Britanie	63014	12,4	64028	8,2	218713	12,4	213850	7,7	276258	8,0	326809	8,0
Alte ţări din Europa de Vest	15074	3,0	17597	2,2	46438	2,7	77067	2,8	77983	2,3	85190	2,1
America de Nord	137195	27,1	249249	31,9	507783	28,7	658888	23,6	819309	23,8	1016798	24,9
Canada	54149	10,7	64634	8,3	112872	6,4	123335	4,4	137658	4,0	141772	3,5
Statele Unite	83046	16,4	184615	23,6	394911	22,3	535553	19,2	681651	19,8	875026	21,4
Alte ţări dezvoltate din care:	36053	7,1	41987	5,4	102699	5,8	179457	6,4	185035	5,4	197224	4,8
Japonia	3270	0,6	4740	0,6	9850	0,6	33531	1,2	27080	0,8	30272	0,7

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 6

Stocurile de investiţii străine directe ieşite, pe regiuni şi ţări de origine, cu economie dezvoltată

Regiuni şi ţări de origine	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil. $	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	513105	100	685753	100	1714147	100	2840216	100	3423433	100	4117144	100
Ţări dezvoltate	499708	97,4	657632	95,9	1640720	95,7	2598620	91,5	3072277	89,7	3714890	90,2
Europa de Vest	227522	44,3	301783	44,0	868318	50,7	1461655	51,5	1700699	49,7	2165840	52,6
Uniunea Europeană din care:	205417	40,0	279288	40,7	791625	46,2	1295941	45,6	1510714	44,1	1955783	47,5
Belgia şi Luxemburg	6037	1,2	9551	1,4	40636	2,4	88526	3,1	105688	3,1	128799	3,1
Finlanda	743	0,1	1829	0,3	11227	0,7	14993	0,5	20297	0,6	32810	0,8
Franţa	17985	3,5	31458	4,6	110126	6,4	184380	6,5	189681	5,5	242347	5,9
Germania	43127	8,4	59909	8,7	151581	8,8	268419	9,5	303499	8,9	390090	9,5
Italia	7319	1,4	14514	2,1	56105	3,3	97043	3,4	125074	3,7	170746	4,1
Olanda	42116	8,2	44772	6,5	109092	6,4	179826	6,3	209614	6,1	262996	6,4
Spania	1226	0,2	2076	0,3	15652	0,9	36530	1,3	47626	1,4	68392	1,7
Suedia	3721	0,7	10768	1,6	49491	2,9	73143	2,6	79104	2,3	93487	2,3
Marea Britanie	80434	15,7	100313	14,6	232593	13,6	311372	11,0	374431	10,9	498624	12,1
Alte ţări din Europa de Vest	22105	4,3	22495	3,3	76693	4,5	165715	5,9	189985	5,6	210057	5,1
America de Nord	243955	47,5	294161	42,9	520048	30,3	816389	28,7	1004671	29,3	1150152	27,9
Canada	23777	4,6	43127	6,3	84829	4,9	120297	4,2	143948	4,2	156600	3,8
Statele Unite	220178	42,9	251034	36,6	435219	25,4	696092	24,5	860723	25,1	993552	24,1
Alte ţări dezvoltate din care:	28232	5,6	61688	9,0	252354	14,7	320576	11,3	366908	10,7	398898	9,7
Japonia	19610	3,8	43970	6,4	201440	11,8	238452	8,4	271905	7,9	296056	7,2

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 7

Fluxurile intrărilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţări dezvoltate

Ţara gazdă/ regiune	1987-1992 medie anuală		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	173530	100	219421	100	253506	100	328862	100	358869	100	464341	100	643879	100
Ţări în dezvoltare (din care ţări din)	35326	20,4	78813	35,9	101196	39,9	106224	32,3	135343	37,7	172533	37,2	165936	25,8
Africa	3010	1,7	3469	1,6	5313	2,1	4145	1,3	5907	1,6	7657	1,6	7931	1,2
America Latină şi Caraibe	12400	7,1	20009	9,1	31451	12,4	32921	10,0	46162	12,9	68255	14,7	71652	11,1
Europa	82	0,04	274	0,1	417	0,2	470	0,1	1060	0,3	970	0,2	1297	0,2
Asia	19613	11,3	54835	25,0	63844	25,2	68126	20,7	82035	22,9	95505	20,6	84880	13,2

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 8

Fluxurile ieşirilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţări în curs de dezvoltare

Ţara gazdă/ regiune	1987-1992 medie anuală		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	198670	100	247425	100	284915	100	358573	100	379872	100	475125	100	648920	100
Ţări în dezvoltare (din care ţări din)	13946	7,0	39756	16,1	42600	14,9	52089	14,5	58947	15,5	65031	13,7	52318	8,1
Africa	118	0,6	654	0,3	453	0,2	454	0,1	-26	-	1418	0,3	511	0,07
America Latină şi Caraibe	1309	0,7	7575	3,1	6255	2,2	7510	2,1	7202	1,9	15598	24,0	15455	2,4
Europa	10	-	22	-	7	-	64	0,01	89	0,02	253	0,05	145	0,02
Asia	11495	5,8	31476	12,7	35886	12,6	44060	12,3	51681	13,6	47741	10,0	36182	5,6

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 9

Stocurile de investiţii străine directe ieşite, pe regiuni şi ţări de origine - ţări în dezvoltare

Ţara gazdă/ regiune	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	513105	100	685753	100	1714147	100	2840216	100	3423433	100	4117144	100
Ţări în dezvoltare (din care ţări din)	13392	2,6	28096	4,1	73069	4,3	236596	8,3	341552	10,0	390911	9,5
Africa	531	0,1	6365	0,9	11855	0,7	14573	0,5	15928	0,5	16409	0,4
America Latină şi Caraibe	2954	0,6	7268	1,1	12716	0,7	27911	1,0	43670	1,3	56238	1,4
Europa	-	-	-	-	258	0,01	984	0,03	1209	0,03	1354	0,03
Asia	9894	1,9	14426	2,1	48147	2,8	192990	6,8	280584	8,2	316724	7,4

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 10

Stocurile de investiţii străine directe intrate, pe regiuni şi ţari gazdă – ţări în dezvoltare

Ţara gazdă/ regiune	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	506602	100	782298	100	1768456	100	2789585	100	3436651	100	4088068	100
Ţări în dezvoltare (din care ţări din)	132945	26,2	237239	30,3	370644	21,0	769262	43,0	1055656	30,7	1219271	29,8
Africa	13781	2,7	23431	3,0	37625	2,1	54949	2,0	67705	2,0	75278	1,8
Europa	297	0,05	465	0,05	1131	0,06	3214	0,1	5173	0,2	6461	0,2
Asia	70005	13,8	135361	17,3	214002	12,1	451251	16,2	631719	18,4	716596	17,5

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 11

Fluxurile privind intrările de investiţii străine directe, pe industrii şi sectoare – ţări în dezvoltare

Sector/ industrie	Ţări în dezvoltare												Total			
	Africa				Asia				America Latină şi Caraibe							
	1988		1997		1988		1997		1988		1997		1988		1997	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total industrii	639	100	581	100	18457	100	118799	100	7572	100	42515	100	26668	100	161895	100
Sectorul primar din care	65	10,1	89	15,3	1044	5,7	3379	2,8	678	9,0	3998	9,4	1787	6,7	7466	4,6
Extracţie zăcăminte şi petrol	58	9,1	54	9,2	561	3,0	2037	1,7	599	7,9	3580	8,4	1219	4,6	5671	3,5
Sectorul industriilor de prelucrare	183	28,7	187	32,1	14140	76,6	70696	59,5	3479	45,9	10307	24,2	17802	66,8	81189	50,1
- ind. chim. şi prod.chim.	1	0,1	2	0,3	3306	17,9	13672	11,5	70	0,9	728	1,7	3376	12,7	14402	8,9
- ind. de prelucrare a metalelor de bază	-	-	-	-	987	5,3	4129	3,5	631	8,3	131	0,3	1618	6,1	4260	2,6
-maşini electrice	-	-	-	-	1873	10,2	5045	4,2	192	2,5	355	0,8	2066	7,7	5400	3,3
- maşini şi echip.	-	-	-	-	513	2,8	2217	1,9	510	6,7	2291	5,4	1023	3,8	4508	2,8
Sectorul serviciilor	254	39,7	243	41,8	2994	16,2	42472	35,8	3407	45,0	24076	56,6	6654	25,0	66791	41,3
- comerţ	34	5,3	27	4,7	378	2,0	4163	3,5	433	5,7	1373	3,2	845	3,2	5563	3,4
- sect. finan. banc. şi asig.	58	9,1	129	22,2	253	1,4	1873	1,6	546	7,2	5253	12,4	857	3,2	7255	4,5
- electricitate,gaze,apă	-	-	-	-	-	-	3958	3,3	-	-	7270	17,1	-	-	11227	6,9
- transp. depozit şi comunicaţii	31	4,8	22	3,8	226	1,2	9743	8,2	292	3,9	2303	5,4	549	2,1	12068	7,5

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 12

Stocurile privind intrările de investiţii străine directe pe industrii şi sectoare – ţări în dezvoltare

Sector/ industrie	Ţări în dezvoltare												Total			
	Africa				Asia				America Latină şi Caraibe							
	1988		1997		1988		1997		1988		1997		1988		1997	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total industrii	4513	100	3212	100	68329	100	903473	100	39379	100	83995	100	112221	100	990680	100
Sectorul primar din care	2338	51,8	1716	53,4	5730	8,4	30958	3,4	3480	8,8	4817	5,7	11549	10,3	37491	3,8
Extracţie zăcăminte şi petrol	6	0,1	332	10,3	4515	6,6	15281	1,7	3078	7,8	4279	5,1	7598	6,8	19892	2,0
Sectorul industriilor de prelucrare	940	20,8	862	26,8	42192	61,7	555587	61,5	26518	67,3	32549	38,8	69649	62,1	588997	59,5
- ind. chim. şi prod. chim.	-	-	-	-	8049	11,8	79663	8,8	5930	15,1	5338	6,4	13979	12,5	85001	8,6
- ind.de prelucrare a metalelor de bază	-	-	-	-	7616	11,1	34679	3,8	2352	6,0	3302	3,9	9968	8,9	37981	3,8
- maşini electrice	-	-	-	-	8879	13,0	33861	3,7	2795	7,1	2815	3,4	11674	10,4	36676	3,7
- maşini şi echip.	-	-	-	-	2768	4,1	7417	0,8	3751	9,5	3325	4,0	6519	5,8	10742	1,1
Sectorul serviciilor	1235	27,4	635	19,8	19983	29,2	296280	32,8	9362	23,8	46607	55,5	30579	27,2	343521	34,7
-comerţ	-	-	76	2,4	2741	4,0	26688	3,2	1712	4,3	5566	6,6	4453	4,0	34330	3,5
- sect. finan. banc.şi asig.	14	0,3	12	0,4	8597	12,6	10311	1,1	2084	5,3	6259	7,5	10695	9,5	16582	1,7
- electricitate, gaze, apă	-	-	-	-	7	0	18893	2,1	5	0	7571	9,0	13	0	26464	2,7
- transp. depozit şi comunicaţii	-	-	20	0,6	780	1,1	30783	3,4	97	0,2	5054	6,0	876	0,8	35857	3,6

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 13

Fluxurile intrărilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţările central şi est-europene

Ţara	1987-1992 media anuală		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	173530	100	219421	100	253506	100	328862	100	358869	100	464341	100	643879	100
Ţări central şi est-europene	1576	0,9	6757	3,07	5932	2,33	14266	4,33	12406	3,45	18532	3,99	17513	2,71
Albania	-		68	0,03	53	0,02	70	0,02	90	0,02	48	0,01	45	
Belarus	-		18		11		15		73	0,02	200	0,04	144	0,02
Bulgaria	34	0,01	40	0,01	105	0,04	90	0,02	109	0,03	505	0,10	401	0,06
Republica Cehă	533	0,3	653	0,3	868	0,34	2561	0,77	1429	0,39	1301	0,28	2540	0,39
Estonia	-		162	0,07	214	0,08	201	0,06	151	0,04	267	0,05	581	0,09
Ungaria	675	0,4	2339	1,06	1146	0,45	4453	1,35	1983	0,55	2085	0,44	1935	0,30
Letonia	-		45	0,02	214	0,08	180	0,05	382	0,10	521	0,11	274	0,04
Lituania	-		30	0,01	31	0,01	73	0,02	152	0,04	355	0,07	926	0,14
Moldova	-		14		28	0,01	67	0,02	24		72	0,01	85	0,01
Polonia	183	0,1	1715	0,8	1875	0,73	3659	1,11	4498	1,25	4908	1,05	5129	0,79
România	61	0,03	94	0,04	342	0,13	420	0,12	265	0,07	1229	0,26	2063	0,32
Federaţia Rusă	-		1211	0,55	640	0,25	2016	0,61	2479	0,69	6243	1,34	2183	0,33
Slovacia	91	0,05	168	0,07	245	0,09	195	0,05	251	0,06	177	0,03	466	0,07
Ucraina	-		200	0,09	159	0,06	267	0,08	521	0,14	624	0,13	743	0,11

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 14

Fluxurile ieşirilor de investiţii străine directe pe plan mondial şi ţările central şi est-europene

Ţara	1987-1992 media anuală		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%	Mil.$	%
Total mondial	198670	100	247425	100	284915	100	358573	100	379872	100	475125	100	648920	100
Ţări central şi est-europene	44	0,02	292	0,11	286	0,10	460	0,12	1105	0,29	3425	0,72	1903	0,29
Albania			7		9		12		10		10		1	
Belarus											2		2	
Bulgaria							8		28		2			
Republica Cehă			90	0,03	120	0,04	37	0,01	153	0,04	25		55	
Estonia			6		2		2		40	0,01	137	0,02	6	
Ungaria	14		11		49	0,01	43	0,01	-3		431	0,09	481	0,07
Letonia			-5		-65		-65		3		6		54	
Lituania							1				27		4	
Moldova					18								-1	
Polonia	9		18		29	0,01	42	0,01	53	0,01	45		163	0,02
România	10		7		1		3		2		5		23	
Federaţia Rusă			142	0,05	101	0,03	358	0,09	771	0,20	2603	0,54	1027	0,15
Slovacia			15		14		8		52	0,01	93	0,01	92	0,01
Ucraina					8		10		-5		42		-4	

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 15

Stocurile de investiţii străine directe intrate, pe regiuni şi ţări de origine – ţările central şi est-europene (ţări cu economie în tranziţie)

Regiune şi ţara	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%	Mil. dolari	%
Total mondial	506602	100	762298	100	1768456	100	2789585	100	3436651	100	4088068	100
Ţări central şi est-europene:					2959	0,16	37977	1,36	68613	1,99	83348	2,03
- Albania							211		349	0,01	394	
- Belarus							50		322		466	0,01
- Bulgaria					4		337	0,01	951	0,02	1352	0,03
- R.Cehă					1360	0,07	7352	0,26	9234	0,26	13457	0,32
- Estonia					70		731	0,02	1148	0,03	1822	0,04
- Ungaria					569	0,03	11919	0,42	15882	0,46	18255	0,44
- Letonia							616	0,02	1272	0,03	1488	0,03
- Lituania							352	0,01	1041	0,03	1625	0,03
- Moldova							92		180		265	
- Polonia					109		7843	0,28	16593	0,48	21722	0,53
- România					766	0,04	1150	0,04	3617	0,10	4250	0,10
- Federaţia Rusă							5465	0,20	14365	0,41	13389	0,32
- Slovacia					81		950	0,02	1597	0,04	2062	0,05
- Ucraina							910	0,03	2064	0,06	2801	0,06

Sursa: *baza de date UNCTAD, FDI/TNC.*

Anexa 16

Stocurile de investiţii străine directe ieşite pe regiuni şi ţări de origine – ţările central şi est-europene (ţări cu economie în tranziţie)

Regiune şi ţara	1980		1985		1990		1995		1997		1998	
	Mil.US$	%	Mil.US$	%	Mil.US$	%	Mil.US$	%	Mil.US$	%	Mil.uS$	%
Total mondial	513105	100	685753	100	1714147	100	2840216	100	3423433	100	4117144	100
Ţări central şi est-europene:	4		25		358	0,02	5000	0,17	9604	0,28	11343	0,27
- Albania							48		68		69	
- Belarus												
- Bulgaria							8		35		35	
- R.Cehă							346	0,01	548	0,01	661	0,01
- Estonia							39		215		198	
- Ungaria					197	0,01	489	0,01	900	0,02	1286	0,03
- Letonia							231		222		290	
- Lituania							1		26		17	
- Moldova							18		19		18	
- Polonia	4		25		95		539	0,01	678	0,01	841	0,02
- România					66		121		114		119	
- Federaţia Rusă							3015	0,10	6410	0,18	7385	0,17
- Slovacia							48		234		326	
- Ucraina							97		134		98	

Sursa: baza de date UNCTAD, FDI/TNC.

Bibliografie

1. Abraham-Frois, G.: *Economia politică,* Humanitas, Bucureşti, 1994.
2. Albert, M.: *Capitalism contra capitalism,* Humanitas, Bucureşti, 1994.
3. Albu, D.A. (coord.): *Cooperarea economică internațională,* Expert, Bucureşti, 1995.
4. Aldea, V.: *Problemele globalizării în dezbaterile UNCTAD, în* Tribuna economică, nr. 11, Bucureşti 2000.
5. Andreff, W.: *Profits et structures du capitalisme mondial*, Paris, 1992.
6. Ayarwal, J.P., Gubitz, A. and Nunneham, P.: *Foreign Direct Investment în Developing Countries, The Case of Germany*, J.C. B. Tübingen, 1991.
7. Bal, A.: *Economii în tranziție. Europa Centrală şi de Est*, Oscar Print, Bucureşti, 1997.
8. Banciu, Fl.: *Investiții străine directe 1998-1999, în* Tribuna economică, nr. 50, Bucureşti 1999.
9. Banciu, Fl.: *Tendințe în evoluția fluxurilor de investiții străine directe*, în Tribuna economică nr. 5 şi nr. 6, Bucureşti, 1997.
10. Banciu, Fl.: *Tendințe în fluxurile internaționale de investiții*, Tribuna economică, nr. 43, şi nr. 44, Bucureşti, 1997.
11. Bari, I.: *Economia mondială,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.
12. Bauman, Z.: *Globalizarea şi efectele ei sociale*, Antet, Bucureşti,1999.
13. Bălaşa, M.: *Investițiile de capital străin în țările aflate în tranziție,* în: Tribuna economică nr. 13, nr. 14, nr. 16, nr. 17, nr. 22, Bucureşti, 1997.
14. Bălaşa, M.: *Fluxurilor investițiilor străine,* în: Tribuna economică, nr 24, Bucureşti, 1999.
15. Buckley, Peter J.: *The Future of the Multinational Entreprise, Macmillan*, London,1976.
16. Cantwell, J.A. & Tolentino, P.E.E.: *Tehnological Accumulation and Third World Multinationals,* University of Readings, Department of Economics, 1987.
17. Castells, Manuel Henderson, Jeffrey: *Global Restructuring and Teritorial Development,* Sage Publisher, Beverly Hills, California, 1987.
18. Caves, Richard E.: *Multinational Entreprise and Economic Analysis, University Press, Cambridge, New York*, 1982.
19. Ciprian, M.: *Corporațiile transnaționale,* Tribuna economică nr. 26, Bucureşti 1997.
20. Cojanu, V.: *Comerțul exterior şi dezvoltarea economică în România*, IRLI, Bucureşti, 1997.
21. Denuța, I.: *Investițiile străine directe în țările est şi central-europene*, Editura Economică, Bucureşti, 1998.
22. Dobrotă, N. (coord.): *Dicționar de economie,* Editura Economică, Bucureşti, 1999.

23. Dobrotă, N.: *Economie politică,* Editura Economică, Bucureşti, 1997.
24. Dumitrescu, S. (coord.): *Economie mondială,* Interprint, Bucureşti, 1994.
25. Dunning, J.H.: *Multinational Enterprises And The Global Economy,* Addison – Wesley Publishing Company Inc., 1993.
26. Dunning, J.H.: *Studies în International Investment,* George Allen and Ltd., Londra, 1970.
27. Dunning, J.H.: *The Eclectic Paradigm of International Production: a Restatement and same Possible Extensions*, în: Journal of International Business Studies, Vol. 19, 1988.
28. Erhan, Fl.: *Investițiile străine directe mijloc de stimulare sau instrument de control al economiilor în tranziție*? în revista Economistul, nr. 533, Bucureşti, 2000.
29. Frank, Robert A.: *Distributional Consequences of Direct Foreign Investment*, Academic Press, NY, 1978.
30. Géledan, A., Brémond, I.: *Dictionnaire économique et social,* Hatier, 1990.
31. Gilpin, R.: *Economia politică a relațiilor internaționale*, Ed. Du Stile, Bucureşti, 1999.
32. Iancu, A.: *Politică şi economie, repere ale unui sistem economic performant;* Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Editura Expert, Bucureşti, 2000.
33. Iancu, A.: *Investițiile de capital, crearea proprietății şi dezvoltarea economiei reale,* evaluarea stării economiei naționale (Raport 1999) Buletin – septembrie, Academia Română, Bucureşti 1999.
34. Iancu, A.: *Schimburile economice internaționale,* Editura Stiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
35. Kirițescu, C.: *Relațiile valutar-financiare internaționale,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.
36. Krugman, Paul R.: *Strategic Trade Policy and the New International Economics,* MIT Press, Cambrige, M.A., USA, 1986.
37. Lankes, Hans – Peter and Venables, A.J.: *Foreign direct investment în economic transition: the changing pattern of investments,* European Bank for Reconstruction and Development, London School of Economics, London.
38. Mazilu, A.: *Politica de atragere a investițiilor străine directe şi crearea avantajelor competitive la nivel național*, Institutul de Economie Mondială, Buletin nr. 22, Bucureşti, 1995.
39. Mc Manus, John: *The Theory of the international Firm, The Multinational Firm and the Nation States*, Collier Macmillan, Toronto, 1972.
40. Munteanu, C., Vâlsan, C.: *Investiții internaționale,* Oscar Print, Bucureşti, 1996.
41. Negrițoiu, M.: *Investițiile străine şi tranziția la economia de piață* (teză de doctorat), Bucureşti, 1995.

42. Negrițoiu, M.: *Salt înainte – Dezvoltarea investițiilor străine directe*, Editura Expert, Bucureşti, 1996.
43. Nistorescu, N.: *Spațiul transatlantic – opțiuni strategice pentru păstrarea supremației mondiale*, în: Tribuna economică, nr. 40-43, Bucureşti, 1997.
44. Popa, C.V.: *Multinaționalele din țări în curs de dezvoltare*, în: Tribuna economică, nr. 1,2/1998.
45. Popescu, D.M.: *Globalizarea şi supraviețuirea economiilor naționale*, în: Tribuna economică, nr. 1,2,3/1998.
46. Porter, M.: The Competitive Advantage of Nations, MacMillan, Landra, 1990.
47. Postelnicu, C.: *Investițiile directe în străinătate şi principalele categorii de investitori strategici*, în: Tribuna economică, nr. 15/1997.
48. Strange, S.: *State şi piețe,* Institutul European, Bucureşti, 1997.
49. Sută, N.: *Comerț internațional şi politici comerciale*, Editura All, Bucureşti, 1995.
50. Toffler, A.: *Puterea în mişcare,* Editura Antet, Bucureşti, 1995.
51. Vernon, R.: *Les entreprises multinationales,* Calmonn – Levy, Paris, 1973.
52. Zaman, Ghe.; Vâlceanu, G.: *Investițiile în economia României,* în: Probleme economice, nr. 25/1998, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
53. * * * Agenda 2000, Puncte de vedere ale Comisiei în legătură cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană.
54. * * * Buletin statistic lunar, anul X nr. 8/1999, Comisia Națională pentru Statistică.
55. * * * Dicționar Macmillan de economie modernă (coordonator pentru versiunea în limba română: Prof.univ.dr. Sava Sorica) Versiunea românească – Editura CODECS, 1999.
56. * * * Economic Survey of Europe nr. 1/1999, Secretariat of The Economic for Europe, Geneva, United Nations, New York and Geneva, 1999.
57. * * * Rapport annuel du Conseil d'administration pour l'exercice dans le 30 avril 1999, Washington.
58. * * * România 2020, Programul Națiunilor pentru Dezvoltare, Academia Română, Ed. Conspress, Bucureşti, 1998.
59. * * * World Investment Report 1999, Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, United Nations, NY and Geneva, 1999.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 17/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

PIAȚA ROMÂNEASCĂ DE CAPITAL ÎN CONTEXT INTERN ŞI INTERNAȚIONAL
- trecut, prezent şi perspective -

Silviu-Marius ŞEITAN

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. REPERE ALE DEZVOLTĂRII ISTORICE 511
2. EVOLUȚII ŞI PARTICULARITĂȚI ALE PIEȚELOR DE CAPITAL NAȚIONALE DIN STATE DEZVOLTATE ECONOMIC 517
2.1. Noțiuni teoretice 517
2.2. Piața de capital din SUA 521
2.3. Piața de capital britanică 524
2.4. Piața de capital japoneză 526
2.5. Piața de capital germană 528
2.6. O comparație între ratele dobânzii pe termen lung, corespunzătoare investițiilor în titluri financiare americane şi europene 529
2.7. O comparație între modelele diverselor piețe de capital 530
3. EVOLUȚII ŞI PARTICULARITĂȚI ALE PIEȚELOR DE CAPITAL DIN ȚĂRI EUROPENE CU ECONOMIE ÎN CURS DE DEZVOLTARE 533
3.1. Piața de capital în Ungaria 533
3.2. Piața de capital în Polonia 533
3.3. Piața de capital în Croația 534
3.4. Piața de capital în Slovacia 535
3.5. Piața de capital în România 535
3.6. Piața de capital în Turcia 536
3.7. Date şi comparații privind evoluția piețelor de capital naționale ... 537
4. CERINȚE PRIVIND FUNCȚIONALITATEA PIEȚEI ROMÂNEŞTI DE CAPITAL 539
Bibliografie 543

1. REPERE ALE DEZVOLTĂRII ISTORICE

Condițiile de înființare a bursei de valori, în România, s-au format în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când statul român a contractat primele împrumuturi interne şi externe şi când au fost emise primele acțiuni ale agenților economici rezidenți.

Primele împrumuturi interne, contractate de statul român, datează din anul 1832 - în Muntenia, respectiv, 1834 - în Moldova.

În anul 1864, pentru lichidarea datoriilor flotante şi pentru acoperirea deficitelor bugetare, Guvernul României contractează primele două împrumuturi externe: unul pe piața londoneză, altul pe piața franceză.

Pe fondul unei însănătoşiri a economiei se înființează societăți economice şi se emit primele acțiuni.

Primele demersuri de instituționalizare a pieței bursiere din România s-au înregistrat în anul 1865, când, la inițiativa Ministerului de Finanțe, a fost elaborat proiectul de „Lege Românească asupra Burselor", care nu a fost aprobat şi nu a avut consecințe practice.

Aflată în primul său an de activitate, la şedința din decembrie 1868, Camera de Comerț şi Industrie din Bucureşti propune un nou proiect de lege a burselor. În pofida completărilor, aduse în anul 1869, cu privire la proiectul de regulament pentru mijlocitori, Ministerul de Finanțe a blocat această inițiativă.

În anul 1871, un grup de zece bancheri publică un prospect prin care se propunea înființarea, în capitala României, a unei burse, în ideea sprijinirii cercurilor româneşti de afaceri. Deşi inițiatorii au făcut cunoscute condițiile de participare, au anunțat sediul bursei şi data limită pentru deschiderea acestei instituții (15 septembrie 1871), inițiativa la care ne referim nu a avut nici o finalitate.

Ideea înființării unei burse este reluată şi în Legea împrumuturilor de rentă, din anul 1875, fără a se realiza însă nimic concret, în acest sens.

O dată cu înființarea Băncii Naționale, în anul 1880, s-a simțit nevoia unei burse oficiale, cu un local propriu, pentru a da posibilitatea, participanților la piață, să efectueze operațiuni. Fără existența unei burse oficiale, participanții nu aveau siguranța cursului, rezultat din jocul cererii şi al ofertei, şi nici siguranța executării operațiunilor încheiate, întrucât mijlocitorii neoficiali nu urmăreau decât încasarea comisionului, neinteresându-i rezultatul final al tranzacției. Deci, un statut instituțional şi un regulament de funcționare se impuneau a fi legiferate.

Astfel, la 1 ianuarie 1881, Senatul României ia în discuție un proiect de lege asupra burselor. Legea este votată la 1 iunie 1881, iar, pe data de 4 iulie, a aceluiaşi an, este promulgată şi publicată, în Monitorul Oficial nr. 75, sub titulatura de „Lege asupra Burselor, Mijlocitorilor de Schimb şi Mijlocitorilor de Mărfuri". Este prima lege a burselor din România, structurată pe 2 titluri, 17

secțiuni şi 101 articole. La 6 decembrie 1881 este promulgat şi dat publicității Regulamentul Burselor de Comerț.

În temeiul legii şi al regulamentului, primele burse din România, s-au înființat la: Bucureşti – inaugurată în decembrie 1882, Iaşi – inaugurată pe 14 ianuarie 1882, precum şi la Brăila şi Galați.

Amânarea, de un an, a inaugurării Bursei de Valori din Bucureşti, față de promulgarea şi publicarea legii şi a regulamentului de participare la piață, s-a datorat prudenței de care au dat dovadă oficialitățile de la Bucureşti, care au luat în calcul o potențială extindere, la scară europeană a riscului de devalorizare, ca rezultat al unei eventuale poziții rezervate şi prudente a participanților, urmare marelui crah bursier, de pe piața franceză (Lyon), de la sfârşitul anului 1881.

În perioada 1882 – 1904, activitatea bursieră, din România, nu a înregistrat dezvoltarea scontată, datorită volumului limitat al capitalurilor lichide disponibile şi, mai ales, datorită existenței unui număr redus de emitenți. În anul 1882, în România, existau şase societăți pe acțiuni, cu un capital de cca. 25 milioane lei fiecare, în timp ce efectele publice şi înscrisurile financiare în circulație, nu valorau mai mult de 200 milioane lei, în total. Astfel, când şi-a început activitatea, în decembrie 1882, Bursa din Bucureşti tranzacționa acțiunile a şase societăți emitente şi 15 efecte publice. Sursele de specialitate estimau, la acea vreme, că numărul de investitori, în acțiuni româneşti, nu depăşea 5.000 de persoane. De fapt, acțiunile societăților corporative industriale au apărut la bursă, abia după anul 1900.

Până în anul 1904, numărul emitenților crescuse la 21, dintr-un total de 43 de titluri care se tranzacționau.

În „Monitorul Oficial", nr. 31 din 9 mai 1904 a fost publicată Legea asupra Burselor de Comerț, care prevedea funcționarea, în România, a următoarelor burse (înființate deja, la data promulgării documentului amintit):

- la Bucureşti – o bursă de schimb şi efecte, de cereale şi mărfuri;
- la Brăila, Galați şi Constanța – câte o bursă de cereale, de mărfuri şi de închidere a bastimentelor;
- la Iaşi şi Craiova – câte o bursă de cereale şi mărfuri.

În perioada primului război mondial, activitatea bursieră, în România, a fost închisă, iar, când s-a redeschis, în octombrie 1918, urmare unor cereri şi oferte de capital crescânde, susținute de o economie ce tocmai depăşise un punct critic şi se întrevedea o creştere, cursurile acțiunilor erau într-o continuă apreciere.

Perioada 1919 – 1925 a fost caracterizată de creşteri alternative ale grupelor de valori: mai întâi acțiunile societăților de transport petroliere, apoi cele bancare şi cele ale societăților de asigurare.

În anexa nr. 1, este redată evoluția indicilor bursieri pentru tranzacțiile cu titluri financiare cu venit variabil, în perioada 1925 – 1939 (Sursa: Piața finan-

ciară, nr. 2 – februarie 1999, pag. 60). Se observă involuția respectivilor indici, în perioada crizei economice, din 1928 – 1933.

În anexa nr. 2, este redată evoluția indicilor bursieri, pentru tranzacțiile cu titluri financiare cu venit fix, în perioada 1925 – 1939 (Sursa: Piața financiară, nr. 2 – februarie 1999, pag. 60). Față de situația titlurilor financiare cu venit variabil, evoluția diferită a indicilor bursieri, în cazul tranzacțiilor cu titluri financiare cu venit fix, este diferită, datorită, considerăm noi, următoarelor influențe:

- în prima parte a perioadei de criză economică, 1928 – 1931, investitorii s-au îndreptat, probabil fără a previziona inflația, către titluri financiare cu venit fix;
- în cea de a doua parte a perioadei de criză economică, inflația îşi pune amprenta şi asupra câştigurilor de pe urma investițiilor în titluri financiare cu venit fix.

În anexa nr. 3 şi anexa nr. 4, sunt redate evoluțiile volumului anual de tranzacții, cu titluri cu venit fix şi, respectiv, cu titluri cu venit variabil, în perioada 1925 - 1939. Se constată involuția volumului investițiilor, în perioada crizei economice din 1928 – 1933.

Începând cu anul 1926, apar primele deprecieri ale titlurilor de valoare, întâi mai lent, apoi precipitate. Din anul 1928, Bursa suportă câteva lovituri puternice:

- criza economică din perioada 1928 – 1933;
- crahul financiar, care a început cu prăbuşirea Bursei din New York (“Joia neagră” – 29 octombrie 1929);
- marea criză financiar-bancară internațională, care a izbucnit în luna mai a anului 1931.

În ciuda acestei conjuncturi, începând din anul 1930 (anul în care se înregistrează cel mai mic nivel) şi până în anul 1939, volumul tranzacțiilor a crescut de aproape zece ori. Spre exemplu, în anul 1932, la Bursa de Valori din Bucureşti se înregistrau 25 de miliarde de lei investiți în acțiunile emise de 2.832 de societăți.

Din punct de vedere al domeniilor de activitate şi al societăților ce utilizau finanțarea directă, volumul capitalului social şi evoluția acestuia, în perioada 1920 – 1945, creează o imagine asupra economiei româneşti a timpului.

Societatea	Capitalul social (lei)	An	Capitalul social (lei)	An
Banca Românească	160.000.000	1920	500.000.000	1941
Creditul Tehnic	35.000.000	1920	n.d.	
Banca Creditul Social	10.000.000	1921	n.d.	
Societatea Națională de Credit Industrial	500.000.000	1923	5.000.000.000	1945
Banca Negustorească a României	30.000.000	1925	n.d.	
Banca Agricolă	100.000.000	1940	n.d.	

Aceste câteva exemple ajută la creionarea unei imagini a economiei naționale, din prima jumătate a secolului al XX-lea. Se remarcă o amploare a necesarului de fonduri pentru domeniul industrial. Este perioada în care au evoluat marile societăți industriale cum au fost: Uzinele Malaxa, Uzinele Mociornița, Fabrica de încălțăminte Guban, Uzinele Wolf, pentru a da numai câteva exemple din „vârfurile de lance" ale unei economii ce a fost, cândva, prosperă şi poziționată pe unul din primele locuri, la nivel european.

Din punct de vedere legislativ, Legea din 1904 a fost modificată în anii: 1905, 1913, 1918, 1928, fără a suferi însă, schimbări esențiale.

În anul 1929 se votează o nouă lege bursieră, aceasta fiind necesară, înainte de toate, pentru a asigura adaptarea cadrului legislativ, la noile realități rezultate în urma Marii Uniri din 1918.

Înainte de anul 1918, pe teritoriul României, erau în vigoare trei regimuri legislative: cel al legii din 1904, în Vechiul Regat şi în Basarabia; cel austriac – legi datând din anul 1875; cel din Transilvania şi Banat.

Legea din anul 1929, care a unificat, la scară națională, legislația bursieră, a adus şi o serie de modificări de concepție şi soluție juridică, impuse de cerințele dezvoltării activității bursiere, în țara noastră şi în concordanță cu practica internațională.

În primul rând, a fost definit mai bine statutul burselor, acestea fiind declarate instituții publice, beneficiind de personalitate juridică şi de autonomie: bursele sunt puse sub supravegherea şi controlul Ministerului de Industrie şi Comerț.

O inovație importantă o constituie separarea burselor de efecte, acțiuni şi schimb (adică a burselor de valori) de bursele de mărfuri. În noua lege, se acordă o atenție sporită conducerii şi organizării bursei, controlului asupra operațiunilor şi modului de recrutare şi instruire a personalului.

O prevedere care vine să repare unul dintre neajunsurile vechii legislații, este sindicalizarea agenților de schimb, pe bază de solidaritate. Preluată după modelul francez, această reglementare era de natură să crească credibilitatea bursei, în primul rând, ca influență în lumea de afaceri şi comercială.

Organizarea Bursei de Efecte, Acțiuni şi Schimb, din Bucureşti, este redată în fig. nr. 1.

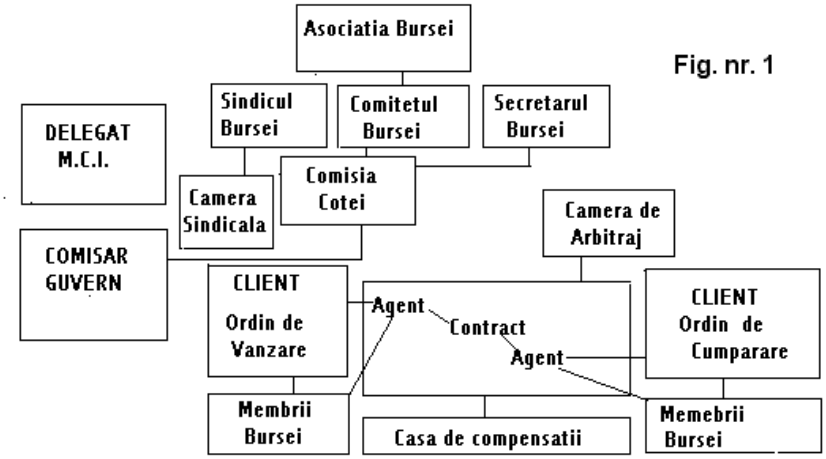

Fig. nr. 1

De asemenea, legea din 1929 introduce noi concepte şi tehnici de tranzacționare, cum sunt: operațiuni „pe bani gata", operațiuni „la termen", ordinul „la cel mai bun curs", ordinul „la cursul de deschidere", ordinul „la cursul zilei" etc.

Corespunzător eforturilor organelor publice, de echilibrare a bugetelor şi de stimulare a muncii producătorilor, buna funcționare a instituțiilor bancare şi bursiere, interesa economia, în cel mai înalt grad. Drept urmare, în anii 1934 şi 1936 s-au întreprins măsuri importante, în domeniul legislației şi regimului funcționării instituțiilor bancare şi bursiere, în scopul unei mai bune adaptări a acestora, la nevoile de dezvoltare a economiei.

După o perioadă de performanțe scăzute, pe durata anilor 1949 – 1952, Bursa de Valori Bucureşti a fost, în mod oficial desființată, prin Decretul nr. 46 din 26 ianuarie 1952.

Inițiativele de reconstituire a cadrului legal în domeniu (instituții, mecanisme, şi instrumente specifice pieței de capital), au fost declanşate după anul 1990, începând cu Legea nr. 31 din 1990, privind societățile comerciale, care defineşte aspecte ale emisiunii de acțiuni şi obligațiuni.

Au urmat o serie de alte inițiative, în diverse sfere de aplicabilitate, astfel că, până la finele anului 1994, cadrul juridic de reglementare, a pieței de capital din România, era, practic, constituit: după demersurile preliminare, reprezentate prin Hotărârea Guvernului României nr. 788 din 1993 şi prin Ordonanțele Guvernului României nr. 18 şi nr. 24, din acelaşi an, în anul 1994, Parlamentul României a adoptat Legea nr. 52 cu privire la valorile mobiliare şi bursele de

valori, respectiv, Legea nr. 83, prin care se reglementează constituirea şi funcționarea fondurilor deschise de investiții şi a societăților de investiții, ca instituții de intermediere financiară.

Prin Legea nr. 52 din 1994, era, de asemenea, consfințit statutul Comisiei Naționale a Valorilor Mobilare (CNVM) – autoritate administrativă autonomă, având rolul de a asigura buna funcționare a pieței valorilor mobilare.

Acest proces evolutiv a fost marcat, în anul 1995, de deschiderea şi intrarea, în faza operațională, a Bursei de Valori din Bucureşti, prima şedință de tranzacționare având loc la 20 noiembrie 1995, când s-au negociat acțiuni emise de şase societăți comerciale.

2. EVOLUȚII ŞI PARTICULARITĂȚI ALE PIEȚELOR DE CAPITAL NAȚIONALE DIN STATE DEZVOLTATE ECONOMIC

2.1. Noțiuni teoretice

Mecanismul de bază al pieței de capital este emisiunea de active financiare şi introducerea acestora în circuitul economic. Aceasta mişcare a fondurilor în economie, realizată prin emisiunea de titluri financiare, de către utilizatorii de fonduri, se numeşte finanțare directă.

Participanții, pe piețele de capital naționale şi internaționale, se împart în trei grupe:

- emitenții (incluzând guverne, organizații, companii);
- intermediarii (bursele, brokerii şi băncile);
- investitorii (persoane juridice şi fizice).

EMITENȚII

Guvernele sunt, în majoritatea cazurilor, emitenții primari ai unor titluri pe piețele de capital interne. Multe guverne, pentru a acoperi deficitele economiilor lor, se îndreaptă şi spre piețele internaționale de capital. Pe plan internațional, guvernele sunt considerate cei mai prestigioşi emitenți ai unor titluri de valoare. Poziția lor, şi aici este vorba atât de riscul de țară, cât şi de posibilitatea economiei de a realiza produsul intern brut, este şi mai bună, în cazul în care fac parte din țări industrializate.

Agențiile şi companiile guvernamentale sunt şi ele emitenți ai unor titluri de valoare, pe piețele internaționale de capital. În multe cazuri, titlurile se emit cu garanția guvernului central, iar în alte situații, fără această garanție. În primul caz, atractivitatea titlurilor este mai mare decât în cel de-al doilea caz, datorită riscului minim. De precizat este faptul că, teoretic vorbind, şi în cazul garanțiilor guvernamentale există un risc determinat de eventuale cazuri de forță majoră, risc ce nu este decât de întârziere a plății sau de înlocuire a acesteia, ca urmare a negocierilor, cu o compensare.

Societățile emit diverse titluri. Cu cât compania este mai mare şi cu cât este mai mare suma necesară investiției şi expansiunii, cu atât există posibilități mai mari de finanțare de pe piețele de capital.

Punctele cele mai importante, pe care trebuie să le aibă în vedere un potențial emitent, includ:

- scopul în care se vor utiliza noile fonduri atrase;
- perioada în care este nevoie de aceste fonduri;
- de care monedă este nevoie pentru fonduri;

- pe care piață aceste fonduri sunt disponibile;
- care este costul comparat al finanțării;
- care sunt impozitele şi reglementările în vigoare.

INVESTITORII

Investitorii instituționali sunt cei care acoperă, de obicei, cea mai mare parte a fondurilor necesare care sunt direcționate spre piețele de capital. Ei includ băncile centrale, fondurile mutuale, fondurile de pensii, băncile şi instituțiile financiare (care pot investi în nume propriu sau în numele clienților) şi companii de asigurări – reasigurări. Investitorilor instituționali li se impun, uneori, nişte limite, de către guvernele centrale, referitoare la tipurile de investitii şi la nivelul sumelor investite.

De regulă, aceştia sunt societăți comerciale care obțin capital şi în alte companii prin intermediari.

Investitorii individuali participă, pe piețele de capital, cu sume destul de mici, prin intermediul brokerilor sau investindu-şi sumele disponibile în fonduri mutuale sau fonduri de pensii.

Punctele cele mai importante, care trebuie luate în calcul, de către un potențial investitor, sunt:

- dacă să investească pe piața internă sau pe piețele internaționale de capital;
- în ce monedă să investească;
- dacă să prefere scadența pe termen scurt sau lung;
- dacă să prefere o rată a dobânzii fixă sau una flotantă;
- dacă să prefere o companie binecunoscută sau una nouă.

INTERMEDIARII

Intermediarii joacă două roluri, în cadrul mecanismului pieței de capital, şi anume:

- armonizarea nevoilor de capital ale emitenților, cu cele de investiții ale investitorilor;
- oferirea de consultanță în investiții, servicii de arbitraj şi distribuție.

Ceea ce trebuie să ia în considerare un potențial intermediar care acționează pe piața de capital, include:

- bonitatea emitentului;
- dacă emisiunea are un preț corect;
- dacă emisiunea este atractivă pentru investitor;
- dacă data investiției este favorabilă;
- dacă veniturile din comision sunt suficiente pentru a acoperi riscurile asumate.

Finanțarea directă este preferată, de către emitent, celei obținute de pe piața bancară (creditelor – finanțări indirecte), deoarece au avantajul de a fi resurse stabile, într-o valută convertibilă, remunerabile la nivelul de rentabilitate a pieței interne; pe de altă parte, aceste tipuri de investiții, nu grevează asupra îndatorării emitentului şi nu necesită garanții; de asemenea, cuantumul remunerării investitorului (dividendul) nu este antestabilit, acesta fiind integral supus riscului asumat de către investitor.

În general, în țările industrializate, piețele de capital sunt doar o sursă secundară de fonduri pentru întreprinderi, dar o sursă favorită pentru companiile listate, care beneficiază de costuri mai reduse, în comparație cu alte întreprinderi, ceea ce le conferă primelor un avantaj competitiv.

Deşi, în medie, în cazul țărilor cu piețe de capital funcționale, companiile listate produc între 10% şi 15% din PIB, ele mobilizează cea mai mare parte a stocului de capital disponibil în cadrul economiei.

În țările est-europene, în tranziție, piețele de capital au o lichiditate scăzută majoritatea companiilor listate fiind cele recent sau în curs de privatizare, bursa transformându-se, astfel, într-o sursă de venituri pentru stat.

Într-o economie cu un sistem bancar preponderent, cum este cazul Germaniei şi Elveției, finanțarea este determinată de bănci care joacă rolul principal în toate tranzacțiile financiare. Circuitul economic începe şi se termină cu băncile; acestea preiau economiile de la populație şi acordă împrumuturi guvernelor şi companiilor care, la rândul lor, generează venituri pentru populație, care investeşte excesul de lichidități în bănci. Într-un astfel de sistem, băncile universale, care pot asigura toate serviciile financiare solicitate de agenții economici, reprezintă cea mai adecvată metodă de finanțare.

A doua metodă de finanțare constă în aceea că toate fluxurile financiare trec prin piața de capital. Guvernul şi companiile îşi satisfac necesarul de finanțare prin emisiuni de bonuri de tezaur şi titluri de valori negociabile, de natura acțiunilor şi obligațiunilor. Piața acționează ca intermediar între agenții economici, „actorii” principali fiind intermediarii financiari. Exemplele cele mai adecvate de astfel de economii sunt: Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie.

Pentru sistemul de finanțare directă a companiilor, prețul la care se vând acțiunile unei firme reprezintă, de fapt, recunoaşterea, de către investitorii de pe piața de capital, a eficienței activității sale. Mărimea prețului încorporează o bună parte din încrederea pe care aceştia o acordă activității desfăşurate de respectivul agent economic.

Orice investitor corelează rata prealabilă a profitului cu riscul aferent investiției; cu cât estimează o rată a profitului mai ridicată, cu atât va accepta un risc mai mare. Investitorul încearcă, de fapt, să descopere care ar fi rata acceptabilă a profitului față de riscul la care el se expune.

Pentru emitent, politica de atragere a capitalului poate avea patru variante:

- finanțare indirectă (credite bancare);

- finanțare directă - atragerea de fonduri de pe piețele de capital, prin emisiune de acțiuni/obligațiuni;
- reinvestirea profitului;
- varianta combinată, cu două sau trei dintre variantele de mai sus.

Cel mai adesea, solicitanții de fonduri aplică metode combinate, deoarece nici una dintre cele trei variante singulare nu poate fi aplicată exclusiv.

Cu referire strictă la situația actuală a țării noastre, semnalăm două probleme:

- încă din anul 1995, România a reintrat pe piețele internaționale de capital, angajând împrumuturi directe sau sindicalizate; începând din anul 1996, s-a trecut şi la emisiuni de titluri financiare; până când România va ajunge la un surplus normal al balanței comerciale, constrângerea valutară poate fi uşurată printr-o finanțare externă, substanțială şi cu un grad ridicat de siguranță şi stabilitate, şi bine dirijată spre ramuri eficiente, generatoare de export; o astfel de finanțare externă presupune, în condițiile date, o diversificare rezonabilă a surselor, în aşa fel încât dependența față de Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Banca Europeană pentru Reconstrucție şi Dezvoltare şi alte instituții financiare internaționale interguvernamentale să scadă, pe măsură ce sporesc investițiile externe şi creşte ponderea împrumuturilor de pe piețele private de capital;
- piața internă de capital ar putea fi o veritabilă sursă de finanțare a economiei, dar şi o modalitate certă de contribuție la procesul de privatizare, în următoarele condiții:
  - volumul tranzacțiilor trebuie să fie stimulat printr-o ofertă adecvată de titluri de valoare;
  - tranzacțiile trebuie efectuate eficient, astfel încât prețurile să reflecte condiții de echilibru;
  - chiar de la început, piața de capital trebuie să ofere întreprinderilor o sursă alternativă de finanțare;
  - piața de capital ar trebui să fie unul dintre principalele instrumente utilizate, în privatizarea întreprinderilor, de către stat;
  - fortificarea pieței interne de capital; o piață de capital îngustă poate expune la risc stabilitatea întregului sistem financiar intern.

Pentru a face posibilă vigorarea pieței interne de capital şi integrarea României în sistemul financiar internațional, se cer îndeplinite câteva măsuri, printre care:

- garantarea proprietății;
- aplicarea unor măsuri şi variante legislative pentru:
- întărirea disciplinei financiare;
- acordarea de facilități investitorilor;
- lărgirea cadrului operațiunilor bancare;

- modernizarea managementului financiar – bancar conform cerințelor economiei de piață şi urmărind aplicarea acquis-ului comunitar;
- corelarea politicii financiare, fiscale şi bugetare, a Ministerului Finanțelor, cu politicile de creditare, valutară şi de credit a Băncii Naționale;
- stabilitatea politică internă;
- asigurarea ordinii şi liniştii publice.

Toate acestea, ca şi funcționarea normală a pieței interne de capital, sunt condiții strict necesare pentru atingerea criteriilor de convergență ale integrării europene.

2.2. Piața de capital din SUA

Deşi, în lume, există un număr mare de burse, piața bursieră mondială este dominată de SUA, Japonia şi Regatul Unit al Marii Britanii care, în anul 1992, dețineau 77% din capitalizarea bursieră mondială. O caracteristică principală a acestor piețe este aceea că diversificarea specializării intermediarilor şi executarea, cu rapiditate, a ordinelor, permit asigurarea accesului investitorilor, de orice dimensiune, la o piață bursieră caracterizată printr-o mare fluiditate şi lichiditate.

În SUA, principala piață bursieră este New York Stock Exchange (NYSE), cu o capitalizare bursieră, la 31 decembrie 1995, de 5641 de miliarde dolari față de 3545 de miliarde de dolari – la Bursa din Tokyo şi 500 de miliarde de dolari – la cea din Paris.

După două secole de existență, celebra bursă de pe Wall Street apare ca una dintre instituțiile bursiere cele mai complexe şi mai riguros organizate, unde sunt reprezentate principalele categorii de agenți de bursă, se regăsesc caracteristici ale unor sisteme de tranzacții diferite, se îmbină tehnici tradiționale cu sisteme computerizate de negociere, contractare şi executare a tranzacțiilor.

În esență, NYSE este o piață de acțiune (sistem de trazacții bursiere, în care titlurile financiare sunt vândute şi cumpărate în incinta unei săli de negociere, unde tranzacțiile se realizează prin confruntarea directă a cererii cu oferta, în mod public, cu participarea unor persoane abilitate – agenții de bursă); negocierile au loc în mod deschis, prin strigări, între agenții de bursă (în mod obligatoriu membri ai NYSE, în număr de 1424, în anul 1993, persoane fizice, societăți, asociații sau conducători de firme), iar prețul se stabileşte prin confruntarea directă a ordinelor de vânzare cu cele de cumpărare.

Rolul central, în tranzacție, revine specialistului – un membru al bursei, profilat pe anumite titluri financiare, care ocupă un loc fix, în incinta bursei şi poate acționa atât ca broker – executând ordine venite de la alți agenți de bursă, cât şi ca dealer – în acest caz el având calitatea de *market maker*, pentru titlurile financiare respective.

Pentru ordinele de volum mic, la NYSE se utilizează un sistem computerizat, denumit DOT (Designated Order Turnaround) şi care asigură legătura directă, prin rețeaua electronică, între membrii bursei, care au subscris la DOT, şi specialiştii aflați la posturile de tranzacții din sala de negocieri. Sistemul poate transmite ordine până la 5099 de acțiuni, acestea ajungând, în câteva secunde, la posturile de tranzacții, pentru a fi executate, imediat, de către un specialist.

Ulterior, sistemul a fost perfecționat, noua variantă fiind denumită SUPERDOT. Schema generală de funcționare a acestui sistem este prezentată în fig. nr. 2.

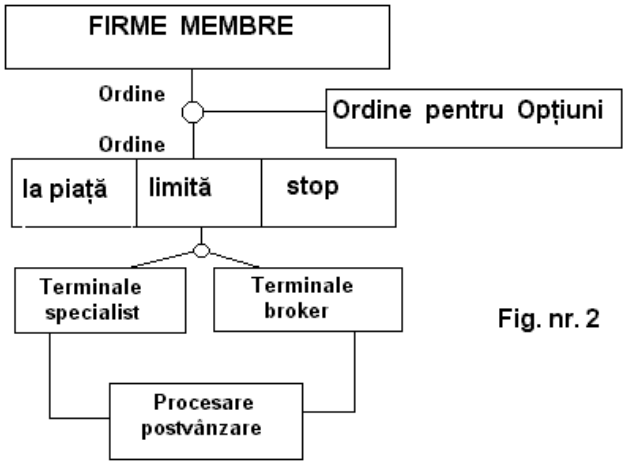

Fig. nr. 2

SUPERDOT este un sistem electronic, de transmitere a ordinelor, prin care firmele membre pot transmite, direct, către specialişti, ordine *la piață* sau *limită*, pentru toate titlurile care sunt cotate la NYSE. După ce ordinele au fost executate, un raport este transmis la firma de brokeraj, prin acelaşi circuit electronic, asigurându-se şi verificarea tranzacțiilor încheiate. În anul 1989, sistemul a procesat, în medie, 149.000 de ordine zilnic, capacitatea actuală a acestuia, fiind de cca. 600 milioane de acțiuni pe zi.

În vederea asigurării finanțării, în special, a întreprinderilor mici şi mijlocii, precum şi a întreprinderilor noi, aflate în expansiune economică, autoritățile bursiere din țările dezvoltate au trecut la înființarea de noi piețe bursiere specializate, după modelul american al NASDAQ-ului, caracterizându-se prin sporirea accesibilității (condițiile şi costul de acces sunt mai puțin restrictive) şi prin simplitatea organizării.

Bursa NASDAQ constituie o piață neorganizată, delocalizată, structurată pe un sistem informatic, care tratează automat tranzacțiile încheiate între intermediari. În cadrul NASDAQ, rolul central, în efectuarea tranzacțiilor, îl deține *market maker*-ul, care negociază, pentru fiecare titlu, prețul de cumpărare.

NASDAQ este larg accesibil societăților pe acțiuni, de regulă, tinere (în prezent, sunt cotate cca. 4700 de societăți), având o dimensiune mijlocie, precum şi întreprinderile din sectoarele de vârf, a căror activitate prezintă un accentuat grad de risc.

Sistemul NASDAQ este, de fapt, o rețea de comunicații între comercianții (*dealeri)* şi *brokerii* de titluri, care acționează pe piața interdealeri (OTC – Over The Counter).

Mecanismul unei tranzacții, în cadrul NASDAQ, este prezentat în fig. nr. 3.

PIAȚA INTERDEALERI

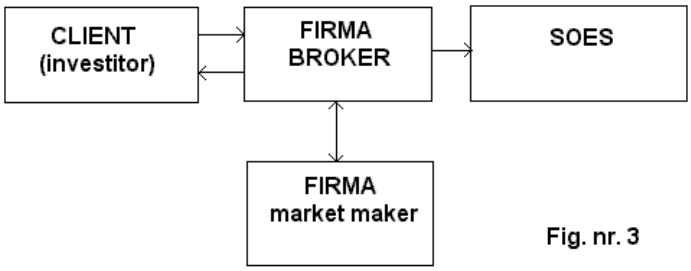

Fig. nr. 3

în care: SOES (Small Order Execution System) reprezintă Sistemul de Executare a Ordinelor de Volum Mic.

Majoritatea instrumentelor financiare, având scadențe mai lungi, tranzacționate pe piața de capital americană, sunt:

- titluri, pe termen lung, ale Trezoreriei americane;
- obligațiuni ale agențiilor guvernamentale americane;
- obligațiuni de stat, ale guvernelor locale şi ale subdiviziunilor politice având sigla municipalităților;
- titluri de garanție guvernamentale şi private;
- obligațiuni emise de corporații;
- obligațiuni străine.

La sfârşitul anului 1993, investitorii bancari dețineau 944 de miliarde dolari, investiți în titluri financiare.

Lumea americană a investiţiilor bancare s-a schimbat dramatic, începând cu anul 1986, o dată cu Hotărârea Congresului de modificare a legislaţiei fiscale, ceea ce a făcut ca băncile să nu mai prefere titlurile financiare de stat. Schimbarea, în fiscalitate, a determinat o restructurare fundamentală a componenţei investiţiilor bancare.

Astăzi, în SUA, mai există doar câteva tipuri de investiţii neimpozabile, băncile fiind astfel obligate la adoptarea unor strategii mult mai complexe, pentru atingerea obiectivelor de plasament.

Ca o caracteristică a pieţei de capital americane, în prima parte a anilor '90, numărul companiilor listate la bursă, era de cca. 6300, valoarea companiilor cotate atingând 57% din PNB al SUA.

O altă caracteristică, de data aceasta privind proprietatea societăţilor pe acţiuni, este aceea de dispersie a deţinerii de acţiuni, între diverse persoane fizice şi juridice, un singur acţionar deţinând, de regulă, un procent de maximum 25% din capitalul unei companii.

Ca exemplu al comportării, în timp, a rezultatelor fenomenului investiţional, pe piaţa americană de capital, în anexa nr. 5 este redat un model grafic, estimativ, al evoluţiei câştigului (ratei dobânzii) obligaţiunilor Trezoreriei americane, cu scadenţa de 10 ani, considerând perioada 1984 – 1998 şi acceptând o marjă de eroare de +/- 1%.

2.3. Piaţa de capital britanică

În Marea Britanie, principala piaţă bursieră este London Stock Exchange (LSE), având cel mai ridicat grad de internaţionalizare, dintre toate bursele din lume.

Astfel, în anul 1990, la bursa din Londra erau efectuate cca. 60% din tranzacţiile transfrontaliere de pe mapamond şi cca. 90% din tranzacţiile transfrontaliere din Europa.

Începând cu anul 1991, LSE s-a organizat ca o întreprindere privată, condusă de un preşedinte şi un consiliu de administraţie, care cuprinde mai puţini membri ai bursei şi mai mulţi reprezentanţi ai investitorilor şi ai conducerii bursei. Din acest moment, un accent sporit s-a pus pe asigurarea transparenţei pieţei, o tranzacţie superioară (de trei ori mai mare decât media tranzacţiilor) trebuind să fie raportată, pe piaţă, într-o perioadă de 90 minute.

Spre deosebire de bursele americane şi franceze, LSE funcţionează pe bază de preţuri oferite de către *market maker.*

"Big-Bang"-ul londonez, din octombrie 1986, a reprezentat apogeul proceselor de modernizare, pe bază electronică, a pieţelor bursiere, procese care s-au desfăşurat în anii '80.

Sensul principal, al procesului de modernizare a bursei londoneze, este trecerea, de la sistemul de tranzacţii tradiţional, în care comerciantul din incinta bursei (*jobber)* era separat de clienţi, legătura fiind asigurată de *brokeri*, la un

nou sistem, în care comercianții *(market makers)* pot comunica direct cu clienții. În plus, noul mecanism deplasează tranzacțiile, din incinta bursei, în afara acesteia, participanții la piață putând fi separați, în plan geografic. Un astfel de sistem poate funcționa însă în mod eficient, numai dacă toți participanții la piață pot cunoaşte prețurile: *ask* (cel mai mic preț de vânzare, cerut pe piața bursieră, la un moment dat) şi *bid* (cel mai mare preț de cumpărare, oferit pe piața bursieră, la un moment dat), ale tuturor comercianților *(market makers)*, pentru toate titlurile oferite şi în orice moment. În caz contrar, nici comercianții şi nici brokerii, care intermediază afacerile, nu pot avea siguranța că încheie tranzacțiile la cel mai bun preț, cu alte cuvinte piața nu este transparentă şi deci nici concurențială.

Diseminarea şi prelucrarea rapidă, a informațiilor, ca şi accesul rapid, al participanților, la datele bursiere relevante, a fost realizat prin introducerea sistemului SEAQ (The Stock Exchange Automated Quotation System), considerat doar ca primă fază în procesul automatizării noii piețe bursiere.

În prezent, afacerile sunt încă încheiate prin telefon; este însă, deja pus în aplicare, un sistem de executare automată a ordinelor de volum mic SAEF (Small Order Automatic Execution Facility).

O altă componentă, a modernizării pieței londoneze, se referă la procesul executării tranzacțiilor bursiere. Obiectivul principal este depăşirea sistemului învechit şi complicat, de utilizare a documentelor scrise (certificate de acțiuni) pentru executarea tranzacțiilor şi transferul titlurilor, în vederea trecerii, în final, la un sistem integrat de lichidare electronică.

În prima parte a anilor ’90, numărul companiilor listate, pe piața londoneză, era de cca. 200, ulterior, valoarea companiilor, cotate la bursă, depăşind 80% din PNB al Marii Britanii.

O caracteristică, a emitenților britanici, este aceea că proprietatea societăților pe acțiuni este foarte dispersată, pe un număr mare de instituții şi indivizi, în general, procentul maxim de participare, a unui acționar, la o firmă, fiind sub 25%.

Pe piața de capital britanică, titlurile Trezoreriei britanice, ca instrumente financiare cu dobândă fixă şi integral garantate de Guvernul britanic, se numără printre cele mai sigure investiții. Totuşi, la fel ca majoritatea titlurilor financiare cu dobândă fixă, sunt sensibile nu numai la modificarea nivelului dobânzilor, pe piață, ci şi la nivelul inflației. Acest din urmă aspect a determinat, în anul 1970, Guvernul britanic să introducă formula titlurilor de trezorerie şi guvernamentale indexabile, cu plata dobânzii variabilă, în funcție de inflație. Un model grafic estimativ, al evoluției câştigului (ratei dobânzii), pentru titlurile Guvernului şi Trezoreriei britanice, cu scadența pe 20 ani, considerând perioada 1984 – 1998 şi acceptând un nivel de eroare de +/- 1%, este redat în anexa nr. 6.

Din punct de vedere al tranzacțiilor cu astfel de titluri, o particularitate, a pieței de capital britanice, este aceea că negocierile şi închiderea afacerilor

sunt executate de 19 *market makers* acceptați şi supervizați de Bank of England şi care au posibilitatea de a tranzacționa direct cu Bank of England.

2.4. Piața de capital japoneză

În Japonia, principala piață bursieră este Tokyo Stock Exchange (TSE), condusă de un sistem de *„membership”* a cărui particularitate este aceea că membrii săi sunt aprobați de către Ministerul Finanțelor.

Consiliul de Administrație este compus din membri şi nemembri ai bursei, funcțiunea sa limitându-se, în practică, la organizarea pieței, controlul şi informarea fiind exercitate de Ministerul Finanțelor şi de Securities and Exchange Surveillance Commision.

Intermediarii pot deveni membri ai TSE numai dacă sunt agreați de Ministerul Finanțelor. Există două categorii de intermediari:

- *saitors*, în număr de 4 (în 1993), care sunt însărcinați cu cotarea şi negocierea, în contul membrilor obişnuiți, care nu au dreptul de a primi ordine direct de la investitori;
- *regular members,* în număr de 114 (în 1993), care procedează la negocieri în contul terților, precum şi la operațiuni de plasare a titlurilor, ordinele primite de la terți fiind trimise, spre executare, *saitors-ilor.*

O particularitate, a TSE, este aceea că primele 150 de acțiuni tranzacționate - cele mai active - sunt negociate în sala bursei; celelalte acțiuni se tranzacționează prin Sistemul Computerizat de Prezentare şi Executare a Ordinelor (Computer Assisted Order Routing and Execution System – CORES).

Negocierile cu blocuri de titluri, privind obligațiunile guvernamentale şi cele cu obligațiuni convertibile, sunt desfăşurate într-o sală specială, unde companiile, membre ale bursei, plasează ordinele, prin linii directe de telefon, de la sediile lor aflate în țară sau în străinătate.

În fig. nr. 4 este prezentat mecanismul general al tranzacțiilor la bursa TSE, în care:

1 reprezintă ordinele de vânzare şi cumpărare de acțiuni;
2 reprezintă transmiterea ordinelor, de către membrul bursei, către agentul său din sala de negocieri;
3 reprezintă transmiterea ordinelor către firmele *saitori*;
4 este încheierea contractelor prin firmele *saitori*;
5 reprezintă încheierea contractelor prin sistemul electronic CORES.

Figura nr. 4

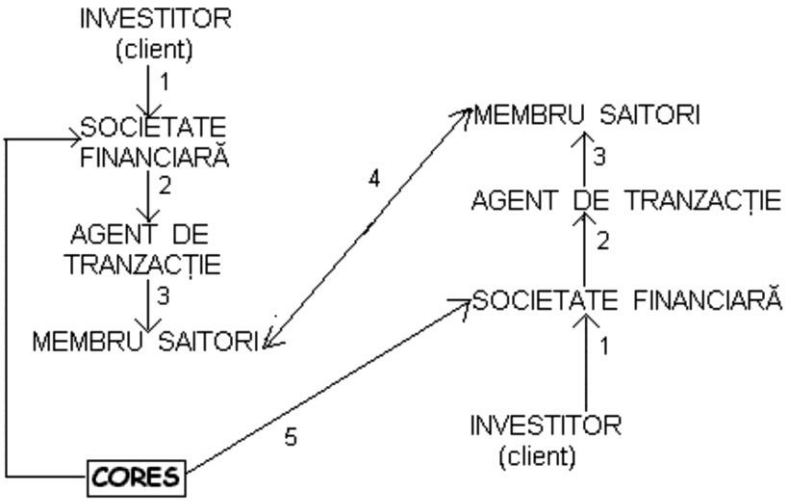

Transmiterea ordinelor, la bursă, se face conform schemei prezentate în fig. nr. 5.

Fig. nr. 5

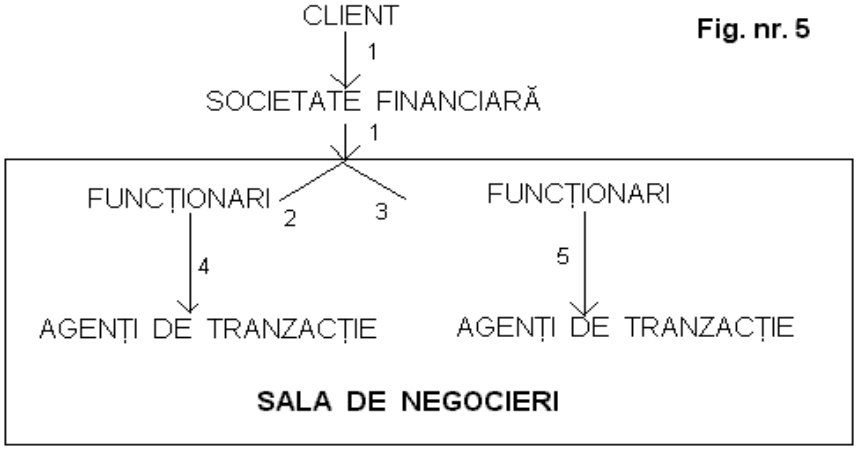

în care:

1 – ordine: 2 – prin computer; 3 – prin telefon;
4 – document scris; 5 – semnale cu mâna.

O analiză a pieței japoneze a titlurilor financiare, între anii 1984 şi 1999, arată influența a două procese contradictorii: date economice slabe şi scăderi de prețuri, indicând câştiguri în scădere, în timp ce preocupările Administrației,

pentru stabilitatea sistemului financiar, creează o paradigmă a vânzărilor de titluri, ceea ce duce la o creştere a valorii câştigurilor.

Diagrama evoluției câştigurilor, aferente investițiilor în obligațiuni, ale Guvernului japonez, cu scadența pe 10 ani, considerând perioada 1984 – 1998 şi modelul econometric, acceptând o marjă de eroare de +/- 1%, sunt redate în anexa nr. 7.

2.5. Piața de capital germană

În Germania, ca urmare a rolului determinant al marilor bănci în finanțarea societăților comerciale, rolul pieței bursiere este mai mic, fapt pentru care, abia începând cu anul 1994, s-a înființat, la nivel național, un organism de tutelare a pieţelor bursiere – Bundes Anfiscschtsamt für den Wertpapierhandel (BAWe), care îşi exercită atribuțiile, în strânsă colaborare cu autoritățile de supraveghere bursieră ale landurilor, fiind asistat de un Consiliu al Valorilor Mobiliare, compus din reprezentanții land-urilor şi care joacă un rol consultativ, în materie de reglementare.

Piața bursieră germană cuprinde opt burse regionale, dintre care bursa de la Frankfurt efectuează peste 75% din tranzacții.

În anul 1992, a fost creată Deutsche Borse AG, care cuprinde bursa din Frankfurt, Societatea Germană de Compensare a Valorilor Mobiliare şi piața la termen a instituțiilor financiare.

Organizarea tranzacțiilor este asigurată prin intermediul brokerilor, împărțiți în două categorii, dispunând, fiecare, de propria organizație profesională: *kursmakler* – însărcinați cu stabilirea cursului titlurilor de bursă şi *freimakler* – al căror rol constă în introducerea în bursă a ordinelor clienților, pentru tranzacționare.

O particularitate a pieței de capital germane este *piața tehnologică* – Neuer Markt Frankfurt, pe care sunt listate, în mare parte, firme noi, care activează în sectoare cu o puternică dezvoltare.

În comparație cu pieţele globale, aceste pieţe oferă profituri mult mai mari, în condițiile unei volatilități mai mari a titlurilor (sensibilitatea rentabilității titlului, respectiv, la modificările rentabilității generale ale pieței).

Acest tip de piață se adresează, în mod special, investitorilor care acceptă situația, că nivelul necesar al capitalului solicitat de firme, care în fazele primare ale activității lor se orientează către inovații, presupune o alocare, pe termen lung, a investițiilor, astfel încât să se fructifice întreg potențialul de derulare a afacerii.

Strategia de investiții, proprie unor astfel de pieţe, este orientată pe termen lung şi bazată, mai mult, pe datele furnizate de analiza fundamentală, decât pe factorii macroeconomici. Selectarea titlurilor se bazează, în mod special, pe un contact continuu al investitorului cu societățile respective.

În diagrama, din anexa nr. 8, este redată distribuția sectorială a plasamentelor, pe piața Neuer Markt Frankfurt, la data de 30 aprilie 1999.

Considerând perioada 1984 – 1998, evoluția câştigului obligațiunilor guvernamentale germane, având o scadență de 10 ani, cu o marjă de eroare de +/- 1%, este redată în anexa nr. 9.

2.6. O comparație între ratele dobânzii pe termen lung, corespunzătoare investițiilor în titluri financiare americane şi europene

Atunci când piețele de capital au un grad ridicat de corelare, strategiile investiționale au o motivație redusă pentru diversificare. Cu alte cuvinte, este posibil ca posesorii de active să nu profite, prea mult, de pe urma reducerii riscului prin majorarea investiției, în titluri europene, ca procent din total şi, respectiv, prin reducerea procentului de investiție în titluri americane.

În perioada actuală, între comportamentul pe piețele de capital al titlurilor americane şi europene, există o asemănare, aproape perfectă, nu numai între câştigurile investițiilor în titluri, ci şi între procentele de dobânzi, care sunt aproape similare (este vorba de o similitudine a valorii medii pe termen scurt).

După cum este arătat în anexa nr. 16, câştigurile titlurilor americane nu sunt cu mult mai mari decât cele ale titlurilor europene, între câştigul titlurilor americane şi cel al titlurilor exprimate în ECU, existând o diferență de numai 0,6%.

Ca rezultat, din punct de vedere al nivelului câştigurilor, motivația este scăzută pentru determinarea unui investitor să îşi schimbe investiția, din titluri americane în titluri europene sau invers. Rămâne totuşi problema specifică oricărei investiții, de gestionare în timp a portofoliului de active financiare deținute. Apare, astfel, necesară utilizarea previziunilor: *macroeconomice* – privind atât țara de origine a pieței de capital, unde domiciliază investiția, cât şi țările de origine ale companiilor emitente, şi *microeconomice* – privind situația de perspectivă a afacerilor firmelor emitente.

Se ajunge, astfel, la următoarea întrebare: rentabilitatea investițiilor în titluri financiare, depinde de creşterea macroeconomică şi, respectiv, microeconomică ?

Răspunsul este afirmativ, din două puncte de vedere:

- *primul* – cel al experienței, arată că evoluția piețelor de capital, în primul rând, sub aspectul volumului tranzacțiilor (în directă corespondență cu afluxul de participanți) depinde, în mare măsură, de creşterea economică, la nivel macro şi la nivel micro;
- *cel de al doilea punct de vedere* – cel al studiului şi analizei fenomenului, arată, în mod clar, că nivelul cererii de titluri financiare, pe o piață de capital, este proporțional atât cu situația general economică la nivel macro, cât şi cu situația economică a emitenților.

La nivel macroeconomic, adepții analizei fundamentale, care cred în investițiile sectoriale, urmăresc atent corelația dintre PNB/PIB şi piața de capital

şi vor căuta să investească în anumite sectoare, în funcție de diversele faze ale ciclului economic.

Vijay Gondhalekar – profesor la Graduate School of Business J.M.Katz – Univesitatea din Pittsburg, studiind, pentru Statele Unite ale Americii, corelația statistică dintre PNB şi indicele Dow Jones Industrial Average (DJIA), a constatat că, intrând în „zodia taurului", DJIA anticipează, cu aproximativ şase – nouă luni, creşterea reală a PNB/PIB, conform graficului din fig. nr. 6.

Fig. 6

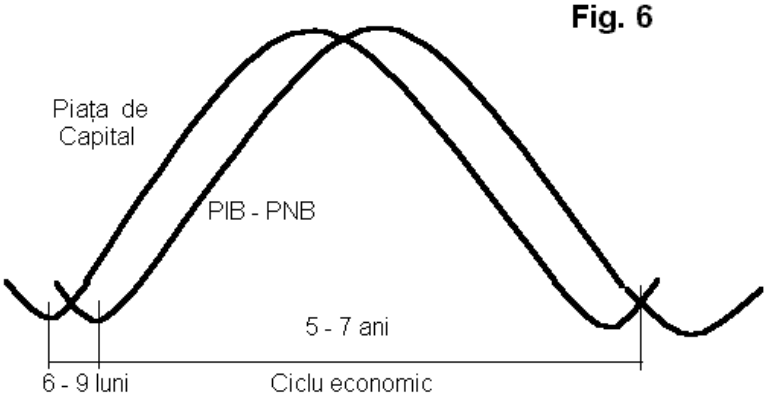

2.7. O comparație între modelele diverselor piețe de capital

Teoria economică liberală susține că numai libertatea de mişcare a capitalurilor, deschise în totalitate concurenței, asigură repartizarea optimă a resurselor necesare dezvoltării întreprinderilor.

Pornind de la aceasta, multe puncte de vedere avizate, consideră că regresiunea rolului băncilor, în distribuirea creditului, reprezintă un factor de eficiență.

Ca un punct de vedere personal, afirmația, de mai sus, este, în mare parte, adevărată. Totuşi, referitor la piețele de capital americană şi britanică, trebuie menționat că ascensiunea rolului piețelor de capital, în finanțarea afacerilor, nu a avut loc pe baza unei „regresiuni" a activității bancare propriu-zise; activitatea bancară, în aceste țări, şi-a schimbat cu siguranță, drumul ascendent şi, în acest sens, stau mărturie performanțele actuale ale marilor bănci şi consorții bancare britanice şi americane, cum sunt: HSBC, Chase Manhattan etc. Cel mai probabil scenariu este acela că piețele de capital britanice şi americane, pe fondul unei legislații şi, mai mult ca sigur, al unei mentalități îndreptate spre progres şi creştere economică, au găsit mediul cel mai propice pentru o dezvoltare, în sens funcțional, calitativ şi cantitativ, ceea ce a permis o de-

vansare a rolului băncilor în finanțarea afacerilor. De fapt, acest mediu propice şi germenul unei economii de piață, prospere, au fost premisele suficiente ale actualei situații. Pe acest fundal, întâlnirea cererii cu oferta a creat atât creştere economică durabilă, cât şi o reală competiție pentru capitaluri şi, respectiv, pentru plasamente pe piață.

Considerăm că băncile şi-au păstrat, neştirbită, reputația de principale noduri ale circulației capitalurilor pe respectivele piețe. Sus-numitul „regres" al activității bancare este, de fapt, o amploare, probabil neaşteptată cu cca. 30 ani în urmă, a rolului finanțării directe în economie, care, pe lângă motivele deja prezentate, a întâlnit şi aplicația practică a uneia dintre particularitățile sale: anume aceea că riscul finanțării este integral preluat de investitor (sau de garantul emisiunii, în cazul în care acesta există), dar câştigurile, cu mult peste cele proprii altor investiții, au concentrat capitaluri din întreaga lume.

O reprezentare schematică care, acceptând anumite aproximări grafice, ar putea fi asociată fenomenului discutat, este prezentată în fig. nr. 7.

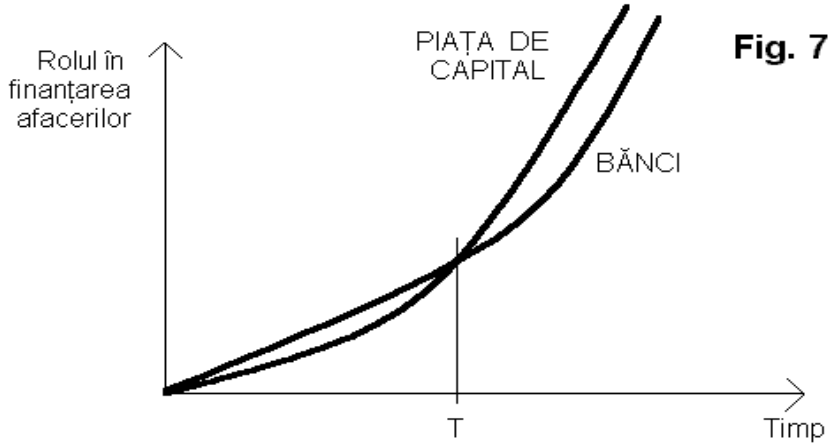

Fig. 7

Mai mult, evoluția continuă a rolului pieței de capital în finanțarea economiei, se observa, şi în prezent, pe măsura abundenței capitalurilor disponibile. Atragerea, continuă, a acestor capitaluri, către piață, este, tocmai, datorită rolului său de „focos" al creşterii economice, o țintă atât a politicii economice a guvernului, cât şi a perfecționării arhitecturii şi instrumentelor pieței financiare.

Ca exemplificare, pentru cele menționate, pe piața americană, în anul 1970, „cota de intermediere", adică partea ce revine băncilor în finanțarea economiei, reprezenta 80%, iar procentul de finanțare directă era doar de 20%.

După douăzeci de ani, în 1990, rolurile s-au inversat; procentul de finanțare directă a economiei americane a crescut la 80%, iar „cota de intermediere" reprezenta doar 20% din totalul finanțărilor în economie.

Cel mai probabil, nu se poate vorbi de o regresiune a activității bancare. Aşa cum s-a prezentat deja, este vorba de o ascensiune, peste aşteptări, a rolului pieței de capital în finanțarea economiei.

Per total, evoluția prezentată este atât a sectorului bancar, cât şi a pieței de capital.

Examinarea comparativă a structurii de finanțare a investițiilor, în Germania şi Marea Britanie, în perioada 1970 – 1989, ilustrează că principala sursă în acest scop, o constituie fondurile interne ale firmelor (76% şi, respectiv, 87,9%), urmate de împrumuturile bancare (11% şi, respectiv, 15,4%) şi transferurile de capital (8,5% şi, respectiv, 5,3%), ceea ce arată o asemănare a structurii finanțării afacerilor, în aceste țări.

Diferențele între sistemul din Germania, pe de o parte, şi cel din Marea Britanie şi SUA, pe de altă parte, sunt mult mai evidente în ceea ce priveşte capitalizarea bursieră.

Astfel, numărul companiilor listate la bursă a fost, în prima parte a anilor ’90, sub 700 – în Germania, față de 2000 – în Marea Britanie şi 6300 – în Statele Unite ale Americii.

Valoarea companiilor cotate la bursă a depăşit 80% din PIB - în Marea Britanie, fiind încă ridicată în Statele Unite ale Americii (57%), în timp ce în Germania s-a situat sub 25% din PIB.

Se remarcă deci o pondere a rolului pieților de capital în finanțarea economiilor americană şi britanică, spre deosebire de o pondere a rolului creditului bancar în economia germană.

3. EVOLUȚII ŞI PARTICULARITĂȚI ALE PIEȚELOR DE CAPITAL DIN ȚĂRI EUROPENE CU ECONOMIE ÎN CURS DE DEZVOLTARE

3.1. Piața de capital în Ungaria

După adoptarea Legii valorilor mobiliare, din 1990, un număr de 41 de bănci străine şi case de brokeraj au redeschis ringul bursei de valori, la 21 iunie, în acelaşi an, ca instituție nonprofit, funcționând pe principiul autoreglării şi beneficiind de sprijinul Ministerului Finanțelor şi al Băncii Naționale.

Bursa de Valori de la Budapesta a fost prima bursă de valori din regiunea central-europeană, cu o piață a produselor derivate.

După obținerea statutului de membru al Federation of Stock Exchanges, Bursa de Valori de la Budapesta devine, în primele luni ale anului 1998, membru al International Securities Markets Association.

Ca structură a pieței, în cadrul Bursei de Valori din Budapesta operează 60 de firme de brokeraj. Valorile mobiliare cotate sunt reprezentate de 53 de acțiuni, 31 de obligațiuni guvernamentale, 8 obligațiuni corporatiste, 43 de titluri de stat şi 8 fonduri de investiții, ponderea hotărâtoare, în capitalizarea totală, revenind titlurilor de stat şi pieței acțiunilor.

Un număr mare de societăți maghiare sunt listate pe piețele din Austria şi Germania.

Cifra de afaceri la Bursa de Valori din Budapesta s-a dublat în 1997, față de 1996, ajungând la 6.736 mld. forinți. În prima jumătate a anului 1998, aceasta a fost de 5.315 mld. de forinți. Capitalizarea pieței, în luna octombrie a anului 1997, era de 5.115 mld. de forinți, iar în octombrie 1998 a coborât la 857 mld. de forinți, ca urmare a retragerilor de capital, provocate de criza financiară din Rusia.

Pe piața OTC, unde se tranzacționează numai titluri neguvernamentale, cifra de afaceri a fost, în anul 1997, de 8.704 mld. forinți.

Pentru anul 1999, capitalizarea bursieră, şi structura investițiilor, pe domenii de activitate, din Ungaria este redată în anexa nr. 10.

Se remarcă o pondere mare a investițiilor în domeniul serviciilor şi o pondere mică în industrie.

3.2. Piața de capital în Polonia

Bursa de Valori din Varşovia şi-a început activitatea la 16 aprilie 1991.

Legea valorilor mobiliare, elaborată în 1991, a fost amendată şi completată în anul 1997, în scopul de a aduce, mai aproape, nivelul reglementării şi

organizării pieței poloneze de capital, de standardele Uniunii Europene.

Încă din 1994, Bursa de valori din Varşovia, a devenit membru al International Federation of Stock Exchanges, fiind prima țară din Europa Centrală şi de Est, care a dobândit acest statut.

În luna martie 1998, Bursa de Valori din Varşovia avea 37 de membri – firme de brokeraj; până la acea dată, au fost cotate 155 de companii, incluzând 15 fonduri naționale de investiții, certificate NIF (de privatizare), 40 de emisiuni de obligațiuni de trezorerie.

Capitalizarea pe piața acțiunilor a crescut, de la 142 mil. de dolari – la sfârşitul anului 1991, la aproape 15 mld. de dolari, în martie 1998.

Depinzând de mărimea şi evoluția capitalizării bursiere, calculată ca valoare de piață a unei firme (dată de cursul bursier, pentru acțiunile emise şi aflate în posesia acționarilor), o companie poate fi tranzacționată pe unul din cele trei segmente de piață ale WSE – piața principală, piața paralelă şi piața liberă.

Certificatele rezultate din privatizare sunt tranzacționate pe o piață separată – piața NIF-urilor.

Polonia este singura țară, din Europa Centrală şi de Est, cu un puternic sector bancar, reprezentat la cota bursei, ceea ce conferă greutate întregii piețe de capital.

Pentru anul 1999, capitalizarea bursieră, pe domenii de activitate, este prezentată în anexa nr. 11.

Şi în cazul pieței poloneze de capital, se remarcă o pondere mare a investițiilor în servicii, comparativ cu investițiile în domenii industriale.

3.3. Piața de capital în Croația

Piața bursieră croată a fost deschisă în anul 1991, sub forma unei instituții neguvernamentale şi nonprofit, cu susținerea a 25 de bănci şi societăți de asigurări.

Al doilea segment al pieței croate de capital este piața secundară.

Piața extrabursieră a fost înființată în anul 1993, cu reglementări mai puțin restrictive şi cu un volum de tranzacționare mai mic decât piața secundară.

La nivelul anului 1997, capitalizarea medie lunară, pe piața croată de capital, a fost de 5.275 mil. HRK.

La nivelul anului 1999, capitalizarea bursieră, pe domenii de activitate, este prezentată în anexa nr. 12.

Se constată o pondere dominantă a investițiilor în servicii, corelată cu diversitate mică a domeniilor emitenților.

3.4. Piața de capital în Slovacia

Piața slovacă de capital este segmentată în trei tipuri de piețe:

- piața bursieră;
- piața OTC (Over the Counter, adică piața interdealeri sau de negocieri);
- Bursa de Opțiuni din Bratislava.

Piața bursieră slovacă (Bratislava Stock Exchange) s-a deschis la data de 6 aprilie 1993, fiind divizată în trei categorii:

- piața acțiunilor cotate;
- categoria acțiunilor înregistrate;
- piața liberă, în ordinea descrescătoare a condițiilor restrictive de cotare.

Bursa de Opțiuni din Bratislava organizează tranzacții *futures* şi *options*, acționând în calitate de casă de compensații. Utilizând know-how-ul suedez, această instituție este considerată una dintre cele mai rapide din lume. Din capitalul social (60 de milioane coroane slovace), 30% este deținut de Swedish Option Market System International.

La nivelul anului 1999, capitalizarea bursieră, pe domenii de activitate, este redată în anexa nr. 13.

3.5. Piața de capital în România

Ca urmare a deciziei Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare (CNVM), în luna aprilie a anului 1995, a fost înființată Bursa de Valori din Bucureşti (BVB), care, la sfârşitul lunii iulie 1998, avea cotate 110 societăți comerciale, dintre care 16 la categoria I şi 94 la categoria a II-a.

Conducerea generală a BVB este asigurată de Adunarea Generală a Asociației Bursei, iar conducerea permanentă revine Comitetului Bursei, ai cărui membri sunt validați de către CNVM. Maximizarea eficienței activității Comitetului Bursei este asigurată de comisiile speciale: de etică, conduită şi supraveghere a activității membrilor; de înscriere la cotă; de tranzacționare.

Administrația BVB revine unui director general, numit pe o perioadă de cinci ani, de către Comitetul Bursei, acesta având statut de funcționar public.

Tranzacționarea în cadrul BVB este monopolul membrilor Asociației Bursei, adică al societăților de valori mobiliare - organizate sub formă de societăți pe acțiuni şi având ca obiect de activitate exclusiv, intermedierea de valori mobiliare.

Una dintre cele mai importante îmbunătățiri, ale activității BVB, operate în luna iunie 1997, se referă la decontarea tranzacțiilor bursiere prin Banca Națională a României.

Astfel, BNR este, începând cu 4 iunie 1997, banca prin care se face decontarea finală a tranzacțiilor, operate pe piața bursieră de la Bucureşti, înlocuind, în acest fel, Bankcoop – veche bancă de decontare a BVB.

Avantajele acestei schimbări constau în:

- o bancă comercială nu poate asigura un proces de decontare rapid şi sigur, în aceleaşi condiții ca BNR;
- Bankcoop realiza decontarea finală tot la nivelul BNR, procesul fiind, astfel, întârziat;
- Decontarea, prin Bankcoop, se făcea bilateral, necesitând mai multă lichiditate în sistem, dezavantaj eliminat prin concentrarea fluxurilor la nivelul BNR.

Piața RASDAQ (extrabursieră = OTC) a intrat în funcțiune la data de 25 octombrie 1996, fiind tranzacționate acțiunile a 5596 de societăți comerciale, incluse în programul de privatizare în masă, reprezentând peste 14 milioane de acționari.

Piața extrabursieră din România a fost concepută pentru tranzacționarea, în principal, a valorilor mobiliare provenite în urma privatizării în masă, după modelul bursei americane complet informatizate – NASDAQ, permițând, astfel, tranzacționarea valorilor mobiliare emise de societăți comerciale care, au o importanță locală, sunt nou înființate, sau au un nivel de dezvoltare care nu le permite accesul la BVB.

În mod asemănător, cu situația BVB, decontarea finală, a tranzacțiilor operate pe piața extrabursieră se face, începând cu anul 1997, prin BNR care a înlocuit, de asemenea, formula decontării prin Bankcoop.

3.6. Piața de capital în Turcia

Inaugurată, oficial, la sfârşitul anului 1985, activitatea Bursei de Valori din Istambul s-a intensificat o dată cu deschiderea pieței către investitorii străini, în anul 1989 (moment, începând cu care nu au mai existat nici un fel de restricții la intrarea sau la repatrierea investițiilor străine).

Legea privind valorile mobiliare şi piața de capital datează însă din anul 1981, iar autoritatea națională în domeniu este Consiliul Pieței de Capital, cu sediul în Ankara.

În anul 1993, Bursa de Valori din Istambul a fost recunoscută ca piață *off shore*, de către SEC (Securities and Exchange Commission), în timp ce Asociația Brokerilor de Valori Mobiliare, din Japonia, a desemnat-o, oficial, ca piață „proprie” investitorilor străini, începând cu anul 1995.

Această politică de atragere a investițiilor internaționale în economia națională a Turciei şi-a atins scopul, mărturie fiind evoluția valorii medii zilnice, a pieței acțiunilor, reprezentată grafic în anexa nr. 14.

Evoluția este, într-o mică măsură, datorată creşterii prețurilor (ca urmare a majorării cererii) acțiunilor tranzacționate. Factorul, cel mai important de influență este cel al numărului de acțiuni tranzacționate zilnic deci al volumului vânzărilor zilnice.

Din punct de vedere organizatoric, pe piața turcească a acțiunilor sunt autorizate 139 de case de brokeraj, iar în cadrul pieței obligațiunilor şi a certificatelor de trezorerie, există un număr de 180 de membri (114 case de brokeraj, 55 de bănci comerciale şi 11 bănci de investiții).

Cele două tipuri de piață sunt organizate pe mai multe niveluri, semnificativ diferențiate față de ceea ce există, în acest moment, pe piața de capital românească.

Astfel, piața acțiunilor este structurată în cinci segmente, după cum urmează:

- *piața națională,* unde sunt listate 274 de societăți, dintre care 100 constituie coşul indicelui compozit;
- *piața regională,* unde sunt tranzacționate societățile de talie mică şi mijlocie, precum şi companiile care nu mai îndeplinesc cerințele de cotare pe primul nivel;
- *piața tranzacțiilor majore,* dedicată achizițiilor, fuziunilor şi preluărilor;
- *piața watch list,* înființată în scopul delimitării societăților care urmează a fi delistate;
- *piața societăților noi,* care favorizează accesul la finanțare pentru companiile tinere, cu potențial important de creştere.

Aceasta este o imagine foarte complexă a pieței de capital aparținând unui stat cu o economie în dezvoltare şi care, într-un timp scurt, a adoptat o politică financiară, în sensul atragerii de investiții străine, în vederea obținerii creşterii economice.

De asemenea, modelul poate fi considerat reprezentativ şi din punct de vedere al funcționalității angrenajului dintre managementul pieței de capital şi politica financiară, ca instrument de atragere al investițiilor străine.

3.7. Date şi comparații privind evoluția pieților de capital naționale

La nivelul anului 1999, capitalizarea bursieră, a diverselor țări şi grupe de țări, se prezintă conform anexei nr. 15.

Se contată următoarele:

- o diferență mare de sistem financiar, între cel european – bazat pe un rol primordial al sectorului bancar, în finanțarea economiei, şi cel american – bazat pe rolul principal al pieților de capital, în acoperirea necesarului de fonduri pentru finanțarea afacerilor;
- la nivel european, este evidentă detaşarea, din punct de vedere al performanțelor economice, a primelor trei țări din Europa Centrală şi de Est, care vor adera la Uniunea Europeană – Polonia, Ungaria, Cehia; pe lângă rezultatele economice bune, obținute de aceste state, în perioada tranziției (aici este necesară menționarea, ca principali indicatori economici, a: produsului intern brut pe cap de locuitor, a ritmului de creştere a

exporturilor şi a reducerii inflației), care, bineînțeles, concură (atât sub aspectul diminuării riscului de țară, cât şi al necesarului de fonduri în economie), la atragerea investițiilor străine şi autohtone, în sistemul finanțării directe, este de notat şi organizarea superioară a sistemului pieței de capital, care îmbină eforturile interne, de perfecționare a activității, cu interesul pentru atragerea de *know-how*, din țările dezvolate economic;

- chiar şi la acest grup de trei țări, care, probabil, vor adera, în „primul val",la Uniunea Europeană, se observă o diferență firească, față de performanțele pieței de capital din zona EURO.

4. CERINȚE PRIVIND FUNCȚIONALITATEA PIEȚEI ROMÂNEŞTI DE CAPITAL

Funcționalitatea pieței româneşti de capital este dată de coexistența următoarelor elemente:

- legislație, norme şi proceduri de lucru;
- management şi organizare instituțională;
- participanți la piață.

Stadiul actual, al dezvoltării pieței de capital autohtone, este reprezentat de următoarele elemente:

- numărul mic de participanți la piață;
- lipsa de performanțe economice ale emitenților;
- varietatea redusă a instrumentelor financiare utilizate, ceea ce duce la o eficiență foarte redusă a activității bursiere cu valori mobiliare.

În această situație, piața românească de capital, prin activitățile sale, nu îşi poate atinge scopul său principal şi, anume, introducerea în circuitul economic a contravalorii titlurilor financiare emise.

Principala cauză a acestei situații este lipsa de performanță a emitenților de titluri financiare, ceea ce duce la un grad scăzut de atractivitate pentru investitori şi, implicit, la un grad redus de lichiditate a pieței.

Această situație poate fi remediată prin măsuri economice, luate la nivel macroeconomic, cum ar fi:

- crearea de facilități în planul fiscalității, accesului la consultanță economică şi accesului la fonduri, destinate producătorilor de bunuri şi servicii, în vederea stimulării creşterii economice;
- aplicarea de măsuri în planul întăririi disciplinei financiare;
- aplicarea şi supravegherea respectării legii concurenței şi a legii falimentului;
- instituirea unor organisme de analiză şi control permanent a activităților agenților şi instituțiilor economice, din punct de vedere al corectitudinii aplicării prevederilor legale, în materie de comerț cu bunuri şi servicii;
- perfecționarea organizatorică, instrumentală şi procedurală a sistemului național de plăți.

Pe lângă măsurile de ordin macroeconomic, lipsa de performanță economică a emitenților poate fi reglată şi prin măsuri, luate la nivel microecnomic, în cadrul organizațional al fiecărui agent economic în parte.

Astfel, se impun cu necesitate următoarele tipuri de măsuri:

- ridicarea calității produselor şi serviciilor, având în vedere concurența, în plan național şi internațional, ce va însoți apropiata integrare europeană;
- preocuparea permanentă pentru calitatea resurselor umane interne şi a managementului, în acest domeniu, având ca puncte cheie; pregătirea

profesională, competența şi responsabilizarea, pe baza formulelor de contract de management, a cadrelor de conducere.

Dat fiind faptul că atragerea investițiilor indirecte este preferată creditelor bancare de către emitenți, deoarece finanțarea indirectă nu grevează asupra gradului de îndatorare a solicitantului de fonduri deci nu angajează în nici un fel, răspunderi, din partea societății emitente, riscul este integral preluat de către finanțator şi are următoarele componente:

- remunerarea investitorului se face la nivelul de rentabilitate a pieței interne;
- riscul de faliment al afacerii emitentului se transferă, în mod automat, direct şi integral, finanțatorului;
- riscul de lichiditate, poate apărea în cazul unei piețe de capital insuficient dezvoltate, în cazul unei funcționalități reduse a pieței secundare a titlurilor, sau în cazul în care emitentul intră într-o perioadă de declin economic accentuat şi previzibil, pe termen mediu şi lung.

Aceste riscuri pot fi parțial reduse prin măsuri macroeconomice, în planul legislativ, normativ şi instituțional, cum sunt:

- cotarea societăților la bursă trebuie facută selectiv, pe bază de indicatori microeconomici şi, mai ales, pe baza unor perspective reale de dezvoltare economică a emitentului, ca probă a demonstrării necesarului de fonduri; aici este de subliniat necesitatea unei analize severe a viitorului afacerii emitentului, studiul mergând până la demonstrarea posibilității reale de vânzarea a produselor / serviciilor acestuia şi evidențierea, pe bază de indicatori, a gradului de rentabilitate a firmei emitente;
- analiza periodică a stării microeconomice a emitentului este esențială şi trebuie întocmită atât de către intermediar, cât şi de către investitor; cu această ocazie, se demonstrează sau nu gradul de încadrare a afacerii emitentului, în valorile previzionate ale indicatorilor microeconomici, la diverse momente ale ciclului afacerii;
- fondurile de garantare a emisiunilor sunt instituții indispensabile unei piețe de capital funcționale; acestea analizează, din punct de vedere al eficienței economice a investiției, afacerea emitentului şi preiau anumite riscuri, în special de blocare a ciclului afacerii, din motive imprevizibile sau foarte greu previzibile; garantarea titlurilor financiare emise se face în schimbul unui comision care grevează asupra valorii de răscumpărare a titlurilor, conform schemei prezentate în fig. nr. 8; avantajele garantării sunt totuşi indiscutabile, având următoarele componente:
  - pentru investitori, preluarea riscurilor creşte atractivitatea şi, implicit, creşte numărul investitorilor şi deci se îmbunătățeşte una dintre componentele gradului de lichiditate a pieței;
  - pentru emitenți, creşte posibilitatea de vânzare a titlurilor emise şi, implicit, de finanțare a afacerii;

- din punct de vedere macroeconomic reprezintă un factor al creşterii economice şi diminuare a riscului.
-

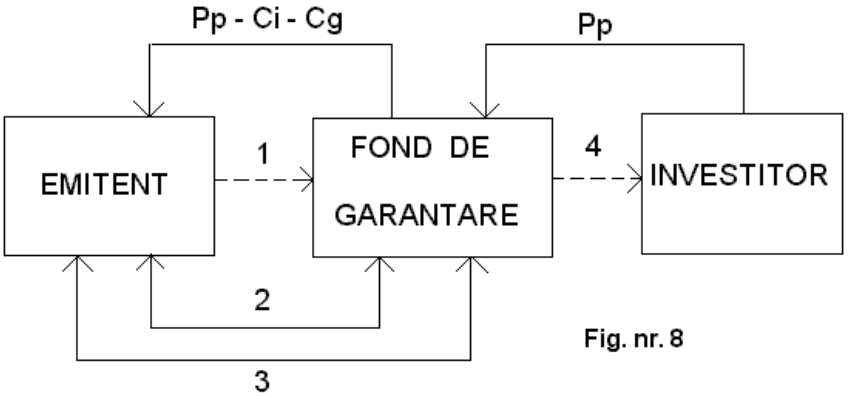

Fig. nr. 8

în care:

Pp = preţul de piaţă al titlurilor emise;

Ci = comision de intermediere;

Cg = comision de garantare;

= emisiune de titluri;

= contract de intermediere;

= contract de garantare a titlurilor emise;

= vânzare de titluri emise.

Dezvoltarea pieţei româneşti de capital presupune utilizarea pârghiilor legislative, manageriale şi de control pentru atragerea unui număr, cel puţin suficient, de participanţi la piaţă, care, în condiţii de concurenţă, să asigure introducerea în circuitul economic a contravalorii titlurilor financiare emise.

Crearea unor condiţii legale de concurenţă este o cerinţă esenţială pentru funcţionalitatea pieţei de capital.

În cadrul pieţei de capital, concurenţa are următoarele componente:

- concurenţa emitenţilor pentru fonduri;
- concurenţa intermediarilor pentru poziţionarea pe piaţă, formată din portofoliul de emitenţi şi din cel de investitori;

concurenţa investitorilor pentru efectuarea plasamentului.

Dintre toate aceste trei elemente, concurenţa emitenţilor pentru fonduri, pe lângă natura rentabilităţii în timp a fiecărei afaceri, cunoaşte şi o latură de ordin legislativ şi procedural. Aici, intră în discuţie structura portofoliului de instrumente financiare ale pieţei de capital.

Este evident că nivelul de rentabilitate a pieței interne este factorul definitoriu care atrage toate cele trei tipuri de participanți la piața de capital.

O dată ce au fost luate măsurile care se impun pentru crearea unui nivel minim de rentabilitate a pieței interne, se cer a fi luate măsurile de ordin legislativ, normativ şi procedural, pentru crearea unei structuri complexe a portofoliului de instrumente financiare, specifice pieței de capital, ca şi măsuri organizatorice pentru crearea cadrului instituțional necesar – factor al creşterii atracției investitorilor, ca potențiali participanți la piață.

În ceea ce priveşte portofoliul de instrumente financiare, specifice pieței de capital, adică produsele care vor fi apelate de către investitori, trebuie avută în vedere crearea de posibilități multiple pentru ofertanții de fonduri, în vederea stabilirii unor strategii investiționale, pe baza următoarelor elemente, considerate principale:

- ciclicitatea afacerii emitentului;
- scadența titlurilor;
- tipul dobânzii titlurilor;
- gradul de garantare a emisiunii;
- structura riscului.

În concluzie, patru sunt problemele care se impun a fi soluționate în perioada următoare, pentru fortificarea pieței româneşti de capital:

- măsuri de ordin legislativ şi instituțional pentru ridicarea nivelului general de rentabilitate a pieței economice interne;
- măsuri de ordin legislativ, normativ şi procedural pentru crearea unui portofoliu complex de instrumente financiare specifice pieței de capital;
- măsuri privind reglementarea şi supravegherea activității pieței româneşti de capital;
- măsuri de ordin instituțional, pentru crearea cadrului organizatoric şi de control necesar funcționării pieței interne de capital.

Analizând indicatorii macroeconomici, în perioada 1990 - 2000, se observă scăderea continuă a PIB, mai ales datorită scăderii producției industriale.

Acest „minus” al activității economiei naționale poate fi corectat, în principal, prin atragerea de investiții străine.

Problemele care se cer a fi soluționate, sunt:

- remedierea erorilor procedurale privind impozitarea operațiunilor pe piața de capital (şi aici avem exemplul procedurii eronate de a taxa valoarea tranzacției, la vânzare, aceasta ar putea duce la situația impozitării unei pierderi, în cazul în care prețul de vânzare este mai mic decât cel de cumpărare);
- perfecționarea sistemului de reglementare şi supraveghere, propriu activității pieței de capital, cel puțin sub aspectul permanenței supravegherii (adică nu numai analiza unor rezultate *post-factum*), atât prin obținerea pe cale legislativă a unor raportări periodice din partea membrilor bursei,

cât şi prin crearea unui statut şi regulament de funcționare corespunzătoare unei instituții capabile să exercite o astfel de supraveghere;

- nu în ultimul rând, atragerea de *know-how*, din statele europene dezvoltate, ar rezolva multe dintre problemele rămase încă nesoluționate.
- Toate aceste măsuri contribuie la perfecționarea, din punct de vedere al eficienței şi siguranței investițiilor, a activității pieței româneşti de capital - factor indispensabil atât pentru dezvoltarea pieței financiare şi a economiei naționale, cât şi pentru scăderea riscului de țară.

Pe lângă problemele deja expuse, se mai cere a fi analizat un factor esențial pentru dezvoltarea pieței româneşti de capital, şi anume, atragerea capitalului străin, fapt care coincide şi cu pregătirea de aderare a României la Uniunea Europeană.

Deci, piața românească de capital va deveni parte a pieței internaționale de capital. Acesta este un motiv în plus pentru a reflecta asupra structurii sistemului financiar intern, dar, în acelaşi timp, orientează acțiunile Legislativului şi Executivului, în direcția dezvoltării pieței româneşti de capital.

Nu trebuie neglijat însă faptul că dezvoltarea pieței de capital interne, ca şi integrarea României în Uniunea Europeană, implică angajarea în competiția internațională pentru atragerea de fonduri internaționale pe piața de capital internă. Aceasta este o problemă care va putea fi rezolvată numai printr-o corespondență perfectă între politica financiară (mai ales, cea fiscală) şi managementul financiar, la nivel macroeconomic.

Bibliografie

1. Anghelache, Gabriela; Dardac, Nicolae; Stancu, Ion - Piețe de capital şi burse de valori, Academia de Studii Economice Bucureşti, 1991.
2. Apostu, Mioara – Piețe financiare mai puțin consacrate – Piața financiară, nr. 12, decembrie 1998.
3. Apostu, Mioara – „Repo” în Balcani – Piața financiară, nr. 5, mai 1999.
4. Apostu, Mioara – Structuri de piață – Piața financiară, nr. 2, februarie 1999.
5. Begu, Stelian - Analiza statistică a datoriei externe a României, în perioada 1990 – 1996. Revista română de statistică, nr. 10 – 1998. Bucureşti, Comisia Națională pentru Statistică.
6. Bolchiş, Teofil; Sâmbotin, Luminița – Moneda euro şi implicațiile ei pe piețele financiar-monetare. Revista de finanțe, credit, contabilitate, nr. 6, iunie 1998. Ministerul Finanțelor.
7. Ciupag, Angela - Corelația pieței de capital cu creşterea economică. Piața financiară, nr. 12, decembrie 1998.

8. Cone, Sergiu; Oancea, Carolina - Decontarea pieței OTC – Piața financiară, nr. 11, noiembrie 1996.
9. Dan, Vasile; Isaic-Maniu Ruxandra; Leca-Dinu, Cristina - Managementul societăților comerciale pe acțiuni, în condițiile dezvoltării acționariatului şi a pieței bursiere – Colecția Studii şi cercetări economice, nr. 9-10, Academia Română, Centrul de Informare şi Documentare Economică, 1999.
10. Găman, Oana - Euro – un an de la creare. Piața financiară, nr. 3, martie 2000.
11. Ion, Mihai - Marile modele de guvernare corporativă – Tribuna economică, nr. 39-40, septembrie 1998.
12. Koch, Timothy W. – Bank Management, University of South Carolina, 1999.
13. Maliş, Doru - Bursa vremurilor interbelice – Piața financiară, nr. 2, februarie 1999, Bucureşti.
14. Necşulescu, Lavinia – B.N.R. – Noua bancă de decontare a B.V.B. – Piața financiară, nr. 7-8, august 1997.
15. Odobescu, Emanuel – Titluri de valoare româneşti, 1900 – 1950, Editura Sigma, Bucureşti, 2000.
16. Petrescu, Marian - Piața de capital în România – Repere ale dezvoltării istorice, Anuarul GELSOR, Bucureşti, 1996.
17. Popa, Ioan - Bursa, Editura Adevărul, Bucureşti, 1993.
18. Şeitan, Silviu-Marius – Cerințe ale funcționalității pieței româneşti de capital, Economistul, 29 ianuarie 2001.
19. Şeitan, Silviu-Marius – Politici investiționale prin piața de capital, Buletin financiar, nr. 20-decembrie 2000, Institutul de Cercetări Financiare şi Monetare „Victor Slăvescu”.
20. Zaman, Gheorghe - Bilanțul economiei de tranziție, în România, în perioada 1990 – 1999. Evaluări şi perspective pe termen scurt, mediu şi lung. Economia României, nr. 1-2001, Bucureşti.
21. * * * - A Concise Dictionary of Business – Oxford University Press, 1992.
22. * * * - Currency & Bond Market Trends, Merrill Lynch, New York, 1999.
23. * * * - Date privind operațiunile şi situația bursei de valori Bucureşti, Economistul, 12 iulie 1999.
24. * * * - „Neuer Markt Frankfurt” a crescut cu 174% în 1998, Piața financiară, nr. 5, mai 1999.
25. * * * - Statul impozitează curajul investitorilor, Piața financiară, nr. 3, martie 2000.
26. * * * - Strategy East – 3rd quarter 1999, Raiffeisen Zentralbank Österreich AG, Austria, 1998.

Anexa nr. 1

Evoluția valorilor indicilor bursieri pentru tranzacțiile cu titluri cu venit variabil, în perioada 1925 - 1939

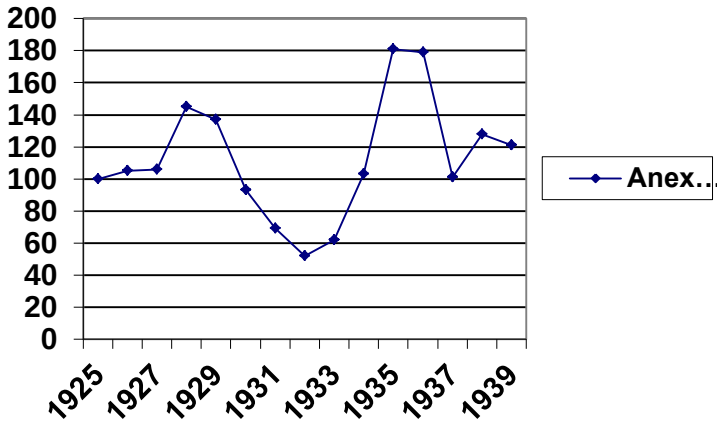

Anexa nr. 2

Evoluția valorilor indicilor bursieri pentru tranzacțiile cu titluri cu venit fix, în perioada 1925 - 1939

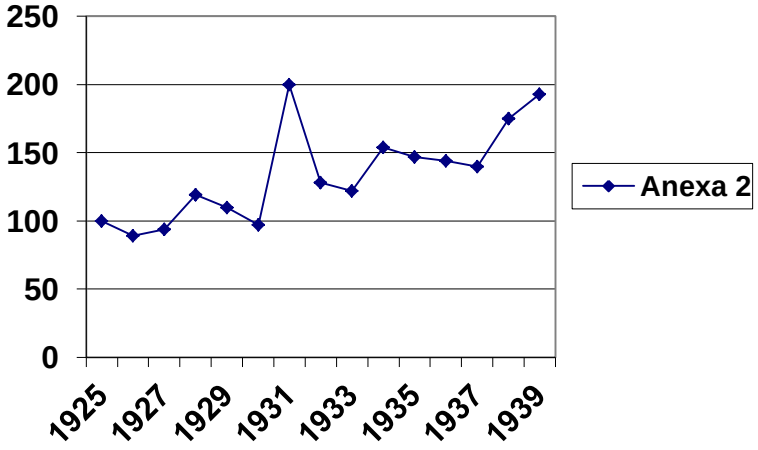

Anexa nr. 3

Evoluția volumului vânzărilor pentru tranzacțiile cu titluri cu venit fix, în perioada 1925 – 1939 (mld. lei prețuri curente)

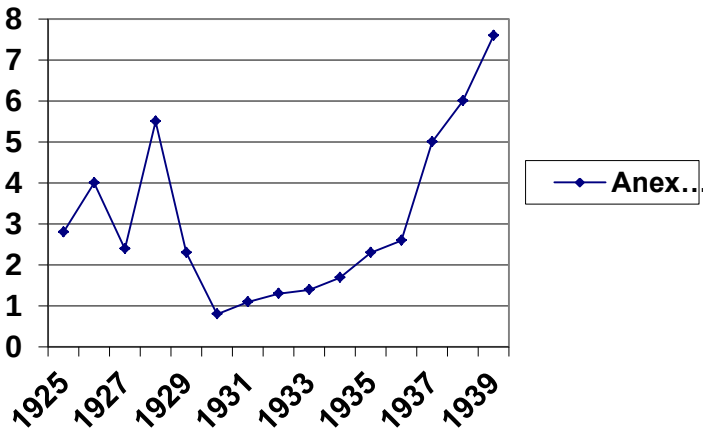

Anexa nr. 4

Evoluția volumului vânzărilor pentru tranzacțiile cu titluri cu venit variabil, în perioada 1925 – 1939 (mld. lei prețuri curente)

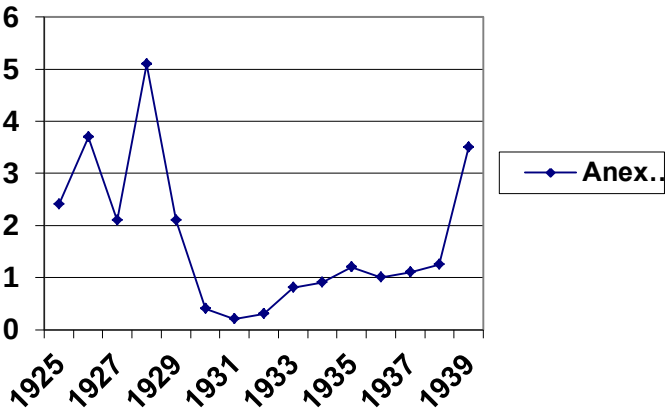

Anexa nr. 5

Evoluția ratei dobânzii, pe piața americană de capital, pentru investițiile în obligațiuni ale Trezoreriei americane, cu scadența pe 10 ani, în perioada 1984 – 1998

- % -

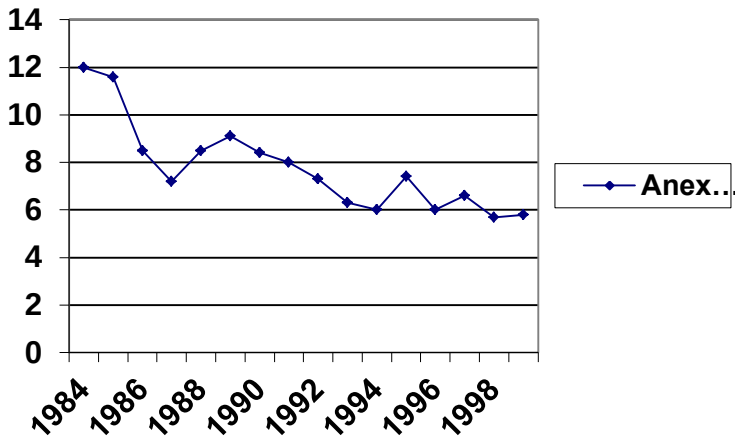

Un model matematic, pentru această evoluție, este:

*CNOT 10 t = 1,04 * I t + 0,30 * CCT t – 0,35 * COC*

unde:

CNOT 10 t	=	câştigul nominal (cel calculat ca procent din valoarea nominală a titlului), la momentul „t”, al obligațiunilor de trezorerie, cu scadența pe 10 ani;
I t	=	rata inflației, pentru anul „t”, înregistrată sau previzionată;
CCT t	=	câştigul obținut prin plata de la trezorerie a unei cambii, cu scadența pe 3 luni, trase asupra unei autorități guvernamentale (de regulă, este vorba de rolul cambiei, ca instrument de creditare pe termen scurt);
COC t	=	câştigul, la momentul „t”, al obligațiunilor emise de companii;
t	=	anul.

Anexa nr. 6

Evoluția ratei dobânzii pe termen lung, pentru titlurile Guvernului şi Trezoreriei britanice, cu scadența pe 20 ani, în perioada 1984 – 1998

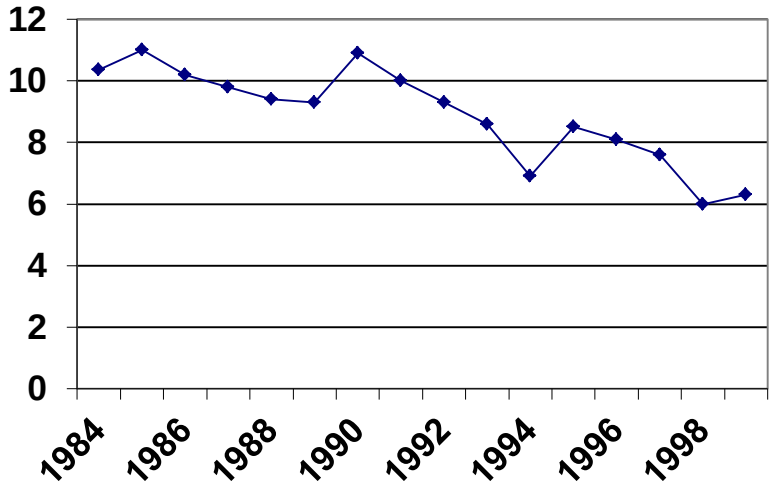

Un posibil model matematic, al acestei evoluții, este:

*CNOB 20 t = 0,35 * CCT t + 0,14 CNOT 10 t*

unde:

CNOB 20 t = câştigul nominal al obligațiunilor trezoreriei precum şi al obligațiunilor guvernamentale britanice, cu scadența pe 10 ani, la momentul „t";

CCT t = câştigul, obținut prin plata de la trezorerie a unei cambii, cu scadența pe trei luni, trase asupra unei autorități guvernamentale britanice;

CNOT 10 t = câştigul nominal (calculat ca procent din valoarea nominală a titlului), la momentul „t", al obligațiunilor Trezoreriei americane, cu scadența pe 10 ani;

t = anul.

Anexa nr. 7

Evoluția valorilor câştigurilor aferente investițiilor în obligațiuni ale Guvernului japonez, cu scadența pe 10 ani, în perioada 1984 – 1998

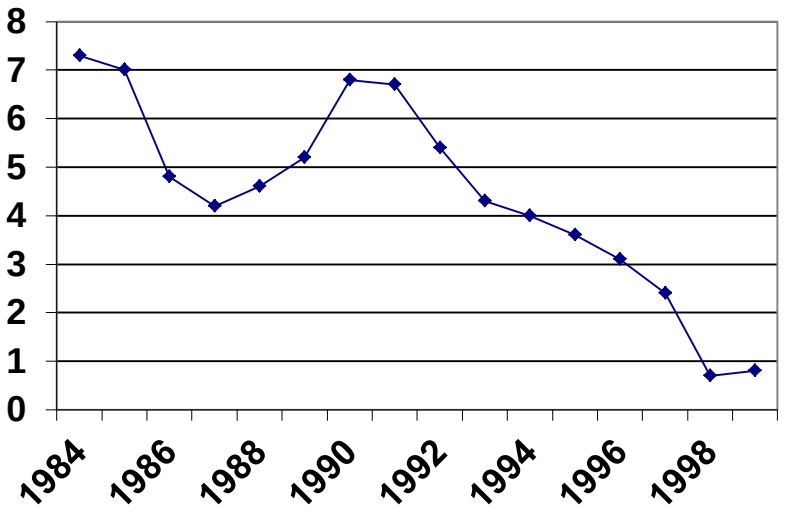

NOTĂ: prin câştigul nominal al unui titlu financiar cu venit fix se înțelege câştigul acordat, exprimat ca procent din valoarea nominală a titlului.

Modelul econometric comparativ:

$$CNJ = 0,69 * CNE$$

unde:

CNJ = câştigul nominal al obligațiunilor, cu decadență de 10 ani, emise de autorități guvernamentale japoneze, cotate în moneda japoneză;

CNE = câştigul titlurilor cotate în monede europene, tranzacționate pe piața japoneză de capital.

Anexa nr. 8

Distribuția sectorială a plasamentelor, pe Neuer Markt Frankfurt, la 30 aprilie 1999

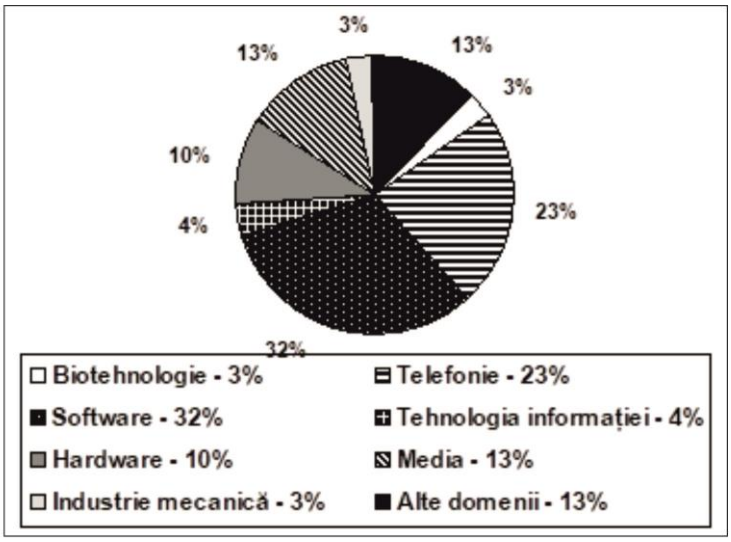

Anexa nr. 9

Evoluția valorilor câştigului pentru investițiile în obligațiuni guvernamentale germane, cu scadență pe 10 ani, în perioada 1984 – 1998

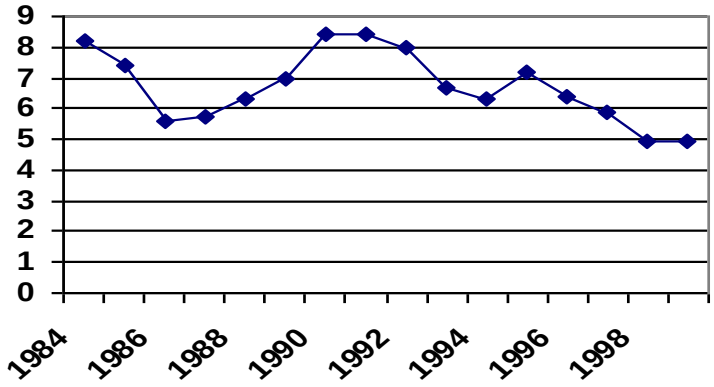

Un posibil model matematic, al acestei evoluții, este:

CNOG 10 t = 0,27 * CNOT 10 t + 0,27 CNOT 10 t+0,23 EURO t + 0,11 PIB % t
unde:

CNOG 10 t	=	câştigul nominal al obligațiunilor guvernamentale germane, cu scadență pe 10 ani, la momentul „t”;
CNOT 10 t	=	câştigul nominal, al obligațiunilor Trezoreriei americane, cu scadența de 10 ani, la momentul „t”;
EURO „t”	=	câştigul nominal al titlurilor, cotate în euro, prezente pe piața de capital germană;
PIB %	=	creşterea procentuală, a produsului intern brut, în anul „t”;
t	=	anul.

Anexa nr. 10

Capitalizarea bursieră, la Bursa de Valori din Budapesta, în iulie 1999

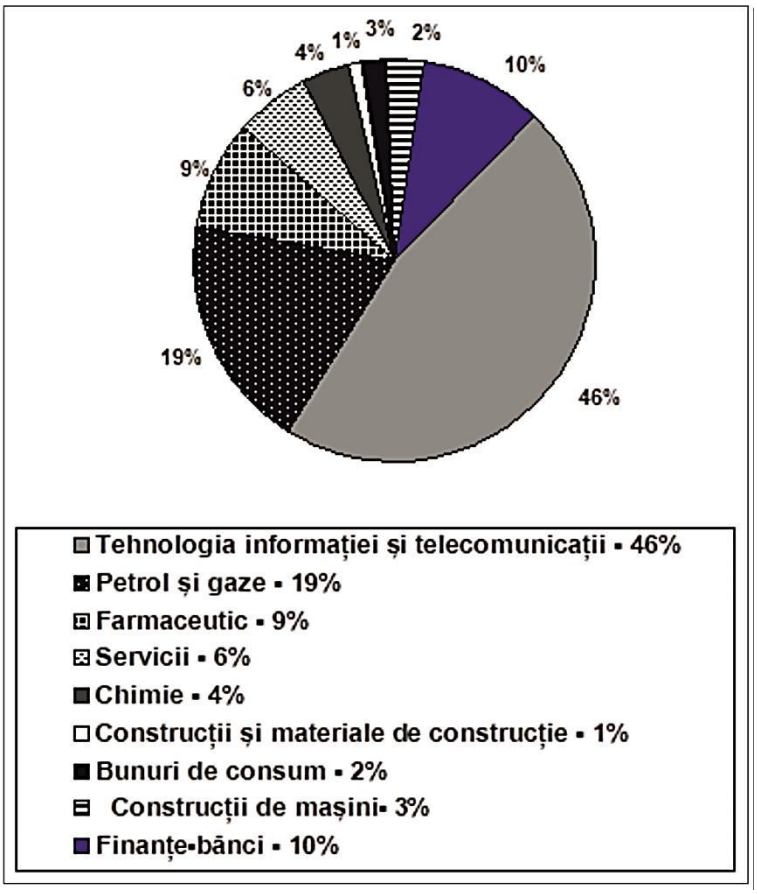

Anexa nr.11

Capitalizarea bursieră la Bursa de Valori din Varşovia, în iulie 1999

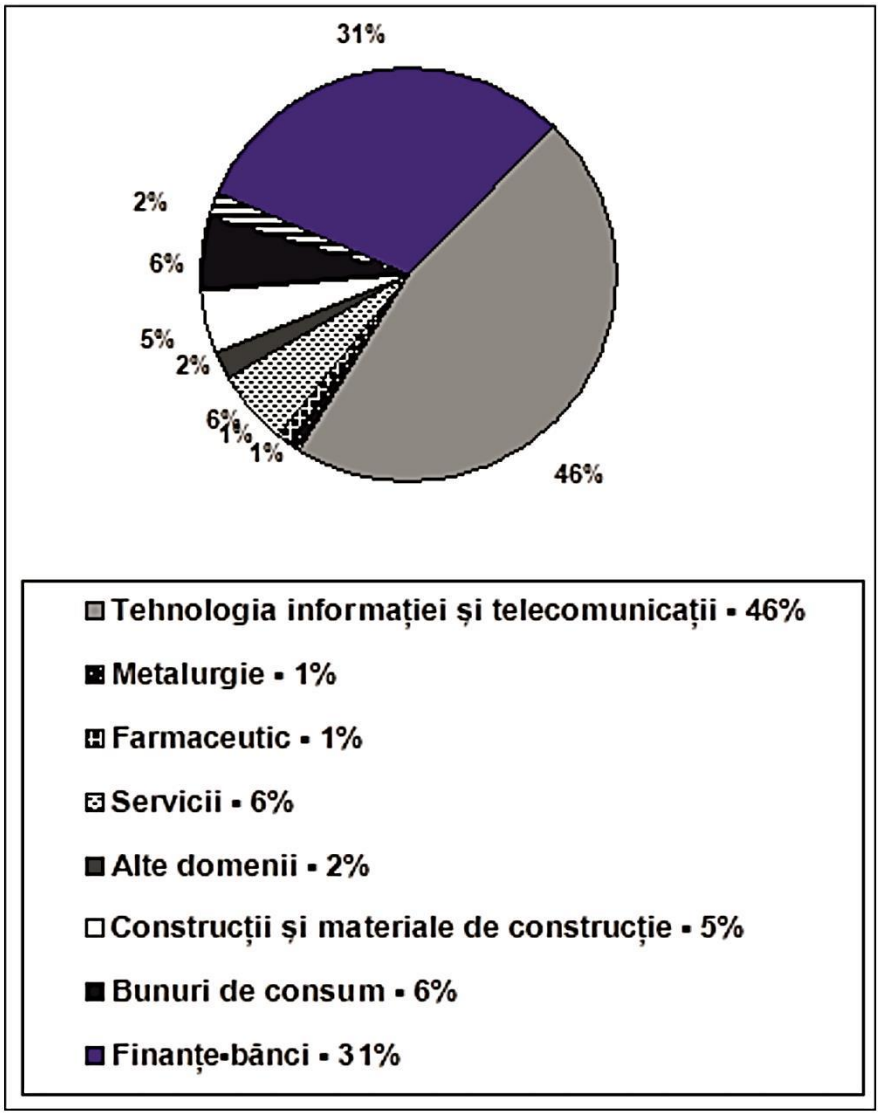

Anexa nr. 12

Capitalizarea bursieră la Bursa de Valori din Croația, în iulie 1999

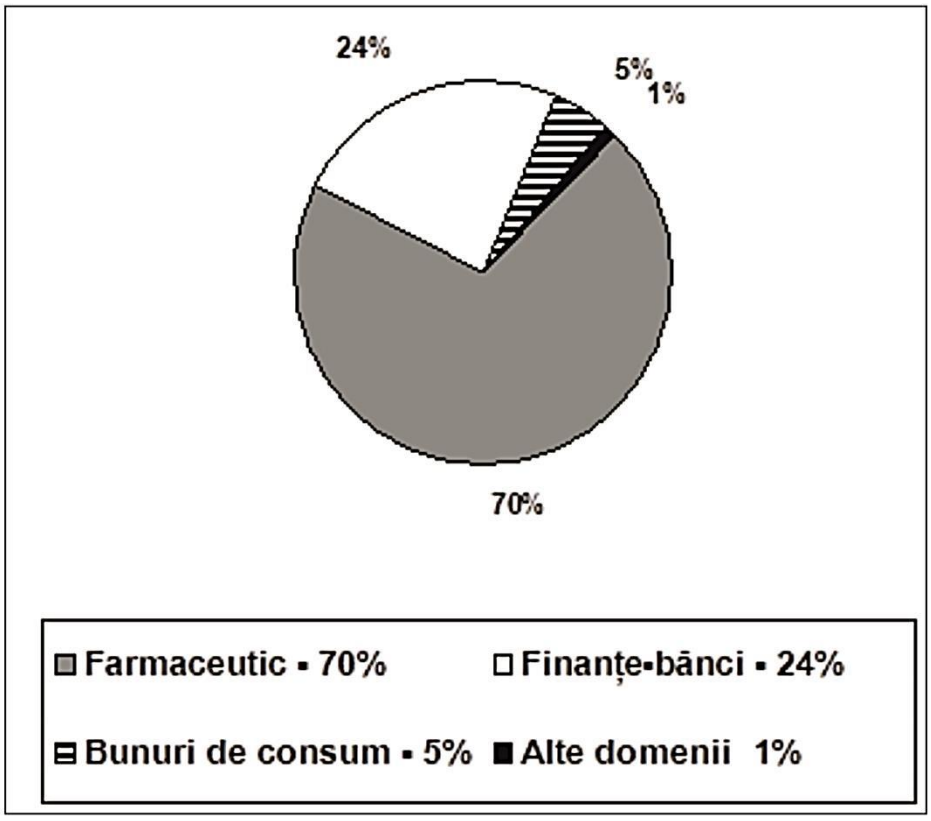

Anexa nr. 13

Capitalizarea bursieră la Bursa de Valori din Bratislava, în iulie 1999

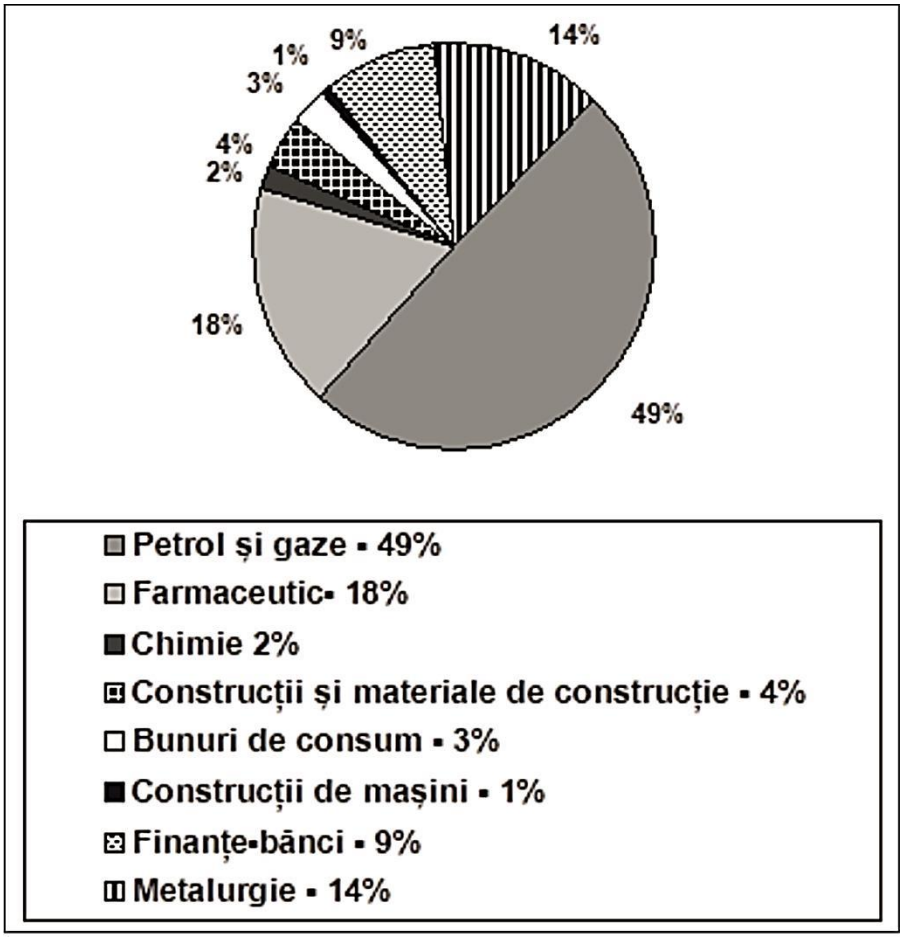

Anexa nr. 14

Evoluția valorii medii zilnice a pieței acțiunilor la Bursa de Valori din Istambul, în perioada 1990 – 1998 (milioane dolari)

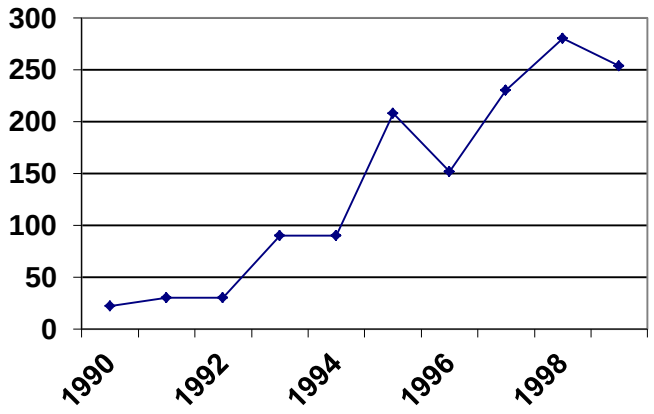

Anexa nr. 15

Capitalizarea bursieră în diverse țări şi grupe de țări, la nivelul anului 1999

Țara/Grupa	Capitalizarea bursieră, mld. $	Produs intern brut, mld. $	Raportul: capitalizare bursieră/PIB
POLONIA	23,6	158,3	0,1
UNGARIA	14,1	49,3	0,3
CEHIA	13,8	54,7	0,3
CEE - 3	51,5	262,2	0,2
EURO-11	4005,9	7000,0	0,6
SUA	12544,0	8911,0	1,4
ROMÂNIA	0,29	30,9	0,009

în care:

CEE – 3 reprezintă grupa primelor trei țări din Europa Centrală şi de Est, care vor adera la Uniunea Europeană (Polonia, Ungaria, Cehia);

EURO – 11 reprezintă grupa celor 11 țări care, în anul 1999, au aderat la moneda unică europeană: Austria, Belgia, Finlanda, Franța, Germania, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia şi Spania.

Anexa nr. 16

Câştigurile aferente investiţiilor în titluri financiare, cu scadenţă pe termen lung, în state europene dezvoltate şi în Statele Unite ale Americii

- % -

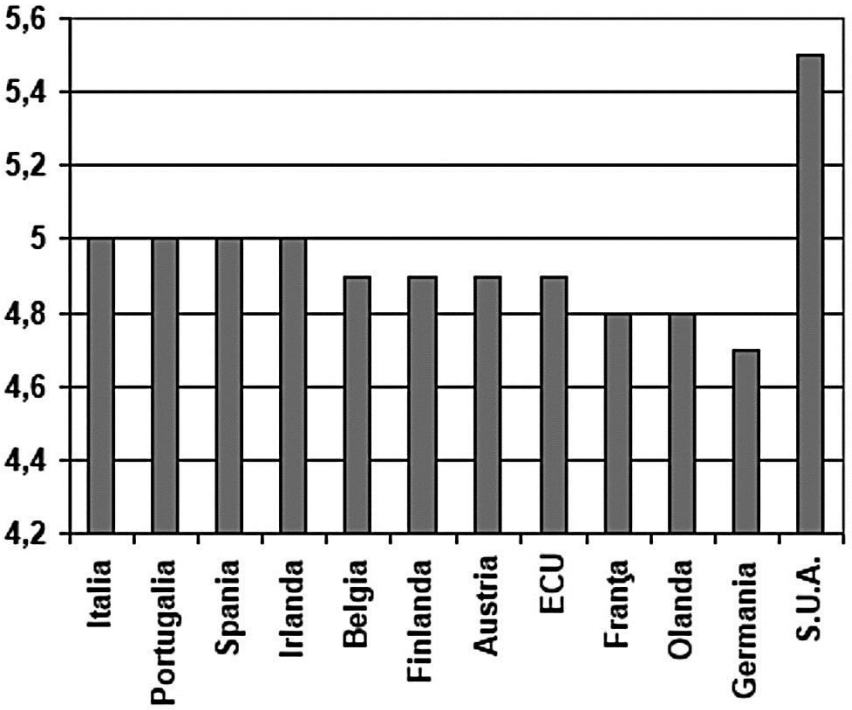

ITALIA.....5,0%
PORTUGALIA.....5,0%
SPANIA 5,0%
IRLANDA 5,0%
BELGIA.....4,9%
FINLANDA.....4,9%
AUSTRIA 4,9%
ECU.....4,9%
FRANŢA 4,8%
OLANDA.....4,8%
GERMANIA.....4,8%
S.U.A 5,5%

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 18-19/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

DIALOG SOCIAL ŞI CONCERTARE ÎN ȚĂRILE CANDIDATE: ROMÂNIA

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

dr. Constantin CIUTACU
dr. Steliana PERȚ
dr. Valentina VASILE

CUPRINS

INTRODUCERE GENERALĂ 563
1. DIALOGUL SOCIAL..... 565
1.1. Aspecte generale 566
1.2. Statul şi dialogul social 567
1.3. Reprezentarea lucrătorilor în întreprinderi 569
2. ORGANIZAȚIILE SINDICALE 571
3. PATRONATUL..... 586
4. CONTRACTUL COLECTIV. NEGOCIEREA - MECANISM AL CONCERTĂRII SOCIALE..... 607
5. INTEGRAREA ÎN UE ŞI PARTENERIATUL SOCIAL ÎN ROMÂNIA..... 613
6. CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI. VIITORUL TRIPARTITISMULUI ÎN ROMÂNIA..... 615
Bibliografie 619

INTRODUCERE GENERALĂ

i. Tranziția la economia de piață include ca una din componentele fundamentale dialogul şi concertarea socială -crearea ansamblului de condiții legislative, instituționale, edu-cativ-formative etc, necesare dezvoltării unui alt tip de relații industriale, implicării şi asumării răspunderii partenerilor sociali, la diferite niveluri de organizare, în formule bi, tri şi multipartite, în dezvoltarea/soluționarea problemelor economico-sociale curente şi de perspectivă, în medierea/arbitrarea conflictelor de muncă, în realizarea unui larg consens social.

În procesul de lărgire a UE, de pregătire pentru aderare a fiecăreia dintre țările candidate, **dialogul social,** în accepțiunea de **componentă** intrinsecă a **acquis-ului comunitar legislativ şi instituțional, dar şi prin mecanismele** de preluare/implementare a acestuia, capătă o importanță aparte, specială. Devine concomitent o **miză şi o provocare** pentru autoritățile publice şi partenerii sociali din perspectiva asumării responsabilităților în **zona de incidență a fiecăruia** şi, respectiv, în cea de **confluență** a intereselor acestora, în consens cu locul pe care-l vor ocupa în dialogul social european, el însuşi supus unui proces de reformare. Acesta presupune atât o mobilizare intensă a partenerilor sociali, formarea şi dezvoltarea unei culturi a dialogului şi negocierii la care trebuie să se raporteze fiecare dintre aceştia, cât şi sprijinul instituțiilor europene prin acțiuni coerente de formare, informare şi consultare.

Lărgirea UE - care situează dialogul şi concertarea socială în centrul modelului social european - pune, în momentul de față, probleme deosebite privind dezvoltarea/consolidarea instituțiilor şi legislației din țările candidate, ameliorarea funcționării acestora, promovarea unor noi mecanisme compatibile cu cele din UE. Şi aceasta, cu atât mai mult, în România - ca şi în alte țări candidate - unde există o anume reticență față de unele structuri de dialog social, iar legislația în domeniu se cere armonizată potrivit realităților din economie şi societate induse de modificările structurale ale tranziției.

ii. Principalele obiective ale studiului au urmărit:

- prezentarea bazelor legale şi instituționale ale dialogului social; principalele progrese şi limite, punctele forte şi cele slabe, zonele nereglementate sau insuficient reglementate;
- evidențierea unor particularități ale dezvoltării partene-riatului şi dialogului social; starea şi evoluția raporturilor dintre partenerii sociali, dintre autoritățile publice şi sectorul privat; bi, tri şi multipartitismul, ca principiu şi mecanism al reformei economice şi sociale;
- reprezentativitatea - criteriu al constituirii unor structuri de dialog social şi concertare la scară națională şi regională;
- poziția partenerilor sociali față de integrarea în UE;

- căi, direcții şi mecanisme de dezvoltare a dialogului social si de compatibilizare cu procesele si tendințele din UE. '

iii. Metodologia de cercetare, analiză şi prezentare porneşte de la prevederile actelor normative care reglementează structurile instituționale ale dialogului social în general, pe tipuri de organizații, cu deosebire - sindicate, asociații profesionale, patronate, cu sublinierea rolurilor organizațiilor guvernamentale (a statului) în crearea şi dezvoltarea bazelor legislative şi instituționale ale dialogului şi concertării sociale.

În al doilea rând s-a recurs la interviuri cu persoane reprezentative (din structurile de conducere) din instituțiile de dialog social respective.

În fine, mai ales pentru a respecta reprezentativitatea, credibilitatea şi eficiența s-a recurs la **informații statistice** provenind din **surse administrative** (CNS, MMPS), din surse sindicale/patronale/asociații autonome, ca şi din unele studii ale institutelor de cercetări.

1. DIALOGUL SOCIAL

Dialogul social reprezintă o componentă distinctă şi importantă a democraţiei economico-sociale, o politică de pregătire a aderării la UE şi aliniere/preluare a acquis-ului comunitar.

Prin informare, consultare, negociere şi administrare/gestionare pe principii tripartite a unor instituţii de dialog social, ca şi ale unor componente ale reformei, se urmăreşte **concertarea intereselor** patronale şi ale angajatorilor cu cele ale salariaţilor, la toate nivelurile organizatorice, de la agenţi economici până la scară naţională, având ca ţintă implicită realizarea „**păcii sociale"** în România. În acelaşi timp se urmăreşte atragerea şi participarea (inclusiv monitorizarea) societăţii civile în elaborarea strategiilor şi programelor de dezvoltare economico-socială, în realizarea **coridorului de conciliere** a unor interese, prin definiţie diferite ale partenerilor sociali, crearea unei zone de **larg consens** în probleme vitale pentru dezvoltarea României.

După îndelungate căutări şi experimente, vocaţia spre dialog social a căpătat o consistenţă reală.

În general, în România, au existat în permanenţă **disponibilităţi** pentru dialog şi consens social din partea tuturor partenerilor sociali. Acestea s-au manifestat cu deosebire în perioade cheie şi în opţiuni fundamentale, durabile pentru viitorul ţării.

Ca atare, dincolo de confruntări, de divergenţe, **consen-sualizarea** asupra unor probleme fundamentale, ca mecanism al eficienţei dialogului social a fost o constantă a tuturor guvernărilor începând din 1990. Indiferent dacă iniţiativele au aparţinut guvernului (lor) şi/sau partenerilor de dialog, după îndelungi consultări, s-a ajuns la consens, chiar dacă unele opinii divergente nu au putut fi (re)conciliate.

În acest sens amintim doar câteva acţiuni de mare anvergură şi deschidere:

- Schiţa programului de tranziţie la economia de piaţă (1990).
- Strategia de Pregătire a Aderării României la UE (Snagov 1, 1995).
- Strategia Naţională pentru Dezvoltarea Durabilă (iulie 1999), elaborată cu sprijinul PNUD de grupul de lucru constituit în baza HG 305/15.04.1999 (format din reprezentanţi ai guvernului, ai partidelor politice, confederaţiilor sindicale şi a celor patronale, Academiei Române, ai unor organizaţii neguvernamentale).
- Strategia de Dezvoltare Economică a României pe termen mediu, 2001-2004 (SDER) şi Programul Naţional de Aderare la UE(Snagov 2)-înaintate CE. De menţionat că, pe termen mediu, SDER întruneşte, pe de o parte **consensul** tuturor factorilor implicaţi - politici, guvernamentali, parteneri sociali, alte structuri ale societăţii civile, cultelor etc. -, iar, pe de

altă parte, conținutul acesteia a fost apreciat de CE, ca şi de alte organisme internaționale, care, de altfel, au sprijinit specialiştii români în elaborarea sa.

Evident, pe fondul consensului general care priveşte țintele finale şi multe din mecanismele de atingere a acestora, unele opinii divergente se mențin, în domenii cum sunt:

- privatizarea utilităților publice;
- acompaniamentul social al restructurării/lichidării întreprinderilor;
- reforma sistemului de pensii, în general a sistemului de securitate socială; recorelarea reală a pensiilor astfel încât să se păstreze relația cu evoluția salariului mediu;
- sprijinirea dezvoltării mediului de afaceri;
- apărarea/conservarea puterii de cumpărare (relația prețuri-salariul real);
- politica fiscală;
- combaterea tendințelor monopoliste ş.a.

1.1. Aspecte generale

În România dialogul şi consensul social se prezintă ca procese în plină desfăşurare, de adaptare la noile condiții interne şi externe din economie. Restructurarea economiei şi privatizarea - în condiții de recesiune economică prelungită, de presiuni structurale inerțiale şi dezarticulări între componentele reformei - îşi pun amprenta şi asupra funcționării şi eficienței dialogului social.

După cea 11 ani de tranziție, sub aspect **instituțional** şi în bună măsură legislativ, dialogul şi concertarea socială sunt destul de bine structurate. Încă din anii '90, printr-un pachet de acte normative, s-au pus bazele **instituționale** şi **legislative** ale noii organizări a relațiilor industriale şi, respectiv, a partenerilor sociali. Ca urmare, potrivit condițiilor din economie şi societate au fost create - inclusiv cu asistența UE, prin programul PHARE

- instituții specializate de dialog social (bi, tri şi multipartite).

S-au făcut, de asemenea, progrese şi sub aspectul **mecanismelor dialogului social: consultarea** partenerilor sociali în unele probleme de competența guvernului şi, respectiv **negocierea** între partenerii sociali pentru soluții de interes comun. De asemenea, s-a acordat atenție procesului de informare

- dobândire a competențelor în domeniu, ceea ce marchează debutul procesului de cristalizare a unei **culturi a dialogului social.**

Sub aspect **funcțional,** în ciuda structurilor create, perfectibile fără îndoială, progresele sunt încă de aşteptat. Principalele slăbiciuni sunt determinate de factori cum sunt:

- carențe în organizarea partenerilor sociali, cu deosebire a **patronatului:** dispersia mare (8 organizații patronale reprezentative); o anumită **ambi-**

guitate cu privire la rolul şi funcţiile patronatului într-o economie în tranziţie, în care întreprinderile cu capital majoritar de stat deţin încă pondere. Ca urmare, adesea, la nivel **naţional** şi chiar **sectorial** o bună perioadă de timp negocierile se purtau direct între confederaţiile/federaţiile sindicale şi guvern/ministere;

- dispersia relativ largă a organizaţiilor patronale şi a celor sindicale creează greutăţi în derularea dialogului social, în realizarea consensului; în permanenţă rămân zone divergente;
- încercările de asociere/fuziune iniţiate până în prezent, fie de organizaţii patronale, fie sindicale reprezentative au avut rezultate mai mult decât modeste;
- insuficienţe ale legislaţiei în vigoare, elaborată/adoptată în principal la începutul anilor '90; ca urmare, unele prevederi se cer adaptate noilor condiţii din economie (de exemplu Legea nr. 54/1991 cu privire la sindicate);
- coagularea mai slabă a structurilor parteneriale reprezentative la nivel regional;
- raport inegal de forţe între partenerii sociali, cu manifestări şi efecte diferite la scară macroeconomică, sectorială şi naţională; echilibrarea acestui raport este lentă;
- încălcări/nerespectarea unor acorduri, convenţii, protocoale. De regulă, cele mai multe dintre acestea aparţin guvernului şi/sau reprezentanţilor acestuia în calitate de partener social. De aici, o anumită stare de suspiciune şi deficit de credibilitate;
- fracturi în procesul de comunicare între partenerii sociali care conduc la neînţelegeri, la conflicte, evitabile dacă informarea ar decurge normal;
- unele încercări de intimidare a reprezentanţilor sindicali, cu deosebire la nivel de întreprindere, cu predilecţie în cele privatizate sau private;
- nerespectarea unor clauze din contractele de privatizare care privesc nu numai protecţia socială, ci şi efici-entizarea întreprinderilor, ceea ce conduce la „reacţii" ale salariaţilor şi sindicatelor.

Deşi există multe tensiuni, întârzieri în reglementarea unor probleme ale relaţiilor industriale, inclusiv în dezbaterea şi promulgarea noului Cod al Muncii, **vocea partenerilor sociali,** în forme şi formule instituţionalizate se face tot mai auzită şi ascultată.

1.2. Statul şi dialogul social

Rolul şi funcţiile statului în economia României sunt focalizate în domeniul creării cadrului legislativ-instituţional, al mecanismelor si pârghiilor utilizate pentru a asigura formarea şi funcţionarea pieţei concurenţiale, organizarea/coordonarea elaborării şi implementării politicilor economice şi sociale. Ca atare, **statul nu se poate „sustrage", fără a prejudicia corelaţiile eco-**

nomice necesare gestionării riguroase, eficiente a forței de muncă din zona sa de incidență. După cum, nu poate renunța la calitatea sa de arbitru, ca şi la cea de partener de dialog. Statul are şi va avea încă multe de spus în reglementarea şi rereglementarea relațiilor dintre partenerii sociali; în elaborarea şi implementarea sistemului legislativ şi instituțional al relațiilor industriale; în asigurarea echilibrului bugetar şi controlul costurilor, a unor condiții pentru ocuparea forței de muncă şi de protecție socială.

Statul ca artizan al macrostabilizării

Statul, reprezentat prin guvern, acționează în direcția instaurării/conservării macroechilibrelor din economie. Prin legislativ, al cărui principal inițiator este, şi prin pârghii fiscale şi bugetare statul acționează **direct şi permanent** asupra activității economice şi sociale. Prin mecanismele de control şi prin diverse acțiuni ce influențează în mod **indirect si ocazional** macroechilibrele reglându-le, inițiază/ajustează mecanismele directe de intervenție. Î**n sfera relațiilor de muncă, a relațiilor industriale,** rolul statului se concretizează în:

- **stabilirea şi reevaluarea periodică a salariului minim la nivel național;** se aplică tuturor salariaților; constituie bază de pornire în negocierea salarială;
- determinarea procentului de indexare şi a gradului de acoperire, prin indexări/compensări a creşterilor de prețuri; urmărirea componenței şi evoluției costului total al muncii, respectiv „controlul" costurilor la scară macroeconomică;
- reglementarea condițiilor de muncă, a nivelului, grilei şi dinamicii salariilor din societățile în care este proprietar/acționar principal;
- arbitru, prin instituții specializate, în detensionarea relațiilor conflictuale dintre organizațiile sindicale şi patronale;
- controlul aplicării legislației muncii.

Statul ca partener social

*Î*n România, rolul statului ca proprietar şi angajator în economie este încă important (salariații din unitățile în proprietate publică reprezintă cea 30% din totalul salariaților din economie).

Ca **partener social,** statul a dovedit **un comportament oscilant şi contradictoriu,** fn societățile comerciale, în regiile autonome şi în companiile naționale - sub presiunea sindicală şi managerială - a fost, de regulă, mult prea conciliant, acceptând, spre exemplu, creşteri salariale nelegitimate practic de performanțele economice, acoperite adesea prin subvenții sau din credite neperformante. În acest mod, guvernele care s-au succedat, au „patronat" degringolada din raporturile de salarii pe sectoare, categorii de forță de muncă etc. În funcția publică a promovat, dimpotrivă, o politica de austeritate salarială mult prea dură, încercând să „compenseze", poate, efectele din sectoa-

rele/întreprinderile cu capital majoritar de stat. În ultimă analiză, putem conchide, la capătul a cea 10 ani de „reformare" a politicii remunerării, că statul este „principalul responsabil" pentru: a) pe de o parte, salariile **prea ridicate,** în raport cu performanțele economice, din firmele publice, care, potențial, induc în permanență presiuni asupra costurilor/prețurilor produselor şi serviciilor din aval; b) pe de altă parte, salariile **prea scăzute** ca nivel şi sever restricționate ca dinamică, din funcția publică cu deosebire din unele sectoare, ceea ce afectează calitatea serviciilor publice, favorizează comportamente neprofesioniste din partea funcționarilor statului, corupția şi încurajează migrația celor mai buni specialişti spre sectorul privat sau în afara țării.

Prin urmare, comportamentul statului ca partener în procesul propriu-zis al dialogului social, a fost mai mult con-junctural, reactiv, punctual, prea puțin concertat şi integrat într-o viziune pe termen mediu. Nu este mai puțin adevărat că unele încercări de reglementare s-au izbit sau au fost blocate de rezistența puternică a sindicatelor. Pe de altă parte, au fost favorizate, fie de slăbiciunea patronatului, fie de înțelegeri sin-dical-patronale. Dar, „propriul exemplu", imprimat prin legislația salarială pentru angajații săi, nu a reprezentat „o cale de urmat" ci, mai mult un punct slab de referință în cazuri extreme. Mai mult, comportamentul practic - cedări, excepții, reveniri, rectificări etc. -, a afectat credibilitatea în capabilitatea executivului de a imprima o traiectorie normală şi durabilă relațiilor industriale şi politicii de remunerare.

Nedetaşându-şi clar cele două calități - de patron/administrator şi de arbitru - statul şi-a „permis" oscilații destul de ample şi deficit de transparență, care au alimentat poziții (atitudini) mai mult sau mai puțin „artificiale", un derapaj conştient de la principiile fundamentale, unanim acceptate ale politicilor de gestionare eficientă a muncii.

1.3. Reprezentarea lucrătorilor în întreprinderi

În România, singura formă instituțională de reprezentare a intereselor lucrătorilor salariați la nivel de întreprindere este în prezent cea realizată de către sindicate. Nu funcționează nici **comitete de întreprindere** şi nici **delegații sindicale. Î**n general, poziția față de asemenea structuri de consultare şi dialog social bipartit este nuanțată. Astfel, 4 din cele 5 confederații sindicale reprezentative la nivel național sunt **reticente,** apreciind că nu sunt suficient de coapte condițiile pentru instituțio-nalizarea acestora deoarece:

- în numeroase cazuri profesionalismul şi capacitatea de negociere a sindicatelor la nivel de întreprindere sunt mai slabe decât cele la nivel de sector sau național. Ca atare, există riscul ca administrația să-şi impună punctul de vedere nu pe bază de argumente şi fapte reale, cât prin poziția pe care o ocupă la masa tratativelor;
- se evidențiază, de asemenea, ca un risc, înțelegeri între administrație şi sindicat, instituite prin mecanisme în afara legii;

- există, fără îndoială şi o altă explicaţie legată de teama sindicatelor de a-şi pierde poziţia de lider, de substituire a unor structuri sindicale de către comitetul de întreprindere.

Patronatele sunt favorabile creării unor structuri de tipul comitetelor de întreprindere şi/sau delegaţiei sindicale, ca mecanisme de dezbatere/soluţionare a numeroase probleme ale activităţii curente şi strategice a unei firme.

Pe de altă parte, la ambii parteneri există conştiinţa că, din perspectiva integrării în UE şi a compatibilizării structurilor de dialog social, asemenea forme instituţionale de dialog social vor apărea. Confederaţiile sindicale condiţionează promovarea unor asemenea structuri de dialog şi concertare, de amendarea legii sindicatelor. Prin acesta se consideră că se elimină impedimentele existente în prezent.

2. ORGANIZAȚIILE SINDICALE

În România, mişcarea sindicală are tradiții îndelungate. Sindicatele s-au constituit şi dezvoltat în forme diverse încă din secolul trecut, odată cu apariția şi expansiunea unităților industriale. Dezvoltarea şi maturizarea mişcării sindicale este însă marcată de discontinuități, perioadele de reglementare şi extindere alternând cu altele de blocare/frânare a organizării lucrătorilor în sindicate, factorul politic fiind implicat în aceste derapaje.

Evenimentele din decembrie 1989, opțiunea fermă - larg acceptată - pentru democratizare, tranziție la economia de piață şi integrare în structurile europene, marchează un **moment de cotitură** în organizarea şi dezvoltarea dialogului social, în implicarea partenerilor în viața economică şi socială.

Evoluția acestora nu poate fi judecată în afara condițiilor speciale, proprii, în care a debutat tranziția în România, a unor inconsecvențe, întârzieri şi dezarticulări ale reformelor economice şi sociale, ca şi a unor dificultăți externe - grele în consecințe - de tipul embargourilor, războiului din Iugoslavia, blocării Dunării etc.

Cadrul legal

Organizațiile sindicale şi alte asociații se constituie în România în baza **dreptului** stipulat în Constituția României, potrivit căreia „cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate şi în alte forme de asociere"(art. 37, alin. 1). Dreptul comun în organizarea sindicatelor îl constituie normele juridice cu privire la asociații, cuprinse în Legea 21/1924 şi Legea 54/1991, cu modificările ulterioare.

Legea 54/1991 defineşte **sindicatele** ca organizații ale salariaților, fără caracter politic, constituite în scopul apărării şi promovării intereselor şi a drepturilor profesionale, economice, sociale, culturale şi sportive ale membrilor lor, prevăzute în legislația muncii şi în contractele colective de muncă.

Caseta nr. 1 Scurt istoric

În 1872 a fost creată Asociația Generală a Lucrătorilor din România, eveniment care marchează, oficial, apariția şi funcționarea sindicatelor, ca organizații profesionale. În 1906 a luat ființă Comisia Generală a Sindicatelor din România. După greva generală din 1920 sindicatele au fost dizolvate, pentru ca, un an mai târziu, în 1921, să fie adoptată Legea asupra sindicatelor profesionale, ceea ce oferea cadrul legal de funcționare a acestora. Regimul de autoritate regală instaurat în 1938, interzicând sindicatele profesionale blochează, practic, activitatea acestora. Dar, prin Legea breslelor, din acelaşi an, se stipulează dreptul fiecărei profesii/categorii profesionale de a organiza o singură breaslă în cuprinsul aceluiaşi ținut şi o unică uniune de bresle pe țară. Intenția

legii era ca breslele să reunească, laolaltă, pe lucrători şi patroni. După 23 August 1944, prin Legea 52/1945, a fost din nou legalizată existența şi funcționarea sindicatelor profesionale. Treptat, în perioada comunistă, se produce politizarea mişcării sindicale, sindicatele devenind, ceea ce în epocă erau denumite „curele de transmisie a politicii partidului unic în rândul salariaților". În acest fel, funcția sindicatelor de apărare/susținere, prin metode adecvate a drepturilor salariaților a fost deturnată. În consecință, sindicatele, reprezentând un mijloc de transpunere/susținere a politicii de partid şi de stat, promovau egalitarismul în repartiție, nu oferea câmp liber de manifestare a opiniei salariaților.

În ciuda faptului că, în decursul timpului - urmare şi a ratificării de către România a unor convenții ale BIM - s-au creat structuri de participare a organizațiilor sindicale la actul de decizie la scară macro şi microeconomică, activitatea acestora avea în măsură considerabilă caracter formal, de aprobare a unor decizii deja stabilite prin documente de partid. Altfel spus, „dreptul de asociere şi libertatea sindicală" se puteau manifesta doar în limitele şi parametri stabiliți de partidul unic. Dialogul social era mimat; negocierea, ca instituție a pieței muncii era, practic, inexistentă, din moment ce volumul şi structura ocupării, mărimea şi componența şi dinamica salariului, raporturile de salarii, investițiile pentru protecția muncii, în genere pentru calitatea vieții de muncă erau stabilite prin planul centralizat al statului.

Dar, chiar şi în aceste condiții restrictive, sever controlate de stat şi instituțiile sale au existat reacții sindicale, unele dintre acestea cu rezonanță internațională.

De asemenea, prin Legea 54/1991 se urmăreşte armonizarea legislativă şi instituțională din România cu prevederile internaționale în materie de drepturi şi organizare sindicală (Convențiile 87/1948 şi 98/1949 ale Organizației Internaționale a Muncij).

În România, sindicatele se bazează pe principiul libertății de asociere, ca drept fundamental al omului, au independență față de organizațiile patronale sau față de stat. Ele promovează şi apără drepturile profesionale, sociale şi economice ale membrilor.

Potrivit reglementărilor legale, sindicatele din România: a) se întemeiază pe libertatea sindicală şi, respectiv, pe pluralismul sindical; b) au natură profesională; c) au personalitate juridică şi îşi desfăşoară activitatea pe baza statutelor proprii; d) apără drepturile şi interesele profesionale, economice şi social-culturale ale salariaților; e) sunt, prin natura lor juridică, subiecte ale dreptului privat.

În conformitate cu prevederile legii, pentru formarea unui sindicat este necesar un număr de cel puțin **15 persoane** (art. 2, al. 2); o persoană poate face parte, în acelaşi timp, doar dintr-un singur sindicat (art. 2, al. 4).

În vederea realizării obiectivelor pentru care au fost create prin lege, sindicatele au dreptul să folosească o gamă largă de mecanisme şi mijloace spe-

cifice: negocieri, proceduri de mediere/conciliere în soluționarea litigiilor şi/sau conflictelor apărute, petiții, variate forme de protest, mitinguri, demonstrații (marşuri), greve (art. 27, al. 1).

Sindicatul, potrivit statutului său poate:

- să sprijine material membrii săi în exercitarea profesiei;
- să creeze case de ajutor proprii;
- să editeze şi să tipărească publicații;
- să înființeze, în condițiile legii şi să administreze în interesul membrilor săi, unități de cultură, învățământ şi cercetare în domeniul activității sindicale, unități econo mico-sociale, comerciale, precum şi bancă proprie pentru operațiuni financiare în lei şi în valută;
- să constituie fonduri proprii pentru ajutorarea membrilor săi;
- să organizeze şi să sprijine financiar sportul de masă şi de performanță în asociații şi în cluburi sportive, precum şi formații cultura l-artistice.

Sindicatul poate dobândi, în condițiile prevăzute de lege, cu titlu gratuit sau cu titlu oneros, orice fel de bunuri mobile şi imobile necesare realizării scopului pentru care este înființat (art. 23, al 1). Acestea nu sunt supuse impozitării dacă sunt efectiv folosite, corespunzător scopurilor prevăzute în statut (art. 22, al. 2). Pentru imobilele din fondul locativ de stat, utilizate de organizațiile sindicale ca sedii, se va plăti chiria calculată potrivit dispozițiilor legale privitoare la locuințe (art. 22, al. 3).

Sindicatele au dreptul de a-şi constitui structuri proprii pe unitate, ramură, profesie sau teritoriu (art. 42, al. 1), astfel:

- o **federație sindicală** (profesională) se poate constitui prin asocierea a două sau mai multe sindicate din aceeaşi ramură de activitate sau profesie (art. 42, al. 2);
- o **confederație sindicală** se poate organiza prin asocierea a două sau mai multe federații profesionale din ramuri de activitate diferite (art. 43, al. 3).

Spre deosebire de federații, care se organizează în interiorul unei ramuri (sector) de activitate, confederațiile au caracter interprofesional.

În fine, sindicatele care fac parte dintr-o federație şi/sau după caz, confederație se pot constitui în **uniuni teritoriale** (art. 42, al. **4).**

Simultan cu Legea sindicatelor, încă din anul 1991 a apărut un pachet de acte normative prin care se reglementau diferite aspecte ale funcționării şi dezvoltării relațiilor industriale (Legea privind contractul colectiv de muncă, Legea de reglementare a conflictelor de muncă etc.) care, în decursul timpului, corespunzător evoluțiilor din economie şi maturizării partenerilor sociali au fost amendate.

Caracteristici ale apariției şi dezvoltării sindicatelor în procesul de apariție şi dezvoltare a sindicatelor din România în ultimul deceniu se pot distinge

mai multe etape care, într-o anumită măsură, definesc şi caracteristici ale creşterii şi maturizării unuia dintre reprezentanţii de marcă ai societăţii civile.

i. O primă etapă, în anii '90/'91, poate fi denumită ca faza **spargerii monopolului sindical** deţinut de Uniunea Generală a Sindicatelor din România (UGSR), a **exploziei** mişcării sindicale, a extinderii rapide a sindicatelor. Aceasta a fost o reacţie **fireasc**ă, chiar dacă, sub anumite aspecte oarecum naivă şi confuză, la politizarea şi centralizarea excesivă a mişcării sindicale moştenite de la vechiul regim, a garantării, prin lege, a libertăţii de asociere. În acelaşi timp, dezvoltarea mişcării sindicale răspundea unei nevoi reale de protecţie socială, de apărare a drepturilor salariaţilor. Şi aceasta, într-un moment în care criza economică şi cea a ocupării moştenite emiteau deja semnale de accentuare.

Pe de altă parte, este de subliniat faptul că orientarea spre o nouă formă şi noi structuri de organizare sindicală apare de **jos** în **sus,** la început „sprijinită" şi de factorul politic. Întreprinderea este, în fapt, teritoriul în care încep să apară sindicatele.

De altfel, prin legea sindicatelor - care în momentul promulgării corespundea, în opinia specialiştilor condiţiilor econo-mico-sociale, structurii şi taliei întreprinderii, tradiţiilor şi modelului cultural existent - acestea erau, practic, constituite pe principiul apartenenţei la o întreprindere. În aceste condiţii, liderul sindical, în mod obligatoriu este salariat al întreprinderii respective, pentru activitatea sindicală, conform statutului, alocându-se un anumit segment de timp.

În fine, membrii aleşi în organele de conducere ale sindicatelor sunt protejaţi, prin lege, împotriva diverselor forme de constrângere sau limitare a exercitării funcţiilor lor. Din păcate, au fost şi cazuri în care protecţia liderilor sindicali nu a fost satisfăcătoare.

În prezent, având în vedere mutaţiile din economie, efectele restructurării, numărul foarte mare de întreprinderi mici, cu un efectiv de salariaţi sub norma de constituire prevăzută de Legea 54/1991 (cel puţin 15 persoane), unele prevederi ale legii se cer modificate. Opiniile converg spre micşorarea numărului de persoane necesar pentru formarea unui sindicat de la 15 în prezent la 3, ca şi în direcţia instituirii criteriului profesional în organizarea sindicatelor. Aceasta presupune şi impune o mai puternică profesionalizare a activiştilor sindicali, alte mecanisme de recrutare, alegere, salarizare şi protejare.

În condiţiile existente la începutul anilor '90, o caracteristică a mişcării sindicale, manifestată cu deosebire în marile întreprinderi cu capital de stat, a fost **pulverizarea/atomizarea** sindicală. În fiecare întreprindere existau **mai multe sindicate,** de orientări mai mult sau mai puţin diferite, adesea ambigue. În opinia noastră această dispersie sindicală s-a transformat în timp într-un **handicap** generator de consecinţe nedorite:

- **concurenţa,** în atragerea de membri de sindicat se baza pe „promisiuni" greu de realizat într-un mediu economic fragil, în disoluţie; au apărut

chiar şi fenomene de confruntare între organizațiile sindicale din aceeaşi întreprindere;

- accentuarea caracterului **revendicativ, reparatoriu** şi **corectiv** al acțiunii sindicale în detrimentul unei participări reale, eficiente la soluționarea problemelor întreprinderii; efectele insuficientei fundamentări a unor asemenea acțiuni. În condițiile unei legislații destul de permisive s-au resimțit câțiva ani mai târziu;
- dificultăți în derularea dialogului cu administrația, în condițiile în care nu au fost create structuri veritabile, reprezentative de negociere la nivel de întreprindere;
- tendințe de deplasare a negocierilor/conflictelor spre guvern, justificate prin faptul că statul era proprietar, iar la nivel de companie şi/sau sector nu apăruseră încă forme de organizare de tip patronal.

ii. A doua etapă este marcată de apariția, cu deosebire spre sfârşitul anului 1991, a pachetului de acte juridice care reglementa de o manieră prin excelență democratică, relațiile industriale. Principalele procese şi tendințe ce se observă sunt:

- reducerea atomizării sindicale în interiorul întreprinderii, concomitent cu accentuarea procesului de **federalizare** la nivel de ramură/sector şi **confederalizare** la nivel național, intersectorial. Dar, chiar şi în această situație **pulverizarea sindicală** din interiorul unei întreprinderi îşi transmite în continuare efectele prin aderarea la federații/confederații deosebite. Dacă ar fi create structuri viabile de negociere (prin cooperare, parteneriat sindical), acest fenomen nu ar fi, poate, prea nociv. Altfel, „competiția" pentru o poziție de lider se menține;
- încercări ale factorului politic, cu deosebire în perioade electorale, de manipulare a sindicatelor şi, respectiv, ale unor lideri sindicali de a penetra în politică (s-a încercat chiar crearea unui partid pornind de la sindicate);
- inexistența unui **pact social** la nivel național care, în condițiile respectării de către fiecare partener, ar fi creat un mediu mai prielnic funcționării eficiente a dialogului social, concertării intereselor în favoarea implementării măsurilor de reformă economică şi socială, a creşterii şi menținerii credibilității;
- dezvoltarea dialogului social - inclusiv prin crearea unor structuri adecvate - şi implicarea mai puternică şi mai eficientă a sindicatelor în reforma economică, în susținerea restructurării şi privatizării, fără a fi grav afectate drepturile şi libertățile deja câştigate ale salariaților;
- comunicare, dialog şi concertare a confederațiilor sindicale reprezentative pe probleme majore ale reformei, protecției şi securității sociale;

- intensificarea consultării de către autoritățile publice a sindicatelor în vederea realizării consensului social în probleme de importanță majoră pentru viitorul țării.

iii. În perioada de tranziție, mişcarea sindicală se remarcă prin caracteristici care o diferențiază de cea din țările membre ale UE. Aceste caracteristici se cer luate în considerare în procesul de lărgire al UE, respectiv în cel de preluare a acquis-ului comunitar de țările asociate. Aceste caracteristici se pot grupa astfel:

- un grad de sindicalizare comparativ mai ridicat decât în țările dezvoltate; acesta este foarte înalt în firmele mari în care statul este acționar majoritar şi în întreprinderile privatizate;
- o rată redusă de sindicalizare în sectorul privat, mai ales în întreprinderile mici şi adesea mijlocii; în acest segment se manifestă din partea patronilor fenomene de blocare/frânare a sindicalizării lucrătorilor, inclusiv de creare a aşa-numitelor sindicate galbene;
- presiune sindicală puternică în sectorul cu capital majoritar de stat, înainte de toate în regii autonome/companii naționale generatoare de pierderi, ca şi în multe din întreprinderile privatizate;
- "efect de contagiune" al unor acțiuni sindicale;
- multă vreme raportul de forțe între partenerii sociali a fost de „partea" sindicatelor. Procesul de maturizare şi învățare a sindicatelor a fost mai rapid decât a celorlalți parteneri sociali. Au dat dovadă de o mai bună cunoaştere a problemelor concrete ale salariaților, inclusiv a riscului pe termen lung a unei protecții sociale minimale şi inechitabil distribuite; există un plus de experiență al sindicatelor în organizarea propriei activități, în însuşirea şi mânuirea tehnicilor şi procedurilor de negociere, în fermitatea cu care-şi apără punctele de vedere în cadrul medierii unor conflicte de muncă etc;
- dată fiind, de regulă, poziția mai puternică a sindicatelor reprezentative la nivel național şi sectorial ca şi faptul că acestea sunt încă puternice în sectorul public se „favorizează", prin acțiuni sindicale diverse derapaje, inegalități şi inechități. Ca atare, principiul egalității de oportunități şi tratament în sistemul relațiilor industriale nu poate fi respectat.

iv. Până în prezent s-au acumulat elemente care ar putea prefigura o anume „criză" a mişcării sindicale în raport cu modelul care s-a conturat în ultimul deceniu:

- **desindicalizarea,** reducerea în continuare a ratei de sindicalizare. Desindicalizarea este, în fapt, rezultatul a câtorva procese simultane şi anume: a) reducerea continuă a numărului de salariați (în 1999 comparativ cu 1990 numărul de salariați s-a redus cu peste 3 milioane de persoane, tendința menținându-se şi în anul 2000); ca urmare, masa de re-

crutare a membrilor de sindicat se comprimă; b) renunțarea benevolă, din rațiuni diverse, la calitatea de membru de sindicat; c) dificultățile de organizare a sindicatelor în sectorul privat decurgând pe de o parte din legislația în vigoare care limitează sever organizarea de sindicate de întreprindere mici, iar, pe de lată parte, din piedicile prin care patronii, inclusiv prin încercările de organizare a unor sindicate galbene, frânează sau blochează crearea de sindicate în IMM-uri cu deosebire. Dacă în prima parte a anilor '90 rata de sindicalizare - în condițiile prevalentei sectorului de stat în economie, pendula în jurul a 75-80%, în prezent, potrivit estimărilor liderilor marilor confederații sindicale, aceasta se situează în jurul a 45-60%. După toate probabilitățile, tendința de desindicaliza re se va manifesta în continuare, ceea ce va „obliga" confederațiile sindicale să-şi modifice strategiile şi politicile. Congresele (conferințele) confederațiilor sindicale reprezentative la nivel național din ultima perioadă a anului 2000 stau mărturie în acest sens;

un anume „deficit de performanță" a managementului sindical, determinat în principal de inexistența unor structuri adecvate de negociere, de unele comportamente devenite anacronice;

gripaje de comunicare între diferitele niveluri de organizare sindicală (organizație-federație-confederație), ceea ce favorizează apariția unor fenomene de suspiciune şi neîncredere a masei de sindicalişti față de lideri şi/sau în eficiența unor acțiuni sindicale monitorizate de la centru.

Reprezentativitatea

Corespunzător legislației în vigoare, criteriile care se cer îndeplinite cumulativ, în virtutea cărora o organizație **sindicală** şi, respectiv, **patronală** este considerată/recunoscută **reprezentativă** la **nivel național, prin hotărâre judecătorească,** sunt următoarele:

- respectă legislația de constituire;
- numărul de membri (persoane fizice şi, după caz, persoane juridice);
- caracterul intersectorial gradul de cuprindere a diferitelor activități economico-sociale;
- rata de extindere teritorială a respectivelor organizații. Este, deci, vorba de un set de criterii interdependente care se raportează la dimensiunile cantitative, intersectoriale, inter-profesionale şi teritoriale. Reprezentativitatea stabilită prin hotărâre a tribunalului este recunoscută de drept de către Guvernul României.

În prezent în România există cinci confederații sindicale care răspund criteriilor de reprezentativitate la nivel național. Acestea sunt: Confederația Națională a Sindicatelor Libere din România „Frăția" (CNSL'R-FRÂȚIA), Blocul Național Sindical (BNS); Confederația Sindicatelor Democratice din România (CSDR), Confederația Sindicală Cartel-Alfa şi Confederația Meridian. În afară

de acestea, există federații sindicale pe sectoare de activitate (de exemplu în minerit, metalurgie, învățământ, agricultură, sănătate, comerț etc), ca şi o serie de sindicate independente, neafiliate.

Confederații sindicale reprezentative la nivel național

Denumire	Număr de membri	Ramuri de activitate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
CNSLR-Frăția	875.000	- toate activitățile, cu excepția industriei miniere; - cuprinde, prin afiliere, peste 50 de federații sindicale profesionale si de ramură;	- toate județele şi Municipiul Bucureşti	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - cotă din fostul patrimoniu al UGSR - dividende din acțio-nariat la SINDRO-MANIA; - programe PHARE, cooperări externe etc.	- sedii proprii; - baze sportive; - imobile; - publicații proprii - reviste lunare, buletine informative ale federațiilor sau ale unor organizații.
BNS	375.000	- acoperă în diferite grade 14 ramuri, între care: construcții de maşini, electronică, electrotehnică, poştă şi comunicații, transport, industrie uşoară, învățământ, sănătate şi asistență socială; - cea 24 de federații profesionale afiliate;	- 27 județe, inclusiv Municipiul Bucureşti;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - cotă din fostul patrimoniu al UGSR; - dividende din acțio-nariat la SINDRO-MANIA; - programe PHARE, cooperări externe etc.	- sedii proprii; - publicații proprii, buletin informativ INFOCON; - reviste lunare, buletine informative ale federațiilor sau ale unor organizații; - centru de formare profesională în Constanta.
CSDR	345.000	- cea jumătate din numărul ramurilor economiei naționale, inclusiv din instituții bugetare;	- 20 de județe şi Municipiul Bucureşti.	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în , firme proprii; - dividende din acțio-nariat la SINDRO-MANIA; - programe PHARE, cooperări externe etc.	- sedii proprii; - baze sportive; - imobile; - publicații proprii - reviste lunare, buletine informative ale federațiilor sau ale unor organizații.

Denu-mire	Număr de membri	Ramuri de activi-tate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
Cartel Alfa	325.000	- cuprinde o parte a lucrătorilor din: industria construcţii-lor de maşini (inclu-siv industria de apărare), metalur-gie, minerit, chimie, hârtie si celuloză, transport, industrie uşoară, asigurări, agricultură, învăţă-mânt; - peste 26 de fede-raţii profesionale afiliate.	- 27 de ju-deţe in-clusiv Mu-nicipiul Bucureşti;	- cotizaţii; donaţii; sponsorizări; - venituri din activi-tăţi economice în firme proprii; - cotă din fostul pa-trimoniu al UGSR; - dividende din acţio-nariat la SINDRO-MANIA; - programe PHARE, cooperări externe etc.	- sedii proprii; - publicaţii pro-prii, ziarul lunar ALFA PRESS (10 mii exem-plare); - reviste luna-re, buletine informative ale federaţiilor sau ale unor organi-zaţii; - centru de for-mare profesio-nală la Snaqov;
Meridian	170.000	- acoperă în diferite grade lucrătorii din ramurile: minieră, siderurgie, trans-porturi feroviare, cauciuc, medica-mente, industrie uşoară, exploatare forestieră, televiziu-ne etc. - cea 30 de federa-ţii profesionale afili-ate.	- 20 de ju-deţe şi Municipiul Bucureşti.	- cotizaţii; donaţii; sponsorizări; - venituri din activi-tăţi economice în firme proprii; - cooperări externe etc.	- sedii proprii; - baze sporti-ve; - imobile; - publicaţii pro-prii - reviste lunare, buletine informative ale federaţiilor sau ale unor orga-nizaţii.

Sursa**:** informaţii din partea organizaţiilor sindicale şi CES.

Aflate în vârful piramidei, confederaţiile sindicale reprezentative la nivel naţional au drept principală misiune (ţintă) pro tecţia/susţinerea intereselor diverse ale salariaţilor în relaţia permanentă cu guvernul, partidele politice, ca şi cu celelalte structuri organizate la nivel naţional, înainte de toate, cu confederaţiile patronale. Eficienţa confederaţiilor sindicale în institu-ţionalizarea şi funcţionarea relaţiilor industriale, a dialogului social, este notabilă; ele au militat cu fermitate pentru crearea cadrului legislativ al dialogului social şi concertării, pentru crearea unor instituţii ale pieţei muncii şi a celei a formării profesionale bazate pe principiile tri şi multipartitismului, în general pentru dezvoltarea într-o concepţie integrată a parteneriatului social.

Confederaţiile sindicale reprezentative la nivel naţional sunt **consultate,** prin delegaţi desemnaţi, pentru: elaborarea proiectelor de acte normative referitoare la raporturile de muncă, contractele colective de muncă, protecţia socială şi, în general a reglementărilor care privesc dreptul de asociere şi activitatea sindicală (art. 27, al. 2, Legea sindicatelor).

Consiliile de administrație din unitățile economice şi social-culturale au obligația de a **invita** delegații aleşi ai sindicatelor să participe la lucrările acestora atunci când se discută probleme de interes profesional, economic, social-cultural (art. 29, al. 1).

Federațiile şi confederațiile, la cererea sindicatelor asociate, pot delega reprezentanți pentru a trata (negocia) cu conducerile administrative, să asiste sau să reprezinte interesele sindicatelor asociate (art. 31).

În afara acestor cinci confederații sindicale reprezentative la nivel național, există organizații sindicale de tip federal sau neafiliate. Chiar dacă acestea răspund doar parțial criteriilor de reprezentativitate menționate, sunt admise/participă la negocieri sau, după caz, negociază cu patronatele din domeniul lor de activitate şi, respectiv, cu organismele guvernamentale abilitate. Între acestea o poziție notabilă o deține **Convenția sindicatelor nealiniate.**

Activități

Activitatea sindicală este variată, orientată concomitent spre apărarea drepturilor lucrătorilor (sindicalizați, dar prin extin derea contractelor/convențiilor colective şi ale celor nesindicalizați); diversificarea formelor şi intensificarea dialogului social, ca şi a unor probleme ale reformei economice cu impact direct asupra ocupării forței de muncă, calității condițiilor de muncă, protecției sociale, standardului de viață. Din acest punct de vedere sindicatele au constituit veriga cea mai solidă a societății civile în raporturile de parteneriat cu patronatul şi guvernul. Astfel, alături de problemele care țin prin excelență de profilul activității sindicale, în sfera de preocupări ale acestora au fost în permanență prezente subiecte cum sunt: privatizarea, restructurarea întreprinderilor, ajustarea structurii economiei naționale, dezvoltarea şi consolidarea sistemului relațiilor industriale. De altfel, sindicatele s-au situat, de regulă, în prim-planul celor care au susținut inițiativele de instituționalizare a dialogului social pe principii paritare.

Profesionalizarea activităților sindicale constituie un domeniu important al muncii sindicale. Astfel, sindicatele dispun, în comun, de un Centru de resurse; BNS are un centru de formare profesională la Constanța, deschis atât formării/perfecționării activiştilor sindicali, cât şi susținerii recalificării şi reconversiei profesionale cerută de procesul de restructurare. De asemenea, Cartel Alfa are un centru de formare sindicală la Snagov, care nu exclude însă acțiuni de training pentru salariați.

Patru din cele cinci confederații sindicale reprezentative la nivel național (CNSLR-Frăția, BNS, CSDR, Cartel Alfa) au inițiat programe de educare/formare a activiştilor sindicali. Prin aceste programe se vizează o^ mai mare profesionalizare a activității organizațiilor sindicale. În acest scop, Consiliul Național pentru Standarde Ocupaționale şi Atestare (COSA) a elaborat standarde ocupaționale pentru un grup de ocupații sindicale recunoscute si introduse în „Clasificarea Ocupațiilor din România" (COR).

Pe baza standardelor ocupaționale, în colaborare cu Solidarity Center au fost elaborate module educaționale. După parcurgerea unuia sau mai multor module activiştii sindicali, pe bază de evaluare a competențelor însuşite, vor primi „Certificat de competență" pentru ocupația de delegat sindical local sau, după caz de delegat sindical național. Se creează astfel condiții ca ocupația de delegat sindical să fie înscrisă în cartea de muncă. Această inițiativă, aflată în derulare, reprezintă un pas important pentru depăşirea unor restricții/dificultăți generate de legea sindicatelor în forma sa actuală.

Programul desfăşurat sub patronajul **Consiliului de resurse pentru sindicate** în parteneriat cu confederațiile sindicale menționate, va conduce la sporirea competenței activiştilor sindicali, a eficienței acestei activități. Standardele ocupaționale elaborate de COSA sunt axate pe însuşirea/dezvoltarea unor competențe cum sunt:

- conținutul, dinamica relațiilor industriale. Menționăm că relațiile industriale au devenit un domeniu de specializare în cadrul studiilor aprofundate/masterat la facultatea de ştiințe juridice;
- structuri organizaționale;
- metode şi tehnici de negociere; pregătirea negocierilor; încheierea de acorduri, convenții, contracte colective şi individuale de muncă;
- medierea conflictelor de muncă;
- recrutarea de noi membri de sindicat;
- monitorizarea relațiilor cu patronatul; respectarea şi aplicarea acordurilor/protocoalelor încheiate;
- metode, tehnici, reguli de elaborare a politicii sindicale;
- dezvoltarea democrației sindicale;
- management al resurselor umane şi participarea sindicatului.

Centrul de evaluare a competențelor, acreditat de COSA în condițiile legii, format pe principii paritare din 10 evaluatori (câte 2 reprezentanți ai celor 4 confederații sindicale reprezen tative plus doi evaluatori autonomi) va elibera „certificat de competență COSA" în ocupațiile stabilite prin standarde.

Pentru stadiul la care a ajuns şi dezvoltarea sa ulterioară, programul are o relevanță deosebită. Reprezintă un progres incontestabil în direcția **profesionalizării/eficientizării** activității sindicale; va asigura formarea unui corp de activişti sindicali competenți, va limita/elimina ambiguitatea din legislația actuală cu privire la statutul profesional al liderului de sindicat (la nivel de întreprindere îşi desfăşoară concomitent activitatea în profesia pentru care era calificat şi pe cea de activist sindical). Important de subliniat este faptul că sporirea gradului de profesionalizare a activistului sindical, autonomizarea acestei ocupații pe bază de standarde ocupaționale COSA **nu elimină şi nu poate elimina alegerea prin vot a activistului şi respectiv a liderului de sindicat.** Deci, nu vine în contradicție cu dezvoltarea democrației sindicale.

În măsura în care actuala lege a sindicatelor va fi îmbunătățită pentru a răspunde mai bine condițiilor din economie şi societate şi celor de preluare/transpunere a acquis-ului comunitar, acest proces oferă o largă deschidere spre crearea în perspectivă de comitete de întreprindere sau delegații sindicale. În acelaşi timp, va oferi oportunități pentru penetrarea/organizarea de sindicate în întreprinderile mici, cu mai puțin de 15 salariați.

Tendința dominantă de la începutul tranziției de **difuziune,** de largă **dispersie** a mişcării sindicale, care a imprimat anumite caracteristici dialogului social, este substituită, după promulgarea Legii nr. 54/1991, de o alta, destul de alertă, de **concentrare** în federații şi confederații cu capacitate şi competențe sporite de dialog social. Ca urmare, negocierea de tip **distributiv,** prevalentă o bună perioadă de timp, este substituită în măsură sporită cu cea de tip **integrativ;** câmpul negocierii colective se lărgeşte, depăşeşte stadiul unor revendicări preponderent salariale, racordându-se mai bine şi mai prompt la problematica prioritară a economiei şi societății în această perioadă: privatizare restructurare/modernizare cu păstrarea, pe cât posibil a locurilor de muncă sau reconversie/recalificare în aceeaşi unitate, acțiuni conjugate de preconcediere, venituri stabile, susținute de productivitate, asociate cel puțin cu menținerea puterii de cumpărare, calitatea vieții de muncă, protecția socială a categoriilor celor mai favorizate etc. Sporirea maturității şi competenței sindicale în procesul negocierilor la toate nivelele fac din sindicate veriga cea mai activă şi puternică a dialogului social, a unui dialog eficient, orientat spre asigurarea unei creşteri economice durabile, singura capabilă să asigure securitatea locurilor de muncă, a veniturilor, ca şi securitatea socială printr-o politică chibzuită de prestații şi transferuri sociale. Dincolo de structurile confederative, de dialogul dintre acestea şi convergența unor acțiuni, sunt de reținut şi manifestările de solidaritate cu acțiunile de tip sindical ale altor structuri ale societății civile.

Resurse financiare şi instituționale.

Resursele financiare ale sindicatelor provin din surse diverse: a. cotizații ale membrilor (de regulă 1% din salariu). Cea mai mare parte din încasările din cotizații rămân la organizațiile sindicale de bază (conform prevederilor statutare, în jur de 80%) iar restul este destinat federațiilor şi confederațiilor. Există dificultăți în încasarea cotizațiilor, ca şi în vărsarea cotei către organizațiile federative şi/sau confederative; b. activități comerciale proprii, care însă nu au o extindere prea mare; c. venituri provenite din **administrarea** fostului patrimoniu al UGSR[1] - hotelurile, bazele de tratament balneare etc. Acestea sunt **ad-**

[1] *în prima parte a anilor '90 împărțirea şi administrarea patrimoniului sindical moştenit a constituit obiect de dispută între sindicate. Astfel, într-o primă fază, fondurile băneşti au fost repartizate între centralele sindicale existente la vremea respectivă în felul următor: CNSLR (considerat atunci "continuator al sindicatelor comuniste") 40%, Confederația Cartel Alfa 20%, BNS 15%, restul de 25% fiind rezervat pentru alte centrale sindicale, între ca-*

ministrate în comun de cele patru mari confederații sindicale (CNSLR-Frăția 37%, Cartel Alfa 33%, BNS 15%, CSDR 15%). În prezent sunt orientate spre îmbunătățirea managementului, sporirea calității serviciilor oferite în condiții de preț acceptabile pentru sindicaliști; d. donații şi sponsorizări; e. asistență (programe internaționale) bi şi/sau multilaterale orientate spre anumite ținte (management sindical, formare profesională etc).

În general se apreciază că resursele financiare de care dispun confederațiile sindicale sunt insuficiente pentru susținerea unor activități costisitoare dar necesare, publicații periodice propriii, edituri etc.

În ce priveşte unele **resurse instituționale** semnalăm că, în ciuda dificultăților financiare în creştere, sindicatele au preocupări pe linia editării unor **publicații periodice,** cu un tiraj mai curând modest, distribuite de regulă gratuit organizațiilor sindicale. Astfel, BNS editează o publicație lunară finanțată din surse atrase; Cartel Alfa - o publicație lunară sub forma unui ziar, cu un tiraj de 10000 exemplare. La nivelul federațiilor sindicale activitatea de informare prin publicații este mai dezvoltată: reviste lunare; buletine informative; publicații aniversare (sub formă de reviste, broşuri etc.) La nivel de organizație sindicală, de asemenea există anumite publicații, folosindu-se totodată şi radio local, stații de amplificare etc.

În general, publicațiile sindicale au caracter educativ şi de informare, fiind orientate în direcții cum sunt:

- reformă economică; privatizare; restructurare;
- legislația muncii;
- conflicte de muncă şi soluționarea lor;
- strategia federației/confederației într-un anumit domeniu de activitate sau pe o anumită problemă;
- educație şi formare profesională;
- prezentarea experienței unor federații etc.

Încercările de a edita un ziar al sindicatelor au eşuat dintr-o multitudine de motive, cum ar fi: „acordul" între confederațiile reprezentative; costul ridicat şi posibilitățile financiare reduse; competitivitatea acestuia pe o piață foarte extinsă; management şi colectiv de ziarişti interesați într-o asemenea publicație şi, nu în ultimul rând, segmentul de populație interesat.

Pe măsura avansării/încheierii privatizării, sindicatele sunt preocupate de **extinderea prezenței lor în sectorul privat,** cu atât mai mult cu cât au fost cazuri - şi nu puține - de nerespecta-re a prevederilor contractelor de privatizare în ce priveşte ocuparea, salarizarea, investițiile, condițiile de muncă, protecția socială. Accelerarea privatizării va conduce la „desindicalizare", la stabilizarea, probabil, a ratei de sindicalizare a salariaților la cote comparabile cu cele

re CSDR-ului i-au revenit 20%. Clădirile, centrele de formare profesională, diverse baze de recreere şi odihnă au fost împărțite de asemenea între cele 4 confederații sindicale.

din unele ţări membre ale UE. Pe de altă parte, această tendinţă va impune importante **schimbări calitative** în mecanismele de luptă sindicală, inclusiv în ce priveşte **câmpul şi coerenţa negocierilor. Î**n acest context, credem că poate fi reţinută şi o tendinţă nouă, un proces de coagulare, o încercare aflată în germene încă, de **unificare** a unor confederaţii sindicale, de creare a unui puternic **pol sindical.** Aceasta poate fi şi o reacţie la încercările, este drept fără prea mari şanse de succes, de asociere/unificare a unor organizaţii patronale, în 1-2 organizaţii puternice şi, respectiv, de conservare a poziţiei sindicatelor de veriga cea mai importantă a dialogului social.

Relaţii cu guvernul, partidele politice şi parlamentul Relaţiile cu **guvernul** sunt legiferate şi instituţionalizate în cadrul dialogului social. În genere, acestea au caracter **consultativ,** cel care decide în final în problemele care fac obiectul consultării fiind guvernul. Adesea apar stări conflictuale fie pentru că guvernul/instituţiile guvernamentale nu respectă acordurile sau protocoalele încheiate, fie că sindicatele nu respectă întocmai prevederile legale într-o problemă sau alta, sau, la rândul lor, încalcă unele protocoale (chiar dacă motivele pot fi justificate) încheiate cu guvernul.

Relaţiile sindicatelor cu **partidele politice** nu au caracter sistematic. De regulă, **iniţiativa** unor consultări/discuţii aparţine sindicatelor, interesul partidelor politice manifestându-se cu predilecţie în perioade electorale. Aceste relaţii au îndeosebi caracter **informativ,** de inventariere a pachetului de probleme cu care se confruntă sindicatele şi pentru soluţionarea cărora au nevoie de sprijin politic la nivel parlamentar, înainte de toate chiar la nivel guvernamental. Este în principal vorba de iniţiative legislative, de probleme care privesc restructurarea/privatizarea şi protecţia socială, de mecanismele prin care unele probleme economice şi sociale se soluţionează etc. Acest gen de relaţii între sindicate şi partidele politice se intensifică în perioade pre şi postelectorale, interesul fiind reciproc: al **sindicatelor** pe linia impulsionării sprijinului politic din partea partidelor pentru întărirea poziţiei în apărarea intereselor lucrătorilor, iar al **partidelor politice** de a beneficia de suportul sindicatelor în alegeri. Astfel de întâlniri cu cele mai importante partide politice sau alianţe politice au avut loc în 1992, 1996 şi 2000.

În prezent, pe baza experienţei de peste 10 ani, a apărut **o tendinţă nouă,** agreată şi susţinută deopotrivă de sindicate şi de unele partide politice. Este vorba de **participarea unor persoane provenite din mediul sindical pe listele electorale ale partidelor** (situate, evident, pe poziţii eligibile). Remarcăm că cei înscrişi pe liste nu fac parte din conducerile confederaţiilor sindicale, sunt activişti din rândul federaţiilor iar, în cazul alegerii, pe durata mandatului sunt suspendaţi din funcţiile ocupate. O parte a liderilor confederaţiilor sindicale reprezentative la nivel naţional susţin această opţiune comună a sindicatelor şi partidelor politice. Se apreciază, întrucât aceştia îşi păstrează indepen-

dența, că un asemenea mecanism nu intră în contradicție cu prevederile Legii 54/1991 potrivit căreia „sindicatele sunt independente față de organele de stat, față de partidele politice şi față de oricare alte organizații" (art. 2, al. 2). Este considerat ca un instrument prin care sindicatele, prin reprezentanții lor, vor reprezenta mai bine la nivel parlamentar interesele. Şi aceasta, întrucât experiențele anterioare, bazate pe încheierea unor acorduri preelectorale cu unele partide politice (CDR, USD, PS) prin care acestea se angajau să reprezinte în parlament şi interesele sindicale, nu au dat rezultatele aşteptate. În plus, în parlament, în poziții cheie chiar, interesele patronatului sunt bine reprezentate. De aici necesitatea unei contraponderi sindicale.

Pentru alegerile din anul 2000, BNS şi CNSLR-Frăția pe baza unor acorduri încheiate cu „polul social democrat" (PDSR, PSDR, PUR), au candidați pentru alegerile parlamentare.

Relațiile cu **parlamentul şi preşedinția,** ca şi cele cu partidele politice nu sunt reglementate prin acte juridice. Ele au caracterul unor întâlniri cu scop de informare/consultare, atunci când apare o problemă a cărei soluționare impune **medierea** parlamentului, prin comisiile de specialitate sau a instituției prezidențiale. Se speră că prin promovarea în parlament a unor persoane din mediul sindical situația se va schimba. În opinia noastră, rezultatele ar putea fi pozitive în măsura în care parlamentarii proveniți şi susținuți de sindicate vor rămâne independenți, influențând grupurile parlamentare ale partidelor pe listele cărora au candidat şi nu se vor transforma în oameni politici ca atare, punând sindicatele în situația de „remorcă a partidelor politice".

Relațiile cu organismele internaționale

Cele cinci confederații sindicale reprezentative la nivel național din România au orientări politice diferite: două -CNSLR-Frăția şi BNS - **social-democrată;** alte două - Cartel Alfa şi CSDR - **creştin-democrată.** Confederația MERIDIAN se declară independentă. Chiar dacă au sub aspect politic orientări diferite **în foarte multe probleme confederațiile sindicale au poziții comune.** Aceasta a şi făcut din sindicate, în cei 10 ani de tranziție racheta purtătoare a consolidării şi eficientizării dialogului social bi, tri şi multipartit.

Confederațiile sindicale din România sunt membre ale Confederației Europene a Sindicatelor (CES(*)), Confederației Internaționale a Sindicatelor Libere (CISL). De asemenea, BNS este reprezentat în Grupul Socialist al Parlamentului European.

Confederațiile sindicale au relații de colaborare cu structurile sindicale din țările membre ale UE, din țările candidate, ca şi din alte țări dezvoltate.

În fine, nu este lipsit de interes de a menționa şi faptul că o serie de organisme internaționale, cum sunt CE, FMI, Banca Mondială au relații de comunicare/informare/consultare cu sindicatele pe probleme ale reformei economice care presupun implicare şi responsabilizare a organizațiilor sindicale.

3. PATRONATUL

Patronatul constituie cel de al doilea partener important în sistemul relațiilor industriale şi al dialogului social. Patronatul, ca structură a dialogului social s-a creat în România mai lent decât sindicatele. Mai mult, gradul de organizare este incomparabil mai redus decât al sindicatelor. În acest sens au acționat o serie de factori, între care:

- o stare de confuzie/derută **conceptuală** - ce sunt sau ce pot fi patronatele într-o economie de tranziție în care proprietatea de stat s-a menținut multă vreme predominantă? Pe cine şi ale cui interese le apără patronatele în asemenea situație? Care sunt/ar trebui să fie raportul dintre „patronatele" din sectorul de stat şi patronatele din sectorul privat? Şi alte probleme asemănătoare;
- insuficiențe în reglementarea regimului proprietății deopotrivă privată şi publică;
- ce impact poate avea şi ce riscuri comportă monopolul producției sau distribuției în conturarea şi consolidarea relațiilor industriale şi a eficienței dialogului social;
- tatonări şi reticențe din partea **managerilor** care nu reuşesc să facă față valului de revendicări sindicale. O bună perioadă de timp sindicatele au avut „forța" de a impune numirea/destituirea directorilor/managerilor firmelor; multe conflicte de muncă la nivel de întreprindere au debutat cu „sechestrarea" managerilor;
- legislație deficitară, incompletă, neadecvată. Lipseşte şi astăzi - în ciuda numeroaselor insistențe - **legea patronatului.**

Cadrul legislativ actual

*Î*n România nu există încă o lege a patronatului. Există însă o serie de reglementări cu caracter normativ privind organizarea şi funcționarea patronatului: Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 privind asocierea, Legea nr. 31/1991 privind societățile comerciale, Legea nr. 131/1992 privind contractul de management, Legea nr. 130/1996 privind contractele colective de muncă.

În fapt, patronatul ființează atât în baza art. 37 al Constituției României - în care se prevede dreptul patronilor de a se asocia în mod liber pentru promovarea şi apărarea intereselor lor specifice -, al Legii pentru persoanele juridice nr. 21/1924, care defineşte patronatul ca organizații de tip asociativ, cât şi în baza Hotărârii Guvernului României nr. 503/1991, care reglementează constituirea organizațiilor patronale ale regiilor autonome şi societăților comerciale cu capital integral de stat, al Legii nr. 130/1996 potrivit căreia prin **patroni** se înțeleg regiile autonome, societățile comerciale şi celelalte persoane juridice sau

fizice, care folosesc forță de muncă salariată. Această definire a patronatului concordă cu prevederile Codului Muncii din 1972 (art. 188).

În conformitate cu reglementările în vigoare, în România organizațiile patronale nu au caracter de sindicate patronale.

Potrivit normelor juridice actuale, pentru crearea unei organizații patronale este necesară **asocierea** a cel puțin 15 organizații comerciale[1]. O firmă nu poate face parte în acelaşi timp din mai multe organizații patronale, după cum aceasta din urmă nu poate face parte din mai multe federații etc.

În condițiile unor ambiguități conceptuale şi legislative, a amestecului factorului politic, al unor fenomene de politizare, fenomenul de dispersare se manifestă şi în crearea/funcționarea organizațiilor patronale la nivel sectorial, național etc. În plus, concurența pentru „hegemonia patronală" s-a manifestat puternic, diferite organizații patronale revendicându-şi dreptul de continuitate în raport cu situația de dinainte de cel de-al doilea război mondial şi/sau de a accede în structurile patronale internaționale.

Competențe

Organizațiile patronale din România au ca atribuții principale:

- dezvoltarea dialogului cu sindicatele, inițierea în acest scop de comisii mixte patronat-sindicate, precum şi sprijinirea sau, după caz, reprezentarea membrilor lor în cadrul negocierilor cu sindicatele, la nivel de ramură sau în plan teritorial;
- promovarea intereselor membrilor lor în fața organelor de stat, în cazul în care acestea au un caracter comun;
- realizarea de acțiuni de colaborare pe planul informațiilor, marketingului, optimizării eforturilor de retehnolo-gizare, combaterii fenomenelor de concurență neloială şi a tendințelor de monopol etc;
- cooperare/colaborare ca asociații profesionale autonome (altele decât sindicatele), înainte de toate cu camerele de comerț şi industrie.

Caracteristici

*Î*n România, potrivit experienței de până acum, organizațiile patronale au reprezentat partea cea mai **slabă a dialogului în structurile tripartite.** De regulă, s-au plasat, în raport cu organizațiile sindicale într-o poziție dezavantajoasă determinată de: insuficiențe legislative acompaniate de nerespectarea legislației, lipsa unei culturi corporative şi calitatea managementului, de favorizare de către managementul guvernamental a unor sectoare de activitate comparativ cu altele ca şi de mediul economic, instituțional şi legislativ neadecvat dezvoltării unor activități pentru care România a dovedit vocație. Între acestea, lipsa unor politici industriale realiste, viabile şi credibile deține un loc

[1] *În conformitate cu prevederile proiectului legii patronatelor.*

de prim rang. Ca atare, există un deficit de poziție al organizațiilor patronale în relațiile şi structurile de dialog social, accentuat de o mare dispersie a organizațiilor patronale şi de „concurența" dintre acestea.

Fiind mai slabe ca forță de negociere decât sindicatele, organizațiile patronale, mai ales la nivel microeconomic au cedat cu uşurință în fața revendicărilor salariale, luând în considerare prea puțin sau deloc capacitatea financiară a întreprinderii, cu toate efectele de antrenare şi de durată asupra economiei şi standardului de viață (costuri în creştere, credite neperformante şi dobânzi greu de suportat, şomaj etc).

La nivel național, preponderența sectorului de stat în economie, inclusiv în ocuparea forței de muncă din ramurile neagricole a avut (şi mai are încă), din perspectiva consolidării relațiilor industriale, efecte cel mai adesea contraproductive, între care:

- deplasarea centrului de greutate de la negocieri directe patronat - sindicate spre negocieri guvern - sindicate şi, respectiv guvern - patronate; un consum enorm de timp pentru negocierea şi concilierea punctelor de vedere divergente;
- funcția şi capacitatea statului de arbitru între cei doi principali parteneri au fost puternic afectate, deturnate, iar implicarea şi răspunderea sindicatelor şi patronatelor slăbeşte;
- într-un mediu economic şi social afectat grav şi în permanență de inflație, **concentrarea negocierilor pe probleme şi revendicări salariale** (salariul minim, indexări, moderare a creşterii salariilor etc.) au minimalizat, cu voie sau fără voie, preocupările celor doi parteneri sociali pentru dezvoltarea în perspectivă, restructurare/retehnologizare, productivitate şi competitivitate, ca şi pentru problematica calității vieții de muncă, a condițiilor sociale asigurate de întreprindere. Acolo şi atunci când s-au găsit structuri funcționale de dialog social, cu potențial de consensualizare a opiniilor în jurul unor probleme prioritare, de interes major (cu deosebire la scară microeconomică), situația a intrat în regim de normalitate.

Reprezentativitate

Ca şi în cazul sindicatelor, reprezentativitatea la nivel național **a** patronatelor se recunoaşte/declară în baza respectării cumulative a unui pachet de criterii. Principalele criterii de reprezentativitate ale organizațiilor patronale sunt:

- să cuprindă cel puțin 25% din ramurile economice;
- sub aspect teritorial să aibă structuri în cel puțin 21 de județe.

Reprezentativitatea la nivel național se stabileşte prin hotărâre judecătorească şi este recunoscută de drept de guvern.

În prezent, în România există 74 de organizații, federații, confederații şi uniuni patronale. Dintre acestea, opt sunt reprezentative la nivel național:

- Confederația Națională a Patronatului Român (CONPR);'
- Consiliul National al întreprinderilor Private Mici şi Mijlocii (CNIPMMR);
- Uniunea Generală a Industriaşilor din România (UGIR);
- Consiliul Național al Patronilor din România (CNPR);
- Patronatul Național Român (PNR);
- Confederația Patronală din Industria României (CONPI-ROM);
- Uniunea Națională a Patronatului Român (UNPR);
- Uniunea Generală a Industriaşilor Români (UGIR 1903).

Cea mai reprezentativă organizație patronală, în prezent, este UGIR 1903; acesta deține peste 60% din totalul agenților economici care sunt reprezentați de diferite confederații patronale în Consiliul Economic şi Social (CES). UGIR 1903 cuprinde: 42 de organizații patronale județene; 23 de organizații patronale de ramură; peste 4160 societăți comerciale, cu un număr de cea. 1,8 milioane salariați.

CNPR, CNIPMMR, UGIR, CONPR şi PNR constituie o **alianță patronală** reprezentată în CES sub denumirea de Patronatul Român.

Sfera de reprezentare a unora dintre principalele organizații patronale din România

Denumire	Număr de membri	Ramuri de Activitate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
UGIR 1903	- peste 4160 societăți comerciale cu cea 1,8 milioane salariați	- potrivit prezenței profesiilor din domeniul industrial în sfera activităților din economie	- 42 de organizații patronale județene (inclusiv Municipiul Bucureşti)	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistență internațională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.
CONPI-ROM	- reuneşte 18 federații şi 79 organizații cu circa 2,5 milioane salariați.	- acoperă o mare parte din activitățile industriale: minerit; textilă, pielărie, încălțăminte; exploatarea lemnului; celuloză şi hârtie;	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc;	- sedii proprii; - imobile etc.

Denumire	Număr de membri	Ramuri de Activitate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
		industria chimică şi petrochimică; industria firelor si fibrelor arti-		- cooperări externe, asistenţă internaţională etc.	
		ficiale; materiale de construcţii şi industria cimentului; industria sticlei şi ceramicii fine; industria metalurgică; industria construcţiilor de maşini; energie electrică şi termică; industria electrotehnică şi electronică; industria mobilei, alimentară, băuturi etc, precum şi din agricultură; - cuprinde agenţi economici publici şi privaţi;			
CONPR	- sunt afiliate cea 25 de organizaţii patronale cu peste 1 milion salariaţi;	- acoperă o mare parte din ramurile din economie: agricultură, industrie energetică, turism, hoteluri şi restaurante; comerţ; transporturi auto şi navale; construcţii, comunicaţii, cercetare-proiectare; sănătate; gospodărie comunală etc; - cuprinde marea majoritate a întreprinderilor publice, inclusiv regii autonome şi companii naţionale; - din sectorul pri-	- organizaţii teritoriale în peste jumătate din judeţele ţării;	- cotizaţii; donaţii; sponsorizări; - venituri din activităţi economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistenţă internaţională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.

Denumire	Număr de membri	Ramuri de Activitate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
		vat - agricultura privată şi cea 70% din totalul			
		firmelor de construcții; - deține cea. 90% din capitalul social aferent.			
CNIPMMR	- peste 35000 membri (persoane juridice).	- întreprinderile mici şi mijlocii din sectorul privat	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistență internațională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.
UGIR	- unități cu peste 7% din efectivul salariaților din economia națională	- potrivit prezenței profesiilor din domeniul industrial în sfera activităților din economie	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistență internațională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.
UNPR	- unități cu peste 7% din efectivul salariaților din economie	- mare parte din unitățile din sfera comerțului en detail; - ocazional în restul ramurilor.	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistență internațională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.
CNPR	- unități cu peste 7% din efectivul salariaților din	- organizații naționale din presă; - organizații patronale din peste 25% din ramurile	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii;	- sedii proprii; - imobile etc.

Denumire	Număr de membri	Ramuri de Activitate reprezentate	Extindere teritorială	Resurse financiare	Patrimoniu
	economie	de activitate		- venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări exteme, asistență internațională etc.	
PNR	- unități cu peste 7% din efectivul salariaților din economie	- include persoane fizice şi unități mici din peste 25% din ramurile de activitate	- organizații teritoriale în peste jumătate din județele țării;	- cotizații; donații; sponsorizări; - venituri din activități economice în firme proprii; - venituri din dobânzi bancare, diverse taxe etc; - cooperări externe, asistență internațională etc.	- sedii proprii; - imobile etc.

Sursa*: informații din partea organizațiilor patronale.*

În ultima vreme, chiar dacă se mai mențin tensiuni între diversele organizații patronale, se conturează tendința de **unire** a acestora în **confederații patronale naționale puternice,** capabile să echilibreze raportul de forțe cu sindicatele, să „impună" adoptarea legii patronatului şi funcționarea eficientă a dialogului social, indiferent de nivelul la care acesta se desfăşoară. Opiniile organizațiilor patronale puternice converg spre crearea unei singure confederații naționale, ceea ce ar fi compatibil şi cu directivele UE în domeniu. Procesul va fi însă îndelungat, unele mentalități, orgolii etc, precum şi deficitul de cultură corporatistă fiind factori de blocaj.

Revigorarea patronatului, implicarea mai promptă şi responsabilizarea acestuia pentru starea şi viitorul relațiilor industriale va conduce la **cantonarea şi focalizarea** funcțiilor statului pe probleme care intră în mod obligatoriu în sfera sa de competență.

La începutul anului 2000, 51 de organizații patronale au constituit **Confederația Organizațiilor Patronale din România** (COPR), organism nonguvernamental, independent şi apolitic (la care, ulterior a mai aderat încă o organizație patronală) (Anexa nr. 1). Scopul acestuia este de a:

- promova şi proteja organizațiile patronale şi interesele legitime ale membrilor săi;
- asigura un dialog permanent cu guvernul şi sindicatele pe probleme de interes pentru patronat;
- asigura condiții pentru dezvoltarea economică într-un climat de competiție legală;

- îmbunătăți mediul de afaceri prin eliminarea interferențelor politice în funcționarea mecanismelor economice.
- Între obiectivele COPR cu implicații directe asupra sistemului relațiilor industriale menționăm:
- participarea, în condițiile legii, la negocierile colective şi semnarea contractului colectiv de muncă unic la nivel național (CCMUNN);
- reprezentarea patronatului în relațiile cu puterea legislativă, societatea civilă şi organismele internaționale specializate;
- promovarea unei politici comune şi unitare a patronatului destinată dezvoltării economiei de piață, pieței muncii, integrării României în UE şi a răspunde provocărilor globalizării;
- asistență în negocierile bi şi tripartite de soluționare a conflictelor de muncă;
- organizarea de comisii specializate pentru realizarea de studii privind legislația muncii, dezvoltarea relațiilor de muncă, protecția mediului şi a consumatorilor;
- mediator în conflictele dintre membrii săi.

Resurse financiare

Fondurile sociale ale confederațiilor sunt formate din taxele de adeziune/afiliere.

În general, **veniturile** confederațiilor provin din:

- cotizațiile membrilor afiliați;
- sponsorizări şi donații;
- dobânzi bancare;
- contribuții stabilite prin CCMUNN;
- cota parte (de regulă 10%) din veniturile organizațiilor voltarea relațiilor internaționale de afaceri; acțiuni de sprijinire a eficientizării întreprinderilor, de sporire a competitivității pe piața națională şi pe piețele externe; dimensionarea şi sporirea salariului în relație directă cu nivelul şi dinamica productivității muncii; informarea opiniei publice, a parlamentului, guvernului cu privire la problemele şi solicitările confederațiilor; promovarea dialogului activ cu societatea civilă, inclusiv prin atragerea specialiştilor din economie şi mediul academic în fundamentarea unor decizii strategice sau de politică economică şi socială. Delegații patronatelor reprezentative au participat activ la elaborarea/dezbaterea „Strategiei de Dezvoltare Economică a României pe termen mediu (2000-2004)" (SDER), document prezentat şi apreciat favorabil de CE.

Patronatele reprezentative au de regulă, publicații periodice proprii în care se abordează o largă problematică econo-mico-socială, aspecte privind for-

marea profesională; se oferă informații economice, sociale, privind activitatea organizațiilor patronale, relațiile externe etc.

Camera de Comerț şi Industrie a României (CCIR) nu este o instituție patronală dar, tradițional, joacă un rol foarte important în economie şi în dialogul social. Acoperă o zonă largă de activități economice, educativ-formative, sociale etc. Are un puternic patrimoniu, instituții proprii de învățământ şi formare profesională, publicații proprii periodice. CCIR influențează indirect activitatea organizațiilor patronale având în vedere faptul că membrii săi sunt recrutați în principal din rândul patronatelor. Rolul activ al Camerei de Comerț şi Industrie se manifestă în special în domeniul îmbunătățirii contactelor dintre a-genții economici, ameliorarea climatului de afaceri şi promovarea, prin metode specifice, a intereselor economice ale membrilor săi. Deseori Camera de Comerț organizează întâlniri între organismele reprezentative ale patronatelor cu scopul de a găsi soluții comune diferitelor probleme economice urgente, în direcția strategiei tranziției şi politicilor cu care se confruntă.

*
* *

Pentru **toți** partenerii sociali, în procesul de preaderare, alinierea/apropierea/armonizarea legislativ-instituțională la acquis-ul comunitar în materie de drept comunitar al muncii, de relații industriale şi protecție socială - este o **țintă** majoră, prioritară s-ar putea spune, cu atât mai mult cu cât există încă zone neacoperite, pete albe. Procesul de lărgire a UE în perspectiva deceniului care urmează, va pune fără îndoială, probleme multe şi în acest domeniu. În măsura în care unele dintre acestea sunt soluționate în perioada de preaderare se vor uşura deopotrivă sarcinile şi eforturile României şi ale UE. De remarcat în acest context că uniunile patronale şi confederațiile sindicale au structuri instituționale proprii - departamente specializate, strategii ca şi programe proprii - pe care le supun atenției factorilor guvernamentali, politici ca şi opiniei publice. Într-un an electoral, cum este anul 2000, **consultările** sindicatelor cu **partidele politice** s-au intensificat. Se caută modalități de sprijin reciproc. Evident, nu este exclus riscul unor manipulări politice, al nerespectării post-alegeri a unor acorduri încheiate (fenomenul nu ar fi nou pentru România).

Instituții şi mecanisme de dialog social bi, tri şi mulți partite

În ultimul deceniu, evoluția relațiilor dintre partenerii sociali, marcată de numeroase momente de criză, s-a înscris constant pe linia depăşirii dificultăților, a tranziției de la relații de **confruntare şi conflictuale** la un **tip nou, modern de raporturi întemeiate pe informare, consultare, dialog şi consens social.** Avantajele dialogului social reglementat - bi, tri sau multipar-tit - sunt convingătoare, recunoscute şi promovate de toți partenerii. Sub aspect funcțional sunt încă blocaje, distorsiuni determinate de multiple cauze ce țin de mecanismele şi comportamentele fiecăruia dintre partenerii sociali într-o problemă sau alta.

Treptat, s-au pus bazele legislative şi s-au creat la nivel național, sectorial şi teritorial instituții de dialog social bazate pe principiile bi, tri şi multipartitismului. Într-un sens larg, partenerii sociali sunt astăzi implicați direct, prin mecanisme adecvate în procesul de reformă economică şi socială. În România, deci, dialogul social se realizează prin intermediul unor instituții autonome special create, printr-o serie de consilii consultative create la nivel sectorial/de ministere şi județean. De asemenea, există **instituții gestionate tripartit.** În fine, reținem şi faptul că diversele structuri instituționale ale Programelor PHARE sau ale Băncii Mondiale sunt construite pe principii tri sau, după caz, mulți partite.

În România a apărut şi funcționează un sistem reglementat de **instituții şi mecanisme** de dialog social. Unele dintre acestea sunt create nemijlocit ca **instituții autonome de dialog social** cu obiective şi funcții clar stabilite, altele sunt organisme implicate în implementarea unor componente ale reformei **administrate tripartit,** având, după caz, competențe consultative şi/sau deliberative. Indiferent însă de specificitatea funcționării acestora, de relațiile cu guvernul, partidele politice şi partenerii sociali la nivel național, sectorial, teritorial, în construcția acestora s-au avut concomitent în vedere: a) faptul că dialogul social legislativ şi instituțional - informarea, comunicarea, transparența - sunt parte a acquis-ului comunitar. În consecință devin criteriu important al preaderării; b) recomandările BIM privind însuşirea şi aplicarea principiilor tripartitismului, ale parteneriatului social în proiectarea şi consolidarea unui alt tip de relații industriale; c) compatibilizarea structurilor şi mecanismelor dialogului social din România cu cele din țările UE; d) şi, nu în ultimă instanță, experiența acumulată de România în cei 10 ani de tranziție cu părțile ei bune şi mai puțin bune; situația concretă a raporturilor dintre partenerii sociali, tendințele de coagulare a unor organizații puternice ale partenerilor sociali de natură să conducă, în timp, la o anume echilibrare a raporturilor dintre acestea, la o mai mare implicare şi responsabilizare a fiecăreia în domeniile lor specifice de competență.

În continuare - în măsura informațiilor de care am dispus -vom prezenta cele mai importante dintre aceste instituții şi mecanisme de dialog social. Subliniem din start că, de regulă, ele sunt instituții tinere, destul de fragile, în curs de consolidare prin eforturile concertate ale partenerilor sociali. În plus, nu putem să nu remarcăm insuficiența resurselor care este adesea o restricție majoră în activitatea acestora.

Instituții autonome de dialog social

În această grupă includem câteva din aşa numitele **instituții de dialog social special create** pentru a implementa principiile **parteneriatului social,** în speță a **tripartitismului,** ca vector fundamental al sistemului de relații industriale.

CONSILIUL ECONOMIC ŞI SOCIAL (CES), creat prin Legea nr. 109/2 iulie 1997 privind organizarea şi funcționarea CES.

Fundamente juridice. Competențe

În concepția legii, CES este un organism **tripartit, autonom, de interes public,** cu funcții de realizare a dialogului social între guvern, sindicate şi patronat, a climatului de pace socială.

În realizarea misiunilor sale, CES îndeplineşte concomitent funcții **consultative** şi, respectiv, **de mediere** a situațiilor conflictuale dintre partenerii sociali.

Domeniile de **competență** în care se manifestă rolul său **consultativ,** în condițiile legii, sunt: restructurarea şi dezvoltarea economiei naționale; privatizarea agenților economici; relații de muncă; politica socială; protecția socială şi ocrotirea sănătății; învățământ şi cercetare; relații cu organizațiile neguvernamentale şi cu cele internaționale, integrarea în Uniunea Europeană.

În scopul îndeplinirii atribuțiilor sale CES avizează proiecte de acte normative (legi, ordonanțe de urgență, ordonanțe şi hotărâri ale guvernului; semnalează guvernului necesitatea unor noi acte normative).

Caseta nr. 2

Acțiuni ale CES-ului în 1999

A avizat 211 proiecte de acte normative, dintre care 74,3% au primit aviz pozitiv, iar 25,7% negativ. Ponderea, apreciată ca ridicată, a avizelor negative evidențiază menținerea unor dezarticulări între componentele politicii economico-sociale. În fapt, este vorba de o abordare autoritară a managementului macroeconomic, un grad încă redus de implicare în fundamentarea unor decizii a partenerilor sociali. Nu întâmplător, anul 1999 a fost caracterizat prin multe acțiuni sindicale (proteste, greve), nemulțumiri ale mediului patronal.

Există şi o anumită reticență din partea executivului în ce priveşte consultarea CES în probleme legislative: din totalul actelor normative publicate în Monitorul Oficial au fost transmise spre avizare CES doar 211, respectiv aproximativ 13%. Cea mai mare parte a solicitărilor a pornit de la executiv, 84,8% şi numai 15,2% la cererea parlamentului.

Pe tipuri de acte normative, distribuția a fost următoarea: 28% proiecte de legi, 46% proiecte de hotărâri de guvern; 21,8% ordonanțe de urgență şi 4,2% ordonanțe ale guvernului. În fine, pe domenii de activitate, repartiția este următoarea: 36,9% restructurarea şi dezvoltarea economiei; 2,6% privatizare; 4,7% relații de muncă şi mediere; 21,5% relații salariale, 20,6% protecție socială şi sănătate, 11,2% învățământ şi cercetare; 1,3% organizații nonguvernamentale şi organizații internaționale; 1,3% IMM.

În ce priveşte medierea, CES are competențe pentru a interveni în conflictele de la nivel național, de ramură precum şi în sectoarele de activitate în

care, potrivit legii 15/1991 greva nu este permisă. În 1999, CES a intervenit în medierea unor conflicte din metalurgie, industria de apărare, SNCFR ş.a. În acest domeniu activitatea CES este modestă şi datorită unor limite legislative. (Sursa: CES, Raport anual de activitate, 1999-aprilie 2000)

În ce priveşte **medierea** stărilor conflictuale apărute între partenerii sociali la nivel național şi/sau de ramură, la cererea acestora, CES are următoarele atribuții:

- analizează cauzele care au generat conflicte; propune măsuri de soluționare **a** acestora;
- invită părțile în conflict şi instituțiile abilitate să participe la discuții şi să găsească modalități de soluționare;
- în caz de eşec al negocierii comunică părților încetarea medierii şi punctul său de vedere în legătură cu obiectul (revendicările) conflictului.

În conformitate cu Legea 109/1997 şi cu regulamentul de funcționare din 20.05.1998, **Consiliul Economic şi Social** este constituit şi funcționează, pe principiul **tripartitismului.** CES are structură tripartită, formată din 27 de membri numiți de partenerii sociali (art. 13): 9 membri numiți de guvern; 9 membri numiți de comun acord de confederațiile sindicale reprezentative la nivel național; 9 membri numiți de comun acord de confederațiile patronale reprezentative la nivel național.

Acelaşi principiu - **paritatea** - se aplică şi în formarea **Biroului Executiv:** câte 3 reprezentanți ai fiecărui partener social. De asemenea, **Comisiile de specialitate** au organizare tripartită - 9 membri repartizați egal între partenerii sociali (câte 3 pentru fiecare partener social).

Membri CES sunt numiți pentru o perioadă de 4 ani; mandatul acestora poate fi reînnoit.

Organele care asigură funcționarea CES sunt:

- *plenul,* care se întruneşte lunar în sesiuni ordinare şi la cerere (a biroului executiv sau a unei treimi din membri), în sesiuni extraordinare;
- *biroul executiv,* alcătuit din preşedinte, 2 vicepreşedinți şi 6 membri (câte 2 din partea fiecărui partener);
- *preşedintele,* numit de parlament pentru 4 ani şi *vicepreşedinți;*
- *secretarul general,* funcție incompatibilă cu calitatea de membru CES.

Structura personalului CES este: a) personal de specialitate şi tehnico-administrativ; b) experții comisiilor de specialitate.

Hotărârile plenului se adoptă, de regulă, prin **consensul** partenerilor sociali, fn cazul în care nu se întruneşte consensul partenerilor, hotărârile se adoptă prin vot, cu majoritate de trei pătrimi din numărul membrilor CES. În fine, în situațiile în care o hotărâre nu se poate adopta nici prin vot, punctele de vedere ale membrilor CES exprimate în plenul acestuia se vor transmite ca atare organului care a sesizat CES-ul sau a solicitat intervenția acestuia.

CES - ca organism de dialog social - urmăreşte îndeplinirea de către România a obligațiilor care decurg din Convenția nr. 144/1976 a BIM cu privire la consultările tripartite în vederea aplicării normelor internaționale ale muncii; avizează aplicarea acordurilor, a convențiilor internaționale şi a programelor de asistență internațională în domeniile sale de competență.

În perioada imediat următoare CES va avea de jucat un rol important în însuşirea şi implementarea acquis-ului comunitar (legislativ şi instituțional) referitor la relațiile industriale, la consolidarea şi compatibilizarea dialogului social din România cu tendințele recente din țările membre UE.

Din această perspectivă se apreciază că este nevoie de elaborarea şi implementarea unei **strategii** (a unor programe) şi **soluții** în domeniul dialogului social şi al politicii sociale, mai bine articulate cu strategia dezvoltării economice. Şi aceasta, deoarece, potrivit experienței, cele mai puternice divergențe între partenerii sociali se constată în zona problemelor şi politicilor sociale şi nu în sfera politicii economice.

Acompaniamentul social al reformei economice este insuficient, deficitar, cu multe erori de orientare, slab monitorizat. O asemenea ruptură între economic şi social antrenează îngrijorătoare procese de polarizare şi disoluție socială, se transformă în frână a reformei economice însăşi. În acest sens CES militează pentru integrarea în UE şi dezvoltarea de relații de informare/cooperare cu organisme similare de dialog social din țări membre ale UE. Alături de participarea la diferite întruniri, schimburi de experiență şi informare a fost creat **Comitetul Consultativ Mixt Uniunea Europeană - CES România,** organism comun al CES din România, pe de o parte şi al societății civile organizate din UE, reprezentată de Comitetul Economic şi Social European - CESE - (patronate, sindicate, alte grupuri de interese), pe de altă parte. Comitetul cuprinde câte 6 membri din fiecare parte (CES România, CESE) Acesta îşi desfăşoară activitatea în relație nemijlocită de consultare cu Consiliul de Asociere, ca şi prin promovarea unor contacte directe, dialog, colaborare între diverse grupuri de interese economice şi sociale.

CES România este membru fondator şi membru în Consiliul de Administrație al Asociației Internaționale a Consiliilor Economice şi Sociale şi al instituțiilor similare.

În fine, între **CES** şi **BIM** există un program aprobat de colaborare pentru perioada 2000-2001, focalizat pe următoarele obiective: a) protecția socială a categoriilor celor mai vulnerabile; b) crearea de locuri de muncă; c) ameliorarea calității dialogului social tripartit prin promovarea unor mecanisme adecvate, prin preluare/adecvare a practicilor de succes din țările dezvoltate.

Finanțare

Pentru funcționarea CES prin **legea anuală a bugetului de stat** se alocă fonduri pentru: a. cheltuieli de întreținere, funcționare şi de capital; b. salariile pentru un număr minim de şase angajați ai secretariatului tehnic al CES; c.

indemnizațiile pentru cei 27 de membri CES şi, respectiv, pentru 12 membri ai comisiilor de specialitate care nu au calitatea de membri CES. Alte venituri ale CES-ului pot proveni din donații şi contribuții ale partenerilor sociali.

În prezent CES este antrenat într-un proiect de perfecționare a dialogului social în România. Proiectul are două componente: a. parteneriatul social; b. dezvoltarea organizațională. Din această dublă perspectivă se urmăreşte:

- transformarea CES-ului într-o organizație cvadripartită prin cooptarea şi a altor organizații reprezentative ale societății civile;
- remodelarea comisiilor pe probleme ale CES-ului;
- întărirea organizațiilor sindicale şi respectiv patronale reprezentative la nivel național prin reducerea numă rului acestora pe calea unificării/fuziunii unora dintre ele (în prezent numărul mare al acestora este o dificultate pentru eficiența dialogului social);
- ameliorarea actualei legi de funcționare a CES-ului (109/1997) în consens cu orientările UE şi noile condiții economico-sociale din România.

COMISIILE CONSULTATIVE DE DIALOG SOCIAL LA NIVEL SECTORIAL ŞI TERITORIAL (CCDS).

Prin Hotărârea Guvernului nr. 89/31 martie 1997 este reglementată crearea şi funcționarea unor **comisii de dialog social** cu caracter consultativ în cadrul **ministerelor şi al prefecturilor. Î**n mod normal, aceste comisii se află în relații permanente cu CES. Principalele atribuții ale acestor comisii sectoriale/teritoriale privesc:

- asigurarea unor relații permanente, operaționale între patronate şi sindicate; informarea şi cunoaşterea reciprocă a problemelor cu care acestea se confruntă; sprijin pentru soluționarea problemelor care fac obiectul ministerelor sau județelor respective. Faptul că la nivel regional comisiile consultative de dialog social sunt organizate în cadrul/pe lângă prefecturi - care reprezintă guvernul în teritoriu - explică în bună măsură şi slaba lor funcționare şi eficiență. Se apreciază că doar aproximativ 50% dintre acestea funcționează normal;
- consultarea partenerilor sociali asupra unor inițiative legislative sau economico-sociale; consultarea partenerilor sociali asupra măsurilor ce se au în vedere pentru restructurarea regiilor autonome şi/sau societăților comerciale care se află sub autoritatea ministerelor sau consiliilor județene; corelarea acestor măsuri cu programele de reconversie a forței de muncă.

În general, activitatea acestor comisii este inegală, cu rezultate palide, modeste. De aceea, în vederea activizării CCDS, CES a lansat un **program pilot** de implicare a acestora în fundamentarea/amendarea unor proiecte de

acte normative. Dar, programul nu a condus la rezultatele scontate, interesul comisiilor respective fiind scăzut. Din păcate, a fost abandonat.

Oricum, activizarea şi eficientizarea relațiilor dintre structurile tripartite de dialog social rămân la nivel național, sectorial şi teritorial **probleme deschise.** Sunt necesare, în continuare eforturi concertate pentru fertilizarea dialogului social la nivel sectorial şi teritorial în primul rând, şi fluidizarea circulației informațiilor între toate nivelurile de dialog social tripartit, o mai mare transparență, în al doilea rând.

DEPARTAMENTUL PENTRU DIALOG SOCIAL (DDS),

creat prin HG 873/1998, prin reorganizarea Subsecretariatului de Stat pentru Relațiile cu Sindicatele şi Patronatul.

Departamentul face parte din structura aparatului de lucru al guvernului şi este subordonat primului ministru. Acest organism are rolul de a asigura funcționarea relațiilor guvernului cu partenerii de dialog social. Sfera sa de atribuții vizează:

- organizarea întâlnirilor dintre primul ministru şi reprezentanții partenerilor de dialog social (confederațiile sindicale şi patronale reprezentative la nivel național) ca şi a unor uniuni sindicale sau patronale puternice în anumite domenii de activitate;
- asigurarea legăturii guvernului cu CES;
- coordonarea metodologică şi monitorizarea activității CCDS sectoriale şi teritoriale.

COMISIA NAȚIONALĂ DE INDEXARE (CNI) şi COMISIA PARITARĂ LA NIVEL NAȚIONAL DE INTERPRETARE A CONTRACTULUI COLECTIV DE MUNCĂ (CPNICCM) pe durata valabilității/aplicării acestuia sunt, de asemenea, organisme tripartite cu funcții consultative şi de supraveghere a respectării de către toți partenerii a obligațiilor asumate.

Caseta nr. 3

Impactul CNI asupra dezvoltării relațiilor industriale

În principal, atribuțiile CNI privesc: a) stabilirea coşului de produse necesare pentru a asigura minimul de trai pe categorii profesionale, vârstă, talia familiei etc; b) coşul minim reprezintă (sau ar trebui să reprezinte) cu condiția stabilirii riguroase şi echilibrate a conținutului său, respectiv a produselor şi serviciilor absolut necesare pentru satisfacerea unor nevoi fundamentale instrumentul stabilirii şi actualizării salariului minim pe economie, al pensiei minime; c) stabilirea, prin consultarea partenerilor sociali a procentului de indexare a veniturilor (salariate, pensii, prestații sociale) în raport cu evoluția prețurilor într-o anume perioadă. Recent (24.08.2000) CNI a stabilit valoarea estimată a coşului de produse pentru luna iulie 2000 la peste 1.030.000 lei/persoană,

peste 2.888.000 lei pentru o familie medie (2,8 persoane) considerată reprezentativă pentru toate categoriile de familii; de menționat că valorile sunt sensibil mai mari pentru familiile de salariați (mai mult de 3.462.000 lei). A rămas să fie în continuare stabilit procentul de indexare a salariilor; solicitările sindicatelor sunt bazate pe depăşirea ratei de inflație previzionate şi deteriorarea venitului real al tuturor categoriilor de populație.

Alte instituții tripartite

În afara instituțiilor menționate, create ca organisme de dialog social, în România există şi alte structuri angajate direct în gestionarea, monitorizarea şi evaluarea reformei, care funcționează, printre altele, pe baza principiilor **parteneriatului social** (tri şi multipartit), cu o largă reprezentare în teritoriu, la nivel regional, județean şi local. Cea mai mare parte a acestora funcționează în domenii cum sunt: piața muncii, învățământ şi formare profesională continuă; protecție şi securitate socială. De asemenea, coordonarea, implementarea, monitorizarea şi evaluarea unor programe de asistență internațională (rambursabilă sau nerambursabilă) este organizată pe principiile **descentralizării si parteneriatului social** (Programul PHARE-VET, RICOP, PAEM, Fidel ş.a.).

Ne vom referi numai la câteva dintre aceste instituții deve nite deja viabile, cu un impact puternic în depăşirea - prin colaborare, coordonare, cofinanțare - a numeroase dificultăți.

AGENȚIA NAȚIONALĂ DE OCUPARE ŞI FORMARE PROFESIONALĂ (ANOFP), instituție publică de interes național, cu reprezentare teritorială, creată prin Legea nr. 145/1998.

Potrivit legii, printre obiectivele ANOFP şi ale structurilor sale teritoriale se înscrie „**instituționalizarea dialogului social în domeniul ocupării şi formării profesionale"** (art. 3, a).

ANOFP este condusă de un **consiliu de administrație tripartit,** format din 15 membri şi anume: 5 membri reprezentanți ai guvernului, numiți de primul ministru; 4 membri, numiți prin consens de către organizațiile patronale reprezentative la nivel național; un membru numit de Camera de Comerț şi Industrie a României; 5 membri, numiți prin consens, de către confederațiile sindicale reprezentative la nivel național. Membrii consiliului de administrație sunt numiți pentru o durată de 4 ani, dar pot fi revocați pe durata mandatului.

Consiliul de administrație se întruneşte lunar sau de câte ori este nevoie la cererea preşedintelui sau a unei treimi din numărul membrilor săi. Funcționează legal în prezența a cel puțin 11 din membri săi. Hotărârile consiliului se adoptă cu votul a cel puțin două treimi din membri, cu condiția ca fiecare parte să fie reprezentată.

Preşedintele consiliului de administrație este numit dintre membri, de primul ministru, la propunerea ministrului muncii şi protecției sociale, cu consultarea partenerilor sociali. Mandatul are o durată de 4 ani.

ANOFP organizează şi coordonează la nivel național activitatea de ocupare şi formare profesională a forței de muncă, precum şi protecția persoanelor în căutarea unui loc de muncă. ANOFP are, în condițiile legii, următoarele atribuții principale: organizarea serviciilor de ocupare; furnizarea de servicii de formare profesională în concordanță cu politica de formare şi tendințele pieței muncii; servicii de orientare şi mediere; propune proiectul bugetului fondului de şomaj;

administrează bugetul fondului pentru plata ajutorului de şomaj; propune MMPS proiecte de acte normative în domeniul său de competență; elaborează studii şi analize în domeniul ocupării şi formării profesionale a forței de muncă. ANOFP, ca instituție publică, îndeplineşte şi alte atribuții stabilite prin statut şi/sau hotărâri ale guvernului. Agenția poate să încredințeze, cu respectarea legii, servicii de ocupare şi formare profesională şi altor ofertanți din sectorul public sau din cel privat.

La nivel **regional/județean,** agențiile de ocupare şi formare profesională sunt conduse de un director executiv numit, pe bază de consens, de preşedintele ANOFP. În exercitarea atribuțiilor sale, directorii executivi ai agențiilor județene şi a municipiului Bucureşti sunt sprijiniți de un **consiliu consultativ** format din 15 membri, reprezentând autoritățile publice locale, organizațiile sindicale şi patronale, numiți astfel: 5 membri, reprezentanți ai autorității locale, desemnați de către prefect; 5 membri, numiți prin consens, de către organizațiile sindicale reprezentative la nivel local; 4 membri, numiți prin consens, de organizațiile patronale reprezentative şi unul de camera de comerț şi industrie teritorială;

Atribuțiile consiliului consultativ privesc:

- consilierea directorului executiv în adoptarea unor decizii referitoare la: programele de ocupare a forței de muncă; repartizarea bugetului alocat unităților care furnizează servicii de ocupare şi formare profesională; întocmirea raportului anual, a bilanțului contabil şi a execuției bugetare;
- face propuneri referitoare la: programele subunităților furnizoare de servicii, proiectul de buget, nivelul pre-vizionat al cheltuielilor şi repartizarea acestora pentru măsuri active şi, respectiv, pasive.

CONSILIUL NAȚIONAL DE FORMARE PROFESIONALĂ A ADULȚILOR (CNFPA), înființat prin Legea nr. 132/1999.

CNFPA este o autoritate administrativă autonomă, cu rol **consultativ** în promovarea politicilor şi strategiilor privind formarea profesională a adulților. CNFPA este organizat şi funcționează în **sistem tripartit,** fiind format din 15 membri în următoarea componență: 5 membri numiți prin decizie de primul ministru, la propunerea ministerelor interesate; 5 membri desemnați de comun acord de confederațiile sindicale reprezentative la nivel național; 5 membri desemnați de comun acord de organizațiile patronale reprezentative la nivel național. Membrii CNFPA au un mandat cu durata de 4 ani.

CNFPA este condus de un preşedinte, numit prin decizie a primului ministru, pe o durată de 4 ani, din rândul membrilor săi, pe baza consultării cu partenerii sociali. Pentru exercitarea atribuțiilor sale, CNFPA este ajutat de un secretariat tehnic, condus de un director executiv, numit de preşedintele consiliului.

CNFPA se întruneşte lunar sau atunci când este necesar, la cererea preşedintelui sau a două treimi din numărul membrilor săi. Îşi poate desfăşura activitatea numai în prezența a cel puțin două treimi din membri, cu condiția ca fiecare parte să fie reprezentată. Hotărârile CNFPA se adoptă cu votul a cel puțin două treimi din numărul membrilor prezenți, dacă este îndeplinită condiția reprezentării fiecăruia dintre partenerii sociali.

Principalele atribuții ale CNFPA sunt: evaluarea, pe baza studiilor şi analizelor efectuate, a nevoilor de formare profesională a adulților pe termen mediu şi lung, pe sectoare de activitate, profesii, specialități, în profil regional şi la nivel național; avizarea proiectelor de acte normative care privesc formarea profesională a adulților; colaborarea cu instituțiile guvernamentale, autorități administrative autonome, ONG-uri care desfăşoară activități de formare profesională. Preşedintele reprezintă consiliul în relațiile sale cu alte organisme (guvern, parlament, alte persoane juridice).

CONSILIUL PENTRU STANDARDE OCUPATIONALE SI ATESTARE (COSA).

A fost înființat prin Hotărârea Guvernului 473/30.09.1999 în temeiul art. 107 din Constituția României şi a Ordonanței Guvernului nr. 24/1994 pentru ratificarea Acordului de împrumut dintre România şi Banca Internațională pentru Reconstrucție şi Dezvoltare cu privire la reforma învățământului preuniversitar.

COSA, potrivit normelor juridice în vigoare, este un **organism tripartit** - guvern, patronate, sindicate - **autonom, neguvernamental, nonprofit, de interes public național.** COSA este abilitată să dezvolte un sistem nou de evaluare şi certificare a competențelor profesionale bazate pe standarde ocupationale, să emită certificate de competență profesională.

În calitate de **organism tripartit,** cu reprezentare paritară a partenerilor sociali, hotărăşte de comun acord asupra programelor de evaluare a standardelor ocupationale şi a modalităților de certificare a competențelor. În acest scop, COSA are, în principal, competențe în următoarele domenii: elaborarea de criterii specifice şi proceduri unitare privind standardele ocupationale; avizarea noilor standarde ocupationale, ca şi actualizarea altora; acreditarea instituțiilor care elaborează standarde ocupationale; elaborarea metodologiei de desfăşurare a evaluării competențelor profesionale pe bază de standarde ocupaționale; certificarea evaluatorilor de competențe profesionale; emiterea de certificate de competență sub egida COSA.

Structura organizatorică a COSA cuprinde: adunarea generală; consiliul de administrație format din 9 membri, câte 3 din partea fiecărui partener social; preşedinte şi doi vicepreşedinți; servicii funcționale.

CENTRUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PROFESIONAL ŞI TEHNIC (CNDIPT).

Creat prin Ordinul Guvernului nr. 85/26.11.1998, este o **instituție publică** subordonată MEN.

CNDIPT are ca obiectiv de bază continuarea reformei învățământului profesional şi tehnic, început cu suportul UE prin programul PHAREA/ET. Activitatea sa, ca şi cea din programul PHAREA/ET este organizată pe principiile: descentralizării, **par-teneriatului social** şi eficienței social-economice. Dialogul social şi parteneriatul funcționează la nivel național, zonal şi local. În fapt, se continuă organizarea şi se dezvoltă experiența acumulată prin programul PHARE/VET. Este vorba de **multi-parteneriat, cu rezultate notabile la scară zonală.**

Actorii sociali - agenți economici, reprezentanți ai autorităților publice, sindicate şi patronate, reprezentative în zonă, experți etc. - sunt implicați deopotrivă în activitatea de analiză şi elaborare a strategiilor şi politicilor de dezvoltare a învățământului profesional şi tehnic, cât şi în cea de implementare a acestora. Astfel, actorii sunt antrenați în reforma curriculară; fac parte din comisiile de examinare şi certificare a formării profesionale; în activități de consiliere şi dezvoltare a parteneriatului în domeniul educației, formării şi reconversiei profesionale la nivel național şi mai ales local, de stimulare a participării la proiecte de parieneriat transnațional în domeniu, de dezvoltare, monitorizare şi evaluarea parteneriatului dintre şcoală şi lumea muncii.

Experții români, ca şi cei ai UE apreciază că implicarea partenerilor sociali în elaborarea şi ameliorarea standardelor de pregătire, în dezvoltarea curriculum-ului local, în activitățile de informare şi consiliere în carieră, în certificarea pregătirii şi planificarea învățământului sunt realizări majore în dezvoltarea **dialogului social** în procesul de reformă a învățământului profesional şi tehnic (VET). De altfel, parteneriatul social în VET a fost instituționalizat prin crearea **Consiliului Național pentru învățământul Vocațional şi Educație pe parcursul întregii vieți** (Life Long Leaming) şi, respectiv a **Comitetelor Locale de Dezvoltare a Parteneriatului Social în VET.** Acestea din urmă s-au transformat la nivel județean în **structuri manageriale consultative** ale inspectoratelor şcolare (Legea învățământului nr. 84/1995, modificată şi adoptată de parlament în 1999).

Tripartitismul a devenit un principiu al organizării şi funcționării şi a altor instituții/organisme care operează, de regulă, pe piața muncii sau în domeniul securității sociale.

Între acestea menționăm: CASA SOCIALĂ A CONSTRUCTORILOR (Legea' 215/1997), AGENȚIA NAȚIONALĂ PENTRU DEZVOLTAREA ŞI

IMPLEMENTAREA PROGRAMELOR DE RECONSTRUCȚIE A ZONELOR MINIERE (HG 69/1998), CASA NAȚIONALĂ DE ASIGURĂRI DE SĂNĂTATE

(Ordonanța de urgentă a Guvernului nr. 30/1998); COMITETUL NAȚIONAL PENTRU MĂSURI ACTIVE DE OCUPARE (HG 204/1997). În februarie 2000 (HG 88) s-a constituit COMISIA PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI NAȚIONALE DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ A ROMÂNIEI PE TERMEN MEDIU, cu larga participare a actorilor sociali, reprezentanți ai partidelor politice parlamentare, ai societății civile, a experților români cu asistența experților Uniunii Europene, Fondului Monetar Internațional şi Băncii Internaționale pentru Reconstrucție şi Dezvoltare.

Programele de asistență internațională orientate în direcția dezvoltării/restructurării economiei şi a pieței muncii, reconver-siei profesionale, reintegrării şi protecției sociale a şomerilor, zonelor defavorizate, sprijinirii unor localități etc, au o importantă componentă de **dialog social şi parteneriat la nivel național, regional, local.**

În elaborarea proiectelor, în implementarea, monitorizarea şi evaluarea rezultatelor, partenerii sociali sunt incluşi în diversele structuri organizatorice. Spre exemplificare, ne vom referi pe scurt, la implicarea partenerilor sociali în programul de restructurare a întreprinderilor şi de reconversie profesională (RICOP), demarat în anul 2000. Astfel, pentru lansarea, implementarea şi monitorizarea programului RICOP s-au constituit:

- la nivel național comitetul de coordonare a programului RICOP (CCP);
- comitete de coordonare zonală (CCZ), pentru cele 5 zone RICOP;
- unitatea de management a proiectului (UNP-RICOP), organizată la nivel național;
- unități locale de implementare a proiectelor (ULIP), pe teritoriul fiecărei zone RICOP.

Acestea sunt de regulă, constituite pe structurile teritoriale ale ANOFP, Agenției Naționale de Dezvoltare Regională (ANDR), ale administrației locale sau a altor operatori locali cu capacitate de implementare a unor proiecte viabile, eligibile.

La fiecare din structurile menționate - la nivel național şi local - alături de delegații autorităților publice (ministere, agenții, prefecturi, consilii județene) sunt incluşi şi cei ai organizațiilor sindicale şi respectiv, patronale reprezentative ai camerei de comerț şi industrie ca şi directori şi lideri sindicali ai întreprinderilor care fac obiectul programului de restructurare, liderii sindicali din întreprinderile respective. În întreprinderile în care există mai multe sindicate afiliate la federații/confederații diferite, participă câte un reprezentant/lider al fiecăruia dintre aceste sindicate.

În domeniul **dialogului şi parteneriatului** au început să apară şi să funcționeze, din inițiativă locală, **forme de parte-neriat public-privat în beneficiul comunitar** (altele decât cele anterior menționate). Astfel, de curând în

judeţul Timiş, din iniţiativa Consiliului judeţean şi a Agenţiei de Dezvoltare Economică şi Socială (ADETIM), s-au pus bazele unui parteneriat public-privat. Constituit la nivel local, acest tip de parteneriat, cu mari şanse de dezvoltare în opinia noastră, urmăreşte conjugarea e-forturilor în vederea asigurării valorificării superioare a resurselor existente ca şi a celor care pot fi atrase; obiectivul ţintă al unui asemenea tip de parteneriat este realizarea unor lucrări de interes comunitar în consens cu prevederile strategiei de dezvoltare regională, cu standardele de performanţă ale UE. Având, deci, ca principală coordonată dezvoltarea ecoriomico-socială a judeţului, prin unirea eforturilor celor direct implicaţi, **parteneriatul public-privat** a demarat printr-o serie de iniţiative cu posibilităţi reale de aplicare şi execuţie, cu ierarhizarea realizării proiectelor, cu **permanentizarea unui larg şi util dialog** în beneficiul comunităţii.

4. CONTRACTUL COLECTIV. NEGOCIEREA - MECANISM AL CONCERTĂRII SOCIALE

Bazele legale

Prin Legea nr. 14/1991, a fost instituționalizată în România negocierea, ca mecanism de dialog social şi concertare a intereselor celor implicați. Potrivit legislației în vigoare, **negocierile colective** sau, după caz, **individuale** - între persoanele juridice sau fizice care angajează şi salariați sau reprezentanți ai acestora - se fac luându-se în considerare, pe de o parte **posibilitățile economico-financiare** ale firmei, ale angajatorului, iar pe de altă parte, cerințele/revendicările salariaților, în vederea concilierii acestora pentru un anumit orizont de timp. Astfel, se au în vedere elemente economice, psiho-sociale, politice, cererea şi oferta de forță de muncă, rata inflației şi dinamica acesteia. Cadrul (condițiile) general al muncii, inclusiv nivelul, structura şi dinamica salariului se stabilesc, la fiecare nivel la care are loc negocierea, „în baza unui compromis" pe termen scurt (iar în unele cazuri şi mediu) între actorii sociali, cu respectarea unor norme şi reguli generale obiective (economice) şi subiective (sociale, politice, psihologice etc), reglementate juridic.

Organizarea procesului negocierilor colective se realizează în baza prevederilor legislației privind contractul de muncă, sindicatele şi reglementarea conflictelor de muncă. În România, negocierea se realizează la nivelul a trei paliere: a. de firmă, cu caracter bipartit; b. sectorial/de ramură, de regulă cu caracter bipartit; c. național în cele mai frecvente cazuri, cu caracter tripartit. Negocierea, la fiecare dintre nivelurile menționate se finalizează printr-un act scris - contractul colectiv de muncă. Contractele colective de muncă, încheiate cu respectarea dispozițiilor legale, constituie legea părților (Legea 130/1996).

Cadrul general de negociere la nivel de firmă este definit şi delimitat de convențiile/acordurile etc, încheiate la nivel național şi, respectiv de ramură.

Caseta nr. 4

Condiții de reprezentativitate pentru negociere

La negocierea contractului colectiv, părțile, respectiv patronatul şi salariații, în funcție de nivelul de negociere trebuie, potrivit legii, să îndeplinească cumulativ mai multe condiții, numite şi „**criterii de reprezentativitate".** Astfel:

- **la nivel național:**
  - **asociațiile patronale:** independență organizatorică şi patrimonială; reprezintă patroni ale căror unități funcționează în cel puțin jumătate din numărul total al județelor, inclusiv în municipiul Bucureşti; reprezintă patroni ale căror unități îşi desfăşoară activitatea în cel puțin 25% din

ramurile de activitate; reprezintă patroni ale căror unități cuprind minimum 7% din efectivul salariaților din economia națională.

- **organizațiile sindicale:** statut legal de confederație sindicală; independență organizatorică şi patrimonială; au în componență structuri sindicale proprii, în cel puțin jumătate din numărul total al județelor, inclusiv în municipiul Bucureşti; au în componență federații sindicale reprezentative din cel puțin 25% din ramurile de activitate; organizațiile sindicale componente au, cumulat, un număr de membri egal cu cel puțin 5% din efectivul salariaților din economia națională;

- **la nivel de ramură:**
  - **asociațiile patronale:** independență organizatorică şi patrimonială; reprezintă patroni ale căror unități cuprind minimum 10% din numărul salariaților din ramura respectivă;
  - **organizațiile sindicale:** statut legal de federație sindicală; independență organizatorică şi patrimonială; organizațiile sindicale componente au, cumulat, un număr de membri egal cu cel puțin 7% din efectivul salariaților din ramura respectivă;
- **la nivel de unitate:**
  - **patronul:** independență organizatorică şi patrimonială;
  - **organizațiile sindicale:** statut legal de organizație sindicală; independență organizatorică şi patrimonială; numărul de membri ai sindicatului reprezintă cel puțin o treime din numărul salariaților unității. *(Sursa: legislația privind negocierile colective)*

La negocierea clauzelor şi la încheierea contractelor colective de muncă, părțile sunt egale şi libere. Obligativitatea încheierii contractelor colective revine, potrivit legii, agenților economici cu cel puțin 21 de salariați, iar inițiativa negocierii trebuie să aparțină patronului. Dacă patronul nu angajează negocierea, aceasta are loc la cererea organizației sindicale sau a reprezentanților salariaților.

Prin încheierea contractelor colective de muncă se urmăreşte promovarea unor relații de muncă echitabile, de natură să asigure protecția socială a salariaților, prevenirea sau limitarea conflictelor colective de muncă ori evitarea declanşării grevelor. Din contractele colective de muncă fac parte şi acordurile dintre părțile semnatare, prin care se soluționează conflictele colective de muncă.

Clauzele contractelor colective de muncă **produc efecte pentru toți salariații din unitățile pentru care s-a încheiat contractul** (la nivel de unitate, ramură de activitate, național), chiar dacă aceştia nu sunt membrii ai organizațiilor sindicale existente. Contractele colective la nivel inferior preiau, ca bază de negociere/ca plafoane minime - prevederile din contractele la nivel superior, adaptându-le potrivit specificului. În cazul în care, din diferite motive, părțile au încheiat contracte colective de muncă la nivel inferior înaintea contractelor la

nivel superior, cele de la nivelurile inferioare **se vor adapta,** în special în cazurile în care prevederile minimale nu au fost atinse.

Respectarea contractului colectiv de muncă presupune ca angajatorul să asigure permanent condițiile tehnice şi organizatorice avute în vedere la elaborarea sarcinilor de muncă, iar angajații să-şi realizeze sarcinile ce decurg din funcția sau postul deținut.

La negocierea Contractului Colectiv de Muncă Unic la Nivel Național (CCMUNN), pentru perioada 1999-2000 au participat 5 organizații patronale - CONPIROM, CNPR, CNIPMMR, UGIR, UGIR-1903 - şi 5 organizații sindicale - CNSRL-FRĂȚIA, CARTEL ALFA, BNS, CSDR, MERIDIAN - a căror reprezentanță vitate a fost constatată de Tribunalul Municipiului Bucureşti, prin sentințe civile. Încheiat în anul 1999, conform art. 10 şi 11 din Legea nr. 130/1996, republicată, semnat de către părți la 8 aprilie 1999, a fost înregistrat la Ministerul Muncii şi Protecției Sociale cu nr. 53.518/15/12 mai 1999. Potrivit legii", durata de valabilitate a CCMUNN este de 1 an. Dacă nici una din părți nu denunță contractul cu 30 de zile înainte de expirarea perioadei pentru care a fost încheiat, valabilitatea acestuia se prelungeşte până la încheierea unui nou contract, dar nu mai mult de 12 luni. În România în prezent este valabil acest ultim contract semnat de partenerii sociali.

Structura de ansamblu a organizării negocierilor în România

Niveluri de negociere	Participanți			Obiectul negocierii	Caracteristici	Rezultatul negocierii
	Stat	Patronat	Sindicat			
NAȚIONAL	X	X	X	- criteriile generale de salarizare; - cadrul general al desfăşurării relațiilor industriale.	- acoperă parțial lacunele legislative în domeniul relațiilor de muncă şi securității sociale; - concretizează orientările generale privind politica salarială, socială, condițiile şi calitatea vieții de muncă etc.	- contractul colectiv la nivel național (CCMUNN);
DE RAMURA		X	X	- condiții şi criterii generale potrivit specificități-lor şi naturii activității ramurii.	- stabileşte mai concret unele drepturi ale salariaților; - se fixează minimum de bază al grilei pe ramură;	- contractul colectiv la nivel de ramură;
ÎNTREPRINDERE		X	X	- modul concret de organizare, remunerare, protecție a muncii	- concretizează prevederile din contractele de la nivelurile superioare:	- contractul colectiv de muncă pe unitate; - contractele

Niveluri de negociere	Participanţi Stat Patronat Sindicat	Obiectul negocierii	Caracteristici	Rezultatul negocierii
		etc.	salariul de bază minim brut;	individuale de muncă (CIM)
			coeficienţii de ierarhizare pe meserii, profesii şi funcţii; sistemul de sporuri, condiţii de acordare, cuantum etc.; formele de salarizare practicate; alte drepturi băneşti sau în natură în funcţie de posibilităţile proprii.	

Sursa*: legislaţia privind negocierea contractului colectiv de muncă.*

Contractul a fost încheiat pentru salariaţii din 32 ramuri de activitate (potrivit clasificaţiei CAEN) incluzând aprox. 5382 mii salariaţi[1].

Ramurile pentru care se încheie contracte colective sunt: agricultură, piscicultura şi pescuit; silvicultură, economia vânatului, apelor şi protecţiei mediului, industria minieră, geologie; energie electrică, termică, petrol şi gaze; industria alimentară, a băuturilor şi a tutunului; industria textilă şi a produselor textile; industria pielăriei şi încălţămintei; exploatarea şi prelucrarea lemnului; celuloză şi hârtie; edituri şi poligrafie; industria chimică şi petrochimică; materiale de construcţii şi industria cimentului; industria sticlei şi a ceramicii fine; metalurgie feroasă şi neferoasă şi produse refractare; construcţii de maşini; industria electrotehnică, mecanică fină şi utilaje, electronică; industria mobilei; reciclarea materialelor, construcţii; comerţ; turism, hoteluri şi restaurante; transporturi; poştă şi telecomunicaţii; activităţi financiare, bancare, de asigurări; cercetare-proiectare; administraţie publică; învăţământ; sănătate; gospodărie comunală-locativă; transporturi locale; mass'-media; cultură; alte activităţi şi servicii.

Contractul Colectiv de Muncă Unic la Nivel Naţional, negociat anual între organizaţiile patronale şi sindicale reprezentative, constituie baza de pornire şi cadrul general al negocierilor colective la nivel de ramură. Contractul colectiv la nivel de ramură devine, la rândul său, fundament al negocierii în întreprinderi. Practic, negocierea propriu-zisă a condiţiilor de muncă şi a salariilor se concentrează la nivel de ramură şi întreprindere. Sistemul prezintă avantajul unei anumite ordini şi coerenţe pe verticală, dar şi marele dezavantaj al escaladării

[1] *în semestrul I, 1999, conform comunicării nr. 31/23.02.1999 a Comisiei Naţionale pentru Statistică a României.*

creşterilor negociate de salarii, ca şi a altor revendicări privind condițiile de muncă, durata muncii (zile libere, concediul anual de odihnă etc), din moment ce clauzele negociate la nivele superioare sunt praguri minime obligatorii pentru cele inferioare. În plus, politica de salarii la nivel de firmă este „ajustată" şi de mişcarea prețurilor de pe piața bunurilor şi serviciilor, astfel încât salariul negociat nu reflectă cu fidelitatea necesară, proprie unei economii de piață, funcțiile, criteriile de eficiență a muncii - productivitate, calitate, performanță, posibilitățile financiare reale din întreprindere; efectul de contagiune şi escaladă a creşterii salariilor a fost puternic în condițiile nestăpânirii inflației.

Eficiența negocierii

Negocierea, ca unul din principalele mecanisme ale dialogului şi concertării sociale, în ciuda a numeroase dificultăți, inconsecvențe, sincope în relațiile dintre partenerii sociali, - urmare a inegalităților de organizare şi a raportului de forțe - a cunoscut în cei 10 ani de tranziție o evoluție favorabilă în direcția clarificării obiectivelor, mijloacelor, tehnicilor şi modalităților de informare-comunicare. Rezultatele efective rămân, însă, diferite de cele scontate, mai ales datorită prevalentei „argumentelor subiective", în detrimentul factorilor obiectivi, într-un mediu marcat de recesiune economică şi dezechilibre structurale majore:

- la început, slaba şi inegala conştientizare a partenerilor sociali, privind rolul şi modul lor de acțiune pe piața muncii, s-a împletit cu lipsa de cunoaştere, cu experiență redusă în organizarea propriilor structuri;
- în perioada de început a tranziției, partenerii sociali, inclusiv statul, ca agent economic şi ca arbitru, au urmărit mai mult să-şi „legitimeze" prezența, inițiind şi favorizând acțiuni cu efecte pe termen scurt, cu deosebire în plan social şi „de imagine". Acordarea, fără discernământ, a tot felul de „reparații", lupta sindicatelor pentru salarii cât mai mari, chiar nejustificate, „cursa" de câştigare de capital politic, au limitat preocupările necesare şi fireşti pentru clarificarea rolului şi intereselor fiecărui partener social, implicarea şi responsabilizarea acestora în zona lor de competență;
- lipsa concertării necesare între propriile interese şi obligații, generate din identitatea recunoscută la constituire şi poziția la masa negocierilor. Aceasta a făcut ca, o bună perioadă de timp, negocierile să apară ca un „câmp de luptă" în care, prin diverse şi chiar surprinzătoare „coaliții temporare", să se obțină în fapt doar scurtcircuitarea politicii celorlalți (şi, indirect, a propriilor intenții) şi, mai apoi, chiar un regres general, pe diferite planuri (reformă, nivel de trai etc);
- lipsa de unitate, din interiorul fiecărei structuri parte-neriale, ceea ce a favorizat deplasarea diferitelor fracțiuni către ceilalți parteneri de negociere, în schimbul unor mici şi temporare avantaje relative de grup;

- inconsecvența poziției statului la negocieri; pe de o parte, *ca arbitru,* când promovează o politică drastică de austeritate salarială (moderare a evoluției salariilor, cu un grad de acoperire în jur de 50% din creşterea prețurilor etc), şi, pe de altă parte, *ca patron* în propriile firme, prin tolerarea/acceptarea unor salarii foarte mari pentru forța de muncă ocupată în anumite ramuri sau domenii de activitate (minerit, energie electrică, gaze, apă, transport CFR ş.a.), în care proprietar era statul, acestea - regii autonome şi companii naționale -, rămânând producătoare/generatoare de pierderi şi rău platnice față de buget. În consecință, **efectele negocierilor asupra sistemului de relații industriale sunt deopotrivă pozitive şi negative.**

Cele **pozitive** se referă în special la: comportamente, atitudini şi relații specifice mediului concurențial - responsabiliza-rea actorilor sociali, participare/coparticipare, implicare activă, viziune prospectivă. Şi ceea ce ni se pare semnificativ, declanşarea unui proces, în derulare, de formare a unei **culturi a dialogului social** atât de necesară consolidării şi funcționării relațiilor industriale, inclusiv din perspectiva lărgirii UE, a pregătirii României pentru integrare.

Cele **negative** sunt în special rezultatul unor erori de politică pe piața muncii, a slăbiciunii sau inegalității de forțe în negocieri, a prevalentei obiectivelor pe termen scurt în detrimentul impactului şi a interdeterminărilor pe termen mediu şi lung. Acestea sunt concentrate în special în zona volumului şi ratei de ocupare, a structurilor ocupaționale, remunerării muncii şi distribuției veniturilor, formării şi utilizării capitalului uman, a relației dintre politicile active şi cele pasive ale pieței muncii şi, pe cale de consecință, în dezvoltarea umană, în fenomene şi procese de disoluție a coeziunii sociale, a unor evidente manifestări de descurajare şi excludere socială.

Comportamentul actorilor sociali din ultimii doi ani dovedeşte că, în procesul negocierii, au demarat o serie de **schimbări calitative,** dar eforturile necesare sunt mult amplificate de necesitatea de a **contracara/anihila efectele adverse ale unora din acțiunile anterioare,** de a echilibra la nivel sectorial, cu deosebire, raportul de forțe dintre partenerii sociali. După cum este nevoie şi ca structurile regionale de dialog social să-şi intre în rol asumându-şi responsabilitățile care le revin în sfera lor de activitate.

5. INTEGRAREA ÎN UE ŞI PARTENERIATUL SOCIAL ÎN ROMÂNIA

În România există deja o tradiție pozitivă pentru realizarea, prin dialog social, a unui larg consens social în ceea ce priveşte integrarea în UE. Pe fondul unei opțiuni politice ferme de integrare în structurile europene, guvernul a inițiat încă din 1995 acțiuni concrete în acest sens. Astfel, organizațiile patronale şi sindicale, alături de partidele politice, au participat activ la elaborarea şi dezbaterea în anul 1995, a Strategiei de Pregătire a Aderării României la UE (Snagov 1). În anul 2000, în procesul de elaborare a Strategiei de Dezvoltare Economică a României pe termen mediu (2000-2004) şi a Programului de Acțiune pentru implementarea acesteia, partenerii sociali reprezentativi la nivel național au fost direct implicați. Aceştia au făcut parte din comisiile/subcomisiile constituite pe probleme, participând activ la lucrări. Au funcționat 30 de comisii şi subcomisii care au acoperit întreaga gamă problematică legată de integrare. De asemenea, au participat la reuniunile special organizate în care au fost dezbătute strategia şi programul de implementare a acesteia. În conformitate cu Hotărârea Guvernului României nr. 57/2000, Comisia de fundamentare a strategiei naționale de dezvoltare economică avea o componență largă, cuprinzând, alături de experți guvernamentali, importante segmente ale societății civile: grupul de lucru desemnat prin decizie a primului ministru şi alte echipe de experți independenți, inclusiv grupul de reflecție ESEN (Evaluarea Stării Economiei Naționale) al Academiei Române; experți desemnați de partidele politice parlamentare; reprezentanții patronatelor; reprezentanții sindicatelor; reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române şi a celorlalte culte; reprezentanți ai instituțiilor şi personalități ale ştiinței, culturii şi vieții academice universitare; reprezentanți ai Băncii Naționale a României şi experți din sistemul bancar; reprezentanți ai administrației publice locale; reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale; alți reprezentanți ai societății civile.

În mod curent, partenerii sociali sunt implicați în maniere diverse în procesul de pregătire a României pentru integrare:

- la **nivel național** în cadrul CES în care se dezbat frecvent şi probleme/aspecte legate de integrare - preluarea/transpunerea acquis-ului comunitar, privatizare/restructurare, ocupare, protecție socială etc. În acest scop, în cadrul CES-ului funcționează o comisie specială de integrare europeană. De asemenea au loc consultări periodice ale partenerilor sociali organizate de guvern pe probleme economice şi sociale de importanță majoră, cum sunt: bugetul, securitatea socială, noul sistem de pensii etc;
- la **nivel sectorial/regional** prin activitățile desfăşurate în structurile consultative constituite pe lângă ministere şi/sau prefecturi, dar mai ales prin

includerea partenerilor sociali în comitetele/comisiile judeţene de implementare a unor programe de reformă (PSAL I si II, PHARE-VET, FIDEL, REPEDE, RICOP, SOCRATES, LEONARDO ş.a.).

Deşi de dată relativ recentă, preocupările partenerilor sociali s-au intensificat în urma summit-ului de la Helsinki. Ca atare, s-au multiplicat acţiunile iniţiate de organizaţiile patronale, asociaţiile autonome şi ale confederaţiilor sindicale. Prin diverse mijloace - conferinţe, simpozioane, mese rotunde sau training -sunt dezbătute probleme ale integrării României în UE. Între acestea prioritare sunt cele care privesc: cunoaşterea şi preluarea acquis-ului comunitar legislativ şi instituţional; coerenţa reformei economice şi sociale (securitate şi asistenţă socială); stabilitatea legislativă, egalitatea de tratament a investitorilor; dezvoltarea mediului de afaceri, formarea şi consolidarea pieţei naţionale, relansarea investiţiilor şi crearea de noi locuri de muncă, evitarea „privatizărilor dubioase"; politici industriale, agricole, de comerţ exterior; sporirea competitivităţii produselor româneşti pe piaţa internă a UE. Un loc important deţin, de asemenea, problemele legate de învăţământ şi formare profesională, cercetare ştiinţifică, sănătate şi asistenţă socială, protecţie socială, considerate mai ales de confederaţiile sindicale ca probleme prioritare.

Evident, în acţiuni de o asemenea anvergură apar şi puncte de vedere divergente. Dar, ceea ce aste extrem de important, acestea nu vizează ţinta finală - integrarea europeană, participarea la construcţia europeană, înscrierea pe traiectoria modelului economic şi social european - ci mijloace şi mecanisme de atingere a acestora, valorificarea reală a potenţialului economiei, limitarea şi eliminarea monopolului care mai persistă în economie (indiferent dacă acesta este monopol de stat sau privat).

6. CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI. VIITORUL TRIPARTITISMULUI ÎN ROMÂNIA

Instituția dialogului social, a negocierii, după 10 ani de tranziție, a realizat paşi importanți în consolidarea relațiilor industriale specifice economiei concurențiale: crearea, (reorganizarea partenerilor sociali, a principalelor organisme tripartite de dialog social; concertarea şi consensualizarea pe linia creării unor condiții de muncă generatoare de valoare adăugată, de eficiență în utilizarea factorilor de producție, de stimulare a cererii interne agregate de bunuri şi servicii, de promovare a exporturilor performante, de aşezare pe baze sănătoase a protecției şi securității sociale.

Dialogul social în sistem tripartit se află în fața unei provocări majore - **relansarea creşterii economice, ca bază pentru realizarea criteriilor de performanță necesare aderării României la UE,** a creării/consolidării mecanismelor de protecție socială şi compatibilizării cu cele din UE, în condițiile în care şi în UE acestea sunt în reformare. Problematica de rezolvat este dificilă şi complexă, cu atât mai mult cu cât urmărim atingerea unor „ținte în mişcare": acquis-ul comunitar, performanțele economice şi sociale ale țărilor membre UE etc.

Restructurarea şi privatizarea vor genera în continuare tensiuni pe piața muncii. Pe de o parte, pe termen scurt şi mediu va creşte şomajul, iar disponibilizarea forței de muncă ocupate va trebui acompaniată de acțiuni de reconversie şi reintegrare profesională în meserii şi profesii noi, compatibile cu tehnologiile viitorului, ca şi de acțiuni susținute, cu deosebire la nivel local şi de firmă, de preconcediere şi redistribuire a forței de muncă potențial disponibilizabila; atenție specială se cere asigurată, şi prin dialog şi parteneriat social, concertării cererii pieței forței de muncă şi a ofertei sistemului de pregătire; se va accentua precarizarea ocupării, se vor extinde formele de ocupare cu timp parțial, în lipsa altor alternative de ocupare ca şi cele pe durate determinate etc. Pe de altă parte, nevoia permanentă şi acută de investiții va conduce la sporuri salariale modeste, chiar şi în condiții de creşteri importante ale productivității muncii. Nevoii de venituri reale sporite pentru consum individual i se contrapune necesitatea finanțării dezvoltării economice durabile. Menționăm că aceste deplasări alarmante pe termen scurt sunt asimetrice cu orientările UE stabilite prin „Strategia Europeană a Ocupării".

Care va fi rolul partenerilor sociali, a dialogului social?

În România, **punctele fierbinți** ce se cer soluționate, inclusiv sau exclusiv prin negocieri între partenerii sociali, au în vedere crearea unui echilibru între restricțiile integrării (productivitate, calitate, salarii comparative, condiții de muncă, drepturi şi obligații etc.) şi posibilitățile reale ale României în fiecare

etapă a reformei pieței muncii, a politicilor de ocupare şi remunerare, depăşirea unor capcane şi/sau „cercuri vicioase".

În acest sens, partenerilor sociali le revin responsabilități importante:

- inițierea, prin organismele abilitate, a unor acțiuni pentru completarea, ameliorarea şi definitivarea **cadrului legislativ şi instituțional al dialogului social.** Avem în vedere, printre altele: ameliorarea legii sindicatelor în pas cu modificările care au intervenit în structura economiei, în talia întreprinderii; dezbaterea şi promulgarea legii patronatului; noul Cod al Muncii ş.a.;
- **preluarea acquis-ului comunitar** în ce priveşte unele structuri de dialog la nivel de întreprindere - structuri față de care, în condițiile legislației în vigoare, există rețineri. În acest sens, apreciem că se cer studiate condițiile şi create la nivel de firmă structuri participative de tipul consiliilor de muncă - work councils sau/şi a unor structuri organizatorice de negociere de tipul „delegației sindicale", „reprezentanților lucrătorilor";
- operaționalizarea şi eficientizarea dialogului social prin organismele de consultare şi negociere, pe fiecare nivel organizatoric; descentralizarea în continuare a negocierilor, cu deplasarea centrului de greutate la nivel de firmă; dezvoltarea parteneriatului local;
- **coagularea organizatorică** în organisme puternice la nivel național, regional sau de firmă care să poată participa la negocierile în plan regional, pe piața muncii UE;
- **lărgirea câmpului negocierii,** pe fiecare palier (întreprindere, sector, regiune, nivel național) şi promovarea unor mecanisme de intervenție activă şi focalizată pentru soluționarea problemelor divergente;
- **promovarea consensului politic** şi al parteneriatului social, instituirea unui **pact social,** solid construit pe bază de negocieri transparente; asumarea şi respectarea obligațiilor asumate;
- **echilibrarea raportului de forțe dintre partenerii sociali. Î**n acest sens este nevoie, pornind de la realități, să se acționeze concomitent pe mai mute direcții: a. având în vedere că, potrivit experienței de până acum, patronatul este veriga cea mai slabă a negocierii, de maximă urgență sunt măsuri vizând promulgarea legii patronatului; concentrarea/fuziunea celor 8 asociații patronale reprezentative la nivel național existente în prezent în 1-2 confederații puternice. Dialogul social în România nu poate fi eficient şi credibil fără un patronat puternic; b. clarificarea poziției statului în dialogul social în consens cu poziția şi rolul său în economia de piață. Aceasta implică printre altele, retragerea din economie simultan cu respectarea principiului egalității de tratament şi şanse şi întărirea autorității în calitate de arbitru în sistemul relațiilor industriale; c. unificarea/asocierea unor confederații sindicale astfel încât forța lor de negociere şi credibilitatea să sporească; d) creşterea gradului de profesionali-

zare a patronatelor şi sindicatelor, dezvoltarea culturii corporative şi a celei a dialogului social;

- trecerea de la negocieri colective anuale, în principal cu caracter distributiv spre negocieri integrative multianua-le;
- compatibilizarea conținutului şi formelor dialogului social intern cu tendințele din spațiul UE; dezvoltarea şi multiplicarea relațiilor de parteneriat național şi transnațional.

Ocuparea deplină a forței de muncă, ca obiectiv pe termen lung, venituri remunerative şi competitive pentru participanții la muncă (profit pentru patroni şi salarii pentru angajați), accelerarea reformei economice şi sociale, creşterea economică durabilă, relansarea investițiilor, concertarea mixului de politici economice şi din perspectiva dezvoltării relațiilor industriale, a armonizării intereselor şi a promovării unor soluții convergente cu condițiile şi specificul național vor deveni pilonii centrali ai negocierilor colective şi ai dialogului tripartit în următorii ani. Soluția viabilă pe termen mediu şi lung o constituie concilierea (inclusiv şi cu deosebire prin negocieri) a imperativelor creşterii economice, competitivității şi productivității cu cele ale ocupării forței de muncă, ale echității şi justiției sociale, ale dezvoltării umane durabile.

Abreviații

ADETIM	Agenția de Dezvoltare Economică şi Socială Timiş
ANDR	Agenția Națională de Dezvoltare Regională
ANOFP	Agenția Națională de Ocupare şi Formare Profesională
BIM	Biroul Internațional al Muncii
BNS	Blocul Național Sindical
Cartel Alfa	Cartel „Alfa"
CCMUNN	Contractul Colectiv de Muncă Unic la Nivel Național CCP Comitetul de Coordonare al Programului RICOP
CCZ	Comitete de Coordonare Zonală
CE	Comisia Europeană
CES (*)	Confederația Europeană a Sindicatelor
CESE	Comitetul Economic şi Social European
CIM	Contractul Individual de Muncă
CISL	Confederația Internațională a Sindicatelor Libere
CNIPMMR	Consiliul Național al întreprinderilor Private Mici şi
Mijlocii CNPR	Consiliul Național al Patronilor din România
CNSLR-Frăția	Confederația Națională a Sindicatelor Libere din România - „Frăția"
CONPIROM	Confederația Patronală din Industria României
CONPR	Confederația Națională a Patronatului Român
COSA	Consiliul Național pentru Standarde Ocupaționale
COPR	Confederația Organizațiilor Patronale din România
COR	Clasificarea Ocupațiilor din România
CAEN	Clasificarea Activităților din Economia Națională
CCIR	Camera de Comerț şi Industrie a României
CCDS	Comisiile Consultative de Dialog Social la nivel sectorial şi teritorial
CDR	Convenția Democrată din România
CES	Consiliul Economic si Social
CNDIPT	Centrul Național pentru Dezvoltarea învățământului Profesional şi Tehnic
CNFPA	Consiliul Național de Formare Profesională a Adulților
CNI	Comisia Națională de Indexare
CPNICCM	Comisia Paritara la Nivel Național de Interpretare a Contractului Colectiv de Muncă
CSDR	Confederația Sindicatelor Democratice din România
DDS	Departamentul pentru Dialog Social
ESEN	Grup de Reflecție al Academiei Române privind Evaluarea Stării Economiei Naționale
FMI	Fondul Monetar Internațional
HG	Hotărâre de Guvern

CNS (INSEE)	Comisia Națională de Statistică (Institutul Național de Statistică şi Studii Economice)
IMM	Întreprinderi Mici şi Mijlocii
MEN	Ministerul Educației Naționale
MERIDIAN	Confederația „Meridian"
MMPS	Ministerul Muncii şi Protecției Sociale;
PDSR	Partidul Democrației Sociale din România
PNUD	Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
PNR	Patronatul Național Român
PS	Partidul Socialist
PSDR	Partidul Social Democrat Român
PUR	Partidul Umanist Român
SDER	Strategia de Dezvoltare Economică a României pe termen mediu şi lung
SNCFR	Societatea Națională a Căilor Ferate Române
UE	Uniunea Europeană
UGIR	Uniunea Generală a Industriaşilor din România
UGIR 1903	Uniunea Generală a Industriaşilor din România
1903 UGSR	Uniunea Generală a Sindicatelor din România
ULIP	Unități Locale de Implementare a Proiectelor
UNPR	Uniunea Națională a Patronatului Român
USD	Uniunea Social Democrată

Persoane şi instituții consultate

Radu Colceag	Secretar General CES
Dumitru Costin	Preşedinte BNS
Valentin Mocanu	Consilier CNSLR-Frăția
Laurențiu Andronic	Şef Departament, Cartel Alfa
Ion Popescu	Preşedinte Confederația Meridian
Stelian Dorobanțu	Director General UGIR 1903
Ion Hohan	Prim-vicepreşedinte UGIR 1903
Ovidiu Nicolescu	Preşedinte CNIPMMR
Mihai Ionescu	Preşedinte AEIR
Gabriela Platon	Director General Executiv ANOFP
Victoria Caprini	Director Executiv, Unitatea de Cercetare şi Servicii Tehnice - COSA

Bibliografie

1. XXX Agenda 2000. Punctele de vedere ale comisiei în legătură cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană, EC, Brussels, 1997.
2. XXX Programul Național de Aderare la Uniunea Europeană, Guvernul României, mai, 2000.

3. XXX Strategia Națională de Aderare a României pe termen mediu (2000-2004), Guvernul României, 2000.
4. XXX Treaty of Amsterdam: What has changed în Europe, EC, Luxembourg, 1999.
5. XXX Legislația muncii (legi, ordonanțe, hotărâri etc).
6. XXX Publicațiile lunare şi anuale ale Comisiei Naționale pentru Statistică.
7. Bârzea, Cezar şi autorii Strategia națională de dezvoltare a resurselor umane, ETF, ONR, Bucureşti, 1999.
8. Vasile, Valentina 'The Romanian Labour Market în Transition. Evolution and Outlooks", Revue Roumaine des Sciences Ecomoniques, nr. 2/1997, Editura Academiei Române, Bucureşti.
9. Vasile, Valentina Salariul în economia de tranziție, INCE, Bucureşti, 2000.
10. White-Vaughan, Daniel (editor) Paying the Price. The Wage Crisis în Central and Eastem Europe, cap. „România: Wage Bargain-ing în a Monopolistic Context" (autori: Steliana Perț, Valentina Vasile), MacMillan Press Ltd., Great Britain, 1998.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 20/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL ROMÂN DE ECONOMIE COMPARATĂ SI CONSENSUALĂ

CONCEPTUL DE SĂRĂCIE - DEZBATERI TEORETICE CONTEMPORANE

Monica SZELES

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. CONCEPTUL DE SĂRĂCIE ÎN ECONOMIA BUNĂSTĂRII 627
2. INEGALITĂȚILE ECONOMICO-SOCIALE - CAUZĂ SI EFECT ALE SĂRĂCIEI 630
2.1. Abordarea inegalităților economice în literatura de specialitate .. 630
2.2. Inegalitățile din perspectivă sociologică. Conceptul de frustrare relativă 632
3. EGALITATE VERSUS EFICIENȚĂ 634
3.1. Egalitatea în statul minimal şi în statul bunăstării 634
3.2. Tipuri de egalitate: egalitatea utilitaristă, egalitatea utilității totale, egalitatea rawlsiană 637
3.2.1. Egalitatea utilitaristă 637
3.2.2. Egalitatea utilității totale 639
3.2.3. Egalitatea rawlsiană 639
4. PROBLEMA SĂRĂCIEI ÎNTRE INDIVIDUALISM SI COLECTIVISM 640
5. TEORIA JUSTIȚIEI 644
5.1. Conceptul de dreptate socială în abordările teoretice contemporane 644
5.2. Teorii normative şi pozitive ale redistribuirii 647
6. EFECTE PERVERSE ALE POLITICII DE REDISTRIBUIRE. INVESTIȚIA ÎN CAPITALUL UMAN 650
7. O ABORDARE SOCIOBIOLOGICĂ A SĂRĂCIEI DIN PERSPECTIVA INTERACȚIUNILOR SOCIALE 652
Bibliografie 653

1. CONCEPTUL DE SĂRĂCIE ÎN ECONOMIA BUNĂSTĂRII

Sărăcia, prin natura sa reprezintă un vast concept interdisciplinar, care a fost abordat teoretic, prin prisma cauzelor şi semnificaţiilor, începând cu marii filosofi[1], dar care a devenit obiectul analizei economice, în scopul limitării cauzelor şi efectelor sale, relativ recent, după Marea criză[2], în special pe teritoriul SUA, datorită tratării sale ca o problemă guvernamentală de către Kennedy şi apoi de către Johnson.

Bogata literatură de specialitate recunoaşte sărăcia ca fiind o stare negativă care afectează indivizii, cu implicaţii globale, însă definiţiile atribuite acestui flagel diferă, fie în sensul supraestimării acesteia (ceea ce ar conduce la sustragerea de resurse ce pot fi orientate spre dezvoltare), fie în sensul subestimării ei, lăsând o parte din populaţia săracă în afara protecţiei cuvenite. Definirea corectă a sărăciei ar trebui să condiţioneze atât mărimea pragului de sărăcie, care face demarcaţia între veniturile săracilor şi ale celorlalţi indivizi din societate, cât şi proporţiile populaţiei sărace din totalul populaţiei, şi nivelul de la care creşterea economică devine reală.

Deşi în ultima perioadă s-au impus numeroase soluţii de măsurare a sărăciei, în practica teoriei economice se impune necesitatea reconsiderării sărăciei prin abordarea acesteia ca un mod complex de viaţă, şi nu doar ca o dispersie faţă de un venit, prag de referinţă. Reconceptualizarea sărăciei vizează construirea unui model al individului, care să includă o ordonare a nevoilor şi aspiraţiilor sale, pe baza unei funcţii de utilitate individuală, dar şi a unui model comportamental, prin abordarea inegalităţilor dintre indivizi, ca talent, dotare intelectuală etc.

Tocmai din această cauză întoarcerea la mai vechile sau mai recentele abordări teoretice ale conceptului de sărăcie constituie cheia redefinirii acestuia. Din punct de vedere conceptual, sărăcia este abordată la nivel psihologic, sociologic şi economic. Efectele psihologice ale privaţiunii se reproduc în sensul adâncirii stării de sărăcie, prin desconsiderarea propriei persoane şi printr-o motivaţie redusă.

La nivel sociologic, relaţia individ-societate devine primordială, iar studiul comportamentului individului sărac în cadrul comunităţii din care face parte reprezintă principalul instrument de analiză. Abordarea economică se bazează pe studiul cauzelor principale ale sărăciei (din punct de vedere economic): averea şi venitul.

Traversând toate aceste trei dimensiunea care se adaugă şi abordarea

---

[1] *Aristotel, Kant.*

[2] *Prima carte care atrage atenţia asupra pericolului sărăciei este "The Other America", care prezintă situaţia lipsurilor materiale-de la Appalasi.*

matematică legată de măsurarea fenomenului în sine, sărăcia devine concept interdisciplinar,

Studiile teoretice legate de analiza conceptului de sărăcie se regăsesc în operele gânditorilor din secolele trecute sub forma abordării inegalității, drept cauză şi efect a sărăciei.

Recent, M. Didier[1] relua această idee mai veche, arătând că inegalitățile se cumulează pe o traiectorie circulară: în fiecare etapă a vieții, o poziție socială mai dezavantajoasă din start dă mai puține şanse de reuşită, iar şansele de reuşită mai mici reduc speranța de promovare socială.

Inegalitatea porneşte de la împărțire' şi redistribuire. Redistribuirea se poate face în funcție de nevoi, în viziunea lui Marx, corespunzând celei de-a doua faze a socialismului, când munca devine sensul vieții, sau aşa cum apare în studiul inegalității a lui Sen, care accentuează asupra ideii de umanitate: „principiul nevoilor trebuie să aibă prioritate asupra principiului recompensei, ca o bază pentru distribuție, căreia îi aparține şi conceptul de inegalitate"[2]. Marx remarcă al doilea principiu de redistribuire pe baza rezultatelor obținute (principiul recompensei), pe care îl asociază analizei „exploatației", deşi recunoaşte superioritatea primului principiu. Sen consideră în acelaşi studiu al inegalității că sistemul recompensei pare a conduce inerent la un sfârşit, în timp, al sistemului bazat pe nevoi, recunoscând că acesta ar fi un lucru bun în sine. De altfel Sen promovează concepții egalitariste, în problema redistribuirii, lucru care explică într-o oarecare măsură preferința sa pentru redistribuirea în funcție de nevoi.

Înainte de a ajunge la redistribuire, contractul social este cel care defineşte acea stare inițială, cu consecințe foarte importante pentru asigurarea egalității sau acceptarea inegalității. Am considerat relevant, în lucrarea de față, trasarea unei paralele între contractul social al lui Rousseau şi cel al lui Rawls, punctând legăturile cu „starea inițială descrisă de Buchanan în „Limitele libertății" şi „între anarhie şi Leviathan".

Realizarea procesului de redistribuire se concretizează fie în crearea unei societăți egalitariste, fie în imprimarea unei tendințe de diferențiere a comunității respective. Aproape toți teoreticienii şi-au exprimat punctul de vedere în legătură cu susținerea egalității sau a inegalității, în scopul maximizării bunăstării sociale. Deşi inegalitatea este indisolubil legată de sărăcie, lucrarea de față îşi propune prezentarea efectelor perverse pe care egalitatea le generează, cântărind în perspectiva costului social ambele variante.

Atât procesul de distribuire a avuției, cât şi orientarea politicilor de luptă împotriva inegalităților sttnt guvernate de justiția socială care, deşi, promovează o redistribuire egalitară, nu se confundă cu egalitatea. Justiția socială apare în lucrarea de față ca o parte a analizei sărăciei, ulterioară realizării şi consta-

---

[1] *Michael Didier - "Economia. Regulile jocului", Ed. Humanitas, Bucureşti 1994, p. 244.*
[2] *A. Sen - "Inegalitate economică", 1972.*

tării acesteia, bazându-se pe constatări intuitive ale stării individuale de sărăcie şi pe încercări particulare de maximizare a metautilității[1], în scopul depăşirii acestei stări. Individualizarea conceptului de justiție, prin considerarea diverselor tipuri de personalități umane reprezintă fundamentul justiției sociale, permițând explicarea inegalității din perspectiva fiecărui individ şi a poziției sale relative.

Deoarece justiția (dreptatea) distributivă reprezintă fundamentul bunăstării, liantul sărăcie-bunăstare apare ca temă centrală în economia bunăstării şi va fi reluat în prezenta lucrare, prin aprofundarea relației bunăstare individuală - bunăstare socială.

Cadrul teoretic al sărăciei este mult mai amplu, continuând, în prezent, cu noi lucrări care lărgesc caracterul său interdisciplinar şi extind sfera preocupărilor din domeniu.

Studii recente[2] accentuează asupra importanței crescânde a investiției în capitalul uman pentru eradicarea sărăciei în lume. Următoarele teorii vor îmbina, probabil, cele mai noi cunoştințe în domeniile geneticii, matematicii, cu model comportamental, în vederea găsirii unei posibile explicații din punct de vedere genetic a funcției de utilitate, ceea ce ar putea conduce la interpretarea ştiințifică a sărăciei, pe baza trăsăturilor, a caracterului moştenit, a predispoziției spre fericire, spre anumite boli etc.

Într-un articol referitor la comparațiile interpersonale (1938), Robbins arăta că nu toți oamenii sunt la fel de capabili să fie fericiți, deoarece fiecare individ gândeşte şi simte altfel. Sir Henry Mâine a spus că este capabil să fie de 10 ori mai fericit decât alții, ceea ce înseamnă că bunăstarea lui este de 10 ori mai mare decât a altora, la acelaşi nivel al venitului. Problema este că nu toți oamenii sunt săraci din motive care depind de ei, din moment ce o „parte" din sărăcia fiecăruia este moştenită prin fondul genetic. Din această cauză consider că problema analizei cauzelor şi a alienării sărăciei trebuie abordată diferit, în funcție de acest aspect.

---

[1] *Reluăm conceptul de "metautilitate" prezentat de P. Fudulu în lucrarea "O nouă concepție asupra justiției sociale".*

[2] *J. K. Galbraith - "Societatea perfectă"şi Gary Becker - "Capitalul uman".*

2. INEGALITĂȚILE ECONOMICO-SOCIALE - CAUZĂ ŞI EFECT ALE SĂRĂCIEI

2.1. Abordarea inegalităților economice în literatura de specialitate

Inegalitatea între indivizi a constituit subiectul a numeroase controverse legate de scopul maximizării bunăstării sociale, a alienării sărăciei, fără generarea de efecte perverse etc, începând cu secolul al XVIII-lea. În 1786, Diderot remarcă inacceptarea inegalității de către oameni, găsind un răspuns pentru cei care suferă de privațiuni: „Nu este mai multă inegalitate între diferite ranguri, în viață, decât este între diferite personaje, în comedie. Dar viața în societate nu este mereu o comedie, şi mulți trăiesc cu consolarea că vor fi egali în moarte."

Dincolo de asumarea stării inițiale prin definirea contractului social, teoria stratificării sociale oferă răspunsuri cu privire la originea inegalității. Primele reflecții cu privire la inegalitate redate de consilierul britanic Neiners sunt valabile şi în zilele noastre: „în toate timpurile, inegalitatea dintre firile, caracterele umane a produs şi inegalitatea drepturilor acestora".

Rousseau este primul gânditor care face distincția între inegalitatea naturală şi cea socială[1], dar Aristotel consideră că oamenii sunt inegali în rang, prin natura lor. Această afirmație, deşi reală în esența ei, este contrazisă de „Declarația drepturilor omului din 1789: „Omul se naşte şi rămâne liber şi egal în drepturi". Diferențele sociale se bazează doar pe utilitatea generală. Evident, întrebarea „dacă oamenii sunt egali în rang prin natura lor, de unde provin inegalitățile?" a incitat gândirea filosofică ulterioară.

Rousseau este aşadar primul filosof care, a afirmat pentru prima dată starea originală de egalitate şi care a explicat originile inegalității ca fiind legate de părăsirea stării inițiale şi de apariția societății private.

Aceste prime concepții rămân neschimbate până la Karl Marx, care preia această idee considerând că abolirea proprietății private poate deveni scopul suprem al acțiunii politice. Literatura de specialitate se îmbogățeşte în a doua jumătate a secolului al XIX-lea când Stein, Marx şi Engels (1870) încep dezvoltarea unei teorii a formării claselor pe baza unui al doilea factor (după proprietatea privată): diviziunea muncii.

O altă teorie a originii inegalității cu o mică posibilitate de aplicare în prezent este „The theory of the genetics of special abilities aquiered by the progressive division of labor" a lui Schmoller[2]. Conform acestei teorii, în societățile moderne, există tendința ordonării sociale în funcție de pozițiile generate

---

[1] *Discours sur l"origine de l"ine*galite parmi les hommes în: "Du contract social".*

[2] *Prezentată în eseul "On the Origin of Inequality among Men", R. Darendorf, 1968.*

de ocupațiile profesionale. Conform teoriei rangurilor însă din punct de vedere al diviziunii muncii nu ar „trebui să existe diferențieri în rang, în funcție de activitățile profesionale. Din această cauză Schmoller inserează un element psihologic între diviziunea muncii şi formarea claselor. După ce egalitatea s-a dovedit realizabilă, Rousseau şi Schmoller au privit inegalitatea ca un fapt istoric, cu perspectiva eliminării ei.

În 1945, Davis şi E. Moore în „Some Principles of Stratification" au considerat inegalitatea ca o necesitate funcțională în toate societățile, indispensabilă pentru menținerea oricărei stratificări sociale şi imposibil de eliminat. În acea perioadă, mulți economişti au adoptat acest punct de vedere[1].

În 1953-1955, teoria susținătoare a inegalității sociale a lui Davis şi Moore este aspru criticată de M. Tumin care afirmă că numai „concurența armonioasă între stratificarea şi distribuirea talentului, ca şi motivațiile diferite care au ja bază stimulente inegale sunt incerte empiric, constituind teorii problematice".

Durkheim consideră că „orice societate este o societate morală". Comportamentul oamenilor a început să fie ghidat de aşteptări sigure, îndepărtându-se de raritatea şanselor.

Orice societate este guvernată de norme stabilite care se respectă prin lege, dar şi de norme sociale (morale) care se obțin printr-o selecție din universul valorilor posibile stabilite, iar selecția normelor implică totdeauna discriminare. Pornind de la ideea că toți oamenii sunt egali în fața legii, dar nu şi după aplicarea ei, existența legilor face posibilă şi existența inegalităților între indivizi. Adoptarea unei soluții între „conformare" şi „deviere" constituie un element de inegalitate socială.

Pornind de la faptul că „orice ordonare care nu se bazează pe înțelegerea din partea tuturor celor implicați este greu de imaginat" (M. Weber, 1956), o societate cu un sistem de norme şi sancțiuni care să funcționeze fără o structură autoritară care să o susțină, pare imposibilă. Sistemul inegalității devine astfel, o consecință secundară a structurii de putere.

Inegalitatea apare ca subiect central al tezelor politice. Oamenii politici de dreapta consideră că un anumit nivel de inegalitate şi sărăcie reprezintă prețul plătit de societate pentru asigurarea unei creşteri economice. Acestea ar conduce la formarea unei păturI de oameni săraci care ar putea să se bucure de asistență şi protecție din partea guvernelor. Oamenii politici de stânga argumentează că distribuția veniturilor ar trebui să se bazeze mai mult pe nevoile oamenilor şi mai puțin pe mecanismele pieței, aceasta realizându-se printr-un sistem minim al inegalității. Asigurarea unui echilibru între egalitate şi inegalitate reprezintă soluția optimă, deoarece inegalitatea permite menținerea structurilor sociale, fiind un impuls spre libertate, în timp ce ideea unei societății egalitariste este total nerea-listă. „Utopia (egalitarismul) nu este lăcaşul libertății,

[1] *Spre exemplu, Marion J. Levy şi Bernard Barber menționați în volumul "Social Inequality", 1969.*

schema veşnic imperfectă pentru un viitor incert. Este lăcaşul unei terori totale sau a unei absolute plictiseli"- R. Darendorf (1968).

2.2. Inegalităţile din perspectivă sociologică. Conceptul de frustrare relativă

Deoarece inegalităţile constituie fundamentul stării de sărăcie, acest subiect a fost abordat şi de către sociologi, prin prisma altor factori decât unicitatea venitului, ca determinanţi ai inegalităţii. De altfel, starea de inegalitate este amplificată şi la nivel psihologic, în funcţie de situaţia socială din cadrul comunităţii.

Abordarea inegalităţii din perspectivă sociologică porneşte de la efectele perverse ale inegalităţii pe plan psihologic: „indivizii se simt cu atât mai nefericiţi de a fi inegali, cu cât sunt mai puţin inegali"[1]. În opinia aceluiaşi autor, accederea la o stare socială superioară îndreptăţeşte la ambiţii şi pretenţii mai mari, astfel încât „insatisfacţia şi frustrarea pot creşte când şansele cuiva se deschid sau se îmbunătăţesc."

Generalizând la nivelul întregii societăţi, îmbunătăţirea sorţii tuturor determină creşterea nemulţumirii publice şi „ura împotriva tuturor instituţiilor vechi". În virtutea acestei teorii, starea de sărăcie se adânceşte, prin prisma creşterii inegalităţilor şi pe măsura ameliorării acesteia. O exemplificare în acest sens o reprezintă situaţia persoanelor care trăiesc în Occident, deoarece aceştia găsesc poziţia lor cu atât mai insuportabilă, cu cât aceasta se îmbunătăţeşte.

Fără a nega definirea sărăciei în funcţie.de „nivelul minim de trai în comparaţie cu demnitatea umană"[2], dar asociind sărăcia cu un model de comportament care să înglobeze aspiraţiile şi nemulţumirile individului (determinante ale inegalităţii), considerăm legea lui Durkheim[3] relevantă pentru ilustrarea relaţiei sărăcie (inegalitate)-frustrare relativă: satisfacţia încercată de un individ depinde mai puţin de abundenţa bunurilor puse la dispoziţie de către colectivitate, cât de aptitudinea colectivităţii de a inspira individului dorinţe limitate la ceea ce poate spera să obţină. Autorul consideră că „idealul economic atribuit fiecărei categorii de cetăţeni este la rândul lui limitat; între aceste limite, dorinţele se pot deplasa, în libertate. Dar acest ideal nu este limitat (...) şi această mulţumire de mijloc dă naştere sentimentului de bucurie calmă şi activă, acelei plăceri de a fi şi de a trăi, care atât pentru societăţi, cât şi pentru indivizi este o caracteristică a sănătăţii". Acest pasaj exprimă, de altfel, acceptarea inegalităţii, cu perspectiva depăşirii ei (antrenată de speranţă).

Dacă vom construi o funcţie a utilităţii ai cărei determinanţi vor fi alături de venit, fericirea (deşi are un caracter mult prea amplu), succesul, sănătatea etc, aceasta se va maximiza la nivelul clasei mijlocii. Nu fără motiv, experienţa umană vede în „aurea mediocritas" condiţia fericirii. O eventuală reprezentare grafică a

---

[1] *A. de Tocqueville - "Opere complete" (1952).*
[2] *Definiţie dată de O. N. U. şi citată in "Dimensiuni ale sărăciei" - coord. C. Zamfir (1995).*
[3] *E. Durckheim - "Le suicide".*

„fericirii", în funcție de cantitatea de bunuri rezultată din procesul de redistribuire ar avea aceeaşi formă de „U", ca şi curba costurilor totale, parțial datorită mărimii marginale. De o parte şi de alta a unui optim satisfacția descreşte.

R. Boudon[1] demonstrează că noțiunea de frustrare relativă poate fi clarificată cu ajutorul modelelor desprinse din teoria jocurilor, considerând că fenomenul de frustrare relativă este în multe situații „produsul natural al structurilor de interacțiune (competiție) în care se găsesc indivizii".

Rezultatele obținute prin aplicarea acestor metode contrazice teoria lui Tocqueville: nivelul de frustrare global nu scade în mod necesar o dată cu creşterea speranței de câştig, deoarece creşterea şanselor de promovare ale fiecăruia poate avea ca efect mărirea aşteptărilor de promovare chiar mai rapid.

Pe lângă demonstrarea propozițiilor intuitive exprimate de autorii noțiunii de frustrare relativă[2], modelul lui R. Boudon confirmă analiza lui Tocqueville asupra efectelor de atenuare a diferențelor între indivizi: creşterea egalității de şanse între indivizi determină creşterea nivelului general de frustrare. Reciproca teoremei este de asemenea valabilă: când viitorul individual este închis, reproşurile aduse sistemului social pot fi slabe[3].

Consecințele teoriei frustrării relative asupra studiilor de inegalitate şi sărăcie au arătat faptul că, în general, creşterea accesului la bunuri, egalizarea şanselor pot s^u nu să aibă ca efect creşterea satisfacției individuale (sau a utilității definite după o anumită funcție). În virtutea acestei, teorii satisfacția individuală nu depinde de poziția socială a individului sau de şansele oferite de colectivitate, ci de structurile de interdependență.

Teoria frustrării relative reprezintă astfel punctul de pornire în fundamentarea unei noi teorii a sărăciei, legând rata de insatisfacție globală de caracteristicile situațiilor de competiție. Se poate astfel construi un model de analiză a reproducerii inegalităților, fără a se porni de la ipoteza presiunii grupului dominant asupra celui dominat. Pa baza acestei teorii este totodată posibilă fundamentarea unei teorii a invidiei (în perspectiva lui R. Boudon), care să fie nu consecința oricărei manifestări de inegalitate, ci „un răspuns la unele situații care au luat naştere din structuri de interdependență determinată". Această teorie contrazice legătura dintre frustrarea globală şi dispersarea distribuției bunurilor, precum şi faptul că,orice diferențiere între doi indivizi ar fi generatoare de invidie şi frustrare (Jenks). În interpretarea principalilor săi autori', teoria frustrării relative generează consecințe negative pentru statul bunăstării, deoarece ar exista posibilitatea ca prin creşterea şi egalizarea şanselor tuturor, acestuia să îi scadă audiența pentru că îmbunătățirea sorții tuturor ar creşte nivelul general de „frustrare certăreață".

---

[1] *"Efecte perverse şi ordine socială" (1993).*

[2] *Heyman, Merton, Stouffler.*

[3] *Reciproca teoremei lui Tocqueville este citată în vol. "Efecte perverse şi ordine socială" şi aparține lui Lazarsfeld - "Marienthal":*

3. EGALITATE VERSUS EFICIENȚĂ

3.1. Egalitatea în statul minimal şi în statul bunăstării

Egalitatea a constituit întotdeauna punctul de plecare în teoria bunăstării, dar nu în formă absolută. De altfel, avantajele relațiilor de schimb sunt compromise, dacă între participanți există importante diferențe de avere. Una dintre importantele virtuți ale pieței o constituie capacitatea de a extinde libertatea şi gama de opțiuni, prevenind dominația unor grupuri asupra altora. Dar dacă noii intrați pe piață pornesc cu avantaje care nu pot fi justificate rațional, „această inegalitate se va reflecta chiar în rezultatele şi efectele jocului pieței, ea va umbri deliciile imprevizibilității, iar piața, în loc să înmulțească oportunitățile, va reproduce doar, printr-un soi de genetică socială, inegalitățile originale"[1].

Statul bunăstării este un produs al anilor „30 din Marea Britanie, fiind deseori asociat cu „Raportul privind asigurările sociale" al lui W. Beveridge. Punctul de vedere dominant în definirea statului bunăstării a aparținut însă mercantiliştilor care considerau că statul deține un rol activ în promovarea prosperității naționale şi o mare responsabilitate față de muncitorii săraci - sursă principală a bunăstării naționale.

Un exemplu al orientării moderne îl reprezintă Legea săracilor, unde se specifică obligația autorităților să aloce fonduri limitate pentru îndepărtarea sărăciei (fiind adesea prevăzute şi sancțiuni civile pentru beneficiar).

Anii „30 au reprezentat perioada statului bunăstării (ale Suediei - cel mai dezvoltat şi SUA - cel mai puțin dezvoltat). Această perioadă de dezvoltare a statului bunăstării a consacrat ideea diminuării sărăciei prin surse caritabile sau voluntare, ideea care s-a dovedit a fi ineficientă, lăsând loc serviciilor sociale publice. Realitatea arată că, departe de a încuraja spiritul altruist, generalizarea serviciilor sociale publice a oferit noi posibilități de acțiune vechiului homo-economicus. Aceasta reprezintă o situație de *free rider,* în care bunul public este reprezentat de bunăstarea socială. Semnificativ este următorul pasaj celebru:

"Mă indispune priveliştea sărăciei: profit şi eu de pe urma reducerii sale: prin urmare, consecințele pozitive ale filantropiei altora ajung pană la mine. Cu alte cuvinte, am putea contribui cu toții la ajutorarea săracilor, cu condiția ca toți să o facă". -Milton Friedman.[2]

Deoarece actul voluntar al unei singure persoane la alienarea sărăciei este atât de nesemnificativ, iar accesul la utilitățile publice este gratuit, un acord voluntar este foarte puțin probabil să se realizeze. Din această.cauză

---

[1] *Pasaj din Hoover and Plant - "Conservative Capitalism, reprodus în N. Barry - "Bunăstarea".*

[2] *Milton Friedman - "Capitalism şi libertate".*

furnizarea obligatorie a bunului public (alienarea sărăciei, în acest caz)-fiind numită şi „voluntariat obligatoriu" devine necesară.

Una dintre ironiile la care au fost supuşi gânditorii egalitarişti a fost creşterea inegalității în consumul de servicii sociale furnizate de stat. Concepția egalitaristă susține că egalitatea nu poate fi obținută cu instrumente socialiste tradiționale, ca, de exemplu, proprietatea publică şi eliminarea privilegiilor la nivelul de bază, ci prin consum generalizat de servicii sociale, neîngrădit prin prețuri. Explicația acestei ironii în viziunea lui Le Grand este că dacă un serviciu public este accesibil tuturor, nu înseamnă că va fi accesat în mod egal. „Politicile care implică subvenții ce depind de decizia indivizilor de a consuma un bun sau de a utiliza un serviciu, îi favorizează pe cei înstăriți"[1]. Utilizând metodologia individualistă, Le Grand explică atingerea egalității prin „atacarea surselor fundamentale ale inegalității sociale - distribuirea resurselor şi a oportunităților la nivelul de bază."

Aplicarea tezei „mâinii invizibile" a lui Adam Smith la situația săracilor în contextul egalitarismului porneşte de la ideea că indivizii, motivați de interes personal produc involuntar o coordonare a activității economice din care toată lumea are de câştigat. Astfel politica „coatelor ascuțite" practicate de clasa mijlocie menține un nivel ridicat al cheltuielilor publice de pe urma cărora beneficiază şi săracii, în mod accidental. Consumul egoist de servicii publice al celor înstăriți asigură supraviețuirea statului bunăstării în avantajul săracilor.

Deoarece în democrațiile occidentale curentul egalitarist vizează redistribuirea resurselor dinspre cei bpgați şi cei săraci spre cei cu venituri medii, săracii nu sunt suficient de numeroşi pentru a juca un rol decisiv în procesul electoral. Paradoxal interesele grupului bogat, precum şi ale celui sărac ar dicta ca aceste grupuri să se alieze pentru a împiedica distribuția dezavantajoasă.

Deşi este cunoscut mai mult prin prisma „Teoriei justiției", J. Rawls este un filosof social egalitarist, care a subliniat necesitatea îmbunătățirii în termeni absoluți a prosperității celor dezavantajați față de poziția relativă a indivizilor pe scara veniturilor, din perspectiva teoriei bunăstării. În aceeaşi tendință egalitaristă se înscrie şi propunerea de impozitare a veniturilor realizate prin exercitarea talentelor naturale.

Redistribuirea „câştigului nemeritat" încalcă însă argumentul „drepturilor naturale" fiind de altfel extrem de dificil de aplicat în practică.

Spre deosebire de filosofia bunăstării, cea liberală critică orice stare de fapt considerată a fi benefică din punct de vedere social, dar care încalcă dorințele indivizilor. În acest sens, libertarianul Nozik[2] respinge ideea asistenței sociale furnizate prin acțiune guvernamentală, chiar cu prețul adâncirii sărăciei, apărând drepturile indivizilor şi prpprietatea corect dobândită. Deşi accentuează excesiv protecția drepturilor private, concepția liberală susține înființarea de

[1] *The Strategy ofEquality" (1982) - J. Le Grand.*
[2] *R. Novick - "Anarchy, State and Utopia", (1974).*

instituții publice pentru rezolvarea problemei bunurilor publice, considerând bunăstarea ca făcând parte din setul de valori ale societății.

În fața dilemei sărăciei, toate societățile încearcă diminuarea sa; dar taxarea redistributivă, ridică semne de întrebare asupra eficienței şi moralei unei țări. Dacă un set minim de drepturi egale este recunoscut şi de filosofii liberali: „toți oameni ar trebui să joace după aceleaşi reguli, ca pe un teren de joc" (1960), astăzi chiar şi socialiştii radicali consideră că diferențierea rezultatelor economice este.necesară pentru ca economia să funcționeze eficient.[1]

Pornind de la exemplul unei societăți compuse din indivizi care nu pot comunica între ei, dar a căror rezultate depind de calități, talent, noroc, Nozik[32] consideră că cei norocoşi nu trebuie să îi ajute pe cei mai puțin norocoşi. Inegalitățile sunt inerente în cazul în care există diferențe în abilitățile personale la nivelul indivizilor studiați.

Spre deosebire de Nozik, care nu face distincție între abilitățile naturale şi cele dobândite în timpul vieții, Arrow[3] nu este de aceeaşi părere, negând şi posibilitatea restrictionării prin impozit a venitului generat de talent.

În categoria susținătorilor statului minimal se încadrează şi M. Friedman[4], care demonstrează necesitatea intervenției statului doar pentru a corecta imperfecțiuni ale pieței (alienarea sărăciei, îngrijirea anumitor grupuri sociale - nebunii etc), a asigura respectarea legii şi ordinii, a proprietății şi a legii monetare.

Statul bunăstării în viziune liberală se bazează pe criteriul utilității indirecte, ceea ce înseamnă că prosperitatea comunității nu este rezultatul unui aranjament economic coordonat, ci „rezultatul accidental al străduințelor individuale". (Adam Smith).

Deşi inegalitățile şi starea de sărăcie trebuie să existe pentru a alimenta sistemul, acestea sunt incerte şi vulnerabile în fața procesului competitiv. Toți teoreticienii liberali au contestat afirmația lansată de noii liberali că piața însăşi determină pauperizarea indivizilor şi îi face incapabili b*e acțiune autonomă. De fapt, acțiunea autonomă reprezintă principala lipsă imputată statului postbelic al bunăstării de către economiştii liberali.

Un punct slab al teoriei liberale îl reprezintă forma politicilor sociale optiomale (de bunăstare) care sunt necesare la un moment dat în optimizarea rezultatelor proceselor de piață. „Este greu de imaginat cum evaluarea pieței ar putea fi făcută independent de cea a rezultatelor şi a împlinirilor sale" -A. Sen.

---

[1] *Problema atingerii nivelului optim de redistribuire a fost analizată de P. Samuelson în "Economics", cap. "Equity versus Efficiency".*
[2] *R. Nozick - "Anarchy, State and Utopia", (1974).*
[3] *K. Arrow - "Teoria justiției în interpretarea lui Nozick".*
[4] *Milton Friedman - "Capitalism şi libertate" (1962).*

De aceea, criteriul colectivist al bunăstării este inevitabil acceptat de toți filosofii individualişti în lipsa unui alt criteriu comparativ de apreciere a alocării resurselor.

3.2. Tipuri de egalitate: egalitatea utilitaristă, egalitatea utilității totale, egalitatea rawlsiană

3.2.1. Egalitatea utilitaristă

Conceptul de egalitate utilitaristă porneşte de la aplicarea „binelui" problemelor de distribuție. Obiectivul utilitarist este maximizarea utilității totale, cu condiția egalității utilităților marginale individuale. Esența acestui curent de gândire constă tocmai în a distribui, prin ponderi egale, corespunzătoare intereselor egale. John Harsanyi remarcă faptul că utilitarismul evită discriminările incorecte între nevoile la fel de urgente ale indivizilor.

A. Sen formulează critici la adresa$_t$, conceptului de „egalitate utilitaristă" în acelaşi sens cu Rawls[1], considerând că în problema distribuției pure condiția egalității absolute a utilităților totale ar fi suficientă. O altă critică îndreptată de această dată şi împotriva conceptului rawlsian de egalitate este nerecunoaşterea diversității de tipuri umane, asumată prin presupunerea intereselor egale care justifică redistribuirea sub formă de ponderi egale.

Filosofia utilitaristă este marcată de numeroase divergențe de opinie, pornind de la asimilarea utilitarismului cu economia liberală a bunăstării (ceea ce este fals, deoarece, deşi, A. Smith şi J. Bentham au fost amândoi adepți ai economiei de piață, dar nu şi a *laisser faire,* utilitarismul este raționalist, în timp ce în teoria bunăstării, care începe cu Smith, caritatea este un produs al spontaneității şi nu al rațiunii). Dorința puternică de a interveni prin corectarea lipsurilor pieței este absolută în gândirea liberală la Smith, dar este omniprezentă după Bentham, cu condiția unei informări absolute, a legislatorului centralizat. Aşadar, în linia de gândire care porneşte de la Bertham, corectarea lipsurilor pieței se realizează fie prin pro ducția de bunuri publice dezirabile, fie prin reducerea sărăciei.

Utilitarişții de secol XIX considerau diminuarea sărăciei un fel de bun public, a cărui diminuare ar genera externalități pozitive pentru întreaga societate, lucru, de altfel, imposibil de realizat datorită primatului interesului propriu.

Egalitatea este pusă în balanță, de către utilitarişti, cu pericolul transferurilor băneşti, nediscriminatorii care au tendința să încurajeze indivizii să devină solicitanți de ajutor social. Din această cauză Malthus şi Ricardo s-au opus vehement oricăror „legi pentru săraci" (chiar şi noii „lecji engleze pentru săraci" din 1834), crezând că acestea vor accentua „problema demografică".

---

1 *J. Rawls, "A Theory of Justice", 1971.*

În optica utilitarişti lor, aranjamentele existente privind asistenta socială[1] erau ineficiente, deoarece aveau un efect distorsionant asupra salariilor, iar costurile erau suportate de contribuabili locali. Astfel blamatul principiu *al" „*minimei eligibilităţi" (opus ajutorului la domiciliu, care făcea dezirabilă condiţia de beneficiar) este sprijinit de cei mai umanişti gânditori (J. S. Mill), deşi părea un adaos la economia *laissezfaire.*

Aşadar, în secolul al XIX-lea, preocuparea utilitaristă pentru bunăstare era motivată de prezenta „externalităţilor cori-gibile" (sănătatea publică şi problemele de salubritate) şi nu de imperfecţiunile pieţei.

Alături de S. Mill, Chadwick[2], preluând principiul libertăţii naturale de la Adam Smith, subliniază ideea economiei politice liberale a bunăstării, potrivit căreia piaţa este o instituţie care sporeşte bunăstarea. Principiul lui Smith se referă la faptul că libertatea este anterioară legii, iar acţiunile agenţilor liberi tind să se armonizeze, astfel încât şi sistemele descentralizate oferă soluţii la problemele de „ineficientă", constituind o alternativă a statului. În concepţia benthamistă, libertatea este considera tă o „permisiune" acordată de legiuitor şi dacă nu se concretizează într-un avantaj imediat observabil, va fi retrasă şi înlocuită cu acţiunea statului.

Deoarece utilitarismul a fost privit cu scepticism de critici datorită ignorării drepturilor şi obligaţiilor persqnale, Roy Harrod (1936) a demonstrat posibilitatea depăşirii acestui obstacol dacă teoria utilitarismului-acţiune se înlocuieşte cu cea a utilitarismului-normă. O prezentare comparativă a celor două tipuri de utilitarism este făcută de J.C. Harsanyi[3], care accentuează asupra importanţei utilitarismului, regulă care se bazează mai mult pe respectarea normelor morale (ceea ce ar explica şi paradoxul votării, cu consecinţe favorabile p'entru cei săraci) decât pe maximizarea utilităţii individuale.

Poziţiile discipolilor lui Smith şi Bentham pot fi interpretate ca exemplificări ale celor două doctrine etice.

Utilitarismul-normă recomandă respectarea normelor pe termen lung, chiar cu preţul unui avantaj imediat. Utilitarismul-acţiune permite acţiunea politică imediată, fiind reprezentat în primul rând de Chadwick care, cu optimism, consideră certă capacitatea guvernului de a spori bunăstarea (spre deosebire de A. Smith - rezervat în privinţa aplicării politicii respective).

---

[1] *Legea elisabetană pentru săraci, Legea pentru săraci, Legea engleză pentru săraci (1834), sistemul Speenhamland (1785).*

[2] *O parte din concepţiile lui Chadwick apar prezentate în culegerea "Bunăstarea" - Norman Barry.*

[3] *Ari. "Rule Utilitarianism, Rights, Obligations and the Theory of Raţional Behaviour" - John C. Harsanyi.*

3.2.2. Egalitatea utilității totale

În prezentarea tipurilor de utilități pe care le consideră relevante, A. Sen[1] tratează egalitatea utilitaristă ca un tip particular al egalității promovată de teoria bunăstării şi accentuează asupra necesității abordării egalității utilităților separat şi nu ca pe un caz particular al utilitarismului, deoarece utilitatea marginală şi utilitatea totală sunt două noțiunisdiametral opuse, deşi aparțin aceleiaşi familii a utilităților.

Egalitatea utilității totale este o problemă de observații directe, o egalitate între anumite cote (magnitudini) observate direct, în timp ce egalitatea utilitaristă este o consecință a maximizării unei sume. O altă deosebire constă în faptul că utilitarismul permite ordonarea completă a tuturor distribuțiilor de utilitate, în timp ce egalitatea utilității totale punctează doar cazul de egalitate absolută.

3.2.3. Egalitatea rawlsiană

Cele două principii ale justiției prezente în „Teoria justiției" a lui J. Rawls caracterizează nevoia de egalitate în termenii „bunurilor primare sociale" (drepturi, libertate, oportunități etc). Libertățile de bază au prioritate în viziunea sa față de alte bunuri primare şi, astfel, prioritatea este dată de principiul libertății. Al doilea principiu aduce condiția relațională eficiență-egalitate. Inegalitățile nu sunt permise dacă acționează această condiție relaționistă. Acestea sunt permise doar dacă acționează în avantajul cuiva.

Toate aceste idei conduc la formularea principiilor maxi-min, pe baza, nu a utilităților individuale, ci a bunurilor primare. Fiind cunoscută prioritatea principiului libertății, nu sunt permise schimburi între libertățile fundamentale şi câştigurile economice şi sociale. În cazul egalității rawlsiene, criteriul bunăstării din teoria bunăstării este înlocuit cu criteriul bunurilor primare.

Pentru a surmonta ineficientele fiecărui tip de egalitate prezentat anterior, A. Sen introduce în teoria economică conceptul de „capabilități fundamentale", constatând că o nouă teorie a egalității, bazată eventual pe combinații între egalitatea rawlsiană şi egalitatea din punct de vedere al celor două concepții ale bunăstării, ar fi la fel de ineficientă, ca şi acestea considerate separat. Soluția o reprezintă „capabilitățile fundamentale" (abilitățile unor persoane de a face anumite lucruri de bază), deoarece accentuarea asupra bunurilor primare, în detrimentul efectelor generate de aceasta asupra indivizilor, ca un criteriu de redistribuție, este ineficientă. De altfel criteriul introdus de Sen (şi anticipat de Rawls) este un criteriu de diferenți ere, deoarece capabilitățile diferă în funcție de individ, iar egalitățile la fel şi, totodată, este probabil cel mai relevant criteriu al binelui „moral" asociat cu ideea de egalitate, putând fi utilizat şi ca un criteriu egalitar al utilității totale, ca index al bunurilor primare şi ca bază pentru aplicarea criteriului maximin.

---

[1] *Eseul "Equality of what?" - A. Sen.*

4. PROBLEMA SĂRĂCIEI ÎNTRE INDIVIDUALISM SI COLECTIVISM

Soluționarea problemei sărăciei a dat naştere multor teorii începând cu secolul al XIX-lea, acestea grupându-se în studii ale redistribuirii, asistenței sociale, mecanismului pieței, în sensul eficientizării acesteia, studii aparținând filosofilor liberali (filosofia liberală individualistă a bunăstării), susținătorilor eticii bunăstării şi utilitariştilor (înainte şi după Bentham).

Toate aceste teorii susțineau acelaşi scop al ameliorării inegalităților economice (în sensul reducerii sărăciei), pendulând între individualism şi colectivism.

Individualismul reprezintă elementul marcant al doctrinei liberale care s-a remarcat prin construirea unei teorii a bunăstării, care să depindă numai în mică măsură de etică. Susținătorii statului minimal, filosofii liberali ai bunăstării, au negat rolul principiilor morale de completare a,mecanismului de piață în procesul redistribuirii. În viziunea lor, piața nu poate fi acuzată de producerea „mizeriilor sociale"[1] şi societatea bunăstării va fi astfel doar un rezultat al altruismului şi al „efectului de scurgere"[2] specific eficienței pieței, în sens liberal.

Asigurarea socială este, de fapt, un termen de sorginte liberală, deoarece teoretic leagă beneficiile de nivelul contribuției şi elimină testarea nevoilor. În momentul în care ele devin obligatorii (sistemul Bismark), se produce o îndepărtare de la principiile individualiste şi o alunecare spre colectivism, egalitarism, prin nerespectarea drepturilor individuale.

Deşi asigurările sociale reprezintă produsul unui principiu de piață (pentru care Beveridge l-a susținut atât de tare), cauzează totuşi probleme sociale: pe măsură ce prosperitatea economică creşte, un număr tot mai mare de oameni devin dependenți de asistența socială, numărul persoanelor fără adăpost creşte, astfel încât piața creează probleme serioase în a asigura legătura între cei defavorizați şi surplusul de bunuri. Deşi piața este suplinită în acest sens de intervenția guvernamentală, se pare că ineficienta este generată de efectele perverse ale acțiunii politice şi ale sistemului universalist.[3]

Justificarea morală a statului bunăstării este mai degrabă individualistă, exploatând concepțiile individualiste de libertate şi drepturi atunci când justifică asistența socială nu prin altruism (ce stă la baza eticii lui Titmuss), ci prin datoria fiecărui individ.

---

[1] *Expresia aparține lui N Barry în "Critica individualismului şi etica bunăstării" din voi. "Bunăstarea (1990); un comentariu mai profund pe această temă apare în "Classical liberalism and libertarianism" (198(3).*

[2] *"Efectul de scurgere" defineşte sprijinirea celor dezavantajați prin mecanismul pieței.*

[3] *N. Barry afirma că efectele perverse ar fi generate chiar de sistemul universalist din filosof ia socială a lui Titmussrcare "reproduc aceeaşi dezagregare socială în sfera publică".*

Individualismul liberal consideră că libertatea este îngrădită doar de acțiunile intenționate ale indivizilor, neputând fi limitată de forțe sociale impersonale. Teoria liberală pune astfel accentul pe ideea de autonomie a persoanei. Dar, paradoxal, deoarece piața nu poate oferi o egalitate a autonomiei, intervenția guvernamentală reprezintă unica soluție, chiar şi în cazul unei societăți liberale.

Un alt punct controversat în teoria bunăstării constă în diferențierea drepturilor în:

- drepturi pozitive: asistență medicală, învățământ gratuit, alienarea suferințelor de orice fel etc;
- drepturi negative: protecție şi securitate.

Individualiştii liberali obiectează împotriva ideii de asimilare a drepturilor pozitive ale bunăstării cu cele negative, deoarece în timp ce drepturile negative sunt respectate, prin neamestecul altor indivizi, drepturile pozitive presupun intervenții active care necesită redistribuirea resurselor. Întrucât drepturile de proprietate ar fi astfel încălcate, dreptul la bunăstare nu poate fi cu adevărat universal[1]. Rămâne totuşi nerezolvată problema redistribuirii de către stat, pentru că, din perspectivă liberală statul nu este responsabil de alienarea sărăciei, care ar crea mai multă dependență decât responsabilitate socială.

N. Barry propune o altă teorie a dreptului la bunăstare, utilizând metoda contractualistă. În scopul obținerii acestei forme mai eficiente de asistență, decât cea rezultată din procedurile majoritare convenționale, „agenții raționali care încheie un contract ar prefera o constituție care garantează o formă oarecare de asistență, fie şi numai din considerente legate de asigurare".[2] în cadrul acestui scenariu, deşi nu ar mai exista diferențieri între drepturile negative şi pozitive, unele drepturi conferite nu ar fi mai naturale.

Pentru a răspunde teoriei individualist-liberale a drepturilor (la bunăstare), constând în revendicări care au în final girul legii, dar care rup legăturile comunitare care dau sens asistenței, etica statului bunăstării se fundamentează pe teoria cetățeniei.

Teoria cetățeniei restrânge aria solicitanților de „bunăstare" la interiorul unei comunități, furnizarea acesteia realizân-du-se prin simplul statut de cetățean (membry al comunității). Teoreticienii cetățeniei[3] analizează independența dintre cele trei tipuri de cetățeni şi susțin necesitatea aplicării unei teorii liberale a drepturilor, datorită inegalităților generate de statul bunăstării.

---

[1] *Mulți neoliberali consideră că şi drepturile negative reclamă redistribuirea resurselor (înființarea poliției, tribunalelor).*

[2] *N. Barry- "Bunăstarea"(1990).*

[3] *Marshall, autorul celor trei tipuri de cetățenie: cetățenia legală, cetățenia politică şi calitatea de cetățean Intr-o societate a bunăstării, care se opune capitalismului neîngrădit - "Class, Citizenship and social development" (1963); D. King şi J. Waldron.*

Conceptul de cetățenie socială este reluat de Ralf Dahrendorf[1] care accentuează asupra importanței cetățeniei sociale în cadrul teoriei drepturilor şi claseloi sociale, pornind de la analiza şanselor de viață, a relației drepturi-obligații şi a raportului lor cu bunăstarea. Importanța cetățeniei este legată de ideea de drepturi civile şi de solidaritate (concepții de stânga).

Teoria cetățeniei se mulează pe realitatea societății moderne: creşterea inegalităților în virtutea cărora tot mai mulți oameni se confruntă cu lipsurile, iar la polul opus se constituie

O majoritate tot mai prosperă. În timp ce asistența reprezintă cauza principală a dependenței în cazul unor grupuri sociale din Occident, teoria cetățeniei justifică dreptul la bunăstare, în cadrul unor societăți mai mici şi mai integrate.

Statul bunăstării se caracterizează prin furnizarea de servicii sociale pentru întreaga populație, nefiind implicat doar în ajutorarea săracilor, ci într-un proces de redistribuție. În acest sens I. Mărgineanu[2] afirmă că statul bunăstării sociale nu este egalitarist, ci „un tip de acțiune colectivă pentru procurarea de bunuri publice sau considerate de' interes public". Complementar conceptului de stat al bunăstării, secolul XX aduce şi conceptul de bunăstare colectivă, care se referă la asigurarea întregii colectivități cu bunurile şi serviciile necesare realizării unui mod de viață considerat a fi normal la nivelul colectivității respective.

Deşi statul bunăstării este asimilat cu o sumă de drepturi câştigate prin calitatea de cetățean (educație, pensii, asistență medicală), nu toți filosofii bunăstării subscriu acestei idei. Titmuss este neîncrezător într-un sistem de asistență fundamentat pe drepturi. în viziunea sa, asistența socială se bazează pe ideea de altruism, nerespectând<"un drept obținut dintr-o rețea complexă de obligații reciproce.

De altfel, Titmuss este autorul celor trei modele de politică socială diferite, în funcție de strategia abordării bunăstării colective:

- *modelul statului minimal,* preocupat de un segment îngust al colectivității: grupurile sărace;

Pornind de la ideea că nevoile indivizilor sunt satisfăcute prin intermediul economiei de piață şi al familiei, rolul statului apare doar în cazul în care cele două sisteme eşuează în producerea unui nivel acceptabil de bunăstare. Statul minimal este adoptat în țările anglo-saxone cu tradiție liberală (SUA, Canada, Noua Zeelandă, Anglia).

- *modelul statului servitor* (al statului industrial de atingere a performanțelor);

Conform acestui model, alocarea de bunăstare socială se face în funcție de merit, performanța muncii, şi productivitate (de exemplu Germania).

- *modelul statului universalist* (statului instituțional, re-distributiv al bunăstării);

---

[1] *Ralf Dahrendorf - "Conflictul social modern" (1996).*
[2] *Ion Mărgineanu - "Politica socială şi economia de piață în România" (1994).*

Acest tip de stat asigură servicii pe principiul nevoilor întregii colectivități (este universalist), obiectivul său fundamental fiind nu sprijinirea celor aflați într-o stare de sărăcie absolută, ci atenuarea inegalităților sociale. Obiectivul este, aşadar, eliminarea sărăciei relative şi nu a celei absolute (puternic caracter egalitarist). Reducerea sărăciei se realizează atât prin formele de sprijin social universal (alocații, pensii, ajutor de şomaj), cât şi prin asistența bazată pe testarea mijloacelor. Pentru realizarea acestor deziderate nivelul fiscalității este ridicat.

Această clasificare reprezintă astfel 6 prezentare a evoluției statului bunăstării, pornind de la modelul rezidual, trecând prin cel industrial al atingerii performanțelor, c^tre un tip instituțional. Recent Palme (1990), modifică clasificarea lui Titmuss, prin considerarea următoarelor sisteme:

- *sistemul instituțional* (satisfacerea nevoilor de bază + redistribuție);
- *sistem rezidual* (satisfacerea nevoilo^de bază);
- *sistem cetățenesc* (asigură siguranța fundamentală a tuturor cetățenilor);
- *sistemul meritului în muncă* (beneficii în funcție de rezultate).

Luând în considerare caracteristicile statului bunăstării în termeni de acces la beneficii, gradul de diferențiere a acestora pe grupuri sociale etc, Esping-Anderssen consideră trei regimuri ideale de state ale bunăstării:

- *statul liberal al bunăstării,* determinat de mecanismele de piață;
- *statul conservator* (corporatist al bunăstării care încurajează organizarea corporatistă şi etatismul);
- *statul social-democratic al bunăstării* (socialist), caracterizat prin universalism, egalitarism şi subminarea pieței.

Abordarea bunăstării presupune inevitabil analiza revendicărilor individualismului şi colectivismului. Acesta din urmă este strâns legat de egalitarism, aşa cum apare şi la L.T. Hob-house - primul filosof al bunăstării colectiviste - care promova egalitatea, redistribuirea venitului şi rolul activ al statului în contextul colectivismului.

Surprinzător, ideea de egalitate este asociată cu cea de libertate ("libertate fără egalitate este un nume care sună nobil şi ascunde rezultate jalnice"). Egalitățile sunt considerate egalități de şansă, iar inegalitățile trebuie corectate de stat care are această datorie morală. Hobhouse a fost un susținător al venitului minim garantat (care nu este considerat un act de caritate) şi al includerii nevoilor în calculul compensațiilor sociale. Noile teorii ale comunitarismului sunt puse în acord cu teoria bunăstării sociale prin relația reciprocă, drepturi-obligații. Colectivismul, deşi puternic contestat de doctrina anti-colectivismului (liberalismul clasic al lui Smith, neoliberalismul lui Hayek şi noua dreaptă) şi de adepții neoliberalismului, accentuează importanța justiției egalitariste a distribuirii bunăstării, fiind orientat spre eliminarea sărăciei, spre umanism, democrație, cooperare.

5. TEORIA JUSTIȚIEI

5.1. Conceptul de dreptate socială în abordările teoretice contemporane

În studiul conceptelor teoretice ale sărăciei, teoria justiției reprezintă două etape importante. Teoria contractului social (a stării inițiale) descrie contactul original care corespunde stării de egalitate inițiale, iar teoria justiției distributive, în ansamblul său, se conturează ca o teorie morală de supervizare a procesului de distribuție a resurselor.

Teoria justiției lui Rawls prezintă concepția de justiție, generalizând din perspectiva sa, la un nivel ţtnalt de abstractizare teoria contractului social a lui Looke, Rousseau şi Kant. Rawls porneşte de la ipoteza că „în justiție ca dreptate, poziția originală de egalitate corespunde stării naturale din teoria tradițională a contractului social." Deoarece nici un individ nu cunoaşte în poziția inițială care va fi statutul său social sau norocul în distribuția averii sau a abilităților personale, principiile justiției sunt alese sub vălul ignoranței. Astfel în poziția originală (de echilibru inițial), Rawls consideră că teoria pe care o vor alege indivizii va fi, nu o teorie de tip utilitarist sau intuitionist, ci chiar teoria dreptății ca echitate *(Justice as fairness).*

Teoria dreptății a lui Rawls se bazează astfel pe două principii:

- libertățile fundamentale să fie distribuite în mod egal pentru toți *(basic liberties)*
- inegalitățile sociale şi economice să fie astfel reglate încât să servească cel mai bine interesele indivizilor celor mai defavorizați şi să fie, pe de altă parte legate de slujbe sau poziții deschise tuturor în condiții de egalitate de şanse.

Aceste principii se deduc însă din postulatele relative la poziția originală[1]. Astfel acceptarea inegalității condițiilor implică faptul că handicapurile susceptibile de a afecta egalitatea de competiție sunt neutralizate. Concluzia formulată în acest sens de sociologul R. Boudon este că „nici o, limită a egalității şanselor nu poate fi astfel dedusă din premisele conținute de descrierea situației originale."

Principala problemă a teoriei lui Rawls constă în efectele perverse generate de aplicarea unui raționament specific unui grup restrâns, societății globale.[2] Or, orice deviere de la principiile libertății şi egalității şanselor devine nelegitimă, chiar şi în situația în care ar îmbunătăți situația celor defavorizați.

---

[1] *Demonstrația îi aparține lui Raymond Boudon şi este prezentată pe larg în "Efecte perverse şi ordine socială".*

[2] *R. Boudon lansează această dificultate fundamentala a teoriei dreptății lui Rawls şi nu numai (o atribuie şi teoriei inegalităților lui Davis şi Moore) concluzionând că inegalitățile care apar la nivel global nu pot fi nici măcar aproximativ deduse printr-un model funcționalist.*

Una dintre criticele aduse „situației originale" a lui Rawls este că, deşi porneşte de la acelaşi scop ca şi Rousseau, determinarea termenilor contractuali, în raport* cu caracteristicile stării de natură, nu este mai productivă decât starea de natură a contractualiştilor clasici. „Altruismul limitat" care îi deosebeşte pe contractanții lui Rawls de homo-oeconomicus este similar cu „bunătatea" oamenilor din „Contractul Social" lui Rousseau, dar principala diferență este faptul că „omul sălbatic" al lui Rousseau[1] aparține unei lumi a abundenței, în timp ce contractantul lui Rawls se confruntă cu o raritate moderată *(moderate scarcity).*

Deşi criticile adresate Teoriei justiției sunt numeroase şi sfârşesc în a aprecia că cel de-al doilea principiu de dreptate, decurgând dintr-o teorie de tip „intuiționist" (deoarece aceasta este în contradicție cu axiomatica teoriei originale), reprezintă o bază teoretică solidă în definirea conceptelor de inegalitate şi sărăcie; egalitatea şanselor concepută ca o corectare a handicapurilor din start este o condiție necesară a acceptării lor în inegalitatea condițiilor (această demonstrație se obține printr-o aplicare a principiului maxim).

Totuşi, la nivelul societății globale, instituțiile pot fi neputincioase, nereuşind să realizeze simultan dubla cerință rawlsiană a egalității şanselor şi a „optimizării" inegalităților. Mulți sociologi au abordat această carență a teoriei legată de faptul că inegalitățile socioeconomice dau naştere unei inegalități de şanse de acces pe piața muncii (analiza va fi detaliată în cadrul capitolului „Efecte perverse ale sărăciei şi egalității).

Dreptatea distributivă în viziunea lui Râwls se bazează pe îndeplinirea următoarelor criterii:

- egalitate (pentru că invidia apare în afara unui prag de inegalitate);
- optim paretian (avantajele celor favorizați nu pot fi reduse fără prejudecăți din partea celorlalți);
- principiile libertății şi ale inegalității, în favoarea celor defavorizați;
- utilitarism (fiecare se presupune că doreşte o cantitate mai mare decât una mai mică de bunuri fundamentale).

Dar societatea industrială nu garantează o repartiție de bunuri fundamentale în sensul descris de Rawls deoarece:

- programele partidelor politice îşi ghidează intențiile în funcție de „culoarea „politică;
- potențialul economic este insuficient pentru satisfacerea tuturor intereselor;
- concurența, deşi oferă posibilitatea confruntării prin competiție, conduce la inegalități;
- societatea nu poate sprijini toți defavorizații economic, nefiind o societate caritabilă.

[1] *Problematica contractului social expusă în "Contractul social"- Rousseau.*

A doua temă dezvoltată de Rawls în teoria dreptății este dreptul de proprietate, fundamentat pe principiul dreptății în achiziție şi principiul dreptății în transfer, „Dreptatea este dreaptă dacă fiecare este îndreptățit la proprietățile pe care le posedă în acea distribuire" şi dacă provine ^intr-o distribuire dreaptă. Modalitatea de asigurare a dreptului de proprietate se face înrăutățind situațiile celor care sunt favorizați şi îmbunătățind situațiile celor mai puțin favorizați, prin folosirea unor resurse luate de la cei care sunt favorizați. Dorința de egalitate a şanselor se transformă astfel într-o inegalitate, în defavoarea celor favorizați. Relevantă în acest sens este preferința lui Rawls pentru impozitul proporțional al consumului, față de impozitul pe venit. Dacă inegalitățile sunt justificate, consideră Rawls, nu se justifică modificarea lor deoarece în acest caz impozitul şi-ar pierde funcția redistributivă. Rawls recunoaşte însă că imperfecțiunea societăților reale justifică în acest caz încălcarea principiului justiției, prin recurgerea la alte forme de taxare.

Alt economist preocupat de problema justiției sociale este Hayek, care respinge concepția privind dreptatea distributivă, sugerând o distribuție în funcție de beneficiile recunoscute de ceilalți. Principalul motiv pentru care respinge „justiția redistributivă" este faptul că nu există o singură regulă generală prin care să stabilim ce este şi ce nu este just în diferite cazuri particulare, iar individul apreciază subiectiv cazurile particulare, ca fiind juste sau injuste.

Hayek îşi fixează cadrul analizei sale la existența unei economii de piață, în interiorul căreia indivizii sunt liberi, şi asociază ideea de justiție celei de comandă, deşi afirmă că „într-o exprimare strictă, numai comportamentul uman poate fi numit just sau injust". Hayek consideră că preocupările de justiție distributivă sunt un efect al imaturitatii oamenilor, care nu pot depăşi aceste concepte primitive şi nu pot cere unui proces impersonal să se conformeze unor percepte morale. Contribuția lui Hayek la teoria justiției sociale rămâne argumentul că, în final, distribuirea se va face, mai" degrabă, după valoare decât după meritul moral.

Un alt economist a cărui contribuție la teoria justiție sociale este certă este Robert Nozick care demonstrează că distribuția nu este modelată, deoarece nu există o relație cauzală între un element şi partea cuvenită fiecărui individ. Tratarea elementului cauzal prin prisma teoriei distribuției înseamnă a admite că există ceva care să poată fi distribuit, pe când lucrurile vin pe lume deja alocate indivizilor, deținând „titlul" asupra lor. Celebra „teorie a titlului" care pretinde respectarea independenței între elementul cauzal şi partea de avuție deținută de individ este încălcat în momentul în care Nozick recunoaşte principiul lui Hayek. Singura parte din teoria titlului care rămâne totuşi „salvată" este cea care se referă la moşteniri, daruri - transferuri raționale fără contraprestație.

Aşadar, principiul titlului se îndepărtează mult de la realitate, nerecunoscând legătura între distribuție şi producție, şi nici criteriul valorii acțiunilor şi al serviciilor către alții. Probabil, singura justificare a principiului distribuției prin

teoria titlului rezidă în incompatibilitatea între o distribuție modelată şi starea de libertate.[1]

O altă explicație a controversatului principiu este legată de taxarea redistributivă, atunci când ea dobândeşte caracter voluntar. Obligativitatea ei se face pe fondul unei înțelegeri care face toate părțile mai bine situate; Dacă taxarea are caracter coercitiv, nu se poate aplica într-o colectivitate de oameni care doresc eficiență şi nu poziții relative.[2]

"O nouă concepție asupra justiției sociafe" este furnizată de Paul Fudulu în lucrarea intitulată astfel, care introduce conceptul de metautilitate, conferind astfel un caracter pur individualist justiției sociale. Într-o asemenea abordare, partea justă depinde de tipul de personalitate presupus, iar una dintre ipotezele acestei abordări o constituie tocmai „reconsiderarea criteriilor relevante de clasificare a personalităților umane."

Perspectiva individualistică asupra justiției sociale prezintă următoarele avantaje:

- dispariția ideii de conciliere între justiția socială şi starea de libertate;
- reglementările diferite ale justiției distributive la nivelul indivizilor diferiți devin astfel justificate, fără a anula ideea de justiție socială la nivelul unei comunități.

În acelaşi studiu, Paul Fudulu subliniază importanța noii sale abordări individualiste, considerând totodată că „uniformizarea aprecierii modului de justiție face însă inevitabilă uniformizarea tipului de personalitate umană presupus, ceea ce introduce o perspectivă inacceptabil de nerealistă asupra justiției sociale".

O altă perspectivă asupra justiției sociale este oferită de Biserica creştină, prin difuzarea doctrinei sociale în cadrul misiunii de evanghelizare. Această doctrină situează munca cotidiană (fiind preocupată de soarta clasei muncitoreşti în primul rând) şi lupta pentru justiție într-un cadru pacifist, accentuând asupra ideii de umanitate, demnitate umană, moralitate şi unicitate a soluției bisericii la problema socială.

5.2. Teorii normative şi pozitive ale redistribuirii

Dreptatea distributivă, prin mecanismul de redistribuire de la cei favorizați spre cei defavorizați, alături de egalitatea şanselor şi principiul libertăților fundamentale, reprezintă tema de bază în studiile teoretice asupra sărăciei, concretizându-se în multitudinea de abordări economice şi sociologice, în teorii

---

[1] *Explicația principiului titlului este dată de Paul Fudulu, pe baza faptului că orice principiu modelator de justiție înseamnă o intervenție continuă în viața oamenilor- "O nouă concepție asupra justiției sociale".*

[2] *Hayek subliniază importanța pozițiilor relative în urma schimburilor de piață - teorie controversată.*

de îndreptare a inegalităților economice şi sociale şi de reducere a sărăciei. Aceste teorii sunt grupate în literatura de specialitate în teorii normative şi teorii pozitive ale redistribuirii.

A Teorii normative

Din grupa teoriilor normative fac parte studiile utilitariste ale lui Harsanyi, Buchanon şi Tullock., care propun un mecanism de redistribuire bazat pe principiul unanimității. Rawls propune o formulă de redistribuire care să maximizeze cerințele referitoare la bunuri primare ale individului dezavantajat din societate. În absența unor efecte negative, aceasta ar duce la o distribuție egală a veniturilor.

O altă teorie normativă se bazează pe analiza optimului Pareto al redistribuției şi aparține lui Hochman şi Rodgers (1969). Din perspectiva acestei abordări, cei bogați acceptă transferuri de venit către cei săraci, din motive altruiste, neglijând posibilitatea ca ei înşişi să devină săraci. Astfel, grupul cu venituri mai ridicate decide, în mod unanim, să transfere o parte din veniturile lor celor cu venituri mai mici, în general, până la egalizarea venitului propriu cu venitul destinatarilor transferului. Întrucât este foarte puțin probabilă îndeplinirea condiției de unanimitate, conform principiului *free rider,* intervenția guvernamentală va constitui singura soluție. Aceasta deoarece, condiția de optim paretian impune regula unanimității aplicată doar la grupul celor bogați, ca punct de pornire al transferurilor.

B. Teorii pozitive

Dacă formula de redistribuire a lui Rawls este unidimensională, reflectând doar o relație într-un singur sens, dinspre cei bogați spre cei defavorizați, programele guvernamentale de redistribuire se caracterizează prin confruntarea ambelor categorii, prin regula majorității.

În literatura de specialitate redistribuirea veniturilor reprezintă subiectul mai multor teorii pozitive. Meltzer şi Richard (1981) consideră că redistribuția capătă forma unei suplimentări de venit pe ansamblul indivizilor *(lump-sum subsidy)* şi a unor taxe proporționale pe toate veniturile. Deoarece rata taxelor determină suplimentările de venit, indivizii cu venit scăzut vor susține creşterea taxelor şi a transferurilor. Ca urmare, fiind adoptată prin regula majorității, relația taxe-transferuri respectă opțiunea individului cu venit mediu. Acesta este şi motivul pentru care se numeşte teorema individului cu venit mediu. Redistribuirea veniturilor, în accepțiunea teoriei Meltzer-Richard se va face în relație inversă cu mărimea venitului.

Pornind de la faptul că individul cu venit mediu va prefera să fie destinatarul transferurilor atât dinspre cei bogați, cât şi dinspre cei săraci, se consideră că modelul amintit este prea rigid în ceea ce priveşte taxele de suplimentare a veniturilor.

Acest neajuns este corectat de Legea lui Director, care este dezvoltată ulterior de George Stigler (1970) şi G. Tullock (1971). În procesul de alegere,

individul cu venit mediu va prefera transferurile provenind de la săraci la bogați, redistribuția îmbrăcând forma transferurilor de venit de la extreme spre centru.

Al doilea grup de teorii pozitive conține o stare de echilibru între grupuri de interese diferite (Peltzman 1980, Becker 1983). Datorită presiunii exercitate de grupurile de influență, acest model nu duce la previziuni clare referitoare la forma programelor de redistribuire, acestea variind în funcție de gradul de influență.

Din totalitatea programelor de redistribuție în statul modern al bunăstării, programele de asigurări sociale constituie cea mai mare pondere. Acestea pot fi atât rezultatul unui comportament etic, cât şi al unui comportament egoist, din motive de frică, nesiguranță cu privire la viitor. Motivațiile care stau la baza procesului de redistribuire sunt numeroase (fiind asimilate în cea mai mare parte motivațiilor etice şi altruiste), ca şi abordările care explică redistributia, ca rezultat al opțiunii indivizilor egoişti.

6. EFECTE PERVERSE ALE POLITICII DE REDISTRIBUIRE. INVESTIȚIA ÎN CAPITALUL UMAN

Deşi în trecut sociologii considerau creşterea procentului de şcolarizare ca un mijloc de creştere a mobilității sociale, în prezent economiştii consideră că dezvoltarea educației conduce la o reducere a inegalității salariale. Din nefericire, dezvoltarea educației produce, alături de efecte pozitive, şi o serie de efecte perverse. O parte dintre efectele perverse sunt prezentate de Thurow, care pornind de la distincția între cele trei tipuri de învățământ (primar, secundar, superior), ajunge la concluzia că mărirea medie a timpului de şcolarizare conduce la creşterea inegalității economice, astfel încâtmediile salariilor la cele trei nivele au tendința de a se îndepărta unele de altele. Totodată, o eventuală atenuare a inegalităților şcolare[1] nu condiționează o creştere a imobilității.

R. Boudon în „Inegalitatea şanselor" (1973) analizează în ce măsură creşterea procentului de şcolarizare şi atenuarea inegalității şanselor în educație determină o atenuare a inegalității şanselor sociale. Modelul său de analiză permite reconstituirea procesului de şcolarizare pentru un grup ipotetic) format din şcolari şi studenți aparținând celor trei clase sociale, în trei etape:

- modelul este aplicat când presupunem existența a şase nivele şcolare;
  - rezultatele relevă creşterea inegalităților o dată cu avansarea în procesul de şcolarizare.
- modelul trece de la o analiză statică la una dinamică, bazată pe probabilități;
  - rezultatul arată că deşi probabilitatea de a atinge nivele înalte în sistemul şcolar este mărită cu un coeficient cu atât mai mare, cu cât originea socială este mai joasă, numărul suplimentar de indivizi care de la o perioadă la alta ajung. În învățământul superior este mult mai mic în clasele inferioare.
- acest model face legătura între nivelul de instrucție a indivizilor şi statutul social;
  - pe baza ipotezelor de meritocrație şi a efectului de dominantă demonstrează că pozițiile disponibile la nivelul social superior sunt distribuite cu o frecvență crescătoare indivizilor al căror nivel şcolar este cel mai ridicat, ceea ce va genera.în timp,degradarea structurii şanselor asociate nivelelor şcolare medii, degradare ce se repercutează lent asupra nivelelor inferioare.

---

[1] *Documentația OCDE probează atenuarea inegalităților şcolare mai ales în societățile industriale liberale din ultimele decenii.*

Concluzia modelului este că dezvoltarea educației nu determină reducerea inegalității şanselor sociale, chiar dacă este însoțită de o reducere a inegalității şanselor şcolare.

Rezultatul concluziei lui R. Boudon nu este deloc încurajator în soluționarea problemei sărăciei (a reducerii inegalităților economice) şi nici pentru reducerea imobilității sociale. Singurul efect al creşterii cererii de educație, specific țărilor industriale în general, formulat de R. Boudon, constă în „a cere individului o şcolarizare a cărei durată ar creşte mereu, în schimbul unor speranțe sociale care rămân neschimbate".

În aceeaşi teorie a efectelor perverse poate fi transpusă şi teoria justiției distributive a lui Rawls, acuzată de neres-pectarea drepturilor individuale.

Pe baza celor două principii de justiție distributivă, Rawls consideră instituțiile societăților industriale liberale ca fiind perfect legitime, deoarece respectă principiul egalizării şanselor şi „optimizării" inegalităților. Totuşi, inegalitatea socioeconomică exprimată de sistemul de stratificare, dă naştere inegalității şanselor în fața învățământului, întrucât fiecare etapă din procesul de şcolarizare reprezintă „costuri şi beneficii socioeco-nomice variabile"[1], astfel încât utilitatea prelungirii şcolarizării este o funcție crescătoare o dată cu clasa socială de origine[2].

Această realitate, în cazul în care sistemele guvernamentale nu pot acoperi în întregime aceste costuri, este în contradicție cu teoria rawlsiană, potrivit căreia inegalitățile legate de locurile de muncă nu pot fi justificate decât prin egalitatea şanselor de acces.

Datorită efectelor perverse, societățile industriale nu garantează o evoluție rawlsiană a repartiției bunurilor. Deşi nivelul mediu de instrucție a crescut în ultimele decenii în toate societățile industriale, determinând o redistribuire mai egalitară a acestui bun, consecințele au fost contrare: nivelul mediu de instruire a indivizilor care au profesii asociate unui statut social superior, este cel mai ridicat. Aşadar, repartizarea unui bun care evoluează satisfăcător din punct de yedere al teoriei rawlsiene, generează o repartizare mai inegală a altui bun.

Importanța efectelor perverse şi, mai ales, considerarea acestora în aplicarea diverselor teorii ale educației, de dreptate socială, ale redistribuirii, este fundamentală pentru neutralizarea efectelor negative pe care le generează.

---

[1] *R. Boudon - "Inegalitatea şanselor".*

[2] *Lanțul cauzal nu este în realitate atât de strâns, datorită măsurilor luate de societățile industriale pentru limitarea acestor costuri, de exemplu, gratuitatea învățământului primar.*

7. O ABORDARE SOCIOBIOLOGICĂ A SĂRĂCIEI DIN PERSPECTIVA INTERACȚIUNILOR SOCIALE

O abordare deosebit de utilă în studiul funcțiilor de utilitate ale indivizilor şi în aprecierea stării de sărăcie o constituie interacțiunile sociale (G. Becker - „O abordare economică a comportamentului uman"). G. Becker defineşte venitul social ca sumă dintre venitul personal al unei persoane şi valoarea în bani a caracteristicilor relevante ale celorlalți (mediu social). Acest termen este util în determinarea „prețului" mediului social, mai ales prin prisma interacțiunilor dintre membrii aceleiaşi familii. Pe baza interacțiunilor sociale din cadrul familiei, capul familiei maximizează utilitatea sa ştiind că orice creştere a venitului familial va creşte şi utilitatea sa. Ceilalți membri ai familiei sunt motivați în maximizarea venitului şi consumului familial, chiar dacă bunăstarea lor depinde doar de consumul personal (teorema „puştiului ticălos").

În centrul analizei sărăciei din perspectiva interacțiunilor sociale se află bunăstarea copiilor. Educația acestora creşte cu un procentaj redus față de cheltuielile părinților în acest scop şi cu un procentaj şi mai redus față de venitul acestora.

Concluzia este că regresul spre media dintre generații (ceea ce înseamnă că venitul copiilor va fi mai aproape de poziția medie decât de poziția părinților lor), se bazează pe contribuțiile pentru copii care sunt influențate de venitul părinților. Parțial, regresul spre media dintre generații este şi rezultatul factorilor genetici şi norocului, dacă toți părinții cheltuiesc o sumă egală pentru copiii lor. Rezultă astfel că părinții cu venituri mai mari tind să cheltuiască mai mult pentru copiii lor decât cei cu venituri mai mici. Aceste cheltuieli reduc, fără să elimine regresul spre medie. O reacție elastică a contribuțiilor pentru copii la venitul părintesc poate fi dovada unei moralități considerabile.

Deşi această teorie nu are o utilitate prea mare în teoria bunăstării, deoarece nu se poate afirma nimic despre stabilitatea peste generații a pozițiilor economice, cunoscând doar relația dintre poziția părinților şi suma transferată, probabil o abordare economică din perspectiva sociologiei se va putea concretiza în modele de maximizare a funcțiilor de utilitate supuse constrângerii resurselor.

Selecția biologică nu a fost integrată până acum în analiza economică decât cu mici excepții (Wilson, G. Becker, Alchian, A. Marshall) şi, deoarece, ştiințele economice s-au bazat pană în prezent doar pe „raționalitate individuală", în timp ce sociobiologii s-au bazat doar pe raționalitatea legată de selecția genetică (mediul fizic şi social descurajează comportamentul adecvat), se impune reconcilierea acestor ştiințe pentru o abordare cât mai largă.

Pornind de la ideea că multe dintre problemele nerezolvate de teoria economică reprezintă probleme centrale ale so-ciobiologiei (de exemplu, faptul

că altruismul care prin definiție reduce competitivitatea personală, se dezvoltă prin selecție naturală), ajungem la concluzia că „dezvoltarea biologiei moderne, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea şi a geneticii în secolului XX au clarificat faptul că natura umană este doar începutul, nu şi sfârşitul răspunsului" (G. Becker), inclusiv în îmbunătățirea teoriei sărăciei.

Bibliografie

1. Arrow, Kenneth - *Social Choice and Individual Values,* New York, Wiley 1951.
2. Arrow, Kenneth - *Nozik's Entitlement Theory of Justice,* din culeg, de eseuri „Social Choice Theory", vol. 3.
3. Barry, Norman - *Bunăstarea,* Ed. DU Style, Bucureşti, 1998.
4. Becker, Gary S. - *Comportamentul uman - O abordare economică,* Ed. AII, Bucureşti, 1994.
5. Beteille, Andre - *Social Inequality,* Penguin Education, 1969.
6. Boudon, Raymond - *Efecte perverse şi ordine socială,* Eurosong&Book, 1998.
7. Buchanan, James - *Limitele libertății. Între anarhie şi Leviathan,* Institutul European, 1997.
8. Dahrendorf, Ralf - *Conflictul social modern,* Ed. Humanitas, Bucureşti,1996.
9. Davis, E. More - *Some Principles of Stratification,* 1945.
10. Fudulu, Paul - *O nouă concepție asupra justiției sociale,* Centrul de Informare şi Documentare, Bucureşti, 1993.
11. Galbraith, J.K. - *Societatea perfectă,* Eurosong&Book, 1997.
12. Goudzwaard, B. - *Beyond Poverty and Affiuence,* WCC Publications, Geneva 1992.
13. Hayek, Fredrich A. - *Drumul către servitute,* Ed. Humani-tas, Bucureşti, 1993.
14. Harsanyi, J. *Advances în Understanding Rațional Behaviour* - art.
15. Harsanyi, J. - *Rule Utilitarianism, Rights, Obligations and the Theory of Rațional Behaviour* - art.
16. Iovitu, M. - *Teoria şi practica bunăstării,* Ed. Teora, Bucureşti, ?000.
17. Rawls, John - *A Theory of Justice,* Oxford, Clarendon Press, 1971.
18. Rousseau, J.J. - *Contractul social,* Ed. Antet XX Press.
19. Samuelson, Paul A. - *Economics,* International Edition, McGraw-Hill, Inc. 1948.
20. Sen, Amartya - *Social Choice, Welfare Distributions and Poverty,* 1998.
21. Sen, Amartya - *Welfare Economics, Utilitarianism and Equity,* 1972.
22. Vickrey, W. - *Utility, Strategy and Social Decision Rules* -art.
23. Papa Ioan Paul al II-lea - *Memoire de Saint Joseph Travailleur - en la troisieme annee de thon Pontificat,* 1 mai 1991.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 21/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

TEORII ŞI STRATEGII ALE INTEGRĂRII EUROPENE

Floarea IORDACHE

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. INTRODUCERE SAU O SCURTĂ FILOZOFIE A ARHITECTURII MONDIALE ACTUALE 661
2. CONCEPTUL DE „INTEGRARE ECONOMICĂ" 663
2.2. „Integrarea" şi „integrarea economică" - abordări conceptuale ... 664
3. TEORII ALE INTEGRĂRII EUROPENE 668
4. STRATEGII ALE INTEGRĂRII EUROPENE 678
4.1. Scurt istoric al retrospectivei ideii europene 678
4.2. Procesul modern al integrării europene 680
Bibliografie selectivă 690

1. INTRODUCERE SAU O SCURTĂ FILOZOFIE A ARHITECTURII MONDIALE ACTUALE

Sfârşitul de secol şi mileniu, care coincide şi cu sfârşitul „războiului rece", un război la fel de „mondial" ca şi a doua conflagrație globală, aduce cu el posibilitatea unui alt gen de relații între națiuni şi state, ca forme de manifestare a conceptului abstract - „omenire". Şi anume, se accentuează interdependența dintre țări pe măsură ce dezvoltarea tehnologică avansează în ritmuri tot mai rapide.

Rezultanta procesului postbelic de amplificare şi diversificare continuă a interdependențelor dintre economiile naționale este conceptul de globalizare, care devine caracteristica principală a acestei perioade.

Tendințele sfârşitului de mileniu referitoare, printre altele, la intensificarea schimburilor economice şi culturale, internaționalizarea piețelor de aprovizionare şi desfacere, a celor finan-ciar-monetare, evoluția în ritm accelerat a infrastructurii informaționale şi apariția entităților multinaționale, ale căror interese nu coincid de multe ori cu cele ale națiunilor, vin să îmbogățească definirea conceptului de globalizare.

Globalizarea, ca realitate contemporană, se manifestă în domenii vaste ca cel economic, social, politic, de securitate, etc. Dacă *„din punct de vedere social, globalizarea semnifică - în principal - o problemă de lărgire continuă a comunicării în-ter-umane",* din punct de vedere economic aceasta *„semnifică integrarea sistemului de schimburi economice la nivel internațional."*[1]

În actuala conjunctură mondială globalizarea se desfăşoară în acelaşi timp cu procesele de integrare regională, ambele nereprezentând un scop în sine, ci calea pentru realizarea intereselor naționale. Astfel, pentru S.U.A., interesele economice precumpănesc în societățile transnaționale; pentru Japonia, interesele economice s-au orientat către zona Pacificului unde se găsesc filiale ale marilor societăți; pentru țările vest-europene, interesele economice au dus la constituirea şi evoluția Comunității Economice Europene (C.E.E.), care a devenit apoi Uniunea Europeană (U.E.).

Aşadar, interesele naționale se află pe primul loc în cadrul relațiilor economice internaționale contemporane, deşi, în cursul proceselor integraționiste continuă să se manifeste şi importante deosebiri de interese între țările respective. Acest fapt se explică prin aceea că acum, în economia mondială, economiile naționale continuă să fie celule de bază.

---

[1] *Ciupagea Constantin - "Intrând în secolul 21: disparități şi confluențe economice. Economia națională în interdependență cu economia mondială", în "Evaluarea stării economiei naționale - un proiect deschis", Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, 2000, p. 2-3.*

Dacă globalizarea este cuvântul de ordine al anilor '90, puterea economică primează puterii militare în desemnarea rolului unei națiuni. Apoi, universalizarea interdependențelor dintre țări şi accentuarea procesului de mondializare au adus modificări majore în geografia centrelor de putere ale lumii. Economia mondială, cu un profund caracter bipolar în perioada postbelică, are acum un caracter multipolar. Aşadar, la sfârşit de secol şi mileniu, trăim într-o lume aflată într-un proces de restructurări radicale în toate domeniile vieții, într-o lume tot mai complexă şi mai variată din punct de vedere economic, în care economiile naționale sunt amplu deschise spre mondial, într-o lume tranzitivă în care se intersectează şi se confruntă o mulțime de tendințe economice, politice, sociale, culturale.

Caracteristica principală comună, proprie acestor tendințe evolutive în cadrul economiei mondiale postbelice, o constituie faptul că ele reprezintă forme ale integrării economice, desigur, la scară şi magnitudine diferită.

U.E. reprezintă, până în prezent, cea mai complexă şi mai avansată formă de realizare a integrării economice şi de globalizare a economiilor naționale. Aceasta, se explică prin faptul că după sfârşitul „războiului rece", asistăm la o trecere bruscă de la o bipolaritate fundamentată pe confruntare ideologică, politică şi militară ireconciliabilă, la o asimetrie de integrare, născută din disoluția sistemului de integrare totali-tar-comunistă, iar U.E. nu numai că nu cunoaşte fenomenul dezintegrării, ci, în urma Tratatului de la Maastricht (1992), s-a îndreptat către un grad sporit de integrare.

Apoi, țările din Europa Centrală şi de Est au început şi ele să caute soluții de integrare.

Având în vedere că peisajul strategic european a parcurs în ultimii ani transformări radicale, că idealul european este astăzi descifrat ca un proces dinamic, complex, orientat spre integrare, proces ce se manifestă prin tot mai strânse relații între statele europene, prin lărgirea spectrului activităților comune, fie ele economice, sociale, politice sau culturale, având în vedere ca există trei mari zone de integrare economică pe plan mondial (zona europeană, zona americană şi zona asiatică), şi ținând cont de faptul că aderarea României la U.E. constituie pentru întreaga societate românească un obiectiv strategic fundamental, consider importantă cunoaşterea în țara noastră a definiției conceptului de „integrare", ca şi cunoaşterea teoriilor şi strategiilor integrării europene. Această cunoaştere ar putea să contribuie la o mai bună înțelegere a actualelor sisteme de integrare economică din lume, a realității economice deosebit de complexe.

2. CONCEPTUL DE „INTEGRARE ECONOMICĂ"

2.1. Scurt istoric al conceptului de „integrare" şi „integrare economică"

Etimologic, noțiunea de „integrare" provine din limba latină unde *integratio-integrationis* era utilizat în limbajul uzual cu sensul de a renova, a restabili, a întregi, a reuni mai multe părți într-un tot unitar, a completa. De aici, cuvântul „integrare" este preluat şi în limba română, ca de altfel şi în limba franceză, italiană, germană sau engleză.

Prima atestare grafică a termenului „integrare" aparține primei ediții a *The Oxford English Dictionary* unde era definit drept „*combinarea părților într-un întreg".*[1] Se mai impune precizarea, că de la prima atestare grafică (1620) şi până la începutul secolului XX, termenul „integrare" a fost utilizat exclusiv în ştiințele exacte. În ultima jumătate de secol, acelaşi termen este folosit pentru a denumi fenomene, procese, acțiuni sau stări care au loc în toate sferele de activitate (sfera socială, economică, politică, culturală sau filozofică), sfere care de altfel sunt greu de disociat unele de altele tocmai datorită globalizării. În sens economic, termenul este folosit inițial sub forma integrării pe verticală (adică descrie combinările în cadrul relațiilor furnizor-client), şi sub forma integrării pe orizontală (se referă la reflectarea combinărilor intrasectoriale ale unităților de producție şi desfacere).

Se poate spune că, concertarea economică internațională şi regională este condusă la două niveluri:

- nivelul 1 - în care procesul de combinare a economiilor în cadrul unei regiuni economice de dimensiuni mari este descris cu ajutorul conceptelor de „cooperare economică", „solidaritate economică", „apropiere economică", „combinare economică", „fuzionare" şi „unificare economică";
- nivelul 2 - cel al „integrării economice".

Nivelul 1, se referă la o practică mai veche, în timp ce „integrarea economică" este un fenomen relativ recent. Altfel spus, termenii consacrați de-a lungul timpului şi cuprinşi la nivelul 1, sunt înlocuiți treptat de sintagma „integrare economică", care este utilizată pentru prima dată sub forma de dezintegrare economică. Aici trebuie amintită lucrarea lui Eli F. Heckseer - „Mercantilismul", apărută în anul 1931 în limba suedeză şi cea a lui Alfred Weber - „Integrarea economică a producției europene: o investigare asupra interdependențelor create în cadrul schimburilor comerciale dintre țările europene" (1933). Sunt două lucrări care deşi au apărut aproximativ în acelaşi timp, aparțin unor locuri diferite şi descriu procese economice diferite.

---

[1] *Luțaş Mihaela - "Integrarea economică europeană", Editura Economică, Bucureşti, 1999, p. 38,*

După Fritz Machlup în „A History of Thought on Economic Integration" (în Economic Integration, Int. Eco. Assoc. 1976, p. 62), nici o operă tratând economia internațională şi anterioară anului 1953, nu admite cuvântul „integrare" în tabelul de indecşi ai materiilor. După acelaşi autor, termenul de „integrare economică" a apărut pentru prima dată în documentația oficială ce viza ajutorul american acordat Europei.prin Planul Marshall şi de atunci el este frecvent utilizat în limbajul oficial alături de cel uzual şi ştiințific.

2.2. „Integrarea" şi „integrarea economică" - abordări conceptuale

În diferite dicționare sau în diferite lucrări ale unor economişti recunoscuți pe plan mondial, se întâlnesc o mulțime de definiții date conceptului de „integrare" şi „integrare economică".

Definițiile date conceptului „integrării", în sens general, nu diferă în esență unele de altele, dar ele capătă, de la caz la caz, o semnificație cu nuanță particulară. Ele converg spre asocierea ideii de integrare cu cea de uniune şi reuniune, de formare sau reformare a unui întreg, de trecere de la micro-spații spre macrospații, la crearea unor ansambluri economice tot mai vaste care să ducă la obținerea unei productivități a muncii mai mari şi a unei calități superioare a mărfurilor. Spre exemplu, după *Concise Oxford Dictionary,* „integrarea" reprezintă „*combinarea părților într-un întreg"* în procesul de atingere a stadiului de uniune, iar „*uniunea este un întreg rezultat din combinarea unor părți ori a unor membri".*[1]

După La grande Larousse, „integrarea" „reprezintă ajustarea reciprocă a elementelor constitutive ale unui sistem, permițându-i acestuia să formeze un nou echilibru".[2]

Dacă Larousse Dictionnaire defineşte integrarea „ca intrare într-un ansamblu"[3], Nouveau Petit Larousse consideră că în sens general acest termen poate fi definit drept „coordonarea activităților mai multor organe, organisme sau unități, în vederea funcționării, armonioase realizate de diferite centre de comandă.[4]

Atât Dictionnaire economique et financier[5] cât şi Dictionnaire des sciences economiques* definesc integrarea ca „un aspect al concentrării", al unirii a tot ceea ce este dispersat.

Micul dicționar al limbii române menționează că „a integra" înseamnă „a (se) include, a (se) îngloba într-un ansamblu unitar constituit sau în curs de

---

[1] *Dobrescu M. Emilian - "Integrarea economică", Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 11.*
[2] *Luțaş Mihaela - op. cit. p. 40.*
[3] *Dobrescu M. Emilian - op. cit, p. 11.*
[4] *Luțas Mihaela - op.cit, p. 40.*
[5] *Dobrescu M. Emilian - op. cit, p. 11.*

constituire[1] iar Dicționarul explicativ al limbii române dă sensul de „a (se) include, a (se) îngloba, a (se) încorpora, a(se) armoniza într-un tot[2].

Karl W. Deutsch în Politica! Community at the International Level. Problems of Definition and Measurement leagă definirea integrării de ideea obținerii, „în cadrul unui anumit teritoriu, a unui «sens de comunitate»".[3] în această comunitate trebuie să existe instituții suficient de puternice ca şi practici răspândite, astfel încât să se poată asigura, pentru o perioadă de timp îndelungată, stabilitatea şi siguranța acesteia.

Pentru *Bela Balassa,* integrarea era considerată ca un proces, cuprinzând măsuri destinate eliminării discriminării între entități economice ce aparțineau unor state naționale diferite, şi ca o stare de lucruri, reprezentând lipsa diferitelor tipuri de discriminări între economiile naționale[4].

G. *Myrdal* prezintă integrarea ca o *„realizare a vechiului ideal vestic de egalitate a posibilităților".*[5]

Pentru alți autori, (ex. *Fr. Perroux)* integrarea nu semnifică altceva decât unirea de firme diferite încorporate aceleiaşi unități economice (integrare orizontală) sau referitor la aceeaşi firmă, unirea mai multor operațiuni[6].

J. Tinbergen defineşte integrarea vis-â-vis de fenomenele economice, distingând „ integrarea pozitivă", unde instituțiile permanente au rol major, fără ele forțele integrative ale pieței fiind slabe, de „integrarea negativă", definită ca la Bela Balassa.

În ceea ce priveşte expresia „integrare economică" acesteia i se conferă sensuri diferite în literatura de specialitate, funcție de contextul în care este utilizată. Ea subsumează o varietate de aspecte legate direct de cauzalitatea, amploarea, complexitatea, multilateralitatea, modul de manifestare şi conținutul fenomenului studiat.

Din punct de vedere al elementelor definitorii se poate aprecia că există trei caracteristici comune diverselor forme de integrare economică:

orice integrare relansează libera circulație a mărfurilor între țările la care se referă. Aici se impune precizarea că aceasta, deşi este o condiție necesară, nu este şi suficientă pentru integrarea unei economii sau a unui grup de economii. Liberei circulații a bunurilor, capitalurilor şi persoanelor trebuie să i se adauge crearea de instituții puternice cu rol major în asumarea intervențiilor

---

[1] *Comarache A., Breban V. - "Mic dicționar al limbii române", Ed. Ştiințifică, Bucureşti, 1974, p. 341.*

[2] *Coteanu Ion, Seche Luiza, Seche Mircea - Conducătorii lucrării - "Dicționarul explicativ al limbii române", Ed. Academiei, RSR, 1975, p. 433.*

[3] *Dobrescu M. Emilian - op. cit, p. 12.*

[4] *Luțaş Mihaela - op. cit, p. 41.*

[5] *Dobrescu M. Emilian - op. cit, p. 11.*

[6] *Francois Perroux - "L'Europe sans rivages", Paris, Press Universitaires de France, 1954, p. p. 147-423.*

venite dinspre piață, un sistem legislativ adecvat cu rol în delimitarea în special a dreptului de proprietate, un sistem monetar şi fiscal corespunzător;

- orice integrare economică reaşează o anumită specializare consecutivă a diviziunii muncii între țările în cauză;
- orice integrare reaşează o anumită discriminare între țările la care nu se face referire (ex. drepturile de vamă asupra produselor țărilor terțe etc).

Din perspectiva polilor de decizie, de-a lungul timpului adepții diferitelor curente de gândire au dat diverse definiții integrării economice. Astfel, dintre teoreticienii francezi, Fr. Perroux consideră printre primii integrarea economică un proces în care forțele de expansiune sunt singurele decisive. Adepții dirijismului văd integrarea economică ca un proces, fie de organizare a diverselor activități cu ajutorul unor instituții speciale, fie de coordonare parțială a planurilor economiilor naționale. În ceea ce priveşte adepții liberalismului (Wilhelm Ropke, M. Allais şi M.A. Heilperin) aceştia consideră că integrarea se realizează pe baza cererii şi a ofertei de factori în funcție de prețul de piață al acestora, de prețul de desfacere al produsului finit etc. Acest lucru este valabil atunci când alocarea resurselor şi a rezultatelor este rezultatul jocului liber al pieței.

Din perspectiva ariei de cuprindere, diverşi autori întrebuințează termenul de „integrare economică" pentru a se referi la relațiile ce se stabilesc pe plan internațional între diferite entități naționale. Astfel, „integrarea economică totală" presupune unificarea politicilor monetare, fiscale, sociale şi impune totodată crearea unei autorități supranaționale care să ia decizii ce trebuie să fie obligatorii pentru toate statele membre.

Globalizarea este considerată cea mai complexă formă a internaționalizării activității economice. Simbiotica globalizării, „integrarea economică regională", este raportată la o anumită arie geografică.

Michel Didier arată că „integrarea economică a unor teritorii este procesul prin care provinciile din diferite țări s-au grupat înațiunf[1]. După el, această experiență, alături de experiența de uniuni monetare, arată dacă deschiderea pieților a fost sau nu benefică pentru economie.

Definiții diverse sunt date integrării economice şi din perspectiva intensității relațiilor care se stabilesc între părți.

Integrarea economică interstatală apare ca un fenomen extrem de complex, cu o mulțime de determinări cantitative şi calitative.

Teoria integrării (fundamentată de o serie de economişti de prestigiu ca Viner, Meade, Tinbergen, Balassa etc.) este aproape unanimă în a distinge patru tipuri de integrare economică interstatală: zona de comerț liber, uniunea vamală, Piața Comună şi Uniunea Economică. Aceste tipuri pornesc de la un grad de integrare mai scăzut către un altul mai ridicat. Uniunea Economică realizează simultan o piață comună pentru libera circulație a bunurilor şi factorilor de producție şi un grad de armonizare a politicilor economice naționale pentru

[1] *Michel Didier "Economia: regulile jocului", Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 283.*

a reduce discriminările care apar datorită disparităților în aceste politici. Formele uniunii economice pot evolua până la uniuni economice şi monetare.

Luând în considerare mulțimea de sensuri ce poate caracteriza succint procesul de integrare se poate da o definiție completă „integrării economice": *„un proces complex de dezvoltare a economiei mondiale în condițiile contemporane, care se bazează pe o treaptă calitativ nouă, superioară, a interdependențelor şi specializărilor între economiile diferitelor state şi este determinată de un ansamblu de factori, între care un rol esențial îl are revoluția tehnico-ştiințifică contemporană".*[16]

În țara noastră, când se vorbeşte la modul general de integrare europeană, aceasta este asimilată aderării la U.E., chiar dacă acest proces este unul mult mai larg, ce înglobează armonizarea de valori, percepții şi proceduri referindu-se şi la relațiile bilaterale şi organizațiile internaționale la care România este membru cu drepturi depline.

Asimilarea se datoreşte faptului că U.E. este un organism cu totul deosebit. U.E. a avansat concepte, instituții, mecanisme şi proceduri necunoscute altor organizații, care au avut un mare succes iar procesul propus de aceasta este unul dinamic comparativ cu celelalte organizații internaționale integraționiste.

3. TEORII ALE INTEGRĂRII EUROPENE

Paralel cu evoluția economică mondială în general, se asistă şi la aprofundarea cunoaşterii economice, la strângerea de date, informații, cunoştințe, etc. structurate treptat în teorii economice, foarte diferențiate în timp, spațiu sau din punct de vedere ideologic.

Modificările realităților economice au determinat reînnoiri ale teoriilor economice.

În prezent, pe plan mondial, se constată o diversificare a teoriilor economice (ca de altfel şi a sistemelor şi politicilor economice) care se manifestă prin asemănări şi deosebiri, prin divergențe şi convergențe, prin complementarizări şi integrări ale economiilor naționale, ale abordărilor explicativ-interpretative. Definirea şi descrierea lor ajută, desigur, la înțelegerea mai profundă a structurilor economiilor şi a modului lor de funcționare ca şi armonizarea evoluției lor.

În mulțimea *teoriilor economice,* un loc aparte îl ocupă *teoria economică a relațiilor internaționale* care, până la începutul anilor '60 a avut drept parte componentă, *teoria integrării economice.* O dată cu apariția lucrării lui J. Viner ("Teoria uniunii vamale"), teoria integrării economice se desprinde din aceasta, devenind subiect de analiză de sine stătător.

Formarea şi evoluția teoriei integrării economice, în cadrul mai larg al teoriei economice, s-a făcut în strînsă legătură cu dezvoltarea procesului propriu-zis. Altfel spus, teoria integrării economice a urmat drumul dezvoltării pragmatice a procesului integrativ. În acest sens, ea a analizat, din punct de vedere cantitativ şi calitativ, transformările ce decurg din dezvoltarea procesului integrării economice, cauzele care determină procesul integrativ, factorii care îl favorizează ca şi efectele care le generează.

Se poate spune că teoria integrării economice este reflexia în plan teoretic a acumulărilor de date, informații, cunoştințe etc. câştigate de-a lungul unei jumătăți de secol în care integrarea, a devenit o realitate a zilelor noastre. Cum procesul integrării economice a apărut dintr-o necesitate istorică, neexistând construcții teoretice în acest sens, nu se poate vorbi de existența unei şcoli şi a unei doctrine coerente a integrării economice. Totuşi, justificarea teoretică a problemelor integrării, poate fi găsită, în primul rând, la *teoria uniunii vamale,* considerată pasul inițial al integrării economice. Această teorie a evoluat în timp, de la *concepția clasică a uniunii vamale,* având ca reprezentanți de seamă pe Friedrich List, H.A. Wirsching, R. Brookings, Y. le Troquer, A.Tibal, L. Cocquet, Jacopo Mazzei, Ion Ghica, Victor V. Bădulescu etc. la *concepția modernă a uniunii vamale* cu reprezentanții săi: J. Viner, J.E. Meade, R.G. Lipsey, M. Bye, H. Giersch.

Pasul următor realizării uniunii vamale este statuat de *teoria uniunii economice şi monetare.* De fapt, Uniunea Economică şi Monetară este chiar ea pasul următor în realizarea integrării economice. În cadrul acestei etape prind contur ideile lui G. Haberler, B. Balassa, P. Maillet.

Presupunându-se că *integrarea politică* urmează celei economice, o serie de gânditori îşi construiesc *modelele teoretice în acest sens.* Aici se pot include G. Liske, Karl W. Deutsch, Leon N. Lindberg, Paul Chamley, Alain Cotta, J. Lagneau, Joszef Csillaghy etc.

Aşadar, teoreticienii din domeniul economic şi politic sunt atraşi de complexitatea şi dinamica fenomenului şi procesului integrării economice şi prin construcțiile lor teoretice propulsează acest proces dinspre formele simple (zonele de comerț liber, uniunile vamale, Piața Comună) spre cele complexe (uniunea economică monetară şi politică).

Pe continentul european (Franța, apoi în Anglia şi Scoția şi apoi Irlanda), încă din sec. 17-18, apar primele uniuni vamale, ca forme inițiale de integrare. În spațiul românesc, Ion Ghica este cel ce susține realizarea unei uniuni vamale între Moldova şi Muntenia, pentru uşurarea schimburilor comerciale.

Dar, primele construcții teoretice apar abia în perioada interbelică. Astfel, în 1926, R. Brookings argumenta cum că numai între state cu interese coordonate, cu o populație proporțională şi cu o mare putere de cumpărare, se pot stabili uniuni vamale. În 1928, H.A. Wirsching este autorul unui istoric al proiectelor de uniune vamală a Europei din sec. 17 până la izbucnirea primului război mondial. În 1929, L. Cocquet realizează un atlas economic al Europei, iar în 1930, J. Mazzei, publică un studiu bine documentat care realizează atât căile cele mai bune pentru a se putea ajunge la realizarea uniunii vamale cât şi tarifele preferențiale dintre țările respective ca şi relațiile acestor țări cu terțe state.

Tot în această perioadă prind contur ideile lui Victor V. Bădulescu referitoare la formele uniunii vamale. După el, acestea pot fi: „uniunea vamală perfectă", „uniunea vamală imperfectă", „uniunea vamală cu tarife preferențiale". De precizat, că atât „uniunea vamală perfectă", cât şi „uniunea vamală cu tarife preferențiale", au fost şi sunt şi în prezent întâlnite în practică.

Aşadar, teoriile considerate clasice, au definit şi caracterizat aspecte ale integrării economice, au constituit baza de unde în etapele următoare au fost preluate o seamă de idei.

Spre deosebire de autorii teoriei clasice a uniunii vamale, autorii teoriei moderne a uniunii vamale se referă atât la aspectele mecanice ale funcționării uniunii vamale, cât şi la aspectele ce reprezintă unificarea vamală, detailând astfel analiza uniunii vamale.

După J. Viner, binecunoscutul specialist american în domeniul relațiilor economice internaționale, uniunea vamală se dezvoltă ca o alternativă a liberschimbismului mondial, cu efectele pozitive şi negative ce decurg din acest demers. El propune, deci, o teorie de „second best", liber-schimbismul mondial fiind imposibil. Protecția vamală instaurată va modifica fluxurile de schimb in-

ternaționale în interiorul uniunii şi între uniune şi exterior ceea ce va modifica alocarea resurselor productive. Înscriindu-se în logica clasică a cauzelor şi efectelor liberalizării schimburilor comerciale deschisă de Smith şi Ricardo, analiza lui Vinerface, deci, o distincție netă între efectele de „creare" a comerțului şi cele de „deturnare" a lui. Teoria vineriană se încadrează în analiza statisticii concurențiale. După judecățile lui Viner, Comunitatea Economică Europeană (C.E.E.) sau Piața Comună, una dintre cele trei comunități create în Europa Occidentală în anii care au urmat celui de-al doilea război mondial, şi care avea drept obiectiv major cooperarea economică în general, ridică obstacole în calea liberei circulații a bunurilor şi serviciilor. Aceleaşi tarife vamale din jurul C.E.E., împiedicând jocul liber al cererii şi ofertei sunt, după Viner, în dezavantajul consumatorului. De asemenea, creşterea veniturilor din cadrul comunității este neutralizată în efectele ei pozitive (este vorba de faptul că nu se ține seama de efectele de redistribuire a veniturilor în cadrul comunității).

Aspectele fundamentale, ca surplusul consumatorului, economiile externe, sistemul de prețuri şi problemele de ajustare (ex. balanța de plăți) etc. ignorate de J. Viner, vor fi abordate ulterior de J.E. Meade, Cooper, Massel, Corden, etc. Studiile lor sunt contrareacții la reacțiile lui Viner împotriva C.E.E. şi ele au atras, deci, atenția asupra caracterului incomplet al analizei vineriene. Astfel, J.E. Meade, pentru a realiza echilibrul balanței de plăți propune două politici posjbile: o metodă națională şi o metodă de uniune economică. În primul caz, fiecare țară adoptă o politică locală permițând echilibrul balanței sale de plăți: o politică liberală cu o politică financiară strictă, dacă țara este amenințată de inflație şi o politică mai puțin liberală cuplată cu o politică financiară expansivă dacă țara suferă de inflație şi şomaj. Totodată, dacă orice uniune se găseşte amenințată de inflație, restricțiile asupra importurilor pot fi suple.

După metoda de uniune economică, cei ce decid sunt autoritățile uniunii. Se vor utiliza programe de control ale plăților din uniune asupra importurilor, mişcărilor de capitaluri etc. pentru a conserva echilibrul balanței de plăți cu restul lumii.

Modelul de echilibru parțial asupra sistemului, aflat în stare optimă, propus de Meade este perfecționat de R.G. Lipsey în 1957 respectiv în 1970. După Lipsey, o uniune vamală antrenează modificări de tarif suficient de importante pentru a nu putea fi considerate ca marginale. De asemenea, o uniune vamală constituie un caz tipic de „al doilea prim" (teorema celui de-al doilea prim este stabilită de Meade şi ia în considerare variabile care determină starea optimă a unui sistem economic). În sfârşit, cea de-a treia aserțiune a lui Lipsey este aceea că o teorie a uniunii vamale trebuie să țină seama de tipul şi nivelul de utilizare a alocațiilor guvernamentale.

La mijlocul anilor '60 şi începutul anilor 70 o serie de teoreticieni vin cu viziuni originale asupra uniunii vamale, punând într-o lumină nouă aspectele legate de integrare. Astfel, Cooper şi Massel preconizează o specializare internă despre principiul avantajului comparativ. Cei doi propun, de asemenea, ad-

optarea unei uniuni vamale parțiale, adică restricții ale libertății de comerț pentru a compensa interdependențele existente între țările membre. Aporturile acestor doi autori (uniunea vamală parțială, rolul industriei în dezvoltare, complementaritatea necesară țărilor uniunii...) prefigurează teoria integrării dinamice.

O coordonată importantă în care se dezvoltă teoria integrării economice în această perioadă, este analiza teoretică a modului în care economiile la scară şi competiția imperfectă afectează modelul de bază.

W.M. Corden (1972), dezvoltă două noțiuni complementare efectelor de creare şi deturnare de comerț propuse de către J. Viner, şi anume, cele legate de „reducerea costurilor" (efect pozitiv) şi cele legate de „scăderea fluxurilor de comerț" (efect negativ, care apare în situația în care toate statele membre ale zonei integrate au importat, după formarea zonei, toate bunurile destinate consumului de la nonparteneri). Acestea sunt interne firmelor, ceea ce repune în cauză ipoteza concurenței pure şi perfecte.

Cele patru efecte (crearea, deturnarea, reducerea şi scăderea) au repercusiuni asupra consumului şi producției. Analiza câştigurilor şi pierderilor între guverne, producători, consumatori devin atunci cruciale.

Limita încorporării economiilor la scară, în acest model de statică comparativă, ține de faptul că teoria tradițională a uniunii vamale nu dă nici o informație despre realocarea resurselor existente. Singura abordată este alocarea şi rentabilitatea potențială a noilor investiții.

Argumentele legate de economiile la scară au fost completate de teoriile lui H. Grubel şi P. Lloyd. Aceştia, demonstrează creşterea schimburilor intraramură datorate concentrării unui anumit bun sau serviciu în cadrul zonei. De asemenea, autorii arată că pe întreaga piață aflată în interiorul zonei bunului respectiv, se formează un cvasimonopol.

Efectele economiilor la scară sunt dezvoltate, şi de B. Balassa. Obiectivul său este de a integra elementele dinamice pentru a atinge cea mai mare eficacitate a principiului avantajelor comparative şi de a exploata economiile la scară. Ideile sale se înscriu pe un alt palier al dezvoltării teoriei integrării economice, şi anume, pe acela al extinderii teoriei vamale la alte forme integrative. Analiza lui pleacă tot de la interpretarea efectelor aplicării tarifelor vamale asupra veniturilor şi a gradului de bunăstare în interiorul zonei şi în raport cu restul lumii. De altfel, B. Balassa formulează cele cinci etape necesare realizării unei uniuni economice totale (integrare), unde uniunea vamală nu este decât o etapă intermediară. Cele cinci etape ale integrării după B. Balassa sunt:

1) *„zona economică de liber schimb",* care implică suprimarea barierelor tarifare şi netarifare între statele membre ale zonei. De asemenea, țările respective rămân libere în politica lor față de terți (atât în ceea ce priveşte politica tarifară cât şi cea netarifară). Această situație corespunde unei evoluții către o situație optimală (zona întinsă în lumea întreagă);

2) *„uniunea vamală"*- este o zonă de liber schimb ce însoţeşte un tarif exterior comun. Mai precis, uniunea vamală respectivă implică o negociere cu terţii a tarifului vamal comun. Ca exemplu în acest sens, se poate da Zollverein-ul german, care poate fi considerată prima mare uniune vamală recunoscută de istorie. Ea constituie un pas important în realizarea ulterioară a integrării economice a statelor germane ca şi a integrării politice a acestora;

3) *„piaţa comună"* - este o uniune vamală însoţită de o liberă circulaţie a factorilor de producţie (capitaluri şi oameni). După opinia lui Emilian M. Dobrescu, această trăsătură este e-senţială, dar nu şi suficientă pentru realizarea unei pieţe comune, el arătând că *„aici prevalează tot trăsăturile legate de funcţionarea mecanismelor economice ale ţărilor componente"*[1];

4) *„uniunea economică"*- corespunde unei pieţe comune la ale cărei caracteristici se mai adaugă încă una şi anume armonizarea politicilor economice, financiare şi sociale. Spre deosebire de „piaţa comună", „uniunea europeană" presupune o semantică mai largă. Referindu-ne la procesul de integrare economică ce se desfăşoară în prezent în U.E., se poate spune că „uniunea europeană" trebuie să includă şi dimensiunea monetară. Într-adevăr, uniunea economică şi monetară poate fi considerată un pas intermediar în realizarea integrării economice. Crearea ei se asigură de către statele naţionale respective care-şi armonizează în mod deliberat politicile lor economice şi monetare într-o acţiune unitară;

5) *„integrarea economică totală"* - implică unificarea politicilor monetare, fiscale, sociale. Aceasta cere instaurarea unei autorităţi supranaţionale veritabile, ale cărei decizii sunt obligatorii pentru statele membre.

Parcurgând cele cinci etape ale integrării instituţionale propuse de Bela Balassa, se poate concluziona că, o dată cu trecerea de la forme integrative simple ("zona economică de liber schimb" şi „uniunea vamală") spre cele superioare ("piaţa comună sau „uniunea economică"), teoria economică îşi schimbă accentul de la integrarea comercială spre integrarea factorilor şi pieţelor de ansamblu.

P. Maillet, ca şi B. Balassa, distinge etapele posibile de urmat pe calea integrării şi anume:

- "constituirea zonelor economice si a uniunilor vamale libere";
- "piaţa comună";
- *"uniunea economică şi monetară",* în care statul are un rol principal;
- "uniunea politică".

Modelul propus de J. Csillaghy, referitor la etapele integrării economice, este destul de asemănător cu modelele lui B. Balassa şi P. Maillet. Între cele trei modele, aparţinând acestor gânditori contemporani, există, de altfel, doar

[1] *Dobrescu M. Emilian - op. cit., p. 26.*

deosebiri de nuanță. Modelul lui J. Csillaghy se referă la următoarele etape ale integrării economice şi anume:

- "zona de liber schimb";
- "uniunea vamală";
- *"uniunea economică"* - unde are loc libera circulație a mărfurilor, capitalurilor şi persoanelor;
- *"comunitatea sectorială"* - care se caracterizează prin aceea că politica economică din sectoarele determinante ale țărilor membre se pune în comun. În felul acesta se realizează atât libera circulație a mărfurilor cât şi a capitalurilor şi a resurselor umane;
- *"comunitatea economică"* - în care se stabileşte o politică economică comună.

Un alt gânditor contemporan, Alain Cotta, vede integrarea economică ca precedând pe cea politică. Etapele cronologice ale integrării economice sunt, după acesta, următoarele:

- *"integrarea schimburilor exterioare"* - mai multe țări adoptă un tarif vamal comun armonizându-şi astfel schimburile externe;
- "integrarea vamală";
- *"integrarea monetară"*- se caracterizează prin concentrarea politicilor monetare a două sau mai multe state;
- *"integrarea politicilor de creştere"*- se referă la coordonarea proiectelor de producție şi investiții.

Teoria integrării economice cuprinde şi mecanismul de distribuție a venitului agregat mondial ca şi impactul creării unei zone de tip integrativ asupra lui. Cercetările efectuate în perioada anilor '60 - 70, în special de R. Mundell şi J. Vanek, demonstrează că formarea zonelor de tip integrativ (în speță uniunea vamală) este benefică economiilor de mici dimensiuni (cum ar fi şi România), care-şi întăresc prin aceasta, poziția pe piață. Crearea uniunilor vamale este, de asemenea, favorabilă țărilor care înainte de alăturarea lor zonelor integrate, au avut legături comerciale puternice. Poziția unei economii mici în cadrul schimburilor comerciale se poate îmbunătăți funcție de dimensiunea zonei în care se integrează, în raport cu restul lumii, şi de capacitatea de a aplica un tarif extern comun mai mare decât cel aplicat în mod individual de către membrii ei, anterior formării uniunii.

De asemenea, se cunoaşte că la începutul anilor '60 erau predominante ratele de schimb fixe. Numai câțiva cercetători analizau beneficiile şi costurile ratelor de schimb flexibile ca şi mobilitatea capitalurilor. Curiozitățile academice de atunci, devin azi caracteristicile de bază ale sistemelor monetare din numeroase țări.

Într-un articol din 1961, referitor la *„zonele monetare optimale"* (Z.M.O.), R. Mundell ridică o problemă ce va deveni radicală: când devine o Z.M.O. profi-

tabilă, pentru un anumit număr de ţări, ce renunţă la suveranitatea lor monetară, în profitul unei monede unice? Articolul său descrie în detaliu costurile, dezavantajele dar şi beneficiile unei monede unice, ca scăderea costurilor de tranzacţie şi reducerea incertitudinii asupra preţurilor relative. În concepţia lui R. Mundell, o „zonă monetară optimală" este un ansamblu de regiuni, unde tendinţa de migrare a factorilor de producţie este suficient de mare, pentru a asigura folosirea lor deplină, când una dintre ele face faţă unui şoc asimetric. Altfel spus, o Z.M.O. este un spaţiu economic în care regiunile care-l formează sunt atinse în mod simetric de şocuri, dar factorii de producţie (capital, muncă), de aici, au mobilitatea necesară pentru a realiza ajustarea necesară.

Pentru analiza Z.M.O., ca şi a politicilor monetare şi bugetare sub diferite regimuri de schimb, canadianul R. Mundell, prof. la Universitatea din Columbia, primeşte în 1999 Premiul pentru Ştiinţe Economice în memoria lui A. Nobel. El a pus bazele unei teorii care a inspirat şi va continua să influenţeze generaţii de economişti. Unii cercetători i-au dezvoltat teoria şi au identificat şi alte criterii, ca mobilitatea capitalului, specializarea ţărilor şi solidaritatea financiară între regiuni. Problematicile subliniate de către R. Mundell, acum multe decenii, sunt încă de actualitate. Mobilitatea tot mai puternică a capitalurilor în economia mondială, a fragilizat sistemele de rate de schimb temporar fixe dar ajustabile. Uniunea monetară sau ratele de schimb flexibile, două cazuri definite în articolul lui Mundell, sunt considerate de către numeroşi observatori ca două alternative dintre cele mai realiste. Atenţia purtată analizei lui, în contextul monedei unice europene, a fost în mod particular mare. Cercetătorii care au analizat avantajele şi incnvenientele U.E.M. au luat ca punct de plecare ideea unei Z.M.O. (cea a lui Mundell).

Chiar înainte de a şti dacă Europa este pregătită pentru o uniune monetară, mulţi cercetători se întrebau dacă U.E. este o Z.M.O.

În studiile lor, ei au analizat criteriile tradiţionale ce definesc o Z.M.O. (suficienţa mobilităţii mâinii de lucru, dacă şocurile sunt simetrice sau asimetrice, diversitatea bunurilor, similaritatea bunurilor între ţări, concentrarea regională a industriilor, deschiderea economiei) şi prin compararea îndeplinirii acestor condiţii în Europa faţă de zonele monetare deja existente, cum ar fi Statele Unite, ei au dat răspunsuri care în majoritatea cazurilor converg către faptul că, U.E. nu este o Z.M.O. Şi totuşi, la 1 ianuarie 1999, unsprezece ţări din U.E. au pus în aplicare o uniune monetară. Această experienţă unică - decizia unificării monetare - era o necesitate, şi aceasta este arătată atât de argumentele de ordin microeconomic, cât şi de cele de ordin macroeconomic. Dintre acestea din urmă, primul motiv se referă la mediul economic internaţional, care s-a modificat foarte mult de câţiva ani. Marea mobilitate internaţională a capitalurilor este de aşa natură, încât o revenire la un sistem de cursuri fixe este imposibilă astăzi.

Al doilea argument, de ordin macroeconomic, se referă la organizarea politicii monetare. Într-o lume caracterizată printr-o mare mobilitate a capitaluri-

lor, politicile monetare naționale nu mai pot fi autonome iar politica monetară comună era singura soluție posibilă.

Cel de-al treilea argument se referă la relațiile monetare ale U.E. cu restul lumii, cu S.U.A., în special. Pe de o parte, apariția Euro va permite U.E. să se consacre mai mult problemelor interne (spre exemplu, combaterea şomajului). Ea va fi mai puțin preocupată de politica sa monetară externă. În particular, dacă rata de schimb a Euro este flexibilă în raport cu celelalte mari monede (dolarul în primul rând) atunci variațiile prețurilor în restul lumii nu vor exercita nici un efect asupra nivelurilor de venit şi preț ale țărilor din uniunea monetară. Aici se regăseşte una dintre marile preocupări ale lui R. Mc Kinnon (1963) şi P. Kenen (1969), care se numără printre primii autori ai teoriei Z.M.O. În realitate, acest avantaj al uniunii monetare are sens numai dacă prețurile din restul lumii sunt instabile. Ori, azi, majoritatea țărilor au ca obiectiv principal stabilitatea prețurilor.

F. Huart (1998), demonstrează cu ajutorul modelului de tip Mundell-Fleming, în care două țări se află în uniunea monetară, în condițiile în care prețurile sunt flexibile iar mobilitatea capitalurilor este puternică şi imperfectă, că uniunea monetară nu izolează economiile naționale de şocurile exterioare, chiar dacă moneda unică are o rată de schimb fluctuantă cu monedele exterioare.

Pe de altă parte, Euro va deveni o monedă internațională datorită importanței comerciale şi a pieței financiare a U.E.M.

U.E.M. nu constituie o Z.M.O., şi pentru a deveni, este necesară o preocupare crescută pentru adâncirea procesului de integrare.

De asemenea, unii cercetători, repunând în discuție teoria Z.M.O. a lui R. Mundell, au prezentat în lucrările lor mai multe puncte slabe ale acesteia referitor la rigiditatea salariilor (teoria presupune că prețurile şi salariile nominale sunt fixe la scădere, dar, în realitate agenții economici pot accepta o anumită reducere salarială destinată să amortizeze şocul, în contextul unui şomaj ridicat, şi în acest caz ajustarea prin salarii poate înlocui, câte o dată, ajustarea prin rata de schimb) şi iluzia monetară (agenții economici pentru a nu fi victime ale „iluziei monetare" trebuie să ceară creşterea salariilor pentru compensarea deprecierii monedei şi nu să accepte o scădere a salariului real pentru că moneda se va deprecia fără revalorizarea salariilor).

Ei au subliniat şi modul dificil de calculat a condițiilor pentru a forma o zonă monetară optimală, şi greutatea estimării, dacă țările pot forma o Z.M.O., când îndeplinesc doar unele criterii.

Tratatul de la Maastricht, care este un „tratat cu privire la Uniunea Europeană", semnat la 7 februarie 1992 şi intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993, are la baza edificiului său teoretic următoarele principii:

1) Stabilirea şi funcționarea efectivă a Marii Piețe Europene şi a Uniunii Economice şi Monetare.

Marea Piață Europeană se bazează, la rându-i, pe trei mari coordonate:

- libertatea băncilor, companiilor de asigurări şi a altor aşezăminte financiare (libertate existentă şi anterior) de a se stabili în orice țară participantă;
- liberalizarea completă a mişcărilor de capitaluri;
- liberalizarea prestărilor de servicii inclusiv a celor de natură financiară (serviciile reprezintă sectorul comunitar cu cel mai mare potențial al utilizării forței de muncă).

În ceea ce priveşte partea din tratat referitoare la U.E.M., aceasta preia principalele orientări tratate de Raportul Delors. Aşadar, principiile principale definite prin Tratatul de la Maastricht se referă la moneda unică, convergența în trei faze şi ireversibilitatea procesului.

Referitor la politica economică şi monetară, care reprezintă un capitol important al tratatului, aceasta are la bază viziunea neoliberală conform căreia „regulile jocului" trebuie respectate, nefiind vorba de o libertate absolută care să conducă la anarhie. Obiectivul principal al politicii monetare este asigurarea stabilității prețurilor la nivelul Uniunii Europene.

2) Acordarea cetățeniei europene;

3) Realizarea Uniunii Politice (este partea din Tratatul de la Maastricht referitoare la politica externă şi de securitate şi apărare comună).

Deci, fundamentele teoretice ale Uniunii Europene (inclusiv direcțiile de acțiuni practice) îşi găsesc locul în documentele semnate la Maastricht în 1992, documente formate din 17 protocoale, 33 de declarații şi actul final.

Integrarea economică este un proces complex, o problemă de decizie administrativă, dar şi expresia unei înalte conştiințe a intereselor economice. Teoriile referitoare la integrarea economică, constituie instrumente ale procesului de integrare, pe care oamenii politici trebuie să şi le asume, şi ele reflectă, într-o bună parte, realitatea.

În concepția profesorului Anghel Rugină, situației postbelice europene până în prezent i se poate aplica Ecuația Cunoştințelor Unificate, şi anume, S = f (A,P), unde:

A = reprezintă realitățile actuale (situația de dezechilibru);

P = reprezintă realitățile potențiale (aici se includ acele condiții care se manifestă atunci când nu există probleme);

S = reprezintă soluția problemei.

Revenind la situația din economia europeană, teoria ru-giniană, care nu face trimiteri exprese la necesitatea integrării europene în plan economic şi monetar, sugerează că elementului A, din Ecuația Cunoştințelor Unificate, îi corespunde o Europă marcată de două războaie mondiale, generate de țări europene, o Europă care are încă o situație de dezechilibru şi potențiale conflicte politice şi militare. De asemenea, S, reprezentând soluția problemei include acele politici care ajută la depăşirea stării de dezechilibru pentru o viitoare realitate europeană - P. În concepția lui A. Rugină, soluția sugerată problemei (S) este tocmai integrarea economică europeană iar factorul P din Ecuația

Cunoştinţelor Unificate este tocmai o Europă echilibrată la nivel regional, dar nu şi la nivel mondial (aici se au în vedere factorii de natură similară din lume - NAFTA, ASEN etc. faţă de care viitorul P european este un potenţial factor de dezechilibru).

Ţinând cont de Ecuaţia Cunoştinţelor Unificate şi de faptul că teoria prof. A. Rugină abordează simultan şi dezechilibrul în economie, este justificată propunerea Congresului ISINI de la Ciudad de Mexico (1999) referitoare la utilizarea lor în procesul de creare a monedei unice europene.

Concepţia lui A. Rugină, referitoare la necesitatea echilibrării prin monedă, este adevărată şi importantă. Ca şi Teorema imposibilităţii şi A. Rugină constată că moneda fiduciară este un factor de dezechilibru. Constatările ruginiene sunt aplicabile pentru obţinerea stării de echilibru la nivelul statului naţiune, ele ţinând mai degrabă de epoca postmodernă, marcată de cel de-al doilea război mondial. În prezent, când economia contemporană este parcursă de profunde transformări structurale, de multiple procese de integrare la nivel regional, continental, mondial, când are loc un declin relativ al importanţei statului-naţiune, concepţia lui A. Rugină riscă să intre în contradicţie cu factorii acestei realităţi. Adevărul este că integrarea economică europeană este o realitate a zilelor noastre, că o dată „născută", conştiinţa europeană comună trebuie întărită permanent, iar în plan teoretic este valabilă constatarea prof. A. Rugină că omenirea se îndreaptă spre o nouă paradigmă de gândire, şi anume, aceea a abordării simultane a echilibrului şi dezechilibrului în economie.

Dinamica fenomenului şi procesului integrării economice europene a atras atenţia teoreticienilor, numai că, complexitatea sa, împreună cu influenţele de ordin politico-social şi stra-tegico-militar, au determinat o întârziere a dezvoltării teoriei, comparativ cu mersul faptelor. În prezent, nu există un model integrat referitor la relaţiile dintre subsistemele naţionale, diferitele forme ale integrării economice regionale şi sistemul internaţional global. Aceasta este o limitare majoră a construcţiilor teoretice referitoare la integrarea economică europeană.

4. STRATEGII ALE INTEGRĂRII EUROPENE

4.1. Scurt istoric al retrospectivei ideii europene

Ideea unei Europe unite datează de foarte mult timp, apariția ei fiind legată de necesitatea menținerii unui climat stabil din punct de vedere social, politic, economic, ca şi de nevoia menținerii unei relative securități militare.

Înainte ca ideea europeană să se concretizeze într-un veritabil proiect politic şi să devină un obiectiv permanent al politicii guvernamentale al statelor membre, ea s-a limitat cercului de filozofi, vizionari, prelați sau oameni de stat, din cele mai vechi timpuri până în prezent.

Până în secolul XX, când ideologiile privind integrarea se prezentau sub forme democratice republicane, acestea trec de la formele inițiale, de sorginte monarhistă cu nuanțări religioase, la cele cu tentă filozofică (secolele 17-19). Astfel, ideea unificării europene, care a preocupat pe ideologii tuturor timpurilor, o întâlnim în proiecte favorabile papalității (cel al lui Aeneas Sylvius Piccolomini - viitorul Papa Pius al 2-lea) sau chiar înaintea acestora, în proiecte favorabile monarhiei (Dante Alighieri în lucrarea sa „De Monarchia" sau „Divina Comedia" etc).

De asemenea, ideea europeană este prezentă în proiecte interesante aparținând unor ideologi precum: Emeric Cruce, ducele de Sully, William Penn, abatele de Saint-Pierre, Imma-nuel Kant, Jean Jacques Rousseau etc.

Emeric Cruce, lansează în 1623 inițiativa creării unei federații mondiale, pe baza intereselor economice comune, şi în cadrul căreia tranzacțiile urmau să se desfăşoare cu ajutorul unei monede unice.

Ducele de Sully, ministrul regelui Henric al patrulea, la rândul său, plecând de la neînțelegerile dintre protestanți şi catolici, elaborează în 1645 o schiță a unei confederații europene ce urma să cuprindă 15 state europene şi în care era introdusă libertatea comerțului dar, şi alungarea turcilor sau a țarului Rusiei, dacă nu se conforma doctrinelor creştine.

Englezul William Penn, printr-o lucrare a sa apărută în anul 1693, se alătură altor autori de proiecte ce au subliniat importanța instituțiilor comune pentru unificarea europeană. El propune organizarea unui Parlament European, care să reprezinte poporul şi în care numărul membrilor urma să se stabilească în raport de importanța economică, demografică, politică, socială a statelor componente.

Abatele de Saint-Pierre, autorul lucrării „Projet de trăite pour reindre la paix perpetuelle en Europe" (1713), lucrare îndreptată împotriva războiului, scoate în evidență şi faptul că încă de atunci unificarea europeană presupunea şi implicații politice. Societatea europeană propusă de el urma să aibă un Senat European, să dispună de o armată proprie şi să se susțină într-un buget propriu.

Immanuel Kant, cunoscutul filozof german, în lucrarea sa „Zun ewigen Frieden" (1795), se pronunță pentru desființarea armatelor şi formarea unei federații de state cu formă de guvernământ republicană pentru fiecare stat membru.

Jean Jacques Rousseau, propune organizarea unei confederații iar Montesquieu sugerează drept model de organizare a Europei - „Liga Lyceeană".

Desigur, lista proiectelor apărute până la începutul sec. 19 este mai mare, iar importanța acestor acumulări este deosebită pentru concretizarea ideii europene.

Începutul secolului XIX aduce în prim plan pe generalul Napoleon Bonaparte, cel care visa la crearea celei de-a cincea Europe (se impune precizarea că Europa a fost creată de mai multe ori şi în diferite feluri). *„încercând să realizeze o Europă unitară sub un singur sceptru"*[1], Napoleon Bonaparte declara atunci că este nevoie de un cod european, de o monedă unică de aceleaşi măsuri şi greutăți, de aceleaşi legi.

Întreg secolul 19, un secol supus la mari frământări naționale, acordă o mare atenție întăririi rolului națiunii, creşterii naționalismului generator de integrare în interior şi dezintegrare în relațiile externe.

Apar astfel proiecte de orientare socialistă (ex. acela a lui Saint Simon sau cel a lui Karl Marx şi a discipolilor săi) sau de orientare monarhică.

În perioada interbelică, Aristide Briand propune formarea Statelor Unite ale Europei. Pentru prima dată, această sintagmă este utilizată de Victor Hugo (1848) care propune unirea statelor europene pe baza votului universal.

Toate demersurile de pe parcursul sec. 19, ca de altfel şi cele de până atunci, cu finalizări mai puțin sau mai mult complete, reprezintă primii paşi în procesul de unificare economică pe continentul european.

Începând cu primii ani ai secolului XX, prinde contur, în cadrul paneuropenismului, şi ideea de Comunitate Europeană. Opera clasică a curentului paneuropean este „Paneurope" a contelui austriac Richard N. Coudenhove-Kalergi, cel ce a lansat în anul 1923 la Viena, proiectul unei uniuni paneuropene, asemănătoare Statelor Unite ale Americii. Convingerile sale care nu l-au făcut prea simpatizat de europeni, au avut în schimb o puternică influență asupra cercurilor intelectuale americane, ele stând la originea Planului Marshall.

Ideile mişcării paneuropene se regăsesc şi în gândirea românească a epocii, la V. Pârvan, N. Iorga, V. Madgearu sau Dimitrie Guşti.

La 27 iulie 1921, Marele Ducat de Luxemburg formează o uniune vamală cu Belgia, dând naştere Uniunii Economice Belgo-Luxemburgheză (U.E.B.L.). Convenția stabilită inițial pe o perioadă de 50 de ani, a fost reînnoită ulterior pe perioade de câte un deceniu, începând cu 1971, păstrându-şi valabilitatea şi în prezent.

---

[1] *Pella Vespasian V. - "Uniunea federală europeană", Universul, 6 Iunie, 1930.*

În anii '30, se încheie o serie de convenții între Belgia, Olanda şi Luxemburg, de limitare a creşterii taxelor vamale, sau între acestea şi Norvegia, Suedia, Finlanda şi Danemarca de realizare a unei uniuni vamale extinse.

Mai trebuie subliniat faptul că între 1865-1927, au fost puse în practică încercări de uniuni monetare. Uniunile monetare, alături de integrarea economică pe regiuni, reprezintă două tipuri de experiențe pe care le oferă învățămintele istoriei. În cadrul uniunilor monetare, țările îşi păstrează independența economică şi reglementarea internă, dar adoptă o monedă unică sau o referință de monedă unică. Situații de această natură, cunoscute în această perioadă, sunt reprezentate de Uniunea Latină (1865), cea a țărilor scandinave sau germano-austriece, uniuni care s-au limitat la emisiunea comună de monedă.

4.2. Procesul modern al integrării europene

După încheierea celui de-al doilea război mondial, ideea unirii Europei a cuprins un nou avânt, atât pe plan politic cât şi pe plan economic.

Astfel, în 1944 guvernele Olandei şi U.E.B.L. (care încă din 1943, când se aflau în exil la Londra, au consultări concretizate într-o convenție monetară menită să stabilizeze raporturile monetare şi să uşureze mecanismele de plăți dintre ele), negociază o convenție vamală cunoscută sub denumirea de Benelux. În vremurile tulburi ale acestei perioade, *Convenția vamală Benelux* a acționat ca un instrument de activizare a economiei europene reprezentând şi o sursă de inspirație pentru statele occidentale.

La *19 septembrie 1946, la Universitatea din Zurich, W. Churchill* ține un celebru discurs prin care solicită fondarea Statelor Unite ale Europei, calificând extrem de urgentă reconcilierea franco-germană.

O altă etapă a formării actualei U.E., o reprezintă lansarea la *5 iunie 1947 a Planului Marshall,* prin care S.U.A. Îşi propunea să ajute Europa Occidentală postbelică pentru a-şi reconstitui economia. Un an mai târziu (16 aprilie 1948) se încheie, printr-o convenție dată publicității, Conferința începută la 27 iunie 1947 la Paris. Cu scopul principal ai distribuirii ajutorului Marshall, ea instituie Organizația Europeană pentru Cooperare Economică (O.E.C.E.). Aceasta viza şi cooperarea interguvernamentală în domeniile economic şi financiar.

Pentru întărirea aceleiaşi cooperări interguvernamentale, dar în domeniile cultural, social, tehnic, este creat în 1949 Consiliul Europei care avea şi rolul de a încheia Convenții europene. Aceasta este de fapt materializarea propunerii Franței, în urma Congresului de la Haye (11 mai 1948).

Din *9 mai 1950* datează *Declarația Schuman,* care reia sugestia avansată de W. Churchill. Planul Schuman a prins viață la *18 aprilie 1951* când la *Paris* este semnat documentul constitutiv al *Comunității Europene a Cărbunelui şi Oțelului (C.E.C.O.),* numit şi *Tratatul de la Paris.* Acest tratat, intrat în vigoare la 25 iulie 1952, a fost considerat ca „Prima schiță efectivă de unitate europeană" şi a avut trei obiective: reconcilierea Franței şi Germaniei, testarea posibili-

tății unei Piețe Comune şi punerea bazelor unei noi Europe. După chiar opinia lui R. Schuman, C.E.C.O. trebuia să fie „fermentul unei comunități mai largi şi mai profunde". Prin semnarea acestui tratat de către statele Benelux împreună cu Germania, Franța, Italia, se începe, de fapt, procesul modern al integrării europene (mai precis al integrării economice vest-europene).

După momentul Paris 1951, în *iunie 1955, la Conferința Ministerială de la Messina (Italia),* miniştrii afacerilor externe ale statelor membre C.E.C.O. hotărăsc crearea unei *„Piețe Comune"* a celor şase țări membre. Însărcinat cu pregătirea documentelor a fost politicianul belgian Paul Henri - Spaak. Piața Comună ia ființă pe baza acestor documente, prin semnarea la *25 martie 1957 a Tratatului de la Roma.* De asemenea, a fost creată *Comunitatea Europeană pentru Energia Atomică (Eura-tom).* Țările semnatare sunt cele şase din C.E.C.O. (Franța, R.F.G., Italia, Belgia, Olanda şi Luxemburg).

C.E.E. şi Euratom împreună cu C.E.C.O., formează carta europeană, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1958.

Prin contractul de fuziune din 1965, intrat în vigoare la 1 iulie 1967, ia ființă Comunitatea Europeană (CE.). Dar, tratatele de constituire ale celor trei organizații sunt mai departe valabile (adică din punct de vedere juridic sunt organizații separate).

Semnarea Tratatului de la Roma se înscrie pe linia continuării procesului de integrare economică din Europa Occidentală. De fapt, formarea Comunității Economice Europene (C.E.E.) marchează a doua etapă a procesului de integrare europeană. Potrivit acestui tratat ca şi dispozițiilor adoptate ulterior de către instituțiile sale, C.E.E. urma să se realizeze treptat, pe etape, mai întâi sub forma uniunii vamale şi apoi a unei uniuni economice şi monetare. Prevederile la uniunea economică şi monetară, spre deosebire de cele referitoare la realizarea uniunii vamale, au un caracter general, sarcina concretizării lor revenind organelor comunitare. Obiectivul imediat al tratatului este înlăturarea obstacolelor din calea liberei circulații a mărfurilor, iar în etapa a doua, din calea liberei circulații a capitalurilor, serviciilor şi forței de muncă. Prevederile înscrise inițial în tratat, pentru realizarea etapei a doua, mai vizau şi instituirea unei politici agricole comunitare şi măsuri comune pentru remedierea deficitelor din balanțele de plăți. De asemenea, în etapa a doua, prevederile tratatului vizau şi o convertibilitate reciprocă totală şi ireversibilă a monedelor țărilor membre şi apoi adoptarea unei monede unice în interiorul comunității. Într-o etapă viitoare se prevedea şi realizarea uniunii politice a țărilor membre.

Instituirea Comitetului monetar, cu caracter consultativ, regrupând reprezentanții băncilor centrale şi ai ministerelor de Finanțe, constituie o primă etapă spre o coordonare a politicilor monetare în Europa.

Tratatul de la Roma a intrat formal în vigoare la 1 ianuarie 1958, dar primele măsuri pentru traducerea în fapt a prevederilor lui au fost luate abia la 1 ianuarie 1959, anul 1958 fiind considerat un an de pretranziție.

Mai trebuie amintită aici, ca o încercare de uniune monetară a anilor '50, apariția Uniunii Europene de Plăți (U.E.P.). Aceasta constituia un acord al țărilor europene pentru a-şi împrumuta o parte din deficitele reciproce. Presupunând un mecanism care funcționa aproape ca o bancă centrală a băncilor centrale naționale şi un sistem de credite între băncile centrale ale țărilor, U.E.P., care a funcționat până în 1958, când este dizolvată la solicitarea M. Britanii, reprezintă un început de integrare monetară.

Statele vestice care n-au participat la semnarea Tratatelor de la Paris, respectiv, de la Roma, de creare a Comunităților, au înființat în anul 1959, pe baza negocierilor începute în 1957, Asociația Europeană a Liberului Schimb (A.E.L.S. sau E.F.T.A.). Participanții la această nouă grupare integrativă, cu mult mai puțin ambițioasă în atingerea unor forme superioare ale integrării decât Comunitățile, au fost: Marea Britanie, Austria, Danemarca, Elveția, Portugalia, Suedia, Norvegia iar membri asociați - Finlanda şi Irlanda. Convenția prin care a fost instituită A.E.L.S. a fost semnată la Stockholm, la 4 ianuarie 1960.

Tot în anul 1960 se înființează la Paris Organizația pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (O.C.D.E.), iar un an mai târziu, impresionate de primele succese ale C.E.E., depun cereri de aderare Irlanda, Marea Britanie, Danemarca şi Norvegia.

Anul 1962 poate fi considerat o etapă în lungul drum către U.E.M. Acum, Comisia CE. elaborează primul plan pentru crearea unei uniuni monetare, prevăzută a se realiza în nouă ani.

Se poate aprecia că perioada 1958-1968 este epoca realizării accelerate a uniunii vamale, terminată, de altfel, la 1 iulie 1968. În ceea ce priveşte U.E.M., este perioada iluziilor.

Până în anul 1968, cooperarea monetară era percepută doar ca o prelungire a integrării pieților naționale, în scopul creării unei piețe comune industriale şi agricole.

De asemenea, se poate spune că evoluția din cadrul sistemului monetar internațional a exercitat o influență semnificativă în cristalizarea viziunii asupra integrării monetare europene. Astfel, atâta timp cât sistemul rezultat din Acordurile de la Bretton Woods (1944), întemeiat pe parități fixe, a funcționat fără distorsiuni şi a fost însoțit de o liberalizare progresivă a mişcării de capitaluri, nu s-a simțit necesară utilizarea unor forme avansate de integrare monetară europeană. Dar, ideea unei zone europene de stabilitate monetară devine din ce în ce mai prezentă, o dată cu primele semne de destabilizare datorate devalorizării lirei sterline (1967) şi instaurării scepticismului privind „perenitatea" sistemului monetar internațional. Astfel, la 12 februarie 1969, Comisia C.E.E. prezintă un „Memorandum asupra coordonării politicilor economice şi coordonării monetare în cadrul Comunității", cunoscut sub numele de *„Planul Barre".* Acest document sublinia trei acțiuni importante: o întărire a coordonării politicilor economice pe termen scurt, o mai bună concertare a politicilor economice pe termen mediu şi constituirea unui mecanism de susținere monetară pe termen

scurt şi mediu între Statele membre. În plină dezbatere, acest document, stârnind reacţii diferite, sre loc devalorizarea francului francez şi reevaluarea mărcii germane. Acest „seism" comunitar a determinat Comisia C.E.E. să procedeze la elaborarea unui nou plan de coordonare comunitară, sub autoritatea aceluiaşi R.Barre. „*Planul Barre 2"* este de fapt consecinţa Conferinţei „la vârf" a CE. de la Haga, care cerea elaborarea unui raport asupra posibilităţilor de dezvoltare a Comunităţii într-o U.E.M.

După prezentarea noului plan de către Comisie, Consiliul Comunităţilor Europene cere preşedinţilor Comitetului monetar, aplicarea marjelor în vigoare asupra dolarului S.U.A.

Obiectivele etapei a doua a „Planului Werner" vizau intensificarea coordonării politicilor naţionale, armonizarea politicilor naţionale prin adoptarea de directive comune şi transferarea de către statele membre în sarcina organelor comunitare a responsabilităţilor privind problemele de politică economică, comercială, financiară şi monetară.

De remarcat similitudinea „Raportului Werner" (care în materie monetară avea în vedere asigurarea covertibilităţii depline, reciproce şi ireversibile între monedele ţărilor membre ale C.E.E., diminuarea fluctuaţiilor ratelor de schimb până la fixitatea ireversibilă a parităţilor, introducerea în circulaţie a unei monede unice comunitare şi liberalizarea mişcărilor de capital) cu proiectul U.E.M. de astăzi. „Planul Werner" sugerează, totuşi, o autoritate bugetară centralizată şi nu o bancă centrală europeană, iar moneda unică rămâne o eventualitate.

Evenimentele care au avut loc în prima etapă a „Planului Werner" ("şocul petrolier", criza resurselor de materii prime, criza sistemului monetar internaţional edificat la Bretton Woods şi turbulenţa mare a cursurilor de schimb ale monedelor naţionale) au împiedicat C.E.E. să realizeze obiectivele înscrise aici. De asemenea, această primă etapă coincide şi cu aderarea Angliei, Danemarcei şi Irlandei la Comunitate, aderare ce are implicaţiile ei. Chiar dacă „Planul Werner" n-a fost niciodată realizat, mai multe obiective apar în mod singular, ca precursoare.

Eşecul „Planului Werner" este consemnat în Raportul bilanţ (Raportul Tindemans) prezentat de premierul Belgiei guvernelor ţărilor membre ale C.E.E. la sfârşitul anului 1975. Adâncirea crizei economice mondiale ca şi amplificarea divergenţelor dintre ţările membre, întârzie relansarea unui nou program privind construcţia uniunii economice şi monetare.

"Planul Werner"[1] produce atât efecte imediate ("şarpele monetar" şi „FECOM") cât şi efecte pe termen mediu şi lung (Sistemul Monetar European).

---

[1] *Alte aspecte privind importanţa Planului Werner asupra perspectivelor integrării monetare europene vor fi abordate în Referatul nr. 3 - "încercare de fundamentare proprie de integrare în domeniul monetar" din ciclul de pregătire pentru doctorat. De asemenea, problematica integrării monetare europene va face şi obiectul unui studiu pe care autoarea l-a propus în cadrul programului prioritar al Academiei Române: "Un proiect deschis - Evaluarea Stării Economiei Naţionale - E.S.E.N. 2001".*

"Acordul Şarpelui monetar" este înțelegerea istorică de la 21 martie 1972, când cei şase parteneri din cadrul C.E.E. decid ca ecartul dintre monedele comunitare să nu poată depăşi 2,25% iar marja reală fată de monedele extracomunicare 4,5%.

F.E.C.O.M. (Fondul European de Cooperare Monetară) a fost creat efectiv la 3 aprilie 1973 prin Hotărârea Consiliului Comunităților Europei. Ideea originală a constituirii lui aparținea lui P. Werner şi era enunțată în Planul privind uniunea economică şi monetară. Printre competențele sale se numără: asigurarea bunei funcționări a procesului de restrângere progresivă a marjelor de fluctuație dintre monedele comunitare; coordonarea dintre băncile centrale în scopul unei politici concertate a devizelor; intervenția asupra piețelor de schimb cu ajutorul monedelor comunitare.

Începând cu 1973, dezechilibrele externe au fost de aşa natură încât angajamentele nu mai puteau fi ținute. Monedele europene au început să floteze mult față de dolar, rămânând mai mult sau mai puțin coordonate între ele. De aceea, în *1978,* țările Comunității Europene hotărăsc punerea în aplicare a *Sistemului Monetar European (S.M.E.)* conceput pe trei coordonate: ECU, ca unitate monetară europeană (ea va fi rezultanta ponderii medii a tuturor valutelor din S.M.E.); un mecanism de intervenție şi schimb (se are în vedere cursurile de schimb stabile dar ajustabile) şi un mecanism de credit.

Toate valutele statelor comunitare la acea vreme, cu excepția lirei sterline, au fost încorporate în mecanismul de schimb. Cursurile de schimb bilaterale nu puteau să depăşească o marjă de 2,25%.

S.M.E. a reprezentat o nouă treaptă spre uniunea economică şi monetară, a restaurat într-o anumită măsură stabilitatea cursurilor valutare, şi a supraviețuit mai bine decât predecesorul său (şarpele european) la crize importante.

Totuşi, funcționarea sa a fost distorsionată ca urmare a extinderii spre Sud a Comunității, prin aderarea Greciei (1981) şi a Spaniei, precum şi a Portugaliei (1986), state cu economii mai puțin „consolidate" care au afectat arhitectura economică comunitară (de menționat că S.M.E. n-a rezistat în fața şocului reunificării germane care a produs o nouă criză a lui, afectând din plin construcția Europei şi viitorul ei).

În perioada anilor 1980-1985, relansarea construcției europene în general, a uniunii economice în special, s-a aflat într-un con de umbră. Se duc totuşi discuții pe tema reformei la cele mai diverse niveluri (ex. la a 21-a reuniune la nivel înalt a C.E.E. din noiembrie 1981, şi care a avut loc la Londra; la nivelul Consiliului Ministerial al C.E.E. din ianuarie-februarie 1982 de la Bruxelles, cu care ocazie a fost adoptat „Planul Genscher-Colombo", un program de compromis privind relansarea uniunii economice şi monetare). Discuțiile pe tema reformei C.E.E. scot la iveală puternice divergențe de interese între țările comunitare.

În anul 1980, se semnează şi „Acordul de cooperare între CE. şi România".

Discuțiile purtate în perioada amintită s-au finalizat, în cele din urmă, printr-un compromis - adoptarea în *iulie 1985* a aşa-numitei *„Cartea Albă",* un document privind desăvârşirea pieței interioare a C.E.E. până la finele anului 1992. Ea cuprindea circa 300 de măsuri privind înlăturarea barierelor fizice, tehnice şi fiscale din calea circulației mărfurilor, măsuri care de altfel sunt puse în aplicare.

Dar momentul hotărâtor al țărilor membre ale Comunității Europene de a desăvârşi procesul de integrare europeană este *„Actul Unic European",* adoptat la *3 decembrie 1985 la Luxemburg* şi intrat în vigoare în iulie 1987. Acest act completează Tratatul de la Roma, obiectivul său fiind deschiderea pentru Europa a unei etape noi privind liberalizarea în domeniul schimburilor de servicii şi mărfuri şi libertatea de circulație a persoanelor.

În afară de crearea marii piețe interne a C.E.E., care reprezintă începutul realizării uniunii economice şi monetare în cadrul Comunității, neimplicând desființarea entităților naționale, în „Actul Unic Vest-European", ca de altfel şi în „Cartea Alba", sunt convenite şi realizarea altor obiective şi anume:

coeziunea economică, adică crearea condițiilor ca fiecare stat membru al Comunității să facă efortul de a-şi conduce politica economică într-un mod convergent cu cele ale partenerilor săi comunitari, contând în acest fel pe sprijinul CE.;

- armonizarea politicilor sociale, care se referă la faptul că organele comunitare au posibilitatea să adopte şi să implementeze în toate țările membre reglementări în domeniul social;
- coordonarea eforturilor de cercetare şi dezvoltare tehnologică ale tuturor țărilor comunitare;
- cooperarea monetară, adică consolidarea S.M.E. la care să adere toate țările membre ale C.E.E.;
- votul prin majoritatea calificată, care cu anumite excepții să înlocuiască principiul unanimității;
- sporirea competențelor Parlamentului European, care va fi ales prin vot universal direct şi care primeşte o putere de amendament în noile domenii în care deciziile se iau cu majoritate calificată.

La cumpăna anilor '90, evoluțiile europene sunt influențate de două evenimente majore şi anume, venirea lui Jacques Delors la preşedinția Comisiei Europene şi căderea zidului Berlinului în 1989.

În anul 1988, Consiliul European de la Hanovra reînnoieşte inițiativa creării Uniunii Economice şi Monetare, luând decizia înființării unui Comitet sub preşedinția lui J. Delors, pentru elaborarea unui Raport în acest sens.

În anul următor, acelaşi Consiliu European convoacă la Madrid o Conferință la nivel înalt, unde este prezentat raportul rezultat din lucrările grupului

Delors şi unde se hotărăşte definitivarea succesiunii etapelor de transformare a arhitecturii europene.

"Comitetul Delors" a avut ca bază de reflecție[1] „Planul Werner", socotit ca „document de referință". Deosebirea esențială dintre aceste două Rapoarte rezidă în obiectivul vizat: o monedă comună, care să circule în acelaşi timp cu monedele naționale în cadrul unei „Zone monetare" consolidate, în cazul Raportului Werner, față de o monedă unică şi, deci, o politică monetară unică, în *Raportul Delors.*

Raportul Delors, în afara faptului că indică etapele necesare ajungerii la U.E.M. şi le descrie, enunță obiectivul precis - de creare a U.E.M. -, descrie politicile economice şi monetare necesare în acest scop, ca şi modul în care ar trebui să arate, în opinia autorilor, situația finală la care urmează să se ajungă. Potrivit acestui raport, procesul creării U.E.M. va fi unul evolutiv, însă „continuu", progresiv, cuprinzând trei etape.

Principala idee care rezultă din acest raport este aceea că obiectivul unificării economice şi monetare este compatibil cu menținerea independenței naționale.

De asemenea, acelaşi Raport Delors arată că unificarea monetară se poate realiza numai paralel cu unificarea economică.

Un studiu detaliat referitor la situația finală a U.E.M., completează Raportul. Este vorba de aşa-numitele „amenajări instituționale" necesare în acest scop, şi anume, se preconizează crearea unei structuri federale, numită Sistemul European al Băncilor Centrale (S.E.B.C).

Raportul Delors deschide drumul către ceea ce în analele Europei s-a înscris sub denumirea de Conferința de la Maastricht, după numele localității olandeze care a găzduit-o în anul 1991, şi care trasează în principal, arhitectura U.E.M. Semnarea *Tratatului de la Maastricht* s-a făcut la *7 februarie 1992* de către şefii de guvern ai țărilor membre ale CE. şi intră în vigoare în *1993* când *CE. devine U.E.* Tratatul de la Maastricht în partea referitoare la U.E.M., mai precis moneda, preia principalele orientări trasate de Raportul Delors. Astfel, prin Tratatul de la Maastricht principiile esențiale definite se referă la moneda unică, convergența în trei faze şi ireversibilitatea procesului.

Este interesant de arătat cum au fost concepute şi cum s-au derulat cele trei etape cu principalele lor probleme, cu împlinirile şi neîmplinirile lor definite în Raportul Delors şi în Tratatul de la Maastricht.

Astfel, conform Raportului Delors, prima fază a procesului trebuia să înceapă în vara anului 1990, lucru care de altfel s-a şi produs. La data semnării Tratatului de la Maastricht (9 februarie 1992) această prirrrâ etapă, definită de Raportul Delors, se afla deja în derulare. Începerea primei faze corespunde intrării în vigoare a directivei comunitare privind liberalizarea completă a mişcă-

[1] *Pierre Werner - "Itinerarii luxemburgheze şi europene 1945-1985", Ed. Gnosis, Bucureşti, p. 257.*

rilor de capitaluri. Conform Raportului Delors şi Tratatului de la Maastricht prima fază este rezervată înfăptuirii depline a liberei circulații intracomunitare a capitalurilor şi a pieței unice, întăririi coordonării politicilor economice şi monetare, creşterii rolului Comitetului Guvernatorilor Băncilor Centrale.

În linii mari, principalele obiective care trebuiau atinse în această etapă (1990-1993) au fost rezolvate. Pe tot parcursul acestei faze a fost necesară respectarea condiției esențiale privind continuarea evoluției convergente a economiilor principalelor țări comunitare. Exemplul cel mai concludent este accentuarea convergenței între economia Franței şi cea a Germaniei. Cu toate acestea, între alte țări din Comunitate s-a constatat o evoluție divergentă a economiilor lor, amplificându-se decalajele, în principal, la deficitul bugetar, rata inflației şi situația balanței de plăți externe.

Faza a doua a U.E.M. este prevăzută să înceapă, conform Tratatului de la Maastricht, la 1 ianuarie 1994, Raportul Delors neprecizând data, deoarece stabilirea ei atunci era dependentă de intrarea în vigoare a noului tratat.

Privind retrospectiv lucrurile, în decembrie 1989, Consiliul European adoptă la Strasbourg o serie de decizii importante privind pregătirea trecerii la etapa a doua, care de altfel a ridicat o serie întreagă de probleme, pentru a căror rezolvare acesta a propus formarea unui grup de experți sub conducerea lui E. Guigou (şefa Secretariatului general de coordonare interministerială şi consilieră a preşedintelui Mitterand). În ceea ce priveşte Uniunea monetară, acest grup se ocupă, în primul rând, de statutul S.E.B.C. şi anume: de posibilitatea acestei instituții de a acorda credite pentru acoperirea deficitelor bugetare; de competențele de reglementare şi de supraveghere bancară; de instrumentele de politică monetară; de structura şi modul de funcționare al organismelor de conducere şi modul de adoptare a deciziilor, a mijloacelor de asigurare a independenței față de autoritățile monetare şi guvernele naționale; de modul de corelare a politicii monetare cu politica economică etc. Raportul Guigou evidențiază, de asemenea, şi alte probleme cum ar fi, spre exemplu, stabilirea modului de îmbinare a competențelor S.E.B.C. cu cele ale autorităților monetare naționale.

Aşadar, pregătirea celei de-a doua faze se face după aprobarea Raportului Delors, dar pe fondul unor discuții oficiale continue, privind moneda unică şi politica monetară comună. Este perioada când are loc prăbuşirea comunismului în țările din fostul lagăr sovietic, şi când exista perspectiva unificării Germaniei (a cărei, de fapt, unificare monetară, fără consultarea partenerilor externi, a creat impresia că nu o mai interesează dosarul U.E.M.).

În Raportul Delors, faza a doua prevede înființarea S.E.B.C. ca instituție monetară europeană, care va exercita principalele funcții ale unei bănci centrale şi anume: elaborarea şi aplicarea politicii monetare; gestionarea cursurilor de schimb şi a rezervelor valutare; buna funcționare a sistemelor de plăți, inclusiv garant ultim al acestora. În viziunea aceluiaşi raport, S.E.B.C. va fi o instituție independentă față de guvernele naționale şi de celelalte autorități gu-

vernamentale. Dispunând de personal propriu, va fi condus de un organism compus din guvernatorii sau preşedinții băncilor centrale naționale şi va prezenta rapoarte anuale numai Parlamentului European şi Consiliului Europei. Referitor la băncile centrale naționale, Raportul Delors precizează că acestea, urmând şi respectând orientările generale ale S.E.B.C, vor aplica la nivelul lor, politicile monetare naționale.

Desigur, Raportul Delors are şi alte caracteristici importante referitoare la crearea rezervei valutare comune şi restrângerea marjelor fluctuante ale cursurilor valutare, atât cât se poate şi ținând cont de progresele înregistrate în convergența economică. Totuşi, Raportul Delors, lasă deschise o serie de probleme referitoare la natura şi amploarea prerogativelor lăsate de B.C.N., pentru a-şi putea îndeplini sarcina de aplicare a politicilor monetare naționale la nivelul lor, dar în cadrul orientărilor S.E.B.C.

Evoluțiile produse după aprobarea Raportului Delors impun anumite corecturi, pe care Tratatul de la Maastricht le consemnează, deşi, aşa cum s-a precizat, acesta preia, în general, orientările principale trasate de Raportul Delors.

În plan instituțional, faza a doua a procesului din Tratatul de la Maastricht, spre deosebire de Raportul Delors, este mai puțin ambițioasă. Totuşi, este prevăzută crearea Institutului Mondial European (I.M.E.), precursor şi embrion al viitoarei Bănci Centrale Europene (B.C.E.). Apariția acestui organism de specialitate în anul 1994 la Frankfurt, cu sarcini de coordonare a activității bancare, este o primă măsură concretă a acestei faze. Membrii lui vor fi toate băncile centrale din statele comunitare, iar rolul său este de a planifica detaliile funcționării viitoarei B.C.E. şi de a monitoriza tranziția la uniunea monetară.

Tot pe parcursul fazei a doua, este prevăzut transferul gradual al prerogativelor autorităților monetare naționale către B.C.E. Aşadar, o dată cu apariția B.C.E., I.M.E. Îşi va înceta activitatea, bunurile lui fiind vândute iar rezultatul vânzării va fi împărțit între băncile statelor membre, potrivit proporției cu care acestea au participat la crearea capitalului institutului.

Tratatul de la Maastricht prevede ca faza a doua să fie parcursă astfel încât, până la sfârşitul ei B.C.E. să dispună de toate mijloacele tehnice necesare pentru intrarea sa în funcție, imediat ce va începe faza a treia. De altfel, încă din perioada negocierii Tratatului de la Maastricht, unele țări (Italia, în principal), conştiente că nu vor putea îndeplini criteriile de convergență necesare intrării în faza finală, au pledat pentru o fază a doua mai lungă şi cu un I.M.E. mai structurat.

Cât priveşte Băncile Centrale Naționale, se va asigura independența lor şi se va interzice refinanțarea de către acestea a autorităților publice, ele continuând să fie responsabile de conceperea şi aplicarea politicii monetare.

Sfârşitul etapei a doua, mai flexibilă de altfel, urma să fie sfârşitul anului 1998, iar trecerea la faza finală, să se înceapă numai cu țările care au îndeplinit criteriile de convergență.

Printre măsurile prevăzute pentru etapa a treia, potrivit Raportului Delors, figurează: fixarea irevocabilă a cursurilor de schimb valutar; elaborarea de S.E.B.C. a unei politici monetare comune; punerea în comun a tuturor rezervelor valutare; dispariția monedelor naționale şi adoptarea unei monede unice etc.

Potrivit Tratatului de la Maastricht, această ultimă fază cuprinde două etape: prima etapă va acoperi intervalul 1 ianuarie 1999-31 decembrie 2000 iar cea de-a doua etapă va începe la 1 ianuarie 2001 şi va dura până la 30 iunie 2002 şi dincolo de această dată. Prima etapă are drept coordonate principale: fixarea irevocabilă a cursurilor de schimb între monedele țărilor participante şi dispariția piețelor valutare; politica monetară unică elaborată şi aplicată de S.E.B.C. (format din B.C.E. şi B.C.N.); plățile interbancare se vor putea efectua printr-un nou sistem de plăți ("Target"); introducerea efectivă a monedei unice - Euro, care va înlocui Ecu la paritatea de 1 la 1; datoria publică a statelor va fi în Euro.

Lansarea oficială a monedei unice europene a marcat-o Summitul de la Bruxelles din 2-3 mai 1998, când una din cele trei decizii importante se referea la țările calificate pentru Euro. În acest sens, Comisia Europeană avea întocmit raportul referitor la progresele efectuate de către state în îndeplinirea obligațiilor pentru realizarea euro la 25 martie 1998, recomandând în consecință 11 țări ale U.E. (Belgia, Germania, Spania, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg, Țările de Jos, Portugalia, Austria şi Finlanda). Se poate spune că gradualismul Tratatului se regăseşte nu numai în timp (etapizarea), ci şi în spațiu, adică aderarea la Uniunea Monetară nu implică simultaneitatea participării tuturor statelor membre ale U.E. (15 în momentul începerii celei de-a treia faze a U.E.M.).

Etapa a doua reprezintă o perioadă de dublă circulație monetară, adică, Euro va circula paralel cu monedele clasice. Dar, începând cel mai târziu la 1 iulie, Euro va fi atotcuprinzător pe piața comunitară.

Ultima fază a Tratatului de la Maastricht presupune perfectarea şi finalizarea U.E.M.

Au putut să devină părți ale uniunii monetare doar acele țări care au îndeplinit criteriile de convergență, adică indicatorii de performanță pe baza cărora s-a făcut evaluarea economiilor pentru aderarea la U.E. şi anume:

- rata inflației, care nu a trebuit să depăşească cu mai mult de 1,5 puncte procentuale media ratei inflației înregistrată în trei țări membre cu cele mai stabile prețuri;
- deficitul bugetar, care a trebuit să fie inferior sau egal sumei ce reprezintă 3% din P.I.B.;
- datoria publică, care nu a trebuit să fie mai mare de 6%dinP.I.B.;
- dobânda pe termen mediu şi lung la obligațiunile de stat care a trebuit să fie menținută la un nivel cu cel mult 2 puncte procentuale peste media dobânzii din țările cu cea mai redusă inflație;

- moneda națională care a trebuit să fie integrată în S.M.E., de cel puțin doi ani fără devalorizări față de monedele altor state membre.

Simultan procesului evolutiv al U.E.M., care necesita deci, un grad înalt de pregătire a economiilor țărilor participante, are loc şi procesul de lărgire al U.E. spre țările Europei Centrale şi de Est.

Atât problemele privind extinderea U.E. spre Est cât şi cele privind adâncirea procesului de integrare în U.E. au fost dezbătute la Conferința Intergu-vernamentală a U.E. inițiată în conformitate cu prevederile Tratatului de la Maastricht. Conferința s-a desfăşurat în trei etape: Torino (martie 1996); Dublin (decembrie 1996) şi Amsterdam (iulie 1997). În final s-a ajuns la un nou Tratat asupra U.E. semnat la 2 octombrie 1997, la Amsterdam, care înlocuieşte Tratatul de la Maastricht.

În decembrie 1998 la Luxemburg, Consiliul European adoptă decizia începerii negocierilor de aderare cu R. Cehă, Estonia, Polonia, Slovenia, Ungaria. Anul următor (decembrie 1999) Summitul la nivel înalt al U.E. de la Helsinki hotărăşte demararea negocierilor concomitent cu toate cele zece state candidate din Europa Centrală şi de Est, inclusiv România, Malta şi Cipru. Şi în cazul țărilor est-europene, vor fi primite în U.E., numai acele țări care vor reuşi să convingă uniunea că sunt în stare să îndeplinească condițiile de aderare.

Când omenirea a păşit într-un nou mileniu, aceasta se afla deja în era integrării economice globale. Sfârşitul acestui mileniu a găsit țările lumii deja grupate în trei mari zone integratoare - Europa, cele două Americi şi sud-estul Asiei -iar adâncirea şi lărgirea integrării economiei mondiale este factorul caracteristic de maximă importanță. Aşadar, imaginea planetară imediată va fi determinată de modul în care se va desfăşura procesul de integrare în interiorul acestor zone şi între ele.

Bibliografie selectivă

1. Andrei, Liviu - „Reforma sistemului monetar internațional şi alte opinii reformatoare", P.E., Nr. 4/1996, C.I.D.E.', Bucureşti, 1996
2. Bakker, A.F.P. - „Instituțiile financiare internaționale", Editura Antet, 1996
3. Basno, Cezar; Dardac, Nicolae - „Integrarea monetar bancară europeană", Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1999
4. Bismans, Francis - „Union Monetaire et politique eco-nomique", Service des Etudes et de la Statistique, Juin, 1992
5. Brociner, Andrew - „Europa monetară - S.M.E., U.E.M., moneda unică", Institutul European, 1999
6. Cerna, Silviu - „Unificarea monetară în Europa", Editura Enciclopedică, 1997
7. Ciupagea, Constantin - „Intrând în secolul 21: disparități şi confluențe economice. Economia națională în interdependență cu economia mondială", în „Un proiect deschis -Evaluarea stării economiei naționale", Centrul Ro-

mân de Economie Comparată şi Consensuală, 2000, Grupul de reflecție Evaluarea Stării Economiei Naționale
8. Dăianu, Daniel - „Vitalitate şi viabilitate economică - o dublă provocare pentru societatea europeană", Clavis, 1997
9. Dănescu, Rodica -"Tranziția la economia de piață în opera lui Pierre Werner" - teză de doctorat, 1999
10. Dănilă, Nicolae - „Euro. Bipolarizarea monetară", Editura Economică, 1999
11. Didier, Michel „Economia: Regulile jocului", Editura Humanitas, Bucureşti, 1998
12. Dobrescu, M. Emilian - „Integrarea economică", Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996
13. Dobrescu, M. Emilian; Postolache, Tudorel - „Consemnări economice", Editura Academiei Române, 1990
14. Dombusch, Rudiger; Fischer, Stanley - „Macroeconomia", Sedona S.R.L., Timişoara, 1997
15. Druguş, Liviu; Luca, Viorica - „A treia revoluție în gândirea economică formulată de Anghel Rugină şi integrarea europeană", Economistul nr. 697/25 septembrie 2000
16. Dumitrescu, Sterian; Dolgu, Gheorghe; Gheorghiță, Virgil -"Economia Mondială, World Economics", Editura Economică, Bucureşti, 1992
17. Fontaine, Pascal - „Dix lecons sur TEurope", Luxembourg, 1995
18. loan-Franc, Valeriu; Stan, E. - Documentar, „Europa Centrală şi de Est: declin sau progres?", în Probleme economice nr. 11/1993, CIDE, Bucureşti
19. loan-Franc, Valeriu - „Din lucrările Comisiei de la Snagov", martie - iunie 1995, CRECC, 2000
20. lonescu, Lucian - coordonator - „Economia şi rolul băncilor", Institutul Bancar Român, Editura Economică, Bucureşti, 1997
21. Isărescu, Mugur; Postolache, Tudorel - „Un proiect deschis: Strategia Națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu", Documente, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, iulie, 2000
22. Ivanciu, Nicolae-Văleanu - „Tratat de doctrine economice", Regia Autonomă „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1996
23. Luțaş, Mihaela - „Integrarea economică europeană", Editura Economică, Bucureşti, 1999
24. Marga, Andrei - „Filozofia unificării europene", Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 1995
25. Năstase, Adrian - „România şi noua arhitectură mondială", Regia Autonomă Monitorul Oficial, Bucureşti, 1996
26. Neme, Jacques; Neme, Colette - „Economie de TUnion europeenne - Analyse d'un processus d'integration", Edition Litec, 1994

27. Postolache, Tudorel (coordonator) - „L'Economie de la Roumanie - Le 20-e siecle - la nouvelle transition â Teco-nomie de marche: premisses historiques et perspectives", Editions Expert, Bucarest, 1994
28. Postolache, Tudorel - „Un projet ouvert. Discours sur l'integration europeenne", Editura Expert, Bucureşti, 1998
29. Postolache, Tudorel - „La cooperation regionale et TUnion Europeenne" Forum Crans Montana, Bucarest, mai, 1994
30. Postolache, Tudorel - „Pierre Werner şi vocația consensului", Editura Expert, Bucureşti, 1998
31. Popescu, Dan (coordonator) - „Integrarea euroatlantică şi dezvoltarea economică", Studii economice, Editura Economică, 1999
32. Profiroiu, Alina; Profiroiu, Marius - „Introducere în realitățile europene", Editura Economică, Bucureşti, 1999
33. Rotaru, Constantin - „Sistemul bancar românesc şi integrarea europeană", Editura Expert, ianuarie, 2000
34. Rotaru, Constantin - „Modificări structurale şi operaționale ale sistemului bancar în contextul integrării României în Comunitatea Europeană", Probleme Economice nr. 14-15/1998, CIDE, Bucureşti
35. Sava, Sorica - „Abordări ale avantajelor şi costurilor integrării europene", în Revista română de economie nr. 1-2/1996, CIDE, Bucureşti, 1996
36. Sută, Nicolaie (coordonator)- „Integrarea economică europeană", Editura Economică, Bucureşti, 1999
37. Văcărel, Iulian - „Politici economice şi financiare de ieri si de azi", Editura Economică, Bucureşti, 1999
38. Werner, Pierre - „Itinerarii luxemburgheze şi europene. Evoluții si amintiri 1945-1985", Editura Gnosis, Bucureşti, 1998'
39. Werner, Pierre - „Discours de Reception", în „Monsieur Pierre Werner - Membre d'Honneur de r Academie Roumanie", Les Cahiers du CEDROMLUX, nr. 1/1994, Bucarest, 1994
40. Werner, Pierre - TUnion Europeenne: economie et monnaie", Conference devant l'Academie Roumanie, în „Les relations roumano-luxembourgeoises 1992-1996. Bref aperçu", CEDROMLUX, Bucarest, 1996
41. Zaman, Gheorghe - „Orientări doctrinare privind viitorul integrării europene", în Revista Română de Economie, nr. 1-2/1996, CIDE, Bucureşti, 1996
42. *** „De la Essen la Cannes. Itinerariul strategiei româneşti de integrare europeană", Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995
43. *** „Procese financiar-monetare ale tranziției: probleme şi dileme", Institutul de Cercetări Financiare şi Monetare 'Victor Slăvescu", Editura Alpha, Buzău, 1999 '
44. *** „Studii şi cercetări economice", editate de Centrul de Informare şi Documentare Economică, Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei Române, colecția 1990-1998

45. *** „Raportul anual al Comisiei Europene 1999 - România", Document de sinteză privind extinderea U.E
46. *** „Raportul anual al Comisiei Europene 2000 - România", Document de sinteză privind extinderea U.E.
47. *** „Documentele preliminare ale întâlnirii la nivel înalt de la Nisa, decembrie 2000. Institutul de Documentare European, Bucureşti
48. *** „Oeconomica", revistă editată de Institutul Român pentru Libera întreprindere, colecția 1992-1998
49. L'unification europeenne-creation et developpement de l'Union Europeenne (quatrieme edition), manuscrit redige par Klaus-Dieter Borchardt, Luxembourg, 1999
50. „Problemes economiques", colecția 1994-1999
51. Revista „Capital"- colecția anilor 1995- 2000
52. „Economistul" - colecția anilor 1995- 2000
53. „Dialog European"- Comisia Europeană, Revista integrării europene, colecția anilor 1997-1999
54. „Tribuna Economică" - Editor Societatea „Tribuna Economică", Bucureşti, colecția anilor 1990 - 1999.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 22-23-24/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

CAPITALUL UMAN - FACTOR-CHEIE AL CREŞTERII ECONOMICE DURABILE. CONVERGENȚE ŞI DISPARITĂȚI

dr. Steliana PERȚ

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

Capitolul 1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE 702
Capitolul 2. DELIMITĂRI CONCEPTUALE. PRECIZĂRI METODOLOGICE 707
2.1. Preliminarii. De ce? 707
2.2. Concepte. Interferențe şi zone de contact 708
Capitolul 3. „CERCUL VICIOS AL RESURSELOR UMANE” TREBUIE SPART 719
3.1. O dilemă: cercul sau cercurile vicioase ale capitalului uman?..... 720
3.2. Elemente şi factori ai „cercului vicios al resurselor umane”..... 720
3.3. Trebuie şi poate fi depăşit cercul vicios (cercurile vicioase)? Cum? 728
Capitolul 4. CAPITALUL UMAN ÎN ROMÂNIA. PROGRESE ŞI LIMITE 731
4.1. O moştenire controversată: continuitate şi discontinuitate 732
4.2. Impactul tranziției. Cerințe şi restricții 736
4.2.1. Precizări preliminare 736
4.2.2. Evaluări ale capitalului uman 738
4.3. Învățământul şi educația continuă - factori-cheie ai evoluției capitalului uman. Distorsiuni şi efecte de lungă durată 746
4.3.1. Cererea de învățământ. Unele aspecte relevante 746
4.3.2. Oferta sistemului de învățământ 752
Capitolul 5. INCIDENȚE PE PIAȚA MUNCII: PROFESIONALIZARE *versus* DEPROFESIONALIZARE 756
5.1. Şomaj. Subperformanță. Precarizare a ocupării 756
5.2. Profesionalizare versus deprofesionalizare. Aspecte generale ... 765
5.3. Migrația forței de muncă – profesionalizare şi deprofesionalizare 767
5.3.1. Migrația internă 769
5.3.2. Migrația externă 770
ANEXE 774
Referințe bibliografice..... 787
ABREVIERI 790

"Deosebirea dintre însuşirile înnăscute ale diferiților oameni este în realitate mult mai mică decât ne-am închipuit; aptitudinile cu adevărat deosebite care apar şi diferențiază oamenii în diversele profesii când ajung la maturitate nu sunt de cele mai multe ori cauze, ci efectul diviziunii muncii. Diferența dintre cele mai deosebite individualități (…) se pare că nu provine atât de mult de la natură, cât din deprinderi, moravuri şi educație (…)"

A patra componentă a capitalului, în accepția lui Adam Smith, o constituie „… capacitățile dobândite sau folositoare ale tuturor locuitorilor şi membrilor societății. Dobândirea de asemenea facultăți - prin susținerea celui ce le dobândeşte în timpul învățării, studiului sau uceniciei (educației) - necesită totdeauna o cheltuială efectivă, care este un capital fix, realizat, cu alte cuvinte, în persoana sa. Aceste facultăți, după cum fac parte din averea lui, fac tot atât parte din cea a societății căreia el îi aparține. Îndemânarea perfecționată a unui lucrător poate fi considerată în aceeaşi lumină ca o maşină sau o unealtă de muncă ce îmbunătățeşte şi scurtează munca şi care, deşi costă, necesită o anumită cheltuială, restituie, totuşi, această cheltuială cu un venit."

Adam Smith

Capitolul 1
CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

1. Studiul pe care-l supunem atenției cititorul a făcut parte din proiectul de cercetare pe anul 2000: „FACTORI ŞI MECANISME ALE PIEȚEI MUNCII ÎN ROMÂNIA[1] „.

2. Motivația pentru studierea acestei probleme **complexe**[*] din punctul de vedere al conținutului, **generoase** din perspectiva abordărilor teoretice şi soluțiilor pragmatice, **dificil** de soluționat de pe pozițiile şi exigențele asigurării dezvoltării durabile la scară mondială şi națională, în condițiile proceselor de globalizare şi, din păcate, de polarizare a bogăției şi a sărăciei, de risc de segmentare socială are surse diverse. **Resorturile** care ne conduc la cercetarea unei asemenea problematici asupra căreia „s-au abătut" şi rigorile sau, mai curând, incoerențele tranziției, în plan conceptual şi practic sunt prezentate în continuare:

- Problematica capitalului uman, a definirii, formării, dezvoltării şi utilizării acestuia reprezintă o **constantă** a gândirii şi practicii economico-sociale, începând cu economia clasică, continuând cu abordările postbelice, inclusiv cele specifice începutului/sfârşitului de mileniu. Începând cu anii '60 cu deosebire, **şcoala CAPITALULUI UMAN** a captat atenția cercurilor academice, a specialiştilor din practică, a decidenților în materie de politici economice şi sociale.
- Deşi intensitatea cercetării acestei problematici a fost diferită în timp - în funcție de condiții concrete, specifice variatelor spații geoeconomice -, studierea capitalului uman nu numai că a rămas o permanență, dar a căpătat noi dimensiuni şi valențe. S-a conturat astfel o nouă paradigmă, au apărut, prin **autonomizare**, noi discipline sau domenii de cercetare de graniță - „economia învățământului", „sociologia învățămân-tului", „economia sănătății" etc.
- Pasajul (sau, mai precis, mai buna articulare) de la abordări **prin excelență economice** de tipul „**economiei educației**", ca zonă de confluență între economie, pe de o parte, şi învățământ şi formare profesională, pe de altă parte, de susținere reciprocă a acestora, la abordări economico-sociale, sociologice în esență (şcoala franceză a „economiei educației" de la Aix-en-Provence), cu accente pe rolul educației ca factor-cheie de creştere economică durabilă, de incluziune/coeziune socială, de evi-

---

[1] Proiectul se integrează în Programul de cercetare *Economia României 1990-2000. Convergențe. Divergențe. Tendințe. Politici şi mecanisme pe plan european şi mondial*.

[*] Sublinierile din text aparțin autorului.

tare a unei polarizări economice şi sociale exagerate, păguboase în plan individual, de grup socio-ocupațional, colectivitate şi, respectiv, societal.

- Conturarea tot mai clară a unor convergențe şi, respectiv, divergențe între sistemele educaționale şi de formare profesională. Aceasta se referă atât la sistemele existente în țările UE şi în alte țări dezvoltate, cât şi la cele dintre acestea pe de o parte, şi țările asociate/candidate la UE, pe de altă parte.
- Tranziția la economia de piață din țările ex-socialiste, după toate informațiile care circulă, a antrenat un proces, diferit ca proporții, intensitate etc., de **pierdere** de potențial uman prin **deşcolarizare**, **descalificare**, înrăutățirea consumului şi a stării de sănătate, extinderea sărăciei şi chiar a destructurării instituției familiei. Reformele sistemelor educaționale şi de formare profesională în derulare - în lipsa unui suport financiar, material şi uman pe măsură - conduc la rezultate încă sub nivelul celor aşteptate. Chiar dacă - şi acest aspect nu poate fi trecut sub tăcere - tranziția este ea însăşi un proces de învățare (este adevărat, o învățare preponderent „prin şoc") deopotrivă formativ, individual, colectiv şi social, ea antrenează însă numeroase efecte adverse. Acestea - din rațiuni de disfuncționalități ale pieței muncii şi ale celei a educației şi formării profesionale - par a nu se mai integra, a nu mai fi convergente cu nici una din corelațiile stabilite de-a lungul deceniilor între „valoarea capitalului uman", pe de o parte, şi o serie de variabile macro şi microeconomice, individuale etc., pe de altă parte. Tendințele de capitalizare (profesionalizare) a capitalului uman coabitează cu procese de decapitalizare (deprofesionalizare). Din păcate, după evoluțiile de până acum, acestea din urmă par a fi prevalente. Ca atare, există riscul real nu numai al slăbirii, al diluării, ci chiar al pierderii unuia din avantajele comparative cu țările candidate din spațiul central şi est-european, care au început tranziția: cu o forță de muncă bine calificată, competitivă, asociată cu costuri salariale mai reduse.

Iar dacă ne referim la ROMÂNIA, este evident că, în condiții de recesiune prelungită, de hiperinflație, de tensiuni structurale majore, distorsiuni în funcționarea tuturor piețelor emergente, corelațiile amintite au intrat în derapaj. Ca urmare, cel puțin pe unele segmente socio-ocupaționale şi profesionale, asistăm la un fenomen îngrijorător, cu o arie de răspândire destul de însemnată, de pierdere de competență pe diverse canale:

a) migrarea forței de muncă din domenii înalt calificate spre munci de complexitate mai redusă, dar profitabile. Aceste procese sunt favorizate şi de politica selectivă de emigrare, de „deschiderea" piețelor muncii din unele țări membre ale UE pentru anumite categorii de forță de muncă înalt calificată sau cu calificări deficitare pe piețele muncii din țările respective şi/sau pe piața internă a UE, puternic motivată de **şansele** de a ocupa un loc de muncă bine retribuit, de promovare profesională continuă;

b) migrarea internă din munci de înaltă competență, dar slab retribuite, spre alte domenii care oferă posibilități superioare de câştig;
c) iar îngroşând puțin, tendințe de „descurajare" a învățării şi formării profesionale continue. Acestea se resimt la nivelul individului, familiei şi, respectiv, unităților economice şi sociale;
d) şomaj, înainte de toate şomajul tinerilor intrați pentru prima dată pe piața muncii, cu deosebire a celor cu pregătire secundară, date fiind discrepanțele dintre cererea de forță de muncă şi oferta sistemului de formare;
e) necuprinderea în învățământul obligatoriu a 3-5% din tinerii în vârstă de 7-14 ani, conjugată cu o rată relativ ridicată de abandon şcolar;
f) şi, nu în ultimul rând, rata redusă de revenire în țară a tinerilor care studiază în străinătate.

- Numeroasele şi repetatele semnale ale comunității academice internaționale cu privire la rolurile şi **misiunile educației şi formării profesionale a resurselor umane** în condițiile internaționalizării/globalizării pieților, ale provocărilor induse de aceste procese, ale puternicei segmentări a pieților muncii şi, respectiv, ale formării profesionale la scară națională şi internațională. **Libera circulație a forței de muncă** în condiții de egalitate de şanse, oportunități şi tratament rămâne fără conținut, o declarație politică de intenție, atâta vreme cât discrepanțele în ceea ce priveşte capitalul uman vor persista. Dincolo de o serie de dezbateri, de diferențe doctrinare etc., există însă în prezent **consens** şi **responsabilizare în ceea ce priveşte formarea şi protejarea capitalului uman** - ca cea mai importantă formă a capitalului în sens generic, ca liant şi factor de valorizare a celorlalte forme de capital. De semnalat că acest proces de „prise de conscience" se regăseşte nu numai la reprezentanții comunității academice, ci şi al practicienilor, al organizațiilor internaționale, al partenerilor sociali, al societății civile.

În acest sens, aş aminti doar faptul că, cu trei decenii în urmă, Radovan Richta aprecia: „Nu este o exagerare când afirmăm că societatea care va dispune de cel mai bun **sistem ştiințific**, de **învățământ** şi - în general - **cultural** va ocupa în viitor în lume o poziție asemănătoare celei ocupate pe vremuri de statul cu cele mai mari bogății naturale şi, mai târziu, de statul cu cel mai mare potențial industrial". (Radovan Richta, 1969). Şi, în fine, pentru a nu face istorie şi a abuza de referirile la diverşi autori (selecția este dificilă), doresc să menționez doar că în mult mediatizatul şi apreciatul raport UNESCO, cunoscut sub numele de Raportul Faure, se atrăgea atenția asupra legăturii dintre educație şi societate, asupra pericolului, dacă prima nu se modernizează, de a deveni un **loc îngust** al dezvoltării ulterioare. După părerea unor specialişti, trei fenomene noi, mai mult sau mai puțin generalizate, au apărut şi se mențin, chiar se accentuează în relația dezvoltare economică - învățământ: unul pur economic, **educația**, privită la scară planetară, tinde să **preceadă** nivelul de dezvoltare economică (**educația precede**); al doilea, mai ales sociologic, educația pregă-

teşte în mod conştient oameni pentru **societăţi viitoare** (**educaţia prevede**); în sfârşit, se manifestă tot mai evident şi o contradicţie între produsele educaţiei şi nevoile societăţii. Apare fenomenul de **respingere** de către societate a unui număr de produse ale educaţiei instituţionalizate (**societatea respinge**) (Edgar Faure, 1973). Asemenea remarci pertinente, universal valabile, stau practic la baza mult dezbătutei şi doar parţial soluţionatei probleme a relaţiei dintre „**educaţie/învăţământ şi piaţa muncii**", dintre „**lumea şcolii şi lumea muncii**", dintre „**piaţa muncii şi piaţa educaţiei şi formării profesionale iniţiale şi continue**".

La nivelul UE - şi acest fapt are relevanţa sa pentru ţările candidate, între care şi România - educaţia şi formarea profesională continuă, învăţarea pe parcursul întregii vieţi sunt domenii cheie, de interes major pentru sporirea competitivităţii şi pentru coeziunea socială. Îmbătrânirea demografică a populaţiei active, şomajul persistent, rezultatele modeste ale politicilor de ocupare sunt motive de reală îngrijorare. Se apreciază - prin numeroase documente (Carta albă, Copenhaga, 1993, Maastricht II, 1993, Summit-ul de la Lisabona, 1997, Tratatul de la Amsterdam, Strategia Europeană a Ocupării, Summit-ul de la Cardiff şi Köln etc.) - că educaţia şi formarea profesională continuă, în calitate de componente ale Modelului Social European, sunt priorităţi ale UE în ansamblul său, ale fiecăruia dintre statele membre. Iar întărirea convergenţei sistemelor educaţionale din statele membre, respectiv reformarea sistemelor de educaţie şi formare profesională sunt probleme de extremă urgenţă. Între altele, se pune accent pe: relaţia şcoală - lumea muncii; crearea de sisteme informaţionale comparabile, setul comun de competenţe cheie capabil să asigure adaptabilitate, mobilitate şi flexibilitate, transferabilitatea cunoştinţelor, evaluarea competenţelor, recunoaşterea şi echivalarea diplomelor, egalitate de şanse şi nondiscriminare etc. Toate din perspectiva facilitării unei mai largi deschideri pentru „libera circulaţie a forţei de muncă" în condiţii de reformare/restructurare a pieţelor muncii. „Calitatea educaţiei şi învăţarea pe tot parcursul vieţii (*life long learning*) sunt în centrul dezbaterii în comunitate şi constituie una din priorităţile acţiunii UE pentru jumătate din cetăţenii Europei. La începutul mileniului al III-lea, educaţia şi training-ul sunt destinate să devină o **investiţie esenţială** pentru viitorul societăţilor şi un **domeniu cheie pentru cooperare** între ţările europene. UE crede cu fermitate că această cooperare va fi intensificată şi îmbogăţită, iar disponibilitatea unui set de indicatori diferiţi, credibili, comparabili asupra sistemelor de educaţie este o importantă cerinţă" (Viviane Reading, Peter Solbes, 2000).

- Din acest inventar motivaţional nu poate lipsi cel legat de pregătirea României pentru aderare/integrare în UE, ceea ce implică, printre altele, preluarea, transpunerea şi implementarea *acquis*-ului comunitar în materie de educaţie, de formare şi utilizare a capitalului uman. Ceea ce, dacă avem în vedere că, în prezent, pe agenda reformei instituţionale a UE se află şi demararea unor reforme ale propriilor sisteme de învăţământ şi

formare profesională, necesită eforturi constante, suport financiar atât pentru compatibilizarea - mai ales sub aspectul principiilor constructive şi funcționale - a sistemului național cu cele din țările membre ale UE, cât şi pentru găsirea unor soluții corespunzătoare condițiilor naționale. Avem în vedere, printre altele, că în România, până la urmă, **capitalul uman rămâne cea mai abundentă resursă, formă de capital**. Dar trebuie să învățăm să o valorificăm mai bine, punând în operă mecanisme diverse. În plus - chiar dacă într-o anumită măsură s-ar putea să exagerăm - şi **în materie de formare, menținere şi dezvoltare a capitalului uman** este nevoie de evitarea unor paralelisme cu finalități ce par divergente, insuficient racordate la realități, la modelul cultural etc., de **articulare** a diverselor componente ale reformelor în acest domeniu vital, astfel încât rezultatele să fie maxime, iar fondurile să nu fie irosite şi/sau parțial nefolosite. Din păcate, în următorii ani, concomitent cu o acțiune susținută de racordare la standardele europene în materie, sunt necesare eforturi de **recuperare** şi refacere (în măsura în care deficitul de investiții, greşit orientate în educație şi formare profesională, poate fi recuperat) a pierderilor de capital uman, de competență din ultimul deceniu. Altfel spus, de consolidare şi dezvoltare a „**stocului de capital uman**" concomitent cu asigurarea unor influxuri calitativ superioare.

- Sigur, judecată chiar numai prin prisma acestei motivații, problematica capitalului uman în România, în contextul restructurării pieței muncii, al fluidizării mişcării forței de muncă, al alocării celui mai important factor de producție, este o întreprindere dificilă şi ambițioasă, mai ales dacă avem în vedere, sub aspect teoretic şi metodologic, puternica şcoală a capitalului uman cu reprezentanții săi de marcă şi dezvoltările din ultimele trei decenii ale secolului XX.

De aceea, în cadrul studiului nostru vom fi cu mult mai modeşti, insistând asupra câtorva probleme pe care le apreciem ca esențiale şi, respectiv, provocări pentru România în prezent şi în anii care vor veni.

Şi anume:

- fundamente teoretice şi metodologice;
- "cercul vicios al resurselor umane" în perioada de tranziție;
- relația creştere - formare profesională - competitivitate - ocupare. Programul UE de dezvoltare/utilizare a capitalului uman;
- formarea şi dezvoltarea capitalului uman în România. Convergențe şi divergențe. Profesionalizare şi deprofesionalizare.

Sub aspect metodologic, vom recurge la: date şi informații oferite de INSEE, surse administrative, rapoartele anuale ale Observatorului Național Român, date administrative, comparații internaționale cu țările membre ale UE şi cu țările candidate.

Capitolul 2
DELIMITĂRI CONCEPTUALE. PRECIZĂRI METODOLOGICE

2.1. Preliminarii. De ce ?

Date fiind complexitatea fenomenelor studiate, bibliografia extrem de vastă[1], multidimensională a fenomenului şi abordărilor în decursul timpului, de pe poziţii doctrinare mai mult sau mai puţin diferite, dar cu numeroase puncte/zone de intersecţie sau de contingenţă, pe de o parte, bogăţia aparatului noţional cu care se operează în discursul ştiinţific şi pragmatic referitor la formarea - dezvoltarea - utilizarea capitalului uman, pe de altă parte, în acest capitol al studiului nostru ne propunem o serie de precizări conceptuale şi metodologice. În demersul nostru, urmărim să răspundem unei exigenţe frecvent invocate, mai puţin soluţionate, de realizare *de facto* a unui consens, chiar uniformizare în materie de limbaj noţional şi metodologic (pachet comparabil de indicatori) cu care operează cercetătorii şi specialiştii din practică. Potrivit observaţiilor a numeroşi specialişti, adesea se folosesc aceleaşi noţiuni şi/sau indicatori pentru a desemna realităţi diferite.

Necesitatea unei **terminologii, a unor indicatori comuni** pentru **exprimarea, monitorizarea şi evaluarea** variatelor procese economice şi sociale care se integrează şi circumscriu în problematica capitalului uman este tot mai mult resimţită din perspectiva accelerării proceselor de integrare/globalizare a economiilor. Însuşirea *acquis*-ului comunitar, alinierea la practicile de succes din ţările UE, ca şi evitarea unor derapaje impun compatibilizare şi unificare noţională şi metodologică. În plus, este de menţionat şi faptul că există şi situaţii când, pentru identificarea, cuantificarea şi „calificarea”/evaluarea unor procese, tendinţe etc., se folosesc instrumente statistice diferite şi, în consecinţă, vrând-nevrând, acestea pot conduce la aprecieri eronate, cu impact puternic asupra politicilor de formare/dezvoltare şi management al resurselor umane. Ca atare, încercarea noastră are mai ales un caracter pragmatic şi nu atât unul de dezbatere ştiinţifică. Pe de altă parte, aceasta poate să pară şcolărească, în cel mai bun caz didactică. Dar, în interesul finalităţii studiului nostru, ne-am asumat riscul unei asemenea abordări deoarece apreciem că, în pofida progreselor incontestabile realizate în ultimele trei-patru decenii, aceasta rămâne o zonă „bântuită” încă de impreciziuni, de confuzii, după cum unele aspecte pot

---

[1] În lucrarea *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Ediţia a treia, 1993, Gary S. Becker, referindu-se doar la literatura privind “economia educaţiei”, observa că, dacă în 1957 bibliografia pe această temă conţinea mai puţin de 50 de titluri, în 1964 aceasta cuprindea aproximativ 450 de titluri, pentru ca în 1970 să depăşească 1700 de titluri, în anii ’90 fiind desigur sensibil mai bogată (*op. cit.*, 1993).

scăpa observatorului/analistului. Evident, aceasta nu înseamnă că noi vom putea soluționa problemele. Intenția noastră este cu mult mai modestă, respectiv de a contribui într-o anumită măsură la elucidarea unor concepte şi de a oferi cititorului, mai mult sau mai puțin avizat din țara noastră, un pachet noțional pe cât posibil cât mai adecvat terminologiei consacrate în UE şi, evident, operațional. Prin aceasta, sperăm să satisfacem într-o anumită măsură şi exigențele UE în ceea ce priveşte transparența sistemelor naționale de calificări, crearea uneia din premisele de bază ale operaționalizării „liberei circulații a forței de muncă" în condiții de egalitate de şanse, oportunități şi tratament. Cu eforturi susținute din partea instituțiilor abilitate cu competențe în domeniu, a ameliorării comunicării inter şi intrainstituționale, s-ar putea pune bazele creării unor **bănci de date unitare** sub aspectul noțiunilor, criteriilor şi indicatorilor principali. Pornind de la acestea, s-ar putea „crea" şi „dezvolta" „**baze informaționale satelit"** focalizate pe aspecte de interes major într-un moment sau altul. Este, evident, vorba de un sistem informațional standardizat, coordonat la scară europeană şi națională. Această acțiune este deja declanşată. Iar în procesul negocierii „dosarului statisticii" va fi, fără îndoială, ameliorată. Se deschid astfel oportunități de mai bună comparabilitate informațională cu impact pragmatic de necontestat.

Vom reține doar acele noțiuni care au legătură directă cu obiectul cercetării noastre, cu mențiunea că, între diversele noțiuni, cu largă circulație în domeniul economiei, sociologiei şi managementului resurselor umane, există arii de intersecție ca şi zone de contact/tangențiale.

Înainte de a trece la prezentarea unora dintre conceptele pe care le-am selectat, ni se pare utilă precizarea conform căreia investiția în resursele umane se transformă în capital uman numai atunci când, numai în măsura în care şi numai acolo unde aceasta este valorificată, indiferent dacă este vorba de sectorul concurențial, marfar sau de cel al unor servicii nemarfare, de utilitate publică inclusiv în plan familial (Pierre Daumard, 1969).

2.2. Concepte. Interferențe şi zone de contact

Din multitudinea de noțiuni care se vehiculează în câmpul capitalului uman şi al sistemului multilateral de relații al acestuia cu economia şi societatea la nivel macro, local/regional, de firmă, familial şi individual, le-am selectat doar pe acelea pe care le considerăm **determinante** în sistemul noțional. De asemenea, am avut, pe cât posibil, în vedere şi o serie de noțiuni **derivate**, dar intim legate de cele de bază. Ca atare, remarcăm din start că abordările noastre sunt limitate, se pretează la multe alte dezvoltări în continuare. Chiar în raport cu schema prezentată (pagina următoare), selecția noastră este mai limi-

tată[1]. Ne vom concentra pe descifrarea conceptului de CAPITAL UMAN, pe care, în contextul studiului nostru, îl considerăm de rangul 1. Iar în acest cadru vom încerca să identificăm rețeaua relațională dintre capitalul uman şi alte aspecte/componente ale creşterii şi dezvoltării durabile din perspectiva individuală, micro şi macroeconomică şi socială. În fine, am introdus în prezentarea noastră şi o serie de noțiuni **complementare** celor anterioare. Chiar dacă, din anumite unghiuri, ni s-ar putea reproşa că acestea sunt mai mult sau mai puțin colaterale studiului nostru, apreciem - corespunzător direcțiilor şi accentelor actuale de ameliorare/reformare a sistemului de educație şi formare profesională inițială şi continuă - deşi acestea, ca geneză, pot fi considerate de rangul doi, că prin importanță, roluri şi funcții sunt echivalente cu primele.

2.2.1. În demersul nostru de prezentare a unui pachet noțional integrat, pornim de la două premise care au, în fapt, caracterul unor paradigme ale ştiințelor economice şi sociale.

a) Sub aspect demografic, educațional-formativ, ca potențial factor de producție, stare de sănătate etc., **capitalul uman** este componentă a resurselor umane. Putem spune că exprimă simultan dimensiunea demografică, cea formativă (profesională), ca şi disponibilitatea efectivă a acestora de a efectua activități utile, generatoare de venit; sunt izvorul de constituire a **ofertei de forță de muncă** pe piața muncii.
b) Pe de altă parte, **capitalul uman** este o **formă de capital.** Şi nu orice formă, ci una cu caracteristici şi efecte de antrenare/potențare proprii care au făcut din acesta unul din factorii principali ai **creşterii economice endogene**.

Pentru o mai mare claritate, în încercarea de conceptualizare, de delimitare a noțiunilor şi, ceva mai târziu, a indicatorilor, pornim de la schema nr. 1 din pagina următoare, care, fără nici un dubiu, poate fi perfectibilă.

Din schema prezentată, vom insista asupra noțiunilor care au o legătură de esență cu **capitalul uman**. Nu înainte de a sublinia că fiecare dintre aceste noțiuni şi, respectiv, indicatori prin care se exprimă are o dimensiune cantitativă şi alta calitativă, o dimensiune demografică şi o alta educațional-formativă şi social-participativă.

i. **Populația** este conceptul cu cea mai largă sferă de cuprindere şi circulație; ca geneză, aparține demografiei. În mod concret, **conceptul de populație** se referă la numărul de persoane (şi, evident, structuri ale acesteia) care îşi au reşedința (domiciliul stabil) într-un anumit spațiu geografic.

[1] În măsura în care se apreciază ca necesar, frontul determinărilor/delimitărilor conceptuale poate fi lărgit fie în cadrul acestui paragraf, fie pe parcursul studiului, acolo şi atunci când apare nevoia unor clarificări.

ii. **Resursele umane** reprezintă ansamblul persoanelor dintr-un anumit spațiu, privite simultan sub aspect cantitativ şi calitativ. Respectiv nu numai ca număr, ci şi ca **nivel de competență, de educație şi nivel de formare profesională**, ca stare de sănătate, ca suport al desfăşurării unei activități utile economic şi social, în plan individual, colectiv şi societal (*Glossary Labour Market Terms and Standard and Curriculum Development Terms*, 1997).

iii.

Schema nr. 1

Componentele principale ale resurselor umane şi relațiile dintre ele (schemă simplificată)

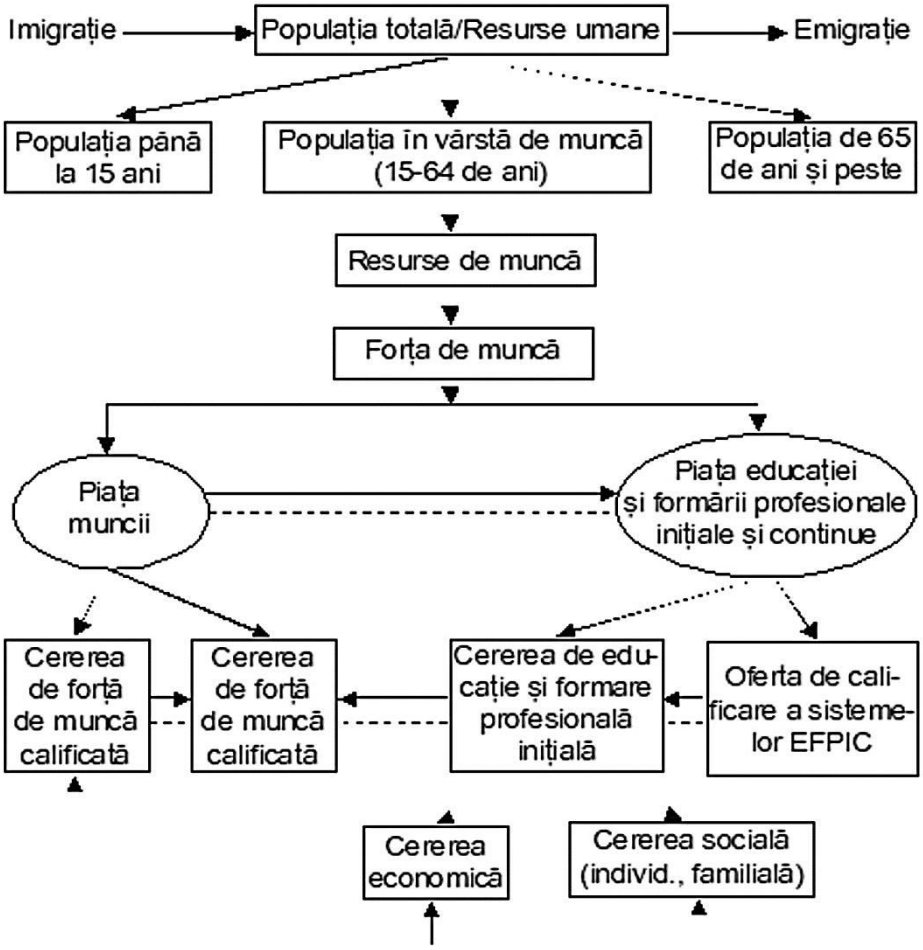

Astfel definit, conceptul de **resurse umane** face joncțiunea dintre numărul şi structura demografică a persoanelor care formează o colectivitate, pe de o parte, şi nivelul lor de competență (cunoştințe, abilități şi deprinderi de muncă, aptitudini, comportamente participative, de comunicare, sociale etc.) (anexa nr. 1). Este un concept integrator, cele două dimensiuni - cantitativă şi calitativă - regăsindu-se, fiind întrunite de o persoană şi/sau colectivitate umană.

iii. Capitalul uman este, de regulă, definit ca ansamblul cunoştințelor teoretice generale şi de specialitate, al deprinderilor de muncă însuşite în procesul de învățământ şi formare profesională sau prin experiență la locul de muncă, cunoştințe şi deprinderi pe care posesorul lor le foloseşte în procesul de creare de bunuri şi servicii şi care produce venituri deopotrivă pentru posesorul lor şi pentru societate (vezi şi *The Oxford Dictionary for the Business World*, 1993).

"*Diferența dintre caracterele cele mai deosebite, dintre un filosof şi un om obişnuit - arăta Adam Smith în Avuția națiunilor - pare a nu se datora atât de mult naturii lor, cât deprinderilor şi educației*" (Adam Smith). Iar Alfred Marshall în *Principles of Economics* remarca: „Cel mai de preț din tot capitalul este acela investit în ființa umană".

- Capitalul uman este o formă de capital, cea mai importantă dintre acestea. Această caracteristică a fost observată şi relevată încă de Adam Smith care, referindu-se la formele pe care capitalul le poate îmbrăca, spunea că cea de-a patra formă de capital fix este întruchipată în capacitățile dobândite sau folositoare ale membrilor societății.

Aceste capacități, a căror dobândire necesită o cheltuială, se regăsesc deopotrivă în persoana fiecărui individ, fiind proprietatea acestuia; în acelaşi timp, fac parte din avuția societății căreia el îi aparține. Aceste capacități însuşite au caracter de capital fix. „Îndemânarea perfecționată a unui lucrător poate fi considerată în aceeaşi lumină ca o maşină sau o unealtă de muncă ce îmbunătățeşte munca şi care, deşi costă, necesită o anumită cheltuială sub forma unui venit" (Adam Smith) pentru el şi comunitatea din care face parte.

Capitalul uman este un concept **multidimensional** şi **multifactorial**, determinat, eterogen. Se referă la un pachet de componente care, în interacțiunea lor, conduc la ceea ce, de regulă, se numeşte „**calitatea factorului uman**".

Este **multidimensional** întrucât în componența sa intră elemente cum sunt: cunoştințele şi calificările, aptitudinile şi deprinderile de activitate, trăsături de caracter, personalitate, reputație şi statut social, mobilitate, stare de sănătate, nivelul şi calitatea consumului etc. Practic, fiecare dintre aceste elemente este, luat separat, o **formă a capitalului uman**. Astfel, capitalul uman (şi investiția pentru formarea sa) îmbracă forme cum sunt:

- educația şi formarea profesională, deopotrivă a cunoştințelor, aptitudinilor, comportamentelor obținute prin investiția pentru instruirea şi pregătirea inițială cât şi pentru cea continuă; include, de asemenea, atât pregă-

tirea prin forme instituționalizate, cât şi pe cea obținută prin experiență la locul de muncă. În genere, este vorba, în termeni ştiințifici actuali, de sistemul (sistemele) de **competențe**, inclusiv de aşa-numitele **competențe critice** şi/sau de **nucleu de competențe** (*core competences*).

- starea de sănătate a resurselor umane, măsurată prin investițiile din acest domeniu şi printr-un set de indicatori specifici, de natură diferită: demografici, de sănătate, economici, sociali etc.;
- volumul şi structura consumului populației care-şi transmit influența atât în ceea ce priveşte cererea de educație şi formare profesională, cât şi în ceea ce priveşte calitatea (starea de sănătate) a ofertei de forță de muncă, precum şi disponibilitatea şi participarea efectivă la activitate;
- migrația populației şi a forței de muncă, care, într-un spațiu delimitat, pot fi factori de creştere, respectiv de diminuare a stocului de capital uman. Şi, respectiv, de modificare a fluxurilor acestuia, ceea ce induce procese/tendințe de capitalizare (profesionalizare) sau, dimpotrivă, de decapitalizare (deprofesionalizare);

În general, este vorba de investiții/cheltuieli care ameliorează pregătirea, starea de sănătate şi protecție socială şi susțin dezvoltarea resurselor umane, capacitatea lor de răspuns la dinamica vieții economice şi sociale. Şi, pe cale de consecință, generează şi contribuie la sporirea capacității creativ-participative a fiecărui individ şi a societății în ansamblul ei.

Capitalul uman, privit în integralitatea sa, îşi are cota sa ridicată de relevanță economico-socială pentru micro şi macroinvestițiile în educație şi formare profesională şi alte sisteme de calificare, pentru menținerea şi dezvoltarea stocului de cunoştințe şi abilități, pentru ameliorarea stării de sănătate, pentru înțelegerea dinamicii economice, pentru anticipare şi adaptare la schimbare, pentru ocuparea forței de muncă şi limitarea şomajului, pentru crearea şi securitatea veniturilor, combaterea sărăciei, evitarea fenomenelor şi tendințelor de acutizare a polarizării şi excluderii sociale.

Relevanța capitalului uman se manifestă şi din perspectiva efectelor sale de antrenare şi propagare, de potențare şi autopotențare. Astfel, cercetări de mare prestigiu efectuate în ultimele câteva decenii - în care şcoala capitalului uman, a economiei învățământului, a economiei sănătății sau a economiei protecției mediului au câştigat teren, altădată de neimaginat - pun în evidență setul de relații şi interrelații dintre **stocul şi dinamica capitalului uman**, pe de o parte, şi o serie de alte variabile şi procese demoeconomice, socioculturale, cum sunt:

- rata de creştere economică şi caracteristicile creşterii;
- dezvoltarea umană sustenabilă;
- rata de creare/inovare, asimilare şi dezvoltare a tehnologiilor noi;
- productivitate, eficiență, performanță, competitivitate;
- ocupare a forței de muncă;

- rata, structura şi dinamica şomajului;
- comportamentul demografic al familiei;
- nivelul, dinamica şi distribuția veniturilor; rata şi profilul sărăciei etc.

Acest sistem complex de (co)relații poate fi imaginat sub forma unei constelații în centrul căreia se află **capitalul uman** şi care-şi transmite, sub formă de raze, impulsurile spre economie şi societate; la rândul său, **capitalul uman** beneficiază de semnale din partea economiei şi societății sub forma cererii (economice/sociale) de educație şi formare profesională, de securitate economică şi socială.

Schema nr. 2

Relațiile dintre capitalul uman şi o serie de variabile economice şi sociale

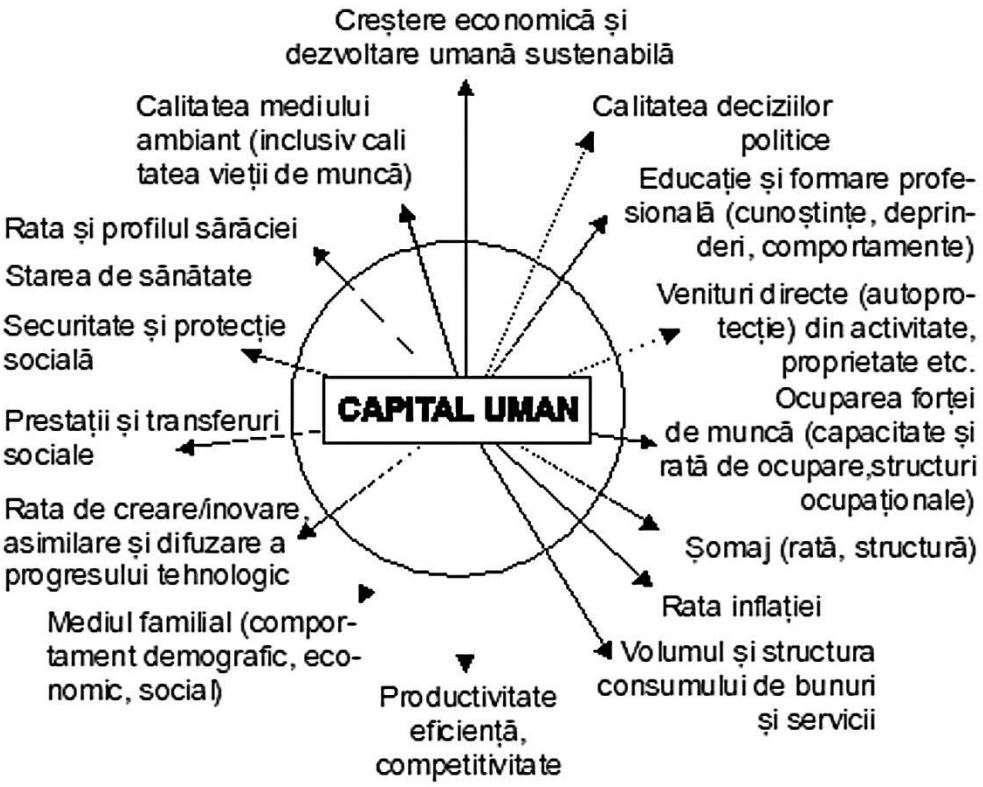

Pe marginea schemei prezentate, pe care, deşi incompletă, o apreciem ca suficient de expresivă, o singură precizare se impune: pe fondul dependen-

ței reciproce dintre capitalul uman şi variabilele reținute, **corelații via capital uman** se stabilesc şi între multe dintre aceste variabile.

Ocupare → venituri → cheltuieli pentru învățământ şi formare profesională, sănătate → consum→ creştere economică sănătoasă şi dezvoltare durabilă; productivitate, eficiență, competitivitate → inovare, asimilarea progresului tehnologic → ocupare → venituri → creştere economică; şomaj → prestații şi transferuri sociale → rata şi profilul sărăciei; capital uman → mediul familial → protecția mediului → solidaritatea intergenerațională → dezvoltare sustenabilă.

Însă şirul acestor relații poate fi îmbogățit.

Toate acestea iau forma unui păienjeniş relațional în centrul căruia se află capitalul uman care primeşte şi transmite impulsuri.

Capitalul uman este, aşa cum am menționat, nu numai multidimensional, ci şi multifactorial determinat. La formarea şi dezvoltarea acestuia, „participă" şi chiar cooperează o mulțime de factori şi condiții. Dintre aceştia, în contextul studiului nostru, o însemnătate majoră au:

- **datele naturale** exprimate, în genere, sub forma celor demografice (numeric, structuri pe sexe, medii de rezidență, vârstă) şi, mai ales, a **zestrei genetice** a fiecărei persoane, a calităților moştenite de aceasta de la părinți. Aceste calități - aptitudini, talente, inteligență ş.a. - prin **educație, cultură, experiență socială** - se pot dezvolta şi consolida sau, dimpotrivă, pot rămâne în stare latentă sau se pot deprecia în timp;
- situația economică şi nivelul de educație al familiei (mediul familial), care se exprimă prin investiția pe care familia o face pentru educația, cultivarea şi dezvoltarea aptitudinilor şi talentelor copiilor, în viitorul acestora. Aceasta este o opțiune care se face în prezent pentru beneficii viitoare, dar, în opinia multor specialişti, de o importanță covârşitoare pentru traiectoria vieții copilului/adolescentului de mai târziu. „Investițiile din timpul copilăriei sunt cruciale pentru dezvoltarea ulterioară" (L. Bloom, 1976). În legătură cu aceasta, Gary Baecker - unul dintre creatorii teoriei capitalului uman -, făcând o paralelă între abordările egalitariste şi cele elitiste ale investiției în capitalul uman şi a efectelor acesteia observă că, potrivit unor opinii larg răspândite în SUA „(…) majoritatea oamenilor posedă **aptitudini intrinseci egale** pentru a beneficia de o educație universitară; numai **sărăcia, ignoranța şi prejudecățile** îi pot împiedica pe unii să dobândească o astfel de educație. În general, cauza cea mai importantă a diferențelor de şanse favorabile o constituie **inegalitatea** fondurilor disponibile (s.n.) (Gary Becker, 1993). Deşi o asemenea stare rezultă din segmentarea piețelor de capital (financiar, mai ales) şi a pieței muncii, aceasta conduce şi la o puternică segmentare a „pieței capitalului uman",

ajungând (chiar dacă pare absurd) până la identificarea fiecărui individ cu o „piață de capital uman”[1];

- **cheltuielile publice** pentru dezvoltarea resurselor umane cu o sferă largă de cuprindere: educație şi formare profesională inițială şi continuă; sănătate şi asistență socială; cultură, artă; protecția mediului; habitat etc. Fiind vorba de **cheltuieli publice**, este evident că opțiunea pentru alocarea fondurilor în vederea dezvoltării resurselor umane are şi **caracter politic**. Ea poate deveni factor de susținere şi îmbogățire a stocului de capital uman sau, în anumite situații, poate genera o pierdere de capital uman. Cazul țărilor est-europene aflate în tranziție este tipic pentru acest din urmă proces;
- cheltuieli ale agenților economici pentru dezvoltarea resurselor umane proprii, inclusiv cele pentru petrecerea timpului liber al lucrătorilor şi familiilor acestora, pentru vacanțe etc. De reținut că, şi în acest caz, este vorba de conştientizare şi responsabilizare, de opțiunea pentru dezvoltarea resurselor umane ale firmei. În perioade de recesiune, de conjunctură economică slabă, motivația pentru „investiția în om” este, în general, laxă, atât la nivel societal, cât şi comunitar şi familial. Mai mult, în unele situații, poate da naştere la procese de polarizare a educației. Elitele, în măsura în care se formează, depind de forța financiară a familiei. Ca atare, există un risc real de înlocuire a **elitelor bazate pe competențe** cu „elite” (în măsura în care pot fi calificate astfel) propulsate de puterea banului” Într-o societate în tranziție, acest risc nu ar trebui marginalizat. Din contră, ar trebui puse în acțiune mecanisme de „împăcare” a acestora. În fine, semnalăm şi faptul că, pe baza unor analize de cost/beneficiu, firmele recurg mai curând la recrutarea de forță de muncă de pe piața muncii decât la „crearea prin investiții proprii” a unei piețe interioare a muncii în cadrul firmei. Evident, acest comportament este dependent de talia firmei, de capacitatea sa financiară, de profilul activității, condițiile concurenței etc.
- cheltuieli făcute de **individ** pe parcursul **vieții sale active şi post-active** pentru propria sa dezvoltare şi perfecționare profesională. „Fiecare persoană îşi produce propriul capital uman, utilizând o parte a timpului şi bunurilor sale pentru a urma cursurile unei „şcoli”, pentru a beneficia de programe de pregătire la locul de muncă etc. Rata de variație a capitalului său este egală cu diferența dintre rata sa de producție şi rata de depreciere a stocului său” (Gary Becker, 1993).

  Acest tip de cheltuieli va creşte probabil în mod relativ din cel puțin trei cauze:

[1] Desigur, după cum remarcă Becker, aceasta nu este singura cauză: “(…) discriminarea şi nepotismul sunt adeseori importante şi totuşi afectează mai degrabă beneficiile din investițiile de capital uman decât costurile financiare ale acestora “ (*op. cit*., p. 133).

a) exigențele crescânde în ceea ce priveşte formarea continuă, a învățării pe tot parcursul vieții, atâta vreme cât proporțiile şi rata ocupării forței de muncă sunt direct şi puternic corelate cu nivelul de competență. Şi, în acest cadru, cererea pentru competențe noi, specifice societății informaționale;
b) viteza accelerată de înnoire, ameliorare şi perfecționare a stocului de capital uman. Este de presupus că țările în tranziție, candidate la aderarea la UE, rata modificărilor structurale se va menține, încă o bună perioadă de timp, superioară celei din țările membre UE, ceea ce impune cheltuieli comparativ mai mari pentru învățare şi formare, pentru corelarea structurilor profesionale şi ale setului de competențe cu nevoile de calificări/competențe ale pieței muncii;
c) procesele accentuate de **îmbătrânire demografică a populației active** din țările europene, cu impact direct asupra politicilor de ocupare şi a celor de securitate socială (între care, formele de ocupare, vârsta de pensionare, sistemele de prestații şi transferuri sociale) Din această perspectivă, în următoarele decenii schimbările vor fi de proporții şi rapide, cu deosebire în țările cu populația cea mai îmbătrânită. Acesta este un proces care va „face presiuni" asupra deschiderii evantaiului „liberei circulații a forței de muncă" pe o piață comunitară reformată şi lărgită.

Investiția în capitalul uman - indiferent de agentul care o finanțează - este o investiție **pe termen lung**, atât sub aspectul perioadei (perioadelor) de timp în care aceasta se realizează, cât şi a efectelor pentru beneficiarul acestui tip de investiție şi colectivitatea umană din care face parte, exprimată de regulă prin **competență**, **performanță** şi **venit**.

În fine, investiția în „producția" şi utilizarea capitalului uman este **generatoare, pe scară lărgită, de avantaje comparative şi competitive**. Câştigă acele persoane, acele colectivități şi națiuni care înțeleg şi acționează pentru **conservarea, protejarea şi dezvoltarea stocului de capital uman**. Ceea ce presupune investiții nu numai în educație şi formare profesională, ci şi în celelalte sfere care concură la „producerea" şi întreținerea capitalului uman. Cu circa 150 de ani în urmă, **John Stuart Mill** atrăgea atenția asupra capacității şi rapidității cu care țările reuşesc să depăşească efectele unor fenomene devastatoare. Dar, spunea el, „**revenirea este rapidă doar atunci când stocul de cunoştințe se menține**, populația îşi păstrează aceleaşi cunoştințe şi priceperi pe care le-a avut" (John Stuart Mill, 1848).

Experiența istorică atestă practic faptul - pus în evidență şi de cercetarea în domeniul capitalului uman - că, după dezastre economice şi sociale, după calamități de anvergură, devastatoare, țările îşi revin relativ rapid numai atunci şi doar atunci şi numai în măsura în care **stocul de capital uman** nu este afectat şi/sau pierderile de substanță sunt relativ modeste, putând fi recuperate în timp util. Dacă însă pierderile de capital uman sunt importante, iar declinul cumulat al cunoştințelor, deprinderilor şi capacității de muncă atinge **cota de**

alarmă, atât capitalul uman cât şi cel fizic evoluează spre starea de subdezvoltare, deficitul fiind din ce în ce mai greu de recuperat. La urma urmelor, în esență, capitalul uman înseamnă cunoştințe, competențe tehnice, profesionale, sociale, participative, deprinderi, comportamente acumulate, incorporate în resursa umană, în oameni, în capacitățile acestora de creație şi inovare, participare şi producție. Iar atunci când, pe canale dintre cele mai diverse, pierderile de capital uman, de competență sunt mari, **masa critică necesară funcționării benefice** a celorlalte forme de capital nu se mai poate atinge. Ca urmare, economia şi societatea îşi îngustează şi îşi şubrezesc fundamentul productiv, forța economică - adesea pe baza unor decizii politice inadecvate, rupte de realitate - capacitatea de economisire şi acumulare pentru dezvoltări viitoare ale capitalului uman, înmagazinate în cunoştințe şi abilități, tehnologii, performanțe înalte şi, implicit, fundamentul necesar creşterii economice şi dezvoltării umane durabile. Favorizează chiar apariția unor comportamente atipice de subestimare, de marginalizare a capitalului uman, apariția „cercului vicios al resurselor umane" (cap. 3 din studiu) sau ceea ce denumim procese de **decapitalizare** a capitalului uman.

2.2.2. În ceea ce priveşte **obiectul** şi **metodologia** de cercetare, facem următoarele precizări:

- În primul rând, obiectul studiului nostru îl va constitui **educația şi formarea profesională a resurselor umane**, ca una din componente şi mecanismele majore care definesc şi prin care se realizează CAPITALUL UMAN. Evident, nu vom neglija complet celelalte componente ale capitalului uman. Vom recurge la invocarea unora dintre acestea în măsura în care au legătură cu educația şi formarea profesională. Opțiunea noastră este motivată de unele considerente:
  - unele țin de capacitatea noastră limitată de abordare a unor domenii aşa de diferite cum sunt cele care definesc capitalul uman în complexitatea sa;
  - altele, cele mai multe, îşi au geneza în locul, rolul şi funcțiile tot mai importante, în creştere, pe care educația şi formarea profesională le dețin în lumea contemporană;
  - după cum altele îşi au izvorul în dorința de a atrage (încă o dată) atenția factorilor de decizie politică asupra imperativului **reconsiderării** poziției şi acțiunii față de investiția în capitalul uman, a formării, utilizării şi recompensării capitalului uman. Şi, de ce nu, a riscului deteriorării şi pierderii în continuare a capitalului uman dacă nu se intervine în timp util şi în măsura necesară. De altfel, asemenea semnale nu se adresează doar factorului politic, ci tuturor celor care sunt implicați, interesați sau au responsabilități în domeniu.
- În al doilea rând, sub aspect **metodologic**, nu ne propunem nici elaborarea şi nici cel puțin prezentarea unor modele econometrice sofisticate, cu

circulație în literatura de specialitate. Asemenea modele îşi au, indiscutabil, ponderea şi semnificația lor pentru proiectarea şi orientarea acțiunilor de formare/dezvoltare a capitalului uman. Dar credem că, deocamdată, într-o societate în tranziție cum este cea românească, în care multe reforme sunt în derulare şi/sau în etape diferite de finalizare, informațiile necesare nu sunt nici suficiente sub aspect cantitativ şi nici destul de fiabile sub cel calitativ. Mai mult, unele dintre ele - din aceste motive - ar conduce la concluzii eronate, mai mult sau mai puțin îndepărtate de realitatea începutului de mileniu. De asemenea, nu vom pătrunde în intimitatea conținuturilor procesului de educație şi formare profesională. Ne vom limita doar la analiza unor probleme legate de investiția în capitalul uman, de sistemul de relații dintre investiția umană şi o serie de variabile economice, folosind o gamă variată de indicatori. Analiza noastră va avea un caracter empiric.

În acelaşi timp, vom folosi pe larg **comparațiile internaționale** pentru a pune în lumină convergențe şi divergențe în procesul de formare/utilizare a capitalului uman, puncte forte şi puncte slabe, decalaje şi, desigur, unele căi de **reabilitare** a formării/utilizării capitalului uman în România, inclusiv sau mai ales din perspectiva aderării la UE, a operaționalizării principiului liberei circulații a forței de muncă.

Capitolul 3
„CERCUL VICIOS AL RESURSELOR UMANE”[1] TREBUIE SPART

La sfârşitul mileniului doi, în care, într-un fel sau altul, timp de mai bine de 50 de ani, problematica formării capitalului, a investiției în învățământ şi formare profesională continuă a focalizat atenția a numeroşi specialişti din domenii academice, organizații specializate, guverne, societate civilă, iar în plan programatic cheltuielile în acest domeniu au crescut; pare un paradox a vorbi despre „cercul vicios al resurselor umane”, de „decapitalizarea capitalului uman”, de „pierderi de competență”, de comprimarea în termeni reali a capacității de susținere a investiției în capitalul uman. Şi, în ultimă analiză, de „clătinarea” convingerii care a dominat o bună perioadă de timp „şcoala economiei învățământului”, a „capitalului uman”, conform căreia, prin educație şi formare profesională, se rezolvă, mai mult sau mai puțin automat, de la sine, multe din problemele cu care se confruntă economiile sărace, subdezvoltate sau/şi țările în curs de dezvoltare. Mai mult, chiar în economiile dezvoltate, eficiența investiției umane, în condițiile unei persistente crize a ocupării forței de muncă, ale funcționării, pentru emigranții din spațiul central şi est-european, a pieței negre a muncii, a fost pusă la un moment dat în dificultate. Dificultățile apărute, care s-au transformat în adevărate dileme, sub aspect teoretic şi pragramatic, sunt normale atâta vreme cât între cererea de calificări a pieței muncii şi oferta de calificări a sistemelor de învățământ şi formare profesională internă (națională) existau neconcordanțe vizibile în care, pe fondul unei crize acute şi destructurante a ocupării forței de muncă, ecartul dintre acestea se lărgea. În aceste condiții, țările în curs de dezvoltare care în anii ’70 au investit mult în învățământ şi formare profesională nu au beneficiat de competențele formate, multe dintre acestea (dacă nu cea mai mare parte) fiind nevoite, pentru a se valorifica, să emigreze. În cele din urmă, beneficiarii investițiilor în educație din aceste țări au fost mai ales țările dezvoltate care au aplicat cu succes forme ale „emigrației selective”.

---

[1] Termenul de “cerc vicios al resurselor umane în România” a fost lansat în lucrarea colectivă, elaborată sub egida ETF, de ONR, în 1999, *Strategia națională de dezvoltare a resurselor umane*. Personal, apreciez că termenul corespunde întru totul situației create în România în ultimii 10 ani pe frontul educației, formării profesionale şi utilizării resurselor umane (Cezar Bărzea şi colectiv).

3.1. O dilemă: cercul sau cercurile vicioase ale capitalului uman?

Problema pe care mi-am pus-o şi care efectiv se pune este următoarea: există doar un singur „cerc vicios al capitalului uman" sau există mai multe „cercuri vicioase" care se intersectează? Sau există un cerc principal, central, în jurul căruia, prin efectul de halo, se distribuie şi altele, între ele existând interdependențe şi intercondiționări. Înclin să cred că răspunsul corect, cel mai apropiat de realitate, este cel din urmă.

Primul cerc vicios, cel fundamental - aşa cum va rezulta şi din abordările care urmează - rezidă în aceea că: a) tranziția şi reforma în general necesită competențe, un stoc apreciabil de capital uman, cu o deschidere către absorbția de competențe noi într-o perioadă în care evoluția spre o societate bazată pe cunoaştere şi inovare este o certitudine; b) formarea, dezvoltarea şi restructurarea capitalului uman necesită fonduri impresionante ca volum, pe care o societate în tranziție nu le poate genera, asigura în cantitatea, structura şi la timpul potrivit. De aici: subfinanțare cronică, întârzieri, destructurare şi, paradoxal, risipă de investiții.

Al doilea cerc vicios este exprimat prin ecartul dintre cererea de competențe a sistemului productiv, a pieței muncii şi oferta de calificări a sistemului de învățământ şi formare profesională inițială şi continuă, cu efecte decapitalizante: învățământul, datorită deficiențelor în studierea pieței muncii şi inerției de sistem, **nu prevede** şi nici **nu precede** cererea viitoare; la rândul ei, piața **respinge** produsele sistemului de IFP de care nu are nevoie.

Al treilea cerc vicios este dat de relația tensionată dintre o aşa-numită **cerere economică** de învățământ şi formare profesională şi **cererea socială** de calificări. Multe din **aspirațiile** tinerei generații nu sunt satisfăcute de **oferta** de calificări a sistemului.

Al patrulea cerc vicios este circumscris de cerința de stabilitate/securitate şi structuri ocupațional-profesionale, pe de o parte, şi cerințele de mobilitate, flexibilitate, adaptabilitate, ambele determinate simultan de factori economici, sociopsihologici, comportamentali.

Al cincilea cerc vicios, care are un caracter transversal, regăsindu-se în cele anterioare, este conturat în jurul axei determinate, pe de o parte, de nevoia crescândă de profesionalizare, iar pe de altă parte de frecventele fenomene şi procese de deprofesionalizare a capitalului uman.

3.2. Elemente şi factori ai „cercului vicios al resurselor umane"

În încercarea de explicitare a „cercului vicios (cercurilor vicioase) al(ale) resurselor umane" în România, de identificare a elementelor/factorilor care contribuie la formarea acestuia, am recurs la **clasificarea acestora în trei grupe**. Evident că aceasta are, pe de o parte, un caracter convențional, iar pe

de altă parte, nu surprinde poate în detaliu ansamblul factorilor (de gradul II, III etc.) care sunt implicați în acest proces. Apreciem însă că elementele reținute de noi sunt suficiente pentru a ne putea face o imagine reală şi credibilă. Care sunt aceste grupe de elemente, de factori favorizanți?

i. O **primă grupă** porneşte de la ipoteza, bine cunoscută, larg acceptată, potrivit căreia tranziția, reforma economică şi socială, într-o concepție integrată şi integratoare, articularea componentelor sale sunt în măsură covârşitoare determinate de:

- existența şi utilizarea, la **locul** şi la **timpul potrivit**, a competențelor necesare. Este, practic, vorba de portofoliul de competențe necesar, respectiv competențe tehnico-profesionale, metodologice, sociale, contribuțional-participative (Steliana Perț, 1997). De asemenea, de conținutul efectiv al fiecărui element al portofoliului de competențe (anexa nr. 1). După cum este vorba despre relația efectivă dintre **nivelul competenței** şi cel al **performanței** (anexa nr. 2);
- capacitatea de înțelegere, concertare şi activitate coordonată a acțiunilor şi mecanismelor pentru atingerea, într-un anumit orizont de timp, a unor **ținte** care, prin definiție, se află în mişcare continuă;
- baza largă de educație şi cultură, educație fundamentală pentru toți, pentru a înțelege, a accepta şi acționa în conformitate cu opțiunile majore ale tranziției şi integrării europene;
- acceptarea, pe bază de învățare, a transformării modelului de ocupare care implică mobilitate ocupațional-profesională. Un individ, în noile condiții ale dezvoltării, îşi va schimba probabil ocupația de 5-6 ori în timpul vieții active. Ceea ce înseamnă înclinație spre mobilitate, adaptabilitate sporită prin învățare permanentă;
- **stocul de calificări** suferă în permanență un amplu proces de **înnoire şi modificare.** Dacă în țările membre ale UE, în fiecare an, 1 din 10 locuri de muncă de un anumit tip dispare, în primul deceniu de tranziție la economia de piață procesul a fost şi este mult mai amplu. Şi această caracteristică se va menține până în momentul în care se va ajunge la structuri comparabile şi complementare, la comportamente similare;
- capacitate crescută de inovare şi anticipare. În planul educației şi formării profesionale, se constată un proces accentuat de pasaj **de la** aşa-numita **adaptare la anticipare**, de la învățarea adaptativă, cel mai adesea prin şoc, la cea **anticipativă**, **participativă**. Ceea ce înseamnă previziune, asumarea de roluri, misiuni şi răspunderi de către fiecare participant la activitatea socială.

Aceste exigențe, la care s-ar putea adăuga şi altele, se traduc/transpun în **calitatea ofertei de forță de muncă**, a resurselor de muncă, a capitalului uman. În interconexiunea lor, îşi găsesc expresie în relația **competență-performanță**, **mobilitate-flexibilitate-performanță-ocupare-coeziune socială**, în contractarea distanței/decalajului dintre cererea de calificări şi oferta în-

văţământului şi formării profesionale, ca şi între „cererea economică” şi, respectiv, „cererea socială” de educaţie (Steliana Perţ, 1974). Pe scurt, conduc la concluzia situării învăţământului şi formării profesionale iniţiale şi continue la rangul de **prioritate naţională efectivă** şi nu numai în planul declaraţiilor politice şi/sau politicianiste conjuncturale.

În fine, o ultimă subliniere este legată de faptul că valenţele performante ale capitalului uman la scară societală, colectivă şi individuală se pot manifesta doar în condiţiile unei **rate înalte de ocupare a forţei de muncă**, ale **unei structuri ocupaţionale eficiente într-o economie competitivă, funcţională**. Altfel - şi exemplele sunt numeroase - apar şi se accentuează, în forme dintre cele mai diverse, procese de pierdere/risipă a capitalului uman, ceea ce am denumit la începutul anilor ’90 „decapitalizarea capitalului uman”.

Ca atare, formarea şi dezvoltarea capitalului uman, ocuparea înaltă a forţei de muncă în condiţii de performanţă şi competitivitate, ameliorarea structurii ocupaţionale, grav distorsionată în ultimul deceniu, constituie un set de priorităţi, în bună măsură marginalizate în deceniul pe care-l încheiem. Efectele - după cum vom constata în paragrafele următoare - se vor resimţi pe termen mediu şi lung. „Economiile”, impuse de restricţii financiare şi/sau de abordări rupte de realităţile concrete, se vor transforma în costuri viitoare impresionante, în pierderi de substanţă şi viteză greu sau chiar imposibil de recuperat. Şi aceasta, în condiţiile în care cel mai abundent capital din România nu numai că era capitalul uman, dar, prin avantajele comparative pe care le oferea - nivel de calificare, în special în ocupaţii industriale, bun, competitiv, cost salarial redus - ar fi trebuit - dacă alţi factori legislativ-instituţionali, economici, politici etc. nu ar fi acţionat drept restricţii - să constituie un punct de atracţie pentru capitalul străin. Din păcate, acestea s-au manifestat prea puţin.

ii. **a doua grupă** de elemente care contribuie la conturarea „cercului vicios al resurselor umane” ţine de mijloacele/resursele necesare formării - în avans şi în consens cu exigenţele dezvoltării - capitalului uman, a competenţelor capabile să elaboreze, să coreleze, să implementeze şi evalueze rezultatele reformei prin raportare obiectivă la ţintele propuse, mijloacele şi mecanismele puse în operă şi, evident, efectele utile, cuantificabile şi necuantificabile. Se impun, credem, câteva precizări utile abordărilor care urmează:

- costul formării şi utilizării capitalului uman este unul ridicat, poate printre cele mai ridicate;
- privită însă prin prisma efectelor pe termen lung, a pluralismului acestora, a capacităţii lor de antrenare datorită transferabilităţii şi interşanjabilităţii setului de cunoştinţe, abilităţi, deprinderi, comportamente, **investiţia în capitalul uman este şi cea mai eficientă** pentru societate, familie, individ. Această axiomă a fost testată şi atestată pe baza unor studii şi observaţii micro şi macroeconomice (Becker, Schultz, Mincer,

Denison, Blaug, Burns, Goodman, Stiglitz, Freeman, Stigler, Barro, Valzey, Marsden şi mulți alții).

Reamintim că, şi în România în anii '70-'80, economia învățământului a prins contur: au apărut, în epocă, numeroase lucrări de referință; învățământul - ca mecanism al formării capitalului uman şi creşterii economice - a făcut obiectul unor teze de doctorat (Dan Grindea, Steliana Perț, Gh. Răboacă, Nicolae Valentin, Gh. P. Apostol) şi a unor volume editoriale.

- în contextul studiului nostru, noțiunea de „resurse necesare formării capitalului uman" are un conținut bogat. Ea cuprinde:

a) **resurse financiare** obținute din diverse surse;
b) **resurse umane**, respectiv **profesori, formatori, alte tipuri de personal**. Din această perspectivă, învățământul şi formarea profesională sunt, poate, singurul domeniu de activitate care-şi produce şi reproduce resursele umane de care are nevoie. Nu întâmplător, adesea este asimilat unei industrii: INDUSTRIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI (Le Thanh-Khöi, 1967);
c) **resurse manageriale**, întrucât orientarea şi conducerea procesului de formare necesită competențe speciale. Cele menționate sunt pe deplin valabile dacă privim învățământul şi formarea profesională inițială şi continuă ca un sistem autonom. Dacă însă, şi evident aceasta este poziția corectă, îl abordăm ca un subsistem al sistemului economic şi social, este nevoie de resurse în plus - financiare, umane, manageriale - care „operează" în zonele de confluență ale acestui subsistem cu celelalte subsisteme. Într-un sistem cibernetic, relațiile sunt de *feed-back*;

- în fine, pornim de la premisa, de asemenea atestată de experiența socială, că, în general, chiar şi în societățile bogate, **resursele sunt totdeauna limitate**; pe de altă parte, **gradul de înzestrare cu diferite tipuri de resurse** (umane, materiale, financiare etc.) **este inegal**. Aceste caracteristici/limite presupun şi impun **opțiuni strategice** de alocare/realocare a lor pe bază de criterii ştiințifice şi prin mecanisme viabile, valabile pe perioade lungi de timp, şi nu soluții conjuncturale, reactive, ca şi evaluarea **costului de oportunitate** în stabilirea priorităților dezvoltării.

Resursele financiare necesare formării şi dezvoltării capitalului uman şi chiar a menținerii calității acestuia la nivelul anilor 1989/1990, în perioada de tranziție au fost cu totul insuficiente, alocate cu multă întârziere şi, mai ales, dezechilibrat sub aspect structural, sub cel al ordinii fireşti de abordare a reformei sistemului de învățământ şi formare profesională. Penuria de resurse financiare şi modul defectuos de alocare a lor pentru dezvoltarea capitalului uman într-un moment crucial, marcat de schimbări de o magnitudine nemaîntâlnită, inedite sub cele mai diverse aspecte, sunt factorii fundamentali care au condus la crearea şi menținerea cercului vicios (cercurilor vicioase) despre care vorbeam, cu impactul lui negativ în ceea ce priveşte depăşirea cri-

zei economice şi evitarea/eliminarea fracturilor sociale, a deficitului în creştere de coeziune socială.

Atunci când vorbim de resursele financiare alocate EFP a forței de muncă sau de costul EFP, nu putem şi nu trebuie să ne raportăm doar la cheltuielile/investițiile publice. Investiția în resursa umană, dincolo de specificitatea sa, asupra căreia nu insistăm, este concomitent susținută din variate surse, mai mult sau mai puțin concertate fie în timp, fie în spațiu, fie din perspectiva concordanței dintre cererea şi oferta de calificări. Principalii „investitori" în formarea şi dezvoltarea resursei umane sunt:

a) statul/guvernul, prin bugetul public consolidat, ceea ce, de regulă, se întâlneşte sub denumirea de cheltuieli publice din bugetul de stat;
b) colectivitățile locale (cu o pondere în creştere, ca urmare a descentralizării);
c) agenții economici publici şi privați pentru formarea inițială, perfecționarea sau/şi reconversia forței de muncă;
d) familia şi, în condiții speciale, populația şcolară (în sensul cel mai cuprinzător al noțiunii) şi în forme dintre cele mai diverse, inclusiv sub formă de împrumuturi/credite rambursabile din venitul obținut după integrarea în activitate;
e) fondurile atrase prin finanțare externă, nerambursabilă şi rambursabilă, cu condiția ca şi capacitatea de absorbție şi utilizare a acestora să crească. Este antieconomic, păgubos din punctul de vedere al formării capitalului uman ca aceste fonduri să nu fie utilizate în întregime. Iar în cazul celor rambursabile să se plătească şi penalități.
f)

Schema nr. 3

Principalele surse ale formării cheltuielilor/costului EFP

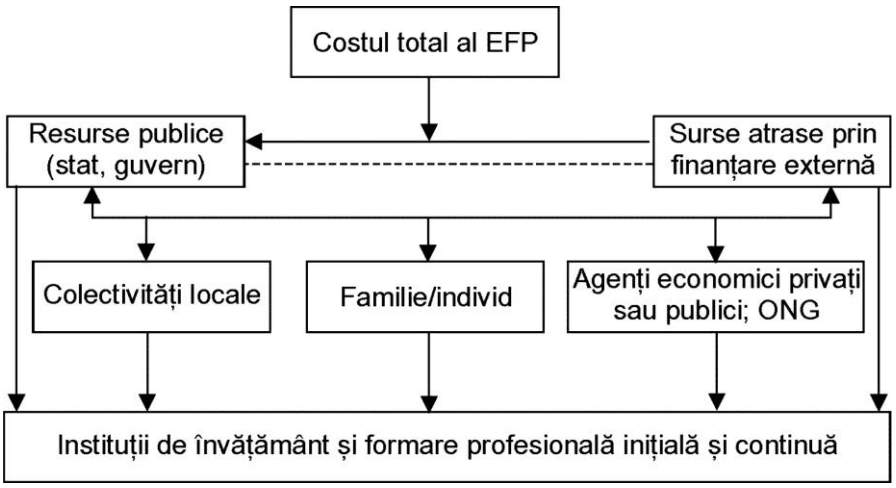

Pornind de la această schemă, probabil incompletă sau prea generală, apreciem că, pentru abordările ulterioare, mai sunt necesare câteva precizări:

- EFP, indiferent de agenții finanțatori şi/sau de caracteristicile instituțiilor în care se realizează, este, prin definiție, un **serviciu public** pus în slujba asigurării unuia dintre drepturile fundamentale ale omului, **dreptul nediscriminatoriu la educație, egalitate de şanse în fața învățământului**. Evident, tehnologia şi producția sa sunt unele specifice, dar de importanță majoră pentru dezvoltarea societății sub cele mai diverse aspecte. Fără a insista prea mult, din perspectivă istorică, procese ca sporirea duratei învățământului obligatoriu, concomitent cu generalizarea acestuia, gratuitatea învățământului obligatoriu, sporirea impresionantă a ratei de cuprindere în învățământul secundar şi în cel superior, sunt unele dintre cele mai puternice semnale ale conştientizării locului şi rolului învățământului în dezvoltarea societății;
- cheltuielile, din păcate dificil de cuantificat la nivel global, pentru EFP depăşesc cu mult **cheltuielile publice**. Dar, în opinia noastră, eficiența sistemului este dependentă de o serie de factori, între care cei mai importanți sunt: echilibrul dintre diversele surse, având în vedere starea economiei şi familiei; articularea surselor interne şi externe astfel încât să răspundă concertat unor nevoi; paralelismele şi/sau, în unele situații, orientările divergente ale unor fonduri provenite, de exemplu, din partea UE sau a Băncii Mondiale, pot crea blocaje, derută şi, în final, folosirea doar parțială a unora dintre aceste fonduri;
- limitele resurselor se resimt la nivelul fiecărui „operator" pe piața educației şi formării profesionale. Din această perspectivă, atragem doar atenția că, în anii '90, ca urmare a tendinței vizibile - pe baza unor opțiuni politice insuficient fundamentate - de reducere a duratei învățământului obligatoriu, comprimarea severă a ratei de cuprindere în învățământul secundar (chiar dacă aceasta este privită, adesea, ca „răspuns" la fenomenul de supraşcolarizare (!) la acest nivel în vechiul regim), acompaniate de tendința de **a transfera** o parte importantă a costului EFP asupra familiei, dă naştere unui proces - pe care-l apreciem ca nociv - de **polarizare a învățământului şi formării** după **criteriul forței financiare a familiei** şi nu după cel al **calității formării**. Or, în condițiile extinderii, diversificării profilului şi adâncirii sărăciei, ale unei politici de venituri de maximă austeritate pentru marea masă a populației ocupate, necuprinderea în învățământul obligatoriu (cu durată redusă față de 1989) a 3-5% din numărul copiilor de 7-14 ani, abandonul şcolar, performanțele şcolare modeste etc. sunt surse ale analfabetismului tinerei generații, ale creşterii analfabetismului funcțional etc., ale **reducerii** speranței de viață şcolară şi, respectiv ale diminuării **competitivității capitalului uman național pe piețele externe ale muncii**;

- în fine, reținem, de asemenea, ca restricție diminuarea până la anulare a interesului şi capacității marii majorități a agenților economici de a investi în formarea resursei umane, ca şi posibilitățile limitate ale colectivităților locale ca urmare a menținerii unui anumit grad de **centralizare** a resurselor publice. Iar ca un factor pozitiv, cu potențial de dezvoltare, participarea agenților economici la pregătirea începerii anului şcolar 2000-2001.

Resursele umane sunt, la rândul lor, restricționate sub cel puțin două aspecte:

a) al numărului şi structurii pe niveluri de pregătire şi specialități;
b) al **competenței necesare** implementării reformei învățământului şi formării profesionale.

Din păcate, insuficienta pregătire a lansării şi implementării reformei a surprins nu numai familiile, copiii, ci, din păcate, şi personalul didactic în ansamblu, insuficient pregătit pentru a susține reforma, cu deosebire în învățământul preuniversitar. S-ar părea că nu a fost suficient de (bine) gândită ordinea de prioritate şi/sau concertarea diferitelor componente ale acestei reforme. S-a dovedit astfel (a câta oară?) că transplantul unor „organe" fără test de compatibilitate şi pregătire a bolnavului poate fi respins sau poate avea rezultate mult sub nivelul celor scontate.

Pe de ală parte, nu putem să nu amintim încă două elemente: întârzie inovarea învățământului superior pregătitor de personal didactic, în genere a formatorilor. Nu există încă, deşi eforturi s-au făcut, un sistem, o rețea eficientă şi atestată de „formare a formatorilor"; nivelul de salarizare din învățământul public de toate gradele - care rămâne cel mai atractiv şi, în bună măsură, cel mai credibil sistem - nu este de natură să rețină tineretul, să încurajeze formarea unui corp profesional de elită, de excelență.

Resursele manageriale. Am inclus în categoria factorilor care conduc la „cercul vicios al resurselor umane în România" şi resursele manageriale întrucât, la acest nivel, **criza** este, poate, la fel de puternică ca şi cea a resurselor financiare. Reforma are nevoie de manageri de tip nou, dar formarea acestora a început cu destulă întârziere, după ce alte componente ale acesteia erau deja „pe piață", deficitul de management devenind o frână a implementării acestora. În acelaşi timp, este una din explicațiile de fond ale insuficientei folosiri a experienței câştigate în procesul de aplicare a altor programe naționale sau transnaționale. În acest context, avem în vedere cu deosebire **relațiile de parteneriat şi cofinanțare**, cu impactul lor favorabil în special la nivel local.

iii. **a treia grupă de elemente** se circumscrie relației tensionate dintre **cererea de calificări a pieței muncii şi oferta de calificări a sistemului de EFP**, dintre lumea şcolii şi lumea muncii, cum este adesea denumită

această relație. Aceasta nu este o problemă simplă şi nici una cu soluții unice, universal valabile. Este o problemă dezbătută de decenii, prezentă pe agenda de lucru a unor prestigioase organisme internaționale, comunități academice, guverne. La urma urmelor, desemnează **eficiența externă a EFP**, prin gradul de participare a absolvenților la forța de muncă, de integrare pe piața muncii şi prin performanțele obținute.

Evident că nu există şi nici nu va exista o **concordanță perfectă** între volumul şi structura cererii de calificări a pieței muncii şi oferta sistemului de învățământ şi formare profesională, din considerente cum sunt:

- există un decalaj între momentul manifestării cererii de calificări pe piața muncii - setul de standarde ocupaționale, transformarea acesteia în standarde de pregătire, şi, respectiv, includerea în programele de învățământ (*curricula* adecvată nevoilor) şi momentul intrării pe piața muncii. De aici, o serie de **decorelări** determinate, printre altele, de dinamica accelerată şi adesea dificil de previzionat, a fenomenelor şi proceselor de pe piața muncii şi „inerția naturală" a sistemelor de pregătire. Chiar şi în cazul în care au fost planificate în limite de toleranță accesibile şi operaționale, există riscul ca acestea să nu mai corespundă cu cererea efectivă de competențe şi calificări din momentul absolvirii. Decorelările sunt şi mai mari în cazul în care există carențe în cunoaşterea cererii de calificări, asociate cu deficiențe majore de orientare şi consiliere profesională, în modularizarea pregătirii pornind de la competențe cheie spre cele de strictă specializare;
- deşi tehnologia şi conținuturile (*curricula*) învățământului şi formării profesionale s-au modernizat apreciabil, fiind, pe cât posibil, orientate spre viitor, spre flexibilizare, modularizare, alternanța muncii cu învățătura etc., totuşi sistemele de învățământ şi formare profesională pregătesc, în bună măsură, din nefericire, cu mijloacele prezentului (ziua de azi,) oamenii pentru nevoi viitoare. Iar tendințele de globalizare a pieților aduc cu ele o serie de **provocări** la care economiile sunt mai mult sau mai puțin pregătite să răspundă, precum şi riscul adâncirii **segmentării** pieților muncii şi a celor ale **formării profesionale**, ale polarizării sociale după criteriul „nivel de educație", ale îngrădirii liberei circulații a forței de muncă.

În perioada de tranziție, decorelările menționate se manifestă cu o intensitate mai mare:

- piața emergentă a muncii este tensionată, segmentată; sub aspect instituțional şi funcțional, se consolidează. Dar studierea nevoilor viitoare de calificări se menține deficitară. Nu există nici suficienți specialişti şi nici resurse financiare pentru studierea sistematică a cererii de calificări pentru următorii ani; funcțiile întreprinderii, în egală măsură, ca agent al cererii şi, respectiv, al ofertei de forță de muncă calificată s-au subțiat. Mai

mult, chiar şi interesul individului faţă de pregătire - în condiţiile cronicizării crizei ocupării - este în scădere, cu deosebire în ceea ce priveşte învăţământul secundar, liceal şi cel profesional;

- nu există încă un sistem şi metodologii fiabile de evaluare a calificărilor şi competenţelor dobândite înainte sau însuşite prin experienţă, ceea ce constituie o dificultate în modularizarea formării continue. Crearea Consiliului de Standarde Ocupaţionale şi Evaluare (COSA) constituie un pas important, care se cere însă consolidat, pentru aşezarea efectivă a edificiului şi funcţionării formării profesionale pe standarde ocupaţionale, pe evaluarea competenţelor şi certificarea lor de către COSA, ca organism abilitat cu atribuţii în domeniu.
- se menţin discrepanţe între „cererea economică" şi „cererea socială" de învăţământ şi formare profesională, ca şi între acestea şi oferta de învăţământ postobligatoriu;
- orientarea, consilierea şi medierea profesională sunt încă departe de a susţine consolidarea relaţiilor dintre lumea şcolii şi lumea muncii.

Reforma învăţământului preuniversitar, realizată cu finanţarea Băncii Mondiale, ca şi reforma învăţământului tehnic şi profesional, realizată prin programul PHARE-VET introduc o serie de inovaţii, de elemente noi capabile să garanteze apropierea ofertei de calificări de cererea pieţei muncii, deschid noi orizonturi pentru formarea şi dezvoltarea capitalului uman din România, în consens cu standardele europene şi reformele preconizate în UE. Între acestea, amintim doar câteva: organizarea educaţiei şi a pregătirii profesionale pe baza standardelor ocupaţionale şi a standardelor de pregătire; lărgirea şi delimitarea ariilor curriculare; apropierea de nevoile pieţei muncii locale (30% din curriculum este de competenţa organelor locale); modularizarea pregătirii şi acordarea celei de a doua şanse; caracterul deschis al învăţământului postobligatoriu; evaluarea şi atestarea cunoştinţelor şi a competenţelor; sporirea capacităţii instituţionale; formarea managerilor etc.

3.3. Trebuie şi poate fi depăşit cercul vicios (cercurile vicioase)? Cum?

Răspunsul la o asemenea întrebare nu poate fi decât afirmativ. Problema care se pune cu acuitate este însă **cum** şi **prin ce mijloace**?

Este clar că, în plan intern, în România, ca de altfel şi în alte ţări în tranziţie, s-au acumulat elemente puternice ale unei crize a resurselor umane, atât prin pierderi nete de capital uman, de competenţă, cât şi prin insuficienta capacitate instituţională şi financiară de susţinere a procesului de dezvoltare a capitalului uman, ca factor-cheie, cu forţă dinamizatoare, de antrenare şi susţinere a dezvoltării durabile. Este nevoie de un alt tip de gândire şi de acţiune în ceea ce priveşte resursa umană, pentru a depăşi criza în care România se zbate de o bună perioadă de timp. Şi, în acelaşi timp, de o compatibilizare a politicii na-

ționale în acest domeniu cu politicile şi standardele europene. Ceea ce se traduce practic prin apropierea/alinierea şi însuşirea *acquis*-ului comunitar, în condiții adaptate mediului național.

Din această perspectivă, credem că este nevoie de elaborarea unei ***strategii a dezvoltării capitalului uman*** (SDCU) - ca una din componentele strategiei de dezvoltare durabile a economiei în ansamblul ei. Altfel, accentul deplasat, dezarticulat, pus pe politici monetar-financiare - uneori şi incoerente - în detrimentul altor componente ale reformei sau al altor factori de care depinde funcționalitatea economiei de piață, devine (dacă nu a devenit deja) o capcană periculoasă pentru cea mai importantă resursă potențială a țării.

Principalele cerințe față de SDCU pot fi sintetizate astfel:

- o strategie globală, multianuală integrată şi integratoare;
- coerența internă a SDCU şi coerența externă, respectiv cu celelalte componente ale strategiei de dezvoltare economică şi socială. Din această perspectivă, cuvintele-cheie în jurul şi cu ajutorul cărora o asemenea strategie poate fi construită şi implementată sunt: coerență; coordonare; dialog; comunicare; parteneriat; cofinanțare; transparență.
- o strategie **națională**, cu obiective şi priorități; **arborescentă** sub aspectul dimensiunilor regionale/locale - ca nucleu al SDCU pe baza armonizării intereselor, a priorităților locale cu cele generale;
- o strategie racordată la orientările UE, având în vedere instrumentele şi mecanismele cu care aceasta operează, precum şi faptul că sistemele de învățământ şi formare profesională din țările membre ale UE sunt, la rândul lor, în reformare, supuse presiunilor puternice ale piețelor muncii. Nevoia de convergență a acestora devine factor al competitivității şi funcționării pieței interne comunitare. Fără îndoială că SDCU ar fi de natură să spargă (sau cel puțin să facă o puternică breşă) în aşa-numitul cerc vicios al resurselor umane care se autoîntreține. În acest scop, ar trebui să urmărească simultan o serie de obiective. Între acestea, cele mai importante ni se par:
  a) **integrarea** dimensiunii umane în orice proiect de reformă (impactul, costul); **articularea** măsurilor de reformă pe domenii, din perspectiva dezvoltării, valorizării şi valorificării resurselor umane; **recuperarea** deficitului de performanță; **reabilitarea** rolurilor resurselor umane în accelerarea/încheierea tranziției şi a pregătirii aderării la UE;
  b) **coordonarea** diverselor politici pe **termen scurt, mediu şi lung** astfel încât **coridorul de conciliere** a criteriilor de performanță, de motivare pentru rezultate superioare cu cele de dreptate, echitate şi coeziune socială să devină funcțional;
  c) dezvoltarea capacității de dialog, informare/comunicare, parteneriat, negociere, participare şi transparență în gestionarea resurselor umane, prin asumarea, de către fiecare partener, a răspunderilor care-i

revin potrivit legii şi statutului său; aceeaşi exigenţă se cere şi la nivelul cetăţeanului, care trebuie să aibă capacitatea ca, în cunoştinţă de cauză, să-şi asume noi roluri politice, economice, sociale, să-şi valorifice cât mai bine competenţa într-un context politic şi economico-social în continuă mişcare. Numai astfel, declinul şi inerţia vor fi depăşite, prin apariţia de noi competenţe şi centre de excelenţă, prin iniţiativă, angajare şi responsabilizare;

d) descentralizare şi consolidarea dimensiunilor regionale/locale ale SDCU; centrarea educaţiei şi a formării profesionale pe proiecte adoptate la nivel local, fără a se pierde din vedere componentele educaţiei şi ale formării profesionale generale;
e) dezvoltare/perfecţionare/adaptare a **capacităţii** instituţionale a diferitelor pieţe, cu predilecţie a pieţei muncii, a celei a educaţiei şi a ştiinţei;
f) accent pe predictibilitatea nevoilor viitoare; conţinuturi (calitate, flexibilitate funcţională, monitorizare, evaluare, certificare şi transparenţă a calificărilor); cooperare/colaborare inter şi intrainstituţională;
g) creşterea gradului de emploiabilitate a forţei de muncă, limitarea creşterii şomajului şi, în perspectivă, reducerea acestuia, combaterea sărăciei, a descurajării şi a excluderii sociale;
h) continuarea însuşirii *acquis*-ului comunitar, deopotrivă sub aspect legislativ, instituţional, al promovării unor mecanisme şi politici de formare şi ocupare a forţei de muncă.

Astfel concepută, SDCU va conduce la noi paradigme, atitudini în ceea ce priveşte capitalul uman, va genera alt tip de comportamente ale indivizilor în familie, în colectivitate/comunitate, la locul de muncă, în societate, un alt tip de participare şi alternanţă între învăţare şi activitate.

La acestea, adăugăm şi faptul că există, prin parteneriat, dialog, cooperare şi transparenţă, şi surse viabile de susţinere a amplului proces de dezvoltare a capitalului uman, de depăşire a **crizei de investiţii, de subfinanţare** în acest domeniu, apărută după 1980 şi accentuată în deceniul 1990-2000. Aceste surse pot proveni - după cum am menţionat deja - din fonduri publice, naţionale şi locale, din fonduri private, respectiv agenţi economici şi alţi operatori pe diverse pieţe, din fonduri investite de familie şi/sau persoana interesată în dezvoltarea competenţelor sale; din fonduri provenite de la donatori externi, de regulă în regim de cofinanţare, rambursabile şi/sau nerambursabile. Eficienţa conjugată a cheltuirii acestor fonduri în raport cu ţintele urmărite rămâne dependentă de **alocarea lor raţională, performantă**, în conformitate cu **priorităţi şi nevoi reale**, ca şi de **utilizarea competenţelor formante** în formule dintre cele mai diverse, adaptate noii tipologii a ocupării forţei de muncă.

Fără îndoială că o asemenea strategie se cere să fie racordată, prin toate fibrele sale, la orientările ***Strategiei europene a ocupării*** (SEO) şi la ***Directivele anuale*** ale UE în acest domeniu.

Capitolul 4
CAPITALUL UMAN ÎN ROMÂNIA. PROGRESE ŞI LIMITE

În introducerea la lucrarea sa *Capitalul uman. O analiză teoretică şi empirică cu referire la educaţie*, Gary S. Becker remarca: „(…) **Puţine ţări, dacă nu cumva nici una dintre ele, au atins o perioadă susţinută de dezvoltare economică fără să fi investit sume substanţiale în forţa de muncă**, iar majoritatea studiilor care au încercat evaluări cantitative ale contribuţiilor la dezvoltare au atribuit un rol important investiţiei în capitalul uman. (…) Inegalitatea în distribuţia câştigurilor şi a veniturilor este, în general, direct proporţională cu inegalitatea în educaţie sau altă formă de pregătire profesională“ (G. Becker, 1964). Aprecierile lui Becker, cu o vechime de peste trei deceni, sunt mai actuale decât oricând, au valabilitate deplină la scară societală, familială, individuală. Iar, evoluţiile de la sfârşitul mileniului doi şi începutul celui de-al treilea reclamă situarea capitalului uman, a **investiţiei în educaţie şi formarea profesională şi utilizarea competenţelor create** între factorii fundamentali ai creşterii economice endogene, ai dezvoltării sustenabile.

Mai mult, **educaţia**, alături de o serie de alţi factori, a devenit în prezent **factor** al competitivităţii potenţiale a fiecărei economii şi, respectiv, criteriul de măsurare a acesteia. Într-un raport al Centrului de Cercetări Economice din Japonia (ianuarie 2001), competitivitatea (potenţială şi efectivă) a unei economii este apreciată pe baza luării în considerare a performanţelor înregistrate în opt sectoare: finanţe, comerţ internaţional, întreprinderi, finanţe în sectorul privat, **educaţie**, guverne, **ştiinţă**, **tehnologia informaţiei**. Clasamentul (ierarhia) ţărilor, în funcţie de criteriile enunţate, se subliniază în raportul menţionat, „(…) nu este rezultatul creşterii economice“, ci arată poziţia fiecărei ţări din punctul de vedere al competitivităţii acum şi în viitor. Spre exemplu, standardele ridicate în educaţie şi infrastructura bine adaptată atestă un puternic potenţial de competitivitate[1].

---

[1] Acest raport analizează, prin prisma criteriilor/indicatorilor menţionaţi, economiile ţărilor membre ale OECD şi ale celor din Asia. Dacă clasarea **SUA pe primul loc**, cu cea mai performantă/competitivă economie în ultimul deceniu nu este surprinzătoare, **pierderea** suferită de către Japonia pe parcursul a 10 ani a 13 locuri în clasament, regresând de la locul 3 la locul 16, este cu adevărat o surpriză. Dacă nu cu foarte mult timp în urmă, privit la scară istorică, “miracolul japonez” era atribuit în mare măsură solidităţii şi performanţelor sistemului său de educaţie, în prezent, în acest **domeniu strategic**, vital, Japonia şi-a pierdut avantajul, într-un anume fel supremaţia. Astfel, dacă la nivel agregat, Japonia ocupă locul 16 în clasamentul amintit, în funcţie de **criteriul educaţie** deţine locul 25 (ponderea studenţilor licenţiaţi este, de pildă, inferioară celei din Coreea de Sud şi din China, principalii săi concurenţi în regiune).

Dacă asupra acestei nevoi există consens general, problema, respectiv dilema care se ridică se referă la capacitatea (potențialitatea) societății de a susține, prin resursele de care dispune, un proces de anvergura şi durata celui de formare/utilizare a capitalului uman. Şi trebuie recunoscut că, în acest domeniu, am spune sensibil, toate statele, comunitățile se confruntă cu dificultăți şi capcane, pe care trebuie să le depăşească într-o măsură mai mare sau mai mică. Însă România nici în prezent şi nici în trecutul mai apropiat sau mai depărtat nu a fost scutită de asemenea dificultăți şi chiar de bulversări (Steliana Perț, 2000).

4.1. O moştenire controversată: continuitate şi discontinuitate

În ciuda tuturor vicisitudinilor, „învățământul românesc - aşa cum se remarca în ***Cartea albă a învățământului din România*** -, cu toate problemele sale, a rămas dintotdeauna un **învățământ european** prin sistemul de valori pe care-l promovează, prin tipul de instituții educative, prin bazele sale legislative, prin predilecția deosebită pentru cultură şi deschidere interculturală, prin calitatea elitelor pe care le-a format" (Cezar Bârzea şi colectiv, 1995). Nu întâmplător**, zestrea educativă**, este adevărat controversată, cu care România a demarat procesul tranziției la economia de piață era importantă. Ar fi putut fi, dacă se întruneau condițiile necesare, un factor propulsor de primă mărime.

După 1948, România a acordat atenție dezvoltării învățământului. Era, la vremea respectivă, o cerință impusă de necesitatea reducerii ratei de analfabetism şi a eradicării canalelor de alimentare a acestora, ca şi una legată de acumularea bagajului de cunoştințe şi de formarea forței de muncă necesară realizării programelor inițiate de partidul unic. Cu atât mai mult cu cât, o parte a elitei intelectuale moştenite a fost decimată, iar o alta a emigrat.

Şcoala românească în timpul regimului totalitar, din punctul de vedere al principiilor constructive şi funcționale, al structurilor, conținuturilor şi tehnologiilor, al finalităților etc., a suferit numeroase şi contradictorii transformări, abateri, alunecări de la traseul progresului educațional continuu. Şi aceasta, într-o perioadă caracterizată, la scară europeană şi planetară, de „reformarea continuă a sistemelor educaționale" (Thomas Jean, 1977). Sintetic, respectivele transformări/sincope pot fi exprimate plastic în următoarea formulare: de la **ruptură** la **reconsiderare** în unele planuri şi, respectiv, de la încordare determinată de

Alături de educație, dar în strânsă corelație cu aceasta, o pondere importantă în arhitectura competitivității țărilor în funcție de performanțele economice o are şi criteriul "tehnologia informației". Sumarele noastre comentarii au drept țintă, pe de o parte, de a pune încă o dată în evidență rolul şi funcțiile majore ale educației în noua societate informațională, iar pe de altă parte, de a remarca necesitățile, am spune de ordin teoretic şi metodologic, care intervin în definirea, măsurarea şi aprecierea performanțelor şi a competitivității economiilor.

exagerări, de supralicitări sub aspect structural, al conținuturilor şi finalităților la implementarea *de facto* a unor principii de organizare-funcționare-modernizare a învățământului şi formării profesionale, unanim recunoscute şi consecvent promovate de UNESCO (Steliana Perț, 2000). Şi nu în ultimul rând, a amplificării - din cauzele menționate mai sus - a capacității producerii de rebuturi, de surse de decapitalizare a capitalului uman, a lărgirii ecartului dintre valorile promovate prin sistemul de educație şi cele din mediul înconjurător (George Văideanu, 1989).

În acelaşi timp, nu putem să nu fim loiali şi să recunoaştem că propensiunea pentru a investi în educația copilului, în învățământ şi formare profesională era importantă, atât la nivelul statului, cât şi al familiei. De altfel, cercetările şi studiile efectuate între 1970 şi 1980 cu privire la eficiența investiției în om şi, mai precis, a contribuției şi a formării forței de muncă calificate la creşterea economică a economiei României în perioada respectivă sunt semnificative. Avem în vedere doar aşa-numita **eficiență externă** a educației. Facem abstracție în felul acesta, de cea internă (care din rațiuni politice, cu deosebire, poate fi exagerat), şi numeroasele efecte sociale benefice mai puțin comensurabile în mod direct. Astfel, în funcție de metodologia folosită, de perioada de timp luată în considerare de cercetătorii români, contribuția educației şi a formării profesionale la crearea venitului național în perioada 1960-1970 oscilează în jurul valorii de 30%, cu variații în interiorul perioadei (Dan Grindea, Steliana Perț, Gh. Răboacă şi I. Copil).

În acest context, o singură remarcă dorim să facem. Şi anume: potrivit unei concluzii cu largă răspândire şi susținere în şcoala „economiei învățământului", inclusiv din partea UNESCO şi OECD, „o societate consacră învățământului o parte proporțională cu nivelul dezvoltării sale". În raport cu această axiomă a „economiei învățământului", valabilă în anii '70, există însă perioade în care „o societate consacră dezvoltării educației proporțional mai mult decât nivelul său de dezvoltare la un moment dat". Este vorba, practic, atât de ponderea cheltuielilor de învățământ şi formare profesională în PIB (şi/sau venitul național, cheltuielile publice sau totale de învățământ etc.), cât mai ales de ratele de creştere a celor două serii de indicatori menționați. În perioada 1955-1970, în mod permanent, sporirea cheltuielilor totale de învățământ a fost superioară ritmului de creştere a venitului național: indicele de devansare având valori între 1,03 în 1957 şi 1,48 în 1969.

După 1970, chiar în condițiile adoptării unor reglementări legale care, pentru epoca respectivă, pot fi considerate novatoare, cel puțin ca principii şi intenții, încep să se cristalizeze o serie de fenomene de criză în sistemul de învățământ şi formare profesională. Aceste semnale de criză au rădăcini şi surse de alimentare diverse:

- inerția naturală a sistemului în fața schimbării;

- rigiditatea introdusă prin unele acte normative care reglementau învățământul şi sistemul de relații cu piața muncii;
- măsuri arbitrare fără legătură cu procesele reale din economie şi societate;
- apariția şi accentuarea unor tensiuni pe piața muncii;
- tensiuni în cererea economică şi socială de învățământ, supra şi subşcolarizare în anumite segmente ale subsistemului de învățământ şi, respectiv, în diverse categorii profesionale şi ocupaționale;
- slăbirea calității învățământului şi a atenției pentru formarea elitelor profesionale induse de structurile sistemului, de calitatea formatorilor, ca şi de mediul social-economic.

În consecință, în pragul anilor '90, la începutul tranziției, credem că se poate vorbi de un anumit **paradox** sau de ceea ce am numi o moştenire **controversată** şi poate insuficient sau partizan evaluată. De ce şi cum?

În primul rând, nici nu ar putea fi altfel atâta vreme cât fiecare reformă a învățământului (sau măsură de reformă) îşi are propria sa paradigmă, concepție politică, filosofică şi socială. Ca atare, devine, la nivel conceptual, într-o primă abordare, şi de implementare într-o a doua etapă, de fiecare dată, un teren de înfruntare între:

- clasicism şi modernism;
- liberalism şi conservatorism;
- individualism şi colectivism;
- centralizare şi descentralizare/autonomie;
- sistemul de valori al şcolii şi cel al vieții reale.

În al doilea rând, cu toate discontinuitățile şi conotațiile politice turbulente, învățământul s-a manifestat ca un factor de prim ordin al dezvoltării postbelice a României, de „extragere" a României dintr-o zonă periferică a Europei[1] şi de situare în rândul țărilor cu un nivel de şcolarizare comparabil cu cel din multe țări dezvoltate. În 1989, rata de analfabetism era de circa 3%; practic, canalele de alimentare a analfabetismului - prin cuprinderea în învățământul obligatoriu a populației de vârstă şcolară - erau închise; stocul de învățământ, măsurat prin numărul de ani de şcoală pe o persoană, sporeşte spectaculos de la 3,5 ani în 1950 la 5,7 ani în 1970 şi peste 10 ani la mijlocul deceniului al optulea; potrivit datelor recensământului populației şi locuințelor din anul 1977, nivelul mediu de şcolarizare a populației de 12 ani şi peste era de 7,38 ani, pentru ca la cel din 1992 să fie mai mare de 10 ani; în ramuri de mare complexita-

[1] În *Enciclopedia României* sunt semnalate decalajele în materie de şcolarizare a populației din România față de țările vecine. Un singur exemplu grăitor: **rata de cuprindere în învățământul primar obligatoriu** avea următoarele valori: Cehoslovacia - 100%; Polonia - 96%; Ungaria - 95%; Bulgaria - 94%; Iugoslavia - 79%; Rusia Sovietică - 59,8%. În 1948, 29% din populația României era analfabetă, iar rata de pierderi din învățământul primar depăşea 37% (M. Popescu Spireni, Iulian Peter, Iosif I. Gabrea, 1936).

te, nivelul mediu de instrucție a forței de muncă era sensibil mai ridicat şi anume de 13,57 ani în cercetare-dezvoltare şi informatică, 13,2 ani în învățământ, 12,2 ani în administrația publică, 12,08 ani în sănătate, 11,18 ani în energie electrică, gaze şi apă etc. (Diana Roşu, Luminița Chivu). În fine, în acelaşi context, semnalăm şi faptul că **speranța de viață şcolară** (sau speranța de pregătire), indicator expresiv pentru societățile educaționale, sporeşte de la 7,09 ani/copil şcolarizabil în 1977 la 8,55 ani/persoană la începutul anilor '80, cu sublinierea că se situează sub nivelul din țările dezvoltate cu sisteme de învățământ şi formare profesională dinamice şi flexibile.

În al treilea rând, după 1980 cu deosebire, semnele vizibile de recesiune economică, o anumită contractare a cererii de forță de muncă asociată cu tensiunile din interiorul sistemului de învățământ au generat ceea ce îndrăznim să denumim o **criză globală a sistemului educațional** (Steliana Perț, 1996). Aceasta a îmbrăcat forme diverse şi anume:

- criza **politicilor** educative în relația sa de interdependență cu procesele şi fenomenele de pe piața muncii;
- criza **structurilor** de învățământ şi formare profesională, care a condus la coexistența pe piața muncii a **excedentelor** de forță de muncă în anumite profesii/calificări cu deficitul, în altele; **supra** şi **subşcolarizare** fie pentru anumite locuri de muncă, fie pe diferite trepte ale sistemului. Se apreciază de pildă că prelungirea învățământului obligatoriu la 10 ani a fost prematură şi a dus la **supraşcolarizare** mai mult sau mai puțin aparentă la nivelul învățământului secundar (Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu)[1];
- criza **învățământului superior**, manifestată prin rata modestă de cuprindere în învățământul terțiar, în condițiile unei cereri constant înalte de învățământ universitar;

[1] **Supra** şi/sau **subşcolarizarea** (calificarea) rămân o problemă deschisă. La urma urmei, astfel de calificări ale educației şi formării profesionale implică existența unui sistem fiabil şi dinamic de criterii de referință - "în raport cu ce? când? cum? " - după cum implică şi proceduri de evaluare a acestora ca atare şi, respectiv, a **riscurilor/costurilor** pe care fiecare dintre ele le prezintă pentru societate, colectivitate şi individ. Toate celelalte condiții considerate egale (în speță, calitatea procesului de învățare), apreciem că riscul cel mai mare, atât pe termen scurt, cât mai ales pe termen mediu şi lung, rezultă din fenomenul de subşcolarizare, subcalificare. Credem că problema reală care se pune este cea a celei mai bune alocări structurale a resurselor, atâta vreme cât ele nu prisosesc niciodată.
În acelaşi timp, nu se poate face complet abstracție de riscul supraşcolarizării, al supracalificării. Credem însă că acesta se manifestă mai ales în economiile în care **piața muncii este rigidă**, puțin dinamică, iar cea a **formării profesionale** extrem de **segmentată**, foarte specializată în ceea ce priveşte "oferta de calificări" a sistemului educațional, ceea ce împiedică comunicarea, schimbul de informații şi circulația persoanelor între cele două piețe. În aceste împrejurări, prin nefolosirea capitalului uman sau prin folosirea în activități inferioare competenței sale, investiția în resursa umană se erodează, cheltuielile angajate cu pregătirea sa îşi pierd din eficiență.

- criza **conținuturilor procesului de învățare**, asociată cu slăbiciunile tehnicilor şi procedurilor de transfer al cunoştințelor, de selecție, evaluare şi certificare a competențelor;
- **criza resurselor umane** necesare unei învățări de calitate;
- **criza resurselor financiare**. Potrivit aprecierii specialiştilor din Institutul de Ştiințe ale Educației, „(…) după mai mulți ani de marginalizare şi subfinanțare, învățământul românesc a ajuns la un prag critic dincolo de care este amenințat însuşi nivelul de cultură şi de pregătire al națiunii „ (Cezar Bârzea, 1993).
- **criza de management a sistemului**, inclusiv centralizarea excesivă a sistemului;
- **criza capacității de previziune şi proiectare** a sistemului în legătura sa de esență cu dinamica sistemului economic şi social şi cu provocările proceselor dezvoltării contemporane (integrare, globalizare, liberă circulație etc.);
- criza comunicării intra şi interinstituționale şi, respectiv, a transparenței.

Inventarierea acestor fenomene şi procese nu anulează şi nici măcar nu minimalizează afirmațiile anterioare. Intenția noastră este doar de a sublinia că se acumulase deja **masa critică**[1] ce impunea o nouă concepție şi structură, noi conținuturi, finalități şi alternative ale educației şi formării profesionale. Altfel spus, o nouă reformă, mai bine ancorată în realitățile contemporane, adecvată opțiunilor fundamentale ale României la începutul anului 1990 (în măsura în care acestea erau suficient de conturate).

4.2. Impactul tranziției. Cerințe şi restricții

4.2.1. Precizări preliminare

Tranziția la economia de piață include o multitudine de transformări ale sistemului şi conținuturilor educației şi formării profesionale, în genere ale sistemului național de calificări[2] din perspectiva compatibilizării cu cele din țările

[1] În anul 1989, colectivul sectorului de Economie a Resurselor Umane din Institutul de Economie Națională a elaborat o lucrare privind calitatea forței de muncă din România. Lucrarea, întemeiată pe o analiză laborioasă a unor bogate informații, surprindea elementele perene ale educației şi formării profesionale, dar şi blocajele, elementele de criză care "amenințau", pe diferite canale, eficiența sistemului în funcțiune. După mai bine de 10 ani, concluziile lucrării îşi păstrează în bună măsură valabilitatea.

[2] "Sistemul de educație şi formare profesională" şi "sistemul național de calificări" nu pot fi suprapuse, între ele existând diferențe. Astfel, **sistemul de educație şi formare profesională** cuprinde, pe de o parte, totalitatea instituțiilor şi organizaților publice şi private, formale şi informale care, în zona lor specifică de activitate, îndeplineşte diferite roluri, funcții, având competențe şi responsabilități în educația şi formarea profesională inițială şi continuă a forței de muncă. Pe de altă parte, include mecanisme, instrumente, proceduri şi me-

dezvoltate şi cu exigenţele noii economii. Şi aceasta, cu atât mai mult cu cât tranziţia este ea însăşi un proces de învăţare continuă la nivel societal, comunitar/colectiv şi individual. Din păcate, şi experienţa ultimului deceniu o confirmă, este mai ales un proces de **învăţare prin şoc**, cu toate costurile economice şi social-umane pe care le implică. Mai mult, împinge în prim-plan (la suprafaţă) nevoia unei mai raţionale integrări şi compatibilizări a **capitalului educaţional** cu „**capitalul social**". Sau, mai bine zis, a „infiltrării" capitalului educaţional în întreaga textură a celui social. Ceea ce măreşte valoarea capitalului social (societal) şi dă noi dimensiuni utilizării acestuia în slujba dezvoltării sustenabile şi progresului social-uman.

Evaluarea capitalului uman şi a impactului tranziţiei asupra acestuia este o întreprindere complicată, dificilă. Într-un anume sens, niciodată completă şi încheiată. Presupune o analiză/evaluare multidimensională, laborioasă, existenţa sistemelor informaţionale necesare, a bazei de date minim necesare, a aparatului şi instrumentului metodologic utile. În legătură cu aceasta, câteva precizări sunt absolut necesare pentru analiza cât mai corectă a fenomenelor şi proceselor din domeniul capitalului uman.

În primul rând, evaluarea capitalului uman la un moment dat se bazează pe o serie de elemente care pot fi, cu o rigurozitate convenţional stabilită, acceptate. Este vorba de un pachet de indicatori care privesc stocul de învăţământ, fluxul din sistemul educaţional etc.

În al doilea rând, chiar şi în aceste condiţii de acceptare a pachetului de indicatori, există diferenţe de ordin cantitativ şi calitativ dificil, chiar imposibil de surprins, într-un indicator agregat. Acestea se pot referi la durata anului de învăţământ, conţinuturile ca atare ale programelor, structurile, ca şi multe elemente calitative - sistemele de evaluare, pe parcurs şi/sau la finalul unui ciclu de educaţie şi formare, modalităţile de certificare şi, respectiv, echivalare a diplomelor ş.a.

În al treilea rând, sistemul de relaţii dintre lumea şcolii şi lumea muncii, cel mai adesea sunt exprimate prin sintagma „relaţii cu piaţa muncii". Există în practică un ecart între **stocul de capital uman**, produs de sistemele de învăţământ şi formare profesională, şi **capitalul uman efectiv utilizat**, cel care generează venituri. Ecartul poate ajunge atât de mare încât să conducă la degradarea capitalului uman format, la pierderea atributului de **capital**, de **sursă** de creştere economică şi a veniturilor.

---

todologii ca suport al procesului de învăţare, ca şi de examinare şi evaluare a calificării obţinute, certificate prin diverse documente.

" **Sistemul naţional de calificări profesionale**" (*vocational qualifications*) cuprinde ansamblul ocupaţiilor, profesiilor şi calificărilor evaluate, certificate, recunoscute şi ierarhizate corespunzător exigenţelor locului de muncă (postului), respectiv cunoştinţe, deprinderi de muncă, comportamente, atitudini, performanţe etc.; se referă, în al doilea rând, la relaţiile multidimensionale (orizontale şi verticale) între calificare iniţială şi educaţia continuă în procesul de activitate (vezi şi Steliana Perţ, 1999).

În al patrulea rând, nu există în România (cel puțin) o metodologie acceptată de evaluare a calificării obținute la locul de muncă sau/şi prin experiență. Aceasta influențează, fără îndoială, orice încercare de evaluare a capitalului educațional. În concluzie, chiar şi numai prin prisma acestor precizări, este evident că **evaluarea capitalului uman ca stare şi dinamică** este o întreprindere multi şi interdisciplinară; necesită informații fiabile şi metodologii diverse, dar concertate, prelucrate şi analizate în sistem integrat.

Evident, multe din elementele la care ne-am referit nu intră direct în bagajul instrumentar al economistului (nici chiar al celui specializat în „economia învățământului şi formării profesionale continue"). După cum, multe din informațiile care circulă nu sunt suficient adaptate evaluării capitalului uman, altele au o fiabilitate slabă, iar altele nu există încă. Sigur că, în procesul de integrare şi, respectiv, de compatibilizare a statisticii şi sistemelor de educație şi formare profesională şi din perspectiva, ceva mai îndepărtată, a liberei circulații a forței de muncă din România pe piața internă a UE, este posibil ca multe din dificultățile amintite să poată fi depăşite.

În condițiile menționate, în acest paragraf vom încerca - în limitele informațiilor coerente disponibile în statistica oficială - să evaluăm stocul de capital uman în 1999 şi să surprindem o serie de procese şi tendințe din domeniul educației şi formării profesionale, cu efectele lor benefice şi mai puțin benefice în ceea ce priveşte **capitalul educațional** şi rezonanțele acestuia în capitalul social. Încercarea noastră nu va fi exhaustivă, ci se va concentra doar asupra câtorva aspecte. Am urmărit, în principal, relația dintre o serie de indicatori globali ai resurselor de muncă - populație în vârstă de 15 ani şi peste, populație activă, populație ocupată, şomerii şi nivelul de instruire a capitalului uman în conformitate cu clasificarea internațională şi a UNESCO (pe niveluri de ISCED): de asemenea, în măsura posibilului, am recurs la comparații internaționale.

4.2.2. Evaluări ale capitalului uman

Evaluarea **capitalului uman**, din perspectiva **dimensiunii sale educaționale**, după toate aprecierile cea mai edificatoare dintre ele, presupune utilizarea unui pachet de indicatori şi de informații intercorelate. În această etapă, abordarea noastră va fi incompletă, deoarece vom folosi doar acei indicatori şi acele informații care au fost disponibile. Dar, chiar şi aşa, acestea au un grad suficient de relevanță pentru caracterizarea capitalului uman din România, procesele, fenomenele şi riscurile din acest domeniu. Vom încerca o abordare pornind de la indicatori cu un grad ridicat de agregare şi generalitate, mergând până la folosirea altora parțiali, specifici. De câte ori va fi posibil, vom recurge şi la aprecieri calitative, multe dintre ele necuprinse într-un indicator sau altul, care rămân în principal o măsură cantitativă. Nu putem însă să nu observăm, în acest context, că în sine problematica capitalului uman este, înainte de toa-

te, una de calitate şi valorificare a potenţialului în interesul societăţii, comunităţii şi individului.

a) **Gradul de alfabetizare a populaţiei în vârstă de 15 ani şi peste** este ridicat, cu tendinţă de uşoară creştere şi de apropiere între bărbaţi şi femei.

Tabelul nr. 1

Rata de alfabetizare a populaţiei în vârstă de 15 ani şi peste, total şi pe sexe

%

	1992	**1995**	**1999**
Total	…	96,6	97,2
Bărbaţi	98,5	98,7	98,7
Femei	95,0	95,4	95,7

Sursa*: INSSE.*

Rata de alfabetizare a populaţiei în 1999 depăşea 97%. Cu 97% rată de alfabetizare a populaţiei, România se situează în vecinătatea mediei ţărilor cu nivel înalt de dezvoltare (97,5%), dar sub nivelul marii majorităţi a ţărilor membre ale UE (99%), ca şi sub cel al ţărilor candidate la UE (cu excepţia Bulgariei, ţările candidate din spaţiul central şi est-european înregistrează rate de alfabetizare la nivelul ţărilor membre ale UE - 99%). Ecartul dintre rata de alfabetizare a bărbaţilor şi cea a femeilor s-a redus de la 3,5% în 1992 la 3% în 1999. Pe acest fond, este de reţinut faptul că se menţin diferenţe, în unele cazuri, îngrijorătoare, **pe medii şi în profil regional**. În anul 1997, de exemplu, rata de alfabetizare în **mediul urban** era de **99%**, iar în cel **rural** de **94,7**%, comparativ cu **97%** media naţională. **Pe regiuni**, în acelaşi an, **sub media naţională** se situau regiunile nord-est (96,9%), sud (95%), sud-vest (95,6%). Celelalte regiuni aveau valori superioare mediei. Între acestea se detaşează regiunea **centru** cu 98,5% şi **Bucureşti** cu 98,9%. O ultimă remarcă se referă la faptul că în interiorul fiecărei macroregiuni există judeţe/localităţi care se situează sensibil sub media regiunii şi, evident, sub cea naţională. Astfel, în acelaşi an, rata de alfabetizare a populaţiei adulte în judeţul **Giurgiu** era de 89,6%, în judeţul **Călăraşi** de 93%, în **Ialomiţa** şi **Dolj** de 94,5%, în **Olt** de 94,7%.

b) **Indicele educaţiei**[1] la nivel naţional în anul 1998 a fost de 0,860. Ca şi în anul anterior, ecartul pe medii, regiuni şi judeţe este important.

[1] Se calculează ca medie aritmetică ponderată între rata de alfabetizare a populaţiei (cu o pondere de două treimi) şi gradul de cuprindere în învăţământul de toate gradele (cu o pondere de o treime), fiecare dintre aceste valori este comparată cu praguri valorice stabilite de PNUD, respectiv 0-100% pentru rata de alfabetizare şi 0-100% pentru gradul de cuprindere în învăţământ. Diferenţa dintre valoarea efectivă şi cea minimă raportată la diferenţa dintre valoarea maximă şi cea minimă dă **valoarea specifică** a indicatorului educaţiei. Un exemplu: 97 -0,0)/ (100,0 - 0,0) = 0,970 pentru indicele alfabetizării şi (63,9 -

Tabelul nr. 2

Indicele educației, la nivel național, pe macroregiuni şi medii, în anul 1997

România, Total	**0,856**
Nord-est	0,845
Sud-est	0,846
Sud	0,820
Sud-vest	0,743
Vest	0,869
Nord-vest	0,858
Centru	0,861
Bucureşti	0,934
Urban	0,920
Rural	0,773

Sursa*: INSSE.*

Remarcând că indicele educației (cu cele două componente ale sale) intră în calculul **indicelui dezvoltării umane** (IDU), sunt evidente diferențele pe harta nivelului de educație a populației din România. Putem vorbi de zone cu un grad de concentrare educațională înaltă (superioare mediei) şi, respectiv, mai slabă. În acest din urmă caz, asociindu-se cu un nivel de dezvoltare mai redus, cu un profil economic deficitar, de regulă monoindustrial, suprapunându-se în bună măsură cu zonele cu rată ridicată a sărăciei. Apar deci, din acest punct de vedere, semnale ale unui proces de **polarizare**, cel al educației (vom reveni asupra acestei probleme). Între nivelul maxim şi cel minim al educației există un ecart regional de + 0,191 puncte; între mediul urban şi cel rural de + 0,147 puncte; iar în raport cu media națională, o diferență de - 0,113 puncte între nivelul mediu şi cel minim şi + 0,78 puncte pentru nivelul maxim.

Structura **populației active pe niveluri de instruire (educație)** este un indicator relevant pentru caracterizarea stocului şi calității capitalului uman. În acest sens, am recurs la folosirea indicatorului **distribuției populației active** pe niveluri de educație ISCED[1], **grupe de vârstă şi mediu.**

Informațiile se referă la populația activă definită conform metodologiei BIM furnizată *de Ancheta asupra forței de muncă din gospodării* (*AMIGO*), realizată trimestrial şi anual de INSSE (anexa nr. 4, graficele nr. 1, 2, 3).

0,0)/ (100,0 - 0,0) = 0,639 pentru gradul de cuprindere în învățământ. Indicele nivelului de educație va fi, în acest caz, (2 x 0,970 + 0,639)/3 = 0,860 (*Raportul național al dezvoltării umane*, România 1999).

[1] Potrivit metodologiei UNESCO, tipurile de învățământ sunt grupate astfel:
ISCED 0 - 2: învățământ gimnazial, primar şi persoane fără şcoală absolvită;
ISCED (3g + 3v): liceu, inclusiv treapta I de liceu, învățământ profesional, complementar şi de ucenici;
ISCED 4: postliceal şi similar;
ISCED 5-7: învățământ superior de scurtă şi lungă durată.

Trei categorii de observații rețin atenția. Prima dintre ele se referă la faptul că, în toate cazurile, (pe niveluri de vârstă şi instruire), ponderea celor cu pregătire specifică din mediul **urban** este superioară celei din mediul **rural**. În unele situații, diferențele sunt apreciabile.

Graficul nr. 1

Distribuția populației active totale pe grupe de vârstă şi niveluri ISCED(%)

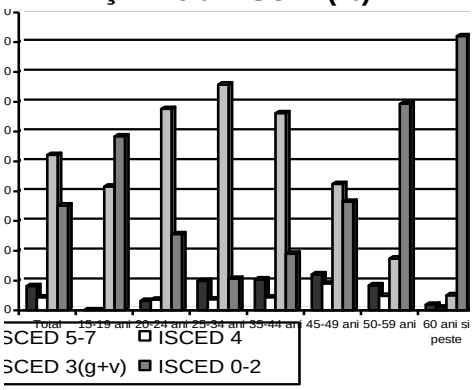

Graficul nr. 2

Distribuția populației active din mediul urban pe grupe de vârstă şi niveluri ISCED(%)

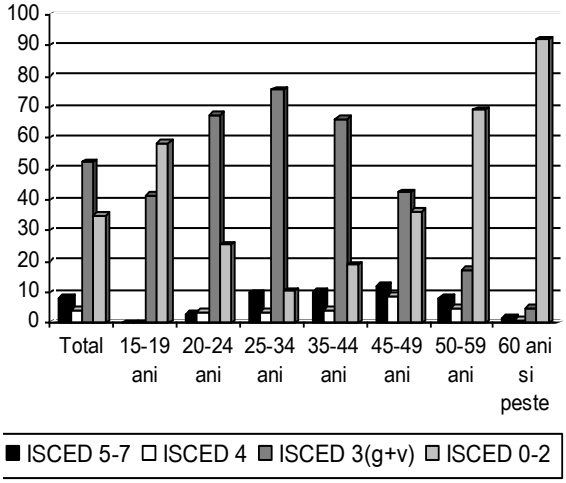

Graficul nr. 3

Distibuția populației active din mediul rural pe niveluri de educație ISCED şi grupe de vârstă(%)

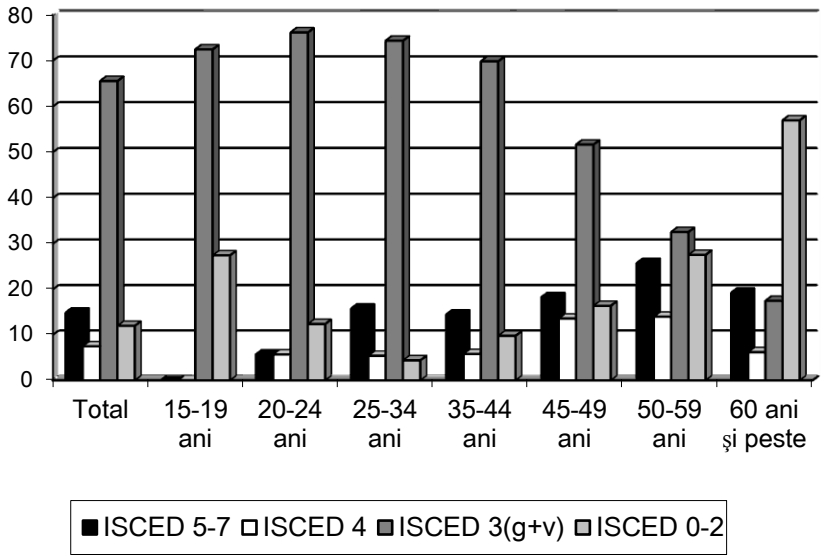

Tabelul nr. 3

Distribuția populației active pe niveluri de instruire şi medii, total România, 1999

%

	ISCED 5-7	ISCED 4	ISCED 3 (g+v)	ISCED 0-2
Total	8,2	4,4	52,2	35,2
Urban	14,9	7,5	65,6	12,0
Rural	1,7	1,5	39,0	57,8

Sursa*: anexa nr. 4*

A doua remarcă, în opinia noastră, semnificativă, rata înaltă de concentrare a populației active după nivelul de instrucție în grupa 3 şi, respectiv, 0-2 ISCED peste 87% la nivelul întregii țări.

Tabelul nr. 4

Distribuția populației active a României pe niveluri de educație,1999

	ISCED 5-7	ISCED 4	ISCED 3 (g+v)	ISCED 0-2
Total	8,2	4,4	52,2	35,2

Sursa*: anexa nr. 4*

A treia: pe grupe de vârstă, niveluri de educație, ISCED şi medii, există diferențe semnificative în ceea ce priveşte zonele de maximă concentrare. Astfel, populația activă cu **studii superioare** (ISCED 5-7) este concentrată la grupele de vârstă **25-44** de ani sau 25-59 de ani, 32,4%, respectiv, 40,8% pentru total şi 48,6%/74,4% pentru mediul urban. În grupele respective de vârstă, ponderea populației active cu studii superioare este mult inferioară (8,7% şi 10,2%). În schimb, cu excepția populației active de 60 ani şi peste, repartiția pe niveluri de educație pare a fi mai echilibrată pentru ISCED 3(g + v) şi, într-o măsură mai mică, pentru persoanele active cu un nivel de educație 0-2. În legătură cu acest din urmă nivel de educație - acceptând o anumită marjă de exagerare - putem conchide că populația mai vârstnică (din grupele de vârstă 50 de ani şi peste) este masiv localizată la nivelul de educație 0-2. Astfel, 69,3% din populația activă din grupa de vârstă 50-59 de ani are un nivel de instruire de 0-2 (27,6% din cea rezidentă în mediul urban şi 85,8% din cea din rural), iar din grupa de 60 ani şi peste, 92% pe total, 57% în urban şi 94,5% în rural (anexa nr. 4). Fără îndoială că o asemenea distribuție a populației active pe niveluri de instruire şi medii este nemijlocit legată/determinată de fenomenele de îmbătrânire demografică, de feminizare, iar în ultimii ani chiar de ruralizare/reagrarizare a unei părți a populației active din mediul urban (de regulă, cu nivel de educație şi formare profesională mai redus), care a rămas fără loc de muncă şi sursă sigură de venit în activități neagricole.

d) Dacă structura populației active pe niveluri de educație oferă o imagine, considerăm concludentă, pentru **capitalul uman potențial** de care societatea dispune la un moment dat, repartizarea populației ocupate în funcție de criteriul menționat este o măsură a capitalului uman efectiv utilizat, valorificat la un moment dat[1].

[1] Indicatorul nu măsoară, totuşi, cu rigoarea necesară gradul de valorificare a capitalului uman, deoarece nu ne spune nimic dacă competențele de care individul dispune sunt folosite la capacitate, cum sunt folosite şi cu ce rezultate (performanțe). Dar utilizarea unui asemenea indicator, chiar imperfect, este necesară şi utilă pentru aprecierea capitalului uman.

Tabelul nr. 5

Structura populației ocupate pe niveluri de educație şi sexe, 1997 şi 1999

	5-7 ISCED		3v ISCED		3g ISCED		0-2 ISCED	
	1997	1999	1997	1999	1997	1999	1997	1999
Total	8,2	8,5	25,5	26,2	29,8	29,2	36,5	36,1
Bărbați	8,3	8,6	33,5	33,6	26,0	25,9	32,2	31,7
Femei	8,0	8,1	16,2	17,4	34,3	31,7	41,5	41,4

Sursa*: INSSE.*

Perioada de comparație este mult prea scurtă pentru a ne permite generalizări. Observăm numai că există o uşoară tendință de ameliorare a structurii populației ocupate pe niveluri de instruire, cu diferențe de la un nivel la altul. În unele situații (5-7 ISCED), este mai vizibilă la forța de muncă bărbătească, în altele (3v ISCED) la femei. În mod deosebit, reține atenția tendința **descendentă** care se constată la nivelul ISCED 3g. După cum vom avea prilejul să constatăm, este rezultatul direct al contracției cererii de învățământ secundar general, pe de o parte, al ratei de şomaj ridicate, mult peste medie, a forței de muncă cu pregătire secundară generală care, de regulă, la ieşirea din şcoală, nu deține o calificare care să-i ofere şansa ocupării unui loc de muncă. Fenomenul are, însă, şi o serie de conotații comportamentale în ceea ce priveşte angajarea tinerilor, asigurarea egalității de oportunități şi tratament, ca şi ale tinerilor față de locurile de muncă oferite. Lipsa unei piețe tranziționale a muncii de la şcoală la viața activă pare să aibă „un cuvânt greu" de spus nu numai în orientarea şi formarea capitalului uman, cât mai ales în valorificarea acestuia, în frânarea proceselor de „decapitalizare" şi deprofesionalizare a resursei umane.

e) În sprijinul afirmațiilor de mai sus vine un alt indicator: **rata de şomaj BIM** pe niveluri de educație ISCED, medii şi sexe (anexa nr. 5). Există o dependență puternică, inversă între nivelul de educație şi rata de şomaj: **cu cât nivelul de educație şi formare profesională este mai înalt, cu atât şansele de a găsi un loc de muncă convenabil sporesc** (tabelul nr. 6, graficul nr. 4).

Fără a face prea multe comentarii, subliniem doar că: în raport cu rata medie de şomaj BIM, cea din mediul urban şi, respectiv, a forței de muncă bărbăteşti sunt superioare. Procesul este firesc dacă luăm în considerare privatizările şi restructurările din perioada 1998-1999, impactul sistemului de plăți compensatorii asupra „şomajului voluntar" al forței de muncă din activități în care erau ocupați preponderent bărbați.

Tabelul nr. 6

Rata de şomaj BIM pe niveluri de educaţie ISCED, medii şi sexe, 1999

	Total	5-7	4	3g	3v	0-2
Total	6,8	3,1	4,1	9,3	9,2	4,5
Urban	10,3	3,1	4,7	11,2	12,0	16,3
Rural	3,5	2,0	*)	5,7	5,4	10,8
Bărbaţi	7,3	2,7	3,4	9,5	9,1	5,8
Femei	6,2	3,6	5,2	9,2	9,3	3,2

**) nesemnificativ.*

Sursa*: calculat pe baza datelor din:* **Ancheta asupra forţei de muncă în gospodării,** *(*AMIGO*) anul 1999, CNS 2000; vezi şi anexa nr. 5.*

În al doilea rând, şomajul pentru toate categoriile de forţă de muncă este masiv concentrat la forţa de muncă cu pregătire secundară (3g + 3v), cu rate sensibil mai mari decât în cazul celei cu pregătire universitară. În fine, în al treilea rând, rata de şomaj BIM atât în mediul **urban**, cât şi în cel **rural**, are nivelul cel mai ridicat la populaţia cu un nivel redus de educaţie şi pregătire, 16,3 şi, respectiv, 10,8% comparativ cu rata medie totală de şomaj în mediul urban de 10,3%, iar în cel rural de 3,5%.

Graficul nr. 4

Rata de şomaj BIM pe niveluri de educaţie ISCED, medii şi sexe - 1999(%)

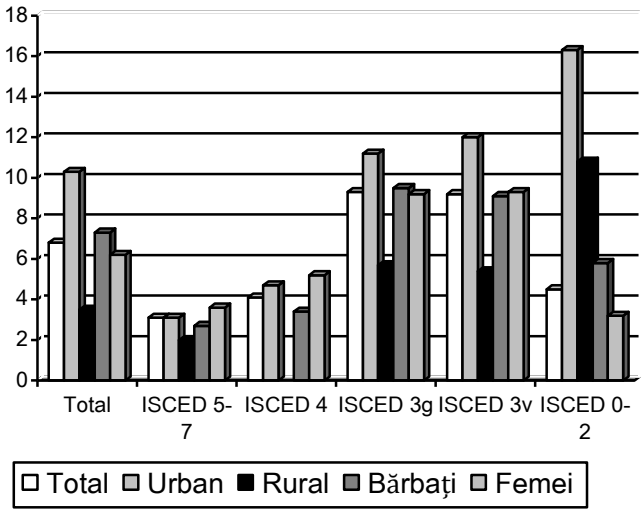

4.3. Învățământul şi educația continuă - factori-cheie ai evoluției capitalului uman. Distorsiuni şi efecte de lungă durată

Aşa cum am menționat deja, fenomene de criză cu privire la formarea şi utilizarea capitalului uman şi-au făcut apariția înainte de 1989. Acestea s-au manifestat atât în ceea ce priveşte sistemul de învățământ şi formare profesională, utilizarea competențelor, a capitalului uman la cote performante, cât şi în ceea ce priveşte relațiile biunivoce dintre învățământ şi piața muncii, învățământ şi societate, dintre sistemul de învățământ şi formare profesională şi sistemul național de calificări. Ca atare, se manifestau frecvent, cu intensitate mai mare sau mai mică, distorsiuni, rupturi şi non comunicare între diversele subsisteme, numeroase şi „surprinzătoare constrângeri" şi exagerări în numele asigurării concordanței dintre nevoile de calificare ale pieței muncii şi oferta sistemului de învățământ (excedente, deficite, sub/supraocupare, diverse forme de şomaj ascuns etc.)

Demararea şi derularea tranziției la economia de piață, aplicarea unor rețete nepotrivite bolii cronice a organismului economic şi educațional din România, cu deosebire în prima parte a anilor '90 (dar nu numai) au agravat multe din debarasările moştenite şi au favorizat apariția, cel puțin parțială, a stresului şi a apatiei sociale, inclusiv în ceea ce priveşte formarea şi utilizarea capitalului uman. În acest scop, vom recurge la analiza nivelului şi evoluției unor indicatori consacrați în materie. Este posibil ca unele din constatările şi concluziile noastre să fie numai parțial adevărate, deoarece nu surprind şi nici nu puteau surprinde impactul practic intern şi extern al măsurilor de reformă a sistemului de învățământ din România.

4.3.1. Cererea de învățământ. Unele aspecte relevante[1]

Pentru a măsura cererea şi, respectiv, oferta de învățământ operăm cu următorii indicatori pe care-i considerăm esențiali pentru diagnoza procesului de formare a capitalului uman:

a) rata brută de cuprindere în învățământ;
b) rata brută de cuprindere în învățământul secundar (3v + 3g ISCED);
c) rata brută de cuprindere în învățământul terțiar (5-7 ISCED);
d) ponderea copiilor de 7-14 ani necuprinşi în învățământul obligatoriu;
e) ponderea cheltuielilor de învățământ în PIB şi, respectiv, în cheltuielile bugetului general consolidat;
f) numărul de elevi şi de studenți ce revin la 100 de persoane în vârstă de 6-25 de ani şi, respectiv, la 1000 de locuitori.

[1] În acest paragraf nu ne propunem evaluarea paşilor reformei învățământului demarată în 1995, deşi poate un asemenea demers ar fi fost necesar, ci numai evidențierea unor fenomene, tendințe şi restricții ale formării /utilizării capitalului uman.

i. **Rata brută şi respectiv rata netă de cuprindere** în învățământ are evoluții diferite pe forme de învățământ (primar, secundar, terțiar), oscilante de la un an la altul, cu o uşoară tendință de ameliorare după 1995. Astfel, **rata de cuprindere în toate sistemele de învățământ -** rată globală - scade de la 62,4% în 1990 la 60,4% în 1993. Din 1994, se remarcă o uşoară tendință de revenire: în 1999 este mai mare cu 4,5% față de nivelul cel mai scăzut înregistrat în anii 1992 şi 1993 (60,3% şi respectiv 60,4%). Această evoluție este rezultatul a câtorva factori cu acțiune contrară: pe de o parte, reducerea duratei învățământului obligatoriu de la 10 la 8 ani, asociată cu reducerea ratei de cuprindere în învățământul preşcolar, gimnazial şi mai ales secundar în prima parte a deceniului precedent; pe de altă parte, **a creşterii accelerate** a ratei de cuprindere în **învățământul superior**. Între 1990 şi 1993, aceasta sporeşte mai mult decât dublu, de la 10,6% la 22,7% în 1993, pentru ca în 1999, rata de cuprindere în învățământul superior de scurtă şi lungă durată să fie de 28%, mai mare de peste 2,6 ori față de 1990. Acesta este efectul direct al satisfacerii „cererii amânate de învățământ superior", a sporirii capacității de cuprindere prin dezvoltarea învățământului privat. Pe de altă parte, este răspunsul învățământului la cererea de forță de muncă superior calificată, în domenii înainte deficitare (juridic, economic şi chiar în învățământ, servicii bancar-financiare şi de asigurări, protecția mediului ş.a.).

ii. În condițiile menționate, semnale, în opinia noastră, **îngrijorătoare şi asimetrice** cu procesele şi tendințele din țările dezvoltate, rezultă din **comprimarea puternică** a gradului **de cuprindere a populației şcolare în învățământul secundar** (ciclul inferior şi superior). De la 90,7% în anul 1990, rata de cuprindere în învățământul secundar scade la 63,7% în 1993 (cu 27%). Revigorarea modestă a acestei rate începând din 1994 nu reuşeşte decât în mică măsură să „recupereze" o parte din deficitul înregistrat: în 1999 comparativ cu 1993, sporirea este doar de 5,7%, în condițiile în care în interiorul perioadei se manifestă oscilații de la un an la altul. Învățământul secundar continuă să fie - din rațiuni diverse, economice, sociale, culturale etc. - mai mult sau mai puțin blocat (gâtuit).

În plus, îngrijorător este şi faptul că reducerea drastică a ratei de cuprindere în învățământul secundar este acompaniată de fenomenul de **abandon şcolar** care se menține ridicat tocmai în acest segment (3g + 3v ISCED, 4 ISCED).

Tabelul nr. 7

Indicatori cheie ai cererii de învăţământ

Anii	PIB/ capita ($PPC)	Rata de cuprindere*			Ponderea copiilor de 7-14 ani ne-cuprinşi în învăţământul obligatoriu (%)	Ponderea cheltuielilor pentru învăţământ în		Numărul de elevi şi studenţi la	
		Total	Secundar	Terţiar		PIB	Cheltuielile bugetului consolidat	100 pers. (6-23 ani)	1000 locuitori
1989	...	...	...	...	5,4	2,2	...	...	...
1990	5.706	62,4	90,7	10,6	8,9	3,0	7,9	6,24	185,9
1991	5.087	58,5	76,1	12,5	9,5	3,6	9,6	5,85	175,3
1992	5.068.	60,3	65,7	20,2	9,3	3,6	8,7	6,23	175,4
1993	5.259	60,4	63,7	22,7	8,7	3,2	9,3	6,04	174,4
1994	5.628	61,3	66,1	22,7	8,1	3,1	9,0	6,13	175,7
1995	6.095	61,6	68,6	20,9	6,7	3,4	9,8	6,16	176,6
1996	6.595	62,0	69,1	22,2**	5,6	3,6	10,5	6,20	178,1
1997	6.422	62,9	68,6	22,7**	5,0	3,3	9,5	6,29	178,2
1998	6.153	63,9	67,8	25,4**	3,0	3,3	9,2	6,39	178,0
1999	6.000	64,9	69,4	28,0**	3,2	3,2	7,8	6,49	176,4
2000	6.095	...	...	...	...	...	...	...	...

**) Rata brută de cuprindere în învăţământ: ponderea populaţiei înscrisă în învăţământul de diferite grade în populaţia şcolarizată (fără luarea în calcul a vârstei).*
Rata netă de cuprindere în învăţământ: ponderea populaţiei din diferite forme de învăţământ raportată la populaţia de vârstă corespunzătoare.
***) inclusiv învăţământul postliceal şi de maiştri.*
Sursa: *INSSE.*

Tabelul nr. 8

Rata de abandon şcolar pe principalele forme de învățământ 1995-1998

- % -

Anii	Învățământul profesional	Învățământul liceal			Învățământ postliceal
		Total	Teoretic	Special	
1995	5,0	4,2	2,9	5,2	6,1
1996	5,2	3,9	3,0	4,6	7,1
1997	6,0	4,0	3,1	6,0	6,0
1998	6,5	4,2	4,0	6,5	8,4

Sursa*:* calculat pe baza datelor CNS; Modernizarea sistemului de educație şi formare profesională în țările în tranziție. Raport Național - România, ETF, ONR, 1999.

În învățământul **profesional** abandonul şcolar creşte de la un an la altul, datorită mai ales lipsei de perspectivă în găsirea unui loc de muncă în momentul absolvirii. Pe parcursul a 4 ani, rata de abandon sporeşte cu 1,5 procente. Aceeaşi tendință şi valoare are şi **rata de abandon** din învățământul liceal de specialitate (3v ISCE); în 1998, aceasta a fost de 6,5% comparativ cu 5,2% în 1995. Explicațiile sunt în general aceleaşi, slaba legătură dintre cererea de calificări de pe piața muncii şi oferta de calificări a sistemului de învățământ şi formare profesională.

Dacă avem în vedere că, potrivit legislației în vigoare, învățământul postliceal se organizează la cererea agenților economici sau a celor interesați, **dimensiunea ratei de abandon** pare surprinzătoare.

Dar şi aici credem că intervine starea şi evoluția cererii de pe piața muncii, într-un anume sens amplitudinea mare a modificărilor în structurile ocupaționale care poate avea ca rezultat lărgirea deschiderii evantaiului dintre cerere şi o ofertă de calificări din momentul absolvirii comparativ cu cea din momentul începerii şcolarizării. Nu sunt excluse, desigur, nici apariția altor oportunități mai atractive de formare profesională şi respectiv de ocupare.

În acelaşi timp, facem un act de corectitudine subliniind că perioada la care ne referim, nu surprinde efectele (pozitive sau negative) ale reformei învățământului preuniversitar şi ale celui profesional. Acestea vor fi vizibile după anul 2000.

iv. Canalele de alimentare ale analfabetismului care până în 1989 erau practic închise, în condițiile degringoladei din sistemul de învățământ din anii 1990-1993, a creşterii ratei de sărăcie şi a numărului de săraci, s-au „redeschis": **ponderea copiilor în vârstă de 7-14 ani necuprinşi în învățământul obligatoriu** creşte de la 5,4% în 1989 la 9,3% în 1992; în 1993 şi 1994, aceasta este de 8,7% şi respectiv 8,1%, după care la nivelul întregii țări se remarcă o tendință constantă de reducere, 6,7% în

1995 la 3,2% în 1999. Se mențin însă însemnate diferențe teritoriale (regiuni şi județe) şi pe medii.

Remarcăm că în unele județe ponderea copiilor de 7-14 ani necuprinşi în învățământ este mult superioară mediei naționale şi/sau celei a macroregiunii din care face parte: Constanța: 5,4%, Tulcea: 6,6%, Ialomița şi Prahova: 4,3%, Gorj: 5,6%, Hunedoara: 6,1%, Bistrița Năsăud: 5,3%, Covasna: 7,1%, Harghita: 10,8%, Mureş: 6,4%, Sibiu: 5,1%, Ilfov: 5,8%.

Tabelul nr. 9

Ponderea copiilor în vârstă de 7-14 ani necuprinşi în învățământul obligatoriu, pe macroregiuni şi medii

România	**3,0**
Bucureşti	0,6
Nord-est	1,0
Sud-est	3,0
Sud	3,1
Nord-Vst	3,2
Sud-Vet	3,5
Vest	3,9
Centru	6,2
Urban	2,7
Rural	3,5

Sursa*: INSSE.*

v. **Numărul de elevi şi studenți care revin la 100 de persoane în vârstă de 6-23 ani şi respectiv la 1000 de locuitori -** indicatori care exprimă sintetic capacitatea de cuprindere în sistemul de educație şi formare a cohortei de vârstă şcolară, propensiunea pentru învățare ca şi densitatea populației şcolare în raport cu populația - cu oscilații minore de la un an la altul, fie că se mențin la cote aproximativ constante, fie că se reduc. În timp ce, indicele de densitate al elevilor şi studenților în populația de vârstă şcolară are valori cuprinse între 5,85 în 1991 şi 6,49 în 1999, numărul de elevi şi studenți la 1000 de locuitori se reduce de la 185,9 în 1990 la 176,4 în 1999, în condițiile în care scade nu numai populația şcolară, ci şi populația țării.

vi. **Cheltuielile pentru învățământ** - un alt indicator relevant - se mențin, an de an, sub necesar şi sub cota stabilă prin legea învățământului.

Astfel ponderea acestora în PIB se situează în vecinătatea a 3% anual, iar în bugetul public consolidat, în jurul a 9%, cu tendință de reducere. Dacă în

1996, acestea din urmă au reprezentat 10,5% din cheltuielile bugetare, **în 1997 ponderea se reduce la 7,8%.**

Dimensiunea cheltuielilor de învățământ se situează de regulă sub cota din țările dezvoltate membre ale UE sau chiar din țările candidate.

Tabelul nr. 10

Ponderea în PIB a cheltuielilor pentru învățământ, în unele țări membre ale UE şi țări candidate, 1997

ȚARA	% în PIB
Austria	6,7
Belgia	5,4
Danemarca	8,2
Finlanda	6,9
Franța	6,4
Germania	5,9
Grecia	4,9
Islanda	5,5
Italia	4,9
Olanda	5,1
Portugalia	5,9
Spania	5,8
Suedia	8,5
Cehia	5,5
Ungaria	5,3
Polonia	5,8

Sursa*: OECD, Education Data Base.*

Deficitul de finanțare se menține, fondurile atrase - care paradoxal, nu au fost totdeauna integral utilizate - compensează doar parțial penuria de resurse financiare interne.

Tabelul nr. 11

Structura cheltuielilor totale*) pentru învățământ şi formare profesională, pe surse de constituire, 1997-1998

Anii	Bugetul de stat	Bugete locale	Credite externe	Venituri proprii	Alte surse
1997	78,8	11,5	2,6	9,0	0,1
1998	81,6	9,5	1,6	7,2	0,1
1999	61,5	23,2	2,5	12,5	0,3

) sumele **totale alocate educației plus subvențiile pentru acoperirea unor costuri privind cazarea şi masa studenților includ atât costuri directe cât şi transferuri; **cheltuielile private** inițiale cuprind taxele şi celelalte plăți individuale, cu excepția celor conside-*

rate subvenţii publice; ***cheltuielile publice şi private finale*** *reprezintă sumele utilizate în mod direct pentru cumpărarea serviciilor educaţionale;* ***cheltuielile publice finale*** *cuprind achiziţiile publice directe de resurse educaţionale şi plăţi către instituţiile educaţionale, dar nu cuprind transferurile către gospodării şi entităţi private;* ***cheltuielile private finale*** *includ taxele şi celelalte plăţi private efectuate către instituţiile educaţionale, inclusiv subvenţii publice plus cotă parte din cheltuielile pentru cazare şi masa elevilor, care sunt subvenţionate din fonduri publice.*
Sursa*: Ministerul Finanţelor.*

4.3.2. Oferta sistemului de învăţământ

Evident, studierea **ofertei** sistemului educaţional presupune un studiu vast şi în adâncime mergând de la tipologia sistemului până la nomenclatorul de profesii, specializări, calificări etc. O asemenea abordare necesară, depăşeşte însă, posibilităţile unui cercetător economist şi necesită un volum imens de informaţii care nu sunt deocamdată disponibile. De aceea ne vom mărgini pentru a oferi o oarecare imagine doar la unele aspecte care privesc populaţia şcolară pe niveluri de instruire; ponderea populaţiei care nu are un nivel de pregătire superior învăţământului secundar; ponderea populaţiei şcolare în vârstă de 10-29 ani în totalul populaţiei de aceeaşi vârstă. Vom recurge într-o măsură mai mare la comparaţii internaţionale.

a. **Structura populaţiei şcolare pe niveluri de educaţie** este un indicator larg folosit în statistica internaţională şi care oferă o imagine a fluxului viitor de capital uman. Dimensiunea sa este influenţată şi de structura pe vârste a populaţiei (anexa nr. 6 şi graficul nr. 5).

Cu unele abateri(+/-) de regulă există multe similitudini în ceea ce priveşte structura populaţiei şcolare pe niveluri de educaţie atât în rândul ţărilor UE, cât şi în cele candidate. Sintetic, se poate vorbi de o anume simetrie, de un proces, în perspectivă, de apropiere. Ceea ce nu exprimă altceva decât compatibilizarea sistemelor de educaţie şi formare profesională şi respectiv a sistemelor naţionale de calificări. Pe acest fond însă nu putem să nu obsevăm că ponderea populaţiei şcolare în învăţământul terţiar (5-7 ISCED) din ţările candidate se situează - cu o singură excepţie - sub media UE (14,7%) şi mult sub nivelul unora din ţările membre UE (Grecia - 18,5%, Spania - 18,0%, Italia - 17,4%, Finlanda - 19,0% etc.).

Cu o pondere a populaţiei şcolare în învăţământul terţiar de 7,6% din totalul populaţiei şcolare, **România** se situează pe **penultimul loc** (înaintea Ciprului) din cele 11 ţări candidate.

b. **Populaţia care nu are un nivel superior celui secundar de calificare.** Atragem de la început atenţia că rezultatele pot fi viciate de tipologia învăţământului dintr-o ţară sau alta.

Graficul nr. 5

Structura populației şcolare pe nivele de educație, în UE şi țările candidate, 1997(%)

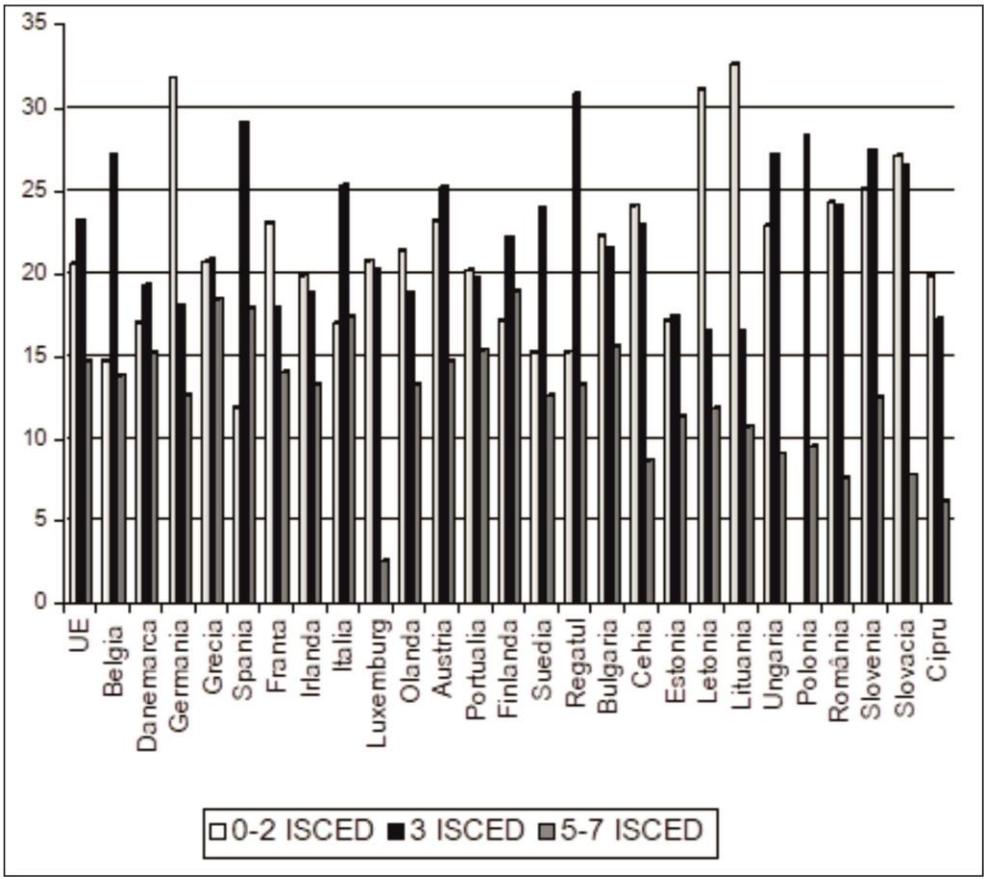

Privite comparativ, seriile de date par să confirme una din ipotezele/concluziile de la care am pornit în studiul nostru. Şi anume: fostele țări socialiste au demarat tranziția cu un stoc de capital uman impresionant; investiția în formarea umană (a statului şi a familiei) se situa pe unul din primele locuri ale agendei investițiilor; şi rezultatele se văd şi astăzi, chiar dacă multe din disfuncționalitățile tranziției au erodat nu numi capitalul uman existent, ci şi înclinația şi posibilitatea de a investi pentru învățământ şi formare profesională. Acestea sunt, însă, „roade" ce se vor culege şi vedea ceva mai târziu. Deşi, numeroase semnale au apărut deja.

Din grafic şi anexa nr. 7, reţinem doar două concluzii. Prima, există o relaţie de dependenţă directă între vârstă şi nivelul de instruire. Pe măsură ce se trece de la o grupă de vârstă la alta, ponderea celor care au o pregătire cel mult la nivelul învăţământului secundar sporeşte. Dacă ne referim la UE 15, această traiectorie merge de la 31% în grupa 20-29 ani la 35% în grupa 30-39 ani, 42% în grupa 40-49 ani, pentru a ajunge la 53% în grupa 50-59 ani. Există multe şi adesea însemnate diferenţe între ţările membre, toate însă se înscriu pe trendul menţionat. Aceeaşi caracteristică procesuală, diferită mult ca dimensiune în primele două grupe de vârstă (mai redusă decât în UE) se constată şi în fostele ţări socialiste, inclusiv în România.

Graficul nr. 6

Ponderea populaţiei care nu are un nivel de pregătire superior învăţământului secundar, pe grupe de vârstă, în UE şi alte ţări candidate, 1997(%)

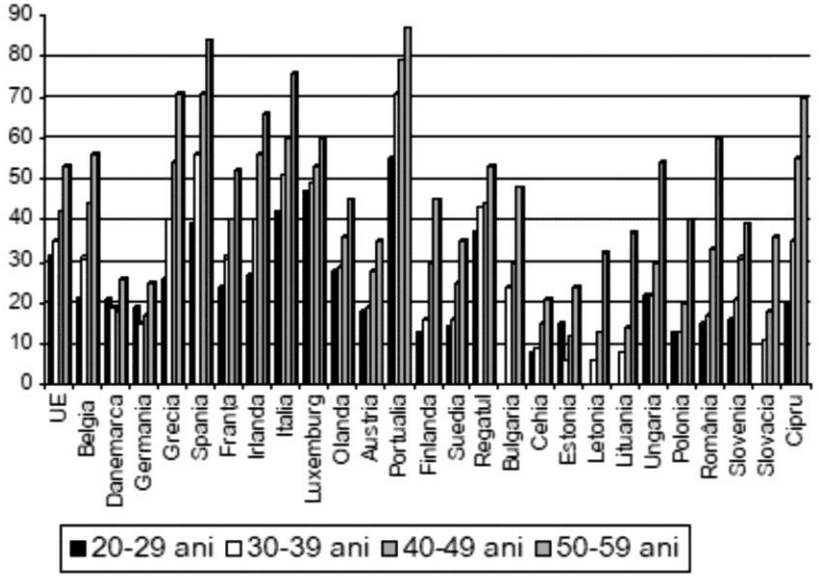

c. Un ultim aspect, focalizat pe populaţia tânără se referă la ponderea populaţiei şcolare în vârstă de 0-29 ani în populaţia din aceeaşi grupă de vârstă (graficul nr. 7 şi anexa nr. 8).

Deşi indicatorul include şi învăţământul preşcolar, primar şi gimnazial, oferă totuşi o imagine, am spune suficient de grăitoare a nivelului şi diferenţelor de nivel de la un grup de ţări la altul, de la o ţară la alta. Astfel, faţă de o medie la nivelul UE de 56,9%, ţările membre se desfăşoară pe un palier ce se întinde

de la 48,4% (Grecia) şi 62,7% (Belgia). Oricum, cu excepția Greciei (pentru nivelul inferior mediei, a Belgiei şi Franței pentru cel superior) celelalte țări membre ale UE se distribuie în vecinătatea mediei.

Graficul nr. 7

Ponderea populației în vârstă de 0-29 ani în totalul populației de 0-29 ani, în UE 15 şi țări candidate(%)

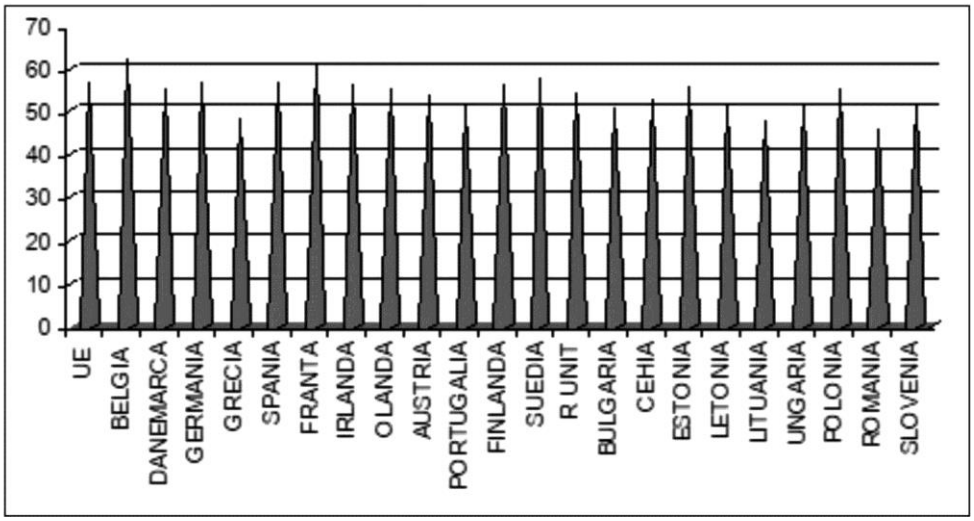

Cât priveşte țările **candidate**, în speță cele fost socialiste, fără nici o excepție se situează sub media UE 15 şi a celor mai multe dintre țările membre. România, din păcate, ocupă ultimul loc cu o pondere de 45,6% a populației şcolare în vârstă de 0-29 ani în totalul populației de aceeaşi vârstă.

O asemenea poziție confirmă într-o anume măsură concluziile din paragraful anterior privind contracția învățământului secundar şi a cererii de învățământ secundar.

Capitolul 5
INCIDENȚE PE PIAȚA MUNCII: PROFESIONALIZARE *versus* DEPROFESIONALIZARE

Unele aspecte importante care acoperă aria problematică a relațiilor dintre formarea – utilizarea – dezvoltarea capitalului uman au fost deja evidențiate în capitolele anterioare. În acest capitol, vom insista, mai ales prin prisma unor comparații internaționale, doar asupra unor aspecte mai puțin prezente în preocupările economiştilor români. În principal avem în vedere: incidența subutilizării capitalului uman asupra valorii (calității) stocului de capital uman şi, prin efectele de antrenare, asupra cererii de competențe, fie ca „cerere economică" (a agenților economici, în genere a sistemului economico-social), fie din partea populației ("cerere socială"); identificarea canalelor de pierdere de capital uman la scară națională; riscul accentuării unor procese îngrijorătoare de **deprofesionalizare** (decapitalizare) a capitalului uman care tinde să atingă, la unele categorii de forță de muncă, pragul critic (de alarmă), ca şi riscul unei puternice segmentări, chiar al polarizării pieței educației şi a formării profesionale (OECD, 2000).

În abordarea, chiar dacă numai parțială, a problematicii anunțate, pornim de la concluzia, conturată deja, corespunzător căreia, **calitatea** capitalului uman şi utilizarea acestuia se conturează ca zone de dezechilibru ale tranziției. Aceste dezechilibre sunt prezente atât în sistemul de formare a capitalului uman, cât mai ales pe piața muncii. Există, orice s-ar spune, o ruptură între declarațiile de intenție, anumite prevederi legale şi reglementări instituționale şi realitățile din societatea românească. Tratamentul marginal aplicat resursei umane, ca şi unele incoerențe, gripaje ale reformei învățământului în primul deceniu al tranziției se „răzbună".

5.1. Şomaj. Subperformanță. Precarizare a ocupării

A devenit o axiomă faptul că nivelul de competență a resurselor umane este pilon al proiectării politicilor de ocupare şi al succesului acestora, că între nivelul de educație – performanță – ocupare există o corelație pozitivă. Dar, la fel de adevărat este şi faptul că gradul de tensionare a pieților profesionale/ocupaționale ale muncii generează acceptarea de locuri de muncă inferioare pregătirii, ceea ce, în final, se traduce prin fenomene de descalificare, de pierdere de capital uman. Pe de altă parte, **subperformanțele** (calitatea slabă a pregătirii unor cohorte de absolvenți) învățământului şi formării profesionale „explodează" pe piața muncii, reflectându-se, în cele din urmă, în performanțe economice slabe, în competitivitate redusă etc.

Tranziția la economia de piață a generat noi cerințe pentru pregătirea factorului uman şi compatibilizarea acesteia cu cea din țările dezvoltate. Procesele de integrare, globalizare şi tranziție la noua economie, la societatea informațională, au amplificat aceste cerințe. Mobilizarea economiei pentru valorificarea moştenirii culturale şi înscrierea pe noile coordonate a întârziat din cauze bine cunoscute. Ca urmare, dezechilibrele dintre structurile profesional-ocupaționale, nivelul de competență al forței de muncă şi cerințele construcției noii economii s-au accentuat, concentrându-se în anumite zone. Astfel, potrivit raportului BERD din anul 2000 (capitolul „Capital uman, tehnologie şi calificare")[1], deficitul de calificare în patru grupe de competență-cheie în România şi Ungaria este ilustrat în tabelul nr. 12.

Tabelul nr. 12

Deficitul de calificare pe domenii şi categorii ocupaționale în România şi Ungaria

Categorii ocupaționale	Limba		PC/TJ		Management		Relații cu clienții	
	Rom.	Ung.	Rom.	Ung.	Rom.	Ung.	Rom.	Ung.
Manageri	17	7	12	11	24	12	19	2
Gulere albe	12	3	21	15	15	6	7	2
Gulere albastre	2	1	3	1	0	0	3	1
Muncitori necalificați	1	0	1	0	0	0	2	0

a**. Şomajul tinerilor** şi **somajul de lungă durată** se numără printre factorii importanți ai erodării capitalului uman. El afectează, în proporții variate, toate țările. Din acest punct de vedere, are caracter global (graficul nr. 6 şi anexa nr. 9).

În toate țările, rata de şomaj a tinerilor în vârsta de 15-24 ani (aceasta include absolvenți de învățământ obligatoriu secundar şi superior), din care o bună parte intră pentru prima dată pe piața muncii, este sensibil mai mare decât a cohortei în vârsta de 25-29 ani care fie că au pregătire superioară, fie că au deja experiență profesională. Şi aceasta, dincolo de diferențele ce se înregistrează de la o țară la alta. (Aşa de pildă, față de media UE de **23,5%** rata de şomaj pentru grupa 15-24 ani şi **9,4%** pentru cea de 25-29 ani, țările membre se dispersează pe un interval cuprins între **6,8%** în **Luxemburg** şi **36,3%** în **Spania** în cazul primei grupe şi între 2,0% şi 18,0% în aceleaşi țări în cazul celei de a doua grupe de vârsta – anexa nr. 9).

[1] Studiul este realizat pe baza unei anchete efectuate în peste 900 de întreprinderi din România, Ungaria şi Rusia. Am reținut în tabel doar România şi Ungaria, deoarece ambele sunt țări candidate la UE.

Graficul nr. 8

Rata de şomaj a tinerilor în vârsta de 15–24 ani şi 25–29 ani, în ţări ale UE şi ţări candidate, 1997

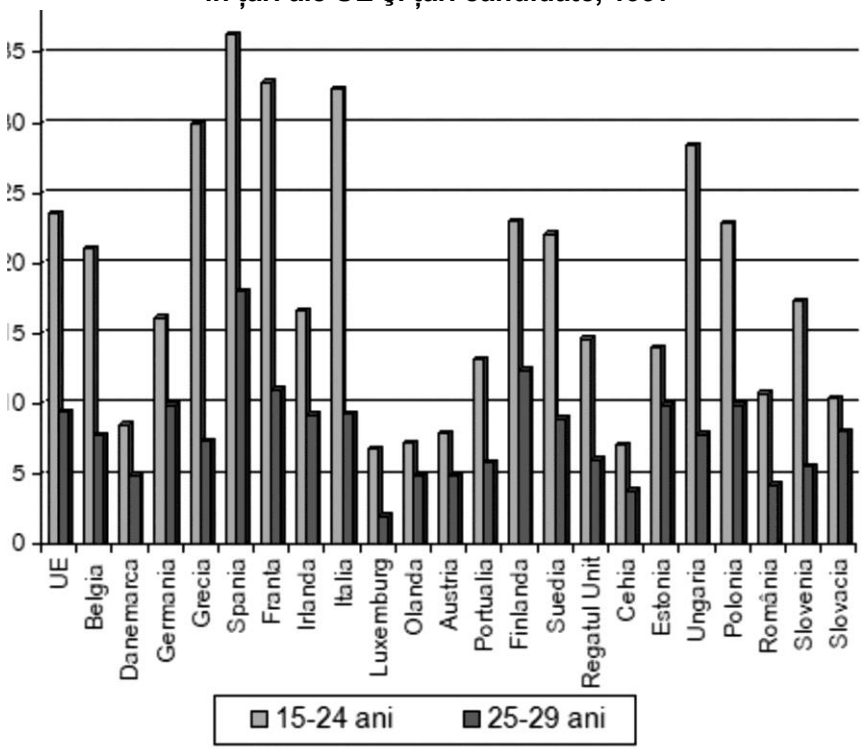

În al doilea rând, **ţările candidate** au rate de şomaj **mai mici** decât ţările membre ale UE, diferenţele ratelor de şomaj pentru cele două grupe de vârstă înainte evidenţiate fiind prezente şi în situaţia ţărilor candidate. Cu o rată a şomajului de 10,7% în cazul tinerilor în vârstă de 15-24 ani şi 4,2% în cel al grupei de 25-29 ani, România înregistrează rate dintre cele mai mici (10,7% şi 4,2% comparativ cu 28,4% şi 7,8% în Ungaria, sau 22,8% şi 9.9% în Polonia). Menţionând că pentru toate ţările informaţiile sunt colectate potrivit metodologiei BIM (ancheta asupra forţei de muncă), avem anumite rezerve în ceea ce priveşte fiabilitatea datelor pentru România. După cunoştinţele noastre, în România, cu excepţia a 1-2 ani, există mari diferenţe între datele furnizate de ancheta AMIGO şi cele furnizate de înregistrările Ministerului Muncii şi Solidarităţii Sociale prin Agenţiile de Ocupare a Forţei de Muncă.

b. Deosebit de relevante sunt şi informaţiile privind **rata de şomaj a populaţiei în vârstă de 25-29 ani pe niveluri de educaţie** (anexa nr. 10).

Pe măsură ce nivelul de educaţie sporeşte, rata de şomaj se reduce, cea mai scăzută rată de şomaj înregistrându-se la populaţia cu pregătire superioa-

ră (ISCED,5-7). Constatarea este valabilă pentru toate țările, deşi între acestea există diferențe la fiecare nivel de educație (3,2% şi 19,9% la populația cu o pregătire ISCED 0-2, 4,1%-17,6% ISCED 3 şi respectiv 3,1%-13,6% ISCED 5-7 pentru țările membre UE).

Graficul nr. 9

Rata de şomaj a populației în vârstă de 25-29 ani pe niveluri de educație, în țările membre ale UE şi țări candidate (%)

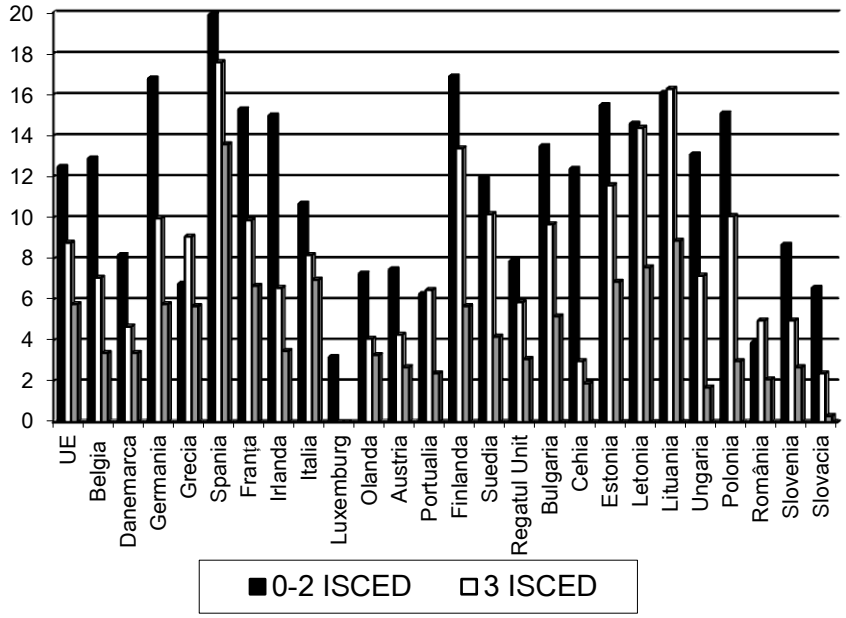

c. Unele constatări utile rezultă şi din analiza **ratei de şomaj a persoanelor cu studii superioare** (5-7 ISCED) pe grupe de vârstă (anexa nr. 11).

Graficul nr. 10

Rata de şomaj a persoanelor cu pregătire superioară (ISCED 5-7), pe grupe de vârstă în ţările membre ale UE şi ţări candidate, 1997(%)

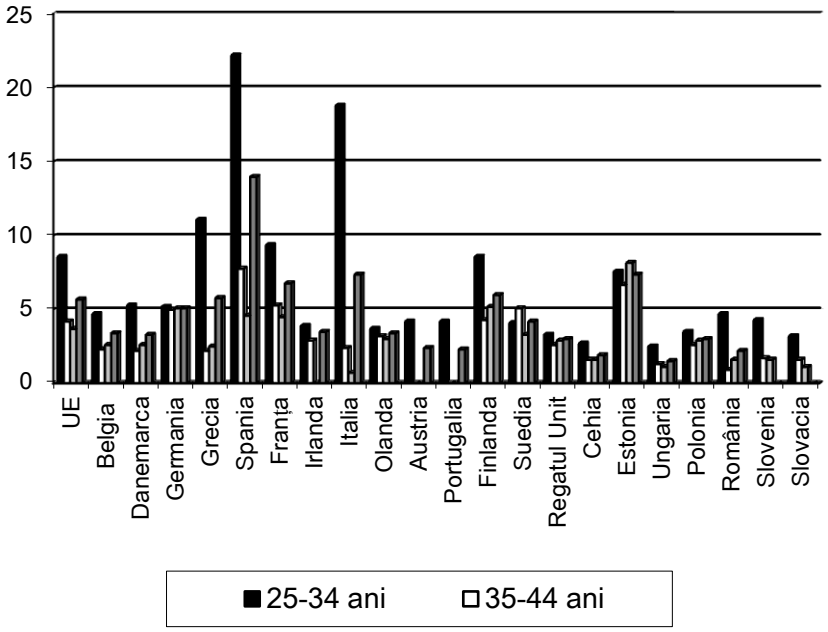

Ratele cele mai reduse de şomaj, atât la nivelul UE 15, cât şi al fiecărei ţări, inclusiv a celor candidate, se înregistrează la grupele de vârstă 35-44 ani şi 45-54 ani, iar cea mai înaltă la grupa 25-34 ani. Într-o anume măsură fenomenul nu este de natură să surprindă prea mult. Aceasta se explică după părerea noastră, pe de o parte prin dificultăţile de a găsi un loc de muncă convenabil imediat după terminarea studiilor (mulţi dintre absolvenţi intră pentru prima dată pe piaţa muncii). Există o anumită perioadă de tatonare, de aşteptare, de **învăţare** chiar **a căutării unui loc de muncă**, a manierei de prezentare a competenţelor pe care le posedă (le oferă celui care angajează); pe de altă parte, exprimă, fără nici un fel de dubiu, nepotrivirile dintre cererea de calificări a pieţei muncii la un moment dat şi oferta de calificări a sistemului de formare, ca şi propensiunea de mobilitate a ofertei de forţă de muncă.

În sprijinul acestei concluzii vine şi prezentarea ratei de şomaj pe niveluri de educaţie şi experienţa în activitate.

Tabelul nr. 13

Rata de şomaj pe niveluri de educaţie, după experienţa anterioară, 1999

Nivel de educaţie	Rata BIM (%)		
	Total	Şomeri intraţi pentru prima dată pe piaţa muncii	Şomeri care au lucrat înainte
Universitar (5-7 ISCED)	3,8	5,1	2,9
Postliceal tehnic de maiştri (4 ISCED)	2,7	1,9	3,1
Liceal (3g ISCED)	40,9	44,8	38,8
Profesional (3v ISCED)	29,7	22,7	33,5
Gimnaziu (2 ISCED)	17,9	18,6	17,5
Primar (2 ISCED)	3,8	4,3	3,5
Fără şcoală absolvită (0 ISCED)	1,2	2,6	0,6

*Sursa: **Anchetă asupra forţei de muncă în gospodării** (AMIGO), 1999, CNS, 2000.*

d. **Vulnerabilitatea comparativ mai mare a femeilor pe piaţa muncii**, indiferent de nivelul pregătirii lor este o caracteristică a stării şi evoluţiei şomajului. Riscul mai mare de şomaj al femeilor pe piaţa muncii este, totuşi, diferit în funcţie de nivelul de educaţie şi pregătire profesională (anexa nr. 12).

Rata de şomaj, atât a bărbaţilor, cât şi a femeilor, este mai mică la forţa de muncă cu pregătire superioară. Aceasta este o caracteristică generală. În acest cadru, rata de şomaj a forţei de muncă feminine este, de regulă, **superioară** celei a bărbaţilor, atât pentru nivelul de educaţie 0-3 ISCED, cât şi pentru 5-7 ISCED. Se remarcă şi câteva abateri de la această regularitate. Astfel, dacă ne referim la ţările membre ale UE, în **Regatul Unit** pentru ambele niveluri de pregătire şi în Suedia pentru nivelul 5-7 ISCED, rata de şomaj a femeilor este mai mică decât a bărbaţilor.

Graficul nr. 11A

Rata de şomaj pe niveluri de educaţie şi sexe a populaţiei active în vârstă de 25-29 ani în ţări membre UE şi ţări candidate, 1997

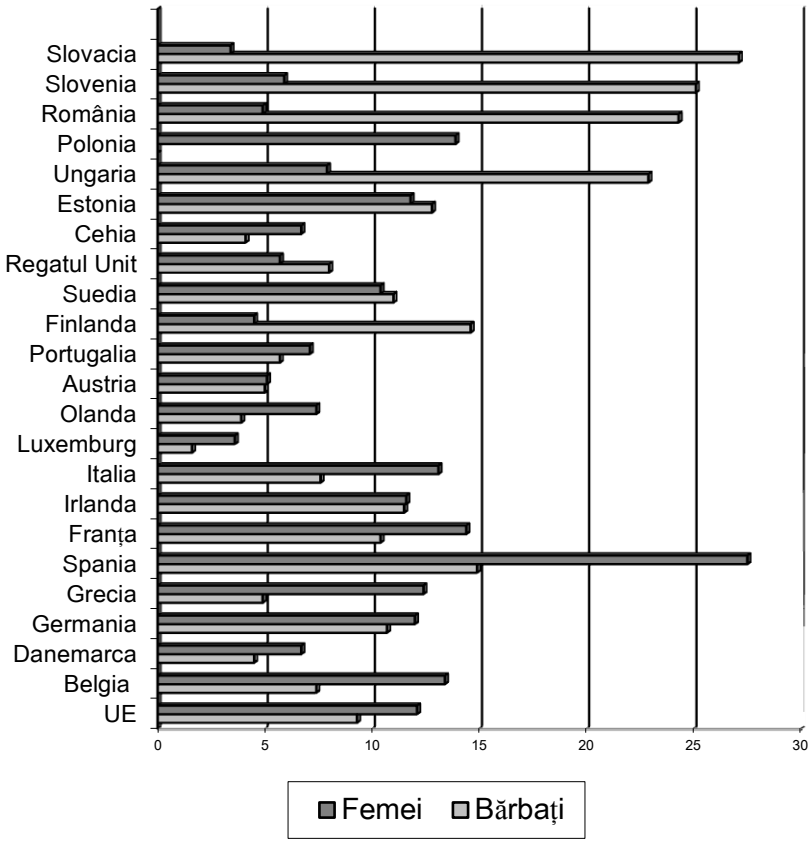

A) ISCED 0-3

Graficul nr. 11B

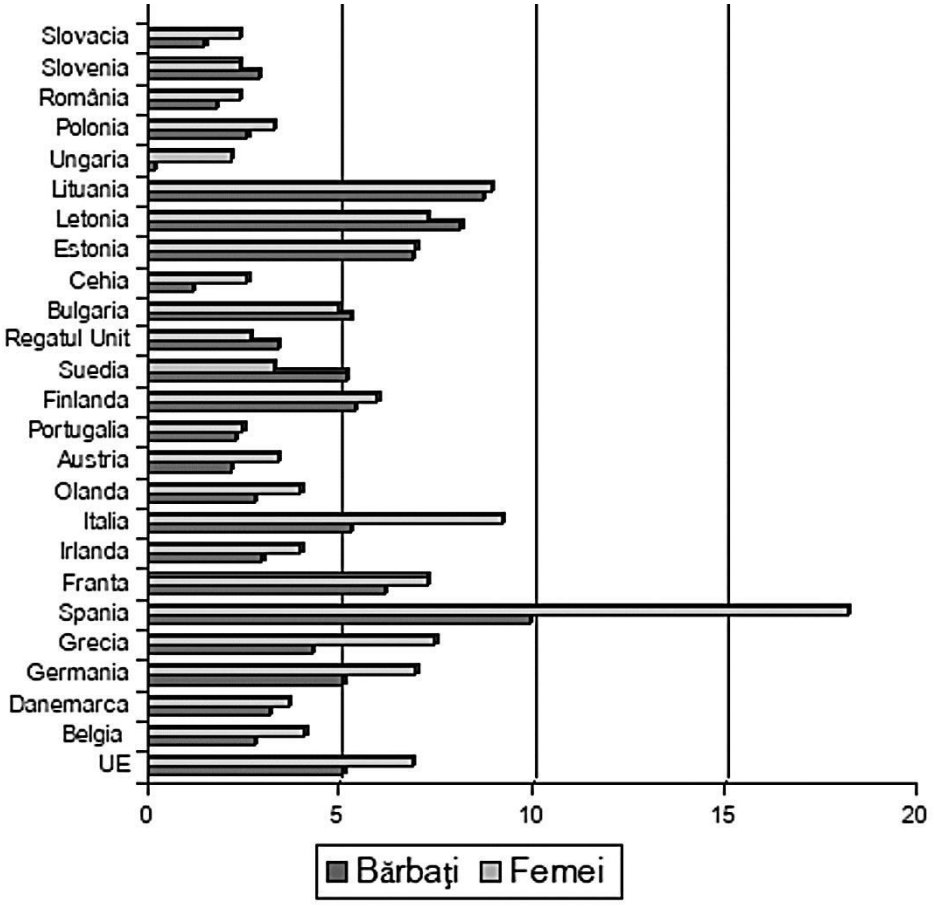

B)ISCED 5-7

În cazul țărilor **candidate** situația este mai variată, chiar diferită de cea din UE15 pentru nivelul de educație 0-3 ISCED: în 4 cazuri (Estonia,Ungaria, Slovenia, Slovacia) rata de **şomaj a femeilor** este mai mică decât cea a bărbaților. Cât priveşte nivelul 5-7 ISCED, rata de şomaj a femeilor este mai mică decât a bărbaților în Bulgaria şi Letonia. În **România**, până în 1999, rata de şomaj a femeilor a fost sistematic mai mare decât a bărbaților. În prezent, se situează sub cea a bărbaților. În opinia noastră, această „schimbare" nu echivalează cu reducerea vulnerabilității femeii pe piața muncii, aşa cum se acreditează uneori. Este, mai curând, reflex al fragilității pieței muncii, a capacității tot mai reduse de ocupare şi, în consecință, a retragerii femeii de pe piața muncii ca urmare a descurajării. În acelaşi timp reflectă şi dinamica procesului de restructurare care a demarat în forță, putem spune, cu ramuri în care erau ocu-

pate preponderent femei. Or, din 1997 (cu deosebire după promovarea sistemului de plăți compensatorii),disponibilizarea forței de muncă s-a concentrat în activități în care erau ocupați în mod preponderent bărbați.

Dacă la aceasta adăugăm şi comportamentul angajatorilor față de forță de muncă feminină şi, respectiv, comportamentul femeii însăşi pe piața muncii, avem o imagine mai completă a hărții şomajului pe sexe şi grade de educație şi formare profesională. Iar toate fenomenele amintite se derulează pe o piață a muncii insuficient de flexibilă, marcată de comportamente inerțiale, de lipsa unor stimuli reali ai mobilității ocupaționale, profesionale şi teritoriale.

e. **Precarizarea locurilor de muncă**, rata redusă de securitate a locului de muncă este un alt factor care nu susține formarea şi dezvoltarea capitalului uman. Subiectul se pretează la o tratare largă, fiind intim legat de cel de adâncire a segmentării pieței muncii la scara națională şi internațională, de stratificare a ofertei de locuri de muncă, discrepantă în raport cu nivelul de pregătire mai înalt al forței de muncă, cu aspirațiile generațiilor tinere. Ne vom limita la prezentarea lucrătorilor în vârstă de 25-29 ani care ocupă locuri de muncă precare (nesigure) după nivelul de pregătire (anexa nr. 13).

Cu extrem de puține excepții, proporția celor care ocupă locuri de muncă nesigure ni se pare îngrijorătoare, mai ales dacă avem în vedere că este vorba de generația tânără, cu un potențial de muncă productiv-creativ şi de participare important. Această proporție este, credem, în acelaşi timp o măsură a ratei slabe de reuşită a politicilor de creare de locuri de muncă, mai ales în unele țări.

La nivelul UE, peste 10% din forța de muncă cu un nivel de pregătire scăzut (0-2), practic fără calificare la ieşirea din sistemul şcolar şi aproape 6% din cea cu pregătire secundară şi superioară este ocupată în locuri de muncă precare. În jurul acestor medii europene împrăştierea țărilor este mare variind între 1,2% (ISCED 0-2) şi 0,8% (ISCED 3-7) în Luxemburg şi 30,0% şi, respectiv, 19,7% în Spania.

Cât priveşte **România**, între țările candidate – care au valori sensibil inferioare celor din multe țări UE – se situează pe poziția a II-a după Ungaria, ca proporție a forței de muncă cu locuri de muncă precare la nivelul 0-2 ISCED (3,8% în România şi 6,6% în Ungaria) şi locul 4 la nivelul ISCED 3-7 (1,3% comparativ cu 2,9% în Ungaria, 2,5% în Slovenia, 3,4% în Estonia, dar numai 0,9% în Cehia).

Graficul nr. 12

Proporția forței de muncă în vârsta de 25-29 ani care ocupă locuri de muncă precare în țările membre UE şi țări candidate, 1997

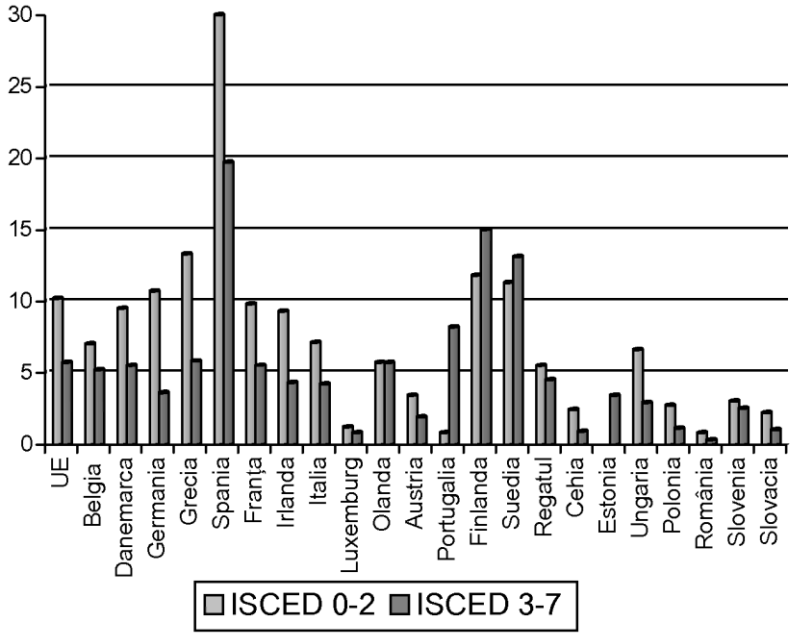

5.2. Profesionalizare versus deprofesionalizare. Aspecte generale

Nu avem pretenția de a putea da un răspuns categoric la o asemenea problemă spinoasă: da sau nu. Şi aceasta, pe de o parte, din rațiuni ce țin de **conceptele de competență şi capital uman** care capătă dimensiuni şi accente noi, ceea ce conduce cu necesitate la înnoire şi transfer de cunoştințe, deprinderi şi competențe, la interşanjabilitate; iar pe piața muncii, la învechirea sau la înnoirea structurilor ocupaționale şi profesionale. Este vorba de o metamorfoză în care, în permanență, pe trunchiul solid al unor sisteme de cunoştințe/competențe cheie, de bază, apar, se altoiesc, altele noi în timp ce altele dispar sau îşi modifică conținutul. Prin urmare, **profesionalizarea** prin însuşirea de noi cunoştințe, deprinderi, comportamente coexistă cu **deprofesionalizarea** prin pierderea unor competențe, prin neutilizarea altora ca urmare a uzurii fizice şi/sau morale. Evident, un asemenea proces este dificil de măsurat. După opiniile specialiştilor, în UE, anual 10% din stocul de capital uman se reînnoieşte. Fără îndoială că, în țările în tranziție, procesul are o magnitudine mai mare, date fiind transformările pe care acestea le cunosc.

Pe de altă parte – şi acesta nu este un argument neglijabil – informațiile disponibile şi chiar metodologia pentru o asemenea cercetare sunt sărace. În plus, chiar unele dintre acestea – oferite, de pildă, de ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) – sunt încă puțin exploatate.

Dar, dincolo de aceste rezerve la care s-ar mai putea adăuga şi altele, din optica analizelor limitate din studiul nostru, apreciem că în România cele două procese – de profesionalizare şi deprofesionalizare – nu numai că ele coexistă, dar se şi confruntă, iar tendința instalată pe parcursul celor 10 ani de tranziție pare să dea câştig de cauză **deprofesionalizării**, decapitalizării **capitalului uman**.

În sprijinul acestei afirmații supunem atenției cititorului un tabel sinoptic cuprinzând valorile unor indicatori principali pentru caracterizarea capitalului uman în România, comparativ cu UE şi țările candidate/asociate.[1]

Tabelul nr. 14

Indicatori-cheie ai educației*

Indicatorul	România	Țările membre ale UE	Țări candidate/ asociate
1.Nivelul mediu de şcolarizare al populației (nr. de ani de şcoală pe persoană; anii `94-95)	8,3	11-13 şi chiar 14 ani	În jur de 11 ani
2. Speranța de viață şcolară în anii 1993-1998	10,8	13-15 ani cu diferențe pe țări: 14,6: Austria, Belgia, Spania, Franța, Germania 14,9: Marea Britanie 15,5: Olanda 15,7: Danemarca 13,2: Grecia 13,7: Suedia	11,6: Bulgaria 12,2: Ungaria 12,1: Polonia
3. Indicele educației	0,86	0,93: Suedia 1,00: Luxemburg 0,95: Belgia, Spania, Austria Regatul Unit 0,96: Danemarca, Olanda 0,99: Germania, Franța, Italia	0,96: Ungaria 0,75: Turcia

[1] Unii dintre aceşti indicatori au fost analizați în capitolul 4.

Indicatorul	România	Țările membre ale UE	Țări candidate/ asociate
4. Rata de analfabetism (%)	3,0	1 – 2; Grecia: 3,3 Italia: 2,9 Portugalia: 10%	1: Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia, Estonia, Lituania 4: Slovenia 17,7: Turcia
5. Rata de analfabetism funcțional (%)	Nu există informații oficiale. După unele aprecieri se situează la nivelul țărilor membre membre UE.	7,5: Suedia 22: Anglia, Irlanda Cele mai multe țări în jur de 16 – 17%	Nu sunt informații
6. Structura populației active după nivelul de educație ISCED* (%) · 0 – 2 · 3g + 3v · 5 – 7	35,2 56,6 8,2	12 Germania – 58 Spania 15 Spania – 58 Regatul Unit 18 Austria – 32/33 Belgia, Germania	10 Cehia 17 Polonia 24 Ungaria 68 Turcia ... ...
7. Durata învățământului obligatorobligatoriu (ani)	10 – 8 – 9	9 – 12 ani: 10 Franța, Spania 11 Regatul Unit, Olanda 12 Germania, Belgia	În general 9 ani

**) România: populația în vârsta de 15 ani şi peste.*
UE: populație în vârsta de 15-64 ani.

5.3. Migrația forței de muncă – profesionalizare şi deprofesionalizare

Incidența migrației forței de muncă asupra dimensiunii şi valorii capitalului uman la scară națională poate fi abordată cel puțin pe trei paliere:

a. migrație internă, ca mobilitate sectorială, profesional - ocupațională şi teritorială, cu precizarea că aceste forme de migrație se întrepătrund, fiecare dintre ele înglobând şi caracteristici care aparțin celorlalte. Din perspectiva

amplificării şi valorizării capitalului uman, aceasta – în funcție de o serie de trăsături legate de mărimea, sensul şi structurile ocupațional - profesionale şi de calificare ale persoanelor migrante – poate fi concomitent factor de susținere a profesionalizării, a sporirii stocului de capital uman sau, dimpotrivă, factor de deprofesionalizare, de decapitalizare a capitalului uman în condițiile restructurării sistemului de competențe;

b. al migrației externe sub cele două forme ale ei: **emigrația** şi **imigrația/repatrierea** în unele situații. Şi, în acest cadru, în legătură cu datele concrete, efectele sunt variate, de regulă diferite pentru: **țara de origine** care a investit în formarea capitalului uman şi, pe calea emigrației, nu mai poate beneficia de aportul forței de muncă care emigrează; pentru **țara gazdă** care, adesea, în condiții selective, de protejare a pieței interne a forței de muncă şi de tratament mai mult sau mai puțin discriminatoriu în raport cu forța de muncă autohtonă, beneficiază de un input de capital uman în condițiile în care investițiile pentru formarea acestuia sunt făcute în țara de origine, cheltuielile țării gazdă în acest domeniu având, mai ales, atributele unui training de adaptare la un nou mediu de muncă, cultură organizațională etc; pentru **persoana emigrantă**, în cele mai multe situații – abstracție făcând de condițiile de muncă, regim de asigurare şi asistență etc. – în oportunități de folosire şi dezvoltare a competențelor şi, evident, în venituri motivante, mai ales dacă le privim comparativ cu cele din țara de origine.

c. al liberei circulații a forței de muncă care, orice s-ar spune, rămâne mult îngrădită în raport cu circulația capitalului şi a bunurilor. Libera circulație a forței de muncă, în pofida unor măsuri de protejare a piețelor interne ale muncii, câştigă teren. Adâncirea integrării economice şi globalizarea economiilor naționale vor antrena, probabil, reducerea migrației în favoarea liberei circulații a forței de muncă. De altfel, aceasta din urma are o serie de atribuții care o diferențiază de formele anterioare şi-i conferă avantaje în raport cu ele:

- câştig net în planul învățării, adaptabilității transferului de cunoaştere pentru persoana care poate circula liber şi găsi un loc muncă convenabil;
- un câştig net în planul inovației, al performanței pentru țările gazda cu atât mai mult cu cât - pe fondul îmbătrânirii demografice a populației active autohtone – compensează penuria de forță de muncă şi calificare în unele domenii;
- pentru țările de plecare, de origine, ar putea fi la început, pe termen relativ scurt, pe de o parte pierdere de capital uman, dar, în acelaşi timp, un mecanism de detensionare a pieței muncii interne, întrucât o parte a **ofertei de forță de muncă** va fi prezentă pe alte piețe ale muncii. În plus, în măsura în care veniturile (o parte a acestora) realizate pe terțe piețe ale muncii se întorc în țară în calitate de surse de investiții şi, evident, de consum, va fi stimulată cererea agregată internă şi crearea de noi locuri de muncă.

Sigur, libera circulație implică şi prezența în România a unei forțe de muncă venite din alte țări. Şi de această dată, fenomenul, mai ales dacă reglementările sunt deficitare, are efecte contradictorii: încordare a pieței interne a muncii, dumping economic şi social în cazul în care aceasta acceptă salarii mai mici, sistemul de asigurări etc.; un câştig în planul capitalului uman, prin management de calitate, prin dezvoltarea unor competențe-cheie: comunicare, participare, dialog, lucru în echipa, respectul performanței etc.

Migrația forței de muncă - privită la scară națională şi planetară chiar – este un fenomen general şi necesar, cu tendință de amplificare, cu fluxuri, sensuri şi intensități ordonate pe direcția țări în curs de dezvoltare – țări dezvoltate. Țările în tranziție din Europa Centrala şi de Est au accentuat amploarea fenomenului şi a „concurenței" pentru pătrunderea pe piețele muncii din țările dezvoltate.

Spațiul nu ne permite să intrăm în analize complicate, profunde. De aceea vom semnala doar unele probleme care ar putea fi dezvoltate în cercetări viitoare.

5.3.1. Migrația internă

Până în anul 1990, de-a lungul unei perioade de câteva zeci de ani, migrația internă avea un **sens unic** ca **dimensiuni şi tendință:** din mediul **rural** spre cel **urban**, din activități **agricole** spre cele **neagricole**, intensitatea acestui proces fiind diferită în timp, cu o certă tendință de atenuare. La vremea respectivă, aceste fluxuri migratorii – chiar dacă au fost antrenate de ceea ce numim în prezent „**industrializare forțată**", de concepția prevalentă a ocupării depline a forței de muncă etc. – au avut impact pozitiv asupra **capitalului uman şi a performanței economice.** În fond, deplasarea se făcea din zone cu **nivel de educație şi calificare** (nu marginalizăm faptul că şi calificarea în „meseria" de agricultor este una complexă, în proces de continuă metamorfozare, modernizare) **mai scăzute** spre zone care cereau **pregătire şi calificare mai înalte.** În al doilea rând, din activități cu o **productivitate a muncii mai redusă spre altele cu o productivitate mai mare.** Ca urmare, la scară națională şi individuală, se realiza un input în pregătirea capitalului uman şi unul din productivitate. Din păcate, prin forțarea pe căi administrative a acestor fluxuri, s-a ajuns la fenomene de **supraocupare** şi, respectiv, de **subutilizare şi subperformanță**, cu deosebire în industrie. Pe cale de consecință a fost afectată însăşi structura şi conținutul sistemului de învățământ şi formare profesională, ca şi structurile ocupațional-profesionale şi de calificare.

După 1990 şi, mai ales, după 1991, apar tendințe noi – poate nu suficient de vizibile în datele statistice. Sensul fluxurilor migratorii se inversează: **din activități neagricole spre activități agricole, din urban spre rural. Reagrarizarea** structurii ocupațional-profesionale a populației ocupate din România – un proces arhaic şi asimetric – îşi spune cuvântul asupra calității capitalului

uman. Formele de decapitalizare a capitalului uman sunt probabil multiple, util de identificat. Competențele pentru activități neagricole – atâtea câte erau – se degradează, iar o bună parte a forței de muncă revenită în agricultură nu dispune de setul minim de cunoştințe şi posibilități de a face agricultura competitivă; apar forme de şomaj în mediul rural, inclusiv din rândul celor care s-au întors la sate; rata mai ridicată de sărăcie şi condițiile adesea precare ale şcolii din mediul rural reduc rata de cuprindere în învățământ, cresc abandonul şcolar, etc. Astfel privită, migrația de întoarcere în mediul rural, în speță la activități agricole, este, mai curând, o „migrație de subzistență", cu impact destabilizator asupra capitalului uman.

La aceste procese din spațiul rural s-ar mai putea adăuga şi pierderile de capital uman încorporat în specialiştii din agricultură şi industria agroalimentară.

În al doilea rând, la nivel global, în condiții de recesiune economică şi restructurare haotică, s-a conturat un **al doilea flux** din activități de înaltă complexitate, sciento-intensive, spre activități mai profitabile care, uneori, echivalau chiar cu abandonarea profesiei, ocupației. În această situație, preponderentă este, credem, risipa de capital uman, **fenomenul de deprofesionalizare.** Dar, în situația în care noua activitate permite valorificarea stocului anterior de competențe şi însuşirea altora noi, evident **valoarea capitalului uman sporeşte, procesul este unul de profesionalizare.** Aceleaşi efecte credem că se întâlnesc şi în cazul în care **mobilitatea** este orientată spre sectoare de vârf (HT), spre firme private sau multinaționale cu un management de calitate care asigură nu numai valorificarea capitalului uman, ci şi dezvoltarea sa continuă.

Şi, în fine, o ultimă observație priveşte tendința încurajatoare din perspectiva capitalului uman, a cererii crescânde de studii aprofundate şi doctorat.

În concluzie, este dificil de măsurat efectul migrației interne asupra profesionalizării sau deprofesionalizării capitalului uman; aceste două procese se interferează; într-o anumită zonă sau perioadă poate prevala unul sau altul dintre ele. **Problema esențială** care ține de managementul educației şi formării profesionale şi de cel al ocupării şi utilizării forței de muncă calificată rezidă în maximizarea impactului pozitiv şi minimizarea celui negativ.

5.3.2. Migrația externă

Întrucât informațiile privind fenomenele de imigrare în România sunt sărace, iar cele referitoare la repatriere mult prea globale, vom insista doar asupra unor aspecte privind **emigrația**. Şi nu emigrația în general, ci doar în relație cu capitalul uman.

Emigrația este un proces global, de proporție. Potrivit estimărilor unor prestigioşi specialişti (ONU, Banca Mondială, OECD etc.), an de an, între 2 şi 2,5 şi 3 milioane de persoane migrează spre țările dezvoltate. Dimensiunea şi sensul fluxurilor migratorii spre țările de primire se concentrează spre patru zo-

ne principale: SUA, Canada, Australia, iar în Europa – Germania (Gh. Zaman, Valentina Vasile, 2000).

În România, emigrația este o permanență, un proces ale cărui proporții, rate şi structuri sunt oscilante, dar cu tendință de reducere în ultimul deceniu. Astfel, în perioada 1980–1989, rata emigrației a fost de 1,27 la o mie de locuitori pentru ca între 1990 şi 1999 sa fie de 1,34 la o mie de locuitori. Nivelul cel mai înalt al emigrației s-a înregistrat în anul 1990, aproape 97 mii persoane, respectiv o rată de 4,2 la o mie de locuitori. În opinia noastră, anul 1990 este atipic, include mai curând efectele emigrației „amânate" în perioada anterioară marcată de restricții administrative puternice. În anii care urmează, se instalează o tendință clară de diminuare a fluxului de emigranți, ajungând – este adevărat cu oscilații nu prea importante de la un an la altul – la 12,6 mii persoane, respectiv o rată de 0,6 la o mie de locuitori în anul 1999.

Privită prin prisma dimensiunii globale şi a ratei, **emigrația pare a nu fi alarmantă.** Dimpotrivă, presiunea demografică a acesteia scade. Dar, din perspectiva studiului nostru, apar multe semnale îngrijorătoare, cel puțin dacă introducem în analiză 3 indicatori:

- structura populației emigrante pe grupe de vârstă;
- structura populației emigrante pe niveluri de educație şi pregătire profesională;
- structura populației emigrante pe unele profesii.

a. Structura pe grupe de vârstă pune în evidență fenomenul de concentrare a populației emigrante la grupele de vârstă 18 – 40 ani sau 26 – 40 ani. În perioada 1990–1999, peste 47% din emigranți erau în vârstă de 18 – 40 ani, iar peste 31% în vârstă de 26 – 40 ani. Dacă în 1990 ponderea celor în vârstă de 18 – 40 ani a fost de 40,5%, în 1999 depăşea 44%, după cum cea a celor în vârstă de 26 - 40 ani sporeşte de la 26,4% în 1990 la 33,7% în 1999. Aceasta este însă o categorie de forță de muncă cu potențial productiv important şi, de regulă, cu un nivel de educație şi calificare mediu sau superior.

b. Constatarea anterioară este întărită de analiza structurii pe **niveluri de instruire a populației emigrante.**

Tabelul nr. 14

Distribuția populației emigrante pe niveluri de educație

%

Nivelul de educație	1990 – 1999	1990	1999
Superior	10,7	6,0	19,5
Secundar	24,5	17,9	26,3
Profesional	11,1	11,8	4,5
Primar + gimnazial	35,9	49,2	21,0
Alte	17,5	15,1	28,7

Sursa*: date INSSE.*

Două comentarii reţin cu deosebire atenţia. **Primul**, în raport cu media perioadei, sporeşte de peste trei ori ponderea emigranţilor cu **pregătire superioară** în 1999 comparativ cu 1990, cu peste 8% a celor cu pregătire secundară. În acelaşi timp, se reduce cu mai mult de jumătate proporţia celor cu pregătire la nivelul şcolii profesionale, de la 11,8% la 4,5%, ca şi a celor fără pregătire profesională, de la 49,2% la 21%. **Al doilea**, cu semnificaţii aparte din optica capacităţii sistemului economic naţional de a valorifica în ţară capitalul uman, se referă la faptul că ponderea emigranţilor cu pregătire superioară în populaţia emigrantă este sistematic mai mare decât cea pe care o deţine în totalul populaţiei în vârstă de 15 ani şi peste. Asistăm, deci, la un proces de „export" de capital uman care pentru România este o pierdere.

c. În fine, analiza distribuţiei populaţiei emigrante pe câteva grupe profesionale importante, competitive pe pieţele externe ale muncii, susţine şi ea concluzia anterioară.

Tabelul nr. 15

Distribuţia emigranţilor pe grupe de profesii

%

	1990/1999	**1990**	**1999**
Ingineri şi arhitecţi	5,7	2,8	12,8
Medici şi farmacişti	1,4	0,9	2,4
Profesori	2,9	1,1	5,6
Economişti	1,4	0,5	3,3
Tehnicieni şi maiştri	2,9	2,3	4,0

Sursa*: INSSE*

În condiţiile unei dinamici descendente a numărului de emigranţi din fiecare grupă de profesii, ponderea diferitelor grupe profesionale în totalul emigranţilor creşte foarte mult: de peste 4,5 ori în cazul inginerilor şi arhitecţilor, 2,7 ori în cel al medicilor şi farmaciştilor, mai mult de 5 ori în cel al profesorilor, peste 6,6 ori în cazul economiştilor şi 1,7 ori pentru tehnicieni şi maiştri.

*

* *

În această etapă a cercetării am abordat doar unele probleme/aspecte relevante, dar care, în opinia noastră, acoperă doar parţial tematica vastă a capitalului uman. Alte aspecte vor fi studiate în anul 2001. Unele dintre acestea vor adânci tematica aferentă economiei educaţiei, altele se vor axa pe o serie de probleme care fac obiectul de studiu al economiei sănătăţii şi, respectiv, al consumului. Dar toate împreună definesc capitalul uman.

Mesajul principal pe care dorim să-l transmitem cititorului prin studiul de faţă este acela că la începutul mileniului al III-lea, mai mult decât oricând înainte, există conştiinţa potrivit căreia capitalul uman este factor-cheie al dezvoltă-

rii; fiecare țară are datoria să creeze mediul necesar formării şi valorificării capitalului uman, mai ales în condițiile în care acest factor este şi cea mai importantă resursă de creştere economică şi dezvoltare durabilă; sistemele de educație şi formare profesională sunt confruntate cu noile provocări ale globalizării, economiei informaționale etc., aflându-se în fața unor reforme de anvergură. Statele dezvoltate europene, dar şi SUA, Canada fac în prezent din reformarea şi dezvoltarea educației, cu adevărat, **o prioritate națională** pentru primul deceniu al noului mileniu.

Şi, poate - pornind de la unele blocaje şi chiar inadvertențe ale reformei învățământului din România - unul din mesajele studiului este şi un îndemn de a trece de la „copierea", „preluarea" automată a unor experiențe internaționale, fie ele de mare succes într-un alt context economic şi social, la adecvarea condițiilor şi nevoilor României, a oricărui proiect de formare/utilizare a capitalului uman (şi nu numai). Altfel spus, în al 12-lea an al tranziției, pe baza evaluării rezultatelor reformei învățământului, credem că este mai eficient, mai performant, „să ne grăbim încet", monitorizând atent fiecare pas şi impactul posibil al diverselor măsuri politice.

ANEXE

Anexa nr. 1

Cunoştinţe profesionale, calificare profesională, competenţă profesională

	Cunoştinţe profesionale	**Calificare profesională**	**Competenţă profesională**
elemente profesionale	cunoştinţe, deprinderi, aptitudini	cunoştinţe, deprinderi, aptitudini	cunoştinţe, deprinderi, aptitudini
importanţă	definite pentru fiecare profesie	flexibilitate în profesie	mediu profesional şi organizare
caracterul activităţii	muncă de execuţie determinată	muncă de execuţie determinată	lucru de elaborare liber
gradul de organizare	organizare exogenă	autonom	organizare autodefinită

Sursa*: CEDEFOP,* **Formation professionnelle***, în: Revue Européenne, nr. 1/1994, p. 9.*

Anexa nr. 2

Componentele competenţei profesionale

Competenţă tehnică continuitate - cunoştinţe - deprinderi - aptitudini	**Competenţă metodologică - flexibilitate metode**	**Competenţă socială - sociabilitate comportamente**	**Competenţă contribuţională - participare angajare**
• nivel interdisciplinar • nivel profesional • aprofundare profesională • extindere profesională • nivel de întreprindere • nivel de experienţă	• metode de muncă variate şi variabile • soluţii în funcţie de situaţia concretă • metode de rezolvare a problemelor • autonomie, reflecţie asupra lucrului, planificării, executării şi controlului • flexibilitate	• nivel individual • performanţă • suplete • capacitate de adaptare • disponibilitate • nivel interpersonal • spirit de cooperare • loialitate • cinste • serviabilitate • spirit de echipă	• capacitate de coordonare • capacitate de organizare • capacitate de combinare • capacitate de convingere • capacitate de decizie • responsabilitate

Sursa*: CEDEFOP,* Formation professionnelle*, în: Revue Européenne, r. 1/1994, p. 10.*

Anexa nr. 3

Corelații între mutații structurale, calificare şi competențe profesionale

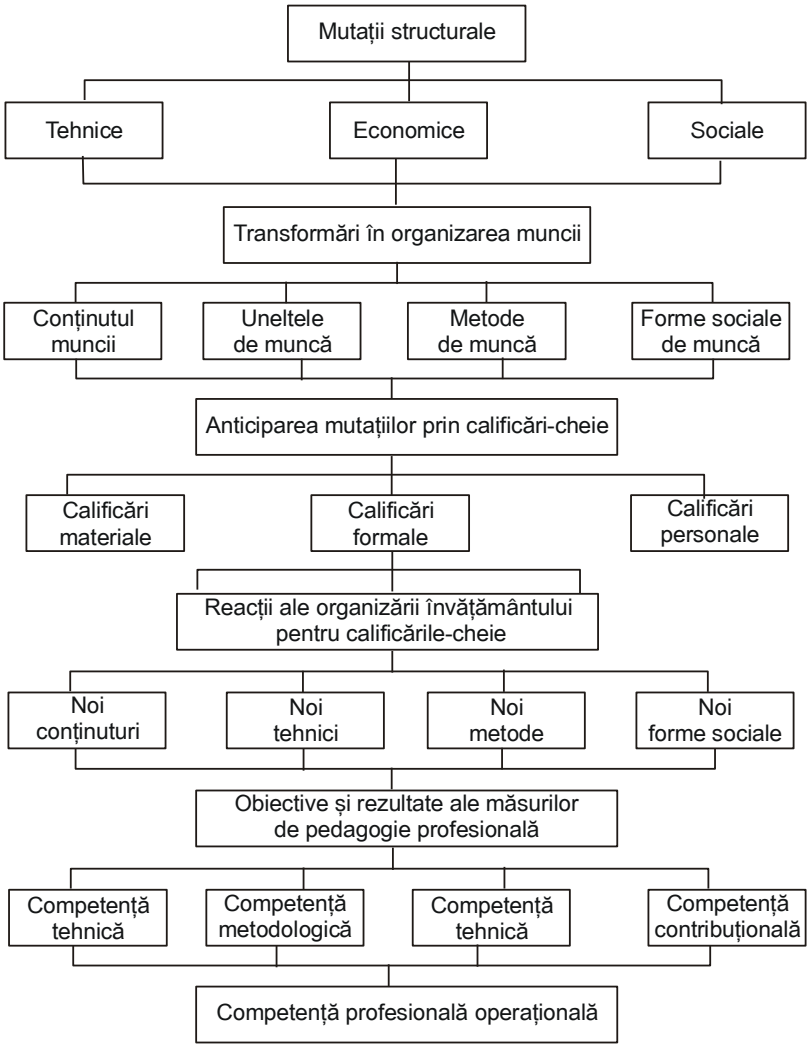

Sursa*: CEDEFOP, Formation professionnelle, în: Revue Européenne, nr. 1/1994, p. 10.*

Anexa nr. 4

Rata de cuprindere în învățământ (şi/sau) în procesul de formare profesi-onală a tinerilor în vârstă de 15-24 de ani în UE în 1987 şi 1997

	1987	1997	+/- 1997 puncte procentuale
UE	**49**	**61**	**12**
Belgia	56	67	11
Danemarca	61	68	7
Germania	51	59	8
Grecia	49	62	13
Spania	51	69	18
Franța	46	60	14
Irlanda	45	55	10
Italia	44	62	18
Luxemburg	61	66	5
Olanda	…	57	…
Austria	35	57	20
Portugalia	38*)	72	34
Finlanda	34*)	65	31
Suedia	57	67	10
Regatul Unit	39	49	10

*) *Statistica națională.*

Surse: Key Data on Education în Europe, EC Eurydice, Bruxelles, 2000; Eurostat, Labour Force Survey.

Anexa nr. 5

Populația activă BIM, numărul de şomeri BIM pe niveluri de educație ISCED, pe medii şi sexe, 1999

Nivel de educație	Populația activă BIM (mii pers.)	Şomeri BIM (mii pers.)	Rata de şomaj BIM (%)
Total	11.566	790	6,8
5-7	945	29	3,1
4	510	21	4,1
3g	3.473	323	9,3
3v	2.561	235	9,2
0-2	4.077	182	4,5
Urban			
Total	5.685	587	10,3
5-7	846	26	3,1
4	429	20	4,7
3g	2.278	256	11,2
3v	1.458	175	12,0
0-2	675	110	16,3
Rural			
Total	5.881	203	3,5
5-7	99	2	2,0
4	82	*)	*)
3g	1.195	68	5,7
3v	1.103	60	5,4
0-2	675	73	10,8
Bărbați			
Total	6.262	462	7,3
5-7	526	14	2,7
4	298	10	3,4
3g	1.661	158	9,5
3v	1.827	166	9,1

Nivel de educație	Populația activă BIM (mii pers.)	Şomeri BIM (mii pers.)	Rata de şomaj BIM (%)
0-2	1.950	114	5,8
Femei			
Total	5.304	328	6,2
5-7	419	15	3,6
4	212	11	5,2
3g	1.812	166	9,2
3v	735	68	9,3
0-2	2.126	67	3,2

Sursa: calculat pe baza datelor din: Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1999, CNS, 1999.

Anexa nr. 6

Structura populației şcolare pe niveluri de educație în UE şi în țările candidate, 1997

-% din total

	Învățământ preşcolar ISCED 0	Învățământ primar ISCED 1	Învățământ gimnazial (secundar superior) ISCED 2	Învățământ secundar ISCED 3	Învățământ terțiar (superior) ISCED 5-7
UE	13,0	28,4	20,6	23,2	14,2
Belgia	16,3	29,0	14,8	27,2	13,9
Danemarca	18,8	29,5	17,1	19,3	15,3
Germania	14,0	23,0	31,8	18,1	12,7
Grecia	6,8	33,2	20,7	29,9	18,5
Spania	11,9	28,9	12,0	29,1	18,0
Franța	16,8	27,5	23,1	17,9	14,1
Irlanda	11,5	35,8	19,9	18,9	13,4
Italia	14,5	25,8	17,0	25,3	17,4
Luxemburg	14,1	40,5	20,8	20,2	2,6
Olanda	11,2	35,1	21,4	18,9	13,4
Austria	13,7	23,3	23,2	25,2	14,7
Portugalia	8,7	36,1	20,2	19,7	15,4
Finlanda	9,6	32,0	17,2	22,2	19,0
Suedia	16,0	32,0	15,3	24,0	12,7
Regatul Unit	3,2	37,5	15,3	30,8	13,3
ȚĂRI CANDIDATE					
Bulgaria	14,7	25,8	20,3	21,5	15,6
Rep. Cehă	14,5	29,6	24,1	22,9	8,8
Estonia	16,7	37,2	17,2	17,5	11,4
Letonia	12,1	28,4	31,1	16,5	11,9
Lituania	11,3	28,8	32,6	16,5	10,8
Ungaria	17,9	22,8	22,9	27,2	9,2
Polonia	10,2	52,0	…	28,3	9,6
România	14,1	30,0	24,3	24,1	7,6
Slovenia	11,7	23,2	25,1	27,4	12,6
Slovacia	13,1	25,5	27,1	26,5	7,8
Cipru	16,0	40,0	19,9	17,3	6,2

Notă*: Suma valorilor diferitelor ISCED diferă de total, de aceea un anumit număr de elevi/studenți nu a putut fi repartizat pe niveluri ISCED;*
***Germania** - fără nivelul 7;*
***Spania** - date privind vechiul şi actualul sistem sunt prezentate împreună. Dar durata învățământului în nivelul 2 şi 3 ISCED variază de la un sistem la altul; s-a făcut o ajustare statistică a celor 2 niveluri ISCED;*
***Luxemburg** - învățământul privat nesubvenționat este exclus;*
***Polonia, Slovenia, România** - nivelul 7 este exclus;*

Polonia *- ISCED 2 include şi ISCED 1; unele programe de învăţământ 5/6 ISCED sunt incluse în nivelul 3-7 ISCED.*
Slovenia *- numai primul stagiu al unei structuri este considerat ISCED 1.*

Anexa nr. 7

Populaţia care nu are un nivel de educaţie superior învăţământului secundar, pe grupe de vârstă, în UE şi în ţările candidate, 1997

Ţara	Grupa de vârstă (%)			
	20-29	**30-39**	**40-49**	**50-59**
UE	31	35	42	53
Belgia (B)	21	31	44	56
Danemarca (DK)	21	19	18	26
Germania (D)	19	15	17	25
Grecia (EL)	26	40	54	71
Spania (E)	39	56	71	84
Franţa (F)	24	31	40	52
Irlanda (IRl)	27	40	56	66
Italia (I)	42	51	60	76
Luxemburg (L)	47	49	53	60
Olanda (NL)	28	29	36	45
Austria (A)	18	19	28	35
Portugalia (P)	55	71	79	87
Finlanda (FIN)	13	16	30	45
Suedia (S)	14	16	25	35
Regatul Unit (UK)	37	43	44	53
ŢĂRI CANDIDATE				
Bulgaria (BG)	…	24	30	48
Rep. Cehă (CZ)	8	9	15	21
Estonia (EE)	15	6	12	24
Letonia (LV)*)	…	6	13	32
Lituania (LT)*)	…	8	14	37
Ungaria (HU)	22	22	31	54
Polonia (PL)	13	13	20	40
România (RO)	15	17	33	60
Slovenia (Sl)	16	21	31	39
Slovacia (SK)*)	…	11	18	36
Cipru (CY)*)	20	35	55	70

**) Statistica naţională*

Sursa*:* Key Data on Education în Europe*, EC Eurydice; Eurostat Bruxelles, 2000; Eurostat,* Labour Force Survey.

Anexa nr. 8

Ponderea populației şcolare în vârstă de 0-29 ani în totalul populației de 0-29 ani în UE şi țările candidate, 1997

UE	**56,9**
Belgia	62,7
Danemarca	55,9
Germania	57,2
Grecia	48,4
Spania	57,1
Franța	61,4
Irlanda	56,5
Italia	…
Luxemburg	…
Olanda	55,5
Austria	53,6
Portugalia	51,0
Finlanda	56,5
Suedia	58,1
Regatul Unit	54,4
Bulgaria	50,9
Cehia	52,9
Estonia	56,2
Letonia	51,1
Lituania	47,9
Ungaria	51,0
Polonia	55,7
România	45,6
Slovenia	51,8
Slovacia	…
Cipru	…

Sursa*: calculat pe baza datelor din: Key Data on Education în Europe, Eurydice, Eurostat, Bruxelles, 2000.*

Anexa nr. 9

Rata de şomaj a tinerilor în vârstă de 15-24 de ani şi, respectiv, 25-29 de ani care au părăsit şcoala în UE şi țările candidate, 1997

	15 - 24 de ani	25 - 29 de ani
UE	**23,5**	**9,4**
Belgia	21,0	7,7
Danemarca	8,5	4,9
Germania	16,1	9,9
Grecia	29,9	7,3
Spania	36,3	18,0
Franța	32,9	11,0
Irlanda	16,6	9,2
Italia	32,4	9,3
Luxemburg	6,8	2,0
Olanda	7,2	4,8
Austria	7,9	4,8
Portugalia	13,1	5,8
Finlanda	23,0	12,4
Suedia	22,1	8,9
Regatul Unit	14,6	6,0
ȚĂRI CANDIDATE		
Bulgaria	…	…
Rep. Cehă	7,0*)	3,8
Estonia	14,0	9,9
Letonia*)	…	…
Lituania*)	…	…
Ungaia	28,4	7,8
Polonia	22,8**)	9,9
România	10,7	4,2
Slovenia	17,3	5,5
Slovacia*)	10,4	8,0
Cipru*)	…	…

**) Statistica națională.*

***) 15-24 de ani.*

Sursa*: Key Data on Education în Europe, EC, Eurydice; Eurostat, Bruxelles, 2000; Eurostat, Labour Force Survey.*

Anexa nr. 10

Rata de şomaj a populației în vârstă de 25-29 de ani pe niveluri de educație în UE şi în țările candidate, 1997

ȚARA	ISCED 0-2	ISCED 3	ISCED 5-7
UE	12,5	8,8	5,8
Belgia	12,9	7,1	3,4
Danemarca	8,2	4,7	3,4
Germania	16,8	10,0	5,8
Grecia	6,8	9,1	5,7
Spania	19,9	17,6	13,6
Franța	15,3	9,9	6,7
Irlanda	15,0	6,6	3,5
Italia	10,7	8,2	7,0
Luxemburg	3,2	…	…
Olanda	7,3	4,1	3,3
Austria	7,5	4,3	2,7
Portugalia	6,3	6,5	2,4
Finlanda	16,9	13,4	5,7
Suedia	12,0	10,2	4,2
Regatul Unit	7,9	5,9	3,1
ȚĂRI CANDIDATE			
Bulgaria	13,5	9,7	5,2
Rep. Cehă	12,4	3,0	1,9
Estonia	15,5	11,6	6,9
Letonia*)	14,6	14,4	7,6
Lituania*)	16,1	16,3	8,9
Ungaria	13,1	7,2	1,7
Polonia	15,1	10,1	3,0
România	3,9	5,0	2,1
Slovenia	8,7	5,0	2,7
Slovacia	6,6	2,4	0,3
Cipru*)	…	…	…

**) Statistica națională.*

Sursa*: Key Data on Education în Europe; EC, Eurydice, Eurostat, Bruxelles, 2000; Eurostat, Labour Force Survey.*

Anexa nr. 11

Rata de şomaj a persoanelor cu studii superioare (ISCED 5-7) pe grupe de vârstă, în UE şi în ţările candidate, 1997

	25-34	35-44	45-54	55-64
UE	8,6	4,2	3,7	5,7
Belgia	4,7	2,3	2,6	3,4
Danemarca	5,3	2,2	2,6	3,3
Germania	5,2	5,0	5,1	5,1
Grecia	11,1	2,2	2,5	5,8
Spania	22,2	7,8	4,6	14,0
Franța	9,4	5,3	4,5	6,8
Irlanda	3,9	2,9	…	3,5
Italia	18,8	2,4	0,7	7,4
Luxemburg	…	…	…	…
Olanda	3,7	3,2	3,0	3,4
Austria	4,2	…	…	2,4
Portugalia	4,2	…	…	2,3
Finlanda	8,6	4,3	5,2	6,0
Suedia	4,1	5,1	3,3	4,2
Regatul Unit	3,3	2,6	2,9	3,0
ȚĂRI CANDIDATE				
Bulgaria	…	…	…	…
Rep. Cehă	2,7	1,6	1,6	1,9
Estonia	7,6	6,7	8,2	7,4
Letonia*)	…	…	…	…
Lituania*)	…	…	…	…
Ungaria	2,5	1,3	8,1	1,5
Polonia	3,5	2,6	2,9	3,0
România	4,7	0,9	1,6	3,0
Slovenia	4,3	1,7	1,6	2,2
Slovacia*)	3,2	1,6	1,1	…
Cipru	…	…	…	…

*) *Statistica națională.*

Sursa*: Key Data on Education în Europe, EC Eurydice; Eurostat, Bruxelles, 2000; Eurostat, Labour Force Survey.*

Anexa nr. 12

Rata de şomaj pe niveluri de educație
(populația în vârstă de 25-59 de ani), pe sexe, 1997

	ISCED 0-3		ISCED 5-7	
	Bărbați	**Femei**	**Bărbați**	**Femei**
UE	9,8	12,1	5,1	6,9
Belgia	7,4	13,4	2,8	4,1
Danemarca	4,5	6,7	3,2	3,7
Germania	10,7	12,0	5,1	7,0
Grecia	4,9	12,4	4,3	7,5
Spania	14,9	27,5	9,9	18,2
Franța	10,4	14,4	6,2	7,3
Irlanda	11,5	11,6	3,0	4,0
Italia	7,6	13,1	5,3	9,2
Luxemburg	1,6	3,6	…	…
Olanda	3,9	7,4	2,8	4,0
Austria	5,0	5,1	2,2	3,4
Portugalia	5,7	7,1	2,3	2,5
Finlanda	14,6	14,5	5,4	6,0
Suedia	11,0	10,4	5,2	3,3
Regatul Unit	8,0	5,7	3,4	2,7
ȚĂRI CANDIDATE				
Bulgaria*)	…	…	5,3	5,0
Rep. Cehă	4,1	6,7	1,2	2,6
Estonia	12,8	11,8	6,9	7,0
Letonia*)	…	…	8,1	7,3
Lituania*)	…	…	8,7	8,9
Ungaria	9,6	7,9	1,2	2,2
Polonia	9,0	13,9	2,6	3,3
România	4,4	4,9	1,8	2,4
Slovenia	6,1	5,9	2,9	2,4
Slovacia*)	4,6	3,4	1,5	2,4
Cipru*)	…	…	…	…

*) *Statistica națională.*

Sursa*:* Key Data on Education în Europe*, EC, Eurydice; Eurostat Bruxelles 2000.*

Anexa nr. 13

Proporția lucrătorilor în vârstă de 25-29 de ani cu locuri de muncă nesigure (precare)*), pe niveluri de educație, 1997

ȚARA	ISCED 0-2	ISCED 3-7
UE	10,2	5,7
Belgia	7,0	5,2
Danemarca	9,5	5,5
Germania	5,0	3,6
Grecia	13,3	5,8
Spania	30,0	19,7
Franța	9,8	5,5
Irlanda	9,3	4,3
Italia	7,1	4,2
Luxemburg	1,2	0,8
Olanda	5,7	5,7
Austria	3,4	1,9
Portugalia	9,8	8,2
Finlanda	11,8	15,0
Suedia	11,3	13,1
Regatul Unit	5,5	4,5
ȚĂRI CANDIDATE		
Bulgaria**0	…	…
Republica Cehă	2,4	0,9
Estonia	…	3,4
Letonia**)	…	…
Lituania**)	…	…
Ungaria	6,6	2,9
Polonia	2,7	1,1
România	3,0	1,3
Slovenia	3,0	2,5
Slovacia**)	2,2	1,0
Cipru**)	…	…

*) *Insecure jobs.*

**) *Statistica națională.*

Sursa*: Key Data on Education în Europe, EC, Eurydice; Eurostat, Bruxelles 2000; Eurostat, Labour Force Survey.*

Referințe bibliografice

Smith, Adam	Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii şi cauzelor ei, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti 1962.
Richta, Radovan	Civilizația la răscruce, Editura Politică,1970.
Faure, Edgar	Apprendre à être, UNESCO, Fayard, Paris, 1973.
x x x	Glossary: Labour Market Terms and Standards and Curriculum Development Terms,Working Document, European Training Foundation,b 1997.
x x x	The Oxford Dictionary for the Business Word, Oxford University Press, 1993.
Bloom, Benjamin	Human Characteristics and Social Learning, McGraw-Hill, New York, 1976.
Mill, John Stuart	Principles of Political Economy with some of Their Applications of Social Philosophy, London, Parker 1848 (Citat după: Backer, S Gary). Capitalul Uman. O analiză teoretică cu referințe speciale la educație, Editura All, Bucureşti, 1997.
Marchal, A.	Principles of Economics, New York, 1949.
Le Thanh – Khoi	L`industrie de l`enseignement, Les Editions de Minuit, Paris, 1967.
Becker, S Gary	Capitalul uman. O analiză teoretică cu referire specială la educație, Editura ALL; Bucureşti, 1997.
Blaug, M.	Economics of Education, Elmsford, New York, 1970.
Mincer, Jacob	Investment în Human Capital and Personal Income Distribution, Journal of Political Economy, August 1958.
Denison, Edward F.	a)Trends în American Growth, 1929 – 1982, Washington DC: The Brookings Institution, 1985. b)The Sources of Economic Growth în the United States and the Alternatives before US, New York, 1962. c)Why Growth rates differ. The Brookings Institution, 1967.
Schultz, T.	The Economic Value Of Educatin, New York, London, Columbia University Press, 1963.
Vaizey, J.	Economie de l`Education, Economie et Humanisme. Les Editions Ouvrieres, Paris 1964.
Barro, Robert	Education and Economic Growth, Working Paper, Harvard University, 2000.
Strumilin, G.S.	a) Eficiența învățământului în URSS, în: Ekonomiceskaia gazeta, nr. 14, 1962. b) Aspects économiques de l`éducation en URSS, în:

	Revue Internationales de Sciences Sociales, No. 2, 1962.
Jaruin, B.A.	Eficiența economică a calificării, Gospolitizdat, Moscova, 1969.
Grindea, Dan	Învățământ şi producție, Editura Politică, Bucureşti, 1973.
Perț, Steliana	Cu privire la contribuția formării profesionale a forței de muncă la creşterea economică, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.
Răboacă, Gheorghe Perț, Steliana (coordonatori)	Mobilitatea forței de muncă. Eficiența formelor de pregătire a muncitorilor calificați. Editura Politică, Bucureşti, 1976.
Birzea, Cezar şi colectiv	Strategia națională de dezvoltare a resurselor umane, ONR, ETF, Bucureşti, 1999.
Perț, Steliana (coordonare)	Formarea profesională a forței de muncă. Conținut. Mutații. Exigențe din perspectiva noii construcții europene, CIDE, 1997.
Stiglitz, J.E.	The Theory of Screening,Education and the Distribution of Income, University of Yale, 1973.
Freeman, R.B.	The Market for College – Trained Manpower, Cambridge, 1971.
	The Overeducated American, New York, Academic Press, 1971.
Marsden, D.	Les limites sociales du marché de travail, în: Economica, Paris, 1989.
Nicolae Valentin	Un factor propulsor al dezvoltării economice – educația, în: Probleme economice, nr. 12/1971.
Perț, Steliana	Probleme ale determinării contribuției calificării la creşterea economică, în: Viața economică, nr. 37/1971.
Trebici, Vladimir	Populație, educație, eficiență economică, nr. 17/1969.
Birzea, Cezar şi colectiv	Cartea alba a învățământului din România, MEN,ISE, octombrie, 1995.
Thomas, Jean	Marile probleme ale educației în lume, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.
Perț, Steliana	"Învățământul (cap. 11)" în volumul: Istoria economică a României, volumul II, coordonator: academician N.N. Constantinescu, Editura Economica, 2000.
Vaideanu, George	Educația la frontiera dintre milenii, Editura Politică, Bucureşti, 1989.
Popescu-Spineni, M, Peter Iulian, Gabrea I	Organizarea învățământului în România, în: ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI, vol. I, Editura Imprimeria Națională, 1936.
Roțu Diana, Chivu Luminița	Stocul de învățământ în lucrarea „Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii

	în România", coordonator: Steliana Perț, Editura IRLI, 1997.
Perț, Steliana	National Study: Romania în vol."Study on the Opening of the Leonardo da Vinci Programme to the Countries of Central and Eastern Europe (David Handley – coordinator) ETF, NCVQ, 1996.
Zamfir Cătălin, Lazăr Vlăsceanu	Politici sociale în România. Evaluarea situației actuale, CIDE, 1995.
Birzea, Cezar şi colectiv	Reforma învățământului în România, Cartea alba a sistemului educativ, Institutul de Ştiințe al Educației, 1993.
Perț, Steliana	"National Final Report: România, în lucrarea: „Review of the Sources and Systems of Information on Vocational Qualifications în Slovenia and Romania, Final Report, David Handley (coordinator), BTI, QCA, UK, ETF, 1999.
Ionete, Constantin Dinculescu, Victor (coord. general)	Raportul național al dezvoltării umane: România 1999, Editura Expert, 1999.
x x x	Piața muncii şi politicile sociale în România, ocuparea forței de muncă, OCDE, Centrul OCDE pentru cooperare cu statele membre, OCDE, 2000.
Zaman Gheorghe, Vasile Valentina	Tendințe şi structuri ale emigrației din România în perioada 1980 – 1999, în: Probleme economice nr. 32/2000, CIDE, 2000.

ABREVIERI

ONR	- Observatorul Național Român
ETF	- Fundația Europeană pentru Training
EFP	- Educație şi formare profesională
ONG	- Organizație Neguvernamentală
COSA	- Consiliu pentru Standarde Ocupaționale şi Atestare (evaluare)
SDCU	- Strategia Dezvoltării Capitalului Uman
IDU	- Indicele Dezvoltării Umane
PNUD	- Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
ISCED 0-2	- Învățământul primar + gimnazial + persoană fără şcoală absolvită
ISCED (3g+3v)	- Liceu (inclusiv treapta I + învățământul profesional, complementar şi de ucenici)
ISCED 4	- Învățământ postliceal şi alte forme similare
ISCED 5-7	- Învățământ superior de lungă şi scurtă durată
BIM	- Biroul Internațional al Muncii
INSSE	- Institutul Național de Statistică şi Studii Economice
PPC	- Paritatea puterii de cumpărare
MMSS	- Ministerul Muncii şi Solidarității Sociale
MEC	- Ministerul Educației şi Cercetării

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 25-26/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

RESPECTAREA DREPTURILOR SOCIALE. MENTALITĂȚI ŞI PERCEPȚII LA NIVELUL POPULAȚIEI ROMÂNIEI (1999-2000)

dr. Maria MOLDOVEANU - cercet.şt.pr.I
Luminița IONESCU - asistent

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

ARGUMENT 797
Capitolul 1. DREPTURILE SOCIALE - Definiții. Tipologie - PREMISE TEORETICE 798
1.1 Aspecte generale 798
1.2. Charta socială europeană - document de referință pentru definirea şi promovarea drepturilor economice şi sociale. Principii prioritare..... 799
1.3. Drepturile sociale şi paradigma dezvoltării umane 804
Capitolul 2. MENTALITĂȚI ŞI PERCEPȚII LA NIVELUL POPULAȚIEI INVESTIGATE 810
2.1. Perspectiva metodologică 810
2.2. Aspecte desprinse din cercetarea sociologică 811
CONSIDERAȚII FINALE 826
Bibliografie 829

ARGUMENT

Respectarea şi protejarea drepturilor sociale reprezintă un indicator semnificativ al calității vieții, în general, al calității vieții de muncă şi al politicilor de protecție socială, în special. În egală măsură, promovarea acestor drepturi este expresia preocupărilor în domeniul dezvoltării umane.

În țările aflate în plin proces de tranziție la democrație şi la economia de piață, drepturile economice şi sociale sunt repere fundamentale pentru programele de reformă.

În țara noastră, în ultimii ani, problematica drepturilor sociale a stat în atenția juriştilor, a politicienilor, a unor organizații neguvernamentale şi a jurnaliştilor. Fie că au abordat teoretic aceste drepturi, fie că au acționat practic pentru respectarea lor – inclusiv pentru sancționarea celor care le-au încălcat, actorii sociali menționați mai sus au reuşit, unii mai mult alții mai puțin, să mențină în atenția societății româneşti valorile subiacente acestor drepturi.

De asemenea, unele aspecte legate de promovarea drepturilor sociale şi economice, ca şi acțiunile privind eliminarea unor abuzuri autohtone ale instituțiilor care au încălcat anumite dispoziții din convențiile internaționale, semnate şi de țara noastră, au fost studiate în cadrul unor cercetări cu tematică adiacentă, cum este de exemplu „Libertățile publice în România, Sistemul Instituțional”, realizate în cadrul ICCV.

De asemenea, principalele prerogative economice şi sociale la care au dreptul cetățenii români, pentru a-şi satisface trebuințele umane esențiale, ca şi aspirațiile lor legitime, au fost studiate din *perspectiva politicilor sociale*, de un grup de cercetători coordonați de prof. univ. dr. Cătălin Zamfir - cercetări publicate în volumul „Politici sociale în România", Bucureşti, 2000.

Conținând studii despre „Politica socială în tranziție", „Sistemul serviciilor de asistență socială în România", „Evaluarea sistemului românesc de ajutor social bazat pe testarea mijloacelor", „Politica de reformă a serviciilor de sănătate", „Tendințe în evoluția asigurărilor sociale din România" ş.a. volumul reprezintă un instrument ştiințific indispensabil pentru cei preocupați de metodele şi mecanismele de protecție socială.

În ceea ce ne priveşte, în studiul de față, ne propunem să identificăm diversele evaluări care se referă la respectarea drepturilor economice şi sociale în țara noastră, până spre finele anilor '90, prin cercetarea percepțiilor diverselor categorii sociale.

Capitolul 1
DREPTURILE SOCIALE
- Definiții. Tipologie -
PREMISE TEORETICE

1.1 Aspecte generale

Conceptul de „Drepturi ale omului" a fost elaborat în perioada de pregătire intelectuală a revoluțiilor burgheze din Europa. Literatura de specialitate subliniază faptul că aceste revoluții au consacrat pentru prima dată în istoria umanității, o dată cu „drepturile omului," şi **principiile de egalitate şi echitate în fața legii** a tuturor cetățenilor unei țări, ca şi **dreptul la demnitate** al fiecărei ființe umane.

Încă de la începutul proclamării lor, drepturile omului au fost gândite într-o perspectivă axiologică. De pildă, prin Rezoluția Adunării generale a ONU, atât drepturile civile şi politice, cât şi cele economice şi sociale au consacrat implicit valori, cum sunt: egalitatea, dreptatea, solidaritatea, legalitatea, munca, justiția socială, dezvoltarea şi numeroase altele înrudite cu acestea.

Unele dintre valorile menționate au avut un rol deosebit în disputele legate de diverse clasificări şi ierarhizări. De exemplu, clasificarea drepturilor omului în: fundamentale şi derogabile, este după unele opinii lipsită de sens, din moment ce toate drepturile omului stipulate în instrumentele internaționale trebuie să fie respectate în mod egal.

Încă de la primele demersuri normative*, drepturile omului au fost concepute într-un* ***sistem echilibrat***, menit să configureze poziția individului în societate şi să statueze relațiile lui cu puterea şi cu principalii actori sociali. În acest sens, drepturilor li s-au ataşat şi obligațiile pe care le are individul față de semenii lui, în general, față de lege şi de principalele structuri ale statului de drept, cu deosebire.

Drepturile omului s-au manifestat, de asemenea, ca un *sistem dinamic*, în continuă evoluție. De la prima lor consacrare, în Declarația universală a drepturilor omului, 10-XII-1948, *catalogul drepturilor omului s-a dezvoltat continuu*. Observația este valabilă şi pentru drepturile economice şi sociale, menționate în diverse instrumente normative. De la Pactul internațional al drepturilor economice, sociale şi culturale, adoptat la 16-XII-1966, până la protocoalele adiționale din ultimii ani, nucleul inițial s-a îmbogățit permanent şi s-a nuanțat în funcție de filosofia statelor semnatare şi de cerințele interne şi internaționale, în funcție de experiența dobândită în acest domeniu de către fiecare țară semnatară.

În legătură cu această problemă, opiniile specialiştilor sunt nuanțate.

De pildă, într-un articol publicat în revista „The American Prospect”, 1993, intitulat „Acțiuni individuale, consecințe obşteşti”, Alan Wolfe, profesor de politologie şi istorie al New School of Social Research din New York, arăta că prin extinderea continuă a listei drepturilor fundamentale, importanța lor se poate diminua, se poate relativiza.

Evoluțiile din ultimii ani au impus însă drepturi noi ale omului, cum sunt cele din domeniul biotehnologiei şi al medicinei - dreptul la integritate fizică şi mentală, asigurat prin interzicerea practicilor eugenice, a clonării ființei umane şi a exploatării corpului uman în scop de profit, sau drepturi din domeniul spiritual, cum este dreptul la protecția informațiilor şi la protejarea proprietății intelectuale.

1.2. Charta socială europeană - document de referință pentru definirea şi promovarea drepturilor economice şi sociale. Principii prioritare

Inițiată la 18 octombrie 1961, la Turin, intrată în vigoare la 26 februarie 1965, după ce fusese ratificată de cinci state semnatare, Charta socială europeană garantează asigurarea, fără discriminare, a următoarelor drepturi fundamentale:

- drepturi din sfera muncii;
- drepturi sindicale;
- dreptul la un nivel de trai decent pentru fiecare om şi pentru familia lui;
- dreptul la asigurare socială;
- dreptul la sănătate;
- dreptul la demnitate dobândită prin exercitarea drepturilor şi libertăților economice, sociale culturale ş.a.

Obiectivul politic prioritar al țărilor semnatare era asigurarea condițiilor pentru *respectarea principiilor* de care depinde exercitarea efectivă a drepturilor sociale, şi anume:

- fiecare persoană trebuie să aibă posibilitatea de a-şi asigura existența prin muncă proprie;
- toți cei care muncesc să aibă condiții echitabile de muncă, inclusiv o remunerație echitabilă, care să le asigure lor şi familiilor lor un nivel de trai decent (satisfăcător);
- pentru a-şi proteja interesele economice şi sociale, oamenii trebuie să aibă dreptul să se asocieze liber în cadrul unor organizații naționale şi internaționale care au competențe în acest sens;
- fiecare individ trebuie să aibă acces la mijloace adecvate de orientare profesională, în vederea alegerii unei profesii compatibile cu aptitudinile şi interesele personale şi să beneficieze de toate mijloacele necesare formării profesionale;

- dreptul la asistență socială şi medicală este un drept al tuturor cetățenilor, femeile angajate în muncă având dreptul la protecție specială;
- familia este considerată celula de bază a societății şi are dreptul la protecție socială, juridică şi economică care să îi asigure deplina dezvoltare. Indiferent de raporturile familiale, mama şi copilul trebuie să beneficieze de o protecție socială şi economică adecvată.

1.2.1. Dreptul la muncă este principala componentă din sistemul drepturilor economice şi sociale. Înseşi drepturile sociale sunt definite de Cătălin Zamfir ca fiind „drepturile de asigurare a bunăstării" (26, p. 129-130). De altfel, *sistemul de securitate socială* pe care îl propune Cătălin Zamfir vizează, cu prioritate, *încurajarea muncii şi participarea socială*, respectiv, o protecție socială care să pună accentul pe măsurile active de reintegrare în muncă a celor care pot munci şi beneficii sporite pentru cei care au dificultăți în acest sens (26, p. 141).

Asigurarea drepturilor economice şi sociale necesită îndeplinirea unor condiții de ordin general, precum:

- realizarea şi menținerea unui nivel cât mai ridicat şi mai stabil posibil de ocupare a forței de muncă;
- protejarea cât mai eficace a dreptului indivizilor de a-şi asigura existența printr-o muncă liber aleasă;
- oferta unor servicii gratuite de consultanță în domeniul ocupării;
- asigurarea orientării, formării şi reconversiei profesionale. Devansând prezentarea rezultatelor anchetei, trebuie să arătăm că, în ultimul timp, în țara noastră, s-au ignorat aceste deziderate, deşi încă din anii '90, '91 a existat un efort susținut de construcție a noului sistem de politică socială, prin elaborarea unor legi ce reglementau suportul social pentru şomeri, relațiile de muncă, rezolvarea conflictelor de muncă, sistemul de salarizare, suportul pentru familiile cu copii, sistemul de asigurări, iar mai târziu, asigurările de sănătate, ajutorul social şi serviciile de învățământ (26, p. 59-63).

Ezitarea guvernanților de a construi sistemul de instituții care să funcționeze la parametrii preconizați şi să pună în practică legile respective, a generat o stare permanentă de insecuritate socială în rândul majorității populației.

Dreptul la muncă are accepțiuni complexe şi implică mai multe dimensiuni.

1.2.1.1. Dreptul la condiții echitabile de muncă presupune în mod prioritar *asigurarea unei durate rezonabile a săptămânii de lucru,* asigurarea unui concediu anual plătit, ca şi a zilelor libere din cadrul fiecărei săptămâni, potrivit tradițiilor şi uzanțelor din fiecare țară.

Lipsa de echitate în privința condițiilor de muncă vizează, în opinia subiecților, şi discrepanțele contextuale între un loc de muncă şi altul, mai ales între spațiile destinate activității propriu-zise şi cele rezervate echipelor manageriale. Presa a comentat şi ea contrastul dintre spațiile luxoase amenajate în ultimii ani, prin decizia unor manageri din zona serviciilor, şi spațiile inadecvate şi necivilizate, în care sunt nevoite să lucreze numeroase categorii de magistrați, profesori, bibliotecari, economişti etc.

Pe lângă problemele grave legate de ocuparea şi reconversia resurselor umane, dreptul la securitate/igienă în muncă, deşi face obiectul unor reglementări bine definite, apare în mentalitățile semenilor noştri ca un element de lux.

Instrumentele normative prevăd pe lângă dreptul la remunerație echitabilă pentru munca prestată şi un nivel rezonabil de retribuire a zilei de muncă, pentru asigurarea unui trai decent al angajaților şi familiilor lor. Legislația muncii cuprinde şi alte detalii legate de prestația orelor suplimentare, de preavizul de rigoare în cazul încetării contractului etc. Elementele esențiale ale remunerației echitabile se asigură prin convenții colective, ca şi prin alte metode de fixare a salariilor.

1.2.1.2. Dreptul la remunerație echitabilă a persoanelor de sexe diferite urmăreşte şi o anume protecție a femeilor angajate în muncă. Acest drept este recunoscut printr-o serie de reglementări care vizează facilități (cum este concediul de naştere), dar şi interdicții legate de angajarea femeilor în munci periculoase, în condiții de muncă improprii, penibile, insalubre.

Un drept important din sfera muncii este *dreptul la negociere colectivă* care prevede consultarea între angajați şi angajatori în legătură cu probleme de fond ale activității, şi anume:

1. salarizarea resurselor umane;
2. condițiile normale de muncă;
3. conflictele de muncă.

Din perspectiva acestui drept sunt reglementate grevele şi celelalte litigii de muncă

1.2.1.3. Dreptul la protecția copiilor şi a adolescenților stabileşte vârsta de 15 ani ca vârstă limită pentru angajare şi le interzice copiilor din învățământul obligatoriu să se angajeze. Reglementările subiacente acestui drept limitează vârsta la care tinerii pot fi angajați în locuri de muncă insalubre şi periculoase. Totodată, ele asigură o protecție specială față de posibilele presiuni fizice sau morale, ce se pot exercita la locul de muncă asupra copiilor şi adolescenților.

O prevedere extrem de utilă adolescenților şi tinerilor se referă la timpul din orele de program, pe care au dreptul să-l consacre învățăturii şi formării profesionale.

1.2.1.4. Dreptul la formare profesională înseamnă, în primul rând, *acordarea mijloacelor necesare care să asigure accesul tinerilor la diverse forme de învățământ, în funcție de aptitudinile personale* ale fiecăruia. În egală măsură, se ia în considerare asistența financiară a tinerilor cuprinşi într-o structură de formare profesională.

Un element distinctiv şi deosebit de actual îl reprezintă *sistemul de formare şi reprofilare profesională a persoanelor adulte*. „Formarea continuă" este un concept de referință atât pentru sistemul educațional, cât şi pentru problemele de reconversie a forței de muncă. Pentru ca „formarea continuă" să nu fie deturnată de la sensurile ei de bază, trebuie să se asigure *dreptul la orientare profesională*. Stipularea lui în instrumentele normative vizează acțiuni concrete, cum ar fi înființarea de servicii speciale care să ajute orice persoană, inclusiv persoanele cu handicap fizic sau mental, să-şi aleagă o profesie în funcție de aptitudinile şi aspirațiile personale şi, în acelaşi timp, în concordanță cu evoluțiile de pe piața muncii.

1.2.2. Drepturi care privesc securitatea socială

O categorie importantă de drepturi din sistemul securității sociale se referă la: dreptul la sănătate, dreptul la asistență socială şi medicală, dreptul de a beneficia de anumite servicii sociale.

1.2.2.1 Dreptul la protecția sănătății prevede măsuri pentru *eliminarea cauzelor ce determină deficiențele de sănătate*, asigurarea serviciilor de consultanță şi educație pentru ameliorarea sănătății, prevenirea epidemiilor şi maladiilor endemice etc. Garantarea acestui drept presupune o cooperare susținută a serviciilor specializate, cu diverse organizații publice şi private.

1.2.2.2. Dreptul la asistență socială constă în aceea că fiecare persoană care nu dispune de mijloace proprii sau de posibilitatea de a obține resurse pentru plata serviciilor medicale în caz de boală, să poată fi asistată gratuit, fără a i se diminua alte drepturi sociale. De asemenea, oricărei persoane care are nevoie de un sfat sau de un ajutor pentru sine sau/şi familia sa, i se garantează posibilitatea de a obține servicii competente în acest sens.

În acelaşi spirit este formulat şi dreptul indivizilor *de a beneficia de servicii sociale*. Pe primul plan, este dreptul persoanelor, cu diverse deficiențe fizice sau mentale, la formare profesională şi la readaptarea profesională şi socială. Acțiunea se continuă cu asistență specializată în plasare preferențială a acestor persoane, inclusiv prin măsuri de încurajare a angajatorilor.

Prin alte măsuri de încurajare, cum este de exemplu construirea de locuințe prin facilități fiscale şi alte prestații sociale, care vin în sprijinul familiilor cu

nevoi exprese, se urmăreşte *garantarea dreptului familiei* la protecție socială, juridică, economică.

De asemenea, prin crearea şi consolidarea continuă a instituțiilor cu responsabilități în domeniu, se asigură condițiile exercitării dreptului mamei şi al copilului la protecție economică şi socială.

Garantarea drepturilor economice şi sociale depinde de sistemul instituțional al fiecărei țări şi de conlucrarea cu organizațiile neguvernamentale, care au un rol pozitiv, din ce în ce mai clar perceput, la nivelul societății civile. Prin implicarea în documentarea cazurilor tipice legate de exercitarea drepturilor omului, prin stimularea opiniei publice în rezolvarea unor cazuri limită, ONG-urile sunt receptate ca adevărați catalizatori ai deciziilor politice şi juridice legate de respectarea şi promovarea drepturilor sociale.

Experiența a demonstrat că orice program de protecție a drepturilor sociale trebuie să țină seama de multitudinea dimensiunilor lor economice, sociale, politice, civice, culturale, ca şi de mijloacele guvernamentale, interguvernamentale şi neguvernamentale care pot fi implicate în finalizarea programului. Un asemenea deziderat impune pregătirea personalului din structurile implicate, proiectarea rețelelor organizaționale care să gestioneze toate demersurile subiacente, diseminarea instrumentelor internaționale legate de această problemă.

În acest sens, culegerea de texte cu titlul „Charta socială europeană" este un instrument extrem de util pentru promovarea *de jure* şi *de facto* a drepturilor sociale, lucrarea de referință pentru cei care vor să cunoască şi să înțeleagă mecanismele ce intervin în acest demers. Fiind un document actualizat prin publicarea, pe lângă textul de bază al Chartei, şi a Protocoalelor adoptate ulterior, culegerea la care ne referim, aprofundează unele teze şi completează perspectiva oferită de celelalte lucrări De pildă, după 1989, când Convenția Națiunilor Unite a relansat dezbaterea asupra locului copilului în societate, s-au acumulat numeroase experiențe şi inițiative individuale, dar s-a realizat şi o gestionare mai coerentă la nivelul fiecărei țări.

Lucrarea „Drepturile copilului - o perspectivă europeană" reflectă această bogăție de instrumente juridice utile celor interesați de drepturile sociale, în general, de drepturile copilului, în speță.

Charta socială europeană rămâne un instrument de referință, şi pentru acțiunile practice întreprinse în ultimul timp.

De exemplu, la 10-11 octombrie 1997, la Sumit-ul de la Strasbourg, la care au participat 40 de şefi de state şi guverne, s-a adoptat o Declarație finală şi un plan de acțiune pentru următorii ani, Charta socială ocupând un loc central în ambele documente. Conducătorii statelor semnatare şi-au asumat explicit obiectivul de a apăra drepturile sociale ale cetățenilor europeni, ca şi drepturilor lor civile şi politice.

Planul de acțiune prevede, de asemenea, promovarea normelor Chartei în toate țările şi realizarea unui număr cât mai mare de ratificări ale protocoale-

lor adiacente. Ultima ediție a documentului „Drepturile sociale - drepturi ale omului”, confirmă împlinirea acestui deziderat, prin numărul sporit de semnături şi ratificări.

Față de varianta precedentă a Chartei, Protocolul din 1998 întregeşte catalogul drepturilor sociale cu încă două articole:

1. Dreptul la informare şi la consiliere.
2. Dreptul de a participa la ameliorarea condițiilor de muncă şi a climatului de muncă (a mediului de muncă).

Caietele Chartei sociale din 1998 abordează într-o manieră actualizată, coerentă, aprofundată, o serie de drepturi sociale formulate în felul următor: „Protecția socială”, „Condițiile ocupării” „Ocupare, orientare, formare şi reabilitare profesională”, (vezi caietele nr. 6,7,8/1998.)

Unul dintre evenimentele semnificative pentru evidențierea rolului acordat drepturilor sociale, l-a reprezentat sesiunea de celebrare a 50 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului.

Acțiunea a cuprins un complex de inițiative, printre care: expoziții cu extrase din Declarație şi fotografii cu aspecte privind drepturile copiilor şi abuzurile întâlnite în unele zone din lume, prezentarea video a laureaților premiului Saharov, distribuire de broşuri şi documente de referință.

1.3. Drepturile sociale şi paradigma dezvoltării umane

Încă de la începutul anilor 1990, cooperarea internațională, ca şi celelalte demersuri ale Națiunilor Unite au fost polarizate de trei teme majore:

- dezvoltarea;
- pacea;
- drepturile omului.

Principalele conferințe organizate în deceniul al zecelea, au subliniat relația ineluctabilă dintre dezvoltarea umană şi drepturile omului, definind totodată dezvoltarea ca pe un drept inalienabil al indivizilor şi parte a libertății lor. Conform PNUD, *dezvoltarea este un proces cuprinzător, orientat spre îndeplinirea tuturor drepturilor şi libertăților indivizilor.*

Paradigma dezvoltării umane presupune o strategie complexă de acțiune, care vizează principalele drepturi, începând cu cele civile şi politice şi continuând cu drepturile economice, sociale şi culturale.

Programul pentru dezvoltare al ONU afirmă în mod explicit interesul pentru o asemenea strategie. În acest sens, PNUD îşi propune:

1. furnizarea suportului pentru instituțiile guvernamentale care contribuie la definirea drepturilor omului, dar şi pentru celelalte instituții ce se ocupă direct de protejarea acestor drepturi;
2. promovarea unei noi perspective de abordare a drepturilor sociale, ca suport al dezvoltării umane;

3. extinderea dezbaterilor asupra drepturilor omului, la toate conferințele Națiunilor Unite.

Construite ca standarde fundamentale ale existenței în societate, *drepturile omului pun accentul pe respectarea valorii umane*. Ele sunt înrădăcinate în codurile morale ale popoarelor şi sunt înscrise în legislația fiecărei țări.

Inițial, drepturile omului au cuprins drepturi civile şi politice: dreptul la viață, la libertate şi securitate, dreptul de a nu fi discriminat din considerente de rasă, clasă socială, sex, religie, limbă etc., dreptul la opinie şi liberă exprimare, dreptul la intimitate, alte drepturi legale.

Ulterior, au fost incluse drepturi economice, sociale şi culturale, inclusiv dreptul la standarde adecvate de existență, dreptul de a munci şi de a fi plătit echitabil, dreptul la educație, dreptul minorităților de a-şi păstra limba, cultura, religia, dreptul la protecție socială a persoanelor şi a grupurilor defavorizate etc.

Asumându-şi această concepție holistică, comunitatea internațională afirmă în mod sistematic interdependența celor două seturi de drepturi.

Dezvoltarea umană, la rândul ei, presupune o viziune holistică, începând cu asigurarea şanselor egale pentru toți şi continuând cu protecția împotriva excluderilor şi a marginalizării.

În măsura în care ținteşte promovarea demnității umane, eliminarea sărăciei, furnizarea de şanse egale pentru toți indivizii, dezvoltarea umană contribuie la asigurarea drepturilor economice sociale, politice etc.

Adevărul este că nici dezvoltarea umană, nici exercitarea drepturilor omului nu sunt posibile fără supremația legii şi fără a elimina discriminările de toate tipurile.

Drepturile sociale sunt eludate însă în zonele în care grupuri mari de oameni trăiesc într-o sărăcie degradantă, unde sunt amenințate de boli şi insecuritate permanentă, unde libertățile publice, precum: libertatea de opinie, libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea de asociere etc., sunt drastic diminuate. *Sărăcia reprezintă o violare a drepturilor omului, după cum respingerea sărăciei este un drept inalienabil al omului*.

Dezvoltarea umană şi drepturile sociale se afirmă numai în societățile pluraliste, societăți în care se dezvoltă diverse programe de reducere a sărăciei, de garantare a egalității de şanse, indiferent de sex, vârstă, religie, etnie ş.a.

Respectarea drepturilor sociale presupune recunoaşterea implicită a responsabilității indivizilor şi a grupurilor umane. În articolul 29 al Declarației Universale a Drepturilor Omului se menționează că „fiecare om are responsabilități față de comunitatea care face posibilă dezvoltarea lui deplină şi liberă”. Fiecare individ şi fiecare grup social au responsabilitatea de a supraveghea respectarea, la nivel social/comunitar, a drepturilor şi libertăților fundamentale.

În general, oamenii trebuie educați să-şi cunoască drepturile pe care le au şi să ceară respectarea lor.

Într-o perspectivă larg acceptată - Declarația ONU, din 1986 - stipula: *dezvoltarea este un drept uman fundamental*. Teza a fost reafirmată la Conferința internațională asupra drepturilor omului din 1993, unde s-a formulat explicit: „dreptul la dezvoltare este inalienabil şi reprezintă un element constitutiv al libertăților fundamentale", ca şi la celelalte Conferințe ale ONU - despre populație şi dezvoltare (Cairo) despre condiția femeii (Beijing), despre dezvoltarea socială (Copenhaga).

Dreptul la dezvoltare, ca drept „multidimensional, integral, dinamic şi progresiv", presupune urmărirea atentă a modului în care sunt respectate drepturile economice, politice, civice, sociale şi culturale. Responsabilitatea revine celor care gestionează aceste domenii, organizațiilor naționale şi internaționale, diverselor agenții ale ONU, care au competențe explicite în acest sens.

Ca program al unei organizații democratice, PNUD se centrează pe protejarea drepturilor omului. Prin acțiuni efective în sprijinul unor țări din diverse zone ale lumii, ca şi prin organizarea unor conferințe internaționale cu tematică axată pe dezvoltarea umană şi drepturile omului, PNUD acordă o atenție aparte drepturilor economice, sociale, culturale.

Strategiile de dezvoltare umană preconizate de PNUD susțin în mod expres drepturile sociale. În fapt, acțiunile care vizează diminuarea stării de sărăcie, rezolvarea problemelor grupurilor dezavantajate - femei, copii, minorități, emigranți, bolnavi infestați cu HIV ş.a.- realizarea de proiecte comune cu ONG - urile, demersurile de pe lângă diverse guverne, pentru combaterea fenomenelor de corupție şi apărarea democrației, susținerea instituțiilor guvernamentale care au competență în domeniul dezvoltării umane, sunt menite să promoveze drepturile economice şi sociale.

Țările incluse recent în Program solicită şi primesc din partea PNUD suportul necesar pentru sistemele lor legislative şi judecătoreşti, solicitare motivată de creşterea numărului de proiecte centrate pe apărarea drepturilor omului. De pildă, în anii 1994-1995, acestor țări li s-au alocat 44 milioane de dolari pentru activitățile întreprinse în scopul apărării drepturilor.

Cele peste 50 de proiecte finanțate de PNUD au aparținut unor țări din America Latină, Caraibe, Africa, Asia, Europa şi Comunitatea Statelor Independente, dar nu şi celor din lumea arabă. Abia din 1996, atenția finanțatorilor s-a îndreptat spre această zonă. De altfel, anul 1996 este considerat un an fast pentru susținerea proiectelor de acest gen, multe dintre țările amintite mai sus au beneficiat de finanțarea unor proiecte adiționale.

Totodată, s-a diversificat şi tipologia activităților asistate de PNUD, insistându-se pe domeniile dezvoltării umane:

1. diminuarea sărăciei şi asigurarea unor condiții de viață decentă;
2. ridicarea calității guvernării;

3. protecția mediului;

4. apărarea drepturilor femeii.

1. Promovarea acestor priorități porneşte de la premisa că *sărăcia afectează* în mare măsură *drepturile omului*, îndeosebi drepturile economice, sociale şi politice, generând comportamente antisociale, violență şi instabilitate. Fenomenul sărăciei necesită o abordare complexă. Sărăcia nu se reduce numai la lipsuri materiale, ci se manifestă şi sub forma sărăciei cumulative, limitând dezvoltarea spirituală, demnitatea umană, sentimentul afilierii şi participarea socială. Sărăcia generează un climat general de insecuritate, pentru aproape toate categoriile sociale.

În contextul eforturilor de diminuare a sărăciei un rol important revine educației civice a cetățenilor, informării lor în legătură cu drepturile din sfera muncii, respectiv dreptul de a-şi câştiga existența prin muncă şi de a avea un loc de muncă, potrivit pregătirii şi calificării.

Din păcate, cele mai multe demersuri ale PNUD în domeniul eradicării sărăciei se limitează la acțiuni educaționale, lăsând la latitudinea factorilor puterii şi a organizațiilor civice din țările respective să întreprindă măsuri efective pentru combaterea sărăciei.

Egalitatea de şanse este un drept care implică „accesul echitabil la resursele productive" din societate. În Declarația Universală a Drepturilor Omului, ca şi în acordurile ulterioare semnate de țările ONU, se stipulează explicit *că dreptul la un standard de viață normal este un drept inalienabil al fiecărei persoane.*

2. Asigurarea dezvoltării umane presupune sine qua non o guvernare de calitate.

Calitatea guvernării se manifestă, în primul rând, prin autoritatea cu care *sunt gestionate problemele economice, politice şi administrative ale unei țări* şi prin *eficiența* demersurilor întreprinse

Ea este condiționată de *transparența* acțiunilor şi a evaluărilor, în ideea obținerii consensului general al tuturor claselor şi categoriilor sociale, inclusiv a grupurilor excluse sau marginalizate la un moment dat În documentele PNUD se arată că la luarea deciziilor de repartizare a resurselor, trebuie să se facă auzită şi „vocea săracilor şi a celorlalte grupuri vulnerabile", ceea ce înseamnă participarea implicită a tuturor membrilor societății la guvernarea țării.

Ca şi alte drepturi, acesta a fost clar consemnat în Declarația Universală a Drepturilor omului: „fiecare are dreptul de a lua parte la guvernarea propriei țări, direct sau prin reprezentanți aleşi în mod liber", subliniindu-se faptul că oamenii trebuie să aibă acces liber la serviciile publice. În acest mod, ei se pot pronunța asupra statului şi activității structurilor instituționale care le limitează drepturile.

Fiecare dintre factorii care au un rol asumat în procesul de gestionare a societății - statul, societatea civilă şi patronatele - trebuie să susțină transpa-

rența, descentralizarea şi legislația democratică. În felul acesta, guvernarea poate influența pozitiv demersurile care urmăresc eradicarea sărăciei, asigurarea unui nivel de trai decent, eliminarea discriminărilor de orice fel.

3. **Protecția mediului** este unul din factorii cei mai importanți ai dezvoltării umane. Din păcate, fenomenele care afectează calitatea mediului - poluarea, alte dezastre generate de acțiunile oamenilor, pun în primejdie viața a milioane de locuitori ai Terrei. Numeroase experiențe din țările în curs de dezvoltare, au demonstrat că legislația necorespunzătoare şi, mai ales, încălcarea legilor mediului au permis degradarea condițiile elementare de viață: apa, solul, aerul, implicit, calitatea produselor alimentare.

Pentru a promova dezvoltarea umană din perspectiva calității mediului se impune:

1. gestionarea eficientă a resurselor naturale;
2. conservarea ecosistemelor;
3. stimularea participării cetățenilor la acțiunile de protecție a mediului;
4. asigurarea „educației pentru mediu”, prin sistemul de învățământ şi programe de educație a adulților.

O ipoteză confirmată de anumite experiențe susține relația directă dintre legislație, pe de o parte, şi activitatea de protejare a mediului, inclusiv ecologizarea vieții sociale, diminuarea conflictelor potențiale din diverse grupuri şi comunități, cum sunt, de pildă, conflictele dintre țărani şi administratorii de păduri, dintre fermieri şi lumea urbană etc.

În țara noastră, asemenea conflicte sociale s-au manifestat nu numai la nivelul populației, ci şi al structurilor de putere: parlament, guvern, grupuri politice.

4. **Drepturile femeii** sunt studiate din diverse perspective:

- ale egalității de şanse;
- ale dreptului la condiții egale de muncă;
- ale remunerării egale pentru poziții egale în structura rolurilor muncii;
- ale accesului la nivele superioare ale structurii puterii;
- ale protecției împotriva violului, hărțuirii sexuale şi a altor discriminări.

Tot în sfera drepturilor economice se pot include drepturile femeii la proprietate, la moştenire, la protejarea bunurilor cumulate (averii).

Recunoaşterea statutului femeii în societatea contemporană presupune realizarea unor demersuri şi programe inițiate atât de către structurile guvernamentale, cât şi de societatea civilă şi anume:

- elaborarea legislației care să garanteze şanse egale pentru femei şi bărbați în privința:
  - formării;
  - educației;
  - ocupării;
  - proprietății;

- facilităților economice;
- drepturilor politice etc.
- măsuri reparatorii pentru femeile care au fost supuse discriminării în domeniile menționate mai sus;

- informare sistematică, în scopul de a ajuta femeile să conştientizeze drepturile pe care le au şi căile de combatere a tendințelor de discriminare la care pot fi supuse în societate.

Femeile trebuie să fie în prima linie a luptei pentru apărarea drepturilor tuturor grupurilor excluse şi să susțină prin atuurile pe care le au dezvoltarea umană durabilă.

Capitolul 2
MENTALITĂȚI ŞI PERCEPȚII LA NIVELUL POPULAȚIEI INVESTIGATE

2.1. Perspectiva metodologică

Teza care a stat la baza anchetei sociologice constă în ideea că percepțiile indivizilor în legătură cu drepturile sociale depind, în măsură considerabilă, de mentalitățile şi experiențele lor în acest domeniu.

2.1.1. Obiectivele investigării populației

- Înregistrarea *accepțiunilor* pe care subiecții le asociază *drepturilor sociale,* şi anume: drepturilor din sfera muncii, drepturilor sindicale, dreptului la sănătate, dreptului la asistență socială, dreptului la demnitate etc.
- *Cunoaşterea importanței* pe care o acordă diverse categorii socioprofesionale drepturilor omului cuprinse în categoria „drepturilor sociale".
- *Evaluarea gradului de inițiere a populației* în legătură cu reglementările şi cutumele referitoare la respectarea drepturilor menționate.
- *Identificarea factorilor* care, în opinia subiecților, influențează exercitarea drepturilor sociale şi, implicit, calitatea vieții oamenilor.
- *Cercetarea „aşteptărilor"* lor privind normele şi acțiunile practice de promovare a drepturilor sociale în societatea românească.

2.1.2. Metode şi tehnici de cercetare

- Studierea unor lucrări şi instrumente de referință care tratează problematica drepturilor sociale.
- Analiza unor articole din publicațiile cotidiene care au prezentat cazuri concrete de încălcare a drepturilor sociale în anii 1998-1999.
- *Anchetă sociologică prin interviu,* cu subiecți, reprezentând principalele categorii ocupaționale şi de vârstă: muncitori, studenți, funcționari, şomeri, mici întreprinzători, pensionari, persoane cu profesii intelectuale (ingineri, profesori, ziarişti).

Prin interviul sociologic ne-am propus să aflăm: „ce înțeleg" subiecții prin „drepturile omului", ce drepturi includ ei în categoria „drepturilor sociale", ce opinii au despre respectarea acestor drepturi şi despre instituțiile şi reglementările din domeniu, cum percep dreptul la muncă şi la egalitate de şanse, dreptul la securitate socială şi la ocrotirea sănătății, dreptul la o existență decentă pentru ei şi familiile lor, drepturile sindicale şi cele referitoare la dezvoltarea umană etc.

Interviurile au încercat să surprindă şi atitudinile subiecților față de nivelul veniturilor pe care le obțin şi de condițiile în care îşi desfăşoară activitatea.

- *Investigație prin focus-grupuri*[1] centrate pe două teme prioritare: dreptul la informare şi pregătire pentru profesie şi dreptul la protecție socială. Sesiunile de focus-grupuri (cu învățători, profesori şi, respectiv, cu pensionari şi şomeri) au fost inițiate cu scopul aprofundării unor probleme desprinse din interviuri.

2.2. Aspecte desprinse din cercetarea sociologică

2.2.1. Definirea drepturilor sociale

Accepțiunile date de subiecți „drepturilor omului" – ca termen generic pentru categoria „drepturilor sociale", au fost analizate din perspectiva unor definiții consacrate care subliniază *prioritatea* acordată anumitor *atribute umane* şi *sociale*, considerate *esențiale* pentru existența fiecărui individ.

Persoanele investigate au demonstrat o înțelegere complexă a „drepturilor omului" pe care le-au definit ca:

a) *bunuri sau valori* de care poate beneficia, în condiții normale, oricare om;
b) *atribute* deținute de cetățeni şi afirmate în relațiile lor cu ceilalți şi cu instituțiile sociale;
c) *îndreptățiri* ale indivizilor de *a avea, a se bucura* de prerogative sau de *a face* un anumit lucru.

Aceste „îndreptățiri" pot fi revendicare sau exercitate/folosite în practica cotidiană.

Unii dintre subiecți, muncitorii şi studenții mai ales, au accentuat ideea îndreptățirilor revendicate, fără a le corela cu obligațiile corelative: „orice om poate solicita respectarea drepturilor sale în calitate de membru al cetății, fără să aibă sentimentul că cere o favoare sau că rămâne dator cuiva" (student, 20 ani).

Această mentalitate este generată de faptul că în mediul social imediat şi, adesea, în viața publică, predomină solicitarea de drepturi, în raport cu asumarea de îndatoriri şi obligații. De aceea, se acreditează ideea că orice guvernare trebuie apreciată exclusiv în raport cu drepturile şi avantajele oferite

---

[1] Componența socioprofesională a subiecților incluşi în grupurile focalizate.

2.1. Grupul participant la sesiunea cu tema: *Dreptul la informare şi pregătire pentru profesie; demnitatea umană.* Total subiecți 11, din care:
- 7 femei şi 4 bărbați;
- 5 învățătoare şi 7 profesori (istorie – 1; limba română – 2; limba franceză – 1; fizică – 1, desen – 1; geografie – 1.

2.2. Grupul participant la sesiunea cu tema: "Dreptul la protecție socială". Total 9 subiecți, din care: pensionari – 4; şomeri – 3; muncitori – 2.

cetățenilor, fără a se evalua şi *participarea* lor la realizarea programelor de dezvoltare economică şi socială.

În funcție de *informațiile* acumulate în timp şi de *experiențele* proprii sau a celor din proximitate – rude, vecini, prieteni, colegi – subiecții au menționat un registru relativ complet de „drepturi ale omului".

Fără a le clasifica în drepturi civile, politice, culturale, sociale etc., ei s-au referit la: „dreptul la muncă", „dreptul de a călători", „dreptul la informație", „dreptul la reputație", „dreptul la protecție socială", „dreptul la asociere", „dreptul de a alege", „dreptul la exprimare liberă", „dreptul la viață", inclusiv dreptul de a deține resursele necesare traiului, „dreptul la sănătate" ş.a.

Dintre *drepturile sociale* au fost evocate mai ales: dreptul la muncă, dreptul la asociere liberă (în sindicate mai ales), dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la educație – dreptul la demnitate fiind expresia sintetică a exercitării celorlalte drepturi.

Faptul că unele drepturi ale omului sunt bine cunoscute, iar altele sunt cunoscute mai puțin sau deloc, reflectă, pe de o parte, mentalitățile dominante în diverse comunități, iar pe de alta, funcționalitatea structurilor informaționale şi educaționale, inclusiv ale mass-media.

2.2.2. Percepții ale subiecților

2.2.2.1. *Dreptul la muncă* este definit, de regulă, ca „drept pe care îl are orice persoană de a-şi câştiga existența printr-o muncă liber aleasă sau acceptată". *Garantarea* lui presupune îndeplinirea unor *condiții de ordin general*:

- realizarea şi menținerea unui nivel ridicat şi stabil de ocupare;
- protejarea dreptului oamenilor de a-şi asigura existența prin muncă;
- asigurarea orientării, formării şi reconversiei profesionale pentru toți cetățenii;
- oferta de servicii gratuite pentru informarea şi consilierea forței de muncă.

În opinia subiecților investigați, guvernarea din ultimii ani a ignorat aceste condiții, ceea ce a determinat o stare de insecuritate la nivelul majorității populației.

Constituția României consacră *dreptul la muncă* în multitudinea dimensiunilor sale:

- libertatea alegerii profesiei;
- libertatea alegerii locului de muncă;
- dreptul la un salariu corespunzător;
- dreptul la negocieri individuale colective;
- dreptul la protecția socială a muncii;
- dreptul la condiții de muncă corespunzătoare.

Dreptul la însuşirea unei profesii depinde, în concepția subiecților, de

dreptul la educație, definit prin dreptul la informație şi învățătură, de accesul la valorile artei şi ale ştiinței, de participarea la viața culturală a comunității, de dreptul la libera exprimare a opiniilor, dar şi a talentelor, aptitudinilor, capacităților profesionale.

În ultimii ani, mulți cetățeni au fost lipsiți nu numai de libertatea alegerii locului de muncă, ci şi de şansa de a-şi câştiga existența prin muncă sau de a obține venituri care să le asigure un trai decent.

Reconversia profesională a rămas adesea în stadiul de bune intenții. Lipsa proiectelor în domeniul reprofesionalizării a limitat alternativele în cazul pierderii locurilor de muncă. S-a extins însă *munca la negru*, ca muncă nedeclarată, practicată de către diverse categorii de persoane, precum:

- şomerii;
- persoanele nonactive din punct de vedere economic (studenți, pensionari, casnice);
- persoanele care cumulează mai multe ocupații (pe lângă cea principală, declarată).

Munca la negru se practică în multe domenii de activitate, cum sunt: serviciile (domestice), comerțul cu amănuntul, construcțiile, agricultura, dar şi în sectoarele novatoare: calculatoare, mass-media etc.

Motivația este complexă: sărăcia, şomajul, fiscalitatea şi creşterea costului vieții.

Pe lângă aspectul cultural legat de acceptarea „muncii la negru”, ca o activitate nedeclarată, realizată prin eludarea reglementărilor care privesc timpul de lucru, nivelul salariului, sănătatea şi vârsta minimă a angajaților, un lucru grav îl reprezintă *considerarea „muncii la negru” de către un număr mare de subiecți, ca o alternativă normală la lipsa surselor de venituri legale.*

Apreciem că noii guvernanți trebuie să ia *măsuri preventive* (reglementări clare şi larg dezbătute) şi *măsuri curative* (controale) *eficiente* de limitare drastică a muncii la negru.

Interviurile au demonstrat că, în condiții economice şi sociale dificile, drepturile din sfera muncii sunt reduse în concepția oamenilor, la:

- dreptul de a avea un loc de muncă stabil;
- dreptul de a obține veniturile necesare unui nivel de trai decent.

Unii dintre subiecți (muncitori, funcționari, profesori) consideră că *sindicatele* acționează constant pentru asigurarea acestor drepturi prioritare. Ele le protejează interesele economice şi dreptul la un nivel de trai acceptabil, în mai mare măsură decât fundațiile care au asemenea obiective, ca şi asociațiile profesionale sau alte structuri asociative. *Dreptul la asociere*, ca unul dintre drepturile fundamentale ale omului, îi preocupă pe cei intervievați mai ales sub aspectul *asocierii în sindicate*.

Alte persoane intervievate (întreprinzători, şomeri, pensionari) consideră că sindicatele sunt ineficiente în plan economic şi social, că rolul lor este de a rezolva interesele liderilor, de a-i promova în viața publică.

Dreptul fiecărui om de a-şi procura prin muncă resursele necesare vieții de zi cu zi este şi o *obligație* şi o *libertate* (libertatea de a-şi alege profesia, ocupația, locul de muncă), dar şi un *drept special*, atunci când avem în vedere femeile şi copiii.

Subiecții consideră că în România nu este asigurată egalitatea de şanse între femei şi bărbați.

Femeile reprezintă categoria cea mai vulnerabilă de pe piața muncii. Unele nu-şi cunosc drepturile. Altele, deşi le cunosc, nu au puterea şi experiența de a şi le apăra. Mai bine de jumătate dintre şomeri sunt femei. Disponibilizările le vizează cu predilecție. Veniturile lor se situează sub nivelul veniturilor obținute de bărbați pentru aceeaşi cantitate de muncă. De altfel, într-un raport elaborat de *Advocates for Human Rights* (Minesota, 1995), se arată că, la şase ani după Revoluție, în România nu se respectă normele internaționale privind eliminarea discriminării de gen.

Discriminarea desemnează, de regulă, *deosebirile* între diverse grupuri şi categorii sociale, *exploatate în scopuri subiective*. Sexul este un element de discriminare. Termenul de *gen* este utilizat „pentru a desemna un atribut al diferențierii sociale dintre cele două sexe. Față de noțiunea de sex, el are avantajul de a sublinia necesitatea disocierii diferenței sociale, de diferențele biologice" (17, p. 116).

Acest tip de discriminare constă, aşadar, în tratarea inegală a indivizilor (egali) în funcție de apartenența la gen.

În opinia subiecților intervievați discriminarea de gen se manifestă şi în România. Practicile selective sunt discriminatorii şi pe criterii de sex. Studenții şi persoanele cu profesii intelectuale percep o tendința generală de relativizare şi de minimalizare a rezultatelor obținute de femei.

Mai ales tinerele apreciază că femeile reprezintă un capital social subutilizat. Unele au capacitate de luptă cu mediul descurajant, insensibil. Altele se demobilizează şi urmează traiectorii aleatorii în raport cu aspirațiile lor profesionale.

Dar marea majoritate a subiecților consideră că, în contextul dificultăților generale şi al problemelor existente pe piața muncii, *discriminarea de gen are efecte la fel de negative ca şi alte discriminări,* cum sunt cele determinate de deosebirile de avere, relații sau poziții ierarhice. Ei aşteaptă de la guvernanți strategii sociale care să corecteze aceste anomalii, să asigure egalitate de şanse, să răspundă problemelor cu care se confruntă femeile, să întreprindă acțiuni coerente care să li se adreseze şi să stimuleze manifestarea calităților lor: rezistența, hărnicia, realismul, perseverența, măsura, ingeniozitatea, capacitatea de comunicare.

Drepturile din sfera muncii focalizează şi alte drepturi sociale. Dreptul la muncă şi la condiții de muncă echitabile, dreptul la alegerea unei profesii şi la reconversie profesională se interferează cu dreptul la educație şi la şanse egale pentru bărbați şi femei, dreptul la acțiune sindicală şi asistență specială a

persoanelor cu deficiențe, dreptul la ajutor de şomaj şi la alte forme de securitate socială.

2.2.2.2. Percepția dreptului la securitate socială

Conceptul de *securitate socială* se distinge prin complexitate. Subiecții cunosc principalele lui dimensiuni şi le abordează atât din perspectiva *dreptului la sănătate* cât şi a *dreptului la asistență socială*.

În contextul dificultăților din ultimii ani, *protecția sănătății* românilor este problematică:

- accesul în unitățile sanitare de stat este dificil;
- serviciile medicale private sunt costisitoare;
- prevenirea epidemiilor, ca şi educația pentru sănătate sunt nesistematice;
- numeroase comunități (rurale) sunt lipsite de personal calificat ş.a.

În consecință, starea de sănătate a populației se erodează - „se moare cu zile", cum se exprimă unul dintre subiecți, ratele natalității înregistrează un regres permanent, tratarea empirică a multor boli are urmări dezastruoase asupra sănătății fizice şi mentale a oamenilor.

Subiecții sunt sceptici în privința reformei din sănătate. Unii resping ideile care stau la baza reformei – privatizarea, restructurarea sistemului, înființarea Casei de sănătate, plata serviciilor medicale. Alții deplâng lipsa unei concepții strategice, mercantilismul, corupția, mentalitatea corpului medical. Formal, dreptul la sănătate este asigurat. În realitate, condițiile de ocrotire a sănătății sunt deficitare.

În țara noastră diverse categorii de persoane şi comunități umane au nevoie de *asistență socială* sistematică. Săracii, şomerii, bătrânii, orfanii, persoanele cu deficiențe mentale şi fizice, familiile cu mulți copii ş.a. au dreptul la protecție economică, juridică, socială.

Din punct de vedere legislativ s-au făcut progrese vizibile. Între anii '90-2000 au fost promovate legi şi decrete, hotărâri şi ordonanțe guvernamentale care au vizat salarizarea şi alte drepturi ale angajaților, şomajul şi ajutorul social, protecția copilului şi a familiei, pensionarea şi drepturile speciale pentru veterani, revoluționari, deținuți politici, asigurările de sănătate etc. În practică însă nu au existat nici resurse materiale şi nici instituțiile care să garanteze funcționarea eficientă a sistemului de protecție socială.

Subiecții recunosc faptul că, în toți aceşti ani, în România s-au cheltuit sume considerabile pentru indemnizații şi pensii, pentru burse şi compensații, pentru alocații de sprijin şi ajutoare speciale, pentru gratuități şi asigurări sociale, pentru servicii sociale ca: leagăne, cămine, cantine, baze de tratament, şcoli speciale, centre pentru primirea minorilor etc. Mulți dintre subiecți nu fac distincție între cheltuielile sociale menționate şi asigurările sociale de stat – cele menite să furnizeze venitul de înlocuire, în cazul pierderii locului de muncă, al

pensionării sau al incapacității temporare, ceea ce impune un sistem de informare permanentă a întregii populații.

Presa a mediatizat acțiunile pozitive ale instituțiilor de stat şi ale organizațiilor umanitare, dar şi greutățile pe care le întâmpină categoriile sociale excluse. În acest fel, populația a cunoscut situații limită cu care se confruntă: familiile şomerilor, săracii, cei care trăiesc în canale, bătrânii din azile şi cerşetorii, orfanii care la 18 ani sunt excluşi din casele de copii, deşi nu au alt adăpost, orbii care, prin reglementări cinice, au pierdut dreptul de a-şi câştiga existența prin meserii practicate de ei în mod tradițional ş.a.

Asemenea cazuri, comentate pe larg cu prilejul interviurilor realizate, demonstrează că, în percepția subiecților*, frontierele insecurității umane s-au extins tot mai mult*.

Deşi la nivel mondial se promovează o nouă concepție asupra dezvoltării durabile, axate pe *oameni*, pe *ocupare* şi pe *natură*, dezvoltarea economică şi socială a României nu asigură rezolvarea problemelor sărăciei, a locurilor de muncă productive, a integrării sociale şi a regenerării mediului, ca priorități absolute ale securității umane. „Trăim într-o lume a incertitudinilor – opina unul dintre subiecți. O lume care îi îngrijorează şi pe tineri şi pe adulți. Soluția constă într-o politică macroeconomică justă şi eficientă, în crearea de locuri de muncă pentru ca oamenii să poată supraviețui" (economist, 40 de ani).

Supraviețuirea, spunea A. Einstein, ne impune să ne modificăm radical modul de a gândi. O concepție realistă şi democratică reprezintă premisa restructurării profunde a societății, dar şi a sistemului de repartiție a veniturilor, promovarea competențelor şi protecția împotriva insecurității – fie că este vorba de insecuritatea veniturilor şi a ocupării, sau de insecuritate alimentară, de inegalități sau de violarea drepturilor omului, de conflicte etnice sau religioase.

În materie de securitate, se consideră că este mai bine şi mai puțin costisitor să se trateze amenințările, decât să se rezolve efectele care perturbă viața comunităților.

Aşa cum se arată în *Raportul Dezvoltării Umane* a PNUD (1994), *securitatea este o problemă de viață şi de demnitate*.

2.2.2.3. Dreptul la demnitate

Dreptul la demnitate sintetizează, în concepția subiecților, mai multe drepturi ale omului: dreptul la o viață decentă, dreptul la muncă, dreptul la intimitate, dreptul la educație, dreptul la imagine, dreptul la opinie, dreptul la afirmare socială, dreptul la egalitate de şanse etc.

Definită de ei în funcție de propriile experiențe şi principii de viață, *demnitatea este atribuită atât indivizilor, cât şi comunităților umane*. De pildă, o comunitate îşi poate pierde demnitatea dacă nu-şi respectă valorile, dacă limitează exercitarea drepturilor omului şi nu-şi manifestă solidaritatea cu membrii săi.

În esență, demnitatea este o *calitate umană*. Dicționarele îi consemnea-

ză această semnificație: demnitatea presupune *calitatea de a fi* demn, respectabil, prestigios, destoinic ş.a. În plus, textele de referință îi asociază dimensiunile: *valorii, autorității şi poziției sociale*.

Calitatea de a fi demn înseamnă pentru persoanele intervievate:

- *atitudine* demnă (care impune respect);
- *autoritate morală* (caracteristică omului capabil, destoinic, prestigios, respectabil, sobru etc.).

Demnitatea umană este percepută şi ca valoare supremă, susținută de celelalte valori ce definesc existența omului în societate şi anume: libertatea, dreptatea, solidaritate, egalitatea, dezvoltare ş.a.

Libertatea reprezintă dreptul indivizilor de a acționa fără constrângere, dar cu respectarea legalității. Este vorba de libertatea exercitată sub controlul legii şi nu de libertatea anarhică. Oamenii sunt *egali în fața legii şi a autorităților publice*, fără privilegii şi discriminări.

Afirmarea *egalității* înseamnă, în opinia subiecților, interdicția discriminărilor pe criterii de vârstă, sex, etnie, avere ş.a. Ei solicită măsuri coerente în sprijinul persoanelor vârstnice, a şomerilor şi handicapaților, dar şi a altor *grupuri excluse,* lipsite de drepturile care le asigură demnitatea.

În cest sens*, ajutoarele sociale trebuie acordate celor care au realmente nevoie de ele*, evitându-se în acest mod erorile şi deciziile birocratice practicate în ultimii ani. Promovarea drepturilor sociale nu înseamnă numai eforturi materiale/financiare din partea fiecărei țări (şi a comunității internaționale), dar şi gestionarea rațională a resurselor disponibile.

În contextul focus-grupurilor, cerințele *solidarității umane* au fost circumscrise, în totalitate, drepturilor din sfera muncii. Dreptul la un loc de muncă, de unde fiecare cetățean să-şi poată procura mijloacele de subzistență, dreptul la condiții de muncă ce nu-i aduc prejudicii sănătății şi demnității lui, dreptul la informare în legătură cu schimbările de pe piața muncii şi din domeniul său de activitate – toate sunt, în opinia subiecților, expresia solidarității sociale.

Perspectiva psihologică asupra demnității accentuează: „conştiința propriei valori", „a respectului de sine, corelat cu respectul pentru ceilalți", „atitudinea valorizantă față de sine – materializată în atitudinea față de alții şi în conduita socială", „comportamentul călăuzit de un sistem de valori".

Unii dintre subiecți au pus demnitatea în relație cu *responsabilitatea*: „A fi demn înseamnă a fi răspunzător de propriile fapte şi de consecințele lor" – alții au raportat-o la *putere*, arătând că există persoane care se bucură de respect (demnitate) doar în virtutea puterii pe care o dețin. „Există, spunea unul dintre subiecți, *demnitate cu majuscule,* dar şi o *pseudodemnitate*" – una interpretabilă, negociabilă, contestabilă, revendicată prin atúurile unei poziții sociale.

Perceperea demnității depinde uneori de subiectivitatea oamenilor. Citând în sprijinul acestei teze, expresii consacrate în istoria noastră spirituală - „capul plecat, sabia nu-l taie", „fuga-i ruşinoasă, dar e sănătoasă" – subiecții atestă *relativitatea* ideii de demnitate, precizând însă că demnitatea reală este

caracteristică ființelor respectabile. „Ce este de fapt demnitatea? – se întreba unul dintre participanții la sesiunile de focus-grup. Este *măsura staturii etice* a omului în toate împrejurările vieții lui, în muncă, în necazuri, în bucurie” (învățătoare, 43 ani).

Dimensiunea morală a demnității revine ca un leit-motiv al mentalității subiecților: „Demnitatea implică o anume *noblețe morală* dobândită prin educație, muncă, tenacitate, credință” (studentă, 22 ani).

În acest sens, demnitatea exclude ambiția, încrâncenarea, vanitatea: „demnitatea înseamnă moralitate”, „a fi demn înseamnă a fi uman, adică a face tot ce depinde de tine pentru ca semenii tăi să trăiască în demnitate” (ziarist, 28 ani); sau, într-o altă exprimare: „demnitatea este o părticică a divinului care îi face pe unii mai oameni decât sunt ceilalți” (profesor, 30 ani)

După cum am menționat mai sus, subiecții consideră că demnitatea trebuie apreciată în funcție de *consecințele acțiunii umane,* de implicațiile lor asupra grupurilor şi indivizilor: „Nu poți fi un om demn de respect, dacă acțiunile tale sunt în detrimentul altora” (notar, 46 ani).

S-a vorbit în contextul interviurilor de *demnitatea pierdută*, dar mai ales, de imposibilitatea de a o redobândi. Cei ale căror demersuri îi afectează pe semenii lor, îşi pierd demnitatea ireversibil, „Nu cred că demnitatea poate fi refăcută – opina unul dintre cei intervievați. Din moment ce un om îşi pierde onoarea, este greu să o reclădească. Se cere un efort titanic, de care puțini sunt în stare. Restul este mai mult iluzie” (funcționar, 45 ani).

Întrebarea la care subiecții au fost solicitați să răspundă este dacă procesul reformei din România, cu toate implicațiile lui, asigură dreptul la demnitate şi la celelalte drepturi subiacente.

Experiența din ultimii a fost mai degrabă negativă. Oamenii au devenit sceptici: „Nu putem discuta de demnitate într-o lume a fraudei, a trădării, a urii şi agresivității, într-o lume lipsită de repere valorice, o lume dezorientată şi bulversată, în care însăşi demnitatea este percepută ca o slăbiciune” (cercetător, 26 ani).

Majoritatea celor investigați consideră că, în condițiile crizei profunde din economie şi societate, demnitatea este fragilă.

Ea este direct afectată de fenomenul *sărăciei* care s-a extins sistematic. Degradarea datorată sărăciei anulează demnitatea: „Cel care nu are o locuință, decât, poate, o gură de canal, cel care creşte în colțul străzii, care nu-şi poate permite să cumpere o bucată de pâine, porneşte în viață cu un minus de demnitate” (student, 24 ani).

Opiniile de acest gen au fost numeroase. Din cauza lipsurilor, oamenii sunt siliți să renunțe la demnitate, unii comit ilegalități. Pentru a supraviețui ei recurg la droguri, la violență, la prostituție: *Mizeria atrofiază sentimentul demnității.* Iată convingerea multora dintre subiecții intervievați: „Într-o țară în care haosul se extinde perfid, iar noi „consumăm” telenovele, totul este posibil - să trăim în sărăcie, să privim neputincioşi la degradarea vieții, să ne pierdem

demnitatea" (economist, 36 ani).

Unul dintre factorii care generează sărăcia şi aduce atingere demnității umane, este lipsa locurilor de muncă. Dreptul la muncă este fundamental pentru asigurarea unei existențe demne. Oamenii nu mai sunt dispuşi să accepte şomajul: „*Şomajul este degradant. El are efecte negative asupra psihicului uman, asupra imaginii publice a indivizilor, este demotivant atât pentru cei în cauză, cât şi pentru generația tânără. Cu atât mai nefast este şomajul perpetuu şi la scară extinsă*" (inginer, 52 ani).

Demnitatea poate fi definită şi dintr-o asemenea perspectivă: „a fi demn înseamnă să nu accepți să trăieşti din mila altora" (pensionar, 66 ani); sau: „a fi demn înseamnă să nu ajungi niciodată să cerşeşti".

Problema locurilor de muncă îi preocupă pe toți subiecții indiferent de vârstă şi sex: „De ce să învăț o meserie cu eforturi atât de mari, dacă nu am siguranța că voi profesa. Eu nu am rude sau alte relații care să mă ajute şi nici nu cred că locurile de muncă se obțin prin concursuri cinstite" (şomer, 34 ani).

Pe lângă dreptul la muncă, în toate ipostazele lui, demnitatea este susținută şi prin *dreptul la asistență socială şi medicală*. Persoanele şi comunitățile excluse din programele de protecție socială nu-şi pot manifesta şi, uneori, nici păstra demnitatea. În acest sens un rol important revine sistemului instituțional. Subiecții au constat numeroase disfuncții la nivelul instituțiilor publice, incapabile să asigure echilibrul valoric din societate.

Demnitatea umană este afectată de nonvalori: violența, invidia, nepotismul, duplicitatea, carierismul, agresivitatea, incompetența îi demobilizează pe cei morali. Contextul infracțional îi determină pe subiecți să perceapă societatea actuală ca fiind „perfidă", „ingrată", „ostilă" şi „indiferentă": „dezinteresul societății te face să te simți din ce în ce mai străin" (şomer, 48 ani).

În aceste condiții, ei îşi pun întrebări retorice de genul:

- se poate vorbi de demnitate, dacă unii dintre noi nu au ce mânca?"
- dacă legea nu este respectată?"
- dacă oamenii sunt amenințați de ignoranță, droguri, crime, alcoolism, autodistrugere?"

Dacă miza acestei reforme este dezvoltarea, şansele ei sunt oamenii.

Demnitatea umană depinde de *societate*, dar şi de *personalitatea* fiecărui individ. Dezvoltarea personalității este potențată de cultură şi educație. Dreptul la învățătură este premisa asumării celorlalte drepturi. Un om educat are o percepție a demnității pentru el, „a fi demn înseamnă nu numai a avea o meserie, o casă, un loc de muncă, ci şi a face ceva, cât de cât însemnat, pentru lumea în care trăieşte" (învățătoare, 19 ani). „Demn este omul a cărui viață are un sens" (cercetător, 58 ani), „demnitatea este virtutea care te ajută să ții capul sus, indiferent de greutățile prin care treci" (pensionar, 68 ani).

Percepută astfel, demnitatea apare ca o alternativă la neîmplinirile existenței: „Pe fundalul eşecurilor cu care ne confruntăm, demnitatea este un antidot" (profesor, 25 ani); „Prin puterea spiritului său, omul demn renaşte mereu"

(cercetător, 37 ani); „Valorile spiritului îi ajută pe oameni să-şi depăşească condiția” (ziarist, 26 ani).

Subiecții consideră că, indiferent de avere şi de profesie, de pregătire, şi rezidență, de statut social şi de mod de viață, oamenii trebuie să-şi păstreze demnitatea. Puterea le vine din spațiul culturii, al legii, al tradiției şi, nu în ultimul rând, al instituțiilor care le asigură exercitarea drepturilor şi libertăților sociale.

2.2.2.4. Condiții şi factori care influențează exercitarea drepturilor sociale

Garantarea şi exercitarea drepturilor omului, în speță a drepturilor sociale şi economice, necesită, în opinia subiecților, asigurarea unor *condiții* obiective cum sunt:

- existența unei democrații autentice;
- legislație corespunzătoare;
- respectarea strictă a legii;
- manifestarea solidarității sociale, ca expresie a voinței de respectare a legilor şi a ființei umane;
- separația reală a puterilor în stat;
- organizarea activității economice pe principii de eficiență;
- asumarea bunăstării sociale, ca ideal național;
- renunțarea la discriminări şi la practica excluderii unor grupuri sociale;
- repartizarea echitabilă a şanselor;
- impunerea moralității ca principiu de acțiune în toate domeniile vieții sociale;
- informarea cetățenilor în legătură cu drepturile pe care le au, cu deciziile şi acțiunile ce se întreprind în direcția exercitării lor neîngrădite.

Condițiile de manifestare a drepturilor sociale diferă de la țară la țară. De aceea, modalitatea de a le aborda trebuie corelată cu necesitățile şi prioritățile fiecărei țări. La Conferința de la Viena pentru Drepturile Omului, s-a subliniat datoria statelor lumii, indiferent de sistemele sociale, politice, economice, de a promova şi proteja drepturile şi libertățile omului, ținându-se seama de particularitățile istoriei, culturii şi religiei cetățenilor lor.

Practic fiecare țară trebuie să elaboreze strategii proprii în acest domeniu. Organismele de profil trebuie să sprijine aceste inițiative adoptând, la rândul lor, politici adecvate de acțiune, colaborând mai susținut cu societatea civilă, cu structurile asociative competente.

PNUD, de exemplu, urmăreşte tendințele de încălcare a drepturilor femeii, ale minorităților etnice etc., ca şi excluderea acestor categorii din programele de dezvoltare umană ale diverselor țări.

Acelaşi interes susținut se manifestă şi față de degradarea continuă a mediului, față de acțiunile care determină migrația populației din motive de poluare. PNUD consideră că pentru zonele aflate în tranziție economică şi politi-

că, se impune monitorizarea respectării şi a promovării drepturilor omului, în contextul influenţelor exercitate de starea economiei asupra condiţiilor de dezvoltare umană.

Orice program de protecţie a drepturilor sociale trebuie să ţină seama de multitudinea *dimensiunilor* lor şi de *structurile* guvernamentale, interguvernamentale şi neguvernamentale implicate în realizarea lui.

Un asemenea deziderat impune:

- proiectarea reţelelor organizaţionale care să gestioneze demersurile preconizate;
- pregătirea resurselor umane din structurile respective;
- diseminarea „culturii drepturilor omului" şi a instrumentelor validate în plan naţional şi internaţional.

Factorii care, în opinia subiecţilor, au datoria să acţioneze pentru respectarea şi promovarea drepturilor sociale sunt:

a. *Justiţia,* ca sistem de instituţii independente aflate în slujba cetăţenilor. Trebuie să arătăm că subiecţii intervievaţi au cunoştinţe relativ limitate despre structurile instituţionale la care se pot adresa pentru a le fi apărate drepturile nederogabile. Şi dacă unii nu fac distincţie între diverse structuri judecătoreşti, cei mai mulţi sunt neinformaţi în legătură cu alte instituţii, cum este şi instituţia „Avocatul Poporului", de care fie nu au auzit, fie nu-i cunosc atribuţiile;

În general, lipsa de informaţii îi determină pe cetăţeni să nu acţioneze pentru obţinerea în instanţă a drepturilor salariale sau alte drepturi economice, civile etc.;

b. *Poliţia* este, în percepţia subiecţilor, un factor competent şi activ de apărare a drepturilor şi libertăţilor lor. Neîmplinirile ţin de relaţiile ei cu celelalte instituţii, de numărul poliţiştilor şi de dotările de care dispun. Reproşurile se referă, în principal, la corupţie şi la lipsa de fermitate a poliţiştilor;

c. *Preşedinţia şi Parlamentul* sunt apreciate pentru unele realizări şi dezavuate pentru neimplicarea şi inerţia manifestate, mai ales, în domeniul drepturilor economice: dreptul la proprietate, dreptul la un loc de muncă, dreptul la retribuţie echitabilă, dreptul la o existenţă decentă. În opinia subiecţilor, cele două instituţii pot juca un rol important în apărarea drepturilor omului, dacă vor renunţa la expectativă şi vor exercita, în spiritul legii, responsabilităţile ce le revin;

d. O bună parte dintre subiecţi îşi manifestă încrederea în *personalităţile publice* care, prin competenţă şi autoritate, pot scoate ţara din „starea disperată" în care se află, asigurând, implicit, condiţiile pentru exercitarea drepturilor omului;

e. Societatea civilă poate acţiona, de asemenea, prin intermediul *organizaţiilor neguvernamentale*. Subiecţii au dat ca exemplu *sindicatele,* singurele structuri capabile să se implice în apărarea drepturilor lor salariale. În ţara noastră există o anumită tradiţie a organizaţiilor pentru promovarea drepturilor omului. În perioada interbelică s-au înfiinţat mai multe societăţi cu asemenea

atribuţii, cum este şi *Liga Drepturilor Omului din România*, Liga a fost organizată şi condusă de Constantin Costa-Foru, avocat şi ziarist democrat, căruia C. Rădulescu-Motru i se adresa: „Românul se aprinde uşor, când sub influenţa ideilor de stânga, când sub influenţa ideilor de dreapta. Şi, de câte ori se aprinde, exagerează. Meritul dumitale cel mai mare va fi să convingi opinia noastră publică, că respectul pentru persoana omului nu este o idee de dreapta sau de stânga, ci o intuiţie de bun simţ pentru europeanul de cultură de astăzi".

Deşi multe organizaţii înfiinţate în ultimii ani, derulează programe cu implicaţii directe asupra drepturilor omului, acţiunile lor nu beneficiază de publicitate suficientă şi nu sunt bine cunoscute la nivelul populaţiei. Putem da ca exemplu cele peste 60 de organizaţii care activează pentru îmbunătăţirea condiţiei sociale şi economice a femeii, mai exact, pentru:

- promovarea femeii/educaţia femeilor pentru participarea la viaţa publică;
- protecţia socială a femeii;
- apărarea drepturilor femeii;
- instruirea femeii pentru afaceri şi activităţi manageriale;
- instruirea fetelor/tinerelor femei;
- asistenţă socială pentru femeile în vârstă, pentru oamenii în vârstă;
- educaţie creştin-morală;
- cercetare pe teme de gen.

La fel de puţin cunoscute, de către persoanele investigate, sunt şi alte *mecanisme naţionale* pentru promovarea femeii, ca de exemplu:

- Departamentul guvernamental pentru Promovarea Femeii şi a Politicilor Familiale, din MMPS;
- Subcomisia pentru Şanse Egale din cadrul Comisiei Parlamentare pentru Integrare Europeană;
- Departamentul pentru Copii, Femei şi Protecţia Familiei de pe lângă Avocatul Poporului ş.a.

În alte ţări, ONG-urile sunt un partener important în procesul de dezvoltare umană. Tipologia lor este diversă: organizaţii de femei, sindicate, grupuri civice, grupuri de afaceri, grupuri de fermieri etc. Împreună promovează interesele cetăţenilor, participă la programe naţionale pentru dezvoltare durabilă, fac cunoscute abuzurile împotriva grupurilor excluse.

În lume rolul lor creşte. Populaţia le percepe ca pe o *forţă*. De aceea au fost denumite „grupuri majore".

În ţara noastră, după cum arătam, acţiunile lor sunt mai puţin cunoscute.

f. Tinerii investigaţi atribuie *presei* un rol important în apărarea şi promovarea drepturilor sociale. Ei au citat diverse publicaţii şi nume de ziarişti care s-au remarcat prin demersurile întreprinse în sprijinul exercitării drepturilor omului.

2.2.3. Presa şi drepturile sociale

Cu prilejul aniversării a 50 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, la 10 decembrie, 1998, editorialistul Curierului național, Marius Petran, constata: „românii sunt exasperați că drepturile economice şi sociale înscrise în Declarația Universală, sunt la fel de iluzorii, dacă nu mai iluzorii, decât în vremea comunismului". El sublinia însă că neliniştile şi dezamăgirile românilor nu sunt singulare, că încălcări ale drepturilor omului au loc pretutindeni:„…dacă astăzi, drepturile omului înflăcărează prea puțin oamenii din multe țări ale lumii, explicația de căpetenie constă, mai curând, în faptul că o anumită parte a prevederilor Declarației Universale sunt, pentru mai bine de jumătate din omenire, inaccesibile".

Mass-media din România abordează constant problematica drepturilor omului. Situând în centrul preocupărilor ei „treburile cetății şi şansele unui mai bine comun" (Miruna Runcan), presa acordă o importanță legitimă drepturilor politice, economice, sociale, culturale etc.

Monitorizările din ultimii ani relevă ponderea deținută de diverse domenii ale vieții sociale, inclusiv ale drepturilor omului, în programele de radio şi TV şi în paginile publicațiilor centrale.

De pildă, la nivelul aceluiaşi an calendaristic, *politicului* i-a revenit 22% din emisiunile televiziunii publice, *socialului* – 11%, domeniului *economic* – între 6% şi 8%, în vreme ce cotidianele centrale i-au rezervat *politicului* 38% din spațiului lor publicistic, *socialului* – cca. 22%, iar problemelor *economice* între 11% şi 17%.

Studiul de caz asupra ziarului *Curentul* nuanțează aceste evaluări. În acest sens, cele şapte numere apărute în săptămâna 24 noiembrie – 3 decembrie 1998, perioadă premergătoare aniversării zilei de 10 decembrie, consacră principalele subiecte drepturilor fundamentale, cu predominarea drepturilor economice, politice, sociale.

Drepturile economice, politice, sociale abordate în ziarul *Curentul*, în perioada 24 noiembrie – 3 decembrie 1998

- studiu de caz -

Ziua	Subiectele	Număr de articole
24 – XI	- drepturi politice	7
	- dreptul la asistență socială	5
	- dreptul la identitate națională	3
	- dreptul la asociere	2
	- dreptul la ocrotirea sănătății	
25 – XI	- drepturi din sfera muncii	3
	- dreptul la asociere liberă	3
	- dreptul la asistență socială	2
	- dreptul la sănătate	2

Ziua	Subiectele	Număr de articole
26 – XI	- dreptul la identitate spirituală a românilor din Basarabia şi Bucovina	6
	- dreptul la asistență socială	3
	- dreptul la ocrotirea sănătății	2
	- dreptul la muncă	1
	- dreptul la asociere	1
27 – XI	- dreptul la asistență socială	3
	- dreptul la liberă asociere	1
28 – XI	- drepturi politice	4
	- drepturi în sfera muncii	2
	- dreptul la asistență socială	2
	- dreptul la ocrotirea sănătății	1
30 – XI	- dreptul la asistență socială	3
3 – XII	- dreptul la identitate națională	5
	- dreptul la asistență socială	4
	- dreptul la ocrotirea sănătății	2
	- dreptul la asociere	2

În decursul săptămânii alese de noi, în Curentul au apărut 70 de articole despre drepturile economice, politice şi sociale, caracterizate prin **vizibilitate** (poziționare avantajoasă), **sobrietate** şi **pertinența argumentației**.

Ziarul *Curentul* a fost ales pentru studiul de caz, din mai multe considerente:

- încă din faza de concepție s-a preconizat ca subiectele să fie ierarhizate după ponderea deținută în spațiul publicistic, în modul următor: economie, politică finanțe, problematică socială etc.;
- selecția ştirilor urma să fie stabilită pe baza unei grile de punctare, în funcție de importanța, actualitatea şi interesele grupului țintă (clasa de mijloc) respectiv:

Domeniu	Număr puncte
a. economic	5
b. politic	5
c. social	3
d. cultural	2

- tonalitatea avea să fie optimistă, pozitivă, simplă, lucidă, discretă, fără patimă în analize, fără termeni senzaționali, fără „teme militantiste” – răspunzând cerinței de obiectivitate şi corectitudine;
- în general, ziarul îşi propunea să aibă o *funcție constructivă*, să refuze senzaționalismul şi senzaționalul vulgar, să opteze pentru echidistanță politică şi informație autentică, pentru analiză pertinentă şi lexic echilibrat

– opțiuni compatibile cu ținuta contextului în care trebuia să fie tratate drepturile şi libertățile fundamentale.

Persoanele intervievate apreciază că presa aduce în atenția publicului aspecte reprezentative legate de exercitarea drepturilor omului. Unele dintre publicații sunt mai active (Adevărul, Libertatea, Jurnalul național) şi dezbat sistematic problematica şomajului, a sărăciei, a copiilor abandonați, a asistenței medicale, ca şi diverse tipuri de discriminări etc.

Alte ziare care sunt mai reținute şi mai puțin implicate în anchetarea cazurilor de încălcare a dreptului la muncă, la ocrotirea sănătății, la exprimare liberă şi libertate de opinie, la educație şi acțiune sindicală ş.a. În această categorie sunt incluse – Național, România liberă, Cronica română ş.a.

Subiecții consideră că mass-media trebuie să-şi intensifice acțiunile de promovare complexă şi susținută a drepturilor sociale. Ei propun ca ziarele şi revistele, emisiunile de radio şi TV:

- *să educe populația* în vederea receptării şi înțelegerii corecte a drepturilor şi libertăților fundamentale;
- *să mediatizeze inițiativele* pozitive;
- *să condamne abuzurile şi discriminările* pe diverse criterii – sex, vârstă, avere, etnie etc. – sensibilizând opinia publică atunci când se încalcă unele drepturi;
- *să prezinte reportaje şi ştiri* despre grupurile care se confruntă cu probleme sociale deosebite – şomeri, săraci, bătrâni, orfani, bolnavi, persoane cu deficiențe etc.;
- *să susțină libertatea de opinie şi să faciliteze exprimarea opiniilor*, considerându-i pe cetățeni nu numai destinatari, ci şi emitenți de mesaje;
- *să cultive valorile democratice*, dreptul la demnitate şi imagine, inclusiv dreptul la replică al persoanelor incriminate în presă;
- *să asigure pertinența şi imparțialitatea* informațiilor, adoptând o atitudine responsabilă față de subiectele abordate.

Subiecții au sesizat partizanatul unor jurnale şi al unor posturi de televiziune, atunci când se află în joc interese politice sau financiare. Sociologul Pierre Bourdieu avertizase, în eseul „Despre televiziune”, că mass-media, prin puterea pe care au, impun nu numai agenda publică, ci şi false valori şi interpretări. O mulțime de factori – de la constrângerile economice, la influențele de natură politică viciază mesajele mediatice. Presa, ca şi celelalte câmpuri de producție simbolică, este expusă manipulării şi corupției structurale. Aşa îşi explică şi subiecții de ce anumite greve şi demonstrații împotriva unor măsuri guvernamentale sunt exagerate de unele ziare, în vreme ce altele le ignoră dimensiunea şi implicațiile.

De-a lungul anilor, diverse tensiuni sociale au dominat viața publică din țara noastră, fiind întreținute de mass-media. În locul toleranței şi al comunicării, ziariştii au cultivat teama, înstrăinarea, violența, unii au dobândit „succesul”

conjunctural prin încălcarea principiilor deontologice. Numeroase emisiuni de ştiri sunt dominate, de la un capăt la altul, de informație negativă, obținându-se efecte, mai degrabă alienante, decât informarea obiectivă a publicului.

În goană după notorietate, unii ziarişti au preferat faptele senzaționale, declarațiile şocante etc., motivând că media oferă exact ceea ce se aşteaptă. În realitate, în toți aceşti ani, ei au modelat mentalitatea unei părți importante a populației, inclusiv în direcția revendicărilor economice şi sociale. Limbajul a fost un instrument util. Pentru a reține atenția cititorilor, ziarele au recurs la sintagme emoționale. De pildă, pentru acelaşi eveniment, s-au formulat titluri de genul:

- „70.000 de *noi şomeri*" (s.n.) Jurnalul național;
- „70.000 de români *vor rămâne pe drumuri"* (s.n.) Libertatea;
- „30 de societăți *vor fi lichidate urgent"* (s.n.) Cronica română.

În acest mod, oamenii au fost ajutați să conştientizeze amenințările la adresa drepturilor fundamentale, fără a li se explica întotdeauna rațiunea unor decizii şi a li se sugera direcțiile în care ei înşişi ar trebui să acționeze.

Subiecții au demonstrat însă că înțeleg rolul presei de a fi „câinele de pază" al intereselor şi drepturilor lor fundamentale – excesele contribuind şi ele la delimitarea competenței, credibilității şi responsabilității mass-media.

CONSIDERAȚII FINALE

În țara noastră, sistemul reglementărilor care asigură protecția drepturilor omului se structurează ținându-se seama de normele şi instrumentele internaționale. Dar, după cum remarcă specialiştii, drepturile prevăzute în documentele internaționale, „nu au nici o valoare dacă nu sunt în mod efectiv puse în aplicare de către organele care operează în mediul concret al indivizilor…" (21, p.24).

Din acest punct de vedere, subiecții intervievați consideră că, în ultimii ani, mediul lor existențial s-a degradat în permanență, iar credibilitatea instituțiilor menite să asigure exercitarea drepturilor omului, în general, a drepturilor sociale – îndeosebi, a continuat să se erodeze. Dacă, de regulă, drepturilor politice şi civile au fost garantate (şi) cu sprijinul instrumentelor şi mecanismelor internaționale – Consiliul Europei, C.S.C.E., Comisia pentru Drepturile Omului, alte comisii specializate, raportorii speciali ş.a. – organisme şi instituții care au oferit documentații, stagii şi burse pentru formarea resurselor umane, sprijin logistic şi material pentru organizarea de reuniuni etc., *exercitarea drepturilor economice şi sociale, în țara noastră, a cunoscut numeroase dificultăți.*

De pildă, *drepturile din sfera muncii nu au fost garantate la nivelul aşteptărilor populației*, în pofida demersurilor OIM (Organizația Internațională a Muncii) care apără libertățile sindicale, dreptul la muncă, celelalte drepturi asociate lui. În contextul degradării continue a calității vieții, populația investigată atribu-

ie guvernării din ultimii ani, toate neîmplinirile legate de dreptul la muncă, dreptul la egalitatea de şanse, dreptul la sănătate, dreptul la protecție socială etc.

Starea de insecuritate – în diversele ei ipostaze: insecuritatea veniturilor, insecuritatea locului de muncă, insecuritatea proprietății etc., este considerată de către subiecți ca o consecință directă a neglijării condițiilor ce asigură protecția drepturilor sociale, începând cu dreptul la muncă şi până la dreptul familiei la asistență juridică, socială, economică.

Declarațiile şi documentele adoptate de organismele internaționale, spre finele secolului al XX-lea, au impus o nouă abordare a drepturilor economice şi sociale, cu accentul pe demnitatea umană, considerată a fi o premisă a dezvoltării durabile. În această perspectivă, respingerea sărăciei reprezintă un drept inalienabil al omului, după cum dezvoltarea ființei umane, prin exercitarea dreptului la educație, a dreptului la formare profesională, a dreptului la exercitarea unei profesii compatibile cu aptitudinile şi aspirațiile proprii, este un drept fundamental.

Demnitatea este, în percepția subiecților, o dimensiune esențială a existenței în societate dobândită prin exercitarea liberă a drepturilor omului. Grupurile focalizate, ca şi alte persoane intervievate, susțin *necesitatea reabilitării ideii de demnitate în societatea românească.*

Definită în relație cu diverse alte valori şi drepturi ale omului – cu responsabilitatea, moralitatea, cu destinul, cu solidaritatea, cu şansa, cu legalitatea, chiar cu pseudodemnitatea sau demnitatea pierdută – demnitatea este percepută de către subiecții investigați nu numai ca alternativă la degradarea condiției umane şi motivație a existenței în societate, ci şi ca miză a reformei sociale.

Cu prilejul anchetei realizate, a reieşit că, exceptându-i pe indivizii cu studii superioare, care au şi ei diverse lacune şi neclarități, restul celor intervievați au cunoştințe destul de limitate în privința drepturilor sociale, a dispozițiilor şi mecanismelor care acoperă această problematică, inclusiv în privința procedurilor de solicitare a protecției drepturilor omului.

Cunoştințele în domeniul drepturilor sociale, precum şi deprinderile de a le exercita se dobândesc în procesul de socializare a indivizilor. În familie, educația referitoare la drepturile omului este dependentă de preocupările şi inițierea părinților. Dintre toate structurile de socializare, şcoala este singura instanță unde se pot asimila sistematic principiile şi informațiile în domeniu.

Pe lângă sistemul şcolar există numeroase mecanisme cu responsabilități educaționale: instituții guvernamentale, presă, organizații nonprofit etc.

Multiplele sarcini ale structurilor instituționale cu competențe în domeniul drepturilor sociale, se pot sintetiza în două cerințe prioritare:

1. de a promova la nivelul societății drepturile economice şi sociale;
2. de a le proteja de eventuale abuzuri şi încălcări.

În primul rând *trebuie promovate* reglementările preconizate, ca şi instituțiile naționale şi internaționale responsabile de îndeplinirea prevederilor stabilite.

În cazul de față, promovarea presupune realizarea *unui complex de activități* prin care se urmăreşte construirea unei imagini pozitive în rândul cetățenilor, a sistemului de instrumente implicate în reglementarea şi protecția drepturilor sociale, pe de o parte, iar pe de alta, dobândirea încrederii lor în pertinența şi acțiunile acestui sistem.

Promovarea înseamnă o bună comunicare cu toate segmentele societății – administrație, structuri politice, organizații neguvernamentale, mass-media, lideri de grup şi, nu în ultimul rând, cu cetățenii - cei care alcătuiesc publicul-țintă al mesajelor şi acțiunilor întreprinse.

Imaginea, definită ca un „complex de concepții, idei şi impresii pe care o persoană le asociază unui obiect", este un factor de influențare a percepțiilor şi conduitelor umane. Imaginea factorilor care răspund de garantarea drepturilor sociale determină încrederea indivizilor în posibilitatea de a-şi exercita asemenea drepturi şi de a fi asistați, în condițiile limitării lor. În egală măsură, imaginea favorabilă îi stimulează pe oameni să respecte drepturile şi libertățile celorlalți.

Un program de promovare a sistemului de drepturi sociale implică următoarele demersuri:

1. identificarea receptorilor, a caracteristicilor lor cantitative şi calitative;
2. stabilirea obiectivelor comunicării;
3. elaborarea mesajului;
4. alegerea canalelor de comunicare, inclusiv a mass-media;
5. stabilirea bugetului necesar;
6. derularea activităților promoționale;
7. evaluarea eficienței comunicării prin cercetarea percepțiilor şi a experiențelor publicului.

Tipurile de promovare proiectate în domeniul analizat sunt:

- reclama;
- răspunsul direct sau marketingul direct;
- stimulentele pentru public;
- promovarea personală;
- relațiile publice.

Cel mai eficient este, desigur, marketingul direct care implică *mesajul individualizat* adresat unor segmente determinate de populație: tineri, femei, şomeri, lideri de grup etc.

Esența acestei metode constă în caracterul ei interactiv. La mesajul ce le este adresat, destinatarii răspund printr-un comportament de implicare, de participare, de responsabilizare.

Relațiile publice (RP) reprezintă un mijloc de promovare dintre cele mai coerente.

Principalele instrumente utilizate în practica relațiilor publice sunt: difuzarea de ştiri şi documente, elaborarea şi difuzarea de publicații, crearea de evenimente speciale şi participarea la diverse manifestări cu impact social deosebit.

Organismele internaționale promovează drepturile economice şi sociale prin:

- difuzarea convențiilor şi rezoluțiilor adoptate;
- formularea de recomandări legate de noi dimensiuni sau/şi noi drepturi ale omului;
- înființarea de comisii şi grupuri de lucru care realizează studii şi analize asupra modului de respectare a drepturilor fundamentale în diverse zone şi țări;
- organizarea de acțiuni educative pentru cunoaşterea cât mai exactă a standardelor europene şi a răspunderilor ce le revin cetățenilor înşişi, ştiindu-se că, în absența fondului aperceptiv indispensabil asimilării de informații legate de „apărarea propriei demnități şi respectării demnității semenilor", oamenii pot deveni cu uşurință victimele abuzurilor de tot felul (21, p.101).

Pe măsură ce se acumulează mai multă experiență şi cunoştințe mai sistematice şi mai solide, există premisele ca şi în țara noastră drepturile şi libertățile fundamentale, în speță drepturile sociale şi economice, să poată fi exercitate de către toți cetățenii.

Bibliografie

1. Ana Romanian Society for Feminist Analyses – Statutul femeii în România, fapte şi cifre: 1998, Buc., Centrul AnA, Departamentul Documentare, oct. 1998.
2. Breban, Vasile – Dicționar al limbii române contemporane, Buc., Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1980.
3. Conseil de l'Europe – Plaidoyer pour l'égalité, Strasbourg, 1995.
4. Conseil de l'Europe – La femme dans le monde du travail: égalité et protection dans la Charte sociale européenne, Strasbourg, 1995.
5. Conseil de l'Europe – Les enfants et le travail en Europe, Ed. *Council of Europe Publishing*, 1996.
6. Conseil de l'Europe – La Charte sociale européenne – Recueil de textes, Strasbourg, 1997.
7. Conseil de l'Europe – Recommandation 1355, Strasbourg, 1998.
8. Conseil de l'Europe – Les droits sociaux fondamentax – Jurisprudence de la Charte sociale européenne, Strasbourg, 1997.
9. Conseil de l'Europe – Droits sociaux – Droits de l'homme, Strasbourg, 1998.
10. Conseil de l'Europe – Lutte contre l'exclusion sociale et renforcement de la cohésion sociale en Europe, Strasbourg, 1998.
11. x x x - Constituția României – în Monitorul Oficial al României, nr.233, 21 noiembrie, 1991.

12. Ghimpu, Sanda (coordonator) – Dicționar juridic, Buc., Editura Albatros, 1985.
13. Gomien, Donna; Harris, David, Zwoak – Convention européenne des Droits de l'Homme et Charte sociale européenne – Droit et pratique, Council of Europe Publishing, 1997.
14. Green, David G. – Reconstrucția societății civile în țările post comuniste: Rolul sectorului independent, non profit (traducerea – Monica Apostol, Buc., Fundația Soros, 1993.
15. Kotler, Philip – Managementul marketingului, Buc., Editura Teora, 1998.
16. L.A.D.O. – Consiliul Europei şi apărarea drepturilor omului, Buc., 1994.
17. Larousse – Dicționar de sociologie, Buc., Editura Univers enciclopedic, p. 116, 1996.
18. Marcu, Florin; Maneca, Constant – Dicționar de neologisme (ediția a III-a), Buc., Editura Academiei, 1978.
19. x x x – Mic dicționar encliclopedic, Editura Enciclopedică Română, Buc., 1972.
20. Morange, Jean – Libertés publiques, Paris, Presse Universitaires de France, 1979.
21. Năstase, Adrian – Drepturile omului. Religie a sfârşitului de secol, Buc., I.R.D.O., 1972.
22. Osborne, David – Reinventarea sistemului de guvernare, în Sinteza, nr.98/1994, p.80.
23. Seche, Luiza; Seche, Mircea – Dicționar de sinonime al limbii române, Buc., Editura Academiei, 1982.
24. Suceavă, Ion (coordonator) – Omul şi drepturile sale, Buc., Ministerul de Interne, 1991.
25. Tămaş, Sergiu – Dicționar politic. Instituțiile democrației şi cultura civică, Buc., Editura Academiei Române, 1993.
26. Zamfir, Cătălin (coordonator) - Politici sociale în România, Buc., Editura Expert, 2000.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 27/2001

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMANĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

ECONOMIA AGROALIMENTARĂ: CONCEPT ŞI ABORDĂRI METODOLOGICE

drd. Elena Carmen ŞTEFĂNESCU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. ASPECTE CONCEPTUALE – DEFINIȚII ŞI CLASIFICĂRI 837
1.1. Conceptul de economie agroalimentară în gândirea economică .. 837
1.2. Delimitări conceptuale între complexul agricol şi complexul agroindustrial 841
1.3. Specificitatea conceptului de economie agroalimentară în România 842
2. ECONOMIA AGROALIMENTARĂ ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ 844
2.1. Cadrul conceptual al dezvoltării agricole durabile 844
2.2. Agricultura României şi conceptul dezvoltării durabile 848
3. SURSE INFORMAȚIONALE ŞI METODE STATISTICE UTILIZATE ÎN MĂSURAREA PERFORMANȚEI ŞI COMPETITIVITĂȚII ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI 849
Bibiliografie 854

1. ASPECTE CONCEPTUALE – DEFINIȚII ŞI CLASIFICĂRI

1.1. Conceptul de economie agroalimentară în gândirea economică

Conceptul de economie agroalimentară se bucură, în practica şi gândirea economică internațională, de o autoritate recunoscută, la fundamentarea căruia participă un număr foarte mare de specialişti. Această autoritate este conferită de faptul că economia agroalimentară reprezintă un sector deosebit de important în cadrul oricărei economii naționale, reprezentând principalul furnizor de produse agroalimentare necesare consumului populației. Integrat în ştiința economică contemporană, conceptul de economie agroalimentară exprimă generalizarea experienței internaționale.

Complexitatea şi importanța deosebită a acestei teme ne îndeamnă să ne oprim, din multitudinea de probleme şi aspecte ce pot fi dezbătute, mai ales la trei aspecte, şi anume: a) definirea conceptului de economie agroalimentară; b) delimitări conceptuale între complexul agricol şi complexul agroindustrial; c) caracterul de problemă prioritară al economiei agroalimentare pentru România.

Referitor la primul aspect, literatura de specialitate relevă existența mai multor concepte privind economia agroalimentară, care se pot grupa în trei categorii principale, şi anume:

- o primă concepție consideră agricultura ca fiind activitatea de bază în cadrul economiei agroalimentare;
- o altă concepție consideră că economia agroalimentară grupează două sectoare importante: agricultura şi industria alimentară;
- cel mai complet concept asupra economiei agroalimentare cuprinde activități începând cu asigurarea materiilor prime agricole, producția vegetală şi animală, prelucrarea produselor agricole în cadrul industriei alimentare şi a altor industrii care folosesc materii prime de natură agricolă, precum şi diverse servicii care concură la desfacerea produselor agroalimentare.

O contribuție importantă în delimitarea conceptuală a economiei agroalimentare a adus-o economistul francez Louis Malassis. În opinia sa, economia agroalimentară cuprinde „totalitatea activităților care concură la funcția alimentației într-o societate dată", fiind angrenate nu mai puțin de şapte sectoare de activitate: agricultura şi industriile alimentare, distribuția produselor agricole şi alimentare, unitățile de alimentație publică (restaurante), industriile şi serviciile aferente care furnizează filierelor agroalimentare consumurile intermediare şi echipamentele necesare funcționării lor, comerțul internațional cu produse agroalimentare şi, de asemenea, unitățile socio-economice de consum.

Economia alimentară concentrează activitățile legate de satisfacerea nevoilor nutriționale, manifestate prin raportul dintre nevoile biologice şi capacitățile de acces la hrană, în paralel cu oferta de hrană şi capacitatea de ofertă. Ansamblul acestui domeniu poate reprezenta şi o exprimare cuprinzătoare a economiei agroalimentare.

Este de necontestat faptul că economia agroalimentară a oricărei țări este rezultatul unui proces îndelungat, constituind baza economiei agroalimentare moderne, depinzând de numeroşi factori: nivelul general de dezvoltare economică a societății;politica alimentară;starea agriculturii; evoluția structurilor agrare etc.

În sistemul economiei de piață, orientarea economiei agro-alimentare se realizează în funcție de raportul cerere – ofertă, locul principal deținându-l cererea de alimente, care condiționează punerea în valoare a resurselor materiale şi a nevoilor de capital, precum şi formarea unui anumit tip de economie agroalimentară. În acest cadru, economia agroalimentară este caracterizată de regimul alimentar, de nivelul bugetelor alimentare, factorii economici şi naturali determinând cererea de alimente, exprimată, la rândul ei, prin nevoile populației, pe diferite paliere de venituri şi de prețuri.

O abordare interesantă a conceptului de economie agroalimentară o regăsim şi în literatura de specialitate germană. Potrivit acestei abordări, agricultura, împreună cu sectoarele economice din aval şi amonte, constituie un capitol aparte al ştiinței economice cunoscut şi sub denumirea de agribussiness (schema1). În mod concret, sectoarele economice din amonte cuprind:

- cercetarea agricolă; întreprinderile de ameliorare a speciilor şi raselor;
- industria furajelor combinate, a utilajelor agricole, a pro-tecției plantelor şi fertilizanți;
- închirierea maşinilor şi agregatelor agricole, construcțiile, depozitarea şi transportul;
- consultanța fiscală şi segmentul asigurărilor agricole; serviciile veterinare;
- reclama agricolă, mijloacele de informare în masă de specialitate.

La acestea se adaugă serviciile aferente sectorului agricol, ale caselor de asigurări sociale, ale caselor de pensii pentru agricultori, precum şi ale cooperativelor profesionale agricole. Aferent comerțului, sunt de luat în considerare, comerțul agricol cu amănuntul şi mijlocitorii comerciali de produse ale domeniilor din amonte, ale produselor agroalimentare.

Sectoarele economice din aval includ:

- industrie casnică alimentară;
- industria alimentară;
- administrația publică (cateringul).

O altă concepție privind economia agroalimentară este exprimată de către M. Bulgaru, care o defineşte pe aceasta ca fiind totalitatea relațiilor dintre

agricultură, ca bază a producţiei de materii prime vegetale şi animale, şi industria alimentară care cuprinde astfel, întregul lanţ ce concură la obţinerea produsului agroalimentar. Această definiţie nu ia însă în considerare faptul că agricultura nu este numai un furnizor de materii prime pentru industria alimentară, ci este, totodată, şi furnizoare de produse alimentare, necesare consumului populaţiei.

Schema 1

Interrelaţii în interiorul sistemului agroalimentar

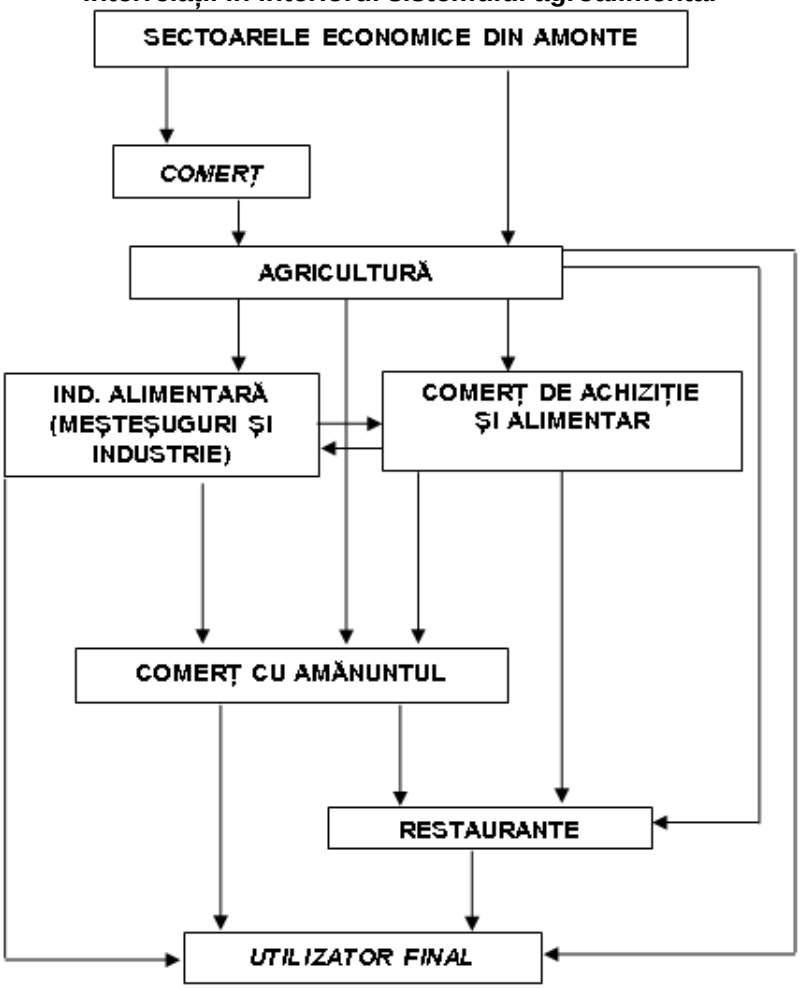

Sursa: Land-und Forstwirtschaft în Deutschland - Daten und Fakten; BML, Bonn, 2000.

Oricum ar fi definită economia agroalimentară, apreciem că agricultura reprezintă principalul sector al acesteia. Ca activitate umană specializată, agricultura cuprinde nu numai sfera producției, ci şi părți din distribuția bunurilor şi serviciilor agricole, necesare satisfacerii nevoilor de ansamblu ale populației. Importanța agriculturii în cadrul economiei, în general, şi a economiei agroalimentare, în special, poate fi relevată de faptul că aproape jumătate din populația țării noastre trăieşte în mediul rural, şi că, într-o proporție mai mare sau mai mică, este nemijlocit legată de activitățile desfăşurate în agricultură.

Într-o viziune mai simplă, agricultura este definită drept una din ramurile de producție brută sau primară în cadrul economiei rurale, care furnizează societății produse brute, de natură vegetală şi/sau animală. Această definiție nu reflectă însă, trăsăturile social-economice ale agriculturii. Astfel, agricultura este privită ca acea ramură a producției materiale în care, sub influența hotărâtoare şi cu participarea directă a muncii omeneşti, energia cinetică solară este transformată şi acumulată de organismele plantelor verzi în materie organică accesibilă consumului uman. Transformarea energiei cinetice solare în energie potențială sub formă de materie organică, sub influența transformatoare a plantelor verzi, deosebeşte esențial agricultura de industrie şi de alte ramuri ale producției materiale.

Particularitățile agriculturii, care fac din aceasta un domeniu de activitate cu totul deosebit şi a cărui dezvoltare cere multă pricepere, sunt reliefate de funcțiile sale social-economice. Aceste funcții se resimt puternic mai ales în această perioadă de tranziție, caracterizată prin adâncirea crizei economice, criză care a cuprins şi domeniul agricol.

Se ştie că cea mai importantă bogăție naturală a României o formează terenul agricol. Folosirea acestei bogății constituie responsabilitatea activității agricole. În acest cadru general se desfăşoară practic toate funcțiile sale economice şi sociale şi implicit şi relațiile reciproce cu economia națională.

Principala funcție a agriculturii este cea alimentară, ea asigurând hrana necesară întregii populații a țării. Agricultura constituie de asemenea o importantă sursă de materii prime vegetale şi animale pentru industria prelucrătoare, determinând gradul de dezvoltare al acesteia, condiționând astfel existența şi dezvoltarea acesteia. Întreaga industrie alimentară, precum şi o parte din industria uşoară (industria lânii, a cânepii, inului, pielăriei) sunt în dependență directă de agricultură, căreia îi revine importanta funcție social-economică de a le aproviziona cu materia primă necesară.

O altă funcție importantă a agriculturii o constituie asigurarea de locuri de muncă şi venituri pentru o bună parte a populației țării, reprezentând, totodată, şi axul central al dezvoltării rurale. Agricultura este o importantă piață de desfacere pentru produsele industriale, contribuind la dezvoltarea întregii industrii naționale. Aceasta se referă la: procurarea de mijloace de producție de către agricultură, necesare practicării unei agriculturi moderne; procurarea de bunuri de consum de folosință îndelungată, cumpărarea de bunuri de consum alimen-

tar precum şi nealimentar, care ar trebui să contribuie la îmbunătățirea condițiilor de viață din mediul rural.

Totodată, în condițiile în care România poate asigura factorii de producție ai agriculturii şi moderniza structurile sale de exploatație şi producție, agricultura poate crea importante surplusuri de produse agroalimentare pentru export, contribuind, astfel, la echilibrarea balanței comerciale de plăți.

1.2. Delimitări conceptuale între complexul agricol şi complexul agroindustrial

În teoria şi practica de specialitate, se manifestă tot mai mult tendința de creare a complexului agroalimentar şi a celui agroindustrial. În timp ce complexul agroalimentar cuprinde atât activitatea producerii materiei prime alimentare cât şi prelucrarea industrială, distribuția şi menajul, complexul agroindustrial cu-prinde, în plus, şi producerea altor materii prime nealimentare, cum ar fi cele textile, uleiurile industriale etc. De fapt, potrivit aprecierii specialiştilor, economia agroindustrială reprezintă „totalitatea relațiilor economice dintre industrie şi agricultură, atât în ceea ce priveşte mijloacele de producție pentru ramurile din amonte de agricultură, cât şi pentru cele din aval de agricultură".

Sfera mult mai largă a termenului de sector agroindustrial este determinată, în special, prin includerea, în cadrul acestora, şi a agroindustriilor, prin aceasta înțelegându-se, în general, o parte a sectorului manufacturier, care transformă materiile prime şi semiprodusele provenite din sectorul agricol.

Sub impactul progresului tehnic, agroindustriile au suferit modificări radicale, ele continuând să prelucreze materii prime agricole, dar ponderea lor este în scădere, ca urmare a utilizării, din ce în ce mai mult, a produselor sintetice, rezultate ale unor prelucrări sofisticate sau produse prin tehnica biotehnologiilor. Pornind de la clasificările internaționale, sistemul românesc statistic, pe baza conturilor naționale, permite agregarea activităților pe şase mari ramuri (pornind de la tabelul sintetic input–output):

1. agricultură, silvicultură, pescuit, economie forestieră (6 subramuri) (ASPEF);
2. produse alimentare, băuturi şi tutun (10 subramuri) (PABT);
3. textile şi confecții (TEXC);
4. comerț (COM);
5. hoteluri, restaurante (HRAT);
6. restul ramurilor (RRAM);

Simplificând tabelul input–output al economiei naționale (105 ramuri), se poate elabora matricea coeficienților structurali ai inputurilor intermediare în raport de producția finală, precum şi matricea inputurilor intermediare în raport cu cererea finală. Pornind de la acelaşi tabel, care conține relațiile intersectoriale din economie, se poate realiza analiza relațiilor de dependență care se

stabilesc între sectorul agroalimentar şi celelalte sectoare ale economiei, precum şi determinarea ramurilor care trec drept „motoare" ale dezvoltării.

Lărgirea sferei inputurilor utilizate a condus la sporirea complexității procedeelor de fabricație, care au deschis calea unei diversificări extraordinare a produselor destinate consumului final. Din acest motiv, în perioada actuală, devine din ce în ce mai dificilă delimitarea riguroasă a agroindustriei de celelalte industrii manufacturiere. Pe de altă parte, procesele evolutive declanşate de progresul tehnic, au amplificat interdependențele dintre agricultură - prelucrare - distribuție şi consum, impunând în plan conceptual, utilizarea tot mai frecventă a termenului de complex agroindustrial.

1.3. Specificitatea conceptului de economie agroalimentară în România

Sectorul agroalimentar al României ocupă un loc important în economie, atât sub aspectul populației ocupate, cât şi al valorii adăugate create. În România, după 1989, sectorul agroalimentar a avut o evoluție atipică, în sensul creşterii ponderii în valoarea adăugată brută a agriculturii, pe fondul diminuării ponderii industriei alimentare. Agricultura a fost şi va continua să fie o ramură de bază, de importanță primordială a economiei naționale. Pe acest temei unii specialişti apreciază că „România ar putea fi salvată cu ajutorul agriculturii, după ce se salvează ce a mai rămas din ea".

În prezent, însă, această ramură trece printr-o profundă criză structurală, tehnico-organizatorică, de producție şi economico-financiară, învârtindu-se într-un cerc vicios: pentru moment, pare că ar realiza ceea ce trebuie pe piața românească, dar, după cum apreciază unii economişti, aceasta este numai o imagine, cauza reală a surplusului fiind, în realitate, rezultatul faptului că populația nu dispune de sursele financiare, care să îi asigure un consum adecvat.

Criza structurală constă în aceea că, din păcate, reforma care s-a aplicat şi continuă să se aplice, a determinat miniaturizarea exploatațiilor agricole, fărâmițarea fără precedent a suprafețelor agricole. Prezența predominantă a micii gospodării individuale în agricultura noastră reprezintă o realitate, şi de la ea trebuie să pornim în orice demers de modernizare şi dezvoltare a întregului sector agroalimentar.

Criza structurală determină criza tehnico-organizatorică, întrucât nu se mai poate asigura dotarea tehnică modernă, nefiind posibilă nici organizarea şi managementul corespunzător cerințelor actuale. Criza de producție, manifestată în scăderea producției vegetale şi animale, se repercutează din plin şi în situația economico-financiară precară.

Cu toate că România dispune de un potențial natural şi uman, apreciat pe plan european, care i-ar permite să acopere nevoile din producția proprie, pentru cel puțin o populație dublă decât cea de astăzi, a ajuns dependentă de importuri la produse de strictă necesitate, cum sunt carnea, laptele, untul etc.

Pornind de la această stare de fapt, şi de la asigurarea securității alimentare a populației, este necesară o politică națională alimentară, distinctă de politica națională agricolă. Este indiscutabil că țara noastră are nevoie de o securitate alimentară a populației sale, care să se caracterizeze prin următoarele componente structurale:

1. realizarea unei producții alimentare suficiente, ca volum, structură şi calitate şi disponibilitatea ei pe tot parcursul anului;
2. accesibilitatea la hrană a tuturor categoriilor de populație; aceasta presupune ca populația aptă de muncă să aibă asigurate locuri de muncă şi venituri corespunzătoare pentru accesul la hrană;
3. combinarea criteriilor de echitate şi de eficiență economică în producția şi repartiția hranei.
4. obținerea de produse agroalimentare cât mai complete nutrițional, curate ecologic şi de calitate corespunzătoare standardelor internaționale.

Astfel, una din opțiunile majore ale politicii alimentare presupune organizarea integrată a întregului sistem agroalimentar, folosind în această direcție toate mecanismele pieței, respectiv prețuri, credite, subvenții, în strânsă legătură cu politica macroeconomică a țării noastre.

2. ECONOMIA AGROALIMENTARĂ ŞI CONCEPTUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ

2.1. Cadrul conceptual al dezvoltării agricole durabile

În ultimul deceniu, conceptul de dezvoltare durabilă a înregistrat o frecvență relativ ridicată de apariție în diferitele segmente ale discuției publice. Abordarea acestui concept nu poate face însă abstracție de definiția – devenită de acum clasică - a dezvoltării durabile, conform căreia aceasta presupune „satisfacerea nevoilor prezentului fără a compromite abilitatea generațiilor viitoare de a-şi satisface propriile lor nevoi" . Această definiție se referă, de fapt, la existența a două concepte cheie, şi anume:

a) conceptul de nevoi, în particular nevoile esențiale ale populației sărace, cărora trebuie să li se acorde prioritate înainte de toate;
b) ideea limitărilor impuse de starea tehnologiei şi a organizațiilor sociale asupra abilității mediului de a satisface nevoile prezente.

Alți autori consideră dezvoltarea durabilă ca fiind „un model al transformărilor economice structurale şi sociale, care optimizează beneficiile societale şi economice disponibile în prezent, fără a periclita potențialul pentru beneficii similare în viitor".

Dezvoltarea durabilă implică, pe de o parte, utilizarea resurselor naturale regenerabile, care să nu le elimine sau să le degradeze, dar nici să le diminueze utilitatea pentru generațiile viitoare, iar, pe de altă parte, implică şi utilizarea resurselor minerale neregenerabile, astfel încât să nu se excludă posibilitatea accesului uşor la ele pentru alte generații.

Dezvoltarea durabilă devine, astfel, un vector al obiectivelor sociale dezirabile, elementele incluse putând fi:

- creşterea venitului real pe locuitor;
- îmbunătățirile în statusul nutrițional;
- realizările educaționale;
- accesul uşor la resurse;
- o distribuție echitabilă a veniturilor;
- protecția mediului;

În contextul agriculturii, dezvoltarea durabilă se referă la capacitatea de a creşte producția pe fondul menținerii bazei de resurse naturale. Pe planul ideilor este prezentă şi definiția dată de Comitetul Tehnic Consultativ al Grupului Internațional de Cercetare Agricolă (TAC/CGIAR) în 1988, potrivit căreia, „dez-voltare durabilă a agriculturii constă în practicarea unui management de succes al resurselor pentru agricultură, în a satisface nevoile în continuă schimbare ale oamenilor, pe fondul menținerii sau sporirii calității mediului şi conservării resurselor naturale".

În cea mai mare parte a lor, specialiştii utilizează o definiție largă, judecând că agricultura poate fi durabilă dacă este: robustă ecologic, viabilă economic, echitabilă social, umană şi adaptabilă: Fiecare din aceste atribute are un conținut distinct:

- "robustă ecologic", înseamnă că resursele naturale îşi mențin calitatea, iar vitalitatea întregului agrosistem este sporită; aceasta este foarte bine asigurată când terenul este utilizat corespunzător, iar sănătate plantelor, a animalelor şi a oamenilor este menținută prin procese biologice; resursele locale sunt utilizate într-un mod care minimizează pierderile de nutrienți, biomasă şi energie şi previne poluarea, accentul fiind pus pe utilizarea resurselor regenerabile;
- "viabilă economic", înseamnă că fermierii pot produce suficient pentru autoconsum şi/sau pentru obținerea de venituri, iar câştigul suficient devine garant al muncii depuse şi al costurilor implicate. Viabilitatea economică este măsurată nu numai în termeni ai produsului agricol direct, dar şi în termeni ai funcțiilor cum ar fi, de exemplu, conservarea resurselor şi minimizarea riscurilor.
- "echitabilă social", înseamnă că resursele şi puterea sunt distribuite într-un asemenea mod în care nevoile de bază ale tuturor membrilor societății se întâlnesc, şi drepturile lor de utilizare adecvată a terenului, capitalului, asistenței tehnice şi oportunităților pieței sunt asigurate; astfel, toți oamenii au posibilitatea de a participa la luarea deciziilor în domeniul respectiv şi în societate.
- "umană", presupune că toate formele de viață (plante, animale, oameni) sunt respectate, integritatea culturală a societății fiind prezervată.
- "adaptabilă", înseamnă că comunitățile rurale pot participa la ajustarea modificărilor constante pentru creşterea populației, politicilor şi cererii pieței. Aceasta implică nu numai implementarea noului, a tehnologiilor, dar şi a inovațiilor în termeni sociali şi culturali.

Aceste criterii diferite ale sustenabilității se pot manifesta contradictoriu în timp sau pot fi între ele în contradicție, şi pot genera puncte de vedere diferite, atât la nivelul agricultorilor, cât şi al comunității, al națiunii şi al întregii lumi. Pot fi, de asemenea, conflicte între nevoile prezente şi viitoare, între satisfacerea imediată a nevoilor şi conservarea resurselor de bază. Agricultorul poate solicita un venit ridicat prin prețuri pentru produsele sale agricole; guvernul, în schimb, poate influența prin pârghii specifice economiei de piață producția şi comercializarea produselor de bază, de care populația urbană are nevoie. Cu toate acestea, buna funcționare a instituțiilor şi adoptarea unor politici bune sunt necesare la toate nivelele – de la sat la global – în scopul asigurării dezvoltării durabile.

Cu toate că sustenabilitatea trebuie să apară ca un concept dinamic, care permite modificarea nevoilor unei populații globale în creştere, principiile ecologice de bază ne obligă să recunoaştem că productivitatea agricolă, are

totuşi, limite. Întrebarea care se ridică în prezent este de ce conceptul dezvoltării durabile a câştigat o importanță tot mai însemnată în raport cu producția agricolă, răspunsul fiind regăsit în situația prezentă a agriculturii mondiale.

Cea mai recentă definiție dată de Comitetul Tehnic Consultativ al Grupului Internațional de Cercetare Agricolă (TAC/CGIAR) se referă la faptul că „o agricultură durabilă este una, care, pe termen lung, sporeşte calitatea mediului şi potențialul de resurse de care depinde agricultura, asigură alimente de bază pentru oameni, este viabilă economic şi sporeşte calitatea vieții agricultorilor şi a societății în ansamblul său". Atenția crescândă pentru problemele dezvoltării durabile trebuie armonizată cu nevoia de a preveni degradarea resurselor de bază şi deteriorarea calității mediului, în concordanță cu creşterea continuă a producției agricole, de a satisface cererea unei populații mondiale în continuă creştere.

În acelaşi cadru se înscrie şi definiția dată de FAO dezvoltării agricole durabile, potrivit căreia, aceasta constă în „conservarea resurselor naturale de bază şi orientarea schimbărilor tehnologice şi instituționale într-o asemenea manieră care să asigure ajungerea la satisfacerea continuă a nevoilor umane pentru generațiile prezente şi viitoare. O asemenea dezvoltare conservă resursele de pământ, apă, plante şi animale, nu degradează mediul înconjurător, este viabilă economic şi acceptabilă social".

Un capitol referitor la dezvoltarea durabilă şi dezvoltarea rurală este cuprins şi în cadrul Agendei 21, care pune accentul pe menținerea şi îmbunătățirea productivității celor mai bune terenuri în scopul susținerii populației în continuă creştere. În acest sens, elementele pentru agricultura sustenabilă şi dezvoltarea rurală vizează, în principal, activitățile integrate, resursele naturale şi inputurile externe (tabel 1).

Tabel 1

Elemente pentru agricultura sustenabilă şi dezvoltarea rurală

Activități integrate	Resurse naturale	Inputuri externe
• la nivelul guvernului	• pământ	• managementul pestei
politici, instrumente, planuri de dezvoltare, reforma agrară, calitatea alimentară, securitatea alimentară, date, sisteme de avertizare;	*planificarea utilizării pământului, managementul terenului, conservarea solului, reabilitarea terenului;*	*programe şi proiecte integrate de control al pestei şi de utilizare a pesticidelor;*
• la nivelul comunității rurale	• apa	• nutriția plantelor
dezvoltarea organizațiilor locale şi creşterea capacității oamenilor la pregătire, extensie;	*conservarea apei, îmbunătățirea sistemelor de irigații, dezvoltarea unor baze de date despre apă, asociații ale utilizatorilor de apă;*	*programe şi proiecte de nutriție integrată a plantelor;*
• la nivel local	• resurse biologice de plante şi animale	• energia rurală

Activități integrate	Resurse naturale	Inputuri externe
de exemplu, zonele de coastă, bazinele râurilor zonele agroecologice	*conservarea resurselor genetice, dezvoltarea de varietăți şi rase;*	*strategii naționale şi transferul de tehnologie pentru dezvoltarea energiei rurale*
• la nivelul unității de producție	• livezi şi păduri	
sistemele de agricultură, diversificarea activităților pentru creşterea veniturilor, crearea industriilor rurale, creditul şi marketingul;	*reducerea ratei de despădurire, managementul sustenabil şi tăierea pădurilor, promovarea de utilizări neforestiere şi industrii specifice, conservarea habitatelor, integrarea livezilor în sistemele agricole;*	
• la nivelul consumatorului	• pescuitul	
îmbunătățirea nutriției şi calității alimentelor, ajustarea modelelor de dietă, marketingul produselor.	*reducerea efortului de pescuit pentru maximizarea producției, creşterea producției culturilor acvatice, exploatarea de noi specii.*	

Sursa: „Sustainable agriculture and rural development", FAO, http:www.fao.org/agriculture/publications.

Strategia durabilității pentru agricultură, silivicultură şi pescuit, fiind în strânsă legătură cu dezvoltarea spațiilor rurale, trebuie să se orienteze cu precădere spre următoarele scopuri:

a) referitor la cerințele ecologice şi de resurse:

- menținerea şi îmbunătățirea fertilității pământului prin conservarea resurselor sale de producție epuizabile, respectiv, înlocuirea lor rațională prin resurse regenerabile;
- menținerea diversității biologice şi a ecosistemelor funcționale.

b) referitor la dimensiunea economică:

- asigurarea durabilă a producției de alimente şi materii prime, precum şi a performanțelor ecologice şi menajatoare de peisaj ale agriculturii şi silviculturii, asigurarea eficienței economice şi a competitivității exploatațiilor agricole;
- consolidarea spațiului rural ca amplasament economic.

c) din perspectivă socială:

- menținerea stabilității şi funcționalității sistemelor sociale în spațiile rurale, îndeosebi prin:
- starea socială şi economică rezonabilă a oamenilor ocupați în domeniul agricol şi trăitori în spațiile rurale;
- stabilizarea şi dezvoltarea în continuare a sistemelor de asigurări sociale;

- coparticiparea oamenilor din spațiul rural şi a celor ocupați în sectorul agrar la procesele decizionale sociale şi politice.

2.2. Agricultura României şi conceptul dezvoltării durabile

Conceptul dezvoltării durabile, în general, şi al dezvoltării unei agriculturi durabile, în particular, se regăseşte – în ultima perioadă - din ce în ce mai mult şi în rândul specialiştilor români. Pornind de la definițiile, devenite de acum clasice, şi încercând o adaptare a acestora la condițiile specifice din țara noastră, specialiştii apreciază că, trăsăturile principale ale formării unei agriculturi durabile în România, ar putea fi:

- formarea unei agriculturi care să asigure crearea unui surplus economic necesar propriei dezvoltări şi participării la realizarea echilibrului economic;
- inserția agriculturii în „economia generalizată", funcționarea prin forțele pieței;
- potențarea utilizării resurselor naturale epuizabile şi reînnoibile;
- armonizarea agriculturii cu mediul înconjurător în vederea producerii de materii prime alimentare „curate";
- asigurarea parității veniturilor producătorilor agricoli cu cele ale altor grupuri economico-sociale, creşterea calității vieții agricultorilor.

Pentru România, acceptarea doctrinei dezvoltării durabile, nu este o opțiune benevolă, posibilă printre multe altele, ci reprezintă singura cale responsabilă de realizare a dezvoltării pe termen mediu şi lung, în concordanță cu interesul național şi cu cerințele colaborării internaționale. Corelarea obiectivelor dezvoltării naționale cu învățămintele rezultate din experiența deja dobândită în Occident, în privința calității vieții umane, şi cu grija față de generația viitoare face parte integrantă din acest proces. În domeniul agriculturii, măsurile specifice care ar trebui avute în vedere se referă la:

- crearea de sisteme şi structuri viabile de organizare, producție şi gestionare a exploatațiilor agricole;
- ajustarea structurală a producției agricole prin crearea unei structuri adecvate ramurilor şi subramurilor agriculturii, corespunzător resurselor funciare şi ansamblului de factori pentru agricultură;
- ajustarea echitabilă a raportului de prețuri agricultură-industrie;
- politici de susținere a producătorilor agricoli;
- stimulente pentru diversificarea producției agricole şi pentru creşterea valorii adăugate a acesteia.
- Aplicarea acestor măsuri presupune, însă, elaborarea şi aplicarea de reglementări legislative adecvate acestui domeniu, precum şi implementarea de proiecte şi studii de cercetare, atât la nivel național, cât mai ales la nivel zonal.

3. SURSE INFORMAȚIONALE ŞI METODE STATISTICE UTILIZATE ÎN MĂSURAREA PERFORMANȚEI ŞI COMPETITIVITĂȚII ECONOMIEI AGROALIMENTARE ROMÂNEŞTI

Măsurarea performanțelor şi competitivității porneşte de la două premise: pe de o parte de la importanța sectorului agroalimentar în economia națională, iar pe de altă parte, de la existența unei baze de date statistice. Existența unei multitudini de metode în măsurarea performanței şi competitivității impune necesitatea de a le grupa, cel puțin la nivelul principalilor indicatori macroeconomici, în trei mari categorii:

O primă categorie de metode vizează calculul valorii adăugate brute şi a modificărilor intervenite în structura sa. În acest sens, în literatura de specialitate sunt utilizate următoarele metode:

1. Metoda CAQUELIN: care permite determinarea valorii adăugate brute sectoriale în raport cu patru factori de influență, factori cantitativi şi calitativi, respectiv: forța de muncă, înzestrarea tehnică, eficiența brută a capitalului şi material intensitatea producției finale agricole.

VABagri =*Lai * *Kagri / Lai * * * Qri / K agri * * *1-*CIagri / Qi*** (1)

unde:

i = număr de ani;

VABagri = valoarea adăugată brută în agricultură, recalculată în prețuri comparabile;

Lai = populația activă ocupată în agricultură (mil. persoane) în anul i;

K agri = stocul de capital fix în agricultură în prețuri comparabile;

Qi = producția finală agricolă, recalculată;

CIagri = consumul intermediar recalculat în prețuri comparabile.

2. Metoda BHKLMR (Bandini, Hanau, Kuznetz, Lindau, Mallassis, Redaway) permite determinarea pierderii ipotetice relative de valoare adăugată brută în agricultură, urmare a transferului de forță de muncă din sector în afară, în două ipoteze de lucru, şi anume:

- ipoteza A: transferul de populație activă din sector în afară are loc de la nivelul productivității sectoriale la nivelul mediei naționale;

δYvWrcAj = [(λLaj-1 - λLaj) / (1-λLaj)] * [1-[Wlvarj/WLv/Wlrj]] (2a)

unde:

*YvWrcAj = pierderea ipotetică relativă de valoare adăugată brută;

*Laj = ponderea populației active ocupate în agricultură;

Wlvarj = productivitatea agricolă recalculată ca raport între valoarea adăugată brută în agricultură şi populația activă ocupată în agricultură;

WLv / Wlrj = productivitate medie națională recalculată ca raport între valoarea adăugată brută totală şi populația activă totală din economie.

- ipoteza B: transferul de populație activă din sector în afară are loc de la nivelul zero la nivelul productivității medii naționale:

$$\delta YvWrcBj = [(\lambda Laj\text{-}1 - \lambda Laj) / (1\text{-}\lambda Laj)] * [1\text{-}(\lambda Laj)[Wlvarj/WLv/Wlrj]] \quad (2b)$$

3. Metoda AYAZI: permite determinarea modificării relative a valorii adăugate brute în economia agroalimentară în raport de modificările relative ale valorii adăugate brute în ramurile neagricole.

$$rYqalcj = *YqWlj +*Yvnrj\text{-}1 / Yvarj\text{-}1* * *YqWlj - Yqnlj* \quad (3)$$

unde:

rYqalcj = ritmul modificării VAB în agricultură;

YqWlj = indicele VAB pentru economia națională;

Yvnrj-1 / Yvarj-1= raportul dintre nivelul VAB în sectorul neagricol şi VAB în agricultură în prețuri comparabile;

YqWlj - Yqnlj= diferențialul între indicii VAB în economie şi VAB în sectorul neagricol.

4. Metoda Bourdon: permite determinarea sporului relativ de VAB în dependență de sporul relativ al producției finale şi multiplicatorul Bourdon.

$$dYqalBj = [(dPFqalj\ ) * [(\varepsilon PCqlj\ - \lambda Ciaj\text{-}1\ ) / [\varepsilon PCqlj *(1\text{-}\lambda Ciaj\text{-}1)\ ]] \quad (4)$$

unde:

dPFqalj = sporul anual relativ al producției finale agricole;

*PCqlj = elasticitatea producției finale agricole în raport de consumurile intermediare;

*Ciaj-1 = ponderea consumurilor intermediare în producția finală;

*(*PCqlj - *Ciaj-1) / **PCqlj *(1-*Ciaj-1) * = multiplicatorul Bourdon.

5. Metoda INEA - BOLOGNA: este utilizată pentru determi-narea modificării relative a prețurilor reale ale VAB, în funcție de prețurile reale ale producției finale, consumurilor intermediare şi ale ponderii consumurilor intermediare în producția finală.

$$dYparlcj = *(dPFparlj) - *(dCIparlj)* *Ciaj** \quad (5)$$

unde:

dYparlcj = sporul relativ al prețurilor reale ale VAB agricole;

dPFparlj = sporul relativ al prețurilor reale ale producției finale agricole;

*(dCIparlj)**Ciaj* = diferențialul dintre modificarea relativă a prețurilor reale ale consumurilor intermediare din agricultură şi ponderea consumurilor intermediare în producția finală agricolă;

6. Metoda WW (Annelise Braun): permite determinarea contribuției productivității la sporul de valoare adăugată brută, pe fiecare an luat în calcul.

dYqaWLalj = *1-*Lqalj / Yqalj ** * 100 (6)

unde:

dYqaWLalj = contribuția productivității;
Lqalj = indicele populației ocupate în agricultură;
Yqalj = indicele de volum al valorii adăugate brute;

7. Metoda lui Stern: este asemănătoare:

RWnaj = **Laj / *Yaj* * *(1-*Yaj) / (1-*Laj)* (7)

Rwnaj = raportul de productivități neagricol/agricol
*Yaj = ponderea agriculturii în VAB totală;

O a doua categorie de metode vizează modificările inter-venite în cadrul populației ocupate, al transferurilor intersectoriale de forță de muncă şi, nu în ultimul rând, al prognozei forței de muncă sectoriale în economia națională, şi anume:

8. Metoda Kuznetz: se utilizează pentru determinarea aportului transferului intersectorial de forță de muncă.

*WLvWrcj = *(*Laj)*Wlvarj-Wlvarj-1**+*(1-*Laj)*WLvnrj -WLvnrj-1*+
+ **WLvnrj-1 - Wlvar j-1** (8)

sau:

*WLvWrcj = Awaj+Awnj+ATLaj (9)

unde:

Awaj = aportul productivității agricole la modificarea nivelului productivității naționale;
Awnj = aportul productivității neagricole la modificarea nivelului productivității naționale;
ATLaj= aportul transferului intersectorial de populație ocupată la modificarea productivității naționale.

Determinarea se poate face atât valoric cât şi relativ, când suma celor trei aporturi trebuie să fie egală cu 100.

9. Metoda Braun: permite măsurarea economiei relative de forță de muncă sectorială în funcție de indicele outputului şi de forța de muncă anterioară.

ELaj = **Laj-1* * Yqalj -Laj* (10)

unde:

ELaj = economia relativă de forță de muncă în agricultură datorată creşterii de productivitate în sector.

Yqalj = indicele de volum al valorii adăugate brute în agricultură;

10. Metoda Strumilin: permite determinarea aportului schimbărilor structurale în populația ocupată la modificarea productivității sociale.

ISr,6 = ***WLqr,6 * *L95r** (11)

unde:

WLqr,6 = indicele productivității muncii;

*L95r = ponderea populației ocupate, în anul 1995 (anul de calcul);

sau:

**L= **ISr,6 / WLqr,6 * -1* (12)

unde:

**L = contribuția schimbărilor structurale în forța de muncă asupra indicelui productivității sociale;

11. Metoda Szcepanick: permite determinarea efortului de investiții pentru generarea unui loc de muncă, respectiv costul investițional.

*InaOj = **dLaqIj + dWLaqIj+(dLaqIj*dWLaqIj) ***KKIj * (13)

unde:

*InaOj = efortul investițional;

dLaqIj = modificarea relativă a populației ocupate în agricultură;

dWLaqIj = modificarea relativă a productivității în agricultură;

*KKIj = rata marginală a coeficientului capitalului (raportul dintre stocul de capital şi VAB).

12. Metoda Baldwin: este utilizată pentru prognozarea forței de muncă sectoriale în raport cu economia națională (momentul 'turnurii' creşterii populației ocupate în agricultură).

Z=*log(rLt/rLn)-log(Lnb/Ltb)* / *log(1+rLn)-log(1+rLt)* (14)

unde:

rLt = ritmul populației active ocupate în economia națională;

rLn = ritmul populației active ocupate în ramurile neagricole;

Lnb = nivelul populației active neagricole în anul de bază;

Ltb = nivelul populației active totale în anul de bază.

Cea de a treia categorie de metode statistice au în vedere mutațiile intervenite în nivelul prețurilor reale ale inputurilor, a determinării transferurilor intersectoriale de capital şi a modificărilor survenite în calculul producției finale în funcție de trei sau patru indicatori rezultativi de resurse:

13. Metoda Becker şi Koester: permite determinarea modificării relative a preţurilor reale ale inputului, în funcţie de modificarea volumului inputului alocat şi un agregat multiplicativ.

dCIparlcj = *(dCIqalj) * ***PCqlj / *PpPj* * (1+*PpPj) -1** (15)

unde:

dCIparlcj = creşterea relativă a preţurilor reale ale consumurilor intermediare sau ale altui factor de producţie;

dCIqalj = modificarea relativă a volumului consumurilor intermediare;

**PCqlj / *PpPj* = raportul elasticităţilor dintre volumul producţiei finale în raport de volumul consumurilor intermediare şi elasticitatea preţurilor producţiei finale în raport de volumul producţiei finale;

14. Metoda Marshal: permite determinarea modificării relative a producţiei finale în raport de modificarea relativă a consumurilor intermediare şi indicele producţiei finale.

dPFqalcj =(dCIqalj)* *(*PFaj -1) / (*PFaj)* (16)

unde:

dPFqalcj =modificarea relativă a producţiei finale;

dCIqalj = modificarea relativă a consumurilor intermediare;

*PFaj = indicele producţiei finale în anul anterior.

15. Metoda Manoilescu: permite determinarea producţiei agregate în raport cu un indicator de rezultat şi trei, respectiv patru indicatori de resurse.

WMq3j=*(Yqalj) / (SAqlj*Lqalj*Kqalj) (1/3) * (17)

sau:

WMq4j=*(Yqalj) / (SAqlj*Lqalj*Kqalj*CIqalj) (1/4) * (18)

unde:

WMq3j (4) = productivitatea agregată în raport de trei sau patru factori;

Yqalj = indicele de volum al valorii adăugate brute;

SAql = indicele suprafeţei agricole;

Lqal = indicele populaţiei ocupate;

Kqal = indicele capitalului;

CIqal = indicele de volum al consumurilor intermediare.

16. Metoda Romano: stă la baza determinării transferurilor intersectoriale de capital prin intermediul preţurilor.

TCtwlj=(-1) *(*Yvplj+*Yvslj)-YWrplj*(*Yprlj+*Ysrlj) * (19)

unde:

*TCtwlj = modificarea anuală a volumului transferurilor înter-sectoriale de capital prin preţuri;

*(*Yvplj+*Yvslj) = suma modificărilor anuale ale VAB în sectorul primar şi în sectorul secundar, în preţuri curente;
YWRPLJ = preţurile VAB totale în termeni comparabili dintr-un an;
(*Yprlj+*Ysrlj) = suma modificărilor VAB în termeni reali în sectorul primar şi secundar.

Bineînţeles că acestea nu reprezintă decât câteva dintre nenumăratele metode statistice care permit măsurarea modifi-cărilor produse în cadrul economiei agroalimentare, atât din punct de vedere structural cât şi al impactului pe care rezultatele obţinute le poate avea asupra economiei în ansamblul său. Măsurarea gradului de concentrare al suprafeţelor cultivate (metoda Gini-Lorentz), precum şi determinarea profilului agricol al unui judeţ (metoda Herfindall) –din punct de vedere al raportului dintre populaţia ocupată în agricultură şi cea din industrie, dar şi ca raport între producţia vegetală şi cea animală- constituie un punct de plecare în stabilirea unor posibile strategii de redresare a sectorului agroalimentar al României.

Bibiliografie

1. Anghelache, C., (1999): „Agricultura nu este sprijinită sufi-cient", Economistul, nr. 318 (1344)/aprilie.
2. Alexandri, C. (2001): „Securitate şi echilibru alimentar în România", Editura GEEA., Bucureşti.
3. Alderman, H.; Srivastava, J. (1993): Agriculture and Environmental Challenges, Proceedings of the Thirteenth Agricultural Sector Symposium, World Bank.
4. Belli, N. (1996): „Dreptul de proprietate şi mediul economic – abordări din perspectiva tranziţiei în România", Probleme Economice, nr. 13-14-15, CIDE, Bucureşti.
5. Bulgaru, M. (1996): Dreptul de a mânca, Editura Economică, Bucureşti.
6. Dumitru, D.; Popescu, M.; Belli, N.; Toderoiu, F. (1995): Evo-luţia prospectivă a agriculturii. Formarea agriculturii durabile şi competitive prin forţele pieţei, Bucureşti, IEA – INCE.
7. Dumitru, D.; Ionescu, L.; Popescu, M.; Toderoiu, F. (1997): Agricultura României – tendinţe pe termen mediu şi lung, Editura Expert, Bucureşti.
8. Gavrilescu, D.; Giurcă, D. (2000): Economie agroalimentară, Editura Expert, Bucureşti.
9. Gavrilescu, D. (1996): Economie agroalimentară, Editura Expert, Bucureşti.
10. Malassis, L. (1992): Economie agroalimentaire, Editura Cujas, Paris.
11. Parpală, O. (1995): Economia agriculturii sau politica agrară la români, Bucureşti.

12. Pezzey, J. (1992): Sustainable Development Concepts: An Economic Analysis, World Bank Environment Paper No. 2.
13. Toderoiu, F.; Costea, M.; Giurcă, D.; Grodea, M.; Burghelea, G.; Ştefănescu, C. (2000): Cererea agregată agroalimentară - măsurare şi evaluări prospective, GAR 58/1999, Editura I.R.L.I., Bucureşti.
14. Zahiu, L. (1993): Economia şi organizarea unităţilor agricole, Lito ASE, Bucureşti.
15. Zahiu, L.; Lazăr, T. (2000): Agricultura României în procesul de integrare agricolă europeană, Editura Ex Ponto, Constanța.
16. * * * (2000): Agrarbericht der Bundesregierung, Bonn.
17. * * * (1989): The State of Food and Agriculture, FAO.
18. * * * (1993): Farming for the Future: An Introduction to Low-External-Input and Sustainable Agriculture, Coen Reijntjes, Berus Haverkort and Ann Watres-Bayer, ILEIA/M.
19. * * * (1999): Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă, promovată de grupul de lucru constituit în baza HG 305/15.04.1994, cu sprijinul societății civile, Bucureşti.
20. * * * (2000): Sustainable agriculture and rural development, FAO.
21. * * * (2000): „Agricultura asociativă a scos o comună din mo-cirlă", articol în Agricultura României, nr. 34 (503).
22. * * * (2000): „Strategia de redresare a agriculturii româneşti", Adevărul economic, nr. 32(438)/august 2000.

INDEX DE AUTORI

ABRAHAM-FROIS G., 501 ***(LXI)***
ALBERT M., 501 ***(LXI)***
ALBU D.A., 501 ***(LXI)***
ALDEA V., 501 ***(LXI)***
ALDER, 291 ***(LXI)***
ALDERMAN H., 855 ***(LXI)***
ALEXANDRI C., 855 ***(LXI)***
AMANN and others, 291 ***(LXI)***
AMARTYA Sen, 653 ***(LXI)***
ANDREFF W., 501 ***(LXI)***
ANGHELACHE C., 855 ***(LXI)***
ANGHELACHE Gabriela, 543 ***(LXI)***
APOSTU Mioara, 543 ***(LXI)***
ARROW K., 636 ***(LXI)***
AXENCIUC V., 405 ***(LXI)***
AYARWAL J.P., 501 ***(LXI)***

BĂDULESCU Victor V., 668, 669 ***(LXI)***
BAKKER A.F.P., 690 ***(LXI)***
BAL A., 57, 501 ***(LXI)***
BĂLAŞA M., 501 ***(LXI)***
BALASSA B., 669, 671, 672 ***(LXI)***
BANCIU Fl., 501 ***(LXI)***
BARBER Bernard, 631 ***(LXI)***
BARI I., 501 ***(LXI)***
BARON P., 110, 425 ***(LXI)***
BARRY N, 634, 638, 640, 641 ***(LXI)***
BĂRZEA Cezar, 620, 719 ***(LXI)***
BASNO C., 57, 58, 81, 690 ***(LXI)***
BAUMAN Z., 501 ***(LXI)***
BECKER Gary S., 652, 787 ***(LXI)***
BEGU Stelian, 543 ***(LXI)***
BELLI N., 323, 375, 405, 855 ***(LXI)***
BERBECARU I., 104, 422, 423, 425 ***(LXI)***
BEREA A. Octavian, 58 ***(LXI)***
BERKELEY Hill, 387, 390, 391, 405 ***(LXI)***
BETEILLE Andre, 652 ***(LXI)***
BIRZEA Cezar, 788, 789 ***(LXI)***
BISMANS Francis, 690 ***(LXI)***
BLAUG M., 787 ***(LXI)***
BLOOM Benjamin, 787 ***(LXI)***
BOLCHIŞ Teofil, 543 ***(LXI)***
BOLD I, 405 ***(LXI)***
BOLD Mioara Matei, 427 ***(LXI)***
BORDEANU Stelian, 110 ***(LXI)***
BOTEZ M., 104, 422, 423, 425 ***(LXI)***
BOUDON R., 633, 644, 645, 650, 651, 652 ***(LXI)***
BOUSARD J.M., 405 ***(LXI)***
BRADERSEN, C., 407 ***(LXI)***
BRAN Paul, 81 ***(LXI)***
BRAVERMAN Avisshay, 356 ***(LXI)***
BREBAN V., 665, 829 ***(LXI)***
BREMOND I., 502 ***(LXI)***
BROCINER Andrew, 58, 690 ***(LXI)***
BROOKINGS R., 668, 669 ***(LXI)***
BROOKS Karen, 356 ***(LXI)***
BRUNO J., 405 ***(LXI)***
BUBLOT G., 405 ***(LXI)***
BUCHANAN James, 652 ***(LXI)***
BUCKLAND Zabel, 291 ***(LXI)***
BUCKLEY Peter J., 501 ***(LXI)***
BULGARU M., 855 ***(LXI)***
BYE M., 668 ***(LXI)***

CANTWELL J.A., 501 ***(LXI)***
CARRTHERS SP Miller, 387 ***(LXI)***
CARTAS Maria, 119 ***(LXI)***
CARTER Anne P., 328, 405 ***(LXI)***
CASSOU Pierre-Henri, 58 ***(LXI)***
CASTELLS Manuel, 501 ***(LXI)***
CAVES Richard E., 501 ***(LXI)***
CERNA Silviu, 690 ***(LXI)***
CHAMLEY Paul, 669 ***(LXI)***
CHIAPPARI Pierre Andre, 58 ***(LXI)***
CHIVU Luminița, 254, 735, 788 ***(LXI)***

CHRISTIAENSEN Luc, 387 ***(LXI)***
CIPRIAN M., 501 ***(LXI)***
CIUPAG Angela, 543 ***(LXI)***
CIUREL Violeta, 81 ***(LXI)***
CIUTACU Constantin, 254, 560 ***(LXI)***
CLEMENT H.G., 94 ***(LXI)***
COCQUET L., 668, 669 ***(LXI)***
COJANU V., 501 ***(LXI)***
COMARACHE A., 665 ***(LXI)***
CONE Sergiu, 543 ***(LXI)***
CONSTANTIN Alexa, 81 ***(LXI)***
CONSTANTIN Ciupagea, 661, 690 ***(LXI)***
CONSTANTIN Ionete, 355 ***(LXI)***
CORDEN W.M., 671 ***(LXI)***
COTEANU Ion, 665 ***(LXI)***
COTTA Alain, 669, 673 ***(LXI)***
CRĂCIUN A., 405 ***(LXI)***
CRISTEA Liviu, 110 ***(LXI)***
CRISTUREANU Cristiana, 93, 99, 423, 425 ***(LXI)***
CSILLAGHY Joszef, 669 ***(LXI)***

DAHRENDORF Ralf, 642, 653 ***(LXI)***
DĂNESCU Rodica, 691 ***(LXI)***
DANIEL Dăianu,, 691 ***(LXI)***
DĂNILĂ Nicolae, 58, 691 ***(LXI)***
DARDAC N., 57, 58, 81, 543, 690 ***(LXI)***
DARENDORF R., 630, 631 ***(LXI)***
DARWIN Charles, 327 ***(LXI)***
DAVIS E. More, 653 ***(LXI)***
DEEPAK Nayyer, 466 ***(LXI)***
DEFERT P., 424 ***(LXI)***
DENISON Edward F., 787 ***(LXI)***
DENUȚA I., 501 ***(LXI)***
DEUTSCH Karl W., 665, 669 ***(LXI)***
DIACONESCU Mariana, 81 ***(LXI)***
DIDIER Michael, 628, 666, 691 ***(LXI)***
DINCULESCU Victor, 789 ***(LXI)***
DOBRESCU M. Emilian, 664, 665, 672, 691 ***(LXI)***
DOBROTĂ N., 501, 502 ***(LXI)***
DOLGU Gheorghe, 691 ***(LXI)***
DORDEA Tereza, 313 ***(LXI)***
DOUCHA T., 407 ***(LXI)***
DRESDNER Kleinwort Benson, 8 ***(LXI)***
DRUGUŞ Liviu, 691 ***(LXI)***
DUMA Alexandru, 296 ***(LXI)***
DUMITRESCU S., 502, 691 ***(LXI)***
DUMITRU D., 323, 347, 349, 405, 855 ***(LXI)***
DUNNING J.H., 502 ***(LXI)***
DURCKHEIM E., 632 ***(LXI)***

EFROS V., 231 ***(LXI)***
ERHAN Fl., 502 ***(LXI)***

FAURE Edgar, 787 ***(LXI)***
FILIPESCU I.P., 372, 406 ***(LXI)***
FIRESCU Victoria, 58 ***(LXI)***
FISCHER Stanley, 691 ***(LXI)***
FLORIAN V., 406 ***(LXI)***
FLORICEL C., 58, 81 ***(LXI)***
FRANK Robert A., 502 ***(LXI)***
FREEMAN R.B., 788 ***(LXI)***
FRIEDMAN Milton, 634, 636 ***(LXI)***
FRIEDRICH List, 668 ***(LXI)***
FUDULU Paul, 647, 653 ***(LXI)***

GABREA I., 788 ***(LXI)***
GALBRAITH J. K., 629, 653 ***(LXI)***
GĂMAN Oana, 544 ***(LXI)***
GAROFLID G., 399 ***(LXI)***
GAVRILESCU D., 370, 406, 855 ***(LXI)***
GELEDAN A., 502 ***(LXI)***
GEORGESCU-ROEGEN N., 391, 406 ***(LXI)***
GÉRARD Gh., 406 ***(LXI)***
GHEBREA Georgeta, 296 ***(LXI)***
GHICA Ion, 668, 669 ***(LXI)***
GHIMPU Sanda, 830 ***(LXI)***
GIERSCH H., 668 ***(LXI)***
GILPIN, R., 502 ***(LXI)***
GIURCĂ, D., 370, 406, 855, 856 ***(LXI)***
GOMIEN Donna, 830 ***(LXI)***
GOUDZWAARD B., 653 ***(LXI)***
GREEN David G., 830 ***(LXI)***
GRIGORESCU C., 406 ***(LXI)***
GRINDEA Dan, 788 ***(LXI)***
GRUBEL H., 671 ***(LXI)***

GUBITZ A., 501 ***(LXI)***
HARSANYI J., 638, 653 ***(LXI)***
HAVERKORT Berus, 856 ***(LXI)***
HAYEK Fredrich A., 653 ***(LXI)***
HENDERSON Jeffrey, 501 ***(LXI)***

IANCU A., 472, 502 ***(LXI)***
IOAN-FRANC Valeriu, 296, 691 ***(LXI)***
ION Anghel, 459 ***(LXI)***
IONESCU Luțas Mihaela, 664 ***(LXI)***
IONESCU Mihai, 619 ***(LXI)***
IONESCU ŞIŞEŞTI Gheorghe, 356 ***(LXI)***
IONETE Constantin, 789 ***(LXI)***
IORDACHE Floarea, 21, 657 ***(LXI)***
IOSIF Bati, 300 ***(LXI)***
IOSIF I. Gabrea, 734 ***(LXI)***
ISAIC-MANIU Ruxandra, 544 ***(LXI)***
ISĂRESCU Mugur, 3, 179, 398, 691 ***(LXI)***

JARUIN B.A., 788 ***(LXI)***
JEAN-CLAUDE M., 58 ***(LXI)***

KAYNES John Maynard, 327 ***(LXI)***
KENNETH Arrow, 652 ***(LXI)***
KING D., 642 ***(LXI)***
KING A., 406 ***(LXI)***
KIRIȚESCU C., 502 ***(LXI)***
KOCH Timothy W., 81, 544 ***(LXI)***
KOTLER Philip, 830 ***(LXI)***
KRUGMAN Paul R., 502 ***(LXI)***

LAGNEAU J., 669 ***(LXI)***
LANKES Hans, 502 ***(LXI)***
LE GRAND J., 635 ***(LXI)***
LE THANH – Khoi, 787 ***(LXI)***
LE TROQUER Y., 668 ***(LXI)***
LECA-DINU Cristina, 544 ***(LXI)***
LEONTIEF, W., 328, 405 ***(LXI)***
LEVY Marion J., 631 ***(LXI)***
LINDBERG Leon N., 669 ***(LXI)***
LIPSEY R.G., 668, 670 ***(LXI)***
LISKE G., 669 ***(LXI)***
LIVIU Andrei, 690 ***(LXI)***
LLOYD P., 671 ***(LXI)***
LONESCU Lucian, 691 ***(LXI)***
LOVITU M., 653 ***(LXI)***
LUCA Viorica, 691 ***(LXI)***
LUȚAŞ Mihaela, 663, 664, 665, 691 ***(LXI)***

MACMILLAN Callier, 470 ***(LXI)***
MADGEARU V., 391, 399, 406 ***(LXI)***
MALASSIS L., 406, 856 ***(LXI)***
MALIŞ Doru, 544 ***(LXI)***
MALTHUS Th. R., 327 ***(LXI)***
MANECA Constant, 830 ***(LXI)***
MARCHAL A., 787 ***(LXI)***
MARCU Florin, 830 ***(LXI)***
MARGA Andrei, 691 ***(LXI)***
MĂRGINEANU Ion, 642 ***(LXI)***
MARSDEN D., 788 ***(LXI)***
MARX Karl, 327, 630, 679 ***(LXI)***
MAZILU A., 502 ***(LXI)***
MAZZEI Jacopo, 668 ***(LXI)***
MC MANUS John, 470, 502 ***(LXI)***
MEADE J.E., 668, 670 ***(LXI)***
MIHAI Ion, 544 ***(LXI)***
MILL James, 327 ***(LXI)***
MINCER Jacob, 787 ***(LXI)***
MOLDOVEANU Maria, 296, 793 ***(LXI)***
MOLNAR Maria, 397 ***(LXI)***
MORANGE Jean, 830 ***(LXI)***
MOUNIER A., 406 ***(LXI)***
MUNTEANU C., 502 ***(LXI)***

NĂSTASE Adrian, 691, 830 ***(LXI)***
NEACŞU Nicolae, 85, 411 ***(LXI)***
NECŞULESCU Lavinia, 544 ***(LXI)***
NEGRIȚOIU M., 502, 503 ***(LXI)***
NEGUCIOIU A., 322, 406 ***(LXI)***
NEME Colette, 691 ***(LXI)***
NEME Jacques, 691 ***(LXI)***
NEVEN A., 406 ***(LXI)***
NICOLAE-VĂLEANU Ivanciu, 691 ***(LXI)***
NISTORESCU N., 503 ***(LXI)***
NORMAN Barry, 652 ***(LXI)***
NOVICK R., 635, 636 ***(LXI)***
NUNNEHAM P., 501 ***(LXI)***

OANCEA Carolina, 543 ***(LXI)***
ODOBESCU Emanuel, 544 ***(LXI)***
ORĂSCU Alexandru, 58 ***(LXI)***
OSBORNE David, 830 ***(LXI)***

PAPA IOAN PAUL al II-lea, 653 ***(LXI)***
PARPALĂ O., 856 ***(LXI)***
PASCAL Fontaine, 691 ***(LXI)***
PERROUX Francois, 665 ***(LXI)***
PERȚ Steliana, 560, 620, 697, 721, 722, 723, 732, 733, 735, 737, 789 ***(LXI)***
PESZKO Grzegorz, 291 ***(LXI)***
PETER and VENABLES, A.J., 502 ***(LXI)***
PETER Iulian, 734, 788 ***(LXI)***
PETER Petri, 328 ***(LXI)***
PETKOVA Nelly, 291 ***(LXI)***
PETRESCU Ion, 89 ***(LXI)***
PETRESCU Marian, 544 ***(LXI)***
PETRI P., 405 ***(LXI)***
PEZZEY J., 856 ***(LXI)***
PLATON Victor, 254, 283, Victor, 291 ***(LXI)***
POPA C.V., 503 ***(LXI)***
POPA Ioan, 544 ***(LXI)***
POPESCU Marin, 317 ***(LXI)***
POPESCU SPIRENI M., 734 ***(LXI)***
POPESCU D.M., 503 ***(LXI)***
POPESCU Dan, 692 ***(LXI)***
POPESCU M., 323, 347, 349, 405, 406, 407, 855 ***(LXI)***
POPESCU-SPINENI M, 788 ***(LXI)***
PORTER M., 503 ***(LXI)***
POSTELNICU C., 503 ***(LXI)***
POSTOLACHE T., 179, 398, 407, 691, 692 ***(LXI)***
PROFIROIU Alina, 692 ***(LXI)***
PROFIROIU Marius, 692 ***(LXI)***

RĂBOACĂ Gheorghe, 788 ***(LXI)***
RADOVAN Richta, 787 ***(LXI)***
RAWLS J., 635, 637, 639, 653 ***(LXI)***
REIJNTJES Coen, 856 ***(LXI)***
RICARDO David, 327 ***(LXI)***
ROBERT Barro, 787 ***(LXI)***
ROMANIAN Ana, 829 ***(LXI)***
ROŞCA Al., 300 ***(LXI)***
ROTARU Constantin, 58, 692 ***(LXI)***
ROȚU Diana, 788 ***(LXI)***
ROUSSEAU 628, 630, 644, 645, 653, 678, 679 ***(LXI)***
ROXIN Luminița, 81 ***(LXI)***
RUDIGER Dombusch, 691 ***(LXI)***
RUSU M., 406 ***(LXI)***

SĂBĂDEANU P., 427 ***(LXI)***
SAMARITNAIA V, 209 ***(LXI)***
SÂMBOTIN Luminița, 543 ***(LXI)***
SAMUELSON P., 636, 407, 653 ***(LXI)***
SANDU Steliana, 301 ***(LXI)***
SARCHIZIAN Aida, 296 ***(LXI)***
SARRIS A., 407 ***(LXI)***
SAY Jean Baptiste, 327 ***(LXI)***
SCHMITT G., 407 ***(LXI)***
SCHNEIDER B., 406 ***(LXI)***
SCHONLAND G., 425 ***(LXI)***
SCHULTZ T., 787 ***(LXI)***
SCRIECIU F., 407 ***(LXI)***
SECHE Luiza, 665, 830 ***(LXI)***
SECHE Mircea, 665, 830 ***(LXI)***
SEN A., 628, 636, 637, 639 ***(LXI)***
SISEŞTI Ionescu, Gh.,, 406 ***(LXI)***
SLĂVESCU V., 407 ***(LXI)***
SMITH Adam, 635, 636, 638, 701, 711, 787 ***(LXI)***
SORICA Sava, 692 ***(LXI)***
SRIVASTAVA, J., 855 ***(LXI)***
STAN, E., 691 ***(LXI)***
STANCU, Ion, 543 ***(LXI)***
STELIANA Perț, 788, 789 ***(LXI)***
STIGLITZ J., 322, 407, 788 ***(LXI)***
STOICA Maricica, 58, 81 ***(LXI)***
STOUFFLER Heyman, 633 ***(LXI)***
STRANGE S., 503 ***(LXI)***
STRUMILIN G.S., 787 ***(LXI)***
STUART Mill, John, 327, 787 ***(LXI)***
SUCEAVĂ Ion, 830 ***(LXI)***
SUTĂ N., 81, 503, 692 ***(LXI)***
SWINNEN Jo., 387 ***(LXI)***

SZELES Monica, 623 ***(LXI)***

ŞEITAN Silviu-Marius, 21, 507, 544 ***(LXI)***
ŞTEFĂNESCU Elena Carmen, 833 ***(LXI)***
ŞTEFĂNESCU C., 406, 856 ***(LXI)***

TĂMAŞ Sergiu, 830 ***(LXI)***
THIELE H., 407 ***(LXI)***
THOMAS Jean, 732, 788 ***(LXI)***
TIBAL A., 668 ***(LXI)***
TODEROIU F., 323, 405, 406, 407, 855, 856 ***(LXI)***
TOFFLER A., 503 ***(LXI)***
TOLENTINO P.E.E., 501 ***(LXI)***
TREBICI Vladimir, 788 ***(LXI)***
TÜBINGEN J.C. B., 501 ***(LXI)***
TUEHMAN Jessica Mathews, 324 ***(LXI)***
TURCOVA Elena, 183 ***(LXI)***

VĂCĂREL Iulian, 692 ***(LXI)***
VAIDEANU George, 788 ***(LXI)***
VAIZEY J., 787 ***(LXI)***
VÂLCEANU G., 503 ***(LXI)***
VÂLSAN C., 502 ***(LXI)***
VASILE Dan, 544 ***(LXI)***
VASILE Valentina, 296, 560, 620, 771, 789 ***(LXI)***
VERNON R., 503 ***(LXI)***
VESPASIAN Pella V., 679 ***(LXI)***
VICKREY W., 653 ***(LXI)***
VINER J., 668, 669, 670, 671 ***(LXI)***
VIRGIL Gheorghiță, 691 ***(LXI)***
VLĂSCEANU Lazăr, 735, 789 ***(LXI)***

WALDRON J., 642 ***(LXI)***
WATRES-BAYER Ann, 856 ***(LXI)***
WERNER Pierre, 686, 691, 692 ***(LXI)***
WHITE-VAUGHAN Daniel, 620 ***(LXI)***
WIRSCHING H.A., 668, 669 ***(LXI)***

YANELLE Marie-Odile, 58 ***(LXI)***

ZAHIU L., 407, 856 ***(LXI)***
ZAMAN Gh., 301, 362, 407, 503, 544, 692, 789 ***(LXI)***
ZAMFIR Cătălin, 632, 789, 830 ***(LXI)***
ZWOAK Harris David, 830 ***(LXI)***